De Beweging. Jaargang 7

bron
De Beweging. Jaargang 7. N.V. Amsterdamsche boekhandel, Amsterdam 1911

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bew001191101_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

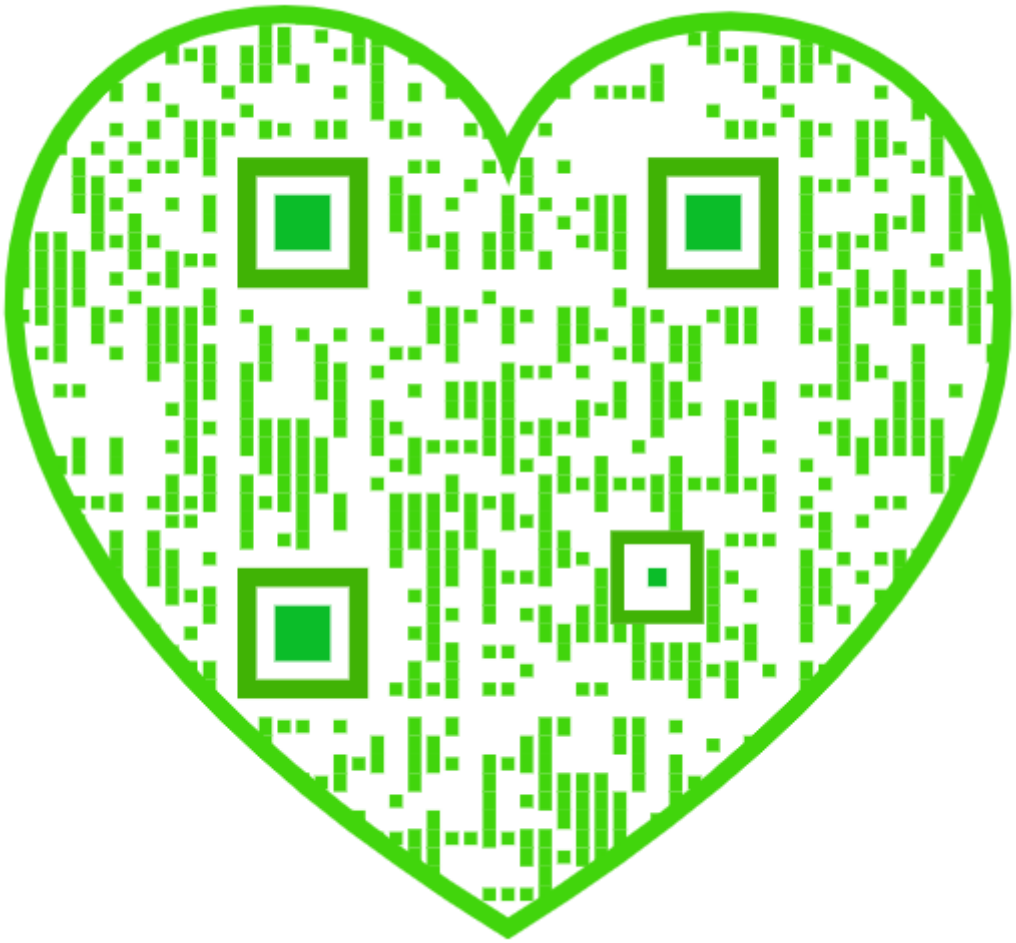

[Deel 1]

Opstandigheid en Dichtkunst
Door
Is. P. de Vooys.

I

Is het uitsluitend de overgang van jeugd tot rijperen leeftijd, die gevoelens deed wegebben, wier gemis vroeger onverdragelijk geweest zou zijn? Wij jongeren, dachten wij, zijn gekomen voor een werk zoo veel omvattend, zoo veel belovend, dat geen toewijding, geen offer ons te zwaar mag zijn. Nog eer wij rijp genoeg waren om zelfstandig rond ons te zien, had een groep kunstenaars, onder leiding van enkele dichters, opstand gemaakt tegen de machten, die zich als autoriteit voor alle uitingen van geestelijk leven hadden opgesteld. Hoe luid en hoe gevoelig tegelijk, hoe natuurlijk en hoe vrij was hun stem geweest, die alleen daardoor reeds onweerstaanbaar bleek. Wij jongeren wisten het. Wij zagen hoe het mogelijk was zonder lange scholing of schijnheilige nederigheid, zichzelf te zijn. Het lichaam behoefde niet gedwongen in aangeleerde houdingen, de adem behoefde niet belemmerd te worden. Wij konden vrij zeggen en doen wat wij gevoelden. Die baan was voor ons geopend. Maar meer, veel meer nog was er, dat volgen moest. De bevrijding van overgeleverde vormen, zou voortgezet worden, vooral in het maatschappelijk leven. Uit de kringen der tachtigers waren zij voortgekomen, die nu niet voor de kunst, maar voor 't maatschappelijk leven ons de voorstellingen van eene andere en betere wereld voorhielden, waar armoe en knechtschap als onwaardig zouden zijn overwonnen. Wij wisten dat het een zware strijd kon worden, die

niet alleen toewijding en ijver, maar ook offers zou vergen. Maar wat ieder sterk maakte, en de zekerheid gaf van het niet te missen doel, en van de rechtvaardigheid der nieuwe bezielende overtuiging, dat was dat wonderlijke gevoel van te zijn: wij jongeren.

Er moesten in onze omgeving velen leven, en nog meerderen overal waar de nieuwe stemmen hadden geklonken, die de opgelegde denkbeelden afgeschud hadden, om zich langs verschillende wegen samen te voegen en te gaan samenwerken. Dat waren gevoelens van verwantschap, die door de lucht gingen als lentegeuren, die overal ons omringden en met een zeldzame opwekking versterkten. Dat waren de gevoelens, die wij onmisbaar moesten achten.

Was het de jeugd, die dat veroorzaakte? Is het in elke jeugd zoo gegaan, en is ook nu weer zoo'n wondere bezieling onder het geslacht dat op ons volgt?

De teekenen zijn helaas al te duidelijk, die aantoonen dat het niet waar is. De gevoelens van saamhoorigheid in één groote beweging van nieuwer leven zijn verzwakt. De stroom, die aanzwol, en tusschen voorjaarsdijken en lichtbebloemde weidevlakten zoo'n krachtige stuwing toonde van watermassa's, tot bewegelijkheid en kracht gesmolten uit de verspreide ijzige sneeuw, gelegen op verre bergen, en overal in dalen en op vlakten; die stroom is langzamerhand gedaald en ingekrompen tot een smalle trage en kalme vloed tusschen slibbige en bewierde oevers. En het gevoel van verzet is òf opgegeven òf naar binnen gekeerd in een sfeer van schijnberusting die echter wrange wrokkende gevoelens kweekt, als ontstemming door de modderdampen, die uit de slibben opstijgen. Hoe zou een jonger geslacht daardoor verlokt worden tot navolging? Zij schuwen de bewegingstroomingen, en zoeken de oude, vroeger verlaten wegen weer op, die zoo veilig en rustig naar bekende plekjes van genoegelijkheid en welstand voeren. Maar van hen, die met ons jong waren, die met ons geen ander leven als waardig erkenden dan toegewijd aan die schoone en groote vrijheden wier glans ons eerst verrukte en daarna als een natuurlijk licht omscheen, van hen zijn er velen, die zich toch innerlijk niet veranderd weten.

Zij gaan niet dan berustend en dikwijls met tegenzin door

een wereld, die meer naar rust en gemoedelijkheid dan naar krachtige verandering en vernietiging van het conventioneele streeft. Zij verlangen en willen nog eigenlijk geheel hetzelfde als vroeger; zij verlangen naar de stem, de puur menschelijke stem uitsprekende een edelmoedige en onbedwongen drift naar de onmiddellijke schoonheid van den ongebonden geest; zij zouden zich daarvoor weer elk oogenblik willen openen, als een bloemknop voor de zonnestralen, opdat die diep doordringen in 't binnenste hart, waar geur en zoetheid en de toekomstvrucht zich weeldrig vormen. Zij verlangen ook naar de fiere houding, de dappere daad, die zonder angstvallig wikken en wegen de nieuwere vormen van maatschappelijk leven opwekt, in gang brengt en voert tot overwinning op al die afgeleefde instellingen, welke een diep kwaad met valsche schijn van billijkheid omringen. Zij zouden elk oogenblik willen volgen de klank van een trompet, die het verzamelen blies tot een heftigen aanval op het hardnekkige onrecht, dat zooveel jammer, zooveel leed, zooveel bittere en grievende ellende laat voortbestaan.

Zoo is het innerlijk met hen gesteld. Maar uiterlijk is het alles stil en bedekt. Want wat zij bij vroeger vergeleken missen, is de vanzelfsprekende wetenschap, dat uiting van dergelijke gevoelens een gemeenschap schept met talrijke andere jongeren om hen heen. Zoo was het vroeger. Maar thans wordt het iets zonderlings. Het schijnt een holle rhetoriek, die nauwlijks en bijna angstvallig uitgesproken, zelfs het eigen oor verbaast, die nergens weerklank, nergens geestdrift zich te gemoet ziet komen. Zoo'n uiting zou zijn als van een crocus, die in de herfstweide door het dorrend gras omhoog kijkt, als van een enkele vlinder, die een Octoberzon uit de pop deed ontplooien. Eenzamen zijn het, verdwaalden, hoe schoon zij ook mochten ontloken zijn. Zoo is het met de gevoelens van nog zoo kort geleden, wier gemeenschap verloren ging. Het schijnt of zij zich moeten schuil houden en wachten op een beteren tijd. Maar tot wanneer? Is het aantegeven, zooals voor elke lente, wanneer nieuw leven zich zal gaan roeren in de geesten? Waarvan zal het afhangen, dat de rust verbroken wordt, dat de berusting in elkaar zakt als een harde ijskorst door zachtere winden aangevreten. Hoe zal

weer de jongere kracht zich op eens vertoonen? En is er iets te doen, om dien tijd te bespoedigen?

Zoo moet wel gevraagd worden, door allen, die geen vrede ermede kunnen hebben, dat zij zooveel moois van vroeger geheel moeten missen. Niet zonder innerlijke bewogenheid, doch met de kalmte geleerd door jaren van steeds eenzamer worden, en steeds langer wachten, zijn die vragen overwogen geworden in de volgende beschouwing.

* * *

Opstandigheid, geen oproerigheid was het, die den vroegeren tijd zoo vol spanning maakte. Geen oproerigheid, want het was niet een onnoozel verzet om der wille van de tijdelijke emotie, en gedreven door balsturige zinnen. 't Was zuivere opstandigheid, daar het gevoel beheerscht werd door de overtuiging van een ander gezag, een natuurlijker dan van de autoriteit, die 't bewind voerde. Maar tegen welke autoriteiten was de opstandigheid gericht? En wat was het nieuwe gezag waaraan reeds vooraf geloofd werd?

Groote woorden en leuzen zijn thans niet meer instaat ons te bevredigen. We willen het nu scherp voor ons zien om te kunnen beoordeelen of wij geen zelfbedrog gepleegd hebben. Dit is duidelijk, dat de litteraire beweging van een kwart eeuw geleden allereerst onmaatschappelijk is geweest. De dichters maakten alle banden los, die hen met het leven om hen heen verbonden. Multatuli was daarvoor het heldere voorbeeld. In zich zelf moest de kunstenaar kracht en schoonheid vinden om zijn oorspronkelijke natuur vrij te maken van alle vreemde invloeden, opdat uit eigen beweging schoonheid zich zou toonen, als een uitstorting der diepst eigene menschelijke ziel. Dat was een doel, waarvoor elk ander streven onbeteekenend werd. De bestaande kunst, maar ook alle bestaande kunstmiddelen werden niet alleen losgelaten, maar met heftigheid afgestooten. Werd de schoonheid zelve gezocht in 't eigen gevoelsleven, voor de uiting daarvan werd getracht de taal, dat is het woord, te bevrijden van alle conventioneel gebruik. De rhetoriek die een traditie was van vroegere geslachten viel het eerste af. Maar ook alle min of meer ontwikkelde en

gebruikelijke kunstvormen werden afgesneden. Het drama, de novelle, de roman, het dichterlijk verhaal, alles werd opgegeven. De zuivere lyriek en dan in vormen, die lang ongebruikelijk waren, werd gezocht; vooral het kunstige sonnet stond vooraan.

Doch meer banden werden losgemaakt met het maatschappelijk leven. De strekking, die in breede kringen zoo geliefd was geweest, werd in den ban gedaan. Kunst was er niet om de zedelijkheid te dienen, ondeugd te veroordeelen, en deugden aanteprijzen. Zooals het eigen wezen naar de diepste natuurlijkheid opgezocht werd, zoo moest ook het omringende leven genomen worden geheel en al gelijk het werkelijk was.

Het realisme scheen daarom een aangewezen terrein voor den opstandigen letterkundige. Waarheid ondanks alles en tegen alles, waarheid over zich zelf en over al het andere, was het eenig begeerlijke doel voor de kunstuiting. De autoriteiten, waartegen aldus de jonge beweging der tachtigers in verzet kwamen, waren de maatschappelijk erkende voorgangers in 't geestelijk leven.

Vooral die maatschappelijke erkenning gaf aan de gezaghebbende critici, dichters en schrijvers het kenmerk, dat aan het jonger geslacht mishaagde. Zij zouden eens aantoonen, hoe weinig die erkenning waard was, hoe voos de gehuldigde autoriteit, hoe klein en eng hun geest, hoe arm hun schoonheidsliefde. De opstand werd begonnen en gewonnen. Want de natuurlijke stem, de ongebreidelde waarheid, de verrukking voor de schoonheid der open natuurlijkheid in 't leven der eigen ziel en der geheele wereld, werden aanstekelijk. Maar de nieuwe autoriteit, die zij opstelden, wat was die? Eigenlijk geen. Geen gezag werd voor kunst erkend. Geen wereldlijke positie, geen kerk, geen moraliteit, geen menigte van aanhangers zou aangeven hoe en wat kunst was. En toch vereenigden zij zich tot een maatschappelijke uiting in een tijdschrift, en noemden dat: ‘De Nieuwe Gids’. Zij wilden wel leiding geven. Nooit waren dichters er verder van te erkennen dat ieder zijn eigen smaak had. Integendeel, de scheiding tusschen schoon en leelijk, tusschen kunst en geen kunst was een onoverbrugbare kloof, was een oceaan zoo breed en diep, dat geen verbinding bestaanbaar was. Het

kenmerk voor eene scherpe onderscheiding dat zij voortdurend luide verkondigden, was de vrije natuurlijkheid van het menschelijk individu, dat leed en lachte, droomde en dacht naar eigen aandrang en open genegenheid, naar de allerhoogste schoonheids- en waarheidsliefde, die de opperste adel vormde voor dichters en kunstenaars. Deze van god begenadigden waren het, die de nieuwe gidsen zouden zijn in de schoonheid. En hieraan zouden zij te herkennen zijn, dat zij niet spraken en zongen zooals de vroegere gezaghebbenden, maar als de menschen, die het meest vrij waren van alle banden, welke de maatschappij om hare leden heenwikkelt. Zij zouden een stem hebben zoo vrij, zoo als die binnen in ieder slechts voor zich zelf gefluisterd wordt; zij zouden een taal spreken, die woord voor woord vrij was van geleerdheid en conventie, verstaanbaar en melodieus voor elk, die zonder vooroordeel of bijgedachte zijn oor openzette; zij zouden geen dingen zeggen om andere te vleien of te behagen of te plagen, doch alleen omdat zij de zuivere waarheid uiidrukten; zij zouden ten slotte de glans eener zuivere en belangelooze toewijding om zich verspreiden, die alle schijnschittering dof maakte.

Hun autoriteit was niet *hun* eigen ikheid, maar *de* ikheid, het enkele en vrije individu, wiens gevoel en geest vrij waren in hunne impulsieve bewegingen naar het schoone en ware. Individualisme heet dat, maar zoo'n woord zegt niet genoeg. Dat wekt de schijn van een maatschappelijke overtuiging die liberaal of anarchistisch genoemd zou kunnen worden; een overtuiging dat in de maatschappij elk individu de grootst mogelijke vrijheid moet genieten. In den rechtstaat heet dat liberaal, in de maatschappij van individuen, die voor hun stoffelijk bestaan arbeiden, leert aldus het anarchisme. Maar de opstandige kunstenaars hadden geen maatschappelijke overtuiging; zij waren *on*maatschappelijk. Ze bemoeiden zich niet met hunne omgeving, want dat reeds is het aangaan eener verbinding. En elke band maakten zij los. Konden zij dat volhouden? De ervaring heeft geleerd hoe onmogelijk het was. De vrije geest van den natuurlijken mensch vervluchtigt geheel, indien hij een gevoelsinhoud mist. Bovendien moet die gevoelsinhoud zich voortdurend vernieuwen. De eigen ziel is geen eeuwigspringende bron uit onpeilbare diepten opbor-

relend. O, ware zij altijd als het kleine meer, of de vlotte beek, die almaar voort frisch en helder water aanvoeren, opnemen en weer afstaan.

'Zoo tenminste waren de zielen dier opstandigen van een kwart eeuw geleden. Wat zouden zij geweest zijn zonder de onderlinge gemeenschap van schilders, komponisten, dichters, denkers en schrijvers, die een reeë uitwisseling mogelijk maakte van de nieuwe en bekorende gevoelens. Wat zou hun invloed geweest zijn zonder die felle uitstraling eenerzijds, en die weerkaatsing anderzijds uit een jeugd, die hen zag en hoorde. Er is geen kunst van den enkeling, er is slechts kunst van gemeenschap, hoe die ook ijl en broos moge zijn, als door sereene luchten, of wonderlijk en geheimzinnig, door donkere ondergrondsche geleiding. Stichting van sterke gemeenschapsbanden eerst in kleine, maar daarna in steeds ruimere kringen, gemeenschap van gedeelde overtuiging, bewondering en genegenheid, dat was de kracht van den litterairen opstand. En daarom moest daaruit voortkomen een streven niet alleen naar meer vrijheid voor gedachten en gevoelens uit de kerkers der conventie, maar ook naar bevrijding van menschen uit een donkere sfeer, die alle leven van geest en ziel onderdrukte.

Steeds meer menschen moesten kunnen ademen in de frissche lucht eener geheel eigene individualiteit, moesten kunnen spreken de taal, die uit hen zelf opwelde, moesten kunnen reiken naar de glans en de straling, die van de kunst uitgingen. Het was niet genoeg dat te toonen, dat te prediken; er moest een meer onmiddellijke bevrijding plaats vinden. De maatschappij, uit wier omwindingen de opstandigen zich hadden losgemaakt was voor talloozen te sterk. Zij konden zich niet ontworstelen zonder hulp. Daarom werd gestreefd niet naar een of andere vrijheid *in* de maatschappij, maar naar bevrijding geheel en al *van* de maatschappij. De gemeenschap, die alle jongeren zoo verrukte was onmaatschappelijk, vijandig aan de omgeving. Uitbreiding daarvan zóo ver en zóo wijd, dat er weer van een maatschappij gesproken kon worden was alleen bestaanbaar door zich een gansch nieuwe maatschappij uittedenken. Die moest zóo zijn, dat er geen conventioneel gezag bestond, dat er geen knechtschap was, geen onderdrukking, maar een vrijheid voor ieder om

geheel zich zelf te zijn. Opstand tegen de maatschappij beteekende daarom zich overtegeven aan de voorstelling eener socialistische samenleving. De idee hiervan moest geboren worden uit een geestelijke beweging, die kon opgolven uit de onbewogen sufheid der omgeving, niet alleen door een krachtig samenvoelen van een groep jongeren voor nieuwe schoonheid, maar een even sterk zich afscheiden van een gehate omringende menigte. Als een vlucht trekvogels wiekten zij omhoog van het land, dat hen te kil en te dor geworden was, en waar het beste levensvoedsel ontbrak. Zij versterkten hunne krachten door het onderling verband, en trotseerden de opstekende winden, die hen weerstaan wilden. Maar zij vormden toch slechts een vlucht, die moest zoeken waar alle gelijkgezinde genooten heentogen, en heentijgen moesten. Zonniger en zachtere landen zouden in 't verre zuiden te vinden zijn. Daarheen richtte zich het oog. Het socialisme der geestelijk opstandigen moest zich wel wenden tot een andere wereld dan waaraan zij zich onttrokken hadden, het bleef een onmaatschappelijk socialisme.

En toch, ondanks de noodwendigheid waarmee zich de idee eener andere en betere samenleving moest ontwikkelen uit de sterke en vreugderijke gemeenschapsgevoelens door den litterairen opstand gewekt, toch zou het deze idee zijn, die de tweespalt en de scheiding ging veroorzaken in den geestdriftigen bent.

* * *

Naast den onmaatschappelijken opstand der tachtigers roerde zich in ons volk een andere geest van verzet. Ook hieraan was Multatuli niet vreemd. Zijn geschriften, en zijn gesproken woord waren doorgedrongen tot verspreide, maar talrijke kringen. En uit het buitenland waren overgewaaid late aschregens van de vulkanische uitbarstingen der europeesche revolutie's. De kiemen eener maatschappelijke beweging der arbeiders schenen niet langer te verdrogen of te verrotten in nederlandsche zanden en moerassen, maar schoten wortel in een vaster wordenden grond. Een vreemdsoortig gewas werd het resultaat dezer verschillende invloeden. Een onkruidachtig uiterlijk van onmaatschappelijkheid, van ruwe weerbarstigheid

eener verwilderde maar van oorsprong fijne plant, verborg den waren aard van het groeisel dat toch wezenlijk als een zuiver en zelfs bij uitstek maatschappelijk en eenvoudig gewas voor den dag had moeten komen. De arbeidersbeweging is toch meer en meer gebleken te zijn een kracht met een zeer duidelijk en scherp omlijnd doel, die dan ook voor dat doel hare organen als nieuwe maatschappelijke instellingen vormde en tot verdere ontwikkeling tracht te brengen. Dat doel is het behartigen van de belangen der loonarbeiders en het verbeteren van hun lot. De noodzakelijkheid van die verbetering moest ieder ook vroeger erkennen, maar nieuw is de erkentenis dat ook het middel tot die verbetering, n.l. de gezamentlijke strijd der arbeiders in coöperatie, vakbeweging en politiek, evenzeer noodzakelijk is. Zoolang dat niet toegegeven was, moest het streven der arbeiders zich kenmerken door opstandigheid. Daarom waren de eerste voorgangers der arbeidersbeweging opruiers, die aanzetten tot weerstand tegen de gestelde autoriteiten. Verzet, opstandigheid was het zaad dat zij uitstrooiden, en dat zij ontleenden aan alle onmaatschappelijke uitingen van welken aard dan ook. Deze revolutionnaire geest was en is een geheel andere, dan die welke aan elke arbeidersbeweging eigen is. Want hoezeer deze een direct maatschappelijk doel heeft, zoo is zij toch een kracht, die een revolutionnaire strekking heeft, omdat zij regelrecht tegengesteld is aan de macht van het kapitalisme. Kapitaal en arbeid beide moeten uit hun aard trachten de maatschappelijke voortbrenging te beheerschen, en wat de een wenscht te verkrijgen als winst of loon zal de ander moeten afstaan. Beide zoeken de verscheidene maatschappelijke machten, die het leven regeeren voor zich te winnen, de een om het bestaand gezag te verdedigen, de ander om een gewenschte autoriteit te veroveren. En juist door dien strijd, die door de arbeidersbeweging wordt aangebonden en die zij ook voor haar onmiddelijk doel moest aanvangen, moet zij voor de tegenwoordige samenleving een kracht zijn, die voortdurend hetzij geleidelijk of met schokken naar verandering dringt.

De opstandigheid der eerste predikers en voorgangers der arbeidersbeweging was echter iets anders. Zij hadden nog geen invloed op het maatschappelijk leven; zij waren niet de

sprekende organen eener reeds gevormde kracht; zij wekten de geesten tot verzet tegen eene maatschappij, die hunne belangen verwaarloosde en niet eens erkende. Hun socialisme was niet dat der moderne arbeidersbeweging, het symbool van den strijd met het kapitalisme, de naam voor een andere regeling der voortbrenging dan onder de leiding van het rente eischend bezit, doch hun socialisme was een geheele andere wereld, die tegenover de bestaande als een paradijs werd afgeschilderd, waar armoe en knechtschap, misdaad en ondeugd niet meer zouden bestaan, waar de meest volstrekte vrijheid zou heerschen, waar liefde en broederschap niet gebonden zouden zijn aan de enge instellingen van gezin, huwelijk, stad, gezindheid of staat. Dat alles werd aan de zorgvol levende arbeiders voorgehouden als te bereiken door een eendrachtig verzet. En deze geest van opstandigheid moest wel in een onmiddelijk en nauw verband treden met die welke onder de tachtigers en hunne volgelingen zich ontwikkelde. Het socialisme van de beginnende arbeidersbeweging opende aan hun geestdrift, hun moed, hun élan een weg, die een grootsche toekomst voorspiegelde. Niet de burgerij, die zij ontvlucht waren, en waarvan zij zich zoo vastbesloten en volledig hadden afgesneden, zou deel hebben aan hnn heerlijke gemeenschap van de vrije geest en de open schoonheid, maar dat nieuwe, nog onbevooroordeelde, pasontwakende volk der arbeiders zou mogen genieten van hunne schatten, die zich ook daardoor zouden uitbreiden tot een nog nimmer bekende en nooit geziene rijkdom van de beste cultuur.

Hoezeer het ook scheen, dat die nieuwe weg in de rechte lijn lag van de vorige snelle vlucht, en alleen nog hooger zou gaan, toch was het niet zoo. De vlucht boog zich terzij en geleidelijk naar beneden. Een deel van de litteraire opstandelingen vermoedde dit reeds direct, scheidde zich af en sloeg van schrik een tegengestelden afwijkenden weg in. Een ander deel snelde zoo vlug vooruit, dat zij geen acht meer gaven op hunne genooten, slechts geleid door de overtuiging nu den goeden weg voor goed gevonden hebben. Alle verband verloren zij met de vroegere medestrijders die zij voor achterblijvers en burgerlijken gingen uitmaken. Dat was het begin en de oorsprong van de verdeeldheid, die deed ondergaan prachtige

en zoo rijke gevoelens, waarom nog altijd in ons een stille stem treurt. Voordat wij zullen trachten te volgen hoe dit alles in zijn werk gegaan is, en welk het lot werd van de verdeelde groepen, dier eens zoo eendrachtige beweging, moeten wij nog eens in de herinnering terugroepen dat laatste moment voor de scheiding. Toen was het dat de levenslustige gevoelens van zoo verscheiden talenten en karakters nog samenstemden in de snelheid en het genot der gezamentlijke beweging. 't Geleek op een verboden bergtocht. Alle dagelijksche en gewone zorgen waren op zij gezet. Beangstigde en bedillende omstanders, die van geen gevaarlijkgemeende onderneming wilden weten, waren afgeschud. Hekken waren met geweld geopend of overklommen, ho roepende wachters uitgelachen, en vooruit ging het omhoog met levendige gebaren en luid klinkende gezangen. De tocht wees door bosschen en steenachtige kronkelpaden, langs waterval en kloof, altijd door omhoog en prikkelde tot een wedijver van handigheid en kracht. Hoe onaangelegder het pad hoe liever, kronkelingen werden afgesneden door waagstukken van klouteren en springen onder aller toejuiching. Maar de top naderde, niet eens nog de hoogste, doch een top met wijd uitzicht. Laten wij nog eens trachten ons voortestellen hoe daar de gevoelens waren, stiller maar dieper, minder met vertoon, maar ingrijpender in de fel ontwaakte en wijd opene ziel.

* * *

O zeker, wij jongeren hebben ons verkneukeld in de felle aanvallen, in de openhartige en eerlijke maar heftig vernietigende of scherp uiteenrafelende kritiek die de tachtigers uitvoerden. Wij hebben onze aandacht gespitst bij de vonnissen over toongevende dichters en schrijvers uitgesproken; inwendig pret gehad om de ondeugende manieren waarop de onbevoegden maar als bevoegd zich voelende beoordeelaars van het kunstleven in de val gelokt en onbarmhartig uitgekleed werden. Wij gevoelden ons bevrijd, als op een onverwachtsche schoolvacantie, toen jongere mannen zonder erkenden rang of diploma's uitsluitend op grond van de breedheid en de redelijkheid hunner argumenten, hoog in aanzien gezetelden durfden

aantasten. Wij hebben begrepen dat er misten voor onze oogen opklaarden, toen de maatschappelijke verhoudingen naar hun oorspronkelijk verband werden blootgelegd, en getoond als veranderlijk, inplaats van vast en hecht, zooals men ons vroeger wilde doen aannemen. Maar toch, dit alles zou voorbijgaande geweest zijn, zou op ons den indruk achtergelaten hebben van dagen, verrukkelijk door wild spel ter afwisseling der langere tijden van saaie plichtmatigheid, indien er niets anders ware gebeurd. Dat andere was het meerdere, het positief blijvende, vergeleken bij het negatief vernielende, het was de mogelijkheid eener kunst, zoo licht en schoon als wij nooit voor dien vermoed hadden. Hoe diep ging onze bewogenheid, hoe helder en zonnig scheen het leven, toen de natuurlijke en toch zoo teedere schoonheid oprees uit die zangen, kleuren, beelden, die ons voorgetooverd schenen, kinderen van die nieuwe vrijheid. De nieuwe gidsen waren niet uitsluitend de baldadigen, waarvoor een verschrikt ouder Holland hen gehouden wilde hebben, zij waren weer zulke zeldzaam vermogende en rijke kunstenaars, als het verleden had gekend, doch nu niet van ons afgescheiden door doode tijden, en omsluierd door wazen van reeds conventioneel geworden bewondering, maar levend in ons midden. De nieuwe dichtkunst, en haar omgevende zooals een hofstoet dit eene voor 't volk tredende koningin doet, de vrije, van rhetoriek bevrijde, naar eigen stemrythme, verklinkende taal, die was voor ons geboren als een onverdoofbare lichtbron. Maar het was alles nog jong, en daarom vol van die bekoorlijkheid der eerste jeugd, doch onvermijdelijk toch met die onbevredigdheid van het onvolwassene. De nieuwe kunst was er, vrij en schoon, maar toch als een belofte, niet als een bereikte volkomenheid. En daardoor ook juist trok ons jongeren dat zoo machtig aan. Niet de schoone vrouw, maar het ontluikende meisjesgelaat, boeit de jeugd. Het was een tijd voor het gemoed, als de eerste lentedagen kunnen brengen, wanneer groene wazen om de boomtakken en struiken het oog verrukken, de eerste paarse en gele bloemen velden tooien, en vooral die wondere fijne luchten en zachte geurenwinden de longen doen uitzetten om toch diep intedrinken de zaligheid, dat winterguurheid voorbij is. De rijke tooi van den vollen zomerdag is nog ver, maar

de belofte is aanwezig, en de stelligheid der vervulling leeft onbewust in het eerste voorjaarsgenot.

Zoo, maar dan vanwege de grootere breedheid van geest en gemoed boven 't geziene leven, en vanwege de sterkere vreugd die de allereerste bewustheid daarvan meebrengt, vergeleken bij de gevoelens, die door herhaling aan fijnheid der prikkels inboeten, zóó'n blij ontwaken van het diepste en rijkste zieleleven, bracht ons de nieuwe dichtkunst.

Die herinnering weer in woorden terug te roepen en na te genieten zou bijna doen vergeten dat wij ons voorstelden naar den aard van die dichtkunst te vragen. Want het levende, bewogen vers is er in vele tijden en in velerlei omstandigheden geweest, maar toch in zoo groote verscheidenheid, dat het mogelijk is, vooral nu, achteraf te vragen, wat toen voor een kwarteeuw de innerlijke aard der nieuwe schoonheid was. En 't antwoord is niet moeilijk. Het is onmiddellijk door de dichters toen, en ook later gevoeld, dat onze verskunst was als een op nieuw levend worden van de gevoelens die de Engelsche Lakepoets aan 't begin der 19e eeuw zoo sterk en diepgaand bezielden. Het eenigszins vage vergezicht dat zich voor de levenslustige bergbestijgende tachtigers ontvouwde, toen zij in hun kunst zoo hoog mogelijk gestegen waren, moest hen toonen die achter hen liggende top, waarop Wordsworth en Keats maar vooral Shelley zoo heerlijk boven hun tijd uit gestegen waren. Die top en de helling der kunst van tachtig geleken sprekend op elkaar, zij vormden als 't ware een enkel gebergte, doch met dit onderscheid dat Shelley de hooge steile, met eeuwige sneeuw bedekte spits was, en de kunst van tachtig een uitlooper in het laagland. En ook weer met deze overeenkomst dat beider top een gelijksoortig uitzicht moest verschaffen, alleen in zoover anders dat van de oudere geestelijke hoogte de uitblik wijder en dieper moest gaan, en volgde op een stijging zooals de nakomers niet hadden gekend. Zonder ons door het gekozen beeld te laten misleiden, kan in elk geval dit vaststaan, dat de aard der nieuwe dichtkunst van 1880, die zoo verrukkelijk ingreep in ons leven, noch in haar aard, noch in haar vooruitzicht gekend kan worden zonder een begrip van Shelley's dichterschap. Hoe moeilijk het is, en hoe aanmatigend het moge schijnen, deze beschouwing daar-

heen enkele oogenblikken te richten, waar toch de grootheid van een geestelijke schoonheid als Shelley heeft gegeven zoo velerlei bekoring en schittering kan vertoonen, dat die in de betoogende zinnen niet is vast te houden anders dan als een schim - fotografie van een gletscherland - toch kan ik mijn inzicht over den gang onzer jongere dichtkunst niet aangeven, zonder te uiten hoe Shelley daaraan deel heeft.

* * *

Wanneer één, die zich na de tachtigers een opstandige en weer een vernieuwer noemde, en die zich tegelijk voornam een nieuwe ‘Aanleidinge tot de Nederduitsche Dichtkunst’ te schrijven, zich van Shelley's grooten invloed afmaakt met een ‘sneer,’ zoo blijkt daaruit alleen, hoe onvolledig zich het beeld van den modernsten, den meest opstandigen dichter der latere tijden in de beweging van 80 heeft afgeteekend.

‘Shelley was het rijk van schoone woorden en beelden, van muzikale feërieën, maar zonder werkelijke inhoud, zonder eenige vaste levensbeschouwing; - zijn “Prometheus”, zijn “Epipsychidion” gaan ons voorbij als rijkgemonteerde operetten, waarvan niets overblijft, als de naieve opgetogenheid, waarmee wij het aanzagen voorbij is. Al zijn schoonheid gaat langs ons: “some God, whose throne was in a comet, passed”. Hoe juist paste dit voorbeeld bij wat de tachtigers zochten: het eigen gevonden woord en beeld, zonder rhetoriek - die schoone schijn maakten zij tot de hunne’.

Zoo zag een nuchter mensch èn Shelley, èn de wonderlijke geestvervoeringen door zijn gedichten veel later in hollandsche jongeren verwekt. Het is alsof de afbeelding van een zwitsersch landschap een jongen uit het polderland de herinnering bijbrengt van een mechaniek uit een kermistent of hoogstens van wolkstapelingen, die hij weleens aan een zomeravondlucht belangstellend heeft waargenomen. Het doet ook denken aan iemand die de Faust beoordeelt naar een opvoering der Fransche opera. Maar dat zoo iets mogelijk is, of beter uitgedrukt, weer mogelijk is, werkt als een waarschuwing Shelley in een betoog te betrekken. En diezelfde werking gaat uit van de bespreking door den dichter Gorter gegeven in de

herziene bewerking van zijn ‘Kritiek op de litteraire beweging van 1880 in Holland’.

Want deze is nog gevaarlijker. Gorter bewonderde Shelley, misschien zelfs meer dan eenig ander dichter. En een latere bestudeering deed de oorspronkelijke genegenheid, die samenviel met de ontwaking van zijn eigen dichterschap, sterk toenemen. Had hij toch eerst zijn hart voelen opengaan voor dat schitterende, bijna verbijsterende der geïnspireerde zangen, en was hij vooral getroffen geweest door de mogelijkheid om gevoelens voor natuurgenot, en voor het eigen zich tot bloeien openende leven, in beeld en klank en rythme tot een kunst te maken, die de betoovering nabijkomt, zoo moest hij later - onder geheel andere omstandigheden een maatschappelijk opstandige geworden - in Shelley een voorbeeld zien van treffende toewijding, standvastigheid en onwrikbare eerlijkheid, een voorbeeld hoe een dichter zich bij elk nieuw opkomend en zich tegen verdrukking werend leven, met zijn volle persoonlijkheid kon aansluiten.

Maar juist deze gescheiden invloed van Shelley op Gorter's meening, waardoor tusschen den dichter en den opstandige, andere denkbeelden zich hadden gevormd, maakt zijne uiteenzetting daarvan bedenkelijk. Bedenkelijk namelijk om te leeren inzien hoe de groote engelsche dichter gewerkt heeft, - en nog kan werken - op de ontwikkeling van onze dichtkunst.

Want toen Gorter den dichter in zich beleefde, werd hij niet aangeraakt door den opstandige, en toen hij dezen ging zoeken, was zijn eigen dichterschap ver, zeer ver afgedwaald van den tijd toen Shelley hem mede inspireerde, en waren afgestorven de gevoelens die hem eens zoo nauw verbonden met den zanger van Adonaïs. Maar niet door Shelley te gaan splitsen en verdeelen, doch door hem in zijn geheele persoonlijkheid weer te doen herleven is het mogelijk te zien hoe de opstandigheid in den jongeling als een dichterschap opsprong en hem voortjoeg tot hoogten, waar beide alles hadden afgeschud wat tijdelijke invloeden en omstandigheden dofvlekkend konden bederven aan de samensmelting tot een geestelijke schoonheid, die in dezen vorm onovertroffen was en bleef.

Anderen hebben daarnaar gestreefd, en wel op de eenvou-

digste, de van toewijding het duidelijkst bewijs gevende manier. Zij hebben zich in de beste geschiedenis van zijn leven, dat is in zijn gedichten, zoo zéer verdiept, dat zij de verklanking daarvan in onze eigen taal voelden opkomen, en zij hebben getracht dat te verwezenlijken.

Wanneer ik dan ook wil beproeven te teekenen hoe Shelley stond achter, maar toch ook hoog boven, de nieuwe nederlandsche dichtkunst, dan kan het geschieden met de hulp van een der jongste Shelley-vertalingen.

Mocht ik erin slagen om de beteekenis van den ‘Prometheus Ontboeid’ in zoo'n verband te schetsen, dan zij dit tevens een herdenking van de stille, maar onwrikbare kracht, en de rustige, maar nooit falende liefde van een dichter, die ons ontviel, maar die zijn lijden en zijn zwakte wist te overwinnen door de straling der geestelijke schoonheid, wier hoogste kunstuiting door hem aan ons volk blijvend is overgebracht.

(Wordt vervolgd).

De tijdgeest
Door
Albert Verwey.

Geen zang begint noch eindt of heeft in zijn gedaanten
Het leven van zijn tijd.
Zoo openbaart de kim, in roodten en saffraanten,
't Licht dat eronder rijdt.

De Tijd, een zon gelijk, stijgt nooit de kim te boven
Van ons persoonlijk lied,
Maar nooit houdt ge uit uw woord de vorm en tint verschoven
Van wat in 't rond geschiedt.

Hoezeer heb ik versmaad dichter van u te wezen,
Vergane tijden, die
Bij 't groeien van het licht ontstaan uit boeken-lezen
Ik aldoor heldrer zie.

Maar hoe begeerd meteen, in al mijn eenlijk schrijven,
Uitbeelding van mijn geest,
Verkondiger alleen van u, o Tijd, te blijven,
Wiens zoon ik zij geweest.

Want van dat ik als knaap de heblijkheid verdoemde
Het beeld dat levend was
In lang verleden eeuw te stemplen tot beroemde
Figuur, voortaan van pas

Voor alle monden die ze in koud akteeren zeiden, -
Van die ondoofbare uur
Toen ik bevond dat enkel 't eigen ziels-belijden
Dicht doet ontstaan dat duur', -

Van dien onovertrefbre en nooit vergeten avond
Toen zwaan op vijvervlak
Mij, door het maanlicht-park alleen naar huis toe dravend,
Staan hield en 't was als stak,

Ja werklijk stak ik de eene hand omhoog in 't donker,
Alsof ik tastte en zocht
Naar 't beeld dat zooveel rust tezaam met zooveel flonker
Voor 't hart vertolken mocht, -

Van toen tot nu, door heel dat rijkverwonden leven,
Dat niets schijnt, alles is,
Zocht ik van dag tot dag geheel mijzelf te geven,
Maar bleef ééns dings gewis, -

Eéns dings: van dit, o Tijd, dat als ik trouwlijk uitte
Wat in mij rees als 't mijn',
Gij ook, mijn onbedwingbre en onontkoombre buite,
Eeuwig de mijn' zoudt zijn.

Geleefd te hebben is het schoonste om te gedenken,
Maar leven dat is meer.
Van d' eersten kus op 't oor daar 't hoofdje op zij ging zwenken
Tot dien geduchten keer

Toen vol, met mond op mond, zich twee gelieven vonden,
Terwijl door 't grachtgeboomt
De maan hen bleek bespiedde en zag hoe stil zij stonden
Op wal waar 't water stroomt, -

Van 't eerste en aarzlend gaan, verwonderd en verlegen,
Rondom het schoone kind,
Tot het geboeid ontwaken dankbaar voor verkregen
Gunsten van die men mint, -

Van doffen droom der jeugd tot dat klaar-heldre droomen
Als 't is of de aard ontwaakt, -
Boeit ons het leven 't meest omdat het, nooit vernomen,
Voor 't eerst ons zaligmaakt.

Hoe zal ik ooit de reeks van lieflijkheên herhalen
Waarin ik daaglijks ging:
Genegenheên van 't bloed die ik niet af hoef malen,
Maar heilge erinnering.

Bewondring voor een vriend, en daardoor ernst, en wijding,
Als iedere oproep geeft,
Wanneer de krachten van het hart hun doodsche lijding
Onthunkren naar wat leeft.

De tooverij van 't woord als eindlijk zwoel gevoelen
Verhelderde in een dag,
Waarbij schoone gestalte in levenwekkend woelen
Gloorde door 't klankenrag.

En de natuur, zoo lief en frisch daags opgeblonken,
Zoo heimlijk snachts in slaap,
Voor wie ik rusteloos mijn droomen, schoonheid-dronken,
Uitfluisterde - ik een knaap.

Hoe roept dat woord 'een knaap' me op eens de stad te binnen,
Van brugge-boog tot -boog
Zwaaiden de grachten en ik volgde in vruchtbaar zinnen
Gevel- en boomen-toog.

Daar scheen, door dakenlijn en boomslag vrijgelaten,
De lucht in 't groenig nat.
Daar hield een levend stuk van die bekeide straten
Brugboog in lijst gevat.

Daar flikkerde 't van licht in violette ruiten,
Waar tusschen kant-gordijn
Een fijnbesneden kind haar rossige krullen-tuiten
Toonde in den zonneschijn.

Hoe vulde 't wonder dan van schaduwen en gloeden
Stoep kelder en portiek,
Waarlangs ik gaande 't warm gevoel tezaam deed vloeden
Met woord- en beeldmuziek.

Want in die stad, een kind, gegroeid in burgerhuizen,
Leidde ik een droomenjeugd.

Kleinheid, gewoonte en schaarste - o stad van de drie kruizen -
Verguldde ik met de vreugd

Van droomen, zóó gewoon, en God! zóó uitgelaten
Dat, schoon hen géén begreep,
Géén recht noch macht gevoelde ze uit mijn hoofd te praten
Noch ze in zijn schimp bekneep.

Daar was 't Gezin, zoo klein. Ik bootste 't tot een schoonheid,
Die zijn kon, schoon niet was.
De Kerk, nu baak en borg van de uiterste gewoonheid,
Maar die ik heerlijk las

In Geest die heel 't Heelal omvatte en overstraalde.
En de Armoe-zelf, ai mij! -
Genoegzaamheid die, sterk, zweeg en haar krachten staalde,
Was de eigne en vocht mij vrij.

Kon uit die stof, zoo dood, dat levend schoon eens worden!
Zoo droomde ik - en het werd.
Het was alree, want droom bestáát in hoogere orden
En steunt op na noch vert.

De tijd woelt om ons heen: wij hebben in ons loopen
Zijn weerstand en zijn drang.
De tijd woelt in ons hart: wij hebben in ons hopen
Hem altijd als een zang.

Meen niet dat ik in scherpte en smaad mijn tijd bestrijdend
Buiten mijn tijd verblijf.
Hij zonk zóó schoons me in 't hart dat ik, strijdend of lijdend,
Hem hoor met ziel en lijf.

Ik heb hem lief: ik weet, eens komt die zonnige morgen
Dat ik lig uitgestrekt,
Mijn tijd kan dan van mij noch hulp noch weerstand borgen
En géen tijd die mij wekt.

Dan zal hij naast mij staan: hij aan mijn hoofd bij 't scheiden,
En zeggen: o mijn Vriend,
Ik heb u lief gehad. Ik u, gij mij, wij beiden
Hebben ons wèl gediend.

Dan, met een laatsten blik, zal ik de ruimten meten
Van, waar ik oorsprong nam,
Tot nu en hier terwijl 'k aan 't haardvuur ben gezeten,
En wat daarna soms kwam.

Ik zal mijzelf dan zien, als een van veel genooten,
En wijl het volk nog schuilt,
Met blijden adem in den wijden horen stooten
En roepen: ‘rijst en ruilt

Uw doffe en looden slaap voor de gewenschte weelden
Van dageraad die blinkt.
Verjaagt wat spoken voor uw bijstre zinnen speelden!
Dag komt en duister zinkt!’

Op 't stout-geschalde woord vloog luik en venster open.
Overal scheen de dag.

Gedierten die in 't goor van goot en snijing kropen,
Vlerkten met wee en ach.

Maar heel een jeugd rees op en hief het lustig krulsel
In 't versch verguldend licht.
Eén kreet klonk uit: ‘Welaan! geen hulsel meer noch vulsel,
Maar fijn goud, vast en dicht!’

Dat was een vreugd die dreef en deinde op stad en landen.
De een peep en de ander zong.
En daar waar jonkheid eerst kniesde met lange tanden
Werd nu de grijsheid jong.

Was vreugd ooit lang van duur? Ach, meet haar bij geen dagen.
Ze is eeuwig door haar aard.
Hoe konden gij en ik zulke eeuwigheid verdragen!
Zijn we ooit een tweede waard?

Misschien. Ik zie mij weer, temidden van de volken,
Die eens voor goed ontwaakt,
Om monden roepen die hun wel en wee vertolken,
Om hand die ketens slaakt.

Temidden van? Helaas! Hoe zullen zij die lijden
En oefnen brein en spier
Opdat zij zich van 't erts dat in hen bijt, bevrijden,
Luistren naar 't klaar klavier,

Waarop de dichter - d' afgrond zelf als overspannend
Met snaren - helder speelt, -
Luistren naar hem die, alle macht in tonen bannend,
Overal vreê beveelt.

Hij speelt terzij. Alleen, op niet benijde hoogte,
Bouwt hij zich huis en hof.
Hij tart den hagelslag, de hetten en de droogten,
En zingt het leven lof.

En hoor, van ver, alsof geen klank, mits schoon gerezen,
Alleen kan zijn, begint
Een weergalm van zijn lied: wat andre monden prezen,
Komt tot hem op den wind.

De strijd houdt aan. Tumult rijst hoog. Maar altijd klaarder
Vereent zich zang met zang.
't Geloof dat schoonheid blijft verheft zich steeds eenpaarder,
Al woelt de aard droef en bang.

Een kreet vangt aan: ‘Slaat neer, die godvergeten dichters,
Die uit hun veilig huis
De klaarheid heffen en als valsche vrede-stichters
Gebieden aan 't gedruis.

Zij wonen daar: zij hebben huis en hof en volgers,
Heel een verheugd gezin.
Heisa! wie staan, wie gaan, wie slaan als hun vervolgers
Die trotsche blijdschap in?’

De Tijdgeest, grof van huid, platvoetig, proza-snedig,
Koel en van scherp verstand,
Snelt aan en, vleugelloos, maar schijnbaar duizend-ledig,
Donkert hij over 't land.

‘De Tijdgeest, gij?’ En als een engel zwaait van boven,
In vleugeldracht goudgeel,

Een Wezen als een veld vol rijpe korenschoven
Doorblauwd van zongespeel.

‘De Tijdgeest, gij?’ En met een zwenk van de open vleugel
Slaat hij den muiter neer.
Hij bukt zich, grijpt en bindt zijn muil als met een teugel
In één geelgouden veer.

En als zijn hoofd, dat schoone hoofd, dan weer geheven
Op aarde en volken ziet,
Doet vol en zoet zijn stem angstige harten beven:
‘De Tijdgeest is hij niet!

De Tijdgeest ben ikzelf, die uit geloof en hopen
Mijn eigen lichaam schiep,
En als mijn kindren hen die gaan met harten open,
De Dichters, tot mij riep.

De Tijdgeest is geen brein dat reeknend en onedel
De schoonheid zelfs ontleedt,
Hij is de Ziener die de harten voor zijn vedel,
't Verstand zijn dienaar weet.

Hij koos de dichters uit, niet dat ze, in schijn verwaten,
Zich hieven boven de aard,
Maar dat zij u, o volk, gij hen niet zoudt verlaten,
Want de uwe is de eendere aard.

En als een dichter tot u spreekt als uit den hoogen,
Weet wel, dat was *uw* daad.
Elk dichter wenscht het volk, zoekt het naar zijn vermogen,
Tot hij 't met smart verlaat.’

Of ook: het vindt. - Want zie ik niet mijzelf gezeten
Te midden van de schaar,
En hoor en spreek haar woord en luister naar de kreten,
Veilig voor elk gevaar?

Komen niet stoeten aan als eertijds de oude gilden?
Elk weet zijn plaats en werk;
En draagt zijn kunde of wat de tijden van hem wilden
In duidlijk kleed of merk.

En anders niet dan elk is onder hen de dichter,
Die heel hun doen bezingt.
Hij wijdt hun kleinste zorg en maakt de zwaarste lichter
Door zang die 't hart doordringt.

Hij heeft zich één gemaakt met van elks wil het beste,
Kent ieders schoonsten vorm.
Bij al wat wordt gedaan, weet hij het eerste en 't leste:
De onwankelbare norm.

Daartoe komt hem geen lof dan die uit blijde harten
Elk graag en willig geeft:
De lach die klinkt, de traan die welt, gelijke parten
In wat elk lijdt en leeft.

Zie al dat volk rondom. 'k Zie onder hen geen koning.
Al 't goede is elk gemeen.
Hartlijkheid schijnt voorwaar hun eenige eerbetooning
En eenge dank meteen.

Geen stervling schaadt, benijdt of overheerscht den ander.
Liefde die wijsheid blijkt

Verbindt dichter en volk wien beiden goed en schrander
Eén tijd uit de oogen kijkt. -

Was dit een droom? - Ik zie, terwijl de wolken duistren,
Mijn haardvuurs rooden gloed.
Ik zat te lang - misschien - naar 't windgedeun te luistren.
Regen zwelt als een vloed

Rondom mijn huis en 'k denk: als koude winden klaatren
En op mijn ruiten jaagt
Het striemen van den storm, gezilt door zoute waatren,
Wat wacht ik dan of daagt

En antwoordt op mijn stem een heilroep van het heden.
Hoop ik dan of hij komt?
Ik heb, Geest van mijn Tijd, heel mijn hart uitgebeden,
Toornt ge als het thans verstomt?

Gij zwijgt en wendt mijn hoofd naar de uitgegloeide vonken
Van 't vuur dat is geweest?
Ik dank u, goede Geest, in de asch en uitgeblonken
Wacht 'et Het Levensfeest.

Beelden uit Londen
Door
Maurits Uyldert.

I
Poets' Corner

Er zingt een sneeuwwit vogeltje in de lindeboom die voor mijn venster staat.

Nu is het lente, nu bloeien de bomen, nu bloeit de verre lucht als een zilverige, broze bloemkelk.

Er is geritsel in het 'gebladerte als de wind de bloesems van mijn linde wiegen doet en een breed zeilende hemelvloot bevracht met zoete geuren door mijn open venster drijft.

Mijn tuin ligt onberoerd. Bont van bloemen is zij, als een zomerdroom en de bijen zoemen door de dauwig-vochte kelkentrossen die wiegen in de helle zonnige uchtend.

Heel, heel ver deint het geluid van de stad; soms rinkelt het dichter aan mijn oor als het aangewaaid komt van over de sluimerende huizen.

De zon tintelt door jonge bladeren en trilt gedempt over de wit-wolkende gordijnen waartegen mijn hoofd leunt en rust. De zon doet diep in mijn kamer de satijnhouten kastpanelen blinken en fonkelt op de geslepen kanten van het kristal. De zon mag hier binnen zijn, binnen-zeilen, binnen-schijnen; zij danst en zij zingt.

Zelfs de ebbenhouten olifantjes uit Japan, anders zo zwart en zo dood, voelen nu de lente-warme zoelte en verrukt trillen hun onaandoenbare oren.

Het witte vogeltje zingt niet meer, maar de zon blijft.

De twee grote huizen achter mijn tuin zijn beide zo stil als sluimerden al hun bewoners, en naar de zon zijn zij niet begerig; het linkse dat rossig is heeft de luiken over zijn dertig vensters dicht gelaten. De oude heer die daar woonde is vannacht gestorven. En ook de zes grote ramen van het smalle witte huis daarnaast, zijn nog afgedekt tegen het helle morgenlicht. Zeker moet het daar tot laat in den dag rustig blijven, want er is in den voornacht een kind geboren.

Nu lopen in beide huizen de bezige mensen op vilte zolen door de gedempte schemerschijn en spreken met doffe stemmen. Van ver drijft het geluid luider aan van uit de rumoerende stad. Maar in mijn kamer ook komt van dit leven nauweliks het begeerlike gerucht. Mijn hart leeft nu in mijn eenzaamheid, met mijn lindebloesems en mijn kamperfoelie, mijn campanula en mijn levkojen, die daar ginds prijken en roemen in de frisse, door de dauw overzilverde gazons.

Ge zijt nu wel ver weg in uw kleine villa over de zee, daar waar de duinen lager glooien en de groene weiden beginnen, waar de bleke duinroosjes toeranken naar de paarse orchis, waar de bloemen dalen naar de waterdoorzilverde vlakte.

Zijt gij nu opgestaan, leeft gij nu met het lokkende hemellicht, of zijt ge als dood, in de verte ener droomwereld dwalend, rustig ademend in het fijne dons van uw bed onder de schemer die door de brokaten gordijnen gulden neerhuivert over uw blonde hoofd, terwijl ik hier voor mijn open venster naar de koele morgen tuur?

Is de slaap niet gelijk haar zuster die Dood heet? Haar hart staat niet stil maar het beweegt trager; doch de geest is toch ook verlamd.

De slaap is niet een eeuwige eenzaamheid, zij is slechts een tijdelik heen-zijn, en wij vrezen haar daarom minder; ietwat vrezen wij haar toch.

Waarom is de vrees geringer?

Ik vroeg mij af in de koele stilte van deze lentemorgen, nu zoveel van de dood rondom mij is - want zoveel her-

wording toont zich in licht, in kleur, in geluid, - zijn wij, die leven, wel waarlik sterfelik daar wij toch, tijdens het sterven nog levend, het ogenblik dat de toestand van den dood intreedt, niet óverleven en dus nimmer die mysterieuse grens overgaan?

Wees gerust dat niet ik u die ik liefheb, ooit vereenzelvigen zal met uw harteloze lijf. Want gijzelf zijt het hart, het bloedende, kloppende hart; en het licht uwer ogen en de glans uwer haren en de zacht-sierlike neiging van uw ranke lichaam; het is al slechts de weerschijn van wat u beweegt, het ritme van uw bloed, uw lieve leven.

Hoe kunt gij, die het leven zijt, ooit zo dood zijn als de dood is! Er zijn er die zeggen: het leven houdt op en de dood begint. Hoe kan dit, mijmer ik. Wat wil zeggen: het leven eindt? Is niet in ons besef-zelf van het 'leven' alle eindigheid uitgesloten? Het leven verwordt tot dood? Maar werd ooit water tot vuur? Wel trekt de zon het water op in de wolken die haar gouden hemel doorzeilen, maar het zinkt ook weer neer tot de aarde, het stroomt in de diepe dalen, de valleien, de bekkens der zeeën.

Toen ik, een eenzame bedevaartganger, onder de doodstille gewelven liep van de hoogzuilige, schemerige Westminster-Abbey en na enig ronddwalen ook dáár kwam, waar de dichters van Engeland rusten, dacht ik, niet hun leven is het wat zich hier begraven liet. Groeit het niet, hier op dit Eiland en daarginds over zee, nog in duizend kloppende harten? Ja, het zwerft nog, dit leven der harten, en als een zang, ontstegen aan de violen der dichters, waait het van noord naar zuid, van west naar oost, over alle landen, alle zeeën. Waar het overstemd wordt door te ruw geluid - het knarsen van machine-raderen, het zoeven van motorenschroeven - stijgt het, als een luchtschip dat gunstiger lagen zoekt en voor zijn vaart een betere hemelbaan, tot een hoger en blanker sfeer; het verzilvert zich tot het zuivere, neerstralende licht dat weer wordt opgevangen in het hart van den schilder, van den bouwheer, van den beeldensnijder, in het hart ook van den dichter-zelf, die het weer omschept tot het stijgende en zwevende lied. Alles wat leeft volgt dien weg die van de aarde

tot den hemel, van den hemel tot de aarde gaat, van gedaante tot licht en van licht tot gedaante, dien enen weg, dien het water gaat dat de zon geleidt.

Wat wij Dood noemen, och het is slechts de waan die ons bevangt wanneer wij deze verwordingen niet kunnen volgen met ons aards en te zwaar begrip; wanneer wij niet verstaan dat in de gouden wolkdampen de zeeën over de aarde zwerven; dat in het onzienlike licht het leven leeft, dat de gestalte zoekt die het verliet en verloor.

Er viel een witte bundel getemperde zonnestralen door het matte venster in het zuidelik transept en ik las de spreuk op Spensers grafsteen.

Heare lyes (expecting the second comminge of our saviour Christ Jesus) the body of Edmond Spencer the prince of poets in his tyme, whose Divine Spirrit needs noe othir witnesse then the works which he left behind him.

Hier dus, dacht ik, stond eens Elisabeth Barret en prentte zich in den geest wat zij haar minnaar later voorhield als een spiegelend schild; in dien tijd toen zij, de zieke en bedlegerige, de gevangene van een zelfzuchtige en afgunstige vader, haar eerste kleine wandelingen weer door Londen deed; aan het leven van ruimte en beweging weergegeven door de grote liefde van dien dichter; de bevrijdende liefde voor hem in zich opgroeien voelend, die haar tot het Leven terugbracht:

> I thought once how Theocritus had sung
> Of the sweet years, the dear and wished-for years,
> Who each one in a gracious hand appears
> To bear a gift for mortals, old or young:
> And, as I mused it in his antique tongue,
> I saw, in gradual vision through my tears,
> The sweet, sad years, the melancholy years,...
> Those of my own life, who by turns had flung
> A shadow across me. Straightway I was 'ware,
> So weeping, how a mystic Shape did move
> Behind me, and drew me backward by the hair;
> And a voice said in mastery while I strove,...
> ‘Guess now who holds thee?’ - ‘Death!’ I said. But, there,
> The silver answer rang,...‘Not Death, but Love.’

Ik zag rond mij om, naar het graf van hem, die twee dichterlevens voortbracht, gepaard in een gloed van doorzongen hartstocht, van doorvlamde zang. Aan mijn voeten lag de steen met de stille naam: Robert Browning. Daarnaast die van Tennyson. Hoe vreemd, dacht ik, is het, dat wij in de woning die wij later met de doden delen, ons eigen gedachte-bestaan in dromerige bloei genieten. Er is toch wel iets schoons in de waan van den dood - en dit schone wellicht doet haar zo tijdeloos stand houden -: het vertrouwde gevoel dat zij die wij liefhebben, als sliepen zij dicht bij ons liggen.

Maar toen ik naar buiten trad op het groene gazon rond de kerk en de Westminster-chime het volle uur uitspeelde en het gedreun van de wijde vol-levende stad op mijn zinnen viel en de hete zon op mijn ogen brandde, toen wist ik ook weer hoezeer die waan een waan is, dat niets slaapt noch sluimert in een eeuwige rust, maar dat alles zweeft en golft en deint en stroomt, omhoog, omlaag, daarginds en hier overal en diep in de verre eeuwigheid.

II
Suffragettes

Wilt gij iets weten van de tocht der twintigduizend? Ik verliet mijn woning vroegtijdig, dien namiddag, want ook ik wilde er iets van weten.

Door de stenen kokers lopend, doodse ledige kokers waarop de City-straten gelijken, wanneer, 's Zaterdagsmiddags, de winkel-vensters blind en niet meer bont, als bekoorlike vrouwenogen schitterend en verlokkend zijn, zag ik reeds in de verte, in het lager liggend stadsgedeelte, aan het einde van de eindeloze straat, de woeling van veel mensenhoofden en de schokkende, maar voortdurende voortgang in de deining van vlaggen en vaandels.

Een rumoer van wanluidende kopermuziek rammelde mij tegemoet als een blikke omnibus die, wielbandloos, op ijzere spaken, over het dreunende asfalt aanhobbelen komt en waarvan

de zetels ingenomen zijn door ledige, tinnen vanhoutenscacao-trommeltjes.

Zeker, dacht ik, dit is niet mooi, maar het zal daarginds toch wel belangwekkend wezen. Belangwekkend was het.

Langs de brede weg die naar Hyde Park leidt, ging de optocht onophoudelik voort. Midden in de straat, bij een booglampmast, stond ik toe te zien. Achter mij kroop de ineengedrongen vloed van auto's, handsome's, bussen, langzaam, hortend voort, terwijl vóór mij langs de optocht der vrouwen ging.

Afdeling na afdeling trok met regelmatige tussenpozen voorbij, en elke groep ging onder een fleurig wimpelende vaan waarop de leuzen blonken.

Daar waren eerst de gegradueerden, in kleurige toga's en met de stijve doktersbaret op het, ach! slechts zelden bekoorlike hoofd. De bebrilde en gelorgnette gelaten zagen strak en streng, vaal door den afschijn der ingebeelde gewichtigheid, recht vooruit boven de plompe kegelvormige lijven, die in de toga-plooien verdoken bleven. Mannerig zonder mannelikheid, vrouwachtig zonder de bekoring van het vrouwelike, gewichtig doend zonder die schoonheid te tonen waarmee de ware Ernst ons inneemt, gaven zij de weeë sensatie van stukgekookte vis.

Daar waren de Ierse meisjes in de frisse kleuren van hun arme land, de jonge en blonde gezichtjes onder de aardige dracht der hoge, puntige, zwarte hoeden, de vrolike sjerpen en de vrolike muziek overvlagd door de wapperende wimpels en linten.

Daar waren de schilderessen in hun zachte mousseline japonnetjes, de blonde vlechten gekroond boven het uitdagende frisse gelaat of de bronzen haarwrong glansend boven de donker tintelende ogen. Luchtig en rank schreden ze voort, in de witte en rozekleurige fijne gewaden, om de blanke hals de doorzichtige scarf van crêpe de Chine en in de hand een thyrsus omrankt met bloemen, waarop het kleurige palet hing.

Voort schreden zij, snel en licht op de blanke zijden schoentjes met in hun ogen de roemdorst en de geestdrift, en in hun hart het duiveltje, nu nog verborgen, dat èn roem èn geest eenmaal langzaam zal doen dorren aan de hitte van een

afmattende huiselike haard. Kinderen van spel en van licht, van zang en kleur, wat gaat ge doen met uw broze leven, in het rumoer van dit stampende en woedende stenen monster dat Londen heet!

Daar waren de ‘Prisoners’ die triomfantelik voortgingen, het hoofd hooggeheven, trots de martelaressen te zijn die onvervaard en ongesteund de lange, donkere spelonkvochtige kerkeruren doorleden met hun jonge, verfijnde harten, en die nu in de voorjaarszon de pauwenstaart van hun trotst en vreugde pronken lieten en stralen. Talloos was hun menigte. ‘Prisoners’, ‘Prisoners’ zeiden de brede, dwarsgedragen vaandeldoeken, en de toeziende volkshoop juichte en joelde onstuimig, dreigend soms en wraakzuchtig.

En voor iedere afdeling uit schreden twee muziekkorpsen die beurtelings speelden, geestdriftige, koperhelle en schetterende marsen, die opvleugelden boven de volksvolte en langs de gevels wegfladderden over de hoge daken.

Voort ging de vrouwenstroom, voort ging de vrijheidszang, de vrijheidspronk, langs de doodse winkels eerst, later langs de stille voorname restauraties en de hoogopgemetselde grauwgepleisterde hotels van wier balconguirlanden een luid-lachende en wijd-wuivende menigte neerzag. De dames lieten daar hun kleurige sluiers neerzwieren naar hun betogende genoten; de heren, lummelig de verweekte willoze handen in de zakken, lieten ironiese grijnzen rimpelen over hun nietig-krachteloze, gladgeschoren melkpap-wangen die valig afstaken bij hun blanke overhemden. Serviele ellendelingen met schijnheilige, veile schijnridderlikheid in de kleffe hersensponsen die gedrenkt en nog dampend zijn van den neerslag der whiskey-walmen.

Als de zege-vierende intocht van een winnend leger onder de dansende vanen en de daverende strijdmuziek, de popelende Marseillaise, drongen de twintig maal duizend, honderd maal tweehonderd vrouwen door de hoge poorten Hyde-Park in en werden door de beleidvolle agenten der bereden politie over de vele zich kruisende paden links en rechts verdeeld, zodat zij zich gelijk het water van een in zee uitmondende rivier, verspreidden over het uitgestrekte meeting-terrein.

Temidden der drieënveertig spreekgestoelten - versierde

wagens deden daartoe dienst - bewoog ik mij door de wemelende volte van kleurige gestalten, als een eenzame vreemdeling. Nog steeds drongen nieuwe stoeten met schetterende muziek het veld op. De kleurige uniformen van soldaten en muzikanten mengden zich tussen de fijner getinte toiletten, de stemmige donkere kleding der burgers en de sjofele der ventende armen. Er hing over heel het veld een zware wolk van roezemoezig gelach en gepraat. In groepjes zaten de pretmakers op het gras of leunden schertsend tegen de ijzere hekken die langs de paden staan. Dames, druk met de verkoop van propagandageschriften en insignes, zeilden door de volte, links en rechts zwenkend als aangeschoten faisanten. Rondom elk spreekgestoelte had zich een kring van politie-agenten gereid; in het midden van het veld stond een verhuiswagen, waarop de dirigent der meeting, vergezeld van vier hoornblazers en enige fotografen, postgevat had.

Toen bliezen de klaroenen naar de vier windstreken hun luid geluid dat den aanvang seinde.

Nu stonden de mensen als donkere volten, saamgedrongen rond elke wagen, gerekt te luisteren naar de vlucht der woorden en zochten, soms met inspanning, de draad.

O, Münchhausen! hoe behagelik liet gij de panden van uw wapenrok flapperen onder het piepend gezoef der eendenvlerken, maar vast, vast hield gij de vislijn en gij kwaamt niet te vallen, herinner ik 't mij goed. Hoe menig stumper hier tuimelde evenwel van een niet geringer hoogte wanneer, onverhoeds, de draad knapte.

Laat ze liggen, zij lachen erom, dacht ik, als ik het onverstand spottend grijnzen zag. Niet ieder is vaardig te spreken en zeldzamer nog is de gave van het zuivere gehoor. Niet ieder heeft de sterke en gestadige vlucht van den eend en zeldzamer nog de nimmer ontspannende greep.

Van kring tot kring zwierf ik, niet bevredigd, niet gerust. Is hier in heel Londen geen vrouwekeel die vonken sproeit en vlammen doet opslaan uit de lauwe ketels van het mannehart? Waarheen vloeien al deze snelle woorden, waarheen richten zich deze gebaren, dacht ik, want wat voor een vreemd volk luistert hier. Als straks de klaroenen het sluitsignaal blazen dragen deze mensen in de weefsels van hart en ver-

beelding, als gouden stiksels wellicht enkele sprankjes van dit vage vuur mee; maar wat zullen zij er mede doen? Hun veerkrachtloze borsten missen immers den adem om ze aan te blazen tot een gobelin van heerlike gloed!

Hier zag ik een lelike vrouw, zeer grof en dik, met schelle krijsstem, die soms in schor gekrijt oversloeg, de hoekige gebaren van puntig, stotende ellebogen begeleiden en zij knikte, daar op haar verhevenheid, bij iedere geluidstoot doormidden, als wilde zij haar hoofd met een verbazende ruk voorover, halsoverkop, haar woorden nakeilen.

Verder stond een gebrild gelaat boven plomp-neerplooiende toga trage monotone woorden te spinnen. Zij bewoog nauweliks, en de woorddraden die uit haar moud hingen, waren kleurloos. Hier is het luisteren, zei ik, ongezond en een kwaal zowel als een kwelling.

Verder ging ik tot een plek van waar mij opgewekt gejoel kwam aangewaaid. Daar zag ik een luidruchtige menigte, gereid om een spreekster, die zwijgend op haar wagen zat, en haar fijn en liefelik gelaat was gepurperd door verontwaardiging en toorn. Uit de menigte, die door de rij agenten ietswat teruggeduwd was, steeg een walm van spot en sarrende scherts op waartegen zij blijkbaar niet bestand bleef.

Had zij zich, met goeden moed en vreugde uitgevaren in de rivier harer gedachten, laten af-leiden in de snelle zijstromen der interrupties; was zij daarlangs afgedreven naar poelen en moerassen waar haar geest geen adem kon vinden? Zeker was het niet recht dat zij in haar jonge en schuchtere schoonheid de tergende ploertigheid der menigte tegenging.

Bleek het ook al afkeurenswaardig dat de vrouw, niet gehuld in de gazen gewaden der bevalligheid, voor de duizendvoudige spiegel van het turende mensenoog de armelikheid van haar gebaar ontblootte, hoeveel meer is het te betreuren wanneer de schoonheid zich van uit haar stille en heldere schijn, van uit het gouden aureool der eenzaamheid, begeven gaat tot de menigte die immer vertroebelt, vernedert, bevuilt!

Plaats in de zaal van uw hart de bloemfestoenen uwer verrukking en de marmere beelden uwer ontroeringen naar de straatzijde - en gij vindt ze den volgenden morgen bemorst en ontbladerd.

Ga naar huis, meisje, riep ik, laat zich naast deze mond niet de scherpe trek der bitterheid groeven, kus uw geliefde met deze lippen die, gespitst daartoe, schoner zijn dan gekruld in de trilling van de toorn. Waartoe zou zich dit brossige haar vroegtijdig zilveren, waartoe dit blanke voorhoofd rimpelen? Laat uw armen niet rillen van nauw' weerhouden woede, de donzige bloem van uw lijf beve in diepere verrukking. Ga naar huis, meisje, waar uw beminde u wacht die uw leven verrijken en...toch ook vertroebelen zal. De strijd die hier gestreden wordt eist een zwaardgreep die door uw tengere vingers niet kan worden omvat.

Toen trof mij, zijwaards ziend, een wagen waarrond zich een menigte schaarde die zeer groot en tegelijk zeer stil was. Zou hier gevonden worden wat ik vergeefs gezocht had, wat de liefelike, noch de stuitende gaf? Langzaam drong ik door deze ademloze volte, tot ik nabij de spreekster stond.

Zij was niet jong meer, zij was ook niet mooi. Naast de scherp gebogen en ietswat te grote neus de snelle, levendige ogen in het magere gezicht. Niet modieus, maar smaakvol was haar kleed en elk harer bewegingen had een ingeboren bevalligheid. Zij sprak snel, met een helle doch sterke stem zodat ook de versten in den kring haar verstonden. En haar spreken begon, zoals een timmerman, wanneer hij een spijker door een plank wil drijven, eerst met korte tikken en dan langzamerhand met zwaardere en bredere slagen hamert, met korte, geestige, zinvolle zinnen, die snel in ieders hart drongen.

Toen liet zij de witte duiven harer gedachten los uit de til van haar geest; zij stegen in een brede, zwierige vlucht. Met wijde, zwierende kringen zwenkten zij uit en waren fonklend in de zon een witte wolk over heel het veld.

Toen werden haar woorden rustig-bekorend, maar haar spot flitste soms snel. En geen stem die van dichtbij of van veraf een geluid haar toe wierp, van vijandschap en ongeloof dat niet oogenblikkelik en onverbiddelik werd afgekapt, werd doodgehakt door haar helle en vlijme rede.

Interrupties zijn als stenen; stenen rimpelen een sloot, maar in de zee gegooid, veegt iedre nieuwe golf de rimpels raaklings weg. Zij stond hoog opgericht boven het zonnige veld, en haar scherpe woorden waren rondom haar als een snel

wentelende molen van dwarlende scheermessen die sneden - o, die kleine en flitsende, zilvere bijltjes - de plompe woorden van stroo, die haar werden toegeworpen, tot een wolk van fijn kaf, dat ver weggewaaid werd door de wind van de wenteling, dat wegdreef als een klein wolkje onder de verre zon.

De verre zon, - neen, niet ver was de zon. De zon was in haar stem. Haar stem was gloeiend van de hitte harer ziel en droogde de klamme ‘meningen’, die langs haar fladderden als natte mussen, en vervluchtigde hen als waren zij vogeltjes van was. En de zon was in haar brein die hare woorden uitstralen deed als duizend pijlen die bliksemend flitsten door ieder hoofd. De rode zon was in haar hart, en de zon steeg en trok, zoals de bleke maan de zee tot den vloed optrekt aan de kusten, de brede golven op van het ‘meêgevoel’ dat te klotsen begon en te deinen begon in de harten van honderde mannen en vrouwen; en in al die harten, ver weg op het wijde veld in die bontkleurige, lichtdoordanste kring, bloeide toen de blijde zekerheid dat de vrijheid geboren werd, dat de vrijheid groeide, dat de vrijheid leefde, leefde en streed.

En omdat een ieder voelde dat de gedachten dezer vrouw ondoordringbaar waren gelijk een aanstormende kudde jonge olifanten, wist ook elkeen dat de Britse vrouwen vanaf dien dag hun mensenrecht veroverd hadden.

Toen namen weer de dienders hun ledere schoudermantels als kokerrolletjes onder den arm en gingen door de zich verspreidende mensen naar huis.

Milton: Het Paradijs Verloren
Vertaald door
Alex. Gutteling.

Vijfde Zang

De Morgen, naadrend nu met roozge treên
In 't Oost, bezaaide de aard met paarlgeflonker,
Toen Adam wakker werd, gelijk hij placht;
Zijn slaap was licht als lucht, want hij kwam voort
Uit zuivre spijsvertering en uit kalme
Goedaardge dampen, 't enkele gerucht
Van loof en wasemende beekjes en
Aurora's waaier dreef hem maklijk heen,
En 't schelle morgenlied van vogelkijnen
Op iedren twijg. Te meer was hij verbaasd
Eva in slaap te vinden, 't haar verward,
Met gloênde wang, als door onrustge rust.
Hij, leunende op zijn zij half opgericht,
Hing met een blik van innige liefde, teer
Over haar heen, en zag haar schoonheid aan,
Die, 't zij ze waakte of sliep, een eigen gratie
Uitstraalde; en met een stem, zacht als wen Zefier
Op Flora ademt, fluisterde hij dus,
Zacht rakende haar hand: ‘Ontwaak, mijn schoonste,
Mijn vrouw, mijn laatste vondst, des Hemels leste
Maar beste gift, mijn altijd nieuw geneugt!
Ontwaak! de morgen schijnt, en 't frissche veld
Roept ons; den uchtendstond verliezen wij
Om ga te slaan hoe ons gekweekt gewas

Steeds rijker spruit, hoe het citroenbosch bloeit,
Wat myrrhe en balsemrieten druipen doen,
Hoe de Natuur kan schildren, hoe de bij
Zit op den bloesem zuigend vloeibaar zoet.'
Zulk fluistren wekt haar, maar zij ziet verschrikt
Naar Adam; hem omhelzend spreekt ze aldus: -
'O eenge in wien mijn denken alle rust vindt,
Mijn glorie, mijn volmaaktheid! blijde zie
Ik uw gelaat, en dat de morgen keerde;
Want dezen nacht (zoo'n nacht beleefde ik nooit)
Heb ik gedroomd, indien ik droomde, niet
Gelijk ik dikmaals placht, van u, of 't werk
Des voorgen daags, of 't volgend plan voor morgen;
Maar van beleediging en onrust, die
Mijn geest niet kende tot dees droevgen nacht.
Mij docht dat eén vlak bij mijn oor mij maande
Tot gaan, met teedre stem; ik meende 't de uwe.
Ze zeide me: "Eva, waarom sluimert gij?
Nu is 't de zoete tijd, de koele en stille,
Tenzij waar stilte voor den vogel wijkt
Die jubelt in den nacht en wakker thans
Het zoetst zijn liefde-zwaren zang doet klinken;
Nu heerscht vol-rond de maan, met liever licht
Schaduwig omsluierend het gezicht der dingen -
Omniet, als niemand ziet. De Hemel waakt
Met al zijn oogen; maar om wie te aanschouwen
Dan u, lust der Natuur, in wier gezicht
Al dingen zich verheugen, door uw schoonheid
Verrukt bekoord haar eindloos te bestaren?"
Ik rees als op uw roep, maar vond u niet:
Om u te vinden richtte ik toen mijn gaan;
En eenzaam, docht me, schreed ik wegen door
Die mij op eenmaal brachten bij den boom
Van de verboden kennis. Hij leek schoon,
Veel schooner naar 't mij voorkwam dan bij dag;
En wijl 'k verwonderd toezag, stond ernaast
Een, van gestalte en vleugelen gelijk
Dien Hemel-geesten die wij dikwijls zagen:
Zijn dauwge lokken plengden ambrozijn.

Ook hij zag naar dien boom; en “Schoone plant,”
Zei hij “met fruit belaân, wil dan niet eén
Uw last verlichten en uw zoetheid proeven,
Noch God noch Mensch? Is Kennis zoo versmaad?
Wat anders dan de nijd verbiedt dien beet?
Verbiê 't wie wil, geen zal mij langer 't goed
Dat ge aanbiedt, derven doen, want waartoe anders
Is 't hier gebracht?” Dit zeggend, draalt hij niet,
Maar met waagzieken arm plukt hij en proeft.
Een klamme schrik verkilde mij bij zoo
Stoutmoedge woorden, met een daad zoo koen
Gestand gedaan; maar hij, verrukt, riep uit:
“O goddelijke vrucht, zoet van uzelf,
Maar zoo geplukt veel zoeter, hier verboden,
Naar 't schijnt, omdat zij enkel past voor goôn,
Ofschoon ge in staat zijt menschen goôn te maken!
En waarom menschen niet tot goôn gemaakt,
Daar 't goed, naarmate 't meer is meegedeeld,
Meer overvloedig groeit, waardoor de Schepper
Geenszins benadeeld wordt, maar meer vereerd?
Hier, zalig schepsel, Eva, engel-schoone!
Heb ook er deel aan: schoon gij zalig zijt,
Nog zaalger kunt gij zijn, meer 't waardig niet.
Proef dit, en wees voortaan zelf een godin
Onder de goden; niet tot de Aard bepaald,
Maar soms ook in de Lucht, als wij; en stijg
Ten Hemel soms, door uw verdienste, en zie
't Leven der goden daar, en leef het zelf.”
Zoo zeggend, kwam hij na en hield mij voor,
Vlak voor mijn mond, een deel dierzelfde vrucht
Die hij geplukt had: de zoetgeurge reuk
Wekte mijn eetlust zoo dat ik, naar 't scheen,
Niet anders kon dan proeven. Daadlijk vloog
Ik naar de wolken met hem op, en zag
Beneden de Aard onmetelijk gespreid,
Een uitzicht wijd en wisslend. Wijl mijn vlucht
En omkeer tot dit hoog verheven-zijn
Mij nog verbaast - is plots mijn leider heen
En 'k zink - zoo schijnt het mij - en val in slaap;

Maar, o hoe blij ontwaakte ik en bevond
Dit slechts een droom te zijn!' Aldus verhaalt
Eva haar nacht, en Adam antwoordt droef: -
'Best beeld van mij, en dierbrer wederhelft,
De onrust van uw gedachten dezen nacht
In 't slapen, verontrust mij evenzeer;
Ook kan dees vreemde droom mij niet behagen -
Uit kwaad gesproten, vrees 'k; doch kwaad vanwaar?
In u, de rein geschaapne, kan 't niet wonen.
Maar weet dat in de ziel aanwezig zijn
Verscheiden kleinere vermogens, dienend
Rede als hun heer. Van dees bekleedt Verbeelding
't Aanzienlijkste ambt; van alle uitwendge dingen,
Door 't vijftal wakkre zinnen voorgesteld,
Vormt zij haar droomen, luchtige gestalten;
De Rede bindt of scheidt ze en vormt zoo alles
Wat wij verzeekren of ontkennen, 't noemend
Kennis of meening; is Natuur te rust,
Dan wijkt ze in haar afzonderlijke cel.
Vaak, wen ze afwezig is, waakt de Verbeelding
Die gaarne nabootst, om te doen als zij;
Maar de gestalten avrechts bindend schept zij
Vaak ordloos werk, in droomen 't meest, slecht parend
Woorden en daân van lang of kort geleên.
Zulke overeenkomst meen 'k in dezen droom
Te vinden van ons laatsten avondpraat,
Maar met een vreemd toevoegsel. Wees niet droef:
In ziel van God of mensch kan 't kwade komen
En gaan, dus onaanvaard, en vlek noch blaam
Nalaten; 't geen mij hoop geeft, dat gij nooit
Wat u in slaap deed gruwen van uw droom
Wanneer gij wakker zijt, zult willen doen.
Wees niet ontmoedigd, dan, bewolk niet meer
Dien blik, die vroolker, klaarder placht te zijn
Dan wen de schoone Daagraad de aarde toelacht;
En laat ons opstaan voor ons nieuwe werk
Tusschen de boschjes, bronnen, en 't gebloemt,
Dat nu zijn zoetste boezemgeuren opent,
Beschermd voor nacht en opgespaard voor u.'

Zoo troostte hij zijn schoone vrouw; zij wàs
Getroost, maar liet in stilte een zachten traan
Vallen uit ieder oog, en met heur haar
Wischte zij ze af: twee andre kostbre droppen
Gereedstaand, elke in zijn kristallen sluis,
Kuste hij weg, aleer zij vallen konden,
Als 't lieflijk teeken van haar zoet berouw
En vrome vrees, dat zij gezondigd had.
Zoo was 't weer goed; zij spoeden zich naar 't veld.
Maar eerst, zoodra van onder 't lommerdak
Zij 't vol gezicht op de' ochtend tegentraden,
En op de Zon, - die, nauwlijks opgegaan,
Met raderen nog zwevende op den rand
Der zee, horizontaal naar de aarde schoot
Haar dauwgen straal, ontdekkend voor 't gezicht
In eindloos landschap heel het oostlijk deel
Van 't Paradijs en Eden's zaalge velden -
Bogen zij diep, aanbiddend, en begonnen
Hun morgenhulde, plichtgetrouw gebracht
Iederen ochtend in verscheiden stijl;
Want noch verscheiden stijl noch heilgen aandrang
Ontbeerden ze om hun Schepper te vereeren,
In passend lied, gesproken of gezongen
Onvoorbereid; welsprekendheid ontvloeide
Zoo vlot hun mond, in proza of in maten,
Wier zangrigheid noch luit noch harp vereischte
Tot meerder zoetheid. En zij vingen aan: -
'Dit is uw heerlijk werk, Vader van 't goede,
Almachtge! 't Al, zoo wonderschoon, is 't uwe,
Hoe wonderbaar moet dan Gijzelf wel zijn!
Onnoemlijke! die troont boven dees heemlen
Onzichtbaar ons, of schaduwig aanschouwd
In deze uw laagste werken; die toch roemen
Boven gedachte uw goedheid en uw macht.
Spreekt, gij die 't best het zeggen kunt, gij Englen,
Zonen van 't Licht - want gij aanschouwt hem, zingend,
Jublend in koor, bij dag - want nacht is geen -
Omkringt gij blij zijn troon - gij in den Hemel;
Zingt mede op Aard, al schepslen, en verheft

Hem in begin, eind, midden, zonder end.
Schoonste der sterren, van den stoet des Nachts
De laatste, als gij niet beter past bij de' Uchtend,
Het zeker pand des Daags, den Morgen kronend,
Die glimlacht, met uw heldren kring van stralen;
Prijs in uw sfeer hem, wijl de dag verrijst,
Dat lieflijk uur van de' eersten morgenstond.
Gij Zon, van deze groote Wereld bei
't Oog en de ziel, erken hem als uw meerdre;
Doe in uw eeuwgen baan zijn prijs weerklinken,
Wanneer gij stijgt, wanneer gij 's middags hoogte
Bereikt hebt, en niet minder wen gij daalt.
Maan, die de schitterende Zon ontmoet,
En dan weer vliedt, met al de vaste sterren,
Bevestigd in hun wentelende sfeer;
En gij vijf andre Vuren, die daar zwerft
En geheimzinnig reit, niet zonder zang,
Doe schallen de eer van wie uit Duister Licht schiep.
Lucht, Elementen, de oudste kindren gij
Van de Natuur, viervoudig altijddoor
Een kringloop sluitende in verscheiden vorm,
Gij die al dingen ondermengt en voedt,
Door uw oneindge wisseling ontsta
Steeds nieuwe prijs voor uw verheven Maker.
Misten en Neevlen, die van heuvel thans
Of dampend meer rijst, schemerig of grauw,
Totdat de zon uw vachtge zoomen guldt,
Ter eer van 's Werelds grooten Schepper, rijst;
Òf ter bewolking der kleurlooze lucht,
Of wel om de aard-met regenval te drenken, -
Hetzij ge stijgt of daalt, verheft zijn prijs:
Zijn prijs, o Winden, blazende uit vier streken,
Ademt hem zacht of luid; en wuift uw kronen,
O Pijnen, wuift met iedre Plant hem eer.
Bronnen, en gij, die bij het vlieten zingt
Melodisch murmlen, zingt nu hem ten prijs.
Stemt in, al zielen die er leeft. Gij vooglen,
Die stijgt al kweelend naar de poort des Hemels,
Draagt op uw wiek en in uw stem zijn prijs.

Gij die in waatren glijdt, en gij die schrijdt
Op aarde, en statig gaat of needrig kruipt,
Getuigt of *ik* 's morgens of 's avonds zwijg,
Voor berg, dal, bron of lommer, door mijn zang
Bespraakt en onderwezen in zijn prijs.
Heil, Heer van 't al! Geef goedertieren steeds
Ons enkel 't goede; en, als de nacht iets kwaads
Vergaderde of verborg, jaag het uiteen,
Gelijk nu 't licht de duisternis verdrijft.'
Zoo baden zij onschuldig, en weldra
Herwon hun denken zijn gewone rust
En vasten vree. Naar 't landlijk morgenwerk
Haasten zij zich, te midden van gebloemt
En zoeten dauw, waar een ooftboomenrij
Te zwaar van loof van weelderige twijgen
Te ver uitstrekte en ter voorkoming van
Onvruchtbre omhelzingen hun hand vereischte;
Of, om haar olm te trouwen, leidden zij
De wijnstok; die, gehuwd, rondom hem windt
Liefkoozende armen, en haar bruidschat meebrengt,
Haar trossen, om zijn naakte loof te sieren.
Hen zag zoo bezig 's Hemels hooge Vorst
Met medelij en Raphaêl riep hij tot zich,
Dien zoo gemeenzame' Engel, die zoo goed was
Met Tobias te reizen, dien hij veilig
De zevenwerf-getrouwde maagd deed huwen.
'Raphaêl,' zoo zeide hij, 'gij hoort wat onrust
Op de Aarde Satan, uit de Hel ontsnapt
Door 't donkre diep, verwekte in 't Paradijs,
En hoe hij 't menschpaar stoorde dezen nacht;
Hoe hij voornemens is in dezen tevens
Het gansche ras der menschen te verderven.
Ga dus, en spreek de helft van dezen dag,
Als vriend tot vriend met Adam, in wat lommer,
Of loofhut gij hem vindt, den middaggloed
Ontweken; om zijn dagwerk af te wisslen
Met maal of rust; voer hem op zulk gesprek
Als hem kan leeren van zijn zaalgen staat -
De zaligheid ligt in zijn macht, want vrij

Kan hij haar willen, ze is zijn vrijen wil
Ondergeschikt; zijn wil, schoon vrij, kan wanken.
Waarschuw hem dus, dat hij voorzichtig zij,
En niet door té groot zelfvertrouwen dwaal':
Zeg welk gevaar hem dreigt, en zeg door wien,
Wat vijand, kort geleên zelf uit den Hemel
Gevallen, nu den val van andre wezens
Uit een gelijklijk zaalgen staat beraamt.
Hoe? Door geweld? Neen, dat zal ik weerstaan;
Maar door bedrog en leugens. Zeg hem dit,
Opdat hij niet, door eigenzinnigheid
Toch zondigend, beweer' verrast te zijn
En niet gewaarschuwd of vermaand door mij.'
Zoo sprak de oneindge Vader en voldeed
Aan alle recht. En de gewiekte Heilge
Vertoefde niet, toen hij zijn last ontving;
Maar licht opspringend uit het duizendtal
Doorluchte serafijnen, waar hij stond
Omsluierd met zijn prachtge wieken, vloog hij
Midden door 't Empyreum. De engelkoren,
Wijkend aan iedre hand, gaven zijn spoed
Een doortocht over heel de hemelbaan,
Tot hij de poort bereikte, die vanzelf
Wijd opensloeg, op gouden hengsels draaiend, -
Zoo had de Bouw-Heer 't godlijk werk gebouwd.
Van hier - daar wolk noch ster, hoe klein ook, hem
't Gezicht benam - ziet hij, niet ongelijk
Aan andre flonkerende bollen, de Aard,
En meê Gods Tuin, met cederen gekroond
Boven al heuvlen; als wen 's nachts, min zeker,
Het glas van Galileo in de Maan
Verbeelde landen en gewesten waarneemt;
Of wen een loods te midden der Cycladen
Delos of Samos ver opdoemen ziet,
Een nevelvlek. Daarheen voorover neer
Rept hij zijn vlucht, en door den wijden ether
Zeilt hij door werelden bij werelden,
Met vasten wiek op de poolwinden voort;
Dan klieft hij met een snellen waaierslag

De lucht die wijkt, tot waar hem hoogst gestegen
Aadlaars bereiken, hij al vooglen schijnt
Een phoenix, door hen altesaam bestaard,
Als die eenige vogel, wen hij vliegt,
Daar hij zijn resten in den heldren tempel
Der Zon wil bergen, naar 't Egyptisch Thebe.
Terstond, op de ooster-klip van 't Paradijs,
Daalt hij, en neemt zijn eigen vorm weer aan,
Gewiekt een Serafijn. Zes wieken droeg hij
Om zijn doorluchte trekken te beschaduwen:
Het tweetal, dat zijn breede schouders dekte,
Bemantelde zijn borst met koningspraal;
Het middelst paar omgordde hem de leest
Gelijk een sterren-riem, en zoomde in 't rond
Met donzig goud, en verven uit den hemel,
Zijn lendenen en dijen; 't derde paar
Beschaduwde van af den hiel zijn voeten
Met veder-maliën, hemel-kleurig purper.
Hij stond als Maia's zoon, schuddend zijn pluimen,
Dat zoetste reuk den wijden omtrek vulde.
En dadelijk herkenden hem de scharen
Van wakende Englen, voor zijn waardigheid
En hooge boodschap rijzen zij eerbiedig;
Wel gissend dat hij hooge boodschap bracht.
Hij ging hun glinsterende tenten langs
En kwam nu in het heilrijk veld, door boschjes
Van myrrhe en bloesemgeuren, nardus, balsem
En cassia, een wildernis van zoet;
Want de Natuur hier stoeide als in haar jeugd,
En speelde naar haar wil haar maagdegrillen,
Uitstortend zoetre, boven wet of kunst
Onstuimige, en onnoembre zaligheid.
Hem zag, door 't woud vol kruidgeur, Adam naadren,
Die in de deur zat van zijn koel prieel
Wijl nu de hooge Zon haar gloênde stralen
Recht neerschoot, om het diepst der Aard te warmen,
Meer warmte dan voor Adam noodig was;
En Eva, binnenin, juist op haar tijd,
Bereidde voor het maal zoetgeurge vruchten,

Wier smaak hun waren eetlust kon behagen,
En niet afkeerig maakte van een dronk
Nektar daartusschendoor, uit melkrivier,
Van bes of druif: en Adam riep haar dus: -
‘Eva, kom spoedig, 't is uw blik wel waard,
Zie in het Oosten waar die boomen staan,
Wat schittrende Gestalte hierheen komt;
Een nieuwe morgen, die te middag rijst?
Een groot bevel brengt uit den Hemel hij
Misschien, en wil vandaag ons gast wel zijn.
Maar haast u, haal al 't geen uw voorraad bergt,
Breng overvloed te voorschijn, dat met eer
We onthalen dien doorluchtgen vreemdeling;
Wel mogen we onzen schenkers hun geschenken
Voorzetten, en uit ruime gift ruim geven,
Waar de natuur haar vruchtbren groei vermeert,
En rijker groeit door mindering van last;
Hetgeen ons leert haar rijkdom niet te sparen.’
Eva antwoordde hem: ‘Adam, der Aarde
Geheiligde en door God bezielde stof,
Geringe voorraad is voor ons genoeg,
Waar voorraad van elk jaargetijde rijp
Voor ons gebruik steeds aan de stelen hangt;
Behalve 't geen door spaarzame bewaring
Voedzame vastheid wint en de overmaat
Van vocht verdrogen laat. Maar 'k wil mij spoeden,
En zal van iedren tak en struik en plant
En sappigste pompoen, zoo'n keur vergaêren
Om onzen Engel-gast te onthalen, dat
Hij 't ziende erkenn' dat God op de Aard zijn gunsten
Niet minder mild dan in den Hemel schonk.’
Zoo sprak ze en wendt zich snel met haastgen blik,
Vol gastvrije gedachten, hoe zij 't best
Een keur van lekkernij uitkiezen zou,
En op wat wijs de volgorde der smaken
Niet onbeschaafd dooreengemengd zou zijn,
Maar hoe zij smaak na smaak opdisschen kon,
En steunen door de zoetste wisseling: -
Dan maakt zij voort, van iedren teedren steel

Verzaamlend al wat de Aard die alles baart
In Indië schenkt, zoo Oost als West, aan de' oever
Der Middel-zee, Pontus of Punisch strand,
Of waar Alcinoüs regeerde, vruchten
Van alle soort, in ruige of gladde huid,
Baardige schil, of bast, een schatting weidsch, -
En stapelt ze op den disch met milde hand.
Voor drank perst zij de druif: most die niet schaadt,
En meede uit meenge bes, en zij bereidt
Het smaaklijk vocht geperst uit zoete kernen -
Ook mist zij niet, om dit er in te doen,
Rein, passend vaatwerk. Dan strooit ze op den grond
Rozen en geur van ongebrande kruiden.
   Onze eerste groote Vader, middlerwijl,
Ging tegemoet zijn godgelijken gast;
Niet meer gevolg verzelde hem dan de eigen
Volmaaktheên, in hemzelf was al zijn staat,
Meer plechtig dan de lastge praal die prinsen
Omstuwt, wanneer hun rijke en lange stoet:
Geleide paarden, goud-besmeerde pages,
't Verblinde volk gapend verbaasd doet staan.
Adam, nabijgekomen, niet ontzet,
Maar needrig naadrend met gedweeën eerbied,
Diep buigend als voor hoogere natuur,
Hief aan: ‘Hemelgeboorne (want alleen
De Hemel kan zoo'n schoonen Geest bevatten),
Wil, daar gij, dalend van de trone' omhoog,
Die zalige gewesten voor een wijl
Woudt missen, en deze eeren, wil met ons,
Ons tweeën slechts, die toch door 's Heeren gift
Dit wijd gebied bezitten, u verpoozen
In gindsch prieel, en neergezeten proeven
Het beste wat de Tuin draagt, tot de zon,
Wen 's middags gloed voorbij is, koeler daalt.’
   Hem antwoordt mild de serafijnsche Kracht:
‘Adam, daar kwam ik voor; gij zijt niet zoo
Geschapen, of bewoont hier zulk een oord,
Dat het niet Englen zelfs vaak nooden mag
U te bezoeken. Leid mij dus naar 't lommer

Van uw prieël; tot mijn beschikking zijn
Dees middagstonden, totdat de avond rijst.'
Zoo kwamen ze aan de landelijke woon,
Die glimlachte als Pomona's looverhut,
Bedekt met bloempjes en vol zoete geuren.
Maar Eva, onbedekt, dan door haarzelf,
Lieftalger schoon dan woudnimf, of de schoonste
Fabel-godin van 't drietal dat op de Ida
Wedijverde in haar naaktheid, stond gereed haar
Hemelschen gast te ontvangen; zij behoefde
Geen sluier, in haar deugd onwankelbaar;
Geen zondig denken kleurde haar de wang.
Haar wijdde Rafaël een 'Wees gegroet!'
De heilge groet gebezigd lang daarna
Ter zeegning van Maria, de tweede Eva.
'Wees gegroet! 's Menschdoms moeder: vruchtbaar zal
Uw schoot de wereld met uw zonen vullen,
Talrijker dan Gods boomen dezen disch
Bestapeld hebben met verscheiden fruit!'
Van grazige zoden was hun disch gebouwd,
Met mossige zetels in het rond; op 't ruim
Vierkant was opgetast van rand tot rand
Geheel de Herfst, schoon hand in hand hier dansten
Lente met Herfst. Zij spreken saam een wijl -
Niet vreezend dat hun maaltijd koud zou worden -
Tot onze Vader aanving: 'Proef nu eens
Hemelsche Vreemdling, deze goede gaven
Die onze Voeder, van wien nederdaalt
Alle volkomen, ongemeten goed,
Ons geven deed door de Aard tot spijs en vreugd;
Voor Geestelijke wezens is 't wellicht
Onsmakelijke spijs; ik weet alleen:
Allen beschenkt eén Vader uit den Hemel.'
Hem antwoordt de Engel: - 'Daarom wordt wat Hij
(Wiens prijs men altijd zing') den Mensch verleent,
Die geest is voor een deel, door puurste Geesten
Wellicht geen kwade spijs geächt, en spijs
Vereischt hun zuivere Idëeele wezen
Niet minder dan uw Reedlijke; alle twee

Sluiten elk needriger vermogen in
Van zinnen, die doen hooren, ruiken, zien,
Voelen en proeven, het geproefde opnemen,
Verbranden en verteren, 't stoflijke
Verandrend in onstoflijkheid. Want weet,
Al wat geschapen werd heeft onderhoud
En spijs van noode. Grovere Elementen
Voeden de rein're, de Aarde voedt de Zee;
De Aarde en de Zee de Lucht; de Lucht die Vuren
Van de' Ether, en als laagste, 't eerst de Maan;
Vandaar die vlekken in haar rond gelaat,
Dampen nog onverteerd, die met haar wezen
Nog moeten samensmelten. En de Maan
Wasemt ook voedsel uit van haar vocht rijk
Naar hoogre Werelden. De Zon, die licht
Aan allen meedeelt, krijgt van allen weer
Zijn voedend loon in waterige dampen,
En drinkt in de' Avondstond van de' Oceaan.
Schoon in den Hemel het geboomt des levens
Ambrosisch fruit draagt, en de wijnstok nektar, -
Schoon we iedren morgen van de takken strijken
Dauw gelijk honing en den grond bedekt
Vinden met paarlig zaad - toch heeft God hier
Zijn goedheid zoo met nieuw zoet afgewisseld,
Dat met den Hemel 't vergelijkbaar is;
Denk niet dat ik kieskeurig wezen zal.'
Zij zetten zich en vielen aan op 't maal.
Niet enkel schijnbaar de Engel, noch in mist -
Meest leggen godgeleerden 't aldus uit -
Maar met de haast van wezenlijken honger
En stofverandrenden verbrandingsgloed:
Het overtollige wordt licht uitgezweet
Door Geesten; is het wonder, wen door vuur
Van roetge kool proefnemende alchimisten
Verandren - of gelooven dat dit kan -
Vuilste metalen in het zuiverst goud,
Als uit de mijn? Eva diende onderwijl
Naakt aan den disch, en kroonde hun de bekers
Met zoete dranken, dat zij overliepen.

Onschuldigheid, het Paradijs wel waard!
Toen, indien ooit, ware 't den Zonen Gods
Vergefelijk geweest, op dat gezicht
Verliefd te worden. Doch onreine liefde
Heerschte in die harten niet, noch kenden zij
Naijver, des gekwetsten minnaars hel.
Toen zij met spijs en drank verzadigd waren,
Niet overladen, kwam het eensklaps op
In Adam, dat hij niet verzuimen moest
De kans, hem door dit hoog bezoek gegeven,
Om iets van 't geen zijn sfeer te boven ging
En van 't bestaan der Heemlingen te leeren,
Wier grootheid naar hij zag die van hemzelf
Zoo ver te boven ging, wier lichtgestalten,
Godlijke straling, hooge macht, zoo ver
De menschlijke overtrof; en tot den dienaar
Des hemels sprak hij met omzichtigheid: -
'Gij die bij God woont, thans is mij bekend
Uw gunst, in dees den Mensch geschonken eer;
Onder wiens needrig dak gij in woudt gaan
En proeven dit aardsch fruit, geen Englenspijs,
Maar zoo aanvaard dat gij naar allen schijn
Niet gretiger aan 's Hemels hooge feesten
U voeden zoudt: maar welk een vergelijking!'
Hem antwoordt de gewiekte Aarts-engel dus: -
'O Adam, er is eén Almachtge God,
Van wien al dingen uitgaan, en tot wien
Zij keeren, zoo zij niet van 't goede ontaard zijn,
Alle volmaakt geschapen; alle eén oerstof,
Begiftigd met verscheidene gedaanten,
Verscheiden graden van zelfstandigheid,
En, in 't geschapene dat leeft, van leven;
Maar meer verfijnd, meer geestelijk en rein,
Naarmate zij Hem nader zijn geplaatst
Of nader tot hem streven, elk in eigen
Werkkring gesteld, totdat het lijf vergeestlijkt,
In grenzen, ov'reenkomstig met elks aard.
Zoo, uit den wortel, springt de groene steel
Lichter omhoog, daaruit nog luchtiger

Het loof, tot stralend de volkomen bloem
Een geest van geur aêmt: bloemen en hun vrucht,
Des menschen voedsel, trapsgewijs verfijnd,
Streven naar levensgeesten, dierlijke eerst,
Dan ook verstandlijke; zij geven leven,
Zintuig, verbeelding, oordeel; daardoor krijgt
De Ziel de Rede, die haar wezen is,
't Zij overwegend of vanzelf begrijpend:
't Eerste doet gij, 't laatste doen wij meestal:
Verschil in graad, maar 't wezen blijft gelijk.
Daarom, verbaas u niet, als ik niet weiger
Wat God voor u goed achtte, maar 't als gij
Verander in mijn eigen aard. De tijd
Kan komen dat de Mensch met Englen deel',
Hun spijs hem passe en niet te licht zal zijn;
En uit dit stofflijk voedsel zal misschien
Uw lichaam eens geheel in geest verkeeren,
Veredeld door verloop van tijd, en ijl
Stijgen, gewiekt, als wij doen, of naar keus
Hier wonen of in 't hemelsch paradijs,
Wen gij gehoorzaam zult bevonden zijn,
En onveranderd vast zijn gansche liefde
Behoudt, wiens kroost gij zijt. Geniet zoolang
Volop, wat zaligheid dees zaalge staat
In zich kan sluiten, ongeschikt voor meer.'
De Aartsvader van het Menschdom antwoordt hem: -
'Goedgunstge Geest en welgezinde gast,
Wel leerdet gij den weg die leiden kon
Ons weten, en den trap van de Natuur
Van middelpunt tot omtrek, die bij treden
We op kunnen stijgen, in bewondering
Van al 't geschapene, naar God. Maar spreek,
Wat meende die vermaning toch daarbij:
Wen gij gehoorzaam zult bevonden zijn?
Kan ons gehoorzaamheid ontbreken, dan,
Aan hem, of kunnen wij zijn liefde ontvlieden,
Die ons uit stof geschapen heeft, en hier
Geplaatst in 't uiterste wat menschbegeert
Kan zoeken of verstaan van zaligheid?'

Hem antwoordt de Engel: ‘Zoon van Aard en Hemel,
Luister! Uw zaligheid, dank die aan God,
Maar dat gij zalig blijft, dank dat uzelf
En uw gehoorzaamheid; volhard daarin.
Dit meende die vermaning; neem dien raad.
God schiep volmaakt u, maar veranderbaar;
Hij schiep u goed, maar liet het in uw macht
Om zoo te blijven - van nature vrij
Schiep hij uw wil, door onontwijkbaar lot
Of strikte noodzaak geenszins overheerscht.
Onzen vrijwilgen dienst begeert hij, niet
Onzen noodwendgen. Dezen wijst hij af,
En kan niet anders: hoe kan 't onvrij hart
Worden beproefd of het gewillig dient
Of niet, wijl 't enkel wil hetgeen het moet
Door noodlot, en niets anders kiezen kan?
Ikzelf, en heel der Englen Heir, die staan
In de' aanblik Gods, gezeten op zijn troon,
Houden ons zaalgen staat gelijk gij de' uwen,
Zoolang gehoorzaamheid in ons beklijft.
Door andren waarborg niet: wij dienen vrij,
Want vrij beminnen wij: of wij beminnen
Of niet, hangt af van onzen wil; hierdoor
Staan wij of vallen. Enklen zijn gevallen,
Vervallende tot zonde, en vielen zoo
Uit Heemlen naar de diepste Hel. O val
Uit welk een staat van heil in welk een wee!’
En onze groote Vader sprak: ‘Met aandacht
Hoorde ik uw woord, met meer behaagd gehoor,
Doorluchte leeraar, dan wen cherubzang
's Nachts van nabije heuvlen op doet stijgen
IJle muziek. Ook wist ik wel, dat vrij
Geschapen waren bei mijn wil en daad.
Maar dat wij nooit vergeten zullen, Hem
Te minnen die ons schiep en hem gehoorzaam
Te zijn wiens eenige verbod toch ook
Zoozeer rechtvaardig is, verzekerden
Me al mijn gedachten, en verzeekren 't nog;
Schoon wat gij zegt dat plaats greep in den Hemel,

Eenigen twijfel in mij gaande maakt
Maar meer begeerte om 't vol verhaal te hooren,
Indien gij wilt, dat zeker vreemd moet zijn,
Waardig der luistrenden gewijde stilt'.
Ons rest nog ruimt' van tijd, daar nauw de Zon
Haar halve reis volbracht, en nauw begint
Haar andre helft in 's hemels groote sfeer.'
   Zoo deed hij zijn verzoek, en Rafaël,
Toestemmend na een korte rust, ving aan: -
   'Ontzaglijks draagt gij me op, o eerste Mensch -
Een droeve en zware taak: hoe zal 'k verhalen
Aan menschen-zintuig die onzichtbre daên
Van Geesten die daar streên? Hoe, zonder spijt,
Den val van zóovele eens roemruchtigen,
Volmaakten, toen zij stonden? Hoe ontvouwen
Eindlijk, geheimen van een andre wereld,
Die het misschien niet goed is om te ontsluieren?
Doch om uw bestwil wordt dit meegedeeld;
Wat overtreft bereik van mensche-zinnen,
Zal 'k zoo afbeelden, geestelijke vormen
Met stoflijke gedaanten vergelijkend,
Dat zij er 't best door worden uitgedrukt -
Toch - hoe, zoo de Aard slechts 's Hemels schaduw zij,
En al 'tgeen zij bevatten op elkaar
Veel meer gelijk' dan men op Aarde denkt!
   Vóór deze Wereld was, toen Chaos wild
Regeerde waar dees hemelen thans draaien,
Waar op haar middelpunt nu de Aarde rust
In evenwicht; toen, op een dag (want Tijd,
Bewegings maat, weet zelfs in de Eeuwigheid,
Wat duurt, door heden, toekomst en verleên)
Zoo'n dag als 't groote jaar des Hemels brengt,
Kwam 's Empyreum's Englen-heir, ontboôn
Door keizerlijken oproep, zonder tal
Terstond voor des Almachtgen troon bijeen,
Van al des Hemels einden, onder al
Hun priestervorsten, in hel-stralende orden.
Tienduizend duizenden hoog opgeheven
Vaandels, banieren en standaarden wuiven

In 't luchtruim, tusschen voor- en achtertocht,
Ter onderscheiding van de heerschappijen,
Orden en rangen; of hun schittrend weefsel
Verheerlijkt heilige herinnering,
Daden van liefde en vlijt, herdacht als groot.
Tot, wijl ze in kringen van onnoembren omtrek,
Cirkel in cirkel, stonden, de Eeuwge Vader, -
Bij hem zat zalig in zijn schoot de Zoon, -
In 't midden, als uit vlammenden vulkaan,
Wiens top onzichtbaar was van straling, sprak: -
'Hoort, al gij Englen, kindren van het Licht,
Oversten, Tronen, Vorsten, Machten, Krachten,
Hoort mijn besluit: 't staat onherroeplijk pal!
Dees dag heb ik gebaard hem dien ik heet
Mijn eengen Zoon, en op dees heilgen berg
Heb ik gezalfd hem dien gij thans aanschouwt
Hier aan mijn rechterhand. Ik wijs hem aan
Tot koning over u, 'k zwoer bij mijzelf
Dat alle knie in Heemlen buigen zal
Voor hem, en hem erkennen als den Heer.
Woont onder 't groot stadhouderschap van hem,
Vereenigd gelijk eén ondeelbre ziel,
Voor eeuwig zalig. Hij die hem weerstreeft,
Weerstreeft mijzelf, verbreekt zijn trouwverbond,
En valt dien dag, van God en heilsgezicht
Verjaagd, in 't buitenst duister, diep verzwolgen,
Zijn woonplaats, onherroeplijk, zonder end.'
'Zoo sprak de Almachtge, door zijn woorden scheen
Een elk behaagd; zoo scheen, maar was niet elk.
Dien dag, als andre plechtge dagen, brachten
Ze in zang en dans door om den heilgen heuvel,
Mystieken dans, die gindsche sterrensfeer: -
Planeten, vast gesternte, in al hun ronden, -
Het meest gelijkt, vervlochten labyrinth,
Verward en vreemd, maar regelmatig 't meest
Wanneer hij 't meest onregelmatig schijnt,
En heilge Harmonie verheldert zoo
In hun bewegen haar lieftalgen toon,
Dat zelfs het oor van God verrukt zich neigt.

Nu nadert de avond (want wij hebben ook
Onze' avond en onze' uchtend, niet uit nood,
Maar om de blijde afwiss'ling) en terstond
Wenden zij zich met graagte van den dans
Naar 't heerlijk maal; zooals ze in kringen stonden,
Worden er tafels neergezet en plots
Belaân met englenspijs; robijnge nektar
Vloeit er in paarl, zwaar goud en diamant,
Vrucht van verrukkelijken Hemel-wijnstok.
Op bloemen rustend, en met frisch gebloemt'
Bekranst, eten en drinken ze en genieten
In zoet verkeer onsterflijkheid en vreugd,
Voor overlading veilig, daar alleen
Volheid van maat er de overdaad begrenst,
Voor den al-goedgen Koning, die zijn gaven
Mild uitstortte, om hun blijdschap zelf verblijd.
Toen de ambrozijnsche nacht nu, wolkgelijk,
Opwasemde uit dien hoogen berg van God,
Waar licht en schaduw beide ontstaan; terwijl
't Voorkomen van den wonderklaren Hemel
Veranderd was in zoete schemering
(In donkrer sluier komt de nacht daar niet)
En rozige dauw alle oogen rust deed wenschen,
Alleen Gods oogen niet, die nimmer slapen; -
Breidde over heel het wijde veld, veel wijder
Dan heel dees wereldbol vlak uitgespreid,
(Zoo zijn Gods hoven) 't englenheir zijn kamp,
Verstrooid in groepen en in rijen, naast
Levende stroomen bij 't geboomt' des levens,
Ontelbre tenten, plotsling opgesteld,
Hemelsche tabernaaklen waar zij sliepen
Bewuifd door koelen wind, behalve zij
Die op hun beurt zangrige hymnen zingen
Den ganschen nacht rondom des vorsten troon,
In wisselkoren; maar zoo waakte niet
Satan, noem hem thans zoo, zijn vroegre naam
Wordt in den Hemel nu niet meer gehoord;
Hij, een der eersten, wellicht de eerste Aartsengel,
In macht en gunst en aanzien groot, maar toch

Bezield door nijd tegen den Zoon van God,
Dien dag verheerlijkt door zijn grooten Vader,
Verkoren tot gezalfden Vorst Messias, -
Kon dat gezicht uit hoogmoed niet verdragen,
Denkend zichzelf verongelijkt. Daardoor
Vervuld van diepe boosheid en verachting,
Besloot hij, als de midnacht met zich bracht
Het donkere uur, aan slaap en stilte dierst,
Met al zijn legioenen heen te gaan,
En smaadlijk te verlaten, onvereerd
En ongehoorzaamd de' oppermachtgen troon;
Toen wekte hij zijn hoogsten officier
En sprak hem heimlijk toe op deze wijs:
‘Slaapt gij, mijn dierbre makker, hoe kan slaap
Uw oogleên sluiten? weet gij dan niet meer,
Wat voor besluit eerst gistren uit de lippen
Van den Almachtgen vorst des Hemels ging?
Gij waart gewend om uw gedachten mij,
Ik was gewoon de mijne aan u te zeggen,
Wij waren wakende één, hoe kan dan nu
Uw sluimer zich afzondren? Nieuwe wetten
Ziet ge ingesteld; maar nieuwe wetten van
Hem die regeert, kunnen in ons die dienen
Nieuwe gezindheên wekken; nieuw beraad,
Behandlend wat bedenklijks volgen kan, -
Meer op dees plaats te zeggen is niet veilig.
Verzamel gij van al die myriaden
Die wij aanvoeren de voornaamste, zeg hun
Dat op bevel, eer nog de donkre Nacht
Haar schaûwge wolk terugtrekt, ik moet spoeden,
Met al wat onder mij zijn vaandels wuift,
Huiswaarts in vliegende ijl, waar wij bezitten
't Noorderkwartier, dat wij daar voorbereiden
Geschikt onthaal om onzen grooten Koning
Messias, en zijn nieuw gebod, te ontvangen,
Die zegevierend reizen wil met spoed
Door alle rijken, en zijn wetten geven.’
‘Zoo sprak de valsche Aartsengel, slechten invloed
Druppend in 't onvoorzichtig hart zijns vriends;

Die roept, gezamentlijk of een voor een,
De heerschende Englen, heerschend onder hem;
Zegt, eev'nals hem geleerd was, dat de Hoogste
Beval, eer donkre nacht den Hemel vrijliet,
Den grooten vaan des rijks te doen verreizen;
Zegt de verzonnen reden, en vermengt die
Met dubbelzinnig en naijvrig woord,
Om zuivre trouw te peilen of te smetten;
Maar elk gehoorzaamde 't gewoon signaal,
En 't hoog bevel van hun verheven Vorst:
Groot was zijn naam voorwaar en hoog zijn rang.
Zijn aanschijn, als de morgenster die leidt
De kudde van 't gesternt, verlokte hen,
Door leugens 't derde deel van 's Hemels heir
Met zich meesleepend. Maar het Eeuwige Oog,
Welks blik de neevligste gedachten ziet,
Zag middlerwijl, van af zijn heilgen berg,
En binnen uit den kring van gouden lampen,
Die voor hem branden 's nachts, zonder hun schijn,
't Oproer dat rees, en zag in wie, en hoe
't Onder de morgen-zonen werd verspreid,
Wat menigten van scharen zich vereenden
Ter wederstreving van zijn hoog besluit, -
En sprak glimlachend tot zijn eengen Zoon:
‘Zoon, gij in wien mijn glorie ik aanschouw
In vollen glans, beêrver van al mijn macht,
Thans is 't een zaak van veel belang voor ons,
Dat van onze almacht wij verzekerd zijn,
En met wat wapens wij handhaven willen
De godlijkheid of macht waar wij vanouds
Aanspraak op maken: zulk een vijand rijst,
Van zins zijn heerschappij, de onze gelijk,
Te vesten over 't gansche groote Noorden,
En daarmee niet voldaan, wil hij door strijd
Beproeven, wat ons kracht is, of ons recht.
Beraden we ons, en laten wij met spoed
De krijgsmacht die ons rest naar dit gevaar
Toewenden, alles beez'gen tot verweer,
Dat wij niet onverziens verliezen mogen

Dees hooge plaats, dees berg, ons heiligdom.'
'Hem antwoordde de Zoon, wiens uiterlijk
Kalm was, een klare en goddelijke bliksem,
Zuiver en onuitspreeklijk: 'Machtge Vader,
Terecht bespot ge uw vijanden, en veilig
Lacht ge om hun ijdle plannen, ijdel razen,
Een roemrijk ding voor mij, die door hun haat
Glorie verwerf; wen ze alle koningsmacht
Mij zien gegeven, om hun trots te temmen,
En door den uitslag weten of 'k vermag
Uw muitelingen te onderwerpen, of
Bevonden ben de nietigste in den Hemel.'
'Zoo sprak de Zoon, maar Satan met zijn scharen
Was reeds ver weg door hun gewiekten spoed,
Een heir ontelbaar als het nachtgesternt'
Of sterren van den uchtend: druppels dauw,
Paarlend in zon op alle bloeme' en blaân.
Zij gingen streken langs, de machtge gouwen
Van Overheden, Tronen, Serafijnen,
In hun drie graden, streken waar uw rijk,
Adam, niet meer bij is dan deze tuin
Bij de heele Aarde en de geheele zee,
Wanneer die gansche bol vlak werd gespreid;
En die voorbij, geraakten ze eindelijk
Binnen de grenzen van het Noorderland,
En Satan bij zijn koninklijke woon,
Hoog op een berg, ver stralende, als een berg
Boven een berg, met pyramide' en torens,
Uit mijn van diamant en gouden rotsen
Gehouwen, 't slot van grooten Lucifer
(Noem zoo dat bouwwerk in de menschentaal
Vertolkt) dat kort daarna hij heeft genoemd,
Alle gelijkheid veinzende met God,
Dien berg nabootsend, waar de Vorst Messias
Werd uitgeroepen in 't gezicht des Hemels,
Den berg der Samenkomst; want al zijn scharen
Vergaderde hij daar, terwijl hij voorgaf
Hiertoe belast te zijn om te overleggen
De groote ontvangst huns Konings, die zou komen;

En boeide aldus met lasterlijke kunst
Van nagebootste waarheid hun gehoor:
‘Oversten, Tronen, Vorsten, Machten, Krachten,
Als deze prachtge titels nog iets meer
Dan titels blijven, nu op Gods bevel
Een ander alle macht bemachtigde
Voor zich, en ons verduisterde, zich noemend
Gezalfde Koning, voor wien al dees haast:
Nachtlijke marsch en spoedvergaadring, dient,
Alleen om te overleggen hoe wij 't best,
Met wat men nieuws verzinne aan eerbewijzen,
Ontvangen hem, die hierkomt om te ontvangen
Knieval nog onbetaald, en laag gekruip,
Te veel voor een, maar dubbel hoe verduurd,
Voor een en voor zijn beeld, nu ingehuldigd?
Maar hoe als beetre raad ons hart kon sterken,
Ons leerend hoe dit dwangjuk af te werpen?
Wilt gij uw nekken krommen, en verkiest ge uw
Buigzame knie te buigen? Neen, zoo 'k weet
Dat ik u ken, of zoo ge uzelven kent
Zonen en ingeboornen van den Hemel,
Voorheen door geen bezeten, en zoo niet
Allen gelijk, toch vrij, gelijklijk vrij,
Want rangen, graden, strijden niet met vrijheid
Maar harmonieeren wel. Wie kan derhalve
Met zede of recht het koningschap aanvaarden
Over wie rechtens zijn gelijken zijn,
En, indien minder in gezag en luister,
In vrijheid hem gelijk? of kan invoeren
Wet en edict voor ons, die zonder wet
Niet dwalen? hoe kan zulk een onze Heer zijn,
En onze aanbidding beiden, die in strijd is
Met die verheven titels die bewijzen
Dat wij niet dienen, doch regeeren moeten?’
‘Zoover vond zijn stoutmoedge taal gehoor
Zonder verzet, toen een der serafijnen
Abdiël - niet een die ijvriger vereerde
De Godheid, en betrachtte 't hoog gebod -
Opstond en in een vlam van ernstige' ijver

Den stroom dier razernij aldus weerstreefde:
‘O lasterlijke, valsche en trotsche taal!
Taal, die geen oor verwachtte, ooit in den Hemel
Te hooren, 't minst van al uit u, ondankbre,
Die zelf zoo hoog bove' uw gelijken staat.
Kunt gij met goddeloos verwijt verguizen
't Billijk bevel, door God die 't gaf bezworen,
Dat voor zijn een'gen Zoon. die rechtens kreeg
Den koningsschepter, alle ziel in Heemlen
De knie zal buigen, hem als wett'gen vorst
Erkennend door 't verschuldigd eerbetoon?
Onbillijk noemt gij 't, grovelijk onbillijk,
Met wetten vrijen te beperken, en
Gelijk over gelijken te doen heerschen,
En over allen met onerfbre macht.
Stelt gij de wet aan God? Twist gij met hem
Over den aard der vrijheid, hem die schiep
U zoo gij zijt, en al de Hemelmachten
Zoo 't hem behaagde, en hun natuur begrensde?
Door ondervinding weten wij hoe goed,
Hoe zorgzaam voor ons welstand en ons aanzien
Hij is, hoe ver van de gedachte ons minder
Te maken, eer geneigd om te verheffen
Ons zaalgen staat onder eén Hoofd nog nauwer
Vereend. Maar zelfs, al waar 't onbillijk, dat
Gelijk over gelijken heersche alleen, -
Rekent ge uzelf, schoon glorierijk en groot,
Of al der englen geest ineen verzaamd,
Gelijk aan hem, de' eeniggeboren Zoon?
Door wien als door zijn Woord de machtge Vader
Al dingen schiep, ook u, en al de geesten
Des Hemels, in hun schitterende rangen
Door hem geschapen, en met roem hen kroonde,
Oversten, Tronen, Vorsten, Machten, Krachten
Hen noemend tot hun roem -: waarachtge Krachten,
Geenszins verduisterd door zijn heerschappij,
Maar stralender gemaakt, daar hij, het Hoofd,
Een van ons aantal wordt, aldus verlaagd,
Zijn wet ook de onze, en de eer aan hem gebracht

Op ons terugvalt. Staak dan 't godloos razen,
Verleid deze andren niet; haast u, verzoen
Den Vader en den Zoon, vertorend bei;
Vergeving vindt ge als ge bijtijds haar zoekt.'
'Dit zeide de ijvrige engel, maar zijn ijver
Steunde niet een, men achtte dien ontijdig
Of vreemd en overijld; daarom verheugde
De Afval'ge zich, en antwoordde nog trotscher:
'Dat wij toen zijn geschapen, zegt ge? en wel
Tweedehandsch werk, door taak dien overdroeg
De Vader aan zijn Zoon? Hoe vreemd en nieuw!
't Benieuwt ons zeer waar gij die leer vernaamt:
Wie zag het oogenblik dier schepping dan?
Herinnert ge u, dat gij geschapen zijt,
Terwijl de Schepper u het aanzijn gaf?
Wij weten van geen tijd, dat wij niet waren
Als nu, en weten geen, die voor ons was,
Ons, zelf-ontvangen, zelf gebaard door eigen
Levenwekkende kracht, toen noodlots baan
Zijn vollen boog beschreven had, rijp kroost
Van dezen Hemel, ons geboorteland,
Zonen van de' ether. Onze macht is de onze,
Onze eigen rechterhand zal hoogste daden
Ons leeren, te onderzoeken door bewijs
Wie ons gelijk is, en dan zult gij zien,
Of we ons met smeekbeên tot hem richten willen,
Of wij 's Almachtgen troon omringen zullen
Vleiend of strijend. Breng thans dit bericht,
Dees tijding den gezalfden Koning over;
En vlucht, voordat iets kwaads uw vlucht belet.'
'Zoo sprak hij; als 't geluid van diepe waatren
Echode een schor gebrom door 't eindloos heir
Instemming met zijn woord; maar toch door dit
Niet minder vreesloos, sprak de vuurge seraf,
Alleen en vijanden-omkringd, stoutmoedig:
'O God-verzakende, o vervloekte geest,
Van alle deugd ontdaan; ik zie uw val
Besloten, uw onzaalge scharen meê
Verwikkeld in dit trouweloos bedrog,

Besmetting uitgebreid bei door uw kwaad
En door uw straf: maak u geen zorg voortaan
Hoe 't juk van Gods Messias af te werpen;
Die zachte wetten gunt hij u niet meer,
Maar andere, onherroeplijke, besluiten
Zijn tegen u gesteld; die gouden schepter
Dien gij verwierpt is nu een ijzren roe,
Om uw verzet te brijzlen en te breken.
Uw raad was goed, maar ik ontvlucht dit booze
Vervloekte kamp niet om uw raad of dreiging,
Maar vreezend dat de toorn die u bedreigt,
Uitslaande in plotse vlam, niet onderschei':
Want weet, weldra zult gij zijn donder voelen
Treffend ons hoofd gelijk verslindend vuur.
Dan moogt gij leeren, jammrend, wie u schiep,
Wanneer gij weet wie u vernielen kan.'
'Zoo sprak de seraf Abdiël, trouw bevonden
Onder de ontrouwen, trouw alleen maar hij;
Onder ontelbre valschen onbewogen,
Onbeangstigd, ongeschokt en onverleid,
Bewaarde hij zijn trouw, zijn liefde en ijver;
Getal noch voorbeeld kon hem af doen dwalen
Van 't ware, of zijn standvastgen geest verandren,
Schoon maar alleen. Toen ging hij uit hun midden,
Een langen weg eerst door vijandgen hoon,
Dien hij met meerder waardigheid doorstond,
Niets vreezend van geweld; en wendde toen
Dien torens trotsch, ten snellen val gedoemd,
Den nek toe, met teruggekaatsten hoon.

De idee der universiteit (II)
Door
T.J. de Boer.

Het Rapport van de Staatscommissie voor de Reorganisatie van het Onderwijs, ingesteld bij Koninklijk Besluit van 21 Maart 1903, is na zevenjarigen arbeid verschenen. Met geduld heeft, naar ik meen, het belangstellend deel van het Nederlandsche volk op het werk van de Commissie gevacht. Met minder geduld waarschijnlijk zal men de besprekingen die er aan gewijd worden volgen. Het verschijnen van het Rapport heeft een debat geopend waarvan het einde niet is te voorzien. Mocht het vóor den afloop van een tweede zevenjarige periode geheel tot zwijgen komen, dan vermoedelijk om andere redenen dan deze dat aan de meest dringende en algemeen gedeelde wenschen van de Commissie door wettelijke regeling is voldaan.

Er is in het werk der Commissie, in zijn geheel als vrucht van ijverige geleerdheid bewonderenswaardig, juist om de veelzijdigheid van het onderwerp allerlei dat tot tegenspraak prikkelt. Het minst bevredigend zal het werken in de kringen van het Middelbaar Onderwijs en van de natuurwetenschap in het algemeen. Geen wonder, wanneer men ziet dat onder de zeven leden der Commissie, Dr. J. Woltjer, Mr. H.L. Drucker, Pater J.V. de Groot, Dr. W.H. Nolens, Mr. C. Pynacker Hordijk, Dr. B. Symons, Dr. J.Th. de Visser,[1)] geen vertegenwoordiger van de natuurwetenschap wordt

1) Eerst na het overlijden van Mr. C. Pynacker Hordijk. toen de taak der Commissie bijna was afgedaan, werd in diens plaats Dr. A.A.W. Hubrecht benoemd. - Secretarissen der Commissie waren achtereenvolgens Mr. H.Th. 's Jacob, Mr. H.H. Grosheide en Dr. R.H. Woltjer.

gevonden. De Nederlandsche politieke arbiter oordeelt nu eenmaal anders dan die wereldrechters die over de uitreiking van de Nobelprijzen hebben te beschikken. Indien dus, afgedacht van het werk der subcommissies dat het tweede deel van het Rapport vult, in genoemde richting vooral de kritiek zich beweegt, dan treft deze meer nog dan de Commissie zelf haar geestelijken vader.

Bij de lezing van het eerste deel, met name van de algemeene beschouwingen, hooren we telkens den magistralen min of meer scholastieken toon. Onmiskenbaar spreekt er uit de filosofische propaedeuse van de Vrije Universiteit. Men leze zinnen als deze (I, blz. 3): ‘Strikt genomen kan er van reorganisatie geen sprake zijn, waar geen organisatie geweest is.’ Dan begrijpt men, waarom de Commissie zich zooveel mogelijk (formeel terecht) hield aan de opdracht die aldus luidde: ‘het voorbereiden van voorstellen aan de Regeering tot reorganisatie van het lager, middelbaar en hooger onderwijs, voorzoover deze tot eene betere ineenschakeling van de onderscheidene deelen van het onderwijs noodig zal blijken...’Zeer terecht is ze Ineenschakelingscommissie genoemd en haar werk draagt er al de kenmerken van. Zorgvuldig tot in het omslachtige worden gangbare woorden omschreven, veel gebruikte begrippen bepaald. Al het bestaande wordt overzichtelijk in vakken verdeeld, tot een uiterlijk sluitend systeem afgewerkt. Het is de school, niet in de eerste plaats het leven, wat hier werkt. Mechanisch uitschakelen en ineenschakelen, geen organische groei. Van den levenwekkenden adem der moderne gedachte speurt men bijna alleen iets in een afzonderlijke Nota van de Heeren Drucker, Hubrecht en Symons, die op sommige punten van het algemeen Rapport afwijkt. Het verwondert ons niet dat daarin met instemming een woord wordt aangehaald van den filosoof Friedrich Paulsen, wiens grootste verdiensten op paedagogisch gebied liggen. Daarentegen is de autoriteit van het Rapport de netjes klassificeerende maar weinig beteekenende Petersilie.

I

Gelukkig zijn de praktische voorstellen die de Commissie doet voor een groot deel onafhankelijk van de algemeene

beschouwingen. Het is zeer zeker goed gezien de verschillende scholen te verdeelen en in te richten volgens het doel dat men met het onderwijs beoogt. Aan de maatschappelijke arbeidsverdeeling beantwoordt, zooals sedert Plato de filosofen hebben geleerd, de aard en de splitsing van het onderwijs. Meent men dat bij deze opvatting het hooger onderwijs tot vakonderwijs wordt verlaagd, dan schijnt me dit niets dan vrees voor eigen schaduw d.i. voor een woord te zijn.

Ik bepaal me verder tot het hooger onderwijs. Ook het gymnasium of, wat de commissie daarvoor in de plaats wenscht te stellen, het lyceum blijft buiten bespreking. Dat men daar voorbereidt voor het hooger onderwijs is geen reden om het zelf hooger te noemen.

Eigenaardig is het na te gaan, hoe onze wetgever het doel van het hooger onderwijs heeft aangegeven.[1)] In het organiek of Koninklijk besluit van 1815, dat tot 1876 geldig was, vinden we als art. I deze bepaling: 'Onder den naam van hooger onderwijs wordt verstaan zoodanig onderwijs, als ten doel heeft, den leerling, na afloop van het lager en middelbaar onderwijs, tot eenen geleerden stand in de maatschappij voor te bereiden.'

Dit is zuiver praktisch. Ook in het ontwerp der Staatscommissie van 1849 wordt het praktische op den voorgrond gesteld, maar met eenige aanvulling: art. 1 daarvan luidt: 'Onder Hooger Onderwijs wordt verstaan zoodanig onderrigt, dat onmiddellijk vormt en voorbereidt tot die maatschappelijke betrekkingen, waarvoor grondige studie noodig is, en de kweekelingen opleidt tot een eigen helder inzigt in de wetenschap, en tot hare toepassing in het praktische leven.' Men merkt dat 1848 voorbij is: de 'geleerde stand' is verdwenen en de studenten zijn 'kweekelingen' geworden.

De filosoof Opzoomer, hoogleeraar te Utrecht en lid van de genoemde Staatscommissie, gaf in 1849 een afzonderlijk ontwerp van wet uit, dat zich in art. 1 en 2 op zuiver theoretisch standpunt plaatst. Dit zegt: 1. 'Er is éene Nederlandsche hoogeschool, te Utrecht gevestigd'; 2. 'Het onderwijs op de hoogeschool omvat het geheele stelsel der menschelijke kennis

1) Zie Rapport I, 695 vv.

in de vier faculteiten van wijsbegeerte, geschiedenis en letteren; van wis- en natuurkunde; van regts- en staatswetenschappen; en van geneeskunde'. De theologie als onwetenschappelijk en niet passend in 'het geheele stelsel der menschelijke kennis' wordt eenvoudig buitengesloten. Het blijkt daaruit, evenals uit de vooropstelling van Utrecht en van de wijsbegeerte, dat een empirisch wijsgeer daarom nog niet is een praktisch wijsgeer.

De wet van 1876, waaronder wij nog leven, geeft in art. 1 deze omschrijving: 'Hooger onderwijs omvat de vorming en voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschappen en tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor eene wetenschappelijke opleiding vereischt wordt.' Hierin is nu het theoretische vooropgeplaatst. Evenzoo in het ontwerp, dat de jongste Commissie aanbiedt met dit art 1. 'Hooger onderwijs heeft ten doel, op den grondslag van het voorbereidend-hooger onderwijs, op te leiden tot zelfstandige beoefening van wetenschap en kunst en tot het bekleeden van ambten en betrekkingen, waarvoor zulk eene opleiding vereischt wordt'. Het eenig wezenlijk nieuwe hierin is de kunst, omdat de Commissie de Akademies van Kunst onder hooger onderwijs wenscht te rekenen.

Evenals Opzoomer in 1849 stelde de heer Lenting, als een amendement op het wetsvoorstel van Minister Heemskerk van 1874, een zuiver theoretische definitie voor, nl. deze. 'Hooger onderwijs is de opleiding en vorming tot zelfstandige beoefening der wetenschap'. En in het wetsontwerp van Minister Geertsema van 15 Jan. 1874 ontbrak elke definitie, wat met deze opmerking wordt verdedigd: 'Wettelijke definitie pleegt gevaarlijk te zijn en geeft in den regel aanleiding tot verschil van uitlegging'.

Op het standpunt van den wetgever schijnt mij de laatstgenoemde houding de juiste. Definities, die geen andere dan theoretische waarde bezitten, zijn weinig geschikt voor wetsartikelen. De geheele wettelijke regeling drage den stempel van den geest die haar ontwerpt, maar men schrijve dien geest niet bij afzonderlijk artikel voor. Hoe licht wekt niet de tegenwoordige redaktie de voorstelling van een hinken op twee gedachten! In den regel zullen zelfstandige beoefening

der wetenschap en bekleeding van een ambt of betrekking samengaan. Bij den leeraar of hoogleeraar, bij wien onderzoek en onderwijs hand in hand gaan, pleegt het eene bevruchtend op het andere te werken. De eenzame zoeker is maar zelden de beste vinder. Zeker, er zijn enkele geboren navorschers, voor wie een instelling als die van den ‘research professor’ een weldaad kan zijn. Maar deze zeldzame genieën vinden ook aan de Universiteit hun eigen weg. Hun opleiding, de vorming van genieën, is niet het doel, ligt niet in de macht van de hoogeschool. Deze leidt op voor zekere ambten en betrekkingen. Zij tracht te vormen hen die, op elk gebied waar ons kultuurleven zich organiseert, als leiders zullen optreden. Een vorming voor de praktijk is het doel, maar wij meenen dit doel, in het belang van de personen en van de praktijk zelf, dan het best te bereiken, wanneer die vorming een wetenschappelijk karakter draagt. Zoo alleen wordt de geest voor sleur en routine behoed. Het is er verre van dat dit ideaal zou zijn bereikt, maar de idee der Universiteit dringt ons te streven naar eenheid van theorie en praktijk. Een onderwijs dat niets anders beoogt dan het overleveren van juist zooveel feitenkennis of vaardigheid als iemand voor examen of beroep noodig heeft noemen we geen hooger onderwijs. Dit eischt dat er tegelijk, en liefst in de nauwste verbinding met feitenkennis en praktijk, inzicht in den samenhang der bizonderheden worde verkregen.

II

Van deze beschouwing uitgaande wensch ik enkele punten uit het Rapport der Commissie nader te bespreken, zonder aanspraak op volledigheid. Ziehier het schema van hooger onderwijs, dat het Rapport ons aanbiedt:

a. hoogescholen:

1. de technische hoogeschool;
2. de landbouwhoogeschool;
3. de veeartsenijhoogeschool;
4. de handelshoogeschool.

b. akademiën:

1. de akademie van beeldende kunsten;
2. de akademie van toonkunst.

c. universiteiten.

Dat er onder *b*. 3. geen akademie van dans- en tooneelspeelkunst voorkomt zal niemand, met het oog op de samenstelling der Commissie, verwonderen. Voor 't overige schijnt mij de opsomming op 't oogenblik volledig. Ik bepaal mij nn tot de Universiteiten en spreek over de andere inrichtingen alleen voorzoover ze met de Universiteiten in verband staan of in verbinding zouden kunnen komen.

Naarmate de kultuurvormen zich ontwikkelen geeft elke eeuw aan haar Universiteiten een eigen karakter. Toen de eerste inrichtingen van dezen aard in Noordnederland werden opgericht, in 1575 te Leiden, in 1585 te Franeker, toen drong het meest de behoefte om predikanten op te leiden voor de Gereformeerde Kerk. Een eeuw lang staan de theologen in aantal en aanzien vooraan. Het is, op protestantsch terrein, een voortzetting van de middeneeuwsch-kerkelijke traditie. Maar in de achttiende eeuw treedt meer en meer de rechtsgeleerde faculteit naar vcren. En in de negentiende eeuw ontwikkelen zich, in omvang en beteekenis, zoowel de natuurfilosofische en literarische[1)] als de medische faculteit. Ten opzichte van sommige landen kan men er bijvoegen de technische faculteit of technische afdeelingen. Zich aansluitend bij de natuurwetenschap heeft zich, vooral in de tweede helft der negentiende eeuw, niet minder dan de medische wetenschap de technologie ontwikkeld. Men kan zeggen dat de wetenschap van onzen tijd staat in het teeken van de technische kultuur. Het is nog niet heel lang geleden dat de leiders van de industrie den armen onpraktischen geleerde verachtten; nu zoeken ze bijna overal zijn voorlichting en steun. Vele fabrieken bezitten wetenschappelijke laboratoria. En omgekeerd, vele wetenschappelijke laboratoria zien er uit als nijvere werkplaatsen. Als gevolg van deze ontwikkeling hebben in de landen van moderne vorming, in Amerika, België,

1) Vgl. De Idee der Universiteit (I) in De Beweging van November 1910.

Italië vooral, maar ook b.v. te Londen en Manchester, de Universiteiten technische faculteiten of afdeelingen opgenomen. Naar het voorbeeld van Parijs heeft ons land indertijd zijn polytechnicum opgericht, nu de technische hoogeschool te Delft.

Het Rapport spreekt van deze dingen bijna niet, maar berust in den bestaanden toestand. Met woordonderscheidingen maakt men zich van de zaak af. Zoo op blz. 706: 'In de tweede plaats is het noodzakelijk dat iedere school van hooger onderwijs haar eigen aard, dat wat haar in wezen en doel bepaalt, zuiver beware. Met eene vermenging wordt niemand en niets gebaat. De Universiteiten moeten niet treden op het gebied der hoogescholen en omgekeerd de hoogescholen niet op het gebied der Universiteiten.' Het doel der Universiteiten is dan, volgens het Rapport, bijna uitsluitend de wetenschap, het doel der hoogescholen de toepassing der wetenschap.

Dus scherp de grenzen te trekken gaat buiten de werkelijkheid om en kan m.i. van de zijde der Universiteiten niet dan tot haar eigen schade worden gedaan. Zich af te sluiten tegen de industrieele ontwikkeling van onzen tijd zal voor haar, met name voor de natuurfilosofische faculteiten, op den duur tot verarming kunnen leiden. Indien, een halve eeuw geleden, de technologie door onze Universiteiten ware opgenomen of indien de technische hoogeschool in een universiteitsstad ware geplaatst, zou dit waarschijnlijk ten eerste der universiteit ten goede zijn gekomen en wellicht ook tot een veelzijdiger vorming van de technische studenten hebben bijgedragen. Het moge waar zijn dat Delft nog meer een school is dan onze Universiteiten en dat met name de Algemeene Afdeeling daar een propaedeutisch karakter draagt, maar dit behoeft ons niet af te schrikken. Het eerste had zich ietwat kunnen wijzigen en het tweede, de propaedeuse, bestaat ook nog voor onze theologen en, vooral, voor de medici. De Commissie wil zelfs de propaedeuse aan de Universiteit uitbreiden. In vakkringen - en ik vereenig mij met deze opvatting - wenscht men de propaedeuse zoo veel mogelijk naar de scholen van voorbereidend onderwijs te brengen. Welnu, bij de reorganisatie van het voorbereidend hooger onderwijs zou men ook met de noodige technische propaedeuse geheel of gedeeltelijk rekening kunnen houden.

Deze dingen mogen hier niet gezegd zijn als ijdel beklag over hetgeen anders had kunnen gebeuren. De besproken vraag is van uitermate praktische beteekenis, omdat het hooger landbouw- en handelsonderwijs op 't oogenblik dringend herziening eischt. Het Rapport laat ons al weer bijna geheel in den steek. Het heeft als altijd vrees voor verflauwing der bestaande grenzen. Maar wat op 't oogenblik te Wageningen bestaat is, volgens het oordeel van deskundigen, een onmogelijke samenkoppeling van middelbaar en hooger onderwijs. Het middelbare mag er blijven, maar het hoogere stelt andere eischen! Voorgangers en leiders op landbouwgebied zoowel als wetenschappelijke onderzoekers hebben een natuurwetenschappelijke en economische vorming noodig, die het best aan de Universiteit te verkrijgen is.[1)] Zelfs aan ten minste acht duitsche Universiteiten, het meest volledig te Halle, is de landbouwwetenschap vertegenwoordigd. Dat zij er is aan de moderne inrichtingen van Amerika en elders behoeft nauwelijks te worden vermeld.

Wat nu voor het landbouwonderwijs geldt, geldt in ons land niet veel minder voor het handelsonderwijs. Dit nader uit te werken moet ik aan meer bevoegden overlaten. Het wil mij echter voorkomen dat ook ten onzent de tijd gekomen is om aan beroepskonsuls en hoofden van groote ondernemingen op handelsgebied gelegenheid tot universitaire vorming te geven. Wat b.v. België in dit opzicht doet kan men in het tweede deel van het Rapport, in het verslag van een der subcommissies, vinden. Men zegge niet dat, omdat de handel internationaal is, onze jongelieden hun opleiding het best in het buitenland ontvangen. Vooreerst zou men dan kunnen vragen of wij niet op onze beurt vreemdelingen zullen trekken. Maar dat daargelaten. Onze studenten zullen dan het meest van een buitenlandsch verblijf de voordeelen genieten, wanneer ze hier eerst voldoende voorbereid zijn. Daar komt nog dit bij dat er evenals voor lager en middelbaar landbouwonderwijs voor de lagere rangen van het handelsonderwijs geschikte leerkrachten moeten worden gevormd. Vooral hier-

1) Men vergelijke de rektoraatsrede van Prof. Dr. J.W. Moll te Groningen: De idee der Universiteit in haar toekomstige ontwikkeling. 1910.

voor is een Nederlandsche inrichting van hooger onderwijs gewenscht.

In verband hiermee zij nog gewezen op de onlangs te Amsterdam gestichte vereeniging ‘Koloniaal Instituut’. In welke verhouding dit ook tot de Universiteit kome te staan, dat het op de ontwikkeling van verschillende faculteiten invloed zal kunnen hebben is duidelijk.

Behalve de verschillende technische hoogescholen verlangt de Commissie akademies van beeldende kunsten en van muziek. De vraag is wel eens opgeworpen, of er aan de Universiteit geen facultei van kunsten behoorde te zijn. Met het Rapport geloof ik van niet. Niet omdat ik met zekeren psychiater van de paradoxe meening ben dat kunstenaars minderwaardigen zijn. De vraag of een kunstenaar meer of minder waard is dan b.v. een leeraar, een rechter, een apotheker, schijnt mij in 't algemeen niet voor beantwoording vatbaar. Dat is hier ook niet de vraag. De praktische vraag is deze, of men omtrent het toelaten, examineeren en verleenen van graden in verband met het aan de Universiteit gegeven onderwijs regelen kan vaststellen, die voor de verschillende faculteiten altans eenigermate aequivalent zijn. Kunstenaars nu hebben geen mindere maar wel een andere waarde. Of en in hoeverre hun toelating tot de studie en hun opleiding aan bepaalde regels kan worden gebonden, waag ik niet te bepalen. Maar dat de werkelijkheid in kunstenaarskringen er anders uitziet dan onder hen, die tot de zoogenaamde geleerde beroepen wenschen opgeleid te worden, het moet als een feit worden aanvaard met al de gevolgen die er uit voortvloeien. Wie geen dichter of schrijver kan zijn wordt kritikus en wie in de kunst mislukt wordt onderwijzer of verlaggever: zoo spotten de kunstenaars. Zij hebben gelijk, maar het omgekeerde is niet minder waar. Wij hebben er aan de Universiteit die in de wetenschap altijd een brekebeen blijven, maar die in de kunst of in bescheidener praktisch beroep iets zouden kunnen leveren.

Indien ik dus de kunstakademie buiten de Universiteit houd, zoo bedoel ik daarmee niet het kunstonderwijs geheel uit te sluiten. Integendeel. Het streven van onzen tijd om daaraan een grooter plaats te geven dan tot dusver geschiedde is m.i. volkomen te billijken. Onze wetgeving op het hooger onderwijs

maakt alleen voor klassieke filologen de kunstgeschiedenis tot een examenvak. In dit opzicht worden kunst en filosofie op één lijn geplaatst. Alleen ook de geschiedenis van de grieksch-romeinsche wijsbegeerte wordt voor een examen geeischt. Ons universitair leven echter heeft andere behoeften, andere eischen. Voor neerlandici en voor de toekomstige beoefenaars van geschiedenis en moderne talen aan onze Universiteiten is niet minder dan een overzicht van de ontwikkeling der moderne gedachte een inleiding tot de nieuwere kunstgeschiedenis noodig. En ook buiten deze engere groep zijn er studenten die hetzij voor eigen ontwikkeling hetzij omdat ze later in openbare betrekkingen met de plaats van de kunst in onze maatschappelijke kultuur te maken zullen hebben, gaarne op dit gebied eenige voorlichting ontvangen.

III

De vragen die ik in de tweede afdeeling ter sprake bracht worden door het Rapport niet dan ter loops en hoofdzakelijk in afwijzenden zin behandeld. Nu mogen nog enkele opmerkingen volgen over positieve voorstellen van de Commissie.

In 't voorbijgaan noem ik iets wat in universitaire kringen vrij algemeen bijval vindt. Indien de plannen van de Commissie tot uitvoering komen, zullen in 't vervolg de leeraren in de moderne talen en letterkunde, in geschiedenis en aardrijkskunde aan de lycea allen akademisch worden gevormd. Een uitbreiding en moderniseering van de literarische faculteiten is daarvoor noodig.

Twee onderwerpen zijn er betreffende de toekomstige inrichting der Universiteiten, waarover de Commissie uitvoerig èn haar eigen meening èn de adviezen van de verschillende faculteiten mededeelt. Wat het eerste betreft, de regeling der examens en het verleenen van graden, zoo kan men over 't algemeen haar opvatting deelen. Zij stelt voor aan het met goed gevolg afleggen van een candidaats- en een doctoraal examen de bevoegdheid tot het bekleeden van zekere ambten en betrekkingen te verbinden en verder aan een promotie tot doctor alleen theoretische of wetenschap-

pelijke beteekenis toe te kennen.[1] Op de nadere regeling ga ik niet in; in beginsel kan ik er mij zeer goed mee vereenigen.

Minder goed met de behandeling van het tweede onderwerp, waarover het Rapport zeer uitvoerig is: de filosofische propaedeuse. Ook aan andere dan filosofische propaedeuse worden eenige opmerkingen gewijd, naar het mij toeschijnt weinig bevredigend. Maar ik moet mij tot de filosofie beperken.

De Commissie schijnt de eenheid van de Universiteit te willen zoeken in het gemeenschappelijke van de wijsgeerig voorbereidende colleges. Dien indruk krijgt men uit de wijze waarop, de uitvoerigheid waarmee de zaak besproken wordt. Het is of ze ons wil terugvoeren tot den tijd, toen het gesternte van een Fichte, Schelling of Hegel alle faculteiten bescheen.

De gedachte is wel eens, ook ten onzent, geopperd, éene hoogste, de wetenschappelijke beginselen, methoden en resultaten van al de andere faculteiten omvattende, verbindende en verwerkende, faculteit der wijsbegeerte in te stellen. Terecht verklaart de Commissie zich daartegen.[2] Het ware niets anders dan een babylonische torenbouw.

De wijsbegeerte behoort - aldus het Rapport - zooals nu reeds het geval is bij de literarische faculteit te worden ingedeeld. o, Dat eeuwig indeelen! Alsof niet elke bizondere wetenschap haar wijsgeerige zijde heeft! Alsof niet in elke faculteit bizondere wijsgeerige problemen op den voorgrond treden! Niet haar verstoppen in één faculteit, maar haar opnemen in alle, niet haar tot het privilege van één man maken, maar met haar geest het onderwijs van allen doordringen, dit schijnt mij een juistere opvatting van de plaats der wijsbegeerte te zijn dan die waarvan de Commissie uitgaat.

Wat wil zij? Een filosofische propaedeuse voor alle faculteiten. En dat terwijl de historische ontwikkeling van de Universiteit er op elk gebied toe leidt om het propaedeutische

1) De Staatscommissie geeft in overweging, na het met goed gevolg afgelegd doctoraal examen in de rechten, medicijnen, wis- en natuurkunde of letteren en wijsbegeerte den titel *Meester,* maar in de theologische faculteit in dit geval dien van *Licentiaat* te verleenen. Is ook dit de duitsche invloed van Petersilie of dacht de Commissie aan Matthaeus 23 vs. 10? Daar zegt Jezus tot zijn volgelingen: ‘Noch zult gij meesters genoemd worden: want één is uw Meester’.

2) I, 732.

naar het gymnasium of lyceum te brengen. M.i. zou het wel wenschelijk zijn in de hoogste klas der voorbereidende inrichting ten minste één dialoog van Plato te lezen en een zeer elementair overzicht van logika en psychologie te geven. Alleen zij die zich dan tot verdere filosofische studie aangetrokken voelen, die hetzij voor eigen ontwikkeling of met het oog op later door hen te geven onderwijs iets meer verlangen, behooren daartoe aan de Universiteit gelegenheid te vinden. Het Rapport[1)] verlangt echter het volgende: 'Een bijzonder college van ten minste twee uren in de week, gedurende één of twee jaren, bepaaldelijk voor dit doel ingericht, zou daarvoor genomen moeten worden. Daarin zouden enkele hoofdstelsels uit de geschiedenis der wijsbegeerte, en de belangrijkste hoofdstukken uit de logica, de theorie der kennis en de psychologie kunnen worden behandeld.' Over het met vrucht volgen van dit college zou dan de professor een testimonium moeten geven. Er is reeds gewezen op het eigenaardig hiermee kontrasteerende feit dat het volgen van colleges over examenvakken bij ons niet verplicht is noch door de Commissie als verplicht wordt gewenscht. Er is reeds gewezen op de onmogelijkheid van kontrôle bij een college, waar 100 à 200 studenten behooren te komen. Wat zal nu de professor verklaren? Sommigen meenen aan de moeilijkheid te ontkomen door de studenten te laten verklaren, bij hun eerste examen, dat zij de propaedeutische colleges trouw hebben gevolgd. Maar dan, als het moet, vind ik het toch beter dat wij professoren den moed hebben onwaarheid te zeggen dan dat we dit studenten laten doen. Deze zijn slecht genoeg om voor gedwongen collegebezoek te bedanken maar niet om te liegen. In elk geval mogen wij hen niet aldus in verzoeking brengen.

Het plan der Commissie betreffende de filosofische propaedeuse is, naar 't mij voorkomt, over 't algemeen niet gunstig ontvangen. De Vrije Universiteit gaat het verst mee. Maar bij de andere Universiteiten bestaan er in de meeste faculteiten bezwaren. M.i. terecht. Wij hebben vrije studie en de Commissie handhaaft dit beginsel. 'Slechts in vrijheid, gelijk

1) 1, 738.

thans, kan het onderwijs in de philosophie tot zijn recht komen en duurzaam van beteekenis zijn.' Bij dit oordeel van de Amsterdamsche faculteit van letteren en wijsbegeerte sluit ik mij gaarne aan.[1)]

De Commissie overschat m.i. ver den invloed van enkele filosofische colleges op de wijsgeerige of wetenschappelijke vorming der studenten. Slechts hand in hand met het beoefenen van de bizondere wetenschappen kan filosofische studie vruchtbaar zijn. Het is ook volstrekt niet gezegd dat die alleen bij den titularis in de faculteit der letteren te verkrijgen is. Waarom zou een medicus geen psychologisch college voor medici geven? Het gebeurt en alles pleit er voor. Waarom zou een natuurfilosoof geen college geven over grondslagen en methoden van de natuurwetenschap? Ik vind er geen enkele reden tegen. En in verband met de encyclopaedie van hun wetenschap of met de filosofie van godsdienst en recht kunnen theologen en juristen tot de wijsgeerige vorming van hun leerlingen meewerken. Op deze wijze wordt er zeker degelijker en nuttiger werk geleverd dan door een oppervlakkige en ongewenschte propaedeuse voor allen.

IV.

In plaats van zooveel aandacht te schenken aan de filosofische propaedeuse zou de Commissie beter hebben gedaan met aan te dringen op een ruimere praktisch-wetenschappelijke vorming van de studenten, bizonder in de theologische, juridische en literarische faculteit. Ik bedoel die vorming die men door het werken in seminaria en laboratoria verkrijgt. Bij de natuurfilosofische en medische faculteit moge daarvoor vrij voldoende gezorgd zijn, bij de andere faculteiten is er nauwelijks een begin.

Men zegt, in het binnen- maar meer nog in het buitenland, dat de beoefening van de natuurwetenschap in ons land veel hooger staat dan die van de kultuur- of geesteswetenschappen. Ik spreek het niet tegen. In de eerste plaats is hierbij aan de persoonlijkheid van die mannen te denken, die aan ons land den natuurwetenschappelijken roem hebben bezorgd. In

1) 1, 760.

de tweede plaats zou men verontschuldigend kunnen zeggen, dat die andere wetenschappen zich voor een deel althans tot de behandeling van de nederlandsche kultuur moeten beperken en dus een minder internationaal karakter dragen. Maar ten derde zou ik willen vragen of niet het gemis van de noodige instellingen en hulpmiddelen tot dien achterstand heeft meegewerkt.

Ik raak hier een onderwerp aan, dat afzonderlijke behandeling verdient. De Commissie heeft het niet voorbereid. Prof. Heymans heeft er, bij de inwijding van het nieuwe Universiteitsgebouw te Groningen, op gewezen. Zijn ideaal heeft een begin van verwerkelijking ontvangen door de inrichting van een psychologisch Instituut. Andere dergelijke inrichtingen mogen volgen. En evenzoo seminaria met handboekerijen voor de verschillende kultuurwetenschappen.

Er is een tijd geweest dat bijna alle wetenschap filologie was. Toen elke faculteit haar waarheid in een boek bezat. Toen, zooals in de zeventiende en achttiende eeuw ten onzent, de theoloog bij zijn promotie den Bijbel, de jurist zijn Justinianus, de medicus Hippokrates en de filosoof Aristoteles in handen kreeg. Dien tijd, waarin het boek tusschen den mensch en de dingen stond, wenschen we niet terug. In natuur en kultuur beide zoeken we het leven.

Maar het boek blijft hulpmiddel. De ontwikkeling van de kultuur moet zelfs voor een groot deel uit het boek worden te voorschijn gehaald. Met het oog hierop hebben we beter voorziene bibliotheken noodig en handboekerijen in onze wetenschappelijke seminaria of laboratoria.

In deze inrichtingen wordt de student praktisch-wetenschappelijk opgeleid. Hij vindt er zijn materiaal. Onder leiding van den professor worden er wetenschappelijke onderwerpen of zaken die voor zijn latere praktijk van belang zijn besproken. Er worden, voorzoover dat hier mogelijk is, proeven en praktische oefeningen gedaan. Alles om den student tot eigen werkzaamheid op te wekken en aanleiding te geven. Hier kan hij toonen dat hij nog iets anders vermag dan de wijsheid van den professor zwart op wit naar huis te dragen. En nergens beter dan hierbij wordt de idee der Universiteit verwerkelijkt: de vereeniging van theorie en praktijk, van onderwijs en onderzoek.

De lamp
Door
Nine van der Schaaf.

Kom hierbinnen die omdolen in den nacht, want hier schijnt het licht van de wonderlamp. Hier is alles heilig en het licht omstraalt u, en uw armen, tot bidden opgeheven, omarmen het licht. Het vloeit langs uw donker gehavend kleed, van omhoog straalt het, van de hooge zoldering waar de lamp hangt. Gij hoort suizen en fluisteren, maar geen geluid zal u pijn doen en geen vreemde zal u, vreemde, verrassen. Deze fluistering is van schoonste muziek de herinnering, - sluit uw oogen en menschgestalten zullen langs u heen gaan en gij zult de suizing hooren van hun zachten gang.

Hier brandt de kostbare lamp van de eeuwigheid. Hier is God en hij is groot, - zijn adem is een onzichtbare wolk, groot als de wereld, zijn hand stuwt de wereld. Hij is onzichtbaar, doch zijn lamp brandt hier, en het milde licht is zijn licht. Sluit uw oogen voor het licht van God, leg u neder en zoek den slaap, want in den koelen slaap, als de uren u ongemerkt voorbijgaan, is hij dichter bij u. En in de eeuwige slaap zal hij u gansch naderen.

God, de vader, heeft alle menschkinderen lief. Hier in de dorpskroeg speelt een meisje viool voor de dansende paren. Haar speeltuig geeft onzuivere geluiden en de wijsjes die zij spelen moet zijn niet fraai, nochtans speelt zij geduldig voort, naar den wensch der dorpelingen en haar muziek schaft veel vreugde. Zij staat met het gezicht wat afgewend van de

dansenden en hoort het gedruisch nauwelijks, doch als een stem haar een liedje toeroept hoort zij en een beweging van haar hoofd, van goêlijk toestemmen of een enkele maal grillig weerstreven is haar antwoord.

Zij deelt in de vreugd niet, zij vervult in de danszaal haar taak. Als het pauze is en de dansenden neerzitten doet zij bedelend haar ronde, - men geeft haar gul en daarna gaat ook zij rusten in een stillen hoek en telt haar geld. Het is altijd dezelfde som, iets meer, iets minder en zij noemt het altijd veel en haar oogen turen immer met verwondering naar het geld en dan ziet ze schijnbaar opmerkzaam naar het luidruchtig gezelschap. Maar zij geeft weinig acht op de dingen die ze ziet en de menschen letten weinig op haar, als het pauze is, en als ze dansen op de tonen van haar viool, letten ze op haar nog minder.

Een der mannen die wufte, lachende oogen had, heeft haar liefgehad, - betooverd en moe heeft zij gerust in zijn armen, doch zij heeft zich opgericht en zwijgend zijn zij uiteengegaan. Zijn blik is ook nu in de danszaal de eenige die ooit de hare treft, doch zij zoeken elkander niet meer. In den nacht als allen heengaan betrekt zij haar klein eenzaam huisje en niemand volgt haar. En in haar huisje telt zij nogmaals en langdurig haar geld en meet zorgelijk uitgaaf aan inkomst.

In 't verleden heeft zij moeizamer gebedeld dan thans in de dorpskroeg; - doodarm kwam zij in de wereld, niemand kende haar en de wereld is karig voor vreemden. Eindelijk heeft zij voor weinig geld haar waardelooze viool gekocht en wint daarmee, in dit afgelegen land haar brood.

De Joodsche Tentoonstelling[1)]
Door
Jacob Israël de Haan.

Hollandsche vrienden toonen hier een schat
Van kunstvol werk uit het ver Vaderland,
Menig Joodsche jongen met vaste hand
En kloppend hart maakte in de heilge Stad
Op de school van Betsalel 't schoon gereed,
Roem van zijn Volk, krachtig na de eeuwen Leed:
Dundradig zilver en goudachtig koper
Met wit metaal geslagen en gedreven,
Goudwerk en een zevenkleurige looper
Met bonte weelde van bloemen beweven,
Etsen en prenten en tempeltapijten,
Die nu geen voeten van Levieten slijten,
Omdat ieder volk ons Volk overwon.
Sierlijk snijwerk uit het heilige Hout
Van de cederen, die den Libanon
Bestijgen met een koel, weelderig woud.
Witte wijn, lichtgele wijn, zoete amandlen,
Die mannen bouwen en vrouwen verhandlen
Naar stadsmarkten gaand met volle hoofdkorven,

1) In Rotterdam, Amsterdam en Den Haag in November en December. Tentoongesteld waren cultuurproducten en kunstnijverheidswerken.

Het Volk herleeft. Het heeft weder verworven
Zijn eigen erven, veilig en vertrouwd.
Zie: honing helder als doorzichtig goud,
Zoet en louter, die luwe zomerzon
Deed rijpen in bloemen. Uit diepe kelk
Brachten zware bijen buit in hun woning.
Ons Land geeft honing als water de bron.
Want in 't Boek van Beloften stond geschreven:
‘Gij zijt mijn volk, mijn Vriend, ik zal u geven
Een land, dat overloopt van volle melk,
Schatrijk aan druiven en aan milden honing,
Over volken zult gij heerschen als Koning,
Der Koningen voor wiens wil buigt een elk’.
Maar in het Boek van de Vervloeking stond:
‘Hemel en Aarde roep ik tot Getuigen
Wanneer gij niet voor mijne wet wilt buigen,
En voor mijn wil; wanneer gij niet zult luistren
Naar mijn woord zal ik u raakslaan met wond
Op wond, die brandt. Ik zal mijn pracht verduistren,
Die door woestijn u veilig heeft geleid
Naar een godlijk land. In koortsenden Nacht
Zult ge angstiglijk verlangen naar den Dag
En des daags naar den stillen avondtijd,
Volken zullen u slaan met mindre macht,
Uw heilloos hart wonden met spot en lach
Tot het gebroken smart en schuld belijdt.’
Wij kozen vloek. Vonden 't onveilig zwerven
Door nacht van leed, buiten Gods heilge gunst,
Verslagen en verdreven van onze erven.
Maar nu herleeft Joodsche gewijde kunst
In mijn hart van smart en schaamte vervuld,
En in het hart van zoovelen, die derven
't Eigen land. Is nu geboet onze schuld,

Zal ik een moede, een zwerver, nog beleven
Het herstel van ons Recht, heilig, verheven?

* * *

Maar neen, maar neen. Mijn stootend hart is zwak.
Ik ben een zwerver, wien 't snel hart verbrak
Niet door smarten, maar door teedere vreugd.
Er is geen genot, dat mijn hart niet heugt,
Waar mijne ziel zich niet verblijd om schaamt,
Heilloos lijdend door vreugden fel-befaamd.
Verdrevenen en verslagenen, hoort
Van mijn hartelied het gebroken woord.
'Ik was een Joodsche jongen, ik verdwaalde
Door lusten misleid en op vreugden fel,
Als water was mijn overijling snel
Die naar diepten van duistre Vreugden daalde.
En nu: schaamte verbrandt mijn bleeke wangen,
(In de jaren van mijn verloren jeugd
Bloeiden zij met blos van vriendschap en vreugd,)
Mijn hart is ziek. Mijn hopeloos verlangen
Is naar één dronk uit koortskoelende wel
Heemlendiep, helder van Gods heilge Gunst.
Kon ik met mijne moede voeten gaan
Om Rust naar ons land achter de Jordaan.
Er is geen Vriend, die mijn Hart meer troost geeft,
Geen zomer, geen verfijnde wijn, geen kunst.
Ik weet zoo goed, hoe snel ik heb geleefd
En ik weet, dat ik daaraan sterven zal,
Dat mijne ziel in het Gehinnom-dal
Onsterflijk brandt in vuren purper-fel.
Maar om de wil van mijn belijdend lied,
Om de wil van 't Godgewijd woordenspel,
Vrienden: begraaf mij tusschen vreemden niet.

Maar waar het water aan de hooge helling
Bij kleine stad mijner jeugd, langs de dijk
Woelende spoelt en in de diepe delling
Het gras vochtig bloeit aan veldbloemen rijk,
Leg daar mijn smal en uitgeleden lijk.
In 't eind van Mei bloeit er een witte doren
Als offers geurend in de hooge heg
En in den winter ligt gewijde sneeuw
Over hoeven, huizen en den veldweg.
Leg mij daar neer. Wellicht zal ik in de Eeuw
Van Verlossing ook de Bazuinen hooren.
Om de wil van 't belijdend hartelied,
Vrienden: begraaf mij tusschen vreemden niet.
Want na meer vreugde dan ooit heeft doorstaan
Eén man en na meer brekend harteleed
Verlang ik niets dan in een wit Joodsch kleed
Te liggen waar Dooden van mijn Volk rusten gaan.

Veelzijdig misverstand
Door
J. Molenmaker.

De veelzijdigheid der Hygiëne. Rede uitgesproken door Prof. Dr. J.G. Sleeswijk, bij het aanvaarden van het Hoogleeraarschap in de Technische Hygiëne aan de Technische Hoogeschool.

Toen de voormalige Polytechnische school te Delft door een wijziging der hoogeronderwijswet tot Hooge School werd gemaakt, is het leerprogram tevens uitgebreid. Een der nieuwe vakken werd genoemd: Technische Hygiëne. Pogingen uit de Tweede Kamer aangewend om daarvoor nog het adjectief 'sociale' te plaatsen, mislukten. Sedert is menig jaar voorbijgegaan tot in December 1910 het onderwijs in dit nieuwe vak is aangevangen. De hoogleeraar, die daarvoor werd aangewezen had door zijn intreerede het voorrecht een nieuwen weg te kunnen afbakenen. Want het is er verre van dat de wetenschap, die hij te doceeren en te bevorderen zou hebben, een geheel gecultiveerd terrein was. Wat toc is eigenlijk te verstaan onder het begrip 'Technische Hygiëne'?

Het antwoord was niet alleen van belang voor het Delftsche gehoor. In wijderen kring bestond daarvoor belangstelling, zooals reeds vroeger gebleken was uit een brochure, die de Sociaal-Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs had uitgegeven. De redenen hiervoor zijn duidelijk voor elk, die de praktijk van het ingenieursleven kent. De eischen, die aan den technischen ontwerper en uitvoerder van allerlei groote werken, gebouwen, fabrieken, en werktuigen; die ver-

der ook aan den vervaardiger van allerlei gebruiksvoorwerpen en producten gesteld worden, zijn in de latere jaren sterk uitgebreid, en vooral waar het betreft de gezondheid van een grooter publiek, van gebruikers of van arbeiders.

De vooruitgang in hygiënische comfort, die b.v. in Engeland en Duitschland is waar te nemen kon ons land niet onberoerd laten. De algemeene hygiënische wetgeving voor de reinheid van lucht en water, voor de zuiverheid van voedings- en genotmiddelen is wel verre van volledig, doch is toch aan de orde van den dag. En de sociale wetgeving breidt zich regelmatig uit, waarbij allereerst gevraagd wordt dat fabrieken, werkplaatsen, woningen zóo gemaakt worden, dat op 't gezondheidsbelang der arbeiders zoo ver gelet is als de techniek middelen aan de hand doet.

Doch niet alleen de wet stelt haar hygiënische eischen aan de technici. Bij het technisch beheer der groote steden zijn talrijke problemen in 't belang der algemeene gezondheid op te lossen. Bouwverordening, stratenaanleg, reiniging, vuilverbranding, waterverschaffing, rioleering zijn slechts enkele van deze soort onderwerpen, die de aandacht van den ingenieur vragen. En ook de architect gevoelt hoe de verlichting, de verwarming, de ventilatie, de z.g. sanitaire inrichtingen er thans heel anders moeten uitzien dan vroeger, en niet langer buiten zijn directe bemoeiing liggen. Tevens, hoeveel er nog aan ontbreekt. Het groote publiek ziet al dergelijke verbeteringen tot stand komen, gewent eraan, en eischt ze; te recht. Doch de technicus moet voor deze dingen zorgen en kent de talrijke moeilijkheden die zich daarbij voordoen.

Hij is dan ook overtuigd dat de technische opleiding ten opzichte dezer onderwerpen verbetering behoeft, indien niet de verschillende technische vakken òf tenachter zullen blijven, òf wel zich steeds van buitenlandsche hulp zullen moeten bedienen.

Was het niet teekenend dat onlangs uit een Kamerdebat bleek hoe een Duitsche firma de belangen der waterverzorging van het platteland moest op zich nemen?

Een misverstand bleek echter de omschreven opvatting van vele ingenieurs die meenden dat hunne wenschen ten minste gedeeltelijk vervuld waren door de opname van het

nieuwe vak der technische hygiëne op het program der technische hoogeschool. De bevoegde autoriteiten hebben een andere bedoeling gehad.

Zij benoemden niet een technisch hygiënist, maar een mikrobioloog tot den eersten hoogleeraar.

Niet minder werd daarmede echter de belangstelling voor de vraag, wat zal deze nu verstaan onder de technische hygiëne en hoe zal hij die aan de aanstaande ingenieurs onderwijzen?

* * *

Professor Sleeswijk heeft zich het antwoord op die vraag niet moeilijk gemaakt. Zonder veel omslag kondigde hij aan, dat hij de algemeene gezondheidsleer zal doceeren, en wel van elk der hoofdstukken zooveel als voor technische onderwerpen van belang zullen zijn. Technische hygiëne was dus voor hem slechts hygiëne ten behoeve der technici. En bereidwillig zal hij zijn onderwerp niet angstvallig beperken, maar ook een kijkje geven op het meer zuiver wetenschappelijk deel van het vak.

Nu rijst echter de vraag of hier het misverstand alleen bestond bij de ingenieurs die andere voorlichting van meer urgenten aard vonden, en dit niet alleen voor de studenten, maar ook voor het geheele publieke leven.

In de professorale rede blijkt duidelijk genoeg, dat inderdaad het misverstaan niet zoo eenzijdig is geweest. Dr. Sleeswijk is een geleerde, die ook in 't buitenland een goede en ruime blik heeft verworven op omvang en beteekenis van zijn wetenschap. Maar daarmede heeft hij geen inzicht verkregen in de waarde en in den aard der technische wetenschappen. Op meer dan een plaats van zijn voordracht vertoont zich de opvatting dat zoo iets als technische wetenschap eenvoudig niet bestaat, al wilde hij aan de hoogeschool van de techniek dit begrijpelijkerwijze niet in ronde woorden verkondigen. Wetenschap kan voor hem niets anders zijn dan het zoeken naar den samenhang in de natuur, naar de oorzaken van de verschijnselen, die wij op allerlei gebied waarnemen, En dus op hygiënisch terrein naar de oorzaken van ziekten en van de gunstige omstandigheden die de beste gezondheidstoestanden kunnen meebrengen.

De vraag hoe door vooruitgang der techniek de ziekten doelbewust te voorkomen zijn, en hoe de gunstige invloeden op de gezondheid door 't ontwerpen van technische middelen in 't leven geroepen kunnen worden is voor hem slechts een simpele kwestie van toepassing. Indien de zuiver wetenschappelijke voorlichting er slechts is, gaat het andere van zelf.

Dit nu is een onderschatting, neen meer, een miskenning van de technische wetenschap. Want al prijst professor Sleeswijk dat wat hij toepassing noemt, omdat geen wetenschap daarzonder bestaanbaar zou zijn, en omdat onderzoek en toepassing in voortdurende wisselwerking zijn, zoo blijft toch de toepassing iets, dat mogelijk nuttig, voldoening verschaffend, wellicht zelfs verheffend kan zijn, doch dat niet op zich zelf een onderwerp van navorsching en dus van wetenschap is.

Het is niet zeldzaam, dat de natuurwetenschap deze hooge houding aanneemt tegenover de wetenschappen, waarbij van den geest een meer scheppend dan analyseerend vermogen gevergd wordt. En juist dit is bij de technische wetenschappen het geval.

De scheppende geest verzuimt niets wat hem kan ondersteunen bij het streven om de natuurkracht te beheerschen en zal alle resultaten van 't onderzoek naar oorzaken die de ‘geheimen der natuur ontsluiten’ gretig aanvaarden. Doch ook wanneer die resultaten ontbreken of van twijfelachtige waarde zijn, moet de techniek een oplossing zoeken. Evenals de natuurwetenschap gebruikt zij daarbij thans het experiment.

En dit is het juist wat ook die techniek van empirie tot wetenschap heeft gemaakt. Er wordt niet langer uitsluitend voortgebouwd op ervaring van de voorouders. Berekeningen, op allerlei vernuftige wijzen mogelijk gemaakt, proeven met velerlei instrumenten uitgevoerd, maken den technikus geen enkel oogenblik den mindere van den geleerde. Zijn werkmethode, zijn wetenschappelijke bagage, zijn geestesarbeid gelijken in allerlei opzichten op die van den natuurwetenschappelijken onderzoeker, behalve dat hij een ding meer moet doen, n.l. scheppen en durven ondernemen, waar van den geleerde geen daad wordt gevergd.

Daarom staat naast de technische wetenschap als leer van bouwmethoden, de beschrijving van scheppingen door een vernuft,

dat niet ondergeschikt is aan dat van den vorscher, maar tegenover de natuur een andere, een dwingende houding aanneemt.

De zuivere wetenschap en de wetenschappelijke techniek staan in een nauwe verwantschap. Ongetwijfeld was de eerste voorganger en verwekker van de tweede, maar de zoon heeft een eigen leven voor zich. Samenwerking en geen overmeestering is voor elken vooruitgang onverbiddelijk noodzakelijk.

Misverstaan heeft prof. Sleeswijk de roeping der technische wetenschap, en dus ook de beteekenis van dat woord ‘technische’. Hij zal van zijne collega's niet alleen moeten vernemen over welke onderwerpen hij 't licht zijner wetenschap kan laten schijnen. Hij zal - naar wij hopen - van hen ook leeren begrijpen welke hygiënische, welke technischhygiënische problemen er dag aan dag in de ingenieurswereld zijn op te lossen, waar zijn algemeene wetenschap of te veel of te weinig richting gaf om het wenschelijke in het doelmatige te verwezenlijken.

* * *

Er zijn nog meer zijden aan het misverstand dan de verschillende gevolgtrekkingen door Dr. Sleeswijk gemaakt uit het onjuiste begrip eener technische wetenschap. Doch letten wij eerst op die conclusie's; die twee der drie onderwerpen waaraan hij de veelzijdigheid der hygiëne demonstreerde, omvatten. Wanneer hij uitvoerig behandelt, hoe de uitbreiding van het verkeerswezen het tegenhouden van epidemiën moeilijker maakt, dan wijst hij den ingenieur de taak aan om bij aanleg van spoorwegen maatregelen te nemen, opdat langs die banen geen zieke of gezonde bacillendragers ongecontroleerd zullen kunnen heen- of weer trekken.

Hier is het verband met de techniek al bijzonder gezocht, als ware 't alleen een aanloopje om over de bestrijding van cholera-epidemiën het nieuwste inzicht uiteen te zetten, want de vraag òf quarantaine-stations bij een spoorweg noodig zijn, behooren andere dan technische autoriteiten uit te maken. Anders zou het staan met het verband van de techniek met den strijd tegen epidemiën indien zich de vraag voordeed, of de bouw

der quarantaine-stations en de bouw der spoorwegwagens niet zóó te wijzigen was om èn de ontsmetting te vergemakkelijken èn de gecontroleerden voor nieuw besmettingsgevaar te beveiligen. Wellicht ware van technische ervaring en van technische problemen op dit gebied te vertellen, die steun en aansporing konden zijn voor den toekomstigen spoorwegbouwer.

Evenzeer berust het eerste voorbeeld op een vreemde opvatting van het technische der te doceeren hygiëne. Prof. Sleeswijk gaf nl. een korte en in 't algemeen zeer belangwekkende uiteenzetting van de physiologische verschijnselen, die samengaan met de vermoeienis. Het is echter zelfs de vraag of deze beschouwing tot het gebied der hygiëne behoort en of hier niet het algemeene terrein der physiologie werd betreden. Doch stellig raakt ze in dezen vorm niet de technische hygiëne, zelfs al mochten geleerden er in slagen door anti-toxinen vermoeienis kunstmatig, dat is zonder natuurlijke rust, weg te nemen.

En toch, wat is juist het onderwerp der vermoeienis en vooral der over-vermoeienis buitengewoon belangrijk voor de technische hygiëne. Want velerlei zijn de vormen, waarin de techniek vermoeienis vergt, van allerlei organen, spieren, zenuwen, oogen, ooren, en vooral ook onevenwichtige of eenzijdige vermoeienis. Tal van vragen rijzen op, wanneer bedacht wordt hoe de ingenieur te weten kan komen welke vermoeienis hij veroorzaakt bij de taak die hij aan ondergeschikten opdraagt; van welken aard en in welke maat de vermoeienis is b.v. van het toezicht houden op werk, op machines, van eentonige handgrepen, van zware lasten tillen, herhaald bukken, in gebogen standen arbeiden.

Hoe zou de wetenschappelijk gezinde technicus, wanneer hij zich slechts eenvoudige hulpmiddelen kon verschaffen, tegelijk profijt trekken en rijke ervaring verzamelen over vermoeienis, die hij in velerlei vormen kan waarnemen.

Doch dat de nieuwe hoogleeraar niet naar deze zijde de aandacht zijner leerlingen richt, is alles het gevolg van het principieele misverstand, dat hiervoor is aangegeven.

Bij het derde door hem aangeroerde onderwerp komt een heel ander misverstand aan 't licht. Behandeld werd de sociale

zijde der gezondheidsleer. De geschiedenis der omschrijving van 't leervak in de wet doet hier de aandacht spitsen.

Waar de sociale hygiëne niet als leervak werd toegelaten, was het toch duidelijk dat een gedeeltelijke behandeling daarvan niettemin niet te ontgaan zou zijn. De technische hygiëne omvat wel niet de geheele sociale gezondheidsleer, evenmin als deze zich met het technische der geheele hygiëne kan bemoeien. Waar zouden de scheidingslijnen te trekken zijn?

Prof. Sleeswijk maakte zich hier zijn taak gemakkelijk. Evenmin als hij een technische hygiëne erkende, doet hij dat een sociale. Een woordspeling is hem hiertoe behulpzaam.

De geheele gezondheidsleer - zoo zegt hij - is uit haar aard sociaal, dat wil zeggen ten dienste der gemeenschap. Het zou een enge, ja zelfs een onwetenschappelijke opvatting zijn te doen alsof er voor de arbeiders, de ekonomisch zwakken, een afzonderlijk wetenschappelijk onderzoek naar hunne gezondheids-voorwaarden bestaanbaar was.

Deze redeneering is een zeer eigenaardig misverstand. Wat - zoo zal ieder vragen - is er *niet* voor de gemeenschap? Is dit niet met elke techniek, elke wetenschap het geval? Is dat alles sociaal? Hoe dwaas, hoe onwetenschappelijk is het dan van een sociale kwestie, sociale wetgeving, sociale verzekering te spreken? Eigenaardig is dit misverstand, omdat in de opvatting van den jeugdigen hooggeleerde zijn begrip sociaal zich stelt voor iets wat in wezen anti-sociaal is, d.w.z. zich verwerend tegen de groote cultuurbeweging, die sociaal genoemd wordt, en die geen ander doel heeft dan de klasse der arbeiders physiek te verheffen.

Die weerstand blijkt ook uit verscheidene opmerkingen, die hij in dit verband wist te plaatsen. Niet alleen tracht hij de waarde der sterfte- en ziektestatistiek voor verschillende beroepen te verkleinen door sterk op enkele leemten te wijzen, en zonder daaraan eene aansporing te verbinden om deze belangrijke, ja onmisbare instrumenten van den ernstigen onderzoeker te verbeteren en er, zoolang dit niet het geval is, door scherpzinnige contrôle en analyse mee te bereiken wat eenigszins mogelijk is, maar bovendien spoort hij aan om toch op 't gebied der arbeiderskwalen niet te overdrijven en haastige

conclusie's te trekken. Geduld roept hij zijne hoorders toe en tact. Doch bij dat afwachten moeten zij niet verzuimen integaan tegen de ondeugden der arbeiders, als b.v. 't alcoholisme. Praatjes zijn het dat stoffige of heete atmosfeeren, dat kou en lang staan, aansporen tot drankmisbruik. Waar blijft, zoo vragen wij ons af, de man van het ruime experimenteele onderzoek? die met een machtwoord en niet door schepping van betere en gunstiger omstandigheden voor den strijd tegen den alcohol te niet zou doen wat een langdurige en door alle landen opgedane ervaring leerde. Is dit de aangeprezen tact?

Doch er zijn meer voorbeelden. Minstens even erg is de overvoeding dan de ondervoeding, zoo leert de nieuwe professor.

Dat collega's op 't gebied der algemeene hygiëne nog kort geleden na uitvoerige onderzoekingen in Duitschland en België leerden hoe de ondervoeding van groote massa's der bevolking een cultuurgevaar is, moet hem bekend zijn. Toch meent hij dat de overvoeding der upper-ten minstens evenveel aandacht verdient.

Wij gaan niet verder met het bespreken van deze soort misverstanden (een gevolg van het sociaal inzicht dat de hoogleeraar toonde te aanvaarden), al moeten wij daarbij de verleiding weerstaan om onze verontwaardiging te motiveeren over een terloopsche bestrijding van een zoo noodige en nuttige maatregel als de ingediende steenhouwerswet. Werkelijk niet eenzijdig heeft hij aangekondigd, dat er terreinen van onderzoek zijn, die hij òf wel niet betreden zal òf wel om daaruit het bekrompen turen op 't belang der arbeiders aftewijzen.

Wij keeren thans terug tot het eigen misverstaan van eene bedoeling, die wij den wetgever toeschreven.

Voor het nieuwe vak trad een medicus op, die bij voorkeur bioloog is, die naar alle waarschijnlijkheid belangrijke resultaten op 't gebied der mikrobiologie zal bereiken, en de studie daarvan aan de Technische Hoogeschool zal aanwakkeren en bevorderen. Terecht wees hij erop, dat het feit reeds dat *hij* op de plaats van den redenaar stond, bewees dat zóo de bedoeling der autoriteiten moest zijn geweest.

Wij wenschen hem succes bij zijn wetenschappelijk werk,

doch hij verergere niet den spijt om *ons* misverstand, door met *zijn* misverstanden onze billijke verlangens naar onderwijs in hygiënische techniek te bederven en een autoriteit te willen zijn op een gebied zoolang hij daar niet de hand aan de ploeg heeft geslagen.

Boeken, menschen en stroomingen

Drieërlei levenshouding

I Gutteling en Uyldert's *Bloemlezing*

Het heeft in de laatste maanden menig schrijver bitter verbaasd dat twee jeugdige dichters het ware beeld van de hedendaagsche dichterlijke ontwikkeling in *De Beweging* zagen, en in dat tijdschrift de stof meenden te kunnen vinden voor een *Bloemlezing uit de Nieuwste Nederlandsche Dichtkunst*. Verbazing, ontsteltenis en toorn waren in sommige beoordeelaars zóó groot dat zij de goede trouw van de samenstellers verdacht maakten en als een bedriegelijke list voorstelden wat zich als de oprechte uiting van een overtuiging aanbood. Van alle kanten kwam men aandragen met dichters die òf wèl in *De Beweging* en niet in de *Bloemlezing*, òf in geen van beide voorkwamen. Bladzijden werden geteld en er werd uitgemaakt dat déze poëet - de teller was een van zijn bewonderaars - met te weinig paginaas in de keus was toegelaten, géne - de teller mocht hem minder - met veel te veel. Dat die tellingen opmerkelijk slordig waren, werd door geen enkel verdediger van de letterkundige eerlijkheid afgekeurd: die slordigheid immers had, zoo niet een goed doel, dan toch een goed gevolg. Zij kon dienen om onoplettende lezers afkeerig te maken van de partijdigheid die in de *Beweging*-schrijvers onmiskenbaar was.

Ik geloof niet dat die jonge dichters door dat alles bekeerd werden. Zij waren van meening dat *De Beweging* een volledig beeld gaf van de poëzie en het dichterlijk proza in de

jaren van haar verschijning. Let wel: zij zeiden niet dat het tijdschrift den volledigen *voorraad* bevatte van alle poëzie en proza, die in Nederland verschenen zijn; maar dat zij er, naar hun meening, een volledig *beeld* van gaf. Verschenen er ook in andere tijdschriften prijzenswaardige bijdragen? - uitmuntend: hun *beeld* werd er niet door aangetast. Meenden anderen, dat van dezen dichter meer, van genen minder bladzijden hadden behooren te worden opgenomen? zij verbaasden zich niet erover: links en rechts toch verschijnen verzamelingen, en dikwijls herdruk na herdruk, die den indruk willen vestigen een werkelijke keus uit de Dichters van dezen Tijd te zijn, en die toch nooit door *hen* als zoodanig zouden aanvaard worden. *Deze* bloemlezing was *hun* keus, en het was de vraag maar, éénig en alleen, wiens keus de beste was.

Deze twee dichters waren overtuigde aanhangers van *De Beweging* en hebben in *De Beweging* hun poëzie gezocht. Hebben de beoordeelaars die hun zoo hard vielen, ooit erover nagedacht wat het zeggen wil in het dichterlijke van iets overtuigd te zijn? Is het ooit in hen opgekomen dat soms in het geloof aan een zekere voortreffelijkheid het geluk van iemands leven ligt? Want *dit* lijkt mij de belangrijkste openbaring die door dat boekje werd uitgesproken: zij die het maakten, zijn van de beminnenswaardigheid van een hedendaagsche schoonheid diep overtuigd geweest.

Weet ge ergens elders, onder onze schrijvers en dichters, zulk een overtuiging?

Dáár zijn de besten onder de ouderen: twijfelziek, weemoedvol, niet meer geloovend, noch aan de zegepraal van hun eigen kunst, noch aan de toekomst van een andere.

Dáár zijn de jongeren, afgedwaald in het tijdsgewoel, aangevreten door onrust, van den eenen voet op den anderen voortspringend over de schollen van het drijfijs in de stroom van onze samenleving.

Weet ik het niet al te goed, dat zij overal zoeken zich huisjes te bouwen die geen stand houden, dat zij hun ernst voelen in gevaar gebracht door de noodzakelijkheid voortdurend te wisselen van houding, dat de spijt in hun harten woont omdat ze zich in de laagte toch niet bevredigd voelen en de kracht missen tot bestijging van een top?

Maar wie in zijn schoonheidsgevoel en in den ernst van zijn opgaaf een vastheid-voor-zijn-leven weet, die is zoo niet. Hij laat niet af van het Eene dat hij zich gekozen heeft. Hij gelooft dat niets zoo gevaarlijk is als de erkenning van het betrekkelijk-lofwaardige. Hij vindt het een kleine roem *in alles iets goeds* te zien - zooals de leus heet van de lauwen en wereldschen. Hij voor zich heeft de leus van de hartstochtelijken en de overtuigden: *Alles of niets*.

Niemand heeft, bij mijn weten, in de *Bloemlezing* van Gutteling en Uyldert de beteekenis gezien, die ik hier aanduid. Ieder is er overheen gevallen, heeft voor aanmatiging genomen wat besliste voorkeur was, overdrijving, waanzin of bedrog genoemd, wat de natuurlijke uiting was van een sterk gevoel.

Maar juist als zoodanig, veel meer dan om haar eigen deugden, die het mij niet voegen zou hoog aanteslaan, is hun uitgaaf een daad geweest. Tegenover de duizend partijdigheden, waaruit het letterkundig leven van onze dagen is samengesteld, hebben zij de ééne Partij geplaatst die het geluk van hun leven was.

II
P.N. van Eyck's *Getijden*

Schreien en liefhebben is even schoon als liefhebben en blij zijn. Van Eyck doet het eerste en wie hem kennen wil moet niet het eerst letten op zijn bekwaamheid in het vormen van volzinnen en verzen, noch op den zin en de aaneenschakeling van zijn gedachten, noch zelfs op de teekening, hier of daar, van een goed-uitgewerkte verbeelding, maar hij moet zijn oor, en ook zijn hart, openen voor de aandoenlijkheid van een schreiende stem.

> Mijn zwijgend hart, kunt gij dan niet meer zingen,
> U van dit leed verlossen in een lied,
> Uzelf, bezwaard door dreigend droeve dingen,
> Ontlasten in een schreizang van verdriet?

O 't is zoo zoet zich snikkend uittestorten,
In 't stil gemoed blijft zulk een vrede na...
't Is of de woorden 't droef-zijn wat verkorten
En of met elk der ziel wat leeds ontga.

Maar thans, daar 'k ween, om liefde en liefde's lijden,
Om klein genucht en pijn van kloppende angst,
Nu zwijgt gij stil en kunt mij niet bevrijden,
Gij laat me alléen met pijnen en verlangst.

En 'k denk terug aan die doorzongen dagen,
Toen elk verdriet u weenend zingen deed,
Dan breek ik uit in lang mistroostig klagen
En schrei heel stil in 't zwijgen van mijn leed.

Ik beweer dat wij van zulke poëzie volstrekt niet te veel hebben. Zedepreekers of zelfs goede opvoeders van het jonge geslacht mogen met redenen bezwaar maken tegen een zwaarmoedigheid die de krachten gevaarlijker ondermijnt naarmate ze bekoorlijker wordt uitgesproken: wij zullen aandachtig naar hen luisteren en onze oogen niet dichtdoen voor het gevaar dat zij aanwijzen (ook wij erkennen het), maar wij zullen tevens volhouden dat geen gevoel beter dan door de schoonheid overwonnen wordt.

Voor Van Eyck, als dichter en kunstenaar, ligt het gevaar niet in het gevoel, maar in het afdwalen naar de uiterlijkheid van den fraaien volzin en het schoon schijnende beeld. Een hoogstrevende geest kan hem verleiden de grenzen te zoeken, waar, in een ijdele zelfbespiegeling, het geluid van de harteklop verloren gaat. Dat doet hij in de *Getijden* niet. Bijna doorgaans blijft hij daar in de nabijheid van den hartestroom. Zijn gedachten worden er door gedrenkt, het geluid en de beweging van woorden en volzinnen zijn ervan doorgolfd. Als ik achtereenvolgens zijn zwakheden heb opgenoemd: een zekere eentonigheid - herhaling of te geringe schakeering - van gedachten en vormen, een te makkelijk gebruik van òf te krachtige òf te algemeene bijvoegelijke naamwoorden, laat ik zeggen: een te willig gebruik van een dichterlijke taal die nog voor menige schiftende zuivering vatbaar is, en ten laatste misschien een te grif vertrouwen op de deugd van kunstmatig aangezette klemtonen, - dan blijft voor het geheel van

dit boek mijn lof over: het is doorstroomd van een zwaarmoedig, maar tot schoonheid geraakt gevoel.

Het eerste gedicht van de ‘Inleidingen’, waarin iets dergelijks gezegd wordt, staat, misschien juist door zijn karakter van zelfbespiegeling, buiten wat ik hier het boek noem. Maar toch kan ik nog twee gedichten aanwijzen, ook niet zonder bespiegeling, waarin de gevoelstoon niet alleen bewaard gebleven, doch in de meerdere onpersoonlijkheid van de voorstelling zelfs tot een breeder en krachtiger uitbeelding gebracht is.

Ik bedoel als eerste het laatste van ‘In de Nevels’, beginnende met: ‘Dienaars van denzelfden Koning, dicht nabij den grooten stroom’. De dichter die nabij den stroomval aan de molmend-wrakke deurpost van een hut leunt, droomt van het verre land waar zij, die andere, bij het sints lang verstilde water onder boomen en langs akkers loopt, en 's avonds op het duin de handen uitstrekt naar den zonsondergang. In wendingen en woorden is dit gedicht evengoed volgehouden als in de gelijkmatige zuiverheid van zijn toon.

Het tweede is op twee na het laatste van den bundel.

> Gij zijt de rots, die strak in 't barre branden
> Van mijn begeerte om 't groen der mossen heen,
> Mijn driftzang draagt in haar gespleten wanden,
> Mijn stuwkracht voelt door 't dreunen van haar steen.
>
> De vloedstroom stijgt en drijft gekruifde krachten
> Wild kolkend tot uw donzen randen op:
> Gij staat gerust in 't worstlen zijner machten,
> Die nimmer reiken tot uw hoogsten top.
>
> Toch zal eenmaal die bloem der dagen rijpen,
> Dat hoog door Liefde's geuren-zware orkaan,
> Mijn golven uwe toppen zullen grijpen
> En gij, mijn rots, in mij zult ondergaan.
>
> Maar om daarna beflonkerd te verrijzen
> Omruischt door duizend parel-sprankels licht,
> In 't vaag gedruisch der lage waterwijzen
> Van sterke en zoete rillingen doorschicht.

Dan luwt de vloed en daalt het golvend woelen,
Uw drupplend licht doorschijnt mij blank en loom, -
Als de effen ebbe uw voet weer zal bespoelen,
Vervloeit uw droom in 't peinzen van mijn stroom.

III
Arthur van Schendel's *Shakespeare*

Het is niet de minst hooge levenshouding, noch strijdbaar te zijn, noch zijn gemoed onmiddelijk uittestorten, maar in beelden, schijnbaar onpersoonlijk, wat in dat gemoed omgaat te toonen. Want dat iemand die een spel of een verhaal dicht, al noemt hij niet zichzelf daarin en al komt het zelfs niet in hem op te zinspelen op zijn eigen lotgevallen of omstandigheden, nochtans zijn gemoedsleven zichtbaar maakt, dat kan alleen door onwetenden worden betwijfeld.

Arthur van Schendel, zelf een zeldzaam aanhanger van die schoone houding, wist dit laatste zóó goed, dat hij de dramaas van Shakespeare niet lezen kon, zonder daarin het stijgen en dalen te beluisteren van een gevoelsstroom, die de levende ziel van hun dichter was en waaruit hij zich den mensch Shakespeare, in menige wisseling van zijn bestaan, verbeelden kon. Er zijn geleerden - zegt hij - die niet gelooven dat men Shakespeare uit zijn werken kennen kan. ‘Zij prijzen hem juist daarom zoo groot omdat hij, de meest verschillende figuren verdichtende, zijn eigen aard wist te verbergen; - het zou dwaas zijn te meenen dat de eigenschappen niet slechts van een Hamlet, doch ook van een Autolycus, een Iago, een Lear, en zooveel anderen, de vrouwen nog daargelaten, ook de zijne waren.’ En schertsend gaat hij voort: ‘Natuurlijk zijn de kenners die zoo denken niet genóeg geleerd, want zij weten niet dat een boek een mensch beteekent, althans iets van een mensch, dat iedere figuur, ieder karakter niet alleen, maar iedere zin, ieder woord iets van een mensch beteekent. Zij zijn ook kinderlijk, want zij meenen dat iemand zich verbergen kan, iemand die zich uit nog wel’.

In de Aanteekeningen achter zijn werk drukt Van Schendel

zelf het karakter uit dat hij Shakespeare toekent. Hij vereenzelvigt hem met Hamlet, ‘den man van verbeeldingen, van geloof en twijfel, die den man van daden bewondert.’

In het werk zelf luidt dan ook de eerste beschrijving van dat karakter aldus:

‘Een held verlangde hij te zijn, een krijgsman, een ridder, een koning, moedig, wijs, edel, een leider van menigten. Maar zoo had de voorzienigheid hem niet gemaakt. Er was een beuzelaar met gedachten en ijdele verbeeldingen in hem, en een dwaas kinderlijk lacher, die het zoet der aarde vreugde genoeg acht. Hamlet schouwt uit de hoogte neder op Falstaff, maar Falstaff met zijn breeden aardschen blik stoort zich daar niet aan.’

En verder:

‘In zulke tijden [van maatschappelijke en kerkelijke hervorming namelijk] zijn er immer ontelbaar velen, die slechts toeschouwen, niet wetend aan welken kant zij staan: de zwakkeren onder hen kwijnen en sterven zonder een woord, - wie bloedrijker zijn gaan uit in de wereld, op avontuur, en verbranden roekeloos hun harten, onvruchtbaar voor hun geslacht, - de sterksten - meer dan sterk, begenadigd - toonen hun medemenschen het beeld van den tijd. Zij strijden of zwoegen niet, zij hebben slechts een mond, een stem, en vertellen met de vroomste liefde hunner weemoedige, maar hoopvolle zielen. Hun bewondering ligt in het verleden, hun verwachting ver in de toekomst, hun heden is verdichtsel, wat tranen, een zucht of een lach aan het eind. Zoo was Shakespeare.’

Deze zachte jonge man, die te Stratford-on-Avon schoolgegaan, op zijn achtiende jaar Ann Hathaway getrouwd en als jeugdig vader nog met de wilde jongens van het stadje baldadigheden had uitgehaald, vertrok - volgens de overlevering uit vrees als strooper vervolgd te worden - naar Londen, en zocht er werk bij de tooneelspelers. Hij vond er Marlowe.

‘Marlowe, de jongste, was de knapste in het werk voor den schouwburg, de uitbundigste in de taveerne. En eerder dan de anderen bespeurde hij een gelijke in den jongen man, die daar in de Mermaid vaak alleen zat voor zijn kan en een

geestigen uitval van een hunner terstond scherper, voller teruggaf in gemoedelijke plattelandsspraak.' 'Kit [Marlowe] met zijn hartstochtelijken aard vatte vriendschap op voor gentle Will, hij nam hem mee naar Burbage [eigenaar van den schouwburg], toonde hem hoe hij in zware vijfvoetige verzen de oude stukken van het tooneel vernieuwde, vertelde hem in krachtige geestdrift van de grootsche onderwerpen waar een jong dichter die veel ziet, grootsche treurspelen op kan bouwen.'

De schrijver zegt zelf, in zijn Aanteekeningen, dat er voor de vriendschap van Marlowe geen bewijzen zijn. Des te belangrijker is ons de trek voor het verstaan van Van Schendel. De invloed die Marlowes drama ook op dat van Shakespeare geoefend heeft maakt hij zichtbaar in dit beeld van leerlingen vriendschap. Dit is zijn doel algemeene waarheid maken tot bizondere zichtbaarheid.

De jonge Shakespeare, in de bedrijvige stad, op het tooneel, in de huizen van de aanzienlijken, toont het eerst zijn kunst en het begrip van beschaving dat hij gewonnen heeft, in drie blijspelen: 'Loves Labours Lost,' 'The Two Gentlemen of Verona' en 'Comedy of Errors'.

Enkel een begrip van, nog wel oppervlakkige, beschaving Neen - zegt Van Schendel - de Julia in het tweede stuk, die des nachts onder het raam van Silvia het verraad van haar minnaar gezien heeft, is nog jong, maar Imogen in het latere 'Cymbeline' kon niet dieper zijn.

'De dagen van onnoozele scherts, van rimpelloos geluk waren voorbij.' Het is een plotselinge bewering waartoe de aanleiding ligt in 'Romeo and Juliet.' Shakespeare - Hamlet, nietwaar? bewonderaar van daden die hij niet doen kan - vol van hartstocht en ongeluk, een man van lage geboorte en een van die geminachte spelers, een die geen ander middel had om zijn hart te verlichten, dan het aangrijpend spel.

Niet als de leerling maar als de gelijke van Marlowe verscheen hij nu. 'De overige schrijvers zagen de smetteloosheid, de moeitelooze stijging dier twee lichte geesten en onder de bewondering wriemelde de nijd'.

Het volgende stuk vertoonde Richard III, 'den eersten sterken mensch van Shakespeare's schepping'. Van Schendel

zegt er alleen van, dat de geest van Marlowe er nog in dwaalt. ‘Maar van den vroegeren ongetemden Marlowe.’

Want op de jaren van het banden-looze kunstenaarsleven volgden die van godsdienst-leer en innerlijkheid. ‘In vragen en peinzen drongen de moeilijkheden veelvuldiger aan voor de genieters van beelden.’ Als de tooneelspelers wegens de pest het land intrekken, rijdt William naar zijn geboorteplaats, ziet vrouw en kinderen weer, overlegt met zijn vader omtrent geld dat hij zenden zal om in Stratford grond te koopen.

Terugrijdend ‘in het licht der benevelde maan, zag hij nog even om naar het zilverig torentje, rondom lagen de heuvelen in duistere glansen - waar ging hij heen? Londen, arbeid, rijkdom. Was daar gefluister in de bladeren waar een blauw lichtje sprankelde? Hij lachte en zeide een woord tot het goedig dravend paard. Lord, what fools these mortals be!’ Dit tafreel, en dit woord, droomt Van Schendel, waren de aanleiding tot ‘Midsummernight's Dream’.

Tegelijkertijd zorgde hij voor zijn roem door het uitgeven van de gedichten ‘Venus and Adonis’ en ‘Lucrece’. Hij werd rijker; het behaagde de koningin hem op de wang te tikken; de schitterende Southampton, met armbanden en oorringen versierd, betoonde hem vriendschap.

Hij schreef ‘Richard II’ en ‘King John’, ‘de geschiedenis van menschen die eens geleefd hebben’; daarna ‘The Merchant’. ‘Er is hier iemand die met zijn lichaam het geluk van zijn vriend wil betalen, een ander die voor zijn vriend de gelofte aan een vrouw breekt; er is bespiegeling over recht en genade, en een donker voorgevoel.’

‘In dezen tijd ook schreef hij de eerste Sonnetten.’

Terwijl hij zijn vader berichten kon dat de beloofde dagen in zicht waren, stierf Hamnet, het zoontje, voor wie de rijkdom moest opgelegd en het geslachtswapen aangevraagd.

‘En waarom zou hij naar aanzien streven? Wie komt de zaligheid nader, hij die zoekt, werkt, streeft en moedeloos neerzit; die peinst, opstaat, de spieren spant en aarzelt; die weent, bid, wacht; of hij die slaapt en eet en drinkt en vet wordt en overal lachen hoort, en ten minste vroolijk is geweest?’

Zoo is de zin in het spel van Henry Monmouth en Falstaff. ‘Henry, voorwaar, was de edelste der twee, maar Falstaff de

grijze jongeling, won de genegenheid der menschen. Hij was immers een begaafde genieter en zoo ver ziend dat hij, toen aan het einde zijn koninklijke vriend hem verstootte, gansch niet teleurgesteld was, maar in kinderlijken eenvoud bleef vertrouwen.'

Hier heeft Van Schendel de tegenstelling ontplooid, waarmede hij begonnen is. Het tweede gedeelte van zijn werk besluit ermee.

In het derde deel verschijnt Shakespeare vooreerst als tooneeldichter, schrijver van blijspelen. 'The Taming of the Shrew', 'The Merry Wives of Windsor', 'Much Ado about Nothing', 'Twelfth Night', 'As you like it'. Van Schendel doet niet meer dan onder de vroolijkheid den weemoedigen toon laten hooren. 'Bespiegeling, verzwegen tranen, dat was al wat gebleven was na het smachten om een vrouw, een vriend, een menschenziel.'

Aan ontzetting over het ter dood brengen van Essex en de gevangenisstraf van Southampton schrijft hij het ontstaan van 'Julius Caesar' toe. En aan dat diepste gevoel van machteloosheid dat tegenover de gruwelijke maar door hem niet te wreken daad, Shakespeare vervulde, het treurspel van zijn ziel: 'Hamlet'.

Dat ook een dichter zonder daden een held is, acht hij de moraal ervan.

'Met Hamlet, het eerste der treurspelen waarvan men zegt dat zij met bloed zijn geschreven, was Shakespeare het diepst in zichzelven gedaald. Hij kende zijn zwakheid en verborg zich in de somberheid van wie zijn grenzen ziet.'

Twee jaren later schreef hij de laatste sonnetten voor zijn vriend, voor Southampton, die toen uit de gevangenis ontslagen was. Hij schreef 'Troilus and Cressida,' een spel vol wijze woorden, dat bij de kroningsfeesten van Jacobus werd opgevoerd, evenals 'Measure for Measure', over de verdorvenheid in de stad. Neerslachtigheid en teleurstelling in de woorden van den hertog (in dit laatste stuk) 'van wien men zeide dat hij boven alles naar zeifkennis streefde'.

'Zoo zwaar werd deze toon vóór Hamlet niet gehoord.

'Toen kwam Othello, een geweldig mensch met zijn groote liefde, zijn groot vertrouwen, zijn grooten hartstocht, een goed man die in de deugd van zijn verleider evenzoo als in

die van zijn kinderlijke vrouw geloofde'. 'De pijn in het treurspel van den Moor schrijnt in een troosteloos hart. Het is de haat.'

'En nogmaals zat hij met haat te schrijven, maar zijn oogen weenden, door niemand gezien, want hij geloofde nog dat er veel in de wereld bestond, waar hij om weenen kon. Hij schreef van een grijsaard, goed, onnoozel als een kind, een gebroken man aan het uiterst einde van zijn leven, die in den regen vluchtte, die de koude aarde en den nacht liever had dan de blikken en woorden van wie hem vroeger het dierbaarst waren. Voor hij zich tot den dood gereed maakte, gaf de oude koning al wat hij had en verwachtte toen liefde en rust. Maar hij was grijs geworden zonder geleerd te hebben de menschen te haten, te vloeken. Toen hij niet meer gebieden kon, was hij zelfs geen vader meer, niets dan een van de duizende onverschillige stervelingen, die hun hand ophouden en elkander voorbijgaan. Wie jong is en vraagt, kan mogelijk iets krijgen, omdat hij zijn jeugd te geven heeft. Lear bezat niets dan zijn vertrouwen. Wie jong is, verwacht nog zijn eerste liefde en zijn eerste teleurstelling. De grijsaard leefde in zijn laatste liefde. En met zijn laatste smart begon het spel. Toen hij zijn Cordelia, meer dan zijn dochter, had toegesproken als een lachend knaapje, en het geluk uit haar mond verwachtte, schrok hij en deinsde bevend terug, zij had niet verstaan dat er een onverbreeklijker band dan die van het bloed was en geantwoord zooals het een dochter betaamde.

Verlaten zwierf hij toen, gelijk het dorstend hert, dat de bron zoekt waar het sterven kan. Maar hij zag duivelen die hem volgden; monsters, die de gedaanten zijner dochters hadden, dreigden, folterden, verdoemden hem en joegen hem voort, de genadelooze Hemel, zwart en gruwelijk als de menschen, kastijdde hem met hagel, storm en bliksem, een arm, koud man van meer dan tachtig jaren in de barre aardsche vlakte. Doch even groot als zijn vertrouwen was de trots van zijn grijsheid:

> No, I'll not weep: -
> I have full cause of weeping; but this heart
> Shall break into a hundred thousand flaws
> Ere e'er I'll weep.

Hij weende niet, De Hemel zelf kon hem niet vernederen die alles gegeven had en wachtte, met den naam van zijn Cordelia, zijn laatste in het hart. Een grauwe nacht was zijn ouderdom, somber van het zwijgen en mompelen van menschen, van één enkelen snik die de wereld verliet. En toen de vale zon eindelijk in zijn oogen scheen, lag hij reeds en zijn adem werd stil. Toen weende hij, zijn kind, zijn liefste lag bij hem. Dit was het afscheid van een vriend:

> O, lett him pass! he hates him
> That would upon the rack of this rough world
> Stretch him out longer.

De heiligste liefde die verging door de hardheid van menschen'.

Het is duidelijk te voelen, in dit overzicht, dat een dichter onpersoonlijk zijn kan en toch veel van zichzelf zeggen. Van Schendels voorstelling, hoe Shakespeare na den Lear rust verlangde, hoe hij voelde dat de raadselen even donker waren als toen hij met jeugdige drift de kern ervan zocht, hoe hij duidelijker dan ooit zijn machteloosheid besefte en tevens dat een noodlot, boven den God van genade, zijn zichtbare dienaren op aarde heeft, bereidt ons op 'Macbeth' voor.

'De braafste man, door het noodlot vervolgd, kan wonderen van boosheid doen.'

Wij naderen hier ook diep en innig tot den Van Schendel, die Drogon en Tamalone schreef.

Macbeth.

'Een eerlijk goedmeenend man was (hij), die geen andere ondeugd had dan dat hij dingen verschrikkelijker dan alle angsten zag, hoewel met zijn oogen niet. Hem kozen de bloedgierige wijven omdat zijn verbeelding een begeerlijke prooi was; zijn verbeelding, gezengd door de verraderlijke vonk die zij er ontstaken, folterde hem met de felle schijnsels van valsche grootheid.'

Voordat Shakespeare Londen verliet, om het laatste deel van zijn leven doortebrengen in zijn geboorteplaats, schreef hij nog het spel van 'Timon of Athens', die alle levenden haatte en door de levenden na zijn dood gevloekt wou zijn.

In het laatste hoofdstuk van zijn boek beschrijft Van Schendel alleen nog ‘Cymbeline’, ‘Winters Tale’ en ‘The Tempest’.

Op het land wonend in zijn gezin met zijn dochter Judith bij zich, dichtte Shakespeare Cymbeline, die zijn kinderen verloor, maar hen wedervond. ‘Het verhaal van vrouwentrouw, door mannen onbegrepen; van het landleven dat den knapen de waarachtige vroomheid geeft.’

‘Evenals de zonen van Cymbeline groeide Perdita(uit “Winters Tale”) op, daar waar de dieren grazen en de zon schijnt.’

‘Prospero (in “The Tempest”) had te veel van de menschen beleefd, maar zijn kunst schonk hem den vrede niet en hij verlangde naar hen die waren als hij, zwakke stervelingen.’ ‘Het allerschoonste, het allerzuiverste van de menschen is hun liefde tot elkaar.’

Daarmee kan dit dichterleven uitklinken.

Hoewel dit werk van Van Schendel er geen is, bij de lezing waarvan men zich afvraagt of niet ergens een drama onbesproken bleef, treft het toch dat ‘Anthony and Cleopatra’ en ‘Coriolanus’, beide (volgens een aanteekening) door hem geacht geschreven te zijn na ‘Timon of Athens’, niet vermeld werden. Het eerste toont hoe de genietende mensch wijken moet voor den daadkrachtiger, het tweede dat persoonlijke grootheid in de gemeenschap onbestaanbaar is. Konden de beide beelden, in Van Schendels voorstelling, na het haatwoord van Timon geen climax zijn? Maar waarom dan niet de schikking gevolgd van hen die aannemen dat die stukken vóór den ‘Timon’ gedicht werden?

Hoe het zij, - en afgezien van de vraag hoeveel hij van het door vorige Shakespeare-kenners aangewezene bij zijde liet of ook overnam, - Van Schendel heeft ons *zijn* Shakespeare, den gevoeligen en wijzen, voorgevoerd. Meer hoefde niet. Met de schaarsche gegevens omtrent de lotgevallen van den dichter en de meer talrijke omtrent toestanden en gebeurtenissen van zijn tijd, heeft hij het gemoedsleven dat door dramaas en gedichten speelt, inéengeweven tot een vlietend tafreel, een reeks van gebeurlijkheden, die behalve door dat innerlijk leven, door tint en teekening aanlokken. Het zou niet onbillijk zijn bladzijden aantehalen als voorbeeld van uiterlijke beschrijving, en ook, hier en daar, van historische

duiding. Studie was noodig om zoozeer het tijdsleven te vereenvoudigen tot begeleidend verschijnsel van het persoonlijke leven waarop het inwerkte. Maar het meeste dankt Van Schendel aan zijn verbeelding.

Mijn doel was enkel, in dit fraaie voorbeeld van inzicht *in* een dichter *door* een dichter, een levenshouding te prijzen, die Shakespeare tot belijder had.

Boekbeoordeelingen

De honderd beste gedichten (Lyriek) in de nederlandsche taal; gekozen door Albert Verwey. London & Glasgow 1910. Gowans & Gray Ltd.

Toen mij dit boekje gisteren door de avondpost werd voorgelegd, sloeg het een gat in mijn nacht. Welke beminnaar onzer vaderlandse poëzie die het openslaat en doorbladert, zal zoveel zelfbeheersing bezitten om het binnen de eerste uren te sluiten? Mij die er regel na regel van doorproefd heb en dan weer met stijgende bewondering iedere verzenreeks van iederen dichter herlas, heeft het langer vastgehouden.

'Dit boekje', zegt de samensteller in de Voorrede 'bevat van alle nederlandse gedichten niet de honderd beste, maar wel het naar mijn mening beste honderdtal. Zo rijk, zo verheven, zo verstaanbaar, en ook zo rechtvaardig mogelik moest de keus zijn, die onze dichtkunst naar waarheid vertegenwoordigde. Daarom niet alleen werk van de allergrootsten, maar ook van de kleineren die door een bizonder talent uitmuntten.'

Ik wil met den belangstellenden lezer dit boekje doorbladeren om hier en daar een bladzijde die bizonder treffend is aan te stippen, en de rozen te tonen waartussen deze bloemkrans gevlochten werd. Want ik zie in dit boekje niet zozeer een bloem*lezing* dan wel een vlechtwerk der bijeengezochte bloemen, een krans om het blonde hoofd der jonge en forse vrouw die onze hollandse Muze is.

Een jonge en forse vrouw. Want onze zeventiende-eeuwse dichters - voor de helft bevat dit boek zeventiende-eeuws werk - waren van een gezonde gevoeligheid. Hun Venus

spande jonge en lenige spieren onder een veerkrachtig glansende huid, terwijl toch haar bewegingen het diepe zielsgeheim der vrouwelike tederheid verrieden; en hun moedermaagd droeg wel in het gelaat de uitdrukking ener innige vergeesteliking, doch ene die haar vrouwelikheid onberoerd liet. Onze zeventiende-eeuwse dichters zongen in hun liederen dezelfde idealen uit, die hun schilder-broeders op hun doeken beeldden, en het krachtige strijdleven van hun tijd staalde de zwaai hunner ritmen; door hun verzen schrijden de sterkgespierde, steigerende paarden van Frederik Hendriks stedendwingende ruiters, klinken de klaroenen van Nieuwpoort en schitteren de kleuren van De Ruyters en Tromps zege-vanen.

Een zachter, een meer gedempt geluid waait ons toe uit de verzen der achttiende eeuw, de modulaties zijn zwakker of verfijnd, de bewegingen schuchterder, en een bezonnener voortschrijden vervangt hier en daar de breed ritmiese zwaai.

Na het zangerige lied *Van den Wilden Man* (ik volg de alfabetiese rangorde en niet de chronologiese) dat zowel door schilderachtige verbeelding als door muzikaliteit en stem, op een bekoorlike wijze aan den ingang van deze verzen-galerij den binnentredende lokt en boeit; - het is een anoniem gedicht, van een meisje dat in het woud den wilden man vangt en hem door hare liefde bindt:

> Zij lachte zacht, zij zei: ik hou
> Van dezen juist als ik hem vond;
> Ik zocht hem lang; dat ik hem bond
> Was zeker wel het grootste wonder.
> Wat baat het of gij u verwonder;
> Ik houd van dezen: wild of tam;
> Voor u een leeuw, voor mij een lam.

en van welken ‘wilden man’

> die aan haar hand
> Meeliep in zijn lichte band

de dichter later uit de verte ‘door de schuddende blaren’ de blijde stem hoort zingen:

> Ik was wild, ik ben gebonden,
> Dat heeft mij een meisje gedaan,

Met den band van haar Minne omwonden.
Ik was wild, ik ben gebonden,
Ik vlucht niet ofschoon ik het konde,
Ik wil wie mij won niet ontgaan.
Ik was wild, ik ben gebonden
Met den band van haar Minne omwonden...

- na dit losse en toch zo licht-liefelike lied, volgt de bijdrage van Nicolaas Beets, welke ik, met die van Cats, het liefst gemist zou hebben.

Liever is mij de teêre, gevoelvolle Bellamy, voor wiens natuurminnend oog de schepping verheerlikt blinkt, daar ‘de Godheid’ vaart ‘op de geuren van 't frisse lentekruid’; die in de vrouw die hij liefheeft, zij zo schoon als de morgen en wier ogen de tranen der godvrucht versieren, een zuster der engelen ziet. Hij is niet een der grootsten, noch een der belangwekkendste figuren onzer letterkunde, maar toch, hoe krachtig, hoe verkwikkend, klinkt dit lied: *Aan God*.

Ik heb mijn lier, voor u, besnaard,
En 'k nader bevend voor uwe oogen,
Daar gij, door 't ruim der hemelbogen,
Op vleugels van uw almacht, vaart! -
Voor u, die, in het eeuwig licht,
Uw trotschen zetel hebt gesticht,
Een troon, ontzachlijk als uw wezen!
Voor u, die immer liefde zijt! -
Maar hun die uwe macht niet vreezen,
Een schriklijk wreker zijt!

Is de overgang van deze vergeestelikte poëzie tot die van Bredero te ruw? Bilderdijks bezonnenheid dient tot stootkussen en de uitbundige Gerbrand Adriaensz kan zijn lier aanslaan. Hier loopt hij weer in zijn eeuwige, eenzame verdrietelikheid, hij, de steeds verlatene minnaar die zich slechts weet te troosten door het aanstemmen van minnedeuntjes en het zoeken van een ander liefje. Terwijl zijn tranen nog de harde stenen bewegen, wordt hem, eer hij 't vermoeden durft, door de Goden hulp verleend:

Want mijn is daar verschenen
Een maagd in groen gewade,
Blij-geestig, schoon, en licht -

Het is - *zij* is - de geurig-groene, immer bloeiende Natuur, die hij aanbidt, zij die in zijn bereik de bossen stelt, de wouden, stranden en stromen, en het genot van de duinen en van de bloesemende beemden. Maar het leed, de scheidingssmart, is onafscheidelik van al die heerlikheid; de schoonheid, die slechts de zinnen vervoert, vervluchtigt weer. Gevoelig klinkt ons de stem van dit leed toe uit het *Nieuw droef Scheiliedeken*:

> Ach scheiden, bitter scheiden,
> Scheiden met droefheid groot:
> Gij gaat mijn jeugd bereiden
> Een overdroeve dood.

De klankenschat van Bredero's liedjes, de gevoelige vondsten als dit ‘overdroeve dood’ wedijveren met de pronkende verbeelding van zijn bekend sonnet:

> Vroeg in den dageraad, de schoone gaat ontbinden
> Den gouden blonden tros, citroenig van coleur...

Wij leren uit deze gedichten van Bredero zijn natuurliefde kennen, zijn grandiose onverschilligheid voor geld en goed, zijn ‘vergenoegelijkheid’, zijn vorstelike gulheid, zijn gemoedsrijkdom en zijn verkwikkende gezonde fantasie; zoveel facetten van een steen die omvat is door de schitterende ring der welluidende rijmen.

Gekunstelder doet ons de poëzie van Joan van Broekhuizen aan - we voelen de sfeer van een latere eeuw - wiens fors *Klinkdicht:*

> In over-Rijnsche lucht, bij daken onbekend,
> In treurige eenzaamheid en starrelooze nachten...

dat met zulk een mooie geluidsvolheid sluit; wiens sterke *Morgenzang* en wiens gedragen lied *Aan de Gedachten* niettemin bewondering en genegenheid afdwingen. Maar wij verlangen te zeer naar de poëzie van Dullaert, om lang bij hem stil te staan.

Eerst lezen we nog het gedicht van Jeremias de Decker: *Christus gegeeseld, bespogen, bespot*, waarvan het geluid zo

scherp tekenend is en waarvan de diepe smartelike toon ons ook in Dullaert weer treft. Ik kan niet nalaten diens *Christus in 't Hofken* hier geheel af te schrijven:

Wat roode klonteren besmeuren deze gronden?
Wordt gij van zonde en wet, van dood en helle omringd?
Zeg, heeft de liefde uw hart in haren gloed verslonden,
Uw hart dat smeltende door huid en kleedren dringt?
Heeft u Gods toorn een pijl in 't ingewand gezonden,
Die uw beangst gemoed zoo vinnig praamt en wringt,
Dat zijne wonde, ooi mij! bloedt uit ontelbre wonden,
Dat uit elk zweetgat ach! een purpere ader springt?
Maar hebt gij eertijds Heer! uit teeder mededoogen
Twee waterstroomen uit twee zielbeminnende oogen
Om een Jerusalem, die gruwelstad, verspreid;
Is 't wonder dat gij dan, in onze schuld getreden,
Om zooveel gruwelen van zooveel duizend steden,
Nu duizend stroomen bloeds uit duizend oogen schreit?

Hooft vraagt onze genegenheid voor de minzieke nimf Galathea, voor die schone ziele van zijn ziel, Amaryl, voor de meerminnen van de Zuiderzee. Hier is van *Galathea* het dromerig-begeerlike naast het bevallige van *Amaryl de deken zacht*..., het weemoedig tedere: *Zal nemmermeer gebeuren*...naast de opgewekter en toch verlangende maten van: *Omdat zoo zelden mij mag gebeuren*...en het blijgeestige: *Klare wat heeft er uw hartje verlept*. Bovendien is er dit toonbeeld van vaardige, klankrijke verskunst:

Het lied dat ik te klage laat gaan
En met geneuchie kweel,
Dat hief ik al in den dageraad aan,
Met wel zoo schellen keel
Dat om te luisteren na mij, na mij,
Den Aemstel ooren leend' en ooren 't Y.

Na de ruige vroomheid van Huygens' *Scheepspraat* het vriendelik belerende van Kamphuyzen's *Maische Morgenstond*, en een sierlik liedje van Krul, komen wij van Hooft tot Luyken.

Een der schoonste bijdragen, deze van Jan Luyken. Niet de Luyken van de *Duitsche Lier*. Hier geen oppervlakkige wereldsheid die in het genot van lichte maten en rijmen

uiting zoekt voor de aandoening van een vergankelik zinnenleven; dit is het vergeestelikte gemoed, dat stil en vroom zich tot rust gedroomd heeft op de verbeeldingen ener onvergankelike Godheid.

Wanneer dit boekje niet in ieders bereik lag zou ik Luykens *Samenspraak tusschen de geloovige ziel en Christus* hier afschrijven, dat zeker een der schoonste gedichten onzer nederlandsche dichtkunst is, zowel door gevoelsinhoud als door fijnheid van zegging. De vier slotregels zijn zeldzaam schoon; is het niet of de te machtige ontroering aan den dichter de stem ontneemt in dit korte en stille 'Ik ben van uwer minne krank' na het sterk zwellende geluid van de voorafgaande regel?

Dezelfde vroomheid, zo diep, degelik hollands, heeft een andere klank in het nu volgende gedicht van Karel van Mander: *Om niet te verliezen*..., maar dat meer didakties is en nog niet die uit het diep der ziel zwellende lyriese ontroering bergt waarmee Luyken ons verrukt.

Dan komen wij tot den zwierigen, sierliken Van der Noot, wiens luid uitzingend:

> Io, mijn hert is mij vol vreugden
> En vol nepenthe nu ter tijd, -

wiens zangerige en muzikale maten alle bekoorlikheid der pronkend uitluikende renaissance bezitten en al de uitbundigheid van dit levenslustige tijdperk. Maar meer nog dan de zwierigheid van dezen edelman bewonderen we de klare verbeelding en de gevoelige kunstigheid van zijn *Sonnet: Aan Carle Helmans* waarvan de rijmguirlanden zo zinnelik pronkend, zo licht en blij aandoen, terwijl de ontroering die de gedachte en de verbeelding in ons opwekken tegen dit lichte en blije indruist en zo de weemoed voelen doet die de dichter wenst uit te zeggen, weemoed die uit de botsing, uit de ineenvloeiing van het vreugdige met het smartelike geboren wordt.

De ernstige stem van Pers' *Van de veranderingen des Werelds*, deze sterke, stoere psalm die, eenmaal gezongen, in onze oren dreunen blijft, komt ons nu weer waarschuwen voor wereldse vergankelikheid. Maar zij wordt overstemd door de ragfijne zilveren toon van Poot's *Endymion*:

De Herder, onbewust
Van alles, sliep gerust
In Latmus' wilde bosschen.
Zij hield haar zilvre kar
En hagelwitte rossen
Recht op hem aan van ver.

en door Poot's vrolike levenslust:

Wat laat zich 't volk door ijdlen schrik
En mijmerende zorgen
Beknellen? vrienden, doet als ik;
Gebruikt toch 's levens oogenblik
Zoo lang de dood wil borgen.

Na Poot volgt Potgieter, van wiens kleinere verzen zeer schone gekozen zijn. Het fijn-geestige: *Òf Rhynschen Roemer òf Fransche Fluit,* het kleurige *Bloei* en het tedere *Gemijmer* behoren wel tot het mooiste, en dit laatste gedicht zeker tot het innigste, wat Potgieter ooit geschreven heeft.

Reael, Revius, Simons en Spieghel vragen om beurte onze belangstelling en ons meêgevoel, en een rijke keuze uit Starings fijne poëzie volgt. Na Roemer-Visscher en Maria Tesselschade's *Wilde Zangster* - ‘Een zingend vedertje en een gewiekt geluid’ - sluit de bundel dan waardig met Vondels ruime en sterke verzen.

Van hem het wild-bachantiese:

Toen Bachus lag en sliep,
In Ariadnes armen,
Evoë, Evoë,
Al 't leger zong en riep.

De zee en 't eiland klonk
Van bommen en cymbalen,
Evoë, Evoë,
Wat voeten had, dat sprongk.

naast de streng vrome reien: ‘O Kerstnacht, schooner dan de dagen’; ‘Sluit voor Begeerte uw graag gezicht’ en uit *Lucifer:* ‘Wie is het die...’ Ook de minnedeuntjes die naar de smaak van den paganistiesen Goethe zouden zijn.

De duiven trekkebekken.
   De dieren in de weiden
Een lijn tezamen trekken.
   Wie kan de liefde scheiden
Van het leven, de jonkheid gegeven
   Om te gebruiken?
Liefde moet bloeien. Door liefde groeien
   De boom en struiken.

Twee dichters volgen nog: Westerbaen en Van der Wiele, Vondels tijdgenoten. Na Vondels vrome *Uitvaart van Maria van den Vondel* en zijn kernachtige *Klachte*, trilt in Westerbaen's: *Hoe lang zal 't duren*...weer lichte, luchtige zinnelikheid, terwijl Stalpert van der Wiele's naief lied: *Smeekwoorden Mariae tot den Nieuwgeboren*, dat ik volgen laat, den bundel besluit.

Verschgeboren zag ik een kindling kleine
   Zuchten en traantjes weinen.
   'G'hebt groot gelijk dat gij klaget',
Sprak daar een vrouw, die moeder was en maged.

'Voor den hemel hebt gij nu een spelonke,
   Koud, zonder vier of vonke;
   Voor uw troone een krebbe,
Met weinig hoois, in plaats van wol en webbe.

Daar U zongen tienhonderdduizend geesten,
   Daar loeien nu twee beesten,
   Die, voor humnen, voor psalmen,
Met lauwen aâm uw teêre leên bewalmen.

Door u wierden verzaad, van minst te meesten,
   Engelen, menschen, beesten;
   Nu belieft u te dorsten,
En snakt van honger naar uws moeders borsten.

Voor uw kleeding van sterren en van zonnen,
   Moet gij nu zijn gewonnen
   In de luieren en doeken,
Die mijn armoê bijeen heeft kunnen zoeken.

U kwam eer toe een keizerlijke moeder,
   Augustus tot een voeder;

Want de dezen u zouden
Vereeren met scharlaken en rood goude.

‘Maar, want U nu belieft, mijn uitverkoren!
Van mij te zijn geboren,
Zoo genadigt Uw handen
Te laten woelen in dees arme banden!’

Hiermede is de krans gesloten. De rode roos van de naieve minnezang opende, de witte roos van het naieve Marialied sluit deze boog van poëzie.

Dec. '10.
MAURITS UYLDERT.

Tegenspraak en de waarden van het kunstwerk
Door
Albert Verwey.

Men zegt wel dat de Duitschers grondig en de Franschen oppervlakkig zijn. Mij is het soms voorgekomen dat de lof van grondigheid bij de Duitschers meer de volledigheid van de stof betrof, terwijl de ware grondigheid, die van den vorm, waaraan de stof onderworpen is, meer bij de Franschen gevonden wordt. Grondig namelijk noem ik niet iemand die alles van een zaak weet, maar iemand die van iedere bewering omtrent een zaak het tegendeel inziet en mij door heldere rangschikking van die beweringen het grondbegrip kennen doet dat hij zich van die zaak heeft gevormd.

Ik spreek namelijk van schrijvers, van proza-schrijvers, die nooit, door middel van hun pen, een záák kunnen overbrengen, maar alleen hun begrip van een zaak. En dit doen zeker zij het best die onverbiddelijk dialectisch en tevens helder zijn. Zooals de Franschen, zooals de fransche taal.

Het is een eigenaardig vermogen, dat van de tegenspraak. Het lijkt me wel, onder de werkingen van den geest, de allereerste, de altijd blijvende, de nooit rustende. Kinderen, lang voor ze lust voelen hun gedachten uittespreken, ja lang voor ze spreken en zelfs voor ze denken kunnen, handelen klaarblijkelijk onder dit beginsel, Hoe levendiger zij zijn, hoe stelliger zij, van de geboorte af, op iedere aanraking een tegenbeweging zullen doen volgen. Vandaar dat ze in slaap *gewiegd* worden: wiegen is een beweging die haar natuurlijke

tegenbeweging *met* zich brengt. Wat men van ouders altijd hoort: het is of dat kind met opzet tegenwerkt, dat is dan ook juist de waarheid: de natuurlijke en nog door geen correctie weerhouden aard van het kind is tegenwerken. Dat dientengevolge ook de meerdere of mindere rust waarin het kind verkeert van henzelf afhangt, begrijpen ze zelden. Zelf maken ze met en om het kind bewegingen en verwachten dan dat de natuurlijke en ongetuchte tegenbeweging zal uitblijven. Later zal het kind weten wat het laten, wat het zwijgen moet. Maar dan *denkt* het tegen. Het beantwoordt *onmiddelijk* elke stelling met haar tegendeel, en dat wat, indien het werd uitgesproken, de ondergang van de wereld zou lijken, wordt in het kind stil gezegd, zonder dat dit zich erom bekreunt.

Voor opvoeders is deze trek van de menschelijke natuur een *puzzle* die het hun moeite genoeg kost te ontraadselen. De natuurlijke zonde, in alle onschuld grootgebracht temidden van en door de omgevende deugdzaamheid. De levendige zoon van brave ouders vanzelfsprekend slecht. De jeugdige brave onvermijdelijk achterlijk. Het verstand zelf, dat werkt door middel van tegenspraak, de erfzonde; en dat verstand toch voor iedere maatschappelijke verrichting het eerste wat den aankomenden mensch moet worden toegebeden.

Het is een geluk voor de menschheid dat volwassenen op den duur de heiligheid van het onredelijke leeren inzien. Stelling en tegenstelling denkende leven wij nu eenmaal door, zig-zag, of in een stroom die *beider*-zijdsche afwijkingen overwint of verachteloost. Die wijsheid noemen wij dan zelfs de Ware Rede, die alle tegendeelen in zich houdt opgeheven. Het zien en volgen van zulke tegendeelen in geschrifte wordt dan een genoegen dat ons bijna tegennatuurlijk lijkt. Het voert ons af van den eigenlijken wereld- en levensgang. Het boeit ons aan de werkingen van den geest, zooals we die wel in ons zelf bevonden, maar die ons nu uitsluitend als een letterkundig kunststuk aandoen. We stappen de wereld uit, ontsluiten de deuren van het schoollokaal, verwijderen uit ons hart al de wildgroeiende planten van het onredelijke leven, en luisteren naar den man die zoo kunst-vol verstandig is. Wat is van onzen leeraar de karaktertrek? Wantrouwen. Hij wantrouwt zichzelf. Zichzelf eerder dan anderen, omdat hij

aan zijn eigen denken het naaste is, en hij juist tegenover gedachten zijn houding heeft. Hij wantrouwt iedere gedachte, maar het meest die waarin hij het grifst gelooft. Fr. Paulhan, van wiens opstel ‘L'Art pour l'Art’ in den vorigen jaargang van dit tijdschrift een vertaling werd afgedrukt, zegt deze maand in een ander opstel: ‘Misschien schijnt dit, wat ik tot hiertoe verondersteld heb, vanzelfsprekend. Het is een reden om het te wantrouwen. Het best bedriegen ons gemeenlijk de vanzelfsprekende waarheden.’ Paulhan is een van die schrijvers, die, behalve dat zij handelen over onderwerpen die me belang inboezemen, dat doen in den belangwekkenden trant die ik beschreven heb. Hij spreekt en weerspreekt, en als men zijn rede teneinde gelezen heeft, ziet men zijn grondbegrip.

Het nieuwe opstel (dat evenals het vorige in de *Revue des Idees* verscheen) heet ‘Les Différentes Valeurs de l' Oeuvre d'Art’. Een kunstwerk heeft waarde. Dat is duidelijk: een schilderij geteekend Corot is licht duizenden franken waard. Maar hoe komt het dan, dat als de onderteekening valsch blijkt, het stuk er nauwelijks honderd doet? Het is toch hetzelfde kunstwerk. De estetische waarde kan onmogelijk verminderd zijn. Wij bewonderen toch het werk en niet den naam van den maker. Waarom is wat bewonderenswaardig heet zoolang het aan Corot wordt toegeschreven, dat niet zoodra het op naam komt van Trouillebert? Er is sprake van geweest de stukken van Shakespeare voor het werk van Bacon aan te zien. Zouden wij er ‘Hamlet’ minder om bemind hebben? Of als ontdekt wordt dat de ‘Légende des Siècles’ niet van Hugo is, blijft ze daarom niet een dichterlijk hoogtepunt? - Ziedaar de door Paulhan gestelde vragen. De toestand is eigenlijk dwaas, zegt hij. Om een arbeid veilig te bewonderen, moet men zijn burgerlijken stand kennen. Een *expertise* moet ons onderrichten of de man die er zijn naam op stelde, daar recht toe had. Als de *expertise* twijfelachtig blijft, blijft onze bewondering in afwachting.

De gevolgtrekking die hij maakt, is deze: dat de estetische waarde van een kunstwerk niet zijn eenige waarde is. Het heeft ook wat hij noemt een maatschappelijk waarde, en deze is het dan die bij benadering, en voldoende, door den prijs wordt uitgedrukt.

Trouwens, die prijs is een waarde op zichzelf. Een kunstwerk waar eenmaal een zekere prijs voor betaald is, stijgt daardoor in de achting van de liefhebbers. Zelfs al wordt de prijs niet betaald, maar alleen maar geboden aan iemand die niet ervan scheiden wil, dan acht die bezitter zijn eigendom hooger. 'Die mogelijke prijs is hem een waarborg van de sympathie, de goedkeuring, de nijd van anderen; hij stijgt er zelf door: die prijs verzekert hem van zijn goeden smaak.' En bovendien, als de omstandigheden niet veranderen kan hij morgen verkoopen wat hij heden behouden heeft. Het kunstwerk krijgt overeenkomst met een bankbiljet: het is inwisselbaar. Het spreekt vanzelf dat de overweging of het die beteekenis houden zal niets met de kunst te maken heeft, maar alles met maatschappelijke toestanden. Hij die het koopt zal zich dan ook niet enkel afvragen of hij het mooi vindt, maar ook hoeveel hij in de omstandigheden van het oogenblik: plaats, tijd, toestand van den kunsthandel, betalen moet; en daarenboven: of er kans is dat de koopwaarde van het werk, gedurende de eerste jaren, stijgen zal. Terwijl hij als man van smaak alleen mag staan, zal hij wel doen als kooper gelijk te zijn aan de meest alledaagsche stervelingen. Niet als kunstliethebber, maar als maatschappelijk wezen, naar den smaak van Jan-Alleman, doe hij zijn inkoopen.

Een kunstwerk - zegt Paulhan - wordt gekocht om zijn schoonheid, en, de zaken in 't groot genomen, is het bijna waar dat de schoonste werken het meest bewonderd en het duurst betaald worden. Maar vergeet daarom niet, dat zeldzaamheid dikwijls hooger dan schoonheid geschat wordt, en dat, indien het waar is, dat de schoonheid duur maakt, in de oogen van velen de schoonheid in de duurte ligt. Dit schijnt onnoozel; maar het is uiterst maatschappelijk. Hoe anders dan door den prijs zal een samenleving uitdrukken dat zij voor het kunstwerk achting heeft? Laat eens iemand een duur schilderij *niet* bewonderen; of zijn hoogachting uitspreken voor een werk dat géén geld kost. Hij wordt daardoor immers een éénling, een oproerling, iemand die met zijn opdringerige zelfzucht vijandig staat tegenover zijn medemenschen, en die dus zooveel mogelijk moet worden gedwarsboomd en kleingehouden. Menschen die zoo zijn willen, zijn er - zonder twijfel

- maar dat is *hun* zaak. Het is gevaarlijk aan hun zij te gaan. Zeg erbij dat het gelukkig zelden hoeft: er zijn *groepen* met verschillende meeningen en het is zelfs moeielijk uit de eene partij te gaan zonder te land te komen bij de andere. De maatschappelijke geest herneemt dan dus zijn rechten. In het algemeen derhalve blijft het regel, en, alles bijeengenomen, goed en prijselijk, dat de menigte, het publiek, kunstwerken ongeveer schat naar hun koopwaarde en ze schooner vindt naarmate ze duurder zijn. ‘Dat de mensch gelegenheden heeft te genieten van het schoone, zich te verheffen tot een bijna belangelooze beschouwing, uit zichzelf en zijn leven uittegaan, dat is uitmuntend; maar hoevelen hebben den tijd zich intelichten, te studeeren, te zien en te doorgronden; hoevelen zijn gemaakt om daartoe te geraken, zelfs al gaf hun het leven de beste gelegenheid? Men behoeft, om de schoonheid te waardeeren van een schilderij, van een drama, van een gedicht, een lange opleiding en bizondere gaven, die de meesten niet bezitten en die ze zelfs niet voldoende begrijpen om het bestaan ervan te onderkennen bij anderen. De prijs van een schilderij, het geld dat zijn schrijver een toegejuicht blijspel opbrengt, ziedaar een voldoende duidelijk critérium, bekwaam om zonder gesammel de denkbeelden te bepalen, en tevens om aan de veelheid van indrukken de eenheid te geven die voor den socialen geest zoo nuttig is. Men kan trouwens gerust getuigen dat de menschen op deze wijs oordeelend, niet erger zullen dwalen dan indien ze zich erop toelegden zelf te oordeelen. Natuurlijk moeten zij het doen zonder het te weten. Zij moeten, de menigte volgend, meenen dat zij op eigen beenen gaan. Maar dit is een makkelijke inbeelding. Men komt er heel licht toe mooi te vinden wat men denkt mooi te vinden, en wat de anderen mooi vinden. En wanneer men een kunstwerk duur betaald heeft, dan is wel het minste wat men zich kan veroorloven, ervóór staand een estetisch genot te voelen en over zijn schoonheid oprecht verrukt te zijn.

Maar - vervolgt onze schrijver - hoeveel maatschappelijke, hoeveel gezellige waarden bestaan er naast de estetische. Zouden de meeste bezitters van kunstwerken ze in een woestijn wel zoozeer op prijs stellen? Of zelfs als zij buiten hun gewonen kring raakten? Saamvoelen met anderen, en ook

zich terwille van bezit verheven voelen boven anderen, dat is ook een eigenschap van kunstbezitters. Hun kunst krijgt daardoor een maatschappelijke waarde gemeen met een automobiel, een fraaie woning met lift, elektrisch licht en warmtegeleiding. Ze vervangt niet de menschen, maar ze trekt hen aan.

Deze waarde is hoogst veranderlijk. Ze is anders voor hetzelfde werk waar het in handen is van een kunstvriend die het aan een keur van vrienden toont, van een kunstkooper, van een rijkaard wiens verzamelingen geprezen worden in de dagbladen. Ze is afhankelijk, tot van de mode toe, die belangstelling doet aanzwellen en te gronde gaan.

In het kort: ieder kunstwerk bezit een maatschappelijke waarde die niet geheél onafhankelijk is van zijn estetische, maar die toch niet streng ervan valt afteleiden.

De vraag hoe het mogelijk is dat een schilderij, als het op een anderen naam gesteld wordt, plotseling wint of verliest aan waarde, wordt door deze opmerking beantwoord. Wat verandert is niet zijn estetische waarde, maar zijn maatschappelijke. De naam, het fabrieksmerk geven hooger waarde dan de schoonheid. ‘Gij koopt geen schilderij’ - zegt men tot zekere liefhebbers - ‘ge koopt een onderteekening.’ Het is nu eenmaal niet anders: alle maatschappelijke meeningen vormen zich volgens domme en grove methoden. Het teeken vervangt het beteekende. De menigte kan niet onderscheiden tusschen woord en idee, diploma en bekwaamheid, Rembrandts naamteekening en Rembrandts schilderijen. Onder simpele etiketten verlangt het publiek alles te zien ondergebracht. Daarom moet ook ieder kunstenaar liefst dezelfde onderwerpen, in dezelfde formaten, naar dezelfde manier behandelen: zijn blijven bij hetzelfde is voor den gemeenen man een waarborg van echtheid te meer. Is hij onbekend, dan heeft de publieke meening vooreerst geen punten van aanknooping, zij aarzelt, wendt zich af, is onkundig. Langzamerhand organiseert ze zich, onder de leiding van de beoordeelaars, de kunstkoopers, sommige stoutmoedige liefhebbers. Een of meer meeningen worden duidelijk, en in iedere groep vestigt zich een genoegzame overeenstemming; de meeningen strijden en eene ervan wint het min of meer bij de menigte. Dan heeft de sociale waarde van het werk een soort koers

gekregen, niet vast, zelfs lang niet zoo vast als die van een spoorweg-aandeel. Sommige menschen hebben den smaak van eergisteren, anderen die van overmorgen, weer anderen, de meesten, heelemaal geen smaak. Ook zijn er die den smaak van geen enkel tijdperk hebben, een die het nooit winnen zal, en daarom toch niet slechter is. Bovendien heeft die maatschappelijke waarde nooit verder koers dan binnen een zekeren kring.

Tot zoover heeft Paulhan ondersteld dat de estetische waarde tenminste van de maatschappelijke on afhankelijk is. Maar dit is nu juist de waarheid die hij wantrouwt omdat ze zoo vanzelfsprekend schijnt.

Het schijnt juist, zegt hij, dat een kunstwerk hetzelfde blijft als het met een anderen naam geteekend wordt. Maar het is niet waar, of niet altijd waar, voor 't minst.

Het is niet hetzelfde of een dichterlijke vrijheid door een schoolknaap of door Horatius wordt toegepast, of een geestig gezegde van den jeugdigen Taillerand of van het zoontje van mijn overbuurman verhaald wordt, of een heldhaftige uitroep door een generaal tijdens den slag bij Waterloo of door een straatjongen op het Parijsch plaveisel wordt geslaakt. Eveneens maakt het wel degelijk onderscheid of deze en die verzen door Hugo geschreven zijn of door een van zijn navolgers. Als Hugo een of ander verbazende stoplap tentoonstelt, als hij zich overgeeft aan barokke vervlechtingen van gewaarwordingen en denkbeelden, als hij ons verblindt met overdreven en geweldige beelden, dan bewonderen wij in hem de verbazende macht van de verbeelding en de overmaat van prachtige kracht, de spelingen van het genie dat zich vermaakt en zich voor een oogenblik van verstand en smaak ontslaat. En wij hebben gelijk. Bij een ander zouden wij den indruk ontvangen van onbeholpenheid, linksheid, gewilde en belachelijke overdrijving. Fouten zijn dragelijk en soms bewonderenswaardig, mits ze de overdrijving van deugden zijn, niet een teeken van machteloosheid. Bovendien, het is ons niet onverschlllig te weten dat een werk door dien of door dezen geschapen is. Die maker namelijk heeft meer gemaakt dan dit eene werk. En door de kennis van zijn andere werken leeren wij dikwijls dit eene verstaan. Indien het dus onbe-

langrijk zou zijn te weten of de maker van ‘Hamlet’ Racine of Shakespere heette, is het niet onbeteekenend te vernemen dat die auteur dezelfde is als de dichter van ‘Macbeth’ en ‘King Lear’. Zonder twijfel zou ik over ‘La Fin de Satan’ van Hugo anders dan nu oordeelen, indien het niet van Hugo was.

Een kunstwerk is niet alleen zichzelf; het is ook een symbool van den geest die het geschapen heeft. Door den naam van den maker wordt het ons als zoodanig aangekondigd. En indien een hoed die ten onrechte als het eigendom van Napoleon werd gewaarmerkt ons het heldendicht van zijn leven te binnen roept, en - ander voorbeeld - onze ziekte door broodpillen genezen wordt, dan zijn wij nog geen dwazen, maar alleen slachtoffers van ons geloof aan de kracht van een zinnebeeld.

Wie weet hoe bedriegelijk kunst kan worden nagemaakt zal ons daarom niet verachten als wij, door die symboliseerende werkzaamheid van onzen geest bevangen, de valsche penseelstreek voor de ware houden. Dat later een ander, gewaarschuwd, het verschil tusschen die twee gewaarwordt, is geen wonder: hij kan koelbloedig zien. En toch, hoeveel fouten ziet hijzelf over het hoofd in een echt werk dat door hem bewonderd wordt. Misschien moet dat ook wel. Misschien is het niet goed de groote genieting te storen door de kleine beoordeeling. ‘Ik bewonder als een bruut’ zei Hugo, en zonder twijfel wenschte hij dat hijzelf juist zóó werd bewonderd. Indien gij dus een man ziet die een werk bewondert om de schoonheden die zijn eigen verbeelding eraan toevoegt op gezag van een naam, lach dan niet: gijzelf doet voor een echt werk iets dergelijks. En wie weet: misschien verdienen *zij* een gelukwensch die schoonheid scheppen door haar te zien waar ze afwezig is. In elk geval is hun snobisme, indien het snobisme mag genoemd worden, een bij uitstek maatschappelijke hoedanigheid.

Tot zoover heb ik Paulhan gevolgd om met hem te besluiten dat een kunstwerk eerst een estetische waarde heeft die nog in alle landen en tijden voor alle individuën verschillend is - ‘een Rembrandt heeft niet noodzakelijk een groote kunstwaarde voor een bewonderaar van Rafaël’ - en daarna een maatschappelijke.

Hoe dit laatste ontstaat zagen we en we kunnen, evenals hij, gelooven dat ze, eenmaal volgroeid, niet zonder invloed is, zelfs op onze estetische waardeeringen. Van den roem die het eene menschengeslacht na het andere over een kunstwerk heeft uitgestort, blijft altijd iets over, een aureool waaronder het ons schooner schijnt. Wij beminnen dan misschien meer dan de ziel van zijn maker de ziel van de geslachten erin, die er zich aan hebben gesterkt en getroost en die ervoor gejuicht en geschreid hebben. Wij stralen de bewondering terug die het ontvangen heeft en - het kan ook zijn dat wij het leelijk vinden omdat het zooveel bewonderd werd.

Want - en dit is het woord dat in den mond van dezen schrijver niet kon uitblijven - niets minder onweerspreekbaar dan deze maatschappelijke kunstwaarde.

Waarom? Omdat kunst anti-maatschappelijk is. Omdat niet om haar waarde voor de samenleving, ja ook niet om haar schoonheid kunst gemaakt wordt, maar alleen tot schepping van een *verbeelde* wereld.

Zal ik, trouw blijvend aan het beginsel van tegenspraak, opmerken dat zonder de menschelijke verbeelding het heele bouwsel van de werkelijkheid, ook de samenleving, zou verschrompelen en inéénstorten en dat daardoor de hooge maatschappelijkheid van de kunst bewezen wordt? Ik doe het niet, want minstens een betoog, scherpzinnig als dat van Paulhan, zou noodig zijn om mijn bewering te doen aannemen.

Judith
Door
Maurits Uyldert.

For thy power standeth not in multitude, nor thy might in strong men: for thou art a God of the afflicted, an helper of the oppressed, an upholder of the weak, a protector of the forlorn, a saviour of them that are without hope.
I pray thee, I pray thee, O God of my father, and God of the inheritance of Israël, Lord of the heavens and earth, Creator of the waters, King of every creature, hear thou my prayer: -

Nacht. Plein voor de noord-poort van Bethulia. Fakkels in de verte op de muur. De Poortwachter, alleen, zingt:

De Poortwachter
Judith, verloren is de hoop
Die als een steen, een groen juweel,
Blonk door den nacht die ons omsloop
En wurgde aan verdorde keel.
De laatste flonkering verglom,
Het duister ligt als kemelkleed
Zwoel en verstikkend om en om
En 't hart bloedt in een zee van leed.
O stilte die ons overmant,
Die ons benauwt, omgrijpt, verstelt

En ons in bange angsten spant,
Te zwaar voor ons verslapt geweld.

De vijand die verwinnend kwam,
- En moord en brand zijn schrik'lik spoor -
Versloeg, beroofde stam na stam
En trok de bloedbesprenkte voor
Ter zeekust -, wendt nu wederom
Landinwaarts 't wapenzware heir
En dringt de kletterende drom
Aan onze muur in boos begeer'.

O Nabuchodonosors roep
Van jaren her, toen onverhoord,
O kreet om krijg-gereedde troep,
Hoe wreekt gij u in wreede moord!
Wat, volk van Juda, klonk uw lach
Toen honend om dien verren man,
Een énig man die, verre, mag
Zijn krijgers halen - zo hij kan!
En 't weiger-woord in 't bode-oor
Werd als een lont voor spanen huis:
De flauwe, nauw-gevreesde gloor
Brak, zee van vlam, door zwakke sluis.

Hij, Nabuchodonosor, sloeg
Zijn vijand neer in 't stikkend stof
En met zijne eigen pijlen trof
Hij Arphaxad die Mediën droeg
In kroon en goudgeveste zwaard.
Hij brak door Ecbatana's muren
En heeft de Meden doen verduren
Wat 't roofdier nog zijn prooi bespaart.

En daar hij alverwinnend loech
En westwaarts richtte 't bloedig zwaard:
Op! Holofernes, op! te paard!
Haal wat vergeefs mijn bode vroeg,
Haal aarde en water met een heir

Dat heel de vlakte van mijn rijk
Bedekt van kim tot kim, en wijk
Naar 't westelik, Phoenicies, meer.
Dat geen rivier van water blauw,
Maar grauw van mensenbloed bespoelt
De treên van Memphis' troongestoelt'
En Juda's groenende landouw!

Wee nu, mijn stad, die Juda schut,
O poort van zegenrijke woon
Voor onzer vaadren vreê, beschut
De treden van Jehova's troon!
Maar de arm, ontvleesd, is strijdensmoe,
Mijn lied klinkt droevig en verdwaasd
Uit schorre keel; o hart dat raast,
O zin die maalt, en weet niet hoe!

Juda, verloren is de moed!
Juda, verloren is de kracht!
Geen lust stuwt voort ons ebbend bloed,
Geen keert de vloed van laffe klacht.
Er is een zwaard dat dit geweld
Kan keren, maar geen arm voor 't zwaard,
Geen hart voor de arm en geen versneld
Leven voor 't hart, om dood vervaard.
Wij baden om een snel verloop,
Vrijdom of dood, Jehova goed!
Maar als een wervelwind de hoop,
Gelijk een weerlicht zwond de moed!

Mijn klacht klinkt dof door dode nacht, geen stem
Die 't woord verwoordt dat in mijn bange brein
Worstelt om uitkomst. - O geknakt geslacht
Dat hier uw knokige armen strekt die wil
Noch lust opstoot naar 't zwaard. Want strijden
Den ongewensten krijg niet de bestreednen
Met minder vaart van hartstocht dan de rovers
Die bloed- en goud-begerig 't lichaam biên
Voor wat hun meer dan 't leven is; verachten

Vrees, gelijk wij, ze ook al, hun dringt de lust
Naar 't kwaad, en boosheid is, ofschoon kortstondig,
Heftiger dan het goede; lust geeft kracht.
Doch hoor ik, ginds terzij, niet knerpen 't gruis
Van 't rotspad?...moede, zware stap...Wie daar!
Wie zwerft als beedlaar door de duisternis
En zucht en klopt aan nachtelike poort?

STEM
Achior ik!

POORTWACHTER
Wie?

ACHIOR

(terwijl de poortwachter opent)

Achior van Ammon!
Eens Overste, aller heer, machtig gesteld:
Nu minste mijner kindren, moe, een zwerver
Met op de lippen bede om brood en leger
En, in uw rotsgeheven zwaarbestreden
Gastvrije stad vereend met u, den dood.
Laat mij voorbij; breng mij voor wie u aanvoert
Opdat ik, jammerboô, hem voorbereide
Op zware kamp, te zware, of weerstandsloos
Een zéekre martelende dood. Gelei me!

POORTWACHTER
Nu in den nacht?

ACHIOR
Het dringt.

POORTWACHTER
Waart gij in 't kamp
Des vijands?

ACHIOR
'k Ben 't ontvlucht.

POORTWACHTER
Zeg mij, hoe groot
Is Holofernes' leger?

ACHIOR
Straks, maar laat me.

POORTWACHTER
Het heeft geen haast, hij slaapt.

ACHIOR
Zo wék hem toch!

POORTWACHTER
Zo straks. Maar zeg mij eerst uit hoeveel krijgers
De pestilente troep, beneê, bestaat.

ACHIOR
Hoe heet uw Overste?

POORTWACHTER
Ozias, Mica's zoon,
Uit Simeons stam. Toch heerst niet hij; een vrouw
- Jong, wonderschoon, blond, liefelik van oog -
Wier zachtheid vrezen doet, wier toorn verlamt,
Wier beeld in ieders rampbesprongen hart
Leeft als een ijle gloed die warmt en sterkt
Gelijk, en 't oog toch droevig uitzien doet
Om redding, o voor haar, de teedre...
Zeg mij
Zaagt ge ook de tent van Holofernes? Ligt die
Aan dees' oostlike zijde, aan dezen heerweg?
Trok 't leger door de vlakte Jesreëls
Of door de noordelike pas, langs Kana?

ACHIOR
Milcom, Gij God des Hemels, heb ontferming!
Wel zegt ge dat een vrouw regeert, als vrouwen
Zwetsen de krijgers, zonder minste daad
Voor dood die dreigt.

POORTWACHTER
Hadt gij geen moeder? Spot niet
En schimp niet op zodaangen als gelijken

Haar, die uw vader liefhad, zij die vreemde
En wondre kunst verstond - of acht gij 't niet
Wonder en kunst: een vluchtend held te baren?

ACHIOR

(Een menigte mensen heeft zich intussen rond hen verzameld).

Ik hoor uw ongastvrije smaad, zij deert
Meer u dan mij. - Luister naar gij begeert
In enkle woorden wat ik weet:
Hoort! Ruiters
Drie maal vierduizend, boven wiel en zaâl,
Met werpspiets, boog en bijlen; veertigmaal
Drieduizend schilddragende wapenzware
Voetknechten leegren rond de stad. Wie weert
Een macht die als rotsscheurende lawine
Neerstort op onze veelokkende weiden,
En 't bouwland dorplet, 't afscheert als een wolk
Sprinkhanen? Zonk Damascus niet toen dondrend
't Assyries heir van de Antilibanus
Schuimend en ratelend, als onweerhoudbre
Golfstroom de muur verzwolg? paleizen laaiden
Rood in den kolk van vlam, dat heel den nacht
Hoog in 't gebergt' de bleke gletschers bloosden.
En 't volk verzwolg de rook of sneed het zwaard,
't Scherpe, meêdogenloze dat van vrouwen
En kindren, lief en weerloos, 't bloed verstrooide.
En heel dat heerlik onafzienbaar golven
Van gouden tarwe, van der bergen voet
Tot aan de heuvlen van Cochaba, teerde
't Windvleugelige vuur. Geen lammren blaten
Meer voor de kooien in den avondschemer,
Geen koeien loeien meer wen de uiers zwellen
Want ook het vee vond dood voor deernis. Toen,
Als voor de orkaan die wouden brijzelt, verdre
Bloeiende bossen reeds bij 't naadrend onheil
Klagend de kruinen buigen dat de klachte
Niet in gekerm des doods verkeer', boog Tyrus,
Boog Zarpath, Sidon, Akko, Dora, bood
Geheel Phoenice smadeliken vrede

Den overweldiger. O wrede vrede!
Want met gejuich en liefeliken geur
Van kostbaar reukhout, mirre en blijde schijnen
Van vreugdevuren werd het heir verwelkoomd
Dat elke zeegeboorne stad bezette
En op gebod van Holofernes-zelve
De Goden van de altaren sloeg en alle
Versplinterde of vergruisde, in stof en rook
Verstrooide. Opdat het volk den groten koning
Van 't reuzig Assur eren zou, aanbidden
Gelijk een God. Hoor! 't vee geroofd, de palmen,
De ceders en het laagre hout vernield,
Vrouwen bij honderden verkracht, vermoord,
En al wat weerbaar was, zelfs nauw' volwassen
Jonglingen - kindren nog - geprest voor de oorlog.
Nu zinkt geen vloot meer heen aan verre kim
En voert geen schatten aan van ver Numidië
Als eertijds, want wie waagt het wrakke lijf
Op de ongewisse zee voor schatten, weelde
Die 't dierlik heir met enen slag ontrooft?
En wel zijn 't weinge die nog met kleinoden
Goden verblijden kunnen, weinge wien
Nog nazaat leeft die hem te reizen spoedt.

KRIJGSLIEDEN

Droef klinkt, Overste, uw melding,
Droef voor ons die dorstend dierven
Minste laafnis, dat de tong ons
Kleeft aan 't uitgedord verhemelt'.

Zwaar beproeft Gij, God, het leven
Van 't, Uw ongestage liefde
Lijdend volk, dat steeds, gestadig,
Trouwlik U, Jehova, diende.

Liggen wij niet hier te dorren?
Waar een storm voor onze armen?
O Jehova, heer der helden,
Laaf ons, dood ons, heb erbarmen!

Nu de vijand - vreest hij? - schuil blijft
En de krijg schuwt, proeven bitter
Wij de zware, eentoonge spijze
Van Uw zonverhitte dagen.

Waarom toch ontnaamt den moed Ge
Onzer dochtren, de bloôhartgen
Die geen laafnis voor Uw krijgers
Gindse bron ontputten darren?

MEISJES
Hoe? Zullen wij ons weder wagen
In 't diepe bronnenrijke lover
Waar koele schaduwen ons strelen
En huivren doen en zachter aadmen?
Waar onzer lichte voeten tred
Het dor, verradend hout vermijdt
En bleke vrezende gedachte
De zwakste fluistering weerhoudt?

Of in den nacht als zilvre schijnen
Het mos met witte vlekken sprenklend
Ons 't pad beschijnen naar de bron?
Wijl wij bij iedre schuchtre schrede,
In pijn het angstig harte, vrezen
Dat langs het lijf ons de armen glijden
Van ruwe, ruige, grijze krijgers
Die ons beloeren, ons besluipen!

VROUWEN
Nimmer, kindren, lieve kindren, zult gij weer den weg betreden
Naar de plassen die ons lokken met een zonweerspieglend fonklen.
Heeft Jehova, God des Hemels, God der aarde, God almachtig
Onzen dood gestemd, zo sterven wij vereend en hart aan hart.
Doven onze tranen nimmer pijn van leên-verlammend dorsten,
Baatte 't kindren, zo wij schreiden bloed wijl gij ons harte ontstierft?
Zijn de krijgers dan geboden zwaardslag binnenmuurs te beiden,

Toch zal niet de weerloos weke tengre maagdenschaar zich wagen.
Want kiemt niet uit hunne lijven 't jonge leven onzer stamme,
Dragen zij niet toekomsts volksweer in hun ongerepten schoot?
Maar wat is aan ons gelegen die verschrompeld onaanzienlik,
Niets meer biên en alles vergen? Geeft de kannen, en wij gaan.

KRIJGSLIEDEN
God verhoede 't, God beware ons voor zo schamper gruwbre schande
Die ons 't leven zou verpesten, die ons met een vloek zou kwetsen
Zwaarder dan de kwaal die 't vlees ons wegvreet onder huid en haren
Voor den dadendorstgen jongling, voor de minbegeerge maagd is.
Waarlik, zo wij nog een zwaard waard en een krachtig manshart rijk zijn
Werpen wij de last van 't talmen, van het hooploos, daadloos wachten
Die ons opperhoofd ons oplei, hij die eertijds nimmer vreesde,
Van de lenden ons en stijgen als een donderstorm de muur op,
Als een rotsval langs den bergrand storten we in 't vijandlik lager.

VROUWEN EN MAAGDEN
Laat ons leed u geleiden, laat onze angst u raden.
Nooit verwon wie onstuimig en beleidloos stortte
Het gewapende lijf in de onbestuurde kampen!

OUDE BURGERS
Want de tomeloze hartstocht
Werpt zich als een bergstroom neerwaarts,
Snel zich splitsend te allerzijden
En verdelend vaart en stuwkracht
Tot veel krachteloze beken;
Waar de daadkracht, die gebonden
Door den geesteliken ziener,
Door den geest die ziend verenigt,

Door den geest die alom schouwend
Hartstochtloos de kansen rekent
Als een bijlscherp felle wigge
't Bloedend vlees des snellen vijands
Tot Jehova's diepre lusten
Uitstrooit over rots en vlakten.
Heil den leider! heil den heerser!
In wiens machtge greep de massa
Als een tomeloos ontembre,
Maar door hem getemden tijger
Vastgeketend ligt, een werktuig
Naar zijn wil, een reuze-vogel
Die hij over svijands tenten
Als met stormbewiekte vlerken
Zwieren doet, die neerzwenkt, rijtend
Met weerhaakge gierensnavel
't Lillend ingewand uit buikholt'
En de ziel uit hart en longen;
Die de verenloze roofnek
Neerplonst in het dampend, zwoele
Diep doorwoelde vlees en rood,
Druipend van het bloed, omhoog rekt,
Opstrekt naar Jehova's hemel,
Met een schor gekrijs Jehova,
God van wraak, Jehova lovend!

KRIJGSLIEDEN

(Judith, Ozias, Achior en de oudsten der stad naderen).

Maar als uw woorden slechts klank zijn? Een schijn heeft,
En niet de macht, hij die ons hier vastlegt.
Zie, met de schone en lieflike jonkvrouw,
Judith de wondere, nadert de lafaard.
Laf is zijn houding bij 't krachtloze treden
Door onze schansen. Welaan, dat hij kome!
Ozias! hoor! gij onze overste, wensen
Allen rondom u, allen gelijklik
Vrede, of den oorlog waarin gij ons bandet?
Zijn niet de zeesteden vrij? en Bethulia

Ligt op de rots als een vlucht-lamme arend!
Bied toch den vrede of geef ons de kansen
Van roem en van dood maar onthef ons dit dwangjuk
Van daadloze kommer in roemloze schansen.

JUDITH.
Krijgers, mijn vrienden, vrouwen die hen toehoort,
Hoort ook naar mij een oogwenk: Om 't geduldig
En duldloos wachten niet te lengen, spreek ik,
En tot uw heil, tot onzer stad bevrijding.
Hij, deze krijger neven mij, verhaalde 't
Hoe 't hen verging die 't hout, het vee, de weiden,
En de akkers, en de zeilenrijke havens
Den machtigen verdelger, den Assyriër
Weerstandsloos overgaven, wat ellende
Van zijn geweldge wil over hun harten
Al zwepende uitging. Luistert: hij zal spreken
Tot u zo straks gelijk in Ozias' woning
Tot onzen heer, tot de oudsten en tot mij
- Tijding die bang beklemt - van Holofernes'
Toornige woorden en hun dringend dreigen.
En zo gij 't wenst, ook dàn nog wenst, zal waarlik
Geen hand, geen woord, geen wapen u weerhouden
De poort te ontgrendlen; en zij zullen dalen
- Die aan uw offerfeesten, uw mysterieën
Als waardigsten vóórzaten en uw rampen
Als troosters doofden - neer naar 't dal des vijands
En Juda's onderwerping hem verkonden.
Ik weet - bad ik niet daagliks met u saam? -
Hoezeer wij naar Gods regen smachten; moeders
Ik leed met u wanneer uw kindren kreten,
Reed'loze schepseltjes, en gij, onmachtig,
De dorte van uw borsten vloektet; somber
Zaagt, knapen, gij hoe hulploos de oudren leden
Wier zwakke hart geen kracht had tot ontberen;
Uw maagden, die gij 't dierste hield, bezweken
En lagen stervend in de dove straten
Want o, ons aller smart is stom! Maar de uitkomst,

Hoort, de uitkomst nadert! Binnen in mijn hart
Heeft God zijn woord gesproken: Hij zal wenden.

HET VOLK
Beweeg, o gij machtge, den stadsvoogd tot vrede!
De kommer maakt radeloos, stenigt ons, martelt ons!
Liever de dood en de smaad van de slaafsheid!
Want wat wij ook lijden aan redeloos onrecht:
God zal vergelden!
Hij met zijn dondervlam
Zal hen verzengen die krenkend beroerden
Zijn volk, zijn verkorenen, de hoeders van 't heilig
Jeruzalem!

JUDITH
- Jeruzalem, bekorend woord! o naam!
Jeruzalem, ginds aan de zuider bergen
Waarheen geen heirbaan leidt dan door Bethulië;
Bethulia, Judeas poort. - Mijn burgers,
Mijn knapen, snelle helden, rappe harten,
Hoort naar mij, wilt nog luttel uren marren!
Want tot het heil van Juda heeft Jehova
Mijn dorre tong bezield. Als weer zijn toortsen
Van rosse vlammen achter de ooster dalen
Jehova slingert in de azuren heemlen
Geeft u dan over eer der hette zengen
De leste droppen droogt rondom uw hart,
Want schreien zúlt ge, bitter, bloedig schreien.
Maar deze nacht zij mijn! Laat mij van schemer
Die in den nacht verzonk tot daagraads schemer
Die straks geboren wordt aan de andre zijde
Van uwen wal, Gods ingegeven woord
Tot daad herscheppen, zegenrijke daad.
Wachter, ontsluit de poort, waak tot ik keer!

EEN DEEL DER MENIGTE
Wil zij vluchten? Vreest zij Assur? Ons verraden? 't Nest verlaten
Wijl zij 't moordbegerig roofdier naadren weet? Zich ijlend reppen
Over Sichem? over Sjilo? Ophra, Rimmon, Jericho?

EEN ANDER DEEL DER MENIGTE
Heil u, o vrouw, wier teedre jaren
De schoonheid aan den adel paren
En in wier hart geen vrezen loert
Maar die nog zon ziet in dit duister
En door uw diepre zieleluister
Ons donker met een gloed omsnoert!

Heil u! Wij weten nauw' 't bewogen
Harte-geheim, noch 't woord dat de ogen
Onuitgesproken sprekend houdt,
En van des geests gepeins te raden
De duizend war'ge raadsel-draden
Verlamt het hart, verkrankt, vergrauwt:

Wie zal dan Hem, de Kroon, den Koning
Die op het vuur troont in de woning
Der Heemlen, met zijn zin verstaan;
Wie met zijn zwak begrip begrenzen
De onmeetbren geest, wie wagen, wensen
Anders dan naar Zijn wil te gaan

Die alle harten kent, de zielen
Van alle volkeren die knielen
Voor Zijn ontzagbre zaligheid;
Die wellustrijk het hoogst omluistren
En tooien zal dien Hij door 't duistre
Van de allerdiepste dalen leidt.

(Het volk trekt zich terug. Blijven: Judith met haar twee dienstvrouwen, Ozias en de Poortwachter).

JUDITH
Zo zingt hun hart welks vroomheid vrees verwint
Nu van mijn jonge hoop een zwakke sprank,
Een vonkje vuurs hen troostte en iets deed scheemren
Van mooglike uitkomst. O, behoed die vonk.
Hoe maande ons Joakim de hogepriester

Jeruzalems, dat de opgang van 't gebergte,
Breder niet dan voor twee tesaam opschrijdend,
Te houden zij 't en koste dood en jammer:
Judeas vreê beruste in ons beleid!

OZIAS
Maar welke wapens waapnen tegen dorst?
En wil Jehova dit dan van ons vergen
- En zo Hij 't vergt, wat voordeel? - dat wij sterven
In waanzin en versmachten? Zeker zal
De Assyriër dan niet te min verdelgen
De dalen en de heuvlen van Jehova.

JUDITH
Laat mij; ook mij is Gods bedoelen raadslig,
Maar dit meen ik te weten dat, zo 't laatste
En 't grootste niet gedaan wierd, zijn genade
Voor ons verloren ware. Een droom gaf mij
Van deze laatste daad een duister beeld.
En dromen heersen de aarde want zij boden
Jehova's raadslag - Dat zij redden mogen.

OZIAS
De poort staat wijd geopend: ga met God!

(Hij trekt zich terug terwijl Judith knielt en bidt).

JUDITH
Geheim zijn Uwe wegen, Jehova,
Maar onze zinnen, onze begeerten
Verraden Uw wil.
Zij boodschappen wat van Uw eindeloos wezen
Ons eindge bevat, dat het tot een verheffing
En tot een nadering naar Uw genade
Bereid is, en wat van Uw godlike krachten
Sluimert in de onze.
Over ons leven van werken en daden
Zweven de dromen die in de gepeinzen
Van 't werkeloos waken worden geboren

En zij beheersen ons wakende werken
Daar zij uit U zijn, o God der profeten!
Jehova!

U, die de wegen beheerst uit de verten
Van het verledene tot het toekomstige:
U die van de ongeborene daden
Reeds in Uw raadslag weet de vervulling
Daar alle daden der aarde de uitdeiningen
Zijn van Uw eeuwige oneindige golving:
Geef ik mijn maagdelik lijf en mijn leven
Over in deemoed, o God van genade!
Jehova!

Gij, God mijns vaders, die toornt den geweldigen
Op hunne tronen, die gaaft mijnen vader
Simeon 't zwaard in de vuist dat den vreemde
Die tot onreinheid, tot schaamte en schande
Tegen Uw kinderen optrok hij velde:
Gij overweldiger, breek den Assyriër,
Pletter den vijand, keil op zijn schedel
Fel Uwe wraak, o Gij toornende Dondraar!
Jehova!

God, o mijn God, geef mijn hand, mij die vrouw ben
Sterkte en mijn lippen de veinzende listigheid
Want in de menigte niet is Uw sterkte
Noch in geweldigen is Uw vermogen
Maar in het needrige, kleine, vertwijfelde
Menslike harte dat door U bezield wordt!
Ja, ja mijn vader, verhoor dan mijn bede,
Mij die een vrouw ben, O Redder in Sion!
Jehova!

(Zij verlaat met hare beide vrouwen de stad. De poortwachter zingt:

DE POORTWACHTER
Drie paar tengre voeten schrijden
Over 't steile rotsenpad,

Voeren in de donkre bergen
Roem van onze trotse stad!
In de duisternis verdwijnen,
In de donkerheid vergaan
Zuivre zielen die bewegen
Op een nachtelike baan.
Als aan sterreloze transen
Van een wolkdoorstormde nacht
Blinkende kometen snellen
Met een onbestuurde kracht -
Maar zij brengen op onze aarde
Van den Hemel ramp of heil:
Aan hun loop ontkomt geen noodlot,
Aan hun storm ontkomt geen zeil. -
Zo, zo gaan ze en heil of onheil
Brengt hun godgeleide gang:
Treuren al onze ogen traanloos,
Onze harten krimpen bang!
Zwakke vrouw, wat zult gij richten
Met uw tengre meisjesarm,
Eenzaam in de wilde bergen,
- Dat Jehova zich erbarm'! -
Eenzaam bij de woeste horden
Als in 't distelveld een bloem -
Immer eenzame in uw schoonheid,
Eeuwig enige in uw roem!

HET VOLK

(Zang)

Zij heeft van harts benauwde drang
Ons lijf bevrijd.
Wij wachten kalm; dat niet te lang
De morgen beidt!
Houd, God des Hemels, aan den einder
Niet eindeloos Uw vuur terug,
Maar laat Uw leeuw zijn tong van vlammen rekken
En met zijn rosse staart, zwepen zijn donkre rug.
Als hij zijn lenden strekt en zijn gebrul doet loeien

Over Judeas berg en dal,
Ontwaakt de nachtwoestijn en welt ten hemel 't gloeien
Van 't spuitend zonnevuur, dat fonkelt in den val.

Wij leden dorst in diepe nood,
Wij zijn gered.
Ons wacht geen jammervolle dood
Maar vrijheids wed
Welks koelheid ons van vrezens hette
Ontdoen zal en de dorst verslaan -
Zij die ons hart beroert is om te ontzetten
Door diepre wildernis dan die der rots gegaan,
En vond de paân versperd, wellicht, waar zij de wegen
Door ruwe hartedrang tot God's genâ,
Tot onzer vrijheid heil in pijnen is gestegen -
O God, bescherm haar schreên, gelei haar waar zij ga!

(Tegenzang)

Legt nu de handen aan de harp
En roert de trom.
Wij leden fel, venijnig, scharp,
Die tijd sloeg om!
Versiert de reien nu met kransen
En beidt met lofzang Assurs heir:
Als 't klettrend leger dreunt op onze schansen
Duikt ons beklemde hart in vrede's koelend meer.
't Gedurig offer brandt en 't reukwerk walmt in 't branden:
Stijg, stijg op tot Jehova's troon
O geur, die als een duif opvliegt uit onze handen
En als genadebee zich nestelt in zijn kroon.

Judith, Judea's roos, zijn roem,
Daalde in het dal.
Zij kent den weg, redt ons van doem,
Van bangen val.
Verzoen, o vrouw, den legerleider
Met Juda's weergeharde volk
En tover wreden rover tot bevrijder,
Tot scepter, leliënblank, den roden plunderdolk.

Gij weet, met woorden zacht, uw taal tot vroeden vrede
Te leiden en gij dooft de lust
En temt de bloedgier fel en mengt met trots uw bede;
Uw al' bekorend schoon voert wildsten toorn tot rust.

(Zang)

Maar als zij Assurs woede stilt
Met onze stad,
Zal hij niet zuidwaarts zwerven, wild
Verdelgend, plat
Brandend ons land en moordend, tegen
Jeruzalem, Jehova's huis,
Inlossen voor onze afgedwongen zegen
't Hun afgemarteld bloed dat vloeit van onder 't kruis?
Bethulia, houd stand! geef voor geen zilvre vrede
De gouden zekerheid in ruil
Dat Juda ligt gedekt, dat niemand kan betreden
Haar godgewijd domein, dan door uw lijkenkuil.

Wat Judith, Juda's dochter plant
Na wijs beraad,
Ligt als een gaaf voor onze hand,
Ons hart ten baat.
Maar nooit zal weifling ons doen kopen
Met bloed van stamverwant ons heil;
Werpt voor geen vrijdoms rust de poorten open,
Bied voor geen eigen vreê Gods uitverkoornen veil.
Verlaat de rede niet met opgetogen zeilen
Om voordeelvolle handelsvaart,
Als broeders, zusters, alle in nood en doodsangst wijlen,
Weerloos voor wreedheids speer, voor wraaks geduchte zwaard.

(Tegenzang)

Wij horen naar geen woord dat bang
En bevend zingt;
Wij streden fel en leden lang,
Ons leven dringt,
De honger dringt, de dorst dringt, tijden
Zijn nu vervuld voor ons gemoed,

Dat na een lange eb' van vreugde in lijden
Verdorde en nu begeert de volle vreugde-vloed.
Op op en niet gedraald! wat wachten wij den morgen,
Wat wachten wij de zon als nu
In 't duister ons de zon van vrijheids vreugd de zorgen
Verstrooien kan? Op, op! de vrijheid ons en u.

Legt nu de handen aan de harp
En roert de trom.
Wij leden fel, vernijnig, scharp,
Die tijd sloeg om.
Wij gaan, gelijk een stroom, die dammen,
Te eng voor 't zwaar geprang, verbreekt,
Uit onze muren uit en rennen, rammen,
Bronstge, gelijk, in 't dal waar 't lavend water leekt.
Daar beidt ons Judith blij, daar beidt ons Assurs bende
Van vijand tot een vriend gegroeid
Daar zij, o 't rijpe hart!, al haat en haats ellende
Als overdadig hout van svijands stamme snoeit.

OZIAS
Wat waanzin raaskalt hier! Zwijgt stil! Terug!
Laat los de bout! Ik roep tot God: o smijt
Uw bliksem neer op wie het poortrecht schendt!
Vervloekte lafaards! Wie een hand strekt trekt
Dit lemmet door de buik en hij begeert
Geen andre vrijheid meer dan die van dood.
Wat joelt, krioelt ge hier en wacht den dag,
Gelijk beloofd, niet met gerusten zin?

Dit is wel 't volk: het volk dat altijd zwenkt,
Roemvolste daad verlaat voor vuig verraad,
Den leider huldigend hem straks verkoopt
En zinloos offert, voor een bui van lust
Naar hartstocht duidt. Hen rede niet regeert
En met geen rede temt mijn woord hun drift.
List remt hun lust wellicht, maar niet het Woord.
Hartstocht verslaat hun hartstocht, angst breekt neer
Dolle begeerte en wie hun driften zweept

Met juist en helder inzicht, tegendrift
Tegen den drift opjaagt, regeert het best.
Als gril'ge kindren zijn ze en al hun ziel
Is als de arena waar de leeuwen leeuwen
Moordend bekampen. Maar de sluwe list
Is voor den sterke een misselike weer
Dien elke held verfoeit; doch 't moet zo zijn.
't Zijn niet de grootste geesten die de volksdrift
Weten te leiden tot 't begeerde doel
Maar wel de slinkse, snelle en gladde en gauw
Stelling-verwislende die 't zekerst gaan.

Als ik 't gemurmureer versta, 't verward
Baazlen en zwetsen dat geen strijders past,
Meent gij, en hoopt, Bethulia te redden
Door nu, na langen duur van weer, de poort
Voor Holofernes te oopnen? Wel, komt mee!
Dees noorderpoort is breedst en laat u uit
Weerstandsloos en, wellicht, ook zonder rouw.
De krijgsman weegt maar weinig die de vlucht
Of de overgaaf, verdekte vlucht, begeert;
Geen leger dat hem graag behoudt. Maar hoort:
Gij, Achior van Ammon, spreek tot hen
Verhaal waardoor gij hier kwaamt; spreke uw woord
Het droef en bang bericht dat gij mij gaaft
In de aanvang van den nacht en dat de schone
Judith dreef uit ons midden. Zeker drijft
Uw woord ook dezen naar het gindse kamp.

ACHIOR
O leven, dat mijn wonderende brein
Steeds weder overweldigt, dat dit hoofd,
Zo volgeperst met denken en gedroom,
Met iedre stonde meer verrijkt en toch
Steeds sneller brengt nabij den killen dood!

Joden, mijn oude hart leent zwakke kracht
Aan mijn vermoeide tong. Mijn lot is wreed
Gelijk het uwe, doch wie niet ontwijkt

Maar het gevaar bewust en rustig ziet
Verwint het reeds, want hij verwint de vrees
En waar geen vrees rest eindigt het gevaar.
Wat dan nog blijft, wat raakt het ons?

HET VOLK
Wat raakt dit ons? Het is geen troost!
Dit woord zinkt weg!
Het drijft niet op ons brein, het loost
Niets van 't beleg.
Wij hebben lang genoeg geleden
Om doof te zijn voor loos beraad.
Met onze ziel kreunt ook ons lijf om vrede
Dat water! water! krijt en alle reednen haat
En alle laffe praat die in een walm van woorden
Onze enige begeerte smoort:
Wat nu ons nog weerstaat vindt zwaarden rêe tot moorden:
Stormt borst aan borst vooruit en ramt de harde poort.

ACHIOR
Scythopolis zag 't heir en Geba 't heir,
En heel een maand lag 't drommend daar in 't dal
Zaamlend de krijgers en de hengstgetuigde
Strijdwagens, en de phalanx boog de spits
Oostlik van zee en zuidwaarts van Damascus.
Toen beefde Juda, want gij, Israels kinderen,
Uit ballingschap nauw' tuis, gezegend nauw'
Uw woon, de schepen en Jehova's huis,
Vreesdet geweldiglik. Door heel het land
Was elke rots met weerbre bent bezet
En in den nacht hing rood aan iedren top
Van het gebergte 't laaiend wachtvuur. Wijd
Breidde dit vuur zich uit; zo rekte in nood,
Gelijk die vlammentongen, Israels hart
Op tot Jehova. En geen vreemd', geen slaaf,
Of met de mannen, vrouwen, kindren boog
Hij voor Jehova's altaar in het stof,
In zak en as. Want heel het aangezicht
Van 't wijd Judea weende. Elk hart kreet

In bevende ernst tot Israels God, groot
In vuur van toorn en storm van wraak: O spaar,
Spaar onze kindren voor 't verderf; voor prooi
'Hoed onze vrouwen; en bescherm de steên
En 't smetteloze altaar voor schendge hand!

Toen nu de legervoerder Holofernes
Dit drijven zag; het nachtlik vuur, 't rumoer
Van waapnen hem geboodschapt werd, beriep
Hij een versaamling aller leiders. Toornig
Zat hij, temidden der trawanten-bent:
Die van de zeekust en van Ammon, mijn
Dappere wapenbroeders, en de vorsten
Van Moab. En hij sprak, in kille toorn:
Gij Kanaänieten, zeg mij, wat voor volk
Bewoont dit heuvelland? Noem mij de steden,
De sterkte van hun waapnen en beduid mij
Waarin hun macht berust en wie hun vorst is.
En daar geen spreken waagde na zijn woord
En deze bange stilte slechts zijn drift
Hoger deed golven, zoals zijn gefronsd
Voorhoofd deed blijken, sprak ik, naar mijn hart
Mij ingaf, dus: O machtig heer, vergeef
Wat zich de stem van uwen slaaf vermeet
Voor u te spreken - en ik deed 't verhaal
Hoe, uit Chaldea stammend, 't sterke ras
Der uitverkoornen zich Mesopotamië
Tot gaarde en woon koos en de kudden dreef
Langs de oevers van de Euphrates; want Chaldea
Stootte hen uit daar zij den nieuwen God
- En niet Chaldeas goden - dienden, God
Die in den Hemel troont, de sterke dondraar,
Hem dien gij allen kent, de God van vuur
Dat brandt in deze dalen en het zaad
Optrekt uit de aarde. Maar dit volk vernam
Zijn stem die hen gebood, en op 't gebod
Gewillig luistrend dreven zij het vee
Westwaarts tot Kanaän. Weelde van gewas
Graasden de kudden en vermeerden snel;

Weelde van goud en zilver won zich elk;
Tot weelde in zonde ontaardde en God, in toorn,
De honger over 't land wierp. Want wie Jahwe
Gehoorzaam dient vindt wellust, wie Zijn weg,
Doof voor Zijn stem die uit Zijn priesters spreekt,
Verlaat, wordt wreed gekneusd in smaad. Zo zonk
Van een vrij volk het Jodenvolk tot slaaf
Van Faraonen. Maar een wijs man stond
En sprak tot God voor hen, bracht hen terug
In de eerdienst van Jehova. Toen wierp Hij
Zijn zegen nogmaals tot hen, leidde hen
Aan de Jordaan in vruchtbare vallei
En daar zij vrij van zonde leefden rustte
Zijn hand beschermend op hen. Doch toen zonde
Zich spreidde in hunne volkren wendde God
Zich weg van hun geklaag en wederom
Verwon hun vijand en zij leden zwaar
In slavernij, en 's vijands schenderhand
Brak neer hun templen. Zie, gij allen weet het,
Maar dit sprak ik daarginds tot Holofernes:
Dit volk is sterk met God. Het is weer vrij.
't Leeft zondeloos beneê zijn hand die hoedt
En hoedend hen geleidt en hen beschut.
En daarom, o mijn Heer: ware er gebrek
Van deugd in hen en zonde tegen God:
Roer dan uw scharen, storm en overwin.
Maar zo geen zonde hen verdierf, o mijd
Hun heuvelig gebied, want, onverwinlik,
Wacht hèn de zege, wacht òns spot en smaad.
Zo zeker is dit: Zonder God valt elk,
Maar wiens gemoed met God is, overwint.
Toen zweeg ik en een ieder zweeg zeer lang.
Toen dreunde een breed gemurmel uit de troep
En stemmen braken los uit het gedreun
Die riepen om mijn dood: Neer hem, hij smaadt
De macht van Assur met een krachtloos volk:
Laat ons de berg beklimmen: slecht éen storm:
Verscheuren we onze prooi in éne ren.
En toen 't tumult bedaarde: in de raad

Recht stond daar Holofernes voor zijn troon.
Zijn groot gelaat was bleek van toorn, zijn stem
Dof als een naadrend onweer: 'Wie zijt gij
Huurling, die profeteert! Uw laffe woord
Onttroont geen hoogre kracht. En wat van God?
Het volk van Israel schut, voor ons, een God?
En wie is God dan Nabuchodonosor?
Hij, door ons wapenklettrend heir, verwoesten,
Verdelgen van de vlakte dezer aarde,
Vertreden onder duizend bloedge hoeven
Zal hij 't vervloekbaar Israel en zijn dalen
Zullen zich dronken drinken aan heet bloed
Waarvan de damp de heuvelen bedwelm'.
En gij, huurling van Ammon, niet meer zult ge
Vanaf dit uur blikken op mijn gelaat
Totdat gij mij herkent, wrekend mijn roem
Op 't jodenvolk daarginds. Het zwaard mijns legers,
De veelheid mijner krijgeren zal dringen
Door uwe lenden, o verdoemling!' Dan
Wenkte hij zijn soldaten die mij bonden,
Mijn armen ruglings en naar zijn bevel
- Na weken van gevangenschap in duister
Wijl gij, Bethulia, rondomsingeld smachttet -
Leidden zijn wachters mij daarginds in 't dal
Waar 't water ruist der bronnen. Daar, bevrijd
Van 't koord, dreef men mij hierheen en ik sta
Zo, als een doodgedoemde, met u, Israel....

DE VROUWEN

De toortsen branden flauw, de nacht wordt diep en zwart,
De fakkels op de muur zijn neergebrand en doven:
Het schriklik duister dringt ons hart
Tot diepsten demoed neer, elk richt het oog naar boven
Waar, eenzaam, starrepronk op ons, verlaatnen, straalt.
Want zó werkt Jahwe's wil, diep in 't verborgen
En zegent al wat ademhaalt.
Hij lenigt smart en 't pijnlik zorgen
Wien hem vertrouwt.
O wijkt, hoe lang ons wee ook duur',

Hoe ook geknauwd,
Niet van zijn troon, niet van zijn vuur:
Hij sloopt - Hij bouwt.

O Heer, o Hemelgod, zie op hun trots, hun roem,
En zie daarnaast den val van Uw verslagen kindren
Die achtendertig dagen doem
Van hooploos dorsten niet in trouw tot U deed mindren.
Het volk van Ammon waakt, gewapend, bij de bron,
In 't land bij Dothaïm ligt Esau's horde,
Zowel naar 't Zuid' als naar de zon
Reikt 't wakend heir waarmee ze omgorden
Uw dorstig kroost,
Dat heef'ger roept en strenger smeekt
Om sein van troost:
O wraakgod, dat Ge hén stort en breekt:
Uw zege' ons bloost!

De Burgers
En morden we al in angst, en schreide meen'ge keel
En kreet van plein tot plein de doodsangst onzer vrouwen:
‘Geef niet het kortgepeilde deel
Maar schenk de volle dronk, want onze kindren flauwen:
Hun dood komt op uw hoofd, o Micha's zoon, verkracht
Hebt gij ons recht door Assur te bestrijden;
Nog beter slaafsheid dan de klacht
Van onze kinderen die lijden
In doods venijn.
Want hulploos zijn wij nu, en God,
Ondanks ons schreîn
Verkocht in svijands hand ons lot
Zo heet van pijn.’

Zo riep 't opstandig hart: ‘Geef over stad en land
Tot plundering en moord, want beter is te sterven
Door svijands bloedbegeerge hand,
Dan, Godverlaten hier, ons zelve te verderven!’
O Heer, vergeef dit snel en angst-bevleugeld woord.
Geen ramp treft ons dan 't erfkwaad onzer zonde

En niet is in ons hart gesmoord
De vlam, die, sterk, ons houdt verbonden
Met 't pure vuur
Dat in Uw hart brandt. Zie, geknield
Ligt aan de muur
Al 't volk, doodsreê, maar sterk bezield
Door lijdens duur.

OZIAS
Zoo gaat met mij; bezet de muur; de wacht
Waakt aan de poort. Gij vrouwen, keert naar huis,
Verzorgt de kindren; 't is de laatste nacht.

(Allen af. De poortwachter, alleen op de poortmuur, zingt:)

DE POORTWACHTER
Weer eenzaam waak ik op de muur
En luister op het minst geruis,
Zoals een kat in donkre schuur
Loert, de ogen wijd, op rappe muis.
Maar niets komt dan het ver gerucht
Dat iedren nacht 't gedierte weeft,
Het gonzen van de muggenvlucht,
De uil die zacht en donzig zweeft
En 't roofgediert' dat van heel ver
Zijn langgerekte kreten jankt.
Doodstil zijn al de bergen, 'k sper
Mijn aandacht wel, maar niets dat klankt
Valt op mijn oor. Hier, uit de stad,
Dringt het geluid uit iedre straat,
't Geschrei van kindren en het rad
Troostend maar radeloos gepraat
Van de ouders of het wild geween
Van wie zijn kind of lief verloor
En nu met hart-doorscheurd gesteen
Bij 't lijk waakt, nachtlang de uren door.
Maar meest ook is het inzijds stil
En uren lang komt geen geluid
Dan van de stilte 't vreemd getril

De lichtloos dichte huizen uit.
Daar liggen, wie er wonen, stom
Van wanhoop, spraakloos, lustloos, lam;
Levende lijken hurken krom
Tegen de muren, ziek en klam.
Dan hoor ik weer naar buitenwaart
En droom door de eindloos wijde stilt'
Waar geen geluid door 't lover vaart,
Waar monotoon de krekel trilt.

(Langs de muur nadert iemand vanuit de stad)

Een meisje?

HET MEISJE
Wachter!

DE POORTWACHTER
Ben jij 't, liefste?

HET MEISJE
Stil!
O lief, is 't waar, en ging een bode heen,
Sluipend door 't slingrend bergpad naar waar ver
Jeruzalem blinkt? Ging hij uit om hulp?

DE WACHTER
't Is waar, hij sloop, gelijk een hagedis,
's Nachts

HET MEISJE
- En wanneer? -

DE WACHTER
- Voor zeven nachten - voort
Tussen de ruwe rotsen van de berg.
Hij was een snel man, een behoedzaam man,
Lenig en listig, rolde, ineengekromd,
Gelijk een losse steen daar waar de helling
Kaal was en vlak, en kroop van schaûw tot schaûw
Tussen spelonkenmonden, door de kloven,
Gleed door de droge beddingen der beken,

En hield zich schuil des daags. Ik zag hem gaan
Toen hij zijn tocht begon. Den tweden nacht
Gaf ons een ver vuur in 't zuidwesten konde
Dat hij behouden doorbrak en met spoed
Voorthaastte naar Jeruzalem. Dit's al.

HET MEISJE
Gaf hij geen sein dat hulp beloofde? O lief
't Is niet om mij, je weet, ik voel geen vrees
Waar 'k jou nabij heb, maar zo zwaar is 't troost
Aan andren geven uit een hooploos hart.
De glimlach die nog hoop liegt wordt tot grijns
Wanneer de ellende al' leugenkracht verlamt,
Zo vreeslik zwart dat ze elke glimlach doodt.

DE WACHTER
Mee lijden helpt meer...

HET MEISJE
Maar mijn ogen zijn
Te moe voor tranen. In Bethulia
Leeft nu geen vrouw meer die nog schreien kan.

DE WACHTER
Ik weet, lief, dat niets zo het leed verdooft
Dan noodzaak zelf te troosten. Toen ik streed
Tien jaar geleden tegen Moab, streed
Een vriend, mijn dierste, naast mij; een scherp schot
Kwetste mijn schouder, scheurde gruwlik 't vlees.
Ik gaf een gil en stortte en - viel op 't lijf
Van wie mij 't liefst was toen, gelijk met mij
Maar in de borst en dodelik gewond.
Ik hielp hem van het slagveld, bij de beek
Bette ik zijn brandend voorhoofd, met koel nat
Laafde zijn hete lippen, heel dien nacht
Waakte ik bij hem, tot in de dageraad
Zijn geest verlost werd. Maar mijn eigen pijn
Deerde mij weinig, zo ze al deerde...

EEN VROUW

(komt toelopen. Terwijl zij spreekt komen van alle kanten vrouwen, later ook mannen, bijeen)

Ik liep
Vergeefs de muur rond, met begerig oor
Ging ik langs stomme lippen. Slaap en dood
Spreidden hun sluiers over man en knaap.
De fakkels doofden, de uchtend is nabij.
Maar zeg mij, sterke waker, wiens dof lied
Van ver mij lokte: is er reeds nieuws van ginds?
Keerde de bode? en waartoe ging hij uit?

EEN JONGE VROUW
Ik ken hem wel, hij kwam nog niet; hij bracht
De wens van 't volk tot van Jeruzalem
De tempelraad. Hij onderwierp aan hun
Rechtvaardig oordeel, dat Jehova steunt:
Of 't duldbaar is, het afgezonderd graan
En 't offervee, de meelbloem en de wijn,
Aan 't volk te schenken, om nog zó de kracht
Van 't uitgeleefd Bethulia te lengen.

EEN OUDE VROUW
Geen leek zal van het heilige eten. Hij
Die heilge gaven, afgestaan aan Jahwe,
Als voedsel tot zich neemt, laadt zondeschuld
Zwaar van ontwijding op zijn hart, zegt Jahwe.

HET MEISJE
't Is waar, maar wat is zwaarder zonde aan God:
't Prijsgeven van Bethulia, Judea,
Zijn troon, Zijn huis; dan wel: van de offerspijs
Tot meerdre weer te nemen? Is niet 't laatste
Kracht lenen tot behoud van heel zijn rijk?

DE OUDE VROUW
Hij die de wet schendt zondigt, is verdoemd;
Wie weerloos, krachtloos sterft is schuldloos, lijdt
De doem die Jahwe oplegt. O, dit volk,

Eigengerechtigd, jeugdig-dwaas! 't Begaat
Eerloze daân tot winst van schijnbare eer.
Zelfs minste zonde is val! Wat ook het doel zij
Verdoembaar is 't. Geen waarheid duldt de mom
Van leugen. Wie die liegt om waarheids winst
Wint waarheid, daar hij liegt? O dwaas geslacht:
De minste weifling van den schutter leidt
Het schot terzij, hij mist de roos; het zwaard
Dat even aarzelt deert wellicht maar doodt niet.
En welke ziel die van Gods zuivre weg
Zij 't al om eervol doel, een even wijkt,
Strijdt waarlik voor een zuivere eer?

DE JONGE VROUW
Zij raaskalt!
Al wat gedaan wordt deelt zich in een doel
En 't middel tot dat doel. Heilig is 't doel
Waarvoor Bethulia strijdt, en 't heilig doel
Heiligt het middel. Zo gelijk de zon
Haar kracht en licht van leven de aarde schenkt...

DE OUDE VROUW
En elke bloem zich inbeeldt zon te zijn,
De wetten van de zon te kennen...Dwaasheid!
Dwaasheid van dwazen, een kwadrate dwaasheid!

EEN STEM
Zij is geraakt. Laat haar met rust!

EEN ANDERE STEM
De boô
Seinde geen antwoord?

DE OUDE VROUW
Denk wat de Ammoniet
Tot Holofernes sprak: Zolang voor God
Zij schuldloos zijn verheert geen aardse macht hen.

EEN STEM
Ja, ja, zeg gij wat schuld en onschuld zij.
Wie stelt de wet hier?

DE OUDE VROUW
God! in ieders hart!

EEN JONGE VROUW
Geen antwoord. Zeven dagen. Deze nacht
De laatste nacht, zei Ozias. Luttel uren.
Ik heb geen kindren meer. Wat raakt het mij.

EEN ANDERE VROUW
Maar wat van Judith? Waartoe ging zij heen?
'k Hoorde haar woorden maar verstond geen zin.
Slechts zinloze beloften.

DE OUDE VROUW
Niemand weet het
Dan God. Zij sprak tot Ozias duistre woorden.
Niets vragen! drong zij; laat mij gaan; dees' nacht
Bezoekt de Heer zijn Israël door mijn hand;
Maar, tot mijn daad volbracht is, sluit 'k mijn hart.
En, ofschoon niemand haar begreep had toch
Zulk machtge drang haar tedre stille stem
En haar gelaat glansde als van hemels licht
Dat aan haar ogen, godbezielde, ontvonkte,
En heel haar houding was zo streng en fier
Dat geen weersprak. Ik hurkte daar in 't donker
Dichtbij haar in een hoek, zag, hoorde 't al'
En mijn geloof steeg snel als langs de peilschaal
't Wassende bergbeekwater na den donder.
Nu ben ik zeker dat Gods hand ons redt,
Nu ben ik zeker dat Zijn licht ons leidt
Ook door dit dringend donker.

EEN STEM

Maar toch is 't
Een mis'lik teken dat zij zweeg, geheim hield
't Doel van haar daad. Ik meen, dat open woord
Bij zuivre daad meer voegzaam waar'; òf 't woord
Dat zich in 't hart verbergt verhult daarmeê
Trouwloze daad, wat 'k meer geloof dat juist is.
Nooit schuwde 't open woord daden van recht.

DE OUDE VROUW

De ingeving Gods daalt in het slingrend hart.
Half onbewust, bewustloos schier, geleidt zij
Daad en gedachte en geen verwoording reikt
Zo ver, omvat zo veel dat zij verklankt
Wat, een onmeetlikheid van duisternis,
In 't hart ligt, 't hart besturend. 't Hart is 't schip
Waarin Gods eeuwge waarheid als de loods
Het roer grijpt. Maar wie weet de juiste koers dan!
Genoeg is dat men weet: een vaste hand
Geleidt tot veilge haven; dat men sterk is,
Gelooft in God en diep in vroomheid zwijgt
Tot God zijn taak, door onze hand, volbrengt.

EEN MAN

Maar de profeet spreekt wat de Godheid ingeeft.
De ingeving Gods vindt daar een luide stem...

DE OUDE VROUW

Maar geen profeet spreekt, voor hij profeteert,
Over wat God in zijn gemoed bezielt.
Hij zwijgt en wacht. De zanger zwijgt en wacht.
Zijn zang is daad van God, zijn ziel Gods harp.
Zo is ook Judith's ziel Gods aardse zwaard
Want zij gelooft. Door haar geloof vereent zij
Haar menschlik hart aan Gods onmeetlik leven
En uit dit leven zinkt in haar gemoed
Wat 't aardse leven zuiverend behoedt.

EEN VROUW
Uw woorden pralen zoals Judiths pralen
Met rijken tooi, toen zij de stad verliet.
Wie was niet stom verwonderd, toen zij ging
Gedost in zijde èn met juweel gedekt,
Omsnoerd met paarlen 't fijn gevlochten haar,
Kostbre sandalen aan de voeten, de armen
Fonklend van goud en eêlgesteente, in de oren
Glinstrende ringen. Is dit vroomheids tooi?
't Leek meer de schandpronk van een lichtekooi.

EEN ANDERE VROUW
En in haar korf, wat nam zij mee? Fijn brood,
Geurige wijn en waardvolste olieën, vijgen,
Geroosterd graan, om, wijl wij hongren hier,
Daarginds te feesten bij den duivelvorst
Van 't graag, wellustig Assur? Waarom ging ze
Als om de nood van dorst en dood te ontvliên?
Zij redde 't lijf en al haar rijkdom droeg ze
Over in 't kamp des vijands!

KRETEN UIT DE VERTE
Vuur! een vuur!

(Volk komt uit de straten toelopen)

VROUWEN
Sein van Jeruzalem? Wat boodschapt 't vuur?

EEN STEM
Een rosse vlam sloeg op in 't zuiden, doofde
Na korten hellen gloed, toen na een wijl
Sprong 't laaiend licht opnieuw ten hemel, lekte
De donkre kimme-wand En 't vuur brandt voort...

EEN MAN
Jehova strekt zijn hand uit over Juda!
Zijn vuurgreep is 't die vlamt!

EEN STEM
Knielt, buigt en bid!

EEN SOLDAAT
't Is vuur dat antwoord boodschapt. Laat de stadsvoogd
Ons 't teken duiden! Waartoe langer talmen?

DE WACHTER
Geen derde vlam sloeg op toen 't tweede licht
Gedempt werd?

DE SOLDAAT
't Doofde niet, het vlamt nog steeds.

DE WACHTER
Dan luidt het antwoord weigrend. Duld en wacht!

EEN STEM
Dus weigert Joakim?

OZIAS
Hij spreekt Gods woord.
Geen zonde ontwijde ons altaar. Maar getrouw
Aan Gods geboden harden wij de nood.
Wij waren sterk, o krijgers, toen 't beleg
Gereid werd rond de muren, sterk in Jahwe.
De maan zwond en het duister baarde nieuw
't Stijgende licht dat wies en zwol en bleek
Onze angsten overstraalde. Ook dit zonk heen
Na traaglik mindren en in zelfde jammer
Wachtten wij weerom 't rijzen van nieuw licht.
Wij leden duldzaam al dien tijd. Getrouw
Hoedden wij 't altaarvuur dat de offers dreef
Op tot Jehova's Hemel. Weifelt 't hart
Dat zó lang duldde en breekt dit volk de band
Die Jahwe sloeg rond zijn hart en het hunne?
O, tart Jehova niet. Daag God niet uit!
Wie kent het menslik hart, het brein zijns broeders
Of de eigen geest zelfs, zo dat hij verstaat

De oorzaak van elke daad? Welk mens dan meent
Gods wegen te begrijpen daar hij nauw'
De aardse beseft? Vertrouwt op God, te groot
Voor ons verengd begrip. Acht Hij het recht
Dan redt Hij ons, o burgers, Assur plettrend.
Doch zo zijn inzicht ons verderf beplant
Verdelgt Hij dit Bethulia van de aarde.
Weest needrig, buigt in deemoed, denkt en voelt
In iedre vezel van uw lijf: Zijn recht
Is ons recht en Zijn inzicht ons gebod!
Vraagt niet naar rede want Zijn rede is ruim
Gelijk Zijn hemel, de onze is eng 'lijk 't dal
Waarin wij wonen. Zie, Zijn woord is storm,
Zijn smart slagregen: de onze een zucht en tranen,
En kan het kleine 't grote omvatten? Baart
Het veulen hengst en merrie? O verlaat
Uw hart op Zijn geweldge wil, Hij drijft
Ons stuurloos schip ten haven en Zijn adem
Waait onze zeilen tot een veilge reê,
't Zij die van vreugde of die van dood. Maar beî
Begeert ons hart want beî zijn gaven Gods.

(Een ontevreden gemurmel stijgt uit de menigte op)

DE KRIJGSLIEDEN

(onstuimig naar de poort dringend)

Achtendertig dagen dreven
Wij geslagen en gebroken
Op de golfstroom van ons leven
In de wervelwind gedoken.

Maar geen God geleidde ons nader
Tot Zijn ongekende woning:
Geen bleek, schuttend, ons een vader,
Geen, verwinnend, onze Koning.

Waar de golf slaat en het zeil scheurt,
Waar het roer knakt en de ra breekt,
Redt geen hand die 't hart ten heil beurt
Hem die hooploos om gena smeekt.

De Poortwachter
Een stem roept buitenmuurs. Een vrouw! 't Gewaad
Wit in het duister schemert in de verte.
Ze is van Judea, ze is van Judith. Blij
Wuift ze haar sluier. Help mij, hef de bouten!

Stemmen uit de menigte
Nu keert ons lot, nu wendt zich alles. 't Eind
Is nu nabij.

Een der dienstmaagden van Judith
Heil burgers, driewerf heil!
Ik ijlde sneller, boodschap Judiths komst
Die onverlet weerkeert vanuit het dal.

Stemmen
Spreek, spreek, vertel!

De vrouw
Zij klom tot gindse rots.
Vermoeid van 't stijgen rust ze een oogwenk. Ach.
Mijn borst is ademloos van 't snelle gaan.
Laat me even wachten want wij repten ons
In al te rappe vlucht.

Het volk
Gevlucht? Waartoe?

Ozias
Een woord: deed zij de daad waarvoor zij ging?

De vrouw
Ik weet het niet. Zij zei: ga vlug, bericht
Dat ik behouden weerkeer, want de dag
Waakt snel over de bergen. Daarom ijlde ik...

Ozias
Waart gij met Judith in het kamp?

DE VROUW

(Een groot vuur is op het plein ontstoken waar de menigte zich rond geschaard heeft)

Wij daalden
Voorzichtig door het donker van den voornacht
En zwijgend, want zij ging als in gedroom
Met lichten, doch wat tragen tred. Haar oog
Zag sterk en rustig, doch van ver, als uit
Een vreemde wereld op ons neer. Zij scheen
Een groter leven dan haar eigen hart
Te dragen in haar lichaam, trots en fier
En toch ook zo deemoedig en zo zacht.
Wij daalden langs de heesters, door het loof
Der laagre struiken, tot wij, aan de bron
Genaderd...o mijn hart stokt als 'k herdenk
Mijn schrik van toen: Rondom, aan allen kant
Rezen plots reuzge krijgers, talrijk als
De halmen van het graan, uit 't nachtlik zwart
Der schaûw-spelonken, sprongen op ons aan
En bonden onze polsen onder ruw
En lachend praten; wat ik niet verstond.
Maar Judith sprak bedaard en vorstlik hoog:
Toen leidden zij ons met wat zachter taal
Voort door het cederwoud waarachter 't kamp
Zich in een kring van vuren uitstrekt, 't leek
Onmeetlik, want zo ver mijn spiedend oog
Kon overzien, deinde het vuur. De wacht
Nam ons, na fluistrend praten, mede inzijds,
En honderd krijgers voerden ons door 't kamp
Tot Holofernes' tent. Daar wachtten wij
Omringd door drommend volk, baardig en ruw.
Maar eerbied blonk uit aller oog. Verwondring
Mengde zich met dien eerbied om haar schoonheid;
Bewondring groeide uit beide en 't fluistren, luid
En luider wordend sprak wat 't hart verborg.
Diep in zijn tent troonde de legervorst.
Zijn overwelfde zetel blonk van goud,
Smaragd, turkoois en eelgesteent geweven

In 't felle purper. In den schemer zat hij
Gekroond, getooid, omringd door legerleiders
In prachtgewaden van kostbaar brocaat,
En waapnen dragend fonklend van gesteente.
't Was schoon en onverbeeldbaar als een droom
Die bij 't herdenken schittrend, maar te snel
Den geest ontijlt. Hij rees en trad naar voor
Wijl blonde knapen, plechtig, voor hem uit
Zilvere lampen droegen. Toen hij na kwam,
Een reus van kracht en 't baardige gelaat
Geweldig als een leeuwenkop, een wreed
Heet brandend licht in de ogen, stond mijn hart
Van doodsangst stil. Maar 'k boog, wijl Judith boog,
Knielend en 't voorhoofd aan den grond. Hij sprak:
Rijs op, vrouw, wie ge ook zijt, wees niet bevreesd,
Want nooit deerde ik wie zich uit vrijen wil
Mij onderwierp. Heb moed, want gij zult leven
Nu en voortaan. Maar zeg mij, waarom vlood ge
En kwaamt tot ons? - Toen sprak, met vaste stem
Judith aldus: Heer van dit leger, krachtig
Ver boven aardse macht, waar ook in opstand,
Hoor uw slavin, waarheid is in mijn woord.
En als gij handlen wilt gelijk ik zeg
Zal God zeldzame daden doen geschiên
Door mijne hand aan u. Want al hetgeen
Achior, die tot ons vlood, sprak, is waarlik
Diepere waarheid dan een, vreemd aan Jahwe,
Beseft. Zo luister dan. Jehova's volk
Kan sterven niet, noch door des vijands zwaard
Vernederd of verstrooid zijn, zo het leeft
Naar Jahwe's wet. Maar 't valt indien het zondge.
En zie, 't is na aan vallen, want door dorst
En hongersnood beëngd slaat het weldra
Schendende hand aan de offergaven Gods
En is weldra verweesd dus en zal voogdloos
Van 't boze hellen tot een steilen val
En weerloos zijgen in het scherp uws zwaards.
Dit nu voorziende, vluchtte ik uit mijn huis
Want trouw diende ik mijn God en ik vermeng niet

Mijn leven met de harten die de kroon
Jahwe's verzaken. Daarom, heer, geef oorlof
Mij en mijn vrouwen, iedren nacht te bidden,
Buiten uw kamp, in de eenzaamheid, tot Jahwe,
'Dat Hij mij boodschapt wen Bethulia
Zijn naam in zonde onteert. Dienzelfden dag
Meld 'k u Zijn woord en weerstandsloos valt wis
De poort van Israel voor de vaan uws legers,
God werpt de zondgen weerloos op uw zwaard.
En dan, o dan geleidt mijn hand uw heir
Dwars door Judea tot Jeruzalem
Waar ik uw troon zal richten. Weet, gij zult
Verstrooien hen als herderloze schapen
En nog geen hond zelfs zal zijn stompe muil
Oprekken voor u. Zie, dit alles sprak
Gods woord in 't diepste mijner ziel. Hij zond
Mij u, dat u mijn mond Zijn woord getuigt. -
Zo Judith. En zij stond, een stralend beeld
In 't midden van de krijgers, teedre blankheid
In ruige donkerte en het volk rondom
Bewondrend, fluisterde: Noch is in wijsheid
Van zinrijk woord, noch is in wondre schoonheid
Een vrouw aan haar gelijk op heel onze aarde. -
En Holofernes ook was welgezind,
Sprak tot zijn wacht het order dat haar vrij liet
Den uitgang iedren nacht tot buiten 't kamp
Tegen den morgentijd, en zijn gelaat
Zag met een glimlach neer tot haar gelaat
Maar vreeslik was zijn glimlach, zijn gezicht
Grijnsde van wreedheid en van ruwe lust.
Zo staat een tijger tartend voor een rank
En bevend hert. Maar Judith beefde niet,
Blikte terzijde en 'k zag zij lachte zacht
En in haar ogen droomde steeds 't geheim.
Meer dan zij zelf was droeg zij in haar ziel
Die door haar heldre stem en teder oog
Geluidloos tot mijn hart zong. Onze tent
Werd ons gewezen, voor de late rust.
Maar nauwliks viel het tentdoek of Bagoas,

De eunuch van Holofernes, noodde haar
Tot een festijn, in 't laat uur, met zijn meester
Die dorstig was naar wijn en winst van lust.
Zij ging - o, witte ree met broos blank hart -,
Maar in haar blik lag zulk verheven vreugd
Dat wij niet vrezen konden en haar heil
Zuiver en zeker scheen van vroom geluk.
Wij spreidden zachte huiden voor de dis
In Holofernes' tent, nabij zijn troon,
En traden dan, naar zij gebood, terzij
Achter 't gordijn. Wij hoorden luid de klank
Der bekers en der kannen en de lach
Van 't ondier, naast de zachte stem van haar
Voor wie, de donzge duif, ons bang hart kromp.
Maar na een korte wijl werd 't doodlik stil
Achter het tentdoek. Na een poze schoof het
Zachtjes terzij en Judith kwam. Zij droeg
Gewikkeld in een doek een, naar zij sprak,
‘Teken Jehova's dat bevrijding duidt’
- Mijn zuster draagt het in haar korf - en stil
Traden wij, stoorloos, door het nachtlik kamp
Wijl 't morgenuur nabij was, voor 't gebed.
De wachters bij de vuren achtten niet
Op onzen uitgang; Holofernes' woord
Verzekerde ons een veilige uittocht. Hoort!
Van ver, de stem van Judith!

JUDITH

(van buiten de muur)

Open! open
De poort nu, wachter! God, Jehova-zelf
Is met ons, toont zijn macht Jeruzalem
En zijn fel hemelheir tegen den vijand,
Gelijk hij heden deed!

(Het volk werpt de poort open, omringt Judith)

HET VOLK
Heil! heil voor Judith die behouden
Weerkeerde uit de opgesperde muil

Van 't ondier dat in onze wouden
Bloedgierig loert, van moordzucht vuil,

En in zijn kuil, van bloedbegeerte
En wellust wentlend, niet tot buit
De hinde krijgt daar uit de veerte
God haar in veilge zegen sluit.

Waar de dood loert en de nood stijgt,
Waar het hart breekt en de smart zwelt
Is Uw hulp nabij: de dood zwijgt
Waar Uw bliksem hem in 't hart velt.

JUDITH
Looft God! Looft, looft God, zeg ik, want Hij nam
Niet zijn genade heen uit Israel
Maar met het schamel werktuig dat mijn hand is
Versloeg Hij onzen vijand - dezen nacht.

HET VOLK
Hoe warmt uw woord, gelijk de vlammen
Van dit fel vuur hier op dit plein
Ons kleumend lijf, de koude en lamme
Verkrachte zielen, bang en klein.

Jehova, God der hemelhorden,
Wij riepen om Uw hulp en steun,
De lofzang dempt de stem die morde
De zang van vreugd het schor gekreun.

Waar Uw ziel daalt in de mensziel,
Waar Uw kracht straalt uit het aardse oog
Is Uw hulp nabij, een wens viel
U op 't hart, die bliksmend 't zwaard toog.

JUDITH
Zijn hand greep 't zwaard. Hij die Jehova heet
Schendt niet den zin dien deze naam besluit:
Hij houdt wat hij belooft. Zijn daad is mijn,
Die bevend ben, een zwakke vrouw, een niets,

Niets dan een wankle weifelende ziel,
Maar in mijn ziel rustte zo zwaar Zijn wil
Die mijn bewegen en mijn slingren hield
In de evenmaat van Zijn gerusten geest.
Die geest trok mij in 't midden van het kamp
Tot voor de tent van Holofernes. 'k Stond
Rustig temidden van het woelend heir.
In 't moordbegerig leger glimlachte ik
Van zeekre kalmte want ik kende God,
Geloofde in God, Hij was met mij, o, God
Leefde in mijn ziel want in mij was 't geloof.
En toen hij mij begeerde en ik zijn blik
Duizlig van waan en zwak van hartstochts storm
Ving in mijn heldre ziel lag reeds zijn lijk
En 't lijk van heel zijn heirmacht in mijn droom.
Toen noodde hij mij, machtloze, in zijn tent
Tot een festijn en aan zijn roden mond
Hief hij den roden wijn, het bloed zocht bloed,
't Bloed vloeide in hem, maar 'k wist, 't zou weldra uit hem
En aan zijn lijf, van lusten loom, ontvloeien.
Want na een korte wijl zeeg 't dronken dier
Wiens drankbegeerte elke andre lust versloeg,
In zwoelen roes op 't rustbed. Toen greep hem
Dees linkerhand in 't haar, en met mijn rechter
Nam ik zijn krom juweelomflonkerd zwaard:
‘Sterk mij dees dag, o God van Israël!’
'k Smoorde de kreet en hieuw en hieuw opnieuw!
Toen spoot het bloed omhoog uit plompe romp
Die viel, stuiptrekkend, onder 't bed: ik hield
Aan 't haar Bethulia's trofee, triomf,
Israels triomf, Jehova's gaaf: Hier! hier!

(Zij toont het hoofd van Holofernes)

OZIAS
Buigt neer nu, burgers van Bethulia,
Looft God, dankt God en buigt u diep in 't stof,
Zend Hem blijk van uw liefde en eeuwge trouw.
En gij ook, wees gezegend, o mijn dochter,
Hoog boven alle vrouwen, wees gezegend.

Want uw geloof zal aan geen hart ontgaan
En eeuwig brandt in heuchnis aller volkren
De macht van uw verbond, die staalde een maagd
Tot sterker dan een krijgsman, en te niet deed
De vijanden uws volks. O Jahwe! Heil!
Gij die de Heemlen en deze Aarde schiep
Die haar omstralend leidden tot dees daad.

JUDITH
Nu nog één woord, mijn broeders, neemt dit hoofd
En spijkert hoog het aan de poort. Grijp' dan
Elkeen zijn wapen en, vereend, valt uit,
Stormt neer in 't dal en recht op svijands kamp.
Dan blaast zijn wacht alarm: de hopliên ijlen
Om leidend woord tot Holofernes, 't Hoofd
Dat hoofdloos, hun geen raad meer spreekt, die wild
Radeloos dan, en 't hoofd verliezend, vliên.

DE WACHTER

(op de poortmuur)

Reik hier mij 't hoofd. Hier hang' het!

JUDITH
Zie, de zon
Schittert boven de bergen. Stormt! Valt uit!

DE KRIJGERS.
Wij treên met zonomblonken zwaarden
En met een vreugde-omblonken ziel
Naar Gij ons richt, God, die op de aarde
Uit duisternis der Heemlen viel

En van Uw liefde en klaarte stortte
In 't hart van haar wier geest ons voert,
Zij die den dood bedwong en kortte
Den nood die straf ons hield omsnoerd.

Waar de berg daalt en de bron blinkt,
Waar het bloed leeft dat ons staal tart,

Breekt, nu 't licht straalt, eer de zon zinkt,
Jahwe's woede op Assurs dwaalhart.

(Zij trekken de poort uit. De vrouwen en meisjes staan in de poort en op de muren.)

REI VAN MAAGDEN
Het vuur bleekt in den dag. Het dal ligt hel bestraald
Van 't licht dat vleuglend vlug den hemeldom doorhuivert.
Zie hoe langs 't steile bergpad daalt
't Sneltredend dapper heir dat de valleien zuivert
Van 't roofbegerig bloed dat loerend ons omdwaalt.
Heil onze zuster! Zij heeft Gods genade
En Zijn barmhartigheid gedeeld
In 't geeslend, delgend vuur, dat 't kwade
Hatend omspeelt;
En liefde, die met zachte gloed
Ons warmt en schenkt
Aan 't moede en lamgemarteld bloed
Wat laaft en drenkt.

REI VAN VROUWEN
Zie hoe langs berg en heuvelkam
De vijand vlucht.
De doodsangst sloeg hem vleugellam,
Hij smijt de lucht
Met 't stof dat van de wagenraadren
Opwolkt, de wagens vlieden al';
De paarden hollen los; in de aadren
Van 't reuzig tentenkamp woelt brand van wal tot wal;
En 't vee breekt loeiend uit. Hoort de elefanten dreunen:
O Jahwe, stom zien we op Uw macht.
Met louter vrees verslaat ze 't zwaard dat ons deed kreunen,
Vrees, die een vrouwehand deed laaien in den nacht.

KOOR
Wat is een mens, een man, een vrouw,
Een maagd, een kind
Méer dan een drup van vluchtge dauw,

Dan zand in wind?
Maar wie aan God zich voelt verbonden
En tot Zijn liefde opricht het hoofd
Wordt in 't zwak hart de stalen straal gezonden
Van zijn onaardse kracht, die alle twijfel dooft.
En midden in 't gedruis van woorden en van daden
En menseliker steun beroofd
Groeit heldenmacht in 't hart en 't bloeit in Uw genade,
Het zwakste en teerste hart, zo 't, God, in U gelooft.

Geschiedenis en Stelsels van Gymnastiek
Door
E. de B.

Wie, gedurende een paar weken, dagelijks wat luttele stonden wijdde aan het keurende lezen van een polemiek over stelsels-van-gymnastiek, en, na een slapelooze nacht, de pen wil vatten tot het neerschrijven van een kalme bespiegeling, slaat zich wanhopig de handen tegen 't hoofd, waar het geroezemoes begint van ruiters op stokpaarden, noemend zich zelf en de honderd tegenstrevers respectievelijk opvoeder en verkrachter.

Alleen de frissche winden op de straten en pleinen zijner vaderstad, of een avondje met vrienden, zullen hem genoeg op zijn verhaal laten komen, om een rustig oog te slaan op de verre elementen, de doode braven, en de nabije, nu stiller, die alle hun plaatsje willen houden in zijn indachtigheid.

Herdenkend nijgt hij naar de kant van den Rijn, waarover van ver een liedje krinkelt, op de tonen van fluit en vedel. Een stoet van getooide kinderen en statige heeren begeleiden een glanzende koe, die, bebloemd en bewimpeld, traag beenend de gave van haar goedwilligheid gaat dragen naar den ouden Gutsmuths, gehuldigd, deze, om vijftigjarige arbeid in en rond Schnepfenthal.

Toen, invretend op den verwrongen geest der pedagogie van de 18de eeuw, het onderwijs zijnde een marteling voor die het eenigszins doorgevoerd ondergingen, te Dessau de eerste inrichting voor een natuurlijker opvoeding ontstaan

was, - en de nobele Salzmann, komend na enkele anderen, in datzelfde gesticht wanorde en twist om geld had gevonden, en zijn eigen huis bij het Thuringerwoud had gebouwd, lei Gutsmuths, bij dezen laatste, de grondslagen eener beredeneerde gymnastiek.

Zijn streven mocht bewondering wekken, en paste in het programma van zijn 'Philantropinum' of 'School der Menschenliefde' die met de Dessau'sche ten andere niet de eenige bleef. J.J. Rousseau en Pestalozzi werkten in op het toenmalige leven. In die rustige en nuchtere dagen braken de korsten van geheugenmoord en godsdienst-tyrannie; Die weinige over Duitschland verspreidde scholen werden door vreemde rijkemanskinderen bezocht, 'nur für von den Prinzen an bis an die Kinder der Handelsmanner oder angesehener Kunstler, diese mit eingeschlossen' waren ze volgens het woord van hun levenswekker Basedow bestemd.

In 1802 hoort Holland weer eens de mare door zijn predikant Rusburg, die het genoegen smaakte met de lustige Schnepfenthaler jeugd het bosch in te trekken: 'Diese ganze Unterrichtsstunde war Uebung und Vergnugen gleichzeitig. Jeder war gleichmassig bestrebt, seine Kunst zu zeigen. Doch sorgte Herr Gutsmuths dafür, dass niemand etwas uber seine Kraft hinausgehendes darstellen durfte und dass alles den gemachten Fortschritten gemass und dem Körperbau nich zuwider war. Zum Schlusse warf noch der Unterweiser ein zusammen geknüpftes Taschentuch auf einen sehr schlanken und recht hohen Baum, das von einem kleinen Burschen von 13 Jahren mit unglaublicher Schnelle und Behendigkeit heruntergeholt wurde, ohne dass, zur Befriedigung (der Zuschauer), der junge Baum sich irgend überbog.'

Hadde Gutsmuths de zaak binnen zijn leeraars-ambt beperkt, slechts weinigen hadden zich verontrust in de kringen der bestuurderen, die 's lands roer in handen hielden. Wel was de hoogere geestlijkheid op deze nieuwlichters gebeten, die den heeredienst verbrokkelden en den godsdienst verzoetten. Maar aan het politieke kleed werd niet geraakt. Tot Gutsmuths, hierin volgend de demokratische begrippen van zijn meester Salzmann, te ijveren begon voor het stichten, in dorp en stad, van openbare turnplaatsen 'het volk ten goede'. Luide

prezen hij en zijn geestverwanten de prachtige vernieling die er dan zou gebeuren van het leed en de onrechtvaardigheden, voortspruitend alleen uit de zwakte en het onverstand van den mensch. Ja in enkele hoofden drong zich het denkbeeld op, dat stilstaan een idee-fixe zou worden, van een bevrijd en vereenigd Duitschland.

Deze beweging nochtans bleef bij Gutsmuths eer vreedzaam menschlievend dan militair, en nog in 1819 schreef de man, zich stellend tegenover de nijdige bekamping van het goevernement, die bij poozen zijn moeizaam werk vernielde:...'denn sie (de Regeering) erleichtert durch solche Vorbereitung die Pflicht, *deren Erfüllung sie will* und macht eben dadurch jeden Träger dieser Pflicht williger, und bereiter zur Erfüllung. Die Sache ist so klar an sich selbst, dass jedes weitere Wort mir unnöthig scheint. Also soll die Erziehung militärisch werden? der Schluss ist zu voreilig. Es kann gar keine Frage sein, dass sie es *nicht* werden soll und nicht werden *darf*, weil militärische Erziehung, angewandt auf ein volk, dieses aus dem Zwecke und Ziele der Menschheit hinaustreibt.'

Een volledig beeld van een feest in Gutsmuths' jaren geeft ons het verslag van de inhuldiging der nieuwe Schnepfenthaler turnplaats, in de pedagogische 'Nachrichten aus Schepfenchal'.

'Auf dem Platze stellte sich die junge Mannschaft, ihre Spring-Stäbe im Arm, in zwei Reihen auf: wurde von Herrn Hofrath (Gutsmuths) angeredet, mit dem Zwecke der Feier bekanntgemacht, in zwei Unterabtheilungen (Reihen) gebracht, und erhielt ihre Anführer (Vorturner 4 an der Zahl)...Weiter las er ihr die Gesetze vor ("Katechismus" von 1818), deren pünktliche Beobachtung jeder Jüngling und Knabe sich, in Beziehung auf das Turnen, zur Pflicht zu machen habe: und fügte dann noch einige Worte der Begeisterung und Ermunterung hinzu. Unmittelbar darauf wurde zu den Uebungen geschritten, an denen, so weit Zeit und Kräfte es erlaubten, diess Mahl alle Zöglinge thätigen Antheil nahmen. Zuerst ging es an den Höhensprung mit Stäben und ohne diese Hülfe; dann an die Schwungübungen am Barren (von dem das "Turnbuch" noch nicht geredet hatte); auf diese folgten die Uebungen auf dem Schwebbalken; hierauf wurde an der Stange und am Seil geklettert; ferner durchs Schwung-

seil gelaufen und gesprungen, und zuletzt wurden noch einige Stücke am Reck geübt: Mindestens zwei Stunden waren über diesen körperlichen Uebungen unter steter Anstrengung der turnlustigen Jugend dahin geschwunden; und doch verlangte diese immer noch nach mehreren Uebungen. Die Vorsicht gebot aber, ihrem Eifer Grenzen zu setzen: die ganze Gesellschaft lagerte sich im Schatten der hohen Buchen und genoss ein ganz einfaches Mittagsbrot. Die ungemein schöne Witterung lud zum längeren Verweilen auf dem freundlichen Platz ein; und so wie das Verdauungsgeschäft vorüber war, erwachte auch in den Jünglingen und Knaben die Lust zu neuen Anstrengungen wieder. Jetzt erhielten sie gem die Einwilligung der Vorgesetzten. Man warf demnach zuerst Wurfspieszen nach einem Ziele; zog dann, in zwei Parteien geteilt, am Seile um die Wette; sprang hierauf in die Weite, wiederholte auch den Höhensprung, und schloss mit dem belustigenden Gesellschaftssprungs, bei dem jeder über seinen aufrecht stehenden Vormann, auf dessen Schultern sich stützend, hinwegsetzt. Die Hörner riefen nun zum Abmarsch; die junge Mannschaft trat wieder in Rei und Glied, und zog, das Gewehr auf der Schulter mit Musik die Anhöhe hinab. Die schöne Wiesenfläche, an welcher der Zug vorüberführte, lud noch zu einer Uebung im Laufen ein, die unter Hernn Bensens Anführung (der auch bei mehreren der frühern Uebungen thätigen Antheil genommen hatte), vollbracht wurde. Im kurzen Trabe liefen die funfzig Turner (theils fremde, theils eingeborne, d.h. Deutsche) immer einer hinter dem andern, und zwar die Kleinen voraus, dem Vorläufer nach, der in mannigfaltigen Windungen die Wiesenfläche durchzog: welches den Zuschauern eine angenehme Unterhaltung gewährte. Damit schloss denn das kleine Turnfest, dem Alle, die Thätigen wie die Zuschauer, mit vielem Vergnügen beigewohnt hatten.'

Hoe groot een omwenteling deze opvatting beteekende, zegt ons de 'Geschichte meines Lebens' (1790) van Dr. Bardt, die een Philantropinum stichtte te Marschlins in Graubündten. Dr. Bahrdt behandelt het jaar 1754 van zijn schoolgaan: 'Alle Erhohlungen der Schüler bestanden, wie ich schon gesagt habe, in dem Ambuliren im Kreuzgange. Nur Som-

merszeit wurden sie sämmtlich in einem Zuge von dem Lehrer, welcher die Woche die Inspektion hatte, zuweilen (etwa einmahl wöchentlich) auf den freien Platz geführt, welcher vor dem Kloster lag, wo sie ein Paar Stnnden Ball schlagen oder Kegel schieben durften. Funfzehnmahl im ganzen Sommer war Hauptpromenade, welche der unwissendste und in der Diatetik unkundigste Mensch erfunden haben muss. Nämlich die ganze Schule zog Mittags um ein Uhr in der grössten Hitze aus mit Musik und dem (Turn) Gesange: “Salve cordis gaudium, salve Jesu” u.s.w., und musste so in Procession den hohen steilen Berg hinan klimmen, an welchem das Kloster lag. Das war ein Gang bergauf, der wenigstens drei Viertelstunden dauerte, und wo die Sonne gerade auf den felsigen und steilen Fusssteige lag, auf welchen die Kinder schwitzend und keichend hinauf steigen und noch die Ballons und Kegel schleppen mussten, von denen jeder Tertianer einen in seiner Zelle in Verwahrung hatte, und auf dem Spielplatze abliefern musste. Wenn die Kinder hinauf waren, mussten sie auf die schattenlosen Plätze sich verfügen, welche jeder Klasse ein für allemal angewiesen waren. Zum Glück gabs oben nichts zu trinken. Nach Verfluss von zwei Stunden wurde von den Inspektoren gepfiffen, warauf die Schüler von allen Seiten her zusammenlaufen und der Visitation beiwohnen mussten, um auf die Vorlesung ihres Namens “hier” zu antworten. Zwei Stunden nachher wurden sie abermals visitirt und den Berg wieder hinabgeführt.’

Ondertusschen waren Gutsmuths' beginselen ook in anderen tot groei en bloei gekomen. Had hij reeds in '93 zijn ‘Gymnastik für die Jugend’ laten drukken, enkele fracties van zijn denkbeelden kwamen tot rechtstreekscher toepassing in andere omstandigheden en door anderen wil. En wat hij misschien niet zou hebben gewenscht, werd toch met deze gymnastiek verkregen.

De ten slotte te slappe en te zelfgenoegzaam blijkende principes van de Menschenvrienden, die God den dag lieten scheppen en er door voeren, waren onnut in de hevige beroering, die eindelijk Duitschland schudden kwam na Napoleon's vlucht uit Rusland.

Jaren reeds had Friedrich Ludwig Jahn, geboren in 1778,

de overheid verontrust - die alte Geschichte - door zijn drijven. Buitengewoon gebouwd, was hij een tamelijk wild student te Halle, waar hij met voorliefde geschiedenis studeerde, en Noorsche talen om de Noorsche sagas. Hij had zijn eigen kijk op godsdienst en politiek, en werd in 1801 daarom gerelegeerd. Onder een valschen naam in de Universiteit van Greifswald binnengedrongen, werd hij na een hevig conflikt met zijn medestudenten, in Februari 1903 ‘wegen seiner schlechten Gesinnung und rohen Sitten’ met het z.g. ‘consilium abeundi’ gestraft.

Van dan af zwerft hij rond als onderwijzer. Waar hij dit kan, verzamelt hij rond zich een bende knapen, waarmede hij de stad verlaat, de velden in of naar zee, om hun te leeren vechten, loopen, duiken, lettend even weinig op dagelijksche kwetsuren als op de scheuren en vlekken van zijn eenige rok.

Voor hem had haat tegen de vreemdeling de kracht van een dogma. In een van de schermutselingen die Duitschlands bevrijding voorafgingen, in de Ardennen, stierf zijn vriend Friesen, die met hem de Turnfahrten en de openbare Turnbijeenkomsten had ingericht en in leven hield. Teekenend en roerend zijn de woorden, die Jahn aan een discipel daarover schreef: ‘Friesen war ein aufblühender Mann in Jugendfülle und Jugendschöne, an Leib und Seele ohne Fehl, voll Unschuld und Weisheit, beredt wie ein Seher, eine Siegfriedsgestalt von grossen Gaben und Gnaden, den Jung und Alt gleich lieb hatten; ein Meister des Schwertes auf Hieb und Stoss, kurz, rasch, fest, fein, gewaltig und nicht zu ermüden, wenn seine Hand erst das Eisen fasste; ein kühner Schwimmer, dem kein Deutscher Strom zu breit und zu reiszend; ein reisiger Reiter, in allen Sätteln gerecht; ein Sinner in der Turnkunst, die ihm viel verdankt. Ihm war nicht bescheiden, in 's freie Vaterland heimzukehren, an dem seine Seele hielt. Von wälscher Tücke fiel er bei düsterer Winternacht durch Meuchelschoss in den Ardennen. Ihm hätte auch im Kampfe keines Sterblichen Klinge gefällt. Keinem zu Liebe und keinem zu Leide; aber wie Scharnhorst unter den Alten, ist Friesen unter der Jugend der grösseste der gebliebenen.’

Jahn stierf in verbittering. Nadat de Duitsche staten het

juk hadden afgeworpen, bleef hij naar hun eenmaking streven, waarvan hij zijn hardnekkige opvatting had. Een Turnfahrt, die hij in 1817 met verscheidene leerlingen door Pommeren naar Rügen ondernam, bezorgde hem voor goed den naam van een gevaarlijk mensch. ‘Es verbreitete sich nämlich das Gerücht, dass er öfter unziemliche Reden in den Städten gehalten habe und der pommersche Regierungspräsident von Pachelbel berichtete nach Berlin, dass Jahn und seine Begleiter durch ihr Schmutziges Aeussere und durch das Singen unangemessener Lieder allgemein aufgefallen seien. Als das verfänglichste der gesungenen Lieder wurde angegeben: “Ich hab' mein' Sach' auf nichts gestellt.” Dass Goethe der Verfasser dieses Liedes, davon hatte der Herr Regierungspräsident schwerlich eine Ahnung.’

In 1819 beticht van hoogverraad en bederven der jeugd, wordt hij daarvan vrij gesproken, maar leeft nog enkele jaren in hechtenis. Op de vestingwallen speelt hij met kanonballen.

In 1825 vrij gelaten, wordt hij verbannen ‘op meer dan tien mijlen van alle universiteits of gymnasialstad’. Wanneer hij in 1848 naar het Parlement gaat, is het hem daar niet meer naar den zin. Hij neemt voor goed afscheid van de Turnerij, wier politiek inzicht een ander is dan het zijne. Hij hoopt op een later geslacht, dat ‘van niets vreemds zal willen hooren’ en ‘an der Einheit Deutschlands (habe ich) festgehalten wie an einer unglücklichen Liebe.’

‘Vater Jahn’ geldt nu voor de invoerder van de Gymnastiek. Hij leerde de Gymnastiek van Gutsmuths kennen, gaf ze onvolkomen aan zijn omgeving over, en wierp zich ten onrechte op als de Prometheus van de lichamelijke ontwikkeling. De patrioten van Duitschland voelen zich nu best thuis onder de aanwezigheid van zijn geest. Maar wij vreemden, wij weten het, hebben het van Gutsmuths.

Wanneer, in 1793, Gutsmuths zijn eerste methodische werkje over Gymnastiek in de wereld zond, kwam de 17-jarige Zweed Per Henrik Ling aan de universiteit te Upsala.

Deze welsprekende zou zijn idee als volgt verklaren: ‘Die Verehrer und Pfleger der Gymnastik mögen noch so laut

auspasaunen, dass Tausende von Gesunden durch Gymnastik kräftiger und mutiger geworden seien, als sie schon waren; dass Tausende von Kranken, nachdem sie vergeblich Arzeneien gebraucht, durch Leibesbewegung gesund geworden seien: alles dieses beweist nicht, was die Gymnastik ist und sein soll; denn ihre Gegner antworten mit Recht, dass Millionen kräftiger und mutiger wurden ohne sogenannte Gymnastik und das Millionen Kranke das Krankenlager geheilt verliessen nur in Folge arzeneilicher Hilfe. Es ist also nicht auf diese Weise, wie der Nutzen und die Notwendigkeit der Gymnastik nachgewiesen werden muss; der Beweis muss in dem Menschenorganismus und dessen Gesetzen gesucht werden und dann auch tritt erst die Idee der Gymnastik in voller Klarheit hervor.'...Hij slaagde in zooverre, dat de pastor Tröst bij zijn graf kon spreken van één die - 'durch die Erfindung und Ausbildung einer fast ganz neuen Heilkunst sich einen eigenen Meisternamen erwarb, nicht nur geehrt und gefeiert im eignen Vaterlande sondern auch in fremden Ländern gekannt und geschätzt.'

Tijdgenoot van Jahn, hebbend als deze een voorliefde voor de studie van talen en volkeren, reisde Ling na zijn universiteitsjaren door Denemarken, Duitschland, Frankrijk en Engeland, zich door de wereld werkend als vertaler en leeraar. Hij diende bij de krijgsbenden van prins Condé.

In 1805 teruggekeerd, gaf hij te Lund voordrachten over Noorsche mythologie en was er taalleeraar. In 1806 werd hij wapenmeester aan de universiteit.

Hier begon hij zich meer bizonder aan de studie van het menschelijk lichaam te wijden, om de grondslagen te leggen voor die gymnastiek, nu als de 'Zweedsche' bekend, die alle enkele spier, en de voorname organen, op de juiste manier wil bevorderen.

In 1812 werd hij vechtmeester in Stockholm. In antwoord op een vraag om steun voor het te stichten Centraal Instituut ter opleiding van theoretisch en praktisch onderlegde gymnasten, spreekt de bevoegde minister de fameuze woorden: 'Wij hebben al jongleurs en koorddansers genoeg, zonder dat wij om hunnentwil de staatskas nog lastig vallen.' Het volgend jaar echter werd het instituut, dat nog bestaat, met een karige staatstoelage ter meubileering, geopend.

Deze rustelooze ziel, die met zijn gezin eer in onmin leefde, en zijn nachtrust op de helft kortte, dichtte: ‘Friede ist ein volkommenes Gleichgewicht d.h. Ruhe und diese ist die Hauptbedingung für alle schöne Kunst, denn Schönheit, Wahrheit und Harmonie oder Friede sind Eins; dieser Friede abertritt im ganzen Menschengeslechte am Volkommensten beim Kinde hervor. Ja selbst der Schlaf, welcher bei jedem physisch oder moralisch gesunden Individuum ein Ausdruck negativen Friedens ist, ist beim Kinde volkommen positiv; daher ist auch des Kindes schlaf am schönsten, wie alle seine Bewegungen. Das Leben tritt überall in seinem Individuum hervor und die Entwickelung geht in ungehindertem Laufe, von Moment zu Moment, vor sich, sofern nicht das Kind von einer bestimmten Krankhaftigkeit angegriffen ist. Des Kindes formierte Bewegungen geben auch für den Künstler ein Vorbild ab, um nicht bloss höhere menschliche, sondern auch die göttlichen Eigenschaften darzustellen.’

In zake Gymnastiek betrachtte hij een doorgevoerde volmaking, onderscheidend heil-, pedagogische-, weer- en aesthetische gymnastiek, en voor de eerste een vasten en veelledigen vorm bepalend. In de aesthetische gymnastiek zal hij o.a. de gelouterde aangepastheid van alle dagelijksche beweging beschouwen.

Ling was een kind van zijn tijd en is voor ons niet zonder gebreken.

Vergeet men naast hem te noemen Gutsmuths, zoo ligt zulks misschien voor een deel aan de omstandigheid dat beiden, Ling en Jahn, aan een algemeen germaansch stuwen gehoorzamend, polemiseerden met hun beste krachten tegen vreemde invloed. Ook als zoodanig huldigde hem Vrijheer von Beskow, in zijn voorwoord voor Lings werken:

‘Zwanzig Jahre sind verflossen, seit der Asa-Barde sein ehrenbekränztes Haupt zur Ruhe legte, beschattet van Lorber und Eichlaub. Das Geschlecht, welches nunmehr auf dem wechselnden Tummelplatz des Lebens auftrat, kennt seinen Ruhm, ehrt seinen Namen; aber wie viele haben seine Schriften gelesen und die Schöpfung dieses mächtigen geistes bewundert, so einzig in Ihrer Art? Und dennoch giebt es keinen Vaterländischeren Skalden als Ling, bei welchem die Götterlehre, die Sagen, Kämpetaten, Natur-

gemälde. Sitten, Sprache, Bilder, alles so urnordisch ist, dass keine Spur fremden Einflusses sich darin entdecken lässt. Diese nordische Drapa-Dichtung - denn Lings epische, dramatische und lyrische Gedichte, angeschlagen in demselben Grundton, bilden *eine* grosse Dichterschöpfung - ist nicht blos eine Quelle des Genusses für die Freunde der schönen Litteratur und für Leser im Allgemeinen; diejenigen welche bezweifeln, dass, wie der Dichter, so auch der bildende Künstler tiefe Eingebungen aus ihm schöpfen könne, mögen Fogelbergs Götter betrachten, oder Quarnströms Iduna, oder Sandbergs Valkyrien, Wahlboms Skizzen zu "Asarne" etc. Ja, eine besondere Beachtung verdient die Bewegung, welche Lings Behandlung der Asa-Zeit im Gebiete der bildenden Künste weckte. Poesie und Kunst sind so innig mit einander verbunden, dass das, was eine fruchttragende Wahrheit bei der Einen ist, nich ohne Bedeutung bei der Andern bleiben kann. Die Hauptfrage ist weniger, ob Lings Gedichte mit gewissen Regeln der Kunstlehre übereinstimmen, als vielmehr ob sie sich auszeichnen durch Natur und Wahrheit. Wenn dieses nun nicht der Fall wäre, wie könnte das Lesen seiner Gedichte zu unsterblichen Werken des Meissels und Pinsels den belebenden Impuls gegeben haben? Und doch ist es faktisch, dass Fogelbergs Asa-Götter wohl nicht den Tag erblickt hätten, wenn Ling nicht gewesen wäre. Er war es, der die Asenwelt dem jungen Künstler eröffnete, welcher so gern dem Asa-Skalden sich anschloss, um aus seiner Unterredung die tägliche Nahrung für sein schaffen zu empfangen. Der Eindruck davon war so tief und lebendig, dass er dem Phidias-Sohne während eines dreissigjährigen Aufenthalts in Rom verblieb bis sein Jugendtraum von den Asa-Göttern und deren Darstellung in sichtbarem Bilde zur Verwirklichung kam. Der "Gothische Bund" setzte Preise aus für die künstlerische Behandlung der nordischen Mythologie und veranstaltete eine Ausstellung, wo Fogelberg, J.v. Breda, Sandberg, Salmson, Berggren und andere tüchtige Künstler wetteiferten in Abbildungen von Odin und Mimer, Brage und Idun, Aegir und Ran, Frey und Balder, Thor und den Jätten. Als Hj. Moerner den Auftrag erhielt, Schloss Rosendals Salon mit einem Rundgemälde zu zieren, wählte

er - der eben Ling gelesen und von dessen lebendigen Schilderungen mächtig ergriffen war - Odins Einzug mit seinen Asen. Man weiss, welch hohen Werth Fahlkrantz auf Lings Schilderungen der nordischen Natur setzte und welche herrliche Zeichnungen Wahlbom zu Lings Asarne lieferte...Gewiss ist, das unsere Litteratur kaum ein vaterlandischere, kraftvollere, stärkendere und reinigendere Seelenspeise aufzuweisen hat, als sie sich in der Lektüre des alten Asa-Skalden Ling darbietet.'

Ling stierf in '39. Vóor zijn verscheiden vroeg hij:

'De dood maakt een einde aan mijne werkzaamheid en mijn gansche arbeid zal als eene zeepbel verdwijnen, zoo het niet aan Uwe Majesteit en aan de Nationale Vergadering behaagt den laatsten wensch van een stervende te voldoen: Laat het Instituut zich volgens mijne plannen ontwikkelen. Onder mijne honderden leerlingen zijn er maar twee: Branting en Georgii, bekwaam om mijne gedachten tot een goed einde te brengen, en die twee mannen zijn ziekelijk. Als ze sterven zonder de tijd gehad te hebben nieuwe leeraars te vormen, dan zal het Instituut vergaan en zijne reëele waarde verdwijnen. Het Instituut moet onmiddelijk gesteund worden, anders is het te laat.'

Door wie werd de twistappel geworpen in een rijk van zulken vrede?

Waren het Lings leerlingen? Georgii verklaart: 'c'est dans l'intérêt de la science que nous faisons appel aux physiologistes et aux médecins pour les engager à étudier et à appliquer le nouveau mode de guérir. Puissent ils vérifier dans la pratique les données et les effets du Système Ling; ils auront acquitté la dette du génie et bien mérité de l'humanité.'

Was 't het chauvinistische Duitschland? Of was het Frankrijk, wanneer Demeny beweerde, een der grondleggers der proefondervindelijke physiologie, 'que notre pays comme dans tant d'autres questions a été un précurseur'?

Hij bracht ons de onverkwikkelijke geschiedenis van Demeny's inleiding tot het boek van den 'Zweedsch' gezinden Belgischen commandant Lefebure. Zegt niet de beslagen Demeny, in zijn onlangs verschenen werk: Evolution de l'Education

Physique, l'Ecole francaise, dat Lefebure deze en die voor de Zweedsche Gymnastiek ongunstige paragrafen in het noodlottige opstel schrabte? Commandant Lefebure loochent deze daad ten stelligste, en beweert het oorspronkelijke handschrift, dat nog in zijn bezit is, onveranderd te hebben weergegeven...

Zelden verscheen over Gymnastiek een boek, dat zich bepaalde bij het vulgariseerend ontvouwen eener, op studie en ondervinding gegronde, methode. En een blijde gebeurtenis ware geweest een verheugde uiteenzetting, in Nederland, van het ongekend goede der Zweedsche Gymnastiek.

'Het Zweedsche stelsel van Gymnastiek, uit het oogpunt van lichamelijke vorming beschouwd, onder andere in vergelijking met het Duitsche stelsel,' door den heer W.P. Hubert van Blijenburgh, eerste luitenant der Artillerie,[1)] behandelt:

Des schrijvers bekeering tot het Zweedsche stelsel, zooals dit te Brussel door Belgische officieren wordt onderwezen; vergelijking van de Zweedsche met de Duitsche Gymnastiek (zooals deze in Nederland wordt voorgeschreven en beoefend); nadeelen en vermeende nadeelen; wederzijdsche resultaten; de Zweedsche Gymnastiek op de scholen en in het leger; een conclusie, en een verhaal van den strijd tusschen 'Zweden' en 'eclectici' op recente congressen.

De heer Hubert Van Blijenburgh bezit de ijver van een, 'voor wie een nieuwe morgen daagde'. We moeten hem dankbaar zijn voor de gezonde opmerkingen, die hij enkele malen maakt over ons populair turnen; zoo waar hij op blz. 61 met Demeny zegt: 'Dans la jeunesse on brille dans les exercices de voltige et de grimper justement p a r c e q u e le poids du corps est en rapport avec la force des bras, de là vient le gout pour les appareils. Mais on ne peut recommander cette gymnastique à tout âge, elle est trop spéciale, incomplête, elle ne convient ni à la première enfance, ni à l'âge mur. Le corps s'épaissit, il devient trop lourd pour les bras; on n'est pas pour cela moins vigoureux, mais la force n'a pas augmenté en proportion de la résistance à vaincre. On abandonne ces exercices de la jeunesse quand on n'y est plus apte.'

1) Uitgave van W.L. en J. Brusse.

In zijn voortvarendheid echter wil hij losse beweringen staven met, om het zacht te zeggen, dwalingen als deze woorden van Demeny's doodsvijand, Luitenant-Kolonel Coste: ‘Faire de ces exercices de virtuosité, permis seulement à quelques-uns et dont il est impossible de définir le pourquoi physiologique, de corriger les effets souvent fâcheux sur l'organisme; faire de cette gymnastique athlétique - qui n'est que l'une des formes, et des moins hygiéniques, du sport - l'alpha et l'oméga d'une méthode éducative pour la masse, ce serait en vérité vouloir continuer systématiquement dans l'erreur, abandonner un rôle utile, à la race, à la patrie, pour se confiner dans les joies hypothétiques d'une acrobatie de parade, indigne de retenir l'attention du pays, le temps précieux de ses enfants.’

De mooie foto's waarmede dit boek is versierd, zijn, voor wie wat ondervinding heeft, deels dorre dingen. Wij toonden de lichtteekeningen van ‘de Duitsche en Zweedsche proefklassen’ aan eenige eenvoudige en onvoorbereide ‘Duitsche’ turners. Een weinig vleiend compliment voor de leider van bedoelde ‘Duitsche’ klasse volgde.

Degelijk werk levert hij en stelt de lezer min te leur, in de nochtans niet zeer diepgaande vergelijking van de twee stelsels in questie.

‘Ook wordt het Zweedsche stelsel wel verweten, dat het zich uitsluitend met de ontwikkeling van de borstkas bezighoudt. Zij echter, die het Zweedsche stelsel, zooals dat thans o.a. in de Belgische en Engelsche Legervoorschriften is opgenomen, hebben bestudeerd, zullen hebben bemerkt, dat naar een goede ontwikkeling van de borstkas en de ademhalingsorganen (ook de spieren) in de eerste plaats wordt gestreefd, doch dat dit niet uitsluit, dat ook de andere spieren geoefend en ontwikkeld worden overeenkomstig hunne belangrijkheid. Waar echter de bostkas onze levensmotor, d.w.z. de meest belangrijke organen herbergt en alle organen moeten worden ontwikkeld overeenkomstig hunne belangrijkheid, spreekt het van zelf, dat aan eene doelmatige ontwikkeling van de belangrijkste organen ook de meeste aandacht wordt gewijd. Dat de spierontwikkeling bij de beoefening van het Zweedsche stelsel eveneens op degelijke wijze tot stand komt, blijkt ove-

rigens uit de tabel VI, waarin naast de toename van borstkas-omtrek en longeninhoud ook is aangegeven de toename van den omtrek van den bovenarm en de kuit.' (blz. 76).

Immers het door hem voorgestane stelsel wordt hier gekenmerkt. Ter volledigingvoegen wij er aan toe:

'Waar men bij de vrije oefeningen volgens het Duitsche stelsel de bewegingen vlug en plotseling doet uitvoeren (armen voor-, zij-, achterwaarts strekken, beenen strekken enz.), wordt in het Zweedsche stelsel de voorkeur er aan gegeven, de oefeningen langzaam en bedaard uit te voeren. Een plotseling strekken van een arm b.v., gevolgd door het ontspannen van de spieren (d.w.z. de tonus blijft natuurlijk altijd in de spieren aanwezig), houdt niet op door de werking der antagonisten van die strekspieren, doch door de aanwezigheid van de gewrichtsbanden of door het tegen elkaar komen van twee vaste deelen van het desbetreffend gewricht. Doch bij een goed uitgevoerd strekken van den arm moeten de buigspieren voortdurend samenwerken met de strekspieren en de beweging regelen en richten; eene beweging snel of langzaam uitgevoerd, is alleen nuttig, wanneer zij voortdurend wordt geleid. Men kan zeer wel eene beweging zeer langzaam en toch tevens energiek en krachtig uitvoeren. Juist, wanneer bijv. bij eene buigende beweging de antagonisten der buigspieren voortdurend werkzaam zijn moeten de buigspieren dus ook den weerstand door de strekspieren geboden, overwinnen; tevens worden dan dus bij die oefening ook de strekspieren geoefend. Omgekeerd worden bijv. bij het langzaam strekken van den arm, ook de buigspieren geoefend, terwijl de strekspieren zelf meer in actie komen, dus meer worden geoefend, dan wanneer die beweging vlug geschiedt.' (blz. 50).

'Het localiseeren der bewegingen wordt verkregen door het toepassen van de uitgangshoudingen, en wel 1^{e}, de grondhoudingen (positions fondamentales) en 2^{e}, de daarvan afgeleide houdingen. De grondhoudingen hebben ten doel een of meer belangrijke lichaamsdeelen vast te zetten, teneinde aan de spieren en spiergroepen, die men wenscht in werking te brengen, een nauwkeurig bekend en onbewegelijk "vast punt"

te verschaffen. Deze grondhoudingen zijn 5 in aantal, en wel die, waarbij het lichaam:

1e,	rust op de voeten, dus m.a.w. de staande houding,
2e,	rust op de knieën, (geknielde houding),
3e,	rust op het zitvlak, op het bekken, (de zittende houding),
4e,	rust op den rug (liggende houding),
5e,	hangt aan de armen, waarbij dus de handen een steunpunt vinden boven het hoofd.

De talrijke andere uitgangshoudingen zijn van deze grondhoudingen afgeleid.

Alleen door het toepassen dezer uitgangshoudingen, die in het Duitsche stelsel niet worden toegepast, is het mogelijk zich steeds nauwkeurig rekenschap te kunnen geven van de spierwerking en tevens, om van die bewegingen zooveel mogelijk nut te doen trekken, doordat de spierwerking zoo volkomen mogelijk kan zijn.' (blz. 44).

Dit localiseeren blijft de leidende gedachte, en volgens haar verdedigers het waardevolle monopolie van de Zweedsche Gymnastiek. Doch juist aan deze eigenschap tornt de kritiek:

'....Il faudrait donc pour assurer un point d'appui aux segments mis en action contracter tout le reste du corps c'est à dire les parties qui devraient rester relativement en repos, et (l'auteur) arrive à cette conclusion singulière qu'en éparpillant ainsi son énergie nerveuse à tous les muscles inutiles, le mouvement se trouve dirigé, localisé et précisé avec une minutieuse exactitude, tandis qu'il n'y a au contraire que de la confusion voulue sous une précision apparente. Il y a bien une sorte de précision geométrique, le sujet relève la jambe cherchant à imiter un automate en bois, mais quelle dépense inutile et que devient l'éducation de nos mouvements; quant à la localisation de l'effort, ce n'est qu'un leurre.' (Demeny, Evolution etc., blz. 186).

Richten we ons tot een stille in den strijd, de Fransche physioloog Lagrange. We vinden in zijn kernachtig boek 'Physiologie des exercicies du corps' volgende mooie paragraphen:

'Le moindre mouvement exécuté par la Machine Humaine nécéssite l'entrée en jeu d'un grand nombre de rouages. Quand un muscle se contracte, il arrive toujours que les muscles

voisins, souvent même des muscles très éloignés, agissent avec lui et s'associent à son travail.

Analysons ce qui se passe dans un mouvement aussi simple que possible.

Pour qu'on puisse mouvoir l'avant-bras, il faut que le bras soit fixé, afin de lui fournir un point d'appui. Le bras lui-même doit être immobilisé sur l'épaule, et l'épaule sur la colonne vertébrale et le thorax. Mais le thorax et la colonne vertébrale étant supportés par le bassin et celui-ci par les membres inférieurs, tout le corps est obligé de s'associer au mouvement de l'avant-bras. De la tête aux pieds, tous les mucles participent au travail le plus insignifiant et le plus localisé.

Le moindre mouvement tend à déplacer le centre de gravité du corps. Pendant le travail des membres, la colonne vertébrale, longue tige osseuse qui représente l'axe du corps, oscille comme le fléau d'une balance, à droite ou à gauche, en avant ou en arrière, pour compenser le déplacement occasionné par le fardeau qu'on soulève ou par le mouvement qu'on exécute.

Les membres inférieurs s'associent presque toujours aux mouvements des membres supérieurs, et, dans beaucoup de cas, l'homme tire en réalité de ses jambes la force qui parait venir de ses bras.

- “Quand j'avais mes deux jambes, disait un zouave amputé, je donnais un fameux coup de poing!” - Et le zouave avait raison. Un coup de poing bien asséné est appuyé par tout le corps. L'effort qui lance en avant la main fermée commence dans le jarret qui s'étend, puis gagne la cuisse qui projette le tronc dans la direction du coup à donner; les muscles des reins transmettent le mouvement au thorax, et les muscles du thorax à l'épaule qui, à son tour, fouette l'avant bras et le poing en leur transmettant la somme de force à laquelle a contribué le corps tout entier.

C'est ainsi que chaque mouvement musculaire peut retentir très loin du point ou il semble localisé. Il en résulte qu'un exercice produit quelquefois des effets très marqués sur une région du corps oû on ne songerait pas à les chercher.’

Weer ware er waarheid in de weerlegging, die de heer Hubert Van Blijenburgh waarschijnlijk geven zou als hij deze bladzijden volgde: Wat wij met Zweedsche Gymnastiek bedoelen, is

een genezing van zwakte en gebrek, en een sterkende voorbereiding. Onzuiver echter wordt zijn bewijsvoering, als hij, om aan te toonen hoe de Duitsche Gymnastiek als opvoedingsmethode uit den booze is, gebrekkige voorschriften en oordeelen van ‘Duitsche’ technici mededeelt, als sommige dingen uit de ‘Handleiding voor het onderwijs in de Gymnastiek bij de koninklijke Marine’.

Buiten de oefeningreeksen aan de verschillende toestellen, die door een proefondervindelijke wetenschap gezuiverd kunnen worden zonder de geest van de Duitsche Gymnastiek in het minste geweld aan te doen, beoefenen de populaire vereenigingen de zoo mooie gezamenlijke vrije oefeningen, in het gestadige tempo van de muziek, die voert langs snel voltrokken en wisselende uitvallen tot bijna statische contracties. Deze gymnastiek lei zich de niet afdoende beperking op binnen het onmiddelijk schadelooze en bevorderende. De Zweedsche Gymnastiek vervalt in het tegenovergestelde euvel en voert bijv. de regeling van den sprong, met het oog op de vrije ademhaling, zoozeer door, dat hij een ‘acrobatische evenwichtsoefening’ wordt. Zij knakt kostbare vaardigheden.

Redding uit verwarrende redetwist, en vrede, komt wanneer een eenig einddoel aan ieder op dezelfde tastbare wijze kan worden voorgehouden, en waar goede wil vooroordeelen opruimt. Demeny heeft dit juiste inzicht waar hij betoogt:

‘Il faut d'abord s'entendre sur ce qui constitue la valeur et la supériorité physique de l'homme; pour cela il faut étudier les sujets d'élite, définir en quoi consistent leurs qualités et en chercher la raison dans leur structure et dans leurs fonctions. Il faut les soumettre à des mensurations et à des épreuves diverses. Ces mesures permettront de fixer le type humain - non pas extraordinaire - mais simplement normal, auquel on pourra comparer tous les autres. Les effets d'un entraînement déterminé ressortiront clairement de cette comparaison et le jugement porté en dehors du sentiment et de la passion ne sera plus une opinion personnelle presque toujours entachée d'erreur, mais la constatation de faits d'autant plus précis qu'on sera plus apte á les mesurer.

C'est évidemment un travail long et pénible, pour lequel il faut créer des laboratoires de recherches avec des techniques speciales; mais c'est un labeur devant lequel il ne faut pas reculer, car c'est le seul moyen de résoudre la question. L'observation superficielle a donnée tout ce qu'elle pouvait fournir; il faut aller plus loin en attaquant le problème avec toutes les ressources de la Physiologie moderne. Nous ne connaissons pas d'autre moyen de dissiper l'indécision et de sortir de l'état d'anarchie qui en est la consequence.

Nous sommes ainsi amenés au contrôle expérimental des résultats et à établir pour chacun une *fiche individuelle* qui nous fixera sur sa valeur physique.'

Zijn roem en die zijner landgenooten is hun werk in deze richting.

De heer Hubert Van Blijenburgh zegt ergens: 'Zooals bekend is, wordt in Zweden, Denemarken en Noorwegen zeer veel aan sport gedaan; hierin ligt ook eene oorzaak, dat het aantal *gymnastiek*-vereenigingen kleiner is, dan wel eens wordt verwacht. Zij, wier lichaam op de scholen bij de verplichte (en c.q. vrijwillige) gymnastieklessen eenmaal is gevormd, kunnen zich naar hartelust aan de verschillende takken van sport wijden, mits daarbij de al te nadeelig werkende oefeningen en bezigheden worden vermeden. Gedurende het *vormingstijdperk* van het lichaam evenwel is een geleidelijke wetenschappelijke ontwikkeling van het lichaam absoluut noodzakelijk en in dit opzicht schiet de gymnastiek volgens het Duitsche stelsel tekort.'

Misschien is het niet overbodig, te bedenken, dat iemand, die zich naar hartelust aan de verschillende takken van sport wijdt, de afzonderlijk nadeelig werkende oefeningen en bezigheden nooit vermijden zal.

En niet ieder heeft de tijd, na soms te karige schooljaren - de gymnastiek wil immers wezen een volksverbetering - zich door wetenschappelijk bepaalde bewegingen voor te bereiden op ruime en keurige sportbeoefening. Wie, als turner, nationale en vreemde feesten meemaakte, en duizenden jonge menschen met orde en wil zag evolueeren over zonnige terreinen, met een ietsje fierheid en zelfvertrouwen in zich, -

of voorturners-leergangen volhardend zag bijgewoond door jongens die voor dag en dauw uit hun verre wintersche dorpen vertrokken, denkt allicht dat deze Duitsche Gymnastiek haar laatste goede werk nog niet heeft verricht.

Zal dan, in de toekomst, de Zweedsche Gymnastiek zich vervormen in opportunistischen zin en, onweerstreefd aldus, Lings idee benaderen? Of zal de machtige organisatie die onder de Duitsche invloed staat, ootmoedig volgen wat te volgen is in het te dikwerf miskende, en zoo de eerste zijn die aan alle redelijke eischen voldoet?

Tot heden hield de louterende tijd het antwoord voor zich.

Het oproer der dooden
Door
P.N. van Eyck.

Ook ik heb thans aan Lethe's bron gedronken
Den zoeten teug vergetelheid van smart:
Een warme brand is vlammend opgeblonken
En spranklend over 't nachtland neergezonken,
Den doem ontdekkend van 't gedoofde zwart.

Toen ik op aard mij wendde door de streken,
Die Phoibos met zijn dorren gloed beschenkt,
Moest ik vergééfs om troost voor weemoed smeeken,
Mijn nooddruft mocht niet één gemoed verweeken,
Daar leeft niet één, wiens ziel mij thans gedenkt.

Ik ging alléén in striemend heete zonnen,
Alléén in 't maanlicht dat verlaten bloeit,
Ik vond geen rust, mijn wankle leden wonnen
Zelfs in de nacht de laafnis niet der bronnen,
Waaruit den mensch de wrange slaapdronk vloeit.

Mij sloeg reeds jong de wrok der wreede goden
Met de eenzaamheid die 't diepste lijden is,
Sinds vond mijn ziel geen eind van rauwe nooden,
Geen vrouw heeft mij háár zwijgend hart geboden
Tot herberg voor mijn moede droefenis.

Lang heb ik mijn bekommernis gedragen,
Deemoedig buigend vrede en heul gesmeekt,
Doch scherper pijnen volgden heescher klagen,
Toen heb ik aan mij zelf de hand geslagen,
Maar niet als een, die krachtloos samenbreekt.

Wat restte mij? Door 't altijd vruchtloos stijgen
Ten hellen bergtop der gebeden goôn
Van 't heetst gebed, welks sterfelijke hijgen
Den eeuwgen lach niet rimpelt van hun zwijgen,
Dat onverbidd'lijk schittert uit hun woon,

Rees langzaam uit de diepst verborgen hoeken
Der ziel, maar wassend naar den strakken dag,
Het zwaar besef, dat goden hèm vervloeken,
Wiens ziel doorstuwd wordt door den drang tot zoeken,
Wiens geest naar 't doel van mensch èn goden zag.

Zij zijn reeds oud, zij weten, dat de wereld
Een wijd gebied is van verweven waan,
En dat de tranendauw, die 't oog doorperelt,
En 't leed, welks wilde wervling voor hem dwerelt,
Den mensch verhindren hun geheim te raân.

Zij weten, dat de erkentenis der wanen
't Bevrijdend eind van onze smarten is,
Want hij die schreit, erkent door klacht en tranen,
Dat hoop op schooner leven hem kwam manen,
Maar wie slechts wanen ziet, kent geen gemis.

Zij weten, dat wie nimmer kan begeeren,
Zich tot den top van húnne hoogheid heft,

Hem zal de wilde wanhoop van ontberen
Niet met die lichtlooze verblindheid deren,
Die 't steeds vergeefs uitstarend leven treft.

Hij ook zal met door vreugd ontbonden leden
Den zilvren kruin doen blinken om zijn tred,
En met den *schijn* van 't bloeiend land tevreden,
Is 't steeds de hof van 't driftenlooze heden,
Waar hij in vree zijn kalme schreden zet.

Wat bleef de goden van hun duizlig pralen
In 't streelend zoet van 's menschen offerand,
Als iedre ziel het damp-doorschichtend stralen
Van dit besef deed branden door hun zalen
En tot hen klimmen langs des hemels wand?

Hun eigen schijn zou overbruist verbleeken
In dien uit duizenden gelaaiden gloed,
Dit weten zij, en daarom doen zij beken
En wilde stroomen smart en jammer breken
Door 't leven, dat die rijke zaden voedt.

Door hun orkaan gezweepte kreten klinken
Verdoovend boven drassige akkers uit,
Door hen gezonden vloeden wee verdrinken
Der waarheid bloemen, waar zij rijzend blinken:
Bekers van dauw in 't needrig kruipend kruid.

Ik heb, in leed, die wetenschap gevonden,
Ik vond voor 't eerst, dat hunne heerschappij
Geen grootheid bóven menschen mag verkonden,

Maar steunt op 't zwijgen van verstomde monden, -
Zoo maakte ik mij van hun regeeren vrij.

Doch tranen-vrij, bleef heugenis van smarten
Nog als een grijze nevel om mijn ziel,
En 'k wist, zoolang die mist mij zou omzwarten,
Kon 'k nimmer, rijk van hoop, de goden tarten
Door 't licht van een, die aan hun macht ontviel,

En nooit, wanneer 'k de goden wilde onttronen
En storten in den afgrond van hun waan,
Zou wie in biddend bukken de aard bewonen
Mijn felle erkentnis, snijdend door mijn hoonen,
Gelijk een zweep de moede geesteń slaan.

Toen, om mij zelven ganschlijk vrij te maken,
Om, daar het lévende alle hoop vergat,
Der dóóden leugenbanden thans te slaken,
Toen juichte ik luid: mijn woeste handen braken
Mijn waardloos lichaam als een aarden vat.

Nooit heeft de dood een mensch zoo blij gebroken,
Nooit heeft een oog, toen 't licht dat in hem school,
Gedoofd was, zoo gerust zijn scheel geloken,
Nooit droeg een ziel naar de eeuwigheid gedoken,
Zóó hoopvol haar ellendigen obool.

Wijl de andren 't lot der eindloos dreigende eeuwen
Vervloekten, staarde ik dankbaar naar den loods,
Ik hóórde 't niet, het lucht-verstikkend schreeuwen,
Dat als 't gebrul van honderd wonde leeuwen
Schor schokte door 't ontzettend zwart des doods.

En toen zij zich om Lethe's bron verdrongen,
Heb ik den gang der laatsten afgewacht, -
Dan dronk ook ik den teug van 't staag verjongen,
En als het vuur van hooge vlammentongen
Sloeg hel mijn gloedbron door de gruwbre nacht.

Die brandt nu blank van wemelende vonken,
Een schittermacht van vreugde die bevrijdt, -
En zelfs de zwarte kringstroomgolven dronken
Den fellen schijn, totdat zij kruivend blonken
Van 't rood dat langs hun bruisend schuim zich spreidt.

En ja, mijn wilde glorie, dat één leven
Bij hen die smart, de moordster hunner kracht,
Vergetend, openstaan voor 't hoogste streven,
Verlossing kondt, mòest lichtende einders geven
Aan 't norsche land, waar nooit één schittring lacht.

Nu zal ik gaan naar de verstikte krochten,
Waar al de dooden in gedompeld zijn,
En hen, die sedert eeuwen niet meer zochten,
Zal mijn op leed en wanhoop zwaar bevochten
Vermaning wekken tot dien breeden schijn.

Ik zal hen uit de zompen opwaarts tijgen,
Hen zaamlen in dit glansverzadigd dal,
En als ik spreek zal 't menigvoudig hijgen
Van kelen, schrikkend uit verstorven zwijgen,
Den klank doorzwoegen van mijn heet geschal.

Ik zal mijn woord als roode fakkels zwaaien
Boven 't golvend gewoel van hoofd naast hoofd,

Ik strooi het zaad, dat in hun hart zal laaien,
De góden zullen 't bitter koren maaien,
Wanneer hun oogst de garven samenschooft.

‘Ontwaak, ontwaak, gij allen, wier ontzetten
Den brand nog vreest van mijn opsteigrend woord,
Ik leer uw domp geduld gerechter wetten,
Dan die de trotsche leugengoden zetten,
Dan die uw geestkracht hebben uitgemoord.

Wat was uw smart? Uw lijden is verzwonden,
Gij allen dronkt de waatren van de bron, -
En allen, die in smaad gehurkt zijn, konden
Nu juichen uit omhoog geheven monden,
In 't glanskleed gaan der helste horizon.

Begrijpt gij niet, dat 't donker dezer landen
De vrucht is van der goden laffe vrees,
Die, nu geen smarte' u 't denken meer vermanden,
U huivrend naar deze eeuwge nacht verbanden,
Opdat háár greep den droom smoort, die nog rees?

Wilt gij dan áltijd zonder worstling zuchten
Om 't praal-bestaan van hùn verheven trots?
O neen, versmoort die wankele angstgeruchten,
Bereidt uw ziel tot hooger, schooner vluchten,
Rijst tot hen op als één, onwrikbre rots.

Eén moest er komen, die de donkre dooden
't Ontslakend woord bracht van der goden waan, -
Hij kwam, hij kwam: gij allen zijt genooden,

Gij allen haakt naar 't blank geluk der goden,
Gij allen saam zult strijdend stijgen gaan.

Wanneer millioenen levenden op aarde
't Verborgen pad niet vonden tot hun lach,
Zullen milliarden dooden, die 't verklaarde
Gistende woord der vrijheid samenschaarde,
De velden overstroomen van den dag.

Ontwaakt, gij sliept, gij hebt altijd vergeten,
Dat één ding, nooit te dooden, in u leeft:
Uw grootste kracht, als hun kracht ongemeten,
Uw *eeuwigheid*, die ze onverwinbaar weten, -
Voor wier verstikte slaap hun peinzen beeft.

Trekt allen saam de goden neer te stooten,
O maakt gelijk wie uw gelijken zijn,
Laat schrik noch twijfel u 't gemoed ontblooten
Van kracht, o laat mijn woord uw moed vergrooten,
U dronken maken met zijn vuur'gen wijn.

Wij zullen al de werelden bestroomen,
De menschen wekken uit hun dooven doem,
Ons hoofd gekroond door 't vlammend licht der droomen,
Zullen wij éérst der aardschen angst betoomen,
En strijden om onsterfelijken roem.

Komt mee, komt mee, dan zullen wij in 't schijnen
Van gloeden door geen goden-wrok omdampt,
Gevleugeld rank, bevrijd van alle pijnen,
Vrij zweven door de weidsche glansdomeinen
Van 't ijl heelal, waar leed nòch klacht meer krampt.

Langs ster na ster door alle hemelbochten
Zullen wij juichen in één hoog koraal,
De lucht zal waaien van doorschenen tochten,
De duisters slurpend uit uw diepste krochten
In 't bruisen door der wereld berg en daal.

En dàn de dans: ruischend-gewijlde stoeten
Roeren 't kristal met saam-gereiden gang,
De wind zal tusschen huppelende voeten
't Neerzijgend heil van onzen lach ontmoeten,
Zich met hem mengend tot een diepen zang.

Eén groote lichternis van hel verblijen
Zal golvend kreitsen door 't verbaasd heelal,
Onder de sneeuw der verre sterrenrijen
Zullen doorgloorde sluiers ons omspreien,
Eeuwig gewaad van vreugde, gloed en schal!'

Zóó zal ik spreken en onstuimig dringen,
Wanneer ik zwijg, de scharen tot mij op,
En stuwend in onmetelijke kringen
Zweven wij saam op hoop-getooide zwingen
Over de golven naar der goden top.

En als ik steil met hen zal opwaarts dansen,
Geringe vlam in 't eindelooze vuur,
Zal 'k vleuglen naar de hoogste hemeltransen,
Eén stonde zien naar 't wemelende glanzen,
En uit mijn hoogte juichen om dit uur.

Gedichten
Door
Aart van der Leeuw.

De zwemmers

Zij roepen en wringen de handen
De poppekens, klein aan het strand:
‘Bij alle de U bindende banden,
Keert weer naar den veiligen kant!’

De zwemmers zich wentlen en schaatren,
Zij deelen met krachtigen slag
De woelige, weemlemde waatren,
Wijnrood van den rijzenden dag.

Hun hoofden zijn dronken en blozen,
Die weten van keeren noch kust,
Licht-drijvend, als bloeiende rozen,
Waarheen het den golvendans lust.

Verlangen, rein als de luchten,
En sterker dan 't zout van de zee,
Verleent aan den storm van dit vluchten
Den schijn eener godd'lijke vreê.

Want ginds, waar de morgen deed stroomen
Gul-offrend haar melk en haar bloed,
Daar schiep het geloof aan hun droomen
Een land, als de ziel van dien gloed.

Dit land te bereiken, er te eten
Den lotus, den trooster in 't dal,
Die leed, lust en dood doet vergeten
Voor droom in den schoot van 't heelal!

Zij willen er rustend beluistren,
In 't lommer, het vogelgefluit,
Dat jubelend de aarde doet duistren,
De poorten van Eden ontsluit.

Hun wachten paleizen tot woning,
Waar elke verbeelding bij sterft,
En kussen zóo zoet dat heur honing
Nog wenschen naar kussen verderft....

Slanke armen zich buigen en strekken,
Glans glijdt en wat schuim bruist er mee,
O duivel noch god kan hen wekken
Uit sluimer die wiegt met de zee.

Zijn 't uren of dagen? - Zij naadren? -
Reeds dobbert ten teeken een vrucht,
Met wonder-gevormde blaadren,
Getint als een najaarsche lucht;

Dan hooren zij hoog in het gouden,
Breed-ruischende, vleugelgerucht,
Een vogel, een nimmer-aanschouwde,
Den geur van een woud in zijn vlucht.

Heil boden! Zal hun dan gelukken
Dat nooit door een mensch is volbracht,
Aan sterflijken boezem te drukken
Wat boven de sterren ons wacht?

Mat aarzlen hun slagen, zij zinken,
De wieg voor hun vreugd wordt haar graf.
Wee! gif uit den beker te drinken
Die wijn voor het leven eerst gaf.

Stil - is het niet heerlijk te zinken,
Zoo vroom in den strijd en zoo bloot,
Wijl brekend de blikken nog blinken
Van zekerheid machtger dan dood?

Wat moeit ons een einddoel; het streven,
Het grensloos bewegen is al;
Wij lache' in den roes van ons zweven
Om wereld, om wijsheid en val.

Nog roepen en wringen de handen
De poppekens klein aan het strand.
Laat vrij Uwe seinvuren branden,
Zij keeren niet weer naar Uw land!

Een zanger

Hij trok door het land in een rood-wollen rok,
Droomend bij harpspel aan de deuren zingend,
Het volk liep te hoop om zijn rood-wollen rok,
Wijl innig zijn zang in die wildernis bloeide.

Hij deed het kweelen der vogels verstommen,
Het beek-murmlen zweeg bij den zucht van zijn lied,
De hemel werd helder, de zon ging stralen,
Slechts zij, wie die wijze gold, hoorden hem niet.

Zij wezen elkander zijn rood-wollen rok,
Zij lachten en riepen het nieuws in de huizen:
‘De dwaas is gekomen in rood-wollen rok,’
Alleen de wind en de vogelen zwegen.

Of zijn liedren nog leven na duizend jaren?
Wie weet welken lauwer de tijd ons bewaart;
Maar zeker zal later bij 't haardvuur verhalen
De grijsaard de maar van zijn rood-wollen rok.

Morgendauw

Rustig wascht de man, wiens schande
Biecht noch boete delgen wou,
Zijn van misdaad bloed'ge handen
In den koelen morgendauw.

De eerste leeuwrik dunkt hem wonder,
Stijgend in onpeilbaar blauw,

Waar te nacht nog flits en donder
Vochten met hun vloek en klauw;

Toen hij blind door stormwind waarde,
En niet anders bidden kon
Dan te slapen onder de aarde,
Vóor hem vond de heldre zon.

'Als de landen uit hun dampen
Wikklen zich naar 't reine licht,
Blinkt de vrede, na dit kampen,
Uit zijn dood-geweend gezicht.

Nu hem de ochtend zelfs wil dulden
En bij bloem en dier vertrouwt,
Wijl zij mild voor zijn onthulde
Ziel haar klaren spiegel houdt,

Mag hij zich dan langer pijngen
Met het kwaad door hem bestaan?
Laat in dauw de handen reingen
Wie verjongd aan 't werk wil gaan.

Blijheid

Kom broeder, snijd het riet
In ongelijke pijpen,
Dat fluks tot vroolijk lied
Uw vruchtloos zuchten rijpe.

Dit riet had ook zijn tijd
Van weenen over waatren,

Nu zij 't aaneengerijd
Dat wijsjes daaruit klaatren.

Vrees niet met juichgefluit
Uw zwijgend leed te ontwijden;
Het valt tóch eens ten buit
Aan 't alverwinnend blijde.

Heeft lang genoeg de halm
Zijn klaagzang uitgeruischt,
Dan broeder wek den galm
Die diepst in 't hart hem huist.

Lili Green
Door
Maurits Uyldert.

Lichtvoetige Godin, die met zo teedre schreden,
In 't zachte zijden rag, door onze zielen danst
En lokkend tartend vlucht en vluchtend zwenkend glanst
In 't huivrend kleurenbad van uw doorzongen leden, -

Wolk van geluid en licht! Vrouw die de snelle vlieten
In zilvrend vallen beeldt; die als een bloemblad zijgt
Of als een bloesemtwijgje op wilde stormwind stijgt
Om als een blanke meeuw weer op ons aan te schieten, -

Vlinder die in de lucht der hete middaguren
Fonklend de vleugels plooit en op de bloemen zinkt;
Die van verrukking trilt en 't geurge bloemsap drinkt;
Die, voor haar 't kind beroert, weer heenvliedt in 't azure:

Wanneer ik huivrend beef in mijn verlaten duister
En, angstig in mijn leed, om veege dromen treur
En niets, niets dan de dood rondom mijn hart bespeur,
O, dans dan in mijn ziel, vlinder van licht en luister.

Boeken, Menschen en Stroomingen

Wilhelm Heinrich Wackenroder

Dat kleine boekje in zijn chromaatgele kartonneering heeft haast twintig jaar op dezelfde plaats in mijn kast gestaan. Al die jaren heb ik het niet herlezen, maar wanneer ik er naar zag, dacht ik aan voorjaar, aan de reinheid en het geluk van een beginnende wereld, en aan een zekere scheppings-gaafheid, gevoelens en gedachten zonder bijmengsel en zonder beet.

Neen, ik heb het nooit herlezen, omdat ik altijd het gevoel had er niets in te zullen vinden dan wat ik zelf bezat, en wat ik eenmaal, op een gelukkigen morgen, niet erin gevonden heb, maar weergevonden. Gedachten en gevoelens, mij te vertrouwelijk dan dat zij mij ooit als nieuw konden aandoen, lagen daar ongerept als in een eeuw-oude bewaarplaats. Nadat ik ze dus herkend had voor wat ze waren, heb ik het boekje, Wackenroder's *Phantasien über die Kunst*, *von einem kunstliebenden Klosterbruder*, in Ludwig Tieck's uitgaaf van 1814, weer weggezet en het later alleen maar, nu en dan, op den rug gestreeld, bij wijze van vriendschapsbetuiging.

Wilhelm Heinrich Wackenroder is in 1773 te Berlijn geboren. Op het gymnasium maakte hij kennis met Tieck, bleef achter toen die als student naar Halle ging, maar werd in toenemende vriendschap, eerst door briefwissel, daarna door gezamenlijke reizen, en door hun studie te Erlangen en Göttingen, aan hem verbonden. Hij stierf, vijfentwintig jaar oud, op 13 Februari 1798.

Nog bij zijn leven, in 1797, verschenen sommige van zijn opstellen. Tieck had ze, zonder den naam van den schrijver te noemen, met enkele van zichzelf tezaamgevoegd tot de *Herzensergiessungen eines kunstliebenden Klosterbruders*. In 1799

gaf hij, onder den titel *Phantasien über die Kunst für Freunde der Kunst*, een vervolg. Daarin waren zijn eigen bijdragen talrijker. In een voorbericht werd over den gestorvene en zijn werk het een en ander meegedeeld.

De uitgave van 1814 bevat enkel de opstellen van Wackenroder. Het feit alleen al dat Tieck, zestien jaar na den dood van zijn vriend, zijn werk nog eens afzonderlijk in het licht gaf, bewijst den ernst en de oprechtheid van zijn vriendschap. Die blijken ook uit de voorrede. Wat Wackenroder eigen was, zegt hij daar, is sintsdien met meer of minder ernst, door grotere of geringere talenten, gezongen en aangeprezen, maar het was eerst het zijne, en in hem was het oorspronkelijk en van natuur. Tieck onderscheidde dus zijn vriend eerst van zichzelf, door diens werk van het zijne aftezonderen; en daarna, door een opzettelijk getuigenis, van alle anderen. Dat hij dit deed, die door de rijkdom en de verscheidenheid van zijn voortbrenging de aanzienlijkste was van de groep waartoe ook Wackenroder behoorde, maakte het tot zelfs meer dan een vriendschaps-uiting, tot een daad van gezaghebbende rechtspraak namelijk. Wackenroder werd door hem vooraangesteld; in zekeren zin zelfs vóór hemzelf. Op het oogenblik toen de denkbeelden die hij en zijn jeugdvriend tezamen hadden voorgestaan, niet alleen voldoende erkend, maar mode waren geworden, toen dus hun verdere verbreiding op zichzelf allesbehalve gewenscht kon zijn, drukte hij Wackenroders opstellen nog eens afzonderlijk, en zei: ziedaar de arbeid van hem die onze denkbeelden oorspronkelijk en van nature bezat.

Op een tijd toen ik het me nog volstrekt niet helder maakte dat het Tieck's bedoeling geweest was dit uittespreken, heb ik in Wackenroders opstellen de natuur en de oorsprong van de Romantische School gezien. Natuur en oorsprong; - niet alsof hij het eerst en hij uit zichzelf de ideën van die school zou hebben voortgebracht. Integendeel, die ideën waren niet nieuw en hij was minder voortbrengend dan ontvankelijk. Maar omdat alleen de wijs waarop zij in hem tot natuur werden, hun vernieuwde werking op een heel geslacht van schrijvers en kunstenaars verklaarbaar maakt.

* * *

Aanleiding tot deze herdenking is de verschlijning van Wackenroders *Werke und Briefe*, onlangs door Friedrich von der Leyen bij Eugen Diederichs te Jena uitgegeven. Die uitgaaf bevat de *Phantasien* van 1814 met als toevoegsel de bijdragen van Tieck, benevens een brokstuk van Wackenroder over den diamatischen arbeid van Hans Sachs, in het eerste deel. In het tweede de briefwisseling van de beide vrienden, een brief van Wackenroder aan Tieck's zuster, en zijn verslag van de reis die hij Pinkster 1793 met Tieck ondernomen heeft.

Gretig heb ik dit alles gelezen en herlezen. Tieck deed goed en schoon Wackenroder van zich te onderscheiden om hem zoodoende op eigen voeten te stellen voor het nageslacht; maar voor ons is het onvermijdelijk die twee bijeen te zien. Daartoe helpen ons hun brieven, hier uit twee verzamelingen in hun natuurlijke orde van woord en weerwoord afgedrukt. Weliswaar blijft het ons te doen om Wackenroder. Tieck is een man van tachtig jaar geworden. Zijn vriendschap met een jonggestorvene is een episode uit zijn jeugd geweest. Maar voor den ander was die vriendschap zijn leven. Zooals Von der Leyen terecht zegt: de zin van zijn leven. De voortbrengende kunstenaar Tieck heeft zonder twijfel den beschouwenden kunstminnaar Wackenroder met de liefde en de bewondering ook een taak en een houding ingeboezemd. Doch de man te zijn van een taak en een houding kan dan ook weer een schepping en schoonheid op zichzelf wezen. Niet het willooze was, maar de geest die een eigen plasticiteit heeft, vormt zich - zij het dan ook uit den levensvoorraad van anderen - bepaalde vastheden. Als Tieck hem verwijt dat hij vroeger Ramler bewonderde, den stijven verstandsdichter, dan antwoordt hij zoo bescheiden: ‘Ramler was in mijn oogen de grootste dichter, toen ik nog geen anderen kende’. En hoeveel plaatsen zijn er in zijn brieven waaruit blijkt hoezeer hij afhankelijk was van de ontmoeting met ‘anderen’. Maar er blijkt tevens dat wanneer hij zulk een andere eenmaal liefhad en begrepen had, hij niet duldde dat die aan zichzelf ontviel, hij hem zelfs tegen zichzelf in bescherming nam. Er is in zijn brieven meer vastheid dan in die van Tieck; al is het de vastheid van iemand die niet door duizend grillen van verbeelding en scheppingslust wordt meegesleurd. Voor hem

was de omgang met anderen een zaak van groote beteekenis. Hij schrijft er dan ook uitvoerig over. Zijn zienswijs komt hierop neer dat hij, als iemand van afwijkenden aanleg, zich aan het gros van de menschen niet toonen kan zonder te worden misverstaan. Niet liegen of huichelen, maar zwijgen schijnt hem daarom geraden, of anders uitwijken, of, als ook dat niet kan, met algemeene beweringen het antwoord geven op bizondere vragen. Tieck vindt dat hij zich de vraag te ernstig stelt. Wees met jongelieden, zoo schrijft hij, noch te aanmatigend noch doorgaans toegefelijk; ouderen kunt ge in de meeste gevallen gelijk geven. Dit schijnt hem de kortste weg, maar hij vergeet dat hij in het begin van zijn brief als eenige redding uit deze ‘droge, dorre erbarmelijke wereld’ zichzelf de vlucht in een ideën-wereld heeft voorgespiegeld, en zelfs dáármee in Duitschland weinig raad had geweten. Hij springt van het eene uiterste naar het andere, terwijl Wackenroder zich tusschen de twee een midden zoekt. Een prachtig voorbeeld van het onderscheid tusschen hun karakters geven de brieven waarin Tiecks voorlezing van Grosse's *Der Genius* ter sprake komt. Dit was een werk in twee deelen en hij had het in één trek voor twee van zijn vrienden hardop gelezen. De voordracht duurde van 's middags vier tot 's nachts twee en hij had niet opgehouden hoewel zijn hoorders erbij insliepen. Het gevolg was een zenuwtoeval, waanvoorstellingen, en volslagen uitputting. Tieck geeft van het heele voorval een hoogst zorgvuldige en duidelijk behaagzieke beschrijving. Hij achtte het nu waarschijnlijker dan ooit dat hij eindigen zou met krankzinnig te worden, en hoewel hij zei dat de bezorgdheid daarover hem vreeselijk was, moet de verbeelding tot een zoo ijzingwekkend lot te zijn voorbestemd hem toch niet enkel onaangenaam hebben aangedaan. Wackenroder beantwoordt het verhaal allereerst met zijn hart, en met een voor hem ongewone sterkte. Hij bezweert den vriend, niet terwille van wat ook leven of gezondheid op het spel te zetten. Tegenover dat wat hem daartoe drijven zou, stelt hij alleen zijn vriendschap. Maar al schrijvende stelt hij tevens Tiecks wezen in zulke grenzen dat het juist getroffen schijnt, dat Tieck zelf er zich met genoegen in herkend zal hebben, en dat het toch veel meer dan Tieck's wezen is. Hij begint

met de vraag: deedt ge het uit geestelijken zwelglust of uit ijdelheid? De laatste vraag was gerechtvaardigd tegenover Tieck, die een virtuoos was en zijn wou, ook in het lezen, en die, vroeger al, van den kapelmeester Reichardt, den goeden raad kreeg zijn stem niet te doen overslaan in tonen die er niet bij pasten. Maar tegelijk begrijpt hij dat *indien* die twee beweegredenen aanwezig zijn, zij in een natuur als Tieck een dieperen grond hebben. Tieck brengt zijn leven in gevaar; Tieck vindt iets schoons in de gedachte van eigen ondergang; dat kan alleen omdat de verbeelding hem dien ondergang als schoon voorspiegelt: Tiecks fantasie is de geheimzinnige demon, die hem buitensporig in werken en genieten zoowel als ijdel maakt, en die er een eer in stelt heerscheres te zijn over zijn verstand. ‘De gedachte het inwendige van het heilige geheim, het leven, waartoe alleen de natuur den sleutel heeft, te verwoesten, zou u in een vriendelijk licht omzweven, en het zou uw troetelkind, de Fantasie, wel hartelijk kittelen, als zij het Verstand als een weenende bedelaarster, voor haar troon zag staan.’ Wackenroder voelt dat hij deze opperheerschappij van de Fantasie niet wil, dat er in hem altijd een genegenheid zal zijn, een vriendschap, dezelfde kracht die hem nu zoo moedig zich Tieck tegemoet doet werpen, en waarmee hij aan de werkelijkheid onder alle omstandigheden verbonden blijft. *Hij* maakt hier een scheiding. Tieck is de dichter, wiens enthoesiasme teugelloos in het spoor van zijn verbeelding loopt. Maar er moet nog iets anders zijn: een kunstenaarswezen, dat uit liefde tot de werkelijkheid haar in zich opneemt en weergeeft en schooner toont. Zoo zie ik in tegenoverstelling tot Tieck's karakter in Wackenroder de voorstelling ontstaan die later de meeste van zijn opstellen vullen zou, die van den beeldenden kunstenaar, die door hem zorgvuldig van den dichter onderscheiden werd. Beminnelijk en fijn toont zich ook zijn onafhankelijkheid als Tieck hem opgewonden over Frankrijk schrijft; (het was in het jaar '92). ‘Gij spreekt zoo heel niet van de Franschen? Ik wil niet hopen dat ze u onverschillig geworden zijn, dat ge u werkelijk niet om hen interesseert? O, als ik nu een Franschman was! Dan zou ik niet hier zitten, dan...Maar helaas! ben ik in een monarchie geboren, die tegen de vrijheid streed, onder menschen die nog barbaren

genoeg zijn om de Franschen te verachten. Ik heb me zeer veranderd, ik ben nu niet gelukkig als ik geen kranten lees. O, in Frankrijk zijn, het moet toch een groot gevoel wezen onder Dumouriez te vechten en slaven op de vlucht te jagen, en ook te *vallen*, - wat is een leven zonder vrijheid? Ik begroet de genius van Griekenland met verrukking, die ik boven Gallië zweven zie, Frankrijk is in mijn gedachten dag en nacht, - is Frankrijk ongelukkig dan veracht ik de heele wereld en wanhoop aan haar kracht, dan is voor onze eeuw de droom te schoon, dan zijn wij ontaarde, vreemde wezens, met geen ader hun verwant, die eens bij de Thermopylen vielen, dan is Europa voorbeschikt een kerker te zijn.' Wackenroder antwoordde: 'Ik heb me al lang verwonderd dat ge nog niet gevraagd hebt wat ik van de Franschen denk. Ik denk juist als gij over hen, en stem van heeler harte met uw geestdrift in, dat verzeker ik u. Maar ik kan mij niet onthouden, u het volgende te schrijven. Ik spreek hier volstrekt met geen mensch over de Franschen; en wel daarom, omdat ieder die van hen spreekt, hun grootste daden altijd vertelt met een glimlach, alsof hij zeggen wou: Wat die dwaze lieden toch al voor dingen doen! En wie met dien glimlach zoo spreekt, zou ik liefst dadelijk een oorvijg geven. Ook denk ik zeer weinig over de zaak na: ik weet zelf niet hoe het komt. Ook lees ik geen kranten, omdat ik geen tijd heb en alles van anderen hoor. Eindelijk zou ik, als ik een Franschman was, hoe trotsch ik ook op mijn vaderland en mijn volk zijn zou, toch zeker niet soldaat worden, en sabel of geweer ter hand nemen, omdat ik mijn leven en mijn gezondheid te lief heb, en te weinig lichamelijke moed bezit. Ik weet, dat ge u over mijn driestheid, u mijn meest krasse grondbeginselen zoo naakt voor te stellen, zult verwonderen; dat ge niet zult kunnen begrijpen hoe men werkelijk geestdrift voor deze zaak voelen kan, zonder ook moed genoeg in zich te voelen om zelf er bij mee te werken; ik weet dat ik door mijn openhartige bekentenis, tenminste voor een paar uur uw toorn op mij laad. Maar bedenk: kunt ge van welken mensch ook heldenmoed en dapperheid verlangen die hij niet heeft? Ik ben zeer ervan teruggekomen deze lichamelijke deugden gering te achten: maar - ik heb ze niet; en het is onmogelijk dat gij mij dat

als zonde kunt aanrekenen; ik doe afstand van die soort grootheid. Ook ben ik eenmaal zoo gemaakt, dat de ideëele kunstschoonheid het lievelingsvoorwerp van mijn geest is; ik kan mij onmogelijk door levendige belangstelling voelen meegesleept, als ik in de dagbladen lees, dat de Pruisen nu deze, de Franschen nu die plaats hebben ingenomen, en wat dergelijke particularia meer zijn; alles is mij wat te ver, - te weinig zichtbaar, gaat me te langzaam, past niet bij den ideëelen gang van mijn verbeelding, maakt me onrustig, bevredigt me niet.' Het antwoord van Tieck schijnt verloren. Het kan zijn dat hij geschrokken is, evenals de heer Von der Leyen die de bekentenis van lafheid, hoe eerlijk ook, kras blijft vinden. In het vaderland van Erasmus vindt men er weinig ontstellends in. Het zou kunnen zijn dat Wackenroder, juist om Tieck te bekoelen, zijn uiting gekozen had; maar ik geloof het niet. In elk geval is het duidelijk hoezeer hij zich van zijn eigen wezen bewust is, hoe hij het weet te handhaven, en hoe hij het, veel meer dan Tieck, onbewegelijk houdt temidden van de tijds-omstandigheden. Tieck zweeft, hij blijft in een middelpunt. Tieck laat zich gaan, hij houdt zich samen. En juist dit rustige liefhebbende saamtrekken op zijn onderwerp, en op den kring van denkbeelden die hem daaruit ontstonden, is de innerlijke kracht die zijn werk duurzaam maakt.

* * *

De gedachte die zweeft achter al de denkbeelden van Wackenroder is geen andere dan die ook in Goethe werkte en die in de *Ethica* van Spinoza haar verheerlijkt leven leidt. Een noodzakelijk en oneindig Leven, - hij mag het dan God, Schepper of Hemel noemen - openbaart zich voor hem in eindelooze verbizondering, als Natuur en als Geest. Natuur en Mensche-geest, of - zooals Wackenroder liever zegt - Natuur en Kunstgeest, of - als hij zich tot het zichtbare bepalen wil - Natuur en Kunst, zijn dus de twee oorspronkelijke levensgroepen, beide goddelijk, eeuwig, onverklaarbaar in hun werkingen, en in hun wezen nooit anders te naderen dan door de liefde die de in den mensch gebroken straal is van het goddelijke Leven zelf.

Maar Wackenroder was geen wijsgeer die zijn gedachte zuiverde en doorzichtig maakte; hij had ook den aanleg van Goethe niet tot verzamelen en ordenen. Hij zocht in zijn gevoel naar vormen die zijn denken zooveel mogelijk vastheid gaven en het best voldeed hem het beeld dat zijn volte voorloopig samenhield. Half onbewust, zoekend en tastend, vond hij zulke beelden. En zoo wordt het begrijpelijk dat de schrijversgestalte die hij aannam, het eerste beeld, waaronder toch al het andere zich moest saamvoegen, van hemzelf geen naam kreeg. Het moet Reichard geweest zijn die bij het lezen van sommige opstellen in handschrift erdoor herinnerd werd aan den kloosterbroeder in Lessings Nathan, en door die opmerking aan het boek zijn titel gaf. Toch was het beeld van hemzelf en heeft Tieck door zijn verklaring, 'dat Wackenroder zonder eenig plan ertoe kwam zijn woorden een van de wereld afgezonderd geestelijke in den mond te leggen', de waarheid geen geweld gedaan. Zelf een afgezonderde temidden van de menschen, bezig in oude kronieken de levens te bestudeeren van vroegere schilders, moet hij zich wel, zonder het te weten, vereenzelvigd hebben met een kunstlievend kloosterling. Maar toen dat beeld eenmaal, hoe onbewust ook, in hem aanwezig was, zal het ook op de verdere vormen van zijn schrijven hebben ingewerkt. De taal van de schilderskronieken trouwens leende zich ertoe: zij behoorde van nature bij den kloosterbroeder, die misschien wel door *haar* woorden het eerst in Wackenroder omtrek kreeg.

Zoo vinden wij dus de gedachte die ik aanduidde noch in wijsgeerige vormen, noch in die van den ordenenden waarnemer, maar in die van een voorloopig niet onderscheidend droomer, verdiept in oude kunst en schilderslevens. Het gaat dan ook volstrekt niet aan (het misverstand dat zulk een bewering veroorzaakt nog daargelaten) als Wackenroders gronddenkbeeld te noemen: dat de diepste werking van de kunst die van de godsdienst is. Integendeel kan men getuigen dat de voorstellingen van kunst en van religie in zijn denken voortdurend gescheiden bleven. Hij hechtte aan een van kind af ongekrenkt gehouden vroomheid, allereerst als gevoelsuitstorting: gebed, maar daarna ook als wijding van alle menschelijke en maatschappelijke daden en verhoudingen. De rol

van kloosterbroeder paste hem ongetwijfeld ook hierom, omdat hij daarin vroom *in alles* zijn kon. Maar naast die levensvroomheid had hij zijn bizondere: die voor de kunst. Die ook was goddelijk, die ook gaf zaligheid, die ook kon niet verstaan worden dan door een onmiddelijke eeniging in liefde, een ziels-uitstorting, die met het gebed overeenkomst had. Het schijnt mij juist het eigenaardige van Wackenroder dat hij voor de *verschillende* uitingen van zijn liefde en vereering, voor zijn tweeërlei vroomheid dus, in zijn kunstlievenden kloosterbroeder de ware gestalte vond.

'Het is toch een kostelijke gaaf, die de Hemel ons verleend heeft, lieftehebben en te vereeren.' Dit is de eerste zin die ik uit Wackenroders opstellen zou willen aanhalen. Zij brengt het gevoel onder woorden dat hem levenslang bewogen heeft. Maar als men hem vroeg waar hij dat gevoel het liefst heenwendde, dan zou hij antwoorden: naar de werken van beeldende kunstenaars. De rust van hun voorstellingen was hem liever dan de dichterlijke beweging. Zich daarin te verdiepen was zijn zaligheid. En hij wist hoezeer dit verdiepen met uitsluiting van elke andere gemoeds- of geestes-werking gebeuren moet. 'Vergelijking is een gevaarlijk vijand van het genot; ook de hoogste schoonheid van de kunst oefent slechts dan, zooals ze moet, haar volle kracht op ons uit, als ons oog niet tegelijk zijdelings naar andere schoonheid ziet.' De vormen van die kunst waren oneindig. 'Een Rafael bracht in alle onschuld en onbevangenheid de geestrijkste werken voort, waarin wij den heelen hemel zien; - een Guido Reni, die zulk een wild spelersleven leidde, schiep de zachtste en heiligste tafreelen; - een Albrecht Dürer, een eenvoudige neurenbergsche burger, vervaardigde in dezelfde cel waar zijn booze vrouw dagelijks met hem twistte, met ijverige werktuigelijke vlijt zijn zielvolle kunstwerken.' Want de meest verschillende waren bewonderenswaardig. 'Ik geloof dat men geesten van zeer verscheiden aanleg, die beide groote eigenschappen bezitten, beide kan bewonderen.' 'Niet alleen onder italjaanschen hemel, onder majestetische koepels en korintische zuilen; - ook onder spitsbogen, bochtig-versierde gebouwen en gotische torens, wast ware kunst op.' En zoo schoon zegt hij dat meer dan één liefde in de borst van menschen wonen kan.

Hij wordt dan ook niet moede de kunst te prijzen, die de bloem is van het menschelijk gevoelsleven; en van het menschelijk leven niet alleen. Want ze is ook een goden-spraak, een vlam waarin de eeuwig brandende levens-olie nooit raakt uitgeput. Vandaar ook zijn onderscheiding tusschen fantasie en scheppings-kracht. De eerste kan haar bezitter voortjagen en hem toch nergens anders brengen dan tot zijn ondergang, maar de tweede stelt hem in staat zijn verbeeldingen als vasten inslag koen en sterk in zijn aardsche bestaan inteweven. Deze is waarlijk goddelijk, een eeuwig geheim waarvan de mensch de diepten niet doorgronden kan.

Geen wonder dat hij toornt tegen hen die zonder vroomheid de werken van kunstenaars naderen, en die hun verstand gebruiken niet om ze tenminste zooveel mogelijk nabij te komen, maar om te beoordeelen wat ze niet verstaan. ‘Een schoon schilderij is geen paragraaf van een leerboek’, zegt hij. En de verrukking waar het uit ontstaan is kan niet door een lichtvaardig verstelselaar bevat worden. Tegen hen die dat meenen toornt hij, toornt de kloosterbroeder, het hevigst. ‘De verrukkingen van dichters en kunstenaars zijn van oudsher een groote aanstoot en voorwerp van twist geweest. De gewone menschen kunnen niet begrijpen hoe het daarmee geschapen is, en maken zich daarover heelenal valsche en verkeerde voorstellingen. Daarom zijn over de inwendige openbaringen van kunstgeesten evenveel domheden, in en buiten stelsels, met en zonder methode verhandeld en bebabbeld als over de mysteriën van onzen heiligen godsdienst. De zoogenaamde theoristen en stelselaars beschrijven ons de verrukking van den kunstenaar van hooren zeggen, en zijn volkomen over zichzelf tevreden als ze met hun ijdele en profane gefilosofeer omschrijvende woorden hebben bijeengezocht voor iets, waarvan zij den geest die zich in woorden niet vatten laat, en de beteekenis, niet kennen. Zij spreken van de kunstenaarsverrukking als van een ding dat zij voor oogen hadden; zij verklaren het, en vertellen veel ervan; en zij moesten met reden blozen het heilige woord uittespreken, want zij weten niet *wat* ze daarmee uitspreken.’ Goddelijke liefde en openbaring zijn het die zich in den kunstenaar hebben kond gedaan, en alleen door liefde en geheele overgave, niet

door het verstand en minst van al door verstelseling kan zijn werk bevat worden. ‘Wie dat wat zich enkel van binnen uit voelen laat, met de wichelroede van het onderzoekend verstand ontdekken wil, die zal eeuwig slechts gedachten over het gevoel, en niet het gevoel zelf, ontdekken. Een altijdblijvende vijandige kloof is tusschen het voelend hart en de onderzoekingen van het vorschen vastgelegd, en het eene is een zelfstandig, afgesloten goddelijk wezen, dat door het verstand niet aan den dag gebracht en niet ontbonden kan worden. Zooals ieder kunstwerk op zichzelf alleen door hetzelfde gevoel waardoor het werd voortgebracht, bevat en innerlijk gegrepen kan worden, zoo kan ook het gevoel-zelf alleen door gevoel worden bevat en gegrepen: - juist zoo als, naar de leer van de schilders, iedere kleur alleen door licht van dezelfde kleur beschenen, haar ware wezen te kennen geeft. Wie de schoonste en goddelijkste dingen in het rijk van den geest met zijn Waarom? en met het eeuwige vorschen naar doel en oorzaak ondergraaft, die bekommert zich eigenlijk niet om de schoonheid en goddelijkheid van de dingen zelf, maar om de begrippen, als de grenzen en hulzen van de dingen, waarmee hij zijn algebra in elkaar zet. Wien evenwel - om stoutmoedig te spreken - van zijn kindsheid af, de hartetrek door de zee van de gedachten, pijlrecht als een stoute zwemmer, naar het tooverslot van de kunst almachtig heensleurt, die slaat de gedachten als hinderende golven moedig van zijn borst, en dringt binnen in het binnenste heiligdom en is zich machtig bewust van de geheimen die op hem aanstormen.’

Verstand en kunstgevoel. ‘Het eenmaaleen van het verstand volgt onder alle volken van de aarde dezelfde wetten, en wordt slechts hier op een oneindig grooter, daar op een zeer klein veld van voorwerpen toegepast. Op overeenkomstige wijze is het kunstgevoel slechts een en dezelfde hemelsche lichtstraal, maar die door het menigvuldig geslepen glas van de zinnelijkheid onder verschillende aardekringen zich in duizenderlei kleuren breekt. Schoonheid: een wonderzeldzaam woord! maar vind eerst nieuwe woorden uit voor ieder nieuwe kunstgevoel, voor ieder nieuwe kunstwerk! In ieder spreekt een andere kleur, en voor een ieder zijn andere zenuwen in het lichaam van den mensch geschapen. Maar gij spint uit

dit woord, door kunsten van het verstand, een streng *systeem*, en wilt alle menschen dwingen naar uw voorschriften en regels te voelen, - en voelt zelf niet. Wie een systeem gelooft, heeft de algemeene liefde uit zijn hart verdrongen! Verdragelijker nog is onverdraagzaamheid van het gevoel dan onverdraagzaamheid van het verstand, - bijgeloof beter dan systeemgeloof.' Wat Wackenroder haat is niet het verstand dat verklaart wat verstandelijk verklaarbaar is, maar het systeem dat zichzelf als verklaring geeft van wat alleen in het onmiddelijke voelen begrepen wordt. Dáártegenover grenst hij zijn wezen af als een in liefde-en-vereering-volle verdieping, door onmiddelijk voelen, vatten en begrijpen, voor zoover mogelijk, van het levensraadsel in kunstwerken.

De gedachte dat de wezenlijke inhoud van een kunstwerk niet beschreven kan worden, hoogstens in een gedicht tot andersoortige uiting gebracht, past bij dit wezen geheel. En van ditzelfde wezen uitgaand, heeft hij door zijn ontdekking van Neurenberg en door het gebruik dat hij van de levensbeschrijvingen van Vasari en Sandrart maakte, een invloed geoefend die in de laatste jaren volledig erkend en bevestigd is. In het opstel 'Schildering hoe de oude duitsche kunstenaars geleefd hebben, waarbij tot voorbeelden aangehaald worden Albrecht Dürer benevens zijn vader Albrecht Dürer den oude'. (waarvan ik een vertaling achter deze studie volgen laat) teekent hij, dunkt me, dat wezen geheel, en toont tevens hoe het met zijn dagelijksche persoonlijkheid en met zijn opvatting van het eigenlijk-religieuse verbonden was.

* * *

Voordat Wackenroder zijn gevoel aan schilderijen en aan de overblijfselen van oude steden ontwikkelde, had hij innig in de muziek geleefd. Gedurende een tusschentijdperk heeft hij ook studie gemaakt van vroegere duitsche letteren. Weer toont hij, in het handhaven van die studie tegenover Tieck, hoe vast zijn gedachten zijn, die hij uit het weeke gevoel verdichtte tot overtuigingen. Bescheiden, haast beschroomd deelt hij Tieck mee dat hij eraan begonnen is. Een geringschattende meening over de poëzie van de Minnezangers

is het antwoord. Bescheiden blijvend, weert Wackenroder eerst de gedachte af dat hij op 't oogenblik iets beters doen kon; maar zegt dan koelbloedig: ‘Gij kent overigens zeer weinig van de oudduitsche letterkunde, als ge alleen de Minnezangers kent. Ze is in het algemeen te weinig bekend. Ze bevat zeer veel goeds, interessants en kenmerkends, en is voor de geschiedenis van de natie en van den geest zeer gewichtig.’ Een brokstuk van de ‘Schildering der dramatische werken van den meesterzanger Hans Sachs’ toont wat hij bedoelde en getuigt van den ernst van zijn onderzoek. Maar aan de muziek bond hem dieper ernst. In zijn eerste brieven aan Tieck komt ze telkens ter sprake. ‘Als ik naar een concert ga, vind ik altijd, dat ik op twee manieren de muziek geniet. De eene soort van genot is de ware: zij bestaat in de aandachtigste waarneming van de tonen en hun voortgang; in de geheele overgave van de ziel aan dezen voortsleurenden stroom van gevoelens; in de verwijdering en afgetrokkenheid van iedere storende gedachte en van alle vreemdsoortige zinsindrukken. Dit gretige inslurpen van de tonen is met een zekere inspanning verbonden, die men niet altelang uithoudt. Juist daarom geloof ik te mogen beweren dat men hoogstens een uur lang muziek met deelneming voelen kan, en dat derhalve koncerten en operaas en operetten de natuurlijke maat overschrijden. De andere wijze waarop de muziek mij verheugt, is heel geen waar genot ervan, geen lijdelijk opnemen van den indruk der tonen, maar een zekere geestes-werkzaamheid, die door de muziek opgewekt en onderhouden wordt. Dan hoor ik niet meer het gevoel dat in het stuk heerscht, maar mijn gedachten en fantasieën worden als het ware op de golven van het gezang meegevoerd, en verliezen zich vaak in verwijderde schuilhoeken. Het is zonderling, dat ik, in deze stemming gebracht, ook het best over muziek als esteticus kan nadenken, terwijl ik muziek hoor: het schijnt, als scheurden zich dan van de gewaarwordingen die het toonstuk inboezemt, algemeene ideeën los, die zich mij snel en duidelijk voor de ziel stellen.’ Deze plaats en nog een andere in de brieven, doet voelen dat muziek zijn diepste hartstocht, en meteen zijn noodlot was. ‘Gisteren was ik met Bernhardi op het concert, zooals gewoonlijk Woensdags. Omdat ik daar

meestal zeer aandachtig ben, valt het me bizonder op, hoe *moede* de muziek mij altijd maakt: ik voel het zeer, hoe de tonen, als men ze met de heele ziel opneemt, de zenuwen rekken, spannen en verslappen.' Deze meevoelende aandacht, die zoozeer alle andere krachten uitputte, ze in zich verslond, kon zich maar moeilijk verdragen met een werkelijkheid die van die krachten ook haar schatting wou. Daarbij was Wackenroder veel te ernstig dan dat hij die werkelijkheid zonder bedenken zou hebben afgewezen. Zoo schreef hij aan Tieck: 'Een paar avonden heeft mij mijn vader akten van een klein proces getoond, en ze me heelemaal laten doorlezen. Het is waar: om de hoofdomstandigheden van het feit goed uit elkaar te zetten, om ze te beoordeelen, en om de wetten erop toetepassen, is een zekere kritiek van noode, die zeker het verstand bezighoudt en scherpt, bij eenigszins moeielijke zaken tenminste. En alle kritiek is, zooals ik nu heel wel inzie, een waardeerbare en beminnenswaardige geesteswerkzaamheid.' Tot zoover kan hij de taak laten gelden, die zijn vader hem wilde opleggen. Maar of zij de zijne, en of zij de hoogste was? De onzekerheid van de rechtspraak, en dat voor hem die in alles behoefte had aan een bevredigende, hem geheel voldoende uitkomst. De noodzakelijkheid koel te zijn, waar juist voelen en meevoelen in zijn natuur lag. De gewoonte kritiek te oefenen, terwijl alleen het scheppen, alleen de kunst, hem volledig leven leek. - De fout lag niet bij zijn vader die met zijn aanhouden op de rechtsstudie de werklijkheid nog wel in een heel milden zin vertegenwoordigde. De fout lag in de natuur van den jongen Wackenroder, die tegen de werkelijkheid evenmin was opgewassen, als een al te week eiland tegen de werkingen van de zee. Meer dan eens merkte hij op dat de schoonheids-ontroering het fijnste en teerste van het menschelijk wezen raakt. Zoo is het ook en daarom wordt ze op den duur alleen verdragen door wie een sterkere kracht dan die tot genieten alleen in zich heeft.

In 'Het merkwaardige muzikale leven van den toonkunstenaar Jozef Berglinger' heeft hij zijn strijd geteekend. Een jonge man die door zijn vader tot de studie in de geneeskunde gedwongen werd, maar die innerlijk voor de muziek leefde. 'De bittere onverzoenbaarheid van zijn aangeboren etherische

enthusiasme en het aardsche aandeel aan het leven van elken mensch, dat ieder dagelijks uit zijn dweperijen met geweld neertrekt, kwelde hem zijn heele leven door.' Ook toen hij de studie opzij zette en zijn roeping volgde. Want - en hiermede blijkt dat Wackenroder zich zijn eigen zwakheid was bewust geworden - zijn eigen natuur, zijn eigen liefde voor de kunst was het, die hem uitputte en toch niet voldeed. Kracht om te *genieten* niet enkel, maar kracht om te *scheppen* moet voorradig zijn.

Met het uitspreken van zijn genietend begrijpen was Wackenroders kracht uitgeput. Over muziek heeft wel niemand zoo schoon als hij geschreven. Zijn beeld van de oude koraalmuziek, 'die als een eeuwig "Miserere mei Domine!" klinkt, en wier langzame diepe tonen als met zonden beladen pelgrims in diepe dalen voortsluipen' is alleen maar het zichtbaarste in een rij van volzinnen die alle even zin- en zielvol zijn.

Het valt makkelijk de dichters en schrijvers van de romantische school in Duitschland hard te vallen, omdat inderdaad hun schepping schamel of onvoldoende is; maar zij hebben *diep* gevoeld wat, dank zij *hun* aansporing, een andere tijd *groot* verbeelden mocht.

Door dit diepe gevoel en door hun heenwijzen naar het scheppen als het hoogste, hebben zij op de dichters van onzen tijd, in *alle* landen, zoo oneindig nagewerkt. Er is op dit oogenblik geen poëzie, er is geen wijsbegeerte, voeg ik eraan toe, die niet in hen, als in een diepe bron, de stralen spiegelt, die langs duizend ondergrondsche wegen, uit diezelfde bron haar zijn toegevloten.

Duitsche invloed? ja, maar waaraan alle groote vaderlandsche stroomen - ook nederlandsche, zooals ik tevoren al opmerkte - overvloedig deel hebben, en die niets anders is dan het gevoel van een leven dat, in duizend vormen, schepping en schoonheid wil.

ALBERT VERWEY.

Schildering Hoe de oude Duitsche kunstenaars geleefd hebben, waarbij tot voorbeelden worden aangehaald Albrecht Dürer benevens zijn vader Albrecht Dürer den Oude
door
W.H. Wackenroder

Het is een schoone zaak een langgestorven kunstenaar uit zijn nagelaten werken zich in den geest opnieuw te scheppen, en uit al de verschillende lichtende stralen het brandpunt te vinden, waarheen ze terugvoeren, of liever de hemelsche ster, waarvan ze uitgingen. Dan hebben wij de wereldziel van al zijn scheppingen voor ons - een gedicht van onze verbeelding, van hetwelk het werkelijke leven van den man geheel is afgezonderd.

Haast nog schooner is het, wanneer we in gedachten dit glanzende geesteswezen met vleesch en been bekleeden, - wanneer wij hem ons als een van onze gelijken, als onze vriend en broer kunnen voorstellen, en hoe ook hij een lid was van de groote menschenketen, in uiterlijke gesteldheid aan al zijn geringere broeders overeenkomstig. Dan is ons de gedachte nabij hoe toch ook deze schoonste menschenziel eerst uit het ei van de onnoozele kindsheid moest voortkomen, - hoe vader en moeder een kind ter wereld hebben gebracht, zonder een jota van zijn toekomstige hooge geest te weten. Wij denken ons den heerlijken kunstenaar in alle tooneelen van het leven: wij zien hem als jongeling, hoe hij zijn ouden vader vereert en liefheeft, - als man, hoe hij met broeder, zuster en verwanten vriendschap houdt, hoe hij een vrouw neemt en zelf vader wordt, - kortom, hoe ook hij, van de geboorte tot den dood al de lotgevallen ondervindt die het menschegeslacht eigen zijn.

Bizonder ontroerend, verkwikkend en leerrijk wordt mij nu deze beschouwing, wanneer zulk een kunstenaar, hoewel hij

een buitengewonen geest en zeldzame kunstvaardigheid bezat, nochtans zijn leven als een heel gewone en eenvoudige man op die wijs leidde die in de vorige eeuwen bij onze duitsche voorvaderen algemeen gangbaar was, en die ik hier, daar ze mijn hart zoo innig welbehagelijk is, in het kort wil schilderen.

In vorige tijden namelijk was het zede, het Leven als een schoon handwerk of bedrijf te beschouwen, dat door alle menschen wordt uitgeoefend. God werd voor den werkmeester aangezien, de doop voor den leerbrief, ons zwerven op aarde voor de leerlingreis. De godsdienst evenwel was voor de menschen het schoone uitlegboek, waardoor zij het leven eerst recht leerden verstaan, en inzagen waartoe het daar was, en naar welke wetten en regels zij de arbeid van te leven het lichtst en het gerust konden volvoeren. Zonder godsdienst scheen het leven hun een wild, woest spel, - een heen- en weerschieten met weefspoelen, waaruit geen weefsel werd. De godsdienst was bij alle groote en geringe voorvallen voortdurend hun staf en hun steun; hij legde hun in iedere anders geringgeachte gebeurtenis een diepen zin; hij was hun een wondertinktuur, waarin zij alle dingen van de wereld konden oplossen; hij verbreidde hun een mild, gelijkvormig, harmonisch licht over alle verwarde lotgevallen van hun bestaan, - een geschenk, dat wel het kostbaarste voor sterfelijke wezens mag genoemd worden. Zijn zacht vernis brak de schrille kleur van wilde uitgelatenheid de scherpe spits af, - maar hij wierp ook over de droge zwarte aardkleur van het ongeluk een stralende glans. - Zoo leidden de menschen de uren vun hun leven langzaam en bedachtig, tred voor tred, en altijd in het besef van het goede heden, voort. Ieder oogenblik was hun waardevol en gewichtig; zij dreven de arbeid van te leven trouw en vlijtig, en hielden hem rein van fouten, omdat zij het niet met hun geweten konden overeen brengen, een zoo loffelijk en eervol bedrijf, dat hun bedeeld was, door roekelooze lichtzinnigheid te schenden. Zij deden het goede, niet om loonswille, maar alleen uit het nooit te blusschen gevoel van dankbaarheid jegens hem die alleen de kunst verstaan had, de eerste draden van hun bestaan aan het onhoudbare Niets vasttemaken. Eindelijk, als de groote werk-

meester hen uit de werkplaats riep, gaven zij, verzonken in heilige gedachten, zich en hun heele dagwerk, met blijde ontroering, hem in handen. Nu werden de PERSONALIA van den overledene als een korte kroniek opgesteld, of voor de weenende verwanten aan de kist werd een lijkrede gehouden, die oorspronkelijk de beteekenis van een getuigenis van de trouw en eerlijk volbrachte levensarbeid had, en de jeugd tot voorbeeld diende. De onbekende God in den hemel evenwel gebruikte het voleinde dagwerk dan voor zijn groote, geheimnisvolle doel: want uit al de milloenen levens die van de aarde scheiden bouwt hij, generzijds het blauwe uitspansel, een nieuwe stralende wereld, dichter rondom zijn troon, waar alle goeds zijn plaats zal vinden.

Zoo stond het met de menschen in vorige vrome tijden geschapen. Waarom moet ik zeggen: zoo s t o n d het? Waarom, - als een sterfelijk wezen zoo vragen mag - waarom hebt ge de wereld laten ontaarden, algoede hemel?

Wee de dwaze nieuwe wijzen, die, uit innerlijke armoe en ziekte van geest de menschewereld als een nietswaardige insektenhoop aanzien, en door de beschouwing van de kortheid en vergankelijkheid van de duizend wemelende levens op deze aarde tot een trage mokkende droefgeestigheid of tot schaamtelooze wanhoop zich laten verleiden, waarin zij gelooven het hoogste doel te bemachtigen als ze hun leven gelijk een ledige huls moedwillig trachten te breken en te verbrijzelen. Wie zoo het leven veracht, die veracht elke deugd en volkomenheid waarvan de mensch begrip heeft, en wier schouwtooneel en oefenplaats alleen het leven is. - Een groot onderscheid is het, of men zijn bedrijf zelf veracht, of dat men bescheiden zijn arbeid laag aanslaat maar zijn bedrijf liefheeft, ja het enkel tot eigen vreugd schijnt te voeren. - Weliswaar zijn we slechts droppels in den oceaan, weliswaar dansen wij elk, een wemelende rei, na kort bestaan den dood in de armen; maar onze geest stijgt de enge grenzen toch te boven, in hem wonen immers de onnoembare, ons zelf onbegrijpelijke krachten die machtig zijn om den hemel en de heele aarde, om tijd en eeuwigheid, te verplaatsen in de enge ruimte tusschen geboorte en graf. - Ons leven is een lichte brug, van het eene donkere land geslagen naar het

andere: zoolang wij daarop gaan, zien we het heele hemelsche uitspansel zich in het water spiegelen.

Maar in die tijden van onze duitsche voorvaderen, - want voornamelijk op het stille, ernstige karakter van onze vaderlandsche natie is die schildering gegrond, - toen de menschen bij alle vroolijkheid toch vroom, ernstig en langzaam den torenbouw van het leven uit bovenelkaar geplaatste uren en dagen opbouwden: wie onder de toenmalige menschen kunnen onze terugziende verbeelding wel een heerlijker en waardevoller beeld aanbieden, dan de k u n s t e n a a r s die zoo leefden? Hun immers moest hun kunst, - want ook deze beoefenden zij niet zoomaar als liefhebberij en uit tijdverdrijf (zooals nu wel gebeurt) maar met ijverige vlijt, als een handwerk, - zij moest hun, zonder dat ze het zelf wisten, een geheimvol zinnebeeld van hun leven zijn. Ja, beide, hun kunst en hun leven waren bij hen in een werk uit één gietsel samengesmolten, en in deze innige, sterkende vereeniging ging hun bestaan een des te vaster en zekerder gang door de vluchtige omgevende wereld. In rustige bescheiden stilte, zonder veel scherpzinnige woorden, schilderden of beeldden zij hun menschgedaanten, en gaven hun getrouw dezelfde natuur die het geheimvol-wonderbare origineel hun toonde: en evenzoo beeldden zij hun leven heel volgzaam naar de voortreffelijke en hemelsche onderwijzingen van de godsdienst. Maar geenszins dachten ze aan spitsvoudige vragen, waarom het menschelichaam juist zoo en niet anders gevormd is, of met welk doel zij het nabootsten, en even weinig kon het hun invallen, naar de reden te vragen, waarom er godsdienst is, of naar de bestemming waartoe zij zelf geschapen waren. Nergens vonden zij twijfelingen en raadsels; zij verrichtten hun handelingen, zooals zij hun natuurlijk en noodwendig schenen, en voegden hun levenstijd volmaakt onbevangen uit louter juiste regelrechte handelingen tezamen, evenals zij aan hun geschilderde figuren de juiste beenderen en spieren, waaruit het menschelijk lichaam nu eenmaal gebouwd is, uit elkaar zetten.

Het is mij altijd een hartelijke vreugd, als ik deze trouwe arbeiders, in de kunst en in het leven, die de voortijd, en bovenal die vruchtbare zestiende eeuw, heeft voortgebracht,

met ongestoorde gedachten aanzie. Maar om een paar voorbeelden aantehalen, wil ik mijn vorige algemeene schildering door eenige afzonderlijke trekken uit de geschiedenis van mijn lieven Albrecht Dürer, en van zijn vader, die de goudsmid Albrecht Dürer de oude is, verduidelijken. Want wanneer ook deze kleine trekken op zichzelf onbeteekenend mochten schijnen, denk ik toch, dat men na het vooruit door mij ontworpen veelzeggende schilderij hun waren zin en hun ware beteekenis beter zal verstaan.

In het werk van den edelen Joachim von Sandrart (waarin deze met prijzenswaardigen ijver gaarne het heele gebied van de kunst met beide handen zou omvat hebben) vinden wij in het leven van Albrecht Dürer een klein opstel van dezen kunstenaar zelf opgenomen, waarin hij, zichzelf en zijn nakomelingen tot een aandenken, eenige berichten omtrent zijn leven en die van zijn familie met weinige maar oprechte en vrome woorden, heeft opgeteekend. Het was toentertijd niet ongewoon, zijn volbrachten levensloop door nauwkeurige opteekening nog eens te overdenken en nategaan; en nooit zonderde men zich in zulk een beschrijving van alle overige menschen af; veeleer beschouwde men zich enkel als een lid en broeder van het groote menschengeslacht, doordat men zijn heele geslachtsregister bijhield en zich bescheiden zijn passende plaats op een of andere nevenstaak van den ouden eerwaardigen stamboom aanwees, maar niet zich alleen tot den hoofdstam van de wereld maakte. De lieflijk verwonden keten van de verwantschap was een heilige band: meerdere bloedverwanten maakten als het ware een enkel gedeeld leven uit, en een iegelijk voelde zich te rijker aan levenskracht, naarmate in meer andere harten hetzelfde oervaderlijke bloed sloeg; - de heele verwantschap eindelijk was de heilige kleine voorhof tot het groote inbegrip van de menschheid. De oude voorvaderen, die de hemel tot werktuigen bestemd had, om de vruchtbare nakomelingschap het leven, en middelijk alle goederen van het leven (ik meen deugd en goddelijke gezindheid) te schenken, werden, uit een schoone, natuurlijke aandrift niet anders als met dankbare eerbied genoemd. De zoon luisterde in zijn jeugd weetgierig naar zijn ouden vader, als deze van zijn of zijns vaders lotgevallen verhaalde;

hij nam alles ijverig in zijn geheugen op, als waren het gewichtige geloofsartikelen, want ook hij moest het werk van te leven voortzetten, dat zijn voorvaderen reeds zoo roemrijk voleind hadden.

Dit zijn de gedachten, die bij mij opkomen, als ik Albrecht Dürers bericht van zijn vader en zijn voorvaders lees, dat hij met de volgende woorden begint:

'Ik Albrecht Dürer de jongere heb bijeengebracht uit mijns vaders geschriften, waar hij vandaan is, hoe hij hier gekomen en gebleven is en zalig geeindigd heeft: God zij Hem en ons genadig. Amen.'

Daarop vertelt hij dat zijn vaders vader, genaamd Antoni Dürer, als knaap in een stadje in Hongarije gekomen is, bij een goudsmid, en daar het handwerk heeft geleerd. Dat hij daarna getrouwd is met een jonkvrouw, genaamd Elisabeth, die hem vier kinderen geboren heeft, en de eerste zoon, Albrecht Dürer, is zijn lieve vader geweest en is ook goudsmid geworden. Dat deze zijn lieve vader zich later langen tijd in de Nederlanden bij de groote kunstenaars heeft opgehouden, en in het jaar 1455 naar Neurenberg is gekomen, juist op denzelfden dag, als Philips Pirkhaimer op de veste bruiloft hield en een groote dans onder de groote linde was ingericht.

Het heele wezen van zijn vader spreekt Albrecht Dürer dadelijk in het begin krachtig en bondig in twee woorden uit, als hij zegt: hij is geweest een *kunstvol* en een *rein* man. En aan het eind voegt hij er de volgende trekken bij die ons hem levendig voor oogen stellen. Dat hij zich namelijk met vrouw en kinderen, door het werk van zijn handen, nooddruftig onderhouden heeft, en zijn leven onder velerlei moeite, aanvechting en bezwaren doorgebracht. Dat hij bij allen die hem kenden in goeden roep stond, want dat hij een godvruchtig man was, geduldig, zachtmoedig, eerbaar, en altijd vol dankbaarheid jegens God. Dat hij overigens van weinig woorden was, altijd in stilte en eenzaamheid voortleefde, en zich heel weinig wereldsche vreugde vergunde. Dat zijn hoogste begeerte daarheen ging, zijn kinderen tot eer van God optevoeden, daarom ook groote vlijt aan ze te koste legde, en dagelijks tot hen van Gods liefde sprak. Dat hij

eindelijk, in zijn ziekte, als hij den dood voor oogen zag, gewillig daarin berustte, zijn kinderen beval goddelijk te leven en christelijk gestorven is, in het 1502e jaar voor middernacht na St. Mattheus-avond.

Zulk een stil, a f h a n k e l i j k leven leiden, waarbij men in geen enkel uur vergeet, dat men niets anders als een arbeider Gods is, het heet den zekersten weg naar de gelukzaligheid gaan. Maar wie geen God vereert, dat wil zeggen, wie zichzelf tot den God en regeerder van het heelal wil maken, die bevindt zich in een rampzalige verdwazing, en geniet enkel de treurige, valsche gelukzaligheid van een dwaas, waanzinnig bedelaar die zich een keizer onder de kroon dunkt.

Nog vinden wij op de bovengenoemde plaats een door den ouden Dürer nagelaten opgaaf van zijn kinderen, ten getale van achtien, die hij eigenhandig, met hun voornamen en met dag en uur van de geboorte, in een afzonderlijk boek zorgvuldig heeft opgeteekend. Deze goede burger en goudsmid te Neurenberg, Dürer de oude, mag gedurende zijn leven zeker dikwijls veelvuldige goede gedachten in zijn hoofd hebben tevoorschijn gebracht: maar veel daarvan opteschrijven is hem wel niet ingevallen, ja het zou hem misschien vreemd zijn voorgekomen: veel natuurlijker was het hem, over alle kinderen, die de hemel hem had geschonken, een nauwkeurig register te houden. Van al deze achtien kinderen gedenken wij nu, na een paar eeuwen, geen dan den beminden Albrecht, en alle overigen zijn de vergetelheid overgegeven, waarvan weliswaar de vader bij de geboorte niets vermoeden kon, hem veeleer zonder onderscheiding met dezelfde woorden als de anderen, aldus inschrijft:

‘Item, na Christi geboorte 1471 jaar, in het zesde uur na St. Prudentiusdag, op een Vrijdag in de Kruisweken, baarde mij mijne huisvrouw Barbara mijn anderen zoon, die genoemd werd Albrecht, naar mij.’

Nadat onze Albrecht Dürer de jongere dit register van al zijn broeders en zusters uit zijn vaders boek heeft opgenomen, voegt hij erbij: ‘Nu zijn deze mijn broeders en zusters, mijns lieven vaders kinderen, haast alle gestorven, ettelijke in de jeugd, de andere toen ze volwassen waren; slechts drie broeders leven nog, zoo lang God wil, namelijk ik, Albrecht,

evenzoo mijn broeder Hans en mijn broeder Andreas.' - Zoo lang God wil. Een schoone spreuk! Een kinderlijk gevoel, dat wij menschen ons van God, in de dierbare banden van zijn liefde hangend, zoo lang onder de bloemengeuren van deze groene aarde laten heen en weer wiegen als het hem goed dunkt dat ons dienstig zij.

Voor hem, onzen waarden Albrecht Dürer, heeft hij een 57jarige leeftijd dienstig geacht; daarbij heeft hij hem ook goedgunstig verleend in de kunst een veel grooter man dan zijn vader te worden. In den beginne leerde deze hem het goudsmidsvak, en wilde de grootvaderlijke kunst op den kleinzoon overplanten. Want wanneer in de vorige tijden in Duitschland de kunst eenmaal op den stam van een geslacht geënt was, werden gemeenlijk ook de naschietende takken veredeld, en de band van de bloedverwantschap werd als 't ware verguld door deze erfelijke deugd van de kunst, waarvan ons verscheidene edele kunstenaars-families, ontsproten uit de bloeiende oude steden van het zuidelijk Duitschland, een voorbeeld leveren. - De jonge Albrecht oefende zich dus onder zijns vaders leiding in het goudsmidswerk, en kwam (naar Sandrart verhaalt) zoo ver, dat hij de zeven gevallen van het leven van Christus in gedreven arbeid vervaardigde. Toentertijd was het idee, zonder zich te bezinnen, het voor de hand liggende en natuurlijkste, zich door h e i l i g e onderwerpen in de kunst intewijden, en voor de verkregen eerste jeugdige vaardigheid den hemel door een voorstelling, die hem welgevallig zijn zou, zich dankbaar te betoonen. - Dürer echter koesterde innerlijk veel grootere lust tot de schilderkunst, en ofschoon de vader hem heel graag ook als zoon van zijn kunst behouden had, gaf hij toch toe, 'en, - spreekt Albrecht Dürer, - in het jaar 1486 op St. Andreas-dag bestelde mij mijn vader in de leer bij Michael Wolgemuth, om hem drie jaar lang te dienen; in die tijd verleende God mij vlijt, dat ik goed leerde, maar veel van zijn knechts moest lijden; en toen ik uitgediend had, zond mij mijn vader weg en bleef ik vier jaar buitenaf, totdat mij mijn vader terugverlangde.' In dezen eenvoudigen toon noemt hij de omstandigheden van zijn leven op: zonder naar rechts of links om te zien, gaat hij zijn rechten weg voort en doet alsof alles wat hem gebeurt zoo en niet anders zijn m o e s t .

In zijn schilderijen, koperprenten en houtsneden, die grootendeels geestelijke voorstellingen bevatten, toont onze Dürer de trouwe vlijt van iemand die zijn handwerk uitoefent. Het gemoed, dat hem het streven naar deze in fijne lijnen uitgevoerde voltooiing, dat men zoo open en onvermomd in zijn werken ziet, inboezemde, en dat hem dreef, de beste en meest juiste evenredigheden van het menschelijk lichaam zorgvuldig natespeuren, en die in een boek te bewaren, dat later, in alle talen vertaald, alle teekenende volken tot kanon diende: dit was juist hetzelfde gemoed dat hem ook in handel en wandel overal het juiste en goede deed nastreven. Maar ofschoon de bazuin van de Faam in de beste landen van Europa (namelijk buiten het duitsche rijk in Italië, Frankrijk, Spanje, Holland en Engeland) wijd en zijd zijn naam uitriep en verheerlijkte, zoodat hij zoowel van de beroemdste schilders van die dagen, als van keizers en koningen, de grootste eerbewijzen genoot, wat zijn vader, den eerlijken goudsmid, geenszins was tebeurtgevallen; zoo week de waardige man toch in zijn wijs van leven heel niet van deze af, maar zette de pelgrimsstaf van zijn aardsche leer-reis evenzoo tred voor tred, stil en bedachtzaam voort, en was een k u n s t v o l en een r e i n man.

Uit zulke voorbeelden zal men inzien dat, waar K u n s t en G o d s d i e n s t zich vereenigen, uit hun tezamenvloeiende stroomen de schoonste levensstroom zich uitstort.

Maar zooals deze twee groote goddelijke wezens, de G o d s d i e n s t en de K u n s t, de beste leidsvrouwen van den mensch voor zijn uiterlijk, werkelijk leven zijn, zoo zijn ook voor het innerlijke, geestelijk leven van het menschelijk gemoed hun schatten de allerrijkste en kostelijkste vindgroeven van de gedachten en gevoelens, en het is mij een veel beteekenende en geheimnisvolle voorstelling, als ik ze bij twee magische holle spiegels vergelijk, die mij *alle dingen van de wereld zinnebeeldig weerspiegelen,* door wier tooverbeelden heen ik *den waren geest van alle dingen leer begrijpen en verstaan*.

Opstandigheid en dichtkunst
Door
Is. P. de Vooys.

II

Zoo ooit een dichter diep doordrongen bleek van de tijdsbewegingen, dan zeker Shelley, die zich hartstochtelijk wierp in elke strooming. Daarom ware het dwaas hem geheel boven en vrij van zijn tijd te beschouwen. Maar dwazer nog ware het te denken dat zijn geestelijke beteekenis voor ons reeds geheel verdronken is in het bijna klassieke schoon van zijn kunst. Wat was Shelley's tijd? 't Was niet het omhoog loopen van alle nieuwere denkbeelden die de 18e eeuw voortgebracht had, in de schokkende daden der Fransche revolutie. Shelley kwam daarna. Zijn ontwikkeling werd begeleid door de sterke reactie die Napoleon's val volgde. En toch is Shelley's tijd die van de Fransche revolutie, maar, na de werkelijkheidsontgoochelingen, die b.v. Goethe en Schiller doorgemaakt hadden, sterk geestelijk geworden in de latere bespiegeling. Shelley moest de kracht der levende denkbeelden, die keizerschap en reactie trotseerden, sterker gevoelen dan een vroeger geslacht waarvoor ze vermengd waren met zooveel verwachting, edelmoedige hoop, en emotie, die groote daden wekken. Daarom heeft het zin te zoeken naar de kern der revolutiedenkbeelden, afgescheiden van wat Voltaire, Rousseau en de Encyclopaedisten hadden verkondigd.

Voor 't laatst hadden de 18e-eeuwsche verlichte ideeën zich vereenigd met de heerschappij van stand en geboorte in Frederik de Groote.

Door dien laatsten sterken koning was een der groote Europeesche machten gevormd, maar had ook voor 't laatst het absolute koningschap zich in staat getoond het maatschappelijk leven te leiden en te overheerschen. Uit het westen kwam de nieuwe strooming tegen de alleen-heerschappij. Het regeerend gezag zou niet langer in een enkel persoon gecentraliseerd zijn om van hem uit aftedalen naar het volk. Uit alle burgers moest de regeering zich organiseeren. De demokratische stroom ondermijnde de topzwaar geworden monarchie, en deed, met de meest gecentraliseerde macht van den Franschen koning, het beginsel vallen.

De alleenheerschappij was voor de ontwikkeling van de nieuwere maatschappij, die een staat van recht en orde behoefde, noodzakelijk geweest. Adel en kerk hadden moeten bukken voor den vorst. Vele kleine despootjes waren onderworpen door een enkelen.

Doch de vrijheid en het recht, waarin de burgerij was opgevoed, en waarvoor zware offers niet een te dure betaling waren, hadden welstand en ontwikkeling mogelijk gemaakt, ook voor andere dan de bevoorrechte standen. De gilden waren opgelost, en in handel en nijverheid was het beginnend kapitalistisch bedrijf ontstaan, dat om expansie riep. Vooral toen de alleenheerschappij niet meer noodig werd, en zonder langer voordeelen te toonen, al zijn nadeelen deed gevoelen in wanbeheer, despotie, en vooral in het tegenhouden der snel verloopende ekonomische evolutie. Zoo was 't vroeger al in Holland gegaan, zoo ook in 't Engeland dat onder Elisabeth een groote staat geworden was met bloeiende handelsbedrijvigheid. Zoo ging het ook in Frankrijk.

Maar hoe moeilijk bleek het organiseeren eener demokratie. De zeven provinciën hadden het ondervonden, en ook het Puriteinsche Engeland van Cromwell. Doch moeilijker nog werd het voor Frankrijk. Niet alleen omdat in de drie revolutie's de kring der burgers die zich de grondslagen der maatschappij gevoelden, steeds breeder werd. Vooral echter omdat de idee der persoonlijke vrijheid, die door elke revolutie verwerkelijking zocht, steeds wijder werd.

Holland en Engeland hadden behalve om vrijheid van handel gevraagd om de vrijheid van het geweten. Dat was naast het

ekonomisch belang de bezielende kracht, de geestelijke uiting van het volksleven.

Maar de Fransche revolutie moest meer brengen dan vrijheid van gelooven. De menschelijke rede eischte volkomen erkenning, om ontslagen te worden van alle boeien door kerk en wereldlijk gezag aan hare ontwikkeling aangelegd. Dit was de geestelijke uiting van de uitgebreidste vrijheid. Want daarin lag opgesloten dat elke persoonlijkheid recht had om zich te uiten en zich te bewegen naar wat eigen rede hem ingaf te doen. Daarin lag opgesloten de kritiek op alle macht en elke maatschappelijke instelling, daar deze slechts wezenlijk gezag zouden hebben voorzoover de rede die zou erkennen.

Er moest een samenleving mogelijk zijn; er moest een samenleving ontstaan, die elk individu zou geven, wat hij zelf wilde zijn. Het scheen alsof het voldoende was om de verstandelijke ontwikkeling van allen te bevorderen, opdat het volk in staat zou zijn in te zien wat redelijk, nuttig en noodig was, en dus zich zelf kon regeeren.

Maar afgezien van de vormen voor het recht en voor de regeeringsorganen der demokratie, die slechts geleidelijk werden en worden gevonden, was de idee der vrijheid van de menschelijke rede een leege ruimte, zoolang niet de vrije mensch, los van dwang van vorst, stand, kerk of geloof een eigen gestalte had gekregen. Dit was de groote vraag, die de geesten der 19e eeuw moest bezig houden. Want ook al bleef de staat terug en hield de maatschappelijke demokratie met volle bewustheid halt voor het eigendomsrecht, zoo moest toch aan den vrijen mensch gestalte gegeven geworden.

Gestalte en houding. Want de samenleving zou zich onder invloed der sterke nieuwe ekonomische tendensen, niet alleen naar een wereldhandel, maar ook naar een wereldproductie, op reusachtige wijze vervormen. Ongedachte, ja zelfs niet te denken, veranderingen gingen gebeuren als de snelle groei in tropische wouden. Wat bleef er over van den vrijen mensch, die nu in de maatschappij krachten aan 't werk zag trekken, veel breeder en veel sterker dan ooit de natuur had voortgebracht. Maar bovendien, hoe rees er na de verwerping van kerk en vorstengezag een nieuwe dwinglandij, die met bijna onvatbare middelen op onderwerping aanstuurde. Eerst was het geweest

de kerk, die in een enkel persoon als de top der hierarchie, eischte dat de geest zou gehoorzamen en buigen. Maar na 't geweld der middeleeuwen was deze door Gregorius ontworpen gezagsvorm toch edel van bedoeling. Het was God die het aardsche leven zou beheerschen, en zij 't ook door gebrekkige middelen en soms langs vreemde wegen, recht en liefde zou laten gelden boven onrecht en wreedheid.

Niet voor een mensch, maar slechts voor een geest en voor den hoogst denkbaren, boog de menschelijke rede. Daarna kwam de vorst, die weliswaar zeide zijn gezag van God te hebben ontvangen, om het aantewenden ten bate van 't volk, en wiens hooge figuur daarom aanspraak kon maken op gehoorzaamheid, maar 't was toch een mensch met eerzucht, ijdelheid en soms verblinde wreedheid.

Maar de demokratie bracht het gezag van het bezit, belichaamd in de gunstelingen van het lot, al te vaak zonder hoogheid en soms zonder geest.

Was dit dan een stijging in vrijheid? of was het een daling? Hoe zou de geestelijke vrijheid een gestalte vinden, en een houding aannemen te leniger en te fierder, naarmate de machten tegenover haar kleiner en onwaardiger werden, ondanks dat hun invloed sterker en verspreider bleek. Zou dit een vraag zijn zonder zin? En wel omdat de personen der despotie schuil gaan achter maatschappelijke instellingen en ekonomische processen. Integendeel is het nooit meer-noodzakelijk. Allereerst voor 't geestelijk leven zelf. Want wat zou een samenleving, wat zou een individu zijn zonder dat? Een natuurgroei, een mechanisme, dat eens moet verdorren of gaan stilstaan. Het schijnt zoo van zelfsprekend dat het onnoodig lijkt het te zeggen, indien niet als de redelijkste en hoogste houding van den geest, thans herhaaldelijk wordt aanbevolen zich overtegeven aan den stroom der gebeurtenissen. Maar bovendien is de latere vorm van het gezag, belichaamd in graan, ijzer, spoorweg, vleesch, geldkoningen en dergelijke, zoo'n voortwoekerende macht in de samenleving, dat de maatschappij zou ondergaan, indien niet de vrije geest zich kon plaatsen boven 't gewroet naar materieele voordeelen. Alleen van daaruit zijn de jonge krachten te zien die gekweekt en opgeleid moeten worden, zullen zij zich bewust

worden van hun taak: d.i. de vernieuwing der maatschappij. Daarom is de vraag hoe de vrijheid van de menschelijke rede vervuld zal worden met een krachtig leven, een levenskwestie die de beste geesten der 19e eeuw heeft bezig gehouden, en die ook nu nog beslag legt, nu misschien sterker dan voor 50 jaar, op de gedachten der edelsten.

Het is geen vraag, die de menigten aangaat en kan aangaan. Zij, die een gestalte kunnen geven aan 't eigen bestaan, die een eigen houding kunnen en durven aannemen, van uit eigen innerlijken aandrang en waardigheidsbesef, zijn steeds enkele. Maar die enkele zijn de leiders, naar wie de menigten verlangend uitzien.

* * *

Scheppers van een levend, een volgroeid en in al zijn machten en uitingen zichtbaar mensch; van een denkenden geest, een gevoelige ziel, een daden zoekende wil; gesproten uit de hartstochten en lusten van een lichaam van vleesch en bloed, wie zijn zulke scheppers anders dan de groote dichters en kunstenaars. Vooral de dichters, omdat hunne uiting het sterkst geestelijk moet zijn.

Heeft Shakespeare niet de wereld vervuld met al de menschen, die het sterke Engeland, zich opmakende tot stichting van een wereldrijk, in groote verscheidenheid noodig had? Hebben niet al die vele figuren het Engelsche volk begeleid door de eeuwen, die het groot zouden maken?

Zoo waren het ook dichters, die den vrijen geest, die mogelijk werd bij het dagen der 19e eeuw, zouden uitbeelden. Nu niet in Shakespeare's groote verscheidenheid van rijke en kleurige, genot en macht zoekende menschen, geschakeerd door de fijnere geesten, bevreesd voor dadenruwheid. Nu ging het om diepte, om grootheid, om expansie. Nu ging het vooral om heldendaden van den geest.

Twee vormen waren mogelijk. Het hoogere gezag, het van zelfsprekend gehoorzaamde, - noemen wij 't het goddelijke, - was losgemaakt van den mensch. Hoe lag het voor de hand, dat de nieuwe vrije mensch zelf zou streven naar het goddelijke gezag, het in zich opnemen om zelf aldus zich naar den hemel te verheffen. De godgelijkmachtige mensch, de ‘über-

mensch', kreeg zijn beeld in Faust. En zijn maker, Goethe, zou het eerst en het sterkst het nieuwere geestesleven beheerschen. De langzaam verzamelde schatten der wetenschappen zouden tot levenswaarde gebracht worden in den man, die zichzelf wou zijn en het volle leven wou 'nemen'. Tegen 't verbond met den 'Geist der stets verneint' zag hij niet op. De vroegere schuw voor 't verpersoonlijkt ongeloof, was weggevallen. De kennis der natuur, en het doorzoeken van 't eigen verstand, hadden vele sluiers weggenomen voor een mysterie, dat niet langer met dogmen ompantserd en ontoegankelijk was, doch dat openstond als die wonderlijke natuur zelf.

Ook Goethe had een ander beeld dan Faust zich zien voorzweven, doch telkens weer zien vervluchtigen. Niet de naar godgelijkheid strevende mensch, worstelend met zijn lichamelijke lusten en hartstochten, maar de altijd aanwezige god-in-denmensch zou door een ander dichter worden afgebeeld.

In Shelley's Prometheus is de opstandige geest goddelijk van oorsprong. Maar hij wordt geketend gehouden, verbannen van de menschheid, die hij wilde zegenen en weldoen; geketend en verbannen door den despoot, in wien alle, den menschen dwang aandoend, gezag belichaamd is. Daarom is er voor Shelley's opstandige geest geen innerlijke strijd, geen worsteling met eigenzuchtige verlangens, geen begeleiding van Mephisto. Er is voor hem innerlijke vrede en grootheid, maar lijden. Er is voor hem gezelschap der Oceaniden, dat is van de eeuwige grootheid der natuur.

De twee dichterlijke beelden van Faust en Prometheus, rezen beide op uit een zelfden tijd, en er is in beide een streven om gedachten en gevoelens te vereenigen, die met geweldige kracht omhoog schoten, en die met vernietiging bedreigden, wanneer ze niet bedwongen zouden worden. Bleek niet de heftige zielestuwing uit Götz en uit Queen Mab; bleek niet het gevaar voor vernietiging uit Werther en Alastor, die aan Faust en Prometheus vooraf gingen. En toch, wat is er een groot onderscheid, dat verklaart waarom Goethe's invloed zooveel eerder en sterker was dan die van Shelley.

Goethe's dichterschap is als een breede berg wiens voet in geweldigen omvang naar verre landstreken zich uitstrekt.

Hoe is zijn geest vervlochten met een leven van werkelijk-

heid in natuurwetenschap, filosofie, tooneel en romantiek. Spoedige roem en vorstengunst boden ruimte en gelegenheid tot een geleidelijke ontwikkeling. Zoo stijgt Goethe omhoog in den berg zijner scheppingen, die nimmer 't verband met de omringende samenleving verliezen. De hellingen zijn getooid met gebouwen, met parken en wegen-doorkruiste bosschen, die aldoor 't oog verblijden en den wandelaar genietend omhoog geleiden. Wel wordt het langzamerhand stiller en eenzamer daarboven, maar er blijft een zekerheid van een breeden veiligen ondergrond. Wel kan het geheimzinnig en bijna angstig worden in wouddonkerten, en beginnen koudere en fellere winden door de boomtoppen te blazen, doch telkens is er weer uitzicht over bergvleugels in lieflijke landen omlaag, waar rivieren kronkelen en wegen tusschen rood gedaakte dorpen zich slingeren. Hoe anders Shelley. Snel stijgt zijn kunst omhoog als een steile rots gebouwd uit opgeperste steenlagen in grillige stapelingen en verbrekingen. Wie naar de top gelokt worden door de schittering van zon op sneeuw, moeten klauteren langs scherpe bergpaden, nauw slingerend tusschen en langs fel rijzende steenwanden en oogverschrikkende kloven. De verrukkingen schijnen meer demonisch dan menschelijk, en toch zijn er soms dalen en vlakten zoo lieflijk en wonderlijk als de schoonste droom niet kon omvatten. Harmoniën ontsluiten zich van kleur en licht, die in de wereld onmogelijk schenen, en een hoogere orde doen vermoeden. En dan is er na de wonderlijke genietingen van die groote ijle hoogten der zonschitterende eenzaamheid, dat boven alle verrukkingen te roemen land achter de bergen, 't beloofde land van licht en gloed en geur. De verwachtingen daarvan zijn het, die 't leven ongekend doortintelen met een vreugde, waarbij zich de ervaringen van stoute tochten oplossen in een stroom van overal opborrelende, zich vereenigende, en diamantspattend omlaagsnellende beken van nieuw levensgeluk.

Was reeds daarom Shelley's kunst zooveel ontoegankelijker dan die van Goethe, er is in beider leven een duidelijke verklaring, waarom van den een onmiddelijk een groote invloed moest uitgaan, en waarom de ander slechts langzaam, eerst als taalkunstenaar, later als leider en als schepper van leven bezielende beelden zou erkend worden.

Goethe was voor alles dichter, en door de breedheid van zijn dichterschap ontwikkelde zich daaruit een hoogtepunt voor de menschheid, van waaruit tientallen van jaren te overzien waren. Hij was geen hervormer van de maatschappij, die hem niet alleen duldde, maar hoog erkende en hulde bracht.

Shelley begon als hervormer, als een die ondanks zijn opstandigen geest, practisch wilde zijn, goeds verlangde te stichten. Ideeën en beginselen wilde hij propageeren en trachten te verwerkelijken, waarvoor zelfs de kunst hem een middel scheen.

Maar de hervormer werd geschuwd en uitgestooten, belasterd en bedrogen. De maatschappij maakte van hem den opstandeling, die hij niet wilde zijn. Engeland verbande hem, maakte hem eenzaam, tot hij den mensch die hij wilde zijn maar niet kon zijn, zou gaan uitbeelden in de sfeer der grootste vrijheid, die der schoonheid.

Daarom is Goethe's Faust de vrije geest zooals die in den tijd van den dichter mogelijk was voor alle ontwikkelden, het voorbeeld waarnaar zij konden zien, en waaraan zij richting en vastheid konden zoeken. Het is de geest, die zich schikt naar de maatschappelijke omstandigheden, en slechts de eigen vrijheid zoekt in een sfeer waar die geen belemmering ondervindt. Het is de ‘übermensch’ voor den burger, voor wien welstand en wetenschappelijke ontwikkeling gegeven goederen zijn, waarmee hij kan woekeren om 't eigen leven op te bouwen en te vervullen.

Maar Shelley's Prometheus is de banneling zoowel in de menschheid, als in elk mensch persoonlijk, hij is de geketende godheid, die ontzaggelijk lijdt, en wiens bevrijding nog in de toekomst ligt, al zal de dichter die dan ook in vizioenen trachten uit te beelden.

Hier is de geest, die zich niet schikt, die uit zich zelf opstandig is, niet uit eigen vrijheidszucht, maar van wege 't eeuwig verzet tegen elke tyrannie. Dit is de geest die overal ketens vindt, en plagen om hem te sarren en te vervolgen.

Het is de geest van hen, die nog verre verlangens koesteren, en die los is van welstand of opvoeding, zoolang deze niet middelen zijn tot strijd ter bevrijding van onrecht, onderdrukking en wreedheid.

Prometheus was een geschuwde evenals Shelley zelf, hij die onbevreesd alle consekwentie's der vrijheid durfde aanvaarden in de jaren der eerste Europeesche reactie tegen de Fransche revolutie. Daarom kon zijn beeld van den vrijen geest niet als Faust het geestesleven doordringen. Slechts enkelen zouden het zijn, opstandige, geen steeds breeder berustende geesten, bij wie Faust door Prometheus werd verdrongen. Eerst nog bijna fantastische idealisten als Robert Owen, maar naarmate maatschappelijk het geldgezag de samenleving beproefde te ontdoen van de vrijheden, waarvoor zoo enthousiast gestreden was, en nieuwe slavernijen deed kennen, vernederender dan vroegere eeuwen gezien hadden, naar die mate groeit de sfeer waar de opstandige geest zich kan uitbreiden. En in die sfeer staat Shelley's Prometheus in ongerepte schoonheid.

* * *

Behoeft het te verwonderen dat de litteraire opstandigen van 1880 naar Shelley uitgingen? In dien tijd was het vooral de haat tegen de rhetoriek, het conventioneele gebruik van geijkte taalbeelden, en de diepe afkeer van gelijkvloersche deugdzame en huiselijke poëzie, die de zielen der jongere dichters opende voor de wondere wiekslag der verbeelding, gepaard met die klare zuiverheid van aanschouwelijkheid welke de Engelsche poëzie kenmerken.

Er was ook daarvoor een diepere grond in een zielegesteldheid, die zich eerst zwak, doch later steeds scherper bewust zou uiten. Door v.d. Goes, Gorter en hun navolgers wordt de Nieuwe Gidsbeweging klein-burgerlijk genoemd. Kleinburgerlijk in afwijking van de uitdrukking burgerlijk zonder meer, waarmee zij de eigenschappen der kapitaal-krachtige burgerij karakteriseeren.

De zielegesteldheid der Nieuwe Gidsers zou geweest zijn die eener klasse in de maatschappij, onberoerd door de evolutie van het kapitalisme, en daardoor even vreemd aan het overmoedige gezagsgenot der grootere geldbezitters als aan de solidariteits- en organisatiestemmingen onder de arbeiders.

Daaruit zou te verklaren zijn het terugzien naar het verleden, en de voorkeur voor een ideeënwereld zonder werke-

lijkheid. Daaruit zou duidelijk zijn dat de Nieuwe Gidsbeweging een mislukte poging moest zijn, om de kunst van een vroeger ekonomisch tijdperk te doen herleven. Ofschoon met een dergelijk oordeel, noch inzicht, noch uitzicht gewonnen wordt, daar het een faillietverklaring is zonder balans of kans op homologatie, geeft toch de uitdrukking klein-burgerlijk eene aanwijzing voor de zielegesteldheid der tachtigers. Voor een groot deel zijn zij inderdaad voortgekomen uit den lageren burgerstand. De verbetering en de uitbreiding van 't onderwijs door een liberaal bewind, waardoor zij historie, natuurwetenschap, kunst en filosofie leerden kennen, heeft hen echter los gemaakt uit hun maatschappelijken kring. Daarom is 't geheel onjuist hen met dien kring te vereenzelvigen. Het tegendeel is juist waar. Zij verlieten de klein-burgerlijke sfeer, toen en zoodra de afgeslotenheid daarvan was opgeheven.

Maar het kenmerkende voor hun zielegesteldheid ligt niet alleen in *die* afscheiding, doch ook in een andere, veroorzaakt door den weerstand dien de Nederlandsche regentengeest bood om hen in een andere klasse te doen overgaan. Voor de kinderen der hoogere burgerij bracht het onderwijs slechts een peil van cultuur, dat aan de betrokken omgeving eigen was. De ontwikkeling was iets natuurlijks en bracht geen drang tot afscheiding. Doch voor de jeugd der kleine burgerij was de kennismaking met het geestelijk leven van vorige geslachten een gebeurtenis vol beloften en uitzichten. Echter uitsluitend voor 't eigen leven, want voor 't bestaan in de gemeenschap bracht het eene afscheiding uit de omgeving, waaruit zij geboren waren, zonder de afscheiding van een hoogeren stand op te heffen.

Daarom moest de zielegesteldheid onmaatschappelijk zijn, bestaande in een gezindheid te vluchten uit de samenleving weg en naar het gebied van den geest, waar volle vrijheid heerschte.

Die vrijheid was er, en maakte een verrukking door de schoonheid mogelijk, die alleen de menschelijke ziel en het menschelijk verstand raakte, onafhankelijk van de plaats van den eigenaar in de samenleving.

Hoe werd daardoor versterkt de afkeer van de dufheid in 't klein-burgerlijk leven, hoe werd daardoor gewekt een groeiende

haat tegen de schijn-voornaamheid en 't vernis van geestelijke beschaving in de regenten-familie's, van conservatieven of verslapt liberalen huize. De beteren daaruit waren 't geweest, die Goethe's invloed en dien van het Duitsche rationalisme hadden ondervonden, welke invloed sedert echter vervlakt en half uitgewerkt was. Immers van een zoo diepgaanden Nietzscheinvloed als Duitschland kent, viel hier te lande niets te bespeuren. Voor de tachtigers moest daarom iets anders verheffing brengen. En dat was de onmaatschappelijke poëzie der Engelsche dichters, die slechts twee verheerlijkingen schenen te kennen, van de natuur en van 't eigen zieleleven.

Shelley, die de Defence of Poetry schreef, en die de Epipsychidion dichtte, was de verbannen vrije geest, opstrevend naar 't allerhoogste in de schoonheid, en verkondigende dat zoo'n streven de grootste levenswaarde had. Uitsluitend zich aan kunst te wijden, daaraan aldoor te denken, daarin zich te koesteren als in een voorjaarszon, dat was wat de Nieuwe Gidsers wenschten. Maar dan ook voor een heel andere kunst dan die van een voorbijgegaan geslacht, een kunst zonder bescheidenheid, maar met de hoogste eerzucht.

Toch moet Shelley's beteekenis voor den Nederlandschen litterairen opstand niet overschat worden. Want toen Perk voor zijn Iris geïnspireerd werd door Shelley's The Cloud, was hij ongetwijfeld meer aangetrokken door klankschoonheid dan door den geest achter dien fraaien vorm. Perk's gedachten gingen nog veeleer naar 't Duitsche pantheïsme, naar Goethe. Maar ook de andere en latere dichters drongen niet zoo door tot Shelley's persoonlijkheid, of zij werden evenzeer bekoord en meer geïnspireerd zelfs door Keats. De fijngevoelige en teere verheerlijking van de natuur, en van de ziel, open voor de zuivere vormschoonheden, en dan in 't zangerig woord dat toch tegelijk zoo fijn beeldend en van zoo onmiddelijke aanschouwelijkheid werd, dat was de weg dien zij zich aangewezen gevoelden.

In Gorter's Mei zou het hoogste punt van dien weg bereikt worden.

Hoe duidelijk blijkt het weinig diepgaande der aanraking met Shelley, waar zoo weinig van zijn opstandigheid tegen de maatschappij in de Nieuwe-Gids-beweging is overgegaan.

Toen later die opstandige gezindheid opkwam, was zij van geheel anderen aard en oorsprong.

En toch was Shelley, ondanks de groote schoonheden zijner gevoelige verheerlijking van natuur en zieleleven, voor alles een geestelijk dichter, voor alles de opstandige geest in zijn hoogsten, dat is in den scheppenden vorm.

De verwantschap met Shelley werd gekenmerkt door onmaatschappelijkheid. Doch bij de Nieuwe Gidsers was die, zooal niet vrijwillig, dan toch ten volle aanvaard. Bij Shelley was de onmaatschappelijkheid gedwongen, veroorzaakt door een vurig, ondoofbaar strijdlustig optreden tegen de maatschappij, een optreden om medetewerken aan het tot stand brengen van een betere en schoonere samenleving.

De beweging van 80 was enkel litterair en zou pas later doorwoeld en versplinterd worden door maatschappelijk streven. Shelley daarentegen begon zijn leven als hervormer met ongeevenaarde moed en toewijding, en pas door den tegenstand, door de vijandigheid tegen zijn streven, leerde hij de overwinning van zijn diepste gedachten en verlangens te zoeken in de sfeer der schoonheid, waar zij van onverwoestbaren en steeds sterkeren invloed zouden worden. De schoonheid van zijn scheppingen maakte het den Nieuwe-Gidsers gemakkelijk om daarin niet te zien, wat zij er ook niet in zochten, en wat toch voor Shelley het allervoornaamste was.

* * *

Wat Marx werd voor enkele onzer jongere dichters, was Godwin, de Engelsche filosoof van een rationalistische en practisch-politieke moraal, voor Shelley. Niet echter in dezen zin, dat Godwin's invloed den dichter uitbande. In tegendeel meende de jongeling die uit de universiteit en zijn familie uitgeworpen was, omdat hij den moed zijner revolutionnaire overtuigingen bezat, de nieuwere denkbeelden te kunnen verkondigen door zijn nog zwakke dichterlijke gaven te ontwikkelen. Het is bijna onbegrijpelijk hoe de fijn-dichterlijke Shelley den betoogenden Godwin kon aanhangen, indien men thans diens Political Justice leest. Want al geeft men zich niet gewonnen aan den waan dat het begrijpen eener evolutie in natuur, maatschappij, moraal, kunst of wat ook, het begin

en einde van alle wetenschap vormt, zoo zijn toch onze denkbeelden te zeer doortrokken van een historisch doorloopend verband tusschen alle levensverschijnselen, dan dat de theoriën over een redelijke moraal als geheel nieuwe grondslag van het maatschappelijk leven, niet naief zouden schijnen. Maar wanneer men dan Shelley's figuur weer voor zich oproept, zooals die bekorend maar vol bitter leed staat geteekend in zijn kort onrustig leven, en vooral zooals die oprijst in het stijgen als van een Meizon in vroegen ochtend door zijn gedichten, dan blijkt hoe niet die nu reeds vaal geworden theorie van Godwin, maar diens houding van opstandigheid tegenover een huichelende, liefdelooze, leege vormen aanbiddende maatschappij. den jongen Shelley aantrok. Zoo stond ook hij. Er was in hem een tintelende stroom van recht, van meegevoel, neen van zuivere toegewijde en opofferende liefde, zoo sterk, zoo vol, dat het moeite kost om er met woorden over te schrijven. Het scheen mij dikwijls of ieder die zich verdiept in Shelley, de bekoring van zoo'n mensch moest gevoelen als had men hem persoonlijk ondervonden. Ik heb nog nimmer van een historische figuur zoo menschelijk gehouden, zoo zijn ontzaggelijk leed als pijn doorvoeld dan van Shelley. Het doet denken aan de verhouding tot vrienden met wie het zielsontwaken samen genoten werd, zoo, dat de persoonlijkheden elkaar in volle natuurlijkheid kenden, vrienden, die weggegaan zijn voor nog het maatschappelijk leven de zuiverste verhouding bezoedelde. Maar zoo'n afgestorven geliefde persoonlijkheid leeft nu na in Shelley's gedichten. En die zijn als een grootsche liefdeuitstorting in de schoonheid. Geen enkele liefdeaandrift, als een beminnelijke gave, maar een genegenheid gekweekt en gelouterd door een verstand, dat de hoogste verheffingen van den geest met groote bevatting en lenigheid nastreefde. In twee innig verwante en toch afwisselende bewegingen zie ik hem naar den hemel wieken, beide vloeiende uit zijn wezen dat een geestelijke liefde zocht.

De eerste gaat uit naar de vrouw, die met hem samen één zal zijn in alle uitingen en verlangens van de ziel, die zonder ophouden zijn wezen kan ontvangen en terugkaatsen, zoodoende hem aldoor bezielend. De ‘schaduw van onaan-

schouwde schoonheid' moest het sterkst bestaan in een vrouwelijk wezen. Het zoeken daarnaar maakte zijn leven vol bittere teleurstellingen en beproevingen, doch deed zijn gedichten aldoor stijgen tot die, den adem en hartslag stokkende maar de innerlijkheden der ziel doorglanzende, hoogte van. 't Epipsychidion.

De andere beweging, ofschoon misschien de mindere in diepte en gang, dan toch de breedere in beschavingswaarde zocht naar een houding in en tegenover de menschheid om die met bedachtzame liefde doch nooit falende trouw te dienen.

Na nuchtere pogingen in pamfletten en mondelinge toespraken, in vereenigingen en door daadwerkelijke ondersteuning, begint in Queen Mab de dichter te spreken.

De zoo verderfelijk geheeten denkbeelden wil hij laten zien als de glanzende schoonheden die ze voor hem waren. Doch zoo begon hij nog niet onmiddelijk. Eerst zou hij het leelijke, slechte, onedele, van de maatschappelijke toestanden laten zien in het feëerieke licht eener schoone verbeelding. Ofschoon in duidelijker en algemeen menschelijker vormen dan Godwin's rationalistisch betoog, brachten Queen Mab's snelvloeiende dichtregels toch nog meer betoog, dan de schoone houding die hij zocht.

Rijper was The Revolt of Islam. Hoe sterk is de Spenseriaansche strophe van dit gedicht, sterk van bouw en evenwicht, en toch met welk een snellen gang. En hoe bewust was de dichter zich van zijn scheppingsmacht; hoe bekend tegelijk met de beteekenis die dit werk voor hem had, in de prachtige opdracht aan Mary.

Wanneer ik later in dit opstel zal betoogen, hoe onze tegenwoordige Nederlandsche dichtkunst in Shelley een betrouwbare stuwkracht en richting kan opzoeken, dan denk ik mij de aansluiting eer nog bij deze schildering van de ideale revolutie, dan bij Shelley's derden aanloop naar zijn dichterlijke levenstaak.

Want Laon and Cythna, zooals het verhalend gedicht kenmerkend ook genoemd wordt, verbeeldt het verwerkelijken van den opstandigen geest in daden. De dichter is erin geslaagd het redelijk betoog geheel omtezetten in het schoone beeld. De twee titels zijn daarom kenmerkend, omdat het

verhaal van den opstand zeldzaam verweven is met het verhaal van de hoogste geestelijke liefde tusschen man en vrouw. Slechts daardoor kon het ten einde gevoerd worden. En dit moet voor Shelley nog onbevredigend geweest zijn. Want zoo weinig kan er sprake van zijn, dat Shelley slechts de dichter is der burgerlijke Fransche revolutie, dat hij, die optimist was ondanks alles, niet kon gelooven aan een spoedige overwinning van de door hem gedroomde, neen innerlijk geziene, vrijheid. Die toch was niet de politieke gelijkheid van alle burgers tegenover 't recht, maar het was de heerlijkheid van een broederschap, van een godsrijk op aarde. Aan die mogelijkheid geloofde hij vast. Hij liet Laon ervoor vechten, maar toch ook ondergaan. Omdat de Revolt of Islam door den ondergang van het edelst streven, hoe ook in de liefde gelouterd, onbevredigend is voor het zoeken naar de levenshouding van den vrijen geest, is de Prometheus Ontboeid een verdere en hoogere schepping in dezelfde geestesrichting.

Hoe groot en hoe stout is die sprong van The Revolt of Islam naar den Prometheus. De algeheele losmaking van het knellende en toch zoo beminde Engelsche leven, en de daarop volgende Italiaansche lente, die de gevoelige oogen en ziel van den dichter doormaakten, kunnen slechts zoo'n snellen gang begrijpelijk maken.

Nu werd niet langer een ideale opstandeling, nu werd een symbool van den opstandigen geest in beeld gebracht. En die verheffing gaf dan ook den dichter de kracht om Prometheus' overwinning, die misschien zeer ver verwijderd was, uit te zingen omdat hij moest gelooven, dat die toch eens komen zou.

De Prometheusfiguur staat naast, bijna tegenover den Faust als een geweldige geestelijke kolossus, die den modernen mensch instaat stelt om de diepste beroeringen, door den tijd in hem gewekt, uitgebeeld te zien, tegelijk boeiend door schoonheid en grootheid, rust brengend door de diepere vastheid, en richting wijzend voor den telkens weer aanvangenden strijd met vertwijfeling aan wat eens en voor altijd als 't beste gevoeld is van het leven. Kleingeloovigen, die zich werpen in den maalstroom van theoretische, verstandelijke betoogen over het worden en verworden van onzen tijd, door die nimmer

aanvangende en nimmer eindigende ketenen van oorzaak en gevolg, vergetende hoe zij zich zelf verblinden en verdooven met onzienbare en ontastbare spiegelingen uit het eigen denken, mogen de schepping van het beeld zonder aandoening voorbijgaan. Doch wie de zekerheid kennen van het onvermogen der louter verklaring zoekende bespiegeling, en wie zich bewust zijn van de alles doorbrekende macht der schepping, waaronder zich zoowel de bespiegeling als daadwerkelijke talenten moeten en kunnen schikken, die zullen in het Prometheus-beeld een licht en kracht zien, die nooit faalt, wanneer slechts de schoonheid zich eenmaal een weg gebaand heeft tot de innerlijke aanschouwing.

* * *

Prometheus leeft in de menschheid; hij leeft vooral in de moderne menschen, die den gloed der menschenliefde nog niet hebben gedoofd. Hij leeft zoo als Shelley hem heeft afgebeeld in het eerste bedrijf van zijn drama.

Laten wij niet door nuchterheid iets vreemds zien in de wonderlijkheid van het gletscher- en rotsenland, en in de symbolische figuren die het vullen. Is er in het zienbare op deze wereld een eenzamer en grootscher gebied te vinden dan van 't hooge bergland? Zijn er zichtbaarder voorstellingen van de zielekwellingen dan van de hellehonden?

En hebben niet de oude Grieksche verbeeldingen van 't ontastbare een schoonheidsmacht, die altijd gaaf genoeg blijft om daarin nieuwer gedachtenleven te zien gebeuren?

Voor wie de eenzaamheid kent en de kwelling dat de beste en edelste verlangens door de onverbiddelijke machten om hem heen worden gedoofd, zal onmiddellijk getroffen worden door Prometheus' klacht, waarmede het eerste bedrijf aanvangt. Zoo konden en kunnen de edelste geesten klagen over wat in de diepe eenzaamheid hunner ziel machteloos geboeid ligt. Doch door de klacht herinnert zich de geest de oorzaak zijner eenzaamheid en verbanning en wil eigen fierheid daaraan versterken. Daarom wenscht Prometheus nog eens te hooren den vloek, dien hij uitsprak tegen de macht die hem ketende. Hij wil zien hoe zijn opstandigheid zich eens geuit heeft. Verlangen wij niet zoo terug naar die tijden, dat wij een uitdaging

konden zijn voor alle wreede ongevoeligheid, hoe machtig en hoe sterk ook. Maar wanneer het middel tot die herinnering in een Platonisch wijsgeerig tafereel gevonden is, berouwt Prometheus al 't leed dat voor anderen is voortgekomen uit zijn opstand en vloek. Hoe zuiver is dat berouw. Ondanks de beste bedoelingen, ondanks de edelste aandrift om uit liefde voor anderen te handelen, is dikwijls slechts leed en foltering voor die anderen het gevolg van de heftige daad.

Doch 't berouw is geen overgave, al mogen moeder Aarde en de angstige natuurmachten een angstkreet daarvoor slaken. 't Is slechts een innerlijke pijn te meer, omdat niet vreugde en geluk zich van uit de opofferende daad konden verspreiden.

Dan komt de verleiding, die lokt en bedreigt. De machten der wereld vragen onderwerping van den opstandigen geest. Prometheus is zeker van den ondergang van Zeus en van alle machten, wier heerschappij wreede despotie is. Die geheime zekerheid moet hij prijs geven. Wat is en heerscht wil blijvend zijn voor altijd, en geen onzekerheid in dat voortduren erkennen. De boodschapper voor die verleiding komt in den meest welwillenden vorm; hij heeft medelijden, respect zelfs voor den verbannen god. Het spijt hem kwellingen te moeten aankondigen, en hij raadt zoo wijs en zoo kalm om het nuttelooze en niets dan kwaadstichtende verzet te laten varen.

Maar Prometheus is zeker van zichzelf.

> ‘Toch zou 'k niet
> Willen verlaten dezen zwarten afgrond
> Noch deze pijnen, wien geen pijndoen rouwt.’

> ‘Want in mijn geest
> Zit heldre vrede, als in de zon het licht
> Ten troon.’

Dan toont Shelley achtereenvolgens de kwellingen, die de opstandige geest moest doorstaan.

Zij komen: de ontgoocheling van zoo heerlijke verwachtingen, zij komen: pijn, vrees, wantrouwen en haat,, die uit allerlei menschen opduiken, tegen hem die metterdaad hun goed wil doen. Erger is dan de verlokking tot zonde:

‘die zich vastklemt aan de ziel
als ranke honden, die door woud en meer
een jeugdig hert, geraakt en snikkend, volgen.’

Ontzettende gedachten en leelijke begeerten dringen aan, doch de geest moet ze beheerschen. Prometheus doorstaat ze, al bedekken de Oceaniden zich 't aangezicht. Nu rijzen vizioenen, van al de verschrikkelijke werklijkheden van het aardsche leven. De ellende van groote rampen, die steden verwoesten, van schipbreuk en hongersnood, van de vergrijpen die het samenrottend volk begaat, zelfs wanneer het voor edele doeleinden is opgestaan, van verwoestingen in den oorlog, van wreedheden der macht en geldbegeerigen.

Doch erger nog. Uit de historie komen de beelden opduiken van hoe het alleredelste en beste ondergaat en omgezet wordt in het wreede en slechte. Eerst Christus' zaligsprekingen, die in vervolgingen en brandstapels een voortzetting schenen te vinden. Dan de Fransche revolutie.

‘Een legioen aaneengesloten broeders
Die Liefde kindren noemt.
Van andere moeders
Zijn ze, zie hoe verwanten magen moorden!
Het is de Wijnoogsttijd voor Zonde en Dood.’

Het Christusbeeld komt weer terug maar nu aan 't kruis.

‘Zie, een symbool, dat zij
Die voor den mensch diep onrecht lijden, hoon
En keetnen, enkel duizendvoud'ge foltring
Wentelen op zich zelf en ook op hem.’

Nu barst Shelley-Prometheus uit in een diepe droefheid, juist om de erkentenis dat het alles waar is. 't Zijn geen louter verbeeldingen, geen uitzonderingen. De lijdende Christus maakt hem diep bewogen.

‘Verzacht den doodsnood van dat stralend staren,
Sluit nu die lippen bleek, doe 't doorn-doorwonde
Voorhoofd van bloed niet stroomen.’

Maar toch zegt hij: O, afgrijslijk! Uwen naam wil ik niet spreken. Hij is een vloek geworden. Want zij die in Christus'

naam spreken haten ‘de wijzen, zachten, eedlen en rechtvaardigen’ die zij vervolgen en op de wreedste wijze pijnigen.

Spreekt dan weer niet nog erger zielekwelling, dat n.l. de edelsten vreezen gaan, dat waarheid is, wat zij zelf te laag vinden om te denken; dat zij huichelaars worden en niet meer denken durven wat voor den toestand der menschen noodzakelijk is.

‘Zie die goed zijn hebben
Geen macht, en kunnen enkel vruchtloos weenen,
De macht'gen missen goedheid - dat gebrek
Is erger - wijzen missen liefde, en wie
De liefde hebben, missen wijsheid.’

De nacht die voor den opstandigen geest zooveel diepe pijnen bracht, spoedt ten einde. De morgenschemering gaat beginnen en in de nevels komen geesten, die troost kunnen aanbrengen. Hoe vaag aangeduid, toch weet Shelley de zachte zielsverheugingen van den vrijen geest in klimmende sterkte te doen gevoelen. Al zijn ze verenkeld, de verschijnselen, die van liefde en opoffering onder de menschen getuigen, ze zijn er toch, en als goede geesten waren ze door de atmosfeer van 't menschelijk denken.

‘Als de wolken onweerhouden reizen wij;
Door die sferen, die geen grens verkleint
Daaruit dragen wij de profeetsij
Die in u begint en eindt.’

Met deze laatste bemoediging voor den veelgekwelden Prometheus zingen dan de geesten van den martelaar, van een die te midden der verwoesting van een zeeslag,

‘aan een vijand schonk
zijn plank, en zijwaarts dook en zonk’,

van den wijze den geleerde en van den dichter.

De morgen nadert nu, en Prometheus gevoelt weer de aanwezigheid der twee Oceaniden, dat is van de natuur die hem toch onvergankelijk lief heeft, en die hem tot de erkenning van de onverganklijkheid dier liefde bij het rijzen der zon bewegen.

* * *

Met slechts zwakke en vluchtige trekken is het beeld gegeven van den opstandigen geest, zoo als Shelley het geteekend heeft tot in zijn diepste wezen.

Hij opent daarna in drie bedrijven van groote fantasie en schoonheid een tafreel der toekomstige bevrijding en overwinning van Prometheus. De werkelijkheid wijkt daarin geheel voor de fijne en rijke verbeelding. Hoe bewonderenswaardig die tafreelen ook mogen zijn, bewonderenswaardig omdat gedachten van ijlste geestelijkheid uitbeelding vinden zooals na Plato niet was geschied, en bewonderenswaardig vooral om de vizioenen eener gelukkige, schoone en vrije menschheid, ze staan tegenover het Prometheus-beeld van het eerste bedrijf als het tweede tot het eerste deel van Goethe's Faust. Het is een ander stuk, een andere soort kunst, met slechts zwakke banden gehecht aan de schepping van den menschelijken god. Dat is van het beste wat leeft in den modernen mensch, die niet alleen zijn eigen bestaan tracht te verdiepen en te verbreeden naar den hemel, maar die beseft dat de liefdemacht in hem, moet drijven naar een maatschappelijk streven, dat, hoeveel ellende en pijnen belovend, hoe hopeloos ook in schijn, toch in eigen adel zekerheid, kracht, en vrede vindt.

Shelley's schepping wijst een houding aan, die hij zelf heeft trachten intenemen en die eens gezien in den hoogsten en schoonsten vorm, de veelvoudige rijkdom en genieting van een Dr. Faust overstraalt met een bleeker maar hooger licht.

(Wordt vervolgd.)

Deuteria.
Drama in een bedrijf[1)]
Door
C.A. Wijnschenk Dom.

GREGORIUS VAN TOURS, in het derde Boek van zijne Kerkelijke Geschiedenis der Franken, vertelt:

> ‘Na den dood van Chlodvig waren de Gothen, in een gedeelte van wat deze op hen veroverd had, gedrongen. Dus zond Theoderik zijnen zoon Theodebert, en Chlotar zond Gunthar, om het terug te erlangen. Maar Gunthar, na zijne komst aan de stad Ruthena, keerde weêr, ik weet niet waarom. Theodebert echter, zijnen weg vervolgende tot de stad Bitteris, nam het kasteel Deas, en maakte daar goede krijgsbuit. Vervolgens zond hij naar een ander kasteel, Capraria genaamd, boodschappers, die de opdracht hadden om uit zijnen naam te zeggen, dat, zoo men zich niet onderwierp, hij het kasteel zoude verbranden en de bewoners mede voeren in gevangenschap.
> Daar bevond zich eene vrouw, Deuteria genaamd, verstandig en sluw in beraad, wier echtgenoot gedood was bij Bitteris. Zij zond boodschappers tot den koningszoon, die hem zeiden: “Niemand, o, zeer vrome heer, kan u weêrstaan; wij erkennen u onze meester; kom en dat alles geschiede, wat uw goed genoegen wenscht.” Theodebert kwam op het kasteel, hij werd er vreedzaam ontvangen, en toen hij zag, dat zij zich onderwierpen, deed hij hen geen kwaad. Deuteria echter kwam hem tegemoet en toen hij hare schoonheid zag, beving hem zulk eene liefde, dat hij haar in zijn bed riep.’

* * *

1) *Het recht van opvoering wordt door den schrijver voorbehouden, volgens de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad No. 124).*

‘Deuteria, die zag hoe hare dochter volwassen werd, en vreesde, dat zij de hartstocht des Konings zoude wekken en dat deze haar tot zich zoude nemen, liet haar plaats nemen in een kar, bespannen met twee ongetemde ossen, die haar boven van een brug, in den stroom wierpen, waar zij omkwam. Dit gebeurde te Verduin.’

Personen:

DEUTERIA, echtgenoote van Theodebert, Koning der Franken.
LUCIA POMPEA, hare dochter uit een vroeger huwelijk.
AUDOVERA, hunne nicht.
RAUCHING.
SIGBERT, zijn knecht.
VETTIUS, Bisschop van Verduin.
MEDARDUS, Klerk in bisschoppelijken dienst.
HONORIUS MARCELLINUS, Maarschalk van den koninklijken villa te Verduin.
TWEE EDELEN. van het gevolg des Konings.

Het bedrijf heeft, omstreeks 540 na C., plaats in de troonzaal van de koninklijke villa te Verduin, op een morgen van een zomerdag.
In den beginne schijnt de zon door het raam aan den zijwand; de schijn verzwakt echter geleidelijk in den loop, en bij het einde van het bedrijf is het licht tot schemering verduisterd.

TWEE EDELEN zitten op een bank te praten.

EERSTE EDELMAN
Zwaar drukt de lucht, zoo vroeg nog in den morgen, en de rivier is in den nacht zoo hoog gestegen, dat ze haren grens te buiten, grijpt al wat er aan de kanten los ligt en 't met wellust in haar kolken slurpt.

TWEEDE EDELMAN
Dat is vreemd in den midzomer, hoewel dit land mij nog zoo vreemd is, dat ik werkelijk iets niet vreemd mag heeten.

EERSTE EDELMAN
Maar wen het water rijst als ware het lucht, - en lucht u drukt als water, als ge er diep in duikt, - dan wordt het

wonderlijke hier het wonderlijke van overal. 't Zal heet worden vandaag.

TWEEDE EDELMAN
Tenzij de koelte met het onwêer komt. Te hopen is het, - of te vreezen?

EERSTE EDELMAN
Voor het onwêer straalt de zon te klaar, - maar dat is buiten. Van binnen scheen het zonnige mij zeer verdoft toe, dezen morgen. Hij leek een donderwolk, die alle gloed der zon in 't zware lijf zuigt, om hem straks als doodelijke bliksem uit te stralen.

TWEEDE EDELMAN
Ik hoorde er meer van, doch zonder meer beteekenis, dan cierlijkheid aan Rauchings naam. De Zonnige wordt hij wel geheeten, is 't niet? Maar zoo 't geen vleierij is, die hem kleedde in een zuiver kleed, dat stralende het duistere gemoed dekt, dan is het dwaze zelfvergrooting.

(Komt op SIGBERT.)

EERSTE EDELMAN
Een vertelsel is het en een gewoonte om 't op een zekere wijze te vertellen, 'schoon het Theodebert behaagt, om in zijn koninklijke heerschap, het los gepraat tot waarheid te verdichten.

SIGBERT
Vergeeft mij, edele heeren, ik zocht mijn meester hier.

EERSTE EDELMAN
Wij ook, mijn goede Sigbert, en zoo ge ons helpen kunt met zoeken: de vondst zal kostelijk zijn.

TWEEDE EDELMAN
Hoe durft ge?

EERSTE EDELMAN
Dit is de toon hier, die in alle losheid het vaste biedt aan

ieder een. - Nietwaar, mijn trouwe Sigbert, het was merkwaardig, hoe uw heer in geheimzinnigheid tot zijn beroemdheid kwam. De bijnaam van ‘De Zonnige’ is verbonden aan een vreemd geval.

SIGBERT

Zoo 't een geheimen zin heeft, dan kon het u wel bekend zijn, edele heer.

EERSTE EDELMAN

Dat kon 't, goede Sigbert, dat kon 't. Maar wat ik van hooren zeggen weet, weet ik feitelijk niet. Gij waart er bij en deze heer, mijn vriend, voorbarig zeer verknocht aan uwen heer en meester Rauching, is vreemdeling hier.

SIGBERT

Och, 't is tot zijn eer en van zijn goeden naam dat ik het zeg en daarom zeg ik het wêer. Het was in het Zuiden, - we trokken tegen Gothen en onze heer Theodebert was 's konings zoon nog, - dat we, op een dag, drie vreemd gekleurde en gekleede mannen tegen kwamen, geboortig, naar hun zeggen, van een land, dat heel wat verder nog gelegen is dan dat, waar Christus aan het kruis stierf. Wij kwamen hun tegen, zei ik, maar toen zij mijnen heer, den edelen Rauching, zagen, was 't of de bliksem hun in het hoofd sloeg. Zij vielen met hun aangezicht in het stof en baden tot hem, die er wat om lachte. Eerst later werd er ons verteld, dat in dat verre land de zon als eenig en almachtig god geëerd wordt door het gansche volk, en daar de dag reeds schijnt, waar het hier nog duistert en het daar nacht blijft, als hier de dageraad tot werkelijk leven wekt. -

EERSTE EDELMAN (*fluisterend*)

't Is zeker voor de tiende maal, dat ik het hem vertellen hoor en altijd woordelijk hetzelfde.

TWEEDE EDELMAN (*fluisterend*)

Daarnaar te denken en naar het gezicht, dat hij ons naast het verhaal zet, schijnt het hem gewoon bizonder toe. Mij dunkt, het is ongewoon, maar niets bizonder.

EERSTE EDELMAN

Dat dunkt mij ook, - maar zoo hij ooit met glans zijn naam verwierf, - daareven, - hij liep naar zijn gewoonte sprakeloos, - was heel die glans dan wel verscholen in zwartige zwaarmoedigheid. Doch achter zijne donkere stomheid dreigde iets verschrikkelijks, en zij, die hem zagen komen, verdubbelden hun voorgewende nijverheid.

TWEEDE EDELMAN

Ik dacht het reeds: een ongewone gang gaat door dit huis.

SIGBERT (*uit het raam kijkend*)

Wat is er toch? Ze loopen allen door elkaar en snateren als eenden. Maar de graven in de stallen, - die schreeuwen schriller nog dan pauwen.

EERSTE EDELMAN

Maar dit gesnater en geschreeuw, 't klinkt al zoo kaal, dat ik vermoed: 't is vrees, die met luidruchtigheid zich zelf verjagen wil.

TWEEDE EDELMAN

Bah! Het is prikkeling der ongewone morgenhitte.

EERSTE EDELMAN

Maar 't zou mij vreemd staan, als die tot dádelijke hitte niet omsloeg, naar den middag. 't Al is in een te wonderlijk voor 't gewone.

TWEEDE EDELMAN

Wij zullen het wachten.

(Komt op RAUCHING).

RAUCHING

Sigbert!

SIGBERT

Mijnheer?

EERSTE EDELMAN

Gegroet, heer Rauching!

TWEEDE EDELMAN
Gegroet, heer Rauching!

RAUCHING
Ik groet en dank u, mijne heeren, hoewel 't mij zeer bevreemdt, u vroeger niet gezien te hebben.

EERSTE EDELMAN
Ik zag u wel, vanmorgen, vróég, heer Rauching, maar gij keekt niet naar mij.

RAUCHING
Moet ik naar u kijken om u werkelijk te zien! (*tot* SIGBERT): Zag je Deuteria reeds vanmorgen?

SIGBERT
Neen, mijnheer, maar -

EERSTE EDELMAN
Ik zag haar ook nog niet, mijn hooge heer.

TWEEDE EDELMAN
Noch ik, mijn hooge heer.

RAUCHING
Dan zal het u nut zijn met spoedigen ijver te onderzoeken, wanneer zij wel gezind is, mij híér te woord te staan. - Halt, blijf! Sigbert.

EERSTE EDELMAN
't Is warm vanmorgen.

TWEEDE EDELMAN
't Is drukkend warm, vanmorgen.

RAUCHING
Nog warmer zal het worden, mijne heeren, maar, gelooft me, zoolang de warmte niet in het bloed zit, kunt ge uw gemak gemakkelijk houden.

EERSTE EDELMAN
Wij gaan, edele heer.

TWEEDE EDELMAN
Wij gaan nu, edele heer!

RAUCHING
Ik prijs uwe werkzaamheid, mijn goede heeren.

(TWEE EDELEN af)

SIGBERT
Weet gij het al, mijn heer?

RAUCHING
Wàt weet ge al?

SIGBERT
Zacht als ik u bidden mag, want het is geheim, naar ik meen.

RAUCHING
Wat ik weet, mag luid gezegd zijn en vrijelijk, zeg op!

SIGBERT
Theodebert, de Koning, heeft boodschappers uit Reims gezonden, die...

RAUCHING
Wat! Boodschappers van Theodebert! - Hoe weet jij 't, kerel.

SIGBERT
Maar, heer! gij trilt als een dier voor den dood.

RAUCHING
Het raakt je niet! Zeg òp! wat weet jij van Theodebert!

SIGBERT
Het was de bisschop, dien ik het hoorde zeggen. Daareven liep ik door de lange gang hierheen, toen ik hem komen

zag. Mij zag hij niet, waar ik blij om was. Hij leek er van de verte nog dikker dan wezenlijk en loopen doet hij als een zwangere vrouw. - Stil, heer! nog altijd ben ik niet gewend met weinig woorden om te gaan en uwe korte drift zal maken, dat ik niet meer weet, wat ik zeg, waardoor ik niet meer zeggen konde, wat ik weet. Wat zei ik? Ja, ik was dáár en vlug verborg ik me in een nis, om hem voorbij te laten zakken, want zoo hij mij bemerkt had, hij zou zijn buik weer tegen mij leunen en, hemelsch kijkend, vragen: ‘Mijn zoon, nooit zie ik je in mijn kerk?’ Of: ‘Mijn zoon is toch gedoopt wel in den naam des vaders, des zoons en des heiligen geestes?’ of: ‘Mijn zoon aanbidt toch niet den duivel of den god van Arius, die slimmer dan de duivel is?’ Maar als ik zei, hij zag me niet en toen hij na genoeg bij mij of bij mijn schuilplaats was, hoorde ik hem zeggen: ‘Ja, onze zonen zijn voorbeeldelijk trouw, waar het den welstand van ons aller moeder treft. Terwijl de boodschappers des konings sliepen, is hij door gansch den nacht getrokken, en dezen morgen was hij hier -.’ Toen waren zij voorbij en -

RAUCHING

Waarom heb je mij dat niet terstond verteld?

SIGBERT

Ik zocht er u voor, mijn heer, en bovendien, ik meende gij wist het reeds.

RAUCHING

Ja, het is vreemd, maar een bisschop schijnt op slinksche wegen den koning nader bij te staan, dan vriend of stedehouder. Of broeit er wat, vriend? broeit er wat? Reeds veel te lang was het zwaar in mij van iets, dat toch weer licht van lijf mij maakt en sterk, na 't luie, leege leven in dit huis. Ik gaf wat voor iets werkelijks, oude knecht, al zij dat het venijnig steken van een adder, het zou een daad zijn, die nog wel verraderlijk en laag, toch hooger gaat dan het klein gekonkel van dit volk van niets. - Ik moet iets doen, al zou ik niet weten wat! - Maar tot wien sprak hij? Wien had hij bij zich?

SIGBERT
Honorius Marcellinus was het, de maarschalk.

RAUCHING
Vervloekt! Het is oneerlijk om een vrouw te dooden, maar dat gaat me te machtig doen.

SIGBERT
Zoo is het heer. Hij lijkt er waarlijk op. Als hij u groet, - of een ander, dien hij zijn meester weet, - dan wuift hij met zijn meel-bestovene handen, als een lichtekooi, die lonkt de mannen aan den heerweg, - en wiegelen in zijn heupen kan hij, als de met goud gekleurde vrouwen van het zonnig Septimanië. - Herinnert ge u, mijn heer, hoe gij er eens een tot u riept, in het lager bij Ucetia, en wij haar later met geweld verdrijven moesten?

RAUCHING
Het is het uur nu niet voor zulke praat. - Want Theodebert, zoo hij zijn vriendentrouw ook aan dit volk verloor, dát moet ik weten.

SIGBERT
Moet ik hem roepen, heer?

RAUCHING
Wien? Theodebert?

SIGBERT
Den maarschalk, meen ik?

RAUCHING
Neen, maar tracht dien broeder van den bisschop te vinden en zoo zijn tong nog zwak is en zijn voet nog vluchtig, laat hem dan drinken, zooveel het hem lust. Geef hem wijn, maar zeg zelf niets, - of zoo ge uw tong niet rustig dwingen kunt, laat het beweeg zoo los zijn, dat het evenveel beteekent als gepreek van eenen preeker. Want onze donkere broeders in den Christus zijn listiger geworden dan de slang, die hunne eerste vrouw verleidde.

SIGBERT
Ik ben voorzichtig, heer, en slim waar 't past.

RAUCHING
Stil! daar komt wat.

(Komt op HONORIUS MARCELLINUS).

HON. MARC.
De koningin!

SIGBERT
Dat zullen wij wel zien; of doelt hij op zich zelven, die meer een koningin gelijkt dan Deuteria. Zij gaat als een koning, hoog en trotsch.

RAUCHING
Bind je tong slaaf!

(Komen op DEUTERIA met VETTIUS, die haastiglijk nog wat haar in 't oor fluistert, LUCIA POMPEA en AUDOVERA, MEDARDUS en TWEE EDELEN.)

VETTIUS
Hunne goddelooze praat is slim en kwaad, als die van 's duivels helgenooten, maar zoo hij zelf de opperheer van het kwaad niet was, dezelfde, die, te Antiochië, zoo groot een tal van vrome mannen van den godzaligen weg leidde, - 't zou mij verwonderen. Hoewel nog slimmer, en verwarrender den mensch, die met verstand het goddelijke wenscht te naderen, hij hier mij tegemoet trad, waar zij te Antiochië, dwazelijk steunend op zulke heerlijke woorden als: ‘Vader, wil dezen bitteren beker toch van mij nemen, maar niet mijn wil, uw wil geschiede’, - wat in voorbeeldige vroomheid slechts gezegd werd en begrepen dient, - onzen Zaligmaker, den heere Christus, verloochenden, - daar dunkt mij het werk van het heilige, dat al-en-eenig zegeviert, zoo sprekend, dat ik niet laten kan, 't u te vertellen, hoe hij, die door den boozen geest bezeten werd en wellicht de booze zelf was,

zeer zware vragen stelde, die echter mijne nederigheid, God lof! met hulp des heeren en zijne guldene woorden in 't gemoed tot vrede wist te brengen. Want toen hij merkte, dat zijn spitse vondigheid door mijne hechte vroomheid moest ten onder gaan, trachtte hij met spotten te verkrijgen, wat hij in waarheid niet vermeesteren kon en met een stem, als van een ekster, riep hij mij toe: ‘Ei, zeg mij! vrome heer, hoe komt het in uw leer te pas, dat God de Vader zelfs de engelen voor zijnen zoon doet gaan, waar in het Schrift geschreven en te lezen staat: “Maar van dien dag of van die ure weet niemand, noch de engelen des hemels, noch de zoon, maar de vader alléén”, - en zoo de zoon dan een is met den vader in, wat gij noemt: den heiligen geest, hoe kan de vader dan iets weten buiten zijnen zoon, den middelaar?’ Maar ik, die boven al zijn zielloos spotten hoorde, zeide in ernst: ‘God laat niet met zich spotten!’ wat hij niet achtte, tot zijn schade, want in dezelfde wijze ging hij voort en merkte op, dat het wezenlijk dwaas was om te strijden, waar allen dienaars van den eenen god verbeeldden, die eenmaal 't enkelvoudig godsrijk zouden erven. Dit was zelfs voor 's heeren lankmoedigheid te veel, want 't was zijn stem, die uit mij riep: ‘Voorwaar, ik zeg u, de tollenaars en hoeren zullen u voorgaan in het Koninkrijk Gods!’ wat hem beschaamd verwijderde. - Doch dra kwam hij wêer. -

TWEEDE EDELMAN

Hoe warm het is.

EERSTE EDELMAN

Hoe drukkend warm het is! Zoo dit geen onweder beteekent, vrees ik het andere.

RAUCHING
(*naar* MEDARDUS *wijzend*)

Wie is die man?

VETTIUS

O! dit is klerk Medardus, heer Rauching, hoog uitstekend door vroomheid en geleerdheid, wat door mijnen zaligen en verhevenen broeder uit Reims, in eenen brief met hartelijke aanbeveling, verzekerd wordt.

RAUCHING
Voor wien was die brief?

VETTIUS
Voor mij, uwen dienaar, heer.

RAUCHING
Zoo ge zelfs mijn dienaar zijt, bisschop, hoe waagt ge dan te handelen als waart ge koning, vergastend vreemdelingen in des konings huis!

VETTIUS
Maar de kerkvader van Reims, die -

RAUCHING
Genoeg! gij praat het kromme recht voor hem, die krom genoeg is uwe woorden te verstaan. (*tot* MEDARDUS): Welke berichten kreeg je van onzen heer Theodebert?

MEDARDUS
Voor ik vertrok, mijn heer, werd mij verteld, dat mijn zeer vrome heer en Koning welvarende is en vorstelijk zich vermeit.

RAUCHING
Het zij zoo, broeder!

TWEEDE EDELMAN
Zag je hoe vonken knetterden uit zijn haren, toen hij er met de hand door voer?

EERSTE EDELMAN
Een zwaar belaste wolk hangt boven onze hoofden, vol woede.

RAUCHING
Maarschalk, sinds langen tijd verzuimt ge uw plicht. Van morgen vond ik uwe boeven slapend en in hun midden de graven, die ook sliepen, terwijl de zon hun in den wijdgapenden mond scheen, wellicht ook in den uwe. De stallen zijn vervuild tot hoopen mest en al het vee werd door verwaarloozing nog wilder dan 't gedierte, waarméé het door uw

luiheid overdekt is. Tot de terugkomst van Theodebert, den koning, zijt ge geen maarschalk meer. Ga naar den toren en blijf daar, tot het anders u gelast wordt!

(HONORIUS MARCELLINUS aj).

DEUTERIA

Maar heusch, heer Rauching, gij zijt nog zonderlinger dan gewoonlijk, dezen morgen. Zeg mij eens, op uw beurt, sints wanneer berispt en straft men vrienden des konings in het bijzijn van de koningin?

RAUCHING

Een maarschalk is een knecht en niet een vriend des Konings.

DEUTERIA

Honorius Marcellinus is geen knecht en zoo zijn bloed niet edel is als 't uwe, mijn vriend is het evenwel.

RAUCHING

Gij zijt de koning niet, Deuteria, al neemt ge een groote plaats in zijn bed en zoo ge nog meer hooren wilt, kan ik u zeggen, dat zelfs úw vrienden hunnen meester zullen vinden, zoolang Theodebert gezellen heeft, wier vriendschap hem meer is dan bloot lijfelijk genoegen.

DEUTERIA

Rauching!

TWEEDE EDELMAN

Wij gaan! 't is roekeloos zich hier te wagen.

EERSTE EDELMAN

Op onze beenen ontgaan wij tòch het noodlot niet, - maar gaan wij niettemin.

(TWEE EDELEN af)

LUCIA POMPEA

Mijn dappere heer, gij zijt wel barsch en ongebonden in zulk een zonnigen dag.

RAUCHING

Lucia - -

LUCIA POMPEA

Dit klonk reeds vleiender, nietwaar, mijn moeder? En zoo ik een groote lust gevoel om wat te spelevaren in de gouden lucht, dan is mijn barsche heer zoo stout niet om Honorius Marcellinus, onzen maarschalk, te verbieden, daartoe mijn wagen in gereede te doen brengen.

RAUCHING

Honorius is geen maarschalk meer. Sigbert zal voorloopig doen wat ge verlangt.

LUCIA POMPEA

Maar zoo ge tot de zon ziet, Rauching, gij vindt haar blinkerder dan uw zwaard en het gulden licht straalt met nog puurder eenen glans van háár, dan van uw wilde haren, die slechts den schijn geven van wat ver weg is. Wat doet het er toe, als zij in gróndelijke kracht wel milder en verleidender is voor mij, dan - gij ooit waart, al staat gij minder onbereikbaar! - (*tot* AUDOVERA): Rijd je mêe, lief nichtje?

AUDOVERA

Niet gaarne, Lucia, het duizelde mij daareven.

VETTIUS

Zijt ge ongesteld, mijn jonkvrouw? Ge ziet aanzienlijk bleek, schoon als altijd, aanzienlijker dan bleek.

AUDOVERA

Ik dank u. Het is van geen gewicht.

VETTIUS

Hoe juist ge dat gezegd hebt, verhevene jonkvrouw. Het was van zulk licht gewicht, dat het u duizelde door verhevenheid.

DEUTERIA

Spaar uwe spraakkunst, Vettius, zij moge tot haar recht komen in het verkeerde hoofd des duivels, voor ons is zij zeer misplaatst. - Het zal de schrik, door wat gezegd hier werd, wel zijn, die haar om het harte sloeg. - Maar je

wankelt, Audovera, men zal je wegleiden en hier de wildheid achter laten om tot mijn rust en waardigheid te komen.

LUCIA POMPEA
Kom, nichtje! ik voer je tot je gemak.

(LUCIA POMPEA, AUDOVERA, VETTIUS en MEDARDUS af.)

RAUCHING
(*ter zijde tot* SIGBERT)
Blijf bij den klerk en laat hem praten.

(SIGBERT af)

DEUTERIA
Wel nu, mijn heer!

RAUCHING
Welnu, Deuteria, ik ben gebleven, omdat ik meende, hier de wildheid in uw oog te zijn.

DEUTERIA
Hoe meent ge dat?

RAUCHING
In uwe meening, hoop ik, mijn vrouwe.

DEUTERIA
Wat ik u bidden mag: laat dezen spelenden toon varen, heer Rauching, want onze rang, als stedehouders van den koning, gedoogt het spelevaren onzer rede niet.

RAUCHING
Weêr kan ik mij vereenen met uwen zin, maar niet geheel wat óns betreft.

DEUTERIA
Het is mij wel bekend, dat onze heer en koning, vóór zijne uittocht, u stelde als bewaker hier en verantwoordelijk heer van al het waardevolle in dit huis en wat het aanhangt. Maar achter uwe woorden huilt een matelooze wildheid, die de koning u niet leende.

RAUCHING

Vermoedens en verwijten! Om vage klachten van een vrouw te hooren, ben ik niet gebleven.

DEUTERIA

Wel haastig zijt ge, goede heer, want klachten noch verwijten zijn het, wat ik u zeggen wilde, al zijn 't wellicht vermoedens, gesteund op los geachten grond, van eene vrouw. Zoo gij 't hoorende verstaan kunt, Rauching: uwe wildheid is niet anders dan eene dwaze poging om úwe achterdocht in anderen weg te slaan. Gij zijt wantrouwend, mijn koninklijke stedehouder en gij wantrouwt uwen - kóning!

RAUCHING

Vrouw!

DEUTERIA

O! uw verontwaardiging is meer wild weêr, dan overtuigend; ook in het huichelen is uw ware kracht niet.

RAUCHING

Gij kent mij bijster, edele vrouw.

DEUTERIA

En gij, mijn dappere Rauching, stelt u zelven ijdelijk hoog, - zóó hoog, dat gij afzonderlijk en zonderling wordt en zonder dieperen steun eens vallen móét. Want ziet ge niet, barbaar, dat gij tot ons, het beste van het oude volk, hebt op te klimmen of - af te dalen, zoo ge 't wilt, voor 't wéten, hoe hoog ge u bij ons wel stellen kunt? Het volk van Gallië kent zijne onderdrukkers, maar gij weet niet, wat ge onder u hebt.

RAUCHING

En dat zegt gij, de vrouw des Frankenkonings?

DEUTERIA

Als gij een toren wankelen ziet, gaat ge den trans versterken? Maar laten wij dit zoeken zonder dadelijk belang. Doch ik zeg u nog: verkeeren zal het, hoewel door een slan-

keren en meer buigzamen geest dan de uwe. Want waar ge in 't verleden uw doel voorbij streefd't, daar zult ge ook toekomstig missen.

Herinnert ge u nog, hoe, zeven jaar geleden, gij stondt in het lager van Theodebert, die tegen trouwelooze Gothen te velde trok?

RAUCHING

Wij namen Deas, bezet door edele Romeinen, het beste van het oude volk noemt gij hen, - en vonden rijkelijk loon voor ongebruikte moed en weinig moeite. Daar was het dat uw man, Lucius Pompeus, de dapperste Galliër, die ooit mij tegen stond, zijn laatsten slag sloeg.

DEUTERIA

En 't was uw zwaard, heer Rauching, uw zwaard, dat het zijne voor de eeuwigheid werkeloos maakte. En toen ge als hoofd der afgezanten van Theodebert, te Capraria, voor mij stondt, wist ik, dat gij den vader van mijn kind gedood had.

RAUCHING

En gij waardt vriendelijk tot me, en lachtet en kostelijk werden wij onthaald, ik en mijne gezellen.

DEUTERIA

Maar lachen deed ik slechts voor jou, Rauching! en toen je me dáárop aankeek, brandden je oogen, als die van een hongerenden wolf. Je spieren trilden van vermoeienis of - verlangen!

RAUCHING

Vermoeienis was het niet, maar verlangen - ook niet.

DEUTERIA

Ik lachte maar, Rauching! herinnert ge u. Ik lachte maar luid, als ge me aankeekt.

RAUCHING

Zeer lieflijk klonk het, maar in den klank ging de beteekenis verloren.

DEUTERIA
Maar ik onthaalde je ook vorstelijk, nietwaar? En je oogen gloeiden feller nog, zooals ik, sints dien, alleen jouw oogen zag. En spreken kon je niet wèl, zoo trilde zelfs je tong.

RAUCHING
Dwaas scheen ik toen.

DEUTERIA
Doch ook wantrouwend waart ge dáár mijn Rauching. En toen men u dien avond nog vertelde, dat het mijn man was, die bij Deas onder uw zwaard viel, zijt gij terstond terug getrokken. Toen vreesdet gij mij meer dan gansch een Gothenleger.

RAUCHING
Ik vrees en vreesde noch u noch Gothen.

DEUTERIA
Dan waart ge angstig om u zelven, want als ge me aanzaagt, verloort ge alles in mij. Gij joegt u zelven schrik aan door u zoo vreemd en schriklijk in mij te verbeelden.

RAUCHING
Waar moet dit heen, vrouw?

DEUTERIA
Toen gij verdwenen waart, zond ik den koning mijne boodschappers met vele aangename woorden in den goeden zin en toen de Koning te Capraria kwam en mijnen goeden zin lichamelijk zag, nam hij mij tot zich.

RAUCHING
Dat was het begin van het trouweloos werk, want zijne trouw was bij der Longobarden dochter Witigarde.

DEUTERIA
Sints dien was ik de bedgenoote van uw koning, of zoo ge wilt: de echtgenoote van uw koninklijken vriend. Nooit zaagt ge weer naar mij met uwe oogen.

RAUCHING
Wat wilt ge toch van mij, vrouw?

DEUTERIA
Maar sints geruimen tijd, mijn trouwe Rauching, vlamt in uw oogen wêer het oude vuur, en rillend glijdt uw huid langs uw gespannen spieren, als gij - mijne dochter aanziet.

RAUCHING
Ik raad u, zwijg!

DEUTERIA
Gij hebt mijn dochter lief, mijn koele Rauching!

RAUCHING
Zwijg! vrouw; dit wordt gevaarlijk voor u.

DEUTERIA
Maar weet, mijn trouwe Rauching, dat dezen morgen nog Theodeberts gezanten komen, die Lucia Pompea, mijne dochter, die gij liefhebt, zullen voeren in het bed van uwen - koning.

RAUCHING
Theodebert! geraden!

DEUTERIA
Zoodat mijn trouwe Rauching, nu hij de moeder niet meer minnen kan in hare dochter, zijne liefde voor de dochter in hare moeder moet herstellen.

RAUCHING
Gij zegt! vrouw.

DEUTERIA
(*biedt haren mond tot kussen aan*)
Rauching, versta je me wéér slecht?

RAUCHING (*zijn zwaard trekkend*)
Nóóit, trouweloos wijf, eer dood ik hem en - u! (*doch laat*

zijn wapen wêer zinken). Verdoemd! wellicht zijt gij den koning ook nog waardevol.

(RAUCHING af)

DEUTERIA
Kom rustig binnen, Honorius Marcellinus! Kom binnen!

(HONORIUS MARCELLINUS komt op)

Het is niet langer noodig nu, je schuil te houden, en je meester heeft met zich zelf te veel te doen om je te zoeken in den toren of waar dan ook.

HON. MARC.
Hoe wist ge, edele vrouw, dat -

DEUTERIA
Je luisterdet? En hoe wist jij, die in den toren dient te zitten, dat hiér te luisteren viel?

HON. MARC.
Door toeval, edele vrouw, door zuiver toeval, lag het in mijn weg, om uwe stem te hooren, en de - zijne -, toen ik naar den toren mij begaf, nadat - maar wat doet het er toe? Zoo ge 't mijne scherpe ooren kwalijk neemt, dat ik verstaan kon, wat hier gesproken werd, moet ge mijn ouders, of uw god, of wie me dan geschapen heeft, beschuldigen, - mij niet. - Tóen ik verstond, kon ik zulk een onderhoud niet wel verstoren, of vindt ge wèl, Deuteria?

DEUTERIA
Ik vind de vindingrijkheid, die zooveel woorden vindt voor zulk een simpel ding, mijn goede vriend, te simpel.

HON. MARC.
Hoe gij allen een booze stelling inneemt, edele vrouw, en allen tegen mij alleen, 't is mij zóó raadselachtig, dat ik het zoeken naar de oorzaak varen laat. Want vond ik wat, het verdreef u toch niet uit u zelven. - Het is dan toch eenvoudig, dat ik niets gehoord en evenveel verstaan heb.

DEUTERIA
Wat heb je heden lange reden, mijn vriend, en welk een

vaag begrip in zulk een morgen vol beteekenis. Is het je niet duidelijk, dat één woord aan Rauching het mij had gekost, om aan je scherp gehoor en fijn verstand voor goed een eind te maken. Maar 't was mijn welbevinden, dat je luisterde, doch wat je hoorde is niet alles wat je hooren moet. Kom dichter bij me!

HON. MARC.

Mijn edele vrouw, zijt ge wel wezenlijk boos?

DEUTERIA

Wat doet het jou, hoe wel of boos ik wezenlijk ben. Kom dichter tot me, Honorius. - Wat zijn je haren soepel vleiend langs mijn vingers. Wat zacht geaai glijdt langs hun hard begeeren, als waren zij in stof verkeerde ware liefde van een vrouw, die zoete droomen toovert in het zure leven van waakzaamheid, en list en krijg. - Wat jammerlijk een wonder is het, dat wij, vrouwen, naar manlijkheid slechts streven kunnen door tegendeelen van den man te zijn. Want waar ik ook speur, 't is niets dan wat er in mij lóutere vrouw is, dat naar zijne lichtend goudene krachten dorst. - Prachtig was hij, als ik nog niemand zag! - - - -

HON. MARC.

Als alles daar voor Rauching was, dan lijkt ge mij wel vurig, Deuteria, in loftuitingen voor dien barbaar, wiens dreigen zoo verschrikkelijk was, dat ik, aan 't einde, meende, u niet levend meer te zien.

DEUTERIA

Zóó, dacht je dat? Heb je gedacht, dat hij mij dooden zou, - dat hij 't zou kunnen?

HON. MARC.

En waarom niet?

DEUTERIA

Werkelijk, waarom niet? - Maar slechts een kind is bang voor schimmige vermoedens en 'schoon ik nog jong ben, is het mijn lijf slechts, dat voor woeligheid van jeugd nog open staat. Het kinderlijke van mijn geest is mijne dochter en

wat is moederliefde meer dan bloedelooze geest, - wanneer zoo'n man gewonnen moet, en eene koningin behouden? En is een misdaad niet een daad, die haar bedoeling mist?

HON. MARC.

Hier zijn bekende wegen voor den bisschop, die de kronkelpaden van het goed en het kwaad in zijn gebied heeft. Ik ben er vreemd, gelukkig, voor ons beiden, 't spaart u een slechten raad en mij 't zwak verstand.

DEUTERIA

- Maar zij het kwaad, het is dit slechts voor enkelen, waar jij niet tusschen bent, mijn vriend, - en zoo jij toch er onder raakt, kan zelfs jij niet meer verliezen dan mij - in alles.

HON. MARC.

O! booze droomen en slechte teekenen, mijn vrouwe, beteekenen in den regel wat anders.

DEUTERIA

Maar noem je 't dan boosaardig droomen, dat de afgezanten van Theodebert niet ver meer zijn. Laat ik Lucia met hen gaan, dan zal mijn waardigheid, mijn dochter en ook hij, die denken zal, dat het alles liep door mijn bestier, verloren met en voor mij zijn.

Houd ik haar hier, het wekt de woede en 't geweld van Theodebert, wiens vast besluit ons allen wel bekend is, en ook al vreesde ik deze niet, zoo blijft zij onverstelbaar, als mijn tot vleesch gewordene verleden, de scheiding tusschen mij en Rauching. - Zeg eens, Honorius, gij haat Rauching!

HON. MARC.

Hij is mijn vriend niet.

DEUTERIA

Tòch is hij niet uw vriend, ware duidelijker gezegd, misschien. Maar zeg me meer nog, Honorius Marcellinus, wat zoudt ge doen, indien uw goede vriend u, tweemaal achtereen, de vrouw ontnam, die ge hoog boven alle anderen mindet! En stel u daarbij voor, als ge het vermoogt: gij waart een man als Rauching en gij hadt mijn dochter lief.

HON. MARC.
Dat kan ik, als ge 't zoo verlangt, dat kan ik.

DEUTERIA
Wel zoude 't niet uw opstand voor Theodebert beteekenen, Honorius Marcellinus, en wild geweld, man tegen man. Voor zulk een hartstocht dragen zelfs barbaren ten bloedigen offer hun hechte vriendschap.

HON. MARC.
Mogelijk is het wel niet waarschijnlijk.

DEUTERIA
Maar dwaas! Een man, wiens vriendschap reeds eene eerste liefde, - gij hebt er van gehoord daareven, - verwon, wordt mateloos vermetel door eene tweede, die als herborene bekrachtiging der eerste, zijn vriendschap overvleugelt. En zoo ge als Honorius niéts doen zoudt, als Rauching zoudt ge minstens lijden duizendvoudig, - uw verder leven doorgaan met een wilde woede in uw wrokkend hart, - uw keel door scherpen pijn verscheurd, als ge tot uw vriend moest spreken allen dag. - Want weggaan zoudt ge niet, daar liefde en haat in evenmatige kracht u zonder wil stil deden staan. Hoe zoude hij lijden door machtelooze haat en machtelooze liefde, tot zijne vonkenspattende oogen verschrompelden in hunne holle kassen en zelfs de luttele kracht hem zoude ontbreken om maar een weinig van zijn zielevretend leed te stikken in den beker. - En op een dag, zal men hem vinden, drijvend in het troebele water van de Maas, afzichtelijk zacht gezwollen zijne eens zoo slanke en gespierde leden. Zijn oude vrienden zullen denken: het is een ongeluk door zwakte, die zij lang reeds aan hem zagen en betreurden en verachtten, - maar enkelen, die weten beter en zij betreuren het nog te spoedig en geruischloos einde. - - -

HON. MARC.
Het komt me voor, Deuteria, dat de nijd wel in u evenwaardig schijnt aan de genegenheid. Maar wat het ware in u is, kan ik niet bedenken.

DEUTERIA

Och, breek je het hoofd niet, mijn Honorius, met mijne waarheid, te meer, waar je reeds voldoende weet, om jou het hoofd te doen verliezen, als ik het mijne verloor.

HON. MARC.

Ik dank alles aan uw hoogmoedige bescherming, verhevene vrouw, en mijne dankbaarheid kent geene grenzen onder uwe hoede.

DEUTERIA

Of het oudste plan als d' oudste liefde, het waarlijk goede is, 't is te beproeven, met goed gevolg naar ik verwacht, want al het overpeinzen met zin en tegenzin, geeft uitkomst, die mijn voorgevoel, als toekomst mij deed zien. -

Lucia Pompea gaat uit rijden straks, Honorius, en wij zijn allen in den waan, dat het een wandeltocht, zoo van een uur of wat zal zijn, als bij gewoonte. Maar onderwijl werd haar menner onderricht, en rijkelijke belooning wacht hem, om haar met grooten spoed naar Reims te voeren, - tot den koning, - zij 't met geweld.

HON. MARC.

Maar Rauching zal haar -

DEUTERIA

Zacht wat en vlug, daar komt iemand.

HON. MARC.
(*kijkt door de deuropening*)

Medardus is 't met dien onbehouwen knecht van Rauching, vervaarlijk zwetsend.

DEUTERIA

Twee ossen, je zag ze wel, - zijn gisteren in den stal gebracht, op mijn bevel. Zij moeten voor Lucia's wagen.

HON. MARC,

Maar wat ik van hen zag, 't was alles ongetemdheid.

DEUTERIA
Geef hun van dit poeder. Tot noodzakelijken spoed slechts zal dit hun woestheid tooveren. Strooi het in hun voeder, nú.

HON. MARC.
Maar Rauching -

DEUTERIA
Zwijg! en doe 't dádelijk - en draag desnoods bezwaren ná de daad. Wij beiden moeten sâam nu niet gezien zijn. -

(DEUTERIA en HONORIUS MARCELLINUS af. Komen op SIGBERT en MEDARDUS.)

MEDARDUS
Voorzichtig! Sigbert, voorzichtig! Gij zoudt u zelven schade doen.

SIGBERT
Maar niet mijn ziel, mijn vrome broeder! Uit al mijn ziel help ik uwe vroomheid gaande houden. -
Houd je maar vast! Houd je maar vast bij mij, hoewel, wat vastere beenen zouden niet misstaan, geleerde heer, voor een steun der algemeene kerk. Je doet me waarachtig duizelen, vriend! door daar te blijven staan op het punt van tuimelen, sta jij, en ik er naast. - Maar waarom ga je nu niet zitten? Ga zitten! zeg ik, ga zitten! als ik, want staande vallen kun je in vredelievendheid gevoegelijk niet doen. Ga zitten!

MEDARDUS
Ik zit al, Sigbert, ik zit al.

(AUDOVERA komt op zonder door SIGBERT en MEDARDUS bemerkt te worden.)

SIGBERT
Wat zal je nu den bisschop vragen?

MEDARDUS
Bedoelt ge, hoe hij den Ariaanschen priester verder naar 't ware geloof bracht op -

SIGBERT

Kleine woordewichelaar, een grappige kerel ben je; verdraaid grappig in je draaierigheid. Maar waarom draai je zoo? Alles draait mij door den kop, maar jij bent er niet bij; je draait er buiten en als je een staart had, ik zou je aan den staart trekken, om je wat uit den kop te halen. Hoe hetzelfde ding verschillende wegen gaan kan tegelijkertijd, dát zou je vragen. Dezelfde wijn, mijn drinkebroer, is jou in de beenen en mij in het hoofd gevaren en geloof me, hier, bij beiden verkeerd. Ik zou anders lang den preek gehoord hebben, die ik 't liefst van alles uit jouw vromen mond hoorde, vrome broeder, - en zeg me nu - eens, wat - de koning, - koning - Theodebert - zei - hij -

(SIGBERT valt in slaap)

MEDARDUS

Kijk, daar is hij nu, verachtelijke dwaas, met zwakke beenen sterker dan het hoofd.

(Hij bemerkt AUDOVERA)

Vergiffenis, mijn jonkvrouwe, vergiffenis voor een trouwen dienaar der ootmoedigheid, zoo hij te lang verhoorde redeloos gezwets van een bedronkenen barbaar, die schijnt, tot schade voor onzen zeer vromen heer en koning, een onbeperkt gezag bij 't wijnvat uit te oefenen, - en schoon ik hem, zooals mijn plicht en heilige overtuiging gebieden, herhaaldelijk maande tot overdenken zijner zonden in stede van zich zoo den duivel in den kop te halen, dronk hij alleen niet door, maar noodde mij, zelfs biddend, en ik moet bekennen, zeer verleidelijk, mede.

AUDOVERA

Ik beschuldig u niet.

(MEDARDUS af)

AUDOVERA

Sigbert! word wakker! uw heer is in gevaar.

SIGBERT

Stil meisje, ik lust het verliefde spel nu niet. Ik min ze beide, min en wijn, maar elk zonder 't andere en op hun beurt.

AUDOVERA
Kom tot je zelven, Sigbert!

SIGBERT
Tot me zelven? tot me zelven? Dat gaat nu eenmaal niet als de wijn tusschen mij en mijzelven zit. - Als die vervloekte klerk maar spreken wilde, wat de koning sprak -

AUDOVERA
Ik kan 't je zeggen, Sigbert, des kónings boodschap, maar kom eerst tot je zelven.

SIGBERT
Jonkvrouw Audovera!

AUDOVERA
Heb je verstaan, wat ik daar sprak, Sigbert?

SIGBERT
Wat ik gehoord heb, zonder twijfel, mijn jonkvrouw, - De broeder is weg! Zou hij wat gezegd hebben? - Mijn hoofd is zwak voor woorden en ik meende, dat ik sliep, tenminste slaperig was, daareven!

AUDOVERA
Het betrof uwen heer, Sigbert! Ga hem roepen!

SIGBERT
Kunt je 't mij niet zeggen? jonkvrouwe, ik ga met moeite.

AUDOVERA
Roep uw heer!

SIGBERT
Ik ga, jonkvrouwe.

AUDOVERA
Gij moogt hem zeggen: ik laat hem roepen, en ik wacht hem hier.

SIGBERT
Ik zeg het, zoo ik hem vinden kan.

AUDOVERA
En zeg hem, dat hij zich haaste!

SIGBERT
Ik zal mij haasten.

AUDOVERA
En zeg hem nog: ik weet wat de boodschappers uit Reims straks zeggen komen.

SIGBERT
Weet gij dat? Mijn heer zal u niet lang laten wachten.

(SIGBERT af. Komen op DEUTERIA en LUCIA POMPEA, VETTIUS en MEDARDUS.)

DEUTERIA
Zoo alleen en zoo droevig, mijn nicht.

AUDOVERA
Gij vergist u, mevrouwe, droevig ben ik niet.

MEDARDUS
En alleen was zij ook niet.

DEUTERIA
Zegt ge iets, klerk?

MEDARDUS
Vergeving, verhevene vrouw, ik meende mijnen heer, den bisschop, te verzoeken, zijne vertelling van den afgedwaalde voort te zetten, als het hem behaagt.

VETTIUS
Ik herken u ook hier wêer, mijn zoon. Zooals ik zeide: in andere gedaante kwam hij weder en zoo zijn wezen nu niet meer verlicht door spot werd, dan schéén de ernst der waarheid uit zijn gelaat, gerimpeld door het duivelsch denken. Zwaar, maar met doordringenden ondertoon, dreunde zijne donkere stem mij in de ooren. Dus sprak hij: ‘Vrome Vettius, als gij u zelven en uwen god voor alle zaligheid behoeden en behouden wilt, begrijp u zelven goed in hem

en goed hem in u zelven. De groote geheimenis heet mensch en mensch is hij, die de alles overweldigende macht, de Zoon des Menschen, in zich houdt, wat dan beschreven staat in het Schrift, als eene witte wolk en op die wolk gezeten een gelijk aan eens Menschen Zoon, met een goudene kroon op het hoofd. Als gij begrijpen kunt, mijn vrome Vettius, begrijp het in u zelven!' Doch ook hier verliet de goede geest mij niet, want, snel en scherp, wist ik hem te zeggen: 'Het was maar schijn, want hij, die daar gezeten was, leek wel eens menschen zoon, maar was in waarheid iemand anders. Zoo gij een mensch tot uwen heer verheft, verlaagt ge u zelven tot een dier of slaaf: de vrije man dient eenen vrijen god!'

LUCIA POMPEA

Zeg eens, heer bisschop, is hij, die tot u sprak, de eenigste barbaar, dat ge u voortdurend oefent hem te weêrspreken?

VETTIUS

Helaas, mijn jonkvrouw, de eenigste is hij niet, maar de gevaarlijkste, dien ik ken, zeer zeker. En als hij niet de duivel zelf is, wat ik vreeselijk vermoed, spreekt toch de duivel uit hem in heilige woorden van het Schrift. En is 't niet duizendvoudig zondiger, het kwade te bedrijven met kennis van het goede, dan in onwetendheid het kwade voor het goede dadelijk te doen.

LUCIA POMPEA

Hetzelfde kon de verkeerde duivel mij ook geantwoord hebben, en 't komt mij voor, mijn bisschop, dat gij en uwe lieden liever een antwoord dan een vraag zoekt. (*tot* AUDOVERA) Kan ik je niet overhalen, lief nichtje, om mee te rijden?

AUDOVERA

Ik dank je zeer, Lucia, geheel goed voel ik mij nog niet.

LUCIA POMPEA

Dan ga ik alleen, met verlof van mijne moeder.

DEUTERIA

Ga naar je genoegen, mijn kind.

VETTIUS
Ik raad u af te gaan, mijn jonkvrouwe, de lucht is zwart en broeiend, ik vrees van een onweêr.

LUCIA POMPEA
Wanneer mag een bisschop vreezen, wat van den hemel op ons komt? (*uit het venster kijkend*): Nòg niet ingespannen! Daar moet ik zelf bij zijn.

DEUTERIA
Je haast is onnoodig, mijn kind, de maarschalk heeft de noodige bevelen.

LUCIA POMPEA
Dan ga ik langzaam aan, mijn moeder, na jou en jouw gezelschap behoorlijk gegroet te hebben.

VETTIUS
God behoede u, mijn dochter.

(LUCIA POMPEA af)

VETTIUS
Zulk een lustig kind is een zegen des hemels.

DEUTERIA
Zij is wel lustig.

(Komt op RAUCHING)

RAUCHING
Boodschappers van onzen heer en koning Theodebert zijn in aantocht. Zij worden hier door ons ontvangen.

VETTIUS
Boodschappers uit Reims, hoe is het mogelijk? Schoon 't mij verheugt -

RAUCHING
Wetende, dat het lang voor ons, den bisschop reeds bekend was, wat deze boodschap van den Koning wel inhield en dit bizonderlijk hem toegefluisterd werd door dezen vromen

broeder, willen wij zijne ooren niet noodeloos méér vermoeien en verzoeken hem zijns weegs te gaan.

VETTIUS
Mijn heer, gij beschuldigt?

RAUCHING
Bisschop, het is onze gewoonte niet iets tweemaal te verzoeken. Neem den zoon van uwe moeder mede!

VETTIUS
Wij gaan, Medardus, hoewel het ongehoord is - -

(VETTIUS en MEDARDUS af)

AUDOVERA
Mijn heer, ik -

RAUCHING
O! gij kunt blijven, jonkvrouwe.

AUDOVERA
Maar zoo bedoelde ik het niet, mijn heer!

RAUCHING
Gij kunt ook gaan, mijn jonkvrouwe, naar uw believen.

(AUDOVERA gaat wankelend tot het raam en kijkt naar buiten)

RAUCHING
Waar is uwe dochter, Deuteria?

DEUTERIA
Zij ging uit rijden, meen ik.

AUDOVERA
Wat vreemde ossen staan er voor Lucia's kar.

RAUCHING
Wij beiden kennen reeds Theodeberts verlangen, Deuteria. Wat zult gij doen?

AUDOVERA
Wat vreemde ossen zijn dit voor Lucia's kar. Ik zag ze nooit nog.

DEUTERIA
Ik zal mijnen heer gehoorzamen als altijd.

RAUCHING
Zult ge mij gehoorzamen, Deuteria?

DEUTERIA
Wilt gij mijn heer zijn, Rauching?

AUDOVERA
Rood zijn ze gekleurd. De een staat met zijn kop gebogen tot den grond, als wilde hij de aarde aan zijn horens steken. De andere blaast witte pluimen in de zwarte lucht.

(Het dondert van verre)

DEUTERIA
Het onweêr komt. Wat zult gij doen, mijn dappere Rauching.

AUDOVERA
O! o, - zelfs het weêrlicht verschrikt hen niet.

RAUCHING
Ik heb geen heer meer, en zoo ik er nog een had, hierin zou ik hem niet gehoorzaam zijn.

DEUTERIA
Hoe moet ik dat verstaan Rauching?

AUDOVERA
Daar is Lucia. Heel klein is zij en wit in het donker. Waarom gaat zij toch? Haar haren schijnen rood en vloeien over het witte kleed als bloed.

RAUCHING
Lucia Pompea blijft hier, voor mij en van mij.

AUDOVERA

Daar gaan zij. Naar de brug toe gaan ze heel langzaam, En de rivier lijkt wel een glinsterende slang, zoo kronkelt zij rond.

DEUTERIA

Het is te laat dan Rauching, Lucia Pompea is wèg.

RAUCHING

Zij zal terugkomen.

DEUTERIA

Zij zal terugkomen met - Theodobert, tot wien zij vol verlangen is gegaan. Het is uw schuld, àls zij terugkomt.

(Het dondert nu van dichter bij)

AUDOVERA

De donder heeft hen dol gemaakt!

RAUCHING

Uwe listen helpen u niet meer, vrouw, nu gij ze zoo openlijk aanwendt. Al stond zij vóór Reims, ik achterhaalde haar nog.

AUDOVERA

Nu rennen zij in strakken vaart recht op de brug toe. Dit kan zoo lang niet duren! De menner is sterk, - de menner is sterk -

RAUCHING

Daar gaat zij eerst, hoewel met groote haast; maar spoed is spoediger dan alle haast.

DEUTERIA
(*versperrend den uitgang*)

Blijft! Rauching, gij weet niet wat ge doet.

RAUCHING

Houd me niet op, vrouw!

DEUTERIA
Maar luister toch, groot kind! Wat kan mijn dochter u bij mij bieden?

AUDOVERA
Dol zijn ze! Daar is de menner van de kar gesprongen. Lucia's gezicht zie ik niet meer. Haar kleine handen klemmen om den bank vast.

RAUCHING
Houd me niet op, vrouw. Uw geneugten wensch ik niet meer!

DEUTERIA
Ook tot mijn dochter zult ge dat eens zeggen, Rauching! Laat haar toch gaan, dwaas! al is 't tot hem, dien men nú nog koning noemt. Gij wint er alles bij. Zelfs een koninkrijk durf ik beloven.

AUDOVERA
Help, Rauching! - Rauching! ziet ge niet hoe de wilde ossen met Lucia in de rivier storten. - Van de brug - boven van de brug, mijn sterke, dappere Rauching!

(Een heftige donderslag weêrklinkt)

DEUTERIA
Gij hebt geen keus meer, Rauching.

RAUCHING
Is dit jouw werk, vrouw! 't Is misselijk.

(Hij doorsteekt haar met zijn dolk)

DEUTERIA (*neervallend*)
Dit was te vroeg, mijn Rauching, - en toch - gij deedt het - te laat.

AUDOVERA
O! Rauching, gij verspeelt uw ziel!

(Honorius Marcellinus komt op)

HON. MARC.
De boodschappers des konings -

(Hij ziet Deuteria levenloos op den grond liggen en verwijdert zich haastig en stil.)

EINDE

Amsterdam, Voorjaar, 1910.

Breitner, Karsen en Verster
Door
Albert Verwey.

Bij mijn evenouders onder de nederlandsche schilders zijn er drie aan wie ik voor mijn persoonlijke ontwikkeling veel te danken heb. Breitner, Karsen en Verster hebben me achtereenvolgens zóó aangegrepen dat ik hun werk me tot een innerlijk bezit maakte: ik durf zeggen: als ik van glas was en in gruizels viel, dan zou elke scherf iets van hen drieën weerspiegelen.

Met dit te zeggen spreek ik geen oordeel uit, noch over hen noch over anderen. Alleen een waardevolle opmerking omtrent mezelf En ik gun me het genoegen over die opmerking uit te weiden.

Er zijn geen menschen die voor de zichtbare werkelijkheid van ons land een zoo innige liefde voelen als onze schilders. Maar die liefde is telkens anders. En nu is het mij nooit zoozeer te doen geweest om datgene wat zij van die werkelijkheid afbeeldden, als om de verschillende en ongewone liefden waarmee zij het deden.

Breitner, Karsen en Verster hebben elk een voor mij bevattelijke en kostbare werkelijkheids-liefde uitgesproken.

Zij deden dat zoo duidelijk en zoo doordringend, dat ik mij niet alleen hun schilderijen, maar hun persoon, als het ware toeeigende.

Zoo maakt men zich een begrip eigen waarvan men inziet dat het voor ons denken noodzakelijk is, waarvan men voelt dat het een belangrijk deel van ons wezen beknopt saamvat,

zoodat, alleen door het te noemen, ontroeringen en verbeeldingen opnieuw in ons wakker worden.

Die schilders werden voor mij het kort begrip, ieder van een heele gevoels- en geestes-wereld. Zij verschilden van elkander zoozeer dat ik ze nooit met elkaar verwarren kon, en zij uitten zich elk in zijn soort zoo nadrukkelijk dat ik hen veilig voor het zinnebeeld van die soort kon aanzien.

Zoo heb ik nooit iemand gekend die door de zichtbare wereld in zulk een helle verrukking raakte als Breitner. Allereerst leken zijn houding en zijn heele gestalte al op het ontmoeten van breede werkelijkheids-indrukken ingericht. Hij zag uit de hoogte, hij proefde met opgeworpen lippen, hij ontving met in den nek geworpen hoofd. Maar zijn hoofd was fijner dan het lichaam. Achteloos, maar toch hartstochtelijk, doorstond dat lichaam de diepere ontroeringen van zijn gezichten, en zijn breede handen waren gereed tot aangrijpen.

Want de harmonieën die hij schilderde, waren geen smaakvolle rangschikking van zuiver gevoelde kleuren, maar de machtige zwelling en dreuning van één toon die uit de dronkenste verdwazing tot de fierste beheersching omhoog schalde. Onder den schok van een nieuwen indruk, van een nieuw gezicht op de werkelijkheid, kon hij buiten zichzelf zijn en als een die tastte en stamelde, - het geweld waarmee hij zich op zijn werk wierp, niet van stukje tot beetje het voltooiend, maar in eens telkens weer trachtend te grijpen, van onder tot boven, wat zich voor hem oprichtte, was soms als een koorts, - de vrijheid en juistheid waarmee hij hoofdzaken uitdrukte en het bijkomstige verwaarloosde, schijnbaar zonder inspanning, waren van het bevalligste meesterschap.

Dezen Breitner te zien was iets meer dan hetachtgeven op een maker van schilderijen, het was het bewonderen van een natuurverschijnsel. Zóó kon een mensch zijn die in het paradijs van de wereld gesteld was, om het te ondergaan en te verheerlijken.

Hoe heel anders was Karsen. Uiterlijk had hij niets dat hem van een groot aantal andere amsterdamsche mannen onderscheiden kon. Zijn groote snor was toen als nu misschien het meest in 't oog vallend. Ook waar hij aan zijn uiterlijk iets toevoegde, was zijn tooi meer een middel tot verbergen

dan tot doen uitkomen. Een donkere overjas, even kleurlooze handschoenen, waren een kleedij waar de voorbijganger langs keek zonder te denken dat in die schijnlooze dracht een van de zeldzaamste menschen school. Men moest Karsen al zeer goed kennen om in het fijn-bleeke blauw van zijn oogen de teedere ziel te zien en in zijn daden de onomkoopbaarheid van zijn aard. Wanneer hij liep was het niet als iemand die heerschouw hield of de schoonheden van de wereld tot zich liet naderen, maar als een die op weg naar een verborgen schoonheid was. Ietwat voorovergebogen en als spiedend haastte hij zich naar de hem bekende hoekjes, zijn opofferende trouw stortte zich daar uit om de beminde plaatsen, de idylle die hij zich nergens anders verwerven kon, droomde hij zich daar. Staketsels van levensbeginselen en grappen scheidden van hem of vormden een geschikten overgang tot zijn medemenschen: zijn eigenlijke bestaan was daarachter, als een bron, of een tuin. De werkelijkheid had hij lief, maar omgedroomd. De omdroomende toover steeg op uit zijn bron of zijn tuin. In zijn kleine schilderijen is altijd iets dat bloeit of dat glanst, dat waast of dat welt, dat neuriet of mijmerzwijgt. Altijd een droppel, een vonk, een toon, een stilte, die de werkelijkheid *vergeten* doet, die alleen, en onmiddelijk, de gemeenschap tot stand brengt tusschen ons en een overvolle menschelijkheid. Wie Karsens werk zoo kent, voor dien krijgt de naieve trouw van een enkel lijntje op het eenvoudigste etsje iets verteederends en iets gezaghebbends. Hij kan het niet missen, omdat het uitdrukking geeft aan van alle oorspronkelijkheden misschien de duurzaamste: de werkelijkheid één geworden met een opofferende, liefhebbende ziel.

Verster was als iemand die bijna aan het einde van een maaltijd, plotseling verbijsterend-hooge en helle liederen zong. Zijn ‘Papavers’ te Amsterdam op een Vierjaarlijksche tentoongesteld, nadat wij al enkele jaren de verrukkingen van de indrukken-kunst hadden doorgemaakt, was als de zang bovenuit die feesten, de triumfkreet die nog lang in onze ooren natrilde. Er was in latere stukken - ik denk aan de Cineraria's, die ik het eerst te Utrecht zag tentoongesteld, een schoone ontbinding. Daarna ontstonden die teekeningen waarvan we niet wisten wat we ervan moesten denken.

Teekeningen in waskrijt: het wintersche Endegeest, de sierpompoenen op een zinken oppervlak. Het was duidelijk dat de zanger van de kleur een geest in zich ontmoet had, die niets meer schonk, niets meer vergaf, die omtrent alles uitsluitsel wenschte en geen lijn gedoogde die niet ook verantwoord werd. Die zei: gij wilt een harmonie van kleuren? goed; maar ge zult niet terwille van haar iets, hoe gering het u ook schijnt, verwaarloozen. Gij zult teekenen, zoo scherpzichtig, zoo uitvoerig, zoo onverbeterlijk, dat het ieder schijnen moet of ge niets anders doet, en ge zult het doen in een materiaal dat dwingt tot voorzichtigheid. Als dan, ondanks die nauwgezette doorschouwing, de werkelijkheid die gij lief hebt, u een harmonie vertoont en gij die uitdrukt, dan zal ik gelooven dat voor mij, uw geest, die werkelijkheid bestaat en recht heeft op voortbestaan. Want alleen dat deel van de buitenwereld dat de menschegeest in zich opneemt en als schoon erkent is eeuwige liefde waard.

Verster is de schilder geworden van de werkelijkheid, niet zooals zij daarbuiten leeft en op de stervelingen aanstormt, niet zooals zij wordt gezocht en liefgehad en omgedroomd door den zielvollen peinzer, maar zooals zij vast en stil voortleeft in den menschegeest.

Wanneer men zijn Huis in de noordwijksche Voorstraat ziet, dan vindt men daaraan niets wat niet de allergetrouwste afbeelding is van de werkelijkheid; maar door te zeggen dat het in een licht van den geest staat, drukken wij den verbazenden afstand uit, dien we gewaar worden tusschen het heusche huis en het geteekende. Een afstand, dat wil zeggen een werking, een reeks van werkingen. Eer dat vergankelijke, dat nu reeds afgebroken huis tot dit eeuwige beeld werd, heeft een zeer sterke en zeer eenswillende geest, die een bewonderenswaardig kunstenaar tot zijn beschikking had, zich ongeloofelijk ingespannen.

Verster mag soms, hoewel zelden, buiten zijn werkplaats gaan, buiten zijn stad of streek zelfs, tot verovering van een onderwerp; maar dan is het toch zijn zoeken niet. Bewoner van een provincie-stad, van jongsaf gehecht aan eenzelfde gewest, sints jaren aan eenzelfde woning, beperkt hij zijn leven graag, - delft uit de mijn van dat begrensd bestaan

de stralende wonderen, die anderen in de gewone stof niet zagen.

Er is in ieder voorwerp een wonder van schoonheid; - dit is zijn geloof. En: die schoonheid is van het werkelijke ding de ware werkelijkheid, de ware eeuwigheid.

Toen hij zijn krijtpotlooden meester was, werkte hij die ware werkelijkheden in olieverf. Men moet zijn drie tinnen kannen zien, de eerste - want hij heeft ze driemaal geschilderd -, om te erkennen hoezeer de geest deel heeft aan deze schildering. Daar is alle licht ingetogen tot een innerlijke stilte, daar is alle licht tot stof gezogen en voorwerp geworden in de geestes-ruimte, en zooals daar die drie kerels van kannen tegen elkaar staan, vernietigen zij alle denkbeeld van vergankelijke voorwerpelijkheid. Zij vernietigen het maatgevoel, want zij maken een indruk van reusachtigheid; zij vernietigen het afhankelijkheidsgevoel, want zij hebben een houding alsof de heele wereld de hunne is, alsof zij, elk voor zich, zinnebeeld zijn van een vrijmachtig leven; zij vernietigen het dingen-besef dat ze juist door hun aard schenen te moeten opwekken - het zou belachelijk zijn de gedachte aan de anekdote van een gezellig bestaan tegenover hen te laten opkomen -: hoezeer kleur, en vorm, en licht en teekening, zijn ze eer onbegrensbare Ideeën. Waarlijk, hoe vreemd het klinkt, wanneer men mij zei dat die drie tinnen vaten eigenlijk de drie wijsbegeerten van Fichte, Schelling en Hegel verbeelden, hier in een ruimtelooze ruimte verbroederend saamgekomen, ik zou tegen de bewering geen bezwaar maken, ik zou er hun wezen door verstaan.

Hoe vast moet een kunstenaar zijn menschelijkheid - want die is er - gebonden hebben, om ze alleen in die scheppingen van oog en geest te laten uittrillen. Waarlijk, de sterke geesten zijn niet de minst lijdende en niet de minst verteederde, omdat ze zichzelf zoo getemd hebben.

Wat Verster voelt, wat zijn geest doorschouwt, wat hij zijn oog beleven laat en zijn hand uitvoeren, dat is alles één innerlijk gebondene en uiterlijk glanzende geschapenheid. Kan men zeggen dat zijn liefde voor de werkelijkheid zich eerst vrij en uitbundig uitte, en dat zij het daarna deed in geestelijke gebondenheid, dan is het wel mogelijk dat men

in zijn bloemstukken van het laatste jaar de sterkste uiting van zijn scheppingskracht heeft te zien. Scheppen is niet het enkelnatuurlijke voortbrengen, scheppen is de voortbrenging die onder opzicht van den geest gebeurt. Maar toch een voortbrenging en niet een making, - naar zijn indruk een daad van onbewusten aandrang, maar naar zijn wezen de uitdrukking van een wet. Niets dadelijker dan die stralende kreaties die, als van een sidderend netvlies vonkend op het paneel gesproeid, bloemen verbeelden. Maar niets wettelijker ook dan de figuren waarin, trillend en kronkelend, die kleurgloeiingen zijn saamgeschoten, - als onder het oog van een scheppenden geest.

Dit zijn dan, onder mijn evenouders, de drie schilders die mij omtrent de liefde voor de werkelijkheid zoo oneindig veel geleerd hebben. Breitner, de geslagene en verrukte, maar tevens fiere beheerscher, Karsen de diep-oorspronkelijke en zielvolle omdroomer, Verster, de scheppende geest, die bindt en straalt.

Breitner is sints lang beroemd, - naar Karsens schilderijen dingen de verzamelaars, - Verster nieuwste uitingen verrassen en verbazen zelfs de tot nu toe angstvalligen.

Niemand zie dus in dit schrijven hetzij een oordeel of een aanbeveling. Het is een dankbare erkenning van wat drie schilders voor een dichter onder hun tijdgenooten zijn geweest.

Negen zangen van Bilitis
Voor de eerste maal uit het Grieksch in het Nederlandsch overgezet[1)]

Door
Allan Lichtenberger.

1

's Nachts vermengden zich de haren der vrouwen en de takken der wilgen. Ik wandelde langs het water. Opeens hoorde ik zingen: dan enkel zag ik dat daar jonge meisjes stonden.

Ik zegde hun: ‘Wat bezingt gij?’ Zij antwoordden: ‘Hen die terugkeeren’. Eene wachtte op haar vader, een andere op haar broeder, maar zij die haar verloofde afwachtte was het meest ongeduldig.

Zij hadden voor hen kronen en kransen gevlochten, palmen

1) Bibliographie. G. Heim bezorgde de eerste her-uitgave van de zangen van Bilitis en voorzag die van een woordenboek. (Leipzig, 1894).
Zij werden vertaald in 't Fransch door Pierre Louys (Parijs, 1895), die ze liet voorafgaan van een tamelijk-volledige studie over haar leven. ‘La Revue pour les jeunes filles’ nam in 1896 een bewerking in verzen van zes zangen over van Me. Jean Bertheroy.
In 't Duitsch werden zes-en-twintig zangen vertaald door R. Dehmel voor ‘Die Gesellschaft’. (Leipzig, 1896), en twintig door Dr. Goldmann voor ‘Frankfurter Zeitung’.
De ‘Nordisk Revy’ nam in 1897 een vertaling van vier zangen op. (Door G. Uddgren). Het zelfde jaar liet Al. Dackovsky te Praag een vertaling van acht zangen verschijnen.
Drie zangen werden op muziek gezet door Claude Debussy. (Parijs, bij Fromont, 1898).

van de boomen gekapt en uit het water lotusplanten opgehaald. Zij hielden elkander bij de hand en zongen beurtelings.

Ik ging heen langs den stroom, treurig en heel alleen, maar, rondkijkend, zag ik dat achter de groote boomen de blauw-geoogde maan mij uitgeleide deed.

2

Zingt een lijkzang, mytileensche muzen. Als een rouwkleed is de aarde doodsch en de gele boomen sidderen als afgekapte haardossen.

Heraïos! O treurige en zoete maand! De bladeren vallen zachter dan de sneeuw, de zon dringt geweldiger door in het hel-verlichte bosch. Ik hoor niets meer dan de stilte.

Nu heeft men Pittakos, met jaren overladen, naar het graf gedragen. Vele van dezen welke ik heb gekend zijn dood. En zij die leeft is voor mij alsof zij er niet meer was.

Deze is de tiende herfst welke ik heb zien sterven op deze vlakte. Het wordt tijd dat ook ik verdwijne. Weent met mij, mytileensche muzen, weent op mijn stappen.

3

De fijne regen heeft alle dingen bevochtigd, heel zacht en zwijgend. Het regent nog een weinig. Ik ga wandelen onder de boomen. Barvoets om mijn schoeisels niet te bevlekken.

De lenteregen is heerlijk. De takken, met natte bloemen beladen, wasemen een geur uit die mij dronken maakt. In de zon zie ik de tengere huid der schorsen schitteren.

Helaas! hoeveel bloemen op den grond! Hebt medelijden met de afgevallen bloemen. Veegt ze niet weg en gooit ze niet in 't slijk; maar bewaart ze voor de bijen.

De kevers en de rupsen kruipen over den weg, tusschen de waterplassen; ik wil er niet op stappen, noch deze gulden hagedis verschrikken die zich uitrekt en haar oogleden toeknijpt.

4

Van zoohaast de nacht ten hemel klimt, is de wereld aan ons, en aan de goden. Wij gaan van de velden naar de bron, van de duisternis der wouden naar hun open ruimten, waar ons onze bloote voeten leiden.

De kleine sterren schitteren genoeg voor ons, kleine schaduwen. Soms, onder de lage takken, vinden wij slapende hinden.

Maar bekoorlijker, des nachts, dan al het andere, ligt er een plaats enkel door ons gekend, en die ons aantrekt, door het bosch heen: een struik geheimnisvolle rozen.

Want niets op aarde is goddelijk als de geur der rozen 's nachts. Hoe komt het, dat, toen ik alleen was, zij mij niet bedwelmden?

5

De nacht verdwijnt. De sterren trekken weg. Nu zijn de laatste courtisannen met hun minnaars huiswaarts gekeerd. En ik, in den morgenregen, schrijf in het zand deze verzen.

De bladeren zijn met tintelend water beladen. Beken slepen door de paden aarde mede en doode bladeren. De regen, druppel na druppel, zijpelt door mijn zang.

Oh! wat ben ik treurig hier en eenzaam! De jongste bekijken mij niet; de oudste hebben mij vergeten. Goed, zij zullen mijn verzen aanleeren, en de kinders hunner kinderen.

Zulks zullen noch Myrtalê, noch Thaïs, noch Glykéra zich zeggen, wanneer hun schoone wangen zullen ingevallen zijn. Zij die na mij zullen liefhebben zullen samen mijn zangen zingen.

6

De zwarte boomen-massas staan roerloos als bergen. De sterren vervullen een onmetelijken hemel. Een wind, warm als een menschenadem streelt mijn oogen en mijn wangen.

O Nacht, die de goden baarde! hoe zacht zijt gij op mijn

lippen! hoe warm zijt gij in mijn haar! hoe valt gij binnen in mij dezen avond, en hoe zwanger voel ik mij van heel uw lente!

De bloemen die zullen bloeien zullen al uit mij worden geboren. De wind die ademt is mijn adem. De geur die is mijn begeerte. Al de sterren zijn in mijn oogen.

Uw stem, is zij het ruischen der zee, is zij het zwijgen der vlakte? Uw stem, ik begrijp die niet, maar zij gooit mijn hoofd voor mijn voeten en mijn tranen wasschen beide mijn handen.

7

Op den berg woont een blinde ouderling. Omdat hij de nymphen heeft bekeken, zijn zijn oogen gestorven, sedert lang. En sinds is zijn geluk een verre herinnering.

'Ja, ik heb ze gezien, zegde hij mij, Helopsychria, Limnanthis; zij stonden recht, bij den oever, in den groenen vijver van Physos. Tot boven hun kniën fonkelde het water.

Hun nek boog zich voorover, onder hun lange haarlokken. Hun nagels waren dun als de vleugels der krekels. Hun tepels waren uitgehold als hyacinthen-kelken.

Zij vingerden in het water, en haalden de lang-gesteelde waterleliën boven uit het onzichtbare slijk. Rondom hun opengesperde dijën wijdden steeds trage kringen...

8

Aphrodite! onverbiddelijke Godin, gij hebt gewild dat ook voor mij de gelukkige, mooigelokte jeugd na enkele dagen verdorde. Waarom ben ik niet heel en al dood!

In den spiegel heb ik mij bekeken: ik heb geen glimlach meer noch tranen. O zoet gezicht dat Mnasidika beminde, ik kan niet gelooven dat gij het mijne zijt geweest!

Is het mogelijk dat alles geeindigd weze! Ik heb noch geen vijfmaal acht jaar verleefd, mij dunkt dat ik gisteren werd gebaard, en reeds moet ik zeggen: Men zal mij niet meer beminnen.

Heel mijn afgesneden haardos, heb ik in mijn gordel gewrongen en ik offer hem u op, eeuwige Kypris! Nimmer zal ik ophouden u te aanbidden. Dat is het laatste vers van de vrome Bilitis.

9
Grafschrift

Onder de zwarte bladeren der laurierboomen, onder de verliefde bloemen der rozen, hier is het dat ik lig, ik die het vers aan het vers kon vlechten, en den kus laten bloeien.

In het land der nymphen ben ik opgegroeid; in het eiland der courtisannen heb ik geleefd; in het eiland van Kypris ben ik gestorven. Daarom is mijn naam beroemd en mijn zuil met olie overwreven.

Beweent mij niet, gij die stilstaat: men heeft mij schoon begraven: de klaagsters hebben hun wangen verscheurd; men heeft in mijn graf mijn spiegels neêrgelegd en mijn halssnoeren.

En nu, op de bleeke affodelenweiden wandel ik, ontastbare schim, en het herdenken van mijn aardsche leven is de vreugde van mijn onderaarsche.

Park bij avond
Door
M.S. Roetman.

De boomen van het groote stadspark staan,
stil als gezinnen, onder grijze lucht,
de meeste zwaar met zomerdoft' belaan,
maar ook roestrood en ginds een gele vlucht.

Van enk'le zijn de bladerkes gekruld
als ronde vruchten, zwartig aan het licht,
satijnen twijgenbast even verguld
van zonneglimp, die uit de laagte spicht.

In struikenijlte wordt een klein festijn,
lijken de warre stammetjes een woud,
waar bleeke brandnetel en winde fijn
zich schoonheid drinken aan het luttel goud.

Milton: Het Paradijs Verloren
Vertaald door
Alex. Gutteling.

Zesde Zang

‘De vreeslooze engel ging den ganschen nacht,
Door 's Hemels wijde vlakten, onvervolgd,
Tot de ochtend, door der uren rei gewekt,
Met rozige hand de poort van 't Licht ontsloot.
Een holte is in Gods berg, dicht bij zijn troon,
Waar licht en duister in gestaêge ronde
Toeven en gaan om beurt, wat in den Hemel
Een zoete afwissling geeft, als dag en nacht;
't Licht treedt te voorschijn, en door de andre deur
Gaat Duisternis gehoorzaam binnen, tot
Haar uur, dat zij den Hemel moet omsluieren,
Schoon duister daar hier scheemring lijken zou;
En nu verscheen, zóó als in hoogsten Hemel,
De Morgen, uitgedost in hemelsch goud;
Voor hem verdween de Nacht, van helle stralen
Doorschoten; toen de vlakte, gansch bedekt
Met dichte, blinkende, opgestelde scharen,
Wagens, vlammende waapnen, vuurge paarden,
Weerkaatsend gloed op gloed, het eerste was
Wat Abdiël zag: oorlog bemerkte hij,
Elkeen gegord ten oorlog, en bevond
Het nieuws dat hij te brengen dacht alreeds
Bekend; toen sloot hij zich vol blijdschap aan

Bij dat bevriende heir, dat hem ontving
Met vreugd en luiden bijval, wijl er één,
Wijl van zoo veel myriaden die daar vielen
Toch één weerkeerde en niet verloren was.
En naar den heilgen heuvel bracht men hem,
Zeer toegejuicht, en voor dien hoogsten zetel
Stelde men hem; vanwaar vernomen werd
Een aldus milde Stem uit gouden wolk:
"Dienaar van God, goed zoo, den beetren strijd
Streedt gij zeer wel, die handhaafdet alleen
Tegen legioenen muiters waarheids zaak,
Door woorden machtger dan door waapnen zij;
En om 't getuigen van de waarheid droegt
Ieders verwijt, veel zwaarder om te dragen
Dan grof geweld: want dit was heel uw zorg
Om zuiver in 't gezicht van God te staan,
Schoon werelden u hielden voor ontaard:
De lichtre zege rest u thans, gesteund
Door dit heirleger vrienden, om te keeren,
Uw vijand tegentrekkend met meer roem
Dan gij met hoon vertrokt, en met geweld
Hen te onderwerpen, die de rede weigren
Als wet, de zuivre rede, en den Messias,
Die heerscht door 't recht van zijn verdienste, als vorst.
Ga Michaêl, Vorst der hemelsche heirscharen,
En gij, hem 't naast in krijgsmanswaardigheid,
Gabriêl, geleid mijn onverwinbre zonen
Ten kamp, geleid al mijn strijdvaardge heilgen,
Bij duizenden, miljoenen, opgesteld;
Gelijk in aantal zijt ge met die schaar
Van goddelooze muiters, dus val aan
Met vuur en gruwbre wapens, onbevreesd,
En jaag, vervolgend tot des Hemels rand,
Hen heen van God en heil, naar 't oord van straf:
Het diep der Hel, gereed en oopnend wijd
Zijn vuurgen Chaos, die hun val ontvang."
Zoo sprak des Heeren stem, en wolken vingen
Den ganschen heuvel te verduistren aan,
Smook rolde in zwart gegolf en worstlend vuur,

Het teeken dat Gods gramschap was ontwaakt;
Niet minder vreeslijk schalde van omhoog
Opeens de luide hemelsche bazuin:
Op welk bevel plots de krijgshaftge machten
Die streden voor het Heilige, aangesloten
In grootsch vierkant van onweerstaanbare' eendracht,
Zwijgend hun stralend leger voortbewogen,
Bij 't klinken der muziek van instrumenten,
Die aêmde heldenmoed tot koene daden
Onder hun leiders die als goden waren,
In 't groot geding van God en zijn Messias.
Voort gaan ze, onwrikbaar vast; geen berg voor 't front,
Geen eng ravijn, geen woud, geen stroom verdeelt
Hun zuivre rangen: want hun tocht was hoog
Boven den grond, en de gewill'ge lucht
Droeg hun snelvoetge trêen, als toen geheel
't Geslacht der vooglen in gëordend heir
Aanwiekte boven Edens vlakte, ontboôn
Tot u, opdat gij 't namen geven zoudt;
Zoo reisden ze over meenge streek des Hemels,
En menig wijd gebied, tienmaal zoo lang
Als dit van de aarde: en eindlijk doemde ver
Aan Noorderhorizon, van grens tot grens,
Een vurig veld, dat lag daar uitgestrekt
Krijgshaftig om te zien, en naderbij
Ruig door ontelbare opgerichte stralen
Van starre speren, tal van halmen, schilden
Verscheiden, met verwaand devies bemaald,
De legermacht van Satan, spoedend voort
In razende ijl; denkend dienzelfden dag
Door strijd of bij verrassing te veroovren
Den berg van God, en op zijn troon te plaatsen
Hem die zijn staat benijdde, den hooghartgen
Kroonpretendent, maar ijdel en ontzind
Bleek hun gedachte op 't midden van hun baan:
Schoon 't in den aanvang vreemd ons leek, dat englen
Met englen zouden strijden, samenkomen
In wreed gevecht, die saam te komen plachten
Zoo vaak in feesten, rijk aan vreugd en liefde,

Eendrachtig, prijzend den Oneindgen Vader
Als zonen van een grooten Opperheer; -
Maar 't krijgsgeschreeuw begon en 't luid gedruisch
Van d'aanval eindde elk milder peinzen dra.
Hoog middenin verheven als een god
Zat in zijn wagen, stralend als de zon,
De Afvalge, 't beeld der majesteit van God,
Omringd van vuurge cherubs, gouden schilden;
Toen sprong hij van zijn weelderigen troon,
Want slechts een nauwe ruimte restte nog,
Een gruwbre ruimte, tusschen heir en heir;
Het eene front bedreigde 't andre daar
In vreeslijke slagorde, ontzaglijk lang;
En voor de wolkgelijke voorhoede, eer
Zij botste op 't ruwe brandpunt van den strijd,
Kwam aangeschreên met wijden, trotschen stap
Satan, optoornend, in zijn wapendos
Van goud en diamant. Abdiël verdroeg
Dien aanblik niet, waar bij de machtigsten
Hij stond, gezind tot hoogste daân, en zoo
Doorzoekt hij 't eigen onbevreesde hart:
"O Heemlen! dat waar trouw en vorstlijkheid
Verdwenen, zoo'n gelijknis met den Hoogste
Nog rest; hoe zouden sterkte en macht niet falen
Waar deugd faalt, of in stoutsten 't zwakst niet blijken
Schoon ze om te zien onoverwinlijk zijn?
Ik wil, vertrouwend op 's Almachtgen hulp,
Toetsen zijn kracht, zooals 'k zijn rede toetste
En krank en valsch bevond: rechtvaardig is 't
Dat wie in woordstrijd om de waarheid won,
Met waapnen overwinne, in beide kampen
Gelijklijk zegevierend; schoon die strijd
Ruw is en laag, wen rede kampt met kracht:
't Meest reedlijke is dat rede zegepraal!"
Zoo denkend, en voorttredend uit het front
Van zijn krijgsmakkers, stiet hij halverwegen
Op zijn brutalen vijand, wijl voorkomen
Vergramder; vreesloos daagde hij dien uit.
"Trotschaard! zijt gij gestuit? Gij dacht te stijgen

Ten top van uw begeeren onweerstaan, -
Dacht Gods troon onbewaakt, en zijn partij.
Verlaten in de ontzetting voor uw macht
Of machtge tong: dwaas! die niet ziet, hoe ijdel
Wapengeweld tegen de' Almachtge zijn moet,
Die uit de kleinste dingen altijd door
Eindlooze legers scheppen kon, uw dwaasheid
Te fnuiken; of met eigen hand alleen,
Reikend voorbij al grens, met eenen slag
En zonder hulp u kon verdoen, en domplen
Uw heiren in het duister; maar gij ziet,
Niet allen volgen u; er zijn die trouw
Verkiezen, en godvreezendheid, schoon toen
Voor U niet zichtbaar, toen ik enkel scheen
In uwe wereld dwalend te verschillen
Van elk; zie mijn partij, en leer te laat
Hoe enklen weten soms waar duizend dolen."
De groote vijand, smaadlijk van terzij
Hem aanziend, antwoordt: "Voor uzelf ten kwade,
Maar in gewenschte stonde van mijn wraak,
Het eerst gezocht, keert gij terug van 't vliên,
Opstandige engel! om uw billijk loon
Te ontvangen thans, den allereersten slag
Van dees getarte rechterhand, daar 't eerst
Uw tong, bezield met tegenspraak, weerstaan dorst
Een derde deel der goden, in synode
Verzameld, om hun godlijkheid te staven;
Die, wijl zij goddelijke kracht gevoelen
In zich, aan niemand Almacht kunnen toestaan.
't Is wel dat gij mij nadert voor uw vrienden,
Met de eerzucht om een veer mij af te winnen,
Opdat uw lot de rest vernietging toon';
Dit oponthoud ertusschen (onbeäntwoord
Zult gij niet pralen) zal u dit doen weten:
Eerst dacht ik dat voor hemelsche gemoedren
Vrijheid en Hemel 't zelfde waren; thans
Zie 'k dat de meesten, traag, veel liever dienden.
Dienstbaren, opgeleid in feest en zang,
Wapendet gij, de Hemelsche minstreelen,

Slaafschheid die tegen vrijheid strijden moet;
Zooals dees dag weldra bewijzen zal
Door vergelijking van hun beider daden.”
Hem antwoordt kort maar ernstig Abdiël:
“Afvalge! steeds nog dwaalt ge en einde nooit
Van dwaling vindt ge, ver van 't pad der waarheid:
Onbillijk met den naam van slavernij
Verlaagt gij 't dienen van dien God beveelt,
Of de natuur; God en Natuur gebieden
't Zelfde, wen hij die heerscht het waardigst is
En hooger staat dan zij, die hij regeert.
't Is slavernij, te dienen den onwijze,
Of hem die rebelleert tegen zijn meerdre,
Gelijk uw schare u dient, die zelf niet vrij
Maar aan uzelven onderworpen zijt;
Doch schaamteloos ons 't dienen durft verwijten.
Regeer gij in de Hel uw koninkrijk,
Maar laat mij in den Hemel altijd zalig
God dienen, en zijn godlijke bevelen
Uitvoeren, 't waardigst uitgevoerd te worden;
Maar wacht geen rijken in de Hel, doch keetnen:
Ontvang van mij, teruggekeerd van 't vliên,
Gelijk in 't eerst gij zeidet, middlerwijl
Deze begroeting op uw godloos hoofd.”
Zoo sprekend hief hij hoog een forschen houw,
Die, aarzlend niet, zoo snel als stormwind viel
Op Satans trotschen helmkam, dat noch 't zien
Noch 't snelle denken, noch - veelmin - zijn schild
Zulk een verderf voorkwam: tien wijde schreden
Week hij terug; de tiende op knie die boog,
Schoorde zijn sterke speer; alsof op de Aard
Storm ondergrondsch, of zijdelings zich baan
Wringende stroom, een berg drong van zijn plaats
Zoodat hij half met heel zijn pijnwoud zonk.
Verbazing greep de afvalge Tronen aan,
Maar meer nog woede omdat zij zoo hun sterkte
Verwonnen zagen; onze rangen vulde
Vreugde, en gejuich, en voorgevoel van zege
En felle strijdlust: waarop Michaël

Beveelt de aartsengelsche bazuin te blazen;
Door 't ruim des Hemels klonk die, en de trouwe
Legers schalden Hosannah tot den Hoogste;
Doch niet te staren stond des vijands heir,
Niet minder vreeslijk snelde 't tegemoet
De gruwbre botsing; een orkaan van woede
Verrees nu, en gedruisch als tot dat uur
Nimmer gehoord was in den Hemel, waapnen
Op wapenrusting raatlend daverden
Schriklijke wanklank, en de ontzinde wielen
Van koopren wagens raasden, wild was 't dreunen
Van strijd; omhoog 't afschuwelijk gesis
Van vuurge pijlen vloog: vlammende zwermen
Die in hun vlucht elk heir met vuur bewelfden.
Zoo, onder vurig dak, stortte' op elkaar
Twee machtge legers, met verderflijke' aanval,
En onuitbluschbre woede; heel de Hemel
Weerschalde, en had toen de Aard bestaan, heel de Aard
Ware in haar kern geschokt. Wat wonder? wen
Miljoenen toornige englen botsend streden
Aan beide zijden, waarvan de allerminste
Deze elementen kon regeeren, en
Zich waapnen met de kracht van hun domeinen;
Hoe veel geweldger moest de macht dan zijn
Van leger tegen leger zonder tal,
Om gruwbren brand te stichten in hun strijd
En te verstoren, schoon verwoesten niet,
De gelukzaalge plaats van hun geboort';
Als niet de Oneindige en almachtge Koning
Vanuit zijn sterke bolwerk van den Hemel
Hun macht hoog overheerscht had en begrensd;
Schoon zoo hun tal dat elk legioen alleen
Een talrijk heir zou schijnen, schoon in kracht
Iedre gewapende een legioen geleek;
Geleid in de' oorlog, scheen een leider toch
ledere krijger, zelf een hoofdman, wetend
Wanneer vooruit te gaan, of stand te houden,
Of 't overwicht te wenden van den strijd,
Wanneer te sluiten, wanneer te openen

De voren van den grimmigen kamp; niet een
Dacht er aan vlucht of aftocht, geen beging
Een daad die hem niet paste en angst bewees;
Ieder vertrouwde er op zichzelf, alsof
Enkel in zijn arm 't wicht der zege lag;
Daden van eeuwgen roem werden gedaan,
Maar eindeloos: want ver was en verscheiden
Die oorlog uitgebreid; soms staand gevecht
Op vasten grond, dan op reusachtge wiek
Stijgend beroerde hij de gansche lucht;
De gansche lucht geleek dan worstlend vuur;
Lang hing de weegschaal van den kamp gelijk;
Tot Satan, die dien dag bewezen had
Wonderbaarlijke macht, en in den strijd
Niet een gelijke ontmoet, en die nu zwierf
Door den geweldgen aanval van verward
Vechtende serafijnen, eindlijk zag
Waar 't zwaard van Michael hieuw, en legerscharen
In één slag velde; met twee-handgen zwaai
Hoog-opgeheven kwam het gruwbaar scherp
Wijd al-verwoestend neer; hij haastte zich,
Zulke vernieling te weerstaan, en hield
Hem vóór het rotsgelijke cirkelvlak
Van tienwerf diamant, zijn breede schild,
Van reuz'gen omvang: bij zijn naad'ring staakte
De groote aartsengel plots zijn oorlogstaak,
En blij omdat hij hoopte hier te beêinden
Den oorlog in het binnenst van den Hemel,
De Aartsvijand onderworpen of gevanklijk
In keetnen meegesleurd, begon hij dus,
Vijandlijk fronsend met ontvlamd gelaat:
“Schepper van 't kwaad, eer ge opstondt onbekend
En naamloos hier omhoog, nu overvloedig,
Gelijk gij ziet in dâan van gruwbren strijd,
Gruwlijk voor ieder, maar met billijke maat
Voor u en de uwen 't zwaarst; hoe kondt gij storen
's Hemels zaligen vree, en 't aanzijn geven
Aan weedom, ongeschapen vóór de zonde
Van uw verzet? hoe kondt ge uw snoodheid gieten

In duizenden, rechtvaardig eens en trouw,
Nu valsch gebleken? Denk niet, hier te storen
Heilige rust; de Hemel werpt u uit
Van heel zijn grens. De Hemel, 't oord van heil,
Duldt niet de werken van geweld en krijg.
Van hier dus, en het kwaad ga met u heen,
Uw dochter, naar de plaats van 't kwaad, de Hel,
Gij en uw snoode volk; brouw daar u veeten,
Voordat dit wrekend zwaard uw doem beginn',
Of plotselinger wraak bewiekt door God
U nederslingre met vermeerde pijn."
Zoo sprak de Prins der Englen; en de Vijand
Antwoordt: "Denk niet met wind van ijl gedreig
Hem te verschrikken dien gij 't niet met daden
Kunt doen. Deedt gij den minste dezer vluchten,
Of vallen zonder onverwonnen rijzen,
Dat gij zoudt hopen, 't lichter klaar te spelen
Met mij, gebiedend, en mij weg te jagen
Met dreigingen? Waan niet, dat zoo zal eindgen
De strijd, die kwaad bij U, maar die bij ons
De strijd van glorie heet, dien wij van plan zijn
Te winnen, of zoo niet, dan maken wij
Dees Hemel zelf de Hel die gij verzint;
Om vrij te wonen hier, zoo niet te heerschen;
'k Zal onderwijl het uiterste uwer kracht -
En roep te hulp hem die Almachtig heet -
Niet vlieden: 'k zocht u ver en naderbij."
Zij eindden hun gesprek en reedden zich
Ten kampstrijd, onuitspreeklijk, want wie kan 't,
Zelfs met de tong der engelen, verhalen,
Of vergelijken met welke aardedingen,
Ontzaglijke, die menschlijke verbeelding
Tot zulke godenmacht verheffen kunnen?
Want goden schenen zij het meest gelijk,
't Zij staande of zich bewegend, door statuur,
Gebaar en waapnen waardig te beslissen
De heerschappij over den grooten Hemel.
Hun vuurge zwaarden zwaaiden door de lucht
In gruwbre bogen; als twee breede zonnen

Blaakten hun schilden elkaar tegen, wijl
Verwachting stond in schrik; aan iedre hand
Week haastig, waar de dichtste strijd eerst was,
Der englen heir, vrijlatende een wijd veld,
Onveilig in den wind van zulke woede;
Alsof - om groot met klein te vergelijken -
Indien er, de eendracht der natuur verstoord,
Krijg in 't gesternte ontstond, twee der planeten
Uit kwaden aanblik van noodlott'gen stand
Zich stortend in het midden van den hemel
Strijdend verwarden hun oneen'ge sferen.
Zij mikten bei, met schier almachtgen arm
Geheven en ten val gereed, één houw,
Die moest beslissen, niet, als machteloos,
Herhaling eischende, terstond; in kracht
Of snel voorkomen bleek geen onderscheid;
Maar 't zwaard van Michael uit Gods wapenkamer
Was hem gegeven zoo gesmeed, dat scherpte
Noch stevigheid die snede kon weerstaan:
't Ontmoette Satans zwaard met steile trefkracht
Dalend, sloeg 't gansch in twee, en toefde niet
Maar kloofde met een snellen omzwaai diep
Geheel zijn rechterzij. Toen voor het eerst
Gevoelde Satan pijn, en kromde zich
In krampen heen en weer, zoo smartelijk
Ging 't snijdend zwaard met gapende verwonding
Dóór hem, maar 't ijle lichaam sloot zich weer,
Niet lang te scheiden, en de wonde ontvloeide
Wellend een stroom van vocht, nektar-gelijk,
Bloedrood, als hemelgeesten bloeden kunnen,
Dat heel zijn harnas vlekte, eenmaal zoo stralend.
Terstond snelden te hulp aan alle zijden
Veel krachtige englen en verweerden hem;
Wijl anderen hem droegen op hun schilden
Achterwaarts naar zijn wagen, waar die stond
Buiten het strijdgewoel; daar legden zij
Hem neer, die tandeknarste van verdriet,
Boosaardigheid en schaamt', wijl hij bevond
Zichzelf niet onverwinlijk, en zijn trots

Verneêrd door zulk verwijt, zoo ver beneden
Zijn trotschen waan, als God te zijn in macht.
Maar dra genas hij; geesten die geheel
In alle deelen levenskrachtig leven,
Niet als de zwakke mensch in ingewand,
In hart of hoofd, in lendenen of lever,
Kunnen slechts sterven door vernietiging;
Een doodwond kan hun vloeibaar weefsel niet
Ontvangen, meer niet dan de vlotte lucht:
Zij zijn gansch hart, gansch hoofd, gansch oog, gansch oor,
Gansch zintuig, gansch verstand, en, wenschen zij 't,
Zoo bootsen zij zichzelf, kleur, vorm of maat
Aannemend naar 't hun lust, verdicht of ijl.
  Derg'lijke daân verdienden elders ook
Herdenking, waar de macht van Gabriël streed,
En drong met wilde vanen in 't diep heir van
Moloch, een grimm'gen vorst, die hem uitdaagde
En aan zijn wagenas geboeid te sleepen
Dreigde, wijl zelfs van 's Hemels heilgen God
Zijn lastertong niet zweeg; maar die terstond
Gekloofd tot 't middel, met verbrijzeld harnas
En nooitgevoelde pijnen bulkend vlood.
Elk op zijn flank sloegen Uriël en
Rafaël hun ijdlen vijand, schoon ontzaglijk
En in een rots van diamant geharnast:
Adramalech en Asmadai, twee machtge
Tronen, die min dan goôn te zijn versmaadden,
Maar in hun vlucht laagre gedachten leerden,
Aaklig verwond door plaat en malie heen;
Ook Abdiël talmde niet om te bestoken
't Goddeloos heir: verdubbelend zijn slagen
Sloeg hij Ariël en Arioch, ook
Ramiëls kracht, verschroeid nu en verdord.
Ik zou van duizenden kunnen verhalen,
En hier op aard hun naam vereeuwigen;
Maar die verkoren englen zoeken niet
Der menschen lof, tevree met hemelsche eer;
En de andre soort, schoon wonderlijk in macht
En wapendaân, noch minder tuk op roem,

Maar van den Hemel en gewijd herdenken
Bij vonnis uitgeworpen - laat hen wonen
Naamloos in donkere vergetelheid;
Want kracht vervreemd van trouw en recht verdient,
Onprijselijk, niets anders dan misprijzing
En schande, ofschoon ze in ijdel pralen haakt
Naar roem, en streeft door eerloosheid naar eer:
Eeuwge verzwegenheid zij dus hun doem.
    Nu week de strijd, hun machtigsten verslagen,
Met meengen invalswig; vormlooze vlucht
Ving aan, en gruwlijke verwarring; heel
De grond vol stukke waapnen, op een hoop
Wagen en wagenstuurder neergestort,
En vuurge paarden schuimend; wat nog stond,
Vlood, door vermoeienis teruggeslagen,
Schandelijk door het zwak Satanisch heir
(Nauw zich verdeedgend, of door bleeke vrees
Verrast, toen voor het eerst door vrees verrast
En pijngevoel) tot zulk een kwaad gebracht
Door ongehoorzaamheid, want tot dat uur
Waren zij vrij van vrees of vlucht of pijn.
Heel anders rukten voort de onschendbre heilgen,
In éen kubieken phálanx vast en vol,
Onwondbaar, en in ondoordringbre pantsers;
Zulk een groot voordeel gaf hun onschuld boven
Den vijand hun, daar zij gehoorzaam waren,
Niet zondigden; zij stonden onvermoeid
In 't strijden, en geen wonde kon hen pijngen,
Schoon hen geweld soms van hun plaats verdreef.
    Nu ving de Nacht haar omgang aan, en duister
Over den hemel brengend, schonk zij 't zoet
Van rust, en stilt' na 't haatlijk krijgsrumoer:
Onder haar wollig scherm trok zich terug
Verwinnaar en verslaagne: Michaël
Kampeerend met zijn zegepralende englen
Op het bevochten veld, plaatste in het rond
Wachtposten: cherubijnsch golvende vuren;
Aan de andre zij verdween met zijn rebellen
Satan, verdreven ver in 't donker; rustloos

Riep hij bij nacht zijn grooten op ten raad,
En in hun midden sprak hij onontmoedigd:
“O makkers dier, thans in gevaar beproefd,
Thans blijkende onverwinlijk in den strijd,
Waardig bevonden vrijheid niet alleen, -
Te needrige eisch! - maar wat wij meer begeeren:
Vermaardheid, eer en roem en heerschappij;
Daar wij een dag in twijfelachtgen kamp
(Indien een dag, waarom niet eeuwge dagen?)
Weerstonden 't sterkste wat de Hemelheer
Tegen ons zenden kon van rond zijn troon,
En voor voldoende hield om aan Zijn wil
Ons te onderwerpen, - maar het blijkt zoo niet:
Dus mogen wij, naar 't schijnt, hem feilbaar achten
In het toekomstge, schoon wij steeds hem waanden
Alwetend. Waar is 't, minder sterk gewapend,
Verduurden wij wat tegenspoed en pijn,
Nog nooit gekend, maar even dra verzacht,
Daar wij nu zien dat dit ons hemelsch lichaam
Onvatbaar is voor doodelijke scha,
Onsterfelijk; en, schoon door wond gekloofd,
Snel sluit, door aangeboren kracht geheeld.
Denk tegen zoo klein kwaad dus even licht
Het middel; sterker harnas, heftger waapnen
Kunnen misschien in 't volgend treffen dienen
Om onzen toestand beter, die des vijands
Slechter te maken, of om te vereffnen
Wat tusschen ons verschil veroorzaakt heeft,
In 't wezen niet gelegen; als een andre
Verborgen oorzaak hen de meerdren liet,
Dan zal, zoolang wij onze geesten gaaf
En ons begrip gezond bewaren kunnen,
't Noodig beraad en onderzoek dien vinden.”
Hij zette zich, toen rees in de vergaadring
Nisroch, der Vorsten eerste, staande als een
Die wreeden strijd ontkwam, zeer afgemat
En het gespleten harnas stukgehouwen.
Hij gaf ten antwoord met bewolkten blik:
“Bevrijder van nieuwe oversten, en leider

Tot vrij genot van ons goed recht als goôn;
Toch vinden wij een werk te zwaar voor goden
En te ongelijk: tege' ongelijke waapnen
Strijden in pijn tegen pijnloos ondeerbren;
Kwaad waar verwoesting vast op volgen moet;
Want wat baat moed of kracht, schoon weergaloos,
Verdaan door pijn die alles onderwerpt
En die de hand der machtigsten verslapt?
Genotsgevoel kunnen misschien we ontberen
In 't leven, en niet morrend, maar tevreê,
Hetgeen het kalmste leven is; maar pijn
Is algeheele ellende, 't kwaadste kwaad,
En is zij hevig, dan vernietigt zij
Alle geduld. Hij, die iets krachtgers uitvindt
Dat den nog ongedeerden vijand schaadt
Of ons bewapent met gelijk verweer
Verdient daarom niet minder, naar ik meen,
Dan voor bevrijding wij verschuldigd zijn."
    Satan antwoordde hem met kalmen blik:
"Niet is onuitgevonden 't geen met reden
Gij voor ons lot zoo wichtig meent: ik breng het.
Wie onzer die 't helle oppervlak aanschouwt
Van deze etherische aard waarop wij staan,
Dit vasteland van de' uitgestrekten Hemel,
Versierd met plant, vrucht, ambrozijnsche bloem,
Juweel en goud, - wiens oog ziet deze dingen
Zoo oppervlakkig, dat hij niet bedenkt
Waaruit zij groeien, diep onder den grond,
Uit donkre en ruwe stoffen, uit een schuim
Dat gist en gloeit, totdat door 's Hemels straal
Geraakt, getemperd, zij zoo schoon ontspruiten
En open gaan voor 't hen omvloeiend licht?
Deze in hun donkren oorsprong zal het diep
Ons leevren, zwanger van een helsche vlam,
En vastgestampt in holle, lange en ronde
Werktuigen, en door aanraking van vuur
Aan 't andre gat uitgezet en verwoed,
Zullen van ver met donderend geraas
Ze uitzenden zulke schadelijke dingen

Onder den vijand, dat zij stooten zullen
Tot gruis, en overstelpen al wat staat
Aan de overzij, zoodat zij zullen vreezen
Dat wij den Donderaar ontwapend hebben
Van zijn alleen gevreesden bliksemschicht.
Ook zal ons werk niet lang zijn; maar vóór morgen
Moet de uitslag beêinden onzen wensch. Herleeft,
Vreest niet; met kracht en overleg vereend
Schijn' niets u zwaar, veelmin wanhopig toe."
Hij eindigde; en zijn woord verhelderde
Hun moedeloos gelaat en deed herleven
Hun weggekwijnde hoop. Ieder bewondert
De uitvinding, en verwondert zich, dat hij
De uitvinder niet geweest was; zoo gemaklijk
Leek, eens gevonden, wat, nog niet gevonden,
Door 't meerendeel onmooglijk waar' geacht; -
Toch zou misschien van uw nakoomlingschap,
In later tijd, als boosheid woekren mocht,
Een, tuk op kwaaddoen, of bezeten door
Duivelschen opzet, ook bedenken kunnen
Zoo'n werktuig om te straffen 't kwaad der menschen,
Gezind tot strijd en wederkeergen moord.
Onmidlijk snelden ze uit den raad naar 't werk, -
Geen bleef staan spreken, handen zonder tal
Waren gereed, - òp groeven ze in een oogwenk
Wijd 's hemels grond, en zagen daar beneden
De kiemen der natuur in vormelooze
Geboorte; zwaavlig en salpeetrig schuim
Vonden en mengden ze en met fijne kunst
Gezuiverd en gedroogd, herleidden zij 't
Tot pikzwart kruit, en brachten 't saam ten voorraad;
Een deel delfde op (deze aard heeft ingewanden
Niet ongelijk aan die) verborgen aadren
Metaal en steen, om daarvan te vervaardgen
Hun werktuigen en kogels, onheil-zendend;
Een deel schaft brandbaar riet, om snel te vuren
Met eén aanraking. Zoo, voor dag-begin,
Heimlijk, met medeweten van den nacht,
Voleindigden en regelden zij alles

Met stille en onbespiede omzichtigheid.
Toen 't schoone Licht stralend den Hemel inkwam
Verhieven zich de zegevierende englen,
De ochtendtrompet riep zangrig hen te wapen,
Zij stonden in hun rustingen van goud,
Een schittrend heir, weldra verzameld; andren
Zagen in 't rond van de beschenen heuvlen,
En lichtgewapende verspieders speuren
Langs alle grenzen en in iedre streek,
Om uit te vorschen waar de verre vijand
Kampeerde, of vlood, of indien strijdensree,
Voortrukte of stond: en weldra zien zij hem,
Onder gespreide vaandels naadrend, langzaam
Maar sterk geschaard; met vlugste zeilen vloog
Zophiël, de snelst-gewiekte cherubijn,
Terug, en uit het luchtruim riep hij luid:
"Op, krijgers, op ten strijde, want de vijand,
Dien wij gevloden waanden, is nabij,
Lange vervolging zal hij ons besparen
Vandaag, vreest niet zijn vlucht, hij komt gelijk
Een dichte wolk, en 'k zie in zijn gelaat
Vast en vertrouwensvol besluit: laat elk
Zijn diamanten kolder goed aangorden,
Elk goed zijn helm bevestgen, zijn rond schild
Vastgrijpen, of hij 't voor zich drage of heff',
Want deze dag zal, zoo 'k iets gissen kan,
Geen druppelende bui neerstorten, maar
Een ratelstorm van vuurbaardige pijlen."
Zoo maakt hij hen opmerkzaam, en weldra
Gerangschikt, vrij van allen trein, bereiden
Zij zich terstond en rustig tot den kamp,
En rukken in slagorde voort; wen zie!
Niet ver met zwaren pas de vijand nadert,
Een reuz'ge drom: in 't holle vierkant sleepend
Zijn duivelsche werktuigen, rond omringd
Door diepe regimenten, door wier schaduw
't Bedrog bedekt moest worden. Beide legers
Stonden een oogwenk elkaar aan te zien,
Maar plotseling verscheen Satan vooraan

En hoorde men hem luid aldus bevelen:
“Voorhoede, ontplooi het front naar links en rechts,
Dat wie ons haten zien, hoe wij begeeren
Vrede en verzoening, en met open hart
Gereedstaan hen te ontvangen, zoo ons voorstel
Hun lijkt, en zij zich niet ontaard afwenden;
Daar twijfel 'k aan, maar, Hemel, wees getuige,
Hemel, wees andermaal getuige, wijl
Wij 't onze vrijelijk uiten; aangeweeznen,
Doet naar uw last, en licht ons voorstel toe,
Kort, maar zoo luid, dat ieder het zal hooren.”
Nauw hield hij op, in dubbelzinn'ge woorden
Aldus te schimpen, of, naar rechts en links
Deelde zich 't front en week naar beide flanken.
Dit toonde aan onzen blik iets nieuws en vreemds;
Drie rijen zuilen achtereen, geleid
Op wielen (zuilen leken zij het meest,
Of uitgeholde lichamen, gemaakt
Van eik of spar, met afgehakte twijgen,
Geveld in bosch- of bergland) en vervaardigd
Van koper, ijzer, steen, hadden hun monden
Niet wijd naar ons gegaapt met gruwbare oopning,
Voorspellend valsch verdrag: een serafijn
Stond achter elke zuil, wiens vingren zwaaiden
Een riet betipt met vuur; terwijl wij kalm,
Verbeidend, in gepeinzen bleven staan,
Niet lang, want plots verhieven allen 't riet
En brachten 't met nauwkeurigste beroering
Bij een klein gat. Terstond verscheen de Hemel
Geheel in vlam, weldra door smook verduisterd,
Gebraakt door die diep-kelige machinen,
Wier davering met hatelijk rumoer
De lucht en al haar ingewanden spleet,
Snoodlijk uitstortend duivelsche' overvloed
Van bliksems, aan elkaar gesmeed, en hagel
Van ijzren ballen, die op 't winnend leger
Gemikt, met zulk een wilde woede raakten,
Dat niemand dien het trof kon blijven staan,
Schoon anders staande rotsgelijk - zij stortten

Bij duizenden, cherub op serafijn;
Meer door hun waapnen: ongewapend waren
Ze als geesten makkelijk en snel ontkomen
Door haastge samentrekking of verplaatsing;
Nu volgde er onvermijdelijk gedrang
En smaadlijke verstrooiing, - 't baatte niets,
De aaneengesloten rijen te verruimen.
Wat nu te doen? indien zij voorwaarts renden,
Zou nieuwe afwering en onwaardge val,
Verdubbeld, hen nog meer veracht doen zijn
En voor hun vijand een bespotting, want
Een andre reeks van serafijnen stond
In hun gezicht, gereed hun tweede rij
Van donders los te branden; en verslagen
Te wijken, daarvan gruwden zij nog meer.
Satan bemerkte hun verlegenheid
En spottend riep hij dit zijn makkers toe:
"O vrienden, waarom naderen nu niet
Die trotsche zegepralers, die daar straks
Zoo dapper kwamen, maar toen wij, om eerlijk
Met open front en borst tot hen te spreken
(Wat konden wij nog meer) voorstellen deden
Tot een verdrag, plotsling van geest veranderd
Wegvlogen en tot vreemde kuren kwamen,
Alsof zij dansten, maar voor dansen leek 't
Wat wonderlijk en wild, misschien uit vreugd
Om de aangeboden vree: maar ik geloof,
Dat we, als ons voorstel éens nog werd gehoord,
Hen dwingen zouden tot een snel besluit."
Hem antwoordt Belial, even speelsch gezind:
"Leider, ons voorstel was een wichtig voorstel,
Van zwaren inhoud, vol gedrongen kracht,
Wij zagen dat het indruk maakte op elk,
Velen verbijstrend; hij, tot wien het komt,
Behoeft van top tot teen standvastigheid,
En de onstandvastge heeft nog dit geschenk:
Hij toont, wanneer niet recht is 's vijands wandel."
Zoo stonden zij in vroolijkheid te schimpen
Onder elkaar, in hun gedacht' verheven

Boven al twijfel aan hun zegepraal;
De Eeuwige Macht door hun bedenkselen
Gelijk te worden, achtten zij zoo licht,
En spotten met zijn donder, heel zijn heir
Uitlachend, toen 't een wijl verlegen stond;
Maar 't stond niet lang, woede gaf hun een inval
Op 't eind, en schafte wapenen, geschikt
Om zulk een helsche boosheid te weerstaan.
Onmidlijk (zie de uitnemendheid, de kracht
Die God zijn machtgen englen heeft verleend)
Wierpen zij weg hun waapnen, naar de heuvels
(Want de Aard heeft deze afwissling van den Hemel
Van lieflijkheid in berg en dal gelegen),
Vlogen, ijlden zij licht als bliksemschijn,
En rukten oovral van hun grondvest los
De vaste heuvlen in hun volle zwaarte:
Rots, woud en water; bij hun ruige kruinen
Hieven zij ze op en droegen ze in hun handen.
Verwondering beving en schrik, voorwaar,
Het muitend heir, toen 't tot zich naadren zag,
Zoo vreeslijk, 't diepst der bergen opgewenteld,
Tot zij die zagen op de drie geleedren
Dier vervloekte machines neergeploft,
En al waar ze op betrouwden diep begraven
Onder 't gewicht van bergen; zelf daarbij
Bedolven, gansche kapen hun op 't hoofd
Geslingerd, die het luchtruim donkrend kwamen,
Legioenen in hun harnas overstelpten.
Hun harnas hielp hun nood, gedeukt, verbrijzeld
Gedreven in hun lijf, wat pijn hun wrocht
Ondoofbaar, en deed uiten meengen smartkreet;
Lang worstelden ze omlaag, eer zij zich wrongen
Uit zulk een kerker, schoon ze oorspronklijk waren
Geesten van 't reinste licht, nu grof door zonde.
De rest nam in navolging eendre waapnen,
En scheurde de nabuurge heuvlen op;
Zoo botsten in de lucht bergen op bergen,
Geslingerd af en aan met woesten worp,
Dat ondergronds zij streên in sombre schaduw

En helsch geraas; oorlog scheen hoflijk spel
Bij zulk een oproer; gruwlijke verwarring
Gestapeld op verwarring ving thans aan; -
En nu waar' heel de Hemel, puin-bespreid,
Verwoest, wanneer de Almachtge Vader niet,
Waar veilig hij in 's Hemels heiligdom
Verhuld zit, en bepeinst de som der dingen,
Dit oproer had voorzien en met beraad
Gansch toegestaan, opdat hij zoo volbracht
Zijn groote doel, om Zijn gezalfden Zoon
Te huldgen en te wreken op zijn haters,
En te verklaren dat Hij overdroeg
Aan hem al heerschappij; - en dus begon
Hij tot zijn Zoon, neven zijn troon gezeten:
"Uitstraling van mijn glorie, dierbre Zoon,
Zoon wiens onzichtbaar aangezicht vertoont,
Zichtbaar, hetgeen door Godlijkheid Ik ben,
Wiens hand toont wat ik doe bij raadsbesluit,
Tweede Almacht, nu verstreken er twee dagen,
Twee dagen, als wij 's Hemels dagen reeknen,
Sinds Michael met zijn legers temmen ging
Deze ongehoorzamen: hun strijd was zwaar,
Natuurlijk, waar zoo'n paar vijanden streed;
'k Liet aan henzelf hen over, en gij weet,
Gelijk zijn zij gemaakt toen ik hen schiep,
Behalve wat de zonde heeft geroofd,
Die evenwel nog nauwlijks voelbaar werkte,
Want 'k stel hun vonnis uit, waardoor noodzaaklijk
Ze in eeuwgen strijd oneindig moeten leven,
En geen verlossing ooit hun deel zal zijn; -
De oorlog, vermoeid, deed al wat oorlog kan,
En vierde aan ordeloos geweld den toom,
Met bergen zich bewaapnend, wat den Hemel
Verwildert, en gevaarlijk is voor 't rijk.
Twee dagen zijn dus om, de derde is de uwe;
'k Heb dien voor u bestemd, en het zoover
Doen komen, opdat u de glorie zij,
Dees grooten oorlog te eindgen, daar niet een
Dan gij hem eindgen kan. Ik heb gestort

In u zoo matelooze kracht en macht,
Dat ieder wete in Hemel en in Hel
Uw sterkte boven vergelijk, en zoo
Heb 'k deze ontaarde razernij bestuurd,
Om te doen blijken u den waardigste
Om Erfgenaam te zijn van alle dingen,
Om Erfgenaam te zijn en Vorst te zijn
Door heilge zalving, uw verdiende recht.
Ga dan gij Machtigste in uws Vaders macht,
Bestijg mijn wagen, stuur de vlugge wielen
Die 's Hemels bodem schokken, breng te voorschijn
Mijn boog en donder, al mijn oorlogstuig,
Gord mijn almachtge wapenrusting aan,
En aan uw krachtge heup het zwaard; vervolg
Dees zonen van het duister, drijf hen uit
Van 's Hemels grenzen naar het diepste diep:
Laat ze naar hartlust daar verachten leeren
God en Messias zijn gezalfden Koning."
Zoo sprak Hij, en bescheen in volle glorie
Zijn Zoon met rechte stralen, die ontving
Zijn Vader gansch, volkomen uitgedrukt,
En onuitsprekelijk, in zijn gelaat;
En deze woorden sprak de Zoon ten antwoord:
"O Vader, Opperste van 's Hemels tronen,
Eerst, Hoogst, Best, Heiligst, altijd zoekt ge uw Zoon
Te huldgen, en ik u, als billijk is;
Dit reken ik mijn glorie, mijn verheffing,
Mijn gansche vreugd, dat ge over mij voldaan
Uw wil, dien te volbrengen al mijn heil is,
Volbracht verklaart. Schepter en macht, uw gave,
Aanvaard ik, en zal 'k blijder wedergeven,
Wanneer ge in 't einde zijn zult Al in Al,
En ik in u voor eeuwig, en in mij
Allen die gij bemint: maar die gij haat,
Haat ik, en uw verschrikking kan 'k aangorden,
Zoogoed als 'k me in uw mildheid kleed: uw beeld
In alle dingen; en ik zal weldra,
Gewapend met uw macht, den Hemel vagen
Van deze opstandelingen, neergejaagd

Naar 't vreugdeloos verblijf, voor hen bereid,
Naar ketenen van duister, en de worm
Die nimmer sterft, - die zich verhieven tegen
Gehoorzaamheid aan u, rechtvaardige eisch,
Waaraan 't voldoen volkomen zalig maakt.
Dan zullen onvermengd, ver van de onreinen,
Uw heilgen, reiend rond uw heilgen berg,
Oprechte hallelujah's tot u zingen,
Hymnen van hoogen lof, ik 't meest van al."
Hij zweeg, en rees, over zijn schepter buigend,
Van de eereplaats ter rechterhand van God,
En nu begon de derde heilge morgen
Te dagen en den Hemel te doorschijnen.
Aan rende met gedruisch van wervelwind
De wagen van des Vaders Godlijkheid,
Uitwerpend dichte vlammen, wiel in wiel
Besloten, en schoon zelf bezield, geleid
Door vier gestalten, zwemende naar Cherubs;
Elk had vier aangezichten wonderbaar,
Wijl als met sterren heel hun lichaam en
Hun vleugelen bezet waren met oogen,
Met oogen ook de wielen van beryl,
En vuren, snel bewegende, daartusschen;
Boven hun hoofden een kristallen hemel,
Waarop een zetel van saffier, met rein
Amber, en Iris' kleuren ingelegd.
Hij, gansch gewapend in zijn hemelsch harnas
Van stralende gesteenten, godlijk werk,
Besteeg hem, aan zijn rechterhand zat Zege
Met arendswieken, naast hem hing zijn boog
En koker van drieschichtgen donder vol.
En van rondom hem golfde een felle ontlading
Van rook, schermutslend vuur, en gruwbre vonken.
Omstuwd door tienmaal duizendduizend heilgen
Kwam hij er aan, ver af straalde zijn komst,
Met twintigduizend ('k hoorde hun getal)
Wagens van God, de helft aan iedre zij,
Zag men, hij reed verheven op de vleugels
Van cherubs, op den hemel van kristal,

En tronend in saffier. Ziju luister blonk
Eindeloos wijd, maar 't eerst werd hij gezien
Door zijn getrouwen, onverwachte vreugd
Verraste hen, toen straalde, hoog-gedragen
Door englen, 't groote vaandel van Messias,
Zijn teeken in den Hemel; haastig bracht
Onder diens leiding Michaël zijn heir,
Aan iedre flank omtogen, altesaam
Onder hun hoofd vereenigd. Vóor hem baande
Godlijke macht zijn weg; op zijn bevel
Keerden de ontwortelde gebergten weer
Elk tot zijn plaats: hoorden zijn stem en gingen
Gedwee; de Hemel nam 't oude aanzien weder,
En berg en dal lachten met frissche bloemen.
Dit zagen zijn onzaalge tegenstanders,
Maar bleven staan, hardnekkig, en verzaamden
Hun krachten voor 't oproerige gevecht,
Verdwaasd en hoop ontvangende uit hun wanhoop.
Hoe konden hemelgeesten zoo ontaard zijn?
Maar welke teekens overtuigen trotschaards,
Wat wonderen verteedren de verharden?
Zij, meer verhard door wat hen 't allermeest
Had moeten weer doen keeren tot hun plicht,
Ontstemd bij 't zien zijns roems, benijdden hem
Op dat gezicht, en strevend naar zijn aanzien,
Stonden zij grimmig weer ten strijd geschaard,
Wanend door kracht of list vooruit te komen,
En eindlijk over God en den Messias
Te zegepralen, of in 't eind te vallen
In gemeenschappelijk verderf; en nu
Trokken zij op ten eindelijken strijd,
Verachtend vlucht, of machtlooze terugtocht;
Toen Gods verheven Zoon tot heel zijn heir
Aan beide zijden deze woorden sprak:
"Staat stil in stralende slagorde, o heilgen.
Staat hier, gewapende englen, rust dees dag
Van strijd; trouw was uw kamp, en God gevallig,
En onbevreesd in zijn rechtvaardge zaak.
Gelijk u was gegeven, alzoo deedt gij

Onoverwinlijk; maar aan andre hand
Behoort de straf van dees vervloekte schaar;
Hem is de wraak, of wien hij enkel aanwijst;
Aantal is voor dit dagwerk niet bestemd,
Noch menigte, staat stil dus en aanschouw
Gods verontwaardging op dees goddeloozen
Gestort door mij, niet u maar mij verachtten
Zij, toch benijdend; mij geldt al hun woede,
Omdat de Vader wien in hoogsten Hemel
Glorie en macht en koningschap behoort,
Mij heeft gehuldigd naar Zijn wil. Daarom
Heeft hij mij aangewezen, hen te straffen;
Zoo zij hun wensch vervuld, om zich met mij
In strijd te meten, wie het sterkste blijk':
Zij allen, of ik enkel tegen hen,
Want alles meten zij naar kracht alleen,
En streven niet naar andre uitmuntendheid,
Niet vragend wie hen daarin overtreft;
Ook wil 'k een andren strijd met hen niet strijden."
Zoo sprak de Zoon; tot grimmigheid verkeerde
Zijn aangezicht, te streng om aan te zien,
En vol van toorn gericht op zijn bestrijders.
Opeens spreidden de vier hun sterrige vleugels
Met vreeselijke aaneengesloten schaduw,
De wielen van zijn gruwbren wagen rolden
Met klank van bergrivier of talrijk heir.
Hij reed recht op zijn boozen vijand in,
Donker als nacht; onder zijn vuurge wielen
Schokte geheel 't standvastige Empyreum,
Behalve Gods troon zelf. Terstond verscheen
Hij tusschen hen; greep in zijn rechterhand
Tienduizend donders, die hij voor zich wierp,
En die ellenden dreven in hun ziel;
Zij gansch ontzet, verloren allen weerstand
En moed, zij lieten de ijdle wapens zinken;
Over schild, helm en hoofd in helm hij reed,
Van Troon en machtgen Seraf, plat in 't stof,
Die wenschten dat de bergen thans opnieuw
Zich op hen wierpen, voor zijn toorn beschermend.

Niet min onstuimig vielen aan weerszij
Zijn pijlen, van de vier met vier gelaten,
Voorzien van oogen, en de wielen, levend,
Gelijkelijk voorzien van tallooze oogen,
Een geest beheerschte hen, en ieder oog
Bliksemde fel en schoot verderflijk vuur
Onder de onzaalgen, dat hun sterkte smolt
En hen beroofd liet van hun oude kracht,
Uitgeput, geestloos, somber, neergestort.
Toch bezigd' hij niet half zijn kracht, maar stuitte
Zijn donder midden in diens vaart: hij wilde
Hen uit den Hemel werpen, niet vernietgen:
De omvergeworpnen hief hij op, en dreef
Als een vreesachtge opeengedrongen kudde
Of een troep bokken allen voor zich uit,
Donder-getroffen, door verschrikkingen
En razernijen achtervolgd tot 's Hemels
Grens en kristallen muur, die wijd zich oopnend
Naar binnen rolde en een geweldge gaping
Ontsloot naar het verderflijk Diep; 't gezicht,
Ontzettend, dreef hen achterwaarts van schrik,
Maar wat van achter aandreef, noopte hen
Veel heviger, voorover wierpen zij
Zich neer van 's Hemels rand; eeuwige toorn
Laaide achter hen naar den onpeilbren kuil.
   De Hel vernam 't ondragelijk geraas,
De Hel zag hoe de Hemel uit den Hemel
Vernield neerstortte, en wenschte wel te vlien
Ontzet; maar 't vaste Noodlot had te diep
Haar donkren grond gelegd, te sterk bevestigd.
Zij vielen negen dagen; de verwarde
Chaos brulde, tienvoudige verwarring
Gevoelend bij hun val dwars door zijn wilde
Regeeringloosheid, zoo'n geweldge vlucht
Drukte hen met verderf: de Hel op 't eind
Ontving hen gapend, sloot zich boven hen:
   De Hel, hun passend huis, gebouwd van vuur
Onbluschlijk, woning van ellende en pijn.
Blij was de ontlaste Hemel, dra herstellend

Zijn muurbres, keerend waarvandaan hij rolde.
Van zijner vijanden uitwerping wendde,
Eenge overwinnaar, de Messias nu
Zijn zegewagen: al zijn heiligen,
Die zwijgend stonden straks als ooggetuigen
Van zijn almachtge daden, naderden
Met jubelzang, om hem temoet te gaan:
En wijl zij gingen, door vertakte palmen
Beschaduwd, zongen alle stralende orden
Zege, en hem zongen zij zeeghaftgen Koning,
Zoon, Erfgenaam en Heer, wien heerschappij
Gegeven is, het waardigst om te heerschen:
Hij reed gevierd en triomfeerend door
Den Hemel, naar de hoven en den tempel
Van zijn almachtgen hooggetroonden Vader,
Die hem ontving in glorie, waar hij thans
Gezeten is ter rechterhand des heils.
    Dus metend hemelsche met aardsche dingen
Op uw verzoek, opdat ge u hoeden moogt
Door wat gebeurd is, heb ik u onthuld
Wat anders voor het menschdom waar' verborgen:
De tweedracht en de strijd die in den Hemel
Rees tusschen englemachten, en 't verderf
Van wie te hoog opstreefden, en die muitten
Met Satan, hem die nu uw staat benijdt,
Die nu verzint, hoe hij verleiden kan
Ook u tot ongehoorzaamheid, opdat
Beroofd van heil gij met hem deelen moogt
Zijn straf: eindlooze ellend'; wat al zijn troost
En wraak zou zijn, als een boosaardigheid
Gepleegd tegen den Hoogste, u eens te winnen
Tot makker in zijn wee. Maar luister niet
Naar zijn verzoekingen, waarschuw uw zwakkre
Weerhelft; zij 't u ten baat dat gij vernaamt
Door vreeslijk voorbeeld 't loon der overtreding;
Zij hadden kunnen staan onwankelbaar,
Doch vielen; denk eraan, en vrees te zondgen.’

De krakende molen
Door
J. Molenmaker.

Het kraakt en het piept weer in Den Haag.

De wettenmolen moet in gang gezet worden, en voor 't weinigje wind dat er in de lucht zit, hebben de zware ouderwetsche raderen en spillen een heele vracht te verduwen.

Het zeurige, dreinerige weer van fijne motregen, dat de begrootingsdagen zoo ongenietbaar maakte, is blijven aanhouden. Plagerig, humeurig, om elkaar hatelijkheden te zeggen en kleine boosheidjes op te blazen, was de stemming in die sombere, smal hooge kamer aan 't Binnenhof, waar geestigheden en interruptie's ondanks hun groot getal te weinig geest hadden om de saaiheid te interrompeeren. 't Kleine onweertje aan 't slot tegen een zwakken minister helderde niets op, vooral niet toen 't marinedebat meer de stovenlucht van een bepreekte kerk, dan een frissche zeebries meebracht.

De atmosfeer was nog matter dan toen, vlak voor de begrooting, de bakkers voor den molen stonden en den mulder om wat voedzaam meel vroegen.

Ze konden wachten, want het graan bleef boven in de karen staan en zakte maar niet. Er was niet veel wind, de zeilen aan de wieken klapperden telkens als de wieken stilstonden. En als er gang in ging komen door een enkel vleugje, dan was 't piepen en kraken. Totdat men er den brui van gaf. 't Lag aan de rogge, die alles verstopte. Men wou liever

tarwe. Kom in 't voorjaar terug, kregen de bakkers te hooren.

En nu zijn we in 't voorjaar. Wat is er nu heel wat meer te malen! De menschen beginnen te mopperen. Hun boodschaploopers komen van allerlei kanten aan. Meel, voedzaam meel moet er zijn, want er is behoefte aan brood. En wie werkt wil eten en mag eten. Daar zijn ondertusschen gansche wagonladingen aangedragen van zakken, die zich om de molen ophoopen. Sleept die ziektewetten maar vast naar binnen om te onderzoeken wat erin zit. De molenaars schijnen er weinig zin in te hebben om daar hun maalsteenen op te probeeren, en ze beginnen al vooruit te kibbelen met den voerman, die dat vrachtje heeft aangebracht. Zullen ze andere waren vragen? zullen ze een proef ermee nemen, zullen ze een zuivering eischen? Wie zal 't zeggen? De molen staat nog zoo goed als stil, maar de deur is op een kiertje en de raampjes half open. Je kunt zien dat ze toch gaan draaien. De Standaard wil trachten te laten zien waar de wind vandaan komt, maar zijn asterisk-lapjes flapperen wel hier en daar heen, doch ontplooien zich niet. Het Volk in de verte hoont en spot en schreeuwt dat er andere hulp noodig is dan die ouderwetsche coalitie-wind. En de Telegraaf, ondanks allen speurzin, kan zich niet aan metereologische voorspellingen wagen. Maar het kraakt en het piept. Met een klein maalseltje zal een proef worden genomen, en dan gezien wat of er van de oude bestelling der bakkers te maken is.

We willen even bekijken wat er onder de steenen gebracht zal worden.

Kinderen- en vrouwenbescherming.

't Was in 1889, kort na die geruchtmakende enquête van 1887. Nederland had geen enkele sociale wet dan 't halve begin om de kleine kleuters uit de fabrieken te houden. Toen wist een der enquêteurs, minister Ruys van Beerenbroek, de arbeidswet tot stand te brengen. 't Gaf niet zooveel als Engeland of Zwitserland maar 't gaf toch iets. Geen kinderen onder de 12 jaar in de fabriek, en tot 16 iaar onder toezicht dat ze geen schade leden.

Maar werken mochten ze toch volle elf uren, die kinderen voor wie 5 uur school al veel geweest was. En de vrouwen ook elf uur in de fabrieken. Een uur schaft in den middag moesten ze toch hebben. 't Was een aarzelende proef. Kerdijk en de zijnen wilden wel verder maar ze konden hun zin niet krijgen. Eerst eens afwachten hoe 't ging.

Men heeft inderdaad afgewacht, nu al 18 jaar. Was 't niet meegevallen? Integendeel, 't was best gegaan. Nergens had de industrie schade ondervonden. Best gegaan in dat opzicht, maar toch, elf uur is lang, en 't kon dertien worden. En 12 jaar is nog erg jong. Was 't voor de arbeiders wel genoeg vooruitgang geweest?

In 1904 wilde Dr. Kuyper verder. Er was genoeg ervaring, gerust kon een stapje erbij gedaan worden. Maar zijn poging bleef in den politieken maalstroom steken. Of is die soms mee naar de diepte gegaan, zoo vergeten als 't schijnt.

Een Berner conventie kwam in 1906, langdurig voorbereid, die een heel, heel klein beetje verder ging dan de wetgever in 1889. Er moest dus een herziening geschieden.

Ondertusschen had de Kamer in een langdurig wikken en wegen besloten, dat niet alleen de kinderen en vrouwen, maar alle arbeiders behoefte hadden aan den tienurigen arbeidsdag. Dat is het ethisch minimum, werd gezegd en gesanctionneerd.

Daarom kon minister Talma aan den wettenmolen wel wat meer te malen geven dan het weinigje waartoe in Bern besloten was. Voorzichtigheidshalve deed hij een beetje af van Dr. Kuyper's plannen. Geen regeling voor de leerlingen, geen regeling voor de huisindustrie, niets voor kantoorpersoneel of winkelbedienden, niet iets meer voor de werkende huismoeders. Dat meende hij te zwaar voor de krakende molen. Enkel kleine streepjes vooruit. Kinderen die nog de school niet afliepen mogen niet naar de fabriek, dan moeten ze wachten tot ze een jaar ouder zijn. En tot hun 17e jaar zal de wetgever op hen toezien. Zoolang mogen zij en de vrouwen maar tien uur in de fabriek verblijven. Verder wordt getracht het toezicht wat te verbeteren, wat kan, nu geleidelijk de arbeidsinspectie beter geoefend en beter ingericht is. Zoo zal er ook op beroepsziekten gelet worden.

Had minister Talma toch nog het vermogen van de mole-

naars overschat? Stellig, riepen de vertegenwoordigers van de industrie. Bern was genoeg. Waarom meer. En indien ge toch meer wilt, matig dan uw voorstellen. Onze spinnerijen en weverijen draaien nu 63 uur per week. Minder kunnen we niet goedschiks toestaan. Met nog meer bezwaren.

De minister matigde nog wat, zonder de heeren gerust te stellen. De werkdag mag wel 10 ½ uur zijn en de rusttijden kunnen wat korter mits er maar op andere wijze aan gedacht wordt dat de kinderen en vrouwen slechts beperkte krachten hebben.

Nog voor de Kamer zijn krachten beproeven zal op dit monstertje van voedzaam meel, kwamen de sociaal-demokraten, - en ook alleen deze - de grenzen der wezenlijke bescherming wat scherper trekken. Wanneer gij malen kunt, dan dit ook nog, zeggen zij, en vragen de kinderen beneden de 14 jaar uit de fabrieken en werkplaatsen te weren en tot hun 18e jaar te beschermen, wat meer middagrust te geven, en aan de moeders wat meer vacantie indien zij kinderen ter wereld brengen.

Zal de molen ook daartegen kraken en piepen, en het toevoegsel weigeren? In allerlei adressen toonen de arbeiders, dat zij het slechts een bitter klein beetje vinden.

Ons dagelijksch brood.

Zwaarder is de taak die dan volgt.

Want de Kamer stokte voor de bakkerswet ondanks de breedste beraadslagingen en 't meest gedetailleerde onderzoek. Het geleek wel of de ingewikkeldste kwestie's van sociale politiek, van techniek, van hygiëne aan de orde waren, en of 't welzijn van heel ons land ervan afhing in welke richting de beslissing viel. De pers gaf geen ruimte genoeg; brochures, neen dikke boeken, vergaderingen en meetings woelden overal stof op. 't Was een aaneenrijging van diepzinnige vraagstukken. Wat kwam er al niet bij te pas. Persoonlijke vrijheid, de vooruitgang der techniek, het volksvoedsel, stijging der broodprijzen; geweld aandoen van 't maatschappelijk leven, bedrijfsorganisatie en gildenwezen. Al dergelijke onderwerpen, waarover veel en diepzinnigs te zeggen valt, bleken als harde steenen te zitten tusschen 't graan, dat te malen viel.

Want waar ging het om? De bakkers die ons elken dag weer ons brood bezorgen klaagden jaar in jaar uit. Ze hadden telkens politici bewogen naar hen te luisteren, om hen te helpen. Ze hadden comité's en congressen gehad. En niet voor niets. Want zij die met hun brood het leven onderhielden hadden zelf geen leven.

Gezellen en kleine patroons stonden aldoor 's nachts in de bakkerijen en waren zoo wijs geworden, dat ze het best overdag konden, indien ze het slechts allemaal deden.

Maar bovendien klaagden de gezellen over hun onmenschelijk lange werktijden. Dat waren twee kwalen, niet geheel van denzelfden aard, maar toch nauw verbonden aan het bakkersbedrijf.

Wetgever help ons, vooral tegen ons zelf, riepen de bakkers.

En minister Talma kwam met een plan om den nachtarbeid op eens en voor allen af te schaffen.

Voor den langen werktijd der gezellen zullen we later wel zorgen, dacht en zei hij. Want hij vreesde voor zijn molen.

Maar de molenaars vonden te veel steenen in zijn maalsel, ze wilden wat anders ook, en stuurden het terug met de boodschap, tegelijkertijd de arme gezellen te helpen. Dan zou 't stellig beter gaan.

De minister deed zijn uiterste best. Zoo snel als hij kon maakte hij zijn heele wetsartikelen-massa wat losser, en zifte er al de steenen uit, die men erin meende te vinden, zoo goed als 't ging. Hij deed meer. Om toch het malen wat gemakkelijker te maken, liet hij elk graankorreltje afzonderlijk open maken. Het geheele bakkersbedrijf in een 12000-tal ondernemingen liet hij als 't ware fotografeeren, zòo, dat in elk afzonderlijk gekeken kon worden. In een boekdeel vol cijfers en feiten is nu nog eens te zien dat toch tusschen al die denkbeeldige steenen slechts het graan was, dat gemalen moest worden. Overal waren 't weer die twee zelfde kwalen. Maar meel was 't nog niet. Inderdaad kon hij het den molenaars niet besparen dat ze toch malen moesten.

Hervormen en den toestand laten zooals die eenmaal is, dat gaat niet. Hier en daar zal er zelfs meer gekneusd moeten worden dan de harde korrel van eigenbaat naar den zin is.

Al probeert minister Talma toch vooral matig te zijn, en

al laat hij aan de bedrijfshoofden de grootst denkbare vrijheid om den arbeidsduur der gezellen te regelen, laat ons zeggen, in de richting van den tienurendag, er zijn wezenlijk toch nog bezwaren te overwinnen en harde schaaltjes te verbrijzelen.

Er zal een klein beetje steviger vleugje wind noodig zijn om de Bakkerswet tot voedzaam meel te maken. Het gaarbakken zij dan gerust aan de bakkers overgelaten.

* * *

De wettenmolen piept en kraakt.

Waar blijft de voorjaarsbries, of anders 't hulpstoomvermogen om er gang in te krijgen?

Politieke gesprekken
Door
G. en N. Burger.

V

G. Zijt ge ook zóo in uw nopjes met den nieuwen minister van oorlog? Niet alleen de rechtsche maar ook de linkerpers is de landerigheid vergeten van 't gezeur en gekonkel der begrootingsdiscussie's uit louter plezier in den nieuwen sterken man. Allerlei bladen stonden al klaar om Kamer en Ministerie de les te lezen over dat lage peil van redevoeren en interrompeeren. De geheele conservatieve deftigheid, van den Nederlander tot de Eerste Kamer, was verontwaardigd over 't geniepige optreden der Kuyper-groep tegen een officieel bevriend minister, die echter kennelijk niet in de gratie stond. En dat alles wordt het nagerommel van een wegtrekkend onweer waarop niet meer gelet wordt, nu de zon aan oorlog weer zoo veel belovend schijnt. Dr. Kuyper verkneukelt zich erin, zóo lekker, dat hij alle boosheid tegenover Lohman vergeten en vergeven wil. En de premier is alle humeur over 't stoven van een December-kool vergeten nu hij zijn parlementair publiek met een glimlach kan vragen of hij uit de aangebrande pot niet een allerbest nieuw menu heeft verschaft. Maar ook links is geneigd tot prijzen. Voorloopig alleen nog maar geneigd. 't Is wel een flinke man; één van aanpakken; geen drijver; geen van de militaire kliek, en al weet hij nu meer van Indië dan van ons eigen leger wie weet, wie weet wat hij kan.

Zoo mompelt men tamelijk oprecht want toch eigenlijk

ontevreden dat de strubbeling met meer politiek voordeel op bracht.

N. Vindt ge dat wonderlijk? Of men nu links of rechts is, men moet toch verlangen naar verbetering van onze legertoestanden. Die zijn onhoudbaar, zoo onhoudbaar dat de voorzitter van den defensieraad het plechtig in de Eerste Kamer verkondigde. Dat is van groote beteekenis vooral nu Engeland, Frankrijk en Belgie zich met onze plannen gaan bemoeien. Nu komt het meer dan ooit er op aan dat wij weten wat wij willen.

G. Ge meent dat we plechtig gelooven moeten in één of ander geheimzinnige en voorzienige wil van militaire colleges. Want wij, gij en ik en ieder gewoon burger, weten in elk geval niets, en wat wij willen voor onze defensie...hoe zouden we 't uitmaken?

N. Dat is ook onnoodig, en zelfs gevaarlijk. De defensie is natuurlijk geheim. We kunnen toch niet aan onze buren vertellen hoe zij 't gemakkelijkst bij ons binnen komen. Maar we moeten wel weten en willen dat we ons verdedigen zullen en wat voor offers wij ervoor overhebben. Daarop komt het alleen aan. En dan natuurlijk vertrouwen op den man, die in deze zaken een beslissende stem heeft. Als die maar niet weifelt, en geen proeven neemt, en konkelt met menschen die van militaire zaken geen verstand hebben, doch er in de politiek hard over kakelen. En als die man nu maar vlug werkt en een wankelmoedige kamer overtuigt van zijn bekwaamheid. Omdat dat noodig is, daarom vindt Colijn zoo overal vertrouwen. Hij heeft precies een houding en een manier van doen, die 't publiek van een minister van oorlog verlangt.

Maar er is meer, waarom ik inderdaad blij ben met het kleine politieke crisisje.

G. Ge meent natuurlijk dat het ministerie zijn draai kan nemen met het kustverdedigings-wetsontwerp.

N. Inderdaad. Die vestingen aan de kust zouden vijanden oproepen, in plaats van tegenhouden. Vijanden van overzee en vijanden binnenslands. Dat moet nu eerst wat luwen. En al deed minister Colijn nog niets anders, dan is toch de manier waarop hij de militiewet voor de vestingwet wist te schuiven zeer geruststellend, ook voor wat hij nog zal komen voorstellen.

G. Daarmede ben ik het nu juist heelemaal niet eens. Ik vind dat Colijn-vertrouwen dat bijna een Colijn-hulde wordt te onpas, zoo niet ongepast. Te onpas, omdat er nog niemendal gebeurd is, dan dat Colijn ook meegedaan heeft Cool te doen vallen. En verder een circulaire van goede voornemens en onpractische papier-beschrijverij de wereld in stuurde. En bijna ongepast, omdat thans meer dan ooit alles wat naar volksmisleiding zweemt uit den booze is. Prijst en steunt den minister, als hij iets doet dat goed is, en temeer naarmate hij toont breed inzicht met organiseerend talent te vereenigen. Wanneer iemand daarmee zich verdienstelijk gemaakt heeft, is vertrouwen niet alleen te dulden, zelfs plicht.

Maar die tegenwoordige mode dat iemand klimt van de eene positie in de andere, omdat men aldoor zooveel van hem verwacht en dat overal rondbazuint, dat noem ik ongepast. Zoover is 't nu gelukkig met Colijn nog niet gegaan, maar 't is noodig toe te zien. En vooral bij 't oorlogsdepartement. Want dit heeft Colijn al vast laten weten, dat hij veel geld zal vragen. Goedkoop wil hij niet zijn.

N. Is dat niet te prijzen? Natuurlijk kost de landsverdediging geld. En juist aldoor dat verkondigen van de leuze bezuiniging is een volksmisleiding. Wie daar flink en regelrecht tegen in gaat door eenvoudig te zeggen het moet, en 't kan niet goedkooper, verdient toch meer vertrouwen, dan één die toch niet bezuinigt maar ter wille van de leuze, aan 't leger hier een beetje en daar een beetje te kort doet tot dat ten slotte alles mis loopt.

G. Die redenatie's zijn allemaal goed en juist indien men denkt aan 't leger zooals 't er eenmaal is, bestaande uit een officierscorps, met allerlei oude en voorname traditie's. Dat is de blijvende en eigenlijke kern. Daaronder komt dan een kader van beroepsoldaten, een soort lagere vakmannen, die eenvoudig in dienst zijn tegen loon, en niets te vertellen hebben.

Aan die organisatie heeft het volk geld en mannetjes te verschaffen, en van beide steeds meer.

Wanneer nu dat volk vraagt of 't wel zeker is in tijd van oorlog gewaarborgd te zijn, en wanneer het dan verder vraagt of 't niet beter en niet goedkooper kan, zoodat o.a. ook de diensttijd geen kwelling is, maar een leerrijk genoegen, dan

komt men er niet af met te zeggen: het moet en 't kan niet goedkooper. Neen, de tegenwoordige minister van oorlog moet meer doen, en vooral nu het volk zoo teleurgesteld zal worden met andere hervormingen, die beloofd zijn.

N. Wie zegt dat zooiets gebeuren zal?

G. Blijkt dat niet duidelijk uit de vrees van Dr. Kuyper en Mr. Aalberse en hun dreigen met de stembus van 1913?

N. Die stembus zegt mij niets. Moet dan het geheele regeeringsbeleid vergald worden door die paar maanden eens in de vier jaar dat politici van allerlei gading aan den slag trekken en in woordenstroomen van demagogische streeken en volksvleierij elkaar trachten te overtreffen. Dat heet dan dat de kiezers aan 't woord komen.

G. Laten we niet gaan twisten over de beteekenis der vierjaarlijksche algemeene verkiezingen, want ondanks de misbruiken, zoudt ge ze uit ons constitutioneel stelsel evenmin willen missen als ik. En 't is niet de vraag wat de stembus voor U zegt, maar voor de twee rechtsche politieke partijen, die een grooter publiek van kleine luiden beheerschen. En nu is 't merkwaardige dat hun leiders bang worden voor de leege handen, die zij in 1913 te toonen zullen hebben.

N. Maar ik vraag u nog eens waaruit dat dan toch blijkt? Integendeel verwacht ik van de twee volgende jaren een parlementaire vruchtbaarheid als zelden vertoond is. Reken maar eens na. Minister Kolkman heeft zijn belastingontwerpen klaar. Ze kunnen elk oogenblik bij de Kamer in komen. En naar men zegt zijn ze zoo gematigd dat het voor de rechtsche meerderheid geen groote kunst behoeft te zijn te zorgen dat er geld is voor de andere plannen. Die ontbreken niet. De nieuwe oorlogsexcellentie zorgt dat militie- en kustverdedigingswet elkaar snel kunnen opvolgen. De beide Regouts zullen wel zorgen dat de zaken, die zij aanbrengen goed terecht komen.

G. Maar Talma?

N. Juist Talma. Heeft hij niet behalve allerlei kleine wetjes zooals arbeidswet, steenhouwerswet en bakkerswet, die heel den parlementairen molen en oven doorloopen hebben en die dus klaar zijn om gegeten te worden; heeft Talma niet bovendien zijn plan voor de sociale verzekering geheel en al ge-

reed? Ziektewet in behandeling, wijziging ongevallenwet, en ouderdom- en invaliditeits-pensioneering bijna klaar voor indiening. Bovendien heeft hij nog kleine wetsontwerpen: wijziging hinderwet, stuwadoorswet, ingediend, een wet tot het verschaffen van grond aan landarbeiders is in ontwerp gereed.

Maar hoe kan je nu nog meer willen?

't Is eer te veel voor twee jaar.

G. Inderdaad veel is het en ge zoudt nog heel wat kunnen doorgaan, want 't is moeilijker een onderwerp te noemen dat niet bij eenigen minister of bij een der vele werkzame commissie's in voorbereiding is, dan omgekeerd. Is de ineenschakeling van 't onderwijs niet gereed? Wat brengen de Staatscommissie's voor den Landbouw, voor den Middenstand, voor de Werkloosheid, om slechts de drie grootsten te noemen. Er wordt onderzocht, gestudeerd, vergaderd, gewerkt aan wetsontwerpen en voorstellen in een reeks zonder eind.

Maar toch houd ik vol dat de verkiezingsleiders der rechtsche partijen in 1913 met leege handen zullen staan.

N. Een volhouden dat u tegenover zooveel bewijsmateriaal niet tot eer strekt.

G. Bewijsmateriaal? Dat ik uw lijst nog hielp voltooien wil niet zeggen dat ik er eenige beteekenis aanhecht. Integendeel. Wanneer Kuyper en Aalberse bang zijn voor de kiezers van 1913, dan wil dit niet zeggen dat er geen wetten zouden zijn aan te wijzen, die onder deze regeering zijn tot stand gebracht, maar alleen dat die wetten anders van aard zijn, dan beloofd werd.

N. Dus weer valsche kiezersbeloften!

G. In zekeren zin ja, maar niet zooals gij 't bedoelt. Want de wetten die gemist zullen worden zijn niet als de brooden en spelen voor de Romeinsche burgers, een gift der regeerders om 't volk af te leiden en tevreden te stellen. Zij moeten de hervormingen brengen, die beslist en dwingend noodig zijn. Niets minder. De sociale verzekering en vooral het ouderdomspensioen, verder de verkorting van den arbeidsdag zijn geen concessie's en geen giften. Ze geven het uiterste minimum aan om het leven der arbeiders in onzen tegenwoordigen tijd dragelijk te maken.

Oordeelt eens eenvoudig alsof gij zelf een arbeider waart. Ge zijt al vroeg van de armenschool gekomen, waar ge als

kind zorgvuldig gescheiden zijt gehouden van de burgerjeugd, daar uw ouders geen schoolgeld betalen. Dan moest ge op uw twaalfde jaar of misschien al eer naar werkplaats of fabriek. Tijd om nog wat te leeren was er niet. En voor genieten bleef alleen de vrije Zondag over. Toen zijn er enkele jaren geweest dat er van 't weekgeld wat overbleef, en de jeugd van 17-18-19 jaar uitgevierd kon worden. Maar ge zijt jong getrouwd, en hebt u de zorgen voor een gezin al vroeg op den hals gehaald.

N. Waarom doen de arbeiders dat dan toch?

G. Wilt gij u verdiepen in de arbeidersmoraal en die vergelijken met de zedelijkheid onder de hoogere standen? Dat zou nog onverwachte lessen kunnen brengen, want is er niet iets moois, iets verhevens in, het huwelijk te beschouwen als een plicht die optreedt zoodra de liefdeverhouding een ernstiger vorm aanneemt, en zonder te letten op directe materieele belangen. Werkelijk het zwarte van het huwelijk is voor de arbeidersjeugd bekend genoeg, en het heeft weinig verlokkelijks. Er is moed, er is minachting voor lijden en gebrek voor noodig om den man en de vrouw te willen zijn, zooals de natuur ze gemaakt heeft en de maatschappelijke gevolgen daarvan ondanks alles te aanvaarden. En meent niet dat de arbeidersjeugd onbekend zou zijn met andere wegen om te ontkomen aan het dreigend gezinsleven van armoe, ondanks veel toewijding. Denkt u ereens in wat het zeggen wil om met vrouw en kinderen te gaan leven van een loon dat nog in heel veel plaatsen van ons land van f 6.- tot f 8.- in de week bedraagt. Beziet de huishoudrekeningen eens.

N. Ik weet het wel, die eindigen altijd met een te kort.

G. Juist. En vragen de arbeiders nu een middel om dat tekort te dekken? Vragen zij om een recht op arbeid, een recht op dat minimum inkomen? Vragen zij ook beetje meer en wat beter eten, wat ruimer en vroolijker tehuis?

N. Ja zeker vragen ze dat. En wie zou het ze niet willen geven. De questie is alleen hoe dat kan. Dat gaat zeer, zeer geleidelijk. Er is immers al verbetering. De loonen stijgen, er is minder ziekte, de sterftecijfers dalen.

G. 't Is waar, maar wat zegt het voor den enkelen arbeider? En bovendien hij wil zelf al zijn best doen voor meer loon

en een beter lot. Doch zoolang dat niet bereikt is, wil hij een groot onrecht uit den weg geruimd zien, dat hem en al zijn makkers op den ouden dag wacht, de onverdiende bittere armoe. Zoolang dat verschiet blijft moet hem wel alle hoop ontzinken. Neem dat weg en zijn gezichtskring gaat aan 't einder even open, alsof de zon de zware wolkbank breekt en zijn schuine lichtstralen er door zendt.

N. Ik gevoel wel hoe ge daarmee iets heel moois, iets goeds en edels bedoelt, maar...

G. Neen geen maren, want dit moet, en 't kan niet goedkooper. Minstens zoo noodig als voor onze afhankelijkheid zijn die 10 of 12 millioen voor de ouden van dagen. De schande dat zij nu nog na een leven van bitteren zorg, te bitterder nu die levendiger beseft wordt, het hoofd moeten buigen en 't hart laten zinken is minstens even erg als 't derven onzer onafhankelijkheid als volk.

N. Dat geloof ik niet. Juist die arbeiders zouden het u loochenen, indien 't er op aankwam. De vaderlandsliefde gaat boven 't eigen belang bij rijk als arm.

G. Mogelijk bij de armen. Maar als 't bij de rijkeren inderdaad het geval is dan moesten zij weten dat het vaderland toch ook een gemeenschap is. Er bestaat geen tegenstelling. Wanneer 't waar is dat wij allen Nederlanders zijn, laten wij dan levendig gevoelen hoe vele van ons eigen volk staan te wachten aan de grenzen, klaar voor een mooien en edelen strijd.

N. Aan de grenzen? waarvan bedoelt ge?

G. Aan de grenzen van een ander bestaan, dan waarin ze zoo lang geslacht op geslacht moesten vertoeven. Aan de grenzen tusschen 2 natie's in een zelfde land, die zij willen overtrekken.

N. Idealen, droomen mijn beste medeburger.

G. Zeker idealen, maar die de uwe moeten zijn, die ge moet aanvaarden, indien ge aan een zelfstandige Neder!andsche Staat wilt blijven gelooven. En dan idealen, die leven, die bezig zijn te verwerkelijken, Heft de slagboomen op, trekt uw grenswachters weg, en erkent dat de arbeiders burgers zijn van uw Nederland. En ge zult met geen mooglijkheid hen die allereenvoudigste simpele dingen kunnen ontzeggen van een ouden dag zonder bittere ellende, met enkele guldens om te kunnen blijven bestaan zooals zij 't altijd deden, n.l. zéer zeer eenvoudig.

En ge zult den arbeiders niet kunnen onthouden die andere toezegging van den tien-urigen arbeidsdag. Bedenkt het toch tien uren, wat dat zeggen wil. Van 's morgens vroeg om 6 of 7 uur tot 's avonds diezelfde uren. Is dat niet een volle welbesteede dag. Waarom moet het vroeger, waarom later, indien er nog een enkel oogenblikje zal overblijven buiten 't eten en slapen.

N. Ook daarin hebt gij gelijk. 't Is niet veel wat gevraagd wordt en 't is billijk. Maar kan het? Zal de schade voor onzen handel en industrie niet te groot zijn? Zal er geen werkloosheid zijn?

G. Ge moogt daaraan niet twijfelen, wanneer ge maar aan den arbeider denkt als uw medeburger.

N. Zeker, dat doe ik ook. Maar welk soldaat vraagt hoe lang hij in 't touw was, wanneer het vaderland op 't spel staat.

G. Wie? wel elke veldheer, die begrip heeft van wat een mensch is. Met vermoeide soldaten is de slag al half verloren.

Al uw plannen voor onze defensie zeggen niets zoolang uw volk niet krachtiger is, krachtiger van lichaam en ziel.

N. Juist, dat is precies hetzelfde wat onze militaire specialiteiten zeggen tegen allen, die als gij de illusie van een volksleger hebben. Onze volksaard houdt niet van 't soldatenleven en daarom zijn dwang en discipline en dus een officierenstand onmisbaar.

G. Gevoelt ge dan niet uw cirkelredeneering, omdat het volk niet sterk en flink en gelukkig genoeg is, daarom begrijpt het niet en kan het niet begrijpen het nut van een kunstmatig leger. En omdat ge zoo'n kunstmatig leger al door kostbaarder wilt maken, daarom schiet er geen geld en geen tijd over om iets voor het volk zelf te doen.

N. Misschien hebt ge gelijk. Maar in 't ideale. We moeten nu eenmaal rekening houden met alles om ons heen. We kunnen onze volksklassen maar niet zoo op eens verbeteren en omhoog brengen. Maar ons leger kunnen we werkelijk in deze gespannen tijden geen oogenblik missen. En het vernietigen om der wille van de arbeiders, dat gaat toch niet. De groote mogendheden zouden wel anders beslissen, dan gij u gedacht hebt.

G. Juist zoo denken de regeerders er over. Maar 't volk denkt

anders, 't volk dat als 't ware opsprong tegen 't plan om 46 millioen gulden in 't duin te verstoppen, 't volk dat bromt en moppert tegen al dat talmen in Den Haag, 't volk dat nu door ijverige sociaal-demokraten van huis tot huis wordt aangezegd om eens duidelijk te zeggen, dat het anders wil.

N. Dat is juist het verderfelijke, om aan 't volk iets voor te spiegelen wat niet kan. Dat is de volksmisleiding, die op verderf uitloopt.

G. Wat niet kan zegt ge? Maar 't volk gevoelt juist dat het andere, wat gij zoo van zelfsprekend vindt, dat n.l. de belastingen zwaarder worden, alle prijzen stijgen en de militiedruk gaat toenemen, het volk vindt dat dàt niet kan, dat zij 't niet langer zoo zullen uithouden. En daarom willen Kuyper en Aalberse over een paar jaar tot hen komen zeggen: hier is nu pensioen voor den ouden dag, hier uw hulp bij ziekte, hier uw verkorten arbeidsdag.

N. Wat is daar nu tegen? Dat zal immers gebeuren?

G. Gelooft ge dat? Meent ge, dat naast Kolkman's belastingwetten en Colijn's militaire plannen iets verwezenlijkt zal worden, waarvan 't volk zal zeggen: dat geeft ons nieuwe adem?

N. En er is toch een sociale verzekering in den maak?

G. 't Is mogelijk dat die inderdaad gemaakt wordt, maar goed is de vraag nog. Ook het arbeidscontract was een dergelijke gave, die als een bittere pil genoten werd. Hoe zal het dan zijn met de plannen, die meer lasten dan lusten beloven. Zelfs indien zij er komen. Want let eens op, hoe om Talma de wolken samentrekken bij elk plannetje, waarin hij getracht heeft om 't ware midden te vinden, en zelfs zoover gaat dat de arbeiders er bijna vóor bedanken. Dan komen de zwarigheden. Dat kleine bakkerswetje was zoo leerzaam en nu al heet het bij de ziekteverzekering, dat de Kamer er voor bedankt.

N. Gij zeide juist dat de Kamer maar niet alles zal slikken, en moet er dan niet getracht worden om iets goeds te krijgen?

G. Nog eens moet ik u vragen. Behandelt men ook zoo Colijn. Want wat noemt gij goed?

N. Dat is toch eenvoudig, dat weet gij ook heel best. En bovendien is uw redeneering onbillijk. Waarom is Cool weggegaan? Omdat hij geen dingen naar den zin van de Kamer

deed. En als Talma ook daartegen in gaat, zal hij voor een ander plaats moeten maken. Dat is toch doodgewoon.

G. Inderdaad is het nuchtere waarheid. Maar toch is 't ook waar dat de rechtsche meerderheid bang wordt voor haar eigen onmacht om iets anders dan lasten op 't volk te leggen. Die eigen angst spreekt boekdeelen. En 't volk begint al te mompelen: Het moet, het kan niet goedkooper. Kunt ge t niet? Geef ons dan ten minste 't volle Kiesrecht!

Boekbeoordeelingen

Een onuitstaanbaar boek
(Schaukal's Andreas von Balthesser)

Toen ik dit boek pas gelezen had, vond ik het wel aardig. Langzamerhand heeft dit gevoel zich evenwel omgezet in een steeds grooter wordende walging en ik schaam me bijna, dat ik mij zóó heb laten beetnemen. Aangezien nu dit boek een heele soort vertegenwoordigt van mij buitengewoon onaangename letterkundigen, lijkt het mij niet ondienstig zeer in 't kort de redenen van mijn afkeer uiteen te zetten.

De jongere literatoren, die niet kunnen of willen meewerken aan het werk van onzen tijd, zijn in twee categorieën te verdeelen. De eerste bestaat uit achterblijvers, uit schrijvers, die om allerlei redenen - deels uit gemis aan onderscheidingsvermogen, deels door een manie van universeele waardeering, deels uit een ziekelijke zucht naar die verkeerde onpartijdigheid, die hen verhindert zich bij de eenige juiste partij aan te sluiten, en die hen aldus in de ergste partijdigheid doet vervallen, deels misschien ook door dien ondergrond van conservatisme, die in ons allen is - in het riet aan den oever verward blijven en ploeteren om, zij het dan ook in een gewenschte langzamere beweging, vooruit te komen, terwijl onafgebroken de stroom des tijds langs hen heen gaat.

Deze moeten wij natuurlijk negeeren of bestrijden, maar zij zijn niet zoo hinderlijk als de tweede categorie, die van de te zeer nieuwsbegeerigen. Dat zijn zij, wier vlinderachtige wuftheid hen van den hak op den tak doet springen, die overal en altijd uit zijn op *frissons nouveaux* - ware het niet

zoo'n raar woord, ik zou schrijven frissonnetjes -, die van alles nippen en van niets het goede behouden. Zij nemen het wonderlijke voor het nieuwe, het aanstellerige voor het oorspronkelijke, het blinkende voor het stralende.

Er is misschien geen boek waarin deze geest in die mate hoogtij viert, als in het bovengenoemde werk van Schaukal. Dit maakt het tot een hoogst karakteristieke uiting van den pseudo-lettré (misschien heeft het als zoodanig groote waarde voor den lateren geschiedschrijver der hedendaagsche letteren, wanneer deze de ziekelijke wantoestanden van onzen tijd bespreken wil.)

Niet ten onrechte noemden de Blätter für die Kunst van de verschillende onzuivere dichtertypen als ergste: 'den deutschen *litteraten* der gedichte macht.' Deze woorden komen mij als van zelf te binnen, wanneer ik aan Schaukal en zijn boek denk.

Immers: Schaukal is in den grond even wanhopig-banaal als de meeste Duitsche - en heusch niet alleen Duitsche - schrijvers. Alleen - de meesten schrijven gewoon en worden dus niet opgemerkt. Schaukal daarentegen doet modern en excentriek, en heeft zich aldus een reputatie verschaft. Hij heeft te veel van den verlokkenden wijn van het dandysme gedronken en die is hem naar het hoofd gestegen, zoodat hij zich nu als arbiter elegantiarum voor onzen tijd zou willen opwerpen.

Om deze te verkrijgen geeft hij ons in zijn boek een serie meeningen van een te volgroeiden kwajongen over allerlei belangrijke en onbelangrijke zaken. Balthesser is HET type van den *épater-le-bourgeois*-letterkundige, een type dat misschien in zijn nieuwe dagen wel grappig was, maar nu werkelijk duizend maal meer ongenietbaar is dan de door hem te épateeren burgerlieden. Hij vindt er een genoegen in, tegen de onbenulligste personen zijn laffe nieuwheden uit te kramen - iemand, die tegen onbenulligen redeneert, is zelf onbenullig, zou ik zeggen - en drijft zijn smakeloosheid zelfs zoo ver, dat hij hen in 't gezicht voor minderwaardigen, bij hem vergeleken, uitmaakt. (Hier komt de aap der wezenlijke poenigheid toch wel wat erg door de mouw van het quasidandysme kijken).

Zijn meeningen hebben geen andere eigenschap dan deze:

dat zij anders zijn dan de gangbare. Nu heeft Maeterlinck weliswaar ergens gezegd: ‘Voir autrement que les autres, c'est presque toujours voir un peu mieux que les autres’, maar hij had daar toch andere waarnemers op het oog dan deze allerondraaglijkste zot.

Balthesser is de man, die op zijn omgeving niet anders dan door contrasten indruk kan maken. Zijn Multatuliaansch: ‘Publiek, ik veracht u’ heeft slechts ten doel dit publiek te doen denken: Wat moet dat toch een groot man zijn, die ons zoomaar durft verachten.

En deze duffe kwast, deze belachelijke charlatan wordt ons opgedrongen onder den naam van ‘dandy’. Zijn ziellooze beuzelingen, zijn wijsneuzige aphorismen worden ons aangeboden onder den naam ‘dandysme’, naam van een richting, die, hoeveel bizaars zij ook in uiterlijkheden mocht hebben, niettemin innerlijk, evenals iedere werkelijke richting, waar en echt is geweest, een richting, die, om van zoovele andere grooten te zwijgen, een hooge figuur als Barbey d'Aurevilly voortbracht!

Waarlijk, dit loopt de spuigaten uit! En hoewel het boek al eenige jaren geleden verschenen is, kon ik toch niet nalaten, even te wijzen op de gevaren voor den smaak, die het mogelijk zou veroorzaken; te meer, aangezien het verscheidene malen is herdrukt - wellicht nog herdrukt wordt - en zoodoende misschien nog meer argeloozen mee zou sleepen, zooals het mij in den beginne heeft gedaan.

J.C. BLOEM.

[Deel 2]

Heimelike nachten
Door
Maurits Uyldert.

I
De Bron

Aan de rand der rotsen, boven de verre zee, stond het vervallen slot.

Het was nacht, de zon reeds ver gezonken, de wind lag stil. Boven de blauwe zee hief zich de wijde kom van den flonkerenden hemel.

Het water rimpelde zacht in de smalle zilveren lichtstreep die de maan wierp, maar lag daarnaast roerloos, gelijk een ondoorzichtige wolk.

Ook de hemel was diep-blauw maar de sterren flikkerden rusteloos.

Lage treden verweerd steen voerden, links, van het terras naar de in wingerdranken schuilende toren, en naast de eerste trede, aan den voet dier toren, sprong, in de kleine vijverkom van een heldere bron, een zilveren fontein met zacht geplas, nu eens luider, dan weer zwakker ruisend.

Het terras was verlaten. De zee, diep beneden, gaf geen geluid meer, spoelde onhoorbaar tegen de stenen aan. Het maanlicht deed glimlichtjes bleken op de balustrade die van terzijde langs de trap geleidde en met sierlike zwenking neerboog langs de onzichtbare treden die van het terras afdaalden naar zee.

Niets belemmerde het uitzicht in de verre diepte en de vreemdeling die hier snachts verdwaald raakte zou menen dat

het slot op rotsen lag die steil in zee afdaalden en hij zou vrezen te dicht den rand te naderen, vrezen door duizeling bedwelmd een plotselingen dood te vinden.

Rechts gaf een oude poort, door een roestig ijzeren hek afgesloten, toegang tot het slotpark, verwilderd nu tot een warrig woud.

De berken en de grijze populieren stonden als grauwe schimmen in het onzekere licht, maar het lover bewoog niet.

Toen kwam een eenzaam man, een zwerver, door het duister en zijn donker gewaad vlakte somber tegen het zilverdoortrilde azuur van den hemel.

Lang stond hij stil, zag uit in de wijde ruimte, en zijn armen langzaam omhoogstrekkend in sterk verlangen, mompelde hij:

‘Hemel en aarde en al de sterren, de blinkende werelden die daar wervelen, rijzen en dalen, in eeuwige flonkering. Vermoeid ben ik van de aarde, van de wereld, maar als ik mijn verlangen ten hemel voel opstrekken, wat vind ik daar ginds anders dan werelden en die gelijk deze lokken door schonen schijn?’

Toen zweeg hij en zat neer op een zodenbank naast de fontein en zag uit over de zee.

‘Geen lamp gloeit daar, geen zeil drijft er’ - zei hij zacht, als tot zijn ziel, - ‘en de zee is zo eenzaam als de nacht, als die grauwe vogel van dodende duisternis die met brede vlerken op mijn hart broedt en met zijn vlijme snavel door het weefsel van mijn ziel scheurt. Van daarginder kom ik, van waar de mensen leven in licht en luchte blijdschap, en wat zoek ik hier in den tuin van den dood? Weet ik niet al te goed dat ook de dood geen rust geeft? Rust misschien voor zulken die gedachteloos blij zijn en zielloos spelen. Niets blijft meer als hun lijf vervalt. Maar waar is rust voor ons die rusteloos zwierven, rust voor de ziel die zocht en zoekt en diep woelde in het ondoorgrondelike. Zij zal moeten zwerven ook daarginds gelijk hier, eeuwig moeten wentelen rondom de pool van haar Verlangen, zoals de maan rond onze aarde, zoals de aarde rond de zon.’

Hij zweeg en het was alsof er van de zee een schaduwwolk aandreef die de schemering een oogwenk verdichtte. Van over het water klonk een zachte muziek, eerst als het ritselen van dorre bladeren in een herfstbos, als het vallen van fijne regen in dor loof, maar dan trilden langgerekte tonen op, als zilveren melodieuse fluiten en het geluid steeg hoger, van grauw-blauw tot doorzilverd blauw, en ook de schaduw verdween en de klaarte van het weifelend maanlicht herwon.

Er schenen verre violen te klagen van een rusteloos verlangen, sterker en sterker, en door dien sluier van vage klacht drupten als tranen de volle harptonen, allengs overgaande in breder accoorden en saamzingend met de melodie die op de snaren der violen dreef.

Een ketting tinkelde en de man, die bij de stille fontein zat en luisterde naar de vreemde, verre muziek, zag hoe een blanke hand de grendel wegschoof van het poorthek dat met dof geknars op de roestige hengsels openzwenkte.

Een jonge, donkere vrouw trad uit den tuin, bleef doodstil staan en zag strak naar hem die willoos opstond en haar enige passen tegemoet trad maar dan weer als versteend star bleef door haar aanblik.

Het donker haar was als een kroon van doods goud rondom haar slapen gewonden, een witte losbladige roos daarin blonk bleek in den maanlichtschijn. Haar gewaad was blauw als van de zee, maar met fijne weerschijnen die rusteloos opbloeiden en verdoofden.

Haar ranke hals was naakt en ook haar schouders die bleek blonken. Zij strekte langzaam de blanke armen uit en zei toonloos slechts dit ene woord: ‘Kom.’

Toen blonk plotseling in de oude vervallen toren, die als verwoest en verlaten achter de fontein in de duistere wingerdranken verborgen stond, voor een der vensterloze ramen een rode lamp, van het rood dat gloeit op de bakentonnen die de door duister huiswaarts zeilende vissers geleiden, het rood dat als een sterke kreet is van waarschuwende angst. En de vrouw wierp de armen op, omhoog, afwerend naar het

licht en als in pijn kromde zij het lenige lijf en boog het hoofd aan de aarde. Dan sprong zij weer recht en de muziek die zeer laag gedaald was als een ver gemurmel van kabbelend zee-gegolf steeg pijlsnel en joeg gejaagd op, hartstochtelik zingend, tartend en verlokkend. Het geluid kwam nu van zeer nabij en was als een wolk rondom de donkere vrouw. Zij wierp het hoofd achterover, hoonlachend, en met de rechterarm beschermend aan het voorhoofd opdat het rode licht niet in haar ogen blonk, de linkerarm vooruitgestrekt met dwingend gebaar, trad zij snel op den man toe die besluiteloos bleef en herhaalde het ene woord: maar nu luider: 'Kom!'

En toen hij aarzelde, terugtrad en afweerde, knielde zij en strekte de armen uit, maar zij naderde hem niet. Toen zong zij langzaam en toonloos en soms even met een weemoedige heffing; haar stem was als het gemurmel van een bergbeek, haar stem vloeide als een beekje onder de muziek die haar stijgend overhuifde zoals de in lover ruisende wind:

'Kom, o kom waar de bloemen waken in den nacht.

De kelken sluiten zich nimmer en zacht dromen de nachtvlinders in de zoete geuren.

Geruisloos fladderen de fijngeveerde vogels in het maanlicht dat door het lover zingt.

Kom, o kom, droom in mijn armen die teer zijn en zoel als zachte banden van koel stromend water.

Mijn lippen begeren de kussen die uw hart uitstrooien zal als losbladige rode rozen over mijn gelaat.

Mijn ogen verlangen neer te duiken in de ontroerende schoonheid van uw ziel.

Zij zijn jonge parelvissers. Uw ziel de koraalrijke zee.

Geef u over, o geef u toch aan mij over!

Wat hebt ge gezocht, wat hebt ge gevonden? Liefde van mensen? Maar het meisje dat aan uw hart lag lachte om uw droom.

Kom mee, kom mee! Ik zal niet lachen, ik zal niet schreien. Mijn hart doet geen pijn. Tussen mijn borsten sterft uw verlangen.

Kom in mijn tuin, kom over de groene zoden van het bos naar de varenrijke zacht-mossige dalen.'

Toen zweeg de muziek en ook zij zweeg.

De man antwoordde:

‘Mensenharten blijven eeuwig vreemden. Liefde is een bloem die welkt, vriendschap een twijg die dort. De lichtste wind verstrooit de losse lovers. Zullen uw armen zich nimmermeer ontsluiten? Zal ik aan uw borst de rust vinden die ik zoek? Verdoving voor mijn pijnende dromen, bedwelming voor mijn doorhamerd brein?’

‘Kom’ - antwoordde zij. - ‘Liefde van mensen is als het schuim van de zee. Maar de liefde van goden is eeuwig en bergt geen leed. Bedwelmd zult ge sluimeren aan mijn hart, in eeuwige rust.’

De zee, die gestegen was in den vloed, schuimde zilverig tegen den rand van het terras en overspoelde zacht-plassend de boomwortels in de lager gelegen tuin en rimpelde met brede reven onder het poorthek, uitvloeiend tot voor de voeten der jonge vrouw.

Maar toen de man haar genaderd was, dicht aan de tuinpoort staande, hoorde hij vanuit de oude toren een wonderlik bekorend geluid als het teer-vibrerend klokken van gouden harpsnaren, en omziende zag hij uit de toren langs de verweerd stenen trappen een meisje afdalen met los golvend blond haar over de ranke schouders.

Zij wenkte hem niet, zij scheen hem niet te zien, zij ging langzaam ter bronne waar het blanke water der fontein hoger steeg en flonkerend kromde en gelijk een gazige sluier van doorvonkte droppen daalde.

Stil stond zij bij de vijver en rond haar bleek, ovaal gelaat daalde de fijne dauw van het water. Zij stond als in een blindende wolk van doorzichtige, doorzilverde damp.

Steeds bleven de heldere, klare accoorden aanruisen uit de toren, maar breder en breder, saamvloeiend met de donkerder geluiden die als een woudlied, met sidderend snikkende klachten doorweven, aandreven uit den zee-overstroomden tuin.

Als betoverd door den aanblik van het meisje had de man snel enige schreden naar de bron toe gedaan maar durfde niet dichter naderen en stond star naar haar te zien, zonder

de vrouw te bemerken die bevend en aarzelend terug getreden was in de schaduw der bomen.

Maar plots begon deze een wonderlik bekorend spel.

Als had zij in het duister kracht verzameld, snelde zij op de maten van een hel trillende toon uit haar verborgenheid in het heldere maanlicht en met de uitgestrekte armen blinkend terzijde en neerwaarts, rende zij met rappe voeten in een wijden kring om den man en begon rondom hem een snelle dans, een grillig en steeds wisselend spel van gebaren en standen. Eerst op slepende maten langzaam en bekorend maar allengs sneller, hartstochtelik, vervoerend. Haar kleed wapperde achter haar, blauw en wolkig, en steeds wilder, steeds rapper bewogen haar voeten, blank als voortsnellende kapellen boven een avondweide, en steeds enger werd de toverkring om hem die opgehouden had naar het kind te zien, wiens ogen in den ban harer schoonheid waren.

Hij sprak, voor het wassende water van de blauwe zee staande: ‘Rust is wat ik zoek. Ik ben moe van liefde die het pijnende leed ontsteekt. Geef mij rust, vergetelheid, o diepdode dood. Vrouw, geef mij vrede. Ik heb werelddelen doorzworven, de zeëen doorzeild, ik heb lief gehad en geleden. De harten die mij naderden en in schoonheid voor mij openbraken ontvloden mij weer en telkenmaal ben ik uit mijn droom ontwaakt in het mistige uchtendlicht van een grauwenden dag.’

Zij antwoordde hem niet. Zij wees hem naar het park en het was of haar lichaam woord werd, of zij met haar lichaam dwong: ga, ga! maar o, zie niet om! in godsnaam, zie niet om!

Zijn voet beroerde de eerste reve die tot voor hem aanspoelde. Hij rilde. Loodkleurig, doods was de vloed en een rode gloed huiverde door het blauw. Zwart daarin stonden de bomen, zwart klonk de melodie die vanuit het park aandreef.

Ga voort, ga voort! drong de jonge vrouw, maar hij voelde dat een groot en sterk licht, een licht van overweldigende kracht achter hem opbrandde, hij hoorde het in de steeds sterkere, hellere accoorden van de muziek die uit de ruïne tot hem overwoei, hij zag het licht zich langs hem uitspreiden over de rollende golven die tijgerachtig in dien glans zwalpten,

hij zag zijn schaduw, groot en donker, een reuzige gestalte zwaar en zwart tegen den donkeren hemelwand.

Een laatste duizelende angst beving hem, en terwijl hij het lichaam voorover boog om zich in het water te werpen, wendde hij plotseling het hoofd, bliksemsnel:

De fontein bloeide als een zilveren lelie, hoogopgerankt, uit wier kelk de meeldraden neigend dalen en trossen fijne dauwdroppen neerdwarrelen. Het water bloeide als een bloem die doordrenkt is van gloed. Het was of al het maanlicht saamvloeide in de bron, of de maan van uit het stijgende water opscheen en van daar haar stralen uitzond in het ronde.

En naast de bloesemende fontein stond het meisje, een teer en bleek beeld, maar van zulk een onaardse schoonheid, van zulk een ontroerende bevalligheid dat de eenzame man langzaam en zacht, in diepe aandacht neerknielde.

Hij voelde dat zij hem riep. Zij bewoog niet, zij wenkte niet noch sprak, maar alle licht trok zich rondom haar samen, alle licht en alle leven, hij voelde zich door een onzichtbare macht voortbewogen en langzaam naderde hij haar die van licht omblonken stond als een doodstille witte vlam.

Toen eerst zag hij dat zij haar ogen gesloten hield. Het was of het licht hem trok, of de muziek hem dwong en toen zij, het hoofd opgeheven, haar blanke, broze hand naar hem uitstrekte, reikte hij haar de zijne. Zo stond hij met haar in het volle licht en in de dauwwolk der fontein. ‘Kom’ - zei ze zacht. En toen hij aarzelde: ‘Leid me. Ik ben blind.’

Het water van de vloed was gestegen en spoelde over het terras. De lucht was leeggelopen van licht en hing donker boven de zee die tot ver schuimde en onheilspellend ruiste.

Het meisje ging met den man in het licht dat uit de fontein opsproeide en zij stegen langzaam langs de brokkelige steenen treden tot voor de torenpoort die geruisloos openging. Het rode lampje voor het venster was gedoofd. De muziek stierf weg tot een zacht gemurmel.

‘Zie’ - zei het meisje, en wees naar het woud.

Hoog opgericht als een lenig donker dier stond daar de vrouw, de armen in onmachtigen toorn uitgestrekt; een roofdier in machteloze woede.

Twee, drie keer deed zij een poging om tegen het licht dat rond de fontein gloeide in te rennen maar als teruggeworpen door een onzichtbare hand deinsde zij rillend terug. Toen, terwijl een wrede kreet uit het woudduister opklonk, boog zij zich voorover, hief de armen, en, hoog opspringend, wierp zich in zee.

Geruisloos traden het meisje en de man de toren binnen en de poortdeur viel achter hen dicht. Maar een sterk wit licht als van duizende kaarsen, blonk door alle vensters.

Langzaam daalde de fontein en het licht daarin doofde en het werd rondom diep duister. De golven van de zee kreunden aan de rotsen.

Ver aan de kim brak een zachte, rode schemer en trilde langs de golven als een sidderende pijl. -

II
De Ring van Waidehi

Zuidelik van Lesbos, maar iets ten noorden van de plaats waar de Gedistschai zich in de bochtige Golf van Smyrna stort, lag in ouden tijd op een hoog rotsenplateau het blankmarmeren lustslot van de koningen van Sardes.

Van uit de slottuin waar ceders en palmen hun ranke stammen in het blakerend zonlicht doodstil pronken lieten en de mangobomen en padumastruiken uit het verre Indië bloeiden, kon men over de blauwe zee, die daar zo diep doorzichtig is dat de koraalgewassen op den bodem zacht roden gelijk door een fijn blauw gaas de rozige borst ener westerse vrouw, den top van den Olympos in de nevelen zien blinken.

Beneden zag men de rijkbeladen schepen met rode driekantige zeilen, voor den wind hellend in het schuimende zog, zich spoeden naar Chio en Lemnos door de Golf van Tschandarlyk.

Gelijk een dromende roerloze vogel lag het paleis op de rots, boven de zee waar het leven strevend woelde en streed. Daags zag men nimmer aan de zeekant een menselike gedaante. De koepelende daken geleken reusachtige tomben. Maar wan-

neer men in de koelere uren tot de terrassen die over het Aegaeïese diep uitzicht gaven had kunnen doordringen - doch voor geen levende waren zij toegankelik - dan zou men, wanneer de blanke lotus van de maan in het blauwe hemelmeer hare bleke bladeren ontplooide, het gelaat hebben kunnen zien van Ambapalika, de jonge vrouw van den laatste der Herakliden Kandaules.

Uit het riddergeslacht der Lichawi's gesproten en zeer jong gehuwd aan den koning van Lydië had zij, wier naam Behoedster der Mangobomen is, zich uit het luidruchtige Sardes teruggetrokken en doorleefde hier in volstrekte eenzaamheid de laatste jaren harer bloesemende maagdelikheid.

Hier sluimerde zij in de koele hallen bij het plassen der fonteinen en droomde in de maandoorschemerde nachten op de terrassen, over zee uitturend, van het verre Indië, van het vorstelik paleis haars vaders aan de breed-golvende Ganges, van haar zeven broeders, de wijze helden, en huldigde diep in haar hart hare beschermgodin Waidehi, de godin van de vruchtbaarheid der aarde.

Jong was zij en zeer schoon. Fluisterend sprak men in Sardes over de lieftalligheid harer gedaante, de geheimzinnige toverkracht harer ogen. De schoonheid harer gelaatstrekken, de kracht dier ogen was, zei men, zo zeer verbijsterend, dat geen man den aanblik weerstond. Zelfs Kandaules bezocht haar zelden, want de ontroering overweldigde zijn hart en verwoestte zijn ziel en met verwarde zinnen reed hij na elk bezoek als een verdwaasd man over den heirweg die van de zeekust naar zijn residentie voerde, waar eerst na dagen van nuchtere arbeid en ruw vermaak de nevel der verbijstering optrok uit zijn geest. Hij was geen gelukkig man.

Maar de vorstin scheen gelukkig. Onaandoenbaar voor al het aardse zat zij iederen nacht onder de bloesems der mangobomen en verdroomde zich in de sferen der goden en genoot diep het schone verkeer met Waidehi.

> ‘Wanneer de mangobloesem geurt spreekt zij tot mij.
> Wanneer de bloesemknoppen ontluiken opent zij voor mij haar hart.’

zong zij.

Somtijds vonden vissers aan de voet der rotsen de vreeselik verminkte lijken van jonge Grieken en Lydiërs.

Waren zij, als door een onweerstaanbare drang gestuwd, opgeklauterd langs de puntige rotsblokken en had de God van den afgrond hen met krakende ribben doen neerploffen op het getande steen? Men sprak vreemde verhalen over hun lot, maar de bewakers van het paleis hielden geen wacht aan de zeezijde daar de steile rots onbeklimbaar geacht werd. En men fluisterde hoe Waidehi zelf, in de maannachten dat de vorstin tot haar bad, de moedige minnaars bovennatuurlike hulp verleende, tot zij, aan den rand van het terras gestegen, door de blikken der koningin getroffen in bezinningloos verlangen de armen naar haar uitstrekten en achterover neersloegen in den afgrond.

In een dier maannachten nu, dat heel de hemel doorgloeid hing, doorademd van licht en wemelende zilvernevels, gelijk een reusachtig web van dauwig blinkende herfstdraden, verliet Ambapalika de zwoele, wierook-geurige hallen van haar paleis en wandelde langzaam door den koelen tuin van het terras tot zij dicht aan den rand der rotsen staan bleef, waar de bloesemtakken als flauw-brandende toortsen in het maanlicht gloeiden.

Zij had den sluier van het gelaat op de naakte schouders teruggeworpen, een doorzichtig zijden gewaad omhulde haar teêre leden en haar ontblote armen waasden als bloemranken in het licht.

Zwijgend stond zij een wijl en tuurde uit over zee waar, ver, enkele lichtjes blonken.

Toen, langzaam, knielde zij neder en bad tot Waidehi:

‘Moeder, mijn goede moeder, gij gaaft mij de aarde tot woning opdat ik, uw levend woord, daar van uw schoonheid getuige.

Gij hebt mij de tederheid geschonken uwer bloesems.

Mijn borsten zijn teer en zacht als de bloembladen der mango's en heel mijn lijf wiegt van begeerte gelijk de rozige twijgen boven mij in de zwoele wind die aanvaart van de zee.

Wanneer de mangobloesem geurt spreekt gij tot mij. Ik adem uw woord.

Wanneer de bloesemknoppen ontluiken opent gij voor mij uw hart.

Maar o Waidehi! Waidehi! Als de zeewind zwelt die de bloesems verstrooit, groenen en rijpen de vruchten en roden vóor de herboorte der maan.

Ik pluk ze en proef hun sap dat koel aan mijn lippen ligt gelijk een kus uwer liefde.

Hun donzig vlees dat aan mijn verhemelte smelt is als de zachte wijsheid waarmede gij mijn gepeinzen voedt.

Maar wat blijft over van mij, Waidehi, wanneer de Verwoester mij aanrandt, wanneer mijn wangen verbleken, mijn ogen doven, mijn borsten welken?

Op den adem van mijn hartstocht zwelt nu mijn lijf en welven de spieren mijner lenden; maar wanneer mijn geest tot de uwe snelt en mijn lichaam opgaat in het vlammende vuur, waar, o Waidehi, zijn dan de vruchten van mijn leven? waar de vrucht van mijn lijf?'

Toen boog zij het hoofd dieper ter aarde; lang zat zij als door dromen bedwelmd. En van uit het Mango-bos antwoordde de stem van Waidehi:

'Ambapalika, schoon heb ik u gemaakt, schoner dan enig meisje in de vier windstreken dezer wereld, en gij zijt een begeerlike bloem.

Gelijk de bijen en de vlinders die door de bloesems mijner bomen zwerven, en het stuifmeel doen wolken, omzwerven u de jonge harten van Grieken en Lydiërs.

Waarom verplettert gij wie u nadert?

De schoonste knapen trok ik tot u langs de steilte der rotsen - tot een wreden dood. Ik doofde hun aarzeling. Ik zei: ge zult sterven, het park laat u niet uit, op de rots waken de moordende geesten des afgronds, voor het paleis de zwaargewapenden van Sardes. Maar gij zult Ambapalika zien, de behoedster der mangobomen. Eén nacht zult gij bij haar zijn.

En niet één heeft geaarzeld. Maar waarom dan, o vorstin van Lydië, gij dochter der Lichawi's, verbrijzelt gij hun jonge harten met het felle stralen uwer ogen! Te fel brandt uw hartstocht, scherp als de ivore hoornen van de snuivende elephanten die baden in de Sindhu.'

Waidehi zweeg. En het scheen dat de vorstin, door haar

stem in diepere sferen van de ziel geleid, zich in dromen verloor. Voorovergebogen zat zij aan den stam van den bloesemboom geleund, de armen vooruitgestrekt en het hoofd zijdelings gebogen, als luisterend naar een ver gerucht. Heller werd rondom haar de hemel en de kruinen der bomen bewogen als voor een vluchtende bries.

Toen bloeide plots boven het terras een rozig licht en Waidehi verscheen, gehuld in een lichtende damp, een bloesemwolk, een rokeloos vuur. Zij had de gedaante ener jonkvrouw, nog schoner dan de vorstin, en als lelieën blonken haar handen die zij boven het hoofd hief terwijl zij snel toetrad op de dromende maagd.

Glimlachend greep zij uit den doorzilverden nacht de onzichtbare dampen der zee en ze saamvattend tot een wolk van ondoordringbare duisternis hulde zij daarin de gestalte der verlangende droomster.

Dan boog zij het hoofd luisterend over den rand der rotsen, en een der bloesemtwijgen van den boom brekend zwaaide zij die boven den afgrond als een rodend seinlicht. En de luister rondom de gedaante van Waidehi doofde. Het terras scheen nu verlaten. In de ondoorzichtige wolk droomde de koningin. Slechts de bloesemtwijg gloeide in den diepen nacht.

Plotseling, langs de rotssteilte opklimmend, verscheen boven den rand van het terras een jonge man. Zijn mantel, vuil van aarde en door de doornranken gescheurd, verhulde nauweliks de gespierde leden; in zijn gebronsd gelaat straalden de helle donkere ogen van vastberaden begeerte.

Hij ging snel op de Godin toe die de bloesemtwijg vallen liet en in de schaduw der bomen terugtrad. Een ogenblik aarzelde hij, maar toen hij de armen tot haar uitstrekte en haar omvangen wilde, sprak zij zacht:

‘Gyges, ik ben niet die ge zoekt.

Wel heb ik u geroepen; ik deed uw schip aanzeilen door den maanblauwen nacht.

In mijn hand houd ik, onzichtbaar, de draden die uw hart bonden, en ik voel in hun sidderen het bonzen van uw borst.

Maar luister nu en zie mij aan.

Zij, die gij zoekt, zal u doden, voor gij haar lippen beroert, voor gij uw wimpers tot haar opheft.

Te zwaar is voor sterfeliken het licht harer ziel, de schoonheid harer ogen, de vonk harer liefde.

Maar schoon zijt gij en jong en ook haar hart begeert het uwe.

Neem dezen ring. Wie hem draagt is onzichtbaar.

Ziet zij u aan, dan zal haar blik u verbijsteren en gij zult sterven. Maar onzichtbaar zult gij nabij haar leven, zult gij haar liefhebben.

Niet de toevallige blik van haar dwalende ogen deert; wel de aandachtige harer bewondering, harer begeerte.

Zweer mij dat gij onzichtbaar zult blijven zolang zij u nabij is; zweer het bij de bloesem der mango.'

'Ik zweer het' - fluisterde Gyges.

Toen schoof zij den ring aan zijn vinger en hij verdween gelijk een wolkreve die langs de maan vaart, als opgelost in den maanlichtstillen nacht.

Waidehi glimlachte, en de blanke arm bezwerend opheffend naar waar de donkere schaduw rondom de dromende vorstin hing, snelde zij, gelijk een lichtende wolk van zondoorblonken stof, heen in den schaduwrijken tuin.

Zacht wiegde de bloesemkruin en enkele blaadjes dwarrelden neer.

Langzaam verhelderde het duister dat rond den boomstam hing en de jonge vorstin werd zichtbaar uit de wijkende betovering. Doch niet gelijk zij, voorovergebogen, door de duisternis overhuifd was, maar staande tegen den stam, de rechter arm krampachtig langs het lichaam neergestrekt met gespreide vingers, de linkerarm boven de ogen met afwerend gebaar, en het bovenlijf achterover hellend als in grote, pijnende angst.

Een wijl stond zij zo en haar ogen dwaalden onrustig her en der.

Toen, plotseling, gaf zij een luiden gil en als een verschrikt dier sprong zij terzijde, de blanke armen neerwaarts uitgestrekt en op het zijdelings gewende gelaat een diepe, verwarrende smart.

En langzaam, de handen krampachtig aan de borst geklemd ging zij naar de overzijde van het terras, steeds bang omziend, zoekend naar het onzichtbare voorwerp van haar angst.

De sterren fonkelden boven haar, tussen de kronen der palmen en in het lagere groen der ceders.

Toen klonk van uit het mangobosje aan de zeezijde, links van het terras, de stem van den onzichtbare, bevend:

‘Ambapalika, hoor naar mij, mijn woord is waar als mijn liefde.

Niet van de goden ben ik, en geen schim uit de wereld der doden.

Maar door mijn liefde voor u, door onzichtbare handen geleid - o, luister, luister en wees niet bevreesd voor mij! - naderde ik u, om straffeloos uw schoonheid te schouwen.

Laat mij stil knielen aan uw voeten, laat mij rondom u zijn dagen en nachten, een minnaar, een slaaf.’

Maar de vorstin trad nog verder terug, ten halve in de geurige heesters gedrongen en, haastig, ademloos, fluisterde zij:

‘Waar zijt, waar zijt ge, ik zie u niet, spreek, spreek, zeg waar gij zijt.’

Haar bevende hand hoog geheven brak een der twijgen en zij tastte daarmeê voor zich uit als bevreesd dat werkelik een onzichtbaar man voor haar geknield kon liggen, haar knieën omarmen zou.

Toen antwoordde de Griek, nu van de zeezijde, daar waar hij de rots beklommen had:

‘Ik zal u niet naderen eer gij mij roept.

Ik heb mijn verlangen niet kunnen bedwingen. U zien wilde ik, ik wilde u zien en dan sterven.

Maar o, gij schoonste onder de vrouwen! nu ik zie wil ik leven, leven met u, door u, aan uw hart.

Maar vrees niet voor mij want ik heb u lief; uw schoonheid is rondom u sterker dan het pantser van een krijgsman.

O, duld mij slechts nabij u! Laat mij u slechts mogen zien!’

Het geluid van zijn bevende, smekende stem trilde heen en de stilte viel neer rondom de eenzame vorstin. Zij scheen door zijn woorden rustiger, zij ademde vrijer. En haar stem klonk zachter maar vaster toen zij hem antwoordde:

‘Zeg mij, wie gij zijt, hoe gij hier kwaamt. Wie leidde u in mijn tuin?’

‘Ambapalika’ - antwoordde Gyges - ‘de angst voor uw

schoonheid heeft den koning met waanzin vervuld en zijn hart is verscheurd.

Jonge helden heeft hij tot u gezonden om de macht uwer ogen te breken die hijzelf niet doorstond.

Velen dwong hij, velen kwamen vrijwillig, maar allen vielen.

Ambapalika, de roem uwer schoonheid heeft mijn hart vervoerd.

Langs den rotswand ben ik opgeklommen; boven het klotsen van de zee en onder den ster-doorflonkerden hemel heb ik duizelend gezweefd; maar mijn liefde gaf mij hemelse kracht.

Een der Onsterfeliken schonk mij een ring waardoor ik onzichtbaar ben voor uw ogen.

Wanneer gij mij ziet moet ik sterven. Maar ik zocht wel uw liefde, niet den dood.'

De koningin huiverde en zij sprak geen antwoord. Zij voelde een wilde smart haar bij de keel grijpen. In fieren toorn rekte zij het ranke lichaam hoog op - maar haar trots zonk weg voor de ijle duistere leegte, en een vernederende schaamte beving haar. Geen man had ooit haar gelaat ontsluierd gezien; nu stond zij in het helle maanlicht onbeschut voor onzichtbare ogen en het lichaam nauweliks verhuld in een doorschijnend gewaad. Zij zonk neer, zij boog het hoofd aan den grond en snikte geluideloos.

Na een wijle hief zij het gelaat en sloeg de grote smartelike ogen op en voor zich uitsprekend gelijk een die in dromen door zijn tuin dwaalt, vroeg zij, met toonloze stem:

'Zeg uw naam. Ik voel mij bevlekt door uw onridderlike liefde. Zo ik u kende kon ik u doen doden. Nu ben ik een weerloze vrouw.'

Toen antwoordde de stem, zacht en als van heel ver:

'Ambapalika, ook ik ben onmachtig. Want haar die mij den ring schonk, zwoer ik de betovering te hoeden.

Maar mijn naam zal ik noemen; gij kent mij wel.

Ik heb u geleid, voor enkele jaren, uit Waicali, de stad uws vaders en uit uw lusthof in de wouden der Gogra tot den koning van Sardes. Gyges heet ik, de veldheer van Kandaules'.

Toen herinnerde zich de vorstin den jongen Griek die de

karavaan geleid had uit het land der Malla's, langs de groenende dalen van de Ganges en de flonkerende gletschervlammen der Himalaya, tot de bloesemende valleiën van Kashmir en wiens vurige schoonheid zij bewonderd had vanachter de ondoordringbare gordijnen harer palankijn, wanneer hij op zijn steigerend ros naast haar reed en die de onzichtbare bruid van Lydië de rustpozen in de koele bananenbosjes gedurende de hete middaguren verzoette door zijn betoverende zang.

En plots richtte zij zich hoog op en de sluier van haar schouders rukkend riep zij:

'Waidehi! Waidehi! Gij hebt mij verhoord!'

En dicht aan den rand der rotsen tredend van waar Gyges' bevende stem geklonken had, strekte zij de armen uit met ontvangend gebaar, en sprak:

'Laat mij u zien! één harteklop slechts uw ogen zien, dan zal ik u toebehoren.

Mijn vorst heeft mij verloochend, vernederd, gesmaad.

Vrij ben ik, en strooi de lovers mijner welkende liefde in den storm van uw hartstocht.

Maar zie mij aan! Slechts wie de zwaarte mijner ziel draagt is de held dien mijn lichaam toebehoort.

De bloesems mijner schoonheid mogen dan heendwarrelen in het duister van zijn bijtende haat....maar in mijn jonge lijf rijpt zijn vrucht.'

Zij zweeg en het was een wijl doodstil.

Roerloos stond de vorstin als een bronzen afgodsbeeld, en nauweliks hief zich haar ademende borst.

Een diepe zucht klonk door de stilte en langzaam, opgroeiend uit het duister doemde de gedaante van den Griek aan den rand der rotsen.

Doodstil, met onafgewend gelaat, stond hij in het bleke lichtgesproei van den maannacht. Zijn armen strekte hij uit met smekend gebaar.

Maar langzaam hief Ambapalika de donkere wimpers harer geloken ogen en het volle licht van haar blik trof hem als een fel schot.

Hij slaakte een doffe kreet, wankelde een pas achterwaarts en met de armen in de ledige ruimte rond zich tastend om steun, sloeg hij ruglings achterover in den afgrond.

Maar de vorstin stond roerloos en zag uit over de maanoverzilverde blauwte der zee.

Dien nacht stierf Ambapalika, de behoedster der mangobomen, prinses uit het geslacht der Lichawi's, koningin van Sardes.

III
De Dodendrift

Loom rolden de brede reven, de grauw-blauwe wateren van de onafzienbare Styx over het loodblauwe stenige strand.

Uit de spleten van de diep-omwelfde grot viel van heel hoog een vaal licht in de zwalpende duisternis.

Het water schuimde niet en de golven spoelden geluideloos, krachteloos, aan den oever.

Links en rechts verhieven zich, gelijk kantige torens, zware rotsen, wier diepe kloven als donkere wonden, de ondergrondse woningen geleken van afgrondelike ellenden.

Voor een dier duistere grotholen, links aan den voet der rots, hurkte een gedaante, nauweliks zichtbaar. Half mens half steen, scheen zij, en als uit den grond opgegroeid.

Het bleke gelaat onder de donkere omlijsting der flardende haren was met gesloten ogen in het vale licht geheven, luisterend naar het doffe geluid en het gedempte gedreun dat als een monotone muziek uit nog diepere aarde opsteeg. Zuchten en kermende klachten wonden zich erin en soms het gerekte geluid van geschrei, maar verdofd.

Toen rolde van veraf over de grauwe golven een dof gedreun, een verwijderde donder, echoënd van rots tot rots, uitgestoten door honderd spelonkemonden en aan den horizon bliksemde een wijl een felle rodende gloed. Het zonlicht brak daar flitsend neer in de grauwe duisternis van den afgrond. Maar de helle-poorten sloten zich snel en het laatste rumoer kreunde en verstierf.

Walmen van vluchtende schimmen gelijk flarden van tochtige rook dreven langs de grillige wanden en huiverden over het

water, dat, als schudde de bedding, wilder te golven begon en een goor schuim op de brekende reven droeg.

Langzaam hief zich de gestalte aan de rots.

De gedaante ener lange slanke vrouw verrees die het bleke gelaat luisterend gebogen hield en met de handen aan de muur geklampt dan uitzag in de angstige nacht.

Als fladderende vleermuizen, zwervend op reuzige wieken, doch nauweliks zichtbaar in de grauwte, dwarrelden geluideloos de vale schimmen boven de rollende baren.

Langzaam trad de vrouw naar het open strand en lang zag zij, voorovergebogen, over de golven uit in het donkere diep waar het weerlicht een oogwenk geblonken had aan de kim. En toen de golven luider begonnen te ruisen en het schuim gezweept werd over het tandige steen, boog zij zich, luisterend, nog dieper, want over het druisen der baren klonk het fijne geluid van een tedere muziek, een weemoedige zang, door zachte fluiten en bevende snaren gedragen.

Steeds nader en steeds sterker drong het aan, met regelmatige deining als op de maat van rustigen adem.

Toen verhief de vrouw zich en voortsnellend langs het strand ontstak zij op een hoge, vlakke steen naast de rots ter rechter zijde, een vuur en met vollen adem en ijverige handen deed zij het hoog oplaaien, als een roden wimpel, grillig rekkend en sidderend lekkend door den zwarten nacht.

Verweg sloeg de schijn ervan over de golven en rodige schaduwen dansten op de lenden der stenen, doodstille reuzen.

Mompelend stond de vrouw naast het rookloze vuur en tuurde met brandend-starende ogen in de dansende vlam.

Aandachtig ontraadselde zij de geheime tekenen van verderf en vertering uit de gedrochtelike gestalten die de vlammendraak beeldde in den nacht. Wringende, kronkelende, in wanhoop zich uitrekkende gedaanten deed het vuur opslaan en hoe wilder de vlagen, hoe sneller de wapperende vlokken, des te inniger de grage begeerte in haar heet brandende ogen.

En zoals in den nacht de wouddieren onrustig, donker, heimelik zwerven rondom het wachtvuur van den jager; en zoals de nachtuilen van ver met geruisloze vleugels aanwieken en de vlinders en motten zich met nerveuse zwenkingen dronken drinken aan de roes van het nachtelik licht; zo

zonken de schimmen, grauw en onhoorbaar, van uit de spleten, in het hoge onzichtbare gewelf; van uit de verre grotwanden; van boven de woelende stroom; gelijk verstrooide wolken en verwaaide rookpluimen rondom het vuur op de rots in wijden kring. Stomme schaduwen zonken zij daar neer, gestalteloos, allen opeen, als een wolk van tastbaar duister.

Toen nam de vlammenhoedster een roede uit den gloed en terwijl de vonken er sprankelend afsproeiden, liep zij snel rondom den steen die tot vuurplaat diende en trok met de toorts een wijden kring in de rotsige aarde.

Zijzelf bleef binnen den cirkel, en scheen zich dan veilig te voelen voor de opdringende donkerte rondom en trad langzaam en loom naar den oever, en opnieuw het hoofd vooroverbuigend, de linkerhand aan het oor, luisterde zij.

Zwaar, monotoon klotsten de golven van de Styx.

En zij luisterde aandachtig en hoorde de muziek naderen uit de verte met tedere rillingen en als op de rustige maat van een kalme harteklop.

Het was of vrouwen in de verte psalmen zongen en het zuiverder geluid van jonge kinderkelen trilde soms daarboven uit om weer weg te sterven in somberder ondertonen als van een dodengang. Bij wijlen was het doodstil doch na iedere stilte klonk het gezang en het fluit- en snarenspel luider en meer nabij.

Plots scheen de schemer zich te verdichten, het vuur kromp in, door een opdringende donkerte gedempt, neergewaaid door vlagen van stikkende duisternis.

Een gedaante, zwevend op vale vlerken, doch gestalteloos, groeide uit den nacht op en, een reuzige arm uitstrekkend over de schuimende Styx, kreunde een donker gekerm.

Maar de vrouw boog in de smallere gloed van het rode vuur het bleke gelaat en glimlachend hief zij haar witte armen tot een lokkend gebaar van verheugde begeerte. Toen klonk uit de duisternis waar de schimmen als zwarte sneeuw opeengevlokt marden een doffe klank, somber-sonoor, diep-doordringend, maar met een trilling van lust in de nachtelike smart. En de vrouw, wederom een vlammende roede uit het vuur grijpend, striemde een felle zweepslag van vonken naar de schimmige bode die boven de golven hing en dan krachtloos verzwond in de verte.

Weer wijder wimpelde de vlammenvaan uit en deed haar schijn gloren over de golven, en afdalende in den stroom wierp de vuurhoedster met beide handen het fonkelend water als een regen van rode droppen rond zich omhoog. Dan keerde zij terug en trad ter rechter zij, dicht neven het vuur. Want de muziek klonk nu zeer nabij en slechts nog gescheiden door een dunne wand van schemering.

Opeens doemde uit het duister een spokig gevaarte.

Als een brede, lange zeeslang, opgeheven door de deinende baren, voer het gevaarte aan, zwaar en zwart. En zoals op de aardse rivieren in den nacht eindeloze houtvlotten meêgevoerd worden met den zinkenden stroom, zo doemde de sombere drift uit het diepe duister van den spelonk: een onafzienbaar vlot van donker-verwonden doden. Kinderen en vrouwen, meisjes en grijsaards met roerloze dode ogen in de starre gelaten dreven aan in den lichtkring van flakkerend vuur. Bleke gezichten en warrig verwonden leden, grillig dooreengewrongen, een brede baan van lijdzame lijken. Blinde ogen en verstomde monden, in smart vertrokken en glimlachend in vrede, krampende vuisten en tengere handen in bidden saamgelegd als broze bloemen.

Reeds raakten de eerste gestalten den oever, zacht schurend over het kiezel en willoos wentelend rondom uitpuilende stenen, en de gore golven plonsden dof over de roerloze doden.

Maar in de duisternis hoog, rees de opdoemende gedaante van een mageren grijsaard wiens verweerde haren en verwaaide baard, door stormen geteisterd en verscheurd, verwilderd slierden rond het benige, doorrimpelde gelaat. Wijdbeens stond hij op de drift in een schamel kleed, ruig en gescheurd.

En de muziek klonk zacht voort, als zongen de nog onzichtbare doden van het vlot. Het geluid trilde fijn en teer als een zilverig koraalgezang; terwijl uit de schimmenzwerm rondom het vuur een donker monotoon geluid steeg als op den aanslag van zware snaren een dof zingen doch zonder smart en vol van heimelike begeerte en vreugd. Geen snikken trilden er en geen zuchten zoefden, slechts een donker rillend vibreren van lage klanken, zwellend en slinkend op de maat van de uitrollende golven.

De vrouw, teruggetreden tot bij de steile rots, was op de

knieën neergezonken en de bleke armen voor zich uitstrekkend glimlachte zij heimelik en van begeerte hief zich haar borst. De zwarte, rave-zwarte haren hingen rond haar bleke slapen en over de platte boezem, en vlokken schuim van de verspattende golven bevochtten haar kleed.

Maar de man hief zijn zware staf met de rechterhand dreigend omhoog en het gelaat ten volle in het licht kerend, beefde van machteloze woede zijn grauwe baard en zijn voorhoofd rimpelde zich toornig boven de blinde ogen. En zijn vleesloze lippen opsperrend sprak hij:

'Raga, gij dochter des duivels! loerende en vervoerende hoedster van de helle-stroom, wees vervloekt!

Waartoe beroert gij mijn gesnoerde ogen met de verpestende gloed van uw walmend vuur?

Voer ik de doden tot ú in den Tartaros, dat gij seinen brandt in het dampende moer?

Omfloersd zijn mijn ogen en te vroeg draai ik mijn vaart naar de glimmering van gloed, waar de leugen van uw gehuichelde baken gloort.

Het vuur waartoe ik gedoemd ben, dat mij roept, is roder dan bloed, roder dan úw bloed o eeuwig verdoemde!'

Toen richtte de vrouw tartend het slangige lijf en met honende trots boog zij achterwaarts het hoofd, maar haar stem was dof en zonder toon, als het sombere gekreun van de rondomme schimmen, toen zij antwoordde:

'Schor krijst ge, Lijkenraaf, in mijn dodenkuil, o machteloos monster, gesnoerd in mijn fonkelend net!

Peuter maar met de staf in het oevergruis: al vaster, ál váster woelt de borrelende vloed mijn prooi aan den grond.

Dacht ge, reutelend monster, dat ik u nogmaals, dat ik gedurig u wilde zien varen door mijn stroom, zonder cijns van roem voor mijn boezem die in dorte dorst?

Mijn zijn de doden; hier waar mijn lijf troont, in de dompige poel, is hun woning, hun droevig en lichtloze huis.'

En de grijsaard antwoordde:

'Schimmenvorstin, o vorstelik gedrocht dat de dag niet gebaard heeft en nog minder de nacht, weifelschepsel tussen duister en licht, roem niet uw bedrog en hoon niet mijn lichtloze oog.

Van ver voer ik aan, door de dondrende hellepoort, langs uw grauwblauwe vloed en voort tot het licht dat mij roept.

Laat mij voortgaan, de tijd mart niet. Laat mij voort! hoor, hoor, de tijd dreunt in de rots!

Mijn blinde gelaat zocht de bloesemende gloed waar de geesten tronen, waar het leven leeft.

Tussen licht en licht spoelt uw donker, tussen leven en leven uw schimmige dood.

Laat mij voort met mijn vlot! Ik velde de stammen daarginds, waar zij op aarde groeien: maar verder, verder moet ik ze voeren, daar waar zij weer herbloeien, in een heller licht, een roder zon!'

Maar de vrouw riep:

'Dacht ge dan dat ik u doelloos misleidde, verschrompelde mompelaar?

Nooit komt ge meer vrij uit mijn hellevloed, blinde dwaas!

Ik proef uw schorre schelden wellustig en mijn buit zal ik bergen.

Ha! getergd en getart hebt ge mij met uw plonsende roerstok telkenmaal woelend door mijn stroom, telkenmaal voorbij aan mijn wachtende hart in de duurloze eeuwigheid.

Is hier niet het rijk der doden? Maar wat behield ik ooit meer dan de dwalende schimmen die als rook zijn, ontastbaar, krachteloos in mijn rijk?

Hier waar geen licht is, geen straling der zon, werpen uw doden hun schaduwen af, die rondom mij huiveren blijven en mijn wereld bevolken, en gij vaart voort met hun zielen, voort door de dondrende spelonkpoort naar de blindende hemelsfeer?'

'Het leven roept' - antwoordde de grijsaard - 'het leven roept en zijn roep dreunt hier, dreunt - hoor de dreun van den tijd!'

En als de harteklop van een reuzig monster dreunde van heel ver, sidderend door de rotsen, een trillend, sonoor gegong.

'Het leven roept! En wat de dood krijgt? Schaduwen, schimmen! Niet voor geesten is de bloemloze lucht en de lichtloze gloor van uw gore grot.

Raga! Raga! roep dat de vloed stijge! dat hij mij vrij late! Zweep uw Styx, Raga! Voort moet ik, voort!'

Maar de vrouw antwoordde niet. Eerst zat zij een wijl zwijgend terzijde, als in wellustig gedroom, de lippen halfgeopend, de ogen geloken. Toen zoals een verzadigde wolf, de muil lekkend, rond de gemoorde kudde talmt, dwaalde zij langs het strand, tastend in de gore golven naar de roerloze doden.

Het vuur was langzaam geslonken en gedoofd. De schimmen hurkten nog in de kloven en spleten, zoals slaperige vissen op de zandige bodem der zee. Van uit de donkere verte klonk steeds en nu sterker weer de muziek, een zang van vrede, en donkere, ondergrondse geluiden sleepten rondom de gestadige dreun van het tijdshart in de rotsen, gelijk de zwalpende golven rondom de grauwe verbrokkelde oeversteen. De grijsaard, leunend op zijn staf, voorovergebogen en de baardige kin in de borst gedrukt, stond als zelf een reuzige dode in de duisternis rondom, hoog en gedrochtelik, een grillige wolk.

Dan voer er een rilling door de donkere schimmendrom, die opgezweept, verwolkend opwiekte en dwarrelend verdween. En de vrouw terugtredend zag met verschrikte blik zijdelings omhoog waar de schemering verbleekte.

Wankelend, aarzelend, huiverend, ging zij naar de zware rotswand die zij met beide handen vastklampte en waartegen zij het verschrikte gelaat en het bevende lijf plette.

Een dunne, teer-trillende lichtstraal, zilverig als maneschijn, daalde van uit de grotkoepeling neer, recht op het gelaat van den grijsaard, die zwijgend het vermoeide hoofd daarheen hief.

En de Styx, als een traag ontwakend dier, zwol en steeg schuimend op het strand, rukkend aan het dodenvlot dat slangachtig te deinen begon.

En van heel hoog daalden met het blanke gestraal fijne, zilverhelle geluiden. Glazen klokjes luidden daarin en harpen tokkelden als vallende gouden klankdroppen en snaren ruisten zoals de psalmerende wind die door het lover der wouden vaart.

Sterker werd het geluid en breed zwol de deining der klanken die als een regen van manestralen en langzaam-aan gouder en fonkelender als van zongestraal doorspeeld neerzonk op het dodenvlot dat met het wassende water van de brui-

sende Styx gestegen, traag wegdreef in de doorflonkerde verte.

Krampachtig aan de rots geklemd stond de bleke helhoedster verloren en verdoemd in de grondeloze eenzaamheid waar het donker geleidelik weer aanzwol, gelijk-op met het wegruisen der geluiden, en toen de laatste klank verstierf zat zij in de vale schimmige neveling, ten halve in de aarde verdoken, het bleke gelaat in de grauwe schemering geheven, weer luisterend naar de kermende klagelik gerekte tonen die rondom haar opstegen uit de aarde en aandreven langs de spelonkmuren. Traag klotsten de lome golven van de grauwende Styx over het gruizige strand.

Hoe ontstond de Ridderroman?
Door
G. Busken Huet.

Leest men *Don Quijote* nog? In het origineel of zelfs maar in complete vertalingen? Ik twijfel er aan. In ieder geval zal voor velen de beroemde roman vooral een herinnering zijn uit de jongensjaren, een herinnering aan verkorte uitgaven ‘voor de jeugd,’ met gekleurde prenten. - Cervantes heeft, dit zij in het voorbijgaan opgemerkt, geen bijzondere reden tot klagen: *Robinson Crusoe* en *Gulliver* hadden hetzelfde lot als zijn meesterwerk. - Maar toch, iedereen kent *Don Quijote*, in zijn geheel of bij uittreksels, heeft eenige voorstelling van het boek en door het boek van het litterarisch genre dat Cervantes wilde parodieeren: de ridderroman. Gezien in de parodie van Cervantes doet de ridderroman zich voor als iets zeer onzinnigs: een opeenvolging van uiterst onwaarschijnlijke, barokke avonturen, zonder eenig ander verband dan de persoon van den held, die steeds de overwinnaar is (gelijk Don Quijote, in de parodie, steeds de overwonnene). En waar de ridderroman ophoudt onzinnig te zijn, wordt hij conventioneel, in de liefde van den held voor zijn *dame*, door Cervantes voor eeuwig ridicuul gemaakt als *Dulcinea*.

Toch vergete men niet dat de ridderroman, eer hij onder Cervantes' spotternij bezweek, een grooten invloed heeft gehad op de Europeesche letterkunde, dat dit uit de middeleeuwen afkomstige genre voor een goed doel de inspiratie is geweest van dichters als Bojardo en Ariosto, Edmund Spenser en Tasso. En dan houde men in het oog dat de door Cervantes in de eerste plaats geparodieerde romans navolgingen waren

van navolgingen, dat de soort reeds een lang verleden achter zich had en allen tijd had gehad om oud en kindsch te worden. Ofschoon Cervantes hier en daar trekken ontleent aan romans van den cyclus van Karel den Grooten (b.v. den wonderbalsem van *Fiérabras*) zijn het, zooals ieder weet, de Amadisromans die hij vooral op het oog heeft. De meeste Amadisromans zijn van de zestiende eeuw, maar de eerste, vader van een zoo talrijk geslacht, is van de veertiende eeuw, en hij ontstond, zooals Paulin Paris aantoonde, onder directen invloed van den grooten Franschen *Lancclot* in proza. De oudste gedeelten van den *Lancelot* zijn van het begin der dertiende eeuw en aan dezen proza-roman van den Artur-cyclus gingen romans in verzen vooraf - bepaaldelijk van Chrétien de Troyes, - van af de tweede helft der twaalfde eeuw. In den loop der eeuwen hadden de gebreken en conventioneele elementen in het *genre* al den tijd naar voren te komen. Maar toch vindt men in de oudste Arturromans reeds de eigenaardigheden die men in de latere en in de *Amadis* terugvindt.

De typische Arturroman is geheel *onhistorisch*, of liever, hij staat buiten de geschiedenis. De helden behooren, weliswaar, tot het hof van Koning Artur, waarschijnlijk een historisch persoon die, aan het hoofd der Keltische bevolking van Groot Brittannië, in de V^{e} eeuw onzer jaartelling tegen de Saksers streed; dat hof wordt voorgesteld als het ideaal eener middeleeuwsche hofhouding en is het middelpunt van dappere, avonturen zoekende ridders; maar Koning Artur zelf blijft meest werkeloos: in de groote meerderheid der romans is hij een soort *roi-fainéant* die zich bepaalt tot figureeren en het geven van schitterende feesten. Wel is er een historisch of liever pseudo-historisch element in de latere prozaromans: maar dat is ontleend aan de zoogezegde *Geschiedenis* van Gaufrei van Monmouth waarop wij zoo aanstonds terugkomen.

In dit opzicht is er een groot onderscheid tusschen de Arturromans en de romans van den cyclus van Karel den Grooten. Terwijl de lezer der nationaal-Fransche gedichten, zelfs van die welke het meest van de historische waarheid afwijken, steeds het gevoel heeft op den vasten bodem te staan eener historische werkelijkheid, van wezenlijk historische toestanden, is dit in de Arturgedichten niet het geval; de

lezer bevindt zich in een zuiver fantastische wereld, die in niets aan reëele verhoudingen herinnert. Het avontuur en nogmaals het avontuur - liefst zoo doelloos en grillig mogelijk - is de spil waar alles om draait. En toch is in die fantastische verhalen een zekere didactische strekking niet te miskennen: blijkbaar wenschen de schrijvers hun ridders - de sympathieke natuurlijk - te doen voorkomen als ideaalmenschen, bestemd hun opvatting van het ridderwezen in het licht te stellen; vandaar al die verhalen waarin jonkvrouwen worden gered uit de klauwen van woestelingen, waarin de ridders optreden als de verdedigers van recht en billijkheid. De 'Don-Quichotterie' begint reeds.

Een ander kenmerk van den Arturroman, dat hem eveneens van den Karelroman onderscheidt, is de voorname rol die de vrouwen er in spelen, de hoffelijke, galante toon die hem eigen is. - Ook de vorm der Arturromans is karakteristiek: het epische vers, het epische koeplet *(laisse)* van ongelijke lengte, met zijn *assonances* of *monorimes* worden nimmer gebezigd; de Arturroman is geschreven òf in lichte, achtsyblige, twee aan twee rijmende verzen, òf in proza. Terwijl het nationale heldengedicht, de *chanson de geste* bestemd was, gezongen te worden voor een groot publiek, men kan zeggen voor het volk, is de Arturroman blijkbaar samengesteld om te worden voorgelezen in een kring van beschaafde heeren en dames, of om te dienen tot individueele lectuur.[1)] In dit opzicht is er overeenkomst tusschen den Arturroman en den middeleeuwschen roman met een antiek onderwerp (*roman de Thèbes, d'Enéas, de Troie*) die ook om het midden der twaalfde eeuw begint te verschijnen en evenzoo voor een verfijnd publiek bestemd is.

Als men den *Tristan*, die slechts in zekeren zin een Arturroman is en een speciaal probleem vormt, buiten de discussie houdt, zijn de oudste Arturromans, althans de oudste die wij bezitten, die van Chrétien de Troyes. Chrétien werkte ongeveer van 1160 tot 1175;[2)] zijn romams zijn allen in verzen: in

1) Zóó schildert ons Chrétien de Troyes in zijn *Chevalier au Lion* een jonge dame die aan haar ouders 'un romanz' voorleest (v. 5364 vgg.) Blijkbaar is dit het gehoor dat de dichter zich voorstelt.
2) Dit zijn de cijfers van G. Paris; W. Foerster stelt het begin van Chrétiens werkzaamheid vroeger.

chronologische orde bezitten wij: *Erec, Lancelot* of de *Chevalier de la Charrette, Ivain of le Chevalier au Lion, Perceval* of *le Conte du Graal*. Maar lang vóór Chrétien's romans verscheen een werk dat zich niet aanbiedt als een roman en toch op de ontwikkeling der Arturromans, ten minste die in proza, een onmiskenbaren invloed heeft uitgeoefend: Gaufrei van Monmouth's in het Latijn gestelde zoogezegde *Geschiedenis der Koningen van Brittannië* (1136), een geschiedenis die in sommige gedeelten zich aan historische berichten aansluit, in andere gedeelten Keltische overleveringen exploiteert, maar ook en vooral een moedwillige fictie is van den schrijver.

Uit een litterarisch oogpunt beschouwd is Gaufrei een wonderlijk mengsel van den talentvollen humanist en den onbeschaamden bedrieger.[1)] Historisch is zijn werk ouder dan eenige tot ons gekomen Fransche roman; en daar Artur de hoofdfiguur is van deze zonderlinge compositie, is het niet vreemd dat vroegere en latere geleerden die zich bezig hielden met het probleem van het ontstaan der Arturromans, dat vraagstuk zeer eenvoudig meenden op te lossen door aan te nemen dat die romans enkel uitwerkingen waren van gegevens ontleend aan Gaufrei, dat, in andere woorden, in Gaufrei's pseudo-geschiedenis de oorsprong is te zoeken van den geheelen Arturcyclus.[2)] Een zeer eenvoudige opmerking is voldoende om aan te toonen dat deze theorie onhoudbaar is. Twintig jaren na het verschijnen van Gaufrei's *Historia* werd zij in het Fransch vertaald door den Normandiër Wace. Deze voegt aan zijn origineel het een en ander toe, waarover Gaufrei zwijgt. Gaufrei zwijgt over Artur's zoo beroemde ‘Ronde Tafel.’ Wace gewaagt er van en voegt er bij dat de ‘Bretons’ daarover ‘menige fabel vertellen’ (*dient mainte fable*). In Gaufrei's verhaal is spraak van een vredestijd, gedurende welken Artur rustig heerschte; Wace weet bovendien

1) Sommige brokken van Gaufrei's *Historia* zijn zóó fraai en treffen den antieken toon zóó goed dat Milton het niet beneden zich achtte, ze over te brengen in Engelsche verzen.
2) Nog onlangs wendde W. Golther in zijn overigens uitstekend boek *Tristan und Isolde* een ongelukkige poging aan om de voornaamste feiten der Tristansage uit Gaufrei af te leiden. Wij zullen zien dat Gaufrei ook een rol speelt in de minder primitieve hypothesen van W. Foerster.

te melden dat in dien tijd ‘de avonturen voorvielen die van Artur verhaald worden;’ en hij weidt uit over de *conteurs* en de *fableurs* die dat alles zóó hebben opgesierd dat het moeilijk is, waarheid van fabel te onderscheiden; ‘de vertellers hebben zooveel gefabuleerd dat zij ten laatste alles hebben doen aanzien voor fabel.’ Zooals reeds in 1837 Wace's uitgever, Le Roux de Lincy, opmerkte, zijn deze plaatsen doodelijk voor de hypothese die in Gaufrei's werk de eenige bron ziet der Arturromans: het is bepaald onmogelijk dat, in de kleine twintig jaar verloopen tusschen het verschijnen van Gaufrei's origineel en Wace's vertaling, die in het Latijn geschreven *Historia* het aanzijn zou hebben gegeven aan een zoo groote menigte verhalen in de volkstaal als waarop Wace doelt.[1)] Waar zijn die Bretonsche *conteurs* waar hij van gewaagt thuis te brengen, in het continentaal Bretagne of in Groot-Brittannië? Dat is een andere kwestie; maar het bestaan van die *conteurs* met een repertorium van verhalen over Artur (en waarschijnlijk ook zijn ridders) is een gewichtig feit, waarvan wij aanteekening moeten houden.

Een ander bewijs van het vroege bestaan van tradities die blijkbaar niet aan Gaufrei waren ontleend, geeft Chrétien de Troyes zelf, in zijn oudsten bewaard gebleven roman *Erec*. Hij geeft daar een lange opsomming van ridders van Artur's hof. ‘Ik kan niet allen noemen,’ zegt hij, ‘maar van sommige der beste baronnen kan ik de namen wel opgeven, van die van de Ronde Tafel, die de beste ter wereld waren.’

> De çaus de la Table Reonde
> Qui furent li mellor del monde.

Is het niet duidelijk dat, toen Chrétien dit schreef, de Ronde Tafel, waarover zooals wij zagen, Gaufrei zwijgt, algemeen beroemd was?

Chrétien begint zijn opsomming met Walewein (Gawain): *devant toz les buens chevaliers Doit estre Gauvains li premiers*. Zou Chrétien dit hebben durven zeggen indien niet reeds in dien tijd Waleweins roem algemeen bekend en onbetwist was?

1) Vgl. ook R.H. Fletcher, *The Arthurian Material in the Chronicles* (Boston, 1906), p. 99-100.

De tweede was Erec (in deze soort gedichten is de held van den roman steeds de eerste, na Gauvain); de derde was ‘Lancelot du Lac.’ Dit wijst duidelijk op het verhaal, te vinden èn in den uit het Fransch vertaalden *Lanzelet* van Ulrich von Zatzikhoven èn in den grooten Lancelot-roman in proza, volgens hetwelk Lancelot was opgevoed op den bodem van een betooverd meer. In Chrétien's *Chevalier de la Charrette* wordt nog gezinspeeld op de fee, Lancelots opvoedster en beschermvrouw; er bestond dus vóór Chrétien, behalve het verhaal dat het thema is van *le Chevalier de la Charrette*, een geheele cyclus van verhalen over Lancelot.

Onder de nu volgende namen der opsomming in *Erec* zijn er die wij niet zoo gemakkelijk kunnen thuis brengen en die misschien door den dichter zijn verzonnen; maar er zijn er ook die blijkbaar bekend en beroemd waren op het oogenblik dat Chrétien schreef: ‘Tristan die nimmer lacht’, is onlangs met groote waarschijnlijkheid identisch verklaard met den held eener fantastische fee-geschiedenis; Karadués Briébraz - de Carados Kortarm van den Middelnederlandschen *Lancelot* - is de held van een beknopten, maar blijkbaar ouden en zeer merkwaardigen roman, ingelascht in een vervolg op Chrétien's *Perceval*. En zoo zouden wij in die lange lijst van ridders er wel meer ontdekken die eenmaal beroemd waren, als van die oudste verhalen meer tot ons was gekomen.

Chrétien kende dus, toen hij zijn eersten roman schreef, reeds een geheel personeel van Ronde Tafel-ridders; en in dat personeel was reeds een zekere rolverdeeling: Walewein was, dat werd algemeen erkend, de dapperste ridder van Arturs hof. De studie van Chrétien voert ons tot dezelfde conclusie als die van Wace; ook is opmerkelijk dat Chrétien, in den proloog van denzelfden roman, zegt dat het onderwerp vóór hem behandeld was door vertellers van beroep, *cil qui de conter vivre vuelent*: dus dezelfde soort menschen waar ook Wace van spreekt.

Nog andere feiten zouden zijn aan te voeren die in dezelfde richting wijzen, b.v. dat Chrétien in zijn *Chevalier an Lion* spreekt van een *chevalier errant* als van iets bekends en gewoons. Ons is, al is het slechts uit *Don Quijote*, die voorstelling van ‘dolende’ of, zooals de Dietsche *Lancelot* zegt, van ‘wan-

delende ridders,' een gemeenzaam iets, zóó gemeenzaam dat wij er ons geen rekenschap van geven hoe vreemd zij eigenlijk is. Dat Chrétien er in het voorbijgaan van gewaagt, zonder er bij stil te staan, bewijst m.i. dat de 'dolende ridder' ouder is dan Chrétien.

Een soort verhalen die nog in aanmerking komen voor het ingewikkelde probleem der Arturromans, zijn de *lais:* vertellingen in verzen van een avontuur, meest een liefdesavontuur, dat aanleiding zou hebben gegeven tot een muziekale compositie, een *lai*. Er is reden om te gelooven dat, in veel gevallen, die compositie alleen in de verbeelding van den verhaler bestond en werd verzonnen om een naam te geven aan de vertelling die men wilde voordragen en waarop de naam *lai* oneigenlijk werd overgebracht. Wij bezitten een verzameling *lais* van de hand van Marie de France, tijdgenoote van Chrétien; de meeste dier verhalen dragen Keltische namen; één behoort tot den Tristancyclus, en ander, *Lanval*, is uitdrukkelijk vastgehecht aan de namen van Artur en Ginevra. Die vertellingen, zij mogen van Marie zijn of van haar navolgers, zijn aantrekkelijk door den eenvoudigen, naieven vorm en bevatte blijkbaar oud sagenmateriaal; ik geloof evenwel dat men het belang er van voor de vorming de Arturromans heeft overschat. Zooals gezegd, de *lais* behandelen bijna uitsluitend liefdesavonturen; maar hoewel liefde en galanterie onmisbare elementen zijn van den typischen Arturroman, bevatten die romans veel andere avonturen, die met liefde niets te maken hebben. Die gedeelten zijn dus in ieder geval *niet* ontleend aan de *lais*.

Het probleem dat thans aan de orde is kan aldus worden geformuleerd: aangenomen dat vóór de oudste uitgewerkte Arturromans in verzen of in proza een repertorium van vertellingen bestond, aangeduid als *lais* of meer algemeen als *contes*, welke was de juiste verhouding van de romans tot die primitieve vertellingen? Sedert lang loopen op dit punt de meeningen uiteen. Ik gewaagde reeds van de onderstelling die, de mondelinge verhalen geheel buiten rekening latend, in de Arturromans enkel uitwerkingen ziet van het thema, aangegeven door Gaufrei van Monmouth. Geheel daartegenover staat de hypothese die in die romans, ten minste in de oudste,

uitwerkingen ziet van wezenlijk Keltische thema's, ontleend aan de Keltische bevolking van Groot-Brittannië of van het continentale Bretagne - dat is een andere kwestie. Een derde meening stemt met de eerste hierin overeen dat zij het 'Keltisme' van de Ronde-tafelromans loochent, maar zij gaat meer negatief te werk en stelt Gaufrei minder op den voorgrond als in de eerste hypothese het geval is: het is de theorie van Fauriel, in onze dagen met veel vernuft hernieuwd door den uitstekenden uitgever van Chrétien de Troyes, den Duitschen geleerde W. Foerster. Daar de denkbeelden van Fauriel over het onderwerp, bijna vóór tachtig jaren ontwikkeld, thans - naar het mij voorkomt ten onrechte - in het vergeetboek zijn geraakt, sta ik er een oogenblik bij stil.

Na een voorafgaand onderzoek van de bronnen uit Wales - dat de Arturromans uit het continentale Bretagne afkomstig zouden zijn is een denkbeeld dat hij geheel verwerpt - onderzoek dat, volgens hem, slechts negatieve resultaten oplevert, vraagt Fauriel[1)] zich af 's'il y a, dans les romans de la Table Ronde, quelque chose d'historique, quelque chose qui puisse être regardé comme une allusion aux événements, aux idées, aux moeurs du pays et des temps, auxquels ils ont ou veulent avoir rapport.' Men vindt in die romans niets dergelijks. 'Ces romans n'ont pour base ou pour thème aucun événement réel, ni de l'histoire bretonne, ni d'aucune autre histoire; ils n'ont aucun caractère intrinsèque de nationalité. Ce sont des fictions dont le fond est aussi imaginaire qui les accessoires.'

Evenwel, gaat Fauriel voort, men kan die ficties toch in zekeren zin historisch noemen. 'Elles tiennent à des idées, elles sont l'expression de tout un système de moeurs; mais ces moeurs et ces idées ne sont ni de l'époque ni de la contrée particulière où les auteurs de ces compositions ont voulu se transporter. Sans chercher, pour le moment, à en déterminer l'époque et le berceau véritable, il suffira de dire que les moeurs et les idées dont il s'agit sont celles de la chevalerie.'

Men proeft uit deze woorden den wezenlijk superieuren onderzoeker, die geen dupe is van den schijn en die niet aarzelt tot radicale middelen zijn toevlucht te nemen om wat

1) *Revue des Deux Mondes*, September 1832, p. 681-682.

hij als droombeelden beschouwt te bannen en te verdrijven. Ongelukkig haastte Fauriel zich, voor het onsamenhangend en onjuist omschreven stelsel dat hij bestreed, een ander in de plaats te stellen dat nog minder voldoet. Overheerscht door zijn *idée fixe* aan de geheele middeleeuwsche letterkunde een Provençaalschen oorsprong toe te kennen, zocht hij het vaderland der Arturromans in Zuid-Frankrijk en zijn tegelijkertijd fijne en scherpzinnige opmerkingen werden medegesleept in den ondergang van geheel zijn Provencaalsche theorie. Hoogst waarschijnlijk was wat hij schreef onbekend aan W. Foerster toen deze in 1887 optrad met een systeem dat met dat van Fauriel groote overeenkomst vertoont.

Evenals Fauriel toont Foerster zich getroffen door de afwezigheid van ieder eigenlijk historisch element in deze romans, door het feit dat geen dezer romans hetzij door Artur, hetzij door een zijner ridders iets historisch laat doen, dat hem met zijn land en zijn naburen in verbinding zou brengen, zooals in alle oude gedichten van het volksepos het geval is. Artur-zelf doet niets - hij speelt geheel dezelfde rol als Karel de Groote in de latere *chansons de geste. 'Seine Ritter aber betreiben nichts als den Abenteuersport, eine rein französische Emanation des französischen Rittertums*. Kortom, de Arturromans zijn, wat den bouw betreft, eenvoudige kopiën der jongere *chansons de geste;* maar de inhoud is nieuw.'

En verder: 'Beroemd en bekend werd Artur alleen door Gaufrei van Monmouth...Onmiddellijk na hem (midden der XIIe eeuw) zien wij in Frankrijk de Arturromans verschijnen. Moeten wij tusschen de jongleurs *(Spielleute)* die de *lais* voordroegen en de opstellers der Arturromans een verbinding onderstellen? Ik kan hiertoe niet de minste reden vinden. Veeleer kwam *ein genialer Kopf* in Frankrijk (het kan Chrétien geweest zijn) op den gelukkigen inval, de Fransche gedichten van het volksepos, waarvan de beschaafde en hoogere standen verzadigd waren, te vervangen door een geheel analoge compositie, die den onlangs opgekomen Artur in de plaats stelde voor den bejaarden, kindsch geworden Karel en het zoeken naar avonturen, het ridderwezen, de *minne* (d.w.z. de sociale, militaire en *kulturgeschichtliche* factoren van zijn eigen tijd) in de plaats van de vervelend geworden oorlogen tegen heidenen

en Saracenen,...*Seinem geistigen Inhalt nach muss der Arturroman eine französische Schöpfung sein:* hij is Fransche geest in een vreemd costuum, juist als het klassieke treurspel der zeventiende eeuw.'[1)]

De vergelijking, dit zij in het voorbijgaan opgemerkt, is vernuftig; alleen vergeet de geleerde schrijver dat Corneille en Racine juist de onderwerpen hunner stukken *niet* hebben uitgevonden, maar er zich toe bepaalden door voorgangers of door de geschiedenis gegeven onderwerpen te behandelen in den geest van de aristokratische kringen der Fransche maatschappij van hun tijd. - Maar, om tot de hoofdzaak terug te keeren: men vindt hier het hoofdargument van Fauriel terug; alleen kapt Prof. Foerster wat Fauriel door het éene woord '*chevalerie*' aanduidden in drieën en onderscheidt *Abenteuersuche, Rittertum* en *Minne*.

Staan wij even stil bij die *Abenteuer suche:* moeten wij waarlijk gelooven dat het zoeken naar avonturen een 'sociale factor' was in het midden der twaalfde eeuw? Moeten wij heusch aannemen dat Fransche ridders van dien tijd het als hun ernstige plicht beschouwden te gaan 'wandelen' ten einde conflicten te hebben met reuzen en monsters of wel ten einde afgelegen kasteelen te bezoeken, waar allerlei wonderlijke *coutumes* heerschten? Of wel, heeft de schrijver alleen willen zeggen dat de 'sociale factoren' ten gevolge hadden dat de verbeelding der hoogere klassen zich gaarne bezig hield met een dergelijk dolende-ridders-bestaan? In dat geval is het merkwaardig dat die 'Abenteuersport' alleen is te vinden in de Arturromans, of in de *chansons de geste* die den invloed der Arturromans hebben ondergaan.[2)]

De schrijver heeft sedert 1887 zijn systeem met bewonderenswaardigen ijver verdedigd en toegelicht; hij heeft het natuurlijk in den loop der jaren op sommige punten gewijzigd. De voornaamste dier wijzigingen betreft het aandeel van Chrétien de Troyes aan het ontstaan van den Arturroman.

1) W. Foerster. *Chrestien von Troyes samtliche...Werke. II. Yvain*, p. XXVIII en XXX.
2) Ter pl. p. XXX vindt de schrijver reeds *Abenteuersuche* in de *chansons de geste* die aan de Arturromans onmiddellijk voorafgingen. Ik geloof dat dit moeilijk zou zijn vol te houden.

In 1887 onderstelde hij nog dat mogelijk een ander ‘geniaal hoofd’ dan Chrétien op het denkbeeld was gekomen, den eersten Arturroman samen te stellen; sedert staat het bij W. Foerster vast dat Chrétiens eerste bewaard gebleven roman, de *Erec*, tevens de oudste Arturroman was; en hij beschouwt het ten minste als mogelijk dat Chrétien ook den oudsten *Tristan* schreef. Kortom, de Arturroman wordt bij hem de individueele constructie van den begaafden dichter uit Champagne, liever nog een soort creatie *ex nihilo* van Chrétien de Troyes, die dien roman in het leven zou hebben geroepen zonder eenig ander voorbeeld dan de antieke romans (*Roman de Thèbes* etc.) die in zijn tijd begonnen te verschijnen.

Is deze voorstelling waarschijnlijk? Algemeen wordt aangenomen dat de grootste geniën der wereldlitteratuur, Aeschylus, Dante, Shakespeare, gebruik maakten van reeds bestaande vormen en materialen, dat zij voorgangers hadden; en de Arturroman zou zoo maar, kant en klaar, te voorschijn zijn gekomen uit de verbeelding van Chrétien de Troyes, zooals weleer Pallas Athene uit het hoofd van Zeus? Geloove het wie kan! De litteratuurgeschiedenis is toch geen mythologie.

Zooals in veel paradoxen schuilt ook in de paradoxale voorstelling van Foerster een deel waarheid. Chrétien de Troyes is inderdaad een dichter van groot talent. Hij is de eerste Fransche dichter die gepoogd heeft, wezenlijk meester te zijn van den vorm. Nog afgezien van zijn verdiensten voor den versbouw, schrijft hij een stijl die soms bizar is en duister door overmaat van subtiliteit, maar die tevens persoonlijk verdient te heeten: iets zeldzaams in de middeleeuwen. Dat eigenlijke naïveteit - de groote bekoring van gedichten als *Floire et Blancheflor*, als *Partenopeu ae Blois*, als de *chantefable* van *Aucassin et Nicolette* - hem vreemd is, staat in verband met dat beslist persoonlijke, streng berekende van zijn werk; maar juist door dat persoonlijke was hij wel de man om de stichter van een school te worden; en hij heeft zulk een school inderdaad gesticht.

Het is zeker dat Chrétien op de latere ontwikkeling van den Arturroman een grooten invloed heeft gehad; en dat niet alleen op de schrijvers van romans in verzen. De uitgebreide prozaroman van *Lancelot* is, wat de liefde van Ginevra voor Lan-

celot betreft, de uitwerking van het thema, aangegeven door Chrétien in zijn *Chevalier de la Charrette*; en wat de ficties van den *Graal* aangaat, die in dien roman met die over Lancelot zijn samengeweven, het schijnt wel dat hier Chrétien's *Conte du Graal* de hoofdbron, zoo niet de eenige bron is geweest. Maar nog eens, geeft dit alles ons het recht, Chrétien te maken tot den absoluten schepper van den Arturroman, zooals Foerster wil?

Daarbij komt dat zijn argumenten niet alle steekhoudend zijn. Te zeggen dat Artur, opgevat als het centrum van een schitterend hof, een persoonlijke schepping is van Gaufrei van Monmouth (*Erec*, kleine uitgave van 1909 p. XV) is minstens zeer overdreven: wij hebben gezien dat de Ronde Tafel - toch zeker een voornaam element van de voorstelling omtrent Arturs ridderlijk hof - bij Gaufrei niet wordt vermeld en buiten hem om in de romans kwam. Het hoofdargument van Foerster, reeds bij Fauriel te vinden, dat de riddergeest, de courtoisie in de Arturromans Fransch zijn en niet Keltisch, zou afdoende zijn tegenover een theorie die volhield dat de Arturromans, zooals wij ze bezitten, uit een of ander Keltisch idioom woordelijk zijn vertaald; maar zulk een leer wordt, meen ik, heden ten dage door niemand verdedigd. De Fransche elementen die Fauriel en Foerster zoo troffen, zijn onmiskenbaar; maar zij kunnen in de romans zijn gekomen ten gevolge van een langzame adaptatie door geslachten van *conteurs* die hun Keltische stoffen voor Fransche hoorders smakelijk wilden maken,[1)] even goed als door den persoonlijken wil van één begaafd individu.

Logisch brengt deze theorie van Chrétien's absolute onafhankelijkheid den Duitschen geleerde tot den conclusie dat Chrétien geen bronnen heeft gehad: ‘Alles wat in de Arturromans er Keltisch uitziet is vrije vinding’ (*Erec*, p. XV noot, kleine uitgave van 1909). Plaatsen wij deze conclusie naast hetgeen Chrétien zelf ons doet weten in de prologen van vier

1) Vgl. G. Paris, *Histoire littéraire de la France*, XXX p. 12. - Is het basrelief van de kathedraal te Modena dat een tooneel uit een Arturroman voorstelt, inderdaad ouder dan Chrétien's romans, dan bewijst het dat het materieel costuum der Arturridders reeds vóór Chrétien geheel Fransch was. Hier neemt ook W. Foerster den invloed der *conteurs* aan (*Erec*, 1909, p. XIV).

van zijn vijf groote romans (de *Chevalier au Lion* heeft geen proloog). In den proloog van *Erec* stelt hij wat hij gaat vertellen voor als een bekend verhaal, dat door vertellers van beroep in verkeerden en bedorven vorm wordt voorgedragen: een gewone aanhef bij middeleeuwsche dichters als zij een bestaand verhaal op hun manier, met wijzigingen, gaan oververtellen (vgl. bv. den aanhef van Adenet le Roi's *Berte au grand pied*.) In den proloog van den *Conte du Graal* heet het dat de dichter een verhaal gaat berijmen (*rimoier*) waarvan 'het boek' hem was gegeven door den Graaf van Vlaanderen, Filips van den Elzas, aan wien het gedicht is opgedragen.

Aan een hooggeplaatst persoon - de Gravin van Champagne - is evenzoo opgedragen de *Chevalier de la Charrette*; de dichter voegt er bij dat het onderwerp (*matiere*) en de geest waarin het behandeld moest worden (*sen*) hem door de Gravin waren opgegeven. In dit geval kunnen wij verifieeren dat de dichter de waarheid zegt: het is zeker dat het essentieele thema van den roman - de schaking van Koningin Ginevra, de vrouw van Arthur, en haar terugwinning hetzij door Arthur zelven, hetzij door een anderen persoon (Lancelot, als bij Chrétien) - vóór Chrétien in eenvoudiger vorm bestond.

Nemen wij nu ten slotte den *Cligès*: deze roman is, wat de personen en de plaats der hoofdhandeling betreft, essentieel Byzantijnsch en staat eigenlijk buiten ons onderwerp; maar wat Chrétien ons vertelt van de wijze waarop hij ontstond, kan licht werpen op de compositie van zijn andere romans. Chrétien zegt ons - wederom in een proloog - dat hij de 'geschiedenis' *(estoire)* heeft gevonden in een 'boek' (waarschijnlijk in het Latijn gesteld) behoorende tot de bibliotheek van de Pieterskerk te Beauvais. Dat boek is verloren, maar wij bezitten een Franschen tekst, die blijkbaar het résumé is van de door Chrétien gebruikte redactie;[1)] en wij zien dat dit verhaal zich met den roman van Chrétien (de inleiding uitgezonderd, die een toevoegsel is van den dichter) geheel dekt, afgezien natuurlijk van de wijzigingen die Chrétien er in bracht

1) G. Paris, *Mélanges de littérature française du moyen âge*, I, 311,

om van zijn verhaal een pendant te maken van den *Tristan*.

In twee gevallen die wij kunnen verifieeren zien wij dat Chrétien's aanduidingen over zijn bronnen geheel waarachtig zijn; geeft dit resultaat ons niet het recht tot de onderstelling dat, zoo Chrétien de waarheid zeide in de twee gevallen waar wij hem direct kunnen controleeren, hij het ook deed in de twee andere gevallen waar wij het niet kunnen doen en dat de vijfde roman, zonder proloog, de *Chevalier au Lion*, wat het probleem van zijn ontstaan betreft te beoordeelen is naar de analogie der vier overige?

Maar nu is er een andere vraag die zeker den lezer, die ons tot nu toe wilde volgen, op de lippen kwam: wat bedoelt men eigenlijk met die 'Keltische' bronnen, die men voortdurend onderstelt om het ontstaan der Arturromans te verklaren? Is dat 'Keltisch' niet van te voren verdacht? - Veel lieden denken, zoodra zij het woord 'Keltisch' maar lezen of hooren, aanstonds aan 'Keltomanie' en mystificatie. Dit wantrouwen is zeker overdreven. Op verschillende tijden, toen de taalwetenschap nog in wording was, zijn door schijngeleerden of *maniaques*, naar aanleiding der Keltische talen, onbekookte theoriën verkondigd; en het is ook waar dat twee kolossale mystificaties, die van Gaufrei van Monmouth in de twaalfde en die van Macpherson in de achttiende eeuw, uitgingen van bedriegers die zich beriepen op Keltische bronnen die alleen in hun verbeelding bestonden. Maar de ernstige studie der Keltische talen en litteraturen, zooals zij meer en meer veld wint, kan niet verantwoordelijk worden gesteld voor deze excentriciteiten of onbeschaamde ficties van den voortijd; zoo min als men de hedendaagsche Neerlandici aansprakelijk stelt voor de theoriën van een lang vergeten Vlaming of Brabander, die alle talen van het Vlaamsch wilde doen afstammen, of voor de falsificaties der vervaardigers van *Klaas Kolijn* en het *Oera Linda Bok*.

Drie Keltische groepen komen in aanmerking voor wie overtuigd is dat de verhalen, vastgehecht aan den naam van den Britschen held Artur, niet enkel van Fransche vinding zijn, maar dat men in ieder geval het recht heeft in de richting der Britsche, Keltische overleveringen te zoeken, eer men de kwestie met een machtspreuk uitmaakt of onoplosbaar

verklaart: de Kelten van het vasteland of *Bretons*, de Kelten van Groot Brittannië, en eindelijk de Ieren.

Met de aanspraken der *Bretons* van het vasteland was het langen tijd zeer treurig gesteld. Wel werd door verschillende geleerden de aandacht gevestigd op 'la Bretagne armoricaine' als op het mogelijke vaderland der Artursage, maar steeds wees men die pretensie terug met het schijnbaar onwederlegbaar argument van het ontbreken van iedere litterarische traditie dienaangaande. Fauriel verwierp het denkbeeld dat de oorsprong der Arturromans bij de Bretons te zoeken was, geheel en al, en in Nederland b.v. zocht Jonckbloet, die zich door de uitgave van den omvangrijken Dietschen *Lancelot* voor de Ronde Tafelstudies zoo verdienstelijk maakte, in Wales, en niet in Bretagne. Het is dan ook niet meer dan natuurlijk dat de eerste geleerden die zich met het probleem ernstig bezig hielden, het oog vestigden op Wales, waar men ten minste iets vond, veeleer dan op het continentale Bretagne, waar men in het geheel niets ontdekte: 'waar niets is verliest de Keizer zijn recht.' La Villemarqué, die het voorbeeld door Macpherson in de achttiende eeuw gegeven, in het klein navolgde, en de leemten in de overlevering door mystificaties poogde aan te vullen, deed aan de zaak die hij verdedigde natuurlijk meer kwaad dan goed.

En toch bleek dat de Bretons wel degelijk hebben bijgedragen tot het ontstaan der 'contes bretons', zooals zij in de middeleeuwen in omloop waren. Zimmer, de eminente Keltist, toonde aan dat vormen van eigennamen en Keltische woorden, in de *lais* van Marie de France, en ook in de romans van Chrétien de Troyes, niet zijn te verklaren uit de taal van Wales of Cornwall, maar wel uit die van 'la Bretagne bretonante;' hij wees er op dat, tusschen het gebied waar alleen 'bas-breton' werd gesproken en het Fransche taalgebied, een streek lag waarin beide talen werden gesproken en verstaan, iets dat wèl geschikt was om de verbreiding der Bretonsche *contes* in de hand te werken. Het feit dat de overleveringen der Bretons geen directe litterarische getuigenissen hebben nagelaten, bewijst dus niet dat die overleveringen niet hebben bestaan.

Dit alles is zeer interessant; ik moet evenwel verklaren, dat

ik dit punt, waarover sedert door Zimmer en zijn tegenstanders zoo heftig werd gestreden, belangrijker oordeel voor Keltisten van beroep dan voor de vergelijkende litteratuurgeschiedenis in het algemeen. Zooals men weet zijn de Bretons van het vasteland geen afstammelingen der oude Keltische bevolking van Gallië, maar van een kolonie van Kelten van Groot-Brittannië, die ten gevolge van de Angelsaksische invasie, van de Ve eeuw af uitweken naar het Armoricaansche schiereiland[1]. Hun overleveringen, die zij medebrachten of bij voortgezet verkeer aan hun stamgenooten in Groot-Brittannië ontleenden, zijn dus een variëteit van de algemeene traditie der insulaire Kelten en hebben geen aanspraak op oorspronkelijkheid. De centrale figuur van Koning Artur is een goed voorbeeld. Een van tweeën: of wel Artur is, zooals de meeste onderzoekers aannemen, een historisch persoon, en dan hoort hij thuis in Groot-Brittannië, waar de zoogen. Nennius hem tegen de Saksers laat strijden; of wel hij is een oude gestalte uit de mythologie, een godheid, later teruggebracht tot de rol van nationalen held, en dan was hij eenmaal het gemeenschappelijk eigendom der insulaire Kelten en werd hij door de Britten die naar Armorica uitweken met andere mythologische herinneringen uit den voortijd overgebracht naar het vasteland. In geen der twee gevallen is hij een vinding der Bretons.[2]

De groote dienst dien de ‘Bretonsche’ hypothese ons bewijst, is dat zij verklaart waarom Artur en de ridders van zijn hof reeds zoo vroeg (vóór het einde der elfde eeuw) beroemd werden in Italië; ook maakt zij begrijpelijk dat wij de Artursage reeds vóór het begin der dertiende eeuw door de volkssage zien gelocaliseerd op het verre Sicilië: zij was er overgebracht door de Normandische veroveraars, die haar van hun naburen, de Bretons, hadden overgenomen.

De tweede groep is die der Kelten van Groot Brittannië,

1) Vgl. J. Loth, *l'Emigration bretonne en Armorique*.
2) Allerlei feiten, te talrijk om hier opgenoemd te worden, bewijzen dat Artur in Wales en Cornwall een beroemde en populaire figuur was. Het feit, waarop Foerster wijst, dat de latere ‘barden’ in Wales, over Artur weinig spreken, en meer Cadwallader verheerlijken, bewijst niet veel: die barden kunnen daarvoor speciale redenen hebben gehad, zooals door J. Loth is aangetoond.

bepaaldelijk die van Walles en Cornwall.[1] Hier hebben wij het voordeel te kunnen beschikken over schriftelijke documenten. In Wales vond men, behalve de zoogen. 'Triaden,' een litteratuur van verhalen, waaronder er zijn die wezenlijk inheemsch zijn en niet onder Franschen invloed ontstaan: twee daarvan behooren tot den Arturcyclus en eenige jaren geleden werd een derde uitgegeven dat bewaard bleef in een Latijnsche vertaling; blijkbaar bestonden er meer verhalen, die ons alleen door toespelingen in de Triaden enz. bekend zijn. Litterarische opteekeningen ontbreken in Cornwall geheel en al en toch schijnt het wel dat die streek en het daaraan grenzende Devonshire en verder Somerset een rol gespeeld hebben in de verbreiding der Artursagen. Keltische, Saksische, Normandische elementen leefden daar gemengd; zelfs waar geen Keltisch dialect werd gesproken, drongen Keltische sagen door.[2] Sommige der voornaamste tooneelen van den *Tristan* (in welks oudste redacties Artur en zijn ridders optreden) spelen in Cornwall en op de Scillyeilanden en, wat voor ons onderwerp gewichtig is, de zoo belangrijke sage van de schaking van Koningin Ginevra is in een Latijnsch verhaal gelocaliseerd in het Zuidwesten van Engeland, bij Glastonbury. Aan Glastonbury is ook, in een primitieve Latijnsche redactie, het hoofdthema vastgehecht van de geschiedenis van Ider, dat wij later terugvinden in een uitgewerkten roman van een continentalen dichter, navolger van Chrétien de Troyes. Perceval heet steeds 'le Gallois', de man uit Wales. Deze feiten laten zich zoo maar niet wegredeneeren. De door G. Paris onderstelde Anglonormandische romans mogen al dan niet bestaan hebben,[3] in ieder geval hebben de Kelten van Groot Brittannië, hoe dan ook, hun bijdragen geleverd tot het ontstaan der Artursage.

Eindelijk komen voor ons doel in aanmerking de Kelten van Ierland. Niet dat in Ierland de eigenlijke Artursage wordt

1) De meer afgelegen Kelten der Schotsche Hooglanden komen natuurlijk minder in aanmerking. Toch bleek het dat zij althans in één geval (sage van Caradoc) een voor de vergelijking kostbare traditie hebben bewaard.
2) Vgl. J. Loth in de *Revue Celtique* XXX (1909) p. 282.
3) *Tristan* is in ieder geval afkomstig uit Groot-Brittannië. Nog afgezien van de tooneelen in Cornwall, is Tristau oorspronkelijk een Pictische held, dus insulair.

gevonden; maar verschillende verhalen van de Iersche epische litteratuur - veel rijker en gevariëerder dan die van Wales - hebben de meest treffende overeenkomst met avonturen die aan Artur en zijn ridders in de Ronde Tafel-romans worden toegeschreven. Wat de Iersche verhalen voor ons zoo kostbaar maakt is het feit dat verschillende van die verhalen tot ons kwamen in twee handschriften die, volgens de specialisten, niet geplaatst kunnen worden na 1150, dus ouder zijn dan de romans van Chrétien de Troyes, zoodat van Franschen invloed op die verhalen geen sprake kan zijn.

Daar Foerster en de aanhangers van zijn leer, om redenen van waarschijnlijkheid, protesteeren tegen de vergelijking van episoden der Arturromans met verhalen van het Iersche epos, de ‘ferne Irische Sagen,’ geef ik hier eenige voorbeelden van treffende overeenkomst tusschen de twee tradities.

Wat verhaald wordt van Perceval - zijn opvoeding in de eenzaamheid door zijn moeder, zijn vertrek, nog op zeer jeugdigen leeftijd, naar de woelige menschenwereld, ondanks haar aanmaningen, zijn plotselinge verschijning aan het hof van een machtigen Koning, waar hij een avontuur heeft dat tot zijn eer afloopt - dit alles wordt óók verhaald van den beroemden Ierschen held Cuchulinn. - De vergelijking is van Zimmer, den eminenten Keltist, waarop Foerster zich voortdurend beroept.

Wij zagen dat één der verhalen in de romans die een zeker Keltischen grondslag hebben, dat is van de schaking van de vrouw van Artur, door een vorst die primitief een bovennatuurlijk wezen was. Is het nu niet opmerkelijk dat één der beroemdste Iersche verhalen, *Tochmarc Etaine*, handelt over de schaking eener Koningin, door een vorst uit *Sid*, het Feeënland, terwijl de Koning, als Artur[1)] in het oudste verhaal over de schaking van Ginevra, zijn vrouw gewapenderhand gaat terugeischen?

Het verhaal - sedert Chaucer in zoo menige moderne letterkunde behandeld - van den ridder die de zinnelijke liefde van een afschuwlijk leelijk wijf niet afwijst en zich beloond vindt wanneer zij zich plotseling aan hem voordoet

1) Men heeft bij dit verhaal gedacht aan Orpheus en Eurydice; maar Orpheus gebruikt geen geweld om zijn echtgenoote terug te gaan halen.

als een jonge en wonderschoone vrouw, dat verhaal is, in oudere Engelsche redacties, een avontuur van Walewein (Gauvain). Het is van Ierschen oorsprong: onlangs werd de oudste Iersche redactie door Kern vertaald.

In sommige Arturverhalen is spraak van het ‘draaiende kasteel,’ het kasteel welks wal zich in voortdurende draaiende beweging bevindt en waarin de ridder door moet dringen. Dit is één der heldenfeiten van Cuchulinn in een beroemd Iersch verhaal, *het Festijn van Bricriu*.

Zeer gewoon is, in Arturromans, het volgende avontuur (men kent een acht- of negental voorbeelden): een geheimzinnig persoon vertoont zich aan het hof van Artur; hij laat zich door den held van het verhaal (meest Gauvain, Walewein) het hoofd afslaan; maar, zoodra de daad volbracht is, zet hij het hoofd weder op zijn schouders en vordert nu dat de ridder die hem onthoofdde zich aan dezelfde proef zal onderwerpen; de ridder biedt onversaagd zijn nek aan. - Ook dit avontuur komt voor in het *Festijn van Bricriu* en Cuchulinn is daar de held.[1)]

Deze punten van overeenkomst *kunnen* niet toevallig zijn. Zeker is er nog stof voor veel onderzoek. Moeten wij aannemen dat, onder de verhalen die men tegelijkertijd vindt in Arturromans en in het Iersche epos, er zijn die *gemeinkeltisch* zijn, zooals Zimmer zich uitdrukt, d.w.z. oud gemeenschappelijk eigendom der insulaire Kelten, zoowel van Ierland en als van Groot-Brittannië? (wij zagen boven dat de Bretons van Armorica slechts een vergelijkenderwijs jonge kolonie zijn van insulaire Kelten die zich vestigden op het vasteland.) Of wel hebben wij hier te doen met ontleening, met een overname der Iersche epische thema's door de overige Kelten? Dit vraagstuk behoort tot het domein der Keltisten van beroep; ik doe alleen opmerken dat de laatste onderstelling niet onmogelijk is: namen van Iersche helden vindt men in geschriften uit Wales en aan den anderen kant bestond er verband tus-

1) Vgl. Miss Weston, *the Legend of Sir Perceval*, I, 316. - Met opzet koos ik hier thema's die niet voorkomen in volksprookjes, zoodat de onderstelling onmogelijk is dat de Iersche epische verhalers aan den eenen, de dichters der Arturromans aan den anderen kant, onafhankelijk van elkander geput hadden uit den internationalen sprookjesschat.

schen de traditie van Wales of Cornwall en die van de Bretons: er bestond een zekere intellectueele gemeenschap tusschen die Keltische volken en volkjes[1]. Dat de Ieren gedurende de eerste helft der middeleeuwen een grooten intellectueelen invloed uitoefenden, is bekend: men denke, om ons te bepalen tot de verhalende litteratuur, aan de populariteit der Iersche Brandaansage, die, zooals Zimmer aantoonde, voor het grootste gedeelte de Latijnsche bewerking is eener Iersche epische sage in de volkstaal.

Een algemeene overeenkomst tusschen de Iersche epische verhalen en de Arturromans - overeenkomst die zoowel in de eene als in de andere door ons aangegeven hypothese verklaarbaar is - werd door H. Zimmer opgemerkt. Zooals wij zagen werd Foerster, als vóór hem Fauriel, getroffen door de afwezigheid van ieder historisch element in de Arturromans[2]. Zimmer stelt in het licht dat het met de epische verhalen der Ieren niet veel anders is gesteld; ook bij hen is het fantastische, de mythologie schering en inslag. Zelfs daar waar, als in het groote epische verhaal van de 'Wegvoering van de koeien van Cooley', volgens sommige onderzoekers een historische gebeurtenis, een wezenlijke rooftocht, de grondslag is der fabel, is die grondslag door mythologische vegetatie zoozeer overdekt, dat - als in het geval van den Trojaanschen oorlog in het Grieksche epos - de reëele kern der fictie niet meer is te onderscheiden. Het avontuurlijke, fantastische staat overal op den voorgrond. Latere onderzoekingen hebben bevestigd wat Renan schreef, in een tijd toen de oude Iersche letterkunde nog bijna geheel onbekend was: 'L'élement essentiel de la vie poétique du Celte, c'est *l'aventure*.'

De leer die hier wordt geresumeerd wil natuurlijk niet zeggen dat in de Arturromans alles Keltisch is. In de latere romans is zeker heel veel vrije vinding der Fransche *trouveurs*; in andere gevallen zijn episoden uitgedacht naar analogie van echt-

1) Gissingen over de wijze waarop de Iersche sagen bekend werden vindt men in het interessante boek van Maynadier, *The Wife of Bath's Tale*. (London, 1901).

2) Ten minste in de romans in verzen van Chrétien de Troyes en zijn navolgers. In de prozaromans komt een historisch, of liever pseudo-historisch element voor den dag: maar daar is de invloed van Gaufrei van Monmouth duidelijk merkbaar.

Keltische episoden. Zoo is met recht vermoed dat *le Val aux faux amants*, een van de meest karakteristieke episoden van den grooten *Lancelot* in proza, een navolging is van de bekende kuischheidsproef met drinkhoorn of mantel, die in de oudste redacties uitloopt op de verheerlijking van de vrouw van Carados 'Briébras'.[1)] Het is zelfs waarschijnlijk dat reeds in de verhalen der *conteurs* die door Chrétien en Wace worden vermeld, niet-Keltische elementen voorkwamen. Niet onaannemelijk komt mij de gissing voor van Zimmer dat de vertellers die, zelfs als zij geboren Bretons waren, noodwendig Fransch verstonden - hoe zouden zij anders door Fransche toehoorders zijn begrepen? - den invloed hebben ondergaan van den in het Fransch bestaanden sagenkring van Karel den Grooten en hun Arturcyclus hebben geconstrueerd in navolging van den aan hun toehoorders bekenden Karelcyclus; met dit gevolg dat menige held en menige episode die primitief niets gemeen hadden met Artur en zijn hof, daaraan op kunstmatige wijze werden vastgehecht. Onwaarschijnlijk schijnt mij evenwel wat ook door Zimmer wordt beweerd, dat nl. Kei. de bekende 'sénéchal' van Artur, een kopie zou zijn van Ganelon, den verrader uit de *Chanson de Roland* en andere gedichten van den Karelcyclus. In de oudste gedichten is Kei een groteske figuur, een pocher en kwaadspreker, maar geen verrader. Maar de curieuse rol van Kei zou een afzonderlijke studie verdienen.

Na deze algemeene beschouwingen zou de proef op de som zijn te nemen door de concrete, speciale studie van één der romans van Chrétien de Troyes, bepaaldelijk van dien die kan worden beschouwd als de ridderroman bij uitnemendheid, *le Chevalier au lion*. Maar de uiteenzetting van alle problemen die daarmede samenhangen zou een nogal uitvoerige behandeling vereischen, en deze inleiding is op zich zelve reeds omvangrijk genoeg.

Parijs.

1) Caradoc en zijn echtgenoote, voorbeeld der echtelijke trouw, behooren zeer bepaald tot de traditie van Wales: de verhalen die op hen betrekking hebben kunnen gevoegd worden bij de argumenten die boven zijn gegeven voor het bestaan eener insulaire overlevering.

Gedichten
Door
Willem van Doorn.

Avondherinnering

Eenzaam de vlietkant gegaan;
Laag was et muurtjen, en Zij stond er achter;
Even gesproken, gefluisterd, al zachter...
Alles verstaan.

Even bij 't muurtje gestaan;
Even de hoofden tezamen gebogen;
Zwijgend elkander gekeken in d'ogen, -
Kussen, en gaan.

Dromend de vlietkant gegaan...
Achter haar woning de lucht ingestegen,
Gul m' uit de zilveren kabbeling tegen,
Knikte de Maan.

Op d'Eenzame Toren

Hij stond op z'n eenzame toren
Bij 't wijd-uit omnevelde veen,
Bij 't sompig, verraderlik veen.
't Was nacht, en z'n rustloze horen
Zond overal roeptonen heen.

En staand' op z'n eenzame toren
Hief hoog hij 'n helle flambouw,
'n Sparklende, rode flambouw;
Hij leek in 'n licht-nis te gloren,
'n Baak in die doodse landouw.

Maar bulkende roerdompen dreunden
En dwaallichten zweefden door 't riet,
Door 't sissende, ritslende riet;
En zij die er zwierven, bekreunden
Om fakkel of horen zich niet.

Hij stond op z'n eenzame toren,
En wachtte; en zwaaide gestaag
Z'n helrode toorts; en gestaag
Klonk roepend z'n rustloze horen,
En wees hun de weg daar omlaag,
Riep dringend en droevig de horen
Hen óp uit de dool daar omlaag.

Maar roerdompen bulkten en dreunden,
En dwaallichten zweefden door 't riet,
Door 't sissende, ritslende riet;
En zij die er zwierven, bekreunden
Om fakkel of horen zich niet.

Hij stond op z'n eenzame toren. -
Woest smeet ie z'n toorts naar beneên;
Die smeulde flauw lichtend beneên;
Voor 't laatst schalde roepend de horen -
Hoe duister en stil was dat veen!

Klein en Groot

I

Groen is et weiland, huivrig d'Aprilwind;
Klagelik blaat er et jeugdige lam:
't Zonnetj' is weg, - en zo guur is d'Aprilwind.

't Vachtjen is helder, maar 't vachtjen is dun.
't Lammetje krijt, want et regent, et hagelt...
't Vachtjen is proper, is sneeuwwit, - maar dun.

Klaag niet zo, lammetje! Heb maar geduld!
Gauw komt de zomer, en 't vachtje zal groeien,
Wol zul je krijgen...'n beetje geduld!

II

Groen is et weiland, huivrig d'Aprilwind;
Vadsig in 't gras ligt et wollige schaap,
Rustig herkauwend in nat en Aprilwind.

Dik is z'n vacht, maar vettig en vuil.
't Hindert 'em niet of et regent en hagelt:
Warm is de wol - maar zo vettig en vuil.

't Jeugdige lam loopt klaaglik te blaten...
Kijk naar et schaap! Jouw vachtjen is rein.
Wacht tot je groot bent, dan moet je blaten!

Zondagmiddag bij Uitgeest

In de trein was et heet, -
Dubbel heerlik is 't hier!

Bij honderden buitlen de koeltjes door 't gras,
En steken d'r neus in de flikk'rende plas,
Of halen de vingers als harken er door,
Of kiet'len de kikkers, die schaatren in koor, -
Ze zijn boven d'r bier
Van plezier!
Een ouwe begint, en de rest valt 'em bij, -
'n Schett'rende, kwett'rende franj' om de wei, -
In de trein was et heet, -
O, zalig is 't hier!

In de stad was et doods, -
Vol leven is 't hier!

Daar ginds, in die oven van asfalt en steen,
Verdroog je, verdor je, tot vel over been.
Ha! 't bruist weer, et jaagt weer, m'n stilstaande bloed!
Met handen vol bloemen bestrooi ik je hoed;
Ik ben boven m'n bier
Van plezier!
Jandorie, 'k ga liggen, languit in de wei,
Diep in 't goud en in 't groen, en met jou aan m'n zij, -
In die stad was et doods, -
O, dol is et hier!

Naar den duivel de stad!
'k Blijf hier, hier, hier!

Nooit, nooit meer terug naar m'n stinkend kantoor!
Ik smijt in de sloot m'n retoertje van 't spoor! -

We slapen van nacht met z'n beidjes in 't gras;
Morg'ochtend 'n bad in de spieg'lende plas,
  Onder 't leeuwrikgelier,
    Wat plezier!
En hebben we honger, dan melk ik 'n koe
In je laarsje! - Trek uit! - Je zult zien da'k et doe!
  Naar den duivel die stad!
  Ik blijf hier!

Dolend

Hulploos dolend door et donkre
Woud des levens, tastend, struiklend,
Gaan de mensen, doelloos, willoos,
Gaan de mensen, wijl ze moeten.

Somtijds glijden zonnestralen
Langs de stammen, zó verdwenen;
Doch op stroeve lippen wijlen
Z'even, even na - als glimlach.

Somtijds dropp'len vooglenliedren
Door 't geblaart, als Julie-regen:
Spichtig gras, verstikte bloemen,
Fletse harten, luiken op.

Maar wanneer in 't hoog der kruinen
Winden ruisen, machtig ruisen,
Drangt de ziel gelijk 'n woudbeek
Naar de Zee, de verre Zee.

Musa Eludens

Tussen 't riet, et wuivend riet,
Blinkt en blankt en blauwt de vliet;
Hoog daarachter staan als wachter
Om 'n erf en huis met schuur,
Steil van dak en laag van muur,
Popel, schietwilg, olm, en linde.

Door 't geblaart, et jong geblaart,
Sprenkelt zonlicht neer op d'aard,
Trilt op 'tweitje van 'n geitje,
Schuifelt, wiegelt, glijdt en glipt; -
't Geitje komt et nagewipt, -
Wordt bedrogen - door de winden.

Hierheen - daarheen - eldersheen
Schoof de zonplek, en verdween...
't Geitj' aan 't blaten, zonder baten
't Nekje rekkend over 'tgras -
't Speurt 'n koolblad, troost zich ras:
't Ene derven, 'tandre vinden.

'k Hoor 'n lied, 'n gouden lied...
Maar bij pozen, - meestal niet.
Mijn verlangen groeit tot drangen,
'k Zoek de Stem in 't Dichterwoud;
'k Vind wat brem - en noem et goud...
'k Vind nooit Haar, de schuwe hinde.

Kontrasten
Door
Is. P. de Vooys.

I

Langs lanen, die de Zondagswandlaars leiden
door lichte lommerlust naar vrijen grond,
tuft auto, wielert jeugd, en juichend, bont
is 't leven, dat de stad daar uit gaat spreiden.

Een voetpad volgt, wie zich uit volte ontwond
naar eenzaam duin, dat blikt op zee en weiden,
gevreesd geroep en ruwen duw te mijden,
opdat hij ongestoord een eigen vreugde vond.

In dichtsten drom, bij allerluidsten lach
versombert zijn gelaat, zoekt schuw zijn oog
waar enkle vogel hoogste lucht doorvloog.

Of 't volk zijn jool niet vrij uitvieren mag?
Het luist're niet naar luidloos zielsbeklag,
maar 't misse zang, die diepre vreugd bewoog.

II

De kale keienstraat kan niet verbannen,
noch 't romm'lig bouwwerk, zomerwind zoet geurig
van 't overwaaide bosch en 'thooiveld kleurig.
Ziet, hoe er stoeit door stoet van zwarte mannen

het spel van lichtgejurkte kind'ren fleurig.
Zoo breekt een dag, door zon wijduit gespannen
de dor-aanéén-gerijde dadenplannen
van saaie woonwijk, regengrauw en treurig.

De wind doordringt de straten wonderdadig,
en zon verguldt het donkerste benauwen.

Zoo 't leven loont met vreugden overdadig,
wie zon en wind door alles wil vertrouwen.

Wanneer mijn geest in straten voort blijft bouwen,
weest wond're hemelvreugd mij dan genadig.

III

Twee wegen ben 'k van uit mijn huis gegaan,
één langs het straatvlak van verbreede stad,
die heerscht als eertijds met bevel en schat,
regeert het volk, dat rekt naar nieuw bestaan.

Laag loofhout dekt het andre smalle pad,
uit veld door duin naar strand, waar rustloos slaan

de brandingsgolven 't eind van verre baan,
wiens loop en aanvang 't gretig oog nooit mat.

Ik volgde stipt een onuitwijk'bre plicht,
die laatste kracht tot uiterst pogen richt
op 't buigen van 't gezag in dienst van 't volk.

Maar 'k zocht ook vaak die wond're brandingskolk,
waar doelloos alle kracht van 't golven zwicht,
wijl zwerft op lichte zee schauw van een wolk.

Geschiedenis en Stelsels van Gymnastiek
Door
H.v.B.

Onder bovenstaanden titel komt in de Februari-aflevering van dit tijdschrift een artikel voor, waarin de schrijver, na ons de werkzaamheid van Jahn, Gutsmuths, Ling e.a. inzake de ontwikkeling der gymnastiekstelsels te hebben geschetst, op blz. 181 de vraag stelt: ‘Door wie werd de twistappel geworpen in een rijk van zulken vrede?’

En de schrijver vraagt daarna: ‘Waren het Lings leerlingen?...Was 't het chauvinistische Duitschland? Of was het Frankrijk, wanneer Demeny beweerde, een der grondleggers der proefondervindelijke physiologie, que notre pays comme dans tant d'autres questions a été un précurseur?’

Deze vragenreeks, door den heer d.B. gesteld, blijft onbeantwoord en toch is het m.i. de moeite wel waard het antwoord op die vragen te geven. Te meer acht ik zulks noodzakelijk in het belang van een juist begrip van den thans in Frankrijk en België heerschenden strijd tusschen de aanhangers van het zuiver-Zweedsche stelsel en een bastaard-Zweedsch stelsel, nu de schrijver achter de alinea: ‘Hij (d.i. Demeny) bracht ons de onverkwikkelijke geschiedenis van Demeny's inleiding tot het boek van den “Zweedsch” gezinden Belgischen commandant Lefebure. Zegt niet de beslagen Demeny, in zijn onlangs verschenen werk: Evolution de l'Education Physique, l'Ecole Francaise, dat Lefebure deze en die voor de Zweedsche Gymnastiek ongunstige paragrafen

in het noodlottige opstel schrabte? Commandant Lefebure loochent deze daad ten stelligste, en beweert het oorspronkelijke handschrift dat nog in zijn bezit is, onveranderd te hebben weergegeven...' - nu, zeg ik, de schrijver achter deze alinea niet één punt, maar eenige puntjes zette. Want die puntjes wijzen er op, dat het den schrijver en dus ook waarschijnlijk velen anderen belangstellenden, onbekend is, wie, Demeny of Lefebure, in deze onwaarheid spreken. De inderdaad onverkwikkelijke geschiedenis bereikte op het in Augustus 1910 te Brussel georganiseerde Congres voor de Lichamelijke Opvoeding haar hoogtepunt; de schriftelijk reeds door Demeny geuite aantijging werd hier mondeling in eene zeer druk bezochte zitting van het Congres, maar bij afwezigheid van Lefebure, door Demeny herhaald en door Fosseprez bevestigd en dit werd tevens de aanleiding dat omstandigheden aan het licht kwamen, die duidelijk de onbetrouwbaarheid van Demeny en Fosséprez aantoonen.

In dit opstel zal ik deze omstandigheden uiteenzetten, waarbij ik er echter uitdrukkelijk op wil wijzen, dat mijne ongunstige meening over Demeny geenszins insluit eene geringschatting van zijne wetenschappelijke kennis; niemand zal trouwens het vele goede willen ontkennen, dat in Demeny's verschillende werken te vinden is. Doch de volgende uiteenzetting heeft slechts ten doel den lezer een denkbeeld te geven van het onwaardige optreden van twee der voornaamste aanhangers van het zoogenaamde eclectische stelsel. - Thans ter zake.

In 1900 op het 'Congrès International de gymnastique' te Parijs, sprak Demeny, welke met Dr. Lagrange en Dr. Tissié dit Congres had georganiseerd en daarbij als algemeensecretaris was opgetreden, zich categorisch uit tegen de toenmaals in Frankrijk beoefende gymnastiek (stelsel Amoros) en vóór de Zweedsche gymnastiek (stelsel Ling). Reeds in 1890 was Demeny met Dr. Lagrange belast met eene zending naar Zweden, vanwaar hij als enthousiast voorstander der Zweedsche gymnastiek terugkeerde, hetgeen o.m. blijkt uit zijne brochure; 'l'Education Physique en Suède' (1892).

In 1902 werd Demeny benoemd tot 'professeur de physiologie appliquée' aan de 'Ecole Normale de Gymnastique et d'Es-

crime' te Joinville-le-Pont en als zoodanig neemt hij een zeer werkzaam aandeel aan het samenstellen van het 'Règlement de gymnastique du 22 Octobre 1902'; dit voorschrift is grootendeels, blijkens Demeny's eigen verklaring, zijn werk en is eigenlijk eene uitbreiding van het door Demeny geschreven werkje: 'Guide du Maître'.

In beide voorschriften werden de Duitsche toestellen geheel afgeschaft en Demeny had getracht de Zweedsche beginselen te volgen.

Evenwel werd na het verschijnen van het 'Règlement de gymn.:' van 22 Oct. 1902 door dr. Tissié aangetoond, dat dit voorschrift geen consequente toepassing der Zweedsche grondbeginselen bevatte, dat het voorschrift een ware mislukking was. Demeny heeft dan ook in 1905, in antwoord op de artikels van Dr. Tissié in de Revue Scientifique zelf moeten erkennen, dat dat voorschrift een 'oeuvre hâtive' was. En wat zijn andere werkje: 'Guide du maître, chargé des exercices physiques dans les écoles publiques et privées' betreft, ook hiervan erkende Demeny in een schrijven aan den Commandant Lefebure, dat het 'aurait été tout autre si j'avais écrit pour vous ou pour des hommes amis du progrès et de la vérité'.

Dit schrijven (zie bijlage I) werd door Demeny gericht aan den C^{t}. Lefebure, in antwoord op diens brief, waarin deze eene critiek gaf op Demeny's werkje: 'Guide du Maître enz.', en werpt een zeer eigenaardig licht op de wetenschappelijke waarde van dit door Demeny geschreven werkje. Uit vrees 'd'être taxé d'anti-national et de me voir jeter la pierre', heeft hij de Zweedsche beginselen, waarvan hij toen een enthousiast bewonderaar was, niet consequent doorgevoerd; hij heeft wèl gelijk als hij hiervan zegt: 'je l'avoue timidement'!

En wat zien wij nu gebeuren? Demeny, die in 1892 in zijne brochure, 'l'Education Physique en Suède', in 1900 op het Congres te Parijs, in 1902 in zijn werk 'les Bases scientifiques de l'Education Physique', in 1903 in zijn voorbericht voor het werk van C^{t}. Lefebure en in 1904 in zijn werk 'Mécanisme et Education des Mouvements' zich een warm voorstander toont van het Zweedsche stelsel en in die werken voor deze zijne zienswijze alleszins degelijke en grondige

Bijlage Ia.

(Voor het gemak van den lezer volgt hier in drukletters de woordelijke inhoud van den moeilijk te lezen brief van Demeny (bijlage I), waarin ik gecursiveerd heb. H.v.B.)

Mon cher Commandant!

Je recois votre aimable mot et je suis bien heureux de voir l'intérêt que vous portez à mes travaux.
Je *connais toutes les défectuosités du petit manuel* que vous avez lu. I1 pourrait être plus complet dans les modes d'application.
S'il est resté restreint, *la raison est due au milieu spécial dans lequel je me trouve*, *triste milieu dont vous avez pu juger*. J'ai du autant que possible utiliser le matériel des écoles et éviter qu'on en construise de nouveau.
J'ai du, et je l'avoue timidement, ne parler que fort peu des choses suédoises au risque d'être taxé d'anti-national et de me voir jeter la pierre.
Cela aurait été tout autre si j'avais écrit pour vous ou pour des hommes, amis du progrès et de la vérité.
Je reconnais donc vos observations et dans le prochain travail que je vais publier, relatif à mes Cours, je reviendrai libre, comme j'aime l'être.
Recevez, Mon cher Commandant l'assurance de toute ma sympathie
(w.g.) GEORGE DEMENY.

Bijlage I

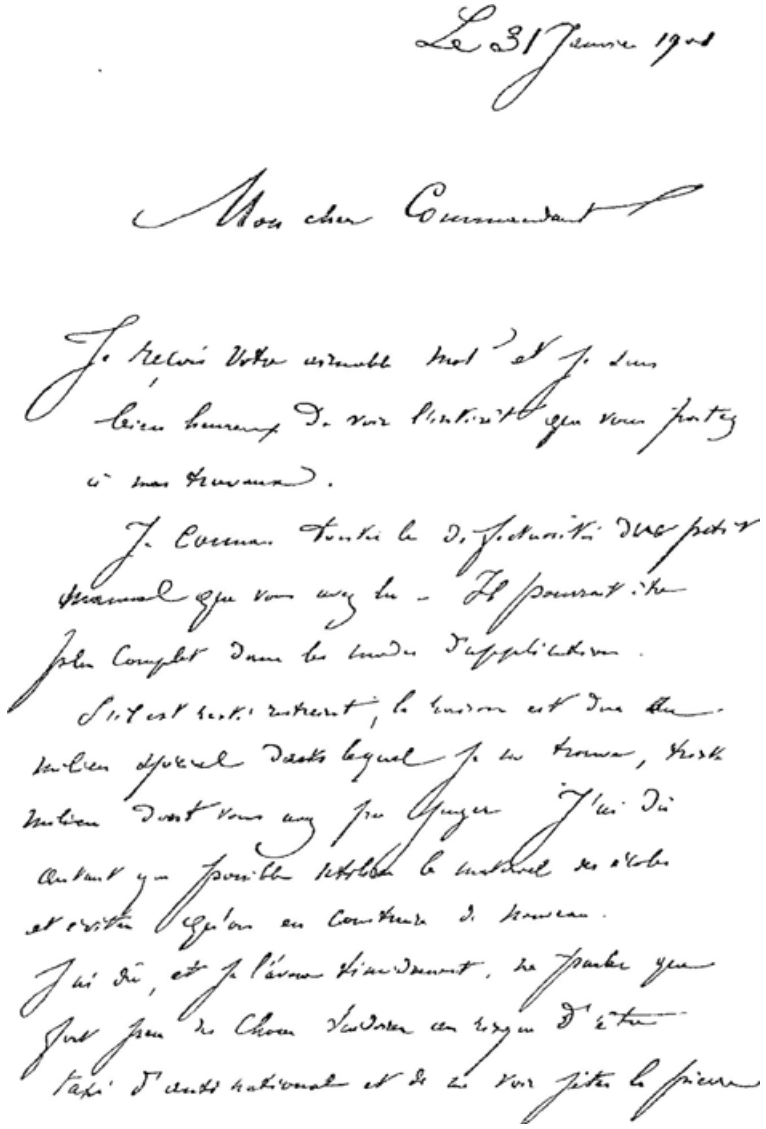

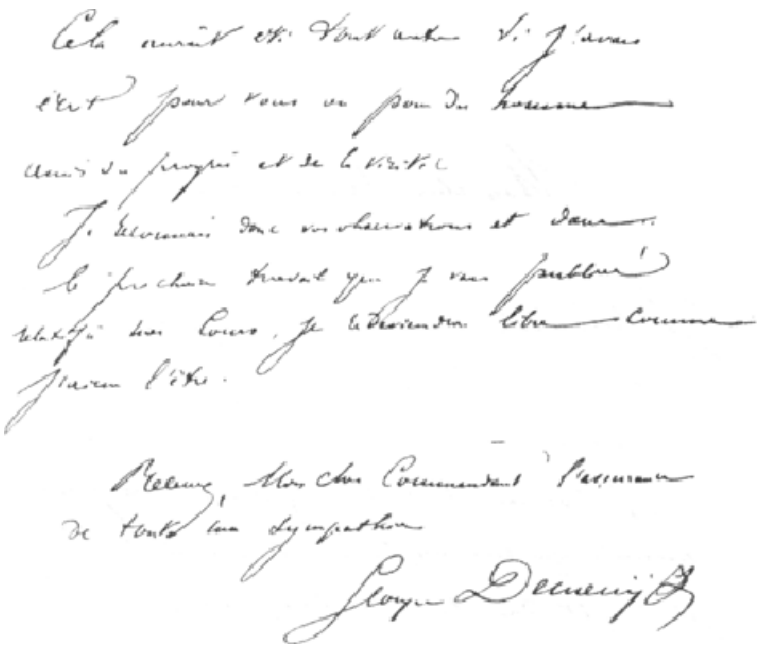

argumenten geeft, diezelfde Demeny verandert plotseling geheel van meening, wordt van vóór- ineens tegenstander van het Zweedsche stelsel en gaat de bedriegelijke nabootsing van de Zweedsche gymnastiek, in de beide meergenoemde werkjes neergelegd, van welke werkjes hij zelf de onvolkomenheid heeft erkend, onder den naam van ‘méthode francaise’ of ‘méthode eclectique’ propageeren! Zoodoende werd Demeny de grondlegger van de zoogenaamde eclectische school, eene school, waarin hij al spoedig weer eenige Duitsche toestellen toeliet (al worden die niet gebruikt als bij het Duitsche stelsel het geval is), waardoor hij dan ook thans de leden van de ‘Union des Sociétés de Gymnastique de France’, welke vereeniging evenals in Nederland het Nederl. Gymn. Verbond, een zuiver sportief doel heeft, aan zijne zijde vindt.

Het was dus Demeny, die de twistappel heeft geworpen in de Fransche (en Belgische) kringen, waar men zich voor de gymnastiek interesseerde. Maar al hadde Demeny de appel niet geworpen, dan nog zoude de twist ontstaan zijn; die twist zal steeds ontstaan, dáar, waar een of meer personen, overtuigd van de superioriteit van het Zweedsche gymnastiekstelsel, dit trachtten in te voeren in een land, waar nu de Duitsche gymnastiek nog wordt beoefend. Immers, zoo het al niet de gymnastiekonderwijzers zijn, die, voor het overgroote deel met de Zweedsche beginselen totaal onbekend, zich tegen de invoering der Zweedsche gymnastiek verzetten, dan zijn het de sportieve vereenigingen en bonden van gymnasten, welke hunne toesteloefeningen, waarin zij zoo'n behagen scheppen (evenals de leden van een scherm- of voetbalbond behagen scheppen in schermen of voetbal), niet willen missen en zich dus tegen de invoering der Zweedsche gymnastiek, welke die toesteloefeningen niet kent, verzet. In Frankrijk, België en ook in Nederland wordt dan ook heftigen tegenstand geboden tegen de invoering der Zweedsche gymnastiek door de ‘Union des Sociétés de gymnastique de France’, de ‘Union des Sociétés de Gymnastique Belges’ en het Nederl. Gymn. Verbond.

Thans de onverkwikkelijke geschiedenis van het voorbericht van Demeny voor het werk van Lefebure: ‘l'Education Physique en Suède’. Op het in Augustus te Brussel gehouden

Congres, was onder de vraagpunten o.m. opgenomen: ‘Erreurs de la méthode rationnelle en éducation physique’, De heer Demeny had daaromtrent een rapport ingezonden, waarin hij de volgens hem in het Zweedsche stelsel voorkomende gebreken vermeldde en toelichtte.

Op 11 Augustus kwam de heer Demeny aan het woord en lichtte zijne bezwaren toe.

De heer Sluys vroeg daarop het woord en verklaarde verwonderd te zijn, den heer Demeny thans eene meening te hooren verkondigen, lijnrecht in strijd met die, neergelegd in de door mij hierboven genoemde werken. En hij eindigde met het voorlezen van de volgende zinssneden uit het voorbericht, dat Demeny in 1903 in het boek van Lefebure heeft geschreven:

‘A la lecture de cet ouvrage, l'on s'étonnera que le système de Ling ait donné lieu à tant de polémiques violentes, alors qu'il est l'expression du simple bon sens. Lorsqu'on s'élève à un point de vue génêral, on ne peut s'expliquer les disputes d'écoles que par les intérêts vulgaires qu'elles froisent...

Ling part de principes vrais, et, dans l'application, les moyens sont toujours adaptés au but poursuivi...

Ce qui existe en Suède est admirable et témoigne de la sagesse et de la volonté d'un peuple fort, supérieur à nous sous le rapport de la discipline et de la conception de l'éducation physique.

Ling a spécialement visé le milieu scolaire, d'où le souci constant de la méthode...Aussi, la gymnastique classique suédoise, parfaite au point de vue du développement et de la rectification du corps, ne saurait être accusée d'être trop exclusivement esthétique et de n'avoir qu'un effet hygiénique insuffisant,..

Le système suédois est remarquable sous le rapport de la simplicité des exercices, de leur gradation, de leur classement; il remplit justement les lacunes graves de nos systèmes d'éducation. Il faut en prendre les principes, il faut pour base la physiologie elle-même; mais il n'est nullement nècessaire d'en suivre les applications à la lettre.

Le système suédois constitue un travail tout fait. En accepter les exercices en donnant à ceux-ci un nom nouveau, cela importe peu, on en bénéficie toujours, mais, sous le nom

de gymnastique suédoise, enseigner des à peu près informes est chose malhonnête, parce que l'on trompe ceux que l'on devrait éclairer...

La méthode suédoise a toute la précision de la science; elle pourra sans doute se perfectionner encore dans les détails, se tenir d'accord avec les progrès futurs, mais les principes et le plan en resteront immuables et mériteront la reconnaissance des peuples.'

De heer Sluys constateerde ten slotte, dat Demeny, bij het uitspreken van dit oordeel, (dat aan duidelijkheid en beslistheid niets te wenschen overliet) volkomen tot oordeelen bevoegd mocht worden geacht, aangezien hij het stelsel eerst in Zweden had bestudeerd aan het Centraal Instituut, een groot aantal physiologische onderzoekingen had gedaan - of helpen doen (met Marey) - en twee belangrijke werken had gepubliceerd, waarin hij zoo juist de gegrondheid van zijn gunstig oordeel aantoont.

Demeny vroeg hem daarop: 'Où ai-je publié ce que vous venez de lire? waarop de heer Sluys hem het boek toonde en zeide: 'C'est la préface du livre de M. Lefebure, c'est bien vous qui l'avez écrite'.

'Oui,' antwoordde Demeny, 'j'ai écrit ce que vous venez de lire, mais cette préface est incomplète, une partie en a été supprimée. Du reste, elle est de 1903 et j'ai évolué depuis.' Demeny zeide er echter niet bij, dat *hijzelf* dat gedeelte had weggelaten, zooals straks zal blijken!

De heer Sluys las daarop voor hetgeen Demeny had geschreven in de tweede uitgave, in 1907 uitgekomen, van zijn werk: 'Mécanisme et Education des Mouvements'[1]; nadat Demeny daar het systeem Happel heeft veroordeeld, schrijft hij:

1) Terloops zij opgemerkt, dat wij dus de volgende wisseling in de meening van Demeny ten opzichte van het Zweedsche stelsel kunnen constateeren.
1892-1900-1902-1903-1904: Demeny is enthousiast voorstander van het Zweedsche stelsel.

1905: Demeny valt het Zweedsche stelsel heftig aan op de congressen te Luik, Brussel, Mons.

1907: Demeny laat zich weder als enthousiast voorstander van het Zweedsche stelsel uit.
1909-1910: Demeny valt het Zweedsche stelsel heftig aan in zijn werk: 'Evolution de l'Education Physique en France' en op het congres te Brussel (Aug. 1910).

'Autre chose est le système de Ling, auquel nous avons fait de larges emprunts, nous réservant de les justifier et de les compléter. Les principes de la méthode suédoise sont la nature humaine elle-même, on ne peut que s'y soumettre. On en critiquera les détails dans l'application, mais toutes objections devront être faites dans le même esprit et par l'accord parfait entre les moyens et le but. *C'est le seul système ayant un plan et qui tienne debout; c'est là sa force*.'

Hierbij is dus elke kwestie van weglaten van zinnen uitgesloten en ook deze uiting laat aan duidelijkheid en beslistheid niets te wenschen over. Demeny antwoordde hierop: 'J'ai évolué depuis 1907', waarop de heer Sluys zeide dan Demeny's woorden van 1903 en 1907 thans tot de zijne te maken, omdat ze zoo goed als antwoord pasten op de bezwaren, welke Demeny thans tegen het Zweedsche stelsel inbracht.

Op dit oogenblik echter geschiedde het incident, dat de aanleiding zou worden tot het aan het licht komen van veel, wat anders wellicht onbekend zou zijn gebleven, een incident, dat met recht een schande mag worden genoemd voor het Congres, temeer waar de secretaris-generaal van het Congres, tevens Inspecteur van het gymnastiekonderwijs in België, de heer Fosséprez het veroorzaakte.

Fosséprez toch nam het woord en verklaarde op heftigen toon, dat het voorbericht van Demeny van 1903 niet mocht worden aangehaald, want dat de C^{t}. Lefebure den tekst van Demeny had vervalscht en besnoeid (hij gebruikte o.a. de woorden 'falsifié' en 'tronqué').

Voorts verklaarde Fosséprez, dat hij het manuscript van Demeny ten huize van C^{t}. Lefebure gezien had, dat deze het met roode inkt geheel had gewijzigd, dat C^{t}. Lefebure er verscheidene zinssneden uit geschrapt had en gezegd had, alleen te zullen publiceeren datgene, wat hij ervan kon gebruiken; ten slotte zeide Fosséprez, dat hij aan C^{t}. Lefebure die handelwijze zoude hebben verweten. Straks zal blijken, wat hiervan juist is.

Groote beroering in de vergadering! De heer Sluys protesteerde tegen de incorrecte handelwijze, een afwezig persoon te beschuldigen van het vervalschen en besnoeien van een tekst en vroeg aan Demeny nog eens of hij de bedoelde

zinnen geschreven had of niet, waarop Demeny antwoordde dat hij dit wel had geschreven, maar dat hij nog meer had geschreven, dat nu was weggelaten.

De bijeenkomst werd onder algemeene beroering opgeheven.

Den volgenden dag werden de aanvallen van Demeny op het Zweedsche stelsel besproken en een der leden van het Congres, de heer Dupont, toonde aan de hand van den tekst van het Zweedsche voorschrift aan, *dat de kritiek van Demeny*, *geheel ongegrond was* en dat vele fouten, die Demeny in het Zweedsche stelsel meende te hebben ontdekt, slechts in het brein van Demeny, *echter niet in het Zweedsche voorschrift voorkwamen!* Ondertusschen was de Majoor Lefebure met het gebeurde per brief in kennis gesteld, welke brief hem door uitstedigheid eerst den 13den Aug. 's morgens bereikte.

Majoor Lefebure zond onmiddellijk een telegram aan den heer Sluys, dat deze enkele oogenblikken, voordat de sluitingsbijeenkomst van het Congres begon, ontving en dat luidde:

'Je possède à la disposition du gouvernement qui patronne le Congrès que préside M. Fosséprez la préface de M. Demeny avec les dernières corrections faites de sa main, ainsi que la date et la signature. La préface de mon ouvrage en est la reproduction textuelle. Toute autre déclaration est imposture et je la méprise.'

LEFEBURE.

Toen de heer Sluys Fosséprez ontmoette, deelde hij hem de ontvangst van dit telegram en den inhoud mede en hij noodigde Fosséprez uit, dus zijne woorden in te trekken, zoo niet, dan zou hij (d.i. de heer Sluys) genoodzaakt zijn dit telegram aan het Congres voor te lezen. Fosséprez antwoordde woedend: 'Je ne retirerai rien! Je me f...de Lefebure!' en ging door.

Eenige oogenblikken later werd de zitting geopend door den heer Desguin, die de zitting, waarin het incident was voorgevallen, niet had bijgewoond en, naar hij later aan den heer Sluys heeft geschreven, slechts terloops iets over het incident had gehoord aan het dejeuner, onmiddellijk vóór de zitting.

De geheele zitting was in eenige minuten afgeloopen! De

voorzitter sprak de traditioneele dankbetuigingen aan de leden van dit Congres uit, zeide het te betreuren aan de vergadering niet de conclusies te kunnen voorleggen, waartoe men in de sectiën gekomen was[1)], omdat de secretaris die thuis had laten liggen, en zonder eenige tusschenruimte, in eenen adem doorsprekende en voor iedereen totaal onverwacht, voegde hij er bij: 'la scéance est levée'!

Verschillende buitenlandsche vertegenwoordigers hadden het voornemen, officieële dankbetuigingen tot de Regeering enz. uit te spreken, doch dit was onmogelijk. Duidelijk bleek de toeleg, om door het plotseling opheffen der vergadering, den heer Sluys te beletten het woord te vragen, om het vermelde telegram voor te lezen.

De heer Sluys vroeg het woord en eene onbeschrijfelijke verwarring volgde; de aanhangers van Fosséprez brulden, schreeuwden, stampten enz. om den heer Sluys onverstaanbaar te maken en Fosséprez schreeuwde, dat hij volhield hetgeen hij gezegd had en dat men dit bevestigd kon vinden in Demeny's werk: 'Evolution de l'Education Physique en France.'

Temidden van deze verwarring trachtte de heer Sluys het telegram voor te lezen en zij, die nog tegenwoordig waren, gingen daarna uiteen. Zoo bleef het dus nog een open vraag althans voor hen, die Lefebure's telegram niet geloofden, wie nu eigenlijk onwaarheid spraken, Fosséprez en Demeny of wel Lefebure...

In het Decembernummer van de Revue Gymnastique, waarvan ook bij het schrijven van het voorafgaande gebruik werd gemaakt[2)], vinden wij een brief van majoor Lefebure van 7 Sept. '10 aan den heer Sluys, welke brief het antwoord geeft en waarin hij o.m. schrijft:

'M. Fosséprez m'a donc accusé publiquement et en mon absence d'avoir systématiquement falsifié et tronqué le texte de la préface que M. Demeny a écrite en 1905 pour mon ouvrage de propagande "l'Education physique en Suède," acte

1) N.B. Gedurende het congres zijn er nooit sectiën gevormd, doch dit was den voorzitter blijkbaar geheel onbekend!
2) Aangezien ikzelf het Congres persoonlijk bijwoonde, sta ik ook zelf voor de waarheid van het voorafgaande in.

déloyal qu'il m'aurait en vain vivement reproché étant chez moi, en 1903.

Je me bornerai à répondre en vous soumettant la reproduction photographique de la lettre que M. Fosséprez m'a écrite en janvier 1903 et dans laquelle vous lirez *qu'il approuve lui-même et sans réserve les modifications que je proposais à M. Demeny d'apporter à son texte primitif qui m'est d'ailleurs revenu de Paris, corrigé et modifié de la main de M. Demeny lui-même accompagné de ses amitiés mentionnés au dos du document*.'

Bijlage II geeft ons de reproductie van dien brief van den heer Fosséprez, waaruit dus duidelijk blijkt, dat *Fosséprez wist*, *dat Lefebure aan Demeny voorstellen had gedaan* tot het aanbrengen van wijzigingen (men zie aan het eind van den brief: 'Je pense que Demeny ne fera pas de difficulté à modifier son travail selon votre désir. *Il ygagnerait en clareté et en vérité*.'

De majoor Lefebure gaat dan verder voort: 'Vous m'assurez que M.G. Demeny a tenu à déclarer au Congrès que la préface qui figure dans mon ouvrage est bien de lui, mais qu' une partie du manuscrit en avait été supprimée.

Il n'y a aucun doute à cela, et *c'est M. Demeny lui-même qui a décidé de supprimer de la préface le paragraphe relatif aux applications militaires de la gymnastique*,[1)] comme en témoignent les deux lettres, dont je vous soumets également la reproduction photographique.'

Men zie bijlage III, gedateerd 25 Januari 1903, welke gevoegd was bij het manuscript van het voorbericht; C[t]. Lefebure sprak hierover met Fosséprez, die hem op 29 Jan. den hiervoor genoemden brief schreef, (bijlage II) en stelde aan Demeny wijzigingen voor, op welk schrijven hij antwoord ontving in Demeny's brief van 31 Jan. 1903 (bijlage IV), waaruit ik o.a. aanhaal: 'Mon cher Commandant, Je vous renvoie immédiatement la nôte *avec modifications*[1)].....J'y ai fait les corrections demandées et *j'ai même supprimé* tout le passage relatif à l'application militaire, me réservant de la développer ailleurs.'

1) Ik cursiveer.

1) Ik cursiveer.

Bijlage II

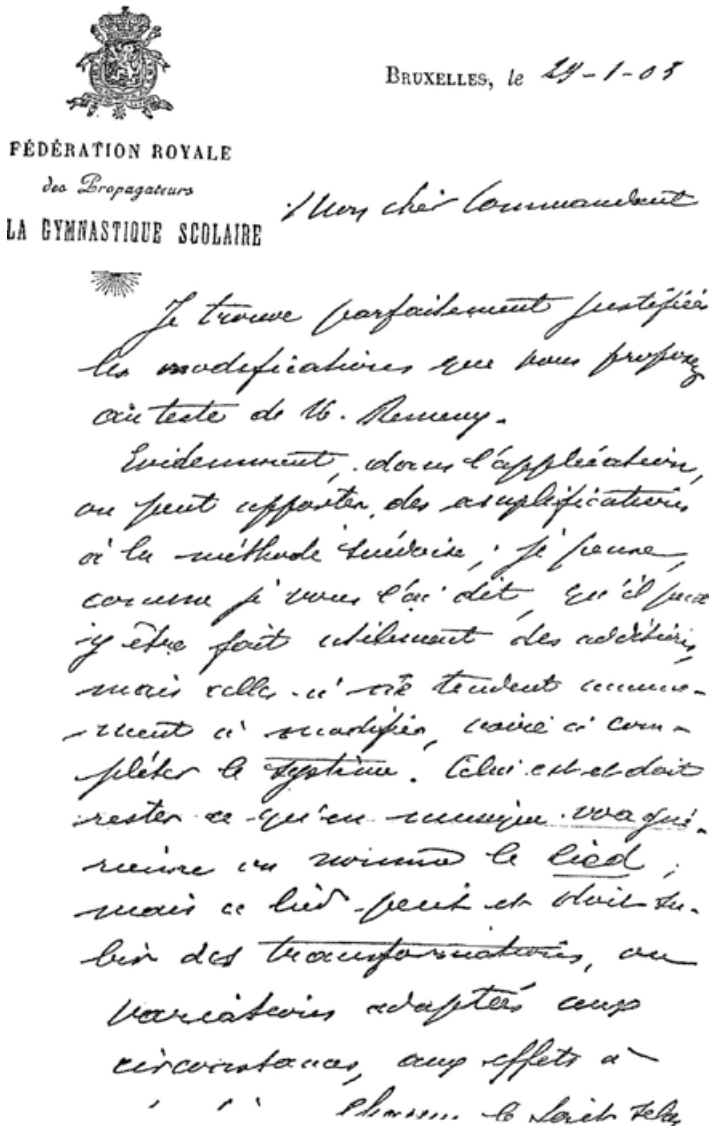

FÉDÉRATION ROYALE
des Propagateurs
LA GYMNASTIQUE SCOLAIRE

BRUXELLES, le 24-1-05

Mon cher Commandant

Je trouve parfaitement justifiées les modifications que vous proposez au texte de M. Renney.

Evidemment, dans l'application, on peut apporter des explications à la méthode suédoise; je pense, comme je vous l'ai dit, qu'il faut y être fort strictement des adhérents mais elle n'a pas tendu communément à modifier, mais à compléter le système. Celui-ci doit rester ce qu'il est comme principe mais il doit subir des transformations, des variations adaptées aux circonstances, aux effets à

Bien à vous

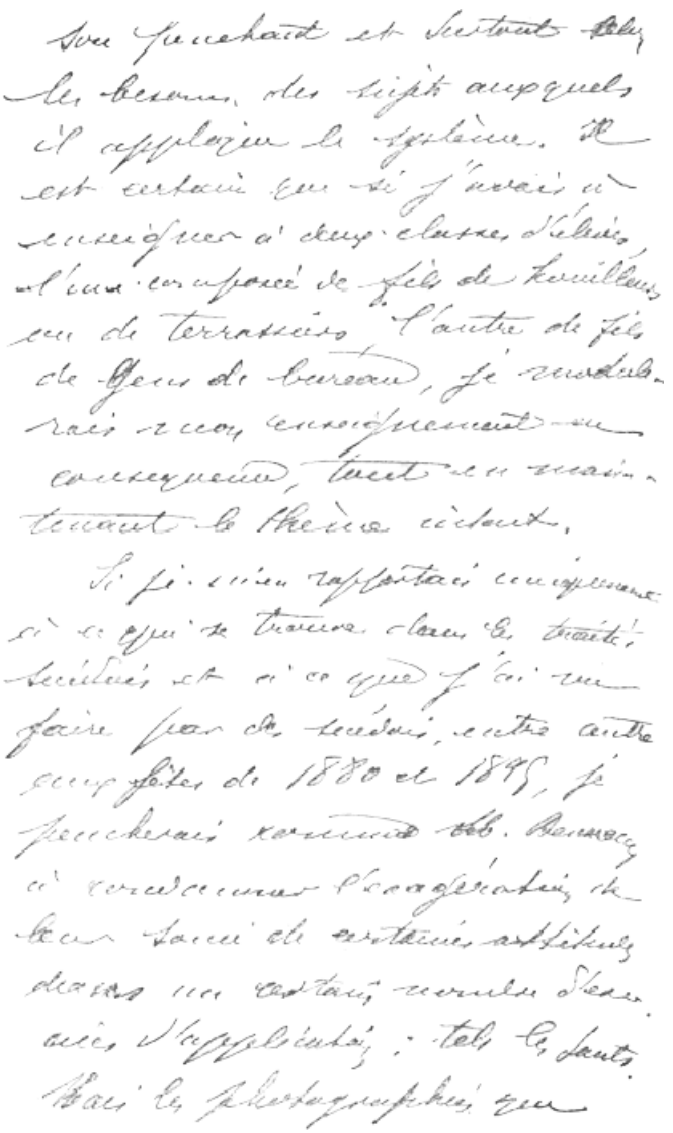

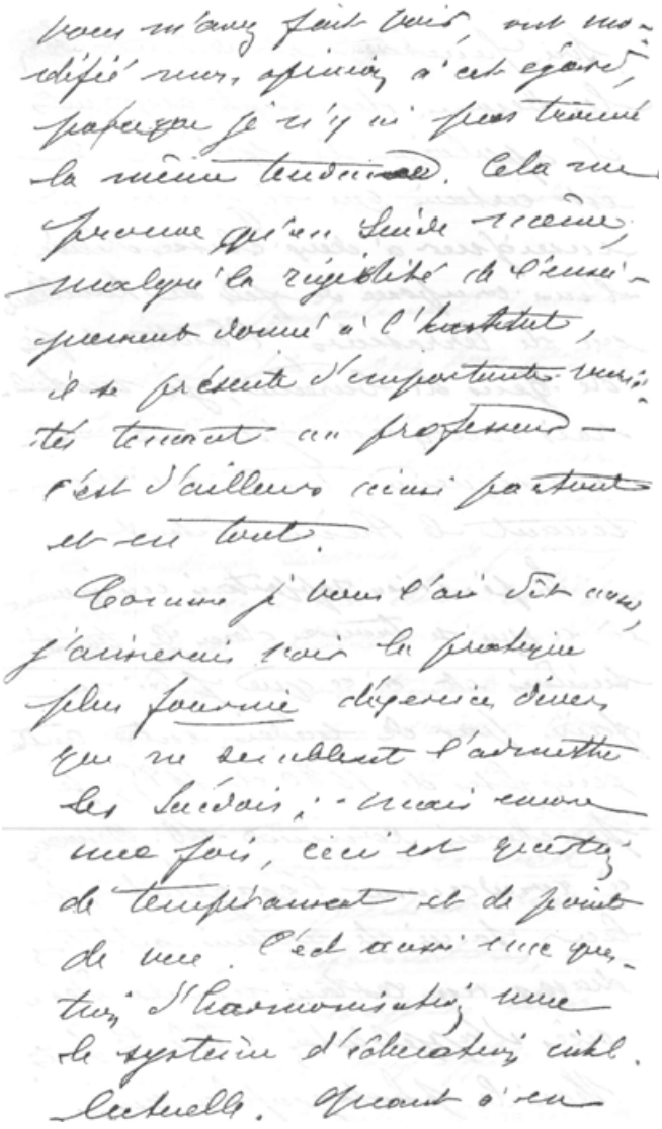

vous m'avez fait avec une modestie mon opinion à cet égard, puisque je n'y ai pas trouvé la même tendresse. Cela me prouve qu'en dépit [illegible] malgré la réputation et l'encouragement donné à l'Institut, il a présenté d'importantes difficultés tenant au professeur — c'est d'ailleurs ainsi partout et en tout.

Comme j'aurais dû avec vous, j'aimerais voir la première pièce jouée depuis deux ans, qui ne semblait s'adresser [illegible] aux Suédois; mais encore une fois, ici on excite du tempérament et de la pointe de vue. C'est aussi une question d'harmonie avec le système d'éducation actuel. Quant à en

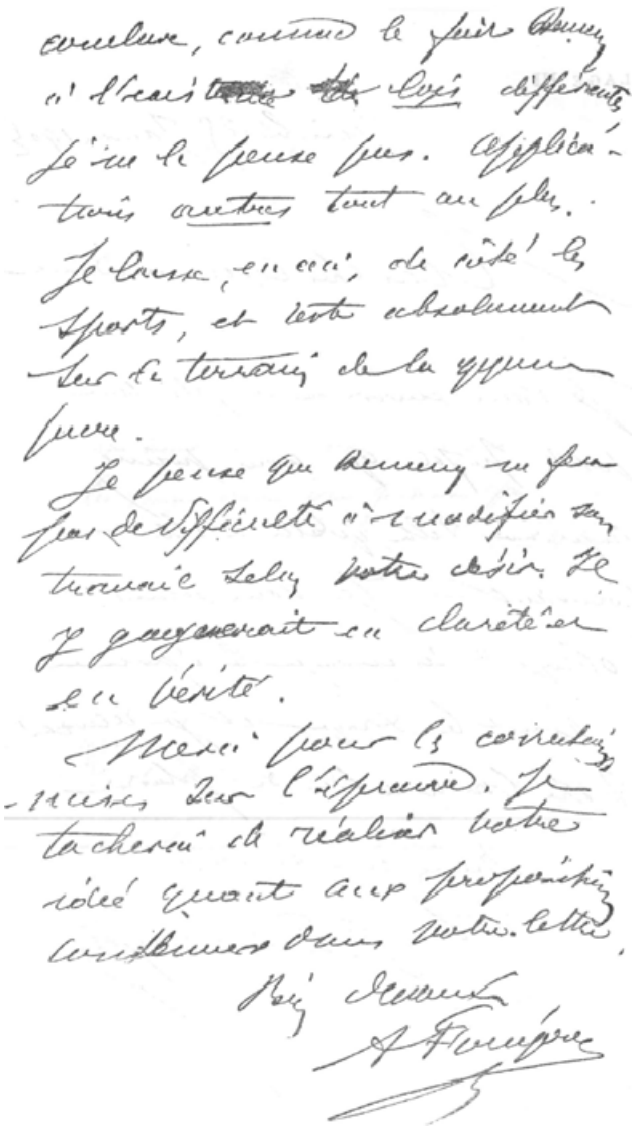

couleur, comme le jour Amen
si d'eau tête ~~de~~ Lyé différents
Je in le jeune pur. Appliéa-
tions autres tout au plus.
Je laisse, en ceci, de côté les
sports, et reste absolument
sur le terrain de la grande
guerre.
Je pense qu'Amen ne fera
pas de difficulté si nous modifions son
texte selon votre désir. Je
le soumettrai en clarté en
et en vérité.
Merci pour les corrections
suivies sur l'épreuve. Je
tâcherai de réaliser votre
idée quant aux propositions
contenues dans votre lettre.
Bien à vous
A Fumière

Bijlage III

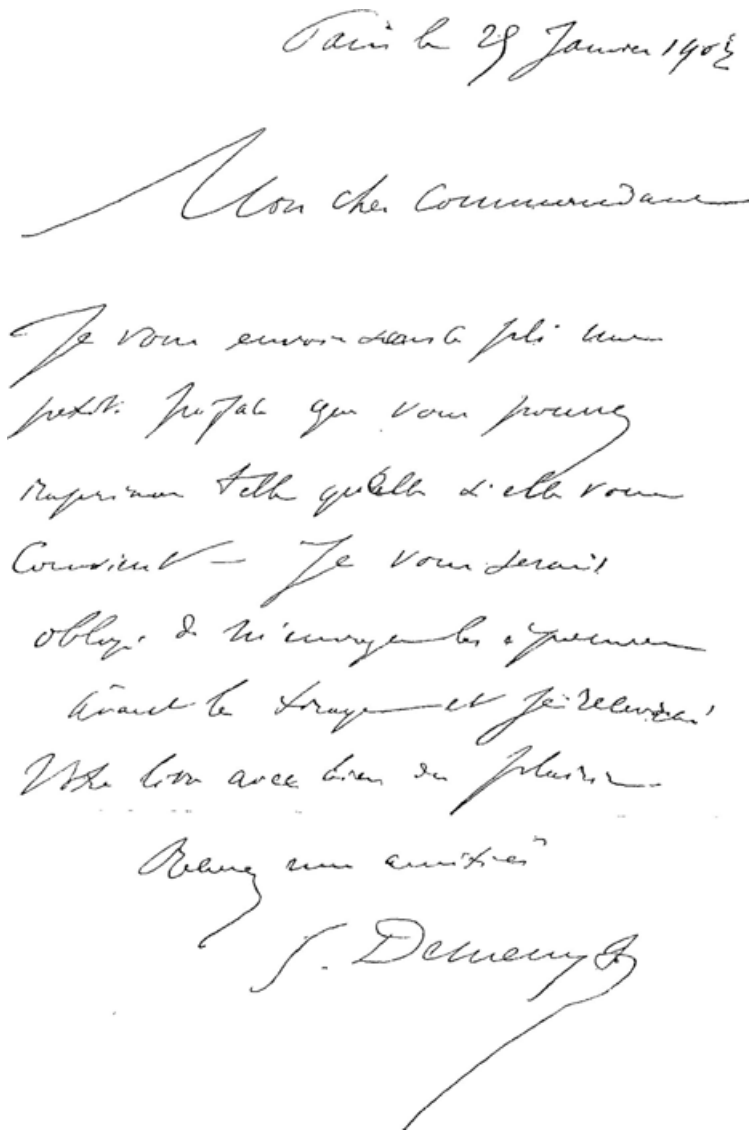

Paris le 28 Janvier 1905

Mon cher Commandant

Je vous envoie dans ce pli deux
petits journaux qui vous feront
connaître enfin cette vérité
connue — Je vous serais
obligé de me renvoyer ces journaux
quand je serai à Bruxelles
Votre bien affectionné
Rolin Jaequemyns

L. Delmeyns

Bijlage IV

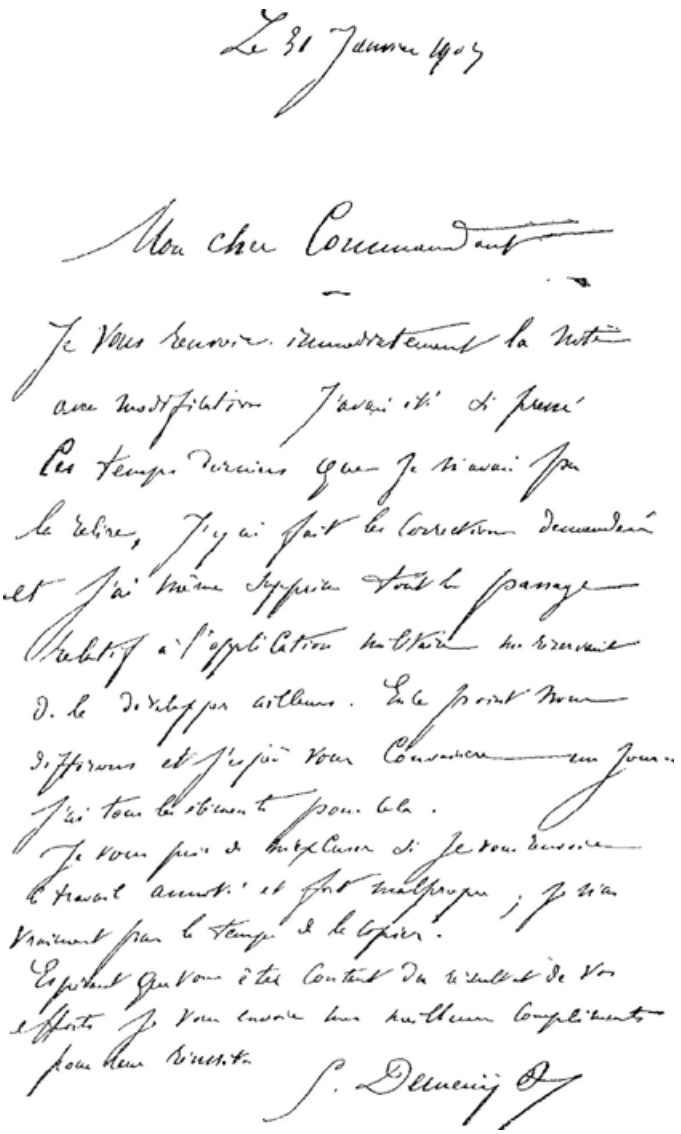

Le 31 Janvier 1905

Mon cher Commandant

Je vous renvoie immédiatement la note avec modification. J'avais été si pressé les derniers temps que je n'avais pas le relire. J'y ai fait les corrections demandées et j'ai même supprimé tout le passage relatif à l'application du service de renseignements. Je le développerai ailleurs. Sur le point nous différons et j'espère vous convaincre un jour. J'ai tous les éléments pour cela.

Je vous prie d'excuser si je vous renvoie l'travail aussi vite et fort malpropre ; je n'ai vraiment pas le temps de le copier.

Espérant que vous êtes content du résultat de vos efforts je vous envoie mes meilleurs compliments pour vous & votre

S. Dellevoij

Hieruit blijkt onomstootelijk, dat, terwijl Lefebure slechts wijzigingen had voorgesteld, Demeny uit eigen beweging het gewraakte gedeelte geheel heeft weggelaten.

Maar dit heeft Demeny blijkbaar toch niet weerhouden, om in zijn werk: 'Evolution de l'Education Physique en France' (1909) op blz. 125 te schrijven: 'La préface écrite en tête du livre sur l'Education physique en Suède du Commandant Lefebure n'est pas toute ma préface, *elle a été tronquée* et les observations qui n'étaient pas favorables au système suédois ont été enlevées.' Maar Demeny vergeet er weer bij te zeggen, dat die wijziging met gemeenschappelijk overleg is geschied!

Zeer terecht schrijft de Majoor Lefebure in zijn brief van 20 Sept. aan den heer Sluys naar aanleiding van Demeny's en Fosséprez' handelingen, nadat hij heeft medegedeeld, hoe hij van verscheidene Belgische en buitenlandsche leden van het bewuste Congres brieven heeft ontvangen, waarin die leden hunne verontwaardiging uiten over Fosséprez' niet te qualificeeren optreden en mededeelen, dat tegenstanders van het Zweedsche stelsel zich op Demeny's en Fosséprez' verklaringen beroepen: 'Bien que je me sois jusqu'aujourd'hui scrupuleusement interdit de faire aucune polémique personelle, je me vois dans l'obligation morale de répondre à ses accusations que j'avais cru d'autant plus pouvoir dédaigner qu'elles sont invraisemblables; mais l'interêt de la cause du progrès en éducation physique rend nécessaire une réponse.'

'Comme M. Demeny, page 133 de son ouvrage de 1909, je dirai: si je dédaigne les attaques personnelles, je ne puis laisser détruire mon oeuvre, je la défends contre les attaques injustes.'

Er ware in verband met deze kwestie nog meer mede te deelen, dat een zeer ongunstig licht werpt op de mentaliteit van Demeny en Fosséprez, doch ik wil volstaan met hier nog bij te voegen, dat Demeny in antwoord op het artikel van den heer Sluys in de Revue Gymnastique, aan de Redactie een brief[1)] gericht heeft, waarin hij thans o.m. erkent, dat het

1) Deze brief zal in het Maartnummer van de Revue Gymnastique worden opgenomen.

weglaten van de zinssneden, betrekking hebbende op de militaire toepassingen, met zijne instemming plaats had; hij lasterde dus, toen hij den Majoor Lefebure daarvan beschuldigde (blz. 125 van zijn werk v. 1909). Demeny verontschuldigt zich met te zeggen: ‘Il faut avoir de singulières intentions à mon égard pour me faire un crime d'un geste de politesse, surtout à propos d'une préface qui est toujours *une occasion d'éloges et non une progression de foi*’ en dat hij de wijzigingen heeft goedgekeurd: ‘par courtoisie et sans y attacher d'importance’. Vreemde opvatting voor iemand, die beweert slechts de wetenschap te willen dienen, te zijn ‘un simple observateur de la Nature’, die slechts de *waarheid* zoekt!

Dat Demeny trouwens bij het neerschrijven van zijne meening niet alleen met zijne wetenschappelijke overtuiging rekening houdt, blijkt zeer afdoende uit zijn brief (bijlage I) waarin hij o.a. schrijft, dat zijn werkje: ‘Guide du maître’ ‘aurait été tout autre si j'avais écrit pour vous (d.i. Lefebure) ou pour des hommes, amis du progrès et de la vérité’!

Hierbij komt nog, dat de thans door Demeny weggelaten zinssneden, die betrekking hadden op de militaire *toepassingen*, in geen enkel opzicht de beteekenis van de thans in het voorbericht uitgesproken meening wijzigden of, zij het ook maar gedeeltelijk, te niet deden.

Uit datzelfde schrijven blijkt tevens de wijze, waarop het eclectische stelsel is geboren; thans verloochent dit bastaard kind zijn eigen vader!

Waar men tegenwoordig in Nederland meer en meer de zaak der lichamelijke opvoeding gaat bevorderen en ter hand nemen, hetgeen niet het minst blijkt uit het feit dat de belangrijke tijdschriften, waaronder ‘de Beweging’, aan artikelen over dit onderwerp gastvrijheid verleenen, kwam het mij gewenscht voor, dat ook Nederlandsche belangstellenden op de hoogte zijn, van enkele bijzonderheden van den strijd, welke in Frankrijk en België heeft gewoed.

Nagedachtenis aan Frans Bezemer Sr.
Door
W.L. Penning jr.

Wijsbegeerte is levensbespiegeling, *geen doodsbetrachting*.
VAN VLOTEN.

Wat soms me een blos naar 't aanzicht joeg
In jongste' -, uw niet-meer uitgaanstijd:
Geen late komst hoorde ooit verwijt!
Elk heengaan 't vriend'lijkst ‘Mórgen vróeg?...’

Nog voel 'k dien blos nu 'k, vreemd bevrind,
Voor 't eerst in stille kamer kom -
Door één zoo'n trek uw beeld weêrom
In 't warmst van mijn gedachten vind;

En daar 'k mij naar uw sponde richt -
Maar waar geen zwakke stem mij groet,
Geen hand de mijne meer ontmoet -
Loof 'k toch uit donk're wereld L i c h t !

Voor 't eerst en 't laatst legt zich mijn hand
Op 't voorhoofd, pas verkild en strak,
Waarachter schat van kennis stak -
Noest allerwege voortgeplant!

En kwistig strooide uw herftgetij
Al 't schoone, gretig opgelegd:
Het beste, in eeuw aan eeuw gezegd,
Herlaast, herdacht ge, en schonkt ge *mij*.

Verheugd, of *ik* úw helper was,
Koost ge alle dag uit kostb're spind -
Léés-kunstnaar gij als de a n d ' r e vrind -
Zalf die mijn blindheid als genas.

Oudste in den Driebond, jongste in schijn,
Elks liev'ling, hulp van klein en groot,
Als vroeger schier weêr huisgenoot,
Hielpt gij mijn herfst nog vruchtbaar zijn.

Den winter kende uw leven niet;
Kwik stapten uw haast tachtig jaar,
Gekroond met vol en donker haar,
Naar Rijswijk's bosch, om Rijswijk's vliet.

Zien deê 'k dan al waar hij van sprak,
Wiens zorgzame arm vol teederheid
Me in alle weêr heeft rondgeleid,
Wiens hand - zich stal naar 't boek op zak:

Want buiten ging 't als binnenshuis;
Niemand gezelliger dan Gij!
Maar stond de greep naar 't b o e k u vrij,
Dan, wáár ge ook voorlaast, waart ge thuis.

't Zij omgestorte steenen paal,
't Zij dijkje of terp, 't zij muurtje of hek,

Waar schaduw viel op zitbestek -
Verhief, vereende ons, rijke taal.

Verraste ons kinderspel of groet,
Dan werd (naar 't aardig fluisterwoord)
‘De les’ gestaakt; en blij gestoord
Deed zich 't oud-Meesterhart tegoed.

Dat bracht ons tuintje of huis, en hier
Dit huis der stille kamer thans,
Vertellinkjes vol kleur en glans
Aangaande ook menig oud-scholier.

Hoe kostlijk vroolijk zat gij daar!...
- Al ging 'k eerbiedig met u om,
Dacht ik bij U aan ouderdom?
Aan voorgang op de zwarte baar?

't Kerkhof voorbij roept vogelschal
Naar beuken die weêr knoppen gaan,
Naar banken die te wachten staan -
Doch waar de vriend niet keeren zal -

Die 't landschap voor mij gadesloeg,
Besprekend (zacht, om 't zoet gefluit!)
Nieuws dat hij, O u d e b o e k e n *uit*,
DEN GULDEN WINCKEL binnendroeg;

De vriend, wiens potlood - graag van nut
Zoo mijn gepeins een vers verried -
Z i j n drukproef om de mijne liet,
Met een geduld nooit uitgeput.

Staêg kalm aan 't werk, hadt ge immer tijd;
Zóó slaagde ook uw verzamel-zin;
Maar p r e n t e n - o o g s t de wereld in...
Zulk afstaan kostte u zwaren strijd.

Wars bleef van rust het schrander brein,
Waaruit geen gave kwam gespoed
Die niet den weg nam door 't Gemoed -
Waar alles bloeide in zonneschijn.

Uw goedheid lachte uit open oog;
Als zielsmuziek was ze in uw stem;
Haar dankte uw wilskracht záchten klem
Waar ongedwongen elk voor boog.

Verscholen heerschte uw wijsheid, vriend,
Wiens zelfbeheersching tot aan 't graf
Uw lange leven wijding gaf,
En kloek-beschamend nog ons dient.

Zorg, smarten, hadt ge als iedereen,
Meer dan de meesten wel misschien;
Maar nooit liet ge and'ren kommer zien
Dan Meêlij's traan, waar z o n door scheen.

'Kom morgen mij'res wekken, vrind:'
In deze uw bede, als avondgroet,
Om slaap die niet kwam dan voor goed,
Schuwde uiterste ernst geen schalken tint.

Geen klacht bezoed'le dies mijn rouw...
Ik weet ook niet wat grooter is:

Mijn dank aan u, of mijn gemis
Nu 'k ván u ga - ter dood getrouw.

De stilte dempt mijn laatsten groet
Waar kort'lings ons G o d z e e g n e u ! klonk -
Man, wiens bestaan van blijheid blonk,
Uzelf-verloochnend man van moed.

Tot in berusting waart ge een held;
In uw vertrouwen bleeft ge een kind;
O wist ge hoe 'k u heb bemind,
Wiens geest als feestlicht mij verzelt -

- Verzellen b l i j f t in de' ouden bond,
Ook als naar zonne- of wolkenzwerk,
‘De stille man, daar bij de kerk!’
Niet opziet uit den moedergrond.

15 van Lentemaand 1911.

Gedachten over en Bezwaren tegen het Ineenschakelingsrapport (Voordracht)
Door
G. Slothouwer.

In de vijftiger jaren van de vorige eeuw bestond er in het zuiden van ons land, in Maastricht, een inrichting van onderwijs, die door den naam van koninklijk athenaeum ons met de herinnering aan het Amsterdamsche Athenaeum Illustre allicht van de wijs zou brengen. Dit Maastrichtsche athenaeum bestond toch uit twee paralel loopende inrichtingen, n.l. een ‘college’, dat wij als gymnasium zouden betitelen, en een ‘industrieschool’, welke wij zouden noemen hoogere burgerschool. Wanneer dit athenaeum is opgericht, is niet duidelijk; waarschijnlijk is het nog een product der Fransche omwenteling, een gevolg van de wet van 3 brumaire IV (25 Oct. 1795) en werd het geïnstalleerd in het dominikanerklooster, waar beide inrichtingen, H.B.S. en gymnasium nog zijn gevestigd. Toenmaals, n.l. in den Franschen tijd, had de school achtereenvolgens verschillende namen, école centrale, lycée en école secondaire. Hoe uit de laatste het athenaeum zich heeft ontpopt, is mij op 't oogenblik niet bekend en doet ook niet ter zake.

Het athenaeum stond onder een Raad van Bestuur, bestaande uit mannen ‘uitmuntende door geboorte, wetenschap en ambt’ en twee rectoren, één voor het zesjarige college of

gymnasium, één voor de vierjarige industrieschool of hoogere burgerschool. Het onderwijs aan het college bevatte Grieksch, Latijn, oude en nieuwe geschiedenis, oude en nieuwe aardrijkskunde, wiskunde en in het bijzonder ook Nederlandsch, ‘zullende’, zegt een der bepalingen, ‘er bepaaldelijk gelet worden op de Nederduitsche taalgronden en op den Nederduitschen schrijfstijl.’ Het onderwijs aan de 2e afdeeling bevatte behalve de vier moderne talen - ik schrijf bij gemis aan programma over van een rapport over naarstigheid en vorderingen van een der leerlingen - nog geschiedenis, aardrijkskunde, wiskunde, werkdadige meetkunde, sterrenkunde, werktuigkunde, natuurlijke geschiedenis, natuurkunde, scheikunde, analytische scheikunde en practische oefeningen, warenkunde, handelswetenschappen, hand- en lijnteekenen. Zooals men ziet, ontbreekt het niet aan de veelheid van vakken, evenmin als op de hoogere burgerschool van heden. Dat er eenig verband is tusschen beide zal u straks worden duidelijk gemaakt.

Laat ik eerst iets zeggen van de resultaten van het onderwijs aan dit athenaeum. Voorop sta, dat de inrichting in Maastricht zeer populair was; men was ingenomen met het onderwijs: en geen wonder, want welke plaats nemen de leerlingen dezer school in de latere maatschappij al in - voor mij het voornaamste criterium over een school. - 't Is mij gelukt eenige namen bij elkander te vinden en dat is bij gemis aan archief een gelukkige omstandigheid. Hier dient bescheidenheid toegepast, want vele dragers dier namen zijn nog in leven. Ik noem uit een tienjarige periode een onzer bekendste gezanten, twee oud-ministers, twee luitenant-generaals, een inspecteurgeneraal van den Waterstaat, een ingenieur van den Waterstaat, die zich op wetenschappelijk gebied onderscheidt, een kamerlid, wiens adviezen aan de regeering van dien invloed zijn geweest, dat een geheel deel van ons grootsch verleden, vergeten en verwaarloosd, weer voor den dag werd gehaald en verzorgd, twee stoombootondernemers, een directeur van een goed bekende hoogere burgerschool, een directeur tevens organisator van een onzer grootste tramwegmaatschappijen, verscheidene officieren. Geen wonder dat dit athenaeum bezocht werd door jongelui, die veraf woonden: ik zag er onder uit Nijmegen, Arnhem, zelfs uit Rotterdam, waarbij vooral niet

te vergeten is, dat de gemeenschap met Maastricht toen vrij moeilijk was.

Me dunkt, de gedachte moet bij ieder opkomen, die zulke resultaten waarneemt, dat een school, die zulk een voortreffelijke vooropleiding geeft, een model moet wezen, als het er op aankomt om dergelijke scholen te organiseeren. Welnu, dat is gebeurd. Een staatsman met vooruitzienden blik, begrijpende dat de resultaten van zulk een school moesten zijn als straks ons is gebleken, was na de Aprilbeweging van 1853 in nadere betrekking gekomen tot de stad van dat athenaeum. 't Was Thorbecke, de afgevaardigde van Maastricht, en toen hij, weer minister geworden, de wet op het middelbaar onderwijs tot stand bracht, riep hij den rector van de 2e afdeeling van het Maastrichtsche athenaeum Dr. Steyn Parvé tot zich om als eerste inspecteur mee te werken aan de organisatie der hoogere burgerscholen. Geen wonder dat het programma van de 2e afdeeling van het koninklijk athenaeum te Maastricht wonderlijk veel gelijkt op dat van onze hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus. De Staatswetenschappen zal Thorbecke er wel zelf hebben tusschen gevoegd.

Het heeft mij ten zeerste verbaasd, dat van dit historisch zoo belangrijk feit geen melding wordt gemaakt in het rapport der Commissie van ineenschakeling, verschenen in het midden van het vorige jaar, hoewel toch Dr. D. de Loos in zijn Organisation de l'enseignement secondaire dans le Royaume des Pays-Bas (blz. 40) wel eenige aanleiding geeft om in die richting te gaan zoeken. Immers wijst hij er op, dat in 1863 31 gymnasia een tweede afdeeling hadden, gezamenlijk door 585 leerlingen bezocht, die dus met de losmaking dier tweede afdeelingen om zoo te zeggen de oudste leerlingen werden onzer eerste hoogere burgerscholen.

't Spreekt van zelf dat de hoogere burgerschool van Maastricht dadelijk na de oprichting verreweg het grootst getal leerlingen had van alle toen opgerichte hoogere burgerscholen.

Wist de commissie tot reorganisatie van ons onderwijs hier niets van en zoo ze het wel wist, waarom heeft ze dan gezwegen? Was het omdat ze niet de aandacht wilde vestigen op de reusachtige ontwikkeling, die de tweede afdeeling der

gymnasia na de emancipatie der wet in 1863 als hoogere burgerschool heeft doorleefd, die begonnen in 1864 met een totaal van 750 leerlingen in 1908 is geklommen tot een totaal van 12582 leerlingen, terwijl de gymnasia in 1864 een getal van 1013, in 1908 een totaal hadden van 2183. Ziet men bij de eerste een verzeventienvoudiging, bij de laatste slechts een verdubbeling, een normale toeneming in overeenstemming met de vermeerdering van de bevolking en van de algemeene welvaart. De eerste vermeerdering wijst dus op een ontzaglijke behoefte van de ouders naar hoogere ontwikkeling voor hun kinderen om hen in den strijd der denkbeelden en om het bestaan weerbaar te maken, een behoefte als wij slechts kennen in de dagen der renaissance.

Waarom, vraag ik, heeft de Commissie niet een onderzoek ingesteld, hoe het kwam, dat de beide afdeelingen der gymnasia van vóór 1863 uit elkaar moesten worden genomen, terwijl zij zelve het plan opvat om ze weer te vereenigen onder een anderen, voor ons nieuwen, maar, o schrik voor alle antirevolutionairen! aan de revolutie ontleenden naam van lyceum. Was het om de in 1863 geëmancipeerde 2e afdeeling, als hoogere burgerschool tot grooten bloei gekomen, weer als afdeeling C te maken tot slippendraagster van afdeelingen A en B, door de Commissie beschouwd als eigenlijk centrum van het lyceum, en als zoodanig vertroeteld: bedorven meisjes, wier afgedragen kleeren nog mooi genoeg zijn voor haar zuster? Maar dan is de subcommissie, die ten opdracht kreeg om een ontwerp gereed te maken en haar denkbeelden uiteen te zetten over de beste vooropleiding voor hooger wetenschappelijke studie, doch daarbij gedetermineerd werd om in elk geval in de twee eerste jaren van het gemeenschappelijk onderwijs voor alle leerlingen van het lyceum het Latijn op te nemen, er de dupe van geworden, dat zij zich bij die voorwaarde heeft neergelegd en zich in dat schuitje mee heeft laten nemen. Want wat blijkens de geschiedenis der laatste vijftig jaar in de historische lijn ligt van ons onderwijs, dat wordt met slimme beredeneering weggedrongen naar achteren, in een hoekje gestopt, zooals het geheele rapport van de subcommissie, zoo mooi, zoo logisch in elkander gezet, zoo breed gedacht, zoo ideëel voortkomende uit het brein van

ervaren, goed overdenkende, het leven begrijpende, de behoefte der toekomst voorziende mannen, door een kleine meerderheid van de hoofdcommissie bejegend wordt met de vriendelijkheid van oudere zelfvoldane menschen tegenover origineele opvattingen en uitingen van aankomende jongelui, niet beseffende, dat in die denkbeelden de kiem reeds is gelegen van een dagend tijdperk van anders denken, grooter durf en beter doen. Het is dus ook niet te verwonderen, dat die Hoofdcommissie zich evenmin afvraagt, wat er wel noodig is voor de opleiding tot officier bij 's Lands leger, tot officier op onze vloot, tot ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur in Oost-Indië, tot notaris, tot ontvanger bij de belastingen, tot ambtenaar onzer beide groote spoorwegmaatschappijen, voor de studie aan de komende landbouwhoogeschool; nog veel minder wat onze Indiën wel noodig hebben.

Voor dit alles - na korter of langer is dit tot stand gekomen - wordt nu verlangd voorstudie op de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus. De jongelui zullen allen voor 't vervolg moeten gaan langs het door de hoofdcommissie aangewezen wegje ter wille van de eenheidsidee der ineenschakeling: ze moeten allen gedwongen worden zich te onderwerpen aan een tweejarige studie van het latijn. Nemen we de getallen van het jaar 1909; de hoogere burgerscholen 5-j.c. hadden 9123 leerlingen, de gymnasia 2027: omdat *vier* van de *zeven* leden der hoofdcommissie volhouden, dat de uren van 't latijn niet kunnen verplaatst worden en ze de eenheid van opleiding niet willen laten schieten, moeten die 9000 zich maar schikken naar die 2000; dus terwille van het troepje aanstaande theologen en litteratoren moeten zich maar onderwerpen aanstaande ingenieurs, officieren van leger en vloot, notarissen, ontvangers, landbouwkundigen, ambtenaren Binnenl. Bestuur in O.-I. en artsen.

Maar ik spreek misschien nog te veel in raadselen. 't Wordt hoog tijd om uiteen te zetten de beginselen van het Rapport der Staatscommissie tot reorganisatie van het onderwijs, kortweg genoemd Ineenschakelingscommissie, dat brengen zou organisch verband tusschen de onderdeelen van het onderwijs, dat door verschillende wetten of ook wel geen wetten achtereenvolgens door ministers van verschillende richting was ge-

organiseerd, maar welker onderdeelen grootendeels niet of in te gering verband staan met de andere takken van onderwijs. Geen wonder, dat er te weinig perspectief was in het onderwijs, maar niemand durfde het aan om de hervorming op zich te nemen. De politiek zat in den weg. Vroeg men naar de meest noodzakelijke herziening, die van het M.O. geen minister durfde ze aan, uit vrees een storm te verwekken als de herzieningen van de wet op het L.O. van 1878 en 1889 hadden te weeg gebracht. Toch kon deze allerminst uitstel lijden: de wet van Thorbecke was het begin geweest, maar had niet alles kunnen regelen: allerlei vraagstukken kwamen om beantwoording vragen: er werd geen antwoord gegeven; de nieuw geboren toestanden waren met den sterken groei van het M.O. niet in overeenstemming; zoo ontgroeide het M.O. allengs aan de wet en de verwarring werd nog grooter. Het vakonderwijs nl. het ambachtsonderwijs werd geboren, maar stond buiten de wet; evenzoo grootendeels het landbouwonderwijs buiten de bij de wet bedoelde Rijkslandbouwschool: het kwam tot stand, maar stond buiten een wettelijke organisatie. En om het gebrek aan organisatie nog tot een desorganisatie te maken, werd het landbouwonderwijs met de stichting van een later tot departement uitgegroeide afdeeling Landbouw betrokken bij die afdeeling en bij dat departement en houdt de voeling en het verband met alle onderwijs dus op en zal iedere poging tot centralisatie daarop moeten stuiten, als waren we nog in de dagen van onze Republiek der zeven vereenigde gewesten.

De man, van wien men verwachten kon, dat hij met zijn organiseerend talent al zijn krachten aan de organisatie zou besteden en zich zoodoende verdienstelijk jegens het vaderland zou hebben gemaakt, heeft het niet gedaan. Wel heeft Dr. Kuyper twee wetsherzieningen op hooger en lager onderwijs tot stand gebracht, maar de herzieningen golden meer pecuniaire dan organisatorische beginselen. Voor de kwestie der organisatie is zijn optreden misschien wat al te zenuwachtig geweest: hij heeft deze overgelaten aan de wijze beraadslagingen eener staatscommissie welker rapport met de bijlagen twee lijvige 4° deelen van 1800 bladzijden beslaat en al menigeen tot zuchten en zelfs tot wanhopige blikken heeft gebracht, als hij bedacht, hoe hij zijn geweten kon geruststellen bij den strijd

tusschen het plichtsbesef van paedagoog en staatsburger tegen zóóveel papier en zóóveel letters, Gelukkig nu valt het doorlezen mee; al heel gauw bemerkt men, dat er veel in staat, wat best achterwege had kunnen blijven, wat, met groote gewichtigheid voorgedragen, mij de nuchtere opmerking van die kerngezonde Hollandsche vrouw tot haar bescheiden zoon in herinnering bracht: Jongen, je weet niet, hoe weinig verstand er voor noodig is om het land te regeeren. En als ik hierbij tot voorlichter mag dienen, dan is het om al dadelijk een heeleboel over te slaan, dat waarschijnlijk zeer lezenswaardig is, maar ons ditmaal geen belang kan inboezemen. Het vakonderwijs n.l. dat een zeer groote plaats in het rapport inneemt, laten wij ter zijde; evenzoo het rapport over het hooger onderwijs, dat vergezeld van de kritieken der faculteiten - een niet genoeg te waardeeren onpartijdigheid - reeds door die kritieken in de zwakke zijden wordt aangetast. Wat ons in de eerste plaats bezighoudt, is de kwestie der ineenschakeling van de drie onderdeelen, lager, middelbaar en hooger onderwijs, waarbij natuurlijk de middelste schakel de belangrijkste moet zijn, omdat deze de beide andere verbindt en bij elkander houdt.

Allen in de hoofdcommissie zoowel als in de verschillende subcommissies zijn het er over eens, dat het middelbaar of voorbereidend hooger onderwijs bij normale omstandigheden d.w.z. bij gezonde kinderen met gewone hersenen moet aanvangen op den leeftijd van twaalf jaar en dat het kind dan reeds een paar jaar Fransch moet hebben geleerd. Of daarmede de kwestie Fransch op de Lagere school ook is opgelost en van de baan, is een andere vraag, die ik niet gaarne zou beamen. Hiermede is volstrekt niet bedoeld, dat de volksschool wordt opgeofferd aan de belangen van 5% van alle leerlingen der lagere scholen, wier bestemming ligt in het verder onderwijs, iets wat te minder geoorloofd zou zijn, nu er een zekere, zeer billijke drang bestaat om de volksschool uit te breiden tot een zeven-, ja zelfs tot een achtjarigen cursus. De Staatscommissie geeft duidelijk aan, hoe ook op plaatsen, waar geen gelegenheid voor uitgebreid lager onderwijs kan worden geschapen, gemakkelijk kan worden voorzien in den eisch van Fransch op de gewone lagere school, zonder

het gewone onderwijs te schaden, o.a. door de eischen voor aardrijkskunde en geschiedenis wat te verminderen.

Verlaat het kind dus goed toegerust de lagere school, in het vervolg naar wensch van hoofdcommissie en subcommissies zonder examen, dan kwam tot nu toe voor de ouders het grootste bezwaar, n.l. welke richting ze voor hun kind moesten kiezen in overeenstemming met den aanleg, die dikwijls nog niet spreekt, geboorte, die veel gewicht in de schaal legt en dat zal blijven doen, financieele omstandigheden en...ijdelheid. De ineenschakelingscommissie zou een groot deel van die bezwaren opheffen door uitstel van die keuze en ter vergemakkeling soldeerde ze hoogere burgerschool en gymnasium aaneen tot een lyceum, maar schiep er een middelbare school naast, geschikt voor kleine plaatsen en platteland, die echter geenerlei voeling mag houden met, noch aansluiting mag hebben op het lyceum, al weer ter wille van het Latijn, en zoo komen wij nog verder van huis dan vroeger, toen de driejarige hoogere burgerschool velen streken te hulp kwam. Die driejarige hoogere burgerschool wordt echter door de hoofdcommissie ten doode opgeschreven met argumenten, die door de subcommissie ad hoc vrijwel ontzenuwd worden, maar toch met zekere hardnekkigheid worden gehandhaafd. Zoo beweert de hoofdcommissie dat de hoogere burgerschool met driejarigen cursus als voorbereiding voor den vijfjarigen cursus mislukt is. Op welken grond? Hierover zwijgt zij. De vereeniging van directeuren van hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus heeft over dit punt een onderzoek ingesteld, omdat zij nog twijfelt: mijn eigen ondervinding is maar gering, maar beslist. Het K.B. op de Rijks hoogere burgerscholen zegt hieromtrent, dat leerlingen, die de H.B.S. met driejarigen cursus hebben afgeloopen, alleen dan kunnen worden geplaatst in de vierde klasse van den vijfjarigen cursus, als de directeur der school, die zij verlieten, een verklaring afgeeft, dat hij ze geschikt acht voor het onderwijs in de vierde klasse. Welnu, mijn ondervinding is, dat de directeuren van die hoogere burgerscholen hiermee zeer nauwgezet te werk gaan. Heel vaak heb ik in strijd met den wensch der ouders van elders komende leerlingen in de derde klasse geplaatst, omdat hun directeuren hadden geweigerd die verklaring af

te geven en de uitkomst heeft hen in 't gelijk gesteld. En omgekeerd, wie geschikt werd geacht en in de vierde klasse geplaatst, was daar ook op zijn plaats. Duidelijk blijkt dus, dat de driejarige hoogere burgerschool hoewel georganiseerd voor eindonderwijs, ook in staat is om voor te bereiden voor de twee hoogere klassen der vijfjarige. Hoe kon dan de hoofdcommissie zonder nader onderzoek komen verklaren, dat de hoogere burgerschool met driejarigen cursus, als voorbereiding voor den 5-jarigen cursus, niet deugt? Ook acht de hoofdcommissie die hoogere burgerscholen overbodig, omdat in 1902 in plaatsen, waar geen hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus naast de driejarige stond het gemiddeld getal leerlingen slechts 42 was. De geschiedenis is soms erg ondeugend; de hoofdcommissie kon toen moeilijk weten, dat het gemiddeld getal leerlingen dier hoogere burgerscholen in 1908 was toegenomen tot 71 en dat er daarna nog eenige hoogere burgerscholen met driejarigen cursus zijn bijgekomen, n.l. te Steenwijk, Koevorden, Haarlem, Vlissingen, Eindhoven. Toch zonder de reden te zeggen acht de hoofdcommissie de driejarige hoogere burgerschool, waar nog zoo veel andere gemeenten naar snakken, als veroordeeld; zij wil ze veranderen in een Middelbare School. Och waarom ook niet? De naam doet weinig ter zake, en als er in het wezen der zaak verbetering komt, dan gaan we voorwaarts. En dat kan het geval zijn. Naast de verbetering, die hoofd- en subcommissie beide willen, verlangt de hoofdcommissie dat iedere gemeente van eenige beteekenis, nl. boven de 10.000 zielen, door de wet zal worden genoodzaakt om een middelbare school te organiseeren, zoodat werkelijk tegemoet zou worden gekomen aan den wensch van vele gemeenten, waar men thans verlangend uitziet naar een hoogere burgerschool met driejarigen cursus. Blijft alleen nog de vraag: zal dan ook worden voldaan aan den eisch, dat het onderwijs aansluit aan de inrichtingen van voorbereidend hooger onderwijs, zooals thans aan de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, zoodat de bewoners van verder afliggende streken en kleinere plaatsen niet genoodzaakt zijn om hun kinderen op 12-jarigen leeftijd aan anderen over te leveren, en ook provinciestadjes en platteland de zoo hoogst gewenschte bijdragen

kunnen geven voor het hooger onderwijs en de daar schuilende talenten ten bate van staat en maatschappij naar voren kunnen worden gebracht? Dit is een vraag, die we nog niet uitvoerig beantwoorden; eerst moeten we deze inrichtingen van onderwijs wat nader bekijken.

Gelijk men weet is alle hooger onderwijs vrij; alleen voor het afleggen van examens aan de inrichtingen van hooger onderwijs, ten gevolge waarvan de candidaat eenige rechten, ja zelfs benoembaarheid voor hooge staatsambten verwerft, daarvoor wordt geeischt eenige voorontwikkeling, die blijken moet uit een getuigschrift, verworven op een gymnasium of daarmede gelijk gestelde inrichting in het buitenland. Dit gymnasium nu geeft een zeer goede voorbereiding voor de studie van letteren, theologie en rechten, een vrij halfslachtige voor de studie van medicijnen en filosofie. Geen wonder, dat de maatschappij, die zich niet zoo gemakkelijk laat dwingen, als de mannen van bureau, studeerkamer en...staatscommissie zich wel voorstellen, een eigen weg zocht en vond. Wie zijn zoon geneesheer wilde laten worden en niet van plan was om hem ver van huis te zenden naar een gymnasium, waar het natuurwetenschappelijk onderwijs vrij stelselmatig werd verwaarloosd door de meestal zeer eenzijdig ontwikkelde rectoren, zond zijn jongen naar de dichterbij zijnde hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus en liet hem arts worden. Met den artsentitel ging het weldra als met den titel van ingenieur; wanneer men dezen had verworven werd niet meer verlangd naar het decoratieve deel van de opleiding: den doctorstitel. Ingenieurs en artsen hadden de fierheid om zich zelf genoeg te zijn, zich bewust welke plaats hun toekwam in de maatschappij. Wie in de natuurwetenschappen wilde studeeren, deed ongeveer hetzelfde, maar trachtte door middel van een staatsexamen, dat diende als suppletie van het eindexamen der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, zich den weg te openen tot de faculteitsexamens. En zoo geschiedde vrij algemeen; het gevolg bleef niet uit: de gymnasia werden vergelijkenderwijze hoe langer hoe minder bezocht; niettegenstaande de toeneming dier inrichtingen door oprichting van bijzondere gymnasia bleefhet getal leerlingen vrij constant in overeenstemming met de bevolking;

de universiteiten trokken hoe langer hoe meer studenten; de hoogere burgerscholen leverden een groot contingent. Ik zal U niet vermoeien met cijfers maar moet er toch een paar noemen om mij te zuiveren van de verdenking van overdrijving. In 40 jaar zijn van de bezitters diploma hoogere burgerschool vijfjarigen cursus 2971 naar de universiteit gegaan, in het jaar 1908 van de 914 geslaagden: 196, terwijl in dat jaar 218 leerlingen van alle gymnasia werden bevorderd naar de universiteit. Toch heeft het gymnasium een groot voordeel boven de hoogere burgerschool, nl. uitstel, ik zeg niet van beroepskeuze maar van studiekeuze, en dus gelegenheid voor ouders om na te gaan, voor welke studie hun kinderen den meesten aanleg hebben. Eerst na het vierde studiejaar behoeft men te kiezen, en de bezitter van het eindgetuigschrift is bovendien geprivilegieerd, doordat hij recht heeft tot de examens aan de Technische Hoogeschool, Rijks hoogere land-, tuin- en boschbouwschool, gelijkelijk mag mededingen voor candidaatambtenaar Binnenlandsch Bestuur O.-I., notaris, ja zelfs eerstdaags voor de Koninklijke Militaire Academie. Toch blijft de maatschappij de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus de voorkeur geven, niettegenstaande de groote gebreken, die haar aankleven, gebreken die door de beste deskundigen het meest gekend en allerminst onder stoelen en banken geschoven worden, en die ze zelf wel door hun toewijding verzachten, maar niet wegnemen kunnen, omdat ze voortvloeien uit de wet, die men sedert 1863 uit politieke voorzichtigheid maar nooit heeft willen herzien.

Komen we nu tot de plannen van de Ineenschakelingscommissie, dan zien wij al gauw, dat zij aan de uitwerking van het onderdeel voorbereidend hooger onderwijs een zeer voornaam gedeelte van haar aandacht, van haar belangstelling, van haar liefde heeft gewijd. We vragen dan in de eerste plaats, heeft de hoofdcommissie onpartijdig studie gemaakt van de maatschappelijke verschijnselen en zich ernstig afgevraagd, wat is met het oog op de belangen van de toekomstige maatschappij, op de toekomst van ons hooger onderwijs, die, als barometer der beschaving, aanwijzen moet den stand onzer cultuur, wat is met het oog daarop gewenscht en hoe is dat gewenschte te bereiken met inachtneming van de

wording van de bestaande toestanden? Heeft de hoofdcommissie studie gemaakt van de historische ontwikkeling van ons volk in de laatste vijftig jaren?

En het antwoord moet dan, zij het ook voor de maatschappij een groote teleurstelling, beslist *neen* zijn.

Om te beginnen vraagt zich de hoofdcommissie af, wat het doel was van Thorbecke bij de oprichting van de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus. Zeer terecht. Zij beroept zich op de woorden van dien staatsman in zijn Memorie van Toelichting op de wet van 1863: 'Het middelbaar onderwijs omvat de vorming van die talrijke burgerij, welke, het lager onderwijs te boven, naar algemeene kennis, beschaving en voorbereiding voor de onderscheidene bedrijven der nijvere maatschappij tracht;' en 'Gaat men dus het onderwerp in zijnen aard, de stoffe en bestemming van het onderwijs na, dan zal opnieuw blijken, dat daarvoor bijzondere instellingen anders ingerigt en van een andere strekking dan die, welke naar de universiteit voert, worden vereischt.' En dus concludeert de hoofdcommissie, als dit het doel was in 1863, is de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus in 1910 voor de vorming tot de universiteit niet geschikt. Hoe nu? ontbreekt het der hoofdcommissie, voornamelijk bestaande uit mannen, die een historische opleiding hebben gehad en aan historische ontwikkeling zoo veel waarde hechten, ontbreekt het hun aan historischen zin om zóó oorsprong met ontwikkeling van instellingen te verwarren? Heeft dan ook de hoogere burgerschool geen ontwikkeling gekregen en is zij niet gansch anders geworden, dan Thorbecke oorspronkelijk heeft gezegd, daargelaten of hij het met het voorbeeld van Maastrichts athenaeum voor oogen heeft kunnen bedoelen? En als men die methode eens toepaste op de gymnasia? De latijnsche of groote scholen, de voorloopers der gymnasia, zijn oorspronkelijk opgericht om de koorknapen te onderwijzen voor hun kerkelijke werkzaamheden. Wie zou zich daarop nu beroepen om te trachten den gymnasia den hals om te draaien, en zou zich niet tevens belachelijk maken?

Ja zelfs haalt de hoofdcommissie een zinsnede van Thorbecke aan om te bewijzen, dat de hoogere burgerschool niet deugt voor de opleiding van artsen. Zie, als men dat leest, dan vraagt

men zich af: is het de commissie wel ernst geweest met de onpartijdigheid van haar onderzoek; is zij zich wel bewust geworden, dat iedereen onmiddellijk de overtuiging moet krijgen: de hoofdcommissie neemt positie tegenover de hoogere burgerscholen. Dat wordt nog duidelijker, als men de wijze nagaat, waarop zij de hoogere burgerscholen aanvalt, want zelfs hiertoe laat de Commissie zich verleiden. Om een wapen te zoeken, maakt ze gebruik van een rekensom: Volgens Buys zou het getal leerlingen van de vijfde klasse der hoogere burgerscholen bv. in 1901 55% hebben bedragen van het getal leerlingen vijf jaar vroeger in de eerste klasse. Vergeleek men dat bij de getallen van de hoogste en laagste klassen aan de gymnasia, dan was dit 58%, een geweldig verschil dus in het verloop van de klassen. Nu verrekent de hoofdcommissie die 58% tot 64%, en dat mag ze doen, omdat de gymnasia een klasse meer hebben, maar dat op de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in kleinere plaatsen, waar geen driejarige hoogere burgerschool bestaat, zoo heel veel leerlingen zijn, die nooit van plan zijn geweest om verder te gaan dan het einde van de derde klasse, daar houdt de hoofdcommissie geen rekening mee; en als dezen ook eens werden verrekend...? En als de hoofdcommissie diezelfde rekening eens ging toepassen aan de universiteiten en het aantal doctoraalexamens, arts-, apothekers- en acte-examens eens vergeleek met het aantal aangekomen studenten...wat zou ze dan vreemd staan kijken.

Maar ik vraag U is dat een methode van werken? en is deze methode niet als van zelf veroordeeld, wanneer ze met zulk peuterwerk aankomt en theorieën gaat opbouwen op verschilletjes van 3%, een verschil dat nog vermindert tot 2% als men de resultaten van de eindexamens vergelijkt en geheel weg zou vallen, als men tegenover de groote klassen der hoogere burgerscholen stelt de kleine klassen van zoo heel veel gymnasia, waar bijna privaatonderwijs wordt gegeven.

Dat lijkt niet het werk van ernstige mannen, gewoon om de zaken objectief te bekijken, maar van menschen, die uitgaan van een vooropgezette meening en van plan zijn tegenargumenten onopgemerkt te laten. Opmerkenswaardig b.v. is de redeneering, waarom het lyceum zesjarig moet zijn, zooals

het gymnasium dat is. Hier diende betoogd te worden, waarom dat gedeelte van het lyceum, dat de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus zal opnemen, zesjarig moet worden; de hoofdcommissie heeft gelijk: de hoogere burgerschool is thans te kort, maar hier was een uiteenzetting niet overbodig b.v. omdat het propaedeutisch examen in de geneeskunde diende teruggebracht te worden naar het lyceum, wat er als van zelf uit voortvloeit. Dat het gymnasium zesjarig moet blijven, behoefde niet meer beredeneerd te worden, dit sprak van zelf: niemand vroeg om bekorting. Nu schijnt het, of de hoogere burgerschool in de verlenging maar moet volgen, omdat anders de toekomstige afdeeling C te veel leerlingen naar zich toe zou halen. Ook wordt verzwegen, dat van de studenten in de medicijnen in de twintig jaren van 1887-1907 slechts ruim ¼ van de gymnasia afkomstig waren en dat van de professoren en andere leeraren in medische en filosofische faculteiten aan de universiteiten slechts 17% en van de leden der Koninklijke Academie afd. Wis- en Natuurkunde slechts 14% oud-leerlingen van de gymnasia zijn. Het ideëele van de studie der natuurwetenschappen hier zoo banaal in percenten uitgedrukt, wordt voorbijgezien: wat wonder zoo ook het literaire, het dichterlijke wordt verwaarloosd. Zou de hoofdcommissie nooit gehoord hebben dat de literaire beweging van 1880 is uitgegaan van oud-leerlingen van hoogere burgerscholen of wil ze dat met opzet voorbijzien? Heeft de hoofdcommissie zich wel afgevraagd en zoo ja, had ze dan niet dankbaar moeten herdenken, dat de talrijke langs de hoogere burgerschool gevormde artsen ons land hebben verlost van het groote gebrek aan geneeskundige hulp, waaraan ons vaderland vóór dien leed, en dat de sterftecijfers daardoor sterk zijn gedaald? En weet de hoofdcommissie, die zich beroemt te strijden voor het historisch nationale karakter van ons onderwijs dan niet, dat onze burgerij zoo heel anders is geworden, zoo veel levendiger, zoo veel ontwikkelder, zoo veel minder zelfvoldaan sedert de oprichting der hoogere burgerscholen, dat de Pieter Stastok en de Jan Salie er uit zijn gegaan?

Hoe zál dan nu het lyceum, dat het gymnasium en de vijfjarige hoogere burgerschool zal bergen, hoe zal dat er uitzien

en hoe zal daar opgelost worden de gewichtige kwestie van verschuiving van de beroepskeuze, die ik liever wil noemen studiekeuze. Vooraf dient te worden opgemerkt dat de toegang tot het lyceum zonder toelatingsexamen kan geschieden evenals tot de Middelbare School. Om nu tegemoet te komen aan den eisch van de verschuiving der keuze, wordt een gemeenschappelijk fondament gelegd, waarop drie gebouwen zullen worden opgericht. Dat fondament, of algemeen onderbouw genoemd, zal twee jaar duren, bestemd wezen voor kinderen van 12-14 jaar, voor alle leerlingen gelijk zijn en hun dus die ontwikkeling moeten bezorgen, die allen voor hun studie noodig hebben in de volgende vier jaren. Uit dien gemeenschappelijken wortel moeten dan opgroeien drie afdeelingen, elk dus durende vier jaar, waarvan één voor a.s. studenten in letteren, theologie en rechten met veel Latijn en Grieksch, dus de vroegere A-afdeeling der gymnasia, één voor de latere studie in medicijnen, filosofie en rechten, dus de vroegere B-afdeeling der gymnasia maar veel verbeterd, zonder Grieksch, met wat minder Latijn, en veel natuur-, wis- en scheikunde; en een derde afdeeling, de vroegere hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, uitsluitend tot opleiding voor de Technische Hoogeschool. Want alles is door de hoofdcommissie netjes afgeperkt in aparte hokjes, slechts bereikbaar langs aparte wegjes, komende uit een gemeenschappelijken hoofdingang. En hier steekt de hoofdcommissie merkwaardig maar zeker niet te haren voordeele af bij de subcommissie, die met groote breedheid, met heldere verziendheid en groot vertrouwen aan het verworven diploma van elke afdeeling ook het recht verbinden wil tot het afleggen van *alle* examens aan alle hoogescholen. Het ontbrekende zal de student, door het lyceum voorbereid op vrije studie, in zijn eigen belang en noodgedrongen wel bijstudeeren. De subcommissie begrijpt haar tijd, want zoo is het reeds eenigermate aan de Technische Hoogeschool, aan de Rijks hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool, en zoo wordt het aan de Koninklijke Militaire Academie. Maar zoo mag het niet volgens de hoofdcommissie, die iedere vrijheid aan banden wil leggen van testimoniums en tentamens, zooals indertijd aan de hoogere burgerscholen

sommige minder breed ontwikkelde leeraren de leerlingen tegenhielden, als ze niet precies hadden gehad, wat juist spookte in het hoofd van die leeraren. Die periode zijn we gelukkig voorbij aan de hoogere burgerscholen; de hoofdcommissie is helaas zoo ver nog niet.

En zoo heeft dan de Staatscommissie, geroepen voor de ineenschakeling, ter voorkoming, dat de studiekeuze op te vroegen leeftijd moet geschieden, die keuze op de gymnasia nog twee jaar vervroegd en voor enkelen van de afdeeling C (vroeger hoogere burgerschool) op denzelfden tijd gelaten met dien verstande, dat voor afgelegen plaatsen, waar men zich tevreden moet stellen met de middelbare school, men reeds voor het twaalfjarige kind moet weten, wat men met hem wil, want de overgang van de middelbare school naar het lyceum is hem verboden, zooals dat nu mogelijk is met de driejarige hoogere burgerschool naar de vijfjarige; en dus moeten de ouders, die hetzij terecht of ten onrechte in hun kind of kinderen wat meer zien, dezen reeds op twaalfjarigen leeftijd van huis zenden en de opvoeding aan anderen toevertrouwen, ten koste van veel leed en financieele zorgen. En waarom dat alles?

Omdat er in de hoofdcommissie gedreven wordt, zooals alleen kan gedreven worden door berijders van stokpaardjes, naar de opneming van het Latijn in den onderbouw, niettegenstaande de hoofdcommissie zelf in de inleiding van haar rapport heeft geschreven (I 39): ‘Het kenmerkende van het hooger onderwijs kan niet meer in de [zoogenaamde] geleerde vorming: in de studie van het Grieksch en Latijn als grondslag der opleiding gezocht worden, vooral thans niet, nu de technische hoogeschool is opgenomen in de hooger onderwijswet’: en later schrijft zij: (I blz. 584) Bij de reorganisatie van het onderwijs moet met dit bezwaar (nl. dat velen de studie van het Grieksch en Latijn als overtollige weelde beschouwen en den tijd, er aan besteed, niet waard) toch rekening worden gehouden, daar het te algemeen verbreid is om het niet te tellen.’ Het was ook niet de geheele hoofdcommissie die doordreef, het was de kleinst mogelijke meerderheid, die hier haar zin doorzet, want wel beroept ze zich op het oordeel van de subcommissie, maar deze was gedetermineerd door een haar verstrekte leiddraad, en al jaren vóór het verschijnen van het

rapport was het algemeen bekend, dat aan de subcommissie die leiddraad was gegeven en dat de meerderheid der hoofdcommissie uitdrukkelijk had gewild, dat in de eerste jaren Latijn zou worden onderwezen. Het is misschien de grootste zwakheid van de subcommissie geweest, dat zij zich dit heeft laten opdringen: dat zij zich niet vierkant daartegen heeft verklaard, maar haar toevlucht heeft gezocht in een facultatiefstelling met keuze tusschen Latijn en lijnteekenen, waar ze de zwakheid van haar positie mede bewijst; dat ze op goed af heeft gespeeld, hopende dat 'een algemeene verplichting om Latijn te leeren een al te sterken tegenstand zou ontmoeten en reeds daardoor veroordeeld was.' Welnu, en hierin ligt haar vrijspraak tegen deze aanklacht, de subcommissie is menschkundiger geweest dan de hoofdcommissie: de tegenstand is algemeen en openbaart zich duidelijk. Het was een doordrijven van de kleinst mogelijke meerderheid, die niet vroeg naar het belang en de ontwikkeling en het opnemingsvermogen van het kind maar dit na de lagere school een geestelijke indigestie tracht te bezorgen door het op twaalfjarigen leeftijd behalve Latijn nog Meetkunde, Algebra, Hoogduitsch en Natuurlijke Historie als nieuwe vakken ter verduwing op te dringen, waarmede die meerderheid duidelijk heeft bewezen niet te weten, wat kinderen van twaalf jaar kunnen en wat men van ze vergen mag,

De grootst mogelijke minderheid heeft zich gedrongen gezien tot een afzonderlijke nota. De leden Drucker, Hubrecht en Sijmons, alle drie hoogleeraren, de eerste in de rechten, de tweede in de filosofie, de derde in de letteren hebben verzet aangeteekend tegen 'de voor ons Nederlanders geheel nieuwe invoering van een over twee jaren zich uitstrekkend onderwijs in de beginselen van het Latijn voor aanstaande technici, officieren en andere categorieën van voor hooger onderwijs bestemde jongelieden, die tot dusver hun opleiding aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus ontvingen. Tegen een dergelijke generaliseering van een bepaalde wijze van geestelijke vorming, waar veeleer gestreefd moet worden naar ontwikkeling van individueelen aanleg en lust hebben [wij] bezwaar. Het gaat niet aan de natie met veronachtzaming van de historische lijn, waarin zich

onze onderwijstoestanden hebben ontwikkeld, te dringen in een bepaalde richting; integendeel moet erkend worden, dat ook zonder de beoefening van het Latijn de rijpheid van geest, noodig voor hoogere studie, kan worden verworven. Een idealistische vorming van den jeugdigen geest wenschen ook [wij]; ook [wij] staan voor een opleiding, waarbij niet uitsluitend, zelfs niet in de eerste plaats gelet wordt op het practisch nut van een leervak van het toekomstig beroep, maar [wij] betwisten, dat dit noodzakelijk het aanleeren van een oude taal zoude moeten meebrengen. In de moderne talen, wanneer die onderwezen worden door zelf klassiek gevormde wetenschappelijke docenten, in de geschiedenis der nieuwe volken, wanneer de continuïteit der beschaving bij dat onderwijs niet uit het oog wordt verloren, in de natuurwetenschappen, mits van een ideëel standpunt opgevat, ligt niet minder stof voor de vorming van een levensbeschouwing, die zich boven het utilistische weet te verheffen.'

En welke zijn nu de argumenten, die de meerderheid der hoofdcommissie heeft gebruikt om haar voorstel aannemelijk te maken voor de plaatsing van twaalf uur latijn in de twee eerste jaren? Wij nemen alleen een paar hoofdpunten, omdat er zooveel bijkomstigs bij wordt gehaald, dat de moeite van het overdenken niet waard is. 'Vooreerst moet men niet voorbij zien', wordt gezegd, 'dat het lyceum voorbereidt voor hooger d.i. wetenschappelijk onderwijs. Het is niet te ontkennen, dat onze geheele wetenschap den invloed van het Latijn heeft ondergaan, dat er geen vak van kennis is, bij welks beoefening men niet, wanneer men tot de eerste bronnen wil doordringen, terecht komt bij boeken en verhandelingen, in het Latijn gesteld.' Maar als dit dan het geval is, waarom dan niet het voorstel der subcommissie overgenomen en aan alle drie voorbereidingen het recht gelaten de richting te kiezen, die zij gaan wil. Of wil de hoofdcommissie, graag uit op dwang, *alle* physici dwingen om Huygens te lezen, *alle* medici om te bestudeeren de werken van Hippocrates, waarom dan geen Arabisch voor de beoefenaars der wiskunde, Italiaansch voor de juristen? Voorts zegt de hoofdcommissie, kan men het Grieksch en Latijn niet concentreeren in den bovenbouw van vier jaar. Waarom niet? zou ik willen vragen. Komen zelfs

deze talen niet veel meer tot hun recht, wanneer de leerling, goed onderlegd in de moderne talen, en flink ontwikkeld, zich op een leeftijd van 14 of 15 jaar daarin werkt? Hebben die leden van de meerderheid der hoofdcommissie wel eens gesproken met leeraren in oude talen, die jongelui van wat ouderen leeftijd opleiden en vernomen hoe snel dezen op de hoogte zijn? Ja ik heb wel eens gehoord, hoe onderwijzers, op rijpen leeftijd zich toeleggende op de studie der oude talen, zeer bekwame classici zijn geworden; me dunkt dit moet in de hoofdcommissie ook wel bekend zijn. Het onderwijs is veel intensiever, kan veel dieper gaan, geeft meer resultaat vooral, en hier heeft de hoofdcommissie vergeten of verzuimd haar aandacht op te laten vallen, omdat de twee eerste jaren van den onderbouw hebben gewerkt als roosters, waarop is blijven liggen, wat voor de verdere studie niet geschikt is; de min gewenschte elementen, de luie, de onbekwame kinderen, die het onderwijs zoo tegenhouden, zijn achtergebleven.

Maar o! die ironie der historie! Spijt alle theorie gaat de maatschappij haar gang; wij op onze studeerkamers en op onze bureau's letten daar werkelijk te weinig op. Het eenige, wat wij met onze stokpaardjes doen kunnen, is anderen menschen het leven zuur maken en tegen onze theorieën verbitteren. Terwijl de hoofdcommissie haar beschouwingen opmaakte, neerschreef en liet drukken, was er in den Haag een beweging om een lyceum op te richten overeenkomstig de nieuwe denkbeelden van opvoeding, een bizondere instelling van onderwijs, waar alleen in den vierjarigen bovenbouw van een der afdeelingen de oude talen zouden worden gedoceerd en een paar maanden geleden is aan dat lyceum het recht toegekend om examen af te nemen als aan de gymnasia en zijn aan het einddiploma dezelfde rechten toegekend. Aangezien het niet denkbaar is, dat de ernstige mannen, die dit lyceum hebben opgericht, iets anders op het oog hebben dan de degelijke ontwikkeling der leerlingen en hun breede voorbereiding voor hoogere studie, en het ook niet denkbaar is, dat de minister en zijn adviseurs op losse gronden de gelijkwaardigheid van dit Haagsch lyceum met de gymnasia erkennen, blijkt wel, dat het bezwaar van de kleinst mogelijke meerderheid der hoofdcommissie niet zoo zwaar behoeft te worden gewogen. En

dan wordt het toch wel wat mal, dat de hoofdcommissie ter wille van de aanstaande litteratoren en theologen van de gymnasia aan al de leerlingen der toekomstige lycea de twee jaar Latijn gaat opdringen; denk eens ter wille van 2183 leerlingen der gymnasia in 1909, waaronder nog de medici en juristen - stellig de grootste helft - worden 9873 leerlingen van de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in datzelfde gareel gedwongen, ik zeg niet, om goed Latijn te leeren, want dat zou een eerbiedwaardig beginsel zijn, maar om zich met de Latijnsche grammatica te oefenen en als ze er wat mee op streek zijn alles weer te laten varen. Laten we de getallen nog wat meer concreet beschouwen. In 1909 was het getal leerlingen op de drie hoogere burgerscholen met 5-j. cursus in Zeeland 390, dat van het eenige gymnasium in die provincie te Middelburg 33. Omdat deze 33 het Latijn niet kunnen missen, moeten de 390 de eerste beginselen ook maar leeren. Is het niet tijd om te vragen: Zijn de voordeelen van de vereeniging der beide inrichtingen van voorbereidend hooger onderwijs in een lyceum, wel waard de moeite van een proef en de kosten, die niet zeer gering zullen zijn, en zal er niet een groote teleurstelling en moedeloosheid het gevolg van zijn? De oud-minister Mr. de Marez Oyens heeft in de 1e Kamer reeds gewaarschuwd: ‘de verloving tusschen gymnasium en hoogere burgerschool moet maar zoo spoedig mogelijk worden verbroken. Van dat huwelijk moet naar mijn bescheiden meening niets komen. In de geestelijke wereld zijn, nog erger haast dan in de gewone, de gemengde huwelijken niet gelukkig. Wat niet bij elkander behoort, moet niet kunstmatig worden samengevoegd.’ En wie is in staat om te zeggen, waarom na 1863 de twee afdeelingen van de oude gymnasia niet bij elkaar konden blijven? Dit punt heeft de hoofdcommissie niet onderzocht.

Ik heb vaak gesproken van dwang en opdringen door de meerderheid der hoofdcommissie, het zijn harde woorden, maar blijkbaar zijn ze in de hoofdcommissie ook gebruikt. Immers in de Nota van de minderheid wordt ook gezegd, zooals we straks zagen, dat het niet aanging om het onderwijs in een bepaalde richting te dwingen. Goed beschouwd verloochent de hoofdcommissie zelfs liever haar oorsprong dan iets los te

laten. Geroepen om de inrichtingen van onderwijs zóó te organiseeren, dat alles één organisch geheel wordt, een mooie eenheid waar alles zich geleidelijk ontwikkelt, met overgang naar den leeftijd van het eene studiejaar in het andere, differentieerend naar gelang met het stijgen der jaren, met de ontwikkeling van den geest het verlangen openbaar wordt naar de studierichting, naar het beroep, dat de jongeling zich wenscht in overeenstemming met oeconomische positie en wensch der ouders: waar gelegenheid gegeven wordt aan de geestelijk begaafden van meer afgelegen plaatsen om langs de middelbare school tot hetzelfde doel te komen, verwerpt de hoofdcommissie dit alles ter wille van de idée fixe van het Latijn in den onderbouw en werkt de bestaande desorganisatie nog in de hand. Waarom toch? vragen we ons af, *waarom* zoo intransigent zich met slappe argumenten hardnekkig vasthoudend aan dit ééne belangrijke punt, dat haar betwist wordt door de minderheid der commissie, door de publieke opinie, zelfs door de meerderheid der vereeniging van leeraren aan gymnasia, deze laatsten allen deskundigen? Lang stonden we voor die vraag, toen plotseling licht werd ontstoken door een der leden van de Staatscommissie, tevens deel van de kleinst mogelijke meerderheid, toen hij in de Vereeniging van Christelijk Onderwijs in den Haag op een aanval op dit punt de klassieke opleiding verdedigde als krachtig middel in den strijd tegen het wangeloof, (Nieuwe Rotterd. Ct. van 16 Febr. 1911, Ochtendblad A, 2e blz. 4e kolom v.o.), omdat die opleiding aankweekt gezond idealisme en lust tot historische studie. Alweer dus de politiek! Dus niet het belang van het onderwijs, niet het belang van de leerlingen, niet het belang van de studie, van de wetenschap, van de maatschappij, maar de politiek. Het hooge woord is gesproken, en nu wordt ook begrepen, waarom van de zijde van de Staatscommissie in de Eerste Kamer bij den minister wordt aangedrongen om wat haast te maken; den ouders moet het vuur na aan de schenen worden gelegd om hen tot het besluit te drijven de kinderen terwille van een mogelijk tijdverlies in 's Hemels naam, dan maar vast Latijn te laten leeren, de middelbare school voorbij te gaan en ze op 12-jarigen leeftijd uit huis te sturen.

De commissie van ineenschakeling heeft haar taak van de

verlating van de studiekeuze dus zóó opgevat, dat zij den strijd heeft aangebonden tegen de hoogere burgerscholen, met Latijn als leuze...!

Is dat oprecht? Hebben ernstige mannen, mannen van beginselen hun taak zóó op te vatten? En zou Latijn werkelijk het wapen zijn tegen wangeloof? Maar de spotzieke historie heeft ook nu weer den spot gedreven met deze historisch aangelegde mannen. Nadat de hoofdcommissie haar taak is begonnen met den strijd tegen de hoogere burgerscholen op te nemen in haar leiddraad, zijn er twee protestantsch-christelijke en twee katholiek-christelijke hoogere burgerscholen bijgekomen, die dus het Latijn niet noodig hebben in den strijd voor hun geloof.

Vraagt men mij nu, of ik dan zoo'n tegenstander ben van klassieke studie, van klassieke voorbereiding voor de hoogere studie en van de gymnasia, wat men na een oppervlakkige beschouwing van het voorafgegane misschien zou zeggen, dan werp ik die veronderstelling ver van mij. Zelf heb ik een gymnasium bezocht, ben ik ruim 16 jaar werkzaam geweest aan gymnasia, waar ik van hoogstaande ambtgenooten veel heb geleerd en waar ik met liefde heb medegewerkt aan de vorming van leerlingen, die later mannen van beteekenis zijn geworden, van allerlei kerkelijke en politieke richtingen. Er is verschil in opleiding, maar dat verschil moet blijven ter wille van de maatschappij. Men moet de vrijheid der ouders in de keuze eerbiedigen. Ik sta in hoofdzaak nog op het zelfde standpunt, dat ik in 1895 innam, toen ik in de Tijdspiegel mijn denkbeelden hierover uiteenzette in een artikel: ‘Halfslachtigheid in het hooger en gymnasiaal Onderwijs’ en aandrong op verbetering van de opleiding dergenen, die zich aan de studie der geneeskunde en natuurwetenschappen wilden wijden. Maar krachtens datzelfde artikel moet ik bestrijden de halfslachtigheid, die zou verergeren in plaats van verdwijnen, die ons wil wijsmaken, dat het wangeloof wordt bestreden door Latijnsche grammatica, Latijnsche thema's en wat hakkelende lectuur in Nepos en Caesar.

En moeten wij in dit verband ook lezen artikel 24 van het wetsontwerp, dat de hoofdcommissie heeft opgesteld voor de organisatie van het voorbereidend hooger onderwijs in de lycea en dat gemist wordt in het wetsontwerp van de sub-

commissie: ‘De vereischten van benoembaarheid (bestaande in getuigschrift van zedelijk gedrag en verkregen bevoegdheid) gelden niet ten aanzien van hen, die, van het geven van voorbereidend hooger onderwijs geen beroep makende en zich zonder geldelijke belooning daartoe bereid verklarende, van Ons vergunning hebben gekregen tot het geven van zoodanig onderwijs.’

In dit artikel wordt dus aan een gemeente, die wat minder goed in de financiën zit of waar het bestuur last krijgt van de kiezers om financieele of kerkelijke redenen, een toevlucht gegeven om het gemeentelijk lyceum over te laten aan de geestelijken, die wel bereid zullen zijn om zonder geldelijke belooning het onderwijs te geven.

Welk recht, mogen we vragen, heeft de Staatscommissie, welk recht heeft de Staat om aan sommige personen een privilegie toe te kennen? Als er grenzen van bevoegdheid zijn, dan bestaan ze voor alle burgers, niemand uitgezonderd: zoo niet, men herzie de grondwet en make het onderwijs geheel vrij en bepale geen bevoegdheden. En waarom is de Staatscommissie zoo los ten opzichte van de in art. 24 genoemde personen - want wel zegt ze in de toelichting, dat hiermede bedoeld zijn b.v. hoogleeraren, die een rector waarschijnlijk niet eens met zoo heel veel geestdrift als docent zal ontvangen, maar wie waarborgt, dat daaronder niet anderen, ook wetenschappelijk gevormden, bedoeld worden naar gelang van de opvatting van dit elastieke artikel door een toevallige meerderheid - waarom, vraag ik, is de hoofdcommissie in dezen zoo los, die anders zoo schrikkelijk angstig is voor bevoegdheidjes en diploma'tjes en die zoo precies alles dicteert, zelfs voorschrijft hoe een hoogleeraar precies op zijn colleges behoort te vragen?

Waarom niet gevolgd het advies van de subcommissie, dat aangenomen is door de grootst mogelijke minderheid der hoofdcommissie: ‘Al wat de subcommissie in haar toelichting voor de wenschelijkheid van dit stelsel van algeheele vrijheid aanvoert, zoowel in het belang der jongelieden zelve, die tot op het laatste oogenblik vrij blijven in de keuze van hun studievak, als in dat der maatschappij, die het best gediend wordt door samenwerking van op veelzijdige

wijze en in overeenstemming met hun natuurlijken aanleg en persoonlijke neiging ontwikkelde vakgenooten tot eenzelfde doel, kunnen [wij] zonder voorbehoud onderschrijven. Vooral op het belang der maatschappij bij een veelzijdige opleiding van rechtsgeleerden, geneeskundigen enz. dient het volle licht te vallen. *Verscheidenheid* van voorbereiding voor een en hetzelfde beroep geeft den besten waarborg voor onderlinge aanvulling in denk- en werkmethode; zij zal wrijving van denkbeelden en opvattingen bevorderen, eenzijdigheid en verstijving tegengaan en bevruchtend werken op de ontwikkeling van ons geestelijk leven.'

Juist, zoo is het! De Staat heeft er slechts belang bij om te zorgen, dat de vooropleiding goed zij, dat zij, die zich aanmelden voor hooger onderwijs in staat zijn dat te volgen en dat de maatschappij zich veelzijdig ontwikkele. *Hoe* die ontwikkeling wordt verkregen, behoeft de Staat niet te vragen, die sedert korten tijd ook niet meer vraagt, *waar* die verkregen is.

In de meerderheid van de hoofdcommissie zat daartoe echter niet de noodige geestelijke durf: ze was bang voor vrijheid; ze had zich zelf vast gezet in een eng kringetje van politiek en zich daarmede het uitzicht benomen om met breeden blik alles te overzien. Ze is afgeweken van het mooie, veelbelovende beginsel, dat ze heeft vooropgesteld in de inleiding: 'Er zijn nu eenmaal, historisch geworden, zekere grondvormen in ons onderwijs, waardoor het verschilt van dat in andere landen. Zonder chauvinistisch te zijn, mag men, ja moet men dat historisch-nationale karakter laten gelden.'

Het chauvinisme nu is de meerderheid der hoofdcommíssie juist te machtig geworden: het historisch-nationale karakter van ons onderwijs, zooals het blijkt uit zijn ontwikkeling, heeft die meerderheid niet begrepen of nooit willen begrijpen; het past niet in haar systeem. En daarmede heeft zij haar werk in dezen aan de veroordeeling prijsgegeven.

Aanteekeningen

I
Gustaf Fröding

Onlangs berichtten de dagbladen het overlijden van Gustaf Fröding, den zweedschen dichter. Hij is ruim vijftig jaar oud geworden en gaf van 1891-1898 zijn beste gedichten uit. Zijn volk had in hem een vormenrijk vertegenwoordiger van dien tobbenden, vorschenden, innerlijk verdeelden negentiende-eeuwschen geest, die bij elken groei tot den wortel gaan wou en toch niet lijden kon dat hij aan die oorsprongen de schoonheden van den bloei niet vond. Het geluk dat alles, goed en kwaad, tot één maakte, lag voor Fröding aan het eind van den weg, waarlangs de sterke mensch, die evenveel van god als van satan in zich heeft, het hopend en lijdend, willend en wanhopend, bereiken zou. Onder het beeld van den Graal zag hij het. Daarnaar strevende geheel zichzelf te zijn, waar, zoowel in de uitdrukking van zijn gevoel als in de vaststelling van zijn wetenschap, beschouwde hij als zijn opgaaf, en voor geen van de vragen wenschte hij uit te wijken, die voor den zóó strevende oprezen. In zangen en symbolen heeft hij dien vóór alles waarheidwillenden geest uitgesproken. Dat te doen als dichter, zichtbaar zoowel als zingbaar, was het hoogste en heiligste wat hij zich droomen kon: zijn troost en - de oorzaak van nieuw verdriet. Ik denk aan zijn gedicht ‘Een Morgendroom’. Het is het beeld van een oorspronkelijke natuur, waarin een jonge man en een meisje hun ongesluierde levensvreugde en liefdelust met elkander volvoeren, zonder de schaamte die Fröding voorkwam door een bedorven maat-

schappij te zijn aangekweekt. Zijn dichterschap, waaraan het apostelschap niet vreemd was, voelde zich niet voldaan voordat hij de ontmoeting en het huwelijk van dat paar op het duidelijkst had voorgesteld. Zoo duidelijk, dat een Stockholmsch aanklager er een schending van de eerbaarheid in meende te zien. De jury gaf den aanklager ongelijk en het zweedsche volk heeft in duizenden afdrukken de *Verzamelde Gedichten* gelezen die bij Albert Bonnier zijn uitgegeven, en waarin ook 'Een Morgendroom' zijn plaats heeft. Fröding zelf - zegt men - kwam de schok die het misverstaan van zijn bedoelingen hem gegeven heeft, jaren lang niet te boven.

Het gedicht volge hier, in een vertaling, die, zoo getrouw het mij mogelijk bleek, het oorspronkelijke benadert.

Een zomerdroom

Mijn droom verbeeldde
Een Ariërland,
Waar de zongod deelde
Met milde hand
Overal rond op een blijde wei,
Die veranderde in een vulkanische hei,
Zijn geschenken, een stralende rij.

'k Zag een appelhaag van zwaar geboomt
Aan een stroom die uit een oerwoud stroomt,
En kersenboogaards en besgestruikt
Om den vloed die eenzaam een dal in duikt,
En tarwe, verwilderd, wier stelen stijgen
In woestenijen wier kloven zwijgen,
En hop die klimt en haar ranken tilt
Van stam tot stam in de woude-stilt.

En weiden breiden
Om beek die snelt,
En herders leiden
Hun kudde in 't veld,
En als 't schemert staan in den avonddauw
Bij 't melk- en zuivel-vol bijgebouw,
Wachtende, moeder en vrouw.

En de man is er sterk en de vrouw is er zacht
En een dartele jonkheid speelt en lacht,
Een nakend volk, te fier voor plooi,
Te rein voor de hulling van hoerentooi.
Maar blinkt er somtijds waar de meisjes vergaren
Een veelkleurig kleedje over heupen of haren,
Dat is dan alleen dat ze bijster fijn
En mooi voor een lieven man moog' zijn.

Bij bocht waar water
Maakt zacht geluid
- Rook-kronkel gaat er
Het hut-dak uit -
In arbeidzame rust, en rondom hen de schaar
Die krijt of al speelt, valt en wankt door elkaar,
Zijn de ouden, zilver van haar.

Maar hoog op een berg boven nevel en stof
In vrijheid en licht houdt de koning zijn hof,
Op vlakte en hellenden ring belegt
Hij te midzomer het volksgerecht,
En de koning spreekt van zijn stoel het oordeel
En bidt tot de zon om hun aller voordeel,
En de zon zaait goddelijk antwoord: al
Dat is, dat was, en dat wezen zal.

*

Daar schrijdt door het woud een vrij jong man
En geen is een vrij jong man als hij,
Zijn bloed is een stortzee in lentstorm-tijd,
Zijn moed zoekt den strijd,
Hij waagt alles en alles kan.
De zekerste worstlaars en werpers
Beproeft hij met vuisten en lansen
En kust, als hij rust van 't dansen,
Vrijmoedig de mooiste meisjes,
Al staan er de vrijers bij.

Ik zag in mijn droom hoe blij hij schreed,
Hoe in 't vroolijke voortgaan al wat hij deed
Was van een vrij jong man,
Hoe zijn lippen lachten in heimlijk spel,

Als wist hij het wel
Een lievling te zijn van de goden,
Hun gelijke, hun genan.

Hij schrijdt met vrije schreden aan
Langs wouds wilde baan,
Hij staat en speelt met klein insekt
Dat naar zijn teen greep, scherpgebekt,
Roept koekoek na, schertst met een kwartel,
Volgt uit vermaak een spoor,
Valt neer op een rotsvlak, kijkt naar 't gespartel
Van een visch die in 't schuim zich verloor,
Ligt dan op de knieën, bukt aan den rand en
Buigt zich en drinkt uit zijn handen.

Ik zag in mijn droom hoe stil hij las
En blij, het beeld in waters glas,
Dat toonde aan den zoon van goden
Hoe manbaar schoon hij was.

*

Fijne voetjes, nette, kleene,
Klimmen vief en vlug op teenen,
Nu met haasten, dan met leuren,
Krik en krak, van klank en speuren:
Hoort niet iemand tegen hoop
Fijner kleiner voetjes loop?

Krik en krak, nu lachen, loeren
Heldere oogen om een boom,
En als bange lammren roeren
Meisjesschouders zich met schroom,
En bedachtzaam niet te luid
Sluipt zij in het open uit.

*

En opeens, als de wind,
Slaat het meisje haar arm om de jagers wang,
En ze blindt
Hem zijn oogen en lacht: in 't gevang
Haha en hihi!
Hij weet niet wie
Hem bindt en niet vraagt hoe hij 't vindt.

‘Arme Domoor Eigenmin,
Zin,
Wie haar armen dat jij in
Bin?’

En zij trekt en knijpt en ze rukt en grijpt
Dat hij schrikken zal van haar plagen
En antwoord geeft op haar vragen.
En haar been op zijn rug doet hem zeer,
Maar de pijn voelt teer
Of verliefde den liefste nijpt.

Blind bevecht hij haar greep,
Tast, gist: ‘Knip en Kneep
Zijn je namen: Prik, Stekelbos,
Rip en Rap en - laat me los!’

En luid lachend - zijn last
Wierp hij af - sprong hij op, greep het meisje vast,
En hij trok haar mond
Aan zijn mond en hij kuste wie niet weerstond,
Want zij wond zich om hem
En gesnik en geschrei barstte uit in haar stem,
En zij zocht zijn blik
En ving een glans van zijn binnenste ik.

En als een Ariër-roosknop in lent
Opent het blad van haar hullende tent
En aan zon, wind en zaad den vruchtbodem toon,
Zoo lag naakt ze en volkomen schoon
Met haar knieën wijduit en met siddrenden schoot
Die zijn liefde en zijn komst zich ontsloot.

*

Zooals een hartblad in een bloemenschede,
Geheel vereend pas, als de schede splijt,
Den zoom nog vasthoudt wijl die van haar glijdt,
Zoo lagen saam in eensgezinden vrede
Die twee gelijk een ongescheiden paar,
Nog buiten adem, en nog rood van de eerste
Hitte van liefde die pas uit hen berstte,
Hun armen vast gebonden om elkaar.

Maar in stralen die 't heelal doorvlammen
Komt van 't eeuwigklaar gelukkig rijk
Gelukzaligheid - gezant die uit
Handen van den lichtgod zegen duidt -
Als een lichtvonk door begroende stammen,
Over - zoons en dochters Gods gelijk -
Zoon-van-menschen en zijn bruid. -

Dit is het gedicht zooals het voorkomt in de groote uitgaaf. Van vroegere uitgaven bezit ik enkel een paar voorredenen die intertijd voor me werden afgeschreven en daaruit maak ik op dat een gedeelte na afdeeling IV door Fröding om estetische redenen is weggelaten of omgewerkt.

Wil men evenwel het gedicht, zooals het thans is, kritiseeren, dan ziet men duidelijk twee plaatsen die minderwaardig zijn. De eerste is de regel: ‘Die veranderde in een vulkanische hei’. De mededeeling dat de vroeger vruchtbare streek waar de Ariërs woonden, later in een vulkanische hei veranderde, stoort hier het beeld van het land zooals de dichter dat in ons wil opwekken. De tweede is de heele afdeeling V.

In de slotregels van afdeeling IV heeft de beeldende drang van den kunstenaar zich volmaakt verwerkelijkt. Bij het beeld dat hij dáár gegeven heeft, denkt niemand die gevoel voor schoonheid heeft, aan welke geringe schakeering ook van afkeurenswaardigheid of leelijkheid. Maar de dichter was niet voldaan. Waarom? Omdat hij niet alleen zijn schoonheidsgevoel, maar meteen zijn zedelijkheids-overtuiging had te bevredigen. Zijn gedicht had een strekking, wat zeggen wil dat het niet enkel een schepping van vrije verbeelding was, maar ook een verstands-uiting. Een verstands-uiting en daardoor een fout, was die eene regel in afdeeling I geweest. Een verstands-uiting, hoe geestdriftig ook voorgedragen, en een veel grootere fout, werd, en bleefin deze laatste lezing, afdeeling V. Daarin moest worden uitgesproken hoezeer de Daad, die wij zoo juist gezien hadden, zaligmaakte, hoezeer ze tot de hoogste daden hoorde in de natuurlijke wereld-orde die ons geschilderd was, hoe door haar de mensch de goddelijkheid nader kwam. Maar om dit uit te spreken moest Fröding onze aandacht, die geheel in de sfeer van zijn schoone beeld opge-

heven en verrukt geweest was, tot het werkelijke menschenpaar terugroepen. En nu, en dáárdóór, werd inderdaad tot ontsluierde realiteit gemaakt wat als in het schoonheidslicht gesluierde verbeelding boven alle bedenking stond.

II
De heer Scharten en De Honderd Beste

In *De Gids* van Maart maakt de heer Scharten de opmerking dat het aan een bizonder vaderlandsche stijfkoppigheid en eigenwijsheid te wijten is, dat ik in de 'Voorrede' tot *De Honderd Beste Gedichten* verklaar *niet* de honderd beste te hebben gekozen.

Het spijt mij dat ik zijn psychologie - en daarmee mijn eigen oorspronkelijkheid - weerspreken moet. Auguste Dorchain schreef in zijn 'Préface' tot *Les Cent Meilleurs Poèmes* het volgende:

'Ce titre: *Les Cent meilleurs poèmes lyriques de la langue française* demande quelques explications.

'Et d'abord, il ne faut point s'attendre à trouver ici les cent poèmes, dont on pourrait dire qu'ils sont, d'une façon absolue, les plus parfaits et les plus beaux, car il eût fallu, pour cela, les prendre presque uniquement parmi les oeuvres des quatre ou cinq grands maîtres du XIXe siècle, lesquels dépassent le talent des lyriques anciens de toute la hauteur de leur génie.'

De heer Scharten kan hieruit zien dat nauwgezetheid en gevoel van verantwoordelijkheid tegenover zijn lezers den 'luchthartigen' Franschman evenzeer als den 'stijf koppigen' Hollander eigen kunnen zijn.

III
Zangen van Bilitis

Een lezer vraagt of de Zangen van Bilitis, waarvan er negen, in het vorige nummer van *De Beweging*, als door Allan Lich-

tenberger uit het grieksch vertaald, werden opgenomen, niet oorspronkelijk in het fransch, namelijk door Pierre Louys, geschreven zijn.

Zoo is het ook.

De Zangen van Bilitis zijn hier weinig opgemerkt, maar werden in Frankrijk bij hun verschijnen, een twintig jaar geleden, zeer bewonderd en voor antiek aangezien. Een geleerd professor die van den dichter een afdruk kreeg toegezonden, antwoordde dat hij het grieksch van Billitis al voor jaren gelezen had. Klaarblijkelijk een familielid van dien geleerde is de Heer Allan Lichtenberger.

A.V.

De ontwikkeling der moderne Nijverheidskunst
Door
T. Landré.

Het was in de laatste jaren wel duidelijk te zien voor wie wat dieper keek dan naar het oppervlakkige alleen, dat de ontwikkeling der moderne technische kunsten toch niet was gegaan in de richting, welke men een twintig jaren, en, ja, nog wel korter geleden, gemeend en gehoopt had, dat zij gaan zou. 't Is waar, men had geen volkomen overzicht. Een groote verzamelplaats van moderne kunstnijverheid-producten, zooals men zich bij de oprichting had voorgesteld dat ‘'t Binnenhuis’ zou zijn, bestaat niet, en van een museum-verzameling, is, hoezeer men ook van oordeel zij, dat deze noodig en nuttig is, voorloopig nog geen sprake.

Maar toch, men zag in de magazijnen der enkele groote en der vele kleine handelsondernemingen, die het werk der moderne kunstenaars exploiteeren, bij stukjes en beetjes wat er alzoo gemaakt wordt. En men zag ook hoe de architekten, wier werk immers zoo nauw verwant is met dat der kunstnijveren, men zag hoe *zíj* bezig waren. De Bazel, Berlage en enkele anderen, die tot de eersten gerekend worden, zij gingen voort hun ontwikkeling te demonstreeren in altijd weer nieuwe bouwwerken, en vele hunner volgers lieten zien, uit den aard timmerend aan den weg, hoe húnne denkbeelden en princiepen, al of niet gewijzigd, doorwerkten en werden gefatsoeneerd, aangevuld of door ieder voor zich ontdaan van wat niet in zijn kraam te pas kwam, of - zonder dat er iets anders, laat

staan iets beters, voor in de plaats kwam, werden op zij gezet.

Zoo was er een en ander, dat in het voorbijgaan een indruk gaf, een indruk die een enkele maal wel eens werd verzwakt bij 't zien van werk der allerbesten, maar die toch in hoofdzaak steeds opnieuw werd versterkt en voeren moest tot de daareven gereleveerde conclusie, dat 't toch wel anders geloopen was dan men dacht, dat het loopen zou.

Tot de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst ter Brusselsche tentoonstelling had ingezonden een uitvoerige collectie van werk harer leden, een collectie, die inderdaad gelegenheid gaf een overzicht te krijgen en den langzamerhand opgedanen indruk te toetsen aan de werkelijkheid. Nog beter werd die gelegenheid, toen de collectieve inzending van Brussel, aangevuld en verrijkt, werd overgebracht naar het Amsterdamsche Stedelijk Museum, om daar een kleine twee maanden nog eens te worden tentoongesteld.

Zeker, de collectie, ook die in het Suasso-museum, was niet absoluut volledig: belangrijk werk, belangrijk vooral als studiemateriaal, als dat van de Bazel, van de groep Lion Cachet en van nog enkele anderen ontbrak er geheel. Penaat liet op eén groot meubel na, geen werk van den allerlaatsten tijd zien, en zoo zouden nog enkele kunstenaars te noemen zijn, wier werk maar zeer gedeeltelijk of in 't geheel niet was vertegenwoordigd. Maar voor wie eenigszins bekend is met wat de laatste tijden werd gemaakt, was het ontbrekende wel gemakkelijk aan te vullen uit het geheugen. En zoo was dan de tentoonstelling der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachtsen Nijverheidskunst wel inderdaad een schouw over het werk der laatste tien jaren en de resultaten daarvan.

Bij velen heeft het bijeenzien dier resultaten een stemming gewekt van vreugde en voldaanheid, en dat is verklaarbaar. Er zijn er toch, die van de moderne nijverheidskunst niet veel meer hebben gehoopt en begeerd, dan dat zij zou brengen een vervanging van het vele leelijke dat voortgekomen was uit een lange periode van stijlloosheid en onkultuur. Hoe dat zou moeten geschieden, stond, vooral in de eerste jaren der moderne kunstnijverheid-beweging, niet vast. Men zag alleen, dat de productie van gebruiks- en siervoorwerpen was gedaald tot het allerlaagst denkbare peil, waarop de grofste onwaarheid,

de meest éclatante onechtheid, de meest afstuitende onzuiverheid en een uit deze drie elementen noodzakelijk voortvloeiende alzijdige leelijkheid werden geprezen als mooi en lief en artistiek door hen wier belang dit meebracht, en als zoodanig aanvaard door allen wier onderscheidingsvermogen was afgestompt en bedorven omdat zij niet in de gelegenheid waren het scherp en gaaf te houden, d.w.z. door ongeveer iedereen. Het inzicht daarvan had als natuurlijk direct gevolg, dat men naar wat anders ging zoeken, en aanvankelijk meende men dat andere slechts te kunnen bereiken door het betrachten van den grootsten eenvoud, omdat, zoo zei men, juist de overlading met allerlei op- en aangeplakt versiersel, gehaald van overal waar het maar te krijgen was, het inzicht had vernietigd, dat de schoonheid van een ding ligt, móet liggen in het ding zelf, niet in wat er op- of aangebracht is. Begon men nu maar met al dat bijkomstige weg te laten, dan zou men het naakte voorwerp overhouden, en dan eerst werd het mogelijk die naaktheid weder zuiver, waar en echt te maken, dus te doen beantwoorden aan de eerste eischen van schoonheid. Zoo werd eenvoud een tijd lang de hoogst verlangde schoonheid.

Maar zooals men bij brood alleen niet leven kan, omdat het niet alle materiaal bevat, noodig tot instandhouding van het lichaam en omdat tong en gehemelte zich nu eenmaal gewend hebben aan edeler prikkeling dan brood vermag te geven, zoo verlangde ook weldra de geest, de veelzijdige, en resultante van eeuwenlange geestelijke ontwikkeling, naar edeler en meer-bevattend voedsel dan het droge brood der ‘voldoening aan de eischen van bestemming en materiaal’ geven kon. En daarom ging men weldra verder dan den ruwen eenvoud. Men poogde de meest eenvoudige vormen te ontwikkelen in de onderdeelen, men trachtte ze te verfraaien door het toepassen van steeds meer vorm-elementen en door...versiering. Maar ook die versiering had een gansche wijziging ondergaan, of beter, was geheel opnieuw ontstaan. Men begon opnieuw de versieringsmotieven te bestudeeren en te ontleden. Dan ging men ze toepassen. Ook alweer zeer eenvoudig en zonder, ook hierin, de eischen van materiaal en bestemming uit het oog te verliezen, stukje bij brokje ging men verder en verder, vol aandacht en voorzichtigheid, tot het er waarlijk

op leek, dat er een geheele nieuwe nijverheidskunst met versieringskunst en al, was ontstaan. Al wat door kunstnijveren gemaakt werd - behalve dan natuurlijk door enkele bijloopers en nadoeners, die niet meetellen - dat alles beantwoordde aan de eischen en inzichten, die ontstaan waren als reactie op de groote leelijkheidperiode welke achter den rug lag, er werden, met inachtneming van die eischen en inzichten, mooie zaken gemaakt, het doel was dus bereikt, er wás een nieuwe kunst. En nu had ieder vrijheid, die nieuwe kunst naar eigen inzicht te ontwikkelen, te cultiveeren, met alle middelen die hij maar ter beschikking had.

Gevolg was, dat de band die den eersten tijd vrij wel allen bij elkaar gehouden had, de band van eenswillendheid, los viel, tot schade van de meesten. Want maar heel enkelen ontkomen aan den invloed van de zonden der vaderen, die immers bezocht worden aan de kinderen tot in het derde en vierde lid. En waar deze zonden ook hier werkten, van binnen uit, daar was waarlijk nog wel noodig een krachtige pressie van buitenaf, een pressie, die inderdaad zoo prachtig werd geoefend aanvankelijk door onderlinge enthousiasmeering en onderlinge kritiek, en die ophield, althans zoo krachtig, te werken, toen men, stilzwijgend, overeenkwam, dat de ‘nieuwe kunst’ er was, en dat nu voortaan ieder eraan en ermee mocht doen wat zijn hand vond te doen. Toen waren er vele, die, niet meer in bedwang gehouden door gemeen overleg, zich gingen verslingeren aan wat de door een oppermachtige schilderkunst averechtsch beheerschte tijd geleerd had, dat kunst was, die niet anders wilden erkennen dan dit eene principe: het ding, dat ik maak moet schoon zijn, - een gevaarlijk principe in een tijd, dat het onderscheidingsvermogen toch nog maar pas begonnen is zich weer een tikje te ontwikkelen!

Anderen hielden wel sommige der oude beginselen vast, maar wierpen er toch ook verscheidene over boord, en daarbij waren er, die hoewel direct van weinig of geen beteekenis, indirect de groote waarde hadden, dat zij remmend werkten op door de zonden der vaderen geïnspireerde ongebreideldheid. Bovendien deed zich het curieuse verschijnsel voor, dat van de beginselen die behouden werden, sommige beter ge-

mist hadden kunnen worden dan een aantal der op-zij-gezette.

Intusschen was de toestand toch wel veranderd. Het maken van gebruiks- en siervoorwerpen, het ontwerpen daarvan, het vormgeven, was voor een groot deel overgegaan uit de handen van kooplieden, welke zich alleen om gewin, niet om schoonheid bekommerden, in die van menschen strevende naar het kunstenaarschap, menschen, die hoe dan ook, zochten schoonheid te maken. En het zou dan ook wel een wonder zijn als op een tentoonstelling van het werk dier menschen alle schoonheid ontbrak. Gelukkig is dit wonder niet geschied. De tentoonstelling in het Suasso-museum in Maart en April gehouden, gaf - en vooral in vergelijking met wat een tien à vijf en twintig jaar geleden gemaakt werd, heel veel moois te zien. En de meeste der kunstnijveren zelven waren dan ook verheugd met het resultaat waarvan deze tentoonstelling een beeld gaf. De moderne kunstnijverheid, zoo zeiden zij, is er. Zij heeft zich vertakt en uitgebreid, zie maar eens wat een groot aantal inzendingen van zoo vele kunstenaars! -, en zij heeft vasten voet gekregen, zij is doorgedrongen onder de menschen, onder het publiek, anders toch zouden niet al die inzenders, waarbij vele die reeds jaren aan 't werk zijn, 't zoo lang hebben vol gehouden, anders toch zou zij niet een tentoonstelling kunnen aanrichten in het officieele gebouw, dat het Stedelijk Museum is, en zou die tentoonstelling niet geopend worden door den burgemeester van Amsterdam zelven. En kijk eens rond in al die zalen, hoezeer zij is vooruitgegaan, hoe zij zich heeft ontwikkeld, die moderne kunstnijverheid! Dat is wat anders dan die magere eenvoud der eerste jaren! Ja, ja, wij zijn er toch maar gekomen, wij hebben toch maar een geheel nieuwe kunst geschapen!

Zoo juichten de meesten.

Niet allen. Want enkele zijn er die al spoedig na de eerste jaren van wild enthousiasme tot bezinning waren gekomen, die getracht hadden kalm en beredeneerd het wezen der nieuwe beweging te bestudeeren en die daardoor gekomen waren tot de conclusie - waarbij de gedachte niet geheel buiten invloed van den wensch ontstond -, dat de bedoeling dier beweging verder en dieper ging dan een ‘terug naar de schoonheid, hoe dan ook’, dat die beweging niet volkomen

geslaagd zou mogen heeten als zij niet anders ging brengen dan een vervanging van leelijke zaken door mooiere. Maar dat die beweging ten doel had, ten doel móest hebben, de schepping van een geheel nieuw vormensysteem, beantwoordend aan het zoo totaal gewijzigd maatschappelijk en geestelijk leven, en, in verband daarmee, aan de nieuwe technische mogelijkheden, aan de nieuwe productie-procédé's, die immers in wezen zoo totaal verschilden van de tot dan toe gekende. Dat, ten slotte, die beweging zou brengen een nieuwen stijl.

Dit nu is, naar uit de Brusselsche en Amsterdamsche tentoonstellingen duidelijk bleek, niet geschied. En daarom hebben die enkelen zich bij het zien van die tentoonstellingen niet verheugd gevoeld, hebben zij niet gejuicht, maar integendeel bedenkelijke gezichten gezet en gesproken het hooge woord: dat 't nog naar niets leek, ja, dat er zelfs weer achteruitgang was bij wat zoo ongeveer op het midden der laatste vijf-en-twintig jaren was bereikt.

Die enkelen, zij hadden gelijk toen zij dat zeiden en toen zij daarbij bedenkelijke gezichten zetten, maar de vraag doet zich voor of hun teleurstelling wel volkomen gerechtvaardigd was.

Zeker, we leven in een tijd waarin alles snel gaat. We zijn daardoor aangetast door een soort van snelheid-begeerte, die ons geduld, én ons volhardingsvermogen, ondermijnt; zoo sterk, dat thans de zeer jongen onder ons reeds willen bereiken, neen willen overtreffen, wat vroeger, in rustiger dagen, eerst de in leeftijd zeer gevorderden vermochten te bereiken. Wat - de gelegenheid zij te baat genomen om het even op te merken - wat veel van de ontmoediging en...mislukking van onzen tijd verklaart. Maar de menschelijke aard, het wezen van den mensch als massa, die eeuwen heeft noodig gehad om zich te ontwikkelen tot het thans bereikte, hij kan maar niet in eens zich voegen naar de wonderlijke schokken in het...zenuwgestel der individuen, en zoo moet ontstaan het conflict tusschen het individu, dat snel voort wil, en het logge lichaam van de menschheid, dat de snelheid van zijn gestadigen gang niet, of althans maar zeer gering - wat in het midden blijve - kan wijzigen.

De teleurstelling nu over het mislukken der beweging in dien zin, dat zij niet heeft geleid tot een nieuwen stijl, ja,

zelfs nog niet eens gebracht heeft de belófte van een nieuwen stijl, deze teleurstelling is niet anders dan een uiting van dit conflict. Zooals het zich op dezelfde wijze in andere, soortgelijke en parallel-loopende bewegingen heeft geuit. En dáarom is die teleurstelling dan ook *niet* gerechtvaardigd, althans niet ten volle. Men heeft dit alles toch immers vooruit ook geweten, en het is al jaren geleden herhaaldelijk betoogd, dat nog nooit een stijl, een zoo wondervolle eenheid van geest in de veelheid van individueele karakter-uitingen, dat hij nog nooit gegroeid was tot rijpheid in luttele jaren, en dat dit ook nu niet zou geschieden. Men heeft het toch voorspeld, dat *wíj* niet anders zouden zien meer en beleven van de nieuwe architectuur en nijverheidskunst dan de *inleiding* tot een nieuwen stijl, dan het allereerste begin.

Wat mopperen wij dan thans? Wat beklagen wij ons dan over wat wij vooruit wisten dat zijn zou?

't Is omdat in de eerste plaats onze hoop toch wel vaak nog verder gaat dan onze wetenschap, maar ook omdat er ten slotte toch nog minder bereikt is dan in de eerste jaren met grond gehoopt mócht worden.

Want wát inderdaad is er geworden van die vol revolutiegeest begonnen beweging? Wat heeft zij anders gebracht dan een verandering, die, hoezeer zij ook de schoonheid der dingen is ten goede gekomen, tóch niet meer is dan een oppervlakkige?

Ja, waarlijk een oppervlakkige. Niets is toch nog gewijzigd in het wezen der vormen, van een nieuw vorm-type bestaat, althans in de *kunst*-nijverheid, nog nauwelijks een spoor, en wij hebben er nog niet 't minste begrip van hoe eens gevonden zal moeten worden de synthese van kunst en industrie. De nijverheidskunst van thans, zij is een nieuwe - misschien een laatste - opbloei van het *kunst-handwerk*, zij is niet het begin van een *kunst-industrie*. Hieraan doet niets af het feit, dat een aantal voorwerpen en onderdeelen, ook die door kunstnijveren ontworpen, machinaal worden vervaardigd, daar het niet het machinaal-gemaakt-zijn, maar het karakter, het vorm-karakter is, dat een ding maakt al of niet tot een in wezen machinaal product, dus tot een product van kunst-industrie.

En het verschijnsel doet zich voor, dat het meerendeel der machinaal gemaakte zaken totaal niet machinaal van karakter

zijn, omdat ten slotte de machine zelve niet machinaal van karakter is. Hoe zonderling dit ook schijne, toch is het waar. Slechts die machinale producten wier bestaan mogelijk is geworden door de uitvinding en de ontwikkeling der machine, die dus vroeger niet bestaan hebben, welker vorm dus niet *kan* overgenomen zijn uit een vóor-machinale periode, hebben voor het meerendeel een bijna zuiver *modern* vorm-karakter.

Maar alle kleinere gebruiksvoorwerpen, die altijd reeds gemaakt zijn, welker vorm dus reeds door het handwerk is bepaald, hebben dien vorm ongeveer behouden, hoezeer zij ook thans machinaal worden vervaardigd. Er bestond eenmaal een groote reeks van vormen, en toen nu de machine kwam, werd die erop ingericht die vormen te reproduceeren.

Men bedenke, dat de uitvinding en ontwikkeling der machine geheel op ekonomischen grondslag berustten en ten gevolge moesten hebben een steeds scherper commercialisme, waardoor alle esthetische consideratie was buitengesloten. De producenten bekommerden er zich dus in 't minst niet om of de vorm van het product wel karakteristiek overeenstemde met de wijze van vervaardiging. Zij trachtten eenvoudig de bestaande vormen zoo getrouw mogelijk te behouden. Het spreekt van zelf dat hieraan heel wat ontbrak - al waren het alleen maar het spoor, de afdruk van de levende hand. Ook is het natuurlijk, dat de machinaal vervaardigde handwerkvormen leelijk, onecht, onwaar moesten zijn, en dat verklaart de haat van de eerste kunstnijveren tegen alles wat machine was.

En nog is er een afkeer tegen de glad-afgewerktheid die de machine geeft. Ja, natuurlijk, omdat die glad-afgewerktheid ten eenenmale niet past bij de handwerkvorm, en omdat de meeste dingen die thans nog gemaakt worden nog dragen het vormkarakter van het handwerk. Het leelijk vinden van de glad-afgewerktheid is dan ook eigenlijk niet anders dan het onbewust voelen van het conflict dat in het aanschouwde tot uiting komt, het conflict tusschen handwerk- en machinekarakter, die niet tot een synthese kunnen komen. Immers in een zuiverder machinaal product, in een locomotief, in een auto, in een spoorbrug, enz. vindt men dat glad-afgewerkte niet leelijk of hinderlijk. Men zou die en dergelijke zaken

leelijk vinden en hinderlijk juist als zij niet glad waren afgewerkt.

Er zijn thans reeds genoemd drie factoren die de vorm van een voorwerp bepalen: de bestemming, het materiaal en de wijze van vervaardiging. Daar komt nog bij als vierde factor het individueele karakter van den maker. Maar dit is samengesteld, wordt immers weer gevormd door den, absoluten, geest van den maker en door de invloeden, die van buitenaf op hem inwerken. Wel, wat een ontzettende verwarring zal nu moeten opgelost worden eer iemand in onzen tijd een zuiveren vorm zal kunnen maken!

De eischen van bestemming en materiaal zijn niet absoluut. Zij laten een vrij groote ruimte, waarbinnen een tal van vormen liggen en kunnen dus niet precies den te volgen weg uitstippelen. Zij geven, om ter vergemakkelijking een beeld te gebruiken, de richting aan, niet den weg. Nader wordt deze bepaald door de wijze van vervaardiging, maar toch nog lang niet definitief. En vooral niet thans, nu, zooals wij zagen, de omstandigheden zoo in hooge mate abnormaal zijn, nu de aanwijzing die de vervaardigingswijze geeft, als zij dit al doet, bijna niet te onderscheiden is.

Er blijft dus alleen de persoonlijkheid van den maker over om den weg te vinden in de richting die door de redelijke overweging wordt aangegeven. Maar die persoonlijkheid is immers samengesteld, zij bestaat immers - in hoofdzaak althans - uit den geest van het individu en uit de resultante van de op hem inwerkende invloeden. En die invloeden worden weer geschapen door de tijdsomstandigheden, welke, zij mogen dan in laatste instantie terug te brengen zijn tot de productie-wijze of tot wat anders, toch in ieder geval in zeer nauw verband staan met de ekonomische gesteldheid, die het machinalisme schiep.

Er is dus in het individueele eenerzijds een drang om te werken in den geest van den tijd, dat is de geest van het machinalisme, terwijl er anderzijds uit zijn diepste innerlijk een neiging is tot terugkeer naar het oude handwerk, ten eerste omdat dáar is het verband met de algemeenen menschelijken geest, die zich nog niet voldoende los kon maken van vooraf gegane tijden, en bovendien omdat dáar ook schuilt de kern van de begeerte naar schoonheid hoe dan ook, en daar dus móet

zijn een weerzin tegen het machinalisme dat nog maar zoo luttel schoonheid bood.

Is het wel mogelijk in deze verwarring een oplossing te vinden? Is het wel mogelijk dat al deze, elk in een andere richting dwingende, ja elkaar tegenwerkende factoren zich schikken tot een normale synthese?

En bedenken wij nu, dat er ten slotte nog bijkomt de ekonomische noodzakelijkheid, die tot het voortbrengen van een resultaat dwingt, een noodzakelijkheid die juist in de nijverheidskunst grooter is dan in alle andere beeldende kunsten.

De kunstnijvere, in welke positie ook, is voor een groot deel ook zakenman, móet dat zijn. Hij móet gestaeg voortbrengen, rijp of niet.

En hij maakt zijn dingen, ja, en zoo goed mogelijk, maar altijd zullen zij esthetisch scheef moeten zijn en krom en onevenwichtig. Want nú eens zal de eisch van bestemming of van materiaal het zwaarst hebben gewogen, dan het krachtig bedenken dat het te ontwerpen voorwerp machinaal zal worden vervaardigd. Of de ontwerper zal zich - waarschijnlijk onbewust - zóo zeer hebben laten leiden door de op hem werkende indrukken, dat alle andere factoren erdoor onderdrukt zijn; óf hij zal alleen gewild hebben schoonheid, hoe dan ook.

Dit laatste is wel het meest algemeene verschijnsel geworden en heeft gevoerd tot absurditeiten als bijv. impressionistische keramiek, waarbij eenvoudig de allereerste principen van een serieuse nijverheidskunst zijn op zij gezet. Maar het meest voert het naar een terug verlangen, naar een terug gaan naar het handwerk. Natuurlijk ligt ook dáarin geen oplossing. Zelfs een askeet zou zich niet kunnen houden buiten de strooming die het leven leidt, zelfs hij zou zich niet kunnen onttrekken aan den geest die de wereld richt. Hoeveel te minder dan de kunstenaar, die midden in de wereld staat! Die strooming raakt ook hém aan, die geest zal ook op hém inwerken, en zij zullen hem niet kúnnen inspireeren tot een nieuwen handwerk-stijl. Toch verslingert hij zich aan het handwerk omdat de schoonheid die het handwerk geschapen heeft de eenige schoonheid is die hij kan waarnemen, die hem hoop kan geven, en omdat hij door handwerk althans bereikt de charme

van het met de hand gemaakte. Maar hij ziet, dat hij niet tot de eenheid, tot het systeem, tot de vorm kan komen, dat hij blijft zoeken, dat hij springt van den hak op den tak, en dan drijft de wanhoop hem naar een ouden stijl en doet hem daardoor verloren gaan als medewerker aan de voorbereiding van een nieuwen.

Hebben wij niet van de allerbesten onder onze architekten en kunstnijveren zien terugkeeren tot oude stijlen! Zij ontkennen het, omdat zij wel voelen het wanhopige ervan. Zij houden zich zelven in den waan, dat zij nog mee vooruitgaan, maar inderdaad gaan zij achteruit, zij zijn getreden uit de ‘beweging.’

Zóo erg had men toch niet gedacht dat het worden zou toen in de eerste jaren het enthousiasme zoo groot was, toen ieder zoo veel moed had en zoo veel kracht er zooveel zelfvertrouwen, toen ieder zich voornam gestaeg te zullen gaan den moeielijken weg naar boven, zonder wijken, zonder achteruit deinzen, zonder....concessies, welke ook.

Daarom heeft een overzicht van den toestand, zooals die thans is, teleurstelling gewekt hier en daar.

En och ja, zelfs die toestand had voorspeld kunnen worden, als er toen was geweest een kunsthistoricus, die tusschen zijn ongetwijfeld zeer belangwekkende studies omtrent oude kunst, ook even gelegenheid had gevonden om zich bezig te houden met de toch ook niet volmaakt on-interessante moderne kunstbeweging, die toen gaande was. En misschien is het ook maar goed geweest dat er toen een zoodanige kunsthistoricus niet was, daar die dan met zijn voorspellingen allicht bij dezen en genen wat mismoedigdheid zou hebben gebracht, wat jammer geweest ware, én om den mismoedigden zelven, die er despleizier, én om het werk, dat er schade door zou ondervonden hebben.

Toch lijkt 't niet ongewenscht, dat er thans iemand komt, die zich met de studie van de moderne kunst bezig houdt. Want waarlijk, vele der huidige architekten en nijverheidskunstenaars beginnen den moed te verliezen en zijn het volle vertrouwen kwijt in den komenden tijd.

De bent, die vroeger een richting ging is geslonken, meer en meer, en wie thans om zich heen kijkt, hij ziet zijn bentgenooten van weleer niet meer, hij voelt zich alleen en vraagt

zich angstig af of hij niet verdwaald is. Nu ja, een enkele gaat nog vooruit, heel, heel langzaam, maar de meesten staan stil en draaien maar in het rond...zij zijn den weg bijster.

Ja, waarlijk, de groote vooruitgang, zooals die in den beginne telkens klaar viel te zien, hij heeft opgehouden. En een aandrang van achteraf is er niet. Waar toch zijn de jongeren die het door de ouderen aangevangen werk voortzetten? Zij zijn er niet.

Laat daarom komen de man die in staat is den weg te wijzen, die allen weer bij elkaar zal kunnen brengen en weet te zeggen welken kant zij moeten gaan. Het is hoog tijd.

Want niet alleen de technische kunsten hebben hem noodig, neen, alle kunst staat thans op een dood punt, waarover heen niet te komen is. Er moet er een komen die de kracht heeft en de wijsheid van een ziener, van een profeet, die weet te richten, zonder weifeling, zeker, welbewust.

Hij zal een geweldig man moeten zijn. Hij zal moeten zijn historicus, ekonoom, kunstenaar, begeerige-naar-schoonheid, psycholoog; hij zal moeten kennen alle elementen die het leven, de menschheid, de wereld ooit hebben beheerscht en het verband waarin zij werken; hij zal moeten weten wáarom het Christendom gekomen is tóen het kwam, waarom het was zooáls het was, waarom het is verbasterd zooáls het verbasterd is, maar de schoonheid van het Christendom moet hem kunnen extazieeren; hij zal, zeker, moeten weten van waar het licht viel toen Rembrandt zijn Nachtwacht schilderde, en hij zal moeten weten of er strooken afgesneden zijn, maar diezelfde Nachtwacht zal hem moeten kunnen ontroeren tot allerheerlijkst geluk; hij zal moeten kunnen schreien met wie honger lijdt en ellende, maar de noodwendigheid van dat lijden zal hem volkomen klaar moeten zijn; hij zal de maatschappelijke gesteldheid van het oogenblik ten volle en wiskunstig moeten kunnen verklaren, maar hij zal moeten kunnen voorspellen een toekomst vol schoonheid.

En als hij niet komt, welnu, laat dan, wat de nijverheidskunst en de architektuur aangaat, komen de geschiedschrijver, die zorgvuldig en klaar en uiterst nauwkeurig aanteekent al wat de harten hebben verlangd, wat de hoofden hebben

gedacht, wat de handen hebben gewrocht gedurende de laatste periode. Opdat de kinderen niet behoeven te beginnen opnieuw bij het allereerste begin, maar uit kunnen gaan vandaar waar de vaders gebleven zijn. Ook hij zal een wijs man moeten zijn, die veel weet en veel voelt en veel begrijpt en veel lief heeft. Maar zulke zijn er toch.

Al wat hier gezegd is, het wil niet meer zijn dan een reeks losse opmerkingen over de ontwikkeling der moderne nijverheidskunst, voor zoover die thans reeds is na te gaan.

Toch zou zelfs als zoodanig dit stuk incompleet mogen heeten, indien er niet uit bleek, dat een vergelijking was gemaakt tusschen de Nederlandsche en de Duitsche kunstnijverheid-inzendingen ter Brusselsche tentoonstelling. Het zou zeer zeker jammer geweest zijn, als die vergelijking niet was gemaakt, omdat zij bij velen voert tot het inzicht dat er in Holland toch nog wel heel wat zuiverder, heel wat principiëeler en heel wat mooier wordt gewerkt dan in Duitschland.

Wat de meerdere mooiheid betreft, dat is zeker een bewering waartegen weinig te zeggen valt. Ongetwijfeld blijkt uit het Hollandsche werk meer vormgevoel, meer lijnbegrip dan uit het Duitsche. Het Hollandsche is fijner, beschaafder, heel wat minder grof dan het Duitsche.

Maar wat aangaat die grootere zuiverheid en dat meer principieele, ach, dáarin is het verschil niet zoo bijster groot. Nu ja, de Duitschers gebruiken afschrikwekkend veel vormen uit oude stijlen, zij combineeren inderdaad op allerwonderlijkste wijze fijne, geraffineerde oude-stijl-vormen met grove, onverwerkte moderne vormloosheid. Maar is dit in beginsel wel zooveel erger dan wat wij doen? Wordt er bij ons niet door onze beste architecten achtiende-eeuwsch gebouwd. Zeker, beter en mooier dan het ooit nog in Duitschland gedaan is, maar dat is maar een gradueel verschil. Het zal waarachtig niet zoo heel lang duren of wij gaan precies denzelfden kant op. En doen wij het niet, dan zal dat alleen te danken zijn aan de omstandigheid, dat er bij ons veel minder werk geleverd wordt, dat er dus veel minder werkers zijn, dat de kans op grove buitensporigheden dus bij ons zooveel geringer is.

De Duitsche kunstnijverheid verkeert overigens in geheel

andere omstigheden dan die bij ons, omdat zij in nog een behoefte meer had te voorzien.

Na 1870 toch begon Duitschland zich geweldig te ontwikkelen en een der voornaamste elementen van die ontwikkeling was de zich zeer sterk uitbreidende industrie. Hierdoor ontstond een nieuwe groep van industrieelen, menschen die in betrekkelijk korten tijd kapitalisten werden. Maar zij waren scherp gescheiden van de erfelijke kapitalisten, vormden inderdaad een nieuwe klasse. En zooals elke opkomende klasse, in alle tijden, voor zich een eigen kunst heeft verlangd, zoo ook deze. En het spreekt wel van zelf, dat zij als zoodanig aanvaardde de moderne nijverheidskunst en architektuur, die te rechter tijd zich ontwikkelden, en die bovendien in wezen zoo nauw verwant was met de nieuwe klasse der jonge industrieelen. (Bedenken wij maar dat reeds van der Velde, die de pionier was van de moderne Duitsche nijverheidskunst, en na hem zoo vele theoretici den nadruk legden op het groote verband tusschen moderne techniek en moderne kunst).

Maar die nieuwe klasse was in wezen eigenlijk geen nieuwe klasse doch slechts een door de omstandigheden ontstane afzonderlijke groep van de burgerklasse. Hare idealen, hare beginselen, hare sentimenten, haar esthetiek, zij waren alle zuiver burgerlijk. Maar de burgerlijke schoonheid, aanvankelijk nog wel sober en eenvoudig, was langzamerhand verworden tot een protzerige, tot luxe, tot overladenheid, tot schijn van schoonheid voor wezen van prullerij. En zoo moest ook wel de begeerte van die nieuwe burgerlijke groep in Duitschland teruggaan naar overdadige luxe, naar protzerigheid.

De Duitsche nijverheidskunst vond dus niet alleen al reeds spoedig een zeer ruim arbeidsveld (wat natuurlijk gevaarlijk is in een tijd waarin voetje voor voetje zoekend vooruitgaan noodzaak is), maar zij werd bovendien gedwongen reeds terstond te geven een rijkdom, een luxe, die zij, indien zij zuiver wilde blijven, nog lang niet geven kon en mocht, wilde zij niet de kans loopen zich te verliezen in oppervlakkigheid, in schijn-schoonheid en schijn-rijkdom en schijn-gevorderdheid.

Natuurlijk heeft zij zich daarin wél verloren, en natuurlijk is zij daarin onder gegaan.

En het feit, dat zij op de Brusselsche tentoonstelling zoo grootsch voor den dag kwam, doordringend met haar geest de geheele Duitsche inzending, is dan ook niet anders dan een oppervlakkig verschijnsel, voortvloeiend uit de omstandigheid dat zij een groot afzetgebied heeft kunnen vinden, juist onder hen die de kracht van het volk uitmaken. Dat bracht mee, dat de moderne nijverheidskunst in Duitschland officieel meer wordt erkend en begunstigd.

Maar die omstandigheid heeft tevens bewerkt, dat het aantal kunstnijveren, dus ook het aantal slechte (wij hebben hier ook wel zoo enkele van die reclame-achtige kwakzalvers) veel grooter was dan bij ons, en dat de verslapping zooveel te spoediger ging.

Tegenover de grootere kracht in hoeveelheid en uitgebreidheid in Duitschland staat dan ook de nóg grootere kracht van toch nog altijd beter gehalte bij ons.

Dat is zeker een troost in de bedruktheid, die naar wij zagen, ook bij ons gegrond is.

En ook een troost is dat er niettegenstaande de zekerheid van algemeenen stilstand, ja, zelfs achteruitgang, toch altijd nog menschen zijn bij ons, die volhouden met alle kracht en naar hun beste weten, in de hoop dat wat zij doen toch iets, zij 't dan nog zoo weinig, moge bijdragen tot de eindelijke bereiking van het heerlijke doel, den nieuwen stijl.

Moge de geschiedenis onzen kinderen doen zien, dat die hoop gerechtvaardigd was. En zelfs al kan zij dit niet, dan toch zal zij hen leeren dat er in dezen moeielijken tijd die zoo velen tot moedeloosheid en tot wanhoop bracht, toch nog waren menschen die moed hadden en moed hielden...tegen de verdrukking in.

Milton: Het paradijs verloren
De vertaling van Alex. Gutteling Voortgezet door Albert Verwey.

Zevende Zang

Daal van omhoog, Urania, zoo die naam
Met recht u noemt, wier goddelijke stem
Volgende ik opstijg boven den Olymp,
Boven de vlucht der wieken van Pegaas.
Den naam niet, de bedoeling roep ik aan:
Want gij, niet van de Negen één, noch wonend
Op top van d'oude' Olympus, maar vóór heuvlen
Rezen of bron ontsprong hemelsch geboren,
Gij onderhieldt met de eeuwge wijsheid u,
Wijsheid, uw zuster, spelende met haar
In 't bijzijn van d'Almachtgen Vader, wien
Uw zaalge zang voldeed. Door u geleid
Waagde ik der heemlen hemel in te gaan
Een gast van de aarde en dronk in hoogsten kreis
De lucht, door u getemperd. Voer mij nu,
Niet minder veilig neergeleid, terug
Naar 't element van mijn geboorte: opdat
Niet ik, als eens, hoewel uit lager trans,
Bellerophon, van 't stuurloos vleugelpaard
Omlaaggeworpen, op 't Aleïsch veld
Val uit mijn koers en daar verlaten dwaal.
Nog werd de helft geen zang, maar deze omgrensd
In de waarneembre sfeer van dag en nacht.
Niet boven-pools ontrukt, maar staande op de aard,
Zing ik, meer veilig, met mijn menschestem,

Maar niet verkeerd tot heesch of stom, al viel
Me een kwade tijd ten deel en kwaad gerucht;
In donker, door gevaren rond omringd,
In eenzaamheid; toch niet alleen, daar gij
Mijn sluimer 's nachts bezoekt, of als de morgen
Het oosten purpert. Richt gij weer mijn zang,
Urania, en vind goed gehoor, schoon schaars.
Maar drijf ver weg 't barbaarsche wangeklank
Van Bacchus en zijn volgers, het geslacht
Dier wilde horden die den Thrakenbard
Scheurden in Rodopé, waar rots en woud
Luisterden in verrukking, tot het woest
Gedruisch zoo stem als harpsnaar overdreunde.
Niet kon de Muze helpen hem, haar zoon.
Begeef gij hem niet zoo, die tot u smeekt:
Want gij zijt hemelsch, zij een leege droom.
    Zeg eerst wat voorviel nadat Rafaël,
Die spraakzame engel, Adam waarschuwde
Door vreeslijk voorbeeld, zich te hoeden voor
Afval van God, door dat wat in den hemel
De afvallgen overkwam, opdat hetzelfde
Niet overkwam in Eden de bewoners
Die den verboden boom niet raken mochten,
Zoo ze overtraden 't eenige bevel,
Zoo licht gehoorzaamd, bij zoo groote keus
Van smaken om hun eetlust te behagen,
Hoe zwerfsch die zij. Adam en Eva samen
Hoorden 't verhaal aandachtig. Hij was vol
Verwondering en diep gepeins bij 't luistren
Naar zooveel hoogs en vreemds, van wat hun denken
Zoo onverbeeldbaar leek: haat in den hemel,
En oorlog zoo dicht naast Gods zaalgen vrede
Met zulken warrelklomp: maar dra toch stortte
Het kwaad teruggedreven als een stroom
Op hen die 't wrochten, niet bekwaam te mengen
Met zaligheid. Waardoor dan Adam haastig
Den twijfel in zijn hart terugwees: en,
Daartoe gebracht, toch zonder zonde, door
Den wensch te weten - wat hem nader aanging -

Hoe aarde en hemel eerst zichtbaar begon,
Wanneer, waaruit, geschapen, en waarom,
Wat in of buiten Eden werd gedaan
Vóór zijn herinring, - als een man wiens dorst
Nog nauw gelescht weer oogt naar 't loopend nat
Dat nieuwen dorst door vloeibaar murmlen wekt, -
Vroeg hij opnieuw zijn hemelgast aldus:
‘Groot en vol wonder in onze ooren is
Wat gij onthult, uit andre wereld toch,
Godlijke tolk, goedgunstig ons gezonden
Neer uit het empyreum om bijtijds
Ons te doen zien, wat uit onszelf onkenbaar,
Ons onbekend, onze ondergang zou zijn.
Waarvoor wij d'eindloos Goeden schuldig blijven
Eeuwigen dank, en zijn vermaningen
Ontvangen met het heilig plan onwrikbaar
Zijn soevereinen wil te volgen: doel
Van wat wij zijn. Maar sints ge u hebt verwaardigd
Vriendlijk tot onze leering mee te deelen
Wat boven aardsch verstand gaat, maar nochtans
- Naar 't hoogste wijsheid scheen - ons voegt te weten,
Wil nu nog lager dalen en verhaal
Wat ons niet min misschien te weten baat;
Hoe eerst die hemel aanving dien we zien
Zoo hoog verwijderd, dien tallooze vuren
Bewegend sieren, en wat ruimte vult
Of wijkt voor ruimte, de ommegaande lucht
Omarmend dringend in de bloeizame aard;
Wat oorzaak eerst den Schepper, heilig rustend
Door de eeuwigheid, bewogen heeft zoo laat
Te bouwen in den Chaos; en zijn werk,
Begonnen eens, hoe ras voleind: indien te ontvouwen
U vrij staat wat wij, ter ontsluiring niet
Van de geheimen van Gods eeuwig rijk,
Maar ter verheerlijking van wat hij voortbracht,
Meer, naar ons meer ervan bekend is, vragen.
En 't groot licht van den dag heeft van zijn baan
Nog veel schoon steil te loopen: hangend hoort hij,
Geboeid erdoor, uw stem, uw machtge stem,

En langer zal hij dralen om te luistren
Als gij verhaalt van zijn geboorte en 't rijzen
Van de natuur uit het onwerklijk Diep;
Of wanneer maan en avondster zich haasten
Om u te hooren brengt Nacht met haar meê
Stilte, en Slaap, naar u luistrend, staat en wacht;
Of wel, afwezig blijft hij, tot uw zang
Eindt en we u laten eer de morgen schijnt.'
Aldus smeekte Adam zijn verheven gast
Waarop die godlijke Engel vriendlijk zei:
'Ook deze uw vraag behoedzaam uitgebracht
Verkrijgt ge: ofschoon, wat serafs woord of tong
Volstaat de almachtge werken op te noemen,
Wat menschenhart dat ze begrijpt? Nochtans,
Zooveel als gij bevat en best kan dienen
Den Maker te verheerlijken, daardoor
Uzelf gelukkiger te zien, wordt niet
Uw oor onthouden: opdracht van omhoog
Gewerd mij dat ik antwoord op uw wensch
Naar kennis binnen grenzen; niet erbuiten.
Vraag dáárnaar niet, laat ook niet eigen vinding
Hopen op wat de onzichtbre koning, eenig
Alwetende, u verborg en hulde in nacht,
Meedeelbaar geen in hemel noch op aard:
Genoeg blijft over dat ge vorscht en weet.
Maar kennis is als spijs, ze vergt niet minder
Matigheid bij den eetlust om te merken
Hoeveel de geest met voeg bevatten kan.
Anders bezwaart hem 't overtollge en dra
Wordt wijsheid dwaasheid zooals voedsel wind.
Weet dan dat, nadat Lucifer den hemel
- Noem zoo hem, die meer schitterde eens in 't heir
Van englen dan die ster in 't starrenheir -
Ontviel met vlammende legioenen en
Door 't Diep zonk in zijn plaats, en wederkwam
Gods groote Zoon, Verwinnaar, met zijn heilgen,
De Almachtge Eeuwige Vader van zijn troon
Hun volte aanschouwde en tot zijn Zoon dus sprak:
"Gemist voor 't minst heeft de benijder, die

Alle, als zich zelf, opstandig dacht, en waande
Deze onbeklimbre hooge sterkte, en zetel
Van de oppergodheid, wij daaruit geworpen,
Te nemen met hun hulp. En meengen trok hij
Tot ontrouw en hun plaats kent hen niet meer.
Toch, zie ik, hield verweg het grootste deel
Zijn standplaats; volkrijk telt de hemel nog
Genoegzaam aantal dat zijn ruime rijken
Bewoont, en in mijn hoogen tempel deelneemt
Aan plechtge riten en voorschreven dienst.
Nochtans, dat niet de borst hun zwelt van 't kwaad
Alreê gedaan, de ontvolking van den hemel
- Zoo gaarn mijn schade geacht -, herstel ik aanstonds
Dat nadeel, als verlies van 't zelf-verloorne
Zoo heeten mag, en schep weer in een wenk
Een andre wereld, uit één man een volk
Van menschen talloos, dáar, niet hier te wonen,
Tot, stijgend door verdiensten, graad na graad,
Ze op 't laatst zich zelf den weg naar boven oopnen,
Lang door gehoorzaamheid beproefd. Dan wordt
De aarde tot hemel en de hemel aard,
Eén rijk, vreugde en gemeenschap zonder eind.
Vult middlerwijl de ruimten, hemelmachten,
En gij mijn Woord, gewonnen Zoon, door u
Volvoer ik dit, spreek gij en zij 't volvoerd.
Mijn overschaduwende geest en macht
Zend ik met u; rijd uit en heet het Diep
Hemel en aard zijn in gestelde grens.
Grensloos het Diep, omdat IK BEN die vul
De oneindigheid; en ledig nooit het ruim,
Al houd ik, onomgrensd, mijzelf terug,
Doe niet mijn goedheid van mij gaan, die vrij is
Te doen of niet, want Noodzaak en Geval
Naadren mij niet en wat ik wil is lot."
Zoo sprak de Almachtige en de werking gaf
Zijn Woord, de Godheid-Zoon, zoodra hij sprak.
Daden van God zijn daadlijk, sneller dan
Tijd of beweging, maar voor menschlijke ooren
Niet te verhalen zonder gang van rede,

Gevormd als ze aardsch begrip bevatten kan.
Gejuich en vreugdgeroep was in den hemel
Toen dus Gods wil verklaard was en vernomen.
Eere den Hoogste, klonk het, welbehagen
In 't komend menschvolk, in hun huizen vreê.
Eere zij Hem, wiens toorn, gerecht en wrekend,
De goddeloozen dreef van voor zijn aanschijn
En uit de woningen van de rechtvaardgen.
Hem eere en prijs, wiens wijsheid goed uit kwaad
Te scheppen had verordend, die inplaats
Van booze geesten, in hun leege plaats
Een beter ras bracht, dat zijn goed vandaar
Stroome door tijd en wereld eindeloos.
Zoo zongen de Orden. Middlerwijl verscheen
Tot zijn groote onderneming nu de Zoon,
Almacht-gegordeld, in een kroon van stralen
Godlijker majesteit, wijsheid en liefde
Maatloos; zijn heele Vader blonk in hem.
Rondom zijn strijdkar stortten talloos zich
Cherub en seraf, Potentaten, Tronen,
Krachten, gewiekte Geesten, en gewiekte
Strijdwagens uit Gods tuighuis, waar van ouds
Myriaden staan tusschen twee koopren bergen
Geborgen, tot een plechtgen dag, tuig-reede
Hemelsche wagens: en nu kwamen ze uit,
Uit eigen aandrang, want geest was er in hen,
Hun heer gehoorzaam: wijd sloeg hemel open
Zijn eeuwge deuren, voltonend geklank
Bewoog op gouden hengsels en daardoor de
Koning der Eer gaande in zijn machtvol Woord
En Geest, schepper van nieuwe werelden.
En staande op hemelgrond, die kust, bezagen
Zij de uitgebreide onmeetlijke afgrond vóór hen,
Dreigend gelijk een zee, woest, wild en donker,
Opgewoeld tot den grond door woedige winden,
Met schuim en golven, berg-hoog, tot bestijgen
Van 's hemels hoogte, en mengen kern met pool.
“Zwijg, gij verstoorde zee, en, Diep, houd vrede,”
Zei toen 't alwezend Woord: “dat tweespalt eindt;”

En stand niet hield hij; maar, op cherubvleugels
Verheven, reed in Vaderlijke glorie
Ver in den Chaos hij en de ongeboren
Wereld, want Chaos hoorde hem. Zijn stoet
Volgde in helschittrende optocht om de Schepping
Te aanschouwen, en de wondren van zijn macht.
De vuurge wielen stonden stil; zijn hand
Nam nu den gouden passer, in Gods voorraad
Van eeuwigheid gereed, daarmee te omschrijven
't Heelal en elk geschapen ding daarin.
Eén voet in 't midpunt en met de andre draaide
Hij rond door wijde en diepe duisternis
En zei: “Strek tot zoover, zoover uw grens,
Zoo, juist zoo, wereld, zal uw omtrek zijn.”
God schiep den hemel zoo en de aarde zoo,
Stof ongevormd en leeg. Duistere diepte
Bedekte de Afgrond; maar de Geest van God
Spreidde op het watervlak broedend zijn vleugels.
Van hem vloot levenskracht en levenswarmte
De vloeibre massa door, maar naar beneden
Dreef hij den droesem af, zwart, koud, helsch, loogig,
Leven vijandig: grondde dan, en rondde
Eender bij eender; naar verscheiden plaats
De rest verdeeld, spon hij daartusschen lucht,
En de aard hing schommelvast op eigen kern.
    Toen sprak God: “Daar zij Licht,” en daadlijk sprong
Etherlicht, eerstgeschaapne, reinste essens,
Op uit het Diep, en 't oost van zijn geboorte
Verlatend reisde 't door den schemerdamp,
Een ronde wolk van straling, want nog was
Geen zon; zoo dan verbleef het middlerwijl
In wolkge tent. God zag: het Licht was goed
En licht van duister door de schemering
Gescheiden; licht de dag, duister de nacht
Door hem genoemd. Dit was dan de eerste dag:
Die niet voorbijging ongevierd: bezongen
Door hemelkoren toen bij 't rijzend licht,
Opdagende uit het donker, ze eerst aanschouwden
Geboort van aarde en hemel; roep en kreet

Vulde den hollen kogel van 't heelal,
Dan raakten zij hun gouden harpen, loofden
God en zijn werk, God-Schepper zongen zij,
Bij de eersten avond als bij 't eerste licht.
   God sprak opnieuw: “Laat nu uitspansel zijn
Tusschen de waatren en daardoor gescheiden
Waatren van waatren:” zoo dan maakte God
Het uitspansel een vlak van vloeibre, reine
Doorzichtige ongemengde lucht, gespreid
In omtrek tot het buitenste gewelf
Van dit groot rond; een vaste en zeekre vloer,
De waters in de laagte van die boven
Scheidende: want als de aarde zoo de wereld
Bouwde God op rondvloeiend water, stil
In wijde kristallijne zee, ver weg
Van Chaos' luid misbaar, opdat geen saamstoot
Van heftigste uitersten den bouw ontwrichtte.
't Uitspansel gaf hij naam van hemel: zoo
Zong morge'- en avondkoor den tweeden dag.
   De aard was gevormd, maar ze verscheen nog niet.
Als een onrijpe kiem lag ze ingevouwen
In schoot van waatren: over 't aardgelaat
Vloot de oceaan, niet doelloos; maar met warm
Bevruchtend nat haar heelen bol beweekend
Dreef hij die groote moeder tot ontvangen,
Verzaad met vocht dat voortbrengt; toen God zei:
“Wordt nu vergaard, waatren onder den hemel,
In ééne plaats, dat nu droog land verschijn'.”
Onmidlijk toonen zich de hooge bergen
Oprijzend, en hun ruggen naakt en breed
Heffen in wolken zich, hun toppen stijgen
Ten hemel. Hoog als heuvel zwol en welfde
Zonk laag een holle bodem, breed en diep,
Ruim bed voor waatren: daarheen haastten zij
Met vroolijke overijling, opgerold
Als dropplen op droog stof: een deel rijst hoog
Tot een kristallen wand, of steile muur,
Door 't haasten: zulk een vaart drong 't groot bevel
De snelle stroomen op: als legers na

Trompet-roep (want van legers weet ge wel)
Dringen naar 't vaandel, zóó die waterdrang,
Golf rollende na golf, wat weg elk vond,
Steil, met versnelden stroom, of, door de vlakte
Zacht-ebbende: ook weerstond hen rots noch hil,
Maar ondergronds als 't moest, of met wijde omweg
In slange-kronkels dwalend, maakte elk voort,
En groeven sleten diep door vochte klei;
Gemaklijk, eer God den grond droog deed zijn,
Behalve tusschen de oevers, waar rivieren
Nu stroomen met hun eeuwig vocht gevolg.
Het droog land dorde en 't groote ontvangbassijn
Van saamgeloopen water hiet hij Zee,
Zag dat het goed was, en zei: “Laat nu de aard
Groen gras voortbrengen en zaaddragend kruid
En boom die vrucht draagt, ieder naar zijn aard,
Wier zaad op de aarde is binnen in haarzelf.”
En nauwlijks zei hij 't of de grond, tot dan
Ledig en woest, leelijk en ongetooid,
Bracht voort het teedre gras, en loovers kleedden
't Gelaat van de aard met hun weldadig groen.
Dan kruid van ieder blad, dat plotsling wuifde
Verscheiden kleuren oopnend, en haar boezem
Geurig en blij maakte, en, die nauw verbloeid,
Bloesemde dik de rankge wijngaard, kroop
De zwellende pompoen, stond koornig riet
In slagorde op haar veld; needrige heester
En struik met krulhaar eveneens: ten laatste
Rees, als ten dans, statig geboomt, en spreidde
Takken vol overvloedig fruit, of bloesem-
Juweelen: hooge bosschen kroonden heuvels,
Boeketten de vallei en bron-partijen,
Randen de waterzoomen: de aarde scheen
Nu gelijk hemel, een verblijf voor goden,
Om er verrukt te dwalen, graag te dolen
Door heilge schaduw: ofschoon God geen regen
Nog zond en mensch om de aarde te bebouwen
Geen was, maar mist als dauw steeg op uit de aarde,
Waardoor de grond besproeid werd, en ook elke

Plant van het veld, die eer ze in de aarde was,
God maakte, als ieder kruid, voordat het groeide
Op groenen steel. En God zag: het was goed.
Morgen en avond. Dus de derde dag.
    Weer sprak de Almachtge: “Dat er lichten zijn
Hoog in 't uitspansel van den hemel, scheidend
De dag en nacht: en laat hen teekens zijn
Voor dag, seizoen en kringloop van het jaar,
En laat hen zijn als lampen, naar mijn ordning
Van hunne dienst in 't firmament omhoog
Met schijnsel over de aard,” en 't was alzoo.
God schiep twee groote lichten, groot ten dienste
Van menschen, 't grootste heerschende bij dag,
't Kleinre bij nacht, beurtlings; hij schiep de starren
En stelde ze in het hemelsch firmament
Om de aarde te verlichten en den dag
Te zeegnen door hun wissling, nacht te regelen,
En licht scheiden van donker. En God zag
Zijn groot werk overziende dat het goed was;
Hij had gevormd, van hemellichamen,
Het eerst, de zon, in de aanvang zonder licht
Schoon van etherische aard: daarna de maan,
Bolrond, de starren dan van iedre grootte,
Met starren dik den hemel overzaaid.
Hij nam het verweg grootste deel van 't licht,
Het overplantend uit de wolken naar
De zonnekogel, die poreus, ontving
En dronk het vloeibre licht en vast haar stralen
Bijeenhield, nu een groot paleis van licht.
Daarheen als naar hun bron gaan de andre sterren
En putten in hun gouden urnen licht,
De morgenster verguldt haar hoornen daar:
Door kleuring en weerkaatsing meerdren zij
Hun weinige eigen, schoon van 't menschlijk oog
Zoo ver verwijderd, zoo verkleind gezien.
Eerst kwam in 't oost de flonkerende lamp,
Vorst van den dag, en kleedde d'orizon
Met schitterende stralen, blij zijn lengte
Te loopen door de hemelstraat; de grauwe

Daagraad en de Pleiaden dansten voor hem,
Zoete invloed spreidend. Minder hel de maan,
Hem tegenover laag in 't westen als
Zijn spiegel: 't vol gelaat borgde haar licht
Van hem, want in dien stand behoeft zij anders
Er geen; en steeds houdt zij den eigen afstand,
Tot donker, dan schijnt ze op haar beurt in 't oost,
Gewenteld op de hemelas, en houdt
Deelheerschappij met duizend kleiner lichten,
Met duizend duizend starren, dan verschenen,
't Halfrond beflonkerend. Toen eerst getooid
Met hun hel lichtgeglans dat daalde en rees,
Kroonde ochtend, avond, blij den vierden dag.
    En God zei: "Dat de waatren voortbrengen
Kruipend gediert met overvloed van zaad,
Levende zielen, en dat vogels vliegen
In 't uitspansel des hemels boven de aard.
Hij schiep de groote walvisschen en iedre
Levende ziel, en al wat kroop, wat rijklijk
De waatren voortbrachten, elk naar zijn aard,
En al 't vleuglend gevogelt naar zijn aard;
Zag dat het goed was, zegende ze en zeide:
"Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt, vult
De meren, zeeën en de waterstroomen,
Vermenigvuldge op 't land zich het gevogelt."
En sont en zee en iedre kreek en baai
Zwermt met ontelbaar broed, geheele kudden
Van visch, gevind, met flonkerende schubben
Onder 't groen water glijdend, vaak in scholen
Die als een baak in zee zijn: enkel soms,
Soms saam, begrazen zij hun wei, het zeegras,
Dwalen door bosschen van koraal of spelen
Met vluggen blik, in zon gegolfde mantels
Toonend bedropt met goud; of wachten kalm
In parelschalen hun vocht voedsel, of
Loeren op buit geharnast onder rotsen.
De zeehond en gebogene dolfijnen
Spelen in 't stille; met hun reuzen-omvang
Lomp ploetrend, monsterlijk van gang, beroeren

Andren den oceaan: de Leviathan,
Reusachtigste van schepsels, ligt in slaap
Gestrekt op zee gelijk een voorgebergt,
Of zwemt en lijkt beweegbaar land, zijn kieuwen
Drinken, zijn snuit spuit uit, een zee.
De lauwe holen, venen, kusten kweekten
Hun broed niet minder talrijk, midlerwijl,
Uit de eiers, die gewillig openbarstten
Voor 't naakte jong; maar gauw in pluim en veer
Vergaderde 't zijn pennen, met een kreet
Den grond verachtend, stijgende in de lucht
Onder een wolk in zicht. Arend en eiber
Bouwen op rots en ceder daar hun nest.
Een deel vliegt los de streek door, andren wijzer,
Geordend tot éen figuur, wiggen hun weg
Bewust van de seizoenen en zij doen hun
Lucht-karavaan uitgaan, hoog over zeeën
Vliegend en landen, met elkanders wiek
Elkanders vlucht verlichtend; de voorzichtige
Kranen doen zoo hun jaarlijksche uittocht, drijvend
Op winden; de lucht stroomt wanneer zij langs gaa n ,
Gewaaierd door ontelbre vleugels. Kleiner
Vogels van tak tot tak troostten de wouden
Met zang en spreidden hun geverfde veeren
Tot de avond; en de plechtge nachtegaal
Hield dan niet op met tjuiken, maar zij zong
Den heelen nacht door haar gevoelig lied.
Op zilvren meren en rivieren baadden
Andren hun donzen borst, de trotsche zw a an,
Met bochtge nek tusschen de witte vleugels,
Bruisende, roeit haar staat met vliezige voeten:
Maar vaak ontgaan ze 't nat, op stijve wieken
Beklimmen zij den hoogsten hemel. Andren
Houdt stevig de aard: de roodgekamde haan,
Wiens klok stille uren afroept en die andre
Wiens vroolijke sleep hem siert bloeiend gekleurd
Met regenboog en starrige oogen. Zóó -
Water met visch, lucht van gevogelt vol,
Ochtend en avond was 't, de vijfde dag.

De zesde en laatste scheppingsdag verrees
Met harp van vroegte en avond; toen God zei:
“De aard breng nu voort levende zielen, naar
Haar aard, vee, kruipende gedierten, wilde
Beesten, elk naar zijn aard. En de aarde hoorde.
Zij, daadlijk oopnend haar vruchtbaren schoot,
Bracht voort, in één geboorte, tallooze
Levende wezens, van volmaakten vorm,
Volwassen en geleed. Den bodem uit,
Als uit zijn leger rees het wilde beest,
Waar 't in het woest woud woont in hout, hol, kloof.
Tusschen 't geboomt bij paren rees 't en schreed;
Op groene weide en in het veld het vee.
Hier sprongen weinige op en eenzaam, ginder
Grazende kudde en breede heerde in eens.
Graszoden kalfden nu; ter halft verschijnt
De gele leeuw, klauwende om vrij te raken
Met de achterdeelen, springt als losgebroken
En schudt als dol zijn vlekkige manen: panter
Luipaard en tijger, rijzende als de mol
Werpen de kruimende aard in hoopen op:
Het vlugge hert hief zijn getakte hoofd
Onder den grond vandaan: noode uit zijn stof
Tilde zijn uitgebreidheid Behemoth,
Grootste aardgeboorne: in vlies en blatend rezen
Schapen als planten: tusschen zee en land
't Rivierpaard en de schubbige krokodil,
Tweeslachtig. Al wat over de aarde kruipt,
Kwam op één slag in 't licht: insect of worm;
DIE wuifden lenige waaiertjes als vleugels
Met duidlijkst-fijne teekening, gekleed
In iedre liverei van zomertrots,
Purper- en goud gevlekt, azuur en groen:
DEZE als een touw hun lange afmeting rekkend
Streepten den grond met kronklend spoor: niet alle
Natuurs minimen: soms van slangensoort,
Wonderlijk lang en zwaar, die wikkelden
Hun schubbige vouwen in en hadden vleugels.
Spaarzame mieren, vol van toekomst-voorzorg,

Kropen - in hun klein lijf huisde een groot hart -,
Voorbeeld misschien van waarlijke gelijkheid
Hierna, als ze in hun volksstam en gemeenschap
Zich voegden: zwermende verscheen aanstonds
De wijfjes-bij; die voedt haar horzel-man
Verruklijk en bouwt wassen cellen op,
Voorzien van honing: ongeteld de rest,
Gij die hun namen gaaft, kent hun natuur,
- Wat zou 'k ze u noemen -; en niet onbekend
De slang, het listigste gediert van 't veld,
Soms machtig uitgebreid, met stalen blikken
En vreeslijk manenhaar, ofschoon voor u
Niet schaadlijk, maar gehoorzaam op uw roep.
De hemel scheen nu in haar glorie en rolde
Haar banen, naar de Eerste Bewegers hand
Haar loop eerst richtte; Aarde in haar rijke dracht
Volkomen, lachte lieflijk; aard, lucht, water
Beschreed, bevloog, bezwom, dier, vogel, visch
Veelvuldig; deels nog bleef die zesde dag.
Nog faalde 't meesterwerk, het doel van al
't Alree gedane: een schepsel dat gebukt niet
En wild als andre schepslen, maar begaafd
Met heiligheid van rede, zijn gestalte
Mocht rechten, en rechtop met rustig hoofd,
Zichzelf begrijpend, elk beheerschte, en daardoor
Grootaardig kon verkeeren met den hemel,
Maar dat dankbaar erkende waar zijn goed
Van daalde om daarheen hart en stem en oogen
Vroom te verheffen, te eeren en te aanbidden
Den Hoogsten God, die hem 't voornaamste maakte
Van al zijn werken: daarom sprak de Almachtige
Eeuwige Vader - want waar is hij niet
Aanwezig? - hoorbaar tot zijn Zoon aldus.
"Laat ons nu menschen maken naar ons beeld,
Op ons gelijkend, dat die heerschers zijn
Over, in lucht en zee, vogel en visch,
Beesten op 't veld en over de aarde en al
Wat daarop kruipt," Dit zeggend, vormde hij
U, Adam, u o mensch, stof van den grond;

In uw neusgaten blies hij levensadem;
Hij schiep u naar zijn eigen beeld, het beeld
Van God zelf en ge werdt een ziel die leeft.
Man schiep hij u, maar vrouwlijk uw gezel;
Zegende dan de menschheid, en hij zei:
Wees vruchtbaar en vermenigvuldig, vul
De aarde, onderwerp haar en heersch overal,
Over, in zee de visch, in lucht de vogel,
En elk ding dat op aard leeft en beweegt.
Zoo, waar dan ook, geschapen, want geen naam
Heeft nog de plaatsen onderscheiden, bracht hij,
Gelijk gij weet, u in dit heerlijk oord,
In dezen tuin, met Gods geboomt beplant,
Verkwikkelijk om te eten als te zien;
En vrijlijk gaf hij u voor voedsel al
Hun aangename fruit, in alle soorten
Die de aarde oplevert, een verscheidenheid
Eindloos; maar van den boom alleen waardoor
Wie eet de kennis krijgt van goed en kwaad,
Zult gij niet eten: als ge daarvan eet
Dan sterft ge: uw straf de dood; hoed u daarom
En houd uw eetlust in, opdat niet Zonde u
Verrasse, en haar zwarte geleider Dood.'
    Hij eindigde en al wat hij had gemaakt
Zag hij, en zie, het was geheellijk goed;
Morgen en avond, dus de zesde dag.
Maar geëindigd niet voor, latend van zijn werk,
Schoon onvermoeid, de Schepper opwaarts keerde,
Op tot der Heemlen hemel, 't hoog verblijf,
Om daarvandaan zijn nieuwgeschapen wereld,
Die aanwas van zijn rijk, te zien, hoe ze uitzag
Van verre en van zijn troon, hoe goed, hoe schoon,
Hoe trouw naar zijn groot denkbeeld. Opwaarts reed hij,
Door toejuiching gevolgd en door 't geluid
Saamstemmend uit tien duizend harpen, maatzang
Die de englenkoren maakten. Aarde en lucht
Weergalmden (gij gedenkt het, want gij hoorde 't);
De heemlen saam met de gestarnten schalden,
Stil op hun plaats luisterden de planeten,

Terwijl de stoet in praal, en juichend, steeg.
‘Open u, eeuwge poorten,’ zongen zij.
‘Levende hemeldeuren, op; laat in
Den grooten Schepper, keerend van zijn werk,
Het heerlijke, zijn zesdaagswerk, een wereld.
Opent u voortaan vaak; want God wil vaak
Gaan tot de woningen van de rechtvaardgen,
Bekoord erdoor; tot hen, in druk verkeer
Zendt hij gevleugelde gezanten, dragers
Van hemelsche genade.’ Zoo zong stijgend
Dat heerlijk heir. Hij, door den hemel heen,
Die wijd haar laaiende portalen opdeed,
Leidde den weg recht naar Gods eeuwig huis,
Een breede en ruime baan, met goud voor stof,
Starren 't plaveisel, zooals starren schijnen
Die ge in den melkweg ziet, die witte stroom
Die gij 's nachts als een ronden gordel merkt
Bepoêrd met starren. En nu rees in Eden
De zevende avond, want de zon ging onder
Op aarde en schemering kwam op van 't oost,
Voorlooper van de nacht, toen tot de heilge
Hoogte van 's hemels top, den heerscherstroon
Der Godheid, eeuwig daar gevest en veilig,
De Zoon-God aankwam, en zat neder met
Zijn grooten Vader; want Hij ook ging om,
Onzichtbaar, nochtans blijvend (zulk een voorrecht
Heeft de Alomtegenwoordigheid) en 't werk
Beschikt, maker en eind van alles, rustend
Nu van zijn werk, zegende hij en wijdde
Den dag, den zevende, als waarop hij rustte;
Maar niet in stilte heilig; want de harp
Had werk en rustte niet; de plechtge fluit
En lier, al wat zoet sluit en opent, alle
Geluid trillende op snaar en gouden draad,
Zong zachte wijzen, ondermengd met stem,
In koor of enkel. Wierook wolkte omhoog
Uit gouden vazen en verborg den berg.
Het zesdaagswerk, de Schepping, zongen zij:
‘Groot is uw werk, Jehova! en uw macht

Oneindig; wat gedachte meet, wat tong
Vertelt u? grooter na uw weerkomst nu
Dan van de reuzenenglen; toen werdt gij
Verheerlijkt door uw donders; maar veel meer
Is scheppen dan 't geschaapne nederslaan.
Wie kan u schaden, Machtige, of begrenzen
Uw heerschappij? den trotschen opzet van
Afvallige englen en hun ijdlen raad
Versloegt ge maklijk, wijl zij lasterlijk
U te vermindren dachten en te trekken
De meerderheid van uw vereerders. Wie
U wil vermindren, dient, zichzelf ten spijt,
Om meer uw almacht te openbaren: kwaad
Gebruikt ge en schept daaruit een grooter goed.
Getuig die wereld, nieuw gemaakt, een hemel
Niet ver van de eerste en in zijn zicht gevest
Op de doorzichtig-klare, glassige zee;
Van omvang haast onmeetlijk, met ontelbre
Sterren en iedre ster misschien een wereld
Ter latere bewoning; maar gij weet
Hun tijden: tusschen deze 's menschen woonoord,
De aarde, door de ondere oceaan omringd,
Hun aangename plaats. Driewerf gelukkig
Ik en de menschekindren die God gunstig
Schiep naar zijn beeld, om daar te wonen en
Hem te vereeren, en tot loon te heerschen
Over zijn werk, op aarde, in lucht of zee,
En een geslacht van dienenden te kweeken,
Heilig en vroom: driewerf gelukkig, zoo
Zij, hun geluk erkennend, trouw volharden.'
'Zoo zongen ze en het empyreum dreunde
Van hallelujas: sabbath zoo gevierd.
Houd uw verzoek nu voor voldaan, dat vraagde
Hoe eerst de wereld en haar aanzicht aanving
En wat vóór uw herinring werd gedaan
Van den beginne, opdat wie na u komt
Door u geleerd mocht weten. Zoekt ge iets anders,
Dat mensche-maat niet overstijgt, zoo spreek.'

Opstandigheid en Dichtkunst
Door
Is. P. de Vooys.

III

Wat was het groote, diepgaande verschil tusschen Shelley en de nieuwere nederlandsche dichters? Om dit aantewijzen was het noodzakelijk een poging te doen de ontwikkeling van Shelley's dichterschap te schetsen, en te trachten duidelijk te maken hoe het geestdriftvolle denken kon uitgroeien tot het scheppen van de intellectueele schoonheid. Daarop kwam het aan. En daarom werd ook Shelley gesteld naast Goethe. Hoe stond toch bij dezen steeds de aanschouwelijkheid der schoonheid uit het volle werkelijke leven midden in zijn kunst. Hoe was zijn zang steeds gedragen door de algemeen menschelijke gevoelens, die ieder kent, zij 't ook niet in zoo'n zuiverheid en glans als Goethe eraan vermocht te geven. Bij Shelley was echter, gelijk ook bij Schiller, de geest oppermachtig. Goethe's schoonheid van het leven-zelf in al zijn uitingen zocht naar evenwicht, hoe krachtig en vrij ook.

Maar de intellectueele schoonheid was een beweging, gedreven door dien onverbiddelijken drijver, de menschelijke geest, die geen rust kent voor zichzelf en geen rust voor de omgeving in een onvermoeibaren scheppingsdrang naar ontwikkeling, bevrijding en vervorming.

Meer dan Schiller, heeft Shelley gepoogd in zijn dichtkunst de macht van het menschelijk denken op te heffen, te zuiveren en glanzend te maken in de sfeer der schoonheid.

Daarom is zijn kunst van schitterend aanéengerijde verbeel-

dingen, en van snelstroomende rythmische klank niet volop te genieten, dan door zich te werpen in dien onderstroom van het intellect, dat naar omschepping meer dan naar verheerlijking van het leven streeft. Maar dit is het juist wat het zoo moeilijk maakt den aard der intellectueele schoonheid te doen kennen en gevoelen, door wie vreemd is aan 't worstelen van den geest naar de heerschappij over het leven. Wie dat niet kent, meent zoo spoedig in het streven naar intellectueele schoonheid te zien verstandswerk, het rythmisch en rijmend neerschrijven van redeneeringen in versvorm. Of wel hij geniet de beelden en klanken als fijne feeërieke schoonheden, maar zou ze liever afgezonderd wenschen te zien, en verstevigd door meer werkelijkheid, verdiept door menschelijker gevoel. Is er voor de dichtkunst, die dan toch slechts het door rythmische klanken gedragen beeld voor 't oog brengt, om door 't oor te reiken naar de gevoelens van genegenheid, liefde, haat, trots, vreugde, weemoed in tallooze schakeeringen, is er voor die dichtkunst iets anders noodig? Zoo wordt allicht gevraagd. Schoonheid is toch alles, en al wat noodig is. Behoort niet in al wat daar buiten staat een verleider gezien te worden voor den kunstenaar?

Doch de dichter is meer en beter kunstenaar naarmate hij dieper en voller mensch is. En de mensch kan zich dikwijls niet, neen eigenlijk nooit, onttrekken aan dien geweldigen stroom der gedachten over zich zelf, over 't leven en de menschheid, die de cultuurwereld doortrekt, soms woest en woelig en vernielend, doch ten slotte altijd weer als de bevruchtende macht voor allen groei en bloei.

Wanneer er tijden zijn van rust, van zomer in de samenleving, dan is de wetenschap als het ruischende op oogst wachtende graanveld, en de kunst als die overal gloeiende en kleurige bloemenwereld.

Hoe zou kunst meer wenschen uittedrukken dan 't genot van zoo'n leven, dan de schildering dier prachten, dan de zangen die van ochtend tot avond over de velden en om de huizen verklinken. Maar de tijden wisselen, en de stroom der gedachten zwelt tot groote breedheid en kracht. Dan stort zich de mensch daarin en trekt de kunstenaar mede. Zijn geest wil voort en heerschen. En ook die moeizame tocht die,

eens begonnen, niet opgegeven kan worden en dan blijkt een waardige, ja zelfs een heroieke vervulling van 't leven te geven, die tocht roept tot den kunstenaar om eene verheerlijking in de schoonheid. Is niet dat reisverhaal het hoogste en het belangrijkste van al wat te vertellen is? Zijn niet de gemoedstemmingen daarbij ondervonde*n* de diepste - en alle andere gevoelens omvattende - die ooit verklankt werden? En is niet de ervaring die zoo werd opgedaan de rijkste in welke wijsheid ook, waarvan troostende en verheffende mededeeling te doen is? Vooral wanneer het een dichter is, die daartoe zijn taaltalent oefende om de beelden als zuivere glanzende schoonheden voor oogen te tooveren, en om de klanken der woorden te maken tot die wondere tot de ziel doordringende wind, die de gemoedsnaren onmiddellijk doet trillen.

De intellectueele schoonheid is geen redeneering, doch beeld en klank zooals elke schoonheid van 't gedicht, maar zij is de schoonheid van den zich machtig roerenden, wijl diep gedrongen, geest, die zich juist uit bewustheid van zijn oudsten en hoogsten adel, wil vertoonen in een gestalte die zichtbaar is en ontworsteld aan den diepsten zielengrond, waaruit hij de levenskracht blijft trekken en waarmede hij door de sterkste leefmachten verbonden zal blijven. Zoo deed Shelley het zien.

Maar zoo was het niet bij de tachtigers. Zij waren niet door de maatschappij, of door wetenschap, of wijsbegeerte, of politieke leer geprikkeld om zich te werpen in eenige beweging, waar de geest zou zoeken en strijden naar nieuwe scheppingen. Zij huldigden de schoonheid, en de zuivere oprechte gemoedstoon juist geheel afgescheiden van 't gedachtenleven dat ermede verbonden was. Zuiver gevoelen en dat schoon uiten was de grondslag waarop zij hun kunst wilden opbouwen. Maar dit was als de terugslag van de slagen, die zij aan 't Nederlandsche kunstleven toebrachten. Dat was onzuiver van gevoel, en leelijk van aanschouwelijkheid. Daartegenover stelden zij kunst, vooral uit het verleden, die echt was. De vreugde daaraan was het, die hen in staat stelde tot hun kritiek, maar ook tot hun eigen kunst.

Doch dat zij in Shelley wel den hoogen voorganger zagen in schoone verbeelding en klank, maar niet in de intellectueele

schoonheid, dat teekende de beperktheid van hun toekomstvermogen. De kunst, die zij zich voornamen te maken, die zij voorspelden en beloofden, bleef uit. Integendeel konden zij niet eens de beloften houden van het taaltalent, dat hunne eerste dichtkunst deed blijken. Hoe kwam dat? Niet alleen omdat zij Shelley niet konden volgen op zijn geestestocht, maar ook omdat geen andere weg voor hen open stond. Want er waren andere wegen denkbaar. Wanneer de Nederlandsche samenleving zoo geweest was, dat de jongere schoonheidszoekers er rust en bevrediging hadden kunnen vinden, zóo dat zij die samenleving hadden kunnen doorspeuren met oog en oor, om wat zij vonden te verheerlijken, dan hadden zij niet noodig gehad zich af te vragen waarheen zich hun talent moest bewegen. Maar dat was niet het geval. 't Maatschappelijk leven waren de tachtigers ontvlucht; dat was voor hen een gruwel. Omgekeerd was de Nederlandsche maatschappij niet voor de jongere kunstenaars geneigd tot vriendelijkheid, om van waardeering niet te spreken. Zij had haar eigen schrijvers en dichters, en achtte deze door de kritiek der opstandelingen diep gegriefd en beleedigd. Er bleef voor de dichters slechts over de eigen ikheid en niets anders. Zij meenden dat het genoeg, meer dan genoeg was. Want was dat eigen zieleleven niet een onbegrensd en rijk gebied, dat door de natuurindrukken, door de verleden schoonheid van de groote kunst, en vooral door de verbeeldingen die zij naar believen konden scheppen, zich vulde, zoo rijk als de menschengemeenschap nimmer te zien kon geven? Het dichterlijke leven met en voor de schoonheid was het ware en eenige leven, waarbij vergeleken al het omringende dor en saai werd.

Wat was het bedriegelijke in deze voorstelling? Is het niet te zoeken in een verkeerd inzicht in de verhouding van voorbijgegane kunst en van de natuur tot de eigen ziel? Wie zou miskennen de glans en de kracht, die het schoone blijft behouden door alle tijden? En wie zou gering achten de onuitputtelijke verrukking en troost die de natuur kan verschaffen? Doch van beide kan slechts genoten worden door de levende ziel, en meer naarmate die ziel naar dieper en sterker levensuiting worstelt. Dat is beslist noodig, want ver-

leden en natuur zijn slechts schoon door de weerspiegeling van de ziel zelf.

Daarom is het een waan te denken dat alleen uit natuur en vroegere kunst de dichter zich zijn leven van verbeelding kan scheppen. Hij kan dat alleen indien hij in zich zelf het leven heeft als een spruit met krachtigen drang tot groeien en bloeien.

Dat kan onbewust bijna zijn, indien de dichter slechts een loot is van het opkomend volksleven, maar zoo was het niet voor de tachtigers. Het eenige, waarop zij hun dichterlijk bestaan begonnen te bouwen, was de zelfbewustheid, die hen zoo sterk maakte in hun kritiek. Dat was het element, waarin hun kracht en hun toekomst school. Doch tegelijk hun zwakheid. Want wat was die dichterlijke ikheid, die ‘god in 't diepst van hun gedachten’? Hoe zij die ook met jeugdigen overmoed, die beter moedige jeugd genoemd mag worden, durfden vooropstellen tegenover ijdele bescheidenheid die als een burgerlijke deugd in trek was, toch wisten zij 't zelf niet. Zoodra zij genoeg zouden krijgen van een soort mystiek zwelgen in dat wonderlijke, inwendige vermogen tot schoonheid en tot oordeel over schoonheid, moest wel de vraag komen naar het wezen van die zelfbewustheid. Maar zoodra dat bij de tachtigers opkwam, zoodra de zelfkritiek volgde op de kritiek tegen 't kunstlooze leven, was de eenheid der opstandige beweging verbroken. De groote verscheidenheid van de deelnemers aan het Nieuwe-gids-verbond werd duidelijk en zij moesten uit elkander gaan.

* * *

Een der ergerlijkste en oppervlakkigste dwalingen bij de beoordeeling der stroomingen in de tegenwoordige dichtkunst is wel deze, dat het uiteenloopen der voorgangers en onmiddelijke volgers van de litteraire beweging van '80, als vanzelfsprekend wordt toegeschreven aan persoonlijke ruzies, ijdeltuiterijen, koppigheden en kleinzielige, onderlinge aanbidding kweekende, clubgeest. De groote verspreidheid van die meening, ondanks de al te duidelijke onjuistheid, is te wijten aan twee kringen van personen.

Allereerst aan hetzelfde geletterde en kunstlievende publiek, dat in '80 zoo deerlijk toegetakeld werd. Zijn dufheid en onbevoegdheid is nog steeds eender gebleven, al zijn de uiterlijkheden van beschaafde ontwikkeling, gelijk kleedingstukken door wisselende modes, iets gewijzigd. Zonder zin voor litteratuur of dichtkunst, cultiveert dit publiek litteraire belangstelling als een der middelen om een geesteloozen omgang te kunnen vullen. Kennis van namen en levensomstandigheden, creatie's en...schandaaltjes zijn de punten van houvast, zoowel voor tooneel, politiek, muziek, wetenschap, voetbal en wat al niet meer tegelijk met de dichtkunst. Interessant is het dichters en schrijvers te kennen, interessant te zien hoe zij op 't schouwtooneel van het Nederlandsche publieke leven zich in groepjes schakeeren en elkaar bestrijden. De meening van dat publiek zou echter geen enkelen invloed kunnen hebben, indien er niet een kring was van personen, die den litterairen opstand hebben meegemaakt en meegevoeld, en die er juist zóo over denken. De grens tusschen hen en 't kunstlooze geletterde publiek is op bedenkelijke wijze uitgewist. Hoe diep en breed was de kloof vroeger, die scheiding bracht tusschen den prater over dichtkunst, en hem, die de klanken door lange dagen met zich meedroeg, en voor wie elke nieuwe schepping tot een belangrijke gebeurtenis werd, met spanning verwacht. Het is nog niet zoo heel veel jaren geleden, dat dezulken het onmogelijk gedacht en genoemd zouden hebben, dat de oude tegenstelling zich ging oplossen. Hoe is dat mogelijk geweest? De verklaring daarvoor kan geen andere zijn dan voor de scheiding tusschen de Nieuwe-Gidsers, - die noodzakelijk werd, toen de zelfbewustheid naar bewustheid van zich zelve zocht. Enkele der bondgenooten erkenden zonder aarzelen de beteekenis van den vijand, die hun streven bedreigde. Zij zagen in dat hij sterker en onverwinlijker was dan de omvergeworpen schijnlitteratuur; zij zagen zelfs in dat hij geen vijand was, maar een vriend, die bijtijds waarschuwde voor de geestelijke en zedelijke uitputting, waaraan de eerste schoonheidsfeesten hen blootstelden. Met beslistheid scheidden zij zich af; zij verlieten den weg der uitbundige uitviering der eigen ikheid, en drongen in het kreupelhout om te zoeken naar nieuwe

paden, ondanks den hoon waarmede zij achtervolgd werden.

Anderen begrepen op andere wijze den vloek der onmaatschappelijkheid. Zij zochten in de maatschappij naar denkbeelden, die de hunne konden worden, of die zij konden verwerken tot een zielsinhoud, waarmede te leven viel. Studie van wetenschap of wijsbegeerte zou voor enkele een toevlucht zijn, waar zij beproefden een levensbeschouwing te vormen, waaraan zij zich konden vasthechten.

Maar er waren er ook, die onmachtig bleken om het eenmaal aangevangen leven te veranderen en die daarom niet wilden en konden gelooven aan het opdrogen van de bron, die uit de eigen ziel zoo frisch en heerlijk was opgespoten. Ondanks de verfijning hunner talenten, en het beproeven van allerlei procéde's om toch de eigen ziele-uiting, en het stellen van die kunstenaars-ikheid buiten alles, volmaakter en zuiverder te verkrijgen, zagen zij zich te gelijk armer en zwakker worden. En toen het eenmaal zoover gekomen was, bleken zij niet meer in staat een innerlijke geestelijke schepping te ontwerpen, waardoor zij weer zouden kunnen weerspiegelen de schoonheden, die eens de hunne waren. Helaas bleef er voor hen niets anders over dan de onmaatschappelijkheid op te geven. En de maatschappij maakte het hun gemakkelijk. Zij vergaf het hun, dat zij hare conventie's en schijnaanbidding zoo heftig hadden gegeeseld. Zij vergat den hoon en de spot, en was bereid naast de bestaande conventie's, ook die der nieuwe kunstenaars-reputatie's optenemen. De eens gehate tachtigers werden als groot dichter of schrijver erkend met de maatschappelijke gevolgen, die daaraan verbonden zijn. Wie hen volgen wilde kon binnengaan. Vereenigingen, comité's, gezelschappen, dagbladen, tijdschriften, alles stond voor hen open. En zij die zijn binnengegaan, de verarmde edellieden, wier teere vingers en teere zielen niet meer in staat waren tot het zware werk om nieuwe paden te leggen, hoe zouden zij kunnen erkennen dat er voor de scheiding van vroegere strijdgenooten andere ernstiger redenen waren, dan de persoonlijke gevoeligheden, die hen zelf geplaagd hadden.

Maar voor wie niet zijn binnengegaan in de gastvrije zalen der maatschappelijke erkenning, voor hen is het een levenskwestie scherp en duidelijk intezien, waarom de wegen zich geschei-

den hebben, en meer nog waarheen de paden leiden, waarop onvermoeide zoekers zich bewegen. Het is een levenskwestie niet omdat zij 't publiek van oppervlakkige dwalende beoordeeling willen terugbrengen, maar voor hen zelve, omdat het nog altijd erom gaat door bewustheid van 't levend en 't worstelend zielsbestaan terug te vinden de jeugdige zelfbewustheid, die de dichter behoeft voor het scheppen der schoonheid.

* * *

Het was niet genoeg gevoelig te zijn voor de schoonheid en een talent te bezitten om in de taal dat gevoel tot uiting te brengen. Dit was de nieuwe waarheid, die de besten der opstandigen beseften, zoodra zij hun kunstvoornemens willen gaan uitvoeren. Maar dat was een negatief besef. En het was niet gemakkelijk voor de leegte eene vervulling te vinden. In elk geval zwenkte de vogelvlucht niet één zelfde richting uit om den weg te zoeken. Een belangrijk deel bleef fladderen boven de plaats der opstijging en zou langzaam, soms onwillig, soms moede neerdalen in de maatschappij die zij ontvlucht waren. Andere voelden een sterke wind opsteken, die over de samenleving zou gaan waaien als een lentestorm om een levensvernieuwing aan te kondigen. Zij lieten zich daarop meevoeren. Dat was de arbeidersbeweging, die het socialisme in zich had opgenomen als een toekomstverwachting waarmede de strijders vervuld en aangevuurd werden. De opstandigheid, de fierheid, van het aanvankelijk streven behoefde niet opgegeven te worden. Integendeel werd de kritische en afwerende houding verscherpt gericht tegen de geheele maatschappij, waarvan de schijnkunstenaars slechts een onbeteekend deeltje vormden. En de geest werd tegelijk vervuld en verhelderd door de wetenschap van deze socialistische arbeidersbeweging, of beter gezegd van dit proletarisch socialisme. Die wetenschap, gegrondvest door Marx, leerde toch inzien hoe de kunstbloei een gevolg was van de ekonomische veranderingen in de maatschappij, een ideologische spiegeling daarvan, zoodat wie nieuwe kunst wenschte, ook te bevorderen had dat de arbeidersbeweging de sociale verhoudingen zou omzetten.

Zoo zeer werd de opstandigheid zelfs verscherpt dat zij zich ook richtte tegen hen, die niet wilden meegaan en niet zich

laten wegwaaien op den opstekenden wind van 't socialisme. Daardoor zonderden zij zich af, en sloten zij zich aan bij de arbeiderscharen, wier doel hun doel, wier leven hun leven zou zijn. De gemeenschapsband werd een sterkere dan het schoonheidsverbond, en rukte de laatste stuk. Hoe zeer ook hun verzet zich richtte tegen de organisatie der maatschappij door het bezit, toch werden zij maatschappelijk, n.l. vereenigd met een deel dier maatschappij, dat een zuiver ekonomisch doel had en zich daarheen zoo krachtig mogelijk bewoog.

Maar bij die neerdaling op de aarde bleven zij dichters, door hun talent en door den innerlijken scheppingsdrang. Want wat in hen als opstandig maatschappijlid, als werkzaam deelnemer aan de socialistische beweging, omging, riep niet uitsluitend om de verstandelijke uiting der propaganda, doch ook om schoonheid. En hun taak moest het zijn die voorttebrengen.

Wat het socialisme hen gaf was een levensvervulling. Die hadden niet alleen zij, maar ook alle anderen noodig. Maar van die anderen bleven er van meening dat de maatschappij die niet kon geven, noch in oude verstarrende vormen, noch ook in de jonge stroomingen van vernieuwing. Die zochten het eigen gemoeds- en verstandsleven in een nauw verband met elkaar te verruimen. Niet langer de enge zelfverheerlijking eener alles-voelende en geheimzinnig scheppende ziel wilden zij volhouden. Zij wilden zich open stellen voor allerlei gevoelens en gedachten, die den nieuweren tijd doorstroomden, om daarmede de eigen kunst te versterken. Was zulk pogen niet hopeloos? Want zouden zij niet meegenomen worden door de een of de andere dier stroomingen, waardoor zij toch daarmede vereenzelvigd zouden worden? Hadden niet ook de socialistische dichters juist hetzelfde beproefd om zich ten slotte overtegeven aan de macht die hun gemoed en hun geest geheel veroverde? En waren ook niet anderen herwonnen door het geloof, hetzij in den breeden, der kunst zoo wel gezinden vorm van het katholicisme, hetzij in de meer persoonlijke, het leven verinnigende vormen eener onmiddellijke gemeenschap met God? Was niet Volk en Katholicisme de groote tegenstelling, zoo voor den geest als voor de samenleving, die ten slotte tot kiezen dwong?

Zoo sterk was het geloof gebleven aan de macht van de schoonheid boven 't maatschappelijk leven, dat er toch nog waren, die de houding van 80 meenden te kunnen volhouden, die meenden dat de dichter, die alleen de schoonheid zocht, instaat zou zijn het geheele leven, vervuld van die strijdende en tegenstrijdige machten, in zich op te nemen en te verheerlijken.

De deelnemers aan de arbeidersbeweging zouden slechts kunnen omvatten wat daarin leefde, en dat - hoe sterk ze ook waren - een zoo dwingende en beperkende invloed op hen moest uitoefenen, dat de oogen blind en de ooren doof zouden worden voor andere verschijningen en stemmen, die niet minder het leven van den tijd beheerschten.

Maar een zoodanige onpartijdigheid als de hier bedoelden wenschten, was alleen bestaanbaar, en voor wezenlijk levenskrachtigen alleen toelaatbaar, indien geloofd werd in een taak van het dichterschap, in zijn taak om schoonheid te weven om het geheele tijdsleven, niet alleen ter verheuging en ter verstrooiing, maar ten einde zich als de wezenlijk scheppende macht te toonen, die het in schoonheid gepuurde waardevolle blijvend en levend maakt.

Wat nu zoo'n voornemen, om hart en hoofd open te zetten voor alles wat het tijdsleven beweegt, in zich houdt?

Zoowel een taak van fijn gevoel als van scherp naar 't wezen der dingen zoekend verstand, niet het minst van het laatste. Vooral een sterk geestelijk pogen om de krachtigste elementen van het tijdsleven te leeren kennen en in een samenvoegende uitbeelding bijeen te brengen.

Zoo is er van de opstandigen der tachtigers slechts een deel overgebleven, scherp gescheiden van hen, die zich gewonnen gaven aan oudere levensbeschouwingen, en vooral van hen, die uit onmacht en moeheid zich aan den conventioneelen vijand overleverden, niet om als Jan van Schaffelaar verscheurd te worden, doch om zich te verdooven in de leege hulde en de napraterij van een kunstloos en bewegingloos publiek. Die overgeblevenen zijn bovendien sterk verdeeld. Het nauwst verbonden schijnen de socialistische dichters, omdat hun maatschappelijk streven hen vereent. Doch dit is schijn

zoolang niet de aard van hun dichterschap een met dit maatschappelijk streven overeenkomstige groei en kracht vertoont. Dit nu is niet het geval. Integendeel is er tusschen die beide een tegenstelling waar te nemen als er in '80 niet feller aan 't licht kwam.

De band met de arbeidersmaatschappij poogt de geestelijke opstandigheid te laten bukken voor de gemeenschappelijke opstandigheid tegen den vorm der samenleving.

De onmaatschappelijkheid is bij hen verkeerd in een bijeen gehouden doch uitelkaar zich rekkende strijd tusschen 't zoeken naar een nieuwen vorm van maatschappelijkheid èn het oude verzet tegen alle conventie en schijn.

Bij de andere overgeblevenen, is de opstandigheid nog altijd onmaatschappelijk, doch met in elk geval getemperde haat of zelfs geheel weggevallen weerzin tegen de samenleving. Hun pogen is nòch om buiten, nòch om tegen de maatschappij, doch om erboven te staan, om in die houding alle werkelijke en levende kunst, waar zij zich ook zou ontwikkelen te kunnen ontvangen en begroeten. Hoe verdeeld die dichters zich ook mogen vertoonen, zij hebben in zich diezelfde eenheid als 't verband der tachtigers, de eenheid namelijk van de schoonheid, en alleen deze, te dienen. Met dit verschil dat zij nu niet langer wanen den tempel *in zich zelf* gebouwd te hebben, doch overtuigd zijn, dat uit de woelige samenleving die tempel langzaam verrijst.

* * *

Wie van de opstandigen der dichters heeft gelijk? Boven alle beredeneering zal de kunst zelf uitspraak doen, door aan de waardigsten de scheppingen toetevertrouwen, waaruit de schoonheid zelf zich glanzend en luide zal doen kennen. Daarom zal niet uit de meeningen der dichters maar uit hun werk moeten blijken of zij in staat zijn nieuwe wegen te banen, en aan ons volk de kunst te geven, die na '80 beloofd werd. Maar hun intellectueel en maatschappelijk streven is daarom niet zonder beteekenis. Allereerst omdat het begrijpelijk maakt, waarom zij zich afscheiden en afscheiden moeten van andersdenkenden. Vooral echter omdat het den aard der

gezochte schoonheid leert kennen. Die aard kan geen andere zijn dan van Shelley's intellectueele schoonheid. Want de opstandige dichter moet eerst de houding tegenover de wereld gevonden hebben, voor hij die in zijn kunst beeld kan geven.

Doch hoeveel moeilijker valt het hen dan Shelley, aan wien die houding geheel eigen was, vóór hij zijn dichterschap ging ontwikkelen, terwijl onze dichters hun talent in een geheel andere richting hadden gevormd, dan later voor hun taak noodig zou worden. Dit verklaart veel van het weifelend en tastend zoeken, dat voor de dichters innerlijken strijd en voor hun werk onzekerheid moest meebrengen.

Het is natuurlijk niet mogelijk thans alle dichtwerk van de latere jaren te bezien in het licht der geschetste beschouwing, om daaruit te schiften wat een nabootsing en nabloei is van de tachtiger poëzie, zooals die nog nawerkt in jongeren, die nu door een gelijksoortige bewondering voor de zuivere verbeelding en de schoone verklanking der eigen innerlijkheid aangestoken worden, als de tachtigers in de eerste jaren overkwam. Te schiften verder alle poëzie, die duidelijk een ander kenmerk draagt, n.l. van de beweging om het dichterschap te maken tot een geestelijk leiderschap, of om in den dichter den mensch te toonen, die niet buiten zijn tijd schoonheid zocht, maar juist dien tijd in schoonheid tracht uit te drukken.

Zulk breedvoerig kritisch streven is niet de taak van een enkel opstel, maar van een aanhoudende oproep tot verzamelen, die in het tijdschrift tot uiting kan komen. Wel wil ik trachten uit de veelvormigheid van het tegenwoordige dichterlijke werk twee figuren naar voren te brengen, die in een arbeid van grooter omvang den invloed van de latere opstandigheid op het dichterschap doen kennen.

Het was de lezing van ‘De opstandelingen’ lyrisch drama door H. Roland Holst en van het drama in verzen ‘Cola Rienzi’ door Albert Verwey die mij ertoe brachten het verband tusschen Opstandigheid en Dichtkunst nategaan. Hiervóór plaatste zich Gutteling's Shelley-vertaling, die zoo'n helder licht verspreidde over mijn onderwerp, en die het noodzakelijk maakte een langere beschouwing te doen voorafgaan aan de

bespreking der drama's van twee der litteraire opstandigen, die juist de opstandigheid in het hart van hun werk plaatsten. Mevrouw Roland Holst ter herinnering en verheerlijking der gevoelens die haar tijdens de Russische revolutie stormachtig bewogen hadden. Verwey door den leider van een lang geleden opstand in Rome bij het ontwaken der groote Italiaansche renaissance te doen zien als een dichterlijk droomer.

Hoe zeer ook in tijd en vorm en behandeling verschillend, bewijzen de beide drama's hoe een gelijksoortige gisting in de dichterlijke verbeelding werkzaam was, een gisting die zocht naar een breedere uitbeelding dan de gedichten die H. Roland Holst en Verwey voordien konden maken.

En merkwaardig is ook dat beide stukken het verhaal zijn geworden van een revolutie, deels historisch maar toch ook gedeeltelijk geidealiseerd. Merkwaardig ook dat evenals in de ideale omwenteling van Shelley's ‘Revolt of Islam’, de opstandigen slechts een tijdelijke overwinning wisten te behalen door een nederlaag gevolgd, die echter in 't slot weer de belofte bevat van een voorspoediger herhaling.

De gelijkenis dezer hoofdtrekken is niet toevallig en verdient daarom de volle aandacht. Maar evenzeer verdient het verschil tusschen de twee drama's belangstelling. Voor de kennis van den ontwikkelingsgang onzer dichtkunst na de oplossing van het verbond der tachtigers, is er geen luider sprekende getuigenis geweest dan in de twee werken die 't vorig jaar in 't publiek kwamen, al ware 't alleen reeds om het feit dat de vroeger zoo bij uitstek lyrische nieuwere dichtkunst durft te grijpen naar het drama, en dan nog wel in vormen die bedoeld zijn ter opvoering.

In het volgende zal daarom getracht worden optesporen hoe de twee dichters tot de behandelde onderwerpen zijn gekomen, om daardoor des te beter den aard en de waarde van hun werk te kunnen doorzien.

(Wordt vervolgd).

Gelegenheidsdicht
Door
W.L. Penning Jr.

I

Dichtergroet

Aan Henk G.

Zorgloos student, prijst ge eerlijk gunst van 't lot;
Doch blijfschat looft ge een gave u ingeboren:
Haar dankt ge uw doel, uw sterkte, uw zielsgenot,
Hoe meer gij spel van klank beluistert of laat hooren.

De schoonheid dient ge, die ge als knaap al zocht;
Zacht roert ze uw voorhoofd; - zal zij 't ééns omkransen?
Van eerbied huiv'rend telt ge blijde uw kansen,
Gij - als aan medeziel aan uw viool verknocht.

'Diepst uit de mijn bracht ik al goud-erts boven,'
Roemt overwerkte jeugd, en rust - voor goed...
Gij, vriend! houd maat; ook uit geduld spreekt moed;
Uit erts geve ééns úw kunst het gouden Beeld te loven...

- Van harte ofschoon verstrooid hoort gij mij aan;
Naar binnen luist'rend liefkoost gij de snaren;
Hoog opgerezen nu, zoo zie 'k u staan -
Door eigen spel beloond met meer dan lauwerblaêren!

17 van Sprokkelmaand 1911.

II

Conrad Busken Huet
Gestorven te Parijs den 1sten Mei 1886

Land van Rubbens, Land van Rembrandt,
Dankende aan HUET uw naam,
In den geest zijn weêr uw zonen
Om zijn verre grafsteê saam.

Oud en nieuw geslacht gedenken -
Daar waar geen gedenkzuil rees -
't Zinrijk woord HIER RUST EEN SCHRIJVER,
Waarop o n z e schrijver wees:

Op zijn kunstreis was 't *Van Napels* -
Vlaand'ren door - *naar Amsterdam*,
Dat hem 't naamloos kerkegrafschrift
Statig-kort voor oogen kwam.

Niet om hem wiens naam ten onzent
Staat gegrift als in een rots,
Noord-en-Zuid! om Neêrland's wille -
Toon den vreemde uw eigen Trots.

Menig landgenoot daarginder
Zoekt, met zachter stem en tred,
Tusschen dank- en huldeblijken
Die uit vriendlijk lommer kijken,
Naar de rustplaats van HUET.

1 Mei 1911.

Musa salvatrix
Door
Nico van Suchtelen.

Licht mij opnieuw de milde dag
Van uwen lach
En 't glanzen van uw oogen?
Zoo zal mijn ziel die nederlag,
Gelijk een bloem door hagelslag
Te grond gebogen,

Met nieuwe krachten opgestaan,
In steel en blaân
Gestevigd opwaarts groeien
En knop na knop weer uit zich slaan,
Die zwellend zullen opengaan
In schoonst ontbloeien.

Wat leed mij 't leven heeft gedaan,
Wat wilde waan
Mijn hart sloeg in zijn boeien,
En hoe verlangen, onverstaan
En liefde, om loge' en lust verraân,
Verterend schroeien;

Ik weet, dat wie uw schoonheid zag
Geen smart te breken meer vermag
Om waan noch logen.
Zoo laat mij lichten dag aan dag
Mijn Lief, de lach
En 't glanzen van uw oogen!

In de zwarte moeren
Door
Geerten Gossaert.

Hier is 't midden van de moeren! Ongemeten land en lucht
Strekken naar elkaar de armen tot verlangens hartezucht
Onbevredigd in de nevlen van de blauwe kim vervlucht.

Paal noch perk geleidt de schreden. Waar ik ga of waar ik sta
Is mij over 't onafzienbaar glooiend veld van erica
Oost en west en noord en zuien even ver en even na!

Niets in hemel of op aarde dat ons pad bepalen kon...
Alzoover de blik kan reiken, tot den hoogen horizon,
Slechts in schaamtelooze schoonheid wind en water, zand en zon!

O naar 't wezen niet der vélen isset dat uw schoonheid zweemt!
Zoetelijken zomerdroomers, minnaren van bosch en beemd
Schijne úw naakte bare hartstocht immer wreed en immer vreemd!

Niemand dan die tot u komend zich' in u weerspiegeld vindt,
Die u schuchter en schroomvallig vroeg reeds heeft gekend als kind,
En u nu met inger inbronst, keerende als man, bemint,

Peilt de heete trotsche liefde onder 't altoos reê verraad
Van uw bodem die, verzinkend, 't printelen van voeten haat
Valsch in de jaloersche handhaft van haar souvereinen staat,

Die geen arbeid kent van zaaien, wassen, oogsten, noch de smart
Van den koelen scherpen kouter klievend door uw duister hart
Dat in ongerepte schoonheid 't kentelen der eeuwen tart, -

Onveranderd, onverouderd, eeuwig eender als weleer,
Enkel open, enkel aandacht voor het wislend windverkeer
En de stralende genade van uw Minnaar en uw Heer!

Blijf, o mijn beminde moeren, oode en eenzaam als gij heet!
Blijf onvruchtbaar voor een wereld die uw wet noch wezen weet!
Blijf 't...zoolang een ánder zaait, een ánder het gezaaide eet..!

Eens zal u een schóoner dagraad dan uw minnaar dageraân,
Eens ook uit úw voren wassen gouden menschevoedend graan,
Eens ook úwe stilte, o moeren, minnewisperen verstaan..:

Dàn wanneer in de vervulling dezer tijden, vreugdgepaard,
Het verheerlijkt aangezichte van gerechtigheid verklaard
Een vernieuwd geslacht zal schrijden, v r i j, op een vernieuwde aard!

Van de straat
Door
J.F. van Royen.

Van ochtend, op weg naar mijn werk, overkwam mij het volgende.

Ik ging in den luwen Januari-morgen. Er was in den eindelijk overkomen nacht een sterke wind geweest met regen, en nu in de stil en zuiver geworden morgenlucht had alles een klaar en diéptonig aanschijn. De dingen spraken met bijzonderen nadruk, elk voor zich zelf, en waren niet teruggetrokken in hun gemeenschap, zooals zij zijn, wanneer de dag is kil en grijs en dan te zwijgen heet.

De zachte lucht lokte mijn gedachten buiten me en ik lette op ieder ding afzonderlijk, zooals zich dat naar voren drong buiten het verband, waarin het gewoonlijk met de andere wordt gezien en dat voor hun werkelijkheid wordt gehouden. De lucht was vol en lauw, elk ding werd los van zijn omgeving en ik doorzag het in zijn isolatie tot in zijn heimelijkste bedoelingen van ding aan den weg.

De steenen van de straat lagen vóór mij uitgeplaveid, de vertrouwde grijs-gele vakjes der slakkensteenen, met een zwart geultje om hun vier kantige grenzen, elk geultje tusschen twee steenen, de lange dwars over den weg, de korte, telkens één steen overspringend, recht voor-uit.

Het oppervlak in zijn geheel was doodsch; het lag hoog in het midden en was afgezakt naar de kanten; er waren kleinere verzakkingen en verheffingen hier en daar, er was een vierkant plekje open bij de stoep, waar de zwarte roostergaten van een riool, lange en korte, afwisselden in zachte

glooiing, - maar 't was alles te zamen een versteende beweging, een zielloos, bultig dek, waar hier aarde en lucht elkander raakten.

Ik liep hoog, en alleen mijn voeten stootten zich telkens even af op die kosmische grens, van de aarde weg, op in 't heelal. Zoo hierin opgeheven, wist ik de aarde onder mij vergrijsd en zonder leven, verhard, platgetreden en dood.

Toen plotseling, toen ik mijn oogen nog eenmaal in lage richting wendde, trof het mij als een wonder.

In 't grijze straatdek sprong een vierkant open en, verrast van het ongewone, gulzigden mijn oogen daarheen.

Het was er leven-àl-leven. Geen steenen, maar aardkruimeltjes, grijzig bovenaan, waar zij droger waren, en zwarter dieper-in, waren over en onder elkaar gekropen, levendig als een plekje in een bosch bedekt met bezige diertjes. En midden uit dat leven rees, hoe hoog zag ik niet, maar reuzig dik, hecht en recht als een kolom, een wonder van contrast. Het was stil en zwaar en niet te wrikken vast, zooals het opstond uit den grond, maar het had ook de zachte vloeiing in 't opgaan van zijn lijn, als is aan den voet van een rijzende golf of onder aan den plooienval van het kleed eener wegschrijdende vrouw.

Zoo stond het ongekend in zijn zwarten vierkanten tuin temidden der doodsche grijsheid van de straat. Het eindigde, als een gedachte buiten 't denken, zoodat ik alleen aanzag het stuk, dat 'k plotseling voor mij had gevonden. Wat kon het zijn? Ik stond er voor stil en zag het scherper aan.

Hooger-op gelijkmatiger gerond, steunde 't zich onder op den grond met forsche zwellingen, als uitloopende gebergten in zee. Het zwartige gekruim spoelde tusschen de klippen omhoog, fijn uitloopend in de verenging der spleten, terwijl het vóór de klippen zachter was afgevloeid, waar die bleeker waren en als afgeschuurd van een stadige wrijving. Toch waren deze geen doode gesteenten; er was de zachte glooiing, die van iets levends vertelt; er was geen afplatting, om daarvan den vloed te kunnen beturen, maar zij rezen steil, aan alle kanten, hooger en hooger, als levenskrachten opwaarts in strevende stroomen.

Speurende naar de kern, vond ik plots een diepe kloof.

De wanden waren barstig opgezwollen, zwart en bruin, als gebrand van schroeiende hette, en lieten een donkren afgrond binnen zien.

Mijn kijken daalde behoedzaam in de schacht, maar vond in schemer alras den bleeken grond, glad en afgeschuurd als de lage klippen in den vloed. Toch zag ik hier, door de insnijding van de kloof in het lichaam, dat het was als verborgen onder een kurkachtige schors, die, van onder tot hooger en rondom, het heel en al omkleedde.

Maar wat wonderkleed om dat machtig opgestrekte lijf. Het was als fluweel met smaragd-groene glanzen; er lag overheen de volle, vette weelde van 't sappigst weide-groen, en waar het als in plooien ging, verstilde het tot het middagzwoele groenen van een zomerwoud; dan welfde het verder in pracht van heide-bruin, het dieptonige, waarvan weten het ontknoppende paars en de zwartende schemer tusschen de zandige pollen en het broze getak. Het licht speelde in den val van het kleed, het school in de ribbelingen en het vlood langs de flanken in zilver-tooiende vlucht. In het groen sprankelde het goud, om uit te zuchten in het rustvolle bruin.

Zoo was het van ver, maar dichter naderend en al fijner ziende, ontwaarde ik verschillen in hoog en laag, deden zich bergen op tusschen dalen, zag ik, vlak-bij staande, landstreken in wijde uitgespreidheid, zooals ik uit een hoogte nederbuigend in vogelvlucht had kunnen overzien.

Het waren bruine rotsen, ruggen in kartelenden vorm, zich splitsend uit andere gebergten, neergolvend en opstijgend, zich vereenigend tot nieuwe hoogten, van waar opnieuw de kronkelende dalen tusschen de kammen gingen afdalen, de schaduw-koele beddingen voor het ijlende en zoekende, stootende en vloeiende, immer meer aanzwellende water.

In gansche streken zag ik de bergen overdekt met een smaragd-groene vegetatie; uitgestrekte bosschen - ik zag de boomenkruinen zich in elkander voegen - hadden zich aangeplant en volgden de golvingen van het terrein, dan in lichter glanzen wéérschijnend het licht, dan doffer en stiller op afgewende helling.

Het was een ongerepte, een oer-natuur, onbewoond, met geen andere verwording, dan die de natuurkrachten zelve hadden tot

stand gebracht. Voor mijn ooren, die niet zich konden verscherpen als mijn microscopisch kijkende oogen, was er een volkomen zwijgen.

En wijl ik in die roerelooze stilte, als in immer verder verten zag, voelde 'k in mij klaren een besef van levenskrachten, aanzwellend uit den grond, den bodem berstend, de brokken opstapelend, opworstelend, rots na rots, en uit dat alles het levend groen uit alle poriën spruitend, bloeiend, zaaiend en welkend, bloem na bloem en plant na plant, boomen, bosschen en wouden, opslurpend uit de aarde de pittige sappen, zwelgend uit de lucht het licht, het water, de zon. De levenskrachten, uit de aarde stijgerend opwaarts en smachtend naar de hemelen aan de grens van haar groei: de halfgoden, omlaag vastgeketend aan de aarde, en omhoog worstelend tot een opgaan in het heelal. En mijn kijken wisselend, zag ik zoo ook voor mij opzwellen uit het aarddek die machtige kolom; gestolde fontein, waarin uit de heimelijke aarddiepten de krachten waren opgespoten; hoog-strevend lichaam, waarin de spierenbundels zwellen en als pilaren den rechten stand schragen, hun levenden last tillen, om uit te bloeien, waarin, waarheen? Nu wilde ik 't in de hoogte volgen.

Een tikje op mijn hoed met klein knappend geluid bracht langs anderen weg gelijken wil tot heffen van mijn hoofd. Ik keek op. Staande onder een dikken boom, zag ik tegen het wippend lijfje van een zwarte merel op helgroenen tak. Met een glimlach voor mogelijke toeschouwers om mij kijkend, bemerkte ik niemand, die op mij lette. Ik nam mijn hoed en met denkende zorg onder het verder loopen het vlakje reinigend, had ik door de morgen-stille straat, met haar enkelen levenden boom, ongemerkt mijn dagelijkschen weg weer afgelegd. Het vreemde en rijke van die eenzame levensverschijning daar trof mij niet meer.

Na wat trappenklimmen vond ik mijn werk al wachten en stelde mijn denken in zijn dienst.

Storm aan de haven
Door
Is. P. de Vooys.

Nog dreunt in mijn ooren de golvenslag
van de zee, door een storm gejaagd
tegen muur van gemetseld bazalt.
De hemel was klaar dien windendag,
door geen regen of nevel vervaagd,
blauw glanzend in 't water, vóor 't valt,

Weer zie ik de schittring van fijn gespat
uit golven die zeemuur besprongen,
waar 't zonlicht in kleur zich ontplooit.
Hoe frisch werd de lucht van ziltig nat
dat, hoog in den windgang gedrongen,
zich wijduit in druppen verstrooit.

En slank was het wieken van blanke meeuw
trotseerend het woelen der luchten,
den windvlaag, die landwaarts haar sleept.
Wit wuifde het schuimen als warrelsneeuw;
'k zag vlokken naar vóorduinen vluchten
in rijdans, die 't strandvlak bestreept.

Dat jagende leven in 't open licht,
in 't kleurend bestralen van klare zon
over zee, die geen einder gedoogt,
en door wind, die geen oogenblik zwicht,
o, dat ik zoo'n frischheid voor altoos won
voor 't hart, door werkhitte verdroogd.

Zomeravond
Door
M.S. Roetman.

Een parelmoeren lichtzee is de kim,
de zon voer henen in een vloot van goud,
wolkrotsjes baden in zingende glim,
nu ze ongezien het hemelruim doorschouwt.

De velden ver, eentonige kadans
van grauwgroen, geling, bruin, met ov'ral vrucht
en spoor van arbeid, in kwijnende glans
van de daarboven koepelende lucht.

O, hoog als wolkpracht wezen en de zon
zien schit'ren, wen de aarde donker wordt,
die we uit het overvloeien harer bron
van zoete weelde weten overstort!

Beelden uit Londen
Door
Maurits uyldert.

III
Hyde Park

Wanneer gij u beweegt door de volte van Oxford-street, een laten namiddag, en het voorjaar lokt en bloeit daarbuiten, maar ge loopt, na uw afmattende dagtaak, tussen de stenen huizenwallen over het asfalt en uw voet voelt daar niet de koesterende beroering van de levengevende aarde; hoog boven u glanst de smalle blauwte van den hemel die tot heel ver reikt over het land waarheen ge uw verlangen voelt klotsen als een zee die op de rotsen dringt - hoe haar te bereiken, die groenende weelde achter deze muren! weet ge niet dat achter huizen huizen drommen zoals in de bergen iedre hoogste top weer hogere optovert voor het oog dat naar een uitzicht in de ruimte snakt? -; boven u glanst het late blauw waaruit de zonnebal reeds is weggezonken maar er zweven wolken van vreemde geur door de lucht als de onzichtbare reiën der ruisend-gevederde engelen, geur dien ge ademt zonder besef maar die als een gif in uw bloed werkt en de klop van uw hart aanjaagt; - wanneer ge zo voortslentert door Oxfordstreet, o, keer dan één ogenblik zijwaarts in, ga door de hoge stenen poort langs het ijzeren traliehek en ruik de geur, de vochte, sappige geur van het levende gras.

Daar ligt zij voor u, eenzaam en doodstil, de groene vlakte

der zachte velden. Niet tot den horizon misschien, want schemeren daar ginds niet weer gevellijnen in de blauwige mist? Goed, maar wat schaadt dit u, daar ge in den vallenden avond, in het zachte neerhuiveren der schemering, vóor u de wijde ruimte hebt, en óveral de geurige lucht! Uw voet gaat over het gebogen gras en ge voelt de ongebaande bodem die in uw hart uw menselikheid weer ontwaken doet. In de verte ziet ge tussen de stammen der bosschages nog iets van den roden zonnegloed; over heel de uitgestrekte ruimte, die ge voor u alleen hebt - want het rumoer liet ge achter en niemand volgt u hier - hangt een blauw-grijze nevel. In de grasvelden die, daar ge de kruisende paden, door hun diepere ligging, niet zien kunt, één vlakte van groen zijn, staan grote bomen vereenzaamd, verspreid, de rustige wachters die nog even de bladeren trillen doen vóor zij ingaan in de dodelike stilte van den nacht; verder, dieper in het park, staan de bomen dichter opeen en als ge een weinig dien kant uit gaat, staat ge voor de grote, brede, langwerpige vijver, waarvan ge het einde niet kunt zien, water dat eindeloos schijnt en recht voor u uit ineensmelt met de lage roden gloed van de vlammende zonnebal.

En wanneer ge hier in de stilte aan het stille water neerzit onder de brede kruin van een beuk die u met zijn duistere takken omvangt, en het laatste rode van de zon verzonk in het meer; uw ogen dwalen over de stille vredig-ademende ruimte, waarin het nieuwe leven onmerkbaar en toch zo hartstochtelik opgroeit naar de komende zomer, en ge weet dat in ditzelfde uur uw liefste vanuit haar venster, vóór het sluiten van de luiken, vóór het ontsteken der lampen, uitziet over de verre weiden met de blinkende vaarten onder de blauwzilveren damp van den schemerenden hemel, voelt ge uw hart opengaan in het late avond-uur gelijk de gele kelk van een bloeiende toorts en het wijde hemelveld is als een ruime zee waarin myriaden werkende machten groeiend, woelend, zwevend, iedere klop van uw hart, iedere ademtocht, iedere gedachte, iedere warme golving van uw verlangend gevoel, meêvoeren en verenen met de onkenbare macht in wie zich alles weervindt.

Zondagmorgen.

Lach niet, verdwaalde ellendeling met uw zelfgenoegzaam mom, om...òf lach wèl zo ge er vermaak in vindt, dan lach ik die mij bedenk dat het dien kant óok heeft, met u mee. Hoewel, ofschoon het met dat al ook díen kant heeft, hetgeen ik nu beslist weet, ik aarzel mij te encanailleren met u, schurftig beest, zo men het encanailleren kan noemen: terzelfder tijd en terzelfder plaatse door gelijke oorzaak in gelijke stemming te zijn, met een canaille. En dan, wanneer ik bedenk dat ieder mens wel iets goeds heeft en dat gij, hardhartige, geld- en bloed-gierige uitzuiger van uw zwoegend personeel wellicht een goedaardig oom zijt voor onschuldige neefjes en nichtjes, voel ik mij bijkans met u verzoend en zou u willen voorslaan een kop tee met mij te gaan drinken. *O*, armoedige ijdeltuit, hoe lang hebt gij met uw poenig gelaat dezen morgen voor uw spiegel staan leuteren alvorens gij er zo bekoorlik fraai uitzaagt met uw witte vest en hoge zije, gij op uw gang ter kerke? Of gaat gij niet ter kerke? Waarom, nu het Zondag is, zoudt gij niet? Wat hebt gij eigenlik deze week gedaan, kille worm in uw lakens hulsje, vetkaarsje zonder pit en dies zonder vuur, gij op uw eng kantoortje van vroeg tot laat saamschrapend de stuivers die uw werkers hebben bijeengezwoegd? dat gij u vermeet fraai aangedaan goeden sier te maken zo vroeg op den dag! Waarachtig, levendiger is de houten lattenbank van deze tremwagen waarop wij beiden nu reeds een kwart uur door de lege straten van de voorstad brommen, levendiger dan uw vezelachtig brein dat zich van vroeg tot laat aftobt met de verwerking van, in het gunstigste geval, stupide imbeciliteiten.

Het regent: een voorjaarsbuitje op een Zondagmorgen en op een tremkardak. Wij beiden, hier achter de glazen van de tweede etage en onder de solide bedekking, voelen niemendal. Midden in de plasregen zagen wij, in een zijstraat, in een oogwenk letterlik, want hoe snel reden wij, het toneeltje van ons vermaak. Daar op dat kruispunt der brede straten stond, op een trapje, een eenzaam redenaar. Met zijn luide stem riep hij door de sfeer van spattende vochtigheid en stiet zijn geluiden gelijk postboten door de mist. De regen plensde op zijn zwarte hoedje en, siepelend door de rand, droop ze achter

zijn kraag en kil langs zijn rug. De regen spatte vanaf het bovenste plankje van zijn trapje, gelijk de mistige vocht-wolk die boven een kataraktendal hangt, in zijn bewogen gezicht. Zijn zwarte armen zwaaiden als doorweekte vleermuiswieken door de eenzame lucht. O prediker tegen de plasjes en tegen de omsiepelde keien, sprekend met luide stem en breed gebaar, prediker tegen de lauwe zomerdamp, waar is uw gehoor! Wanneer ge, als gindse veraf-staande wandelaars onder een portiekje schuilen gaat krijgt gij het niet, denkt ge en terecht. Maar welaan! hebt ge in uzelf geroepen, laat ik maar vast beginnen en afwachten wat kome. En gij filosofeerdet niet onjuist want welke menigte zal zich ooit verzamelen, terwijl het plasregent, op een ledig plein zonder boeiend middelpunt. Wees gij, onverschrokken redenaar, dan dit middelpunt in voorlopige verlatenheid. Wellicht, na verloop van tijd verzamelt zich, tot uw gehoor, een parapluie. Maar vergeef ons dat wij, langs uw eenzaamheid sporend en uw luide en gebarende ijver ziende, even lachten; wij zijn ook maar verlopen ellendelingen en zo begerig naar van humor zelfs een nàt sprankje.

Gaat gij mij hier verlaten, o vriend van dit kwartier? Wij passeerden nog niet de brug van Westminster en zijn dus niet in de geordende wereld. Ha, gij hupt naar een kousenwinkel en dus niet ter kerke? Vaarwel! de kondukteur heeft, door de leegte van de sweeks overvolle wagen waarschijnlik verbouwereerd, vergeten mijn kaartje te plukken en niet ik die hem zal berispen. Ik moet niet veel verder en reis liefst goedkoop.

Wie meent dat Londen een stad is vergist zich. Het is een eindeloze tuin. Toen ik de wagen verliet was de regen weggezonken en de zon hing op de donzige vleugels van een frisse zuiderzoelte in de blauwe hemel. Ik wandelde langs de Parlamentsgebouwen en de Westminster Abbey, die geen gebouwen zijn maar versteende, verstarde wouden, gekristalliseerde hartstochten van woedend en minnend bloedende harten, naar St. James's Park, waar de eenden in de vijver duikelen en de pauwen met de lepelaars keuvelen op de zacht naar het water toe hellende gazons. Groen en bloemen overal, helle hemel en koel blinkend water rondom en zingende en plassende vogels in en onder de bomen. Wanneer ge het

kleine brugje langs schrijdt waardoor de vijver in het midden bespannen is, en dan terugblikt over het water, liggen er witte en grijze gebouwen, oprijzend van achter de bomen, blinkend in het zonlicht als zwevende wolken, als duizend ranke, hoog in de lucht opstrekkende torens, als de koepels ener oosterse toverstad. Is dit Londen? vraagt ge weer. Ik zei u reeds: Londen is een tovertuin. Ge zijt immers buiten en verdroomt uw werkelikheid, urenlang voortgaande langs bloeiende heesters en geurige perken. Want St. James's Park verlaat ge om tussen de tuinen van Buckingham Palace, die achter een venijnige doornenhaag veilig verweerd liggen links, en Green Park rechts, naar Kensington Gardens en Hyde Park te gaan.

Hyde Park, o tuin van weelde en pracht, hoe schoon zijt ge op een zonnige Zondagmorgen; schoon als de vrouwen die, gelijk bewegende bloemen, langs uw perken zwerven, met de rijke kanten en zijden gewaden rond de teere, broze leden; schoon als de briesende, trillende, pezige paarden die door het zand stuiven van Rotten Row.

O, gij zijt zelf de Schoonheid van Londen, de lachende maagd met de diep-groene ogen die schemerig gloren, met de donkere haren, glanzend als de kronen der ceders van de Libanon, die hun zuidelike schaduwen overdroegen naar dit koelere land, de lachende jonkvrouw met de fel-rode, bloedrode lippen als karmijnrode rozen, die, zachtjes geopend, nog vocht zijn door de dauw van een gedroomde kus.

Deze Zondagmorgen is schoner dan ooit en gelijk er zelden meer een zal opdoemen uit het mysterie. Zij is neergedaald als een blinkende zwaan die opzweefde uit den Lethe-stroom van den nacht en huiverde neer over Londen op breedgespreide vlerken, wier fijn-overdruppelde veedren schitterden van zon. Zij strooide in het dalen de fonkelende droppen overal en geen blaadje, geen grashalmpje dat dien hemeldoop ontging.

En de mensen, o, zie de mensen! Hier is Rotten Row, de brede zandbaan waarover de ruiters draven, hups galoppéren, dat de tuigen kraken rond de zwellende paardenlijven, of zachtjes en sierlik stappen in groepen en rustig keuvelend.

En langs den rijweg, over het smallere voetpad de duizend schoongetooide wandelaars in de eerste lentelik-luchtige gewaden. De heren zijn allen eender, in 't zwart en met de onvermijdelike hoge-hoed. Maar welk een bekorende wisseling van vrouwegewaden bij deze ruisende zijde en de zachtwiegende struisveren op de breed-gerande hoeden die ietwat achterwaarts hellend gelijk een donker fond de lieve hoofdjes omlijsten.

Gij, burger van Amsterdam, die dit leest en lacht om de mode der nauw-toegehaalde rokken, lách, man, om wat ge niet begrijpt! Lacht ge wel ooit om iets anders? Zeker niet uw brede, goed-ronde, plompe Amsterdamse burgerdochter kleedt een dracht naar Londens fatsoen. Maar wel de teêre, de slanke, zij wier aangeboren gratie haar als een wolk van schoonheid omhult; zélfs al ware déze zogezegd lelik, mismaakt, dan nog is de gratie wat meer dan schoonheid bekoort; en gratie, de genade der bevallige beweging, welke vrouw, welk meisje hier in Hyde Park ontbeert haar?

Burgerlikheid, hoe veilig zijt ge ver weg geborgen aan gene zijde van het Kanaal, smakeloze plompheid van Holland en Duitsland! Hoe menigmaal heb ik begeerd in Indië te mogen leven opdat ik uit de beklemmende wanstaltigheid van Amsterdamse zondagmorgens gered wierd in de weldadige bewogenheid van een harmonieus-gebarend natuurvolk; en zie, na een zeereis van één enkele nacht vond ik het.

Maar dit is ook een gave gelijk een sterveling zelden gewordt, zulk een morgen en zulk een aanblik. O meisjes van Engeland, ranke hinden, sierlik gelijnde fijne beeldjes, blijft nog een poosje aan mij voorbijgaan in dit uchtenduur. Want zeker keert deze schoonheid nimmer terug, dit is een dag uit duizend dagen, één Uur, blinkend van blonde schoonheid temidden der achthonderdzesenzeventigduizend dochters mijner Eeuw.

Gelijk een rouwsluier neerdalend over een zacht jonkvrouwelik gelaat, zo strijkt een weemoedige gedachte neer in mijn ziel. Omdat deze schoonheid toch niet de begeerde is en zelfs nu, onder dezen blijden zondagzon, mijn hart met weedom vervult. Want, o, waar is, in deze tengere lijven,

het bloed dat gloeiën, dat bruisen kan, dat branden en verteren moet, dat leven en niet verkwijnen zal? Tedere kasbloemen ener doorziekte kultuur, die te snel verwelken moeten onder wat vrije zon en knakken voor de speelse voorjaarsstorm! Zijt gij meisjes, zijt gij vrouwen? Hoe komt het dat mij even bij uw aanblik het liedje:

> Nu hebben al de meisjes ook
> geen manteltjes meer aan,
> maar heldere japonnetjes,
> die wel zo aardig staan.
> De Zon vond bij zijn binnenkomst
> de meisjes kant en klaar, -
> de meisjes, zonder manteltjes,
> en met de blonde kleuren van
> dien Ridder in het haar.

- het liedje dat een beminde dichter op een maartsen meidag zong - in de gedachte schoot, en ik het toch niet nazingen kan?

Ik weet niet. Is de dame geen vrouw? Maar er is hier bovendien zo weinig van wat wij verstaan onder ‘manteltjes, japonnetjes’. Mijn God! welk een weelde van zijde en kanten, welk een zwier van vederen en scarfs! Hoe zacht gaan de stemmen heen en weer als het gezoem van bijen. Hoe fijn klinkt, hier en ginder een morgenblijde lach als een aeolusklokje tinkelend. De smalle laarsjes gaan door het knerpend zand, met kleine pasjes, en de blanke handen zweven als kapellen. Zijn dan al de bloemen van dit park bewogen geworden en gaan feeëriek langs de paden?

Gelijk een wolk een zonnig landschap een wijle verduistert, maar door de wind gezweept voortsteigert snel langs den hemelheirbaan, en de staart van zijn schaduw, die langs de aarde sleept, verglijdt, waarna het groen van weiden en boomkruinen weer volgestort wordt met zon, zo daverde door mijn ziel de lach als een wolkverdrijvende bries en de zon van mijn blijdschap zinderde weder neer. Mijn weemoed vlood. Daar ligt ze, een grauw gevaarte, nog even te kantelen op den rand van de horizon mijner heuchenis, straks valt ze om en is weg, weg, weg! O, meisjes van Londen, nu heb ik

uw schoonheid verstaan en de diepe schoonheid van uw tooi. Gij wringt niet uw bloeiend lichaam in baleinenpantsers tot het verkrankt in de klem; gij gaat niet hongerend om en uwe leden door de dwangbuizige drachten ener uitlandse mode verkracht; gij zijt niet bloedeloos en ziek in pronkende kleêren. Ik heb uw waarlike schoonheid verstaan uit uw vrijelik bewegen, de ritmiese schoonheid van uw dwanglozen gang. Uw gewaden groeien uit uw ranke lijven en zijn met u een-en-gelijk. Heb ik een ogenblik gevreesd voor uw tengerheid daar zij mij onnatuurlik scheen? Bleek zijn uw wangen en smal, maar uw lippen zijn rood. En of uw schouders al tenger zijn, er is helder licht in uw ogen en uw tanden blinken. Er is een sterke veerkracht, waarlik krachtig leven, in uw schrijden. Hoe heb ik, dwaas! een ogenblik den schijn voor het wezen genomen, het fijne verfijnd, het tere tering genoemd!

De paden worden nu leger en leger. De paarden zijn alle heengegaan en het gerij van rijtuigen en auto's langs het buitenhek minderde.

Over de omwoelde zandbaan van Rotten Row kruisen voetgangers en kinderen woelen verheugd in de diepe sporen der paardenhoeven.

Scarfs en kanten, zijde en vederen verdwenen hier en ginds.

Het wegeltje van mijn uchtendlik vermaak liep bedenkelik leeg.

En ik blijf alleen met de bloemen, de iris geel en bont in deze vochte varenkuil, de rhododendron tegen de grazige heuveltjes en de rode, bloedrode keizerskronen in de perken.

Nu is het etenstijd, en al luidt er geen klokje, zij weten het wel en wandelen naar alle kanten heen, naar Oxfordstreet en Kensington en duiken weg in auto's en geruislooslopende wagentjes en in de statige woningen die op Hyde Park uitzien.

IV
Kensington Palace

Treed binnen dit kleine paleisje dat uitzicht geeft over de bomenrijke tuinen van Kensington, treed binnen, lieve vriendin

die mij nimmer verlaat, gij met uw stille, geheimvolle lach en uw ongestilde weemoed, o mijn guldene Eenzaamheid!

Woonden hier vorstinnen en vorsten in deze weinige kleine zalen? Zeker, kostelik zijn de wanden met de zware eiken panelen en het prachtige goudleer behang, en schoon, overheerlik, is het rusten voor deze vensters en het uitzien over de eindeloze gazons met de trots tronende bomen in brede rij, lokkend des zomeravonds tot dromen onder ritselend lover over koel, hellend gras. Maar is hier de ruimte waar vorstelike mantels slepen konden, waar jonge vorstinnen speels konden stoeiën of waar, eertijds, de antichambrerende edellieden vloekend twistten met gekruiste degen? Vorsten van Brittannië, gij werd wèl demokraties bedeeld door uw volk en ik twijfel, o ik twijfel nauweliks, zou ik niet vier van zulke paleizen kunnen herbergen binnen het Raadhuis van Amsterdam?

Toch beving mij een innige schroom bij het binnengaan door het kleine portaal, bij het opschrijden der eiken trap en bij het intreden van de kamer waar Victoria - de jonge, liefelike Victoria - haar kindertijd heeft doorgebracht.

Toon mij het speelgoed, het naïeve stukgespeelde speelgoed van deze vorstin over werelden, deze Keizerin der zee. Het poppenhuisje en de poppen-zelf, flarden en vezels bijna, verkleurde flarden van eenmalige kinderlike grootheid.

En gindse vitrine beschut de aandoenlike resten van een intiemer leven. Een uniform, blauw, met rode strepen en randen en goudgalon, o sjofel jasje waarin zij haar leger voor-reed bij de eerste feestelike wapenschouw. Sjofel klein jasje, maar toen het kostbaar hulsel van een bloeiend meisjesleven, en toegejuicht en bewonderd door duizende krijgersharten, door de millioenen van deze toverstad. Zij reed, te paard, in de springende zonneschijn van den hellen namiddag, langs de blikkerende wapenhagen van haar blinkend heir, in dit eenvoudige soldatenpakje, maar als een engel neergedaald in de rijen van haar volk, aanbeden om de schoonheid van haar zacht en gevoelig gelaat, waarvan het diepe stille blauw der ogen, de zon-omfionkerde blondheid der lokken, de blanke en fijn-gerode wangen, onvergetelik leven bleven in ieder hart.

Ik wilde dat ik mijn stem meer dempen kon in de wee-

moed die mij nu bevangt om dit kleine witte takje dat daar terzijde ligt, sneeuwig takje van oranje-bloesem. Maar laat ik zwijgen, want er zijn ontroeringen, die men nooit moet uitspreken. Ik heb een jong en schoon beeld gezien, hier door dit zaaltje trippend op fijne voetjes in wit satijn en het luchte japonnetje om het tedere, tengere meisjeslijf. Maar daarginds, daarginds buiten, beneden, in de stad, doemt torenhoog en als een donker wolkgevaarte dat vreeselike beeld, waardoor mijn hart in verschrikking saamkrimpt en mijn keel reutelt van pijn.

Leid mij een ogenblik af, man van het toeval, goedige bewaker dezer uitgestorven ruimten, waar zelfs de geest van vroegere levens verdreven werd door toeloop van hedendaagsen, waar de Duur der Herinnering bestookt wordt door de eendaagsvliegen van het Nu, en open voor mij de deur van Queen Victoria's Bedroom. En ga nu heen, laat mij een ogenblik wat koelte van ongebroken stilte.

Als ik niet wist dat zij in dit huis geboren werd en opgevoed, als ik niet wist dat zij hier haar kindsheid en haar prille meisjesjaren had doorgebracht, hoe zou ik het vermoeden uit wat mijn zinnen treft? Wel is het tuintje daarbuiten bekoorlik: de bloemterrassen trapsgewijze afdalend rondom het kleine vijvertje waar de leliën dromen, en rondom die terrassen het schemerig groene, koele laantje, de berceau waar het heerlik te mijmeren is en ook wel heerlik te spelen. Maar...maar...

Hoe moeielik is het hier de gedachten bijeen te houden, de gevoelens te bemeesteren, zo nabij het sterfbed van Willem den Derde, en vooral in deze kamer waar, een vroegen juniuchtend, Victoria geroepen werd tot de troon van Engeland.

Het was vijf uur in den morgen en van de juni-rozen, nauweliks ontloken, dreven de zoete geuren de vensters binnen, de vensters wijd-open naar Kensington Gardens, van waar het twetterende en tjilpende, zingende en fluitende vogelgerucht golvelings aandreef op de koele, dauwig-frisse wind.

Hier lag toen het fijne meisje in de witte kanten en donzige zijde van haar bed, de blonde lokken rondom het blanke hoofd, in het lichte sluimerwaken van een lente-morgen.

En ijlings geroepen en ten halve ontwaakt, nog in den schemer der dromen, ontving zij de snelle boden, die aangedraafd kwamen op zware rossen, dwars door de wijde vlakte van Hyde Park, snel als een stormwolk.

O maagdje, teer vrouwtje, wat druiste neer op uw ontwakend bewustzijn, op uw heller levend gehoor, was het de stem van uw volk wat aanzwol uit de verte, het volk van Londen dat u riep?

Of was het de wind die ruiste in het jonge tere loof der beuken voor uw venster, de stem van het grote leven dat daar buiten groeide in de groene bomen, in de rumoerende vogels, in de geurende bloemen, in de ruisende fonteinen, de golvende zwevende stem der Natuur die uw hart riep tot het hare, het hart van het koningskind nabij riep aan de liefde van God? Hebt ge toen gestreden, hebt ge uw ziel voelen scheuren, hebt ge geknield en gebeden en geschreid? en hebt ge meer dan ooit geluisterd, diep met heel uw ziel geluisterd naar wat buiten de wind zong? de wind die aanvoer door de juni-bloesems, de wind die zacht en zoel vleit, maar die ook stormt en met sterke vlagen slaat, de wind die een fel wreker is? Zij die met den wind meegaan vernemen hem niet, hun oren zijn als dorre bladeren, zijzelf zijn krachteloze twijgen en drijven wijd en zijd. Zij die doodstil weerstand biên en vasthouden aan de sterke stam voelen de storm die hen buigt, horen de zephyr die fluistert en troost.

O blonde Hertogin, zo zie ik u liefst, hier voor dit kleine venster, hier op deze kleine bank en, waar de boden van uw volk geknield en gebogen terzijde staan, luisterend meer dan naar hun souvereine woord, naar het nederig tjilpen van het kleine vogeltje dat sneeuwwit ook daar op dien bloesemtwijg in de gulden morgenzon een ogenblik geblonken heeft voor uw bewonderend oog, een ogenblik zacht en teder gezongen heeft voor uw aandachtige ziel.

Hoe bitter, hoe onzegbaar bitter drijft nu de herinnering de walm aan mijn lippen die ik hoopte dat héen zou zijn. Doemt het weer op, het drommende donkere dat de hemelsfeer rondom mij bezoedelt, besmeurt? Wat zijt gij, aarde, dat engelen tot draken groeien waar zij zich voeden aan uw sap?

En ook deze? Zij werd ouder, zeker, maar zelfs de bloeiende nachtegaal zingt schoon in den nacht voor zijn dood.

Doch rondom haar stonden de Raden wier harten pestvlammen, wier ademtochten onzichtbare bacterie-walmen zijn, die slaan met de ziekste ziekte, de ellendigste krankheid, de zwartste dood. Met grijze haren stonden de mummieachtigen bij haar, op het boek der boeken gesteund de armen maar niet het hart. Met begerige ogen logen zij en hun tong was gespleten gelijk die der adders en met dubbele tong spraken zij onrecht voor recht en dekten met waarheidsgeklinkklank de dreun van hun logen. Hun ogen gluiperig-snel, hun grauwe voorhoofden daarboven door enge baatzuchtige gedachten verschrompeld, hun dunne lippen listig bewogen, en de magere, benige, dorre handen geklauwd van starre begeerte.

Eerst hebt ge wellicht de rijzweep genomen en gedrild en doen zwiepen rondom u: ruim baan, ruim baan! huichelachtig broedsel, walgelike gedrochten!

Maar zo strijkt een opgejaagde gierenvlucht weer neer op de eenzaam stervende in de woestijn, gelijk deze zielloze, harteloze beesten op uw eenzaam stervende ziel, uw schone ziel in haar bange woestijn.

En, nietwaar, gij had u niet te bevrijden met eén zweepslag, want uw leven zou de dagen talloos aaneenrijen en met iedren nieuwen dag drongen zij dichter op u aan, zij namen u de zon weg, zij verkrankten de lucht. Gij zijt wel zéer langzaam gestorven. Toen gij twintig jaar waart, zwiepte de zweep in uw tengere handen, maar reeds waart gij minder onstuimig drie duizend dagen later, drie duizend dagen van benauwend leed. Toen gij dertig waart...toen gij veertig waart...vijftig, zestig...

Zalig zij die in hun jeugd sterven! Wie bezoedelt hun schone beeld? Gevrijwaard voor trage zelfmoord, en in de blinkende jonge ogen staren niet, verstarrend, de hartstochtloze, harde, grauwe...

O, mijn lief die zo ver nu zijt, sterf toch, sterf toch spoedig vóor uw jonge schoonheid welke, en de heerlike, de tedere bewogenheid van uw zachte hart vertraagt! Ook ik begeer den dood. Nu, in mijn volle sterkte roep ik hem, roep hem iedren morgen als de zon oprijst aan de zeeïge kim en huiver

voor dien tragen, langzamen, kouden, gerimpelden man, met de doodse ogen uit de verte naar mij starend, mijn zelf van later, later maar toch àl te nabij.

V
British Museum

De witte tempel van Pallas Athene.

De zon, die telkens achter loden wolken wijkt, fonkelt zilverig door een waas van warrelende waterdamp, omsluiert de blanke gevel, de breed-uitgestrekte met de dubbele zuilenrijen. Laag liggen de museumgebouwen in de groene grasvelden en tussen de bomen van Russelstreet, Russel- en Bedford-square.

Als een broedende vogel, doodstil midden in het groene lover, onder de peilloze wolkendoortogen hemeldiepte, droomt dit wonderdier, deze reuzenfenix, waarvan het hart de wereld der werelden is.

Voor eeuwig ligt hij hier vastgewonden in de guirlanden van ahornlover, maar onmerkbaar verteert hij zichzelf, van jaar tot jaar, van week tot week, van uur tot uur.

Duiven, talloze, blanke en bonte, zwermen met piepende wiekslag rond en nestelen in de lijsten onder het fries; of zij trippen koerend en pedant over den oprijlaan, telkens opgeschrikt door taxi's en voetgangers en de breed-gebouwde hoge wagens der verbaasde en vermoeide sight-seeërs.

Hoe aardig is dit speels fladderen en zwieren, het pijlsnel vooruitschieten en blinkend, kantelend zwenken op gespreide vleugelpunten, waarmeê de duiven zich hier, nu de zon nog te schijnen belooft, vermaken. Straks, als hun etensuurtje slaat, en de man, die aan het hek bij de straat de wacht en toezicht houdt op het in- en uitrijden en die van den portier der vestibule het blaassignaal voor auto, cab of hansom overneemt en de straat inzendt met zijn schrille fluitje; straks als die man zijn wachthuisje binnengaat en de voêrbak grijpt, o nog voor hij de bak in de hand heeft, valt, als een stormwolk, als een wondere sneeuwvlaag, de duivenzwerm van

allerzijds uit het ongeziene, dalend, dalend op het grasveld. Uit alle bomen komen zij, van de daken der overstraatse huizen, uit de meest verborgen nissen en spleten, uit de blauwe hemeldiepte, uit de grauwig-zeilende wolken, en plotseling, van óveral in één moment, met wiegend geruis.

Jongens drijven de maaimachine's over de sierlike lawns en stellen de sproeier op die het versgemaaide groene veld drenken zal, zo de regen talmt. Boven op het bordes, tussen de zware zuilen, is het heerlik koel en in de blanke stenen bekkens loopt uit de leeuwenmuilen de frisse waterstraal in de zuivere zilveren beker.

De donkere ingang lokt niet tot binnentreden nu. De stad is zo schoon daarginds, het leven zo woelig, zo boeiend, zo kleurig en pronkend. Daar, in de duistere hallen liggen de stenen van een dode wereld. Hier buiten: kleur en beweging; binnen, in den schemer, kleurloze stilstand. Zo overweegt even wie hier in de koelte wacht.

Maar toen ik toch na een wijle binnentrad in de hoogoverwelfde ruimte van dit mausoleum, toen mijn ogen zich gewenden aan het rustige grijze zalenlicht, toen ik door de galerij der romeinse Keizers in de ruimten trad waar Hellas troont, het dode Hellas, toen vond ik daar een inniger, een schoner, een reiner en rijker leven dan dat daarbuiten, dat der stadspleinen en straten, ginds leven dat rumoert en fonkelt. klettert en straalt, maar dat flikkert van vluchtige vliedende schijnen, sterfelik allen en eerst in het sterven zichtbaar, ja, eerst schoon òm dit sterven.

Want een zang verrukt ons daar zij verglijdt, en een gebaar ontroert daar het één oogwenk slechts de genade der schoonheid onthult. En waardoor vervoert het licht van de avondlucht op de grauw deinende Thames, waardoor sperren wij onze bewonderende ogen wijder bij de violette en rossige schijnen die op de slingerende golven nabij de koninklike brugbogen marren, als het niet is doordat de golven vlieden, doordat, onzichtbaar maar toch zeker-geweten, van alom de verdichtende kleurloze schemering zinkt uit de naderende monotone nacht?

Waarom ontroert ons de tedere jeugd van een meisje en hebben wij de broze schoonheid lief van een vrouw, als wij

haar in de bloesem dier schoonheid niet zagen sterven, o onwaarneembaar wel maar toch zo zeker gevoeld, sterven langzaam, langzaam, welkend als een rozeblad?

Is dit de vreemde macht die de vrouw in haar vergankelike bekoring, in haar ijdele opschik, aankweekt en doet wassen als een purpere vlam over de kalme, blanke straling van den zuiveren, onvergankeliken geest?

O, heel dat leven daar buiten is een gebaar van den dood!

Het leven van den geest, in den onzichtbaren hemel van het heelal, stort de duizende kleuren en gestalten en de ontzaggelike gebaren als een vlammenvloed over de aarde, stervende vlammen die tot as saamkrimpen, as die de wind opheft en heenstrooit, - maar het Leven, daarbinnen, omhoog, in het onzienlike, gloeit, wit en blank, een zilvere zon.

Daarheen dan, o gij allen die ginds op de pleinen en straten dwaalt, dáarheen dan richt u, want dáar is de waarheid, de schoonheid, het waarlike leven, daar is uw God.

En hier nabij mij staat dit Leven in zijn verstarde eeuwigheid, zijn onvergankelike schoonheid, zijn smetteloze sereniteit.

Want dit is de blijvende Geest, in wit marmer verstard, hier is de verglijdende zang, het ontroerende gebaar, het vervoerende licht, de voor schemer vliedende schijn: vastgehouden, in één machtige gedaante, op het hoogtepunt der stijging, op het kenter-moment tussen geboorte en dood; hier is van al dat wisslende, siddrende, deinende, bevende leven de hoge goddelike rustige kern, het wézen, dat achter de schijnen schuilt.

Zie deze marmere gedaanten, zie hoe het licht trilt en beweegt in de zacht doorschijnende oppervlakte van deze steen. Hier ook is het leven want fijn ròse getint en blank als een teer-dooraderde meisjesborst verschieten de tinten en bewegen de lijnen van gelaat en gewaad met de wisseling van het rondom zwevende licht. De boezem ademt, de arm die de plooien van den mantel saamhoudt trilt even en, één moment, werd de verheven ernst aan de lippen tot een glimlach van nederblikkende weemoed.

Maar onaantastbaar en onvergankelik bloeit uit het binnenst van hun wezen deze schoonheid eeuwig op, gelijk het vonkend droppengesproei ener onstelpbare fontein.

Binnen in de wereld, doch onzienlik, bloeit de Hemelroos en straalt haar rozig binnenlicht uit over de krachten die rondom haar strijden en woelen en wroeten, telen en sterven; ontastbaar, onvergankelik bloeit het hemellicht en werpt zijn schijnen over de woelende woedende machten, die, een ogenblik door zijn glans overgloeid, van de schoonheid den verglijdenden schijn vangen om snel weer weg te duiken in het duister van hun valen dood; stofjes, dwarrelend een oogwenk in de gestadige stralenbundel.

Uit het rustig stralen van dit Hemellicht zijn de gestalten, die hier rondom mij staan, saamgesmolten. Stralen van dit Licht, de gloor van de bloeiende Hemelroos zelve, zijn de beelden dezer geestelike wereld die voor ons opdoemt uit den naam van Hellas.

Hier liggen de verbrokkelde overblijfselen van Mausolos' graftempel, de reuzige tombe die Artemisia haar broeder en gemaal ter nagedachtenis bouwde in het Griekse Klein-Azië, het Mausoleum dat Scopas met de beelden zijner zienersdromen sierde.

Zie, hoe geweldig deze kamp tussen Amazonen en Grieken. Een gespierde, slanke krijgsman, naakt, voorovergebogen achter het afwerend schild, snelt toe op de terugbuigende Amazone die de zware bijl met krachtige armen boven het hoofd slingert. Haar tunika, door de zwaai van haar romp zijwaards opengeworpen, ontbloot de sterke stand der benen, de welving der schouderspieren en de veerkrachtige linkerborst. Een andere strijder heft de lans om zijn neergevelde vijandin te doden. Zij ligt leunend op de linker knie en armboog, terwijl zij het ranke rechterbeen vooruitstrekt en met een uitdrukking van verschrikkelike rust en dodelike koude op het strakke gelaat, verstenend als een Medusa, haar vijand aanziet. Een andere rent hen voorbij op een, zich met kop en voorpoten hoogopwerpend, steigerend paard. Hoor het briesend gehinnik van 't gewonde, verschrikte dier. Snel heeft de rijderes zich omgewend en schrijlings achteruit rijdend rent zij voort, haar dodelike schichten met krachtige greep uitzendend; hoe fijn is haar tunika om het lenig bewegende lichaam geplooid, van af de heupen neerwaarts openvallend; hoe soepel en teer ook gedrapeerd gindse te-voet snel toe-

ijlende medestrijdster wier gewaad over de rechterschouder en onder de vooruitgestrekte linkerarm achterwaarts wappert gelijk bevende vlerken; wier tunika, eng om de heupen, fijnplooiend gespannen is tussen de ranke benen.

Zelden zag ik beeldhouwwerk zo boeiend door het geweldige ritme der opgaande lijnen.

Maar is dit beeldhouwwerk? Is het niet de verschijning van een leven-zelf, het diepere leven dat achter onze werkelikheid ligt?

Kom in dit kleine zaaltje waar slechts één beeld staat, het grootste en schoonste, de Demeter van Knidos; zie of hieruit nog iets menseliks spreekt.

Indien de macht der Aarde ooit goddelik gebeeld werd, dan in dit ontzaggelike gelaat.

Er is in de zachtheid der zinnelike lippen, waarrond de diepste weemoed zweeft, in de hoog en ver vooruitziende ogen, in de rustige, stille stand van het hoofd, in de berustende houding van het lijf, een bovenaardse macht die huiveren doet van vrees. Deze is wel de onmenselike koelheid der goden die uitzien, ver, over de geslachten der schepselen heen, de goden voor wie geen stervelingen bestaan. Dit is de Aarde die rustig en stil het leven kweekt en groeien doet, de zaden koestert en kiemen laat; die de geslachten door de eeuwen heen groot maakt gelijk zij de wouden laat groeien, de stromen laat zwellen; maar die ook, waar het naar goddelik inzicht nood doet, de teisterende zee over de landouwen jaagt, de bodem opensplijt en scheurt en schudt, zodat bergen vergruizen en het lava-vuur kruivend neerstort op dorpen en steden. Of die de pest, de zwart-gevlerkte met de walmende adem moordend langs de landen uitzendt, of de rassen doet opstaan, fel verdelgend, tegen elkander, en de cultuur van eeuwen verwoest in den volkerenstrijd van één nietig uur. Ongenaakbare, onaandoenbare voor menselike hartstocht, de mystieke Verborgene, die het leven stuurt aan onkenbare lijnen, hier is haar beeld.

Is zij de moeder der smarten die treurt om haar geroofde dochter, Demeter verwezen en verslagen om het verlies van de Kora? Hoe téder toch ook is dit dromend-weemoedige gelaat dat uitziet naar een vreemd visioen van verwonnen zalig-

heid. De zachte, schuinoplopende plooien van het soepele gewaad verhullen als een rouwkleed haar moederborst. Zij is het beeld van de overwonnen rampspoed, de moeder die de smart om haar verloren kind in het hart neergestreden heeft. Zij is het beeld van den geheimen zin des levens, het leven dat niets is dan een brandend strijden, een hevig kampen tegen vergankelike smarten, tot vrijmaking van den verborgen geest; zij is het beeld van het onzichtbare wereldhart, zij is de stille en rustige, de bloeiende Hemelroos.

Bologna
(6-11 April)
Door
T.J. De Boer.

Vlaggen en tapijtversiering, drommen volks op de been, groot militair vertoon van alle wapens, het blazen van den Koningsmarsch en 21 kanonschoten, die van de hoogte San Michele in Bosco over de stad dreunden, kondigden, den morgen van den 6den April, het uur aan waarop het vierde Internationaal Kongres voor Filosofie te Bologna zou worden geopend. De enkele filosofen die, in de vreemde stad en door het nog vreemder gewoel, met moeite den weg vonden, begrepen niet dat die hulde voor hen was. Eigenlijk was ze ook niet voor hen bestemd maar voor den Duca degli Abruzzi, vertegenwoordiger van den beschermheer van het kongres, Z.M. den Koning van Italië.

Voor de Italianen was het een der vele gelegenheden om het vijftigjarig bestaan van hun vereenigd en onafhankelijk koninkrijk te vieren. Bologna, vóor 1860 deel van den Kerkelijken Staat, is er in 't bizonder trotsch op dat een van zijn afgevaardigden het eerst het recht van Italië op het bezit van Rome verdedigde en dat een van zijn bersaglieri de eerste was die door de bres van de Porta Pia Rome binnendrong. In de welsprekende rede, waarmee de vertegenwoordiger der stad ons begroette, worden hun namen verheerlijkt. En in vele volgende redevoeringen - in de stad waar voor 800 jaren de rechtswetenschap zich uit de rhetorica ontwikkelde verstaat men nog altijd de oude kunst - komt het nationaal

gevoel tot uiting. De stemming van het kongres schijnt er niet onder te lijden. Aanwezige geestelijken, hoewel hun aantal niet groot is, laten er zich niet door weerhouden, van het begin tot het eind aan de werkzaamheden deel te nemen. In hun hart, zoo verzekert mij iemand die daar de toestanden kent, keuren ze de eenheid van Italië goed en het bondgenootschap met Duitschland en Oostenrijk is hun liever dan de vriendschap van Frankrijk.

Duitschland en Frankrijk zijn, in getal, bijna even sterk vertegenwoordigd, maar er zijn weinig Oostenrijkers op het kongres. Is het toeval of is de oude veete daarvan de oorzaak? Ik weet het niet. Wel weet ik dat er nog minder Engelschen en Amerikanen zijn. De laatsten plegen alleen in de zomervakantie Europa te overstroomen.

***

De groote duitsche filosofen, van Dilthey tot Riehl, van Cohen tot Windelband, van Barth tot Wundt, zijn om verschillende redenen thuis gebleven. Er zijn Itelson en Josef Kohler uit Berlijn, de laatste van Britsch-Indië en Babel tot in Mexico even beroemd als de eerste in de Berlijnsche café's bekend is. Het zijn schilderachtige figuren, met de traditioneele lange haren, bewonderd door de italiaansche jeugd. Maar de filosofische leiding moeten ze overlaten aan Külpe en Elsenhans, twee mannen die op de verbeelding der kongressisten weinig vat hebben.

Het is duidelijk dat de Franschen de sympathie van de menigte bezitten: het blijkt op het kongres, maar nog duidelijker in het gezellig verkeer, bij de feestelijke ontvangst, in de verslagen van de pers. Ook bij vroegere gelegenheid is het mij opgevallen, hoe sterk de neiging van het italiaansche volk naar Frankrijk gaat. Men verstaat de taal, men voelt zich verwant. Bovendien, nu op dit kongres b.v,, is het de persoonlijkheid die voor zich inneemt. Van de fransche filosofen zijn er, om de twee voornaamste te noemen, Emile Boutroux en Henri Bergson.

Boutroux is een mooie grijsaard, ietwat gebogen de gestalte, maar over het fijnbesneden gelaat speelt een onvermoeibare

glimlach. Hij spreekt met beminnelijke bedachtzaamheid, helder en elegant in korte volzinnen. Het *mag* de wijsheid zijn van een ouder geslacht, maar het hart dat zich uit is jong gebleven. Het onderwerp? Maar de man is alles.

De held van het kongres is echter Bergson. Zooals het vorig internationaal kongres, voor 3 jaren te Heidelberg, stond in het teeken van het Pragmatisme, zoo is thans het onderwerp van den dag de filosofie van Bergson.

Er is reeds veel over hem en zijn werk gesproken, als de lang gewachte op den voorlaatsten dag van het kongres verschijnt. De zaal is voller dan ooit, op de eerste rijen zitten hertoginnen en gravinnen. Al wat elegant is in Bologna moet den maestro del pensiero zien en hooren. Het is een kleine figuur met kranigen kop, wel eenigzins gelijkend op den geestigen Punch. Buitengewoon sober is zijn gebaar. Hij spreekt langzaam en zacht, met halfgesloten oogen, de woorden komen als opdroomen uit zijn ziel. Een uur lang luistert de zaal in ademlooze stilte, om dan in des te langer en luidruchtiger toejuichingen los te barsten. Wat is het geheim van dezen bijval? Zeker is het niet enkel ijdele hoffelijkheid. Voor velen altans is het een uur van artistiek genot. Als in zacht licht bewegen zich daar de beelden van den filosoof over onze hoofden heen. Men kan een andere opvatting van wetenschap en filosofie hebben en toch de kunst van dezen man bewonderen. De intuïtie, waarvan en waaruit hij spreekt, heeft een religieus-mystieke bekoring. Waarover hij spreekt? Maar dat is bijzaak, het beeld is alles.[1)]

Na afloop is het de taak van Külpe als voorzitter van den dag, en hij doet het meê in naam der duitsche filosofie, om Bergson als maître te huldigen. En op den volgenden, laatsten dag van het kongres verklaart, voor een even elegant gehoor, Hermann Graf Keyserling, dat na Kant Bergson de eerste groote filosoof is. En hij Keyserling, de prachtige lange blonde Germanengestalte, de vriend van Houston Stewart Chamberlain, ontwikkelt daarop in sonore volzinnen een levensleer die niet minder mystiek en nog meer romantisch is dan

1) Zie over de filosofie van Bergson mijn art. in De Beweging, Sept. 1909.

die van Bergson. Alleen de oorspronkelijke fantasie van dezen laatste ontbreekt hem.

'Träume der Metaphysik' zou, met fijn ironischen lach, Kant hebben gezegd. En toen ik met een strijdbaren vriend weer de frissche voorjaarslucht inademde, waren we 't spoedig daarover eens, dat de filosofie van onzen tijd aan niets zoozeer behoefte heeft als aan den geest van een Lessing.

***

De president van het kongres is Federigo Enriques, Professor in de wiskunde te Bologna, onder filosofen bekend door zijn logisch-kentheoretisch werk en verder door een aantal artikelen in het mede door hem bestuurde tijdschrift Scientia, internationaal orgaan voor wetenschappelijke synthese. Hij moet zich in deze dagen wel eens als Saul onder de profeten hebben gevoeld. De groote plannen die hem bij de voorbereiding van het kongres bezielden, zijn slechts in zeer kleinen omvang verwerkelijkt. Wat hem in zijn tijdschrift tot nog toe zoo goed gelukt, wenschte hij ook op het kongres te bereiken. Het zou iets nieuws zijn, vergeleken bij de vorige samenkomsten, of liever het begin van een nieuwe ontwikkeling in de filosofische diskussie. Er zouden niet alleen komen de zoogenaamde filosofen van beroep, maar ook uitstekende vertegenwoordigers van verschillende bizondere wetenschappen, die in gemeenschappelijk-wijsgeerigen arbeid belang stellen. Inderdaad een goede gedachte, door de ontwikkeling van vele wetenschappen in den laatsten tijd ingegeven. Er is een tijd geweest dat de beoefenaars van de speciale wetenschappen zich om filosofie niet bekommerden, maar uit den boezem dier wetenschappen zelf, vooral van de zijde der natuurwetenschappen, spreekt meer en meer de behoefte aan wijsgeerige bezinning. Men verlangt helderder bewustheid aangaande grondbegrippen en methode der eigen wetenschap, haar verband met andere wetenschappen, haar plaats eindelijk in het kultuursysteem van onzen tijd en haar beteekenis voor den socialen vooruitgang. Zij die over deze dingen nadenken voelen zich niet bevredigd door schoon klinkende frasen van literair-filosofische geleerdheid, zij voelen

zich niet thuis in de min of meer gerestaureerde luchtkasteelen der metaphysika. Zij wenschen, in de richting door Hume en Kant aan het moderne denken gewezen, met gebruikmaking van de uitkomsten der positieve wetenschappen en van de moderne psychologie, verder te gaan. Geen wonder dus dat het program van Enriques hen aantrok en dat ze, begeerig het rendez-vous van wetenschap en filosofie bij te wonen, naar Bologna togen.

Zooals gezegd, geheel gelukt is de poging niet. Wij hebben de eenheid van Italië als voldongen feit kunnen vieren, maar de verzoening van wetenschap en filosofie slechts kunnen voorbereiden. Groote mannen hadden hun medewerking toegezegd, ik noem van de meest bekenden Svante Arrhenius, Paul Langevin, Wilhelm Ostwald, Henri Poincaré. Slechts Langevin was verschenen en zijn voordracht gaf geen aanleiding tot debat.

Er is dus een eerste stap gedaan. Maar voor een werkelijk veelzijdige en vruchtbare samenwerking van wetenschappelijke mannen uit verschillende faculteiten, zooals dit op sommige duitsche psychologen-kongressen inderdaad het geval is, schijnt de filosofenbijeenkomst nog niet rijp. Of ligt het aan Bologna? De gothische paleizen dezer stad met hun hooge ruime zalen en de zuilengangen, die aan haar straten zulk een eigenaardig karakter geven, wekten bij ons den droom aan dien midden-eeuwschen tijd, toen onze vaderen uit alle deelen van Europa daarheen trokken om de wijsheid van Irnerius en zijn opvolgers te hooren. Hoeveel is er sedert dien tijd veranderd! Het volgend kongres zal in 1915 samenkomen te Londen, geroepen door een Universiteit die nog geen honderd jaren telt. Misschien gelukt het daar beter de eenheid der wetenschappen in de veelheid harer verschijningen te doen zien. Het is te hopen. In elk geval echter blijft aan Enriques de eer dat hij getracht heeft het konventikel der metafysici te maken tot een algemeen koncilie der wetenschap.

***

Ten slotte is toch een dankbare terugblik plicht. Op den eersten lentedag van April, toen na regen- en sneeuwvlagen

il bel sole d' Italia verscheen, hadden we gelegenheid Ravenna en daar, in mozaiek vereeuwigd, den overgang van de oudheid in de middeneeuwen te zien. Bologna zelf - ik denk hier vooral aan de professorengraven - gat ons het voorgevoel van de komende Renaissance. En te Milaan wachtte ons het meesterwerk van Leonardo da Vinci, den man die de mysteriën van den nieuwen tijd in kunst en wetenschap begint te ontsluieren. In enkele beelden een ontwikkeling van ruim duizend jaren!

En nu verschijnen me weer de gezichten van oude vrienden die elkaar terugvonden, van nieuwe kennissen die elkaar troffen. Dat is wel het beste wat die dagen van internationale geestesgemeenschap bij ons nalaten: het gevoel dat het levend heden ons weer heeft tot gemeenschappelijken arbeid. Voor den vereenzaamde zijn er zooveel schoone verrassingen. Men meent soms, bij het op zich nemen van een taak, bij het zich vormen van een overtuiging, geheel alleen te staan en vindt daar plotseling een werk- en deelgenoot. Hoe licht ook waant iemand, veilig in eigen haven liggend en daar het peillood uitwerpend, dat het water nergens dieper is dan op zijn ankerplaats! En dan ontmoet men elkaar op de hooge zee!

De Arbeidswet in de Tweede Kamer
Door
J. Molenmaker.

De behandeling der Arbeidswet in de Tweede Kamer is een verrassing geweest. Vooral door het ontbreken van de conservatieve toon, die nog nooit bij de discussie eener sociale wet werd gemist. Daarop was niet gerekend, ten eerste niet door de vele adressanten uit de industrie, die talrijke bezwaren tegen de nieuw voorgestelde bepalingen te berde gebracht hadden, ten tweede niet door de voorstanders eener ingrijpende arbeidswetgeving, die zich sterk hadden gemaakt door matiging, en ten slotte niet door den minister, die zich de rol zag opgedrongen om geheel alleen weerstand te bieden tegen bepalingen, wier aanneming hij slechts onwaarschijnlijk had geacht.

Van die allen beleefde de minister het minste genoegen. Arbeidersgezind en sterk voorstander van sociale wetgeving had hij, naast zijn taak om de arbeidersverzekering tot stand te brengen, allerlei minder omvangrijke verbeteringen der arbeidswetgeving ontworpen. Een enkele groote wet, zooals Dr. Kuyper in 1904 opgezet had, durfde hij niet aan. Door de ervaring geleerd, meende hij dat het beter zou gaan om bij kleine portie's de voorstellen aan de Kamer aan te bieden, als kleinere tusschen- of voorgerechten bij de groote hoofdschotels der arbeidersverzekering. Zoo kwamen de ontwerpen bakkerswet, steenhouwerswet, stuwadoorswet, en ook de wijziging der bestaande arbeidswet. Nog meerderen van dat soort

zouden volgen. Wel werd hij in die plannen gedwarsboomd door de motie voor den tienurigen arbeidsdag, die Schaper had voorgesteld, en die onder den naam van Aalberse is aangenomen, doch hierdoor liet hij zich niet van streek brengen, en hield zijn werkplan vol. De Kamer werd daardoor kriebelig gestemd, maar liet toch den minister zijn gang gaan. Dat bleek reeds bij de behandeling van de bakkerswet, toen een motie Troelstra werd aangenomen om een breederen grondslag te ontwerpen waarin naast afschaffing van nachtarbeid, ook de arbeidsduurbeperking zou worden opgenomen. Die discussie was teekenend. De meest linksche partij der Kamer toch maakte gebruik van de gebleken stemming om verder te gaan dan het regeeringsvoorstel en verzekerde zich de leiding. Het vrij sterk optreden van een conservatieve richting, die den minister fel aanviel, maakte het dezen gemakkelijk en dwong hem zelfs de vooruitstrevende leiding te volgen, ondanks hij daarbij zijn wetsvoorstel omtewerken kreeg.

Was dat voor de conservatieven eene waarschuwing geweest, waarvan zij een dankbaar gebruik maakten? Hoe het ook zij, bij de Arbeidswet is het anders gegaan. Ook daarbij bleek een meerderheid in de Kamer geneigd tot verdere stappen dan door den minister uitgemeten waren. Ook daarbij nam de uiterste linkerzijde in den persoon van Schaper de leiding. En ofschoon bij het allereerste verdergaande amendement, om namelijk ook de veenderijen onder de bepalingen te brengen, de minister weer deze leiding volgde, brachten de latere amendementen hem tot een andere houding. Want de conservatieve leden der Kamer deden geen enkele poging om hem terug te trekken. Zij zwegen en toonden zich daarmede bereid om zijn oorspronkelijke voorstellen te volgen. Daardoor was hij genoodzaakt te verdedigen waarom hij in zijn wetsvoorstel geen scherpere wijzigingen had opgenomen, en kwam hij door den gang van het debat te staan tegenover de amendementen, die wellicht den steun van het vroegere Kamerlid Talma gehad zouden hebben. Een weinig benijdbare positie, die zeer onaangenaam werd toen zijn demokratische geestverwanten der rechterzijde zijne houding niet bleken te begrijpen. Want zij bleven de eens aangegeven Schaper-leiding volgen, zij het ook meer en meer weifelend.

Verwonderlijk is dit niet, waar toch het aanvaarden der motie-Troelstra bij de Bakkerswet en der veenderij-motie van Schaper, geheel iets anders konden doen verwachten.

Werd deze verwarring gesticht door het uitblijven der conservatieve tonen, zoo moest dit voor de industrieele adressanten buiten de Kamer ontsteltenis brengen. Hoe nu? werd uit Twente en Eindhoven gevraagd, hoe nu, is er geen enkel Kamerlid meer te vinden, die het voor ons opneemt. Niet alleen wordt geen acht geslagen op onze jammerklachten tegen de regeeringsvoorstellen, maar bovendien worden scherpe aanvallen op onze adressen zoo goed als niet beantwoord, en wat nog erger is, de voorstellen, die wij noodlottig noemden voor de industrie, worden nog verscherpt inplaats van verzwakt. En de hoop, die zij nog konden koesteren, dat een Eerste Kamer de fout zou herstellen, door de wet te verwerpen, werd vrijwel ijdel, nu de Tweede Kamer zich zoo goed als unaniem ervoor uitsprak. Is er dan door een toevallig politiek spel een wet tot stand gekomen, die zooals de Nieuwe Courant in de eerste verontwaardiging schreef, tegen de industrie schijnt gericht te zijn? Is het aannemen ervan een socialistische overwinning zooals ook wel gezegd is?

Om het antwoord hierop te geven, dat zeer ver van een bevestiging verwijderd is, moet nog even gedacht worden aan een derde categorie personen, die door de lijdzaamheid der conservatieven verrast zijn, nl. de voorstanders eener ingrijpende arbeidswetgeving.

Want ook zij hadden zich gespitst en gewapend voor een strijd tegen de leden, die de stemmen uit Twente en Tilburg tot de hunne zouden maken. Dat bleek wel uit de redevoeringen, die zij hielden.

En om elk voorwendsel te kunnen verwerpen, dat zij onmogelijke eischen stelden, hadden zij zich gematigd, zooveel als maar mogelijk was. Zij vroegen geen verwerkelijking van heel of half socialistische beginselen, doch slechts dat, wat reeds jaren bij en van af het tot standkomen der eerste arbeidswet in 1889 was genoemd, of wat in 't buitenland voor korteren of langeren tijd reeds ingevoerd werd. Het waren ‘Ethische minima’ voor de kinderen, jeugdigen en vrouwen, die niet in staat waren aan hunne werkgevers eischen te

stellen, en wier gezondheid of levensvreugde door fabriek of werkplaats thans scherp beknot werden.

De Arbeidswet, zooals die aangenomen is, bevat dan ook in geen enkel artikel een bepaling, die niet dubbel en dwars te verdedigen is, indien slechts gedacht wordt aan ‘den jeugdigen persoon of vrouw’ die erdoor beschermd moet worden. En het werd hoog tijd dat de industrie, die zoo'n grens van de arbeidskrachten der fabriekskinderen, meisjes en vrouwen overschreed, leerde zich interichten om binnen die grens te blijven.

Ongetwijfeld zal de industrie er in de eerste jaren last van krijgen, maar evenmin valt eraan te twijfelen dat zij er later baat bij zal hebben door een beter onderwezen en gezondere arbeidersbevolking.

Integendeel zijn er juist bij de verworpen amendementen meerdere, die een leemte laten in het geheel der bepalingen. Want zij zijn eigenlijk niet elk afzonderlijk te beoordeelen, doch slechts door de samenwerking der verschillende maatregelen bijeengedacht, die gezondheid, ontwikkeling en bekwaamheid en daardoor ook de productiviteit en het arbeidersinkomen, iets omhoog kunnen en zullen brengen.

En elk stapje in die richting naar boven maakt het meer mogelijk dat ons land ook industrieel wordt. De industrie, zooals die in de laatste 25 jaren zich wist te vormen, zou niet bestaanbaar geweest zijn op het lage peil der arbeidersklasse zooals Nederland in de eerste helft der 19e eeuw gekend heeft. En vooruitgang der industrie moet gepaard gaan en moet zich ook baseeren op verbetering in de toestanden der arbeidersbevolking. Wanneer de voorstanders der arbeidswetgeving, die van de beschreven gang der ontwikkeling vast overtuigd zijn, nogeens nagaan wat thans tot stand is gekomen, zullen zij wellicht de matiging in hunne voorstellen betreuren, nu de Kamer zoozeer erkende dat het beginsel zonder voorbehoud aanvaard moest worden. Dat er daarom slechts van een goede wet helaas met leemten, niet van een bestrijding der industrie sprake kan zijn, zij in 't kort aangetoond.

***

Voorop staat de kinderbescherming. Na 1876 was er niets meer veranderd. Van af dat jaar mochten geen jongens of meisjes beneden de twaalf in de fabrieken en werkplaatsen komen. Ook andere bedrijfsarbeid was verboden, doch niet in de veenen en bij den landbouw. Op het twaalfde jaar heeft het kind nog niet veel kunnen leeren, en hoe nuttig het ook moge zijn dat vroeg de handen geoefend worden, toch eischt de meer en meer mechanisch ingerichte industrie en het steeds verder doorgevoerde stukloonstelsel, dat ook het verstand der arbeiders meer geoefend en geschoold zal zijn. Afgezien dus nog van de behoefte der arbeidersklasse om ook aandeel te mogen hebben in de cultuur, afgezien zelfs van den eisch dat ook het arbeiderskind de gelegenheid moge hebben zijn talenten te kunnen ontwikkelen, zoo is reeds het als regel verwachte leven van den loonarbeider voldoende om te rechtvaardigen dat het kind iets langer onderwijs zal genieten.

Vandaar dat het een zeer gewone eenvoudige wensch was den bedrijfsarbeid tot het veertiende jaar te verbieden. Zoo deden Duitschland en Zwitserland reeds lang, zoo gaat stellig ook Engeland doen, omdat de toekomst het eischt. Bij de herziening van onze arbeidswet vertoonde zich echter de angst voor het leegloopende kind. Aansluiting bij de school en de leerplichtwet was de schroomvallige leus, inplaats van de redelijke oplossing, aansluiting en dienstbaarmaking van de school en de leerplicht aan het arbeidsverbod.

Ook vroeger kwam het arbeidsverbod het eerst in de wet en moesten school en leerplicht wel volgen. De poging om dit ook nu te doen faalde. Ook mislukte een poging om ten minste den overgang van school naar fabriek of werkplaats iets te verzachten, door voor het 13-jarige kind slechts zes uur arbeid toetestaan in plaats van op eens den vollen dag. Slechts de toepassing der wet voor den veenarbeid werd verkregen, maar voor den landbouw mocht het niet gebeuren. Er werd daarvoor verwezen naar de belofte van agrarische sociale wetgeving, zooals reeds naar een herziening der leerplichtwet een andere noodzakelijke hervorming was verschoven. Die beloften zullen echter vóor hun vervulling sterke politieke machten tegenover zich vinden.

Op een enkel punt werd nog een succes behaald, doordat

geen jongen of meisje aan 't werk gehouden mag worden na 5 uur 's avonds wanneer avondlessen bijgewoond kunnen worden. Een alleszins redelijke bepaling, waarmede een grond gelegd is voor pogingen tot betere opleiding der arbeiderskinderen. Als het daaraan nu maar niet ontbreekt.

Na de bescherming der kinderen tegen een al te vroege exploitatie van hunne werkkracht, volgt de bescherming der jeugdige personen. Tegenwoordig vindt de wettelijke hulp een grens bij het 16e jaar, terwijl gepleit werd om dat op 't voorbeeld van Frankrijk en Engeland twee jaar te verlengen. Tot dien leeftijd worden de kinderen der burgerij op hoogere burgerschool of gymnasium door de ouderlijke zorg gadeslagen, en menig vader of moeder weet hoe in die schooljaren bij het sterk uitgroeien bloedarmoede de gezondheid kan bedreigen, indien niet scherp opgelet wordt en gewaakt tegen overspanning.

Het is dus weer alleszins redelijk dat ook bij 't arbeiderskind de wet beschermend optreedt tot het 18e jaar. De minister had, in een genegenheidstemming voor den middenweg, 17 voorgesteld. Buitengewoon inconsekwent viel de beslissing van de Kamer. Bescherming door maatregelen voor gezondheid, veiligheid en zedelijkheid werd goed gevonden tot 18 jaar. Maar bescherming door den arbeidsduur te beperken tot 10 uur werd den 17-jarigen niet gegund, en dat nog wel terwijl diezelfde Kamer in de motie Aalberse den tienurendag een ethisch maximum voor alle volwassen arbeiders had genoemd. Overigens bleek de oude liefde voor de tien uren nog te bestaan, en werden de wenschen van twee belangrijke industriën scherp teruggedrongen.

De voornaamste van die twee was de textielindustrie, in 't bijzonder de Twentsche. Daar geven de vrouwen en jeugdige arbeiders, die meer dan voor de helft het personeel der spinnerijen en weverijen vormen, aan hoe lang de machines zullen loopen. Want met half personeel langer te werken is ondoenlijk gebleken. Veel en snel produceeren is daar een fabrieksbeginsel, zoodat 63 uren per week aan de textielindustrieelen het fabrieksminimum toescheen. Maar de arbeiders, gejaagd door het stukloonstelsel, meenden dat de Engelsche week, waarbij Lancashire zoo welvarend was geworden, n.l. 10 uur per dag en Zaterdags alleen den morgen, de uiterste grens

was voor 't behoud hunner werkkracht en ter waarborging van hun levensvreugde. Lancashire had nog in 1903 een uur van de 56-urige week zonder nadeel moeten vrijgeven.

De minister had 60 uur voorgesteld, en daarbij een dag van 10½ uur indien de Zaterdagmiddag werd vrij gegeven. De Kamer echter besliste dat die 10½ uur slechts in 2 overgangsjaren zouden worden toegelaten en dat in elk geval 58 uur het maximum der werkweek zou zijn.

De sterke Twentsche industrie zal er zich naar moeten schikken, en de fabrikanten zullen wel ondervinden dat het aantal der achterblijvers met de minimum productie, die zij toestaan, geregeld zal afnemen.

Bovendien blijft het Engelsche cijfer der 55 uur per week hun als een toekomst voor oogen, die ongetwijfeld als een bewijs van de kracht der industrie en der textielbevolking eens werkelijk zal moeten worden.

Een andere bedrijfstak die zich door de ethische minima der arbeidswetgeving bedreigd voelde is de glasfabrikage, die in ons land geregeld in omvang en bloei is toegenomen. Die industrie scheen alleen te kunnen bestaan door den nachtarbeid van een heel leger kleine jongens, die voor de heete vuren der ovens heen en weer dribbelden met de geblazen voorwerpen naar de koelovens. Doch nu niet alleen in 't buitenland maar ook in Maastricht was de nachtarbeid niet geheel noodig gebleken. Daarom was reeds in Augustus 1909 een begin gemaakt met het afschaffen van dien schadelijken jongensnachtarbeid.

De minister stelde voor daarbij wel te blijven, doch voor de vakopleiding toch nog een zekere mate van nachtarbeid voor de jongens toetestaan.

Ook hier week de Kamer niet voor het belang der industrie en liet dat der knapen sterker wegen. De glasfabrieken zullen zich moeten schikken en 't voorbeeld volgen van de bedrijfsleiders die het buiten den nachtarbeid der jongens stelden.

Deze beslissingen vooral zijn het die deden spreken van socialistische overwinningen, die echter beter ethische genoemd kunnen worden, zonder ook maar een spoor van industriebestrijding te bevatten.

Een belangrijk onderwerp in de discussie was de bescher-

ming van de gehuwde fabrieksarbeidster. Dit onderwerp was juist in 't laatste jaar sterk op den voorgrond gekomen, en voor- en nadeelen van een arbeidsverbod waren daardoor zoo geheel te overzien, dat eene beslissing moeilijk kon uitblijven.

Zooals te verwachten was werd het een beginselstrijd, en werd het belang der toekomst bij een herlevend arbeidersgezin te veel op den achtergrond gelaten. De ellende die met den fabrieksarbeid der gehuwde vrouw gepaard ging viel moeilijk te ontkennen, vooral niet na 't overzicht van een volledig onderzoek der inspectrices van den arbeid dat eenige weken te voren gepubliceerd was. Aan de eene zijde de armoe der gehuwde arbeidster en haar recht om die door loonarbeid te lenigen, aan de andere zijde haar uitputtend zwoegen, de verwaarloozing en het sterven der kinderen, maakten het moeilijk te beslissen over 't voorstel Aalberse om toch, ten minste voor de toekomst, de gehuwde vrouw uit de fabriek te weren. Een nederlaag voor het beginsel der christelijke arbeiders kan de verwerping van 't voorstel Aalberse genoemd worden, en een overwinning van 't feministisch principe om, ter wille van wat ook, de vrouw niet van haar recht op arbeid te berooven.

Hier schaarde de minister zich bij een combinatie van conservatieven der rechterzijde en zoo goed als de geheele linkerzijde.

Een uitvoerige uiteenzetting der feiten door den voorsteller was wel in staat om het christelijk beginsel te versterken, niet om het rechtsprincipe te verzwakken. Zoo weinig zelfs dat op dezelfde gronden ook de bescherming van het kind der gehuwde arbeidster, door daaraan wat langer moederzorg te verzekeren dan de 4 weken der bestaande wet, geen meerderheid mocht verwerven. Wel werd aan die gehuwde arbeidster een geheele vrije Zaterdagmiddag toegekend. Dit, gevoegd bij het regeeringsvoorstel om voor de gehuwde arbeidsters kaarten verplichtend te stellen, zal stellig de uitwerking hebben dat verscheidene fabrikanten gaan doen, wat in de wet niet werd opgenomen.

Een tegenhanger van deze beslissing was een kleine overwinning van 't christelijk op het feministisch beginsel, doordat geen toestemming te verkrijgen zal zijn voor vrouwen om op

Zondag bloemen te binden, zoodat dit werk aan mannen moet worden overgelaten. Daartusschen in bevond zich allerzonderlingst de discussie over de gehuwde speetarbeidsters, die 's nachts zullen mogen werken. Hierbij overwon het bedrijfsbelang der Zuiderzee-vischrookers alle principe's.

Behalve al het opgesomde bevat de nieuwe arbeidswet een administratieve en redactioneele hervorming, die een betere werking en controle der bepalingen moet verzekeren, en waardoor vooral de arbeidsinspectie een belangrijker taak te vervullen krijgt. Slechts een paar nieuwtjes, die geen discussie uitgelokt hebben, verdienen ten slotte gememoreerd te worden.

Het eerste is een bepaling om een statistiek te verkrijgen van de werktijden en het overwerk van alle volwassen arbeiders, die met beschermde personen samenwerken of die in bedrijven met 10 of meer personen arbeid verrichten.

Het tweede is ook een verplichte aangifte doch van geheel iets anders, namenlijk van beroepsziekten.

Hoe zeer die nieuwtjes zuiver administratief gelijken, bevatten zij de kiem voor andere en belangrijkere wettelijke bepalingen. Zij beteekenen n.l. een bemoeiing van de ambtenaren der arbeidsinspectie met deze onderwerpen, die ongetwijfeld en afgezien van alle politiek moet meebrengen een bestrijding zoowel der overmatige werktijden en van buitensporig overwerk als ook van de oorzaken der beroepskwalen.

* * *

Na de gegeven uiteenzetting is het duidelijk, dat voorstanders eener effectieve arbeidswetgeving stellig tevreden kunnen zijn met de winst, die onverwacht grooter is dan het regeeringsvoorstel beloofde. Maar toch ook dat de vooruitgang volstrekt niet buitensporig is en nog op meerdere punten achter blijft bij wat krachtens de ervaring mogelijk en nuttig is. De indruk van een buitengewoon vooruitstrevende beslissing, die de Kamerdiscussie heeft gewekt is slechts schijnbaar. Wel is de Kamerbehandeling belangwekkend geweest en verrassend voor de sociaal-politici, die zoo gaarne een samenwerking tusschen de sociaal voelende en demokratisch gestemde leden van rechts en links zien. De leiding die minister Talma

daarbij zou kunnen, en door den aard zijner wetsvoorstellen zou moeten geven, bleek zoo zeer onvast en weifelend te zijn, dat die enkel door het zich terughouden van de conservatieve elementen in de war geraakte. Maar ontbrak het in deze sociaal-politieke richting aan leiding van den minister, de mogelijkheid der samenwerking bleek aanwezig te zijn, en werd aangetoond door de sterke matiging van de eischen der sociaal-demokraten. Alleen reeds door het feit dat zij hun optreden gebaseerd hadden op een reeks amendementsvoorstellen, die door alle linksche en rechtsche demokraten aanvaard konden worden, verzekerde hun de leiding, die de minister hun niet kon ontnemen, want zijn poging daartoe bracht slechts verwarring ten nadeele van zijn eigen positie als sociaal wetgever.

De toestand, die hierdoor ontstaan is, moet ongetwijfeld spoedig opgehelderd worden, daar de bakkerswet en de steenhouwerswet binnenkort in behandeling zullen komen, gevolgd door de ziektewet. De minister die vanzelfsprekend door zijn voorstellen de leiding in handen moet nemen en houden, bevindt zich in een zeer wankel evenwicht. Mocht hij de illusie gehad hebben zich op zoo'n standpunt te kunnen handhaven dank zij de hechtheid en den steun der coalitie-politiek, dan heeft hij nu voldoende ervaren dat die politiek hem in den steek laat. Als wetgever van wezenlijk sociale maatregelen moet hij de sociaal-politieke meerderheid zoeken, vasthouden en leiden, allereerst door bij zijn voorstellen op die meerderheid te rekenen. Hij heeft die nu voldoende leeren kennen.

Maar ook in de Kamer is er een zeer wankel evenwicht, dat kan omslaan zoowel naar een sociale politiek die meer en meer bewust zoekt naar de eenheid van ekonomisch inzicht, als ook naar het oude verderfelijke stelsel om de wetten die 't volksbelang zoo diep raken, te vervormen tot een vernuftig compromis, waaraan slechts de regeeringspartij deel heeft.

De politieke ontwikkeling van den tegenwoordigen toestand verdient daarom de volle belangstelling en de merkwaardige discussie bij de behandeling der Arbeidswet belooft stellig nog andere interessante verrassingen.

Boeken, menschen en stroomingen

Vondels *Jephta*.

Jephta is een fraai tooneeldicht. Een offerspel, niet in de eerste plaats omdat Ifis geofferd wordt, maar omdat Jephta offert. Jephta is de hoofdpersoon, en het feit dat hij, de overwinnende veldheer, zich verplicht acht een onvoorzichtige belofte te houden en zijn dochter te offeren, de oorzaak van de tragedie. Dat men dezen Jephta als een Protestant kan zien, weigerachtig om in gewetenszaken naar een priester te luisteren, dat is waar, maar het is bijkomstig. Dat Ifis, als vertegenwoordigster van het Offer, - heilig Midden van zijn godsdienstige overtuigingen - door Vondel met bizondere liefde geteekend werd, dat is ook waar, maar het mag geen reden zijn om haar de hoofdrol toe te schrijven in het stuk dat nadrukkelijk 'Jephta of Offer*belofte*' heet.

Als ik in de lezing gevorderd ben tot die plaats in het tweede bedrijf waar Jephta optreedt, dan ondervind ik een schok: een verzwaring en een versombering. Dáár staat de tragedie. En van dat oogenblik af laat de spanning mij niet los: ik leef met die man mee. Hij heeft beloofd: hij moet doen. Zal hij ook doen? Ja, als hij sterk is. Neen, als hetzij zijn eigen hart of de redenen van zijn omgeving hem verwarren of overrompelen. Dat, als hij *heeft* gedaan, dat hart hem overweldigt en hij zich door zijn belezers leiden laat, bewijst te sterker zijn menschelijkheid en doet mij hem te meer liefhebben.

Jephta is de held die aan zijn heiligste gelofte ten koste van zijn diepste menschelijkheid durft trouw blijven; maar in welk van zijn dramaas heeft Vondel een menschelijkheid uitgesproken aangrijpender als in *Jephta?*

Ifis is de dochter die zulk een vader waardig is. Zij volgt geheel den wil, die hij noode volgt. Haar menschelijkheid en haar trouw aan zijn uitspraak, zijn één. Zij kent geen strijd. Niet als treurspelheldin verschijnt zij, op het tooneel waar de treurspelheld haar vader is, maar als heldhaftig en vrijwillig slachtoffer, als de verheerlijkte martelares en dochter, waaraan de tragische wil zich uitoefent.

In mijn *Inleiding tot Vondel* - een schoonheidsleer die ik aan de werken van een groot dichter trachtte waar te maken - vond ik gelegenheid om dit naarvoren dringen van de menschelijkheid en het konflikt waarin zij met een hoogeren wil geraakte, aan den *Jephta* te doen uitkomen. Ik wees toen tevens aan dat in den tijd waarin Vondel dat drama maakte, dit konflikt niet alleen in zijn werk, maar ook in zijn leven gegeven was.

Het verdriet dat hij van zijn zoon had, bewoog hem. En niet alleen in den *Jephta*, maar ook in volgende treurspelen, uitte zich zijn strijd tusschen plicht en menschelijkheid.

Wat tegenover Shakespere sints lang gedaan werd, het verband leggen tusschen zijn werk en zijn leven, werd tegenover Vondel nog altijd nagelaten. Toch kennen wij Vondels leven beter dan dat van Shakespere en bestaat er omtrent de jaren waarin zijn spelen ontstonden, weinig onzekerheid. Met minder gevaar dan die van Shakespere kunnen wij Vondels dramaas in groepen deelen en hier zijn staatkundige ervaringen, daar zijn bekeering, elders zijn huiselijk en persoonlijk leven, onder de voortgezette ontplooiing van zijn kunst beslissend en vormgevend werkzaam zien.

Maar wij Nederlanders zijn vaak al te onwerkelijke veralgemeeners: de een zal enkel zijn roomschwording, de ander enkel zijn geloofsleer in het oog vatten, en van een van deze uit, zich de heele ontwikkeling van Vondel trachten voor te stellen. Het gelijktijdig en voortdurend mede doorleven van al wat een dichter bewogen heeft, wordt gestuit door een verstandelijkheid die zich algenoegzaam dunkt.

Bovendien - zooals Van Schendel in zijn boekje over Shakespere opmerkte - veel menschen gelooven niet, zijn niet geneigd te gelooven, dat een drama-dichter in zijn verbeeldingen zichzelf vertoont.

Naievelijk werd na het verschijnen van mijn *Inleiding* die onwil door Dr. Kalff uitgesproken (Gids van Oct. 1894) toen hij schreef: ‘Meer nieuw dan overtuigend is deze voorstelling: “Jephta tegenover zijn dochter dat is Vondel, tegenover zijn zoon”. Geachte broeder in Vondel, “du sprichst ein grosses Wort gelassen aus” en ik voor mij geloof niets van uwe bewering-’

Dr. Kalff liet er op volgen: ‘maar toch waardeer ik haar omdat zij eene vingerwijzing is en eene vraag doet rijzen die wel verdient afzonderlijk behandeld te worden: in hoever is er verband tusschen de uiterlijke levensomstandigheden van Vondel en zijne drama's, in hoever is een drama afspiegeling van den gemoedstoestand des dichters?’

Die woorden waren nog niet lang geschreven, toen Vondel zelf in zekeren zin een antwoord gaf. Een ander drama waarin ik verband gezocht had tusschen verbeelding en leven, was de *Samson*, en ik wees daarin bepaaldelijk op den versregel:

> Geen onbeschaamder dier dan een ondankbaar mensch

als op Vondels zoon betrekkelijk. Indien niet bij Jephta, dan hoefde men ook bij deze uiting niet de gedachte aan iets persoonlijks te voelen opkomen. Maar nu verscheen in het tijdschrift *Oud-Holland* een brief die Vondel aan Huijgens geschreven heeft. Een brief van December 1659, toen de *Samson* voltooid of onderhanden was. En in dat schrijven, een verontschuldiging over te lang uitblijven van een dankbetuiging, staan twee volzinnen nevens elkander. De eerste is: ‘Men zegt dat 'er geen onbeschaemder dier ter weerelt gevonden wort dan een ondanckbaer mensch’. De tweede: ‘Ick zoude mij hierom met reden mogen beschuldigen te traegh te zijn in het beantwoorden van Uwe Ed. brief, ten waere mij ontschuldighde een donckere neevel van weereltsche moeielijckheit, die, juist omtrent dien tijt, mijnen onmaghtigen geest benevelde, en belette door te schijnen met een dun straeltje van schuldige danckbaerheit.’ Niemand zal onder die ‘donckere neevel’ wel iets anders dan het verdriet om zijn zoon verstaan. Of daarom iemand het opmerkelijk vond dat het gedenken aan dat verdriet ook meteen dat vers uit den *Samson* in Vondel

opriep? Ik dacht dat het wel zoo wezen moest en ik hoopte dat aan de vraag in hoeverre er verband is tusschen de uiterlijke levensomstandigheden van Vondel en zijn drama's, nu weldra de afzonderlijke behandeling zou te beurt vallen, waarop ze volgens dr. Kalff aanspraak had.

Tot heden is ze uitgebleven. Dr. Kalff gaf ze niet. Dr. Leendertsz licht de heele groep dramaas die zich bizonder er toe leenen zou, uit elkaar, als een partijtje toevallig in 1659 afgemaakte concepten. Wie het verband tusschen Vondels werk en zijn leven erkent, en ook naspeurt, is G. Brom. Voorzoover het den jongen Joost betreft wijst ook hij het aan in *David in Ballingschap* en *David Herstelt* en tevens in den *Faëton*. Maar in het kader van zijn studie die *Vondels Bekering* heet, is de gedachte dat op een zeker oogenblik in Vondels leven de strijd tusschen menschelijkheid en plicht als beslissend moment in de vormgeving van zijn dramaas naarvoren drong, niet kunnen opkomen. Hij ziet tezeer alle werken als de uiting van één gebeuren, dan dat hij voor het beurt om beurt overheerschend worden van verschillende staten oog zou hebben.

Niet als uiting van één gebeuren, maar van één geestesaanleg ziet al te zeer J. Koopmans de werken van Vondel. Het geestelijk symbool stelt hij bovenaan en tracht het werk van den dichter daaruit te ontwikkelen. Ook in de ‘Inleiding’ tot zijn herdruk van *Jephta* doet hij dat. Bij een nauwkeurigen druk een uitmuntende voorrede. Uitmuntend, voor zoover zij Vondels gedachte omtrent het Offer kennen doet, en een grondige bespreking inhoudt van het drama zooals het door Koopmans wordt opgevat. D.w.z. niet als een tragedie van menschelijkheid met Jephta, maar als een martelaarspel met Ifis als hoofdpersoon. Twee elementen, het toeval, het blinde ‘Lot’ - een antieke idee, zooals hij opmerkt, - en de twijfelingen van Jephta, helpen mee om het spel spannender te maken. Die twijfelingen brengen een ‘dramatisch konflikt’ in het spel. In deze voorstelling van Koopmans wordt dus het dramatisch konflikt, dat het wezenlijke van het drama uitmaakt, als iets bijkomstigs ingeschoven.

Men ziet hoe hierdoor het heele drama een scheven stand krijgt. Zelfs zijn titel past er niet meer op. ‘Dat het stuk naar Jephta is genoemd’ - zegt Koopmans dan ook - ‘kan

tot reden hebben, dat in het kort verhaal van Richteren IX geen andere naam te vinden is, die door een schriftuurlike band aan een bijbels drama is vast te knopen.' Ik deed al uitkomen hoe weinig een dergelijke noodreden noodig is. Hoe het mogelijk is het treurspel te zien als dat van Jephta en zijn Offergelofte. Men heeft het dan maar niet te beschouwen als een zinnebeeldig offerspel, doch als een strijd tusschen plicht en menschelijkheid.

Koopmans heeft die opvatting niet buiten beschouwing gelaten. Zelf zegt hij: 'Vooreerst heet het stuk "Jephta" en niet "Ifis". Vondel moet dus, mogen we aannemen, in de eerste plaats aan de evolutie in het gemoed van den vader gedacht hebben.' Maar hij bestrijdt die veronderstelling door de bewering dat 'de ommekeer van Jephta's overtuiging, een uur na het gebrachte Offer' 'psychologies van een te zwakke natuur' is, 'om ze Vondel als de vooropgezette hoofdgedachte van zijn spel aan te wrijven.' Hij zegt: 'Ons komt die zwakheid in de psychologiese behandeling van dit moment, en in 't algemeen, de zielkundig niet verklaarde onmachtsvertooning van de eensklaps willoos geworden veldheer alleen begrijpelijk voor, wanneer wij veronderstellen, dat voor Vondel die ommekeer slechts iets bijkomstigs was, de blote opheffing van een verhardheid, die vóór en óm het offer opzettelik gehandhaafd moest blijven, en die als 't ware voor de dichter een halfgekunstelde gedachtesirkel was geworden, alleen duldbaar, omdat ze de Christus-tiepiek in het offer van Ifis mogelijk kon maken.'

Deze redeneering rust op de veronderstelling dat Jephta's omkeer nadat hij de daad volbracht had, inderdaad 'psychologies van een te zwakke natuur' zou zijn. Mij schijnt het tegenovergestelde waar. Een gewetensdrang die, tegen alle menschelijk gevoel in, volhardt totdat de schuwbaarste van alle daden verricht is, zou niet in een mensch maar in een steen moeten wonen, als hij na die daad niet terugweek en omsloeg in zijn tegendeel. Zielkundig schijnt mij de omkeer van Jephta zoo sterk mogelijk verdedigbaar. En waar nu alleen door het aannemen dat die omkeer en de daaraan voorafgegane gemoedsgesteldheid niet 'iets bijkomstigs', maar de hoofdzaak was, het stuk aanvaard kan worden onder den

dubbelen titel die Vondel eraan gegeven heeft, daar schijnt dat aannemen mij dubbel gerechtvaardigd.

Van Lennep - in een kritiek die hij zoo vanzelfsprekend achtte, dat, naar zijn meening, ieder haar moest goedkeuren - wenschte een enkel-menschelijken Jephta. Wat een dwaze vent - zoo redeneerde hij - die niet met twee handen de gelegenheid aangrijpt om door de priesters die het weten moesten, van zijn eed verlost te worden. Koopmans doet het omgekeerde: de heele menschelijkheid van Jephta is hem maar bijwerk: ‘een gekunstelde gedachtesirkel’. Maar ik geloof dat wij niet het recht hebben, noch terwille van een leer omtrent het drama, noch terwille van een leer omtrent Vondels godsdienst, zijn werk geweld aan te doen. Niet in éénzijdige beschouwing, maar in de erkenning van een strijd tusschen menschelijk gevoel aan de eene en godsdienstig gevoel aan de andere zijde, begrijpen wij, mijns inziens, *Jephta* geheel.

Toch zou ik Koopmans onrecht aandoen als ik zijn juiste opvatting van Vondels denkbeelden op één lijn stelde met Van Lenneps, niet aan Vondel ontleend, drama-ideaal. Het laatste zou Vondel hebben afgewezen, de eerste zou hij aanvaard hebben. Ja meer; terwijl Vondel in zijn ‘Berecht’ nadrukkelijk zegt dat hij Jeptha ten tooneele voert, en hij het stuk ook naar hem benoemt, laat hij zich, in het vooraan gedrukte gedicht opgedragen aan Anna Van Hooren, verleiden tot dezelfde voorstelling die Koopmans verdedigt. Ook voor hem is daar Ifis de hoofdpersoon. Wel een bewijs hoezeer Koopmans in Vondels geest is doorgedrongen. Doch ook maar in een deel van zijn geest. Zelfs de eigen voorgang van den dichter mag ons niet ervan afhouden in het drama zelf te zien wat in zijn maker is omgegaan.

In het begin van dit schrijven noemde ik den *Jephta* een fraai tooneeldicht. Niet alsof ik het, met Van Lennep en Koopmans beiden, boven al Vondels andere dramaas uitmuntend acht om taal en vers. Wel bewonder ik die zeer, en zelfs ben ik het niet eens met Koopmans dat de reien te breed en te zwaar vallen. Niet het minst in de reien toont Vondel het fijne gevoel voor grenzen dat aan dit menschelijkste van zijn dramaas de schoonheid van een in de engte gedrongen ziel verraadt.

‘Al zijn trots’ - schreef ik vroeger - ‘was verbliksemd in den Lucifer; - *dit* was werk van aandoenlijkheid, van veeldachtzaamheid, van aarzel-klachtend ongeluk.’ En - schrik niet, geleerden die in het werk niet den mensch wilt zien - dat Vondel juist in *dit* werk zich tot taak stelde te voldoen aan *alle* eischen die den dichter van zijn tijd van buiten af konden gesteld worden, dit heeft voor mij nog een andere beteekenis dan eerbied voor schoolregels of volgzaamheid of zelfs dan de eerzucht van een zeventiende-eeuwsch kunstenaar.

Vijfvoeten omdat Ronsard het gezegd had, eenheid van plaats, van tijd, *peripetia* en *agnitio* naar het voorschrift van Aristoteles, en verder alles wat tot teekening en verbinding van personen en toestanden onmisbaar was, met bovendien de op prijs gestelde wijze spreuken, - zeker, dat alles heeft Vondel zich toen hij den *Jephta* zou schrijven, opgelegd. Daarbij kwam - zooals Van Lennep al aanwees - groote strofenlengte en een ongewone rijkdom van afwisselende maten in de reizangen.

Maar als een dichter zich zooveel grenzen stelt, gelooft ge dan niet dat zijn *gemoed* hem daartoe gedrongen heeft?

Het maakt volstrekt niets uit aan *welke* grenzen hij de voorkeur geeft. Dat is juist zijn kunst, dat hij binnen grenzen groot kan zijn. Jammer daarom niet over Aristoteles, als had die Vondel kwaad gedaan. Wie grenzen aanneemt behoeft ze en begrijpt er de verdienste van. Vondel behoefde grenzen: hij, die in zijn leven er nu toe geraakt was zich te voegen naar alle wanden - en toch bleef hij Vondel -, hij moest wel verlangen te toonen - hij, maatkunstenaar van den aanvang, - hoe men binnen de engste begrenzing de vrijheid van zijn ziel behield.

Er is geen stuk zoozeer uit Vondels levensomstandigheden opgegroeid als *Jephta*. Niet alleen zijn inhoud naar gemoed en geest, maar ook de aard van zijn schoonheid is onmiddelijk daaruit voortgekomen.

Laat elk die het werk gelezen heeft en niet eenige afgetrokkenheden, maar het levende beeld ervan in zich behouden heeft, daarnaar terugzien. Eén enkel tooneel, dat gedurende het heele spel niet verandert: het paleisplein te Masfa. Eentonig? Neen; maar rustig. Een ingebouwde ruimte, die door de

woorden van de spelers een heel land, met bergen en beboomde vlakten, met menschen en dieren rondom zich krijgt. Een bewegelijkheid en een gebeuren, eenvoudig en overzienbaar, maar rijk en wisselend, zonder gaping en zonder stoornis: de verbeelding van een dag in enkele uren, maar die uren zóó gekozen, dat zij als door een vista de belendende maanden doen ontwaren: strijd van legers, rouwklachten van een maagdenschaar door het gebergte, een gelukkig en rustig verwachten van de moeder in het paleis. Zie aan begin en einde van het drama die moeder, Filopaie, eerst uitgelaten van vreugde, dan buiten zichzelf van smart; zie, tusschen haar gaan en komen, het tooneel vol met den strijd en den jammer van vader en dochter, - de tot offeren gedoemde, halsstarrig en schreiend, naast haar die zich laat offeren, de gewillige en troostende. Wat is een klein ding veel op dit tooneel: het goude stierevaandel op Ammon veroverd, eerst uitgestoken, dan afgerukt op last van een rampzalig veroveraar. Hoe klinkt alle spreken klaar en gebonden, doordringend en zangerig. Het aanhouden van Hofmeester, Wetgeleerde en Priester, het klagen van het kind en het woeden van den vader, en de reizangen, ja waarlijk, alle juist van lengte, zuiver van evenwicht, door toon en zin het spreken opheffend, uitbreidend, de aandacht ontrukkend aan dit eene bijbelbeeld naar verdere vizioenen van gewijde geschiedenis.

Dat is alles van een kunst die grenzen kent, die maat houdt, die het eene voorval leidt naar het andere zonder schok of donkerheid, die, nooit onwerkelijk, nooit een voorwerp vallen laat buiten het licht van zang en droom.

Het altaar waarop Ifis geofferd wordt, blijft onzichtbaar. Onzichtbaar blijft ook die hoogste priester, wiens raad de aan zijn belofte gebondene weigert te vragen, wiens verzoening hij, na de daad, te Silo zoekt.

Ik noem maar iets van het vele dat zijn diepen en vasten indruk nalaat in het hart van den toeschouwer. Kleuren noch muziek gedacht ik. Een muziek, zóo noodzakelijk streng van vormen dat ik om haar alleen me afvraag of de afwezigheid van één versvoet in een reizang - door Beets zoo aantrekkelijk verdedigd - niet nochtans een drukfout is.

Mij dunkt, ik zou te ver gaan, als ik nu nog weer, Vondels

vóór het stuk gesteld ‘Berecht’ herlezend, opmerkzaam maakte op alles wat hij opmerkenswaardig vond. Hij heeft gelijk: zijn *Jephta* is dáárom een meesterstuk, omdat het honderdvoudig de kunst van de begrenzing toont.

Geen beter voorbeeld voor lateren. Want nog eens: wat maakt het uit aan *welke* grenzen hij zich gebonden heeft. In zijn menschelijkste tijdperk heeft hij liefgehad wat hem lijden deed: in de schoonheid van de beperking doet hij de ijdelheid van zijn verdriet verstaan. En evenzoo: wat maakt het uit of - zooals ik ergens zag opgemerkt - na hem geen gewijde treurspelen gedicht werden. Niet daarom werd zijn voorbeeld niet nagevolgd. Het werd niet nagevolgd omdat tot een waarlijk navolgen kracht behoort. Zeker zal Vondel geloofd hebben dat de wetten die hij zich stelde, wetten zouden blijven voor anderen. Maar wie het voorbeeld geeft van zich te begrenzen, heeft dat, ook als de grenzen veranderen, niet voor niets gedaan.

Nog altijd ligt de toekomst open voor aan vers en vorm, aan tooneel en regel gebonden dramaas. Nog altijd blijft *Jephta* een voorbeeld hoe zulk een drama zou kunnen zijn.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Vereenvoudigde spelling
Carel Scharten: Het Spellingvraagstuk: De Vereenvoudigde, een Gevaar voor Volk en Stam. Mpij. v. Goede en Goedk. Lectuur.
Onze Gevaarlijke Spelling, door D.C. Hesseling. S.C. van Doesburgh. Leiden, 1911.
Een Bui, door Dr. R.A. Kollewijn. Amsterdam. Van Holkema en Warendorf. 1911.

De strijd voor en tegen vereenvoudigde spelling van het nederlandsch maakte opnieuw de pennen gaande.

De ‘Letterkundigen’ - ge weet wel, die van het Adres - trachten hun schade in te halen. Hunnerzijds verschijnen - in *Onze Eeuw* en *de Gids* - uitvoerige opstellen.

Maar wat geeft het? Sints zij, in hun Adres, tegelijk de Regeering te hulp riepen en hun onkunde inzake de spelling bewezen, is hun aanzien niet grooter geworden.

Het verwondert me dan ook niet, dat de voorstanders van vereenvoudiging nu alle overleg afwijzen, en de tegemoetkomende houding van den Heer Scharten niet door hen wordt nagevolgd. Koeltjes zegt prof. Hesseling, ‘dat wij niet geneigd zijn het werk opnieuw te beginnen met bijstand van’ de letterkundigen. En Dr. Kollewijn: ‘(er) bestaat geen reden voor ons om te veranderen van koers. Ook na aandachtig gelezen en herlezen te hebben wat de heer Scharten over de *ee* en *oo*, over *sch* en *-lijk* enz. in het midden brengt, voel ik mijn overtuiging niet wankelen dat hier sprake is van aanvankelijk onberedeneerde tegenzin, door 't ongewone gewekt, en achteraf met meer of minder scherpzinnigheid vergoelijkt.’

Dat dit laatste het geval moet zijn, ligt voor de hand. Vroegere letterkundigen die over de spelling schreven, Bogaers, Van Vloten, Alberdingk Thijm, Nic. Beets, waren tevens taalgeleerden. Als zij tegenover De Vries en Te Winkel hun eigenaardige afwijkingen handhaafden, dan hadden zij daarvoor hun gegronde redenen, en, indien ik me niet vergis, zijn de spellings-eigenaardigheden van L. van Deyssel geen andere dan die zijn vader had aangenomen. Kennis en een gezag als die voorgangers heeft geen enkel letterkundige onder onze tijdgenooten.

Het is waar dat ook dit in de reden ligt. Zooals een vroeger geslacht in alle verschijnselen de historische wording zag, zoo ziet het onze het oogenblikkelijk bestand ervan. Wij vragen niet naar de woorden zooals ze ontstonden, maar zooals ze zijn. En daar de spellinghervormers dit evenzeer als de letterkundige schrijvers doen, behoeft de verhouding tusschen die beide niet juist in het nadeel van de laatste uittevallen.

Mits - die laatsten, bij het beantwoorden van de vraag hoe een woord *is*, dan niet enkel hun oppervlakkigen indruk raadplegen.

Hun zwakte ligt in hun oppervlakkigheid. En waar zij - zooals tot nu toe onder hen gebruikelijk is - dat gebrek bemantelen met het schijntalent van de fraaie fraze, of - nog erger - met een aangenomen houding van meerderheid, daar is het natuurlijk dat de tegenpartij hen niet ernstig neemt.

Het is treurig voor den Heer Scharten wanneer hij, zich opzettelijk niet, als een alledaagsch spelling-hervormer, in een hollandsch-burgerlijken ‘sjamberloek’ maar in een engelschvoornamen ‘chambercloak’ hullend, van den Heer Hesseling de vriendelijke terechtwijzing moet aanvaarden, dat het laatste woord een burgerlijk uitvindsel, het eerste de ware turksche benaming is. Het is ergerlijk voor hem, als hij zoo pienter de nuttige onderscheiding van *krasch* naast *kras*, *bitsch* naast *bits* bepleit heeft, door den Heer Kollewijn met *wijsch* en *dwaasch* te worden bijgesprongen. Maar, mijn hemel, wat doet ge dan ook over spelling te schrijven als ge van uw eigen voorkeuren den aard niet weet of over hun gevolgen niet hebt nagedacht.

Aan een dergelijk *impressionnistisch* schrijven is het te wijten dat de vereenvoudigers hun kansen op de overwinning aanmerkelijk hebben zien vermeerderen.

Voordat het Adres verscheen kon men gelooven dat een belangrijk deel van onze tijdgenooten voor hun voorstellen onverschillig zou blijven. De mogelijkheid was ook niet uitgesloten dat andere voorstellen de hunne zouden overvleugelen. Maar dank zij de 'Letterkundigen' is het met de onverschilligheid gedaan, en dank zij hun woordvoerders is de kans op andere voorstellen geringer geworden. Zij en die woordvoerders hebben onomwonden verklaard dat zij De Vries en Te Winkel niet willen handhaven. Tegelijkertijd zijn zij tot het opstellen van een ook maar eenigszins doordacht eigen spelling-plan niet in staat geweest.

Dit zijn feiten waarmee voor- en tegenstanders zullen hebben te rekenen. De Vries en Te Winkel wil niemand meer. Een ander plan dan dat van Kollewijn en de zijnen is niet kunnen worden ontworpen.

Het eenige wat de tegenstanders overblijft is - de Regeering.

Maar heeft men het ooit gezien dat in een eenigszins ernstigen strijd van meeningen een regeering den doorslag gaf?

Eer neem ik aan dat, zoo wij het zelf niet doen, onze kinderen onze werken zullen omspellen. En de beste raad die ik mijn mede-schrijvers geven kan, is deze: schrijf zóo, dat de 'vereenvoudiging' uw werk zoo min mogelijk schade doet.

Nu is dat niet moeielijk. Het zou integendeel bezwaarlijk zijn zóó te schrijven dat de voorgestelde wijzigingen - voor zoover zij de *spelling* raken - ook de woorden kwetsen. Of men *o* voor *oo*, *e* voor *ee*, *s* voor *sch*, *t* voor *th* schrijft, dat heeft voor de woorden geen of zoo goed als geen belang.

Ik weet heel wel, dat men zich soms erover verheugt dat een dubbele klinker gelegenheid geeft een bizonder welluidend of schilderend woord te rekken. Men is dan dankbaar en zegt dat men dien dubbelen klinker daar niet missen wou. Maar - door ervaring geleerd, zie ik in zulke gelukkige voorvallen niet altijd meer de bedoeling van den dichter.

Als de Heer Scharten het een schennis acht in den regel van Hooft:

> Wanneer de Vorst des lichts slaat aan de gulden tóómen

het eindwoord als ‘tomen’ te schrijven, dan heeft hij gelijk met te veronderstellen, dat dit oordeel ‘allicht subjectief’ zal zijn. Die dubbel-beklemtoonde *oo* ziet er wel heel nadrukkelijk uit, maar wanneer men weet dat Hooft ook ‘toelóóp’ schreef, verliest men den schrik ervoor. Hooft drukte trouwens ook ‘tót’ en ‘slót’.

Er is in klank-waardeeringen als de hier bedoelde altijd bizonder veel persoonlijks. Zoo meent de Heer Scharten wel degelijk onderscheid te hooren tusschen ‘een goede qualiteit kólen’ en ‘twee witte en drie roode kòòlen’. Maar Hooft hoorde het niet of anders: hij schreef ‘doovekooligh’.

De spelling-hervormers zochten naar algemeene regels en men kan het hun niet ten kwade duiden, dat zij die niet vonden bij de bizondere spelingen van fantasie of gehoor.

Het is mijn vaste overtuiging dat hun voorstellen, waar zij alleen de spelling betreffen, doorgaans niet onaannemelijk zijn, en ook door een dichter heel wel kunnen aanvaard worden.

De uitspraak-verschillen tusschen *e* en *ee*, *o* en *oo*, *t* en *th*, *s* en *sch*, zijn, in het algemeen gesproken, zonder twijfel verdwenen. Wil men vereenvoudigen, dan is, voor die vier klanken, de keus van het enkelvoudige teeken waarlijk al het minste waartoe men besluiten kan.

De verandering van - *lijk* en - *lijks* in - *lik* en - *liks* is natuurlijk eene van lood om oud ijzer.[1)] Dat de *i* is gekozen en niet de *e* ligt waarschijnlijk alleen daaraan dat er woorden als ‘monnik’ en ‘leeuwerik’ zijn. (A propos van dit laatste: de Vlamingen schrijven ‘leeuwerk’ en ook volgens onze uitspraak niet ten onrechte: voluit ‘leeuwerik’ heeft al een platte lijzigheid.) Neiging voor de *ij* kan versterkt worden door de herinnering aan sommige beminde rijmen. Ik zie

1) Ze heeft niets te maken met de schrijfwijs *dergelik* en *dergelike* die sommige vereenvoudigers zich veroorloven. Ik ZEG *der* - (en *dier* -) *gelijk*, zooals ook *desgelijks*, *insgelijks*. Het woord *gelijk* behoudt voor mij, in die verbindingen, zijn volle kracht.

evenwel niet hoe de omspelling ons werk deren zal. Zoolang wij zelf schrijven staat het ons vrij - zelfs onder goedgunstige beschikking van Dr. Kollewijn - *lijk* en - *lijks* te gebruiken waar we het wenschen. En als onze gedichten, oud en wel, door een van Kollewijns kleinzonen herdrukt worden, hebbe hij het filologisch geweten van zijn voorvader.

Nu ik toch van dichters spreek, merk ik op dat, ook naar mijn meening, de vormen van de zoogenaamd beschaafde spreektaal voor den dichter maar gedeeltelijk belang hebben. Zelfs een prozaschrijver ziet, bij het bouwen van zijn volzinnen, de woorden eenigszins anders aan dan de beschaafdste spreker. Hij wenscht ze scherper begrensd dan ze bij dagelijksch gebruik uit den mond vallen. Hij kan, rustig voor zijn papier zittend, en ze met vrijen wil, naar zijn innerlijken aandrang ordenend, ter wille van hun rijker afwisseling en leniger verbinding heel wat vormen doen dienen die in het spreken niet gangbaar zijn. Hij verdraagt ook veel beter - en geniet zelfs dikwijls - een heel wat uitvoeriger geheel van afspraken (conventies) dan de gemiddelde mensch duldbaar vindt. En daar hij zijn wezen niet in tweeën deelt, is ook zijn spreken een veel ingewikkelder en kunstvoller bouw dan dat van zijn landgenooten. Het waarlijk beschaafde spreken is bij hem en hij geeft er een voorbeeld door. Destemeer de dichter, die zijn woorden niet alleen tot volzinnen, maar ook, maar allereerst, tot aan maat, en soms aan rijm, gebonden, ritmische geheelen schikt. Hij kan, door klank en beweging van zijn taal, de harten en de verbeeldingen aangrijpen op een wijze die alle gewone spreken teboven gaat. Wat wilt ge dat hij in uw natuurlijke taal veel belang zal stellen. Wel doet hij het, maar alleen opdat hij u de *illusie* geeft van ‘natuurlijkheid’. Indien toch uw spreken natuurlijk is, dan is zijn schrijven de onnatuur zelf. Hij heeft, naar het u moet voorkomen, een ‘apart taaltje’. Dat zijn, ook op uw verbeelding inwerkend, bewegen van de taal, inderdaad de elementen ook van uw dagelijksch spreken vernieuwt en gij hem dus uw natuurlijkheid te danken hebt, dat wordt u niet bewust. Gij blijft u gevoelen als iemand die zonder ophouden naar altijd wisselende innerlijke

aandrang en uiterlijke behoefte spreekt. Hij blijft voortdurend de vrijmachtige schepper van harmonische ritmen.

Dit is de reden waarom de dichter zich een taal eigen maakt, waarmee geen enkele beschaafde gesprekstaal zich meten kan, een taal die hij verrijkt met de vondsten uit alle tijden, met de schatten uit alle gewestspraken, met de vormen en wendingen van groepen en personen, zoozeer dat hij soms tot regel maakt wat een hier of daar afzonderlijk voorkomend verschijnsel is. Dit is ook de reden waarom hij uitgangen en aanhangsels lang in eere houdt, waarom hij noode er toe overgaat wijzigingen te aanvaarden, die voor zijn tijdgenooten een dringende eisch werden. Hij is behoudzuchtig tegenover zijn woorden, omdat zij de stof zijn, waarmee hij zoo wijd-strekkende en nauwsluitende bouwsels schept, omdat hij, teneinde ze daartoe te doen dienen, hun dagelijksch gebruik, eenmaal doorgrond, het geringste acht, en het hoogst de plaats die zij als symbolen in het geheel van zijn werk innemen. Wat gij in den mond neemt als gewone werkelijkheid, werd voor hem hoogere werkelijkheid, werd, door zijn geest gedrenkt, tot symbool.

Geen dichter zal derhalve spoedig de hand leenen tot wijziging van zijn woorden, zelfs niet tot wijziging van hun uiterlijk voorkomen alleen.

Vooral niet, als die wijziging niet uitgaat van een groot denkbeeld, maar enkel een stuksgewijs toegeven is aan de eischen van verkeer en onderwijs.

Voor een dergelijk brokkelig ‘vereenvoudigen’ voelt een dichter van nature niets.

Dat schrijvers en dichters over de vereenvoudiging zoo lang gezwegen hebben, geschiedde dan ook niet - zooals de Heer Scharten meent - omdat haar aanhangers in de minderheid waren; maar omdat ze hun onbelangrijk leek.

Maar des te dwazer is het daarom, nu moord en brand te schreeuwen, de Regeering te hulp te roepen, en ten slotte, het oude stelsel verwerpend, te verklaren: liever geen vereenvoudiging dan deze.

Zooals ik zei, zijn de voorstellen van de vereenvoudigers, waar zij alleen de spelling betreffen, doorgaans niet onaannemelijk.

De befaamde negende regel evenwel, waardoor wordt vast-

gesteld dat uit het beschaafde spraakgebruik geen regel omtrent het zoogenaamd mannelijk en vrouwelijk geslacht van de woorden valt af te leiden, raakt in niet geringe mate ook de taal.

Al wat daarover, door den heer Kollewijn of wien ook, geschreven is, heeft me niet bevredigd.

Daarin is de grondgedachte: Van geslacht in eigenlijken zin is bij woorden geen sprake: er zijn eenvoudig woorden die door *de*, andere die door *het* worden voorafgegaan. In het beschaafde spraakgebruik worden lidwoorden, bijvoegelijke naamwoorden en voornaamwoorden niet verbogen en de vormen *hij* en *zij, zijn* en *haar, hem* en *haar*, wanneer ze niet duidelijk mannelijke of vrouwelijke menschen betreffen, met elkaar verwisseld.

De laatste bewering drukt den feitelijken toestand uit. De woorden en vormen die de verschillen van mannelijk en vrouwelijk zouden te kennen geven, zijn deels in onbruik geraakt en hebben deels hun dwingende kracht verloren. En dat niet enkel in het spreken, maar ook in het schrijven. *Des* en *der* zijn verouderd. *Eene, eener, eenen* evenzoo. *Den* nog niet, maar het is waar dat het zien van *de* man ons geen hevige wroegingen meer aandoet. Bij een groot aantal woorden werkt ongetwijfeld onze persoonsverbeelding, soms naar persoonlijke aandriften en dan al of niet met de op school geleerde spraakleer in overeenstemming, soms ook naar algemeener inzicht en dan ermee overeenkomstig. Het zijn alleen beginselvaste vereenvoudigers die naar de afgetrokken begrippen op - *heid* en - *ing* door een *hij* verwijzen.

Deze toestand is niet van vandaag of gisteren. Wanorde is in het gebruik van deze woorden en vormen hier te lande altijd geweest. Maar het eene geslacht voor en het andere na heeft getracht den chaos te ordenen. Het gebruik en de voorgang van de Romeinen, zeiden de hervormers van de Renaissance. Het beschaafd gebruik en de historische wording, zeiden De Vries en Te Winkel.

Kollewijn en de zijnen geven de poging op. Ieder doe wat hij niet laten kan - zeggen ze -, een regel valt uit ons spreken niet afteleiden.

Dit is wel zoo; maar het valt dadelijk in het oog dat dit

loslaten een terugwerking op twee machtige gebieden heeft: op onderwijs en letteren.

Met een eeuwenlang pogen, gegrond op volksgebruik en behoefte aan eenheid wordt hier gebroken. De invloed van dat gebruik en van die behoefte, zooals hij al dien tijd in onze literatuur heeft gewerkt, en nog werkt, wordt aan zichzelf overgelaten. Het onderwijs dat gebruik en behoefte voedde en regelde, zal dienen om het uitteroeien en te ontwrichten. En - het kan niet uitblijven - een jong geslacht zal heel gauw zelfs in hedendaagsche schrijvers iets verouderds zien.

Het is wel te begrijpen dat tegen dit vooruitzicht bezorgde gemoederen in 't geweer komen.

En iets als een voorgevoel dat rondom déze stelling de strijd ontbranden zou, ligt in de daarvóór genoemde, die inderdaad door de vereenvoudigers niet in hun regels maar alleen in hun spraakkunst getoond wordt: 'Van geslacht in eigenlijken zin is bij woorden geen sprake: er zijn eenvoudig woorden die door *de*, andere die door *het* worden voorafgegaan.'

Deze bewering loochent dat mannelijk en vrouwelijk geslacht in ons taalgevoel gegrond zijn als een wezenheid achter de zoo onderscheiden woorden. Zij volstaat niet met het vaststellen van verachteloozing, van uitslijting in het gebruik, maar zij decreteert afwezigheid van besef.

Aan welke zijde liggen hier waarheid en werkelijkheid? Hebben wij te doen met een levend besef, zeer verzwakt, maar toch in onze natuur liggend, zich zeer weinig uitsprekend, maar mogelijk vatbaar voor opleving - òf: heeft deze groepeering van de woorden in een *de* - of een *het* - klasse, met geslacht niets uittestaan?

De Heeren Kollewijn, Talen en Buitenrust Hettema zeggen in hun spraakleer nadrukkelijk het laatste.

Dr. Kollewijn is in zijn pas verschenen opstel niet zoo beslist. Hij schrijft: 'Taalkundigen weten dat het zeer kwestieus is of en zo ja in hoeverre het zogenaamde woord*geslacht* te maken heeft met *sekse*'. Om den twijfel te versterken, verwijst hij dan naar het duitsche *das* Mädchen, *das* Weib. Taalkundigen zullen misschien ook weten of die verwijzing wel doeltreffend is. Prof. Hesseling verwijst dan ook niet. Hij houdt zich aan

den feitelijken toestand: een uitgesleten gebruik en de onmogelijkheid het de kinderen langer wijs te maken. Op school - zegt hij - ‘zijn onverbiddelijk vaste regels noodig.’

Maar dit is tegen den negenden regel juist mijn bezwaar: hij is het omgekeerde van onverbiddelijk vast; hij is een regel die het regellooze tot regel stelt.

Waar daarom de Heer Hesseling zegt: ‘Op geen enkel punt kan de Vereniging zekerder zijn van de overwinning dan inzake het grammatikaal geslacht,’ daar bewonder ik zijn vertrouwen, maar durf het hem niet nazeggen. Terwijl, wat mij persoonlijk aangaat, alle andere wijzigingen onmiddelijk zonder bezwaar konden worden overgenomen, zou ik die betreffende het geslacht voorloopig niet met eenige regelmaat kunnen aanbrengen, zonder mijn schrijven geweld aan te doen.

Toch heeft de ‘Vereniging voor Vereenvoudiging’ door het stellen en handhaven van haar regel een goed werk gedaan. Zij heeft ons, schrijvers, opmerkzaam erop gemaakt, dat in onze geschreven taal een element schuilt, dat wel zeer veel met de literatuur maar nog maar zeer weinig met de spreektaal te maken heeft. Gij dichters - scheen het of ze ons zeggen kwam - hebt alle verbeeldings-clichés verwijderd, maar hier toon ik u een onaangetast gelaten taal-cliché. Zij heeft ons daardoor genoopt tot een nieuwe kritiek, die wel niet een zoo voorname beteekenis had als onze vroegere, maar die toch voor den bouw van onze zinnen, in onderdeelen, niet onbelangrijk was. Buitenlandsche schrijvers niet, maar wij wel, brengen voortdurend naamvalsvormen in het schrift, die we nooit spreken. Zij zijn door het gedurig gebruik een element geworden in ons schrijvers-gehoor en daardoor in den bouw van onze perioden, maar terwijl zij almeer verdwijnen uit de gesprokene taal, worden zij in de geschrevene een omslachtigheid. Potgieter heeft van zijn stomme *e*'s en *en*'s een prachtig gebruik gemaakt, maar zijn werk teekent zich te meer door hen tot het werk van een tijd. Wij konden gedrongener, rasser, rijker zijn door het uitsparen hier of daar, door het kleuriger vullen van een sylbe, wij konden saamvloeiing van klinkers doen ontstaan door een *n* van zijn plaats te lichten, - kortom, wij wenden ons eraan in ons schrijven de naamval-

looze spreektaal te benaderen, die het in kracht en volheid nog van ons won.

Ook hieraan dacht ik toen ik den raad aan mijn medeletterkundigen neerschreef: zoo te schrijven dat de Vereenvoudiging hun werk zoo min mogelijk schade doet.

Ik herinner mij nog de dwaze gewaarwording toen ik een opstel dat in vereenvoudigde spelling geschreven was terugdevriesentewinkelde. De beteekenis van ‘monnikewerk’ werd me glashelder.

Maar dergelijk monnikewerk doen we telkens, zoo dikwijls we een naamvals - *n* neerschrijven zonder hem te hooren, omdat wij de schrijfwijs van De Vries en Te Winkel nu eenmaal hebben aangenomen.

Ik heb niet de verzekerdheid die noodig is om te beweren dat ik alle *n*'s die ik schrijf, ook hoor. Wanneer ik b.v. uit het artikel van den Heer Scharten afschrijf: ‘het in derden en vierden naamval *den* eischen van werkwoordstammen’, dan hoor ik de *n* van ‘vierden’ niet. Nochtans zou ik hem behouden, om de overeenstemming met ‘derden’ waarin hij den overgang op ‘en’ vloeiend maakt. Die overeenstemming berust op de overeenkomst die ik met de spelling van De Vries en Te Winkel heb aangegaan. Toch is dit een overeenkomst waaraan ik niet altijd meer trouw ben, waaraan ook de schrijver van die woorden, naar hij verzekert, niet altijd trouw wil zijn. Hier ligt de moeielijkheid.

De vraag is niet of gij vele of zelfs alle *n*'s hoorbaar kunt maken in uw zins-verband, maar of gij ze op zichzelf hoort als naamvals-*n*'s. Welnu, dit is uitgesloten. Als zoodanig hooren wij ze hoe langer hoe minder en daarmede houden de vereenvoudigers rekening.

Het geschil dat ten laatste overblijft is er dus een tusschen de inderdaad gesproken taal, en de nawerking van een vroegere spelling op onze hedendaagsche schrijvers. Die nawerking zal natuurlijkerwijs afnemen, die schrijvers zullen zonder twijfel trachten ook in dit onderdeel de gesproken taal te naderen, en de feitelijke toestand, door de taalgeleerden onder woorden gebracht, zal ook in letterkundige geschriften aanwezig zijn.

Maar, naar mijn meening, niet zoo snel als de heer Hesseling

schijnt te verwachten. Eer is het mogelijk dat eerst nog een andere regeling van de geslachten zal worden voorgesteld. Die heeft dan minder dan ooit een grond in het spraakgebruik. Ze zal kunstmatig zijn, uiting van een geest die behoefte heeft aan orde en verstandelijkheid, en die tevens de traditie niet wil loslaten. Die geest zal zich ‘het ontwikkelde taalgevoel’ noemen en, in overeenstemming met sommige denkbeelden van Bilderdijk, een nauwsluitend stelsel trachten te ontwikkelen uit zichzelf.

Wie weet hoeveel tijd voor de voortbrenging van dit stelsel noodig is. Wie weet of een regeering het niet op de scholen brengt. Wie weet of niet eerst na zijn heerschappij het tijdperk aanbreekt van de Vereenvoudigde.

Voorloopig evenwel - komt het me voor - is de gevechtstelling van de Vereenvoudigers de gunstigste.

A.V.

Architektuur en omgeving
Door
H.P. Berlage.

Er is in Duitschland eenige ontevredenheid ontstaan over den afloop van een prijsvraag voor een gedenkteeken van Bismarck, (het hoeveelste?) dat zal worden opgericht op de Elisenhöhe bij Bingerbrück. En niet ten onrechte; want behalve dat er een onregelmatigheid schijnt voorgekomen, wordt de bekroning van voor het meerendeel middelmatige ontwerpen onverklaarbaar gevonden. Nu komt dat meer voor, dat tweederangs-ontwerpen door jury's boven betere worden gesteld, zoodat daarover geen bizondere verbazing werd gewekt. Maar eenige inzenders schijnen wrevelig te zijn geworden over een soort van machtspreuk, die door de jury bij de beoordeeling werd gesteld.

Het rapport bevatte nl. de zinsnede: ‘dat bizondere waarde zou worden gehecht daaraan, dat het gedenkteeken zich aan het landschap zou aanpassen, zoodat daardoor bovendien wordt uitgesproken, dat elke poging om door bovenmatige afmetingen effekt te bereiken, geen bijval bij de jury kan vinden.’

Nu zijn beweringen van deze soort altijd gevaarlijk; maar het getuigt zeker niet van veel inzicht bij een jury een dergelijke bewering voorop te stellen bij de beoordeeling van een kunstwerk, omdat ten opzichte van den indruk die kunstwerken maken alles betrekkelijk is.

Er werd dan ook dadelijk op deze bewering kritiek geoefend en gevraagd: ‘Wat beteekent hier bovenmatige afmeting’ en daarop uitleggend toegevoegd: ‘de interpretatie van deze uitdrukking en hare toepassing op de inzendingen is uit

den aard der zaak een volkomen subjectieve opvatting van elk der juryleden afzonderlijk; en daarom kon het nauwlijks verbazen dat de rekbaarheid dezer uitdrukking tot beslissingen heeft geleid, die weinig inzenders en ook buitenstaanders als zakelijk gemotiveerd hebben bevonden.' -Juist; daar hebben wij het wat ten opzichte van prijsvragen steeds schijnt te worden voorbijgezien. Want door die subjectieve opvatting is en blijft een prijsvraag altijd een stuk loterij, zoodat op een hoog plan beschouwd prijsvragen tot de verkeerde instellingen moeten worden gerekend, al zal men moeten toegeven dat ze bezwaarlijk kunnen worden gemist.

Een der inzenders schreef terecht het volgende: 'Het zou van belang zijn en zeker tot goed begrip van een ontwerp noodzakelijk, door den ontwerper zelf langs de weg te worden geleid, waarop deze op onafwijsbare gronden heeft gezocht zijn doel te bereiken. Wanneer men bedenkt dat vele kunstenaars, die dezen wedstrijd hebben meegemaakt, jarenlang aan de idee daarvan hebben gewerkt, en het ontwerp gedurende vele maanden bestudeerd, terwijl de juryleden bij een enkele bezichtiging der plaats tot een besluit kwamen, over een principieel standpunt ten opzichte van de opvatting der geheele zaak, dan moet de waarde van zulk een standpunt toch wel eenigermate verzwakt blijken te zijn.

Onder de mededingers waren o.a. ook kunstenaars, die door langdurige ervaring gelegenheid hadden het effekt van bouwwerken op berghoogten te bestudeeren. Wanneer ik van mijn eigen ervaring mag spreken, dan kan ik wel zeggen dat ik op 50 voudige wijze heb leeren inzien, wat goed en wat slecht in een landschap doet. En zonder ook maar eenigszins het kunstinzicht van een der juryleden te onderschatten, mag ik echter wel zeggen, dat ook niet een onder hen een dergelijke ervaring heeft betreffende het effekt van architektonische gedenkteekens als ik. Door het besluit der jury schijnt echter voor de groote weinig zelfstandig oordeelende menigte, het grondbeginsel eens voor altijd vast te staan, dat op de Elisenhöhe bij Bingen slechts een kleine, zich de berglijn aansluitende vorm zouder schade van het landschap mogelijk is. Er is zelfs daaruit een machtspreuk gemaakt tegenover de ontwerpers, die zich door een grootere massa onderscheidden, zoodat men

daarvan zegt dat ze het landschap eenvoudig zouden doodslaan.

Ieder van die beoordeelaars moest echter vooraf eens een historische beschouwing houden over het ontstaan der groote gedenkteekens in verschillende landschappen, die wij te danken hebben aan tijden, die rijker aan scheppingen waren en minder bezwaren maakten.

Welk een stemming verwekken de geweldige ronde torens van Verona in het landschap, omdat ze door hun zwaarte de schoonheid daarvan verhoogen, zonder deze in 't minst te schaden. Hoe staat het grafmonument van Caecilia Metella in de Campagna en welk een weldadigen invloed oefent het uit op de omgeving, zelfs in de onmiddelijke nabijheid van de rustige massiviteit, waaraan bij die schaal alles ondergeschikt blijft.

Welk een machtig effekt maakt aan de overzijde van den Tiber het grafmonument van Hadrianus door de geweldige ronding, en hoe sierlijk schijnt daartegen de oeverlijn met haar huizenmassa, en juist fijner tegenover de dwingende macht van dit middelpunt.

Met welk een majesteit, verheft zich duidelijk en scherp boven Florence de koepel van den Dom. Welk een indruk maakt te Meissen, op den nauwlijks 50 Meter hoogen berg, onmiddelijk boven de stad, de meer dan 60 meter hooge domkerk met zijn dak en stompe toren. Deze zware massa, die vanaf de Elbe gezien veel hooger dan breed schijnt, was mooier, toen de toren nog niet was afgebouwd; zij maakte een zwaarderen indruk dan nu, wel op de stad drukkend, maar juist daarom imposant.

Welk een geweldigen indruk maken de pyramiden bij Gizeh; zij zijn niet in overeenstemming met het landschap, doordat ze laag, vlak en breed zijn; maar juist omdat ze een zelfstandige massa vormen, die even breed als hoog is. En welk een effekt moet nu niet op een breede bergmassa, waaruit een voorsprong te voorschijn treedt, een geweldige ronding maken, die zich duidelijk zou verheffen, niet een massa om in den berg te verdwijnen, maar om daarop te tronen. Want steeds wanneer ik een nieuwen Bismarcktoren in een landschap had gebouwd, deed ik opnieuw de ervaring op, dat vóór alles zuiverheid van indruk noodig is, en daar-

voor een massa van gelijke breedte als hoogte, dus van kubieke vorm noodzakelijk is. Ofschoon alle slankere torens aan het landschap een meer spelend karakter geven, en zich ook heel goed met steile berghellingen verdragen, toch ontbreekt bij hen een vaste samenhang met den berg, en dan ook een vaste vergroeing daarmee.

Deze staan los in de omlijning, hebben dus in verhouding tot hun grootte niet de daarmee overeenstemmende zwaarte. Lage muren zullen echter altijd den indruk van een bergvesting maken, en dus altijd daarmee worden verward. Dat zulke bergvestingen met lage muren een buitengewoon schilderachtig effekt kunnen maken spreekt vanzelf; en ieder deskundige zal hierin zeker den juryleden gelijk geven, dat zulke bergvestingen aan het effekt van den berg ten goede kunnen komen. Maar daaruit volgt natuurlijk niet, dat andere bouwmassa's een berg bederven; en daarvan leveren al die krachtige omlijningen, die de kunst van het verleden op berg en heuvel schiep, het beste bewijs. Daarom werd het bij langere beschouwing der zaak ook mij steeds duidelijker, dat slechts bij een sterke, maar niet bovenmatige hoogteontwikkeling, bij gelijke breedte, de fout wordt vermeden dat het gedenkteeken voor een vesting zou worden gehouden, maar ook de evenzoo groote fout, dat het te los van het landschap, of wel zooals bijv. een uitzicht- of een middeleeuwsche wachttoren, te veel in de lucht zou staan.

Na jarenlang zoeken ben ik tot deze erkenning gekomen, en het betrekkelijk zeer snel opgestelde beginsel, ook van de beste jury, kan niet den minsten indruk ten ongunste van deze mijn overtuiging maken.’

Het is niet mijn bedoeling een besliste meening over het al of niet wenschelijke van prijsvragen, en het al of niet competente van jury's te ontwikkelen, maar wel om ook eenige losse opmerkingen te maken over Architektuur en omgeving, waartoe het bovengenoemde ‘verweerschrift’ aanleiding geeft.

En dan zij dadelijk gezegd dat ik het in 't algemeen met de beschouwingen daarin vervat geheel eens ben; en dat een dergelijke zienswijze vooral in dezen tijd niet genoeg kan worden verkondigd. Er moet worden herhaald, dat voor het effekt van Architektuur alles aankomt op de verhouding en vorm

der massa; en dat men vooral niet bang moet zijn die massa te ontwikkelen, en het détail zoodanig te behandelen dat daardoor het effekt van het geheel niet wordt verzwakt.

Want alleen in dat geval wordt de volle kracht der tegenstelling, men zou kunnen zeggen der verassing bereikt, die de oorzaak is van den kunstvollen indruk.

Zelfs op veel kleinere schaal, als bijv. het schikken van bloemen, kan men opmerken dat deze een fraaier effekt maken in een onversierde dan in een versierde vaas, en dat dat zeker het geval zal zijn, wanneer deze versiering zelf weer uit bloemen bestaat. En de indruk die de bouquet maakt zal zelfs grooter zijn, wanneer die vaas uit een niet al te fijn materiaal bestaat, zoodat er een flinke tegenstelling is tusschen vaas en bloemen.

Om diezelfde reden staan planten zoo fraai tegen grof metselwerk, tegen rotsen, en is ten slotte het geheele geheim van den indruk dien ruïnes maken in deze tegenstelling te zoeken.

Zoo zal een enkel stuk beeldhouwwerk in een overigens onversierde wand een veel krachtiger indruk maken, dan wanneer de geheele wand een rijke architektuur vertoont, en berust ongetwijfeld het fraaie effekt van rijkversierde ingangen in overigens kale muren, zooals vooral in de oostersche architektuur alles op diezelfde tegenstelling.

Dit schrijvende, las ik toevallig een artikeltje over het resultaat van een prijsvraag van een nationaal gedenkteeken in Zwitserland, dat eveneens aanleiding geeft tot ernstige kritiek tegen de uitspraak der jury.

Er schijnt een noodlot te rusten op nationale gedenkteekenen, maar vooral op uitspraken van jury's, waarbij ik onwillekeurig denk aan ons ‘vredespaleis’.

Zou de oorzaak daarvan niet zijn te vinden daarin, dat in een tijd van veranderende kunstinzichten en opvattingen ‘officieele jury's’ niet meer voor hun taak zijn berekend. Want ook de Zwitsersche jury was zoo overmoedig eenige enormiteiten voorop te stellen, om haar uitspraak te motiveeren. Door haar werd o.a. beweerd, dat ‘iedereen weet (sic), dat men met een gedenkteeken in een vlakte het beste weer met een vlakte en tusschen de bergen meestal met een

op een mensch gelijkende (!) gestyleerde rotsmassa den besten indruk kan teweegbrengen.'

De schrijver wijst terecht op het effectvolle van tegenstellingen uit vroeger tijden; op cathedraal en pyramide, waarvan de massa uit de lagere omgeving, uit huizen en woestijnen naar boven rijst.

Hij schrijft in tegenstelling met de bewering der jury het volgende: 'De monumentale kunst is een kunst die met ruimteverhoudingen werkt, en met niets anders. Zij wil in de ruimte door tegenstrijdigheid een nieuwe harmonie ontwikkelen. Waar zij een vlakte vindt, die in wijdgestrekte horizontale lijnen loopt, wekt zij deze tot een verhoogd leven, door een sterke vertikale richting en daardoor komt tevens die vertikale tot gelding. Daarbij ontstaat om zoo te zeggen een soort van verwondering; de vlakte verwondert zich over het opstrevende gedenkteeken en komt zelf tot bezinning; dat gedenkteeken beheerscht in volkomen harmonie rondom de vlakte, doordat het deze een oogenblik schijnbaar onderbreekt, dan echter opnieuw bevestigt en verder laat vloeien. Zulk een vertikaal gedenkteeken kan tusschen bergen en rotsen geen "ruimtegebeurtenis" veroorzaken. Er is dan eenzelfde toon met gelijke tonen, die hoogstens een moeitevol afzonderlijk bestaan leiden, van eenige eigen schoonheid.

In de bergen is de te overwinnen en opnieuw te bevestigen kracht de vertikale lijn, en het middel om het artistieke doel te bereiken, de horizontale. Waarom zouden anders de Egyptenaren op hun vlakten, pyramiden en obelisken hebben gebouwd, en waarom zou anders de gothiek in de vlakten van Noord-Frankrijk en den Rijn hebben kunnen opbloeien, terwijl daarentegen de horizontale stijl der Oudheid en der Renaissance, tusschen de Grieksche en Italiaansche bergen is gegroeid. Men moest toch zulke zinnen heden ten dage niet meer behoeven neer te schrijven; ze moesten van zelf sprekend zijn als praatjes over het weer; het is echter de onvermoeidheid van den wansmaak, die tot herhaling dringt.'

Het kunsteffekt berust dus op tegenstelling; hetgeen ook uit de oude zinsnede blijkt die luidt, dat: 'kunst is harmonische strijd.' Muziek ontstaat wanneer tonen, poëzie wanneer

woorden, schilderkunst wanneer kleurenlijnen op zinvolle wijze tegen elkaar strijden.

Door deze beschouwing over ‘praktische aesthetica’ laten zich enkele indrukken verklaren.

Zoo schiet de gotische Dom uit het silhouet der stad plots naar boven, waardoor de massategenstelling een prachtig effekt maakt.

Toch valt daarbij dadelijk op dat het karakter der latere gothiek die indruk verzwakt, omdat het te fijne detail afbreuk doet aan de massa. Deze verzwakking is natuurlijk het sterkst, wanneer de gothiek haar uiterste ontwikkelingsmogelijkheid heeft bereikt, nog afgescheiden daarvan dat dan ook de hoogte van die massa wordt overdreven, en dan de tegenstelling te groot wordt. Dit is o.a. het geval bij den Keulschen Dom, waarvan alle muurvlakken getraceerd zijn, en de torenspitsen ten overvloede doorbroken. Dit laatste vooral, maakt nooit een harmonischen indruk, omdat hier de verzwakking der massa het duidelijkst is. Zelfs zou op dien grond de stelling kunnen worden verdedigd, dat de spitse toren het, wat aesthetisch effekt betreft, moet afleggen tegen de recht afgedekte, omdat de spits in de lucht vervloeit, in tegenstelling met de recht afgedekte toren, die massaal tegen de lucht staat. De grootere hoogte van de eerste vermag zelfs dat minderwaardige effekt niet te overwinnen; het doet zelfs nog onplezieriger aan.

Het prachtigst doen het daarom de Romaansche en vroeggothische Cathedralen, het alleronaangenaamst de ‘neogothische’ dorpskerken, die, afgescheiden van een banale architektuur door hun te hooge reclameachtige torenspitsen schreeuwen tegen de harmonie der lagere, maar daarom juist zoo prachtig stemmende oude dorpskerkjes.

Dat ontbreken van massa is ook de oorzaak van het wansucces van het ijzer als bouwmateriaal. Trouwens de latere gothiek heeft eenigermate het tralieachtige van dat materiaal, hetgeen culmineert in de constructie der luchtbogen, die er dan ook artistiek gesproken ‘uitvallen’.

Waarom zal men er niet over denken om bijv. een ijzeren monument op te richten. Enkel en alleen omdat de contructiewijze van het ijzer het ontwikkelen van massa uitsluit. Dit bracht Ruskin ertoe om te zeggen: ‘it may be perhaps

permitted to me, to assume that true architecture does not admit iron as a constructive material, and that such works as the cast-iron central spire of Rouen Cathedral, or the iron roofs and pillars of our railway-stations, and some of our churches, are not architecture at all.'

Want ongetwijfeld is het onharmonische eener ijzeren kapconstructie over groote ruimten, tegenover steenen wanden dadelijk zichtbaar, niettegenstaande zij voor een dergelijke constructie het aangewezen materiaal is. Hoeveel harmonischer is daartegenover de overwelfde ruimte, en zelfs de houten kapconstructie; zoodat het een der moeilijkste vraagstukken blijft voor een architekt, een groote ruimte met een ijzeren kap te overdekken.

En het ondragelijkst wordt alweer de ijzerconstructie in de natuur, omdat daar, zooals reeds werd opgemerkt, juist het massale den meest gewenschten indruk maakt. Daarom kan het gerust worden betreurd, telkens wanneer een ijzeren, inplaats van een steenen brug wordt gebouwd; en dat geval wordt wandalisme, wanneer een steenen brug, en wie denkt niet bijv. dadelijk aan de oude en de nieuwe Hoogesluis te Amsterdam, door een ijzeren wordt vervangen.

Inderdaad zijn tal van prachtige land- en stadsgezichten door ijzeren bruggen vernield, zoodat een bond als 'Heemschut' alleen reeds genoeg werk vindt te doen, om op de slechte toepassing van het ijzer te letten.

Moet daarom het ijzer worden afgeschaft en dus Ruskins uitspraak aanvaard? Ik meen van niet, omdat ijzer nu eenmaal een reeks van praktische voordeelen biedt, waaraan steen niet kan voldoen; en al is voor den wensch der kunstzinnigen zeker veel te zeggen, toch zou een dergelijke wensch in zoover niet principieel zijn te verdedigen, omdat elk materiaal, wanneer het blijkt aan praktische eischen te voldoen m.i. moet worden aanvaard.

Het is dan aan den architekt, den bouwenden kunstenaar, daarvoor den schoonen vorm te vinden. Dat wil dus in dit geval zeggen, zich van de aesthetisch bezwarende omstandigheden van het ijzer volkomen op de hoogte te stellen en dan den vorm zoodanig te kiezen, dat de nadeelen daarvan tot een minimum worden teruggebracht.

Want het blijft vaststaan dat, hoe ook gevormd, de ijzeren brug het tegenover de steenen moet afleggen. Vertoont de laatste een ‘overschot aan kracht’, de eerste zal altijd ‘het effekt maken van een rekensom’, zooals de kritische opmerking van een Duitsch bouwmeester onlangs luidde.

Men stelle zich de Alcantara van ijzer voor, en hoe tegenover de reuzenboog die te Oporto de geheele rivier overspant, een steenen zou hebben gestaan.

Ook kan men gerust zeggen dat al wat Rotterdam aan stadsschoon bezat, door het spoorwegviaduct nagenoeg geheel is verwoest, en dat de tweede traliebrug die verwoesting heeft voltooid.

Alleen in het vlakke land heeft de lang gestrekte lijn van een spoorwegbrug een monumentaal effekt, omdat dan zelfs de massa in staat is de groote tegenstrijdigheid te wekken.

Het is dan ook naar aanleiding van ingenieurswerken dat allengs de vraag rees of deze *per se* leelijk moeten zijn en dus de omgeving bederven. Dit moest eigenlijk geen vraag zijn, omdat alle bouwen mooi moest en kon zijn. Dit was het vroeger ook inderdaad, omdat er geen scheiding was tusschen wat wij ingenieurswerken en architektuur, nuttigheidswerken en werken van zoogen. schoone bouwkunst noemen.

Maar nu die scheiding eenmaal kwam, nu ontstond de vraag vanzelf en daarmee de serie artikelen, die de schoonheid van ingenieurswerken bespreken.

Het antwoord op die vraag behoeft dus zeker niet moeilijk te zijn, al moet worden erkend dat, afgescheiden van het gebruik van architektonische stijlvormen, waaraan de Ingenieurs zich hebben schuldig gemaakt, het niet zeer gemakkelijk is in dezen ijzeren tijd de schoonheid te benaderen.

Toch zal die schoonheid van zelf komen, wanneer de scheiding tusschen zoogen. utiliteitsbouwkunst en schoone bouwkunst zal zijn weggevallen. En dat zal eerst dan het geval zijn, wanneer de ingenieurs het inzicht hebben gekregen, dat ook hun kunst een onderdeel is van de algemeene architektuur, en dat deze zich alleen zelfscheppend en op natuurlijke wijze zal moeten ontwikkelen. Het zou niet moeilijk vallen nog tal van voorbeelden te vinden, die zouden toonen dat de harmonie tusschen kunstwerk en omgeving ontstaat door massa-

ontwikkeling van dat kunstwerk en dat juist door de tegenstelling van massa's dat effekt wordt vergroot. Het is mijn bedoeling niet nog eenige daarvan te zoeken en deze hier te noemen; dit moge ieder voor zich doen; maar het leek mij alleen van belang de aandacht te hebben gevestigd op een verschijnsel, dat met zoovele andere kunstinzichten blijkt verloren te zijn geraakt.

Aan William Blake
Door
Albert Verwey.

Gij die vizioenen zaagt en bande al uw gezichten
Met pen of krijt of stift op blad papier of steen,
Hun vorm in lijn en tint, hun zin in uw gedichten,
Gruwlijk of teer of groot, maar duizendvuldig één, -

Gij waart een man als wij: de wildheid van uw wezen
Beteekende anders niet dan 't laaien van den gloed
Die uit den afgrond, uit den hemel kwam gerezen
Die de eeuwge scheppingsdrift verbeeldt in ons gemoed.

Gij weigerde eldersheen uw oogen te doen rijzen
Of dalen dan naar dien gestalten-rijken kolk,
En raadslig woord en beeld waren voor u slechts wijzen
Waarop Een meer dan gij zich uitte in u, zijn Tolk.

Hoe grilge spraak en lijn; - omdat een mensch op aarde,
Als maas in 't eindloos-mazig toevalnet gelascht,
Het best begrijpt wat hij van d'indruk uit aanvaardde
En daarvandaan zijn weg naar 't Rijk dat zijn moet tast.

Dat Rijk in ons was 't uwe en gij waart zijn verkonder.
Verbeelding was zijn naam, waaraan de Geest ontlokt

Gestalten, in zichzelf het meest volkomen wonder,
Maar door 't Verstand begrensd, verwetlijkt en verbrokt.

Ontredding aan dien Val! De Liefde alleen kan baten;
Die 't eens gevormde aldoor weer met zijn straal doordringt,
Die wat verstart en sterft maar kort wil overlaten
En altijd weer d'Ontkenner-van-natuur bedwingt.

Hoe wondt gij om dien kern, uw eigen diepste groeisel,
En niet van u alleen, maar van ons heel geslacht,
Mythen en droomen heen, wier hemelhooge bloeisel
Een dak van blaadren werd, door u in 't licht gedacht.

En onder dat gewelf, - geplaagd, gehoond, verstooten,
Door goede en wijze ook, wien uw arbeid waanzin leek -
Werkte ge naast een vrouw, zij vast aan u gesloten
Als aan uw geestdrift gij, en al uw zorg bezweek.

En als ge wandlend, soms, een spraakt van uw gezichten,
Hun zin zoo diep en schoon in bloeizaam vormvertier,
Dan mocht die de oogen wel als schertsend op u richten:
Wáár zaagt ge dat? - gij weest rustig uw voorhoofd: hier.

Hier. In *uw* wereld niet, die schijn, dof en bedrieglijk
Voor wie als feit en niet als zinnebeeld hem kent.
Hier, in ons eigen Rijk, maar open voor een ieglijk,
Waar 't zinnebeeld Natuur tot, hoogre, Kunst volendt.

Profeet van Kunst die blijft; waar de eeuwige Verbeelding,
Die 't Leven zelf is, door den heilgen Geest geleid,
Nadat ze eerst Liefde zond die, van Natuur de omweelding
Verwijdrend, haar herschiep, zichzelf heeft uitgezeid;

Hoe werdt gij eindlijk stil en vreedzaam in uzelven.
Gij laagt en wachtte, en zongt, zoo zieldoordringend luid,
Alsof 't gehoord moest worden boven de gewelven
Wier oopning 't menschlijk oog zijn laatst vizioen ontsluit.

Gij zongt! Hoe schoon; en zij die u zoo liefhad weende.
Maar gij: o lief, dat lied is 't *mijne* niet, o neen!
Neen, 't was de god in u wien ge elk gezang ontleende,
Wij zijn bij hem, blijven bij hem, gaan tot hem heen.

Over den invloed der Fransche Renaissance op de Engelsche

Door
Dr. J. Prinsen J.L.z.

> France, mère des arts, des armes et des loix,
> Tu m'as nourry long temps du laict de ta mammelle.

Behooren niet die zelfde woorden van liefdevolle dankbaarheid, waarmee de Pléiade-dichter Du Bellay als ‘un aigneau qui sa nourrice appelle’, zijn dierbaar Frankrijk aanroept, te weerklinken door gansch het beschaafde Westelijk Europa?

Om ons enkel tot de kunsten te bepalen, hoe heeft dat Frankrijk tot op onze dagen het schoonheid-zoeken der volkeren vaak beheerscht, hoe heeft het bijna voortdurend mede de richting ervan aangegeven of gewijzigd, buiten de grenzen van zijn taalgebied de mannen gevormd, die door eigen individualiteit de geestesstroomingen konden leiden!

In de middeleeuwen geeft Frankrijk de vaste schoone vormen aan vlottende fantastische gestalten, die door de West-Europeesche menschheid waren. Wie de geschiedenis der Fransche ridderromans bestudeert, kent bijna de wereld-litteratuur van een paar eeuwen; het klassieke drama van Corneille en Racine is een tijdlang het drama van Europa; Lamartine en Hugo worden overal gehoord; de kunst van Balzac, Flaubert en Zola vindt weerklank van Brazilië tot in de steppen van Rusland en Siberië. En wie kan zich een Byron of een Lessing denken zonder Frankrijk? De invloed der Fransche architectuur en muziek, schilderkunst en sculptuur mag minder aanhoudend, minder oorspronkelijk soms zijn geweest, meermalen vormen zich ook op dat terrein

scholen, staan er persoonlijkheden op, die den toon aangeven aan Europa. Waar in Europa vindt men niet de stijlen der drie Lodewijken en de Empire? Waar mist men den Franschen Renaissance-stijl? Wat zijn niet de Fransche 19e-eeuwsche schilders voor Europa geweest? Hoevele vragen zouden we ook hier kunnen opeen stapelen.

In de veertiende eeuw gaat de litterarische hegemonie van Frankrijk op Italië over. Hier het eerst verheffen zich groepen van enkelingen boven de massa, die op kunnen klimmen tot het juiste besef van schoonheid en wijsheid bij de Ouden; hier, lang voor er elders nog maar iemand rijp voor was. Leefde onze Dirc Potter op de grens der 15de eeuw niet langer dan een jaar binnen Rome zonder iets te merken van de grootsche dingen, die daar toen reeds waren gebeurd? Maar als eenmaal de volle hoogte in Italië is bereikt, dan neemt Frankrijk de rol over. De rechtstreeksche invloed van Italië op de Renaissance in de overige landen van Europa is niet zoo groot als men vermoeden zou. Het Frankrijk der zestiende eeuw formuleert de groote beteekenis der beweging; van dat Frankrijk gaat vooral de werking uit; Engeland, Holland en Duitschland in de eerste plaats danken aan dat Frankrijk hun inwijding in de wereldkunst.

Is onze gansche Nederlandsche kunst van het midden der 16de eeuw tot ver in de 17de niet in hoofdzaak gebaseerd op de Fransche der 16de? Leerde Marnix niet bij Rabelais? Is het Wilhelmuslied niet waarschijnlijk van Franschen oorsprong in melodie en inhoud? Wat leerden Coornhert, Spieghel en Hooft niet uit Montaigne, den ‘godlijcken Gascoen’! In de laatste jaren is de invloed der Pléiade aangetoond bij Van der Noot, Van Mander en Van Hout. Doch die invloed reikt veel verder en dieper. Men behoeft de bundels van Ronsard en Du Bellay en ook vooral van Desportes slechts te doorbladeren om telkens herinnerd te worden aan allerlei motieven, maten en strofenbouw bij Hooft, Vondel, tot bij Luyken toe. Werkt Vondel niet naar Du Bartas, Jean de la Taille, Garnier, Monchrestien, Louis des Mazures? Waar zijn de bronnen voor Breero's en Starters spelen?

En ook daar waar we aanraking met Italië of Spanje hadden, was het vaak slechts door Fransche bemiddeling.

Coornhert vertaalde Boccaccio uit het Fransch, de Fransche Amadissen werden gebruikt, ook de Klassieken werden aanvankelijk uit het Fransch vertaald.

Ik denk er niet aan, de zeer groote beteekenis van b.v. Hoofts Italiaansche reis weg te cijferen, een reis, waarbij trouwens ook Frankrijk ruimschoots zijn indrukken leverde en zijn invloed deed gelden, maar dit neemt niet weg, dat de gansche onderbouw onzer Nederlandsche Renaissance, naar mijne meening, aan Frankrijk zijn grondstof dankt; slechts hier en daar zit er een enkel brok zuiver Italiaansche steen tusschen.

En in Duitschland? Als daar, ver in 17de eeuw eenige Renaissance-krachten werken, is het dan weer niet Frankrijk en daar naast het door Frankrijk gevormde Holland, die ontijdig een schralen oogst doen opschieten? Was voor Opitz, wien de Fransche Alexandrijn het vers bij uitnemendheid was, niet, naast Heinsius, Ronsard de man?

Hoe de verhouding in Engeland was, heeft Sidney Lee onlangs uitvoerig beschreven in een boek, dat mij aanleiding geeft tot deze vluchtige schets.[1)] Lee gaat van de grondwaarheid uit, dat litteratuurstudie van een land op zichzelf een onmogelijkheid is; geestelijke stroomingen worden niet door staatkundige grensjes bepaald; Europa behoort, waar men zich met de historie van kunst en wetenschap bezig houdt, beschouwd te worden als een groote confederatie, strevend naar een gemeenschappelijk doel; toch geven politieke en economische toestanden, volkskarakter en het toevallig aanwezig zijn van bepaalde persoonlijkheden aan kunst of wetenschap van een land een zeer bijzondere beteekenis.

Lee wil in zijn boek bewijzen, - en daarin slaagt hij volkomen - dat in de zestiende eeuw de invloed van de Fransche cultuur op de Engelsche overheerschend is, sterker dan die van de Italiaansche of eenige andere.

In de 16de eeuw gaat van Engeland geen invloed uit naar buiten, wanneer men de Utopia, die in het Latijn geschreven is, uitzondert. Utopia is het eenige werk, dat in die eeuw

1) The French Renaissance in England, an account of the literary relations of England and France in the sixteenth century, Oxford, 1910.

zelf indruk maakte op Europa. In Engeland vond het toen begrip noch waardeering; het stond buiten de Engelsche beschaving, werd er zelfs niet voor het eerst gedrukt; pas aan het eind der eeuw ging men de waarde ervan beseffen door den roep, die ervan opging uit het continent. Het was veel eerder in het Fransch dan in het Engelsch vertaald. Shakespeare's invloed valt buiten de zestiende eeuw, komt eigenlijk eerst eeuwen later.

De ontwikkeling der drukkunst was ook oneindig veel trager in Engeland dan in Frankrijk. In Frankrijk was ze van den aanvang af in handen van de wetenschap, had ze van den aanvang af een zuiver humanistisch karakter. Het eerste Engelsche boek was een vertaling uit het Fransch en werd door den zijdekoopman Caxton in Brugge in 1476 gedrukt. Pas tegen 1500 werd een Franschman de eerste humanistische drukker in Engeland.

Philologen heeft Engeland in de 16de eeuw niet gehad; Bentley, op de grens der 18de eeuw, is de eerste, die genoemd kan worden naast de groote graecisten der Fransche Renaissance. De eerste Engelsche vertalingen der klassieken waren als bij ons naar de uitstekende Fransche, welke mee de eerste producten vormden der Fransche drukkunst.

Lang na den honderdjarigen oorlog schreef Pope:

> We conquered France, but felt our captive's charms,
> Her arts victorious triumphed o'er our arms.

En zoo is het geweest. Die charms worden door Lee uitstekend aldus getypeerd: ‘It is an amalgam of Attic grace and simplicity, of Latin directness, of Italian sensuousness, but it owes much of colour to Gallic alertness and inventiveness of mind, to Gallic spirit of airy mockery.’

Het bezit van Calais blijft een politieke band; later in de godsdienstoorlogen komt de inmenging van Elisabeth in de Fransche politiek; tal van Engelschen verblijven jaren lang in Frankrijk en worden er tot dragers der Fransche cultuur gevormd; dan komen de emigrés, als bij ons.

Vóór den aanvang der 16de eeuw zijn Linacre en Colet de eersten, die door hun reizen in Frankrijk en Italië zich trachten in te wijden in de Grieksche wijsheid. De aanraking

met Budaeus, den Graecus bij uitnemendheid, te Parijs, moet daarbij van grooten invloed zijn geweest. De schot Barclay (1475-1552), in Frankrijk gevormd, rekent het tot zijn levenstaak ‘mind and morals’ van het Engelsche volk te verrijken met het kunnen en weten van het continent, in het bijzonder van Frankrijk.

Wyatt en Surrey vormen een nieuwe generatie en dat beiden hun ideaal vonden in Petrarca valt niet te betwisten; doch alleen Wyatt was kort in Italië; beiden verkeerden lang aan het Fransche hof, in Marot vonden zij daar hun grooten meester en de Florentijn Alamanni, die aan het hof van Frans den eersten gastvrijheid genoot, leerde Surrey daar Virgilius in rijmlooze verzen vertalen. Op elfjarigen leeftijd vertaalde de latere koningin Elisabeth reeds gedichten van Margaretha van Navarre en Painter's Palace of Pleasure bevat tal van verhalen uit de Heptameron; de Italiaansche novellen, die hij opnam, kende hij uit Fransche vertalingen. Tout comme chez nous.

Calvijn, Amyot, Rabelais en Montaigne zijn de vier mannen, waaraan het Engelsche proza der 16de eeuw zijn ontwikkeling dankt. Al Calvijn's werken werden in het Engelsch vertaald. Protector Somerset en aartsbisschop Cranmer stonden voortdurend in betrekking tot Calvijn, die onder zijn leerlingen tal van Engelschen telde. Amyot is de uitstekende vertaler uit het Grieksch, in de eerste plaats van de Levens van Plutarchus. Plutarchus dankt zijn roem in later eeuwen aan Amyot, die als grondregel bij zijn vertaling volgde ‘Take heed and find the words that are fittest to signify the thing of which we mean to speak. Choose words which seem the pleasantest, which sound best in our ears, which are customary in the mouths of good talkers, which are honest natives and no foreigners,’ de leer van onzen Egelantier. Het Fransche Plutarchus vond een enorm succes in Engeland. Lord North, die in 1574 Amyot's leerling, Henri III, officieel kwam geluk wenschen bij diens komst tot den troon, heeft eenige jaren later de Fransche vertaling in het Engelsch overgebracht. Shakespeare heeft die vertaling gebruikt en eenige gedeelten met slechts kleine wijzigingen in het rhythme in zijn werk overgenomen. Voor Rabelais was men meer schichtig; eerst in de 17de eeuw werd hij

vertaald; maar Nashe werkt naar zijn voorbeeld en sporen van zijn invloed zijn overal in Shakespeare aan te wijzen. Zoo is het ook met Montaigne, die echter direct wordt vertaald en aan wien Bacon veel dankt. Van Calvijn leerde Engeland nauwkeurigheid in het verklaren van theologische kwesties en gemakkelijkheid in discutieeren over de duistere mysteriën van het geloof; van Amyot kwam de levendig gedragen periode, de liefde voor biografische bijzonderheden; van Montaigne de puntige welbespraaktheid en de blijmoedige gewoonte om vrij tegenover het leven te staan; van Rabelais een enkele geestige ribauderie.

In het midden der 16de eeuw is onder leiding van den eminenten humanist de Pléiade gevormd met Ronsard als onbetwisten aanvoerder en Du Bellay als diens fieren adjudant, de Pléiade, die in jeugdige arrogantie, de Fransche litteratuur ruw en geesteloos verklaart en een nieuwe frissche poëzie zal brengen, waardig te staan naast het beste der Oudheid. De invloed van de Pléiade en haar onmiddellijke volgers als Des Portes en Malherbe is van zeer groote beteekenis geweest voor de Europeesche letteren. In Engeland treden verschillende geslachten van dichters op: Spenser, Sidney, Watson; Lyly en Daniel, Lodge en Drayton, Marlowe en Shakespeare, die allen min of meer dien invloed hebben ondergaan.

Zoo staat bij ons een Lucas de Heere naast Wyatt en Surrey; na de onttrooning van Marot: Van der Noot, Van Mander en Van Hout naast Spenser, Sidney en Watson; tot dat eindelijk ook onze groote zeventiende-eeuwsche meesters komen.

In de jeugd van Shakespeare was het werk van Ronsard en Du Bellay in de wereld der dichters zeer populair en tal van wendingen en ideeën zijn van hen bewust of onbewust overgenomen. En dan bestaat er natuurlijk nog altijd de mogelijkheid van een toevallige overeenstemming in verbeelding en woordenkeus. Uit de gansche reeks van bewijsplaatsen uit verschillende dichters, die Lee aanveert, kies ik er een paar uit Shakespeare. Als in Antonius en Cleopatra de eerste het valsch bericht verneemt van Cleopatra's dood, wil hij in dichterlijke verrukking haar volgen in den Hades:

> I come, my queen! Stay for me;
> *Where souls do couch on flowers*, we'll hand in hand,

And with our sprightly port make the ghosts gaze:
Dido and her Aeneas shall want *troops*,
And all the haunt be ours.

Zoo zag ook Ronsard zich met zijn Hélène in de Elyseesche velden:

Là, morts de trop aimer, sous les branches myrtines
Nous verrons tous les jours
Les anciens Héros auprès des Héroïnes
Ne parler que d'amours.

Niemand van ‘la *troupe* sainte autrefois amoureuse’ zal hun een plaats weigeren.

Ny celles qui s'en vont toutes tristes ensemble,
Artemise et *Didon:*
Ny ceste belle Grecque à qui ta beauté semble,
Comme tu fais de nom.
Puis, *nous faisant asseoir dessus l'herbe fleurie*,
De toutes au milieu,
Nulle se retirant ne sera point marrie
De nous quitter son lieu.

Een andere plaats. Ziehier, hoe Ronsard zijn waardeering, zijn liefde voor de muziek uit: ‘Celuy, lequel oyant un doux accord d'instrumens ou la douceur de la voyx naturelle, ne s'en resjouist point, ne s'en esmeut point, et de teste en pieds n'en tressaut point, comme doucement ravy, et si ne sç ay comment derobé hors de soy; c'est signe qu'il a l'âme tortue, vicieuse, et dépravée, et du quel il se faut donner garde, comme de celuy qui n'est point heureusement né.’

En bij Shakespeare met slechts weinige varianten, in de Merchant of Venice.

The man that hath no music in himself,
Nor is not moved with concord of sweet sounds,
Is fit for treasons, stratagems and spoils,
The motions of his spiri are dull as night,
And his affections dark as Erebus.

Deze paar voorbeelden zeggen niets natuurlijk, slechts in de veelheid ligt het bewijs, en die veelheid is bij Lee.

Menig Engelsch dichter heeft ook eenvoudig een Fransch vers vertaald, zonder van zijn model te reppen, net als Joan

van Broekhuyzen o.a. zijn Morgenzang zoo goed als geheel naar de ode Le Matin van Theophile de Viau bewerkte. Zoo bij Gilles Durant:

> Charlote, si le ciel ialoux de mon enuie
> Par si beau changement ne veut heurer ma vie,
> Tu ne lairras pourtant de luyre à l'univers;
> Sinon dedans le Ciel entre les feux celestes,
> Pour le moins icy bas tes beautez manifestes
> Comme les feux du Ciel luiront dedans mes vers.

En bij Chapman:

> But, gracious Love, if jealous heaven deny
> My life this truly-blest variety,
> Yet will I thee through all the world disperse;
> If not in heaven, amongst those braving fires,
> Yet here thy beauties (which the world admires)
> Bright as those flames shall glister in my verse.

Sidney's Apologie for Poetrie staat voor een groot deel naast Du Bellay's Défence et Illustration de la Langue francaise. Er zijn voorbeelden te over van Engelschen strofenbouw naar Fransch model en de strijd van Baïf voor het rijmloos vers wordt terug gevonden in de pogingen van Gabriel Harvey, niet alleen om zelf rijmlooze verzen te schrijven, maar ook om het stelsel op te dringen aan zijn bewonderende leerlingen Spenser en Sidney. Het dichter-clubje, dat hij met hen onder den hoogdravenden naam van Areopagus stichtte, staat naast Baïf's Académie, misschien naast een dergelijk gezelschap, gesticht door Van Hout, waarvan we enkel het bestaan kennen. En schreef ook niet Van Hout rijmlooze verzen?

Belangrijk is ook wat er over de woordvorming en het woordgebruik in het Engelsch onder invloed van de Pléïade op te merken valt. Greene voert *oeillade* in, Shakespeare spreekt van *gouts* of blood in Maebeth; allerlei woorden op *-ure* komen op: *rondure*, *defeature*, *rejoindure* etc. De Pléïade maakt allerlei samengestelde bijvoegelijke naamwoorden, waartegen Henri Estienne zich in zijn Précellence du langage francois verzet. Zoo bij Sidney *love-acquainted* eyes, *past-praise* hue, *rose-enamelled*

skies; bij Spenser *storm-beaten*, *heart-piercing*; bij Shakespeare zijn ze voor het grijpen, met plezier schrijft hij *always-windobeying* deep. Dergelijke vormingen ook bij Van Hout.

Over de assimilatie van het Engelsch sonnet aan het Fransche was nog heel wat na te vertellen en over algemeene ideeën, die bij de Pléïade weer opduiken of voor het eerst voorkomen, als de onsterfelijkheidsdroom, het hoogheidsgevoel, dat het dichterschap schenkt:

> Je suis, dis je, Ronsard, et cela te suffice,
> Ce Ronsard, que la France honore, chante et prise,
> Des Muses le mignon; et de qui les ecrits
> N'ont crainte de se voir par les âges surpris.

En de overtuiging, dat de dichter de onsterfelijkheid geeft, aan wie hij bezingt. Dat alles vinden we terug in de Engelsche zestiende eeuw.

De Fransche dichters en humanisten hebben spoedig het gevaar ingezien, dat hun van de zijde van het Calvinisme dreigde, het Calvinisme, dat alle vrije levensvreugde in den ban deed en zich vijandig stelde tegenover elke vrije beweging in denken en gevoelen.

De grootste schrijvers van de 16de eeuw in Frankrijk, mannen als Rabelais, Montaigne en Amyot onder de prozaïsten, als Ronsard, Du Bellay, Des Portes onder de dichters waren in naam goede katholieken en in hun daden vijanden van Calvijn's theorie en practijk. Toch zijn er onder de Hugenooten geweest, die, puttende uit de Hebreeuwsche en klassieke Oudheid, zich onderscheiden hebben in kunst, wijsbegeerte en wetenschap.

Daar zijn de dichters Du Bartas en d'Aubigné, de geleerden Estienne en Scaliger, de tooneelschrijvers Grevin en Montchrestien en de wijsgeer La Rameé. Engeland nam levendig deel aan den strijd der Hugenoten voor hun politieke en godsdienstige vrijheid. Het behoeft ons dus niet te verwonderen, dat ook dezen ingang en navolging vonden.

La Ramée en Du Bartas staan daarbij bovenaan. La Ramée's godsdienstig streven was het Christendom tot zijn primitieven eenvoud terug te brengen; hij veroordeelde zoowel de fijne onderscheidingen in Calvijn's leer, als het dogmatisch gezag

van Rome. Tegenover de macht van een Protestantsche synode streed hij voor de individueele vrijheid. Zijn Grieksche grammatica, zijn boeken over geometrie waren algemeen gebruikt in Engeland; zijn philosophisch systeem heerschte in Cambridge, Bacon staat onder zijn invloed.

James VI van Schotland schreef herhaaldelijk dringend aan Hendrik van Navarre en aan Du Bartas om den laatste tot een bezoek aan Schotland te bewegen. En inderdaad heeft de dichter verscheidene weken in 1587 aan het hof van Edinburg doorgebracht. In Joshua Sylvester vond hij een vertaler en die vertaling werd luide toegejuicht door de dichters van Elisabeth's tijdperk. Men mag gerust beweren, dat al de gewijde poezie uit de laatste jaren van die periode wortelt in La Semaine.

Zoo staat ook het Engelsch tooneel, buiten Shakespeare, onder den invloed van het Fransche klassieke en romantische drama. De moord van den St-Bartholomeusnacht gaf Marlowe stof voor een treurspel, waarvan La Ramée een der helden is. Buchanan, de Schot, die in Frankrijk hoogleeraar was, schreef reeds klassieke drama's in het Latijn. - Als Garnier, Jodelle, de la Taille het Fransche klassieke drama hebben geschapen met al de wetten en voorschriften, die het ten verderve zouden voeren, vonden zij onmiddellijk navolgers in Engeland en hevig gaat Sidney te keer tegen de zoogenaamde blijeindende treurspelen, die evenzeer in Engeland bijval vonden. Hoe is het mogelijk, vraagt hij, dat de handeling in een paar uur verplaatst wordt van Azië naar Afrika, dat het tooneel beurtelings een tuin, een rots, een hol of een slagveld voorstelt! Gruwelijke misdaden worden gepleegd voor de oogen van het publiek in het romantisch spel!

Shakespeare staat buiten en boven al dat gedebatteer. De bronnen voor zijn spelen liggen vaak in de Fransche kunst en ook als hij andere bronnen koos, dan gebruikte hij ze meestal in Fransche vertaling. Door heel zijn boek wijst Lee er telkens op, dat ook Shakespeare geleefd heeft in de Fransche litteratuur, van de zestiende eeuw vooral. Maar bij een genie als hij verdwijnen al die kleine invloedjes in het niet. Ze zijn wel belangwekkend voor wie tot in de kleinste bijzonderheden zijn persoonlijkheid wil leeren kennen, maar

boven dat alles staat de vrije, machtige heerscher, de grootvorst der wereldkunst.

Een boek als dat van Lee is natuurlijk wat methode aangaat niets nieuws. Hij is niet de uitvinder van een nieuw systeem; toch geeft zijn werk niet enkel een frisschen, nieuwen kijk op de 16de eeuw in Engeland en Frankrijk; het opent ons de oogen ook in andere richtingen. Zeker, we wisten het al lang, dat Frankrijk veel voor de verspreiding van Humanisme en Renaissance had gedaan. Maar door het boek van Lee wordt het ons weer eens goed bewust, dat Italië wel de groote bron van minne voor de Oudheid blijft, dat daar het eerst de moderne geest heeft gesproken, dat van de enorme krachten, die daar gewerkt hebben, de bevruchting is uitgegaan, maar voor de regelmatige verspreiding der ideeën is Frankrijk alles; Frankrijk is het centrale punt, vanwaar de West-Europeesche Renaissance haar vaste lijnen heeft aangenomen. Dat zegt Lee niet. Hij spreekt enkel over Frankrijk en Engeland. Maar hij geeft een schat van feiten, hij graaft allerlei geheime gangen en schachten bloot; en als we heel dat terrein overzien, dan worden we terstond getroffen door de gelijkheid van verschijnselen elders. Voor ons land ten minste kunnen we naast het materiaal, dat Lee aanvoerde, een volkomen gelijksoortig materiaal leggen, dat ons geheel tot dezelfde conclusie voeren moet als waartoe hij gekomen is.

De methode, die hij gevolgd heeft, is toch eigenlijk de eenige ware bij iedere studie van kunsthistorie. Het is natuurlijk van niet te miskennen belang de inheemsche feiten tot de kleinste bijzonderheden na te sporen; ook het meest onbeteekenende poëtastertje heeft ten slotte waarde voor de volledige kennis van het geheel en altijd zullen er nog weer nieuwe kleine feitjes te ontdekken blijven, waaraan een aardige kant is; doch tot een volkomen juist begrip van het geheel is vóór alles noodig, te gaan buiten de grenzen, het groote verband te zien, waarin de bijzondere feiten komen te staan. Niemand kan eenig begrip krijgen van onze 16e en 17e eeuw zonder goed op de hoogte te zijn van wat er in Italië, Spanje, Frankrijk en Engeland gebeurd was. Voor ons land meer dan voor eenig ander is een dergelijke manier van werken onontbeerlijk, want wij zijn op litterair gebied met alles achteraan

gekomen, dat wil zeggen met het volgen van de mode, van de hoofdstroomingen. Een dergelijke kijk op de zaken zal geen schade doen aan de waardeering van onze litteraire beteekenis; integendeel hij zal ons tot een meer juiste waardeering voeren, die meestal het bijzondere en eigenaardige beter doet uitkomen. Wie Vondel met zijn klassiek drama ziet wurmen en enkel dat wanhopig tobben ziet, kan slechts constateeren: die man heeft niet kunnen bereiken, wat hij zoo graag bereiken wou. Maar wie de historie van het klassiek drama van de Renaissance helder voor zich heeft liggen; ziet dáar terstond een groote algemeenheid, een mode, een strooming, die ook Vondel als zoovelen heeft verblind. Hij abstraheert dat algemeene, zet het eenvoudig aan den kant en dan blijft er een heerlijke, zuivere Vondel over, in volle oorspronkelijkheid en zeer aparte schoonheid, die ook in zijn drama's zijn sublieme kracht en teerheid, zijn mysterieuze middeleeuwsche ziel laat uitbloeien. Wanneer men Vondel in zijn Europeesch kader zet, zien we pas zijn klare heerlijkheid.

Huet verdient instemming waar hij zei: ‘In onze litteratuur trekken mij alleen de litteratoren aan; de schrijvers en schrijfsters, elk op zich zelf beschouwd. Een eigen band, een eigen leidende gedachte, datgene wat het de moeite waard maakt een geschiedenis te schrijven, vind ik niet. Een aantal boomen, waaronder statige eiken, fraaie beuken en bevallige berken, maar geen bosch.’

Wanneer we ons echter de gansche Europeesche litteratuurhistorie voor den geest halen en zien als een terrein van matigen omvang, waarin al dat geboomte groeit, dan kunnen we ons verlustigen in een lang niet onaardig wandelpark, dat een eigen karakter heeft. Hier is het grondplan een Engelsche tuin, ginds een groot stuk Fransche, wat verder droomt ge van het Sabijnsche Tibur, maar de boomen en de groepeering der bosschages zijn van ons.

Het boek van Lee doet ons verlangen naar een gelijk boek over de Hollandsche letterkunde. De bouwstoffen ervoor liggen reeds overal verspreid en kunnen nog aanzienlijk vermeerderd worden. Laat eens iemand de hand aan het werk slaan.

De sterren[1)]
Door
P.N. van Eyck.

Aan Jacques Bloem.

I

Een bloesemwind ruischt door mijn leven,
Een vlam slaat omhoog in mijn hart,
Nu mijn stem door de vriesnacht zal beven
Als een tolk van zijn vreugde, zijn smart.

Een kind in den speelkring der kindren,
Droeg zijn oog uit zijn ziel nog den lach,
Waar vergeefs de vermoeidste der vindren
In zijn grijsheid om kloeg en naar zag:

Een kind, wien het weefsel der wereld,
Door rozen begeurd en bestrooid,
Met den dauw van een glimlach zich perelt,
Die 't gelaat van den man niet meer tooit.

Maar toen dan zijn lichaam moest rijpen,
Wijl een vlottende damp hem doorzonk,
Vloeide een leed, dat hij niet kon begrijpen
Langs de trekken, wier glimlach verblonk.

Tot gedachten nimmer gevonden,
Tot ontroeringen nooit nog gesmaakt
Gekust door onzichtbare monden,
Was zijn sluimerend wezen ontwaakt.

1) Dit gedicht zal in 't najaar afzonderlijk verschijnen bij C.A.J. van Dishoeck te Bussum.

Gesluierde raadsels doortogen
Zijn duister van zoet verdriet,
Doch de gloed zijner huiverende oogen
Ontwaasde hun donkerheid niet.

Als de ruischende tocht der geheimen
Hem roerde met de adem van vrees,
Rilden pijnen als siddrende vlijmen
Van innige smart door zijn vleesch.

En hij zwierf langs het bloeien der velden
Aan der bergen geglooide voet
Vol van dwaalzieke smart, en daar welden
Tranen uit 's harten gloed.

En de sluipende schemeringen
Langs 't betooverde vogelpad,
Wiegde' een waas van verdriet om de dingen,
Als hij moe 's avonds huiswaarts trad.

Want de flonkring der zonnevlammen
Snijdt wonden in 't schuw gemoed
En de sluiers der scheemring verlammen,
Week bindend, den laatsten moed.

En hij had tot de welving der nachten
Waar der sterren flikkrende licht
Als een reede is voor moede gedachten,
Nog nimmer zijn oogen gericht.

Hén vond hij eerst, toen zijn dwalen
Hem te ver van het dorp had gevoerd
In een nacht, die ontelbare malen
De lucht met haar schijn had gevloerd.

Hij was een kind van het Noorden,
Tusschen bergen opgegroeid,
En de glanzen die 't hoogland begloorden
Hadden altijd zijn blik doorgloeid.

En dezelfde zon die sinds eeuwen
Op de hoogten haar stralen spreidt,
Had door 't blinken van smetlooze sneeuwen
Zijn ziel en zijn oogen verwijd.

Maar thans stond hij ademloos onder
Den eindeloos-diepen brand
Van dat boven hem heemlend wonder,
Dat klom langs des hemels wand.

In dien vonkval uit hangende tuinen,
In de onmeetlijke bloemenschat,
Die, gedaald naar de sneeuwige kruinen,
De bergen verzilverd had,

Onder 't glansrijk tezamenstrikken -
O kleed dat de aarde overspreidt! -
Van die duizenden oogenblikken
Tot één wemelende eeuwigheid,

Als het schuim van onzichtbare baren,
Waar de zee licht, zoo hel en zoo puur,
Stond hij stil, in een duizling, te staren
Naar den glans van dat heilig vuur.

Een verlangen, een innerlijk trekken
Der ziel in een drang tot geween,
Deed hem hijgend zijn armen strekken
Naar die steile gesternten heen.

Hij voelde zijn twijfling vergleden,
Want ieder geheim, dat zijn zucht
Had begeerd in doorschreide gebeden,
Brandde ginds als een vlam in de lucht.

En de onsterflijk-gedroomde daden,
Wier aanvang hij nimmer vond,
Zag hij wenken in 't lichtweb der draden,
Dat de wevende sterren verbond.

Die nacht bleef hij tot den morgen,
Beneden den open trans,
Als een donkere bloem verborgen
In zijn wijd paradijs van glans.

II

Daarná was hij ouder geworden,
Een man schier, die 't leven kent
En de wilde gedachten-horden
Met zekere handen ment.

Maar der velen niet een, die slaven
Om een vrouw, een slaap en een dronk,
En wier zielen zijn als de graven,
Waar 't licht van niet één vlam blonk.

Hij leefde den dag in gepeinzen
Ver, ver van de daad zijner hand,
Tot in 't Westen het zonlicht ging deinzen
Naar de kim van een ander land.

Hem, koorts-bevangen verdwaasde,
Ging de dag als een leege droom
Voorbij, tot het bergland verwaasde
In den dalenden avonddoom.

Dan was hij weer onder het heemlen,
Op de toppen alleen met zijn ziel,
Dat ontwakende kind, wien het weemlen
Openbarend in de oogen viel.

Dan voelde hij diep in zich zelven
Het zwellen van 't kloppend gemoed
Tot een beeld van de verre gewelven,
Als den strijd van een laaien gloed.

Dan brandden de groote gedachten
Als een vuur in zijns harten tent
Met dezelfde vlam als de prachten
Van 't luisterrijk firmament.

De drie onverganklijke droomen,
Die des nachts in het jong gemoed
Als een teedere dronkenschap komen
Bij het zien naar der sterren vloed:

Van een God, die de kimrijke wereld
Met haar volt van beloften schiep
En voor de ord'ning van al wat daar dwerelt
De menschen tot geestdrift riep,

Van een Roem na onsterflijke daden,
Die 't geheim van 't verhulde Zijn
Ontdeden van dichte gewaden
Om den naakten glans van hun schijn,

Van een Liefde, die zielen en dingen
Met betoovrende zoetheid bindt,
Tot het hart van haar zalige dringen
In een snik zijn verlichting vindt, -

Zij gloeiden nog na door zijn oogen,
Zij ruischten nog voort door zijn geest
In den nuchteren dag na 't bewogen,
Alnachtelijk eenzaam feest.

En lang nog bleef hij tevreden
Met die wissling van nacht en dag,
Daar de rijke stonden vergleden
Met de vreugde of den dróóm van een lach.

Maar eens moest de stonde naadren,
Dat zijn krachte', in gepeins gevoed,

Zich te zaam tot een drang zouden gaadren,
Die gistte in 't onstuimig bloed.

Eens moest het arbeidzaam beklemmen
Van zijn dorp en haar eng bestaan
Een strijdbaar en nooit meer te temmen
Verzet door zijn ziel doen gaan.

Toen zonk een verdriet in zijn leven,
Zóó heet, zóó tranenloos zwaar, -
Dat de wanhoop zijn handen deed beven
Met een moe, mistroostig gebaar.

Want hij kende een stralend ontroeren
En tòch moest hij zien, hoe grijs
De dagen voorbij hem voeren
Op hun nimmer verbroken reis.

En géén vond hem bij zijn bloeien
Op den weg naar een ander land,
En geen liet hem bij 't ontgloeien
Onder anderen sterrenstand.

En hij kòn uit zijn dorp niet vertrekken,
Waar de band der velen hem bond,
Om daarginds de waarheid te ontdekken,
Wier beeld hem weer iedre nacht vond.

Zijn verlangens floersden als dampen,
Tusschen hem en den hemel gespreid,
Zelfs de stérren tot wazige lampen
Vol zwijgend en traag verwijt.

Zoo bleef hij, een eenzaam wachter,
Gedoken in toorn en pijn,
Mat en wanhopig achter
Met den smaad van een troebelen schijn.

III

Toch voelde hij diep, dat zijn leven
Niet altijd voorbij kon gaan
Met een heet, onvruchtbaar streven
En de smart van een ijdelen waan.

Nog hadden geen twintig malen
De sterren hun lange tocht
In een kring om de bergen doen stralen,
Hij had nog zoo kort gezocht!

Eens hoorde hij, eenzaam verholen
Tusschen andren een zeeman aan,
Die hem sprak van zijn eindeloos dolen
Op zee onder zon en maan:

‘In het Zuiden golfden de gloeden
Van een hooger stijgende zon,
Daar schuimden ziedende vloeden
Uit heeter beschenen bron.’

Hij luisterde: vreemde lichten
Gleden hem langs in een damp,
Een hunkring naar verre gezichten
Pijnde in zijn hart als een kramp.

‘Daar stuwden,’ - en o, in zijn oogen
Gloeide een koortsige priemende drift,
En in 't strakke, van hitte doortogen
Gelaat had een schrik zich gegrift, -

‘Daar stuwden in diepere luchten
Andre gesternten dan hier
Door de nacht hun langzame vluchten
Van zilver-gevleugeld vier.

Doch schoon boven al deze schijnen
Hief één beeld zijn van eeuwig geruisch
Overvloten geheiligde lijnen:
Het vlammende Zuiderkruis,

Een bron van verzadigde beken
Hemel-doorstroomend licht,
Een in sterren veruiterlijkt teeken
Van het loflied dat de aarde dicht!'

En reeds was hij weg naar de verten
Om te luistren naar 't diepe woord,
Dat hij, luidend van 't eind zijner smerten,
In zijn ziel als een klok had gehoord.

Hij bleef de valleien doordwalen
In een droomloos-waanzinnige wacht
Op het vurig verbloedende dalen
Der zon in de dampen der nacht.

Geen woord gleed weg van zijn lippen
In een blank en zoet verzaam
Met de stemmen die 't loover ontglippen,
Dan die ééne ontroerende naam.

Geen beeld, geen stille gedachten
Vonden rijpheid in 't vol gemoed,
Bij 't onstuimig woelen der klachten
Om een ónbereikbaren gloed.

Maar toen de trouwste der wolken
't Laatst licht van de lucht had geraapt,
En verzonk in de donkere kolken
Tot een bed, waar de zon in slaapt,

Toen de nacht met haar buigende huiven,
Een ontmeetlijke wijngaard-muur,
Aan haar ranken duizenden druiven
Deed gloeien van dauwig vuur,

Heeft hij hoog op de stille toppen,
Geknield, aan de aarde ontrukt,
Voor zijn dorst en haar smartelijk kloppen
Dien blinkenden oogst geplukt.

Om dan duizlend van glans te beseffen,
Dat hij nimmermeer rusten zou,
Voor hij opwaarts zijn oogen kon heffen
Naar een ander hemelblauw,

Waar 't blank versmolten geflonker
Van àlle sterre', als een nis
Wijd-welvend en schemerdonker,
Voor één stralende heerlijkheid is.

En hij wist, dat hij niet meer kon leven
In de dompige smart van voorheen,
Nu zijn droom hem een vreugd had gegeven,
Die den zoeker nooit meer verdween.

Weg, weg van de nauwe gebieden
Van zijn arbeid, zijn dorp, zijn huis,
Zou hij 't licht der wereld doorvlieden
Naar den hemel van 't Zuiderkruis.

Nog éénmaal, innerlijk dronken,
Als een pelgrim naar 't heilig land,
Zoog zijn oog zich vol aan de vonken
Van den fonklenden sterrenwand.

Hij kuste den grond, die hem steunde,
Toen zijn oog zich nog hief naar dit zwerk, -
Zijn liefde, zijn drang in hem dreunde, -
Dan ging hij, stralend en sterk.

IV

Toen de hemel in 't Oosten grauwde
En de nachtluchter langzaam kween,

Trad hij vlug langs het vochtig bedauwde
Bergpad naar 't Zuiden heen.

Als een man door verlangen bewogen,
Die naar 't licht zijner droomen gaat,
Een hel brandend vuur diep in de oogen,
Een trillende gloed langs 't gelaat,

Trok hij blij langs bergen en beken,
Langs dorpen, bosch en stee,
Vol hooprijke moed door de streken
Van zijn vaderland naar de zee.

Daar mat hij de schuimige branding
Der brekers, dreunend naar 't strand,
't Hart licht van het beeld zijner landing
In de stad aan den overkant.

Die vond hij aan 't eind van zijn zwoegen
Voor de moeizaam geslingerde boot,
Waarin hem de stormgolven droegen,
Wijl hij werkte voor vaart en brood.

Maar hij had geen oog voor haar volten,
Die hij droomend en stil doortrad:
Al, àl zijn verlangens versmolten
In de vraag om dien éénen schat.

Hij verliet het dwarlend verwarren
Der stad nog denzelfden dag
En trok, tot hij 's avonds de starren
Aan den hemel ontwaken zag.

Hij schouwde terug naar het Noorden:
Hoe boven de donkere kim
Uit de steden lichtcirkels gloorden
Met een sterrenlicht-slurpend geglim.

En hij wist, dat óók 't zuiver schijnen
Van den droom aan 't gewelf van zijn hart
Als de sterren had moeten verkwijnen,
Zoo hij langer daarginds had gemard.

Dit sterkte zijn drang en zijn streven
Om rusteloos voort te gaan,
En nimmer zijn goud te geven
Voor den klaatrenden pronk van een wáán.

Zoo ging hij langs wegen en paden
Den ganschen dag tot de nacht
En dacht aan de onsterflijke daden,
Die zijn geest nog nièt had volbracht,

Maar die in den schal der tijden
Zijn eeuwige roem zouden zijn,
Als hij onvermoeibaar bleef strijden
Op zijn nooit geschonden domein.

Deze hoop heeft hem nimmer begeven,
Op den eenzamen, moeilijken tocht,
In den zwaren strijd, dien zijn leven
Met gebrek en vermoeienis vocht.

Hij was arm en het geld dat hij spaarde
In zijn dorp, was spoedig verteerd,
Hij hongerde vaak, maar hij staarde
Nooit als een man die ontbeert;

Want hij dacht hoe hij eens zou rusten
In den vloed van 't gedroomde licht,
Als de sterren vergetelheid kusten
Van leed langs zijn moe gezicht.

Hij trok langs de groote rivieren,
Wier stroom naar het Noorden stuwt,
En wier oevers de wouden sieren,
Waar der wereld gedruisch in luwt.

Hij reisde over wijde landouwen,
Waar de onmeetlijke stilte hangt
Als een gouden damp onder 't blauwen
Der lucht, die haar adem omvangt.

Hij besteeg de bebloeide toppen
Der bergen, en staarde naar 't dal,
En zijn hart in hem pijnde door 't kloppen
Van verledens wreed-zoet geschal.

En zijn stille gepeinzen vertrouwden
Als de stem van een verren brand,
Het geruisch der stroomen, der wouden,
En de stilten van bergen en land.

Doch de strijd van zijn tocht werd àl zwaarder,
De dag werd een langere pijn, -
En nog altijd was hij de staarder
Naar denzelfden sterrenschijn.

Zijn voet werd vermoeid, want de dagen
Waren lang en zijn slaap maar kort, -
Ach, zoo heet had zijn hart willen klagen,
Zoo vaak had zijn lichaam gemord.

Waar bleef dan, smaalde zijn hopen,
't Gesternte van 't Zuiderkruis,
Hoe lang moest hij hier nog loopen,
Ver, ver van zijn veilig thuis?

En nog altijd groeiden de klanken
Van dat heilige naamgeluid
Tot een storm, die zijn klagend wanken
Voortjoeg, zijn peinzen uit.

Maar de zon brandde heet op zijn streven,
De dorst schroeide droog in zijn keel,
En hij voelde zijn moed hem begeven
Op zijn harden, steenigen peel.

Hij voelde zijn oogen branden
En zijn ziel werd één worsteling
Of haar droomen den snik nog verbanden,
Die zijn wanhoop zoo graag doorging.

Hij zag, hoe zijn pijnlijke voeten
Hem droegen langs korteren baan,
En hij smachtte naar 't vleiend verzoeten
Van de slaap om de wond van zijn waan.

Dan lag hij in 't loodzwaar duister
Laag onder de wolkige lucht,
Ellendig in 't aarzlend gefluister
Van 't schuwe loovergerucht.

Dan klopten verlammende gasten
Aan de wijkende deur van zijn hart,
Die zijn zoetste geheimen betastten, -
En dit tasten werd pijn en smart.

Dan kwamen wanhoop en twijfling
En 't bitterst van alles, het lied,
Dat zijn moeder eens zong, in de weifling
Tusschen vrede en dat liegend verdriet.

Maar zijn droomen striemden zijn denken
Met de zweep der verachtlijkheid,
Daar hij, laf voor 't verweekend wenken,
Zijn zuiveren schat had ontwijd,

En bouwden nog eens, voor zij gingen,
Den welvigen hemelhal
Voor zijn oog en hun schitteringen
Behoedden hem voor een val.

En hoe heesch hij zijn borst hoorde hijgen
Onder 't wicht der vermoeienis,
Steeds kwam dan zijn moed weer stijgen
En zijn hart werd weer zegegewis.

Hij ging, met de krampige wrongen
Van zijn strijd nog heet in zijn vleesch,
Maar het scheen, of hoopstemmen zongen,
Of een hand hem den hemel wees.

V

Zoo moest hij dan eindlijk naadren
Bij 't hoog gebergteland,
Welks talrijke toppen zich gaadren
Tot een wal en een werende wand.

Maar hij aarzelde niet, schoon zijn leden
Uitgeput en verzwakt
Hem smeekten met heete gebeden,
En zijn oog reeds lang was verstrakt.

Hij steeg met het enkele vlammen
Van zijn droom als een gids in zijn ziel
Naar de sneeuw, die eens op de kammen
Als 't gebloemte der eeuwigheid viel.

En wel was hij 's avonds vermoeider,
Vóór hij insliep in de vallei,
Maar uit sterren en sneeuwen ontbloeide er
Een blinkende mijmerij.

Voor het eerst, sinds hij ginds in het Noorden
Zijn armen hief naar de lucht,
Ruischte, blank van de glanzen die gloorden,
Om zijn slaapwacht een innig genucht,

Dat hem, schoon als eenmaal 't herdenken
Van de nacht in de dorheid des daags,
Den opstrevenden moed weer kon schenken,
Die bruist uit den poel des geklaags.

Doch dit was de laatste ontbloeiing
Van zijn leven naar 't mijlen-ver licht,
De laatste zeegnende gloeiing
Van verlangen langs zijn gezicht.

Want dit bergland heeft hem gebroken
Met een breuk zóó scheurend en wreed,
Dat zijn scheel zich hier heeft geloken
Om zijn oog, dat stierf met zijn leed.

Hij had als altijd dien morgen
Zich sterk tot den dag gegord,
Ontwaakt uit de rust zijner zorgen,
Zag hij vóór zich: de dag leek hem kort.

Maar voordat de zon was verdwenen,
Zeeg zóó zwaar de vermoeienis
Om zijn wanklen, zijn struiklen henen,
Dat zijn lichaam gevallen is.

Nog was hij niet buiten de streken,
Waar de sneeuw ligt, omlaag gedaald,
Toen hij bang den moed voelde breken,
Die zoolang zijn wil had gestaald.

Hij viel in de donzige spreien
Der sneeuw als een smetteloos bed,
En hij voelde zijn denken verglijen
En een slaap om zijn lijf als een net.

Nog wilde hij voort, - maar een zingend
En zoet geweld hield hem neer,
Den laatsten strijd uit hem dringend -
En reeds wist hij zich zelf niet meer.

Hij voelde de koude om zijn leden, -
Dan warmte, en zoo zacht, zoo zacht -
Stralende huiveringen gleden
Door zijn hart en ontbonden zijn kracht.

En een korten tijd, met een ruisching
Van week, versmolten gedroom,
Zag hij voor zich, in vreemd-lichte kruising,
Zijn leven, bevend en loom.

Daar zag hij de vredige lampen
In zijn dorp, als de nacht was genaakt,
Daar zag hij, door wijkende dampen
Een vrouw, die schreiende waakt.

Dan de glanzen der nacht in een hemel
Vol gesternte' om een knielend kind,
En in 't oog van dat kind het gewemel
Dat hij zelf als zìjn droom had bemind.

Zijn droom! en hij zag, in 't verbleeken
Van heel dit geglans en geruisch
Het alles verblindende teeken
Aan den trans van het Zuiderkruis.

Hij sidderde in zwevende vrijheid,
Zijn droom, zijn gedachten, zijn smart
Zonken weg als een duizlige blijheid,
Toen verstilde de klop van zijn hart.

VI

Hij ontwaakte nog eenmaal, na dagen,
In het huis van den man die hem vond,
Uit de koorts, die met striemende vlagen
Zijn jeugdige leven schond.

Daar lag, in de duistere kamer,
In de doove schemer der nacht,
Hij te luistren naar 't bonzend gehamer
Van der koortsen sloopende kracht.

Wat was dit, dat hier, in de stilte,
Zijn adem nog hijgde uit zijn hoofd,
En na wissling van gloeihitte en kilte,
Zijn oog nog niet was gedoofd?

En hij zag weer, bij 't donzige lokken
Der sneeuw op den glooienden grond,
Zijn zinken naar 't leger der vlokken,
Dat zijn lichaam tot rustbed vond.

En hij zag dan zijn gansche leven,
Zijn tocht, en dat láatste gezicht,
Het Kruis van het Zuiden omgeven
Door zijn eigen doorzichtige licht.

Hij weende week, want hij voelde
Door die stilte, die niet bedroog,
Hoe de dood in zijn lichaam reeds woelde, -
En tranen doorgloeiden zijn oog.

Hij weende nu stil: zijn ellenden
Waren alle vergeefsch geweest,
Nooit mocht hij zijn blikken wenden
Naar het hoog visioen van zijn geest.

Hier lag hij eenzaam te sterven,
Verwijderd van 't troostrijke leed,
Dat hij ginder had kunnen verwerven
Tot een heul, waar zijn smart in vergleed.

Hij schreide de klacht om het leven,
Die van allen de smartzang was,
Wier heetste, hoopvolste streven
Geen goud vond, maar sintels en asch.

En omhoog uit zijn klacht schroeiden vonken
Van twijfel: zij brandden zijn ziel, -
En rookende walmen omzonken
Zijn hart, waar nu 't laatste aan ontviel.

Als dan heel die lokstem der droomen
Bedrog was en leugen en waan,
Die zijn stille, geloovige schroomen
Voor altijd moest nederslaan.

Als hij altijd vergeefs had gestreden
Om een licht dat een nevel is,
Als hij altijd vergeefs had geleden
En moest sterven in duisternis,

Als hij alles had moeten versmaden,
Zijn liefden, zijn sterrennacht,
Om te gàán, tot de zwaarste der paden
Hem ten wrangste der dooden bracht,

Zoo zat hij, die eens op de kruinen
Zijn jonkheid geofferd had,
Voor een waan op de rookende puinen
Van dienzelfen verteerden schat?

En hij dacht, hoe nimmer dit leven
Zóó vol was, als thans, nu hij stierf,
Nu zijn geest op het puin van zijn streven
Zich die ééne gewisheid wierf:

‘Waarom te zoeken 't begeerlijk
Juweel van een verren schijn,
Als de hemelen vól van het heerlijk
Gewemel der sterren zijn?

‘Waaróm dan alles vergeten,
Om blind voor hun schittrendsten glans,
Te hunkren naar één ongeweten,
Vreemd beeld aan een verren trans?

Hij verstilde: nog hoorden zijn ooren
Deze stem, die hem wijsheid leek,
En zag, hoe zijn droom voor de koren
Der zingende sterren week.

En nog vóór dat de duizlingen kwamen
Als een laatste strijd met den dood,
Dreef hun lied hem heen naar de ramen,
Waar de nacht hem haar rijkdom bood.

Hij verhief zich en staarde: de velden
Van der hemelen welige gaard,
Waar het schuim, dat uit lichtbronnen welde,
Zich om blinkend gebloemt had vergaard,

Mengden blank met den zilvrigen adem
Der sneeuw hun zwevende rust,
Tot een alles verteedrende adem,
Door wier koelheid ook hij werd gekust.

Hij zag naar die helle verklaring,
Vol van wijde vergetelheid,
En nu hoorde, als een openbaring,
Hij gesterkt wat hem straks had bevrijd:

‘O waarom dan alles vergeten,
Om blind voor den schittrendsten glans,
Te hunkren naar één ongeweten
Vreemd beeld aan een verren trans?’

Maar datzelfde woord bracht zijn peinzen
Voor het laatst tot de erinnering:
Hoe dus 't heerlijke droombeeld moest deinzen
En voor altijd verscheiden ging.

Toen scheurde 't nog éénmaal de misten
Met zijn eeuwige flonkring vaneen,
En zijn brekende oogen gristen
Den gloed, die het ál overscheen.

En hij wist: dat zijn laatste verleiding
Terugweek voor 't Zuiderkruis,
Gaf zijn heengaan de zuivere wijding,
Of hij trad in een heilig huis.

Hij wist, dat hij nooit, ook om 't wenken
Van de schoonste gesternten niet,
Zijn geloof aan het Beeld mocht krenken
Om wat troost voor een klein verdriet.

En verblijd, dat de laatste stonde
Hem onoverwonnen en sterk
Als een stervenden strijder vonde
Sloot zijn vrede hem de oogen voor 't zwerk.

Een geur van bloeiende rozen
Doorwolkte 't geruisch zijner nacht:
Zoo heeft hij nog weinig poozen
In de stilte zijn dood gewacht.

Heimelike nachten
Door
Maurits Uyldert.

IV
Maneschijn

Krijt-bleek streek de blauwende maneschijn neer op den rustigen vijver.

Rondom het water stonden de donkere mangobomen, een ondoordringbaar woud.

Rode en blauwe lotusbloemen dreven op de brede groene bladen, wijdopengeloken en zoet-geurend in de lauwe nachtlucht. Het water rimpelde soms even, met fijne lichtlijntjes, wanneer een koeltje langs den vijver gleed.

Doodstil zweefde, omhoog, de hemel als een blauwig doorzilverde sneeuwvlakte.

En aan dien blauwenden hemelkoepel hingen, gelijk tranen van eeuwige smart, grote gouden droppen, de stille sterren in hun tijdelozen val.

Geen geluid dreef aan uit de nachtelike verte, geen bloemblad, geen varen bewoog in de onberoerde roerloze stilte. De bloemen hielden hun adem in, de bomen stonden als donkere schimmen uit een dood verleden, en de heldere, blinkende sterren wier weerschijn in den vijver lag als volronde druppelen glanzend licht, trilden niet.

De maneschijn geleek een gebed van den dood.

Zo, gelijk een zware, volrijpe bloemknop, in de zwoelte van

de vocht-verzadigde nacht, die langzaam de fijn gevouwen blaadjes openluikt, de soepel-geplooide, tere bladerenhuid openlegt, tragelik wijder wijkend in het nachtelik licht, zo weken de groene lotusbladen op den vijver uiteen, en geruisloos dook uit het water, in den schaduwschemer der bomen, de blanke bloem op van een tedere meisjeshuid, de bleke gedaante ener ranke jonge vrouw.

In den krans der groene bladeren stond zij gelijk een ivoren godenbeeld. Haar gemarmerde borst trilde zacht op haar diepen, rustigen adem en op de klop van het bloed in haar jonge hart. Blank was haar huid, als vochtig van de avonddauw en zacht als het gevederte der zwanen. Haar hoofd droeg, rond de donkre haren een kransje van de witte en rode bloempjes der tsjaivala.

Doodstil staarde zij voor zich uit in den nacht. Rond het vochte rode vlees harer fijngewelfde lippen trilde een weemoedige glimlach en als lampen van heimelike donkerte brandde de gloed harer violet-blauwe ogen. Diep lagen deze onder de schermen der lange zijïge wimpers, die, zonder siddren opgeslagen, de ogen ondoorbroken uitzien deden in den verren droom.

Naakt en blank stond zij tegen de duisternis van het woud als een reuzige zilverlelie, maar als het gevlekte rood van de tijgerlelie beefde in haar lijf de hitte van duistere begeerte.

Toen verbrak zij haar bewegeloze stand en trad een schrede voort uit de oeverschaduw in het helle hemellicht. Haar borsten en de fijne welving harer blanke lenden blonken als weke bloemen. En terwijl zij voortging, de blote voeten zacht tredend op de koele bladeren, bewogen zich onder het watervlak de dooreengeslingerde lotusstengels. Het water rimpelde, een dof geborrel murmelde en talloze witte waterrozen rezen uit de diepte omhoog, ontplooiden boven den vijver hun smetteloze zuiverheid en vervulden met bedwelmende roken de nachtelike lucht.

Aarzelend, schuw bijna, bezag zij het wonder dat voor haar verlangende blikken doomde.

Als een wit-besneeuwd veld prijkte de geurige bloemenpracht en de rode lotuskelken lagen gelijk droppen van donker bloed in het zwanenblanke rozenbed.

‘Koemoeda, Koemoeda,’ murmelde zij, de nachtbloeiende waterlelie noemende die zij zelve was. En langzaam ging zij verder over de brede bladeren der drijvende planten, die haar lichte gestalte droegen en slechts even bewogen in een zilverige rimpeling van het rustige water.

Tot in het midden van den vijver ging zij en vleide zich neer in de zuivere leliën, ademloos bijna, uitziende in de vage schemering.

Toen, terwijl de vijver onberoerd bleef, voer een windvlaag hoog over de kruinen van het woud, neerstrijkend uit den wijden hemel en boven de rand der donkere boomtoppen verrees de zilvere boot van den Maangod, parelend en flonkerend.

De Wachter des Hemels mende de vlucht zijner duizend zilvergevederde zwanen, die hem voortvoerden vanaf de sneeuwbergen der Himalaya, en zijn hand stuurde hen in snel dalende vlucht neer tot den vijver, die in de blinkende klaarte flonkerde.

Bij zijn nadering hief zich Koemoeda, de Witte Lotusbloem, uit den droom waarin zij bevangen lag, en hoog haar ranke leest oprekkend, strekte zij de witte armen van verlangen naar den dalenden Nachtgod.

Gelijk een moeder die haar kind met monotoon gezang in slaap zingt, hief zij haar eentonig minnelied aan, dat klagelik klonk als het gekweel van de eenzame nachtegaal.

‘Daal, mijn minnaar, daal op mijn verlangend hart, als de nachte-dauw op de bloeiende navamalika.

Mijn borst is een zacht bed voor uw sluimerziek hoofd, mijn verlangen bloeit warm voor uw zwervend hart.

Doof uw blinking, helle held! Zink neer dan, neer, tot mij neer in het mangowoud.

Daal, mijn minnaar, daal aan mijn geurige borst, sneeuwig als de verre velden uwer bergen.’

Maar de minnaar der Wittelotusbloem zweeg en spande de zilvere lijnen die de onzichtbare vlucht der zwevende zwanen leidden.

‘Komt gij dan tot mij, Wachter des Hemels, eindelik, o eindelik?

Als zilversproeiende zwaarden zijn mij de vlijme nachten en talloos als de rode lotusbloemen bloeden mijn wonden.

Wond mij dan dodelik, o heer, want mijn pijn schrijnt, rood geritst door uw pijlen.

Rond mijn hart draag ik de slingers der rode koeroevaka, en snachts schrei ik op een bed van rode koeroevaka, zo stroomt uit mijn ziel het bloed, mijn smart.

Daal dan, o mijn minnaar! Zie, mijn armen zijn open, zie, mijn borst stijgt op tot u.

Zult gij weder heenvlieden in het westen? en háar verlaten die, om u, eenzaam weent in het woud?'

Zo, als een roofvogel, vóor neer te storten op zijn prooi, met bevende vlerken in rillende spanning staan blijft in de ijle lucht, zweefde de boot van den Maangod een wijle roerloos boven den vijver.

Doodstil hingen de zwanen op hun siddrende vleugels in den wijden hemel als reven van zilver licht.

Blank bloeiden de maanbloemen beneden hen en de blaadjes der nauwliks ontloken mangobloesems beefden. Hun zoete roken mengden zich met die der blauwe waterrozen, de zuivere hemelkelken, en de jasmijngeuren der navamalika zweefden neer uit de lianenranken.

Temidden der leliën lag Koemoeda geknield, het bleke gelaat ten hemel gewend en de tedere borsten saamgeprangd tussen de opgestrekte armen.

Haar lippen waren zwak geopend en het blauw harer wijde ogen wisselde van kleur, donker violet en bleek zilverig verschietend in een wemeling van tinten.

Bevend zag zij op en het was of de schoonheid van haar lichaam als een ademtocht omhoog rees. De blankheid van haar huid was doorschijnend en nog teerder en haar wimpers trilden als de fijne vlerkjes van een vreesachtige kapel.

Maar de Maangod zweeg en boog zich vanuit de hemelbaan neder, haar zwijgend aanziende.

Ver van de sneeuwvelden der Himalaya had hij zijn snelgewiekte zwanenspan ijlend aangedreven langs de doorsterde azuren boog die de vier windstreken omspant, wervelend achter den vuursproeienden, daverenden Minnaar van Pankaja, die schittrend steeds afdaalde langs de steile helling van den hemelberg, zodra hij, langs den oosterkim, zwevend omhoogsteeg.

Gelijk een sneeuwstorm stortten zijn witte rossen voort over de verre heide der nacht, voort, ieder etmaal, op den maat van zijn bonsend godenhart, voort over de meren en de wouden van sandel- en mammoetbomen, over de huiveringwekkende kloven der bergen en de flonkerende steden aan de kalme rivieren, voort naar het geurige woud der mangobomen, naar de kleine blanke leliënvijver, waar hem zijn tedere liefste beidde.

Daar hield hij de mennende lijnen in, daar daalde hij geruisloos neer tot hij haar fijne gedaante zag, en haar stem hoorde, die tot hem zong in smekende weemoed.

Doch te dicht niet genaderd aan de nabijë aarde, of de hemelvogels, niet luisterend naar zijn stem, aan de toom van zijn wil niet gehoorzaam, hieven de ranke luchtboot onwederhoudbaar omhoog op hun overweldigende vlucht en voerden hem over de boomtoppen van het mangowoud in de sterdoorflonkerde verte, om, na luttele uren, achter de westelike kim deinzend neer te storten in blanken val, aleer Aroena in het oosten zijn bazuinen blies.

Nu zag hij weer omlaag naar zijn geliefde en luisterde hoe zij, zacht als de merel, hem haar verlangen toezong met trillende stem:

‘Als de navamalika die zich windt om de mango, wil ik mij winden om u, Wachter des Hemels, mijn helle held, mijn minnaar!

Kom dan, en kus mijn lippen. laat ontloken voor u in het duister; hef mij tot u en neem mij mede, o, voer mij mede!

Gij waart in mijn sluimering de lichtende droom, in mijn nachtelike wake mijn doffe smart.

Gij waart een heerlik verlangen in mijn zilveren droom, maar pijn, pijn in mijn wakende wacht.

Daal nu, dáal nu!’

Toen, zacht antwoordde de wachter des hemels:

‘Mag ik tot de aarde gaan en u beminnen, Koemoeda?

Ik heb u lief in mijn hemel, ik voer mijn liefde voor u, u in mijn liefde, mede door mijn hemel. Altijd zijt ge nabij me en ruist in mijn oor de zang uwer stem. Ik kan niet zinken, ù kan ik niet heffen, te zwaar van de rozengeuren is

de lucht op uw aarde, en mijn zwanen beminnen uw vijver niet. Reeds hoor ik het ruisen hunner hemelreikende vlerken, die dorsten naar het Zwanenmeer. Ik voel mij stijgen! o, zonder u...'

De vliedende boot blonk reeds in hogere hemellagen, langzaam rijzend als in een onpeilbaar meer de zilvervis.

Maar nog zong de Wittelotusbloem, en haar leden trilden als bleke vlammen:

'Een dorstende gazel versmacht mijn hart, als verdwaalde duiven dorren mijn borsten en welkt mijn lijf.

Waarom verlaat ge mij als ge mij nadert? waarom nadert ge mij als gij weer heenvliedt?

De leeuw, die het hert doodt, verwaarloost zijn buit niet en de flamingo rukt nimmer om niet de tsjaivala los.

Iedren nacht roept ge mij, lokt ge mij, wekt ge mij en brandt voor u, voor ú mijn hart! O, laat mij toch rusten, laat mij bewusteloos, maar wek mijn verlangen niet, dat ik niet steeds weer in den doodsen nacht eenzaam moet wenen in het duistere woud.

Ben ik gelijk de koningin der leliën, wier kelk, wit ontloken, roodde van smart in de twede wake?

O dood mij toch, liefste, laat mij niet éénzaam sterven!'

En van heel ver antwoordde haar de wijkende stem van den Maangod:

'Door de flonkerende reien der hemelse Nimfen, stort ik mij als de zwemmer door de branding, maar mijn hart blijft onwondbaar, mijn hart overwint.

Eb en vloed aan de dreunende stranden stijgen en dalen naar de maat van mijn bloed. Naar de macht van mijn hart dwing ik de zee.

En in de slaap der schepselen strooi ik de blinkende lovers van mijn hartstocht en de geslachten der mensen, verwekt in den nacht, groeien naar de macht mijner dromen.

Maar ú kan ik niet heffen, tot u kan ik niet dalen, want machteloos ben ik op aarde. O mijn liefste, wacht op mij, waak voor mij. In de eenzaamheid mijner ijsbergen huiver ik om u, schrei ik om u. Maar gelijk de gletschers scheuren en de lawinen storten in de ravijnen, word ik losgescheurd, word ik voortgesleurd door mijn liefde, wervelend ijl ik door

den duizlenden hemel - en smart om u is mijn wrede troost...'

In een zwakke trilling verstierf het geluid van zijn verre stem, hoog in de maanblauwe hemelen; als een stervend vogeltje stortte het neder op den stillen vijver in het mangowoud. De hemel bleef hel, doch de flonkering was gedoofd en de sterren blonken van een verstorven klaarheid. Blank in het krijtblauwe licht lagen de lotuskelken, en diep azuur en bloedig karmijn. Toen, traag, sloten zij zich, een voor een, en als door een onzichtbare hand in de diepte getrokken daalden zij langzaam onder het vijvervlak waar de lange donkergroene stengels kronkelden, en een dof gemurmel klonk, een zacht gemorrel van fijne luchtbelletjes die zilverig opstegen en dan verspatten.

Koemoeda, het gelaat voorover gebogen, de fijn kronkelende haren krullend langs de trillend tangere schouders, zat doodstil; slechts even rilde zij toen de bloemen wegzonken. Dan liet zij hare armen langs zich neervallen en haar gelaat was wit als de bladeren van welkende bloesems.

Donker gloeiden haar diepe ogen met zwart-blauwen glans en haar lippen ademden snel als dronk zij uit het stervende maanlicht het gif van den dood.

Heel ver, ver in het oosten, klonken, een nauw' hoorbaar goud geluid, de rode bazuinen van Aroena. Toen, zonder tranen, in de omsluiering harer smart, zo stil en schoon als zij was opgerezen, zonken de bladeren waarop zij knielde, verdween zij geruisloos in de donkre diepte, het bleek gelaat achterover, met wijde ogen star ópziende in de ledige hemelverte, de ijle, blauwe verlatenheid.

V
De Verschijning

Laxmi, de godin der schoonheid, moet dien nacht wel vaak geglimlacht hebben, want heel de rivier gloeide als een schitterende stenenketen en ontelbare nachtbloeiende lotusgroepen ontloken aan de donkere oevers.

De rozen der padoemastruiken en de zware jasmijnranken, wier geuren als bedwelmende wolken langzaam voortdreven, blonken bleek in het bleke licht dat van den hemel neerzilverde.

Het kristalheldere water der Yamoena ruiste met week geklots tegen de mossige oeverrand en deed de rode lotusbloemen wiegen en deinen. In de verte klepte de vlucht ener late flamingo en de tsjataka die naar regen dorstte, zong zijn weemoedige klaagzang op een dorre tak die uitreikte boven het water.

Nu en dan plonsde een vis uit de golven, snakkend naar lucht, in wijde zilverkringen lijnde zich zijn spoor en het geluid verzwond in het gezoem van de tropiese nachtstilte zoals de kringen wegrilden in de deining der golven.

Aan den oever, half verborgen in een bananenbosje onder de breedneerhangende bladeren, hurkte een jonge hindoe, vermoeid, de knieën opgetrokken en het hoofd daarop steunend. Hij luisterde roerloos naar het gerucht van den nacht.

Bij pozen werd de stilte gebroken door het schuchter geritsel der schroomvallig dwalende gazellen die aan de rivier traden en de slanke nek neerbogen naar het dorstlessende nat. Op de ranke, tengere benen traden zij een eindweegs af in den stroom en stonden roerloos onder den val van het bewegeloze bleke maanlicht dat glinsterde op den glans van hun vacht.

Verkoelend strooide de Wachter des Hemels de zilvere loverspranken der maanbloesems uit over het woud en op de fonkelende rivier en wekte de lotusbloemen uit hun al te late sluimering en lomen droom. De nog geloken knoppen braken statig open en als het hart van een meisje dat door haar minnaar wordt gekust, spreidden de witte bloembladeren zich uiteen, sneeuwbleke vlammen.

Soms dreven lotusgroepen die door den stroom of door de watervogels waren losgewoeld, langzaam naar den oever en vleiden zich zacht aan het groen der brede vastliggende bladen, om, na een wijle van roerloos pozen, met een trage wenteling weer heen te glijden, gelijk boden uit vreemde landen die hun tijding hebben toegefluisterd aan die haar wachtten.

Onmachtig om in die schoonheid tot den slaap te geraken, die de vermoeide leden van den zwerver verkwikt en die de hette van het rusteloze hart verkoelt, nam de hindoe zijn speeltuig, dat terzijde lag, en streek van zijn snaren door het donkere gezoem van den nacht, de tedere klanken die zich roerden in zijn gemoed, de geluiden die aan zijn slanke vingers ontbloeiden als uitluikende lovers na den wintertijd.

Doch plotseling staakte hij bevend zijn nachtelik spel.

Gelijk een klein eiland van bloemen dreef voorbij den oever een dichtverwonden lotusgroep en losse woudbloesems lagen daarop gestrooid, schijnbaar aan de boomtakken en aan de waterplanten ontrukt. Maar voor de wijdgesperde ogen van den eenzame groeiden zij tot een beangstigend visioen. Hij herkende de kelken van de witte en blauwe lotus en daartussen de bloesems der atsjoka, der tsjirisha en der mango: de vijf pijlspitsen van den minnegod Kama. Zag hij, in de verte, temidden dier bloesems, niet de gestalte van den Met bloemen Gewapende zelf? Hij hoorde het bronze gezoem der bijen die, aaneengerijd, de snaar van den minne-boog vormen. Zijn hart bonsde hevig en een siddering van vrees, vermengd met een huiverend lustgevoel, beving hem.

Maar snel met de golven der Yamoena dreef het visioen heen, en weer zat hij in de eenzame stilte van bloemegeur en nachtgetril gedoken, en hoorde nog slechts de doffe klop van zijn bewogen bloed.

Opnieuw liet hij zich dieper zinken in de zijïge pluimen van het bloeiende oevergras en zocht den vrede van den slaap.

Doch de onrust van zijn bloed bedaarde niet. Steeds ruiste het koortsig in zijn oren, kloppend aan zijn verhitte slapen en trillend als het gezoem van verre bijenzwermen.

Boven hem, dieper in het woud, klonk het weeklagend geroep van het wijfje der tsjakravaka, dat vanuit de rivier door het zachte diepe gekoer van het mannetje beantwoord werd.

Nu eens klonk het geluid veraf, dan weer zeer nabij, teersmartelik, en de hindoe richtte zich voorzichtig op en de bananenbladen geruisloos uiteen schuivend, trachtte hij de klagende zangster te zien.

Hij wist hoe die vogels, daags gepaard, iedren nacht tot

scheiding gedoemd zijn en elkaar dan, in het duister, over en weer hun weemoed toezingen tot dat de dageraad in het oosten ontbloeit.

Er was in het klagend geluid een trilling die hem dwong voort te gaan en, steeds omhoog ziende waar toch de vogel wezen mocht, drong hij door de lianen en de dichtopeengroeiende bamboe en het woud in dat allengs ijler werd.

Doch al verder gaande vond hij, temidden dier wildernis, kostbare planten en zorgvuldig gekweekte struiken en zag, na een wijle van verwondering en twijfel, dat hij in een vorstelike lusthof dwaalde, waar de bloemstruiken en bloesembomen rond de zilvere vijverspiegels als toverige gedaanten in het maanlicht schemerden.

Het wijfje der tsjakravaka zong niet meer en had zich weer teruggespoed naar den Yamoenastroom waar het gaaike klagend marde.

Maar vanachter de zilverbladige loofbomen klonk een fijn en zuiver gezang als van talloze vrouwenkelen, en de zwerver, langzaam voortschrijdend, zich voorzichtig schuilhoudend, richtte zich daarheen in aandachtig luisteren.

Dit moet de lusttuin bij het paleis van Allahabad zijn, dacht hij, want de Ganges is niet veraf meer...

En toch ook twijfelde hij en vreesde in een godentuin te zijn gelokt door het verleidende gezang van de Apsarasen, de hemelse nimfen die in bekorende gedaante de strenge aandacht der vromen en boetvaardigen doden en het ten hemel stijgende hart weer neerwerpen op de donkere aarde.

Schroomvallig voortgaande, zag hij, door de neerhangende twijgen der bloeiende mangobomen, wier stammen omrankt waren met de geurige navamalika, een open grasvlakte voor een wijde, lotusbegroeide vijver, en achter het blanke stralengordijn der maan dat uit den hemel neerrilde, ontwaarde hij een groep jonge vrouwen onder blij doch zacht en fijn gezang een sierlike reidans uitvoeren.

De slanke gestalten slechts in een soepele zijden tunika gehuld die, hoogopgeschort, de sierlik tredende benen vrij liet, bewogen zich achter- en voorwaarts op de maat der stemmen en de blanke armen, zijwaarts gestrekt, lagen als bloemgierlanden van schouder tot schouder.

Apsarasen? - fluisterde de hindoe, verbijsterd door de bekoring der verschijning; maar daar hij bonte papegaaiën ontwaarde in de takken der bomen en pronkende pauwen zich roeren zag, fonkelend blauw in den maneschijn aan den kalmen vijveroever, en ook door de geur der aardse bloemen, kwam hij van zijn waan terug.

Steeds staarde hij star voor zich uit naar de lenig dansende meisjes, die, nu eens in de schaduw van den woudzoom ijlend, dan weer op lichte, blanke voeten in het volle witte licht snellend, zich speels vermaakten in den koelen maneschijn.

Yavana-vrouwen - dacht hij - de griekinnen uit de vorstelike lusthof, die hier verkoeling zoeken in de zoelte van het nachtelik ademend groen?

Wel honderd meisjes speelden daar in het bleke licht en allen de tengere leden in dezelfde luchtige gewaden gehuld, doch waarvan de kleuren zo verscheiden waren als die der bloemen van het park. Het pauwblauw blonk naast zilverige zijde-weefsels, en donker violet gloeide somber naast vlammend purper.

De taal hunner liederen verstond hij niet, het was de taal van hun verre vaderland, maar de weemoedige, innige melodie ontroerde hem diep en zelfs in de blijdere maten was een weemoed, een innige verrukking, die zijn gevoel tegelijk boeide en ontbond.

Plotseling stelden zij zich op in een brede rij, langs den vijveroever, hand aan hand, en de tengere benen op de maat van een blij lied gelijktijdig opwerpend, beurtelings de slanke hals met het bloemenomvlochte hoofd links en rechts neigend, dansten zij tartend en behaagziek over het wijde veld, eerst langzaam doch allengs sneller en sneller, recht op den woudzoom aan waar hij zich verscholen hield.

Zijn hart klopte angstig, luid, en zijn slapen bonsden alsof zij bersten zouden; hij wilde vluchten doch durfde zich niet verroeren, durfde nauweliks ademen.

Krampachtig hield hij zich aan de takken van den mangoboom vast, zodat de lovers trilden en de bloesems zich verstrooiden, want zijn handen beefden.

Dicht hem genaderd in golvende lijn lieten de meisjes plotseling, allen gelijktijdig, met een luiden kreet de handen los

en stortten zich, als een stuivende duivenzwerm, in de schaduwen van het woud; enkelen snelden rakelings langs hem zodat hij hun gejaagd ademen en het ruisen hunner gewaden horen kon.

Een der meisjes was in het veld gebleven en stond in den maneschijn dicht bij den mangoboom. Haar kleed was bloedrood, maar een dun grijs sluiertje hing over haar schouders neer en dempte het felle der kleur die, nu doffer en dan weer opglorend, een as-overdekte gloed scheen, waarin haar lichaam bewoog en genoot.

Maar naast hem, in dwergachtige palmstruiken, hoorde hij geritsel en een zilverig gelach.

Schuw zag hij om en ontwaarde een ander meisje dat zich naast hem verscholen had.

Zonder uit haar schuilplaats te treden riep zij, zacht, haar vriendin, die in het rode kleed, en zij riepen over en weer met klare welluidende stemmen, maar hun woorden verstond hij ook nu niet; zij schenen te beraden wat te doen met den vreemden indringer.

Zij waren niet verschrikt noch bevreesd, zij voelden zich blijkbaar veilig in hun nachtelik domein, maar wilden van de hun vreemde verschijning het geheim raden, en, steeds nog glimlachend, traden beiden met levendige gebaren op hem toe en stelden hem vragen die geheime klanken bleven voor zijn verward gehoor.

Toen wezen zij hem op zijn speeltuig, beduidden hem hun zang te begeleiden.

Het meisje in het purpere gewaad trad weer in de maanverlichte weide en begon een lied te zingen, nu eens zacht als het fluiten van de nachtegaal en dan weer vol van toon als het vibrerend ruisen van een viool.

De hindoe had spoedig de melodie verstaan, streek langs zijn snaren en deed de geluiden van zijn speeltuig blij en weemoedig stijgen en saamzweven met de zang van het meisje. Iedere strofe van haar lied verwond zich tot een veruitklinkende vraag en van overal uit het woud klonk, van verre en van nabij, het veelstemmige antwoord der verscholen vrouwen.

De woorden bleven hem verborgen maar uit de melodie

verstond hij wel de betekenis van het lied, dat een samenspraak was tussen het verlangend mensenhart en de verholen heil- en ramp-bestemmende goden.

Steeds nader, steeds dichter nabij klonk het veelstemmige antwoord, meer en meer versmeltend tot een sterke éénstemmige reizang, en tenlaatste zongen allen samen, luid jubelend als het kwelen van honderde nachtegalen, het heldere, serene lied door de doodstille, maanverlichte nacht.

Angstig prangde de diepe stilte die dan volgde, slechts gebroken door de verre geluiden van het nachtleven der wouden.

Als een zwerm bonte vogels kwamen toen de meisjes van allerzijds uit de woudschaduw getreden en naderden met slependen tred of met vlug gedartel. En zij, die het lied geleid had, tilde zich van de hals een flonkerende juwelenketen en reikte die den hindoe toe als loon voor zijn spel.

Siddrend van vreugde borg hij dien schat in de wijde plooien van zijn kleed, en greep, op een wenk, weer in de snaren om de dans die volgen ging met zijn spel te begeleiden.

Vreemd en talloos waren de dansen die door de meisjes werden uitgevoerd op de wonderweide in den maneschijn.

Als bonte paradijsvogels en als slingers van op de wind voortzwevende bloemen bewogen zij zich in het ijle licht.

Als purper- en blauw-doorflonkerde golven van een waterval stortten zij zich voort, en dwaalden dan weer vereenzaamd her en der als fladderende kapellen.

En na iedren dans, die slechts door een korte rustpoze gevolgd werd, zag de speler zich beloond met goudstukken en diamanten, flonkerende juwelen en parel-snoeren.

Eerst had hij aan de woudrand staan spelen, maar was langzamerhand tot den vijver gedwaald en zat daar ten laatste aan den oever, verloren in de dromerige muziek die zijn snelle vingers optoverden uit de snaren, terwijl de meisjes rondom hem in het zachte oevergras als moede vogels, een voor een neerzegen en rustig luisterden, of, verder op het veld, in kleine groepen, dansten en stoeiden.

In den droom zijner melodieën verdwaald, en door de vreugde over een zo snel verworven vorstelike rijkdom en over de genoten schoonheid der zeldzame dansen bedwelmd,

tuurde hij voor zich uit naar de blauwe, omzilverde lotuskelken die de meeldraden zacht-geurig uitstrekten in het maanlicht.

Hij voelde de bedwelming zwaarder en zwaarder worden.

Zacht klonk een meisjeslach naast hem en van rondom luidde het lachen als gouden klokjes.

Zijn speeltuig ontgleed aan zijn vermoeide vingers en een lome donkerte drong vanuit zijn hart op naar zijn brein.

Toen zag hij het gelaat van het meisje met het karmijnrode kleed over zich heenbuigen. Haar gewaad was van de schouders neergegleden. Hij zag de blankheid van haar armen en van haar donzige borst en zijn blik dook duizelend in de donkerte harer ogen, die boven hem gloeiden als verterende zonnen. Haar weke, fel-rode lippen drongen zich warm en begerig aan de zijne. Steeds nog hoorde hij het lachen dat nu wreed en pijnlik scherp trilde in zijn hoofd. Hij sloot de ogen en zonk langzaam in een zware, doffe slaap.

Toen hij ontwaakte, voelde hij de gloeiende zon door de brede bladeren van een bananenboom op zijn lichaam neerbranden. Vóór hem flonkerde en blikkerde de staal-blauwe gloed van de Yamoena, die haar lome golven voortdreef naar de heilige Ganges. In de lage palmenstruiken naast hem hing zijn speeltuig; daarachter verhief zich, een ondoordringbare haag, het dichte, steile bamboeriet.

De pankaja had hare kelken geopend voor het hete zonnevuur en pronkte in de stille rimpelloze kreken nabij den groten stroom, maar haar geuren drongen niet door tot waar hij zat; slechts de vochte reuk van moerassigen grond en rottend riet omzweefde hem.

Zijn hoofd was als door een knellende band omnepen, pijnlik klemmend boven de brandende ogen en zijn polsen voelden koortsig verhit.

Hij trachtte zich op te richten, maar de hete zon sloeg hem blindend in het gelaat en hij liet zich dof weer neerzinken op den moerassigen grond.

Toen bezon hij zich op den nacht.

Weer zag hij, als een ver visioen, de bloeiende struiken der gouden atsjoka en de rijkbloesemende mangos, en daartussen de week bewegende fijne gestalten in de kleurige soepel-

geplooide gewaden, en weer hoorde hij het sonore gezang en het zilvere geluid van een heldere vrouwelach, dat heller en scheller klonk en ten laatste scherp door zijn koortsig hoofd trilde met een pijnende metaalklank, schrijnend als een tergend venijn.

Plotseling richtte hij zich halvelings op, doorflitst van een snelle gedachte en haastig tastte hij in de plooien van het kleed dat zijn lenden omgordde.

Een stralende lach brak uit zijn gelaat toen hij de stenen voelde die daar verborgen waren.

Doch toen hij zijn hand terugtrok, vond hij geen smaragden noch juwelen, maar duistere, grauwe keizels slechts en verlepte, vergeelde bladeren.

Apsarasen - mompelde hij en een bittere grijns vertrok zijn matte gelaat - Apsarasen...

Maar opeens zag hij opmerkzaam terzijde. Een zoete geur van beminde bloemen was plots opgewolkt, en doorwierookte de lucht rondom hem. De zon, hoger gestegen, viel breder nu door de schuttende bladeren en deed de welkende bloemen die naast hem lagen zwaarder geuren. Ten halve in de plooien van zijn kleed verborgen en op de plek waar zijn hart gerust had, vond hij de stervende bloemen van atsjoka en tsjirisha, mangobloesems en blauwe en witte lotuskelken.

De pijlspitsen van Kama - peinsde hij, de bloesems in de hand houdend met angstige eerbied, - de pijlen van den minnegod? Maar hoe zal ik die in zulk een droom bemind heb, de liefde in dit leven vinden? Laat mij geen keus, o dood! - fluisterde hij zacht.

In de blakende zon zat hij dien gehelen dag aan den oever van de Yamoena, die zacht-klotsend, zacht-plassend langs de weke randen spoelt en dorre struiken en verwelkte rozen meevoert naar de lager doorstroomde landen.

Drie nachten later toen de Hemelwachter in het oosten opblonk boven Benares, dreef zijn rustige lijf door de stad der marmere tempels in de gewijde golven van den heiligen Ganges.

VI
De Witte Bruiden

Door wouden die zich uitstrekken langs den voet van de Himalaya slingeren zich eindeloze moerassen, eeuwig verdoken in den groenigen schemer van dicht, lianendoorwonden bomenloof.

Nimmer dringt het zonlicht vol door tot de oppervlakte der zwarte meren. Geen bloemen, slechts groene, gezwollen, dikbladige planten bedekken de sombere watervlakte. En ook de wind vaart nooit door de eeuwige schemering der trage dampen, die in de broeiende hitte gekweekt gestadig opstijgen uit het moeras. Zwarte, rimpelloze spiegels gelijk zijn de uitgestrekte doodse vijvers, waarvan de ondiepe bodem, door verteerde boomstammen en rottend gebladerte bedekt, zich hier en daar eilandsgewijs opheft, of als de rug van een slaperig woudmonster doodstil opdoemt in den schemer dier tijdeloze eenzaamheid.

Onbetreden door mensen en dieren, wier adem niet bestand zou zijn tegen de smorende dampen, ligt het woud in een ongerepte stilte, een stilte van dodelike verschrikking.

Geen blad beweegt, geen takje kraakt, geen slang beroert de varens of schuifelt langs de zwammen, geen hart klopt er, geen adem hijgt er.

Wee de sterveling, zo hij in deze geluideloze atmosfeer verdwaald raakte; hij zou met zulk een stijgende angst luisteren naar den eenzamen klop van zijn bloed, dat zijn hart wel barsten moest onder de waanzinnige spanning van zijn aandacht en zijn keel saamgesnoerd wierd in de worgende benauwing van zijn luisterend maar hoorloze oor; want ook niet een bijtje of simpel mugje zelfs doet er de lucht met zijn vezelachtige vlerkjes trillen.

Daags brandt de zon op het loverdak der bomen en snachts schijnt het bleke dode-licht van de maan op het roerloze moer.

Maar als snachts de wereldloze maneschijn neerdaalt op het gewelf der bladeren, en hier en daar een verdwaalde straal op de poelen zinkt, roert zich een schimmig geruchteloos leven in de geheime nissen der donkerte.

Dan ontwaken de meermeisjes en de meervrouwen uit de verscholen woningen van het moer.

Grillig als warrelende dwaallichten drijven de lampen van hun ranke boomschors-bootjes her en der. Maar geluideloos want zij zingen noch spreken. In den schemer verglijden hun blanke lijven als reven van maandoorschenen mist.

Schoon zijn zij, de meervrouwen, schoon van gedaante, als de gestalten die door de blinkende spanning der menselike dromen treden en hun aangezicht is betoverend van innemende bekoring.

Hier, in deze donkerte, worden zij geboren en ontluiken in het leven als blanke waterbloemen. Hier roeren zij zich nauweliks maar groeien lijdzaam op in de stilte van het moeras.

Hun lichaam is wit, en niet gebruind als dat der vrouwen van het zuideliker zonnige land; over hun fijne haren speelt een rossige gloed. En hun ogen zijn teer en zien steeds uit als in een verre weemoed.

De stilte en de eenzaamheid heeft smartelike trekken in de weke zachtheid van hun aangezicht gelegd, zodat zij de harten van de mensen die hen aanzien, ontroeren.

De mensen die hen aanzien...want zodra zij, die zelf in menselike gedaante leven en groeien, in blozende, maagdelike schoonheid gerijpt zijn, verlaten zij te middernacht de zwarte wouden, en zwerven door de dorpen van Indië, over de bergen en langs de dalen der stromen.

Daags voor de felle zon gescholen in het breed-bladerige lover, of weggedoken onder de oppervlakte der meren en rivieren, zetten zij in de maannachtstille landen hun tocht voort, van dorp tot dorp, van stad tot stad.

Snachts reizen zij, als de maanbloem aan den hemel bloeit, en in luchtige gewaden, waardoor de blankheid der fijn-door-aderde huid oplicht, naderen zij de jonge Indieërs, de schone en jonge mannen van het strijdbare volk, naderen zacht de legerstede waar zij sluimeren en drukken hun een heimelike kus op de rustig ademende mond.

Zo zwerven de nachtbruiden zwijgend voort, elk in de eigene doodse stilte tot zij den begeerden minnaar vinden.

Wee het hart van wie, na zulk een kus, ontwaakt in den gulden glorie van den morgenschijn.

Verdwaasd en verbijsterd zoekt de minnaar der verborgen bruid zich aan zijn dagtaak te ontwinden, dwaalt langs de onzichtbare sporen van haar schreden uit zijn dorp weg en verlaat zijn vrienden om, met een ontembaar verlangen in de verteerde borst, noordwaarts te zwerven, voort, immer voort, hongerig en koortsig, tot hij in vroegtijdigen dood verkoeling vindt voor een onlesbare dorst.

Nacht na nacht gaan zo de witte gedaanten door de woestijn der stilte.

En schoner dan ooit stond een der tengere meermeisjes in haar doorschijnend wit gewaad op de dorpel van de slaapzaal, waar de jonge prins Vasoemitra temidden zijner schone prinsessen sliep.

In de wouden rondom het paleis waren de hongerende roofdieren ontwaakt en van ver dreunde het gebrul der leeuwen, somber en schor. Krijssend fladderden de verschrikte papegaaiën door de kruinen der palmen en uit de verre woestijn woei het klagelik gejank aan van den naar lijken hongerenden jakhals.

Bleek straalde de maan neer op de brede kanalen die zich rond het koningsslot ringden, en fonkelde blauw in de stalen wapenen der speerdragers die langs de muren van het paleis, als beelden beweegloos, gedoken zaten.

Door de hoge boogvensters trilde het maanlichtgestraal op de marmere wanden van de slaapzaal en het licht lag doodstil gevlekt op de gelaten en blanke leden der vorstelike vrouwen, wier nachtgewaden en sierselen hier en daar blonken en flonkerden met onzeker getril.

Doch in het diepe duister aan een der wanden, op een brede verhevenheid, waarrond het gedempte licht van zilvere lampen, sluimerde de jonge koningszoon.

En in den ingang van de slaapzaal stond, gelijk een witte vlam, de bleke vrouw die uit de noordelike wouden kwam; en schuchter stond zij daar, een vreesachtig meisje.

Niemand zag haar en haar tred beroerde niet de rust van de sluimering.

Schroomvallig trad zij voort en de purpere bedgordijnen terzijde schuivend met de ranke arm, boog zij zich aandachtig neer over het gelaat van den dromenden prins.

Langzaam opende deze de ogen en zonder verwondering zag hij de schone verschijning naast zich in het huiverende licht.

Ademloos zag hij haar in de grote weemoedige ogen en een overstelpende smart trilde in zijn borst.

Toen lei zij haar rechterhand zwijgend op zijn hart, en zich tot hem neerbuigend kuste zij hem met open ogen op den mond.

Hij zag de langwerpig-gespleten, wreed-gelijnde ogen, en hun diepe blauwte die een bange zaligheid in hem deed overvloeiën.

Heet brandden haar sterke lippen aan zijn mond en zijn hart rilde als van doodskoude doorhuiverd toen hij de fulpen zachtheid harer jonge borst aan de zijne voelde.

De zoete geur van waterrozen daalde tot hem uit de ontbonden wrong der haren die als ragfijne zijden draden neerhingen op zijn schouders.

Haar nabij-zijn scheen hem tijdeloos van duur en het schijnsel harer smartelike ogen overstelpte hem met een vreemde, machtige ontroering die zijn lichaam verlamde en zijn adem krachteloos heenvloeien deed.

Lang bleef zij over hem heengebogen en dronk hij in pijnlike verrukking de schoonheid en de weemoed van haar doorvorsende ziel.

Maar toen het maanlicht flauwer werd en de dag naderde, richtte zij zich langzaam op en nam haar koele hand van zijn hart.

Ritselloos vielen de purpere gordijnen rondom hem dicht en op zijn legerstede bleef hij met moede, gesloten ogen liggen en hoorde in zijn ziel een dof geruis als de val van verre wateren. Geluideloos schreed het witte meisje in haar soepel gewaad door de ruime hal en verdween in den schemer van het slotpark.

De dageraad gloorde nog niet, maar reeds waren de dieren van het woud verstomd en alleen de vogels ontwaakten meer en meer met fluitend getjilp en schel getwetter.

De prinsessen rezen op en ontstaken stil de wierookvaten waaruit de geurige roken zich spreidden door het paleis, en in de koelte van den schemerigen morgen begaven zij zich

met hunne slavinnen naar de vijvers, tot het uchtendbad.

Doch roerloos lag prins Vasoemitra op zijn legerstede met gesloten ogen en waakte in zijn droom.

De Yavana-vrouwen die tot hem kwamen om hem te verfrissen, waagden niet hem uit zijn krampachtige rust te wekken, zo ontstelde hen de uitdrukking van zeldzame smart en tegelijk ook van verheven hartstocht die uit zijn ziel aan zijn gelaat opbloeide.

In zijn droomwake zag de prins steeds het gelaat van het meisje uit de verte naar hem toegewend, en voortdurend dronk hij als een zoet-bedwelmend gif het blauwe licht harer ogen.

Hij zag, in de lichtgloed zijner verbeelding, hoe zij door het park schreed, langzaam en lenig, hoe zij de beken doorwaadde, met opgeschort gewaad in de kristallijne vloed tredend, hoe zij haar weg vond door de donkere wouden tussen de lianenranken en door het dichtvergroeide bamboeriet, steeds zag hij haar voortgaan, blank in den bleken maneschijn van een immerdurende nacht.

En steeds ook brandde zijn hart, waar haar hand gerust had, met een gloeiende, schrijnende pijn.

De loomheid die zijn droom naliet ontvlood hem dien dag eerst langzaam, en zwaar viel hem zijn dagtaak. Hij glimlachte niet tegen zijn vrouwen die hem met koesterende zorg en helle blijheid omringden en wier kwinkelerend gelach hem anders de uren verzoette gelijk een regen van hemelbloemen. En bij zijn wapenoefeningen weifelde zijn hand als nooit voordien, en zijn lievelingsros zelfs herkende in den rijder niet meer zijn vroegeren meester.

Ook leek het hem of de zon door een floers van dichten damp op hem neerscheen en als hij op zag naar de schone prinsessen die hem verzelden, schrok hij van de vale tint hunner gebronsde huid en van het doodse licht in hun rouwdonkere ogen; hem scheen de starrre glans ervan als de verre blik van een lang-voorheen verloren dode.

En in den nacht die toen volgde, lag hij weer slapeloos en eenzaam op zijn rustbed, en zag, zodra het maanlicht door de vensterpoorten in zijn slaapzaal viel, het visioen van het voortreizende, steeds tot hem terugblikkende meisje.

Zij zag hem nu aan met dezelfde weemoed, doch ook met een uitdrukking van stil verwijt.

Hij voelde de pijn van zijn hart heter worden.

Hij zag, in zijn droom, hoe zij op een breden stroom, in een smal bootje, voortpagaaide langs een heuvelachtig land; en heel in de verte, achter de heuvels, schemerde de zilvere sneeuwtop van den Gaurisankar.

Hij zag hoe zij vlug, vlug voortroeide, onbekommerd om de schuimende stroomversnellingen, in de bochtige kreken en zijstromen steeds haar weg vindend. En almaar staarde zij, omziende, naar hem, met een verlangende vraagblik.

Dien volgenden dag voelde hij zich gelijk een oud man, zijn haren waren vergrijsd en, eerst donker golvend tot over zijn schouders, hingen zij hem nu sluik in den nek. Zijn lijf was vermagerd en zijn handen beefden voortdurend.

Hij voelde dat de prinsessen hem met nieuwsgierigheid en verwondering aanzagen, doch die verwondering was koud en verkillend en de liefde die eens in hun ogen gegloeid had en de trouwe zorgelikheid van hun koesterend medelijden was gevloden.

Zijn bedienden waren dienstvaardig en hoffelik maar ook hun ogen zagen koud langs hem heen en niet meer met hevige bewondering en bevende vrees, gelijk te-voren.

Toen voelde hij zich bitterlik eenzaam. Het scheen hem alsof hij reeds gestorven was.

Het gelach der vrouwen klonk nog zilverig rondom hem, doch hij wist dat het niet hem meer gold. Hun schoonheid zag hij door een vervagend floers en de bloesems der pronkende bomen in zijn lusthof hingen, als door de zon verschroeid en verwelkt, aan fletsbladige ranken.

Zijn dagtaak volbracht hij nauweliks, doch niemand betoonde zorg over hetgeen hij verzuimde.

Het leven ging voorbij hem; zijn deelname eraan was nodeloos.

En toen hij dien nacht wederom eenzaam wakend op zijn rustbed lag zag hij de blauwe ogen zijner witte bruid van zeer nabij. Weer voelde hij met een huiverende rilling het

zachte vlees harer bloemtedere borsten aan zijn keel en de brandende kus harer sterke lippen op zijn mond.

Toen, wijkend als een verschietende pijl, stond zij plots in een diepe verte, ver van hem in een vreemd land, bij een grillig-gevormde donkere vijver, die gedeeltelik onder zwaar en laag kreupelhout wegdook.

Hij zag haar staan tegen de wand, de groene wand van het boomloof; hij zag haar langzaam, langzaam daarin wegwijken zoals een die dodstil in een rimpellozen stroom verzinkt. En toen zij verdwenen was trilden nog een wijle de groene blaadjes der struiken, maar haar ogen, haar troostende, weemoedige, verlangende ogen waren verdwenen, waren weggezonken in het groen.

Dien morgen stond prins Vasoemitra vóor het dóorbreken van den dageraad van zijn legerstede op. Hij zag rondom zich, waar de jonge prinsessen, zij die hij eens had liefgehad, in hun roerloze schoonheid sluimerden, als bloesemknoppen fijn en teer, broos en rank in hunne onverhulde blankheid.

Maar de bekoring hunner lieftalligheid, die hem eertijds ontroerde, drong nu niet door tot zijn hart.

Hij verliet blootsvoets zijn paleis en de Yavana-vrouwen van zijn eens zo zorgvolle lijfwacht, sloegen geen acht meer op zijn vroegtijdig dolen door de hallen en de tuinen.

Zo ging hij onopgemerkt verder, verliet de lusthof aan de noordelike grens en kruiste den heirweg.

Aan den rand van dien weg zat een oude bedelmonnik die zich ontsteld voor den vorst neerboog toen hij dezen zag naderen. Hij herkende den prins, niet aan zijn gelaat dat verouderd en vermagerd was, doch slechts aan de gouden smaragdenketen die hem om den hals hing, die hij nu zwijgend den bedelaar voorhield, hem tegelijk op zijn armoedige pij wijzend.

Verdwaasd van verbazing ontdeed de arme man zich van zijn schamel kleed en prins Vasoemitra, in de rossige dracht der monniken gehuld, zette zijn tocht naar het noorden voort.

Dagen lang reisde hij door de wildernis. Hij herkende de paden, de lichtingen en de beken die hij Haar had zien volgen en kruisen in zijn wakend gedroom. Daags spijsde hij zich

met de vruchten en voedzame wortelen die hij in het woud vond en snachts trok hij verder in zijn verbijsterde eenzaamheid, de felle gloed van zijn hart als een brandende wonde. Haar gelaat lokte hem, bond hem als een toonloze toverzang. Ook het bootje van boomschors vond hij in den bergstroom en in den nacht stroomopwaarts pagaaiënd en moeizaam voortschuivend door de doodstille lotusgroepen, meende hij het licht van de late maan te zien fonkelen op de gletschers van den Gaurisankar. En ten laatste, na een uitputtende reis van weinige dagen, stond hij, een nacht, voor de groene wand van 't maandoorschenen kreupelhout waar hij Haar had zien verdwijnen.

Zijn hart klopte pijnlik en hoorbaar.

Hij voelde dat zij nu nabij hem was en dat hij haar blanke lijf als een bloem zou zien schemeren door het weifelend duister van den woudnacht, dat hij het lavende blauw harer wrede ogen weer over zijn ziel zou voelen zinken als een verkwikkende koelte.

Voort ging hij, voort over den zompigen grond en de benauwde dampen van den vochten bodem beëngden zijn borst.

Dichter en ondoordringbaar welfde zich het groene loof boven hem en de nacht rondom was zwart en geluideloos als een sluier van den dood.

Slechts het bonzen van zijn hart, het dreunen van zijn bloed, hoorde hij luider en luider aan zijn slapen.

Toen trad zijn voet in kille plassen, door verteerde bladeren, en hij zag in de zwartende duisternis vóor hem, schimmige lichten drijven, wijkend en zwenkend, als wenkende lampen, doch ver, heel ver. En een lichte, witte gestalte scheen voor hem uit te zweven, nu eens oplichtend uit de duisternis, dan weer vervagend en verwolkend.

Neerhangende lianen versperden hem den weg, en toen hij die uiteenboog, zag hij vóor zich een zwarte vijver wijd en schier eindeloos. Het loof der bomen omhoog was ijler en liet een zwakken bleken lichtschijn door, die gelijk een lijkwade over het water hing. Donkere gedaanten, gelijk de gestalten van reusachtige waterdieren, doemden zwart op uit de glimmerende spiegeling die een vreeselike afgrond scheen te verheimeliken.

Maar ontzettend was de stilte waarin hij de dreun van zijn bloed slechts hoorde, het bloed dat door de dunne wanden stormde en zijn gepijnde hart schier te breken drong.

Angst om zijn krankzinnige eenzaamheid greep hem aan de keel. Hij deed enkele passen voorwaarts en stond tot aan de knieën in het water van het zwarte moer. Hij sloot rillend de ogen en bleef doodstil staan.

Toen brandde plots een helder licht achter zijn geloken ogen op in zijn doorhamerd brein.

En in dat licht zag hij het blanke meisje voor hem oprijzen uit het zwarte water, en zacht lei zij hare koele armen als lotusranken om zijn hals.

Haar gelaat was dicht nabij hem, de leliëngeur harer lokken drong bedwelmend in zijn bezinningloze ziel. En alle banden die hem nog aan het leven hechtten vierend, liet hij zich langzaam, langzaam met haar zinken in dien stilsten, zoetsten droom, die nooit ten einde raakt.

Elegie
Door
François Pauwels.

I

Ach, zie, hoe zijn de jaren mij gegaan
als dorre blaren op een' snellen stroom
en ik blijf droevig op den oever staan:
in 't eenzaam land, een oud' en doode boom.

De wolken mijner stemmingen, zij drijven
als door een ongeziene hand geschoven
over mijn hoofd en doen verborgen blijven
het blauw der blijheid dat ik weet daarboven.

Waar is de zon en waar is de muziek
van klare vogelkelen, waar de wind
die geuren stuift van Lente's donzen wiek,
waar zijn die heerlijkheden zoo bemind?...

't Leeft alles in herdenking nog alleen,
't herdenken dat geen herfst of winter kent,
het bonte land van 't levende verleên
waar iedre vreugd wordt weemoed in het end,

waar ieder ding staat met verdoofde kleuren
en tint met tint tot vaagheid vloeit ineen
en over bosch en stille weiden heen
de scheem'ring ligt van 't werkelijk gebeuren.

Maar evenals soms in het park een plek
van donkerheid en schaduwrijke zwijg'nis
wordt in zijn ernst gebroken door de vlek
van een wit marmerbeeld dat daar altijd is

een vreemde blankheid in den rouw van 't loover,
een bleeke ster in 't nachtelijke zwart,
zoo zijt gij, kind en koestring van mijn hart,
in der bepeinzing land de stille toover

van reinheid en van teerheid nameloos,
de majesteitelijk-gerezen maan
die over Al doet medelijdend gaan
heur maagdlijk licht, dat schuchter is en broos...

II

O, Gij!...Nu lig ik op mijn eenzaam bed
en lusteloosheid stremt mijn moewe denken
en in de walmen van mijn cigaret
zie 'k U, gelijk een ijle geest mij wenken.

Ik houd den adem in en hoop en wacht
of gij zult komen aan mijn zijde dalen
en heel uw heerlijk lijf, waarnaar ik smacht,
ontdoen zult van de nevelige voilen

die 't sluierend omgolven met een waas
van zwevend violet, dat smijdig kronkelt
als geur'ge rook uit rozige offervaas,
omhoog, waar fijn de cigaretpunt fonkelt,

en of ik voelen zal uw armen rond
mijn hals, uw lippen de gezonde en vochte
plots heftig op het branden van mijn mond -
twee rappe vogels die te paren zochten, -

en als de zachte vlerken van een zwaan
op mijn vereenzaamd hart uw milde borsten
zoo dicht, zoo dicht, dat huiverend zal gaan
de zaligheid van mijn bevredigd dorsten

langs rug en kruin in stroomend-koelen ril
en dat mijn half geloken, zwijmende oogen,
door 't rag der wimpers zullen schouwen stil
in d'uwe, waar z'een ziel gemoeten mogen,

wier diepte raadslen houdt als 't leven zelf,
verborgen werelden, ontastbre sferen,
een ziel, die lijk het maatloos nachtgewelf,
de kleinheid die haar ziet, tot God doet keeren...

III

Is er in deze stad dan niets van U,
geen straat, geen gracht waar gij zijt langs gegaan
en moet ik hier, waar niets u kent, dan nu
geheel alleen en als een vreemd'ling staan?...

O, waart ge maar een enkle maal geweest
in deze plaats van doodsche dorperheid,
in dit gestorven huis, waar ik het meest
moet denken aan wat uren van mij lèit,

in deze kamer, waar 'k mij heb omringd
met oude, trouwe dingen, lang gekend
en in wier wezen het verleden zingt
wel innig, maar bedeesd en als ontwend.

O, waart g'er maar geweest een enkle maal,
't zou alles dan van U doorhuiverd zijn,
gelijk soms nog in een verlaten zaal
wat bloemenreuk herinnert aan 't festijn,

gelijk de kast waar moeders kleeren hingen
nog altijd iets, iets liefs behouden heeft
en in de straten die wij samen gingen,
niet waar, mijn kind, wat van ons beiden leeft.

Maar koude en stugge vreemdheid overal
en menschen in rechtvaardigheid bevrozen,
gesteven zieltjes, in den Heere pal
en die gehandschoeid plukken 's levens rozen,

gepraat van slimme buurtjes, boozë oogen,
wantrouwig loerend achter 't stijf gordijn,
van 't landlijk leven de doortrapte logen,
maar wel een beeld van kleinheid en venijn.

En denk ik daaraan, neen, dan blijf, mijn kind,
blijf waar gij zijt, in onze goede stede,
ik weet hoe 'k U en hoe gij mij bemint
en die gedachte geeft mij kracht en...vrede!..

Najaar
Door
J. Jac. Thomson.

Voorzang

Dichter, wie verstout zich achter
Uwen weefstoel keurend, kiezend,
Eigen lach noch lonk verliezend,
Allerhoogst vonnis te wijzen?
Dichter: eeuwigheden-wachter,
Wat uw verzen mededragen
Van Gods winnen en Gods wagen
Kunnen 't aardgeboornen prijzen,

Of kan blaam van menschenkindren
Klimmen tot die zaligheden.
Waarheen gij langs vele treden
Opgingt, ree en zingensrad?
Nimmer zullen woorden hindren,
Schenden niet en niet verhoogen
Wat gij onder hemels bogen
Hoordet, zongt, op 't klimmend pad.

Herfstnachten

I

In het huis van den nacht
Houd ik wacht
Tot de dag in de zonvlam opgloeit,
En de zilvren fonteinen niet zilvren meer schijnen
Maar haar water als kleurloos vervloeit.

Hoor: de stem die nu spreekt
en uitbreekt,
Als een bloesem der ziel, uit het hart
Van mijn hart heft met eenen haar teedere weenen
Omhoog, aan gedachten ont-ward.

Liet zij niet op den duisteren boôm
Van haar droom
Den droesem die nimmer verzaadt?
Naar des einders paleizen, waar d'uchtenden rijzen,
Keert zij het verklaarde gelaat.

O mijn ziel in den nacht
Houd maar wacht,
In het huis van den tijd waar de vlucht
Van het uur dat behouden, mijn peinzen vergoudde
Ruischt als een storm aan de lucht.

II

Onder den hemel jaagt de wind,
En de kleine sterrelichten staan

Om de bleeke flambouw der angstige maan;
Tot de kim hangt een vaalgroene tint,
Waar de nevel sluiert als rook -

In dezen nacht van beginnende rouw
Heeft de herfst zijn wildste violen gestemd -
En de zomer (zijn aâm hijgt alreede beklemd,)
Wankelt heen naar het woud door de welke landouw,
Wijl de laatste vogel verdook.

Maar nu smarten worden geleden, beweend,
En de bleekgroene nacht aan de kim
Buigt omneer, reikt omhoog, is mijn klim
Langs de helling waar schoonheid versterft aan 't gesteent',
En toch immer weer schoonheid ontlook.

III

De maan heeft haren troon aan zuidertrans beklommen
En flakkert met haar schaûw en waaiert met haar glans
Tot in het duister rijk der dichte boomen-drommen -
Waar haar een oopning lokt, daar grijpt zij hare kans.

Zij vond het stille meer en de gepluimde rieten
Die zich vol-dronken aan 't geruisch des montren daags -
Zaagt ge over 't gladde vlak geen zilvren vleug verschieten,
Een lichte gloor die glijdt en 't glimpen van iets vaags?

De maan: ziedáar, zij heeft de linden nieuw belooverd
Met meer dan 't loof dat ree een schoonen dood gemoet,
Aan 't witte huis, in manenacht betooverd,
Ontvlucht, gaat door het vochte gras mijn voet,

En 'k zie het ijle licht op 't veld zich openrollen,
De heele horizon wordt bleek van deze pracht:
Zóo is het schoon geluk dat in de overvolle
Bekers der eeuwigheid de dorstge lippen wacht.

En over 't sluimrend zaad in toekomsts donkre velden
Geborgen, luidt de herfstnacht zaalgen zang,
Zoo vaak gebeid, vernomen al te zelden,
Eén lange lust en nimmer toch te lang.

Zie, in dees wereld gaan mijn voeten schuchter loopen,
Tot waar het meer glanst met zijn licht gelaat,
Opdat ik in Gods vloed de moede leên mag doopen
En wachten dáar, aan 't riet, den nieuwen dageraad.

IV

't Geblaf van een hond op de straat
Geeft mij maning van stilte in het huis,
Waar het daaglijks en dartel gepraat
Verschool voor het nachtlijk geruisch;

En de stilte zoo vol en zoo wijd
Legt zijn suizende, vleugende vlerk -
Mijn hart, nu weldadig bereid,
Schikt zich weer tot zijn eenzame werk.

Het oog ziet de letters van 't boek,
Zoo gedwee in het licht van de lamp;
Och of nu wat wijsheid ik zoek
Brak als goudkern uit tijdlijken damp.

Wat is in 't verhaal dat ik lees,
Dat in aandacht mij bindt en ontroert,
Of mijn ziel mede daalde en rees,
Op een eeuwigen stroom omgevoerd,

Wat is in 't verhaal van die stem
Van dien mensch die de kinderen riep,
- En zij kwamen, gezegend door hem -
Dat mijn ziel wekt, die dagen lang sliep;

Wat is in 't verhaal van den man,
Wiens kleed aan de roovers verviel,
- Zij verwondden en lieten den man
Aan Jericho's weg - dat mijn ziel

Zacht gaat weenen om 't poovere lot
Van den mensch met zijn droeve gezicht:
Gansch droef van den arme, den zot,
Zelfs droef als hem blijheid belicht?

Dan sla ik het boek elders op,
- Hoe vol is de stilte en zoo wijd -
En ik luister naar Gods harteklop
In het hart van dees eeuwigheid.

Mijn ziel is zoo vroom-bedeesd als
Een meisje dat gaat in de straat,
Een wit plooiseltje omkringend haar hals
Boven 't rouwzwarte gewaad,

En haar vingeren, witjes en fijn
Houden 't boekje; haar oogleên zijn neêr -

Ik zag haar en dacht toen hoe rein
Is een meiskelief gaand ‘tot den Heer’.

Zoo leeft nu mijn ziel binnen in
Mij - aan háár breekt de tijd,
En een innerlijk licht stiert mijn zin
Door de nachtstilte vol en zoo wijd...

V

Nu slaapt gij
Mijn liet
In dees nacht,
Als een vogelken slaapt in zijn nest,
En de nacht bindt haar uren te saam
Met het zilveren koord van de maan,
Kort uw rust tot steeds schameler rest,
En de klok slaat zijn merkende wacht.

Nu slaapt gij
Mijn lief;
Op dees tijd
Sluipt het duister aan helling en kling,
Roept de doffer niet meer om de duif,
Staat roerloos het paard bij zijn ruif;
Alleen spreekt de ziel van elk ding,
En de vloedgolf van 't donker vloeit wijd.

Nu slaapt gij
Mijn lief,
En een droom
Bouwt wel achter 't gelokene oog

In schoonheid zijn nachtlijke werk,
In 't ijle als vast, zwak en toch sterk
Uit ziels diep tot den hemel omhoog.

Nu slaapt gij
Mijn lief -
En mijn ziel
Die den nacht en zijn eenzaamheid mint,
Is wakend met tijd en met maan,
En haar uren komen en gaan,
Maar elk uur geeft zijn tol welgezind,
Die als prijs aan haar liefde verviel.

Nu slaapt gij,
Mijn lief
En ik beid
In den nacht, die mijn hart heeft bekoord
Met zijn innige en sterlichte spraak,
Dat me uw inniger ooglicht weer naak'
En mijn ziel uwer ziel stemme hoort;
Om mij duistert het werk van den tijd -
Nog slaapt gij mijn lief
maar ik waak.

Herfstdag

Nu zomers volle vreugd tot herfstig leed wil tanen,
Een milde en rosse zon het flikkrend vaandel heft,
Bevangt de weemoed mij om al het schier-vergane:
Word' in dit laatste schoon ook eeuwig schoon beseft.

Al viel het glanzend licht te middag van den hemel,
Op de gespreide sponde van gevallen blaân,

Al zie 'k de boomen ijl en ijler elken schemer
Tegen den purpren zoom der bleeke luchten staan,

Al welkt de dag met 't daaglijks lóover-welken,
En is elk perk verflenst van bloemen, uitgebloeid,
Al wiegen schaamler steeds gele en oranje kelken,
De Indische kers, de schutting langs gegroeid,

Toch drijft een vreemde drang, tusschen de blaân die vielen,
Naar 't pad, waar 't loof in herfsts doorzichtig huis,
Steeds ritslend voor den voet en ruizlend om de wielen
Gedreven door den wind, een huis bouwt van gedruisch,

Een huis, waarin de ziel, wier matigend begeeren
Nog vraagt naar dieper vreugd, hunkert naar schooner schoon,
De dagen van 't verleên ziet tot zich wederkeeren,
Uit heerlijkheid die sterft wint heerlijk lévens-loon.

Kom dan; gaan wij des weegs en treden wij te gader
Langs beek en bosch, door wei- en akkerpracht,
En blijven altijd ver, en komen altijd nader
Tot wat geen oog ooit zag, geen denken had bedacht.

Ai mij, zie daar dees onbewogen vijver:
Breukloos weerkaatst de hemel in zijn kom;
Geen steenworp scheurt zijn vlak, in geen vermeetlen ijver
Voert hier een roeiersman zijn planken bootje om.

De klimop hangt aan de eik, maar losgelaten ranken
Zoeken gestaag op wind te vluchten - wie
Is 't die hier spiedt en hóórt? want de verborgen klanken
Des zomers klinken nu, soms klaar soms war, en zie

De bijkans heiligheid van de verlaten parken,
De weemoed bij de zelden meer gezochte bank -
Een enkle man staat traag 't bruin blad bijeen te harken,
Dan houdt hij op en staart ver door de boome' en lang.

En door de lanen gaat, als ging zij onbewogen
Door 't schoone, een vrouw in rouw met moeden voet,
Als leefde zij alleen in 't droeve van haar oogen,
En voelt niet dat haar leed als vreugde sterven moet,

En hoort niet dat het park de echo's van het verleden,
Zoo lang bewaard, prijs geeft aan 't luisterende oor,
En dat de herfst die sterft in middagglans van 't heden
Haar eigen heden is - zij poost - dan gaat zij door.

Maar in den nanoen ver van de al te drukke straten
Gewerd aan ons wat meer is dan het kleed en 't brood:
Dees herfst is ons ten deel en wil zijn vrede ons laten,
Den vrede van de vreugd der schoonheid in den dood.

Gedichten
Door
J.C. Bloem.

1. Aan het strand

Gast van de zon en de zee
Wordt dit mij zeker:
Van uit ongeziene ree
Spoelt het geluk op een breker.

't Komt niet in een donkere menschenboot
Over het water gevaren:
Het nadert met elke golvenstoot,
Het drijft op de brandende baren.

Laat ik nu zijn in 't vuur van zand
Een blij vertoever.
Wie zich niet loutert in dien brand
Wordt immer droever.

Wie al te zeer 't geluk verlangt
En te veel streeft,
Voelt, dat hij boven geheimen hangt
Zoo lang hij leeft.

En de smart van zijn groote hart
Is even wijd
Als van wie nimmer de vreugde tart
En onmachtig lijdt.

Hun is de blijdschap slechts beschoren
Die, zooals ik,
Een wijl het warme zand verkoren
Voor lach en snik.

Daar gloeit uit hemelblauw en kust
Iets op mij aan:
Als ik maar stil en starend rust
Heb ik 't verstaan.

Laat mij dus lang met mijn leden
In de'aardschen brand,
De nacht doet mij wel weer treden
Naar 't menschenland.

Dezen dag drink ik mee
Uit zeldene beker,
Gast van de zon en de zee,
Vreugdig en zeker.

2. Ons Hooge Lied

Wij zoeken lang
En bang in onzer zielen diep
Of niet, gekooide vogel, riep
Een wondre zang.

Daar moet toch zijn
Een lied, dat heel ons wezen houdt,
En tot een beeld schept, onverflauwd
Van kleur en lijn.

Een lied, dat klinkt
Als van een zilvren snaar 't geween,
Die hangt naar alle winden heen
En altijd zingt;

Dat onze smart
En onze vreugd zóó luide zegt,
Dat het èn vreugde èn smarte legt
In ieders hart.

En peinzend gaan
Wij naar nachtstil geworden woon
En willen woord en zuivren toon
Voor zucht en traan.

Bij 't open raam
Zien wij naar 't wijde licht der maan
En preevlen, waar wij droomend staan,
Een liefste naam.

Maar later vindt
De nacht ons in een star getuur
Naar zieleschijn, wiens witte vuur
Blaakt de oogen blind.

Van buiten spoelt
Het zomerdonker op ons aan,

Wij wilden ach zoo graag verstaan
Wat het bedoelt.

't Suizend lamplicht
Lokt vlinders tot zijn doodend heil,
Hun vlucht vleugt teer, een ampre wijl
Ov'r ons gezicht.

't Papier langs drijft
De roze schaduw onzer hand,
Die, eer een siddring haar vermant,
Wat woorden schrijft;

Schrijft, dan weer poost,
En angstig, machtloos krampt de pen,
Omdat wij moeten zwijgen, wen
Wij voelen 't broost.

En onze gang
Gaat rusteloos de kamer door:
Onz' schaduw wordt en gaat te loor
Op 't vaag behang.

Dan staan wij weer
Voor 't open raam in bang gestaar:
Wij zouden willen dalen naar
Het nachtland neer.

Langs stille straat
De stad verlaten voor het veld,
Waarover ons verlangen snelt
Naar welke baat?

Maar wij zijn loom,
Zoeken de sponde in laat geween
En wenschen van den slaap alleen
Een goeden droom.

‘Vandaag nog niet’
- Zoo zeggen wij ons zelf ten troost -
‘Wie weet, wanneer de morgen bloost
Vinden wij 't lied.’

De morgen komt
Als telken dage blond en pril,
Maar lam geslagen is de wil,
De zang verstomd.

- - - - - -

O, zullen nooit
Wij vinden wegen van gezang,
Waar 't licht van onzen diepsten drang
Stralend lang glooit,

En gouden boort
Door 't venster van wie woordloos lijdt?
- Die wordt verbijsterd en verblijd
Om wat daar gloort.

O moeten steeds
Wij dempen in de nauwe ziel
De stem, die klaagt om wat verviel,
De stem des leeds?

En als de dood
Ons wegvoert uit dit levensland,
Zal niets dan konden van dien brand,
Die vlamde en vlood?

3. Kerkhof in een oud stadje aan zee.

Het is zeer stil binnen de lage muren
Van deze alom verlaten, oude tuin.
Het gras deint hoog, waar rappe schaduws schuren,
En de wind buigt de boomen, kruin na kruin.

De gaarde is als met loover volgeschonken,
Dat zwaar-groen golvende muur-over bront.
Een dartle dans van vlugge zonnevonken
Speelt over mulle paân en weeken grond.

Daarboven varen de bewogen luchten
Van dezen winddoorvochten zomerdag.
Van verre komt een nooit-gestild geruchten:
Der zee kort-uitruischende brandingsslag.

En tusschen de wild-woekerende bloemen
Liggen de steenen, een verbroken rij.
Vogels geluiden, blonde bijen zoemen:
Men waant zich nauw den grooten dood nabij.

Slechts weinge kleine, halfverzakte kruisen
Sombren den vreemdeling, die afgedwaald
Van leege stadsstraat peinst, waar stilten ruischen,
Tot hem een weemoed in het harte daalt.

Een weemoed om u, ongekende menschen,
Wier graven hij met vromen voet betreedt,
Waar hij vermoedt uw lijden en uw wenschen,
Want alle leven heeft zijn wensch en leed.

Gij tuurdet lange Zondagnamiddagen
De zon'ge straat langs door een blauwen hor.
Kwam geen verlangen dan uw hart bevragen?
Kreundet gij niet in onderdrukt gemor?

Gij die uw dagen teldet naar het tampen
Der schaardge klok, die brekende uren kloeg,
Was er niets dat, na 't dooven van de lampen,
Met de nachtschaduw om uw hart heen sloeg?

Neen, want vaak traadt gij langs de keien wering,
Waar 't bittre schuim tot aan uw lippen woei.
Gij hebt de zee in iedere schakeering
Gekend, van morgendamp tot avondgloei.

Uw poovre levens hebben wèl geweten
Het grootsche, dat elk leven eêlt en wijdt.
Zoo mochten reeds uw dagen zijn: vergeten,
Zoo zij uw dood: schoone vergetelheid.

Tooneelkritiek
Door
E.v.G.

(Brief)

...Gij weet dat de beteekenis van De Opstandelingen, het lyrisch treurspel van Mevrouw Roland Holst-Van der Schalk, voornamelijk ligt in het onderwerp. De schrijfster koos daartoe den mislukten, russischen opstand dien wij beleefd hebben. Zij verdeelde hem in drie bedrijven: de nachtelijke overeenkomst van leiders en arbeiders, onder den indruk van den moord te Petersburg; - de tijdelijke verademing, gevolgd door de ten ontijde begonnen muiterij van soldaten, die het begin van den aanstonds mislukten opstand was; - de verschijning van de leiders voor den krijgsraad, en hun laatste oogenblikken.

Ga ik nu mijn indrukken van het spel na, dan ontmoet ik daar één oogenblik van dramatische spanning. Het is de woordenwisseling tusschen den soldaat en Petroff. Als de laatste gezegd heeft: ‘de tijden zijn niet rijp’ en de ander zegt: ‘Maar onze grieven zijn 't’ dan knettert er een vonk die naar de toeschouwers overspringt. Omdat door zijn voorafgegaan verhaal, zijn schaamte, zijn gewetensknaging, de soldaat sympathiek is geworden, boeit hij ons te sterker en wij beleven werkelijk een oogenblik dat buiten ons zelftreden, dat één-worden met de personen op de planken, waartoe een goed drama ons brengen moet.

Als mevr. Holst haar stuk een treurspel noemt, dan kan het enkel zijn omdat zij als het tragische daarin heeft willen

voorstellen de noodzaak voor den leider om zich aan het hoofd te plaatsen van een beweging die hij in koelen bloede ontraden zou.

Hieruit volgt, wat ook de waarheid is, dat de waarlijktragische personen in het stuk de leiders zijn. De beteekenis ligt in het onderwerp, zei ik. Ook in dien zin dat dit onderwerp zou kunnen gedragen worden door personen, ontleend aan de werkelijkheid, toch voldoende algemeen om getypeerd te kunnen worden, en als tooneelfiguren nieuw. Die personen zijn de leiders: de man Chrystaloff, de vrouw Maria, de grijsaard Petroff: de eerste meer volksleider, de tweede propagandiste, de derde grondvester van de sociaal-democratie in Rusland. Zij zijn de eigenlijke helden en worden aan het eind ook ter dood veroordeeld.

Het is in het algemeen zeker dat het niet mogelijk is iets op het tooneel te vermoffelen. Wat een tooneelspel *is*, blijkt voor het voetlicht zoo klaar als wat een boom is in het zonlicht. Goed of slecht spel doet daartoe weinig. De dekors doen beslist niets. De dekors waren in den Haag *in hoofdzaak* niet enkel goed genoeg, maar in hun soberheid en goede kleur dikwijls heel aangenaam. Toch had ik het gevoel dat ik ze missen kon, dat ik het stuk zonder hen verstond. Wat alles doet is het feit van de ruimtelijke vertooning. De geest wordt daardoor ontheven van een voorstellings-verbeelding, die door de lezing vanzelf wordt opgewekt, maar die toch inspanning vordert. Een deel van zijn taak is overgenomen door de oogen, met meer rust en genoegen geeft hij zich nu over aan dat luisteren dat een innerlijk schouwen is.

Het eerste bedrijf was lang. Het is een krachtig stuk. Maar die kracht ligt in het intellectueele. De verschillende soorten van arbeid zijn goed begrepen, - het bedrijf is breed gebouwd, - bovendien wordt dat sterke begrip gedragen door een forschen harteslag. Maar - *geen enkele van de personen is meer dan hartstochtelijk begrip geworden*. Allen blijven schemaas, en hun taal is, zelfs in aandoenlijke oogenblikken, zelden werkelijk, haast nooit op den man af, en herhaaldelijk retorisch. De personen, zoowel als de taal, zijn het tegendeel van dramatisch. Zij nemen ons niet gevangen, maar dwingen

ons, door de eischen die ze aan ons verstand stellen, tot verstandelijke koelbloedigheid. Zij sleuren ons niet mee, maar ze houden ons op, omdat ieder begrip, eenmaal gesteld, nog eens overgedacht en uitgeplozen en anders gesteld wil worden. Zelfs de soldaat, als hij het dramatische woord, omtrent de rijpheid van zijn grieven, gezegd heeft, moet daar nog eens op terugkomen, en dwingt de hoorders tot weerhoudende voorstelling en bespiegeling.

In het eerste bedrijf is dit element het eenige en ik heb zonder de minste aandoening het doek neer zien gaan.

Het eerste tafreel van het tweede is geheel lyrisch. Het stelt de begrafenis voor van gevallenen. De glans van licht, groen, bloemen en openlijkheid na het schemerdonker van de samenzwering in de werkplaats, werkt aangenaam. Maar ook komt onverbiddelijk het Ten Kate-achtige van veel van deze verzen uit.

Het feit van de openlijkheid ziet men. Ook hoort men de reden, als Chrystaloff van ‘onze zege’ en ‘nieuwverworven rechten’ spreekt. Maar door dit feit wordt nu tevens de voorafgegane samenzwering gescheiden van den opstand die volgen zal.

Die opstand ontstaat in het nu volgende deel van dit bedrijf alleen uit de door niets voorbereide muiterij van een regiment soldaten. Die muiterij komt niet alleen uit de samenzwering *niet* voort; maar ze wordt door de leiders niet gewild. Het besluit tot die muiterij, het eenige werkelijk dramatische moment in het stuk, is tegelijk het bewijs dat de personen van het stuk geen dramatische figuren *zijn*. Achter elkander worden zij door een onvoorziene gebeurtenis met onmacht geslagen, kunnen niets anders doen dan de berichten omtrent anderer strijden en vallen aanhooren, en, hoogstens, niet wegloopen als zij gevangen worden.

Het is de tragedie van de machtelooze leiders, die ook in het derde bedrijf, hun moed alleen kunnen toonen door toespraken.

Ik zei: de beteekenis van het stuk ligt in zijn onderwerp. Vooral in de gelegenheid die het gaf nieuwe, aan een hedendaagsche werkelijkheid ontleende typen, op het tooneel te brengen.

Maar duidelijk blijkt, en allerduidelijkst bij de vertooning dat, ten eerste, die typen niet verwerkelijkt zijn, en, ten tweede, hun aard en de aard van het onderwerp, dramatische spanning onmogelijk maakte.

'De Opstandelingen' heet dan ook een 'lyrisch treurspel'.

Bij die benaming denk ik vanzelf aan het koor, dat van begin tot eind het spel omgeeft èn - van de toeschouwers afscheidt.

In het eerste bedrijf is dit zoozeer het geval dat de uitwerking van *alles* wat in het spel gezegd wordt, aan de houdingen en woorden van het koor moet worden waargenomen. Het koor is dus eigenlijk in hoogsten vorm het sympathisch publiek en het publiek in de zaal voelt al zijn opwellingen voorkomen of ondervangen door het publiek op de planken. Hiervan is gevolg dat het publiek in de zaal enkel aan de handeling kan deelnemen, voor zoover het zich met het koor één gevoelt. Doet het dit niet, blijft het 't gevoel waaruit dit koor spreekt te ondiep, de uiting ervan te vaak hol, opgeschroefd en verstandelijk vinden, dan vereenigt het zich niet ermee, bekijkt, beoordeelt het en vindt het een hinder tusschen zich en de handeling.

Op dit koor berust, vooral in het eerste bedrijf, ook de bouw van het stuk. Door de woorden waarmee het de sprekende personaadjes aankondigt en begeleidt, stelt het die als het ware in een kader, waaruit hun allegorisch, of tenminste type-karakter scherper naar voren komt.

Werkt zoo in dit bedrijf het koor indeelend en omlijstend, in het tweede vult het als een stroom iedere ruimte die openkomt. In dit bedrijf, waar de dramatische spanning, in het optreden van den soldaat, een oogenblik aanwezig blijkt, wordt die wezenlijk door het koor gedragen en het gevoelsleven dat in het koor werkt, bereikt aan het slot van het bedrijf een eigen hoogte-punt. Dit is wanneer al de personen van het koor zich, bij het besluit niet te vluchten, rondom de leiders scharen.

Voor hen die dit gevoels-leven kunnen deelen, is hier het meegevoel het sterkst.

Vooral het laatste gedeelte van het derde bedrijf kan men, geloof ik, niet naar de vertooning in Den Haag beoordeelen.

De werking van het koor had machtiger moeten zijn, en had dat, met de middelen van den tekst, ook gekund. Maar zonder twijfel zou bij krachtiger en volledi ger uitvoering ook het retorische element, dat in de hulde aan de gevallenen al zoo uitkwam, zich hinderlijker geopenbaard hebben.

Want dit is tenslotte mijn eind-indruk: het gevoel dat de handeling omgeeft en draagt, is, hoe krachtig van beweging ook, niet diep genoeg om als werkelijk te worden meegevoeld. Het uit zich in een taal die gedeeltelijk impressionistisch aanduidend, gedeeltelijk retorisch, te zelden onmiddelijk en menschelijk is. De handelende personen, schematisch gebleven, spreken in diezelfde taal, die alleen nog meer intellektueel en begrip-matig is. Hun doen, dat heenstreeft naar de dramatische spanning, bereikt die nauwelijks, en dan niet als het natuurlijk gevolg van dat streven, maar als de oogenblikkelijke uitslag van een toevallig, in het stuk niet voorbereid gebeuren. Het verloop van dat gebeuren, dat voor hun eigen lot den doorslag geeft, verschijnt op het tooneel alleen in korte berichten. De brengers van die berichten en de krijgsraad, enkel dus de teekenen van een gebeuren buiten het drama, schrijven voortaan, niet aan de handeling, want die heeft al opgehouden, maar aan de gevoelsuitingen van koor en leiders samen, hun afloop voor. De eigenlijke werkelijkheid, die men in het eerste bedrijf dacht voorbereid, die in het tweede een oogenblik verscheen, maar heel anders dan ze bij natuurlijke ontwikkeling had moeten wezen, is in het derde verdwenen. Wat overbleef was niets anders dan ondramatische en onwerkelijke aanduidende en retorische bespiegeling. De ware werkelijkheid die èn in het lyrische èn in het dramatische had moeten uitkomen, was er niet. Het ‘lyrisch treurspel’ is inderdaad een samenstel van liederen en bespiegelingen, geinspireerd op een gebeuren dat buiten het drama bleef, dat wel het gemoed van de schrijfster bewogen en haar geest verhit heeft, maar dat niet in haar tot een levendige verbeelding werd. Dat gebeuren is haar tiran geweest. Omdat in Rusland na aanvankelijke toezegging van volksrechten, ten ontijde een revolutie uitbrak, gebeurde dat ook in haar drama. Het gevolg was dat haar tweede bedrijf onverbonden naast haar eerste stond. Omdat *zij* aan die revolutie niet anders

deel had dan door meegevoel en bespiegelingen die de berichten in haar opwekten, had zij voor haar drama ook geen anderen inhoud dan berichten, bespiegelingen en meegevoel. En die allen, niet in de taal van de doorleefde dadelijkheid, maar van de dadenlooze denkkracht en opgewondenheid.

Maar dadelijkheid is het eene en het eenige dat op het tooneel noodig is, de zelf-doorleefde dadelijkheid van handeling en woord.

Boeken, Menschen en Stroomingen

Friedrich Gundolf: *Shakespeare und der Deutsche Geist*

Het is begrijpelijk dat de vraag hoe Shakespeare, dat engelsche verbeeldings-leven, in het duitsche geestesleven werd opgenomen, Gundolf bezighield. Zelf vertaler van Shakespeare, moest het hem wel boeien te zien hoe zijn voorgangers werkten, hoe de voorgangers van die voorgangers, hetzij ze vertaalden of beoordeelden, of alleen maar door vertooning of meening zich gelegen lieten liggen aan aller voor-beeld, hun taak vervuld hadden. Zijn terugblik was dus niet enkel die van een weetgierige, maar ook van een nazaat. De geschiedenis die hij kennen wou was die van zijn voorgeslacht. Het door de eeuwen zich uitstrekkend gebeuren, met zijn strooming en tegen-strooming, kon hij beschrijven als een persoonlijke aangelegenheid.

Zijn stijl heeft daardoor direktheid, ja zelfs familjariteit zonder verzwakking van pathos, wat altijd een teeken van kracht is. Zijn gedachten zijn werkelijk en dicht en gebonden, ook onder elkander, zoodat de heele voorraad van het boek zich beweegt tusschen duidelijk herkenbare draden, die telkens naarvoren komen: kanalen waarlangs, en langs wier zijtakken, zijn plantsoen is aangelegd.

Grondgedachte is die van het scheppende leven dat zich in gestalten verwerkelijkt. Shakespeare is het grootste symbool daarvan. ‘Shakespeare ist wie kein anderer das menschgewordene Schöpfertum des Lebens selbst.’

* * *

Gundolf bezit het talent van de uitvoerige karakteriseering. Terwijl hij verhaalt hoe eerst in een burgerlijk en vervallen Duitschland Shakespeare stof werd voor de vertooningen van engelsche tooneelspelers en hun navolgers, hoe hij stof bleef, gedurende dat heele tijdvak van Opitz tot Klopstock, toen opgedwongen verstandsvormen de ware werking van alle oorspronkelijk leven verhinderden, - terwijl hij toont hoe Lessing, verstandelijk, Shakespeare als vorm rechtvaardigde naast en nevens het grieksch tooneel, en hoe Wieland, zinnelijk, dien vorm, ten deele tenminste, genoot en genieten deed, - om daarna den inhoud van Shakespeare begrepen te doen zien door Herder, Goethe en de romantici, en verstaan, op zekere wijs, door de dichters van den Storm-en-Drang, door publiek en tooneel, en door Schiller, tot op de eindelijke vertaling door A.W. Schlegel: - terwijl hij dit heele verloop ons voorteekent, ontwerpt hij van bladzij tot bladzij karakteriseeringen, die, indien ze in hun volle breedte den stroom haast te buiten gaan, toch niemand graag ontberen zou. Zij behooren ook wel tot den stroom: men merkt het als men ze op zichzelf toonen wil. Lessing en Wieland zijn groote partijen, die men van het geheel niet kan afscheiden, maar waarin de personen van dien naam treffen als nauwkeurige typeeringen. Lessing, de man die leefde en dacht, levend dacht en daardoor leven verstond, hoewel hij zelf geen leven in gestalten vermocht voorttebrengen. Wieland, de eerste impressionist, met zin voor alle vormen, mits zij zijn smaak streelden en zijn gevoeligheid niet afstieten: omvormer van het gevormde, dat hij niet begreep, maar dat hij moeiteloos opvatte, omdat hij al het moeilijke terzijde liet en gevoel van verantwoordelijkheid niet bezat. Niet enkel personen, maar heele groepen worden door Gundolf omgetrokken. Zoo de duitsch-romantische: grenzenlooze beweging en verlangen naar beweging, niet beeldend, maar in alle deelen van het leven zichzelf als zin ziende, de wereld terwille van den dichter en niet omgekeerd, nergens grenzen want overal verwantschappen, onderling zoowel als met den geest die hen in zich houdt, die zich boven hen stelt in spel en ironie. ‘In all dem was gemeinhin als das Unwirkliche, Unnütze, Sinnlose, Willkürliche, Ungesetzliche, Ungebundene, Tolle, Phantastische in der

festen Welt der Erscheinungen, Handlungen und Ordnungen galt, weil es bloss Bewegung ohne Resultat oder Spiel ohne Sinn war - in Traum, Wahnsinn, Phantasie, Märchen und Mysterien aller Art meinten die Romantiker den Sinn der Weltbewegung deshalb gerade unmittelbarer zu fassen als in den geläufigen Chiffern der stehenden Wirklichkeit. All das war daher das eigentlich im neuen Sinn “Poetische”, war das Romantische. Darum ist der Traum poetischer als die Wirklichkeit, die Nacht. die unbegrenzt wogende, romantischer als der Tag der die Dinge beleuchtet, sondert und bannt. Darum ist alles Geheimmisvolle, Schaurige, Dämmerige romantisch: Gespenster, Elfen, Feen, Druden sind - als unwirklich im gemeinen Verstand, poetisch im höheren - im romantischen Sinn wirklicher. Alles was unerklärlich ist, d.h. nicht zu fassen und zu binden, alles Ahnungsvolle, Prophetische, Unberechenbare im Menschen, alles Plötzliche, Dunkle, Schwebende, Gleitende, Raunende, Huschende, Düstere, aber auch alles Glitzernde, Flimmerende, Schimmernde, Silberne, Wallende, Wehende in der Natur kam jetz zu unerhörten Ehren, wurde mit vertiefter Begier und Sinnlichkeit, mit gesteigerter Teilnahme und Ehrfurcht aufgesucht.’ In de tegenstelling van deze beweging-om-de-beweging tot Goethes gestalte-vorming openbaart zich ontleed naar haar twee polen die gedachte van het scheppende leven waarvan Gundolf is uitgegaan. Shakespeare is zijn symbool ervan. En alles wat hij van duitsche personen en toestanden kent en kennen doet, heeft voor hem vooral beteekenis door de wijze waarop het zich tot Shakespeare verhoudt.

* * *

De vereeniging van Shakespeare met ‘de duitsche geest’ heeft plaats op het oogenblik dat Herder den dichter als schepper ziet. Voor dien tijd waren er wegen geslagen van en naar Shakespeare, daarna werd hij van alle zijden in bezit genomen.

Bevreemdend werkt het in Gundolfs voorstelling, het heele dichterlijk leven van een groot volk zich te zien richten naar een buitenlandsch dichter en zich om hem groepeeren. Shakespeare's stoffen door engelsche tooneelspelers in het land gebracht, gedurende de 17de eeuw gespeeld, vertaald en door aanzienlijke personen nagevolgd; voortbestaand naast en

ondanks Opitz; eerst verdwijnend, en dan nog zelfs niet volstrekt, een eeuw later, onder Gottsched - Gottsched die wijken moest, die verslagen werd, toen Shakespeare, nu niet enkel als stof, maar als vorm verscheen. Van toen af was het ‘Shakespeare und kein Ende’.

Dat de heele duitsche dichtkunst, zoo gezien, beurtelings uitvloeisel blijkt van franschen en van engelschen invloed, is onloochenbaar.

Gedeeltelijk is dit een gevolg van Gundolfs opzet. Het duitsche leven was hem niet op zichzelf van beteekenis, maar alleen voor zoover het zich met Shakespeare verstond. Maar ook zoo had dit leven als een strooming in een zee kunnen beschreven zijn. Dat dit niet gebeurd is, dat het veelmeer de eenige stroom temidden van een heide schijnt, dit hoeft niet noodzakelijk te liggen in Gundolfs opzet, maar het kan liggen in hemzelf of in zijn onderwerp. In beide gevallen is hij het, die het zegt niet alleen, maar die ook, door zijn hooge schatting van Shakespeare, aan de bewering een bizonder gewicht verleent. Shakespeare is niet één dichter, hij is *de* dichter, hij is gelijk geen ander, de menschgeworden scheppingsmacht van het leven zelf.

Komt die uiting voort uit persoonlijke bewondering, dan kon ze zich toch waarmaken met de woorden van Herder. Een kernwoord uit het groote tijdperk, toen opengebarsten, ontsproten en gerijpt, totdat het honderdvoudig vrucht droeg, is hier weer zaad geworden, en hij die het uitwerpt zal zich wel bewust van een bedoeling zijn. De eerste doorwerking van Shakespeare heeft plaats gehad: een tweede is mogelijk.

‘Ueber das dichterische Gesamtwesen Shakespeares ist bis auf den heutigen Tag nichts Tieferes und Umfassenderes gesagt worden’ als Herders opstel over Shakespeare. Zijn vertalingen - ‘Herders Uebertragung des Dolch-monologs aus dem Macbeth ist bis auf den heutigen Tag die beste Verdeutschung dieser Stelle.’ Maar eerst onze tijd kan op hem een kritiek oefenen die dus ook de volgenden van zijn geslacht betreft.

‘Zunächst übertrug er einige Liedchen aus den Dramen für seine Sammlung der Volkslieder. Dabei ging er aus von einer Auffassung des Volkstümlichen die nicht ganz der engli-

schen Vorlage entsprach. Shakespeare's Lyrik, auch wo er sich an das Volksmässige anlehnt, hat nicht das Dumpfe, Nebelhafte, Umrisslose, Schwebende, Unbestimmte, worin Herder - von Hamanns Inspirations-lehre beeinflusst - das Wesen des Volkstümlichen sah. Herder konnte sich das Instinktive und Naturhafte nicht anders denken als ein wenig dumpf, trüb und ungestalt, und von diesem Grundgefühl, das den eigentlich nordischen und auch deutschen Liedern allerdings wesentlich war, gab er einen Hauch auch seinen Shakespeareliedern. Der macht sie stimmungsvoll und vor allem deutsch, trifft aber nicht genau das Original. So ursprünglich Shakespeare auch schafft und so meisterlich er das Dumpfe und Gährende als Kraft und Luft, wo es hin gehört, in und an seinen Gebilden spüren lässt: so behält er doch auch im leichtesten und schwebendsten Lied zweierlei, was vielleicht erst unsere Zeit mit ihrem Willen zum Individuell-sinnlichen ganz geniessen und wiedergeben kann: intensive Farbe und konkrete Gestalt. Die germanische Fülle. die Herder ihm nachfühlte, war bei ihm gefasst in die renaissancehafte Form, die er seinem romanischen Einschlag dankte, und all seine Lustspielliedchen sind um eine Nuance lichtvoller, knapper, praller, dichter, kurz italienischer, renaissancehafter als sie Herder wiedergibt. Zum Teil liegt dies an der Schwierigkeit der Uebersetzung überhaupt, zum Teil daran dass Herder, eben auch aus Gegensatz zum intellektuellen Klassizismus, bei seiner Wiedererweckung des Volkstümlichen bewusst das Dumpfe, Ahnungsvolle, Gemütliche, suchte, steigerte und hervorhob.'

En verder:

'Dazu kommt noch besonders dass Herder vielfach die Leidenschaft in Shakespeare unter einer Form wahrnahm die diesem ganz fremd ist: als Gemüt. Das was unter diesem Namen berühmt und berüchtigt ist, und kaum in fremde Sprachen übertragbar, ist eine deutsche National-eigenschaft, die der Deutsche gern überall sucht und verehrt, und er verehrt ungern wo er sie nicht findet. Shakespeare, neben Dante der l e i d e n s c h a f t l i c h s t e aller Dichter, besass keinen. Funken Gemüt - nichts von jener unbestimmten und schwimmenden Sehnsucht: zu fühlen oder sich zu verlieren in einer dumpfen Hingabe. Er besass auch kein "Gefühl" in dem romantischen

Sinn einer wohligen oder schmerzlich dumpfen Wallung ohne Gegenstand. Wer beides bei ihm findet liest ihn falsch. Shakespeare ist hell bis in die letzten Fibern hinein, und am Abgrund der grenzenlosen Qual und Begier hält er das allsehende Auge noch offen auf Gegenstand und Inhalt gerichtet. Er ist praktisch wie ein Engländer und bewusst wie ein Romane, voll, strömend und schäumend wie die besten Deutschen und glühend klar wie ein Grieche, aber er verliert sich nie in dem was er erlebt (eine wesentliche Eigenschaft des deutschen Gemüts) sondern behält die Herrschaft über seinen Stoff wie über sein Wesen, er schafft wahrhaft wie ein Gott, liebend aber wissend. Darum behalten die Uebersetzungen der Liedchen aus den Lustspielen und die Stellen aus den südlichen Stücken gegenüber dem Original etwas Verschwommenes in der Farbe, etwas Schwankes im Ton, sie atmen nicht die kräftige "Gegenwart", um Goethes Terminus zu gebrauchen.'

Deze kritiek is meer dan het, in het voorbijgaan uitgesproken, oordeel van een nieuw Shakespeare-vertaler. Hier aangebracht bedoelt ze van Shakespeare een nieuwe werking te doen uitgaan op de hedendaagsche, op de toekomstige duitsche dichtkunst. De beteekenis van Gundolfs werk als een strijdschrift - zijn heele stijl drukt niets anders uit - wordt er helder door. 'Intensive Farbe und konkrete Gestalt', en daarna: hartstocht en geestelijke helderziendheid, - dit zijn de kenmerken, uiterlijk en innerlijk, die Gundolf wenscht dat de dichtkunst bezitten zal.

Zijn besef van die eigenschappen, waaraan hij het recht ontleende om Shakespeare opnieuw te bewerken, gaf hem ook den afstand van zijn voorgangers, die tot een goed verstaan noodig is. Gelijk aan hen en toch anders, teekende hij in hen tevens hun verhouding tot zichzelf. Dat wil zeggen: tot zijn idee van het dichterschap; want zijn schattingen zijn niet persoonlijk. Goethe is de groote beelder van het gedachte, maar hij is niet de in gestalten levende Shakespeare. Schiller, geen onbevangen belever van wereld en werkelijkheid, maar groot van zedelijke verheffing, beeldde niet, maar sprak zichzelf uit, ook in zijn dramaas. Lessing, het volledig verstand, voor wie leven denken was, maar zoozeer gespeend aan de verbeelding dat

ook zijn vers niets dan rede en ontleding kennen doet. De grooten en evenzoo de kleinen worden zoo tegelijk beoordeeld en geteekend. Ieder gaat naar Shakespeare of weerstaat hem, zoekt of verkondigt hem, buit hem uit, doorgrondt, verheerlijkt of beluistert hem, en elks bewegingen afgelezen in de ruimte van het verleden, worden door den hedendaagschen beschouwer geschat naar hun waarde voor ons. Een geschiedenis van bewegingen, van krachten. Strevingen van leven, met hun verschillende graden van bewustheid, telkens van een midden uit of in bedding-borende richting de stof splijtend, bezielend, vormend en weer verlatend, tot elders een nieuwe ontploffing de stof in stroom brengt en de aandrift van het leven zijn scheppende macht weer openbaart.

Dit is een nieuwe zijde van Gundolfs werk dat het in woordenkeus en in uitgesproken bedoeling de scheppende levenskracht die Herder aannam, liefst als het *élan vital* van Henri Bergson verstaat. Dat de tijd in zijn boek niet ‘als eine mathematisch einteilbare Länge, sondern als ein unteilbares substantielles Fliessen’ verschijnt, wil Gundolf nadrukkelijk hebben aangezien als ‘die erste Wirkung die Henri Bergsons Philosophie auf die Geschichts-wissenschaft haben kann.’ Dat de idee van het algemeene leven in Bergson een hedendaagschen mensch - met scherpzinnigheid, verbeelding en kennis van de biologische wetenschappen - ontvonkt en tot even hartstochtelijk-stroomende als beeldrijk-insinueerende uiting gedrongen heeft, is voor een schrijver, die intellektueel en dichterlijk, juist de duitsche dichtkunst en Shakespeare in hun krachten-complex begrijpen wil, een onschatbaar voorrecht. Hij nadert daardoor vanuit den geest van een tijdgenoot hetzelfde geestesleven waaruit die tijdgenoot en die dichtkunst voortkwamen. Hij ziet de levensgedachte in Herder, hij kan haar kennen in Spinoza, gelezen zooals Goethe hem las, met gevoel voor dat intuïtieve, waarvan - volgens Henri Bergson - Spinoza zelf zooveel bezat: *des pousseés d'intuition qui font craquer le système*, - maar hij voelt zich gesterkt en gedragen door den nabijen geest van een bewonderd tijdgenoot. *Dat* de gedachte van het scheppende leven Gundolfs boek bindt en doorstroomt, aan Shakespeare zin geeft, in het duitsche geestesleven door Herder werd ingevoerd, zooals ze in Nederland door Spinoza

werd uitgesproken, dat is de gelukkige veeleenigheid waarin ik mij bij de lezing voelde opgenomen.

* * *

De laatste en beste eigenschap van Gundolfs boek ligt niet in kennis, ook niet in historisch, kritisch of wijsgeerig inzicht, maar in religieuse ernst en wijding. Het leven gevoeld als scheppend streven, de kunst als verwerkelijking door een mensch van dat leven in hem, de vermindering van dat leven in menschen en volken de oorzaak van alle verslapping en versteening die men door oorzaken van buiten-af vruchteloos te verklaren tracht. Dit zijn religieuse gegevens die in een bespiegelende natuur als Gundolf de hoeken bepalen waaronder hij innerlijke en uiterlijke verschijnselen ziet, en, in laatsten aanleg, waardeert. Daar de ware werkelijkheid de volheid van het scheppende leven is (zie Spinoza) is het enkelordenende verstand, hoe bewonderenswaardig het op zichzelf mag zijn, inderdaad schepping-loos en dus onwerkelijk; zijn de vormen en regels die enkel het uiterlijk bestand van bepaalde geschapenheden uitdrukken wezenloos en zonder leven; is een kunst die geschat wil worden naar de doelmatigheid waarmee ze iets anders dan volheid van leven uitdrukt - zinnelijke of zedelijke, vaderlandsche of humanitaire gevoelens en denkbeelden - noodzakelijk minderwaardig; is een schouwburg, niet natuurlijk orgaan, maar kunstmatig in stand gehouden instelling, geen vervulling, maar een leegte. Naar aanleiding van Hamann spreekt Gundolf van ‘das neue religiöse Urerlebniss auf dem jede Erweckung überhaupt beruht’. Van dat beleven in Hamann is de Storm-en-Drang-beweging en daarmede de heele poëzie van het groote tijdperk in Duitschland uitgegaan. Maar het nieuwe gevoel dat in Hamann de oude theologische vormen vulde, heeft, een werkelijkheid doordringend en veroverend, zich als schepper van natuurlijke taal teruggevonden. Religieus, maar niet langer theologisch, ziet het terug op een tijd die zich een oprecht geloof moeielijk buiten zijn eigen geloofsleer verbeelden kon. Dit is geen geringe beteekenis van Gundolfs boek dat een van vroomheid doordrongen werk een zóó natuurlijke taal spreekt dat een

onverschillig lezer niet begrijpen zal wat wij, naar aanleiding daarvan, onder vroomheid verstaan. Maar verstaan doen het allen die de vormen en wendingen van deze taal - en wat zijn zij anders dan het eigenlijk inwendig leven - in zich opnemen als de vanzelfsprekende uiting van een hedendaagsche overtuiging. Franschman, Hollander of Duitscher, wat maakt het uit: dit geloof en deze taal zijn europeesch.

* * *

'Shakespeare und der deutsche Geist' heeft aan denkbeelden en beschrijvingen een voorraad, waarvan ik omvang en samenhang hier zelfs niet kan aanduiden. Ieder moet dien zelf leeren kennen. Ieder die in de geschiedenis van duitsche dichtkunst en geestesleven belangstelt, *zal* hem leeren kennen. Alleen wil ik wijzen op twee persoonlijke zijden van Gundolfs talent: zijn intellektueel vergelijkingsvermogen en zijn zinnelijk meegevoel.

Zie het eerste waar hij het aan Shakespeare's universaliteit toeschrijft 'dass man ihn als menschliche oder als landschaftliche Natur, als Individualisten, Veristen, Naturalisten nehmen und nachahmen konnte, als Geschichtsdichter oder als Prometheus.' Vlug en geestig teekent hij de karakters van de Storm-en-Drang-dichters die in Shakespeare's kring traden.

'Die Hainbündler sahen ihn à travers Klopstock als ein grosses, gott-erfülltes Biederherz, der junge Schiller à travers Rousseau als den Schöpfer moralisch freier, unbändiger Menschen. Lenz, Klinger, Wagner, usw. hielten sich an seine Wahrheit oder an seine Willkür und Laune, der junge Goethe nahm ihn, erst mit Herders Augen, als Schöpfer von Welt und Geschichte, dann aber, sobald sein eigener Urgeist durch Erlebnisse erschüttert war, als der Dichter der menschlichen Leidenschaft. Götz und das Cäsar-fragment sind das Denkmal der ersten Anschauung, Faust und Werther das der zweiten.'

Als voorbeeld van het andere - het zinnelijk meegevoel - leze men de volgende bladzij uit de bespreking van Maler Müller, een bespreking zoo ingaand dat ze bijna een persoonlijke voorkeur verraadt.

'Es ist Müller gar nicht um Darstellung eines historischen

Lebens, menschlicher Taten und Leiden in der Vergangenheit zu tun noch gar um Darstellung menschlicher Leidenschaften, sondern um Bilder von malerischen Zuständen, in die er als lebhafte Staffage menschliche Gruppen stellt. Er ist auch als Dichter der M a l e r Müller. Seine Menschen empfangen ihr Leben erst von dem Milieu in dem sie sich bewegen. Darum ist seine eigentliche Kunstform die Idylle...auch seine langen Dichtungen sind nur Idyllenreihen, keineswegs Dramen. Die Begebenheiten sind nur Anlässe um Züstande darzustellen und auszumalen. Sein Erlebnis - und das macht seine Sonderstellung im Sturm und Drang aus - ist nicht der Mensch, in welcher Form auch immer, als Natur-, als Geschichtsoder als Gesellschaftswesen, sondern die Landschaft...Landschaft begriffen als abgegrenzter, sinnlich wahrnehmbarer Raum. Sein deutscher Vorläufer hierin ist Gessner, sein deutscher Nachfolger vor allem Stifter. Zwischen beiden steht er als der deutsche Nur-Landschafter in der entscheidenden Epoche unserer Literatur.

Der eigentliche Titanismus, der Widerstand des freien Einzelnen gegen gesellschaftliche Enge, dem Müller als Person manchmal gehuldigt haben mag, lag ihm als Dichter fern oder aüsserte sich mehr durch Naturburschentum, bauernmässiges Auftrumpfen, als durch revolutionäres Pathos und gesellschaftsfeindliche Gesten. Ebenso fehlt es ihm - trotz seines Faust - an der Klingerischen Zerrissenheit und am Wertherischen Weltschmerz. Er war im Grunde gesund. Vom Sturm und Drang hat er nur das unruhige Tempo, das sich in seinen Idyllen wie in seinen Gemälden als “Hinwerfen” äussert. Sein Temperament, nicht seine Leidenschaft, macht seine Idyllen bewegter und zieht ihn zu dramatischen Stoffen und hier und da zu dramatischer Behandlung. Aber wem nicht der Mensch und die menschlichen Erregungen das erste sind, der wird niemals eigentlicher Dramatiker und wem die Landschaft vor dem Menschen kommt, ist der geborene Idylliker. Die Natur als Landschaft, den Menschen als Staffage zu sehen, ist nicht Sache eines leidenschaftlichen Menschen, sondern eines sinnlichen, ja sinnigen. Maler Müller ist denn auch, von seinem Werk aus betrachtet, ein gesteigerter Gessner, von seinen Organen aus betrachtet ein gesteigerter Wieland -

gesteigert durch das seit Herder wiedererweckte und vertiefte Naturempfinden. In ihm finden sich, wie schon in Goethes Werther und Lyrik, die Wielandische Sinnlichkeit und das Klopstockische Naturgefühl zusammen...nur überwiegt die Sinnlichkeit bei weitem. Müller ist durchaus mehr heidnisch als christlich in seiner Naturempfindung, und nicht umsonst sieht er die Natur gern unter dem Bild der antiken Mythologie - Faune und Nymphen. Heidnisch ist es die Landschaft mit dem Leib zu durchleben, statt wie Klopstock in ihr ein Symbol der Seele zu sehen. Alles Leben ist bei Müller auf die Landschaft beschränkt und vor allem durch sie ausdrückbar. Die Liebe, Freuden und Schmerzen seiner Landschaftsgeschöpfe sind nur sinnliche Umdeutungen landschaftlicher Stimmungen. Für Wieland war die Landschaft höchstens der Raum in dem seine Menschen sich bewegen, und auch für Gessner waren die sinnigen Schäfer noch so wichtig wie die Landschaft...Landschaft und Menschen waren aufeinander bezogen. Für Müller sind Götter, Menschen, Faune, Nymphen entweder, wie in seinem Faust, seiner Genovefa, seiner Schafschur, überhaupt in seinen mehr historisch kolorierten Genrebildern, Mittel den Raum zu füllen oder zu beleben oder, wie in seinen eigentlichen Idyllen Satyr Mopsus, Bacchidon und Milon, Der Faun, ja selbst in Adams Erwachen und der Erschlagene Abel verkörperte Atmosphäre der Landschaft, verdichtete Landschaftsgefühle, Landschaftssymbole. Seine Faune sind verkörpertes Strotzen, sind Gewächse, oder verkörperte Säfte - das Berauschende, Quellende, Triefende der Landschaft, seine ersten Menschen sind die verkörperte Morgenfrühe, Adams Erwachen ist aus dem sinnlichen Erlebniss derselben Sehnsucht heraus gedichtet welcher Rousseau philosophischen Ausdruck gab: die reine Luft, die unverbrauchte Morgenerde, die Menschen als unmittelbare Gewächse der Natur, - der Natur als Landschaft - das ist ihr Inhalt. Mopsus ist das animalische Dampfen, die pralle Fülle landschaftlichen Wachstums, das Keimen der Gebüsche, der fetten Kräuter und Bäume...er ist zugleich der dumpfe, laue Atem des Dickichts, der Brodem sommerlicher Schwüle in Wald und Anger, Persina ist das Locken und Rieseln der Quellen, das silberne Wallen und Rinnen des

Wassers, das Schmiegen und Dehnen der flimmrigen Sommerluft. Die Mopsus-szene bedeutet den in idyllische Handlung umgesetzten Streit der dumpfen Elemente und fetten Triebe der Natur mit den leichten, flüchtigen. Der Lobgesang auf Bacchus ist ein heisser bunter Hymnus auf den Wein selbst, auf das Wachstum der Reben.'

Persoonlijk *is* Gundolf dit zinnelijk meevoelen en een fijn en ver grijpend vermogen van intellektueele spiegeling. Zijn verstandelijk begrijpen is daar maar een afgeleide uiting van. De stroom die het duizendvoudige in hem vereenigt, is de tijd die in hem werkt.

Hoe het de andere tijd is die hem tot een andere bewerking van Shakespeare en daarmede tot deze studie drong, wordt door Gundolf aan het eind van zijn boek uiteengezet.

Kon iemand een beter vertaler zijn dan Schlegel? Neen, want de taal die door Goethe geschapen was, heeft hij doorleefd als geen tweede, en zijn methode van vertolken blijft ook nu nu nog een onovertroffen voorbeeld. 'Die paar philologischen Schnitzer und sprachlichen Unebenheiten und Zerdehnungen kommen nicht in Betracht neben der meisterhaften Kunst, das Original als Werdendes, als Bewegung zu packen und ihm rhytmisch bis in die Nuancen hinein nachzukommen.' Maar: Schlegels grenzen tegenover Shakespeare liggen in het 'Urerlebniss der Zeit.'

'Selbst Goethes seelischer Umfang war der ganzen Sphäre Shakespeares nicht adäquat, und wie sehr Schlegel das Individuelle Shakespeares, im Verhältniss zu dem was er um sich sah, fühlte: er fühlte es doch auch nur als Kind seiner Zeit, der Goethischen Welt, der Bildungswelt. Man erlebte auch Shakespeare um eine Nuance minder wirklich, minder individuell, minder urmässig als er ist. Man erlebte ihn relativ, d.h. in Bezug auf die eigenen Idealen: das Gute, Wahre, Schöne. Von all diesem sah man einiges in ihn hinein, davon konnte sich auch Schlegels Uebersetzung nicht freihalten - nicht dass Schlegel hinein gefälscht hätte was er nicht darin fand und doch finden wollte, weggelassen hätte was ihm unziemlich schien: nein, a priori war das Sehen schon Produkt und Organ eines vom Shakespearischen verschiedenen Lebenswillens. Weil Shakespeares Leidenschaft immer ein wenig durch

sittliche Augen gesehen wurde, gab Schlegel vielfach den Worten einen Beiklang aus der Gemüts-sphäre, wo Shakespeare nur ein gegenständlich-sinnliches Wort wählte (das Gute!) Weil man an der griechischen Kunst und der italienischen Malerei sehen gelernt hatte, rundete man Shakespeares abgebrochene, jähe, gepresste und herbe Bewegungen und Rhytmen ab, glättete sie aus, liess zie hinklingen, verhüllte sie durch einen schwellenden Faltenwurf von Worten (das Schöne!). Weil man von der Literatur, von der Bildung herkam und im Dichten unwillkürlich immer noch einen Bildungsakt, den Ausdruck eines Wissens und einer Philosophie sah, so trat vielfach an Stelle des gesprochenen, gebärdeten, aus dem atmenden Moment geborenen Worts das geschriebene, kunstvoll geformte und durchschmeckte, technisch-kluge (das Wahre!). Das alles fällt bei Schlegel selbst noch nicht so auf wie bei seinen Epigonen. Aber hält man Shakespeare daneben, so wirkt seine Uebersetzung, an urwüchsiger Kraft und Sinnlichkeit den meisten Werken unserer Klassiker überlegen, ein klein wenig papieren, abgeblasst, künstlich. An gewisse letzte Sprengungen, Gluten und Schimmer Shakespeares wagte sich Schlegel noch nicht. War der Gehalt auch schon fühlbar, es war eine Wirklichkeit darin welche jene Epoche ängstete.'

Met dit woord 'Wirklichkeit' gaat Gundolf over tot onzen eigen tijd. Want -

'da liegts: der Wille zur Wirklichkeit, Shakespeares tiefster Instinkt, war keineswegs stark im Zeitalter der Humanität. Dass ein junger Philosoph (Krause) mit 20 Jahren seinem Vater schrieb: "Wie die Welt sein sollte, weiss ich nun, es lohnt sich daher nicht der Mühe, sie kennen zu lernen, wie sie wirklich ist" klang damals keineswegs an sich als ein komisches Paradox, sondern war nur die etwas doktrinäre Formel für ein Weltgefühl an dem alle ein wenig Anteil hatten - selbst Goethe mit seinem Trieb das Allgemeine im Besonderen zu sehen. Die Jagd nach dem Ding an sich war die Hauptbeschäftigung der besten Geister. Jeder hielt etwas anderes dafür, das Ding an sich galt aber mehr als jedes Erlebniss. Dies war das Heilmittel das die Natur den Deutschen mitgab gegen ihre äussere Wirklichkeit, die gar zu

elend war. Je enger die Röhre von aussen gepresst wurde, desto höher stieg der Strahl ins Idealische.

Dass die Wirklichkeit im neunzehnten Jahrhundert allmählig wieder zu Ehren kommt, das die Jagd nach der Wirklichkeit (für die ebenfalls jeder etwas anderes hält) die Jagd nach dem Ding an sich ablöst, dass der Wille zur Wirklichkeit sich des Geistigsten bemächtigt, wie früher der Wille zum Ideal des Körperlichsten: das ist die Wandlung aus der ein neues Shakespeare-bild hervorgehen muss. Alle Bemühungen des neunzehnten Jahrhunderts haben vielleicht nur dies Gemeinsame, dass sie die Wirklichkeit suchen. Dass man dabei, mit erloschenen Instinkten, chimärischere Dinge für wirklich nimmt als die phantastischsten Ideale der Romantik waren, z.B. das Geld, dass mann die Wirklichkeit in den Sachen sucht statt in den Menschen, in den Beschäftigungen statt im Erleben, in den Kleidern statt in den Leibern, ändert an jenem Willen zur Wirklichkeit selbst nichts. Was uns fast allen fehlt ist die Kraft zur Wirklichkeit.'

* * *

Hoewel dit alles bij uitstek hollandsch klinkt, hoewel het hier te lande altijd een graag aanvaarde meening geweest is, dat wij Nederlanders de werkelijkheid onbevangener zien, raker aangrijpen en meer onmiddelijk uiten dan de Duitschers en wij door een verwijzing naar de werken van onze schilders die bewering niet geringen klem geven, - daarom moet toch niemand gelooven dat wat Gundolf bedoelt met wil en kracht tot de werkelijkheid ons meer dan zijn landgenooten eigen is. De aanleg van ons karakter moge in de door hem bedoelde richting gaan, - in de zeventiende eeuw mogen wij voor een deel tenminste bezeten hebben wat hij bij het groote duitsche geslacht van de achtiende afwezig ziet, - wij hebben nochtans niet te vergeten dat in dat eigenste laatste tijdperk - naar het woord van Huet - ons nederlandsche geestesleven, gezien naast het duitsche, een 'in de pijp gebrande kaars' geleek. Wij hebben niet te vergeten dat alleen dank zij èn onze zeventiende-eeuwsche èn die duitsche grootheid - om van andere buitenlandsche invloeden te zwijgen - onze Dichtkunst in de negentiende eeuw weer

gehalte kreeg, - dat de retoriek van Bilderdijk, waaraan wij de heele eeuw door leden en sukkelden, erger was dan het duitsche idealisme, dat tenminste zijn eigen werkelijkheid in zich had, - dat sints wij, innerlijk en uiterlijk, weer werkelijkheid waren, en werden, en opnamen, en uitspraken, wij ons dat doende niet altijd op een hoog plan bewogen - daar we toch nú nog vaak de verwoording van burgerlijk gebeuren alleen, houden voor iets bizonder werkelijks - en zeker niet op het hoogste, waar Shakespeare leefde en waarheen Gundolf wijst.

Vergis ik me niet, dan is de waarlijke wil tot werkelijkheid bij ons niet aan het stijgen, maar aan het afnemen, dan verlangt een jonger geslacht nog maar al te veel terug naar de laagbijdegrondsche werkelijkheid en de verstandspoëzie van Bilderdijk - onze vleeschpotten van Egypte, eilacy! En dit afglijden naar een beminde vaderlandsche werkelijkheid lijkt hun, ja waarlijk, het opstijgen naar een eeuwige. ‘Was uns fast allen fehlt ist die Kraft zur Wirklichkeit.’ En al zijn de omstandigheden bij ons te lande niet zoo dat tot het aanwinnen van die kracht vooral het voor ons levensgevoel veroveren van Shakespeare den nederlandschen geest moet worden aanbevolen, kracht en wil tot het rijzen naar een hoogere werkelijkheid dan nu de onze is, doet ons minstens zoozeer als onze buren nood.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

L.H. Grondijs, De R.K. Kerk en de Afstammingsleer. Amsterdam, W. Versluys, 1911.

Drie artikelen, van Januari tot Mei in het Tijdschrift voor Wijsbegeerte verschenen, zijn hier in boekvorm vereenigd. Wie er naar mocht grijpen in de meening een persoonlijk pamflet of dogmatisch strijdschrift te zullen vinden zal naar verdienste worden teleurgesteld. Het is, ernstig en waardig, een objektief historisch-wijsgeerig betoog om aan te toonen, dat - wat eigenlijk vanzelf spreekt - de geloovige in het zuiver *zoölogische* vraagstuk van 's menschen lichamelijke afstamming vrij is om een standpunt te kiezen, ongehinderd door *theologische* inmenging. Niet dus - wat eigenlijk nog meer vanzelf spreekt - dat het in ons land zoo behoorde te zijn, maar dat de Kerk, zonder daarmee in strijd te komen met haar verleden, b.v. met het leersysteem van den heiligen Thomas, die vrijheid geven kan en, blijkens een aantal voorbeelden uit den laatsten tijd, ook werkelijk geeft. Het wil mij voorkomen dat de schrijver in zijn goed gedocumenteerd betoog uitnemend is geslaagd. Hij zelf vreest dat er iets ondankbaars zal zijn in de taak die hij zich heeft gesteld. Ik zou hem gaarne van het tegendeel verzekeren. Zoowel Katholieken, wier geweten door de afstammingsleer is verontrust, als niet-Katholieken, die de kultuurgemeenschap van onzen tijd niet tot eigen kring wenschen te beperken, hebben alle reden om den Heer Grondijs dankbaar te zijn. Zij die gelooven haasten niet. Dat de Kerk, die twee eeuwen noodig had om de leer van Copernicus en Galilei toe te laten, na vijftig jaar Darwinisme nog niet alle bezwaren tegen de afstammings-

leer heeft overwonnen, zal niemand verwonderen. Wij leven nu echter sneller en de tijd van vrijlating schijnt wel gekomen. 't Is waar, er is onder natuurwetenschappelijke theoriën - die van Darwin niet buitengesloten - een groote kindersterfte, maar de afstammingsleer is te krachtig en te algemeen doorgedrongen om, althans bij middelbaar en hooger onderwijs, te kunnen worden doodgezwegen. Het echt wijsgeerig woord van den Heer Grondijs, dat met materialistische of anti-kerkelijke propaganda niets te maken heeft, is een woord op zijn tijd.

T.J. DE BOER.

[Deel 3]

Milton: Het Paradijs Verloren
De Vertaling van Alex. Gutteling voortgezet door Albert Verwey.

Achtste Zang

De aartsengel eindde en liet in Adam's oor
Zijn stem zoo toovrend na, dat hij een wijl,
Meenend dat hij nog sprak, stil bleef staan luistren:
Toen, als ontwaakt, zei hij erkentlijk dit:
'Hoe kan ik, godlijke Verhaler, u
Voldoenden dank of billijke belooning
Toebrengen? die zoo rijklijk hebt gelescht
Mijn dorst naar kennis en u hebt verwaardigd
En vriendlijk neergelaten te openbaren
Wat me anders ondoorvorschbaar was, gehoord nu
Verwonderd, maar verrukt, en, als mij voegt,
De eer ervan toegeschreven aan den hoogen
Schepper: nochtans blijft me ietwat twijfel na,
Die slechts door u kan worden opgelost.
Als ik dit fraai gebouw zie, deze wereld
Bestaande uit aarde en hemel, en hun grootten
Nareken, de aarde, een korrel, een atoom,
Een punt, geleken bij het firmament
Met zijn getal van sterren, rollend, schijnt wel,
Door onbegrijpelijke ruimten (want
Daar pleit hun afstand voor en hun snel daaglijks
Keeren) alleen om dienst van licht te doen
Rondom de donkere aard, dit simple punt,
Eén dag en nacht; verder in heel hun wijden
Ommeloop nutloos; dan verbaas ik mij

In 't overdenken hoe Natuur, zoo wijs
En spaarzaam, zulke onevenredigheden
Begaan kon, met spilzieke hand zoo vele
Eedler gedaanten scheppen, zooveel grooter,
Voor, naar het schijnt, dit eene doel; hun bollen
Zulk rustloos wentlen, dag aan dag herhaald,
Opladen; wijl de plaatsvaste aarde, die
Eer in veel kleiner kring bewegen kon,
Door eedler dan zijzelf gediend haar doel
Bereikt met minsten arbeid, en ontvangt,
Als schatting, zoo'n onschatbre reis gebracht
Van lichaamloozen spoed, haar warmte en licht;
Spoed, om wier vaart te noemen tal ontbreekt.'
Zoo sprak de Vader: 't was hem aan te zien
Dat hij diepe gepeinzen naging. Eva,
Het merkend waar ze zat, terzij schoon zichtbaar,
Rees van haar plaats, needrig als een vorstin,
Bevallig, dat wie 't zag wenschte of zij bleef,
En zocht haar bloemen en haar vruchten op,
Om zien of zij gedijden, knop en bloei,
Haar kweek; te voorschijn sprongen ze op haar komst
En groeiden blijder door haar lieve zorg.
Maar niet ging ze, alsof niet door zulk gesprek
Bekoord, of onbekwaam te luistren naar
Wat hoog was: maar zij spaarde zich die vreugd
Tot Adam sprak, zij eenige hoorster was.
Zij gaf de voorkeur aan haar man als spreker
Boven den engel, en hem iets te vragen
Verkoos zij eerder; hij, dat wist ze, placht
Aangenaam uitteweiden, hoog dispuut
Met huwlijksspel te slechten; van zijn lip
Streelde haar 't woord alleen niet. Waar zijn thans
Paren, zoo een in liefde en weerzijdsche eer?
Godingelijk van houding ging zij uit,
Niet onverzeld, want haar als koningin
Omstoetten stil aanminnige gratiën,
En rond haar schoten pijlen van begeerte
In de oogen, wenschend dat ze zichtbaar bleef.
En Rafael gaf op Adam's twijfelvraag

Welwillend en bereid het volgende antwoord.
‘Niet blaam ik dat ge vorscht of vraagt: de hemel
Ligt open voor u als het boek van God,
Waar gij zijn wondre werken leest, en leert
Getijden, uren, dagen, maanden, jaren.
Maar weten wie beweegt, de aarde of de hemel,
Maakt, als ge 't nagaat, weinig uit: het andre
Verborg voor mensch zoowel als engel wijslijk
De groote Bouwheer; zijn geheimen lei hij
Niet bloot tot onderzoek voor hen die liever
Bewondren moeten; of als 't gissen hun
Behaagt, dan gaf hij hun zijn hemelbouw
Ten twistgesprek, misschien opdat hem lachen
Bevalle om hun merkwaardige meeningen
Hierna, als zij den hemel modeleeren,
En reeknen sterren na, hoe zij dat heele
Gewrocht besturen, bouwen, sloopen, trachtend
Den schijn te redden, hoe zijn kloot omgorden
Met centrisch en excentrisch volgekrabbeld,
Cyclus en epicyclus, bol in bol:
Ik gis dit door uw redeneeren reeds,
Daar gij uw afkomst leidt, en onderstelt
Dat grootre en heldrer lichamen min heldre
Niet dienen moesten, noch de hemel reizen
Daar de aarde stil zit, die alleen het voordeel
Ontvangt. Maar bedenk eerst dat groot en helder
Niet uit zichzelf voortreflijk maakt, dat de aarde,
Hoewel, geleken bij den hemel, klein
En lichtloos, meer misschien van waarlijk goed
Bevat dan zelfs de zon, die glanst, maar naakt is,
Die door haar kracht niets uitwerkt op zichzelf,
Maar op de vruchtbare aard: daar opgenomen,
Vinden zijn stralen, werkloos eerst, hun deugd.
Toch zijn die heldre lichten niet om de aarde
Te dienen, maar wel u die de aard bewoont.
En wat de hemelruimten aangaat, laat die
Hun Makers heerlijkheid getuigen, die
Zijn vlak zoo ver strekte en zijn dak zoo hoog.
Bedenk: de mensch woont niet in eigen huis,

Een veel te groot gebouw dan dat hij 't vult;
Een klein vertrek is 't zijne en al de rest
Tot doeleinden bestemd die God best weet.
Schrijf vaart en talloosheid van zooveel kreisen
Zijn almacht toe, die aan lichaamlijkheid
Haast geestgelijke spoed schonk: mij toch ook
Waant ge niet langzaam, die in 't morgenuur
Gods hemel liet en vóór den middag aankwam
In Eden, afstand die geen tal dat naam heeft
Uitdrukken kan. Dit voer ik aan, beweging
Aannemende in de heemlen, om te toonen
Dat wat u twijflen deed geen standhoudt, niet
Omdat ik haar bevestig, schoon voor u,
Die hier op aarde woont, ze er schijnt te zijn.
God, om voor menschverstand zijn doen te sluieren,
Stelde aard zoover van hemel dat aardsch oog,
Als het te hoog zich waagde, dwalen mocht
En er geen winst behalen. Laat de zon
Het wereldmidden zijn, en andre sterren
Door zijne en hunne aantrekkingskracht genoopt,
Rondom hem hun verscheiden ronden dansen!
Hun dwaaltocht hoog en laag, en dan verborgen,
Voorwaarts en achterwaarts en op hun plaats
Bemerkt ge in zes; en, zevende bij deze,
Bewegen de aardplaneet, hoe vast ze ook schijn',
Onmerkbaar drie bewegingen op-eens!
Die ge anders aan drie sferen toe moest schrijven
Draaiend ertegenin met dwarse schuinten,
Of zon zijn werk besparen en die snelle
Veronderstelde dag- en nachte-ruit,
Onzichtbaar boven alle starren, 't wiel
Van dag en nacht; die uw geloof niet hoeft
Als de aarde in zelf-zorg zich den dag verschaft
Door oost te reizen, en met zij', gewend
Van 't zonlicht, nacht ontmoet, haar andre zij'
Nog door zijn straal beschenen. Laat dat licht
Door het doorzichte luchtruim uitgezonden,
Voor de aardsche maan gelijk een star zijn die
De aarde bij dag verlicht, als zij bij nacht!

Of ook, weerkeerig, op de maan zij land:
Veld en bewoners; en haar vlekken, ziet ge,
Zijn wolken, wolken reegnen, regen teelt
Vruchten in vochtgen grond, somgen als voedsel
Daar toebedeeld; en andre zonnen mooglijk
Met neven hen hun manen zult ge ontdekken,
Meedeelende manlijk en vrouwlijk licht.
De wereld dus bezield door twee geslachten,
Op elke bol wellicht ook levenden.
Want zoo groote uitgebreidheid in natuur
Zonder een ziel, die leeft, woest en verlaten,
Alleen om licht te geven, hoewel nauwlijks
Iedere bol een glimp, zoo ver gevoerd
Naar óón bewoonbre neer, die licht tot hen
Terugstraalt, - dat 's klaarblijkelijk bestrijdbaar.
Maar of die dingen nu zoo zijn, of niet,
Of de zon albeheerschend in den hemel
Voor de aarde opgaat, of de aarde voor de zon,
Of hij van 't oost zijn vlammend pad begint
Of zij van 't west haar stille baan beschrijdt
Met onaanmaatgend gaan, en draaiend slaapt
Op haar zachte as, en in haar kalmen gang
U zachtjes meedraagt met de lucht die glijdt,
Plaag niet uw brein met die verborgenheid,
Laat God omhoog die weten, vrees en dien Hem,
Laat Hem de zorg, zooals Hem best behaagt,
Voor andre schepsels welke en waar ze ook zijn.
Geniet gij wat hij geeft, uw Paradijs
En uw schoone Eva; hemel is te hoog
Voor u te weten; wees gij needrig wijs:
Denk enkel wat u en uw zijn belangt;
Droom niet van andre werelden, wat wezens
Daar leven, in wat toestand, staat of graad,
Voldaan dat zóóveel u werd geopenbaard
Van de aard niet enkel, maar van hemel ook.'
Toen antwoordde Adam, vrij van twijfel nu.
'Volledig hebt ge mij bevredigd, reine
Geest van den hemel, heldere engel, en
Van ingewikkeldheid bevrijd, geleerd

Maklijkst te leven, door verbijstrend denken
De levens-zoetheid niet te storen, ver
Waarvan God alle angstige zorg hiet wonen,
En ons niet hindren, 't zij dat dwaalgedachten
En ijdle hersen-beelden zelf ze ons kweeken.
Maar tuk op ongehinderd zwerven zijn
Verstand en gril, op zwerven zonder eind;
Tot zij, gewaarschuwd door ervaring, leeren
Dat niet het grensloos weten van wat ver
Ligt van 't gebruik, duister en diep, maar 't weten
Van wat in 't daaglijksch leven voor ons ligt
De opperste wijsheid is; al 't meerdre is rook,
Of leegte, of dwaze roekeloosheid, die
In dingen die ons 't naaste raken, ons
Ongeoefend maakt, onvoorbereid en dom.
Laat ons dus dalen van die hooge piek
In lager vlucht en van 't nabije spreken
En nutge: waaruit licht de spraak ontstaat
Van iets, niet ongepast te vragen, zoo
Ge 't toestaat en uw gunst als steeds 't gedoogt.
U hoorde ik mij verhalen wat gedaan is
Voor mijn herinring: hoor gij nu van mij
't Verhaal dat gij misschien niet hebt gehoord.
Nog is de dag niet om; zie dan alsnog
Hoe slim ik uitzon hoe ik u hier houd,
U vragend dat ge luistert wijl ik spreek;
Dwaas, zoo ik 't niet in hoop op weerwoord deed.
Want naast u zittend schijn ik in den hemel
En zoeter is mijn oor uw onderhoud
Dan palmboomvruchten, lieflijkst voor de dorst
En honger, na den arbeid, op het uur
Van zoet onthaal: zij maken aanstonds zat
Schoon lieflijk; maar uw taal met hemelgratie
Gedrenkt, brengt bij haar zoetheid geen verzading.
    Tot hem was Rafaels antwoord hemelsch mild:
‘Niet zonder gratie is ook uw mond, Adam,
Uw tong niet onwelsprekend; ook op u
Stortte God overvloediglijk zijn gaven,
In- en uitwendig bei, zijn schoone beeld.

Sprekend of zwijgend vol bevalligheid
En welstand, vormt ge, door gebaar en woord.
Ook denken wij omhoog aan u op aarde
Alleen als mede-dienaars, en doorvorschen
Verheugd Gods wegen met den mensch; wij zien
Dat God u geëerd heeft en gelijke liefde
Aan u als ons schonk. Ga dus voort met spreken;
Ik was dien dag afwezig, naar 't geviel,
Uit op een donkre onaangename reis,
Een tocht verweg naar poorten van de hel;
Geschaard in vol legioen, naar onzen last
Om te voorkomen dat vandaar spion
Of vijand ging terwijl God werkzaam was,
Opdat niet hij, door zulke uitbraak vertoornd,
Verwoesting mengen mocht met schepping. Niet
Of zonder zijn verlof zij 't wagen zouden,
Maar op zijn hooge staatsbevelen zendt
Hij ons als koning en beproeft de promptheid
Van ons gehoorzaam-zijn. De sombre poorten
Vonden wij vastgesloten en versperd,
Maar hoorden binnenin, lang voor ons naadren,
Gedruis, verschillend van gezang of dans,
Gejammer, luid geklaag en wilde woede.
Wij waren blij de lichtkust weer te zien
Vóór sabbathavond: als onze opdracht was.
Maar uw verhaal nu, want ik wacht, en hoor
Niet minder graag uw woorden als gij mijne.'
Zoo sprak Gods engel en dus onze Vader.
'Te zeggen hoe het menschlijk leven aanving
Valt moeilijk voor een mensch; want niemand weet
Zijn eigen aanvang. Lust met u te spreken
Verlokte me. Ik ontwaakte uit diepsten slaap
- Zoo scheen me - en lag zacht op het bloemrijk gras
In geurgen dauw die droogde met zijn stralen
De zon en ging te gast aan 't dampend vocht.
Verbaasd sloeg ik mijn oogen recht omhoog,
Betuurde een wijl het luchtruim, tot ik snel
Door innerlijken drang, als derwaarts trachtend,
Geheven, recht op mijne voeten stond.

Ik zag rondom mij hil, dal, schaduwbosschen
En zonnige vlakten en de vloeibre strook
Van murmelende stroomen, neven deze
Schepsels die leefden en bewogen, liepen
En vlogen; op de takken kweelden vogels,
De wereld glimlachte en mijn hart vloeide over
Van geur en vreugd. Dan lette ik op mijzelf,
Nam lid bij lid waar, liep somtijds of ging
Met lenige pezen vol van vlugge kracht.
Maar wie ik was, of waar, of door wat oorzaak,
Dat wist ik niet: ik wou en kon ook spreken,
Mijn tong gehoorzaamde en kon maklijk noemen
Al wat ik zag. Ik zei: gij zon, schoon licht,
En gij beschenen aard, zoo frisch en blij,
Heuvels en dalen, waatren, bosschen, vlakten,
En schoone schepsels die beweegt en leeft,
Zeg me, als gij zaagt, hoe kwam ik zoo, hoe hier?
Niet door mijzelf, dan door een Maker wel,
Groot en in macht en goedheid ongemeen:
Zeg me, hoe ken ik hem, hoe eer ik hem,
Van wien ik heb dat ik beweeg en leef
En voel gelukkiger mij dan ik weet.
Wijl ik dus riep, en dwaalde ik wist niet waar,
Van waar ik de eerste lucht dronk, eerst dit zaalge
Licht zag, leide ik mij peinzend neer in schaduw
Aan groenen, bloemvolle' oever: zachte slaap
Beving mij daar en greep met zachten druk
Mijn vaakrig oog, niet ongerust, al scheen
Ik weer te keeren tot mijn eersten staat
Van ongevoeligheid, als loste ik me op:
Toen eensklaps aan mijn hoofd een droom zich vond
Wiens innerlijk verschijnen mijn verbeelding
Zachtkens bewoog te meenen dat ik was
En leefde: een kwam, zoo leek me, een god gelijk,
En zei: uw huis behoeft u, Adam, rijs,
Eersteling-mensch, Eersteling-vader later
Van ongetelde menschen! op uw roep
Kom ik u leiden naar den zaalgen tuin,
Woonstee u toebereid. Mij, opgeheven,

Nam hij, zoo sprekend, bij de hand en leidde
Mij over veld en water, als in lucht
Zacht glijdend zonder schreden en het laatst
Op een beboschten berg, welks top een vlakte
Van wijden omtrek, afgepaald, beplant
Met schoonst geboomt, priëelen, lanen, - nauwlijks
Scheen wat ik zag van de aard hierbij behaaglijk.
En iedre boom beladen met fijnst fruit
Dat lokkend voor het oog hing, wekte in mij
Een plotselingen lust tot plukke' en eten.
Waarop ontwakend, vond ik voor mijn oogen
Dat alles werklijk, juist zooals de droom
Het voorverbeeld had: en mijn zwerftocht ware
Hier nieuw begonnen, was niet hij, die hierheen
Mij bracht, van tusschen het geboomt verschenen,
Godlijke Aanwezigheid. Verheugd, maar vreezend,
Wierp in aanbidding ik mij hem te voet,
Needrig: hij hief me en ‘Wien ge zoekt, ben ik’
Zei hij met mildheid, ‘maker van dit alles
Wat ge om u, onder u, of boven ziet.
Dit Paradijs is 't uwe, ik schenk het u.
Bebouw en houd het, eet er van de vrucht.
Eet vrijlijk en verheugd van iedren boom
Die in de gaarde groeit en vrees geen schaarste.
Maar van den Boom wiens werking kennis brengt
Van goed en kwaad, en die ik plaatste als pand
Van uw gehoorzaamheid en trouw in 't midden
Van 't Paradijs nabij den Boom des Levens -
Onthoud mijn woord - vermijd daarvan te proeven,
Vermijd het bittere gevolg: want weet,
Den dag dat ge ervan eet, en overtreedt
Mijn eenige bevel, sterft ge onvermijdlijk.
Van dien dag sterflijk, zult ge uw zaalgen staat
Kwijtgaan, van hier verdreven in een wereld
Van smart en leed.’ Hij sprak het scherp verbod
Streng uit: nog klinkt het vreeslijk in mijn oor,
Al bleef mijn keus van niet te zondgen vrij.
Maar weldra kwam zijn klaar gelaat terug
En zijn genadig doel werd dus vernieuwd.

‘Niet enkel dit schoon perk, maar de heele aarde
Geef ik aan u en uw geslacht; bezit haar
Als heeren met elk ding dat erin leeft,
Of leeft in zee en lucht: dier, visch en veer.
Waarvan ten teeken zie gedierte en vogels
Elk naar zijn soort: ik breng ze u om van u
Namen te ontvangen, hulde u te betalen
Door needrige onderwerping: evenzoo
De visschen in hun water-woningen,
Niet hier gedaagd omdat hun adem stokt
In dunre lucht, buiten hun element.’
Terwijl hij sprak, zie, ieder dier en vogel
Naderden twee aan twee; d i e daalde op wieken
Wijl vriendlijk d e z e op knieën nederbukte.
Ik noemde ze bij 't langs gaan en verstond
Hun aard, door God met kennis aangedaan
Mijn plotseling begrijpen: maar in deze
Vond ik niet wat mij voorkwam dat me ontbrak;
En waagde aan 't Hemelsch Vizioen dit woord:
‘Met welken naam, want boven alle deze,
Boven den mensch of hoogers dan de mensch,
Ontstijgt ge aan mijn benoemen, hoe mag ik
U eeren, maker van dit groot heelal
En zooveel goeds, voor mij, om wien te plegen
Gij rijklijk en met zulk een milde hand
Voor alle dingen zorgde. Maar met mij
Wie deelneemt, zie ik niet. Ik ben alleen.
Hoe dan gelukkig? Wie smaakt vreugd alleen?
Of vindt, al smaakt hij ze ook, bevrediging?’
Dus ik vermetel; en het licht Vizioen
Als door een glimlach lichter, sprak aldus:
‘Wat noemt ge alleen zijn? Is dan de aarde niet,
Is niet de lucht, met levende gestalten
Talrijk vervuld, die als gij 't hun gebiedt
Komen en voor u spelen? Kent ge niet
Hun taal en hun gewoonten? Zij ook kennen,
En redeneeren niet verwerplijk, speel
Met deze en wees hun heer: uw rijk is ruim.’
Zoo sprak de Heer van alles, en zoo scheen 't

Geboden; maar verlof tot spreken smeekend,
Met nederige bede, antwoordde ik dus.
‘Wees door mijn woorden niet gekrenkt, mijn Maker,
Hemelsche Macht, hoor mij goedgunstig aan.
Hebt gij mij hier niet in uw plaats gesteld
En deze als mindren ver beneden mij?
Wat voor gemeenschap kan dan ongelijken
Verbinden, wat verzaam, wat ware vreugd
Die toch weerkeerig zijn moet, naar één maat
Ontvangen en gegeven; ongelijkheid,
Van één vol geest en de ander achterlijk
Kan niet goed saamgaan, maar blijkt beiderzijds
Aldra vervelend: van gezelschap spreek ik,
Zulk als ik zoek, geschikt om deel te nemen
In elk reedlijk geneugt, waarin het dier
Den mensch geen makker zijn kan; zij verheugen
Zich in hun soort, de leeuw met de leeuwin;
Zoo juist hebt gij ze in paren saamgevoegd;
Veel minder kan of beest of visch met vogel
Zoo goed verkeeren, noch met ossen de aap.
Maar minst van al met welk dier ook de mensch.’
Waarop de Almachtge antwoordde, niet ontstemd:
‘Ik zie dat ge in de keus van uw genooten
Uzelf een fijn onstoffelijk geluk
Gedacht hebt, Adam, en geen vreugd wilt smaken,
In 't midden van de vreugd, zoolang ge alleen zijt.
Wat meent ge dan van mij en van mijn staat?
Meent ge dat ik geluk genoeg bezit
Of niet? hoewel alleen, van eeuwigheid.
Want niemand lijkt op me of komt mij nabij,
Gelijk nog minder. Wat voor omgang dan
Voor mij dan met de schepslen die ik maakte,
Mijn mindren, eindelooze graden lager
Voor mij dan andre schepslen zijn voor u.’
‘Hij zweeg; bescheiden zei ik: “Te bereiken
De hoogte en diepte van uw eeuwge wegen
Lukt niet het menschlijk denken, Opperst wezen.
Gij zijt volkomen in uzelf, in u
Is nergens een gebrek: niet zoo de mensch,

Dan maar ten deele, de oorzaak van zijn wensch
Door saamspraak met gelijken zijn gebreken
Te mindren of verhelpen. Gij behoeft
Niet voort te telen daar ge oneindig zijt,
In elk getal volstrekt, al zijt gij één.
De mensch moet door getal zijn enkelheid
Als onvolmaakt bewijzen en gelijken
Verwekken, zijn vermenigvuldigd beeld,
In eenheid onvoltooid, daardoor vereischend
Vriendschap en beiderzijdsche liefde. Gij,
Ofschoon alleen in uw verborgenheid,
Het best verzelschapt door uzelf, begeert geen
Gezellige genootschap; nochtans kunt ge
Als 't u behaagt uw schepsel heffen tot
Wat hoogte van vereening of gemeenschap
Gij wilt, vergodlijkt. Ik kan deze niet
Rechtop doen gaan, noch graag zoo zijn als zij."
Dus sprak ik, mij verstoutend, de vergunde
Vrijheid gebruikend, en gehoord; toen gaf
De goddelijke stem genadig antwoord.
"Dus ver wenschte ik u onderzoeken, Adam,
En vind dat gij niet enkel dieren kent,
Die gij juist hebt benaamd, maar ook uzelf.
Den geest in u, die vrij is, drukt gij uit:
Mijn beeld, niet aan het reedloos dier bedeeld.
Zijn kameraadschap, ongeschikt voor u,
Hebt ge daarom terecht vrijuit gewraakt,
En moogt het verder doen. Ik, eer gij spraakt,
Wist dat alleenzijn voor den mensch niet deugt,
En niet was zulk gezelschap als gij zaagt
Voor u bedoeld, maar diende alleen als proef
Hoe ge oordeelde over wat u voegt en past.
Wat ik u aanstonds breng behaagt u meer,
Uw ware hulp, gelijke, uw andre zelf,
Uw wensch, nauwkeurig wat uw hart begeert.
Hij eindigde, of ik hoorde niet, misschien.
Mijn aardsche door zijn hemelsche overweldigd,
Waaronder 't lang gestaan had, hoogst gespannen
In die verheven bovenaardsche saamspraak,

Als door een doel dat geen verstand bereikt
Uitgeput en verblind, zonk neer en zocht
Herstel in slaap, die daadlijk op me viel,
Als vroeg Natuur zijn hulp, en sloot mijn oogen.
Mijn oogen sloot hij, maar geöpend bleef
De cel van de verbeelding, 't innerlijk
Gezicht, waardoor ontrukt als in een droom,
- Zoo leek me - ik zag, schoon slapend, waar ik lag,
En de nog stralende gestalte voor wie
Ik stond toen ik nog waakte. En bukken deed die
En opende mijn linker zij en nam
Een rib daaruit, van levensgeesten warm,
En versch bloed stroomende; de wond was wijd,
Maar eensklaps opgevuld met vleesch en heel
De rib kreeg in zijn hand vorm en fatsoen.
Onder zijn handen werd ze tot een schepsel,
Een mensch, verschillend van geslacht, zoo lieflijk
Dat al wat in de wereld schoon scheen, nu
Gemeen scheen, of in haar besomd, bevat
In haar en in haar blikken, die voortaan
Zoetheid mijn hart ingoten, nooit gevoeld,
En in elk ding op aard door haar bezield
De geest van liefde en van verliefde vreugd.
Weg was ze en liet me in 't donker. Ik ontwaakte
Om haar te vinden, of aldoor te rouwen
Om haar, als een die alle vreugde ontzwoer.
Toen zonder hoop, zie haar, niet ver vandaar,
Zooals ik in mijn droom haar zag, getooid
Met al wat aarde of hemel konden schenken
Tot haar beminlijkheid: en nader kwam zij,
Geleid door wie onzichtbaar bleef, haar Maker,
En door zijn stem bestuurd; onkundig niet
Van huwlijks-heiligheid en echtgebruik.
Gratie was in haar gang, hemel in 't oog,
In elk gebaar was liefde en waardigheid.
Oververheugd hield ik mijn kreet niet in.
    Zoo hebt gij 't goedgemaakt: gij hebt uw woorden
Vervuld, milddadige Schepper, goedertierne
Gever van al wat schoon is, dit het schoonst

Van al uw gaven, die gij niet benijdt.
Been van mijn been, vleesch van mijn vleesch, mijn lief
Staat daar, Mannin haar naam, want ze is uit man
Genomen; daarom zal de man verlaten
Vader en moeder en zijn vrouw aanhangen
En één vleesch hij en zij, één hart, één ziel,"
"Zij hoorde me, en ofschoon godlijk gebracht,
Werkten haar onschuld en haar maagde-schroom,
Haar deugd en het bewustzijn van haar waarde,
Die wel gewonnen wilden, maar niet daadlijk,
Vrijpostig noch opdringrig, eer beschroomd,
Te meer begeerlijk, of, om 't al te zeggen,
Natuur zelf, schoon van zondig denken rein,
Zoo in haar, dat zij omkeerde op mijn komst.
Ik volgde haar, zij wist wat eer is, en
Billijkte met genegen majesteit
Mijn reedlijk pleit. Naar 't huwelijks-prieel
Leidde ik ze als daagraad blozend. Heel de hemel
En heilrijke gesternten spreidden op
Dat uur hun kostelijksten invloed: de aarde,
De heuvlen, gaven teeknen van gelukwensch:
Verheugd de vogels; frissche wind en koelten
Zeiden 't de bosschen, fluistrend, van hun wieken
Viel roos, woei geur van kruidige struiken, dartlend,
Tot de verliefde vogel van den nacht
Den trouwzang zong, daar naar zijn heuveltop
De avondstar haastte en stak de bruidslamp aan.
Zoo heb ik alles van mijzelf verteld,
Tot aan de som van aardsche zaligheid
Die mijne is, en beken dat, inderdaad,
Ik vreugd schep in al 't andere ook, maar zulk een
Als, wel of niet genoten, in den geest
Geen wijz'ging werkt of een te heftgen wensch.
Ik meen die lekkernij van smaak, zicht, reuk
Van kruid, fruit, bloemen, wandlingen en zang
Van vogels: hier, heel anders, zie 'k verrukt,
Raak ik verrukt, hier voelde ik hartstocht eerst,
Een vreemde ontroering, boven elk genot
Anders stil en verheven, maar hier zwak

Voor de bekoring: schoonheids machtge blik.
Of de natuur faalde in me, en liet een deel
Niet sterk genoeg zulke' invloed te doorstaan,
Of nam misschien, iets nemend van mijn zij,
Meer dan genoeg: deelde tenminste aan haar
Te veel versiersel, in uitwendigen schijn
Uitvoerig, maar inwendig minder gaaf.
Want wel versta ik dat ze in 't eerste doel
Van de natuur mijn mindre is, in den geest,
De inwendige vermogens, de allerhoogste,
Ook dat ze uitwendig minder hem gelijkt
Die haar en mij gemaakt heeft, minder de uitdruk
Van de eigenaardge heerschappij, gegeven
Op andre schepsels; nochtans, nader ik
Haar lieflijkheid, dan schijnt zij zoo volmaakt,
Zoo in haarzelf geheel, zoo wel zichzelf
Kennend, dat wat zij geuit wenscht of gedaan,
Het wijst, het best, het deugd- en voegzaamst schijnt.
In haar nabijheid valt elk hooger kennen
Verlaagd; Wijsheid in samenspraak met haar
Raakt van haar stuk en ziet als Dwaasheid uit;
Gezag en Rede buigen zich voor haar
Als was zij éérst bepland, bij toeval niet
Gemaakt en later; en, tot overmaat,
Grootheid van geest en adel bouwen zich
In haar hun lieflijkst huis en scheppen rond haar
Ontzag en eerbied als een englewacht."
De engel tot hem met saamgetrokken brauwen:
"Beschuldig niet natuur, zij deed haar deel.
Doe gij naar 't uwe en wantrouw Wijsheid niet.
Zij zal u niet verlaten, zoo niet gij haar,
Wanneer gij 't meest haar naast u hoeft, ontslaat,
Door al te veel aan dingen de eer te geven,
Die, naar gijzelf bespeurt, minwaardig zijn.
Want wat aanbidt ge en wat verrukt u zoo?
Een uiterlijk? schoon zonder twijfel, waardig
Uw koestring, uw vereering en uw liefde,
Uw onderwerping niet; weeg haar met u;
Schat dan: vaak baat u de achting voor uzelf,

Op billijkheid en recht gegrond, en wel
Bestierd: hoe beter gij die kunst verstaat,
Hoe meer ze u zal erkennen als haar hoofd,
En al haar schijn zwichten voor werklijkheid:
Zoo schoon getooid tot meerder vreugd van u,
Zoo eerbiedwekkend opdat ge eervol mint
Haar die u ziet als ge minst wijs verschijnt.
Maar zoo de tastzin waardoor 't menschgeslacht
Wordt voortgeteeld u zulk een dier genot
En vóór elk ander schijnt, denk dat ge 'm deelt
Met vee en wild gediert; zóó zou hij niet
Gemeen zijn en ook hun gegund, was iets,
Daarin genoten, waard de menscheziel
Zich te onderwerpen of met hartstocht slaan.
Wat gij in haar gezelschap hoogers vindt,
Aantreklijk menschlijk, reedlijk, heb het lief.
Door liefde doet ge goed, door hartstocht niet,
Geen echte liefde is die; liefde verfijnt
Het denken en verruimt het hart: haar zetel
Is in de rede en ze is vol rede, een weegschaal
Waarmee tot hoogste liefde stijgen mag
Wie niet in vleeschlust zinke: dáárom, Adam,
Was er voor u geen makker bij 't gediert."
    Hem antwoordde Adam, half verslagen, dus.
"Noch 't uiterlijk zoo schoon gevormd, noch iets
Van teling dat gemeen is aan elk soort
(Schoon ik de bedverwantschap hooger schat
En met geheimnisvollen zin vereer)
Verheugt mij zoo, als die bevalge daden,
Die duizend voegzaamheden, daaglijks vloeiend
Uit al haar doen en woorden, saam met liefde
En zoet zich neigen, waar momloos uit blijkt
Eenheid van geest of in ons bei één ziel:
In 't paar dat huwde een zichtbre harmonie
Aantreklijker dan die men hoort voor 't oor.
Deze onderwerpen niet. Ik leg u bloot
Wat zij doen voelen, daarom niet bedrogen,
Daar ik zoo menig voorwerp zie, de zinnen
Verscheidens toonend; doch ik, aldoor vrij,

Aanvaard het beste en volg wat ik aanvaard.
Liefde berispt ge niet, want liefde, zegt ge,
Leidt tot den hemel, is bei weg en gids;
Heb dan geduld met me als ik wettig vraag:
Hebben de hemelgeesten lief, en uiten
Zij liefde? alleen door blikken? of zich parend
Door straling, door vermogens of lichaamlijk?"
    En de engel, wien een glimlach overgloeide
Van hemelsch rozerood, de kleur der Liefde,
Antwoordde: "Weet dat wij gelukkig zijn,
En dit: dat nooit geluk is zonder Liefde.
Al wat gij in uw lichaam reins geniet
(En rein werdt gij geschapen) smaken wij
Op 't uiterste, en geen hindernis in ons
Van lid, gewricht of pees, wat sluit of grenst;
Gemaklijker dan lucht met lucht, als geesten
Omarmen, mengen zij geheel, vereening
Van rein met rein begeerend; niet beperkt
Of vleesch met vleesch zich mengt, of ziel met ziel.
Maar nu niet meer; de zon die lager reist
Voorbij de Groene Kaap van de Aarde en Groene
Hesperische Eilanden, gaat onder, mijn
Sinjaal tot gaan. Wees sterk, leef in 't geluk,
Heb lief, maar meest en voor alle andren Hem,
Wien lieftehebben is gehoorzaam zijn.
Houd zijn gebod; hoed u dat hartstocht niet
Uw oordeel tot een daad drijv' die uw wil,
De vrije, u niet vergund had; wel en wee
Van u en al uw zonen draagt ge; hoed u.
Verheugen zal ik mij, als gij volhardt
En al de zaalgen: staat: vallen of staan
Ligt in uw eigen, in uw vrije keus;
In u volmaakt, eisch buiten u geen hulp;
En wat verleidt tot zondgen, wijs dat af."
    Hij opstaand bij dit zeggen, volgde hem
Adam met zegenspraak: Daar ge wilt gaan,
Ga, hemelgast, afgezant van omhoog,
Van Hem wiens hoogste goedheid ik vereer.
Vriendlijk en spraakzaam is voor mij geweest

Uw nederbuiging, en voor immer geëerd
In dankbare gedachtnis: wees de menschheid
Ook voortaan goed en vriend, en keer nog vaak.’
    Zoo scheidden zij; de aartsengel naar omhoog
Het duister uit, Adam naar zijn prieel.

De romantiese vrouw
Door
Maurits Uyldert.

Deel II. Hoofdstuk IV: Alfred de Musset I

Zij is wel een merkwaardige verschijning, de romantiese vrouw van Alfred de Musset, en ofschoon zij nimmer de vreugde van het moederschap kende, en na een stormachtige jeugd te vroeg sterven moest in de jonge bloei harer vrouwelikheid, heeft zij toch korten tijd de vrede genoten van het huwelik met den man tot wie haar liefde uitging.

De 'vrede' van het huwelik? En hij bedroog haar, hij kwelde haar, tartend en treiterend. Hij hulde haar leven in de benauwende dampen van zijn wantrouwen, en waar zij zich heenbewoog vervolgden haar de duizend spiedende ogen van zijn ijverzucht. Hoeveel avonden en nachten, wanneer hij haar eenzaam liet, zat zij schreiend bij het langzaam uitdovende haardvuur, in den zachtgedempten schijn die over haar glanzende haren en haar jonge blanke schouders neerhuiverde van onder de geel-zijden kap der lamp. Zij wist dan dat hij, in die uren, hare 'vriendinnen' het hof maakte, met zijn minnaressen schertste of, God weet, hare liefde ontheiligde in de zwoele omarmingen der veile courtisanen.

Koortsige pijn hamerde door haar hoofd en doorscheurde haar hart. Angst in de stilte van den nacht, verstikte haar en soms, als het zeer laat was en geen der bedienden meer waakte in het holle huis, wierp zij zich snikkend op het vloer-

kleed, en in zenuwachtige kreten verlichtte zij haar geprangd gemoed.

Daarna was zij dan weer zeer stil en ook innerlik rustiger; het schreien maakt zo moe en van vermoeidheid vergeten wij onze ellende. De zenuwen ontspannen zich en een verkwikkende kalmte komt over ons. Zij verzonk dan in een zelfbezinning die van de gemoedsontroering de schrijnende scherpte afstompt.

Immers, dit was het leven nu eenmaal en het bleek ook voor haar niet anders dan zij het zich had voorgesteld. Waren niet alle mannen evenzo, ja, erger, ruwer, wreder nog? En zij herinnerde zich zijn oplettendheden van jaren her en de sterke hartstocht van zijn jonge liefde. De heuchenis daarvan vertederde haar en deed een kalme blijdschap als een stil, wit licht in haar opbranden. Bovendien drong tot haar door hoe ook háar leven niet geheel vlekkeloos geweest was. Opgevoed in een kloosterschool had zij nochtans van de wereld die aan haar zinnen onttrokken was, een afschijn opgevangen in het pracht- en pronklievende hart, en die schijn was in haar bloeiende verbeelding gegroeid tot een fel vuur van verwachting. De gesprekken met hare vriendinnen en lotgenoten, evenals zij in dien kranken tijd wanneer het ontwakende geslachtsleven de begeerten der vrouw in de meisjesziel oproept zonder dat het brein begrijpen en het hart besturen kan, hadden dit vuur gevoed zodat het hoger oplaaiend de gezonde bezonnenheid aantastte en de ontkiemende hartstochten ontbond.

Had, tijdens de rijping van haar lichaam en van haar geest, de wereld voortdurend op haar ziel ingewerkt, zij zou ingegroeid zijn tegen de verdervende machten, zij zou gelijk met hare vijandin opgegroeid, deze hebben kunnen weerstaan.

Nu, plotseling tegenover de macht der wereld geplaatst, bleek zij niet opgewassen tegen de overweldiging van zulk een verblindende pracht, zulk een bekorende weelde, en een pracht en weelde die evenzeer de zinnen vervoeren als het brein ledig laten.

Door het Parijse pronkleven enerzijds verveeld, anderzijds geprikkeld en gestreeld, haar weerstand vooraf in de eenzaamheid der kloosterschool door de macht van de ziekelik

gespannen verbeelding ondermijnd, moest zij vallen, en zij viel.

Zij viel, zoals zij al haar vriendinnen zag vallen en het werd door haar omgeving niet gewraakt. Integendeel. Toen eerst, meende zij, begon haar leven, begon in 'stormachtige jeugd' zoals ik reeds zei, dit ijle, ledige bestaan van lusteloze minnarijen en liefdeloze lusten, tot zij 'hem' ontmoette. 'Hij' had haar leven gevuld met de weelde van haar ontwakende liefde. Wat Liefde was wist zij tot dàn nog niet. Hij eerst had dit vreemde gevoel, dat evenzeer zelfverloochening als zelfzuchtige begeerte is, in haar opgewekt. Tot dan was haar ziel een ledige, dorre gaarde geweest, maar onder de zonnehitte van zijn hart waren talloos de bloemen ontsproten, de bloesems ontloken, en de tuin was van zoete roken bedwelmend vervuld.

Dit alles overdacht zij in de zacht-donsige kussens van haar leunstoel gedoken, half ingesluimerd bij het gedoofde haardvuur, onder den matten schijn van het lamplicht, en als hij dan tuiskwam, als zij hem zwaar door de gang hoorde gaan, mompelend langs haar deur, als zij hem in zijn kamer wist, tuis, veilig dichtbij, dan glimlachte zij weer dankbaar en blij, dan was zij al haar leed van dien nacht en van vorige nachten vergeten, dan voelde zij zich gelukkig want zij had hem lief.

Wat kon zij, de Vrouw, van haar tijd anders verwachten dan wat haar en haar zusters geschonken werd! Achting zeker zelden. Een speeltuig was zij immers, een ding waarmee de man zich vermaken kon zo hij vermaak verlangde en dat hij wegwerpen kon zo het hem verveelde, een sieraad van zijn woning soms en veelal het gewenste object om zijn ergernis en zijn verveling op bot te vieren.

Hoor wat hij van de vrouw zegt:

'Dichters stellen de liefde voor, zoals beeldhouwers de schoonheid beelden, zoals musici de melodie scheppen; met zeer fijnvoelende organen begiftigd verenigen zij in hun schepping de zuiverste elementen van het leven, de schoonste lijnen en de meest harmonieuse stemmen der natuur. Praxiteles tekende de mooiste meisjes van Athene, de een na de ander, waarna hij van al die schoonheden elke waarvan haar gebreken had, een enige foutloze schoonheid vormde, en hij schiep de Venus. Zo ook ontdoen de dichters die het leven

wel kennen, na veel ondervonden te hebben van de vluchtig voorbijgaande liefde, na diep doorvoeld te hebben tot welk een graad van verheven vervoering de hartstocht soms stijgen kan, de menselike natuur van alle vernederende elementen en zij scheppen die geheimvolle gestalten wier namen van eeuw tot eeuw op de lippen der mensen zweven: Daphnis en Chloë, Hero en Leander, Pyramus en Thisbe.

Maar een dwaas is, wie aan het werkelik bestaan van zulk een ideale liefde gelooft.

Het volmaakte bestaat niet. Bedenk toch, wanneer ge een vrouw liefhebt, dat een andere man, en zelfs meer dan één andere man, haar vóor u de zijne noemde, dat anderen u zullen opvolgen. En wat deert het u eigenlik of de vrouw die ge liefhebt, naast u nog meerdere minnaars begunstigt? Als zij ook uwe liefde maar beantwoordt gelijk zij het de hunne doet. Zij zal u slechts een bepaalden tijd liefhebben, en wat raakt het u daarom of die tijd twee jaren duurt dan wel een nacht? Ziet ge de bladeren van de bomen dwarrelen, de zon op en ondergaan en hoort ge het uurwerk van het leven niet trillen in iedere klop van uw hart? Welk verschil is er dan voor ons, tussen de liefde die een jaar duurt en de liefde van een uur? dwaas, die door ginds venster, dat zo smal is als uw hand, het oneindige kunt zien!

Ge noemt een vrouw, die u twee jaar trouw blijft, eerbaar, en er is voor u een belangrijk verschil tussen de vrouw die zich uit genotzucht in uw armen werpt, tussen een die zich uit hoogmoedigheid en een die zich uit toewijding overgeeft. Van vrouwen die ge koopt betaalt ge de een duurder dan de ander, en uit zinnelike genotzucht geeft ge u aan deze met meer vertrouwen over dan aan gene en van de vrouwen voor wie ge toewijding voelt schenkt ge een het derde deel van uw hart, een andere een kwart, weer een andere de helft, al naar den aard harer beschaving, harer gedragingen, van haar naam, geboorte, schoonheid en temperament; en het is afhankelik ook van de omstandigheden; van hetgeen men over u beide zegt, van tijd en plaats, van wat ge gedronken hebt bij uw middagmaal.

De Natuur wil, voor alles, voortplanting van het schepsel; overal, op de toppen der bergen en op de bodem van de zee,

leeft het leven in vrees voor sterven. Om zijn werk in stand te houden heeft God aan de daad der bevruchting het grootste genot verbonden dat een levend schepsel kennen kan. Wanneer ge in uw armen een schone en krachtige vrouw klemt, als de wellust u tranen afperst, als ge uw sidderende lippen eden voelt stamelen van eeuwige liefde, als het oneindige neerdaalt over uw hart, wees dan niet bevreesd u geheel te laten gaan, u over te geven, al ware het aan een courtisane.

Maar vereenzelvig niet de wijn met de dronkenschap; acht niet de beker hemels waaruit gij de hemelse drank genoot en verwonder u niet wanneer gij deze beker op een avond ledig en gebroken vindt. Zij is slechts een vrouw, een broze vaas, van aarde gemaakt door een pottebakker.

En beschuldig vooral de vrouwen niet dat zij zo zijn als zij zijn want wij hebben ze zo gemaakt. De beschaving verminkt de natuur. Wij, in onze steden naar onze zeden levend, sluiten de maagd die geboren werd om in de zon te spelen, om de gespierde strijders te bewonderen en uit hen te kiezen voor hare liefde, achter gegrendelde deuren. Maar achter het kruisbeeld dat wij haar opdringen verbergt zij een roman. Bleek en ledig verwelkt zij voor haar spiegel, bederft zij zichzelf daar, en in de stilte der lange nachten verstikt de schoonheid die behoefte heeft aan het vrije ademen van open lucht. Later trekt men haar dan uit haar eenzaamheid, zij die niets weet, niets lietheeft en alles begeert. Een oude vrouw licht haar in, zij hoort zich dubbelzinnige woorden toefluisteren en wordt in het bed geworpen van een onbekende die haar verkracht. Dit heet: het huwelik. Later brengt zij een kind ter wereld, ziet haar lichaam misvormd, bevindt dat zij de schoonheid der minnares verloren heeft en bemind heeft zij nog niet. Men verpleegt haar, verzorgt haar en bedekt met zijde en kanten hare bloedige sponde; men geneest haar van de ziekte die het moederschap heet. Haar kind wordt haar ontnomen en elders opgevoed, haar echtgenoot bezoekt verdachte buurten, zij zelf troost zich, een maand later, met de bals en de Opera. Maar een tiental jongelieden omringt haar, zij fluisteren van toewijding, meegevoel, liefde, en wekken alles op wat zij zo lang gekoesterd heeft in haar sluimerend hart. Na een korte aarzeling, soms na een heftige zelfstrijd, geeft

zij zich in de verwachting van het begeerde geluk aan een hunner over. Hij onteert haar en keert dan weer terug tot zijn bezigheden. Een nacht lang schreit zij maar des morgens bemerkt zij dat tranen de ogen roden. Daarom neemt zij een ander tot trooster, over wiens verlies haar weer een ander troost, en zo voort tot omstreeks haar dertigste jaar.

Dit is de vrouw zoals zij geworden is door ons, dit is onze minnares. Maar wat zou het? het is immers een vrouw en men doorleeft er goede ogenblikken meê!'[1)]

Zo luiden de beschouwingen van den man over de vrouw.

Maar deze laatste zelfbeschuldiging kan nauweliks iets verminderen van de vernederende indruk die zij op ons maken.

In de sfeer van zulke platte inzichten leefden de franse vrouwen van omstreeks 1830.

Verwonder u dus niet dat zij werkelik zo waren als zij zich toonden. En toch, waren zij wezenlik zo? De man trok de vrouw neer in de diepte waar hij zelf slechts stand kon houden, en hij vervormde de vrouw tot dat wat hij van haar begeerde; maar diep in zichzelf waren de vrouwen beter, koesterden zij de beklemde verlangens en de angstig-verborgen-gehouden dromen die zij niet tonen mochten.

De vrouw is van nature niet lichtzinnig, want zij is voorbestemd tot het moederschap, en zowel haar geestelike als lichamelike bouw is daarop berekend. De vrouw van de wereld mogen wij niet beoordelen naar de wijze waarop zij zich toont, want zij is een afgericht wezen; haar geestelik leven is ondermijnd, lichamelik is zij verminkt; de lust en de opvoedende last van het moederschap wordt haar door den man onthouden die haar tot de spiegel zijner eigen zorgeloosheid wil maken, waarom hij haar in de verblindende roes van het werelds genot meesleept. Van kindsafaan heeft zij zich moeten optooien, hebben hare ouders haar afgericht op behagen, bekoren, veroveren; haar afgericht op het aanwenden van sluwe listen om door het voorspiegelen van lusten met het pronkende lichaam de stand te winnen die eerst het huwelik geven kan, die zij voor haar en ook voor zichzelf begeren.

1) A.d.M.: La confession d'un enfant du siècle I, 5. De vertaling hier en verder is niet woordelik.

Zij verkoopt haar jonge lijf voor een prijs die hare ouders van alle zorgen ontlast.

Maar schrijf ik over het begin der negentiende eeuw?

Wie was de man die zich zo genotzuchtig, gedachte- en harte-loos voordoet, die zich een minnares niet anders dan ontrouw; een vrouw niet anders dan loszinnig; de liefde niet anders dan als een mechaniese voortplantingsdaad waarvan het genot aantrekkelik en al het bijkomstige verwerpelik is; voorstellen kan? Er moeten wel bizondere omstandigheden geweest zijn om hem, zijn karakter, zo te kunnen misvormen. Wat waren zijn vooruitzichten, wat stelde hij zich van zijn toekomst voor, wat was zijn taak in het heden, en hoe was zijn jeugd geweest?

'Gedurende de oorlogen van het Keizerrijk hadden de ongeruste, vreesachtige vrouwen, wier broeders en echtgenoten in den vreemde streden, een vurig maar bleek en zenuwachtig geslacht ter wereld gebracht. Ontvangen tusschen twee veldslagen, gebaard bij het gedreun van den roffel, groeiden de duizende kinderen van Frankrijk in somberheid op. Van tijd tot tijd zagen zij hun vader, in zijn verweerde en bebloedde uniform; haastig tilde hij hen aan de goudbetreste borst, zette hen weer zachtjes op den grond, en verdween op zijn strijdros, als het weerlicht snel.

Nimmer werden er in Frankrijk zoveel slapeloze nachten doorgestreden als in den tijd van dien Keizer; nooit zag men over de stadswallen zulk een menigte van wanhopende moeders uitzien, nooit waren zij die van den dood spraken door zulk een stilte omgeven.

Maar nooit ook daverde er zoveel vreugde, zoveel leven, zoveel krijgslustig trompetgeschal in alle harten, en geen zonnen hebben ooit zo zuiver geblonken als die waarin al dat bloed opdampte. Het was de atmosfeer van die vlekkeloze zon, waarin zoveel roem schitterde, zoveel staal fonkelde, die door de kinderen van toen werd ingeademd.

Maar, gelijk een reiziger onderweg van gevaren noch vermoeidheid weet, en zich toch, eenmaal in den kring der zijnen weergekeerd, door een onweerstaanbare loomheid bevangen voelt, zodat hij zich nauweliks naar bed kan slepen, zo voelde Frankrijk, toen zij eindelik Cesar's weduwe was, plotseling hare wonde. Zij bezwijmde en zonk in zulk een diepe slaap

dat haar oude koningen haar gestorven waanden en in een witte lijkwade hulden.

Toen mijmerde, op de ruïnen ener wereld, een zorgelike jeugd, want al die kinderen waren druppels van een brandend bloed dat de aarde overstroomd had. Zij waren aan de boezem van den oorlog, en om den oorlog te dienen, geboren. Vijftien jaar lang hadden zij gedroomd van de sneeuw van Moscou, van de zon der Pyramiden. Zij waren nooit buiten de wallen van hun geboortestad geweest maar men had hun verteld dat men van over iedere muur hunner stad in een der hoofdsteden van Europa kwam. In hun brein droegen zij een wereld, maar de aarde, de hemel, de straten en de wegen rondom hen waren ledig en slechts de klokken hunner parochie dreunden in de verte.

Wanneer zij van roem spraken, zei men hun: word priester; van verwachting, van liefde, van kracht, van leven: word priester. En de menigte waarin zij opgroeiden, wenste slechts een, een ding: geen koning, geen vrijheid, geen rede, geen godsdienst, niets van dat alles: slechts *rust*.

Drie elementen overheersten het leven dat zich aan het jonge geslacht toen voordeed. Achter hen lag een voor immer vernietigd verleden van keizerlike roem; vóor hen verschenen, ver, de eerste helle flitsen van de dageraad aan de onmetelike horizon der toekomst; en tussen die beide werelden...lag het heden, dat verleden van toekomst scheidde, dat noch het een, noch het ander bleek, dat op beide evenzeer geleek zodat men bij elke stap die men deed zich afvroeg of men op een levenskiem dan wel op een afgestorven wortel-rest trad.

Dit was wat zich aan deze zonen van het Keizerrijk, deze kleinzonen van de Revolutie, deze kinderen vol kracht dapperheid en verwachting, als hun tijd voordeed.'[1)]

Kon zich bij deze kinderen, die hun vader wel ten oorlog zagen optrekken maar niet met hun ouders een rustig familieleven, gesteund door een eenvoudige, een roemloze maatschappelike betrekking, die niet met hunne ouders huiselikheid deelden, kon zich bij hen het familiale instinct wel ontwikkelen, en moest het niet verstikt worden door de opbruisende krijgs-

1) A.d.M.: Conf. I. 2.

drift die zich op niets richten kon? Deze knapen hadden in de omgang van hun vader met hun moeder geen voorbeeld, en hoe konden zij van hunne kinderen later verlangen wat zij hun vader nimmer geschonken hadden?

Het kan ons niet verwonderen dat deze tot rust gedoemden zich in dit leven onbevredigd voelden. Noch het vormen van een gezin, noch het uitoefenen van een vredig amt had aantrekkelikheid voor hen. Zij hadden het leven leren zien als een aaneenschakeling van onvoorziene, verrassende mogelikheden, niet als een traag ontwikkeld organisme waarvan zij de ongeziene stille drijfkrachten waren. Onopgemerkte drijfkrachten? helden en goden begeerden zij te zijn! Dies lieten zij zich verafgoden door de vrouwen die daarvoor te vinden waren en vierden de luidruchtigheid hunner harten uit in wilde orgieën, en het huwelik, zo zij er toe besloten, bevatte niets van het patriarchale waardoor toch juist de verhouding tussen ouders en kinderen betekenis en wijding krijgt. Moesten zij hunne losbandigheid intomen en een maatschappelik beroep kiezen - zij deden dit niet omdat het gebruik was, slechts uit materiële nood - dan was dit beroep waarvoor zij belangstelling en ijver, liefde en gloed huichelden, even glansloos als doelloos in hunne ogen. Het schone inzicht, dat ieder werker in de maatschappij een bezielde hefboom is die het leven opwaarts schuift, kon in hun harten niet aarden.

De kiem der huichelarij die ontsproot in de klove tussen hunne gemoedsgeaardheid en hun maatschappelike werkkring, werd gevoed en gemest door de rotheid der toenemende kerkelikheid. De man, die zijn eigen leven en zijn maatschappelike positie troosteloos en doelloos zag, kon bewust noch instinctief nazaten begeren en het gezin als zodanig leek hem even onwijs als bezwaarlik; de vrouw kon hij zich niet denken als moeder van een gezin en hij mat de waarde der vrouw naar de betekenis die zij voor hem gehad had als gezellin zijner losbandigheid. Een courtisane, als zo kende hij de vrouw; zo zag hij haar en bleef hij haar zien. Ridderlike verering week voor verholen verachting. Mannen en vrouwen voelden zich weerzijds vijandig gestemd en het geestige verkeer in de Parijse salons stierf allengs weg. Liefde werd een dichterlike illusie maar niet wezenlik bestaanbaar geacht.

Behalve uit de zeldzamen, de weinigen, die naar estetiese en etiese vermooiïng van het leven bleven verlangen, zij die zich uit hun tijdskring wegdroomden en als zonderlingen of als zeer ongezonde uitzonderingsnaturen den tijdgenoot aanstoot gaven, behalve uit de zogenaamde 'romantiese' dwepers bestond de Parijse wereld uit materialistiese geld- en genotzuchtigen die het aardse begeerden en het ideële in de ban der schamperheid deden. Enkelen die zich uit dit milieu trachtten omhoog te heffen werden door de groeiende Twijfelzucht neergeslagen, die onzichtbaar de levenskracht zo lang uit hun hart vrat tot zij in machteloze wanhoop neerzakten.

Nadenken kweekt wanhoop, nagedachte moordt, alleen in gedachteloos, bruut genieten laat zich het leven leven, was een onuitgesproken levensregel van dien tijd.

Tegen deze sombere achtergrond zullen wij de ontwikkeling van Alfred de Musset's vrouw moeten tekenen. Eérst dan, zoals hij haar zag in zijn jeugd.

2

In de eerste gedichten van Alfred de Musset vindt men, binnen eng bestek, de meest monsterlike ondeugden die de Romantiek heeft voortgebracht. Byron is niet zozeer nagevolgd als wel op Franse bodem herboren; want ook hier gaat de diepere, en toch zo wezenlike ernst die het hart van den dichter lijden doet, die zich enerzijds in wilde hartstochtelikheid van begeren uit, anderzijds schuil achter ironiese spot en verfijnde bitterheid. Het is de eigenschap die Heine aan Byron en de Musset verbindt, en die zich bij deze drie dichters in gelijk-geaarde fantasie-gestalten toont.

Wilt ge er enkele? Lees *Don Paez*, lees *Portia*.

Rond de paleizen hunner geliefden zwerven de minnaars, in donkere mantels gehuld, de guitaar onder ene, het zwaard dat den medeminnaar, dien vloekwaardigen, verdelgen zal, onder de andere arm, aan de gordel de dolk waarmede de ontrouw der liefste bloedig gewroken moet worden, in de borstzak het kleine flesje met de vreeselike blauwe vloeistof, die het bloeddorstige hart, zodra het zich gewroken heeft,

voor immer verlammen zal. Van elk bordes slingeren de zijden koorden der touwladders. Klim met mij langs deze op, tot ginds balcon, ge treedt de kamer van de nauweliks achttienjarige Portia binnen. Het is donker, maar op de sofa liggen de geliefden, in de waanzin der verbijsterende hartstocht. Plotseling een snerpende gil: in de geopende deur staat een grijsaard wiens witte haren beschenen worden door het bleke maanlicht: Portia heeft haar echtgenoot herkend. Ogenblikkelik klettert het staal der kruisende degens, de verrader overwint; de bedrogen echtgenoot, Portia's edelmoedige weldoener tevens, sneeft in zijn bloed. Zij vlucht met haar minnaar met wien zij in de volgende nachten door de kanalen van Venetië spelevaart, liefde-liederen zingend terwijl de drempel van het paleis nog rood gekleurd is door het bloed van haar echtgenoot, terwijl diens bedienden bij de omfloersde katafalk van hun meester knielen. Gedurende een dier Venetiaanse nachten verhaalt Portia's minnaar haar het geheim van zijn leven. Hij is geen edelman, hij is niet rijk, hij is slechts een arme visserszoon wiens enig bezit de netten zijn en het armelike vissersbootje. Blijft de in weelde opgevoedde, verfijnde Portia hem trouw? Schreiend werpt zij zich in zijn armen.

Ziehier een der onderwerpen van de Mussets verhalende poëzie. Ofschoon Portia haar echtgenoot bedriegt blijft zij haar minnaar in armoede liefhebben. Niet aldus de bekoorlike minnares van Don Paez, die den enen aanbidder voor den anderen verraadt. Bekoorlik? Zij is een Spaanse; haar schoonheid is onvergelijkelik

> Sourcils noirs, blanches mains, et pour la petitesse
> De ses pieds, elle était Andalouse et comtesse.

Op haar legerstede ligt zij, bezwijmd in de armen van haar minnaar:

> Oeil humide, bras morts, tout respirait en elle
> Les langueurs de l'amour, et la rendait plus belle.
> Sa tête avec ses seins roulait dans ses cheveux;
> Pendant que sur son corps mille traces de feux,
> Que sa joue empourprée, et ses lèvres arides,
> Qui se pressaient encor comme en des baisers vides,

Et son coeur gros d'amour, plus fatigué qu'éteint,
Tout d'une folle nuit vous eût rendu certain.

Laat in den nacht verlaat Don Paez haar. Zij bezweert hem te blijven, het afscheid valt haar te zwaar, maar hij moet op wacht, hij is officier, zijn militaire plicht dwingt hem, hij belooft den volgenden nacht weer te keren.

Langs de stadswallen lopend hoort hij hoe zijn krijgsmakkers, rond het wachtvuur gezeten, hun liefsten roemen, en plotseling verneemt hij ook de naam van haar die hij zo straks verliet, ontdekt hij dat hij een begunstigd medeminnaar heeft. Een tweegevecht volgt natuurlik onmiddelik, hoe kon het anders! ‘Il faut qu'un de nous meure’ zegt Don Paez, maar:

Jurons donc que celui qui sera dans une heure
Debout, et qui verra le soleil de demain
Tuera la Juana d'Orvado de sa main.

De eed wordt gezworen. Een langdurig gevecht volgt, maar Don Paez overwint. Hoe zal hij evenwel de vrouw die hij liefheeft kunnen doden! Hij haat haar en heeft haar tegelijk lief, liefde en haat als van een roofdier. Bij een gifmengster koopt hij een liefdedrank die tegelijk dodelik is; hij ledigt het flesje en, dronken van liefde - want alleen in liefdewaanzin kan hij kracht vinden om de moord te volvoeren - begeeft hij zich naar Juana d'Orvado. Hij beschuldigt haar van ontrouw; zij, bevreesd, wil vluchten, maar hij weerhoudt en overweldigt haar en als zij zich in ontvlamde liefdegloed aan zijn hartstocht overgeeft doodt hij haar met zijn dolk. In haar armen sterft hij dan aan de nawerking van het gif.

De uittreksels kunnen een denkbeeld geven van de aard dezer poëzie. Ik zal daarover hier niet verder uitweiden, de onderwerpen zijn gedrochtelik en de hartstochten meer die van bloeddorstige roofdieren dan van mensen.

Toch waren zulke hartstochten toentertijd menselik niet alleen maar ook begeerd en bewonderd. In al hun dierlikheid en onmatigheid hadden zij iets onzegbaar aantrekkeliks, want zij waren buiten-gewoon. Niets was immers zo gehaat als het dodelik vervelende ‘gewone’ het saaie ‘alledaagse’; niets werd daarentegen zo begeerd als het rode laaien der heftige harts-

tochten. Heftig leven werd begeerd in een tijd die dood scheen en kenmerkend voor de zucht naar het boeiende die toen de harten der jonge generatie beheerste, zijn de gesprekken tussen Silvio en Laertes in de Mussets *A quoi rêvent les jeunes filles*. Silvio is een eenvoudig, onbedorven jong man die een der twee dochters van Laertes wil huwen. Zijn liefde is oprecht doch niet luidruchtig en zonder romantiese optooisels:

> Un serrement de main, un regard de clémence,
> Une larme, un soupir, voilà pour moi l'amour;
> Mes rivaux, sous mes yeux, sauront plaire et charmer.
> Je resterai muet: - moi, je ne sais qu'aimer.

Met zulk een bescheiden stomheid valt evenwel niet veel uit te richten, meent zijn gewenste schoonvader:

> Les femmes cependant demandent autre chose.
> Bien plus, sans les aimer, du moment que l'on ose,
> On leur plaît. La faiblesse est si chère à leur coeur
> Qu'il leur faut un combat pour avoir un vainqueur.

De vrouw wil niet bescheidenlik begeerd, maar moedig veroverd worden en in dien tijd was dit zeker zo.

> C'est dans les nuits d'été, sur une mince échelle
> Une épée à la main, un manteau sur les yeux
> Qu'une enfant de quinze ans rêve ses amoureux.

Tussen *Don Paez* en *Portia* ligt nog het op zichzelf onbelangrijke drama in verzen *Les marrons du feu*. Camargo, een danseres, wil zich wreken op een Frans edelman die haar minnaar geweest is maar haar niet meer lief heeft, integendeel, bespot en beledigt. ‘Après deux ans de grincements de dents et d'insomnie’ besluit zij tot wraak en als haar vroegere minnaar haar weer beledigt, brengt zij haar voornemen ten uitvoer.

Juana, Camargo, Portia. De eerste kent de liefde slechts als sensuële genotzucht en zij verkoopt de trouw aan haar minnaar voor meerdere bevrediging harer begeerten. Ook de liefde voor Camargo is een zonderlinge. De liefde, voor den minnaar, die zij ondanks alles trouw blijft, verkeert zich in moordlustige wraak. ‘Crains mon amour’, zegt ze:

il est immense
Comme la mer! - Ma fosse est ouverte, mais pense
Que je viendrai d'abord par le dos t'y pousser.
Qui peut lécher peut mordre, et qui peut embrasser
Peut étouffer.

Portia is wel medogenloos tegenover haar echtgenoot, maar haar minnaar blijft zij trouw, ook in armoede, en als hij haar voorspiegelt in welk een behoeftigheid zij achterblijven zal wanneer hij jong mocht sterven, vindt zij voor haar liefde steun in vrouwelike vroomheid: ‘Dieu rassemble les amants’, zegt zij; ‘nous partirons ensemble. Ton ange en t'emportant me prendra dans ses bras.’

3

Alfred de Musset was negentien jaar toen hij deze gedichten schreef. De liefde der vrouw kende hij slechts als hartstocht, als een macht die hem lijden deed, een macht die hij voelde als verraderlik, onbetrouwbaar, een macht die lusten schenkt doch ook heftig haten doet, die geen edeler ziele-eigenschappen, geen geestelike banden, geen trouwgeloften ontziet; een macht die voortzweept en vlamt, teistert en verteert; die het brein verduistert en het bloed zo doorgloeit dat het zich in ontembare dierlikheid uit; een macht die eerloos maakt en onuitsprekelik wreed.

Vier jaar later heeft hij, ontgroeid nu aan de invloed der romantiese wanstaltigheid die zijn jeugdgedichten ontsiert, een psychologies zuiverder en schoner beeld gegeven van deze liefde, in het kleine proza-drama *André del Sarto*.

Andrea del Sarto heeft aan zijn liefde voor zijn vrouw Lucretia alles geofferd. Eerst de rust die hij voor zijn kunst behoefde; want zij verlangde een leven van praal en schittering, veel mensen rondom zich, veel geluid en veel weelde. Later die kunst zelf; want om aan haar weelde-verlangen te kunnen voldoen heeft hij zijn schilderijen onvoltooid of oppervlakkig voltooid, moeten verkopen. Ten slotte zijn eer; want de gelden, hem door den koning van Frankrijk toevertrouwd tot

den aankoop van schilderwerken, heeft hij, terwille van Lucretia, misbruikt.

Andrea, de slaaf van zijn liefde voor Lucretia, wordt door Lucretia zelf bedrogen, bedrogen ook door zijn trouwste vriend Cordiani. En medogenloos bedrogen. Noch Lucretia, noch Cordiani bezinnen zich; zij ontzien hem niet, zij hebben geen nagedachte. De vrouw vergeet dat zij haar echtgenoot doet lijden; de vriend vergeet dat hij zijn vriend verraadt. Maar welk een hartstocht ook is deze demon die hen meesleurt. Hoor hoe Cordiani voor Damien, zijn en André's vriend, Damien, die hem betrapt heeft als hij vroeg in den morgen uit Lucretia's venster klimt, zijn hart uitstort:

'Elle m'aime, o Damien, elle m'aime. Je cours dans ce jardin depuis hier; j'ai couvert de baisers terribles les gazons qu'elle avait foulés.'

'Si tu savais quelle région j'habite! comme le son de sa voix seulement fait bouillonner en moi une vie nouvelle.'

'J'ouvre les bras et je vois passer les fantômes des femmes que j'ai possédées, mes plaisirs, mes peines, mes espérances! Ah! mon ami, comme tout est foudroyé, comme tout ce qui fermentait en moi s'est réunie en une seule pensée: l'aimer! C'est ainsi que mille insectes épars dans la poussière viennent se réunir dans un rayon du soleil.'

'Crois-tu que je l'aie séduite? qu'elle ait réfléchi et que j'aie réfléchi! Depuis un an que je la vois tous les jours, je lui parle, et elle me répond; je fais un geste, et elle me comprend. Elle se met au clavecin, elle chante et moi, les lèvres entr'ouvertes, je regarde une longue larme tomber en silence sur ses bras nus. Et de quel droit ne serait-elle pas à moi?'

Damien zegt: 'Un amour comme le tien n'a pas d'ami.' En hij tracht de verdoofde vriendschap voor André weer in Cordiani op te wekken:

'Le soleil se lève; dans une heure, quelqu'un viendra s'asseoir aussi sur ce banc, il posera comme toi ses mains sur son visage, et ce ne sont pas des larmes de joie qu'il cachera.'

Maar Cordiani bezint zich niet op zijn vriendschap. 'De quel droit ne serait-elle pas à moi?' is de enige vraag die zijn hartstocht in zijn brein ontsteekt. Alle rechten wijken voor de kracht van deze hartstocht.

En toch, had alleen de liefde recht op hem? Wanneer de ‘macht’ uitmaakt wat ‘recht’ is, dan zeker. Maar ook de vriendschap kon iets laten gelden. Hoe groot en hoe nobel is de vriendschap van André voor Cordiani. Als de laatste zich, na dit gesprek met Damien, in zijn woning verborgen houdt, als Damien zijn afwezigheid bij André verontschuldigt door te zeggen dat hij zich ongesteld voelt, is André nauweliks te weerhouden, wil naar Cordiani toe, om hem te helpen, te verplegen.

En ook later wanneer André, wantrouwend geworden, onverwacht bij Lucretia binnentreedt, terwijl hij een bediende buiten voor haar venster op wacht geplaatst heeft. Cordiani komt plotseling binnensnellen, verward, bebloed, met gescheurde kleren. André grijpt zijn hand, begrijpt zijn verwarring niet, biedt hem zijn hulp aan: ‘A quoi puis je t'être bon? réponds, il n'y a rien que je ne fasse. Mon ami, mon cher ami, doutestu de moi?’

Spoedig evenwel verstaat hij de aard van Cordiani's verwarring. Als hij zijn vriend niet straft, hem slechts zijn smart voorhoudt, hij die tegelijk zijn geliefde en zijn liefste vriend verliest, hem slechts verzoekt de stad binnen een uur tijds te verlaten, komt al de grootheid van zijn vriendschap, al de diepte ook van Cordiani's vriendschapsgevoel aan 't licht; en dan eerst wordt ons voelbaar hoe onstuimig en al-overwinnend de hartstocht moet zijn die zelfs zulk een vriendschap niet ontziet.

Het drama verbeeldt een strijd tussen vriendschapsgevoel en hartstocht, een strijd waarin de laatste onoverwinnelik blijkt. Het dramatiese ligt tussen de vriendschap André-Cordiani en de liefde Cordiani-Lucretia.

Minder onstuimig dan Cordiani, zachter van natuur en niet, zoals hij, door het geluk geheel verblind, lijdt Lucretia onder de demon die haar beheerst. Als zij 's nachts voor haar kruisbeeld knielt:

‘Pourquoi m'as tu chargée du bonheur d'un autre, ô mon Dieu? S'il ne s'était agi que du mien, je ne l'aurais pas défendu, je ne t'aurais pas disputé ma vie.’

‘L'ai-je accommplie ta fatale mission? ai-je sauvé son âme en me perdant pour lui? Si tes bras sanglants n'étaient pas cloués sur ce crucifix, ò Christ, me les ouvrirais tu?’

‘Le puniras-tu de ma faute? Ce n'est pas lui qui est coupable; il n'a prononcé aucun serment sur la terre; il n'a pas trahi son épouse; il n'a point de devoirs; point de famille; il n'a rien fait qu'aimer et qu'être aimé.’

Van het schreien zijn haar ogen gezwollen, haar gelaat is bleek en verward. ‘Crois-tu’, zegt zij tot haar vertrouwde, ‘crois-tu qu'on perde sans souffrir tout son repos et son bonheur? Crois-tu qu'on puisse voir s'envoler sans regret dix ans d'innocence et de tranquillité?’

Maar, als zij in den nacht haar huis verlaat en zich naar de woning van haar moeder begeeft, door André tijdelik daar heen gestuurd; als zij daar, voor de deur dier woning de gewonde Cordiani vindt; - Cordiani die niet op André's verzoek is afgereisd, maar zich in Lucretia's vertrekken verschool, daar gevonden werd, en zich, in een duel met André, liet doorsteken zonder verweer; - dan kent haar hartstocht weer geen maat. De gedachte dat zij, als vrouw van André, zichzelf weinig eerbiedigt wanneer zij ten huize harer moeder de veroorzaker van een misdaad ontvangt die door André gestraft werd, houdt haar niet terug. Zij neemt hem bij zich, koestert hem, verpleegt hem. ‘Elle veille et pleure sur lui! A travers les ombres de la mort, il voit errer autour de lui cette tête adorée; elle lui sourit et l'encourage! Elle lui présente la coupe salutaire; elle est pour lui l'image de la vie.’

En wanneer de verwonding ongevaarlik blijkt, vlucht zij met Cordiani, terwijl André del Sarto, gebroken door zoveel smart, eenzaam sterft.

4

Evenals de andere vrouwen die de dichter zich droomde is Lucretia de slavin van een hartstocht die haar voortzweept en haar niets doet ontzien. Alles moet wijken voor de drang van haar bloed, dat zich uitleeft en elke geestelike inmenging terug dringt. Haar brein beneveld, haar nagedachte gesmoord, bestaat voor haar geen huwelik, geen plicht, geen recht; alleen het beeld van den man in wiens armen zij zich werpt. Is die liefde niet geestelik? Zeker is zij dit voorzover alle menselike daden, uitingen, verhoudingen het geestelike ver-

onderstellen. Maar zij is niet wat men, in tegenstelling tot een liefde der zinnen, een geestelike liefde noemt. Hier is de bekoring, de vervoering, de tijdelike opvlamming, overweldigend van hevigheid; maar een geestelike liefde heeft, bij gelijke hevigheid, een rustiger licht, dat durend schijnen blijft en steeds geleidt, als de stille lamp van het geluk die neerblikt door de zwaarste wolken van de rampspoed.

Voor deze vrouwen is de kortstondige opvlamming het enig begeerlike. Blijvende liefde, waaruit het huwelik voortkomt, bestaat voor hen niet. Zinnelike begeerlikheid en begeerte is van hun bestaan het wezen. En ook hun schoonheid spreekt daarvan. Wij zagen reeds, hoe de dichter Juana tekent. Het is de schoonheid van het mensdier die hij weergeeft, zij slechts is het die hem treft, hem verblindt. Of, om te weten hoe hij de vrouw ziet, lees enkele strofen van *L'Andalouse:*

Avez-vous vu, dans Barcelone,
Une Andalouse au sein bruni?
Pâle comme un beau soir d'automne
C'est ma maîtresse, ma lionne!
La marquesa d'Amaëgui.

Elle est à moi, moi seul au monde.
Ses grands sourcils noirs sont à moi,
Son corps souple et sa jambe ronde,
Sa chevelure qui l'inonde,
Plus longue qu'un manteau de roi!

C'est à moi son beau col qui penche
Quand elle dort dans son boudoir
Et sa basquina sur sa hanche,
Son bras dans sa mitaine blanche,
Son pied dans son brodequin noir!

Qu'elle est superbe en son désordre,
Quand elle tombe, les seins nus,
Qu'on la voit, béante, se tordre
Dans un baiser de rage, et mordre
En criant des mots inconnus!

Et qu'elle est folle dans sa joie,
Lorsqu'elle chante le matin,
Lorsqu'en tirant son bas de soie,

Elle fait, sur son flanc qui ploie,
Craquer son corset de satin!

Met geen enkel woord wordt een psychiese trek aangegeven, in geen gebaar uit zich het menselike. De kleur en de vormen van het lichaam heeft de dichter lief, en ook de tooi die zulk een lichaam verfraait. En L'Andalouse is de vrouw die in al de jeugdwerken van de Musset voorkomt. Zij is als een versgerijpte vrucht, donzig zacht en begeerlik. Maar haar zeventien of achttienjarig hart is behaagziek, trouweloos en vervuld, zoals wij reeds zagen, van een begeerte die uitgaat naar verfijnde weelde en sensueel genot.

Moeten wij dus, wanneer wij aannemen dat de literatuur niet het werkelike leven weerspiegelt maar dit leven zelf is, de Franse vrouw uit de Musset's tijd, het Franse meisje beter gezegd, ook werkelik zien als het schone mens-dier over welks dierlike driften de geest niet waakte? Het zou ons verwonderen wanneer een jong en begaafd dichter als de Musset was, niet in aanraking gekomen ware met vrouwen wier gemoedsleven verhevener bleek dan dat zijner heldinnen. Uit zijn latere werken blijkt dat hij zulke vrouwen, die een geestelik leven leidden, ook gekend heeft, bewonderde en lief had. De geestelik-hoogstaande vrouw bestond dus en de levenswerkelikheid die in de Musset's gedichten gegeven wordt is in de eerste plaats de werkelikheid van het mannelik gemoed. Zoals de achttienjarige dichter de vrouw droomde, beeldde hij haar uit; psychiese schoonheid raakte hem niet, en het was niet in de eerste plaats menselik karakter wat hem in haar boeide. De vrouwen zijner gedichten zijn de gestalten van zijn hartstochten, van de in hem ontluikende sensualiteit, van de begeerten die in hem opwaakten, het zijn de verbeeldingen van zijn gemoedsleven.

Dat deze verbeeldingen zulke waren als zij blijken, toont ons evenwel klaar de geaardheid van een gemoedsleven dat zeker niet slechts dat van de Musset was. Op de aard van dit gemoedsleven kom ik later terug.

5.

Namouna, de slavin van den laffen wellusteling, zij die, vrij gelaten, zich vermomt en zich weer op de slavenmarkt

door hem terugkopen laat, is niet beter dan haar zusters, zij is de gelijke van Portia en van Lucretia.

Toch toont zich reeds in het jeugdwerk van de Musset een afkeer van de vrouw die hij uitbeeldt. Hoor hem in deze inleidende verzen van *Don Paez*:

> Je n'ai jamais aimé, pour ma part, ces bégueules
> Qui ne sauraient aller au Prado toutes seules,
> Qu'une duègne toujours de quartier en quartier
> Talonne, comme fait sa mule un muletier;
> - - - - - - - - - - - Mais,
> Sur ma tête et mes os, frère, je vous promets
> Qu'elles valent encore quatre fois mieux que celles
> Dont le temps se dépense en intrigues nouvelles.
> Celles-là vont au bal, courent les rendez-vous,
> Savent dans un manchon cacher un billet doux,
> Serrer un ruban noir sur un beau flanc qui ploie,
> Jeter d'un balcon d'or une échelle de soie.

Maar toch schept hij de gestalte van deze behaagzieke, vlinderachtige trouweloze en bekoort zij hem dus.

Wat is de zin van het dramatiese gedicht *La coupe et les lèvres*? De held is een Zwitsers jager. Een eenvoudig meisje van zijn dorp heeft hem lief, maar hij, begerig naar roem en weelde, verlaat haar. Hij leeft enigen tijd met de minnares van een edelman dien hij vermoord heeft, een hartstochtelike maar liefdeloze en veile vrouw. Van dit leven walgend neemt hij deel aan den oorlog, wordt een beroemd en bemind aanvoerder, maar ook de roem, bemerkt hij, is kortstondig, waardeloos en geeft geen geluk. Teruggekeerd in zijn bergdorp vindt hij daar het meisje dat hem trouw gebleven is. Maar vóor de eenvoud harer liefde hem het geluk schenkt dat hij in weelde en roem vergeefs gezocht heeft, wordt zij door zijn vroegere minnares gedood. Wiens ziel eenmaal verontreinigd is, kan geen rein geluk meer vinden.

> Ah! malheur à celui qui laisse la débauche
> Planter le premier clou sous sa mamelle gauche!
> Le coeur d'un homme vierge est un vase profond:
> Lorsque la première eau qu'on y verse est impure,

La mer y passerait sans laver la souillure;
Car l'abîme est immense, et la tache est au fond.

Dit is, komt mij voor, de gedachte die den dichter bij het schrijven van dit kleine drama beheerste. Ook in *André del Sarto*, een jaar later geschreven, toont zich vluchtig de neiging tot een diepere en schonere opvatting van de liefde der vrouw. Met name in de reeds aangehaalde woorden van Lucretia, waar zij haar berouw uit over de ellende die haar liefde voor Cordiani over André zal brengen.

Maar een nieuwe gestalte krijgt de vrouw in *Les caprices de Marianne*.

Wie is Marianne?

Over haar uiterlik vinden wij niet veel gegevens, maar zij is in het Werk van de Musset de eerste vrouw wier karakter zich toont in een geestelik hoge houding. Zij is de vrome, ernstige, ingetogene, negentienjarige gezellin van een pedante, vervelende, veel-oudere echtgenoot, de vrede-rechter Claudio.

Ongevoelig is zij niet, maar haar opvatting van het huwelik, van de plicht, de trouw en de eer der vrouw is te streng dan dat zij naar de aanzoeken van haar aanbidder luisteren wil.

Haar aanbidder Octave...

Wie is Octave?

Hij is niet openlik, hoewel later zeker verkapt, haar aanbidder, maar de stoutmoedige vertegenwoordiger van haar al te schuwen, te vreesachtigen minnaar Coelio. Octave is een lichtmis zoals de meeste helden uit de Mussets drama's en novellen; zijn dagen brengt hij door met slempen en schransen in het gezelschap van lichtekooïen - zo zag de Musset de jonge man van zijn tijd graag - en soms komt hij een week lang niet op zijn bed, uit vrees ook voor zijn over-talrijke schuldeisers. ‘Figure-toi’, zegt hij van zichzelf tot Coelio, ‘un danseur de corde, en brodequins d'argent, le balancier au poing, suspendu entre le ciel et la terre; à droite et à gauche, de vieilles petites figures racornies, de maigres et pâles fantômes, des créanciers agiles, des parents et des courtisanes; toute une légion de monstres se suspendent à son manteau et le tiraillent de tous côtés pour lui faire perdre l'équilibre;...; Il continue sa course légère de l'orient à l'occident. S'il regarde

en bas, la tête lui tourne; s'il regarde en haut, le pied lui manque. Il va plus vite que le vent, et toutes les mains tendues autour de lui ne lui feront pas renverser une goutte de la coupe joyeuse qu'il porte à la sienne.'

Dit is het beeld van de Musset's tijdgenoot, maar meer nog van de Musset zelf, van een kant van zijn wezen n.l. 'Que tu es heureux d'être fou!' voegt zijn bescheiden, ingetogen vriend Coelio hem toe. 'Que tu es fou de ne pas être heureux!' antwoordt Octave enigzins Hegeliaans.

Wie is Coelio?

Ik zei reeds: bescheiden; ingetogen. En hij is verliefd. 'Il me manque le repos', zegt hij tot Octave, 'la douce insouciance qui fait de la vie un miroir où tous les objets se peignent un instant et sur lequel tout glisse. Une dette pour moi est un remords. L'amour, dont vous autres vous faites un passe-temps, trouble ma vie entière. Mon cabinet d'étude est désert; depuis un mois j'erre autour de cette maison la nuit et le jour. Quel charme j'éprouve, au lever de la lune, à conduire sous ces petits arbres, au fond de cette place, mon choeur modeste de musiciens, à marquer moi-même la mesure, à les entendre chanter la beauté de Marianne!'

Zo is Coelio - nu hij verliefd is. Maar, uit zijn houding in zulk een uitzonderingstoestand, valt gemakkelik zijn aard en zijn houding in gewoner omstandigheden af te leiden. Hij is een gevoelige, diepe, stille natuur. Zijn ontroeringen blijven niet aan de oppervlakte van zijn gemoedsleven, zij raken en bewegen de diepste sferen, waardoor elke aandoening een ernstig gebeuren voor hem wordt. Hij is fijner dan Octave, gevoeliger, maar hij mist ook diens gezonde spanning der zinnelike veerkracht die gewoonlik wel in ruwheid ontaardt maar die toch 'durf', 'levensmoed' geeft. Coelio neemt alles te ernstig, te zwaar, ziet alles te veel in verband met ernstige vraagstukken en voelt zich daardoor belemmerd, een belemmering die Octave niet kent daar hij steeds aan de oppervlakte blijft. Een vreemd meisje onverhoeds te kussen is voor Coelio de ontheiliging van een liefde-uiting, allerlei morele overwegingen ook zouden hem ervan terughouden; Octave laat zich zulk een vermaak dat voor hem niet meer dan een onschuldige plagerij betekent, niet ontgaan.

Coelio is óók een kant van Alfred de Musset's wezen.

Coelio verzoekt Octave bij Marianne zijn voorspraak te zijn. Hijzelf kan haar niet aanspreken. ‘Quand je la vois, ma gorge se serre et j'étouffe’, zegt hij, ‘comme si mon coeur se soulevait jusqu'à mes lèvres.’

De baldadige, overmoedige, brooddronken Octave maakt niet veel omslag; zodra hij Marianne ziet spreekt hij haar aan en zijn stoutmoedigheid bereikt wat Coelio's bescheidenheid steeds ontging: Marianne luistert naar hem, ja, geprikkeld door zijn geestige spot gaat zij zelfs op een gedachtewisseling met hem in.

In deze geestige gesprekken met Octave toont zij wie zij is. Wanneer er geen genegenheid in haar voor den stoutmoedigen Octave ontwaakte, zou zij op zijn woorden, op zijn verwijten, niet ingaan. En ook Octave voelt zich ogenblikkelik in de bekoring van Marianne gevangen. Hij pleit voor Coelio, maar Marianne bespot hem. Verbitterd daarover tracht hij haar genegenheid door de prikkel der ijverzucht op te wekken. Als hij haar weer ontmoet zegt hij schamper dat Coelio reeds een ander lief heeft en scherp voegt hij er aan toe: ‘Vous ne pouvez ni aimer ni haïr, et vous êtes comme les roses du Bengale, Marianne, sans épine et sans parfum.’ Deze scherpte kwetst haar, en ofschoon Coelio haar wezenlik onverschillig blijft, tegen Octave verdedigt ze zich; als Octave verder gaat en haar onverschilligheid bespot: - ‘le jour òu, comme une Galatée d'une nouvelle espèce, vous deviendrez de marbre au fond de quelque église, ce sera une charmante statue que vous ferez, et qui ne laissera pas que de trouver quelque niche respectable dans un confessional. -’ antwoordt zij:

‘Mon cher cousin, est ce que vous ne plaignez pas le sort des femmes? Voyez un peu ce qui m'arrive: il est décrété par le sort que Coelio m'aime, ou qu'il croit m'aimer, lequel Coelio le dit à ses amis, lesquels amis décrètent à leur tour que, sous peine de mort, je serai sa maîtresse. La jeunesse napolitaine daigne m'envoyer en votre personne un digne représentant, chargé de me faire savoir que j'aie à aimer ledit seigneur Coelio d'ici à une huitaine de jours. Pesez cela, je vous en prie. Si je me rends, que dira-t-on de moi? Nest-ce

pas une femme bien abjecte que celle qui obéit à point nommé, à l'heure convenue, à une pareille proposition? Ne va-t-on pas la déchirer à belles dents, la montrer au doigt, et faire de son nom le refrain d'une chanson à boire? Si elle refuse, au contraire, est-il un monstre qui lui soit comparable? Est-il une statue plus froide qu'elle? et l'homme qui lui parle, qui ose l'arrêter en place publique son livre de messe à la main, n'a-t-il pas le droit de lui dire: Vous êtes une rose du Bengale, sans épine et sans parfum?

N'est-ce pas une chose bien ridicule que l'honnêteté et la foi jurée? que l'éducation d'une fille, la fierté d'un coeur qui s'est figuré qu'il vaut quelque chose, et qu'avant de jeter au vent la poussière de sa fleur chérie, il faut que le calice en soit baigné de larmes, épanoui par quelques rayons du soleil, entr'ouvert par une main délicate? Tout cela n'est-il pas un rêve, une bulle de savon qui au premier soupir d'un cavalier à la mode doit s'évaporer dans les airs?

Qu'est-ce après tout qu'une femme? L'occupation d'un moment, une coupe fragile qui renferme une goutte de rosée, qu'on porte à ses lèvres et qu'on jette par-dessus son épaule. Une femme! C'est une partie de plaisir! Ne pourrait-on pas dire, quand on en rencontre une: Voilà une belle nuit qui passe? Et ne serait-ce pas un grand écolier en de telles matières, que celui qui baisserait les yeux devant elle, qui se dirait tout bas: Voilà peut-être le bonheur d'une vie entière, et qui la laisserait passer?'

De vrouw die zo spreekt heeft een ander karakter dan Lucretia. Niet het geluk van een kortstondige liefde-verhouding zoekt zij, maar wel het durende geluk dat uit een geestelike en blijvende liefde-verhouding ontspruit, is wat zij eert en verlangt.

En Octave? Hij, de lichtmis, de ruwe pretmaker, die tot nu in de vrouw niets zag dan een wezen dat hem amuseren kon, een schepsel dat verstrooiïng bracht en afleidde van de leegheid zijns levens, wordt zich nu bewust van het bestaan ener vrouw die met hare kostbare ziel ons leven vervult.

Hij erkent dit niet tegenover zichzelf. Integendeel. Hij tracht het diepere en schonere leven dat in zijn gemoed door Marianne's woorden werd opgewekt, te onderdrukken, hij gaat

naar de kroeg en laat een zijner vriendinnen halen; maar zijn gevoel is sterker dan zijn verzet. ‘Je suis triste comme une procession,’ roept hij uit, ondanks zichzelf. Want hij voelt de leegte, hij die een blik in de gevulde schatkamer van een vrouwenhart heeft mogen werpen, hij voelt de bittere onvoldaanheid over zijn eigen onbestaanbaar bestaan, en als hij later hartstochtelik of smekend of dreigend voor Coelio bij Marianne pleit, dan is er in zijn stem een verraderlik geluid, hij spreekt al te hartstochtelik en Marianne miskent dit niet. Haar fijn vrouwelik gehoor onderscheidt dien enen toon: zij ontdekt de liefde van Octave.

En zij beantwoordt die liefde. Ook ondanks zichzelf.

Zij zou de vrouw niet zijn die Alfred de Musset te beelden begeert als zij naast de schoonheid van haar hoge deugd niet ook de bekoring harer zwakte had.

Reeds in de lange verdediging die zij tegen Octave uitspreekt verraadt zij onmiskenbaar dat zijn spot haar gekwetst heeft en ook dat zij de behoefte voelt Octave te doen weten dat zij niet zo onaandoenbaar is als zij schijnt en als hij vermoedt. Ware Octave haar onverschillig geweest, gelijk haar Coelio was, ze zou hem voorbij gegaan zijn, ze had niet zulk een toornige, bittere, heftige toespraak gehouden. Maar er is meer. Tuisgekomen verzoekt zij haar echtgenoot order te geven noch Coelio, noch Octave tot haar toe te laten. Waarom heeft dit belang voor haar? Zij voelt het gevaar nabij, zij voelt dat zij de onvervaardheid van Octave niet zal kunnen weerstaan. Als zij tot Claudio zegt: ‘Votre cousin Octave m'a fait une déclaration d'amour de la part de son ami Coelio,’ vraagt Claudio dadelik: ‘Qu'avez-vous répondu à cela?’ Hier is wantrouwen dat beledigt. Marianne is volkomen open maar Claudio wil weten wat haar antwoord was, hij gelooft niet aan een volstrekte eerlikheid bij vrouwen. ‘Il ne s'agit pas de ce que j'ai repondu,’ zegt Marianne, voor wie, daar zij zich onschuldig voelt, dit antwoord van geen belang is, terwijl ze toch ook reeds te veel voor Octave voelt om het wapen waartoe haar antwoord haar diende in Claudio's handen te geven.

Maar tegen de beledigende houding van haar echtgenoot komt haar trots in opstand. Zij is ernstig, diep en vroom, maar ook is zij jong en trots en het gevoel een stoutmoedig,

ridderlik minnaar naast zich te kunnen hebben, doet haar ditmaal het wantrouwen van Claudio niet verdragen.

Haar gekwetst rechtsgevoel wekt haar opstandigheid. En haar opstandigheid roept haar levenslust, haar speelsheid en tartende grilligheid te hulp. Woedend over de belediging van Claudio, die getoornd heeft over haar spreken met Octave, laat ze Octave bij zich roepen. ‘Je veux prendre un amant, Octave..., sinon un amant, du moins un cavalier. Que me conseillez-vous? Je m'en rapporte à votre choix: - Coelio ou tout autre, peu m'importe.’ Ze hoopt dat Octave zichzelf noemen zal. Maar zij vergeet dat hij daartoe te ridderlik is. De gloeiende voorspraak die Octave voor Coelio houdt doet haar glimlachen. Zij voelt dat Octave haar lief heeft. Zijn bijstand wenst ze, niet die van den schuchteren Coelio. En duidelik geeft zij hem dit te kennen: ‘Coelio me déplaît; je ne veux pas de lui. Parlez-moi de quelque autre, de qui vous voudrez. Choisissez-moi dans vos amis un cavalier digne de moi; envoyez-le moi, Octave. Vous voyez que je m'en rapporte à vous.’ Wel beseft Octave dat Marianne met ‘quelque autre’ niet de eerste de beste bedoelt maar alleen hem, maar zijn karakter is tegenovergesteld aan dat van Cordiani. Vóor alles blijft hij trouw aan zijn vriend.

De bekering van Octave, of, beter gezegd, de hernieuwde bewustwording van Octave, die de vrouw nu eerst in haar wezenlike waarde, haar menselikheid en haar geestelike betekenis ziet, is de hernieuwde bewustwording van de Musset zelf.

Uit dit toneelstuk, *Les caprices de Marianne*, blijkt de overgang in de Musset's opvatting der vrouw. Het stuk is van '33 en werd geschreven kort na *Adré del Sarto*. Maar de Lucretia van André, de lichamelik vervoerende die in de ziel slechts de stormen van de hartstocht droeg, is geworden tot de stille en schone, diepe en gevoelige Marianne, de vrome vrouw, die ondanks natuurlike grilligheid, van haar vrouw-zijn een ideale opvatting heeft: Le bonheur d'une vie entière.

(Wordt vervolgd).

Ontmoeting
Door
Is. P. De Vooys.

Wat draagt gij onder 't wijde kleed
die ongevraagd mij tegentreedt
en noodt een andren weg te gaan?
't Is niet aan u, dat 'k trouw beleed,
en waarom dan, indien gij 't weet,
ziet gij mij zoo gebiedend aan?

Hoe minde ik: 't vaak bereisde land,
elk pad, van boom en struik de stand,
zooals het was en worden kon.
Nu strikt om mij onzicht'bre band
uw vreemde, schoon goedwill'ge hand,
op wier omknelling 'k nimmer zon.

Moet ik verwonden paden gaan?
verlaten 't werk, dat half blijft staan?
aanvaarden taak, die gij mij geeft?
Zie met uw diepsten blik mij aan,
verraadt mij niet aan ijdlen waan,
Gij voelt hoe sterk mij 't harte beeft.

Toen ik voor jaren, roerloos greep
naar stuur van 't schip met vasten kneep
en weg voer uit de blijdste jeugd,
wachtt' ik den storm om zeil en reep,
maar wist toch ook, dat aldus scheep
te gaan, was plicht gelijk met vreugd.

En 'k heb gevaren, 'k ben ontsprongen
fel dreigend leed, vaak 't lijf gewrongen
door nauwe spleet naar vrijer baan.
En, nu zich spanden ruim de longen,
dat daarin dieper luchten drongen,
nu drijft ge aan vreemden wal te gaan.

Zocht ik dan onbewust verpozen?
Heeft andre wil voor mij gekozen,
't lot dat ik nimmer voor me zag?
Gij tooit u niet met groen en rozen,
gij wekt geen angst, geen schuchter blozen,
en 'k weet niet of 'k u volgen mag.

Wel wist ik dat in 't rijper leven
geen mensch zijn eigen kleed zal weven,
en volgt als hij meent voor te gaan.
Zich wond're leiding overgeven,
los van het liefste doen en streven,
moet vaak, wie meende vrij te staan.

Maar vrijheid heeft mij nooit behaagd.
Ik waande dat mijn werk mij draagt
op vlotte wereldstroomen.
En toch, o toch, wordt, wie zoo waagt

niet door een duizlingsvaart gejaagd
naar waar hij niet wou komen?

Gebiedend is uw strak gebaar;
uw oog is koel, maar scherp en klaar;
uw wenken moet ik volgen.
O 't beeld zoo rijk, zoo wonderbaar,
van heel een woel'ge strijderschaar,
waar is die stoet verzwolgen?

'k Was lang alleen, ofschoon ik niet
wou weten wie mijn hulp verstiet,
daar 'k dacht te blijven hooren
tot vriendenbond, die ook *mijn* lied
naneurend, volgde wat ik ried
aldoor, gelijk te voren.

Nu wenkt gij weer; wat bergt uw kleed?
't hangt wijd en los en veel te breed
om uw gestalt te ontwaren.
Wijl 'k nu tot volgen ben gereed,
zoek ik in plooi en vorm en spleet
waar gij zult 't pand bewaren.

Want 'k geef mijn hart aan u te pand
dat ik bij tocht in 't vreemde land
toch blijf, die 'k ben geweest;
dat ik zal houden vrij mijn hand,
tot redding klaar als eens een brand
laait op het vrijheidsfeest.

De Gevangene
Door
Th. Van Ameide.

Hoog in top van hoogsten toren
ligt hij levenslang
in de oneindigheid verloren:
vloek noch zang
komt zoo verre wegen tot hem opgestegen
uit het land beneden tot zijn steil gevang.

‘Brand van zon en beet van winden,
Sterren-bange nacht,
nevels, die mijn oogen blinden,
eeuwge jacht
van de vrije wolken, die de oneindge kolken
van den heelen hemel meten aan hun macht:

Naakt geweld van kille vlagen,
schitterfelle gloed,
laat gij nimmer van uw stâgen
euvelmoed?
Kunt gij nimmer rusten, vóór uw kwade lusten
aan uw weerloos speeltuig voluit zijn geboet?

IJz'ge nachten, al uw sterren
blinken rond mijn huis:
ziet mijn kleine ramen sperren
't ijzren kruis:
maar uw gouden maliën zijn mij wreeder traliën,
bannen mij de ziel in hoeveel banger kluis!

Wolken, wilt zoo fier niet draven,
laat mijn hart in vreê,
trekt mijn hart niet uit zijn haven,
uit de steê
waar zijn donker vragen zweem van licht mag dagen,
mijn gekerkerd hart naar vrijheids schijn niet mee!

Nevel, scheid mij weer van de aarde:
wegen en rivier
zie ik, lange lijnen naar de
verten hier,
maar geen bezig woelen, maar geen blij krioelen
van de kleurge menschen, van hun bont vertier.'

Duizelhoog blijft eenzaam hangen
zijn benauwde cel,
rustloos drijft het zielsverlangen
's harten wel:
aarde zal 't niet erven, hemel moet het derven,
eigen eenzaam leven moet zich zelven geven
voor ziels leve' en sterven
glans van eigen hemel, gloed van eigen hel.

Gedichten
Door
Aart Van Der Leeuw.

Deemoed

Neen, ik mag nu niet meer spélen
Met der Dagen rozenkrans;
Kunnen koninginnen deelen
Met een kind heur kroon en glans?

Zie, zij rijzen aan de kimmen,
Zie, zij zinken in hun gloed,
Ongenaakbaar als vorstinnen,
Groot lijk krijgers in hun bloed.

Wet het woud de zilvren klingen,
Vlamt het zwerk in brandend blauw,
Immers slechts om mij te dwingen,
Dat ik stil de handen vouw'.

Ach, als zacht de merels kweelen,
Voel ik mij zoo diep-beschaamd,
Turend hoe de weien gelen,
Waar zich 't vee in vreê verzaamt.

Buigt niet wind in storm de twijgen,
Staat de gaard niet bloesem-ruig,
Dat ik deemoedsvol mij nijge
En de starre knieën buig'?

Twee Stemmen

Zoo vaak, bij zware zomerdagen,
Halfwakend in een wieg van blaren,
Hoor ik twee stemmen beurtlings klagen,
Zich fluistrend scheiden, zwellend paren,
Zooals gelieven samen gaan
Die toch elkander niet verstaan.

Ik mag er een de mijne noemen,
Hoewel mijn lippen spraakloos zwijgen.
Lijk bijen gonzen om hun bloemen,
En vogels nestlen in de twijgen,
Dringt zij in 't loover, zoekt de wei,
En smeekt en schreeuwt om medelij.

Zij vraagt: ‘laat mij vergaan, verdwijnen
In Uw gerust geruisch, o boomen,
Doe mij in dauw en honing schijnen,
Draag mij als blinkend golfje, stroomen,
Maak mij de minste van Uw kleed,
Grasvlakte die Uw pracht niet weet.’

Doch de andre klank komt luider manen;
Ik zeg: dit is de stem der aarde! -
Dat ik geen windstoot haar zou wanen,

Vormt zij een woord, het bang-verklaarde,
Dat biddend dringt diep in mij door,
Of ik dien grooten wensch verhoor.

Zij vraagt: ‘ach schenk mijn groeisels voeten,
Stort in hun kruin Uw heldre rede;
De waatren die zooveel ontmoeten
Duid hun den zin dier heerlijkheden.
Mensch, naar Uw ziel dorst al wat bloeit;
Verlosser kom, die mij ontboeit!’

Zij vraagt nog: ‘geef mijn dieren tranen.
Zij leggen lijdend af van 't leven
De langere, de korte banen,
En merken zelfs niet wen zij sneven.
Help, dat Uw liefde in hen nu rijpt,
En ook die slaaf zijn god begrijpt.’

Zoo klagen beurtlings beide stemmen,
Die toch elkander nooit verhooren.
Ik luister - stengels mij omklemmen;
Mijn hart ging hun voorgoed verloren.
Ik nijg mij snikkend naar den grond,
En voel hem gloeien aan mijn mond.

Ongewisheid

Ik lees, geleund in 't zomersch bad
Van zonnevlek en schaduwveder,
Het half-vergeelde dagboekblad,
En leef mijn knapenjaren weder,

Toen ik nog woonde aan de oude gracht
Der kleine stad van traag gebeuren,
Waar elke dag goê gave bracht
Van zelfden lust en eender treuren. -

Toch is het niet de Augustuswind
Die mij zoo winterkoud doet beven; -
Wee, in wat doodsnood argloos kind
Waart gij van 't zeekre strand gedreven.

Gij lachtte en zong, ik zie de golven
Toesnellen met geslepen zwaard,
O wonder dat ze U niet bedolven,
Uw ziel nog door mijn wezen waart!

En toch, wellicht, in later tijden,
Als ik herdenk dít rustig uur
Van middaglichte' en lommerspreiden
En veiligheid die eeuwig duur',

Zal ik verbleeken, angstig vragen
Of blindheid toen mijn oogen bond,
Dat zij dien diepen dood niet zagen,
Waar droomend ik aan d'afgrond stond.

Doode Dag

Wij staren droef van 't hoog balkon
Naar 't bloeden der getroffen zon;
Hij plooit den mistenmantel dicht,
Drukt mat het zinkende gezicht
Zijn moeder de aarde in warmen schoot,
En die hem baarde troost zijn dood.

O dag, gij waart zoo prachtig-mooi,
Laat ons wat achter van Uw tooi:
Een gouden spang, een vlamrobijn,
Dat wij Uw glans gedachtig zijn;
Gij maakt gelukig gunt ge ons maar
Uit Uwe lokke' één stralend haar,
Een rafel van Uw roode kleed,
Dat geen Uw koningspraal vergeet,
Die korte praal, o doode dag,
Uw kroon, Uw tent, Uw veldheersvlag.

Gij waart zoo goed, wij weten niet,
Nu gij dit lieve bloed vergiet,
Of wij wel hoeden kunnen blank
Uw leliegarf en rozenrank,
Die dubble gave, sneeuw met vuur,
Gebedenstonde en liefdesuur;
Wij zijn zoo bang dat zij vergaan
Met U, o doode dag, tot waan. -

De sterren rijzen en reeds wijkt
Het felle dat des daags verrijkt.
Hoor, wat wij zeggen klinkt gedempt,
Wijl vochte nacht de keel beklemt;
Wij denken als een meer dat glanst,
Waarop geen golfje schuimend danst,
Wij minnen als de stille maan
En kussen niet, de handen sâam.
Zóo spoedig, arme, doode dag,
Dooft uit Uw geest, verruischt Uw lach.

En morgen, als het nieuwe kind
Zijn leedjes uit de windsels windt,

Zult gij gelijk zijn aan het zand
Dat nederglijdt uit holle hand;
Wij zitten aan de zilvren zee,
Een breker neemt de korrels mee.
Gij hebt geen naam, gij zijt gewéest,
Gedronken wijn, genoten feest.
De jonge heerscher plant zijn vlag,
Gij wordt legende, doode dag!

Schetsen
Door
E. De Bock.

Aanroeping

Wij leefden in onze jeugd altoos in de gedachte en de verwachting van eene blijde toekomst. De gezuiverde kleuren van een dag na regen - met de glimmende ruggen van grijs-bonte paarden en in de fel-blauwe lucht eene witte vluchtende wolk - waren daar alleen het ijdele verrukkelijk tafelkleed in eene groote feestzaal; wij waren de jonge genoodigden die wachtten naar vruchten en bruischende muziek.

En aldus was onze dag gevuld met eene vereering die we, bij gebrek aan beters, elkander na rust die het spelen volgde meêdeelden. Hadden we niet van jonge dichters - die toch al ouder waren dan wij - met volle gulle grepen schatten van ooft gekregen, van zulke die reiken konden in de takken met fruit beladen, van de boomen die maar groeien op herinnering? O die liefde voor wie we kenden door een mooi geluid, bij geval geblazen op een zachte middag uit hun Zondagsfluitje. Het éenzijn in onze gedachten van hun geweten en hunne persoonlijkheid met die tonen enkele in een onbegrensde boomgaard. Mochten wij, kameraden, ook wat woorden spreken, die klinken in de hoofden van onze jonge vriendjes en hun schijnen te komen uit een land van belofte. Laat ons beproeven, terwijl wij ons veld beploegen, een verhaal te doen over den nachtegaal, die in onzen hof zit, om hunnen tred te leiden langs het zingen van een nachtegaal, laat ons nog eens de handen strekken naar de uiterste lichten van den hemel.

De mooie maand April.

Hij was een oppassend jong dichter, maar op zijn gedrag viel nog al iets te zeggen.

Zijn niet zeer dichterlijke vader bemerkte alleen, dat hij de sporen van een ingetogen jongensleven te buiten ging, en hield hem binnen de perken van een zuinig weekgeld.

Zijn blijde leven binnen de einders van een onbeperkte verrukking, dat is het wat ik me voorstel u te schilderen: Met hier en daar een toets, een zonnevlek, gelezen op zijn paadjes, een brief, die hij mij toevertrouwde.

Ik zag hem zitten in de prille maand April. De heesters, klein, stonden in naakte rijen op de hellingen van het Engelsche park. Lichte groene vliegskens hingen met duizenden tusschen hun zwarte twijgen. Naast die omspitte gronden sleepten groene gazons, vóor en achter bruine banken, tegen de wegen waar enkelen liepen.

Ik had hem zien komen naar de bruine bank. Een knaap en twee meisjes zetten zich ook. Hij was in een licht-grijze stof gekleed: Reeds heel zomersch op deze koude dag, en zocht genietend het plekje warmte naast zich, op de kale bank.

Van de vier vrienden zaten de twee meisjes in 't midden, en de twee jongens, beschermend èn door flinkheid èn door leutige verhalen, òm hen: De meisjes vranker voor even vorschende oogslag.

Toen ik langs hen kwam - hij kende mij oppervlakkig - deed hij een lage en mooi bestrikte schoen uit, en, doend of hij mij niet merkte, bekeek hem van boven zorgvuldig, en trok hem terug aan de voet, wijl het een been over 't ander gekruist lag.

Mij dacht, er kwam een tinteling in mijn oogen van verrassing. Ik had dat van die jongen niet verwacht. De witte zwaantjes zag ik vorderend kringen maken in de lange, iets grauwe vijver, waarlangs ik liep met de handen in de warmte van mijn jaszakken. Zijn gave jongens-gezicht bleef mij ook bij, iets rood in de kou. En toen ik hem eenige dagen later ontmoette, en kameraadschappelijk met hem sprak - wat wel

mag na zulk gebeuren - deed hij zijn hart voor mij open, en vertelde mij van toen af vele indrukken.

‘Er is immers zoo heel veel zon op mooie dagen, waarom zouden er niet vele dichters mogen zijn.’

Hij zei me dit op een van onze schaarsche ontmoetingen, tusschen een handdruk en een handdruk, als hij na zijn werk zich te koesteren liep in een eindje zon.

Welde 't uit een herinnering aan gesmaakte vreugd?

De seringen bloeiden over een lage witte muur - was 't zoo in zijne herinnering - waarachter een blond hoofd soms opdook, zwak gulden in voor-avond licht. Liep hij niet vele dagen in landen van zulke herdenking?

Of was het bedoeld als een verantwoording? Twijfelen had hij niet geleerd: geuren waren geuren, en licht was verheugend, maar was het wel noodig, voor hem, te blijven aandichten achter hooge talenten?

Eens dat hij veel gebabbeld had in een brief, want het was slecht weer geweest en schrobbers en schilders hadden om zijn kamertje huis gehouden, waar nu niets wou mêe luisteren, om de puurste geluiden te hooren uit de boeken van een dood schrijver, voegde hij er nog aan toe:

Kort zijn de minuten, waarin de dagvogels willen zwieren om mijne pinkende avondlamp.

En toch schrijf ik geen verzen tusschen de rekeningen op het kantoor mijns vaders. Maar ik maak ze op kleine stukjes papier, die ik dan wegsteek, ongemerkt.

Zoo vordert mijn taak maar lui, vooral als er veel wind in de lucht zit, buiten, die de gedachten wakker maakt en doet woelen.....

En ook het poëma mijner jeugd kon vrij wat verkwikkelijker wezen, wou het maar bloeien van den morgen tot den avond.

Ook nog:

Thans zit ik alle dagen thuis, als anderen, eenzaam, reeds door een eigengemaakte wereld gaan.

Daar zie ik alle menschengeslachten: des Zondags het kind mijner zuster en 's middags mijn oude vader. Binnen dat

symbolum van 't leven, waarmêe ik eigen ben als met de geluiden van mijne zorgende moeder, houd ik de prikkelende hoop gedoken van kortelings een nieuw lief te vinden, alleen voor de maanden die komen.

Zoo heb ik weinig tijd om boeken te lezen.

Een schrijver die ik leerde kennen, Frans Erens, vervangt dat lezen voordeelig, en legt een christelijke vinger op de gapingen in mijn onbevredigd verlangen. De kalme man verstaat de boeken die hij leest en leest zeer veel. Het is mij zoet de beeldjes te ontvangen van de scheppingen die hij studeerde. Zoo kent gij mijne verzameling fotos, die in mij de kennis wakker houden van de kracht en de schoonheid der menschelijke gedaante.

Erens is nu even goed, omdat ik daarna de tijd zal hebben, morgen of overmorgen, om naar Emma te gaan.

Sancta Musica. (*Een brief*). Ik heb uw boek gelezen dat heel mooi is. De muziek van deze woorden heeft me doen denken aan de muziek in uwe blauwe kamer. De groote vensters stonden open en uit de diepte van uw gaarden kwam tot me groene weelde doorvlekt met roode bloemen. Gij gingt onder 't hooge grijze licht van de boekenkast naar het vlakke zwarte klavier. Gingt sierlijk paars omhangen, en donker bediadeemd in lokken, tot bij het zwartende vlak der piano dat sliep aan een andere zijde dan die van het hoogvallend licht.

Uit schemering van die kamer rijzen beelden van uw ruchtelooze beweging. Zoo zag ik in jonger jaren vaak vrienden worstelen, wit in 't lichte tricot, elkaar omgrijpend en op het stuwen van een arm de dwingkracht van een vuist vestigen. Zij wisselen hunne houding en sturen hunne spankracht waar hunne oogen elkanders blik ontmoeten, of een uitkomst zoeken over gebogen lendenen.

Als ik uw mooie Erens lees heb ik soms lust om hem te weerhouden en te doen herroepen wat hij toogend beweerde.

Is niet het lied de korte schrijnende lyriek, en de symphonie, met het weven veeltallig op uwe klavieren, een drama en heel wijs verhaal, door hoog en innig gevoel gedragen en

doorwoeld, maar volledig begrepen in al zijn oorsprong en gevolgen en als een kindje gebaard en opgegroeid?

Ik heb die verdediging genomen tegenover Erens, in mijn binnenste gedachten die van uw jonge liefde vol zijn.

Zoo mag kritiek en redetwist, wetend menschelijke onzekerheid, niet bewijzen maar moet trachten te blijven een welbezonnen spel.

Intermezzo. - Zoo is stilaan het gemoed van deze jonge dichter, terwijl ik met hem sprak, dat is over hem vertelde, wat ouder geworden en misschien wat stiller.

Dat heeft die mooie maand April gedaan, die de anemona in de bosschen lospeutert, en, verraderlijk, door het blinken van één beeld, na dezes blijdschap u uw eigen lot voorhoudt.

Avondfeest. - Kleine blaadjes groenden om de donkere twijgen, waarin g' uw rechter arm geheven had, om te spelen de kleine hand geleid om een lager tak, rekkend daartoe de buste, waarom de roode jurk plooide, zonder sieraden.

Ik hadde willen uw zusters hand zijn, die de bleek-roze roos stak in het ceintuur om uw ranke midden, waarna ge blij lachend omlaag keekt, en de groene tak met een ruischen terug omhoog ging. Met uwe vriendinnen waart ge de schoonheid bij de witte tafel, lang op de wijde koer, aan éene zijde, die onder de vele platanen in schemering grensde aan berankte muren. Vale musschen fladderden uit de breede boomen. Witte borden met roode kersen blonken op het witte kleed. Bleek opaal, maar waar we niet naar keken, hing op de stille en zoele hemel, in wiens teerheid wij ongemerkt gezeten waren op lichte stoelen, vermoeid van 't stoeien in de lange dag. Uw grijze moeder ver was in ernstig gesprek, betuigend. Van uw huis alleen wisten we de krioelende donkerte achter open deur, hoog op uitgebouwde trappen; niet eens de vensters, lang en duister, het een al hooger dan het ander.

Wat klein rumoer kwam over de hooge woonsten, van de stille weeksche stad, in deze binnenplaats. Koningen of menschelijke goden zaten w' in ongetaakte vriendschap bij het vuren van bekers en van vruchten.

Meimorgen

Op een vroege morgen was ik bij een vijver in het frissche park.

Ik sta vlak bij het water, dat vóor mijn voeten heerlijk vloeit en blinkt. Ik kan er nog niet in, want dit is de morgen van het warme jaar.

Nu steken de purperbruine nootjes en katjes tusschen de kleine lancetvormige blaadjes, om de zilveren ligging van het water.

Ik kan de schoonheid niet vertalen. De zon krijgt warmte. De vogels zingen verward. Ik voel de slaap nog gewis als een jongen die uit zijn zoele bed rijst, en het frissche water kan zijn verwondering niet verdrijven, over het wakker geworden zijn in zon-doorboomde kamer.

Gestreeld wordt de kamer door lichtgulden zon.

Nieuw is alles en ondoorgrond. Ondoorloopen de wegen en nog niet begrepen het samenspel der jonge boomen.

Reminiscencie

Ik poogde mij weêr te herinneren in al zijn bekoring de eerste veropenbaring van het nieuwe seizoen. Ik was die vroege morgen op dezelfde plaats gezeten, keek voorovergebogen doorheen de ijlte van het park in het lange doorzicht van de twee gelijkloopende lanen, even versierd met weinig jonge bladeren. Karren reden tusschen het park en de aanvang van die lanen voorbij, klein verwijderd; achter de daken van de huizen, waarvóor de lanen ophielden, die schenen te stijgen omdat ik hooger gezeten was, rees vaag in morgennevel een slanke toren. Geschal van fanfarende soldaten had de laatste wandelaar doen ijlen uit mijne nabijheid naar de zoomen. In de naklank door mijn hoofd van de ophitsende muziek en in wat verspreidde zonnevlekken kwamen uit een van de lanen vóor me twee vrouwen, evolueerden in mijn gezichtsveld met nog waar te nemen kalme en gelijke passen. Zij waren van eendere grootte, de een droeg een kleed dat

blauwer, donker zeeblauw, de ander een kleed dat violetter was, maar over hun dubbele verschijning lag eenzelfde blauwviolette schijn. Na de helle en langklinkende muziek, op het grijze, zilveren en teergroene veld, waren zij die vreugde waarop mijn ledige morgen had gewacht, en tevreden besloot.

Park in Mei

Ik ging een bedelaar voorbij. Een zwarte pet dekte zijn hoofd. Hij sprong op zwarte krukken. Aan zijn eene voet die aan het gehoekte been was ingetrokken stak alleen een nieuwe kous.

Toen ik een poos later in het park zat - de bodem van het plein grijsde midden de groene meiweelden; van de mooi gestamde kastanjelaren op zijn vlakte hingen gevouwd de ongerepte bladeren samen, als strikken aan de leest van een meisje, en in het midden prijkte de kiosk, die de takken van eenzame boomen raakten, - toen ik daar al wat bij zat, zag ik de groote bedelaar, licht erkennelijk omdat ik de andere passanten misschien voor 't eerst zag, eerst over de klinkerweg aankomen langs de andere zijde.

Wij waren dronken van d'eerste luwten en 't zware middagmaal. Het bier uit gulle maten genoten liet ons de rust gevallen met volledig uitzicht op het wassend park en het leven binnen zijn groene muren. Maar, vrienden, gij moet niet bang zijn al is u 't leven zóet en pralen de boomen verre en dichtbij met bréed uitbultende kruinen. Er loopt een rilling van dronkenschap in het begin van deze maand Mei door alle dwalende zielen en de door hen geplante dingen. Ei laat uwe armen in Paasch-nieuwe gewaad lui reiken langs de lage leuning van de houten bank. Lacht, want op een vierkant voetstuk staat met bloote beenen een dikke Diana. De stralen uit de wit gewolkte blauwe lucht hebben een rest van schittering geleid op de verf van haar struische verschijning. De aarde lacht en zìj lacht en kleedde zich reeds lichter en losser en stapt naast haar lage hond en met de koker op de rug naar een niet-zichtbaar bad. Haar voeten reppen. Breed lonkend hoofd, hoe heft gij vroolijk tusschen drie jonge berkjes.

Krijgt alles niet zijn ware afstanden nu het licht wordt weerhouden en getoomd door de gave gebladerten? Ziet naast dat beeld op een bank bij zijn schaduw een oude man zitten. Tusschen hem en mij zou ik zeven stappen kunnen nemen. Ik zie nauwkeurig zijn witte baard aan een ernstig gezicht onder zwarte flaphoed, vóor de groene struiken met kleine bladeren en de verre massieven, ook groen, getint, waarachter nog bruine populieren.

Gouden rilt een glimmend beeldje halverwege de lengte van 't park, vóor water, op een zuiltje. Het zweeft op een been en maakt pirouetten tegen de zwijgende eendjes; en de vogelen in de talrijke boomen stemmen hunne snaren.

Morgen

Het meisje, koketteerend, met voorbedachtheid trachtend te verlokken den jongen man, 's morgens, langs de parken, gaat vóor zijnen weg of hem tegemoet, jeugdig aangekleed, ernstig lang starend uit bloeiend gelaat midden gouden dichten haarkrans.

Zij draagt bij zich de boeken die hem moeten toonen hoe zij gelooft aan het vorm worden van zoete verlangens. Maar hij kent niet hare oogen en gaat langs de vreemden zijnen weg.

Wandeling

W i j k k e r m i s :

Op een hoek van twee stille straten, op een namiddag in de week, een orgeltje in duistere herberg. Vóor de open deur twee kinderen: uit korte rokjes lompe beentjes, naakt in het stof breed stappend een dansje, dat toch altijd uitkomt op de rollende muziek.

Een jongetje heeft soldatenpet opgezet, en haalt de beenen beurtlings op en neer, ze breed-uit neerstappend, traag omdraaiend. Hij komt te laat op elke noot, heeft plezier en lacht tot de meisjes. Zij slaan de oogjes nêer, houden elkaar opzij bij de jurkjes vast. Hun vlaskopjes fladderen telkens.

Nu staat de een bij de muur, dan de ander, wentlend. Wat deuren verder zit een man te turen in de zon.

N a a m l o o s :

Iemand ging door de velden met een muizend hoofd. Zijn gevoelens en begrippen hadden geen naam. Want hij kende te weinig woorden. De boomen aan zijne zijde, het kruid onder zijne voeten en de vogels die blijde kreten slaakten, heinde en ver, waren naamloos voor hem. Zóo als de mooie meisjes, die hij mocht bekijken in het gelaat, in straten, en die hij niet kende van verre of van nabij.

D o e l l o o s :

Een lang breed priester, zwart met zwart gelaat en zwarten kop, twee purpren linten in los en in sluitend zwarte kleed. Hoogmoedig, groetend om gegroet te worden, liep hij van hier naar daar, wegen in zonder uitgang, en paden op zonder doel, grasperken over en bleef bij grachten staan waar niets iets zei of toonde. Hij was een doellooze en zijne wandeling bestond uit nuttelooze tochten. Hij ging met groote stappen. Leek hij geen mensch die gek was?

Wee (Een brief)

De kolen branden in mijn haard. Waarom heb ik, in de warme helft van deze prille maand, een vuur willen aanleggen in mijne kleine kamer? De angstige gewoonten woekeren, waar groeigrage gedachten zouden moeten kiemen tusschen mijn bedenken en mijn wereldje.

Ik heb beproefd mijne hand voor mijne oogen te leiden. Heel zachtjes, peinzend, of een vertrouwde streeling mijn hoofd omkroonde. Er komt geen stille beweging in de lucht, die de oude zomer fluisteren doet en bloeien tusschen deze wanden.

Ik leer u kennen door u te ontberen, gemeenschap van de mooie gewone dingen met mijne gedachte, bloesem der lijn en van de lichtschitteringen, die u vlijen kondet in alle hoekjes

en waar ik keek speelde over elk vlak. Vruchtbare belokenheid, hoe zijt gij nu zoo stil en komt mij niet omwuiven?

Ik merk wat er te kort is in het kleed mijner dagen.

De naaktheid van mijn meubels komt in de ijdele lucht te voorschijn.

Als ik veel zal gerust hebben, en tweemaal onbewust gelachen, op wat kentering zult ge dan wachten, muze, in deze atmosfeer, om alles te verklaren en opnieuw te stoffeeren met blijde woorden?

Gij acht de pareltjes en kralen hoog, die ik hang om uw witte hals, liefde mijner dagen. Gij wilt er wel om lachen in mijn blik, gaat dan vlug heen - de luchtis zilver - spelen en spreken tusschen uwe vrienden. En ik wou alle uren bij u leven, tusschen uwe getrouwen; de trek van mijn hart naar u is mijn schoonste goed.

*

Ik heb beproefd in een winternacht u te verzoenen. Zijn uurwerk tikte, de witte dekens doften op mijn eenzaam bed. Om mij viel neer de vermoeienis van den langen dag. En plots, daar de wollen wade mij half omvatte, wist ik groeien voor me heen het gaan van een schimmende verschijning. Bevrijd van bitterheid, bevrijd van arbeid. Ik zag een kalme gestalte, naakt en onaantastbaar, door de verspreidende menigte over de gure grond gaan, met de glans van hemel in water; was er niet iemand, die u vergezelde, uw tocht scheen veelvuldig. Ik heb mij gewend op uwen weg, eenige muze van Onontkoombaarheid. De voet die ge zette om vordering drukte van d'aarde u terug. Gij naamt mijn arm.

Kunt gij niet immer wezen mijn meesteres. Laffe, mis ik de durf om u te bezitten immer op mijnen weg?

Alleen de nacht en de slaap heeft uw greep en uw tred doen verwelken.

*

Hij werkt aan een leerboek van de gelukzaligheid op aarde...

Waarom liep ik met deze woorden in mijn hoofd, vóor dezen

middag? Zoete ironie, zult gij gedogen dat ik mijn dagen regel tusschen peine en vreugd?

Heel fijn goud stoof er vanmiddag met de winden voor de hooge boomen, waarvan de stammen nog zwart blinken.

Kan ik misnoegd zijn? Ik heb gewerkt.

Als ik u brieven schrijf, ik betracht eenvoud, gemakkelijkheid, versiering van schitterende kleurtjes. Verlangt ge, na mijn hart, dat toch elk menschenhart wel waard is, iets meer?

Gij zult niet zeggen, dat ge gelukkig zijt.

Als ge 't geluk nadert, en, uit de zon waar ge dwaalt, het in koelte ziet binnen 't open venster - de huizen achter de boomen zijn alle blind, één venster open; de kamer duister draagt in zijn schemering een bleeke bloemenvaas - dan zult gij wijlen een oogenblik en rijmend verder gaan.

Later zult gij bemerken, dat gij het geluk hebt bezeten.

Licht

Bij de vensters voelden wij de kilte van den regen binnenkomen. Wij keerden ons om en gingen in het dieper gelegen vertrek. Daar kwam het licht, behalve door de open deur, onrechtstreeks, van een dubbele doffe koepel. Hoe wonderbaar, dat we niet het minste windje hoorden. En toch vielen de regendroppels niet regelmatig. Hun tikken kwam af en toe als was het opgehouden geweest boven onze hoofden murmelen, wij zaten daar gerust tusschen in, tusschen de grijze muren, onder de regendruppels en vóor de open deur, die op de klaarte zag van het straatplein. Het licht werd af en toe van vaal bijna zwart, wanneer het onderschept werd door donkere wolken, die heel de hemel dekten. Als zijn zand als dichte kleine korrels over onze meubels gleed, werden elektrische lampen aangedraaid, bruin roode zieltjes die even maar hielpen, want kort daarop mochten ze voor de heele dag weer uit.

Ik heb veel geldstukken gegeven voor een mooi bloemgewas. De aarden pot staat op mijn vensterbank vóor de

wintervelden. Terwijl het buiten treurig is spreidt hij zijn geurende en talrijke bloemen om zijn takgedwarrel. Het winterlicht dat door de witte gordijnen zijgt wordt zomerweelde, als het in de vele hartjes van de roode en roze bloemen staat. Hij wast flink en alle dagen schieten nieuwe bloemen. Om zijn tuilen komen gebaren van witte handen, vrouwehoofden kijken bij zijn jonge pracht.

Licht, gij toont u alleen bij dag, naakt, in al de trillingen van uw dansend lichaam. Als gij weg zijt met de zon, en de maan mag u niet vervangen, omsluieren alle dingen zich binnenshuis met een donker floers.

Hoort gij niet, aandachtige wandelaar, de spotlach van de kunstmatige lampen? In de wijde concertzaal, waar hooge lichten kreunend branden, hangen rijen van menschen (er zijn er met witte kleederen) op brooze galerijen. Zwart en ondoorzichtbaar vlekken de kleuren op de schelle wanden. De lijze bewegingen zijn niet te volgen en de diepte van de vormen is niet te speuren waar geluisterd wordt en gekeken naar verdere genoten.

Aan den wandelaar

De zang van de nachtegaal valt uiteen.

Geen lang lofdicht geeft hij, op de avond of op de nacht, van liefde.

Wanneer de zoete huivering hem bevangt (een bladje wankelt, een geur walmt op), zwelt zijne keel, en zingt hij. De galmen trillen weinige stonden door het koele bosch, slaan, en talmen eenige seconden. 't Bosch wacht op het worden geboren, uit tweede ontroering, van nieuwen zang.

Ga dan, zoo mogelijk, kommerloos door de zachte lanen. Ach, blijf niet stilstaan, laat de verre vogels zingen rond uw weg.

De vreemde tocht
Door
François Pauwels.

Voor Jozef Israëls.

'n Grauwe kar langs de grauwe zee....
De wind zong met de golven mee
en voer in vaart door de helmen heen,
die bogen hun hoofden naar beneên,
en vloog langs het pulverен zand der duinen
en stoof het op tot hun borstlige kruinen,
die stonden als reuzen, met waaiend haar,
de sombere koppen naast elkaar.

Op het leege strand lagen lillende vlokken
van trillend schuim, dat de wind in plokken
van zilveren dons, verschoof en verwoei,
een dartel spel bij het woedend geloei
der stormige golven en 't ziedende druischen,
het dreunend gedaver en 't kokende bruischen
der branding, die 't schuimkleed glijden deed,
tot vlak bij de kar die langzaam reed.

Het paard liep gebonden dicht aan den bak,
den kop vooruit naar het verre wrak,

de voerman zat diep in z'n jas gedoken
en zwiepte de zweep op de beenige knoken
en 't schonkige kruis, bij de hoeken ontvleeschd,
van het magere, trage, verwaarloosde beest,
dat willoos trok aan de streng die snee,
de grauwe kar langs de grauwe zee.

Waarheen is de tocht, waarheen is de tocht?...
In zulk een weer naar schelpen gezocht
of een vracht gehaald van duinenzand?
Waarvoor is die lange zwarte mand
die achter uit den bak komt steken,
een doodkist gelijk, en die donkere deken,
waarvoor, waarvoor?...Vermoeid maar gedwee,
ging zwoegend het paard langs de woelige zee.

Bij den loggen romp van het oude wrak,
waar steil d'ontredderde mast uit stak,
een magere spaak in de troostlooze lucht,
vloog krijschend een blanke meeuwenvlucht.
De vogels zeilden over de golven,
nu hoog, dan onder het schuim bedolven,
maar ze doken steeds weer naar dezelfde plek,
in de witte branding een zwarte vlek.

Ze zwierden en zweefden met luide schreeuwen,
de slanke, dartele sneeuwemeeuwen,
er was van vlerken een blij rumoer,
een vlokkig bewegen dat vleugelend voer
op den machtigen wind, een leger gelijk
van witte ruiters in wilde wijk,
in tuimlende vlucht op witte rossen,
met wuivende, witte vederbossen.

In grillige kringen vlogen ze rond,
maar 't was of een band hen tezamen bond,
en vasthield aan steeds dezelfde plek,
in de witte branding een zwarte vlek,
een donker iets dat deinde op en neder,
soms weg in het water, maar telkens weder
herrijzend, wellicht een groote visch,
die dood uit de diepte gestegen is.

Maar plotseling vlogen de vogels uiteen,
alsof er met krachtigen arm een steen
geslingerd werd tusschen hun sierlijke lijven,
en evenals soms een rukwind kan drijven
het vredige dalen der sneeuw tot een vlucht,
tot een dunne dwarreling, hoog in de lucht,
van enkele vlokken, wijd uit elkaar,
zoo stoof de verschrikte meeuwenschaar.

Want langzaam, een aarz'lende bode van wee,
kwam een grauwe kar langs de grauwe zee,
en half in den suizenden storm gesmoord,
klonk onheilspellend het knallende koord,
des voermans rustlooze, wreede zweep,
die fel om de magere lendenen greep
van het oude paard, dat morde niet,
slechts heftig den heeten adem stiet.

Triestig klitte de lange staart
om de zwikkende enkels, ruig behaard,
terwijl bij iederen zwaren stap,
door wier en water en ziltig drab,
de plompe hoeven smakten in 't slik

en zogen zich vast een oogenblik,
en lieten ronde, vochtige sporen
tusschen der wielen diepe voren.

Maar eindelijk, halt...De kar stond stil
als een moede zwerver die sterven wil,
en de razende wind woei het dekkleed op
en smeet 't neer tot 'n vormlooze prop;
de voerman sprong af, wreef het schuim uit z'n baard
en zwaaide z'n jas op het dampende paard,
toen keerde hij zich en tuurde strak
naar de zee en den romp van het oude wrak...

Hij ging, hij ging en het water was
om zijn voeten eerst als een lage plas,
maar het wies bij zijn gaan en stoeide rond
z'n beenen, gelijk een dartele hond
die den meester verwelkomt, hem tegenspringt,
zijn voeten belekt en zich aan hem dringt,
zoodat hij bijkans niet verder kan treden
van al die blijde luidruchtigheden.

Tot de branding hem greep met armen van sneeuw
en hij zijwaarts sprong met een doffen schreeuw
en zich klemde aan het donkere, doode wrak
als een kind dat zich hulpeloos weet en zwak
en ijlings aan moeders betrouwbaar lijf
een toevlucht zoekt en een veilig verblijf,
maar hij klom langs de molmige planken naarboven
en stond, - wijl de golven beneden hem stoven.

Toen greep hij z'n touw en wierp het uit,
beloerend de zee als een jager z'n buit,

en hij wierp steeds weer naar dezelfde plek,
in de witte branding een zwarte vlek;
plots was het als werd de stalen haak
gretig geslikt door de happende kaak
van een gulzige visch, want het touw was strak
en recht gesnoerd naar den man op het wrak,

die nu haastig weer sprong in het water af,
en angstig zich repte als een krijgsman, laf
den vijand ontvluchtend, naar het strand,
naar de grauwe kar en de zwarte mand,
maar z'n vreemde vangst trok hij met zich mee,
'n donkere massa die langzaam glee,
soms even verzinkend alsof het gewicht waar'
te groot, maar dan op de golven weer zichtbaar.....

Het paard hief den goedigen weemoedkop
naar zijn komenden meester zijwaarts op,
als een man die zijn pijniger naderend weet,
maar geduldig hem wacht en het nieuwe leed,
alleen de plagende, zingende wind
ging juichend te keer als een zorgeloos kind,
en lachte om het paard en den man en zijn vracht,
luid uit, met een al-overstemmende kracht,

en schuurde der duinen glooiende kant,
tot een blanke, gladde, bleek-zandige wand,
waarlangs als 'n sluier, 'n opwaaiend kleed,
een stoffige nevel snel-dartelend gleed,
en vloog langs de helmen die bogen en trilden
alsof ze niet konden, maar heffen zich wilden,
en joeg om de kar en de zwarte mand
en den man die langzaam stapte aan het strand.

Met een loomen ruk ging het paard vooruit,
maar het werd door den vloekenden voerman gestuit,
en zakte terug in zijn moede rust
als werd het, bezinnend, er zich van bewust,
dat eerst nog de donkere, natte vracht
in de wachtende mand moest worden gebracht,
en het stond weer een wijle suffig te droomen
tot de manende striem van de zweep zou komen.

Maar toen het ten tweede male trok
zat de voerman weer diep in z'n jas op de bok,
en uit de mand met de donkere deken,
kwam staag wat sijpelend water leken,
een bibberend straaltje, dun en zwak,
dat soms, bij het schuddend geschok van den bak,
als verschrikt, voor een korte poos verdween,
maar dan weer schuchter droop naar benêen.....

Bij den loggen romp van het oude wrak,
waar steil d' ontredderde mast uitstak,
vloog een enkele vogel in breede kringen,
op roerloos uiteengespreide zwingen,
en telkens wanneer hij langs 't water gleed
ontsnapte z'n keel 'n spijtige kreet,
alsof in de golven, plotseling,
een gretig begeerde buit hem ontging,

en die krijschende kreet in de stormige lucht
was het waarschuwend sein: een gansche vlucht,
als uit het schuim opduikende meeuwen,
kwam van alle kanten met luide schreeuwen
tezamen gevlerkt, lijk een duivenschaar

op het lokkend gefluit van den vogelaar,
en de sierlijke lijven zwierden dooreenen
en rakelings over de branding henen,

maar het was of ze zochten en vonden niet
want ze zweefden wijd uit naar het grijs verschiet,
naar het eenzame strand en de ruige duinen,
ze zweefden tot over hun borstlige kruinen,
die stonden als reuzen, met waaiend haar,
de sombere koppen naast elkaar,
en ze zweefden tot waar in de verte ree,
'n grauwe kar langs de grauwe zee.....

Twee gedichten
Door
J.J. De Stoppelaar.

I De Jonge Sater

In 't avonduur zoekt zich in 't koele bosch
De jonge halfgod, naakt en onbespied,
Een plek, waar hij zich uitstrekt in het mos.
En dwaze blijdschap overstelpt hem later,
Wanneer hij nimf en faun verzameld ziet
Bij 't blank gefluit op 't afgesneden riet,
Dat hij zich koos dien morgen aan het water.

Hij speelt; maar onder 't borstlig haar der oogen
Ontvonkt een gloed, wanneer het nimfental,
Schuimblank, als zoo den waterval onttogen,
Zich steeds vermeerdert, door het klaar geluid
Gelokt, dat soms verdroeft tot weeker schal.
Hij speelt; de rosse wimpers splijten smal,
De vingers trillen aan de dunne fluit.

Daar knapt op eens het speeltuig in zijn handen
Een schaterlach, zoozeer in 't woud geducht,

Berst uit zijn ruigen mond, waarin de tanden
Als van een roofdier staan: ivoor en lauw.
En nimf en faun stort heen in wilde vlucht!
Hij, een wijl verdwaasd, staat stil en snuift de lucht
En hoort terzij...het lachen van een vrouw.

Zijn oogen spalken wijd, zijn boksbaard trilt,
En met één sprong in 't dicht struweel verdwenen,
Stoot hij een kreet uit, zóó, dat de echo gilt
En nog eens gilt. Hij vlucht in dollen schrik
En brult in 't gaan om dat ontzettende ééne.
- Maar eindlijk 't brullen moe slaat hij aan 't weenen
En breekt zijn angst in kinderlijk gesnik.

II De Slaaf

Hoe droeg ik toch de wanhoopspijn,
Waar gij mij riept - tot razernij -
Om bode van uw hart te zijn,
Toen ik uw liefde wou voor mij?

Nog ben ik wond van uwe stem,
Die vleide, tot ik alles gaf;
Maar 't was voor u en niet voor hem:
Stond ik mijn ziel te spoedig af?

Geen bode was zoo droef als ik,
Want pleitte ik niet mijn eigen dood? -
Maar ik verloor...O, God, die blik,
Vóór gij uw brekende oogen sloot!...

Wat had ik gaarne toen genomen
U in mijn armen aan mijn hart -
Maar wat zijn slavenleed en droomen,
Vorstin, bij uwe hóóge smart?

Ik zweer u, 'k weende niet voor mij?
En toen uw dank mijn hart verzwaarde,
Was ik weer slaaf, was 't al voorbij,
En stil en stom boog ik ter aarde.

Verzen
Door
R. Kimpe.

Verlangen

Schoon eind'g in schijn, doch eeuwig Leven
dat met de lente door het zaad,
als ware 't 's winters dood gebleven,
in iedre bloem weer opengaat -

dat ook in mij wel eens komt beven
gelijk een zang door d'aarde gaat,
doch meen in woord ik 't neergeschreven,
mij 't harte, zingend nog, verlaat -

o, kon verwezenlijkt mijn droom,
als eenig doelwit van mijn trachten,
voor immer en uit al mijn krachten,
doorvaren van Uw levensstroom,
van lusten slaaf noch van gedachten,
te groeien lijk een simplen boom!

Avondbede

o Nacht, gestrenge en goede Meester,
die wakend over stad en land,

gebogen over huis en heester,
uw vrede over d'aarde spant,

verwaardig u te laten dalen
uw wakende oogen ook op mij,
zwaarmoedig door der dagen kwalen,
en door der dagen voorspoed blij,

opdat ik, door uw blik bevangen
gelijk een knaap aan 's meesters knie,
van vreugd of leed en staag verlangen,
alleen des levens vrede zie.

Onmacht

Heele zwermen witte duiven,
lijk een plots geloosden zucht,
heele witte zwermen wuiven
door de blauwe lentelucht.

Uit der boomen witte huiven,
lijk een wilde vlindervlucht,
rozig witte bloemen stuiven
van gespeende zomervrucht.

God! wat ben ik nog bij machte,
bij dit zwijgend jubeldanken,
voor die nieuwe levensdranken,
voor dien lente-, liefde-zoen,
wat ben ik anders nog bij machte,
sterv'ling, U ten dank te doen!

Avond

De avond komt, de avond naakt,
de vree zinkt allerwegen;
en heeft de dag zijn werk gestaakt,
komt rust in hem gedegen.

Een nacht verloopt, de zonne blaakt,
is d'avond neergezegen,
een nieuwe schakel werd gemaakt,
aan d'eeuwigheid geregen.

o Kon ik zoo mijn oogen sluiten,
lijk de dag die sluit;
o kon ik ook de vrede uiten,
zoo de dag die uit;
o wist ik maar mijn werkzaamheid
bewaard in eeuwigheid!

Vertwijfeling

Gij onverschillig koude Maan,
al ware 't ook bij duistren nacht,
o kon ik op uw hemelbaan,
van d'aarde weg omhoog gebracht;

waar 't reeds omlaag al schoonheid biedt,
wat moet het, o benijdbre Maan,
gezien door 's hemelruims verschiet,
nog schooner 't al te prijken staan;

of, schouwend in den hemelkolk,
    is 't waar soms wat men van u dacht,
dat, schuilend achter regenwolk,
    gij heimelijk om d'Aarde lacht!

Wensch

    Waar ik kome, waar ik ga,
    waar ik ook mijn oogen sla,
overal uit alle dingen
zie ik steeds het schoone springen.

    Waar ik kome, waar ik sta,
    waar ik ga de stilte na,
overal in ieder dingen
hoor ik luid het goede zingen.

o Kon ik, mocht ik, simple mensch,
    gelijk een boom het is gewoon,
        gelijk een stomme steen het doet,
vervuld mij zien den een'gen wensch,
    en nedrig weten: ik ben schoon,
        en zwijgend denken: ik ben goed!

Eiken

o Wonderschoone hooge eiken
    die langsheen de breede straat,
als waren vorsten uws gelijken,
    statig te gebieden staat;

al kwam geen eind er aan uw prijken
    dat de tijd zelfs duren laat,

al waren grenzeloos uw rijken
   waaromheen gij d'oogen slaat;

vergeet niet, fiere eikeboomen,
   dat, al reikt gij nog zoo hoog,
      met al het lage veldgewas,
      zoo met het kleinste pijlken gras,
ook gij uit d'aarde zijt gekomen,
   strevend naar den hemelboog.

De kerk van Veere

Geheimnisvolle Veersche toren,
   boven 't kerkschip afgestompt,
gij ligt aan zee in avondgloren
   lijk een sfinkse neergeklompt;

gij zijt het raadselachtig baken,
   dat met sterren, zon en maan,
alleen op 't aarderijk blijft waken,
   tijd en eeuwigheid weerstaan;

gij zijt het onverklaarde teeken
   van een weggestorven volk,
waaruit de eeuwigheid blijft spreken
   spijt des levens wentelkolk.

Politieke gesprekken
Door
G. En N. Burger.

VI

G. Een boos stuk wilt ge gaan schrijven over het spelen met onze landsverdediging? Ik raad het u ten sterkste af. Aan schrijvers over dat onderwerp ontbreekt het niet, evenmin aan gloeiende liefde voor het leger. Meerdere opper-officieren met pensioen toonden de pen te kunnen voeren. Maar wat ontbreekt is vertrouwen. En zult gij, als leek, dat kunnen geven, waar het aan allerlei militaire specialiteiten niet gelukte? Waar zelfs de ingestelde staatscommissie noch de Defensieraad erin slaagde?

N. Allemaal praatjes. Het groote publiek denkt niet na, en is eraan ontwend om iets verder te kijken dan het dagelijksch gedoe. Vooral de mindere man, en helaas ook de plattelander houdt niet van de kazerne. Ze hebben het land aan het dienen, en blijven er liever van bevrijd. Als het dan moet, zoo kort mogelijk. En de kleine burgerij schrikt voor belastingen. Tegen elke nieuwe belasting zijn ze in 't geweer te krijgen. Dat is nu wel te betreuren, en men zou meer vaderlandsliefde en opofferingsgezindheid wenschen, maar ik kan het begrijpen. Doch schandelijk is het spel der verantwoordelijke staatslieden. In plaats van zich aftevragen wat het staatsbelang zoo dringend eischt, denken ze aan allerlei andere dingen. Ze zijn bang voor hun kiezers, en vooral de katholieken die hun regeering zoo leelijk in den steek lieten. Of ze zien kans, zooals de Unie-liberalen, om de vijandige regeering een knauw te geven.

G. Maar is de Militiewet, wier uitgestelde behandeling u zoo ontrust, wezenlijk een dringend redmiddel voor onze verdedi-

ging? Zijt gij er wel zoo zeker van dat we daarmee nu voor goed uit den knoei raakten?

N. Doet dat er nu iets toe af? Uitstel is in elk geval verkeerd, of het wetsvoorstel goed is of niet. Want is het goed, dan is het treurig indien niet zoo gauw mogelijk de goede werking ervan kan intreden. En is het niet goed, welnu, laat het dan niet nog langer een andere betere regeling in den weg staan. Noodig, dringend noodig is dat duidelijk blijke hoeveel er op dit oogenblik van ons land gevergd wordt om tegen allerlei gebeurlijkheden gewapend te zijn. Ge hebt maar al te veel gelijk, dat het al zoo dikwijls gezegd is en goed gezegd zonder resultaat. We hadden beter geen leger, dan een slecht leger, want daarmee wordt niet alleen geld verknoeid, maar worden onze soldaten in geval van nood, eenvoudig weg opgeofferd voor niets. Ik kan me nooit begrijpen dat niet iedereen onmiddellijk de groote beteekenis daarvan inziet. Moet eerst het gevaar vlak voor de deur staan? Doch aan de staatslieden kan ik het niet vergeven, dat ze aan de waan van het volk toegeven. Ook niet dat ze op omwegen wel iets willen doen, mits het volk er zoo min mogelijk van bemerkt.

G. Och, de zaak is zoo verschrikkelijk afgezaagd. Ge moet eerst aanwijzen, precies en duidelijk waar het gevaar zit. Komt het van overzee uit Engeland of Frankrijk, of komt het over onze oostelijke grenzen?

En dan vraagt bijna iedere jongen u, hoe 't mogelijk is, hetzij om de Engelsche vloot, hetzij om het Duitsche leger tegen te houden? Zoolang er geen heldere en eenvoudige verklaring gegeven kan worden, hoe de verdediging mogelijk is, zoolang is er geen vertrouwen, en is uw geheele redenatie een slag in de lucht. De eenvoudige burger laat zich niets meer wijs maken. Eigenlijk is er in zijn binnenste maar een leus: geen man en geen cent. Maar uit respect voor regeering, of vorstenhuis of politieke voorgangers, uit die leus zich altijd in tegenstribbelen en wordt het: ‘zoo min mogelijk mannetjes en zoo min mogelijk geld.’

Die onprincipieele houding weten de vak-militaristen te gebruiken om telkens een beetje meer te verkrijgen, en vandaar ook die sluiptochten langs omwegen.

N. Ja, zoo schijnt de zaak aan uw ‘eenvoudigen burger’, die zich

op die wijs altijd geplukt en bij de neus genomen vindt.

Maar in wezen is het niets dan een ongelukkige zelfkleineering die ons land meer dan twee eeuwen heeft gekenmerkt. Maar dat moet eens ophouden, We zijn niet langer zoo onbeteekenend als we dat zelf dachten. Ons land is nu in allerlei opzichten vooruitgegaan. We hebben weer een toekomst, maar dan ook plichten, die we niet mogen verwaarloozen. Hoe is het mogelijk een fiere houding aantenemen tegen 't buitenland, zooals altijd het publiek van de regeering vergt, indien niet te gelijkertijd blijkt dat we bereid en klaar zijn om van ons aftebijten.

Leger en marine zijn geen luxe, geen schijnvertooning. Als beide maar zoo goed zijn, als wij bij machte zijn te dragen, dan is er wel geen zekerheid het tegen een overmacht te kunnen houden, want wie zou zoo'n stelligheid kunnen geven, maar er is toch respect gewonnen, dat ons in staat zal stellen juist in tijden van vrede blijken van onze zelfstandigheid te geven.

G. Zoo formuleert ge de kwestie ook naar mijn meening zeer juist. Laat een leger en vloot zoo goed zijn, als wij, d.w.z. ons volk het kunnen dragen en verdragen. Wat beteekent dat nu?

N. Is 't niet onnoozel eenvoudig. Er moeten drie dingen gebeuren. Allereerst moet het uit zijn met het toegeven aan de gemakzucht der jongelui. Korte oefening, geen herhalingsoefeningen, zijn vooral bij ons land leuzen die gauw populair zijn, maar die regelrecht ingaan tegen een goede organisatie van het leger. Geen korte maar flinke oefening en zoo mogelijk gelijktijdig, dat de soldaten leeren begrijpen wat een leger en wat gezamentlijk optreden is. Dat is ook een vorm van die gemeenschapszin, waarover gij zoo dikwijls spreekt.

In de tweede plaats moeten er meer mannetjes zijn. Hoe meer ieder dient, hoe meer het leger overal erkend zal worden. En in de derde plaats moet die ellendige schrielheid ophouden. Wat moet er toch verschrikkelijk gezanikt en gevochten worden telkens om een heel klein stukje verbetering, in de geweren, of in 't geschut of in de schepen, of voor kazerne's. Altijd weer als een regeering zoo iets voorstelt, wordt er direct geroepen: ‘kijk eens wat een verkwisting. Alweer meer geld voor 't vechten of 't oud roest.’

Me dunkt, die zaken zijn nu toch zoo helder als glas, en elke staatsman met een beetje verantwoordelijkheid moest zich schamen als hij daartegen inging.

G. Maar...er is toch nog een leus van een volksleger.

N. Als dat geen schijnvertooning is, net als dat uitstel van de behandeling der militiewet, dan is er toch alles inbegrepen, wat ik u noemde. Ook in een volksleger blijft de eisch van organisatie en oefening, van goede bewapening van 't aantal soldaten en van behoorlijke verzorging. 't Is mij gelijk hoe ze 't noemen, een volksleger of wat anders, indien 't maar goed is. Maar met een leus ben ik niet tevreden. We moeten een goed, een geheel uitgewerkt plan hebben, anders is 't een en al verwarring en weggooien van geld en moeite. Daarom moeten we uitgaan van het plan zooals onze eigen vakmannen in het leger dat naar hun beste weten gereed maken. Wat drommel, gij moogt niet mopperen dat die hooge officieren lijden aan kastegeest, zij zijn toch ook vaderlanders, en zouden zij dan willens en wetens, tegen hun kennis en ervaring in, de boel willen verknoeien?

G. Zie daar nu het dilemna. Het volk heeft geen vertrouwen in die hooge officierskringen. Die hebben altijd veel te veel buiten 't volk om gehandeld. En daarom vertrouwen zij ook hun plan niet.

N. Maar zoo is er toch geen uitkomst te zien. Wat zoudt gij dan willen? Een andere geest in 't officiercorps? Doch die valt maar niet zoo uit de lucht. Ge hebt geen keus, tenzij ge wilt meedoen aan het al erger en erger verwaarloozen van onze defensie, totdat wij opeens voor een Europeeschen oorlog staan.

G. Maar als 't nu wezenlijk zoo erg was, zou dan de regeering berusten in de beslissing van de Tweede kamer om de militiewet te verdagen?

N. Dat is juist zoo schandelijk. Eerst is het ontwerp kustverdediging achteruit geschoven. Nu de militiewet weer. En er gebeurt niets niemendal. Dat is een regeering die ook al bang is voor de kiezers, en niet toont haar taak aantedurven.

G. Dat blijkt ook nog wel uit wat anders, en wat mij meer ter harte gaat. Want al voel ik veel voor het in ons volk levend pessimisme, dat wij ons toch niet tegenover Engeland

of Duitschland met forten en pantserschepen, kanonnen en geweren kunnen verdedigen, ook ik voel het diep hoe weinig weerbaar ons volk is. Gij hebt groot gelijk dat wij uit twee eeuwen zelfkleineering ontwaakten en weer bezig zijn bewust te worden, dat ook wij iets kunnen gaan beteekenen. Maar ik zoek onze weerbaarheid ergens anders. Er is een groot werk te doen, dat overal roept om ondersteuning, en niet het minst van onze regeering. Gij betreurt telkens dat die regeering toegeeft aan een volkswaan, en zich niet daarboven durft te stellen. Ik vind juist dat zij zich niet genoeg binnen het geheele volk durft te plaatsen. Ze doet alsof het een kind is dat zoet gehouden moet worden. En 't is een flinke jongen, wiens goede eigenschappen tot ontwikkeling gebracht kunnen en moeten worden. Daar is vertrouwen toe noodig.

N. Maar er is toch geen kwestie van wantrouwen.

G. Geen kwestie van? Er is niets dan wantrouwen. Geen regeering gelooft genoeg in zich zelf. Vandaar al dat gemodder en gemarchandeer. En veel van wat sociaal gevoel heet, is eigenlijk niets anders dan het beproeven de arbeidersklasse zoet te houden, in plaats van op haar te vertrouwen.

N. Groote woorden. Waaruit zou dat dan blijken?

G. Wel, uit alles. Ge hebt zoo straks uw drie eischen geformuleerd voor een goed leger, maar is het niet veel voornamer eens te denken aan welke eischen een volk moet voldoen om in onzen tijd weerbaar te zijn? Kan er eigenlijk wel ooit sprake zijn van 't behoud onzer zelfstandigheid als natie indien we niet allereerst eraan denken wat in de moderne ontwikkeling voor een natie noodig is?

N. Dat klinkt als een klok. Het is zoo vanzelfsprekend, dat wij er geen discussie over kunnen hebben. Maar wat kan een regeering eraan doen? Zoo'n volksontwikkeling voltrekt zich van zelf, zooals een boom groeit en we kunnen onze nationale groei gelukkig rustig afwachten.

G, Dat lijkt er niets op. Precies eender kan men redeneeren, dat de harmonie tusschen de volkeren aldoor beter en beter wordt en dat we de tijd wel zullen beleven dat alle oorlogskansen verdwenen zijn. Precies zooals er oorlogsgevaar voor ons land kan dreigen, precies eender is er ook gevaar dat de intellectueele en moreele bewapening onvoldoende zal blijken en

dat de deelen van ons volk, de verscheidene klassen geheel en al van elkaar vervreemden. Want de tijd is voorbij dat de arbeiders erin berusten in hun geheele levensbestaan afhankelijk te zijn van een goedgunstige, filantropisch gezinde burgerij. Zij voelen heel, heel anders en willen daarnaar behandeld worden.

N. Me dunkt, dat ge daarover niet klagen kunt, want is het niet juist die politieke angst voor de arbeiders die de regeering weerhoudt haar plicht te doen? Sociale wetgeving is schering en inslag, en ik geef toe niet ten onrechte.

G. 't Is al evenveel schijn als 't angstvallig gesukkel met het militairisme.

Want let nu eens op de discussie die de Tweede Kamer gaat ondernemen over een zoo belangrijk onderwerp als de ziekteverzorging in ons land.

Voor 't leger eischt ge een goede verzorging om 't weerbaar te maken, zou het volk het dan niet noodig hebben? Is er iets zoo simpel eenvoudig als deze eisch van menschen, die dag in, dag uit hard en zwaar werken, dat als zij ziek zijn, ze behoorlijk en menschelijk behandeld worden, en dat zij niet behalve door hun kwaal nog door armoe geplaagd worden?

N. Natuurlijk, 't is eenvoudig en billijk, maar waar in ons land blijft een zieke onverpleegd en hongerend?

G. Gesteld eens dat het niet zoo was, - wat niet waar is, - dan nog heb ik den minister als getuige, die verklaart dat zij geen behoorlijke verpleging hebben. Neen meer, hij verklaart dat een ziekeverpleging, zooals thans geëischt kan worden onmogelijk is, en niet te betalen.

Daarvoor zijn de loonen te laag, vooral op 't platteland.

Meer nog. De minister durft het niet aan om organiseerend optetreden voor de verpleging van 't arbeidersgezin, en voor zoovelen, die geen dokter kunnen betalen, omdat ze geen loon verdienen.

N. Gij overdrijft, en maakt de wettelijke moeilijkheden tot een teeken van onmacht. Zoo'n belangrijk ding als de sociale verzekering wordt maar niet zoo op eens kant en klaar in gang gezet.

G. 'k Zal de laatste zijn om te zeggen dat het gemakkelijk is. Ik zei u juist dat er een groot werk te doen valt. Maar zoo iets gebeurt niet zonder vertrouwen. En dat juist is het wat

gemist wordt. Het komt er opaan te zeggen: ‘zoo moet het gebeuren’ en dan met groote lijnen aantegeven in welke richting.

Juist dat kleinzielig gepeuter om zoo'n sociale verzekering in alle kleinigheidjes uittewerken toont het wantrouwen, dat het anders niet gaan zou.

Wat steekt daarbij af de Engelsche manier van doen. Terwijl de Duitsche beangstigde reactie met duizenden wetsartikelen aan de arbeidersklasse het werk tracht aftenemen, wat zij in breeden bouw had tot stand gebracht, komt de Engelsche regeering en geeft aan de groote arbeiders-ziekenfondsen een nieuwe macht in handen om met geld van de werkgevers en van den Staat voor betere verzorging der zieken te kunnen optreden.

En bij ons, armzalig politiek geruzie en vertoon van onmacht.

N. Is dat nu alles, wat gij als bewijs kunt aanvoeren? Ontbreekt het bij u niet aan vertrouwen, nu ge niet door den schijn van zoo'n wetsontwerp kunt zien, dat ook bij ons de wil er is een goede ziekteverzekering te maken.

G. Dat zal nog moeten blijken, maar inderdaad ik mis dat vertrouwen, ten minste in deze regeering. Want er zijn nog heel andere eischen dan alleen van dokterschap bij ziekte. Er is nog te eischen o.a. goed onderwijs voor het kind dat in een kleine woning werd geboren; er is nog te eischen een verhooging van den levensstandaard voor die vele kleinen in ambtenaarskringen, die zoo pas door minister Heemskerk hooghartig werden afgewezen.

Er is nog te eischen dat de armverzorging wordt ontdaan van vernedering; dat de ouden van dagen niet hongeren en bedelen, en nog zoo heel veel meer.

Wat gij voor het leger eischt, organisatie en oefening, macht van aantal, bewapening en verzorging, dat is nog in veel sterkere mate de behoefte van die groote klasse der arbeiders die zich ook in ons land opmaakt om haar zelfstandigheidsgevoel te doen respecteeren.

Daarvoor vraag ik vertrouwen, en zoolang dat ontbreekt, zoolang in ons land het kiesrecht nog wordt onthouden, en het volle recht om hun gemeenschapszin in hunne eigen orga-

nisatie's te ontwikkelen, zoolang nog aan de arbeiders iets ‘gegeven’ wordt om te voorkomen de erkenning dat het hen als mensch en burger toekomt, zoolang zult ge vergeefs uitzien naar vertrouwen in voorstellen eener regeering voor de landsverdediging.

Boeken, Menschen en Stroomingen

L. Van Deyssel: *Uit het leven van Frank Rozelaar*

Hoewel dit boek ontstaan is uit een uiterste kunstenaarsbedoeling, uit den wil namelijk van dag tot dag en van uur tot uur geen enkele gewaarwording, ontroering, gedachte, buiten opzicht van den vaststellenden geest, dus buiten bereik van het penbare woord te laten, is de zichtbare bedoeling van zijn schrijver toch niet op een zekere wijs kunst te maken, maar op een zekere wijs te *zijn*.

Hij bewoont een denk-beeld dat is samengesteld uit de volgende elementen. De wereld is schoon voor wie haar schoon ziet. Ze staat als zoodanig boven tijd en vergankelijkheid. Het eenvoudigste leven, het wonen in een landschap, met vrouw en kind, is, als het zoo gevoeld wordt, eeuwig. Het beweegt zich op één lijn met het leven in de heldhaftigste daden, de brandendste geestdriften, de meest verheven verrukkingen.

Het tragische van het boek ligt hierin dat de schrijver dit denk-beeld bewoont, maar het niet beleeft. Deed hij dit laatste, dan zou hij ons, door middel van de verbeelding, zijn leven als schoon doen voelen. Maar dit doet hij niet. Hij tracht ons, en zichzelf, aannemelijk te maken dat zijn leven schoon is, of schoon kan zijn. Hij ontleedt, hij betoogt, hij overreedt, maar hij doet niet zien.

* * *

Wat de schrijver - hetzij we hem L. van Deyssel of Frank Rozelaar noemen - van ons verlangt, is dat we zijn gedachten volgen, op dezelfde wijze als hij zijn gedachten

heeft gevolgd. Maar we merken oogenblikkelijk dat dit ons moeite kost. Want die gedachten *zijn* niet het innerlijk en uiterlijk gebeuren waaruit ze ontstonden: zij spreken er alleen maar van. En wij missen bij de lezing de stof ter vergelijking, die tot onze bevrediging noodig is. Wij lezen van een landschap: ‘lucht van een bizonder fijn licht blaauw en bleekgroen met heele mooie blank-roode wolkjes erbij. Daaronder verhief zich het goud-bronzen eikgewas.’ En daarop: ‘Het was juist alsof deze plek een beroemde plaats was, waarvan gezegd wordt, dat men in dit seizoen dáar moet zijn, wijl het dan nergends elders zóo mooi is.’ Deze laatste mededeeling hoort niet onverbrekelijk bij de eerste. Dat zou het geval zijn als die eerste, de beschrijving van het landschap, ons vanzelf een woord van bewondering op de lippen bracht, zoodat we ook zónder den schrijver al geneigd zouden zijn uitteroepen dat die plaats verdiende beroemd te zijn. - Onmiddelijk hierop lezen we van een ander landschap: ‘Gisteren was ik om denzelfden tijd op een wijden heibaan in het bosch, waar veel lucht zichtbaar is. Het was vijf, zes uur 's middags, zonsondergang. Práchtig, weer.’ Meer niet. En hierop volgt: ‘Dit lijkt mij het mooiste wat men in het Landschap zien kan. De Rhijnval te Schaffhausen is niet mooyer; ook de Golf van Napels kán niet mooier zijn.’ Hier is dus een vorm van voor het gevoel onverbondene mededeelingen, die de schrijver tweemaal achter elkaar aanwendt. Zal hij ons hierna zijn landschap nader beschrijven? Neen, maar hij zal nog wel meer over het niet door ons geziene uitweiden. ‘Duidelijk heb ik gisteren beseft dat de natuur in een *hoogeren toestand* is. Er is een léven in, een langzaam bewégen van lichten en kleuren, een weidsch Tooneelspel der Schoonheid. Het is zóó mooi, dat men zelf niet zóo leelijk of zóo elders met zijn gedachten kan zijn, dat men het niet mooi zou vinden. Het is mooyer dan een tentoonstelling van de beste schilderijen. Het is of de heele natuur samengesteld is uit schildersontroeringen. Het is één groot schilderij, waarin men zelf staat. Het was mij duidelijk gisteren, dat er iets heel bijzonders gebeurde, een bizonder bewegen van de Schoonheid in het Aardsche Landschap, eene Openbaring van de Schoonheid; het was mij of het Landschap bewust, bezield, was geworden en zich

zelf uitbeeldde.’ Stel hiernaast een van de vele beschrijvingen uit *Obermann* door De Sénancour. Daar is ook een jonge man die tot winning van een nieuw leven in het landschap gaat. ‘J'étais sous les pins de Jorat: la soirée était belle, les bois silencieux, l'air calme, le couchant vaporeux, mais sans nuages. Tout paraissait fixe, éclairé, immobile; et dans un moment où je levai les yeux après les avoir tenus longtemps arrêtés sur la mousse qui me portait, j'eus une illusion imposante que mon état de rêverie prolongea. La pente rapide qui s'étendait jusqu'au lac se trouvait cachée pour moi sur le tertre où j'étais assis; et la surface du lac très-inclinée semblait élever dans les airs sa rive opposée. Des vapeurs voilaient en partie les Alpes de Savoie confondues avec elles et revêtues des mêmes teintes. La lumière du couchant et le vague de l'air dans les profondeurs du Valais élevèrent ces montagnes et les séparèrent de la terre, en rendant leurs extrémités indiscernables; et leur colosse sans forme, sans couleur, sombre et neigeux, éclairé et comme invisible, ne me parut qu'un amas de nuées orageuses suspendues dans l'espace: il n'était plus d'autre terre que celle qui me soutenait sur le vide, seul, dans l'immensité.’ - ‘Ce moment là fut digne de la première journée d'une vie nouvelle’: - dit is de eenige bespiegeling die door Obermann wordt toegevoegd. Waarom zou hij ook bespiegelen? Het landschap drukt door zichzelf zoozeer zijn toestand uit, van eenig te zijn en eeuwig, een bewegende en bezielde schoonheid, dat wij niets meer verlangen dan erin optegaan, dan ons ermee te vereenigen. Dit is de daad die Rozelaar ons niet vergunnen wil. De vereeniging met de door hem geziene schoonheid, is juist dat wat hij ons onder geen voorwaarde toe wil staan.

* * *

Van Deyssel drukt zich zoo voortreffelijk uit en zijn drang tot bewustmaking is zoo sterk, dat men zeker kan zijn tusschen dat wat hij is en dat wat hij schrijft geen onderscheid te zullen aantreffen. Als hij - als Frank Rozelaar - ons de vereeniging met een door hem geziene schoonheid niet beleven doet, dan heeft hij die zelf niet beleefd en dan weet hij dat en zegt het ook. Als hij, op die eerste bladzij van zijn boek, zijn

landschap als gelijkwaardig aan de golf van Napels geprezen heeft, gaat hij voort: ‘Ik ben gedrukt, in een ebbe van mijn leven, ik heb dus tot heden geen diepe aandoeningen van den herfst mogen ontvangen; maar met gevoelige verstandelijkheid vond ik het prachtig.’ Met gevoelige verstandelijkheid. Later: ‘Ik heb eigenlijk leelijk midden in die Schoonheid gestaan, linksch van stand tegenover de Majesteit der ruimte, onvoegzaam nu de natuur tot een grootsch paleis der Schoonheid werd om mij heen. Waren de menschen niet beter, die bij zoo iets van zelf op hun knieën vielen...’ Weer later: ‘Het spijt mij, dat ik aan dit alles niet inniger kan deel-nemen.’

Frank Rozelaar zegt van zichzelf: ‘Bijna voortdurend leef ik aan den oever van de eene of andere vervoering.’ Niet in den stroom, maar aan den oever. Op een andere plaats: ‘Ik bespeurde juist dat ik mij met de stilte ging vereenigen, toen de storing kwam.’ Of: ‘Ik vind dikwijls in zulke oogenblikken dat ik niet innig genoeg gevoel bij wat ik zie. Ik zou áltijd zeer ontroerd willen zijn en diep begrijpen, mij altijd willen veréenigen met de aanschouwde Schoonheid.’ Elders: ‘Ik dacht alleen: wat is dat mooi, maar gevoelde nauwelijks iets.’ Ook: ‘Laat ik aandachtig zijn. Elk oogenblik, bij 't openen van een kastdeur, bij het gaan in een andere kamer, kan ik een sublime gedachte tegenkomen.’ ‘Ik dwaal aan de randen van Waarheid en Schoonheid, erbuiten.’

Wat in hem voortdurend waakt, is niet de toestand die zich in hem beleven zou en uitspreken, maar de bewustheid die zijn gedachte van een zekeren toestand in woorden brengt. De gedachten zijn niet de toestanden-zelf, maar zij zijn karakter-aanduidende benamingen, waaronder sommige toestanden zouden kunnen worden samengevat.

Rozelaar wordt door de schoonheid van zijn huis getroffen, ook doordat het *zijn* huis is. Hij zegt dan: ‘Toch weet ik zeker dat ik niet vooraf gedacht had: “hoe heerlijk, daar is mijn huis.”’ Dat dit het geval zou moeten zijn had hij dus bijna verwacht. Het had voor hem in de reden gelegen dat de gedachte van een zekere schoonheid aan die schoonheid was voorafgegaan. Zoo ook: ‘Ik heb genoegelijk bespeurd dat 'k *zonder het te weten* voorzichtig loopen ging, om [de

schoonheid van het bosch] niet te storen. Mocht het *uit eerbied* zijn geweest.' De cursiveering is van den schrijver. Het natuurlijke inhouden van den tred in de bosch-stilte kwam hem zoo ongewoon voor, dat het gedaan te hebben hem genoegen deed: het gebeurde zonder dat hij het wist, maar toch niet zoo of hij bemerkte het. Was het uit eerbied? Hij zou het gewenscht hebben. Dit is geheel de gedachtegang van iemand die het inhouden van den tred uit eerbied, als bewuste oorspronkelijke wenschelijkheid in zich heeft en het begrijpelijk zou vinden dat daaruit de daad voortkwam, maar niet omgekeerd. Niets verbaast Rozelaar zoozeer als wanneer hij iets zegt of doet zonder nagedachte. Zoo bv.: 'Ik schijn op de wandeling hard-op te praten. Zoo hoorde ik dezen ochtend mij met vreugd verbazen over de vele sparappels die daar hingen aan een boom.'

Uit dergelijke plaatsen is het duidelijk dat Rozelaar de schoonheid die bestaat in onbewuste vereeniging met het andere, zelden en nooit voor lang vinden zal. En nu is juist het kenmerkende van dezen bloemstruik-benaamde dat hij die schoonheid zoekt en ook weer niet zoekt. Hij zoekt haar - we zagen het - in het landschap, hij zoekt haar ook in het huwelijk. 'Immers, gij behoort - hier vooral, want dit is het opperste en scherpste toetsmiddel, - *niet te weten wat gij doet*.' Het karakter van de Vrouw die in het boek voorkomt, is het niet-weten. Het Kind is het levende Beeld van de ver-Eeniging. Maar tevens zoekt hij haar *niet*. Niet onbewust vindt, maar bewust maakt hij schoonheid. Hij zegt nadrukkelijk: 'Door zijn blik op de wereld te veranderen, heeft hij van de leelijke wereld een schoone wereld gemaakt.' Indien hij erkent en aanbidt dat de Vrouw in haar onbewuste goddelijkheid ook een weten heeft, dan is dit het on-ziende naast zijn ziende weten.

In het gedachte-leven van Rozelaar is dit een splitsing van groote beteekenis. Er is het on-ziende Weten waartoe hij voortdurend geraken, waarmee hij zich vereenen wil, en er is het ziende Weten, de Helderheid, die als een God-in-hem schoonheid is en wil en maakt.

'Daar is het huwelijk Ideaal, waar de mate van Ziende-Weten bij den man nauwkeurig over-eenkomt met de mate

van Onziend-Weten bij de vrouw. Waar de ontmoeting dier Twee plaats heeft, raken de man en de vrouw elkaar Goddelijk aan.'

We merken al, waar we een zoo stellige uiting lezen, dat zich uit de gedachte van Frank Rozelaar een stelsel van gevoelsbegrippen losmaakt, waarin een goddelijk midden zich ziend en onziend, mannelijk en vrouwelijk, verdeelt en in zijn deelen naar ver-eening streeft.

Het ziels-leven is daarónder: een damp, maar soms doorgloord van de goddelijke helderheid. Het is op één na het hoogste Wezen, zegt Rozelaar, verwant aan het goddelijke en als zoodanig begeerlijk.

Wanneer wij nu nog dieper speuren, naar het lichaamlijk leven, waardoor ons alle ervaring komt, ook die betreffende de ziel, en God, maar dat, wanneer het enkel-zinnelijk is, tegenover Gods hemel en het Vagevuur van de ziel, misschien de Hel verbeeldt, het lichaamlijk leven dat deze Rozelaar ons toch weer in zooveel boertige en goelijke oogenblikken verschijnen doet, - dan bevangt ons het gevoel dat wij aan een mathesis deelnemen, aan een saamstelling van elementen en hun verhoudingen, welke alleen *zijn* wat ze *beteekenen*.

Niet een schoonheid, waarmee wij ons kunnen ver-eenigen, wordt hier gegeven. Maar een stelsel betreffende, in velerlei graden, de vereeniging die de schoonheid is, door een zeer persoonlijken, uiterst eigenaardigen Geest.

* * *

Er volgt uit dit inzicht dat wij de waarheid die Frank Rozelaar ons meedeelt, niet hebben te zoeken in elk van zijn gedachten afzonderlijk, maar in het geheel ervan. Als hij schrijft: 'Poëzie of poëtisch gedachten-mooi zou nog veel langzamer geschreven moeten worden dan reeds geschiedt', dan wil hij daarmede niet, omtrent het schrijven van poëzie, een algemeene waarheid vastleggen, volgens welke de beste gedichten die zouden zijn welke het langzaamst geschreven werden. De klaarblijkelijk in razende vaart geschreven Macbeth van Shakespeare zou, als een uit duizend, die bewering logenstraffen. Hij bedoelt alleen: op het cogenblik

zou ik gaarne poëzie schrijven, en dan langzaam; en hij verduidelijkt die bedoeling door eraan toetevoegen: ‘Lang verwijlen in een mooi gaande beweging van den geest.’ Evenzoo wanneer hij, getroffen door de ervaring dat de geest, op het oogenblik van zijn volledigst schoonheid-besef, niet alleen ongevoelig is voor leelijkheid, maar ook alles schoon doet zien, opstijgt tot de gedachte dat de geest uit zichzelf alles zoo schoon maken zou, dan bedoelde hij daarmede wel uiting aan de natuurlijke zelf-verheffing van den geest te geven, maar niet een feitelijke juistheid uittespreken. Ware dit zoo dan zou men de tegenspraak zelfs zeer scherp kunnen blootleggen, waar van de vrouwefiguur in het boek op de eene plaats gezegd wordt: ‘Zij is mijn schepping, de levende uitkomst van mijn godendaad’ en op de andere: ‘Gij zijt de wondere verschijning in welke god gedaald is in mijn leven.’ Zij in wie god aanwezig is - zoo voelt men zich geneigd uitteroepen - heeft niet eerst nog door de ‘godendaad’ van een ander geschapen te worden.

Wij raken hier aan het probleem dat voor een werk als dit alles-beheerschend is.

Het probleem van de tegenspraak.

Wanneer een schrijver niet in onbewuste vereeniging met zijn onderwerp, en dus in de Verbeelding, de sfeer vindt waarin alles wat hij zegt evenzeer waar is voor hemzelf als voor dat onderwerp, wanneer hij dus trachten moet zijn onderwerp zoo dicht en van zooveel zijden als mogelijk te naderen en al wat hij ervan gewaar wordt zoo scherp mogelijk te begrijpen, dan spreekt het vanzelf dat hij vorm en wezen van dat onderwerp alleen kan nabijkomen door zijn honderden gewaarwordingen onder elkander te vereffenen. Wie in het middelpunt van een cirkel is voelt heel goed hoe al de punten van den omtrek in een vaste richting gaan, maar wie den cirkel door raaklijnen bepalen wil, zal de tegenstrijdige richtingen elkaar zien snijden en alleen door voortgezette bewerking bemerken dat de veelhoek ten slotte vrijwel een cirkel wordt.

In het middelpunt van den cirkel is de Verbeelding, aan den omtrek is het Intellekt.

Frank Rozelaar schrijft: ‘Tusschen iets goddelijks te zien

of goddelijk iets te zien is geen onderscheid.' Dit is zijn diepste tegenspraak en meteen haar opheffing. Tusschen een cirkel te zien en iets te zien als een cirkel bestaat geen onderscheid.

Rozelaars onderwerp is de vereeniging, die de schoonheid is, in al haar graden. Maar hij nadert dat onderwerp als zuiver Intellekt, met den geest, die, wat hij ook vermag, zich met dat wat hijzelf niet is, niet kan vereenigen.

Vandaar de vorm van zijn boek: honderdtallen van korte uitingen, alleen-spraken; - hun toon: koelhelder, zooals de lucht op hooge bergen is, den adem bijna afsnijdend; - hun wezenlijke onverbondenheid, ook al wordt door den schrijver de schijn van een logisch verband gelegd.

Hier noem ik de hoofdzaak, dezelfde die ik in het begin van dit opstel aan bepaalde voorbeelden aanwees: wezenlijke onverbondenheid onder logisch schijnverband. De veel-hoek met oneindig veel hoeken is ten slotte *niet* de cirkel. Het goddelijk-geziene is ten slotte iets anders dan het goddelijke, zooals, ook voor Frank Rozelaar, de vrouw die hij liefheeft wel wezenlijk een eigen Schoonheid is en niet alleen de door zijn blik geschapene. In laatsten aanleg moet deze vereeniging van het zijnde met het ziende, juist voor het Intellekt, juist dus voor Frank Rozelaar, een gewelddaad zijn.

In de sfeer van het Intellekt is vereeniging niet mogelijk. Ze is scheiding; ze is grens. Dit is, in het boek, wat ik het tragische noemde: er wordt in getracht, met het zuivere begrip juist dat te vinden wat in het begrip niet te vatten is, wat alleen kan worden beleefd. Tot in den vorm is, in menige aanteekening, dat tragische streven merkbaar: er wordt geprobeerd of door het gebruik maken van rijmen proza kan overgaan tot gedicht. Ook daar weer die onoverkomelijke grens. Een gedicht ontstaat van binnen uit, door een ingeboren gevoel van getal en maat, door een onbedriegelijke zekerheid van verhoudingen en gewichten in de harmonieering van woorden. Laat ons beproeven of het begrips-proza dat daarop niet berust, dat alleen voortkomt uit het vaste besef van klaarheid en nauwkeurigheid, niet door uiterlijke wijzigingen tot het vers kan naderen. Door rijm, door omzetting en afkorting die maat bewerkt.

Henri Bergson geeft ergens een prachtig voorbeeld van het verschil tusschen innerlijk voortbrengen en uiterlijk begrijpen. De Natuur - zegt hij - heeft een oog gemaakt. De waarnemer ziet al de weefsels, vliezen, vochten die doelmatig moesten worden samengesteld tot het doen slagen van dat oog. Doelmatig! Stel u voor - zegt Bergson - dat een man door een hoop ijzervijlsel zijn arm beweegt. Hij gaat weg en nu komt de geleerde die het niet heeft gezien, die zich verwondert over die golfbeweging waarvan hij den oorsprong niet bevroeden kan. Welk een passen en meten, welk een afteekenen en nabootsen, om eindelijk verbaasd te staan over de kunstvaardigheid waarmee iemand in dat ijzervijlsel een arm maakte. Wat hij niet kon meten was de levende beweging. Had hij die even gevoeld, had hij beleefd in zijn verbeelding hoe die enkele korte levens-uiting te midden van de materie, zonder kunstvaardigheid, zonder doelmatigheid, die vorm moest voortbrengen. Welnu, zoo ook heeft de natuur haar oog gemaakt: haar oog was, temidden van de doode stof, haar daad van te zien.

Evenzoo, zeg ik, is in de taal de verbeelding van den dichter. Als een arm in het ijzervijlsel, als het zien dat op eenmaal, temidden van het ongevormde, oog en zichtbare wereld tevens is, óndoelmatig, ónbegrijpelijk, maar de onloochenbare en onverwoestelijke eenheid van het uiterlijk tegenstrijdige.

Leven en Verbeelding zijn een-voudig, maar in de veelvoudigheid van het Begrip kan de eenheid niet anders dan gewelddadig worden tot stand gebracht.

* * *

Wat Rozelaar werkelijk beleefd heeft, is de pijn van zijn poging. Pijn van geluk en pijn van lijden. De pijn van Mozes die op den berg het land moest zien dat hij nooit betreden zou.

Want indien deze jonge man, in zijn landschap, met vrouw en kind, niet inderdaad gevoelig geweest was voor alle schoonheden die dichters bezielen, natuur en mensch, hemel en aarde, scherts, deernis en zonde en tot het kleinste gebeuren toe van ons ach zoo nietig en boven alle heerlijkheid verheven leven, dan zou al wat hij dacht niets beduid hebben, dan zou

hij eenvoudig geschreven hebben van wat hij niet wist en ook tot ons zou van zijn boek geen aandoening zijn uitgegaan.

Maar zoo is het niet. Woord voor woord en zin voor zin bloeien en bloeden daar de gedachten over de bladzijden. Maar iedere gedachte is één, iedere leeft zelfs naast zijn naaste genooten in een onverbrekelijke eenzaamheid. ‘Glansend groen waayen stilletjes en zwaar lage sparretakken. Hooge eikjes zijn brons en groen. Als een Chineesch torentje staat een sparremast, met zijn afhangende appels in de lucht, licht-en-zon-groen ligt het gras en met schaduwen. Aan sommige sprietjes fonkelt de dauw. Eén tengere zonnebloem staat er recht-op.’ Dit is niet één beeld, het zijn er vijf. En gelijk die vijf staan de honderden in dezelfde stilte en eenzaamheid. ‘Wij waren in een laan van rosse eikenvanen toen plotseling regen viel.’ Tusschen kleine boschjes van redeneering en effen weiden van gemijmer staat daar dan weer één zulk een waarneming. En evenals het uiterlijk, zoo wordt het innerlijk gebeuren opgemerkt: ‘Iets voor te wenden is een middel om het te doen ontstaan. Goedheid mag ik voorwenden al gevoel ik haar niet.’ En toch, evenals de waarnemingen van de buitenwereld zich niet willen verbinden tot landschappen, drukken die van Rozelaars binnenleven geen gevoelstoestanden uit. Het is of iemand spreekt van gevoel dat hij gehad heeft, of hebben wou. Ook hierin blijkt dat uitblijven van de Vereeniging. Wie zou trachten sommige van de plaatsen die zich het gevoeligst voordoen natespreken, zou zich onmiddelijk als sentimenteel bewust worden, - woorden die schertsen willen zouden hem als bedacht aandoen. Ik beset dit het duidelijkst als ik de mogelijkheid overweeg een voorbeeld aan te halen van meer dan een of twee volzinnen. Het lukt niet. Alles is heel en al in aanteekeningen-toon, ook waar verheven of ontroerende gedachten schijnen gezegd te worden. Zij hebben dat verhevene en ontroerende in de gedachte, in het denkbeeld van den schrijver, waar zij op hun plaats en plekje zijn, maar niet in de open lucht van de stem. Zoo lees ik: ‘Ik wil, of eigenlijk: God wil - want ach, het gaat van zelf - mijn lichaam maken tot een lichaam dat doortrokken is van Goedheid. Ik houd dan nu vooral van heel eenvoudige spijzen. Ik nam een heerlijk sneétje brood

met roggebrood, maar toen ging zij een stukje koek daartusschen mij aanprijzen. Ik hoorde dat ik toen neen dank-je zei op een bespottelijk eigen-wijzen toon. Ik ben er toen maar gauw op terug gekomen. En heb dankbaar de koek er tusschen genomen.' Ik lees dit met de oogen: het is een, voor de eigenaardige persoon die Rozelaar is, kenmerkende anekdote. Maar gesproken is anders, afgezien nog van de rijmen die met een soort averechtsche keurigheid aan het eind van de zinnen hun staartjes opsteken. Kiest men nu een korter aanhaling dan gaat het veel beter. 'Zoodra ik merk iets geliefds leelijk aan te zien, verplaats ik snel mijn blik. Want ik weet, dat ik dan niet zie hoe het eigenlijk is, maar dat ik zie leelijk en oneigenlijk.' Hier kon dan ook de aanteekening-toon volstaan: gevoel van welke soort ook behoefde niet te worden overgedragen. Dit is anders in de zinnen die onmiddelijk volgen: 'Maar zelden kan ik heel zuiver kinderen tot mij nemen. Met schroom en een bedenkelijken lach heb ik het toch maar gedaan. Toen is na dat schromen toch iets liefs in me gekomen.' Het laatste zinnetje van de drie is klaarblijkelijk onspreekbaar. Merkwaardig dat hierin ook juist weer de stoornis van een rijm is aangebracht. Het is of de intellectueele drang van den schrijver den natuurlijken loop van zijn gedachten bederft door kleine grilligheden. Dit element van willekeur, dat als de ontaarding van een oorspronkelijk-grooten drang voortwoekert, meen ik ook te ontdekken in sommige schertsen en fantastische allegorieën. Eerst een scherts die men zich volkomen natuurlijk als een fragment uit brief of dagboek denken kan: 'Gisteren kwam een musch leuk door mijn hooge vensterruit kijken. Hij was als een klein vliegend clowntje. Zijn kopje verwikte zoo, alsof hij zeggen wou: wat is dat voor een rare gelegenheid en wat verbeeldt die vent zich eigenlijk. Hij was als een kleine dokter, ernstig en kortaf, bij een raar lachenden zieken kunstenaar.' Maar dan deze langere: 'Mijn lijf is een bewegelijk akteur. Van de zomer, met het warme weder, nog al meest met de zinnen levend, is mij van voren een buikje geboren. Met groot genoegen hebben wij dit allen waargenomen. Maar ik toch ook met schrik. Ik vond het wel een beetje gek en heb reeds vaak den draak ermee ge-

stoken, alsof het daarvan sterven kon. Ik heb gezegd, dat als ik dood ging, want in weerwil van dat buikje was ik akelig en genas alleen even als ik er weer naar keek - zij mij in een kist moesten leggen met in 't midden een bolle glazen stolp en het met rozen gekranste buikje daaronder. En het opschrift: “Hij rust tevreên, want kijk, zijn doel had hij bereikt. En wat een deftig lijk”’. Niet alleen dat de onverbondenheid van de volzinnen hier een onbehaaglijk gevoel geeft van kortademigheid, maar men merkt hoe de auteur om dat ééne, werkelijk-grappige beeld van het met rozen bekranste buikje met een zwaar-op-de-handsche opzettelijkheid blijft heen denken. Grillige willekeur die zich dringt op de plaats waar we natuurlijke noodzakelijkheid wenschten. Zoo zijn er ook fantasieën, die hun zin niet toonen: alsof zij allegorieën zijn die een verborgen bedoellng uitdrukken: ‘Ik was moe van het zwerven. Toen heb ik veel fluweel gezien, blank dons en perzik-kleur. Toen ik de kamer intrad en de deur bewoog, hoorde ik een vreemde vogelschreeuw. Toen heeft een nagedachte heen en weer bewogen, die ik verwijderd heb. Toen is een zoete Maagd mij schoon verschenen, warm en zacht van kleur. Toen zag ik uit het huis, geenzijds een nauwe en vuile straat, onoogelijke gevels van huizen en herreberg. Toen zei mij iemand, dat het in die herberg vuil en slecht was. Maar tòch ben ik dan binnen gegaan. De herbergierster was een moederlijke vrouw. En tot mijn genoegen was achter den smallen en vuilen gevel het huis, hoewel er blijkbaar bijna niemant kwam, groot, licht, wit en zeer rein. Toen ben ik nog gegaan door luidruchtige straten en 'k zag masten van schepen met veel tuigage. Toen ben ik nog gaan varen op de zee en is het duister geworden...Toen ik weer terugkwam in mijn oude land, waren mijn groene boomen zwart onder bleek-grijze lucht. Vooral de teere witte berkjes weken wat achter-uit en keken bijna ontsteld (dat zij mij daar weer zagen). Maar ik zag lichte scherts op hun gezicht en ook de groote boomen vroegen of 'k ze niet mooi vond, zoo in 't zwart.’ *Is* dit een allegorie? Een verband tusschen zin en toon dat ons de bedoeling van ieder beeld openbaren zou, kan ik niet gewaar worden. Speelt dus de fantasie met zichzelf? Er zijn meer bladzijden waarbij ik dit vraag. Zeker doet

ze het, dunkt me, in het kleine opstel waar alle willekeurigheden van rijm en burleske fantasie tezaamkomen. Ik zal deze paragraaf (no. C) niet aanhalen: ze schijnt me volkomen de uitwas die ik bedoelde: het intellekt dat bij gebreke van stof zich verkneukelt in eigen schijnbare, want geenerlei doel treffende werkingen.

* * *

Zoo vind ik dan het boek van Frank Rozelaar, dat ik, persoonlijk gesproken, niet liefheb, dat me telkens weer, door elk van zijn deelen beletten wil me in schoonheid ermee te vereenigen, nochtans bewonderenswaardig in zijn geheel. Het brengt een fenomeen ter verschijning, een zuiver Intellekt, in zijn aard en zelfs in zijn ontaarding, met een duidelijkheid en veelzijdigheid van gedachte, en met een volhardende nauwkeurigheid van zegging, die het ons volkomen kennen doen. Indien het belangrijk is zulk een fenomeen te zijn, dan is het dubbel belangrijk het tevens te zijn en uit te spreken. Er ligt over het boek een hooge Helderheid, ook is erin een bewegen van Liefde, zij het dan dat dit minder als stroom verschijnt dan als de macht die vloeistof tot kristallen maakt, en heel veel van dat menschelijke, waaraan we, ook als het niet door de Verbeelding beleefd, maar door het Begrip genaderd wordt, allen deelhebben. Als een van de hoofdwerken uit den tijd die nu achter ons ligt, uit de jaren tusschen de indrukken-kunst van vóór 1890 en de geestelijke kunst van na 1900, behoudt het bovendien een bizondere beteekenis.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Utrechtsche Bijdragen voor Letterkunde en Geschiedenis III. Van Alphen's Literair-aesthetische Theorieën door Dr. A.C.S. de Koe. Uitgegeven te Utrecht bij A. Oosthoek. 1910.

Mej. de Koe is bij het samenstellen van haar proefschrift uitgegaan van de gangbare gedachte dat een kunstenaar niet met oordeelkundig verstand zijn werken vervaardigt en ook niet in het nabootsen van de natuur om haarzelfs wil zijn genoegen vindt, maar dat hij, begaafd met een eigenaardigen aanleg van gevoel en verbeelding, als het ware gedreven wordt door een idee, die zich van hem meester maakt, en die hem de vormen van de werkelijkheid gebruiken doet tot haar verzinnelijking. De ontroering die hem tot die werkzaamheid bezielt noemt ze emotie; in den aanleg die hem ertoe in staat stelt erkent ze de natuur, het ook in andere wezens werkende leven, volksleven, heelal-leven zelf; in zijn opvatting van de werkelijkheid ziet ze minder die werkelijkheid dan het karakteristieke van zijn opvatting.

In Van Alphen vond ze iemand die, evenals zij, het ontstaan van de poëzie uit het onmiddelijke gevoels- en verbeeldingsleven, en dus in geenen deele als verstandelijk of als nabootsing van de natuur begrepen had, - maar die andere kunsten nog bij wijlen als gevolg van die nabootsing verklaarde en, vooral in zijn jeugd, den kunstenaar ook nog wel eens zag als een verstandelijk overleggend vervaardiger.

Om ons dien Van Alphen te doen kennen, heeft zij eerst een kort overzicht gegeven van de denkbeelden over kunst die vóór hem en gedurende zijn leven in zwang waren. Als het onderscheidende daarin ziet zij juist ten 1°. de overgang van een verstandelijke naar een natuurlijke oorsprong; 2°. de strijd tusschen natuurnabootsing om haarzelve en de idee die zich door haar wil verzinnelijken.

‘In Van Alphen's theoretische geschriften’ - zegt ze dan - ‘klinkt de echo van den strijd der meeningen. Hij heeft de overgangsperiode mee doorleefd en brengt aan zijn landgenooten het wachtwoord van den nieuwen tijd over.’

* * *

Toen ik, in 1886, voor het eerst weer geestdrift trachtte te wekken voor die theoretische geschriften waarin bij ons zich een nieuwe tijd aandiende, kon ik daarmee de moedeloosheid van Huet niet wegnemen. ‘Eene litteratuur voor welke een nieuw tijdperk aanbreekt met de vertaling van een handboek over esthetiek, - zulk een litteratuur moet zich laten welgevallen dat men haar opdelft als eene kuriositeit.’ Dit is de slotzin van een brief die hij mij 11 April 1886, in antwoord op de toezending van mijn *Toen de Gids werd opgericht*, geschreven heeft. Hij zag dat tijdperk op zichzelf, zooals het daar vereenzaamd lag tusschen de ‘rationalistische’ 18de en de ‘historische’ 19de eeuw. ‘Met weemoedig welgevallen zie ik u een tijdvak der hollandsche letteren beoefenen dat ook mij indertijd toescheen te zeer verwaarloosd te zijn. Maar het blijft een ondankbaar arbeidsveld en ik bewonder uw moed.’ Hij had nog alleen mijn eerste artikel ontvangen, en hij geloofde, of nam den schijn aan te gelooven dat mij de toenmalige poëzie om haarzelfswil bovenmate boeide. ‘Moeielijk zult u het bewijs kunnen leveren dat de hollandsche poëzie uit de tweede helft der 18de eeuw den naam van litteratuur verdient.’ En even verder: ‘ik hoop van harte dat gij met die bewijsvoering slagen moogt.’ Maar om een dergelijke bewijsvoering was het mij niet te doen. Niet om haarzelf boeide mij de tijd van Van Alphen, Feith en Bellamy; maar om haar verwantschap met onzen eigen tijd.

Vijfentwintig jaar later zijn de denkbeelden die wij voorstonden en die wij bij Van Alphen zagen afgeschaduwd, zoozeer gemeengoed geworden, dat een jeugdige *promovenda* niet enkel ‘de vertaling van een handboek over esthetiek’ in nauwgezette studie neemt, maar die eigenste denkbeelden, zonder de minste verontschuldiging, aan dat geschrift als maatstaf aanlegt. Het werkt zelfs lichtelijk overbluffend, zoo

onvervaard als zij links en rechts - en niet enkel op het terrein, al is het dan in het vischwater van Hieronymus, - haar peilstok neerzet, en afleest: Baumgarten ‘heeft het nu duidelijk uitgesproken dat de kunst te doen heeft met de gewaarwording en niet met het verstand’; bij J.A. Schlegel ‘komt, nog verward, maar toch onmiskenbaar, de gedachte naar voren dat de kunst niet is idealiseering der natuur, in den zin van verbetering, maar de zinnelijke uitdrukking van het innerlijk gevoelde en dus vrije schepping der phantasie’; - ‘de navolging der natuur is voor Van Goens niet het middel om de idee te verzinnelijken, ze is nog doel der kunst’; - ‘dat de kunst een ideëelen inhoud zou hebben, die door *middel* van de natuurnabootsing verzinnelijkt wordt; dat het karakteristieke een wezenlijk element van het kunstschoone zou zijn; dit begrepen de aesthetici van dien tijd eigenlijk niet’; - ‘toch heeft Riedel er wel iets van gevoeld, dat de kunstenaar op een eigen wijze de dingen ziet’; - bij zulke opvattingen komt het natuurlijk niet in hem op dat de kunstenaar aangegrepen zou worden door de idee en gedreven door scheppingsdrang’; - ‘één oogenblik komt Sulzer er toe de nabootsing der natuur als *middel* te zien’; - ‘zoo voelt Van Alphen hier al iets van het subjectieve element in de kunst, en van de natuurlijke begaafdheid, den eigenaardigen aanleg die iemand tot kunstenaar maakt: en iets verder dringt het nu ook tot hem door hoe het kunstwerk eigenlijk niet “gemaakt” wordt, maar geboren uit de emotie, en hoe de uitdrukking het natuurlijk gevolg en de openbaring is van die emotie.’ Op en neer, hoog en laag, is het altijd weer de vraag: heeft hij het of heeft hij het niet? Is het tot hem doorgedrongen, ja of neen? Is het hem duidelijk, voelt hij iets ervan, of leeft hij in verwarring en duisternis? Natuurnabootsing of idee? Middel of doel? Standpunt oude of standpunt nieuwe tijd?

Ik vestig hier de aandacht op omdat een proefschrift een wetenschappelijke arbeid is. Want hoeveel ik ook voor sommige denkbeelden voel, ik geloof niet dat het goed is hen als eenige maatstaf voor andere denkbeelden intevoeren, zonder dat men daarvan nadrukkelijk kennis geeft.

Mej. de Koe toont aan hoe door enkele personen, waaronder Rijklof Michael van Goens de voornaamste was, de

nieuwe smaak en de nieuwe gedachten over kunst naar Holland werden overgebracht, - hoe Van Alphen, met een zuster van Van Goens gehuwd, die smaak en die gedachten ontwikkelde, - hoe hij, vermoedelijk door zijn zwager met het boek in kennis gebracht, de duitsche compilatie van Riedel bewerkte: hoe Riedel en hoe de bewerking was, - om daarna nog Van Alphens briefwisseling met De Perponcher en een paar vroeger en later door hem geschreven verhandelingen te bespreken en met een woord over zijn invloed en de op hem geoefende kritiek te eindigen. Dit is alles materiaal, waarmee hij die in deze zaken belangstelt niet zonder nut kennis maakt. Maar nu zou haar werk als wetenschappelijke studie gewonnen hebben, wanneer zij niet zoo te pas en te onpas als partijgangster was opgetreden van de eene groep denkbeelden wier strijd met een andere zij te schetsen had. Zij had zulk een groep denkbeelden te zien als historisch verschijnsel: dat zij hem ook voortdurend als persoonlijke overtuiging voelde en als zoodanig er niet van zwijgen kon, benam haar de rust die voor het breed en onpartijdig karakteriseeren zoo noodig is. Telkens springt zij op: ‘hier ziet hij het niet, hier ziet hij het haast’ en zoo komt de figuur van Van Alphen die ons, hetzij tot haar eer gezegd, toch ten slotte wel duidelijk wordt, ons meer dan gehoefd had bij stukjes en beetjes voor oogen.

Hoe veel wijzer zou zij gedaan hebben als zij de historische ontwikkeling voluit geteekend had, en daarná gezegd: nu is mijn overtuiging deze en die leg ik aan de hier ontwikkelde denkbeelden als maatstaf aan. Niet alleen dat zij zoodoende haar tweeërlei bedoeling beter uit elkaar zou hebben gehouden, maar zij zou ook stemming en ruimte gewonnen hebben om Van Alphen te doen kennen door breeder aanhalingen. Juist een gevoelsmensch als hij, denkt meer in de aaneenschakeling van zijn gedachten dan in hun begripsbestand zijn wezen uit. Door ze enkel uit hun verband losgemaakt te toonen, ontneemt men er een waardevol bestanddeel aan.

Dat overigens voor iemand die zoo voortdurend haar overtuiging naarvoren brengt, de mogelijkheid van slecht lezen niet is uitgesloten, moet ik wel denken, wanneer ik zie wat

mej. de Koe van de verhandeling over 't Verband tusschen Wijsbegeerte en Dichtkunst zegt. Volgens haar eischt Van Alphen daar van den dichter *in de eerste plaats* groote geleerdheid. Maar wie het geschrift aandachtig leest ziet duidelijk dat daarin van geleerdheid weinig sprake is en dat de kern ervan ligt in den volzin waar de natuurlijke eenheid, in den mensch, van wijsbegeerte en poëzie en welsprekendheid wordt uitgesproken. ‘De Wijsbegeerte is dan, met de Poëzie en Welspreekendheid, van den beginne af, ten nauwsten verwantschapt geweest; 't waren drie zusters, t'eener dracht uit den ontbolsterden menschelijken geest geboren, en die zich in dien vroegen staat zoo nauw verbonden hielden dat zij nooit afzonderlijk een menschelijk hoofd begunstigden.’ Als mej. de Koe dan ook aanhaalt; ‘De kunst moet “de Wetenschappen te hulp roepen, om hetgeen aan het beeldsprakige der meer geploozen taalen ontbreekt, door schoone *gedachten* te vervullen”’ - dan maakt zij Van Alphen waarlijk zwarter dan hij is, niet zoozeer door haar cursiveering van het woord ‘gedachten’, als door haar weglaten, vóór de aanhaling, van het woordje ‘zelfs’, dat aan dezen onschuldigen slotzin van het eerste deel zijner verhandeling opzettelijk het belang ontneemt dat zij hem wil toeschrijven.

Ik ontken niet dat ik in dit geschrift van Van Alphen ook een persoonlijk belang stel. In het laatste hoofdstuk van *Toen de Gids werd opgericht* karakteriseerde ik het en sprak toen tevens van Bilderdijks gelijktijdige en gelijknamige opstel. Bilderdijk nu noemde daarin werkelijk het veel, het alles weten voor den dichter onontbeerlijk, zoodat ik niet zonder reden hem als den wetenschap-dichter tegen den natuurlijker Van Alphen overstelde. Mej. de Koe plaatst ook tegenover Van Alphen Bilderdijk. Zij noemt hem ‘den genialen dichter die intuitief telkens tot de diepste kern der dingen doordringt’; maar zij voert voor dat oordeel geen bewijzen aan. Kan het ook zijn dat hier haar overtuiging betreffende Bilderdijk haar parten speelde en zij in zijn nabijheid Van Alphen uit het oog verloor?

Hoe het zij, - nu eenmaal persoonlijk sprekende, heb ik geen reden over haar eindvonnis ontevreê te zijn. Ook zij ziet in Van Alphen de voorlooper die hij is geweest.

A.V.

Het Kerstekind, door Stijn Streuvels.

Het is wel een groot boek, zoo om te zien, en het is ten slotte toch maar een hoogst eenvoudige Kerstgeschiedenis. Maar - Streuvels is nu eenmaal de eerste de beste niet en ook als hij een traktaatje schrijven wil tot aanbeveling van de christelijke liefdadigheid weet hij zijn mooie land en zijn sprookjes minnende gemoed daarbij om ons heen te tooveren. De droomen van kinderen en kinderlijke menschen hebben hem altijd vóór alles aangetrokken en zoo ook nu: dit verhaaltje moest eigenlijk de droom van Veva heeten.

Veva is het rijke pachtersdochtertje dat de kinderen ontmoet van een armen arbeider wiens vrouw dien nacht een nieuw kind verwacht. Grootje heeft hun wijs gemaakt dat het Kerstkind komt en zij gaan daar groot op tegen het rijke deerntje dat zich op den Kerst*boom* verheugt. Haar moeder zegt dat dit wel zoo zijn kan, dat bij de armen, die niet rijk genoeg voor een boom zijn, het Kerstkind zelf komt. Dat is natuurlijk, denkt ze, ook omdat het Kerstkind zelf arm was en dus bij de armen thuisbehoort. Maar van den boom met zijn geschenken is haar vreugde nu af. Zij troont haar broertje mee naar het arbeidershuisje in de verte, zij haalt de kinderen in, die buiten moeten blijven totdat zij de ster zien, en allen zien de ster, ‘de groote heldere ster die er heel alleen zat in de zachtblauwe eendlijkheid van de lucht, in de oneindigheid van den helderen hemel’ en die daar zat, ‘juist boven het kleine kerbintige huizeke’ waarin ‘door het vensterke een lichtje pinkte als een ander sterretje’.

Toen werd zij teruggeroepen en meegenomen door den schaper en het koeiertje. De kerstboom wachtte haar, maar zij genoot er niet van. Zij dacht alleen aan het kindeke.

Treze, de oude meid, nam haar partij, en zie ze daar gaan, ten slotte, na afloop van het kerstboom-feest: de pachteresse met het kind en Treze, naar het kleine huizeke. Daar lag het Kerstkind, pasgeboren en met toe-oogjes, die het maar even opende, juist toen ze heen zou gaan.

Maar ze had het gezien; - alleen vergeten te doen wat haar

moeder haar gevraagd had: het vragen volgend jaar bij *hen* te komen.

In den slaap kwam een eigenlijke droom, waarin ze haar fout herstellen kon: ‘die droom was nog duizendmaal schooner dan 't geen ze binst den nacht in werkelijkheid ondervonden en beleefd had.

Als een engel had ze twee vlerken gekregen en zoo zweefde ze over 't sneeuwveld door de lucht en droeg den kerstboom met alles wat eraan hing, als een pluimke zoo licht op 't vlakke van haar hand. Ze had niet te zoeken, want nu was de schoone, groote ster er weer boven het huizeke waar ze te glinsteren zat met zeven vurige stralen.

Veva daalde neer aldoor de schouw, zonder iets aan te raken en nu was het huizetje vol licht en vol hevig geschitter. Ze bracht er haar kerstboom binnen, waaraan de lichtjes brandden. In 't kribbetje lag 't kindeke Jezus en met een appel in zijn hand, zelf als een appel, te bleuzen. Het had een sneeuwwit hemdeken aan en 't lag er te lachen op een beddeken van goudgeel haveren stroo, zijn blauwe oogjes waren open en 't keek Veva vriendelijk aan en 't schudde zijn schoon gekronkeld haar. Leentje en Trientje waren er ook en al de andere kinderkes met de herderkes en herderinnekes die zongen gelijk men zingt in den hemel, het alderschoonste liedje van:

O Herderkens, laat uw bokskens en schapen!
Den grooten Herder die 't al heeft geschapen,
Is voor u geboren, die al waart verloren,
In de kribbe geleid in eenen stal,
O menschen om Adams val.

Hij wordt nu gevonden, in doekskens gewonden,
De moeder en maget is een:
God vader is vader alleen.
Ja ras, herderkens op de been!
Herderkens loopt, loopt, herderkens loopt, loopt;
Herderkens loopt, loopt, herderkens loopt, loopt;
Na, na, na, kindeken teer;
Zus, zus, zus, krijt toch niet meer.

De kerstboom stond er temidden, zoo groot dat hij vulde heel het kamerken, en nu dansten de herderkens en de herderinnekens errond en Veva danste mee met Leentje ook en met Trientje. En toen ging Veva ook nog tot bij het kribbetje, bezag er het stralend kindeke en met al de innigheid van haar teer jonge hertje boog zij zich diep voorover en fluisterend heel zacht, herhaalde zij tot tweemaal toe:

- Kindeke Jezus, moeder vraagt dat gij ter jaren bij ons zoudt komen.'

'En Veva zag duidelijk dat 't kindeke liefelijk knikte en loech.'

Dit is de droom van Veva, de schoone menschheid-droom, verbeeld in dit meisje met den Paradijs-naam.

Natuurlijk vond Streuvels gelegenheid in dit verhaal niet enkel het binnenste van het kleine huisje en van den grooten pachthof te beschrijven, niet enkel de kleine kinderen en over 't groote land den grooten hemel, maar ook de oude gebruiken te noemen en de oude liederen. Daar is zelfs dat Driekoningenlied dat nog jaarlijks ook in onze dorpen gezongen wordt bij den rommelpot. Ik laat het hier volgen in een lezing die werd opgeteekend te Noordwijk en die in onderdeelen verschilt van de door Streuvels gegevene.

Hier komen wij heeren met onze sterre
Wij zoeken Herodes den koning van verre.

Wij kwamen al voor Herodes zijn deur
Herodes de Koning kwam zelf naar veur.

Herodes de Koning sprak met een valsch hart:
Wat ziet er de jongste van drieën zoo zwart.

Al is hij wat zwart, hij is toch bekend,
Hij is er de jongste uit Orient.

Hij is er de jongste uit vreemde landen
Waar alle de sterren zoo stil staan te branden.

Gij sterre, gij moet daar zoo stille niet staan,
Gij moet er met ons mee naar Bethlehem gaan.

Naar Bethlehem die schoone stad
Waar Maria met haren klein kindeke zat.

Hoe kleiner kind, hoe grooter God,
Waar alle de Joden mee hebben gespot.

*

Wij hebben gezongen al voor dit huis,
Geef ons er een penning al met een goed kruis,
Al is het geen kruis, laat 't wezen een munt,
Geef ons er de penning die gij ons gunt.

Het boek is verlucht met teekeningen van Jules Fonteyne, gedrukt te Brugge bij Jozef Houdmont-Carbonez en uitgegeven door L.J. Veen te Amsterdam.

A.V.

Persoonlijke bijschriften 1890-1910
Door
Albert Verwey.

Gedurende twintig jaar heb ik, bij verschillende aanleiding, versregels geschreven waaraan ik geen algemeenere belangrijkheid toekende, maar die toch voor mezelf iets bleven beteekenen. Nu ik ze verzamel en uitgeef, is het in de gedachte dat misschien sommigen die mijn werk van die jaren met toegenegenheid gevolgd hebben, ze volledigheidshalve daaraan wenschen te zien toegevoegd.

I Het Jeugdhuis

Toen ik een kind was leefde ik in gewijde
Behuizing. Tusschen d'ochtend- en den avond-Eerdienst
leerde ik en speelde ik. 's Morgens vroeg
En 's nachts in 't donker zag ik voor den stoel
Die naast zijn bed stond, met gebogen hoofd,
Mijn Vader knielen, en wij kindren deden
Als hij. En altijd bleef in 't huis de zon
De vreugd van elk en droevig 't regenweer.
Grootere vreugd of droefheid kende ik niet.
Zoo was ook brood het liefste voedsel, melk

De drank. En of een lach van wereldschheid
Soms door het raam woei - die klonk vaal en leeg
Bij d'ernst en glimlach om ons aller mond.

II Pompejaansch Ruiterbeeld in het Muzeum te Napels

Staat die Romein daar op zijn stille paard,
Zijn heele losse lijf één fijne lijn,
Hoofd, nek en rug en zit, gebogen been,
En buiging, in den beugel, van de zool: -
Reed die de ruimten van Pompeji uit
En staat nu stil in die muzeumzaal,
En leeft dan 't steen min dan het leven leeft?

III Renée

o Mademoiselle Renée
PAUL VERLAINE

Als bruine diamanten
In een verbaasd gezichtje
Blonde gekamde zijen
Krullen in 't halsje, -
Jurkje van witte kanten: -
Popje, bloem en lichtje.
In een gebroken walsje,
Draait ze om Japansche schildrijen.
Jonge man, jonge vrouw lachen bang en tevreëe:
O mademoiselle Renée.

IV Amor

Daar me uw gestalt verduisterde in den geest
En niet haar schoonheid blonk maar 't wreed gebaar
Legde ik me afwaarts van u en sliep verstoord.
Tot ik ontwaakte en me in uw armen vond.
Zoo voerde een droom en liefde in diepen slaap
't Lichaam bewustloos naar wie 't wetend vlood.

V In Liefde

Daar gij me erkent als anders dan uzelf
En niet dit andre u onderwerpen kunt,
Vliedt gij me en het gelaat dat gij niet gunt
Aan mijn beschouwing, schuilt ge in uw gewelf.
Maar vruchtloos. Want wie zonder liefde leeft
Stierf, en in liefde is 't vreemde en 't eigene één.

VI In een Studeervertrek

o Eene boom en vele gele blaren!
o Kloosterlijk vertrek en witte luchten!
Hier kan, 't is waar, het hart van zorg bedaren;
Maar, kilte en blankheid, doet nu gij 't niet zuchten?

VII Dit Kleine

Als iemand voor zijn andre leven dan het mijne
Plaats vraagt en niet vrijwillig voor mijn grootre wijkt,

Dan lach ik zacht en denk: hoe zal ik voor dit kleine
De ruimte rastren waar het bloeit en prijkt.

Want ik bemin de kracht van alle leven
En haten doe ik de brutale daad
Die 't lieve en schoone als het niet toe wil geven
Uitrukt of nederslaat.

VIII Aan een Grijzaard

Niet enkel leven, maar aan 't eind van 't leven
Zijn arbeid overzien en zeggen: ja,
Dit deed ik, en indien een ander 't deed,
Dan zou ik 't prijzen; nu ben ik misschien
De eenge die weet waar 'k faalde, - zij het zoo.
Dit is 't geluk van helden als hun tijd
Vervuld is. *Gij* zijt nu nog grootre Held.
Want schoon zoo oud dat gij kondt rusten en
Uw arbeid overzien, arbeidt ge aldoor
En vindt in 't doen uw leven en uw vreugd.

IX De Gekomene

In neevlen kwam hij; maar niet anders dan een schoener,
Bevracht met waarde, aanstevent op een vuur;
De stuurman weet dat daar een havenmuur
En brandinglooze plas hem op zal nemen.

Zoo kwam hij, en zijn gaan door neevlen leek veel koener
Dan toen hij raakte in 't licht: voorzichtig blonk

Zijn oog toen 't op die vreemde wereld zonk
En naar zijn droom geen voorwerp bleek te zwemen.

Totdat de schatten die hij zag hem deden denken
Dat hij ook rijk was en met jong gebaar
Wierp hij een kostbaarheid: die glansde daar
Teer tusschen oude en gloeddoorblonken steenen.

Ik glimlachte en zijn wederlach was als een schenken
Uit liefde en niet uit trots, als die begreep
Dat ik hem schoon wou zien en voor geen sleep
Van glans het hart wou missen dat deed weenen.

Toen, onder 't weerlicht van mijn oog dat lach en tranen
Deed fonklen, vlamde ook tranenvolle gloed
In hem tot hij terugzonk: vreemd en zoet
Verlangen martelde hem in zijn donker.

Tot hij eruit trad, met de hand een pad te banen
Voor Haar die schroomvol volgde. Beiden zag
Ik staan in zoo een schoonen dubbeldag
Van oogen dat ik blij voelde om 't geflonker.

Maar 't was geen blijven: als een eens gebogen linie
Van steen of kogel niet in 't snellen rust
Maar voortgaat tot het doel dat onbewust
Van d'aanvang met dien oorsprong werd geboren:

Zoo gleden ze en verdwenen: woud van spar en pinie
Of huizenstad of golvenvolle zee
Nam op, verborg voor mij die bleef die twee:
Leven mij eens verworven ging verloren.

X Voorjaar

Als zulk een dag van zachten regen
De laatste botten opengaan,
En al de boomen langs de wegen
Van groen vol en gezwollen staan,
Groent ook mijn hart als een bosschage
En 'k hoor een kort geluid erdoor -
Was 't noot van zangerig pluimage
Of droppelklank in schemergloor? -

XI Charlotte Stieglitz

Zij die jong sterven wou en toch een tijd bleef leven
Opdat haar leven den geliefde een troost mocht zijn,
Stierf snel en graag toen 't scheen dat hem haar dood zou geven
Wat ze anders niet en kon: kracht, door sterkende pijn.

XII Nieuwe Reis

De zilvren eilanden van Denemarken,
In 't zomers-vroege licht waar ik ze zag,
Lagen als perken in de waterparken
Waardoor ik voer bij 't opgaan van die dag.

Geen morgen was ooit lieflijker, ooit reinder.
Een pasgeschapen wereld toonde nog

In land en water en verborgen einder
Haar vreemdheid, maar geen aanvang van bedrog.

En ook wij beiden waren, bij 't beginnen
Van zulk een nieuwe reis, in hoop en schroom,
Als zonder zonde, als met gebade zinnen
Open naar 't waken en nog vol van droom.

XIII Winter

o Landen wit en grauw van sneeuw en kaalte,
Wat is uw stilte een zacht verwijt voor mij.
Ik kom in kilte en leegte u zeer nabij,
Maar draag niet stil na vroegren bloei die schraalte.

Die lang alleen leefde en een god geleek,
Voel nu aldoor het leed van andere menschen.
Het langzaam sterven van hun liefste wenschen
Maakt nu mijn hart bang en mijn lippen bleek.

Ik kan niet helpen wie verlaten lijden.
Hun eigen kracht moet hun genade zijn.
Leer mij alleen uw stilte en 'k zal de pijn
Geduldig dragen tot in beter tijden.

Gij bergt een teelt in uw bevrozen grond.
Ik ook, en weet wel dat zij straks zal leven.
Zal dan mijn groei dien andren schaduw geven?
Bloeit dan mijn bloem voor hun ontloken mond?

XIV Een Zaaier

De zon gaat op: het water blauwt;
De vruchtboom bloeit: de vore grauwt:
De zaaier strooit uit volle hand
Zijn zaad in 't land.

XV Het Vreemde Land

Klaag niet daar geen van die u eens beminden
U volgden naar dit nieuw en heerlijk land.
Gij kondt hen niet met andre banden binden
Die zóó graag voegden in den eersten band.
Uw liefde vormde zóo hen tot uw vrinden
Dat zij geen vriend zien in dit vreemde land.

Gij die gevierd en blij bij hen kondt wonen
Zijt niet de wandlaar naar dit andre land.
Hun liefde bleef en zocht zich andre loonen
Dan die uws lachs, dan 't wuiven van uw hand.
Zij bleven trouw en wenschten u betoonen
De inheemsche deugd maar niet in 't vreemde land.

Een kan men zijn: men kan een andre worden.
Dan wordt men burger van een beter land.
Maar die dan juichen zijn van andere orden
En 't hart betreurt wien ge uit het oog u bant.
In de eene sfeer bloemen die bloeiden, dorden
Zoo ze u omreikten in het vreemde land.

Een andre wordt ge en wel zijn beiden eenig,
Maar die dat zien zijn van geen tijdlijk land.
Wie de aard beleven zien één mensch alleenig,
En zeldzaam een die twee als een omspant.
Gij in uw hart alleen voel u twee-eenig
En denk aan 't oude in dit nog vreemde land.

XVI De Dienaar

Zoo ben ik dan de dienaar van mijn tijd geworden,
Ik die mijn eigen dienaar was; -
Zoo zwelt en slinkt de maan bij 't wentlen in twee orden:
Om de aarde en om haar eigen as.

Tezelfder tijd om bei. Ook ik, al mocht het schijnen
Dat ik slechts om mijzelf bewoog, -
Al trek ik schijnbaar om mijn tijd alleen de lijnen
Van een nooit aftewenden boog, -

Ook ik draaide in mijn jeugd en wend me ook nu gedurig
Om beide: om 't Zelf en om mijn Tijd: -
Ik ben noch slaaf noch vrij en geensdeels wispelturig,
Maar twee en een in werklijkheid.

XVII Het Zwaluwnest

Kort over 't blinkend zand waar karren rijden
En knapen spelen hangt de brooze rand
Van zoden en hun wortelige korst;

Daar gaan en drentlen, dansen, springen soms
Menschen en kindren, tot een tuimlend brok
Stort en het zand vloeit mee in breede geul:
Onder dien rand, maar waar de wand nog hard,
Steil boven 't hellend zand, forsch overdakt
Door dorre en donkre zoden, veiligst schijnt, -
Daar waar somtijds een zittend meisje of kind
De beenen slingren, rokken plooien laat
Voor d'ingang van dat woonhuis, onbewust
Dat onder hen dat jonge leven beeft, -
Daar holde een zwaluw zich haar nest, en glipt
Nu in dan uit, die 't jonge broedsel voêrt.
De heete dag waar alles blauwt en blinkt
Is om hen: zomer, spoed hun wieken-wasdom;
Doe ze uitgaan eer 't huis stort of jongen rooft.

XVIII De Volhardenden

Strijdende mengeling daar,
U zoekt mijn zucht.
Waar dat ik denk en vlucht
Zijt gij, waar dat ik staar.

Ik spreek met mensch en mensch
Een woord en til mijn geest
Diep uit mijzelf: verweesd
Zucht stom mijn wensch.

Ik volg aldoor uw vaart
Gelijk een vogel 't spoor
Van vogels, onbedaard
Vleuglen zijn vleugels damp en wolken door.

Dwars door een wolk
Van spot, meelij en haat,
Zoek ik en volg uw volk.
Door goed gerucht, door kwaad,
Altijd
Geleid
Ik u en prijs uw daad;
Want geen is schooner dan die voor zijn vrijheid strijdt.

XIX[1] Ter Nagedachtenis van Jacob Maris

Een die 't penseel voerde en geen andre daad
Behoefde: een Droomer, die geen Drama dacht,
Maar bouwde uit hollandsch land, en stad, en vaart,
Verheerlijkte Aard: een zulker die bij ons
Koningen heeten, wij hun onderdaan.

XX Ombouw

Somtijds als ik alleen die stad doorloop,
Zoo vol van nieuw bedrijf en jong verkeer,
Met nieuwerwetsche puien, breedre straat
En pleinen waar ik nauwe grachten dacht,
Zoo vreemd, zoo anders dan toen ik als kind
Er liep en huisde, en alle wegen wist
En iedren hoek, den naam op elke deur
En tot de vorm en kleur van raam en ruit, -
Vaart mij vertrouwlijkheid en huivring aan.

1) Is eerst verschenen in *Het Tweemaandelijksch Tijdschrift* van Sept. 1899.

Dat kleine huis is als het eertijds was,
Met stoep en bank; voor 't eenge venster zat
Ikzelf eens en een vriendelijke vrouw,
Daar in die kamer, gaf haar kind de borst.
Den hoek om woonde 't oude eerwaardge paar
Dat de overlevering van mijn geslacht
Bewaarde en, beeld van eensgezinde vree,
Lang samen leefde en bijna samen stierf.
Mijn hoofd is willoos en mijn voeten doen
Als weten zij waarheen: de volte drijft
Voorbij me: ik ben alleen, temidden haar,
Als in een stad van dooden en ik denk:
Ik enkel leef nog en misschien nog één
Die krank ligt in een ongeweten huis.

XXI Zorgenspel

De zenuw van de zorg, te wreed bewogen,
Rust niet, kan 't arme trillen lang niet laten,
Zij beeft, tracht zich te spannen, 't mag niet baten:
Geen zorg tart nu en stijft haar droef vermogen.

Geen zorg, maar vrees voor zorg, van alle zorgen
De droefste, onwezenlijk, maar in ons wezend;
Hoe knaagt ze en zeurt ze en doet ons opzien, vreezend
Dat weer een leed komt door dees blijdsten morgen.

Wees stil: gij hebt in u de kalme vreugde
Die alle zorg een weldoend spel doet schijnen.
't Levensbeweeg heeft blijde en donkre lijnen:
Weet ge ooit of droeve of lichte als schoonste u heugde?

XXII O Hart mijn Harp

O Hart, mijn Harp, waarom zoo bevend?
Omdat de Tijd met vlagen slaat?
En ge in en uit uw spanning strevend
Te slappe snaren zinken laat?

O Hart, mijn Harp, de alwijze speler
Woont in den Tijd, woont ook in U.
Van wat hij breek', zij gij de heeler;
Gij stemm' volmaakt, hij tokkle ruw.

Met altijd gladde en sterke snaren
Trotseer zijn greep ge en wille een vlaag
In 't heftig slaan tot luwt bedaren,
Ontspan tot zachtren greep ze graag.

Want dit 's van 't speeltuig ons geboren
't Vermogen schoon en wonderbaar:
Wie 't speelt en wie het stemt behooren
Als kindren van één Vreugd, elkaar.

XXIII Aardbeving in het Zuiden

Als, op uw grond, de wijndruif geurger gloeit,
Het bloed van vrouw en man verhitter vloeit,
Wees dan wán-trouwend; want de Vuurgod slaapt
Daaronder, wendt zich om en de Afgrond gaapt.

XXIV Maggersfontein

Zing nu den lof ook, Poëet, wie bij Maggersfontein in de schansen
Stonden, als 't ware in het opene veld, en den aanloop
Stuitten van 't rokkige volk: bommengebarst overmocht niet,
Daglang duikende in brandende zon waar elk honger en dorst leed,
Daadloosheid dapprer als daad: - toen het voetvolk, wanend dat leedge
Schansen hen wachtten, stormde, stondt ge en uw Mausers
Doodden er duizend: de trots van dat braggende leger
Rotte in de zon - gij begroeft ze - om uw handhooge schans.

XXV Geestelijk Bruiloftslied

Wij hebben thans na menig jaar
Van leed en strijd, mijn lief, elkaar
- Voorgoed, zoo zij 't - gevonden;
Wij weten nu dat niets ons blijft
En dat voor altijd van ons drijft
Wat eerst ons leek verbonden.

Wij hebben in een stil geloof,
Voor 't lokken van den twijfel doof,
Ik u, gij mij gegrepen,
En uit die ééne omhelzing zal
De vastheid van een nieuw heelal
De warling zich ontslepen.

Wij zullen in dat nieuw bestaan
Van licht en kracht getroost vergaan,
Maar in een andere orden
Verheerlijkt en vereenigd zijn
En in onsterfelijken schijn
Ons eigen wezen worden.

XXVI Dageraad

Als 't vochtig dorp in ochtendschemer ligt
En dan daarachter de zon zilver breekt
En wemelt en zich spreidt door 't dun gewolk;
Zoodat daar, naast die sidderende kolk,
Zoo helder-stil, toch nog zoo nacht-doorweekt,
Die kleine wereld, zonder ééne schicht
Bij zooveel schichten, kalm en praalloos zwicht, -
Dan voel ik hoe ook wij en de aarde en 't Al,
Niet donker, toch niet stralend, overhuifd
Door de Eeuwge Schoonheid, als aan d'ouden Nacht
Maar nauw onttoognen zijn, en mijn gedacht
Weet niet, wijl 't duister langzaam van haar schuift,
Wien wij behooren: schaadwe of flonkerval.

XXVII President Steyn

Een man een man, een woord een woord:
Ik draag dien haat, ik tart dien moord,
En volg waar Kruger leidt:
Ik laat mijn huis, vrouw en gezin,
En voer mijn volk de bergen in,
En leef, of sterf, waar 't strijdt.

Mijn naam gelijk zal 'k als een steen
Koel zijn en hard maar vonken-vol:
De vijand slaat verderf eruit,
Maar vast staat wie zich aan mij sluit,
En, brokt en breekt wat rond mij roll',
Mijn Trouw verwint alleen.

XXVIII Een Standbeeld voor Oldenbarnevelt

De besten hebben hem driehonderd jaar
In 't hart gedragen, want hij was een man
Die als een standbeeld onverganklijk rust
Op 't voetstuk van onze eerbied: eindlijk rijst
Dat beeld aan de ingang van een Raadhuis: hoor!
't Gepeupel smaalt: wat was die Held voor ons?

XXIX Toekomst

Bouwt ge op die toekomst waar de krachten
Van 't leven sterk en helder zijn,
Wees dan niet beangst of zwarte nachten,
Of zware buien die bestrijn.

Een vrede is uit dien chaos wordend,
Niet anders dan elk schoon schildrij,
Waar 't krachtigst licht alle andere ordent
En 't donker op zijn plaats daarbij.

XXX Die Eene

Door de mist van de tijden komt die Eene
Die zonder mij niet leven kan:
Hij moet mij verstaan of hij sterft.
Ik zie hem die door mijn droomen zwerft,
Een glimlachende man,
En ik hoor hem weenen.

Rondom hem de werelden en de wondren
Die niemand nu kent dan ik.
Dan een oogenblik
Van lichten en dondren
En meteen die heilige schrik
Als hij zich bezitter weet van de geesten
De bloemen, de kronen, de feesten.

XXXI Kerstnacht

Mij werd geen laatre droom beschoren
Waarnaar ik zoo hartstochtlijk tuur
Als naar dien oudsten: de englenkoren
Bij heldre lucht in 't nachtlijk uur,
Juichend: daar is een kind geboren
In doek en krib, in stal en schuur.

Want iedren winter als de twijgen
Kaal staan en dunne sneeuw op duin

De stappen van mijn vroolijk stijgen
Bedekt en in mijn lagen tuin
De stemmen van mijn vrienden zwijgen
En 't laatste groen verstierf tot bruin,

Zoodat ik, droeve en eenge wachter,
De dagen in mijn nevel tel, -
Dan vonkt een schijn me in 't hart en achter
Zijn duister zie 'k de sterren wel,
Die mij, haast twijflenden verachter,
Weer troosten en met stemmenspel

Gestalten door mijn nacht doen gloren,
Die roepen: waak, nu is 't uw uur!
Een Koning heeft uw hart verkoren
Voor doek, voor krib, voor stal, voor schuur!
U is een kind, een zoon geboren
Die eeuwig u als Heiland duur'! -

XXXII De Waatren

De waatren die als een kolom naar boven schoten
Zijn nu teruggevloeid naar 't diepe meer
Dat onder de aarde in koele stilte slaapt.
De wortels die de steenen van zich stooten
Dringen daarheen en slorpen 't voedsel weer
Voor 't bladerwoud waarboven hemel gaapt.
Zoo gaan van hoog, van laag, door alle dingen
De levensstroomen die 't heelal doordringen.

XXXIII Voor Nine op Ameland

In de lente en op je eigen feest,
Een prinses op een eiland.
Wat zegt duizend mijl of een mijl land! -
De lente en je hart is het meest.

En de lente *in* je hart bovenal:
De droomen en ook de vrienden;
De zee om je heen; en ziende
Naar den zomer die komen zal.

XXXIV Aan Penning na zijn lezing van mijn ‘Testament van Potgieter’

Die eens een blik in 't boelhuis hebt geworpen,
Een oogwenk maar d'erflater hebt gekend,
Gij droegt daarna - een blinde - in stad en dorpen
Zijn gaaf, de zieners-gaaf van 't ‘Testament’.

XXXV Kinderdeun

Ik wou dat ik een vogel was,
Dan zat ik soms in 't groene gras,
En vloog dan in een hoogen boom,
Of scheerde langs een blauwe stroom,
Of klepte en zweefde door de lucht,
Alleen of in een heele vlucht.

XXXVI Rijmspreuk

Ik ben mijzelf alleen
En al 't andere tevens:
Zoo veelvuldig en een
Is die korte duur levens.

XXXVII Geschilderd Landschap

Vat het uitgedeinde water
In een inham van het strandzand:
Zelf bewoogt ge wat ge later
In de perken van uw hand bant.

Drijf eroverheen uw wolken,
Bouw ertegenaan uw woudzoom,
Plant uw steden met uw volken
Ver weg aan onzichtbren goudstroom.

XXXVIII Aan een Vriendin die mijn Boeken bond met een Vertaling van ‘De Vaas’ door H. de Régnier

De Vaas waar 't heel Heelal op draait
Verbeeldt het werk van iedre hand
Die liefdrijk poogt;
Ook als ze alleen maar bladen naait
Of 't kleefsel aan de lederband
Perst tot het droogt.

XXXIX Antoon van Dijck

Vergoelijkend bewondraar van 't bestaan! Voorname,
Die niet verbeetren wou wat aan zijn schoonheid stierf!
Voor wie een zelfde ziel door honderd vormen zwierf,
Maar iedre man een heer en iedre vrouw een dame.

XL Jeugdig Dichterschap

Als in beschroomde klanken het kind zijn zwellende hart loost,
Zoekt het, gelukkig als nooit, een die zijn dank niet versmaadt.

XLI Dichterlijke Leering

Niet tot een Muze verhef, maar buig tot uw eigen hart u;
Daar is de beek die u ruischt, die met zijn ruischen u leert.

XLII Aan Mej. J. Boogaard die Penning mijn ‘Leven van Potgieter’ voorleest

Drie dichters danken u: één, lang gestorven,
Eén, die gestorven schoonheid in zich draagt,
En één, die door 't verleden moegezworven,
Aldoor een toekomst vraagt.

XLIII Geëtste Barken (Derkzen van Angeren)

Hoe heeft die kunstnaar 't zoo gevonden:
Die stalen steven en zijn spriet
Doorsnijden 't vlak, aan hen gebonden
Gaan koord en ketting waar me' ook ziet.

En mast en touwwerk rechts van boven
En onder links het fijn gestel
Van nog zoo'n romp, wat weggeschoven
Van 't oog, vol lijn- en zeil-gezwel.

En hoe dat vrouwsbeeld aan dien steven
Kloek tusschen bout en kettings staart:
‘Waar is de horizon gebleven
Vanwaar ge kwaamt, waarheen ge vaart!’

Waar is de horizon, mijn maker,
Waar uw talent zich sterk in spant?
Toon hem of sluit hem: telkens raker
Vult hem uw zachte en sterke hand.

XLIV De Vreemde

Eenzelvig speelt ge en droomt gewaagde daden,
Terwijl 't gezin zich in een tuin vertreedt.

XLV Verwantschap

Zooals de zee in 't eindeloos bewegen,
Golvend, - een wereld die zichzelf niet kent,
Omdat een andre macht haar waatren ment
En al de levens, aan haar diep ontstegen,
Wortlen in andre of eigen vrijheid kregen,
Zoodat er geen aan haar alleen zich went,
Maar in haar zijnde of op haar groei gëent,
Toch saam met haar hun aanzijn zien gelegen

In 't eene en eeuwge: - zoo zijt gij met mij;
Saam, toch uzelf; verbonden, toch ontloken;
Wortelend in één grond, staande in één zon.
Zoo gij mij prijst zij 't zoete woord gewroken
Door 't betere andere: ‘o dat ik u kon
Deel van mijzelf doen zijn en nochtans vrij.’

XLVI Afscheid

Duin, akker, wei, beminde en weidsche streken,
Laat mij nog eens, voor 't laatst, in maatvol rijm
Tot uw gedaante en kleur en schoonheid spreken -
Ik ben de zee die op uw heuvling zwijm.

Ik heb zoo lang, zoo luid, mijn golven-leden
Geworpen om uw blondheid, dat uw schat
Van vruchten, bloemen, kwam omneer gegleden
En al mijn zilt uw zoeten geur bezat.

Nu ben ik moe. Nu lokt mijn laatst begeeren
Een roep uit d'afgrond die u oudtijds schiep -
Als meidoornbloei en duinroos wederkeeren
Houdt *mij* beweegloos 't ongeschapen diep.

XLVII Langs Steilten

Zóó zwak en moede en toch die moed in mij ontloken
Die als een bloem aan rand van afgrond wast! -
Hoe vele - o Poëzie - aan zulk een kloof gebroken
Hield ik met aarzelende vingers vast.

Want dit zijn altijd weer mijn te gewaagde werken
Dat steilten langs ik bloem of vlinder jaag;
Blij als 'k haar blad niet kreuk of van zijn bonte vlerken
Door onbedachten greep het stuifsel vaag.

XLVIII Gescheiden

Als onder de aard, met opgestoken voeten,
Ik slaap, mijn Wereld, blijft uw schoonheid achter.
Uw morgen zal de ontwaakte menschen groeten,
Maar geen kent, in het graf den stillen wachter

Die woud en zon en zee zoo warm beminde
En meende dat zijn liefde schoonheid leende
Aan u, verzekerd dat zich nooit ontwinde
Zonlicht en ooglicht, waar 't in lachte of weende.

Nu zijn die beide dan voor goed gescheiden:
Uw bosschen ruischen en uw droppen blinken;
En mij die slaap, zijn onder donkre heiden
De lippen open die uw duister drinken.

XLIX Dienaarschap

Geef mij de rust die slechts een dienaar heeft.
Ik zal geduldig iedere opdracht doen.
Mij daaglijks oefnen dat mijn hart niet beeft,
Om u te dienen onbedeesd en koen.

In kon mijzelf niet zoo beminnen dat
Ik om mijns zelfs wil alle leed weerstond.
Ik week, vol moed begonnen, soms van 't pad
Als ik er andren, niet on-eedlen, vond.

Ik zag hen gaan, ik keek hun schoonheid na,
Ik droomde en meende dat ik stilstaand ging,
Ik was niet troostloos al bemerkte ik dra
Dat ik voor loon gedroomde vlinders ving.

Maar al dien tijd heb ik uw dienst verzuimd,
Genot genomen zonder dat ik gaf,
Mijn kracht tot daad in mijmering verschuimd,
Uw kracht in mij verloren, traag en laf.

Bind mij nu aan uw werk en jaag mij voort:
Ik zal vergeten wat ik heb of ben;
Ik zal mijn daden vormen naar uw woord;
Ik zal mijn woord doen zijn wat ik u ken.

L Vergankelijke Wereld 1

Vergankelijke wereld die in mij uw mond,
In mij een levend lichaam hebt dat roept,
Gij zijt het die in mij de beelden groept
Die ik, voor menschen als mijzelf, verkond.

Van u gescheiden ben ik nooit, maar leen mijn stem
Aan wat in u beweegt en woord wil zijn.
Ik ben een wezen en vertoon uw schijn,
Ik ben een schijn en geef uw wezen klem.

Wat draagt mijn roepen ver. Ik hoor daarin den galm
Die uit uw eeuwen komt, uw eeuwigheid.
Het sterft en is onsterflijk als gij zijt,
Het is een zaad als gij, als gij een halm.

2

Ik ben gelukkig door te weten
Dat gij bestaat.
Bij mij zal het nooit kunnen heeten
Dat gij vergaat.

De zon, het hemelsblauw, het koren,
De zee, het woud,
Gaan niet in eeuwigheid verloren,
Worden nooit oud.

Zij zijn de eeuwige zin van 't leven,
De jeugd ervan.
Zou mij die zekerheid begeven,
'k Was een arm man.

LI Denkers Maatzang

Toen ik jong was - stilte, ik ben weer
Jong en luister naar de gangklok
Die met ongelijk getik-tak,
Heel verstaanbaar, mij den tijd meet,
Die voorbijgaat, die niet weerkeert -
Toen ik jong was zat ik daaglijks
In een armstoel aan een tafel
En daar rijde ik mijn gedachten,
Rustig als bestond niets anders.
Buiten klonk een roep van venter,
Achter kweelde een zang van vrouwen,
Maar ik luisterde, als verloren
In hun toon, naar mijn gedachten.
Zonneschaduw door de boomen
Zeefde - en door de kantgordijnen
Die voor 't opgeschoven venster
Door een windje zacht bewogen -
Tot op mijn papier, waar woorden
Bij 't ontstaan die schijnen namen
In hun zinnebeeldige wezen.
En wanneer een toon luid opklonk,
Toon van venter, toon van vrouwen -
Muzikaal was de een en de ander -
Smolt hij samen met de tonen
Van mijn luidende gedachten.

Ginder woonden mijn verwanten,
Ginder was het huis van vrienden,
En verspreid door land en steden
Leefden vriendlijke bekenden;
En ik was een jong, bewonderd
Dichter en een dartel strijder
Tegen de verstijfde wereld -
Maar ik was verliefd op denken
En ik wist van strijd noch wereld,
Van bewondring, jeugd noch vriendschap,
Van bekenden noch verwanten;
Ik was bedding waar de beek door
Kronkelde langs bloemge randen,
Ik was kloof waardoor de bergstroom
Schoot en deed het schuim verstuiven,
Ik was wei waar de rivier zich
Breedde en deed de landen blank staan,
Ik was zee, waarmee haar waatren
Zich vermengden, zich vereenden;
En ik wist van geen gescheiden
Zijn van beek en bedding, kloof en
Bergstroom, van rivier en weide,
Zeegegolf en stroomemonding, -
Alles was mij een en eenig,
Aarde en water, lucht en afgrond,
Eén bewegen, één volvoeren,
Dat ikzelf was, dat mijzelf werd,
Dat mij vulde, dat ik uitgoot,
Zoodat nooit de vraag zich voordeed
Wat ik wilde of wie ik zijn wou,
Waar ik heenging, wie mij uitzond,
Vraag van gaan en vraag van keeren,
Maar ik was gelijk Jehova,

Was wie 'k was, en nooit een ander,
Nooit begeerig, nooit verlaten,
Nooit in andre macht begrepen.

Andre macht - op eenmaal kwam zij.
Was ze een overmacht van wereld?
Was zij in mijzelf een zwakte?
Maar mijn bloed begon te ruischen
Als een water onder stormwind,
Als een bosch: de boomen kraken,
Storten, splintren en de gronden
Liggen opgewoeld door wortels,
En ik wist niet wat mij deerde,
Wat mijn ongedeerdheid stoorde
Zoodat ik daarna gedurig
De aandrang om mij heen moest weren,
De aandrang in mijn bloed moest slechten.
Eén werd ik in twee gestalten,
Twee, en boven hen een derde
Die zijn heerschappij van vrede
Op hun dubbelstrijd moest vesten.
Zoo dan deed ik en, een voerman,
Die met twee weerbarstge paarden
Reed en ongeduld niet toonen,
Vrees noch aarzeling verraden,
Zwak nooit zijn mocht, stuurde ik voortaan
Mijn met schat geladen wagen
Stout en straf door alle landen,
En de teugels liet ik nooit nog
Dalen uit mijn leenge vuisten.

Zóó werd hij die aan een tafel,
In een armstoel, door den morgen,

Luisterde naar 't vroolke ruischen
Van dat water, zijn gedachten.
En wanneer ik nu mijn paarden
Door den middag naar den avond,
Naar de bron voer, waar zij rusten,
't Is alleen opdat ik eindlijk
Slapen zal waar allen slapen
Die het leven heerlijk leden:
In het droomland, aan den zeezoom,
Waar de golven slaan en spoelen
Die weer andren, in hun jeugdtijd,
Als gedachten schoon doorstroomen.
In *hun* beekzang, in *hun* kloofdreun,
In *hun* wei-deun, in *hun* zeegalm,
In hun bloed dat door hun aadren
't Groot heelal verbeeldt in 't kleine,
Zal mijn naam zijn, zal mijn faam zijn
En de erinring van mijn maatzang,
En ik droom zoolang *zij* droomen,
En ik strijd zoolang *zij* strijden,
Eeuwig met de velen een.

LII Het Dichterwoord

Omdat geen feller dagen mij
Ontroeren, zend ik u dit Woord -
Geen feller dagen dan nu gij

Afwezig blijft en ik vergeefs
De rust zoek die bij u behoort.
De mensch is maar van een kort-leefs

Geslacht en kan zoo kalm niet zijn
Als wie van tijd niet weet en duurt
Tot iedre waan en iedre schijn

Zich heeft ontplooid en rimpelloos
Het ware wezen, licht-doorpuurd,
Zich uithangt voor de zonneroos.

Die schijnt het door en weder door
En zaalgen zien maar en verstaan
Door 't drinken van die oogengloor

Al wat tot zaligblijven dient.
Zij zien u in dien sluier aan
En ziende op u zijn ze eeuwig ziend.

Ik span mijn dwaasheid voor u uit.
Ge weet dat ik niet anders kan.
Wij menschen hebben ons geluid

Van klanken en wij weten nauw
Hoe dat ontstaat, maar in zijn ban
Gevangen, volgen we 't getrouw.

Hoe voegt zich klank aan klank. De stem
Doet stil haar werk, de woorden gaan
Gemaklijk af en aan, de rem

Van maatslag en een zacht beleid
Van schikking zorgt, en ziel-belaân
Wordt woord aan woord tot zin gerijd.

Zoo reikt mijn stem, zoo bloeit mijn Woord,
- Die wond - naar u. Ik ben alleen.
Ik heb mijn laatste zucht gesmoord,

Maar deze niet. Deze is te sterk.
Hij rekt zich, hijgt zich naar u heen
En zoekt in u zijn heilig perk.

LIII De Keizel

Zondagmiddag en alleen op 't land.
Verweg al de volle steden,
En geen menschen die de wegen treden.
Wind en grijze luchten te allen kant.

't Is het week-uur dat in mijn gedachten
Ook het laatste luid gerucht bezinkt,
Dat ik in mijzelf kan grijpen trachten
Naar de keizel die diep-ginder blinkt.

Keizel die de stroom bracht van de rotsen,
Losgewoeld, onwillig meegesleurd,
Afgeschuurd, geslepen door het botsen,
Zinkend eindlijk waar hem niemand steurt.

Wel beweegt de vloed hem telkens even,
Wil hem wentlen: een gebroken straal
Doet de goudnerf vonklen in zijn grein geschreven
Als een geheimzinnige taal.

O hoe dikwijls heeft mijn hand gereikt
Naar beneden.
't Water bruiste en kolkte: opnieuw me ontgleden,
Hij die blijft en wijkt.

Want zijn zwaarte blijft en zijn geflonker
Lokt, maar duizlig maakt het diep, en donker
Is de plek waar dat goudschijnsel glimt.
Daar ik sta begint de stroom te zwellen
En ik voel de harde golving snellen
Die mijn borst bedekt, die tot mijn lippen klimt.

Red mij, red mij, en ik lig gezonken
Aan den oever die mijn onmacht steunt,
Waarom liever niet voldaan verdronken? -
Vraag ik, opziende, op mijn arm gesteund.

Want nu zie ik kleurloos als een groven
Steen de keizel die ik straks
Gloeien zag en wou rooven -
Ben ik mijn waanzin te boven
Voor wat angst en ongemaks?

De hemel bewaar me: geen dolheid
Erger dan die van nu.
De ontnuchtering na de volheid!
O hoe ik gruw.

Maar waarlijk ik weet wel beter.
Daar vonkelt de steen alweer: zie!
In het nat tot de knie,
En mijn arm van dien afstand de meter -
Wie weerhoudt me nu, wie?

Maar de droom is verdwenen: ik draag,
Als het heil van namiddaguren,
Als een antwoord in me en een vraag.
Een antwoord: zoo zal het duren,

De vraag: hoe lang?

Zoo - en hoe lang? - zal het duren -
Refreint mijn gezang.

LIV Rijmtroost

Troostende rijmen die me altijd weer komen,
Weinig gezochte, gewone, vertrouwde, -
Als, wen op schommel de spanning verflauwde,
't Zweven op 't eindpunt, zijt ge in mijn droomen.

Zie, met den aanzet, de spieren, gebogen,
Stooten de koorde in een strafferen zwaai:
Snel door het midden, vanzelf naar den hoogen,
Rugwaarts dien weg met berustender waai.

Tot, met al kortere bocht, nu naar voren,
Achterwaarts dan, ons het midden verlokt:
De aarde, de zware, wil dat wij behooren
Haar, en de voet strekt zich neer, glijdt en hokt.

LV Uren

Nu dat de dagen lang zijn en het blinken
Van de zon van mijn geest gestadig, reken
Ik de uren na die, met hun eigen teeken
Den horizon ontrezen, vóór hun zinken

De menschen van hun schoonheid deden spreken
En doen de erinnering hun luister drinken
Als sterren die voor 't oog schijnen te pinken
Lang nadat ze in het licht des uchtends weken.

En heldere uren vol klare gedaanten
En duistre zwaar en zwart van harde vormen
En bleeke, maar van stralen slorpend schijnsel,
En nuchtre als dag langs stads rechte gebaanten -
Gaan goud-koel, stof-grauw of als donkre stormen -
Of maanlicht door een lucht vol sterren-fijnsel.

LVI Omdat mijn jeugd...

Geloof mij maar: ik wil niet mokken
Omdat mijn jeugd
Gestalten zag, eer 't zomerde afgetrokken,
Waarvan mij nog de flonkring heugt.

Ik ben mijn eigen dag, mijn eigen zomer,
En demp mijn stralen niet
Omdat een ander schitterend gesternte, sloomer
In 't stralen, flauwde, en ginds verschiet.

LVII[1] Twee Dooden Willem Maris - Adriaan van Oordt

Zij sterven ook: de schilder en de schrijver.
Het korte leven gaf hun last genoeg.

1) Werd afzonderlijk opgenomen in den vorigen jaargang van *De Beweging*.

Daar hen een Demon felle wonden sloeg,
Joeg hen een God met zijn bezeten ijver.

Zij wisten dat op iedere' achterblijver
De God zich wreekt, en dat de wonden-ploeg
Hem wreeder rijt: want wie twee namen droeg -
Demon en God - hij is dezelfde Drijver.

Zoo leden zij en deden, en geloofden
Dat die in 't eind valt in de voor, gebroken
Als graan, zoodra het voorjaart rijker spruit.

Zij groetten fier de kouters die hen kloofden
En hielden zich diep in zichzelf gedoken
En in den grond, die hen toch niet besluit.

LVIII Ferrer

Toen Padua 't vermeende lijk hervond
Van dien vermaarden doode dien men zeide
Dat in haar stad zijn laatste leven leidde
En bijgezet werd in haar kloostergrond.

Van Livius den schrijver die den roem
Van 't oude Rome in honderd boeken staafde,
Toen juichte al 't volk en eedle en werkman draafde
Of aanstonds elk den Heiden heilig noem'.

Een monnik toornde en met een hamer sloop
Hij naar 't gebeente en greep den dooden schedel

En sloeg dat vat in gruis waar zoo onedel
Beraad wel nooit een levend brein bekroop.

Nazaat van Livius' vereerders, streed
Ferrer in Spanje, en vond - onguur volender! -
Vóór zich een nazaat van dien lijkenschender,
Die met een kogel hem den schedel spleet.

LIX[1)] Het Vliegspel

Is 't vliegen, zweven, zooals vogels doen, gedragen
Door lucht en wind? Dat ook, doch niet alleen.
't Is stijgend, dalend, op een motorwagen
Zich sturen, sterk en stout, door de ijle ruimte heen.

't Is zittende in zijn tent, maar met de handen
Vast aan den stuurgreep, loopen door de lucht,
Alsof daar wegen zijn, en lachen naar de landen
Waarlangs, zwaarvoetig, mensch en beest geduldig zucht.

't Is voelen of ge uzelf en 't voertuig, opgeheven
Boven de bergen, tilde en torscht en houdt;
't Is trotsch zijn en meteen zich over durven geven
Aan 't noodlot vol gevaar, dat dreigt bij iedre fout.

Het is uitdagend zijn, en tartend, want de winden,
De wolken, waken ook en de afgrond gaapt aldoor.

1) Verscheen het vorig jaar in een sport-blad.

Flonkringen glinstren daar, die uw gezicht verblinden,
De regen straalt en striemt u kil, al zet ge u schoor.

En hebt gij stad en meer en bergen overvlogen,
En wilt ge, een meeuw gelijk, neerzeilen op 't plankier,
Dan trilt misschien uw brein en de al te strak getogen
Zenuw begeeft op 't laatst den sterksten vliegenier.

Hij stort en sterft. Maar 't zij. Niet zonder waag en tarten
Wint sterfelijke mensch den hemel waar hij zweeft.
Verovring is ons doel en de onversaagdste harten
Storten zich 't luchtrijk in dat de aardsche zwaarte omgeeft.

LX De Wijzer

Sterkende dood die mijn vaagste gedachten
Vast maakt en klaar als weerspieglend kristal,
Nu is het eind van de raadslige jachten:
Droom en gestalt zijn herleid tot getal.

Hoor hoe de klok tikt. Minuten? Sekonden.
Eén en nog één en het rochlen verzelt
In de keel van den man vol onzichtbare wonden
't Onverbidlijk getik dat niet draalt en niet snelt.

De doodshik. - Klinkt luider de klok? Trilt de wijzer?
Of merkt hij den Tijd en staat stil als in schrik?
Niet hij. In zijn gang en zijn klank is van ijzer
De gezant aan het wiel met zijn sterkend getik.

LXI Klokgelui

Ik heb niet altijd zoo den dag begrepen
Als nu daar hij zoo zilvrig rond mijn huis
De landen dekt waardoor de paden strepen
En van de boomen 't kartelige pluis
Getroost ontvangt in zachte nevelgrepen.
Er is een stilte, in die ik meer dan ooit
De stem beluister van mijn eigen droomen,
En als gedachten onverdroten komen
Vraag ik wat zang hun kerker opendooit, -
En als van waatren volgt hun woordgeruisch.

Ik heb mijn dag geloovig herbegonnen,
Mijn daden aarzlen aan mijn handen niet,
De nevels die zich almaar dikker sponnen
Zijn zelf het licht dat langs mijn wereld vliet
En al hun fluistren is gestroom van bronnen.
Ik weet nu dat ik verder niet zal gaan
Dan in de vezels van dien vochtgen sluier,
Maar in mijn hart is 't klokgelui beduier
Van vroomheid die langs volle levensbaan
Haar wanden bouwde en van een toren ziet.

LXII Beeldenaar

Smaad niet, broeder, het Beeld: is toch niet iedre gedachte
Beeld, niet gelijk aan een ding, maar gevoeld als gelijk aan?
Gij evenwel zoekt steeds de Gedachte gelijk aan een Wereld.

Waanzin kweekt wie van 't menschlijke denken den regel
Roekloos ontkent: wat hij denkt spreekt tegen zijn denken:
Redloos breekt wie Hem loochent de Oneindige Geest.

LXIII Neerwaarts

Omdat ik weet dat al 't verloorne eenmaal
Zal rijzen in een dag vol klare stralen
Wacht ik getroost dat straks zal onderhalen
Zijn hoofd die zon die mij het laatst bestraal.

Ik heb den dood te komen nooit gebeden,
Ik heb zijn vlugge naadring nooit gevreesd,
En nu de helft van 't leven is geleden
Aanvaard ik blij wat vóór mij is geweest.

Mijn daden hebben voortaan ééne richting,
Tot u o stille en peilloos wijze vriend.
Zoo streeft de zon, in heerlijkste verlichting,
Neerwaarts tot u, o Zee, uw waatren ziend.

LXIV Het Einde

Kom nu en zucht en fluister luid:
Ik zoek bij u mijn troost, mijn lief.
Uw arm alleen bleef die mij hief
    En een droom heeft uit.

De romantiese vrouw
Door
Maurits Uyldert.

Alfred de Musset (*Vervolg en Slot van bl. 44*) 6

De mens ziet slechts wat hij begrijpt, en begrijpt, naar de mate zijner ontwikkeling, wat hij ziet. De stof waaruit Alfred de Musset zijne eerste vrouwe-figuren beeldde, was die zijner zinnelike driften. Dat er in zijn omgeving ook hoger staande vrouwen leefden, blijkt uit zijn later werk. Allengs gerijpt, heeft hij zin gekregen voor het psychiese leven der vrouw, dit te ontraadselen werd wat zijn belangstelling vergde, en naar gelang die belangstelling ruimer en intenser werd, verflauwde de aandacht die hij aan het zinnelike wijdde.

Eerst zag hij de vrouw, hare uiterlike verschijning, hare schoonheid door de wolk van het sensuële die zijn geestelik oog benevelde. Maar hij kende de vrouw niet. Later, toen hij haar kende, zag, doorzag, onderging hij ook hare geestelike hartstocht. Toen liefde voor een vrouw, geestelike liefde, zijn vroeger zo onbetoomde zinnelike neigingen temperde, louterde en ten dele vernietigde; toen deze liefde als de bries was, de wind die uit de klare verte van de zee aanwaait, die de wolk van voor zijn oog verdreef en zijn uitzicht zuiverend verruimde, wijzigde zich ook zijn voorstelling van het beeld der vrouw en hij *begreep* de vrouw die hij zag. En ofschoon juist

deze eerste vrouw die hem begrijpen deed, de vrouw die hij wel innig en mooi bemind heeft, verraderlik bleek en hem bedroog, bracht zijne ervaring hem toch niet terug tot de voorstelling van de vrouw: ‘perfide comme l'onde’. Deze ervaring had niet de kracht het rijke en zuivere Beeld te verbrijzelen dat zijn verbeelding zich, in den gloed zijner liefde, gevormd had. Hij had verstaan dat ervaringen wel van het wezen der dingen enkele verschijningsvormen ontbloten maar dat dit wezen-zelf ongerept blijft en dat een beeld van dit wezen, ondanks alle ervaring, in de verbeelding rusten kan als de zuiverder afspiegeling van het waarachtige.

Belangwekkend is het, in de reeks zijner *Comédies et Proverbes* de ontwikkeling van zijn gewijzigd inzicht gade te slaan. De figuren Lucretia en Marianne droomde hij in 1833. In het volgende jaar schreef hij *On ne badine pas avec l'amour*. Maar het kleine stuk *Fantasio* is ook nog van '33.

Ligt er bedoeling in deze enige daad van den brooddronken Fantasio die, als hofnar verkleed, door zijn scherts het geplande huwelik tussen de schone prinses en de half idiote Italiaanse vorst afspringen doet, zodat de prinses wel behoed wordt maar een bloedige oorlog het verwachte gevolg blijkt? Is de zin deze: Liever een oorlog dan zulk een huwelik?

In *On ne badine pas avec l'amour* is de bedoeling duidelik. Perdican bemint Camille en Camille, hoewel ze 't niet toont en het voornemen heeft in een klooster te gaan, bemint Perdican. Hoe zal deze Camille's tegenstand overwinnen? Niet door rede. Zij is dialekties even vaardig als hij. Maar hij kent de zwakte van het vrouwehart. Hij tracht Camilles ijverzucht op te wekken en doet dit door Camilles zoogzuster, Rosette, een eenvoudig boerenmeisje, het hof te maken. Hij gaat zelfs zover dat hij haar, in het bijzijn van Camille, belooft te trouwen. Hij wint er dit mee dat hij inderdaad Camilles tegenstand breekt, maar tegelijk ook breekt hij Rosette's hart. Van Rosettes liefde voor Perdican toont ons de dichter niet veel, wij zien niet meer dan haar demoed en haar bedeesdheid. Maar wij voelen die liefde in de tragiese ontknoping van dit boeiend en geestig stuk. Als Camille, in de kapel, voor het altaar knielt en haar zwakte beleidt, als Perdican binnentreedt en zij

zich gewonnen geeft, hij haar in zijn armen neemt, horen zij, van achter het altaar een kreet. ‘C'est la voix de ma soeur de lait’ zegt Camille. ‘Entrons dans cette galerie: c'est là qu'on a crié.’ En Perdican: ‘Je ne sais ce que j'éprouve; il me semble que mes mains sont couvertes de sang; je sens un froid mortel qui me paralyse. Vas-y, Camille, et tâche de la ramener. Je vous en supplie, mon Dieu! ne faites pas de moi un meurtrier! Vous voyez ce qui se passe; nous sommes deux enfants insensés, et nous avons joué avec la vie et la mort; mais notre coeur est pur; ne tuez pas Rosette, Dieu juste! Je lui trouverai un mari, je réparerai ma faute, elle est jeune, elle sera heureuse; ne faites pas celà, ô Dieu! vous pouvez bénir encore quatre de vos enfants. Eh bien! Camille, qu'y a-t-il?’ En Camille, terugkerend van achter het altaar: ‘Elle est morte. Adieu, Perdican!’

‘La vie et la mort’ in deze twee woorden ligt de betekenis der liefde. Liefde is geen spel maar de leven-gevende en dodende sfeer tussen beide polen, de golfstroom die tot het leven voert en in den dood trekt.

Le Chandelier (van 1835), is een tegenhanger tot dit stuk. Jacqueline, de vrouw van den notaris André, heeft een minnaar, de dragonderofficier Clavaroche, met wien zij haar echtgenoot bedriegt. Om André's argwaan van Clavaroche af te leiden moedigt zij de schuchtere, bewonderende genegenheid van den jongen Fortunio aan. Deze meent dat Jacqueline hem werkelik lief heeft en zijn genegenheid gaat open in sterke hartstocht. Later ontdekt hij de bedriegelike toeleg dier bewonderde vrouw, maar de bitterheid die hij daardoor in zich voelt, vermindert zijn trouw niet noch zijn toewijding. Jacqueline, half en half tegen haar zin, door Clavaroche in dit wrede avontuur gesleept, voelt zich door die opofferende toewijding zo diep getroffen, voelt zichzelf daarbij zo klein en laaghartig, heeft zo veel medelijden met de smart die zij lijden doet, dat zij Fortunio lief krijgt. De speelse liefde voor den ijdelen hartelozen Clavaroche, maakt plaats voor een mooie en diepe genegenheid, voor een liefde die op wederkerige bewondering en niet op behaagzucht rust. Jacqueline is ijdel, speels en wreed zelfs, maar diep in haar ziel leeft haar betere ik, haar gevoeligheid, de geheime waarde der vrouw en deze gevoe-

ligheid ontwaakt door de ernstige hartstocht van Fortunio.

Het uitvoerige drama *Lorenzaccio*, van '34, en het korte blijspel *Barberine* van '35 zijn eveneens stukken uit dezen overgangstijd, stukken die een overgang uitbeelden. In *Lorenzaccio* laat de dichter den Florentijnsen tyran, een wellusteling, vermoorden, en heeft daarmêe ook den lichtmis in zichzelf vermoord. *Barberine* toont ons de trouwe toewijdende vrouw, die, tijdens de afwezigheid van haar echtgenoot, de proef waaraan haar trouw onderworpen wordt glansrijk doorstaat.

Belangrijker zijn de Musset's volgende werken. *Il ne faut jurer de rien*, van '36 is een pleidooi voor het huwelik. De jonge held van het stuk, Valentijn, verzet zich tegen de aandrang van zijn oom die hem van zijn lichtzinnig leven genezen wil en daartoe een huwelik voorslaat.

Zijn afkeer van het huwelijk verklaart Valentijn aldus:

‘J'avais seize ans, et je sortais du collége, quand une belle dame de notre connaissance me distingua pour la première fois. A cet âge-là, peut-on savoir ce qui est innocent ou criminel? J'étais un soir chez ma maîtresse, au coin du feu, son mari en tiers. Le mari se lève et dit qu'il va sortir. A ce mot, un regard rapide échangé entre ma belle et moi me fait bondir le coeur de joie: nous allions être seuls! Je me retourne, et vois le pauvre homme mettant ses gants. Ils étaient en daim de couleur verdâtre, trop larges, et décousus au pouce. Tandis qu'il y enfonçait ses mains, debout au milieu de la chambre, un imperceptible sourire passa sur le coin des lèvres de la femme, et dessina comme une ombre légère les deux fossettes de ses joues. L'oeil d'un amant voit seul de tels sourires, car on les sent plus qu'on ne les voit. Celui-ci m'alla jusqu'á à l'âme, et je l'avalai comme un sorbet. Mais, par une bizarrerie étrange, le souvenir de ce moment de délices se lia invinciblement dans ma tête à celui de deux grosses mains rouges se débattant dans des gants verdâtres; et je ne sais ce que ces mains, dans leur opération confiante, avaient de triste et de piteux, mais je n'y ai jamais pensé depuis sans que le féminin sourire vint me chatouiller le coin des lèvres, et j'ai juré que jamais femme au monde ne me ganterait de ces gants-là.’

Ik haal dit fragment niet slechts aan in verband met de inhoud van het stuk, die ik weergeven wil. Dat de literatuur niet alleen het leven spiegelt maar dit leven zelf is, zei ik reeds. De hartstochten, de begeerten en de smarten, die in de ritmen van den dichter waarneembaar zijn, geven onmiddelik het leven van zijn tijd. En de keuze van zijn onderwerpen en zijn voorkeur, verraden eveneens dit leven. Maar ook een spiegeling van dit leven wordt ons in de literatuur voorgehouden en het hier aangehaalde is zulk een spiegeling. Het geeft een trouw beeld van het wereld-leven van de Mussets tijd dat weelderig en loszinnig was.

'C'est à dire' - antwoordt zijn oom op het hierboven aangehaalde verhaal van Valentijn - 'C'est à dire qu'en franc libertin tu doutes de la vertu des femmes, et que tu as peur que les autres te rendent le mal que tu leur as fait.'

Valentijn ontkent dit niet. Hij weigert het meisje te huwen dat zijn oom voor hem gezocht heeft, niet omdat hij vreest dat zij niet een passende vrouw voor hem zou zijn, dat hij haar niet lief zou krijgen, maar omdat hij niet in de trouw der vrouw gelooft. 'Convenez-vous que, si j'avais l'assurance qu'on peut la séduire en huit jours, j'aurais grand tort de l'épouser?' vraagt hij. Hij stelt een proefneming voor. Onder een valse naam en onder een of ander voorwendsel wil hij zich bij de ouders van het meisje indringen. Weerstaat zij zijn pogingen om haar binnen een week te verleiden, dan wil hij haar huwen. De proef wordt genomen, maar Valentijn blijkt niet bestand tegen de naieve ernst en de bekoorlike onbevangenheid van zijn toekomstige bruid. Wanneer zij. des avonds, op het rendezvous dat hij haar voorstelde ingaat, meent hij gewonnen spel te hebben; maar als zij, goed-vertrouwend, op een desbetreffende vraag van hem ten antwoord geeft: 'Pourquoi ne seraisje pas venue à ce rendez-vous puisque je sais que vous m'épouserez?' raakt hij in de war en weet hij geen uitweg meer. Langzamerhand komt hij ook onder den indruk van haar eenvoudige en verstandige, gevoelige woorden, zoals hij reeds onder den indruk harer schoonheid is. 'Suis-je un renard pris à son piège, ou un fou qui revient à la raison?' roept hij uit. Hij beseft dat er nog onbedorven meisjesharten zijn en voelt

zich overwonnen. En de sceptiese jonge man die spotte met het huwelik en met de liefde die de levensstromen van twee harten blijvend ineenschakelt roept uit, - waar het meisje dat hem lief heeft, onder de zomerse sterrenhemel van het eenzame park zacht-aan ook de liefde voor haar in hem ontwaken doet, terwijl hij haar op de sterren wijst:

'Dis-moi, dans cette poussière de mondes, y en a-t-il un qui ne sache sa route, qui n'ait reçu sa mission avec la vie, et qui ne doive mourir en l'accomplissant? Pourquoi ce ciel immense n'est-il pas immobile? Dis-moi, s'il y a jamais eu un moment où tout fut créé, en vertu de quelle force ont-ils commencé à se mouvoir, ces mondes qui ne s'arrêteront jamais?

'Par l'éternel amour. La main qui les suspend dans l'espace n'a écrit qu'un mot en lettres de feu. Ils vivent parce qu'ils se cherchent, et les soleils tomberaient en poussière si l'un d'entre eux cessait d'aimer.

'Ah! toute la vie est là! toute la vie, - depuis l'océan qui se soulève sous les pâles baisers de Diane jusqu'au scarabée qui s'endort jaloux dans sa fleur chérie. Demande aux forêts et aux pierres ce qu'elles diraient si elles pouvaient parler. Elles ont l'amour dans le coeur et ne peuvent l'exprimer. Je t'aime! Voilà ce que je sais, ma chère; voilà ce que cette fleur te dira, elle qui choisit dans le sein de la terre les sucs qui doivent la nourir; elle qui écarte et repousse les éléments impurs qui pourraient ternir sa fraîcheur! Elle sait qu'il faut qu'elle soit belle au jour, et qu'elle meure dans sa robe de noce devant le soleil qui l'a créée.

Dit is de taal der vervoering, maar wel een andere dan die van Cordiani waar hij zijn liefde voor Lucretia roemt. De geest van den dichter heeft hier ruimere betrekkingen gevonden en zijn gevoelsleven heeft die ruimte bevrucht. Bloemen zijn er ontloken die steeds weer uit hun wortels opschieten, wier zaden steeds nieuwe vruchten ontkiemen doen, wier bloei eeuwig is. Een woud van bloemen ontsproot waar eerst de prachtige, fijne maar te tere kasplant kortstondig pronkte en snel welkte. Niet de hartstocht voor een schone vrouw, niet de lijfelike schoonheid die de zinnen, en door de zinnen het brein, in vervoering brengt, wordt meer geroemd, maar slechts

de liefde als het eeuwige beginsel van alle werkende leven.

In 1837 en '45 publiceerde de Musset *Un Caprice* en *Il faut qu'une porte soit ouverte ou fermée*, de twee laatste *comédies et proverbes* die voor ons onderwerp belang hebben.

Mathilde en Ernestine uit het eerste, en de geestige markiezin uit het tweede stuk, waren wel de vrouwen die Alfred de Musset liefhebben moest. Hoezeer hij ook gevoelig bleek voor huiselike gedweeheid en trouw, zoals die van Mathilde, toch is Ernestine de Léry van *Un Caprice* de eigenlike heldin daar zij èn deugdzaam èn bekoorlik-koket èn bovendien - niet de minste aantrekkelikheid - Parijs-geestig is.

Mathilde de Chavigny heeft, in het geheim, een beurs voor haar man gemaakt. Zij zelf vindt het wel wat romanesk, na een jaar getrouwd-zijn, en schaamt zich een beetje over haar geschenk. Waarom eigenlik die geheimhouding, waarom hem te verrassen? Maar in haar hart vindt zij reeds het antwoord: 'Il me semble que je n'aurais pas travaillé de si bon coeur devant lui; celà aurait eu l'air de lui dire: voyez comme je pense à vous; celà ressemblerait à un reproche; tandis qu'en lui montrant mon petit travail fini, ce sera lui qui se dira que j'ai pensé à lui.' Zo subtiel wordt haar vragende geest door haar liefhebbende hart beantwoord, een liefhebbend hart dat met weemoed afscheid neemt van het geschenk waaraan hare zorgzame handen twee weken lang werkten; weemoed, omdat in die twee weken meer gebeurd is dan zij ooit vreesde. Want sinds zij met kinderlike blijdschap aan het werk begon, meent zij een verflauwing in de liefde van haar echtgenoot bespeurd te hebben. Zou zij werkelik te laat met haar geschenk gereed zijn?

Haar vermoeden wordt bewaarheid want als de Chavigny binnenkomt, gereed om naar een bal te gaan; als zij na enig over- en weer spreken de beurs, zoals die is, nog onvoltooid, geven wil; haalt hij, voor zij hem haar geschenk tonen of noemen kan, een andere beurs te voorschijn die hij kort te voren van een zijner vriendinnen gekregen heeft. Als zij haar ijverzucht niet geheel verbergen kan, weigert hij eerst de naam van de schenkster te noemen, ofschoon zij wel begrijpt van wie het geschenk komt. Dan verzoekt zij hem haar die beurs te geven. Waartoe? vraagt hij. Ze stelt een ruil voor,

maar eerst wil hij weten waarvoor zij die beurs inruilen wil. Hoe meer zij aandringt des te meer verzet hij zich. En ten slotte verlaat hij haar verstoord, en Mathilde blijft alleen en diep-ongelukkig achter. Zij schreit en nu zij de blauwe beurs, die haar mededingster maakte, niet heeft kunnen bemachtigen, wil zij de rode, haar eigene, in het vuur werpen. Maar zij bezint zich: 'Pourquoi te détruire, triste ouvrage de mes mains?' roept zij uit. 'Il n'y a pas de ta faute; tu attendais, tu espérais aussi! Tes fraîches couleurs n'ont point pâli durant cet entretien cruel; tu me plais, je sens que je t'aime; dans ce petit réseau fragile, il y a quinze jours de ma vie; ah! non, non, la main qui t'a faite ne te tuera pas; je veux te conserver, je veux t'achever; tu seras pour moi une relique, et je te porterai sur mon coeur; tu m'y feras en même temps du bien et du mal; tu me rappelleras mon amour pour lui, son oubli, ses caprices; et qui sait? cachée à cette place, il reviendra peut-être t'y chercher.'

In haar overpeinzingen wordt zij gestoord door de levendige bijna luidruchtige Madame de Léry, die, schijnbaar luchthartig en oppervlakkig, toch een diep meêvoelend hart heeft. 'Vous me croyez peut-être légère' zegt zij later tegen Mathilde, 'personne n'est si sérieux que moi pour les choses sérieuses. Je ne comprends pas qu'on joue avec le coeur, et c'est pour celà que j'ai l'air d'en manquer.'

Zij keert terug van een bal waar zij graag heengegaan zou zijn, waarheen zij ook Mathilde had willen meênemen, maar dat zij opgeeft daar zij haar vriendin verdrietig weet. Eerst tracht zij met luchthartige scherts Mathilde op te beuren. Maar tenslotte spreekt zij met haar, raadt de oorzaak van haar verdriet en met buitengewoon fijnvoelende listigheid beraamt zij hoe de Chavigny tot inkeer te brengen. Zij overlegt niet lang, zij handelt spontaan, naar de ingeving van het ogenblik, maar daar zij van gevoel en van geest fijn en snel is, handelt zij steeds juist. Zij weet dat de Chavigny, nu hij Mathilde zo verlaten heeft, spoedig terugkeren zal. Daarom stuurt zij Mathilde voor een uurtje uit huis opdat zij hem alleen ontvangen kan. Zij wil hem zodoende teleurstellen en demoedigen. Verder moet Mathilde hem nog dienzelfden avond de rode beurs toezenden, maar zo, dat hij de herkomst niet raden kan.

Hij zal willen weten wie de schenkster is, hij zal het willen weten ten koste van alles, zelfs ten koste van de blauwe beurs, denkt Madame de Léry.

Wat zij meent dat gebeuren zal, gebeurt ook. Zodra Mathilde vertrokken is komt haar man tuis. Hij is onrustig en ongerust als hij zijn vrouw niet vindt. Zij plaagt hem met wat zij zijn ijverzucht noemt. Als later het pakje met de rode beurs gebracht wordt en de Chavigny niet begrijpen kan van wie het komt, stelt zij zich alsof zij het handschrift van het adres herkent, alsof zij in het geheim is. Zij tracht hem zodoende de blauwe afhandig te maken, wat haar bijna gelukt. Maar de Chavigny, op het ogenblik dat hij haar die overreiken zal, meent haar te doorzien. Geprikkeld door haar ironies plagen en spotten en onder den indruk van haar schoonheid en geestigheid, komt in hem de gedachte op dat de rode beurs slechts van haar kan zijn, dat juist zij daarom, uit jaloesie, zo aandringt op het overgeven van de blauwe. Zijn houding verandert nu, hij spreekt niet meer over de beurs, integendeel, als Ernestine blijft aanhouden plaagt hij haar, en maakt haar het hof.

Ernestine de Léry ontwijkt dit niet, maar zijn opwelling van verliefdheid benut zij om de beurs te bemachtigen en werpt die in 't vuur. Haar gewaagd spel is dat van een kokette? Misschien wel. Maar de Chavigny wordt ogenblikkelik ontnuchterd als zij gewonnen heeft. Niet ik heb de rode beurs gemaakt, roept zij uit: ‘C'est une main plus belle que la mienne.’ En verder: ‘Vous m'avez fait, en bon francais, une déclaration très-aimable: je vous ai demandé votre bourse bleue, et vous me l'avez laissé brûler. Qui suis-je donc, ditesmoi, pour mériter tout celà? Je ne suis pas mal, c'est vrai; je suis jeune; il est certain que j'ai le pied petit. Mais enfin ce n'est pas si rare. Quand nous nous serons prouvé l'un à l'autre que je suis une coquette et vous un libertin, uniquement parce qu'il est minuit et que nous sommes en tête-à-tête, voilà un beau fait d'armes que nous aurons à écrire dans nos mémoires! C'est pourtant là tout, n'est ce pas? Et ce que vous m'accordez en riant, ce qui ne vous coûte pas même un regret, ce sacrifice insignifiant que vous faites à un caprice plus insignifiant encore, vous

le refusez à la seule femme qui vous aime, à la seule femme que vous aimiez!' En als de Chavigny stom van verbazing luistert, en buiten het geluid van een aanrollend rijtuig nadert: 'La voilà qui rentre et cette voiture vient me chercher. Je n'ai pas le temps de vous faire ma morale; vous êtes homme de coeur et votre coeur vous la fera. Si vous trouvez que Mathilde a les yeux rouges, essuyez-les avec cette petite bourse que ses larmes reconnaîtront, car c'est votre bonne, brave et fidèle femme qui a passé quinze jours à la faire'...

Het is moeielik in kort bestek een karakter te omlijnen dat slechts aangegeven is in, slechts te analyseren valt uit, korte, geestige gezegden van een vluchtig dialoog. Ernestine de Léry is koket, behaagziek, verregaand koket zelfs, maar zij is ook een vrouw die beseft dat men aan het eind van zijn leven de lijst zijner wapenfeiten moet opmaken en dat één smadelik alle roemrijke te-niet doet; die beseft dat men slechts dàn bizonder is wanneer men bizonder handelt en dat men zijn daden afgezonderd moet houden van de algemene, de al te gemene. Ernestine is de vrouw die Alfred de Musset waarlik liefhad; niet de vrouw die hij, als een ideaal, bewonderde, maar de vrouw wier gebreken hem bekoorden, wier deugden hem boeiden; zij die achter allerlei kinderachtige onbeduidende futiliteiten een groot en gevoelig hart verborg: de zegenende engel in de gedaante van het speelse kind.

De markiezin uit *Il faut qu'une porte*...is niet anders. Uiterlik speels doch innerlik bezonnen, met een sterke afkeer van wat naar den verkeerden kant van *flirt* zweemt, met een ernstige afkeer van de zinledige lof der uiterlike bekoorlikheid en zich de liefde in het huwelik anders denkend dan als een vluchtig, tijdelik zinnenspel, zo zag Alfred de Musset toen de vrouw van zijn tijd. Zij was wel een andere dan het jonge meisje dat hij als knaap bemind, of liever begeerd had.

Wij horen, in deze kleine Parijse salon van het jaar '45, in het geestig, geestelik spiegelgevecht tussen den graaf en de markiezin, weer de gedachten van Marianne. Het is een regenachtige, kille winterdag en de markiezin wacht - het is haar 'jour' - vergeefs de gasten die ditmaal niet komen. Slechts de jonge graaf, haar buurman, loopt bij haar binnen, uit verveling zoals hij zegt: 'Je me désole depuis midi; j'ai

fait quatre visites sans trouver personne. Je devais dîner quelque part; je me suis excusé sans raison. Il n'y a pas un spectacle ce soir. Je suis sorti par un temps glacé; je n'ai vu que des nez rouges et des joues violettes. Je ne sais que faire, je suis bête comme un feuilleton.' Geraakte hij in deze mismoedige stemming door het slechte weer? Hij zegt het, maar niemand zou het geloven. Hij is verliefd, en wil de markiezin ten huwelik vragen maar weet niet hoe hij haar toespreken zal, hoe zijn woorden zo te kiezen dat zij de ernst van zijn aanzoek begrijpt en niet elk begin met haar spot en haar scherts neerslaat. Zij wil hem wel aanhoren, - zij ook zegt zich te vervelen, - maar wanneer hij zijn liefdesverklaring begint ontwijkt zij of hoont zij hem. Eerst als zij, tenslotte, schijnbaar geërgerd en verontwaardigd, uitroept: 'Quoi? car enfin vous m'impatientez. Vous imaginez-vous que je vais être votre maîtresse? Je vous préviens qu'une pareille idée fait plus que me déplaire, elle me révolte.' En hij, ontzet, antwoordt: 'Vous, marquise! Grand Dieu! s'il était possible ce serait ma vie entière que je mettrais à vos pieds; ce serait mon nom, mes biens, mon honneur même que je voudrais vous confier. Moi, vous confondre un seul instant, je ne dis pas seulement avec ces créatures dont vous ne parlez que pour me chagriner, mais avec aucune femme au monde! L'avezvous bien pu supposer? Me croyez-vous si dépourvu de sens? Mon étourderie ou ma déraison a-t-elle donc été si loin, que de vous faire douter de mon respect? Vous qui me disiez tantôt que vous aviez quelque plaisir à me voir, peut-être quelque amitié pour moi (n'est-il pas vrai, marquise?), pouvezvous penser qu'un homme ainsi distingué par vous, que vous avez pu trouver digne d'une si précieuse, d'une si douce indulgence, ne saurait pas ce que vous valez? Suis-je donc aveugle ou insensé? Vous, ma maîtresse! Non pas, mais ma femme!' Eerst dan zegt zij, als gold het de eenvoudigste zaak van de wereld: 'Ah! - Eh bien! si vous m'aviez dit celà en arrivant, nous ne nous serions pas disputés. - Ainsi, vous voulez m'épouser?' En zij staakt haar onbarmhartig spel terwijl zij het woord spreekt dat hij van haar verlangt te horen.

Deze vrouw ook, onbarmhartig speels, revolteert de gedachte

aan een vernederende minnarij evenzeer als zij die aan het huwelik eerbiedigt.

Wat wilde de Musset met deze beide stukken zeggen? Niets. Hij had geen bedoeling en zijn werk heeft geen strekking. Maar een onwillekeurige bedoeling is er onmiskenbaar in. Wanneer hij in *Un Caprice* verhaalt van den man die het geschenk ener wufte en bedriegelike minnares, voortrekt bij dat zijner vrouw en daarover terechtgewezen wordt door de vriendin zijner vrouw; wanneer wij in *Il faut qu'une porte soit ouverte ou fermée* lezen van de vrouw die een liefdesverklaring afwijst maar een huweliksaanzoek aanvaardt, dan blijkt zijn inzicht duidelik. Liefde is voor hem iets diepers geworden dan de ijle lust die hij voorheen begeerde, en de geestelike gestalte zijner vrouw leeft schoner en verhevener in zijn gerijpt hart dan in de vluchtige droom zijner jeugd.

7

Het woord van den Dichter is niet het woord van den eenling. De kunstenaar drukt in zijn werk uit wat zijn tijd hem oplegt. Zijn werk is de uiting van een tijdsstroom. Het gevoel, dat in de harten der menigte leeft, heeft zijn, schijnbaar vereenzaamd, hart tot tolk. Aan de dwang van den tijdgeest kan hij niet ontkomen, hoezeer hij zich ook moeien zal om zich ter zijde te houden. Zijn scheepje wordt in den groten golfstroom van gevoel en verbeelding met de andere boten meegesleurd, al is de kleur van zijn vlag en zijn tuig dan ook frisser en meer tintelend dan van de omgevenden. Geen geestkracht is ooit zo sterk geweest dat zij tegen den stroom heeft kunnen opzeilen. Ik wil niet ontkennen dat de geest aan den stroom zijn richting gaf, maar eenmaal gegeven bleef die richting voor elke enkeling gebiedend. Wie het verschijnsel niet in dezen, onzen eigen, tijd duidelik waarnemen kan, blikke terug op een periode die ver genoeg verwijderd ligt. Er is een onmiskenbare verwantschap tussen het werk van Boucher, Fragonard, Greuze en Drouais. Men herkent hun schilderijen in welke omgeving zij ook geplaatst zijn, en men herkent hun periode. Houd U ervan verzekerd dat elk dier schilders zijn eigen bedoelingen, zijn individueel

streven had. Maar hoe verfijnd, hoe persoonlik zijn geest ook was, hij ontkwam niet aan dien hogeren Geest die allen vereent. Is het anders gesteld met het Werk der Praerafaelieten? anders met dat van Reynolds, Gainsborough, Hogarth, Romney?

Hetgeen voor de schilderkunst geldt, geldt voor muziek en poëzie evenzeer. Elk dichter behoort tot een school waarvan de Meester den tijdgeest richting gaf, richting waarvan hij den invloed zelf ondergaat en ondergaan blijft.

Ik wil niet zeggen dat Alfred de Musset zulk een Meester was. Wat ik betonen wil is slechts dit dat men zijn werk en de geest die uit zijn werk spreekt niet, zo min als bij ieder ander, beschouwen moet als een individuële uiting, maar als de openbaring van een gemeenschapsgeest. Niemand staat vereenzaamd. Niemand spreekt voor zich alleen.

Wanneer wij de vrouw van Alfred de Musset willen verstaan dan moeten wij eerst hem een weinig verstaan en in hem zijn tijd.

Dat de Musset zijn tijd niet liefhad is zeker. Feitelik is dit een trek die men algemeen-romanties kan noemen. De voorliefde voor de middeneeuwen, de keuze van middeneeuwse gestalten voor de heldenfiguren der poëzie en de overgang naar het katholicisme die vooral de dichters der duitse romantiek kenmerkte zijn er tekenen van. Ten onzent zag Potgieter zijn ideaal eveneens in het verleden, toen hij *Gedroomd Paardrijden* schreef.

De oorzaken van dit verschijnsel zullen voor Holland en Duitsland andere geweest zijn dan voor Frankrijk, en mogen zij ook al ten dele onkenbaar blijven en wisselend naar het inzicht van ieder geschiedvorser, zeker is dat een der oorzaken voor Frankrijk lag in de maatschappelike beroeringen die het land gedurende een dertigtal jaren teisterden. Wanneer de zon gezonken is en nog slechts het avondrood aan den hemel gloeit, blijft in hen die de zon zagen dalen, het verlangen waken. De glorie van den Napoleontiesen tijd gloorde nog steeds aan den hemel van Frankrijk. En zij die den Keizer òf zelf gezien hadden òf zijn roem in de harten hunner ouders levend wisten, voelden zich als onder avondrood den nacht te

gemoet gaan. Zij voelden hun tijd als een periode van ondergang, als een roemloze val waarin zij hulpeloos werden meegesleept. En niet bij machte tegen den stroom front te maken, lieten zij zich gaan, streden zij niet voor beter doch genoten, berustend, het geringe dat hun geboden werd.

Karakteristiek voor hemzelf en voor den tijd die rond hem leefde, zijn de mannen-figuren uit de Musset's werken. Zijn zij strijders? helden? Zij zijn allen figuren van ondergang, verbeeldingen van stilstand. Men neme de beste, de meest sympatieke: Wat is André del Sarto meer dan een zwakkeling, de slaaf van zijn liefde voor Lucretia? Wat is Cordiani anders dan de slaaf van zijn lust? Is Octave, uit *Les Caprices de Marianne*, meer dan een nietsdoener, pretmaker, lichtmis? Wat is Rolla, wat Hassan, de minnaar van Namouna? Of Fantasio? Allen zijn variaties van eenzelfde type; niet van den dader, maar van den daadloze die van het leven slechts het schuim der lusten geniet, die daags slaapt en den nacht aan de speeltafel bij drank en loszinnige vrouwen doorbrengt. En wanneer, met de jaren, de gestalte der vrouw zuiverder en schoner wordt, die van den man blijft zich tot het allerlaatste gelijk. Heeft hij wel anders gewild maar niet gekund? Zeker is het dat de Musset - ik zei het reeds - leed onder den invloed van den Tijdgeest. Wanneer hij pronkt met zijn onverschilligheid geeft hij zich een gedwongen houding. Men leze, in de opdracht van *La Coupe et les Lèvres:*

> Je ne me suis pas fait écrivain politique
> N'étant pas amoureux de la place publique.
> D'ailleurs, il n'entre pas dans mes prétentions
> D'être l'homme du siècle et de ses passions.
> C'est un triste métier que de suivre la foule.

En verder:

> Je n'ai jamais chanté ni la paix ni la guerre;
> Si mon siècle se trompe, il ne m'importe guère:
> Tant mieux s'il a raison, et tant pis s'il a tort;
> Pourvu qu'on dorme encore au milieu du tapage,
> C'est tout ce qu'il me faut....

Dit is geen partijloosheid in den goeden zin. Wat zich hier,

en op deze wijze doorlopend in de Mussets werken, als ruimte voordoet is geveinsde onverschilligheid uit onmacht, en allengs ongeveinsde, werkelike onverschilligheid. Dit gebrek aan de, voor ieder leven noodzakelike eenzijdigheid komt bij de Musset voort uit gebrek aan innerlike sterkte, uit gebrek aan kracht om zich voor langer tijd op een doelbestreving geheel te concentreren. Zeker had de Musset een richting inzichzelf voorzover hij als fijne en verfijnde geest opkwam tegen het filisterdom. Maar ook zelfs deze strijdbaarheid was bij hem zeer betrekkelik. Het leven zo mooi mogelik zien, het leven genieten en iets moois maken daar hij nu eenmaal dichter was, ziedaar wat voor de Musset overbleef. Maar niet zijn schouders onvermoeid en zonder weifeling of wankeling ten steun zetten aan een Beweging. En toch dorstte hij soms naar daden.

Hoezeer hij een twijfelnatuur was, hoezeer onstandvastig, lezen wij in dezelfde opdracht. ‘Liefde?’ roept hij uit: ‘twijfel aan alles, aan elke vrouw ook die u liefheeft; alleen, twijfel niet aan de liefde-zelf’:

> Doutez, si vous voulez, de l'être qui vous aime,
> D'une femme ou d'un chien, mais non de l'amour même.
> L'amour est tout, - l'amour, et la vie au soleil.
> Aimer est le grand point, qu'importe la maitresse?

Hij is een dier velen die steeds hun huisjes bouwen op wijkend drijfzand en tenslotte liefst niets meer bezitten daar zij zich gedoemd geloven alles te moeten verliezen. Het zou onverstandig zijn het karakter van de Musset naar zulke losse uitingen in zijn jeugdpoëzie te beoordelen. Ernstige gedachten zijn dit niet, geen gedachten of overtuigingen, slechts opwellingen, meningen, vluchtig en wisselend. Maar waar zulke uitingen zich doorlopend herhalen, waar de figuren zijner toneelspelen incarnaties van zulke meningen zijn, leren wij er toch dit uit, dat hem alle ‘doelbewustzijn’ ontbrak. De Musset heeft geen maatschappelik, geen zedelik, geen esteties doel. Hij zegt, hij doet wat hij op het ogenblik aangenaam vindt om te doen en te zeggen. Hij is een kind van het moment, systeemloos, grillig. Ook dit systeemloze is een roman-

tiese trek. En in dit alles is Alfred de Musset slechts de vertegenwoordiger van zijn tijd.

Zoëven zei ik dat de Musset toch soms verlangde naar de concentratie die de noodzakelike voorwaarde tot de daad is. Dit verlangen, zelf handelend op te treden, vinden wij in zijn jeugdpoëzie, doch zeldzaam, geuit. Dat het er was is evenwel belangrijk genoeg om op te merken. Men leze in *Les voeux stériles* hoe armoedig hij zich gevoeld heeft in dien aktielozen tijd na de rumoerige en roemrijke periode van het keizerrijk. Zijn onmacht voelde hij te meer toen er leven en strijd rondom hem ontbrandde en hij zich toch niet instaat wist aan dien strijd deel te nemen.

> Puisque c'est ton métier, misérable poëte,
> Même en ces temps d'orage, où la bouche est muette
> Tandis que le bras parle, et que la fiction
> Disparaît comme un songe an bruit de l'action;

Het epitheton ‘misérable’ is tekenend voor dien dichter die niet de kracht had, en toch wel de behoefte, om aan de strijd der revolutie - wij zijn in '30 - deel te nemen. ‘Vermoeid ben ik van de rust’, zegt hij in dit gedicht; ‘ik ontvlucht de vrede van de graftombe. Ik ben jong maar op het midden van mijn weg gekomen ontbreekt mij reeds tot voortgaan de lust. Aan niets kan ik geloven, aan niemand behalve aan mijzelf en mijzelf veracht ik. Hoe snel is de tijd! en wat winnen wij bij het ouder-worden? Eenmaal tot grijsaards gegroeid beseffen wij eerst hoe weinig, hoe niets wij bereikt hebben van hetgeen wij bestreefden. Waarom dan streven als wij onszelf toch in onzen ouderdom verlaten en ellendig voelen?’

Dadendrang en tegelijk de onmacht om tot de daad te geraken. ‘Ce sang, qui bouillonne aujourd'hui dans mes veines’, roept hij uit, ‘et s'irrite en criant contre un lâche repos...’ En, gelijk bij de engelse romantiekers, dwaalden zijn gedachten naar Griekenland, het ideale land, de moeder der kunsten. ‘Je suis un citoyen de tes siècles antiques’ zegt hij en hij roemt vervolgens het Italië der Renaissance:

> Temps heureux, temps aimés? Mes mains alors peut-être,
> Mes lâches mains, pour vous auraient pu s'occuper;

Mais aujourd'hui pour qui? dans quel but? sous quel maître?
L'artiste est un marchand, et l'art est un métier.

En voorts:

Heureux, trois fois heureux, l'homme dont la pensée
Peut s'écrire au tranchant du sabre ou de l'épée!

Qu'est la pensée, hélas! quand l'action commence?

Et toi, misérable poëte,
Qui que tu sois, enfant, homme, si ton coeur bat,
Agis, jette ta lyre: au combat, au combat!

Maar dit zijn alles slechts woorden. Tot den strijd kwam hij niet. De angst die de Musset bij wijlen voor zijn tijd voelde heeft hij nergens zo sterk uitgesproken als in *Fantasio*. Fantasio, de onmaatschappelike, schuldenmakende, leeglopende lichtmis zegt tot zijn vriend Spark: ‘Tiens, Spark, il me prend des envies de m'asseoir sur un parapet, de regarder couler la rivière et de me mettre à compter un, deux, trois, quatre, cinq, six, sept et ainsi de suite jusqu' au jour de ma mort.’ Waarop Spark hem antwoordt: ‘Ce qui tu me dis là ferait rire bien des gens, moi, celà me fait frémir: C'est l'histoire du siècle entier. L'éternité est une grande aire, d'où tous les siècles, comme de jeunes aiglons, se sont envolés tour à tour pour traverser le ciel et disparaître; le nôtre est arrivé à son tour au bord du nid; mais on lui a coupé les ailes, et il attend la mort en regardant l'espace dans lequel il ne peut s'élancer.’

Het is een beeld dat inderdaad rillen doet, deze in de verte uitturende gekortwiekte arend op het rotsennest; het verlangen naar de vlucht, en de onmacht, in zulk een ruimte! En er moet veel verlangen en veel smart om innerlike machteloosheid in de Musset geweest zijn, hij moet veel verlangen en veel smart rond zich gevoeld hebben, voor hij dit beeld vond en deze regels neerschreef.

Toch gewende hij zich aan de stilstand waartoe hij gedoemd was en leefde in schijnbare gelijkmoedigheid. Het zuiverste en volledigste beeld van zijn gemoedstoestand geeft ons de fijne, boeiende novelle: *Le fils du Titien*, naast *Emmeline* zijn schoonste,

bekoorlikste prozawerk. Het verhaalt een periode uit het leven van Pomponio Filippo Vecellio, de twede zoon van Titiaan, die zoon rijk aan geest en verbeelding, van wien zijn vader de meest gelukkige verwachtingen had, maar die door zijn hartstocht voor het spel een uiterst wanordelik leven leidde. 'Het was nauweliks vier jaar geleden dat de grote schilder en zijn oudste zoon Orazio bijna gelijktijdig gestorven waren en de jonge Pippo had gedurende die vier jaar reeds het grootste gedeelte van het onmetelike fortuin dat hem was nagelaten, verbrast. Inplaats het talent te ontwikkelen dat hem van nature eigen was en de roem van zijn naam hoog te houden, bracht hij zijn dagen op bed door en zijn nachten aan de speeltafel bij een zekere gravin Orsini, die er haar beroep van maakte de Venetiaanse jeugd te ruïneren.

Tot de schone Béatrice Loredano verliefd op hem werd en hem dit blijken liet. Als wij ons over een heldere bron heen buigen wordt ons beeld er ogenblikkelik zichtbaar in en ons naderen doet een broeder geboren worden die van uit de waterdiepte ons tegemoet komt. Evenzo wekt in de menselike ziel de liefde liefde op en doet haar ontluiken door een enkele blik. En Tizianello weerstond de bekoring van Béatrice niet.

Béatrice had geleerd de schone kunsten te begrijpen en lief te hebben; vooral de schilderkunst. Niet dat zij veel inzicht erin toonde. Zij was in Rome en in Florence geweest, en de meesterwerken van Michel-Angelo hadden haar slechts nieuwsgierigheid ingeboezemd. Ware zij een Romeinse geweest, zij zou slechts Rafaël hebben liefgehad, maar zij was een kind van Venetië en gaf de voorkeur aan Titiaan. Terwijl iedereen in haar omgeving zich bezighield met politieke intriges, maakte zij zich slechts ongerust over wat er van haar lievelingskunst worden zou na de dood van den ouden Vecellio. Zij had in het paleis Dolfin het eerste en enigste schilderij bewonderd dat Tizianello ooit voltooide en dit was vernietigd bij een brand. Later had zij hem persoonlik ontmoet en een onoverwinnelike liefde had zich van haar meester gemaakt. En zij had een voornemen opgevat dat haar hartstocht veredelde en versterkte. Zij wilde Pippo niet slechts haar minnaar, zij wilde een groot schilder van hem maken. Zij wist welk een ongeregeld leven hij leidde en zij besloot hem daaraan te onttrekken.'

Alfred de Musset verhaalt vervolgens welke plannen zij uitdacht, welke listen zij aanwendde om haar doel te bereiken. Hem uit de wufte sfeer van de gravin Orsini te houden was niet bezwaarlik; hun wederzijdse hartstocht volstond daartoe. Maar hoe hem aan het werk te krijgen, hoe dié hartstocht in hem op te wekken? Zij verzocht hem haar portret te maken, wat Pippo met graagte aannam, en zij huurden in een afzijds gelegen stadsgedeelte een huisje dat zij geheel voor zich inrichtten en waar zij elkaar iedren dag ongestoord en onbespied konden ontmoeten. Maar Tizianello werkte verstrooid, zo hij al werkte, en gaf meer toe aan zijn hartstocht voor Béatrice dan aan die voor haar beeld. ‘Wat zal men later van de zonen van Titiaan zeggen?’ vroeg zij hem eens, zacht verwijtend, ‘de een zou groot geweest zijn als hij geleefd, de ander als hij gewild had.’ ‘Denk je dat?’ antwoordde Pippo lachend. ‘Welnu men zal er aan toevoegen: maar hij ging liever spelevaren in zijn gondel met Béatrice Donato.’ Teleurgesteld over dit en dergelike antwoorden zette zij niettemin door en kreeg er hem tenslotte toe dat hij haar portret begon en er, zij het ook al met lange tussenpozen, aan voort werkte.

‘Ondanks de lichtzinnige toon die Pippo aannam, verborg hij toch achter zijn scherts een redelike gedachte. Hij was ervan overtuigd dat een werkelik hoogstaande kunstuiting het werk is van den tijd en van bezonnen concentratie en dat geduld een eigenschap van het ware genie moet zijn. In den tijd nu waarin Pippo leefde heerste er in Venetiaanse kunstenaarskringen een betreurenswaardige gemakkelikheid die altijd het eerste teken van kunstdekadentie is. Het zou Pippo niet moeielik geweest zijn, gesteund door de naam die hij droeg, met het beetje studie dat hij achter zich had, uit te blinken, maar juist dàt was wat hij niet wilde. Hij achtte het smadelik voordeel te trekken uit de onwetendheid van de menigte; hij vond dat de zoon van een architect niet afbreken moest wat zijn vader gebouwd had en dat de zoon van Titiaan, zo hij schilder werd, tegen het verval van de schilderkunst te strijden had. Maar om een dergelike taak te ondernemen diende hij er zijn gehele leven aan te wijden. Zou hij slagen? 't Was onzeker. Een enkel man heeft maar droevig weinig

kracht als geheel een eeuw tegen hem strijdt; hij wordt meegesleurd door de macht der menigte gelijk een zwemmer door een maalstroom. Pippo voorzag dat de moed hem vroeg of laat zou begeven en dat zijn eenmalige genoegens hem opnieuw zouden meeslepen. Hij liep dus de kans een overbodig offer te brengen, geheel of gedeeltelik, en wat voordeel hadde hij ervan? Hij was jong, rijk, gezond en een schone minnares had hem lief; om gelukkig te leven hoefde hij slechts de zon te laten op- en ondergaan. Moest hij afstand doen van zoveel goeds, voor een twijfelachtige roem die hem waarschijnlik nog ontgaan zou? Na er rijpelik over nagedacht te hebben, had hij een onverschilligheid voorgewend, die hem langzamerhand natuurlik geworden was. Wanneer ik nog twintig jaar werk, zei hij, en wanneer ik dan tracht mijn vader na te volgen, zal ik voor doven zingen; en als de kracht mij ontbreekt zal ik mijn naam onteren. En met zijn aangeboren vrolikheid besloot hij zijn overpeinzingen met den uitroep: 'Naar den duivel met het geschilder! het leven is te kort.'

'Desniettegenstaande werkte hij somtijds op verlangen van Béatrice aan haar portret en zelfs met ijver en hartstocht wanneer hij zich bij wijlen geprikkeld voelde door de aanmatiging van onbeduidende schilders. Hij voltooide het en het was schoner dan Beatrice het zich ooit gedroomd had. Den nacht daaraanvolgende kon zij de slaap niet vatten, opgewonden als zij was door de meest verblijdende vooruitzichten en verwachtingen. Zij zag haar dromen reeds verwerkelikt; haar minnaar geroemd en benijd door geheel Italië. Maar toen zij den volgenden morgen, als gewoonlik het eerst, op het atelier kwam en de schilderij weer met aandacht en bewondering bezag, in afwachting van Pippo, zag zij, op een rots van den achtergrond, in fijne gotiese letters, het volgende sonnet:

Béatrix Donato fut le doux nom de celle
Dont la forme terrestre eut ce divin contour;
Dans sa blanche poitrine était un coeur fidèle,
Et dans son corps sans tache un esprit sans détour.

Le Fils du Titien, pour la rendre immortelle,
Fit ce portrait, témoin d'un mutuel amour;
Puis il cessa de peindre à compter de ce jour,
Ne voulant de sa main illustrer d'autre qu'elle.

Passant, qui que tu sois, si ton coeur sait aimer,
Regarde ma maîtresse avant de me blâmer,
Et dis si par hasard la tienne est aussi belle!

Vois donc combien c'est peu que la gloire ici-bas,
Puisque, tout beau qu'il est, ce portrait ne vaut pas
(Crois-m'en sur ma parole) un baiser du modèle!

‘Welke pogingen Béatrice ook aanwendde, zij kreeg nooit van haar minnaar gedaan dat hij op zijn besluit terugkwam. Aan zijn daadloosheid bleef hij tot zijn dood toe trouw, gelijk, naar men zegt, Beatrice aan haar liefde.’

Het is hier niet de plaats met den geest van Tizianello over zijn levensbeschouwing te twisten. Maar wie de genietingen van het leven verkiest boven een moeielike, zij het ook al twijfelachtige, strijd, vergeet dat deze strijd-zelf een genieting is die alle andere ver te boven gaat en die nooit een weeë nasmaak achterlaat. Zelfs als de strijd hopeloos, zelfs als de nederlaag onmiskenbaar is. Want niet in de uitslag ligt het genot en de betekenis van den strijd maar in de aktie, in het gevoel van strijdbaarheid zelf. Hij die front maakt tegen een stroom van verval, tegen een tijdgeest die dekadent is, zal misschien zijn gehele leven miskend blijven, zijn eigen werk zal misschien, of vrij zeker zelfs, door het verderf aangevreten worden, wellicht vermag hij niet de stroom te keren, en bereikt hij niets van dat alles waarvoor hij passieve genietingen offert; maar een ding bereikt hij zeker, een ding dat passieve genietingen hem niet geven kunnen: het besef van zijn mannelike menselikheid. Hij staalt zijn zenuwen, hij staalt zijn hart en al is er maar één mensenziel die door hem het bewonderen leert, zelfs al is er niet een enkele - maar er zijn er steeds, ongezien, in elk verval - dan toch is alleen de strijd, wat aan het leven een blijvende schoonheid geeft, de strijd zelf en niet het strijddoel. De Natuur die een eeuwig werken is, een immer overwinnend strijden van jonge krachten tegen het verval der ouderen, leert dat passiviteit een onvermijdelike dood is en dat al wat ontstaat het leven, het licht, de zon zoekt. Stilstand is ziekte, voortwoekerend verderf,

zekere dood; en levenden hebben, krachtens het eenmaal levende leven de ongesproken opgaaf: te leven.

In de figuur van Tizianello heeft Alfred de Musset zichzelf en zijn Tijdgenoot uitgebeeld. Er leefden rondom hem ongetwijfeld werkzame krachten die een nieuwe bloei voorbereidden en zelfs bereikten, maar de geest van Pippo was in de talrijke Pippo's de verlokkende duivel die menig mens en menig werk ten val bracht.

8

Toen Alfred de Musset het karakter van Ernestine de Léry tekende bleef zijn beeld niet ver van het gedroomde ideaal. Is in het meisje, in de vrouw die hij in zijn bekoorlikste novelle *Emmeline* schetst en wier gemoedsleven hij fijn-psy-chologisch uitwerkt, dit ideaal gegeven?

De Musset is niet een psycholoog die wonderen doet, maar hij is een fijn analist. Zie hier hoe Emmeline was.

‘Na het meest woelige, wilde en koppige kind ter wereld geweest te zijn, was Emmeline op haar vijftiende jaar een rank, blank en blozend meisje geworden met een onafhankelik karakter en grote zorgeloosheid, een meisje dat slechts haar wil toonde waar het iets betrof dat haar gemoedsleven aanging. Ondanks een sterke neiging tot nagedachte verbrak zij de meest ernstige beschouwingen door plotselinge scherts en zag vanaf dàn slechts de grappige kant van het onderwerp. Men hoorde haar, heel alleen, in lachen uitbarsten en soms, in de kloosterschool, wekte zij haar buurmeisje in het midden van den nacht, door haar luidruchtige vrolikheid. Zij was gesloten en weinig vertrouwelik, zij kende niet de ontboezeming der vriendschap, een soort van schaamachtigheid verzette zich tegen het uitspreken harer gevoelens. Altijd blootshoofds de haren in wanorde, de wind braverend en de zon, nooit meer tevreden dan wanneer ze geheel door de regen doorweekt tuiskwam, gaf zij zich, op het land, over aan de meest wilde genoegens. Zeven of acht mijl te paard, in galop, was voor haar een beuzeling, te-voet overtrof ze elkeen, zij rende, klom in de bomen en als men niet liever over de brugleuningen

dan over de bruggen liep, als men de trap afliep en niet langs de leuning gleed, dacht zij dat men bang was om in opspraak te komen. Bovenal hield zij ervan om alleen uit te gaan, over het open land te zwerven en geen mens te zien.

Te gezond om sentimenteel, te gevoelig om niet romanesk te zijn kon dit meisje, ouder geworden en door bewonderaars omringd, in de wereld van haar leven slechts den man liefhebben dien de uiterlike deugden van zijn geslacht kenmerkten. Een knap, donker voorkomen paarde zich bij hem aan eigenschappen van trots en hartstocht. Moed bezat hij in hoge mate en door een daad van moed won hij haar hart. Toen een wild geworden rijpaard haar bijna in een ravijn deed storten, redde hij haar leven dat hem van toen af toebehoorde. Gedurende de eerste vier jaren van hun huwelik leefden de jonggehuwden op een buiten en men zag hen weinig in de wereld. De jonge, speelse gravin genoot van het vrije landleven. Urenlang kon zij op het erf met de kinderen van den boer stoeien en de onverwachte bezoeker trof haar soms aan met de hooivork boven op de hooiberg en de haren vol stroo en kaf; maar als een vogel sprong zij naar beneden en voor men tijd had haar te zien als een speels, bedorven kind, was de gravin reeds genaderd en ontving met een bevalligheid die alles vergeven deed.

Daar zij, behalve speels, ook geestig was had zich weldra een kring van geestrijke vrienden rond haar gevormd. Onder de mensen waarmeê zij verkeerde bevond zich ook een tante van haar echtgenoot. Deze wereldse vrouw was eens, in den tijd van het keizerrijk, zeer schoon geweest en bovendien gevaarlik koket. Emmeline wier karakter buitengewoon zuiver en wier gemoed door en door onbevangen was, hoorde met stijgende verwondering de gewaagde verhalen dezer vrouw aan, die haar boeiden en haar humor opwekten en waardoor zij een diepere kijk kreeg in het haar omgevende leven, het leven waaraan zij schijnbaar zelf deel had. Schijnbaar, zeg ik, want terwijl zij het wezen van dit leven aanvaardde gelijk het haar geschetst werd, voelde zij zichzelf toch te zuiver, te gezond om aan het spel van bedrog en heimelikheid deel te nemen. De gewijzigde kijk die zij op het leven kreeg bracht een grote verandering in haar gemoedsleven te-weeg en toen

zij naar Parijs terugkeerde was zij niet meer het wilde en woelige kind, maar een vrouw met een hoofd en een hart, die geen minnarijen en geen veroveringen begeerde, maar die met een erkende wijsheid den weg vond zich overal bemind te maken. Tegenover de anderen was zij zacht, niets stootte haar af en niemand was minder streng in het oordelen. Zij had zich eraan gewend zichzelf te zien als een uitzonderingsnatuur. Het scheen dat zij tot zichzelf gezegd had: als de wereld dan inderdaad zo is, welnu, wij nemen haar dan maar zo als ze is. Wat het bekoorlike van Emmeline uitmaakte was haar beginsel nooit iemand aantevallen en zelf onaantastbaar te zijn. Indien men ooit de woorden van Victor Hugo: "Je vis par curiosité" op iemand heeft kunnen toepassen, dan zeker op haar.'

Was het deze vrouw, dit meisje, dat door Alfred de Musset bemind werd, die het ideaal zijner dromen was? Wacht even. Wat hier gegeven werd is slechts haar aanleg. Maar met deze aanleg kon haar leven prachtig worden, rijk en waard te bewonderen. Het werd dit niet, het werd slechts sympatiek, maar het meeleven, het meelijden waard.

'Wanneer Emmeline haar vijfentwintigste jaar bereikt heeft en na een zware ziekte haar onrust, haar bewegelikheid verliest met haar lichamelike veerkracht, wijzigt zich haar leven nauweliks. De veerkracht van haar geest was dezelfde gebleven en zij vond nog dezelfde kring van geestige en gevoelige vrienden rond zich verzameld. Maar zij was steeds tuis en men kon zelden savonds langs haar venster gaan zonder het matte schijnsel van haar lamp te zien. Haar echtgenoot, door politieke woelingen uit zijn militaire loopbaan gerukt, zag men zelden bij haar. Het dadeloze, ledige leven drukte hem en hij vermeed het gezelschap dat hem eens lief was geweest.

Emmeline ook voelde zich door de verveling bedreigen en de eenzaamheid verontrustte haar. Het scheen haar dat zij een verlangen in zich voelde, maar als zij nadacht over wat haar ontbrak, vond zij niets. Het kwam bij haar niet op, dat men tweemaal in zijn leven liefhebben kon; zij meende haar hart geheel gegeven te hebben en haar man was de enige eigenaar. Maar eens, een avond, toen zij zich, in haar loge

luisterend naar de muziek van Mozart, in de zoete melodieën geheel verloren had, bemerkte zij, weer tot zichzelf komend, dat zij haar arm over de ledige stoel naast haar uitgestrekt had, en dat zij haar zakdoek krampachtig in de hand vastklemde, daar zij een bevriende hand ontbeerde. Zij vroeg zich niet af waarom haar echtgenoot niet bij haar was, zij vroeg zich slechts af waarom zij alleen was.

Onder de vrienden die de gravin geregeld bezochten bevond zich ook een jonge man die haar nader stond dan anderen. Zijn karakter harmonieerde met het hare, hij had een gelijke smaak als zij voor geestelike genietingen. De sympatie die tussen hen bestond groeide, en daar de omstandigheden voor Emmeline's gemoedsleven gevaarlike waren, was een kleine aanleiding voldoende om hen bewust te doen worden van hun wederzijdse genegenheid. Maar hoezeer Emmeline verlangde naar het hart dat haar uit hare eenzaamheid bevrijden zou, zij had teveel geest om niet vóór de eerste uiting dezer genegenheid het gevaar te beseffen, te veel karakter om dit besef niet tegenover haar minnaar uit te spreken. Ik heb geen berouw, zei zij, over de fout die ik beging, maar wat ook het leed zij dat ik u en mijzelf berokken, mijn man staat tussen ons; ik kan niet on-waar zijn, vergeet me!

Het is niet een offer dat zij aan de wereld brengt, noch een aan haar echtgenoot, maar een offer dat zij voor zichzelf verlangt. De leugen is haar onverdragelik, en zij biecht haar man alles.

Desniettemin is haar liefde sterker dan haar geestkracht. Wat in haar hart omging was geen gril en geen hartstocht, de stem van de natuur riep haar toe dat zij behoefte aan een nieuwe liefde had. En, hoe onverdragelik haar ook de leugen was, zij weerstond dien roep tenslotte niet.

Ik zal hier niet het gehele verloop van haar strijd, haar kortstondig geluk en haar blijvend lijden weergeven. Vijf jaar had het geduurd eer Emmeline bemerkte dat haar eerste keus haar niet gelukkig kon maken; een jaar had zij onder dit bewustzijn geleden; zes maanden had zij tegen een opkomende hartstocht gekampt, twee maanden tegen een uitgesproken liefde; tenslotte had zij geen weerstand meer geboden, en haar geluk duurde veertien dagen want zij was te trots voor

bedrog, te fier voor leugen en zij nam voor eeuwig afscheid van haar minnaar.'

Dit speelse en woelige kind; de trouwe, aanhankelike geestige en bekoorlike vrouw later, gesloten zelfs tegenover de meest vertrouwden waar het de diepere roerselen van haar gemoedsleven betrof, wier liefde tot een heilige overtuiging werd en die toch zwak en menselik genoeg voor een dwaling bleek, een dwaling in liefde en hartstocht, dit was de vrouw die voor de Musset de schoonste, de meest sympatieke was. Zij is streng zonder hard te zijn; zij is meêgaand zonder lichtzinnigheid. Liefde is geen roes die haar overweldigt, verblindt of benevelt, het is een zuiver en schoon geloof in den man aan wien zij zich overgeeft, en als zij zondigt doet zij dit bewust, en draagt tot haar dood toe in ontbering de straf die zij zich zelf oplegt.

9

In de figuur van Emmeline heeft de Musset het evenwicht gevonden tussen de karakters van Lucretia en van de preutse Marianne. Een evenwicht waarvan het zwaartepunt lag in de geestelike sfeer, hoezeer hij ook van het sensuële uitgegaan mag zijn. Hij, de roemlievende edelman, dien de directe maatschappelike daad - het leven met paarden en zwaarden - ontzegd bleef, die met zijn levensenergie geen weg wist, lijdend onder de nawerking van den woeligen tijd van Napoleons bewind, kon zich een ideaal daden-leven dromen bij welks glans een leven van contemplatie verbleekte, doch hij vermocht het niet te verwerkeliken. Is het te verwonderen dat hem het avontuurlike leven, het bestaan van losse toevallige indrukken die zich slechts in onbegrensde ontroeringen omzetten konden, het enig mogelike werd? Want het begrenzende, het maatgevende, het geestelike kernwezen waaruit de daden der mensen als bloesems ontbloeien, waaruit geheel hun leven als een breedgekroonde boom opgroeit, was onvruchtbaar bij hem, de kiem was vroeg verstikt. Zo kwam het wel dat zijn gedachten zich slechts vermeien konden in liefde-dromen, dat zijn verbittering zich toonde in de hoon waarmeê hij de vein-

zende verraderlike vrouw - Juana, Portia, Lucretia, - uitbeeldde, dat hij zich het ideaal van den Fransen Don Juan schiep. Het was niet de vrouw als zodanig die hij in zijn jeugd-poëzie kastijdde en haatte, het was de vrouw die hem het zinnebeeld van het levenbarende leven was, dit leven zelf 'perfide comme l'onde' en vertegenwoordigd door háar.

Een grote, krachtige geest was de jonge Alfred de Musset niet. Het is geen mannelik gevoel, wel teêre gevoeligheid wat zijn jeugdpoëzie geeft. Immers, kracht verweert zich en wordt weerbarstig onder de spanning van een weerstand, maar het tedere verhult zich, verbergt zich. En zij die in een harnas van spiegelend vernuft, van cynisme en ironie door de volheid van het leven gaan - de Musset was zulkeen - zijn niet de sterksten, de innerlik zekersten. De sterke gaat ongeharnast, naakt. Hij geeft zich open gelijk hij is en voor geen aandoening, hoe fel ook, kent hij vrees. Indrukken en aandoeningen en de weerstand die zijn wil vindt, zetten zich in zijn hart om tot een gezond binnen-leven dat sterke kiemen voedt, dat de rijpe idee en de krachtig-stromende hartstocht voortbrengt. Geen aandoeningen werpen hem uit het evenwicht dat in de idee berust. Hij ondergaat ze wel maar lijdt ze niet. Hij zet de hete stralen van de levensgloed in zijn hart om tot een helder licht dat door de donkerste grotten van zijn gemoed blinkt. Maar de tedere, de zwakke voelt zich door die stralen schroeiën, hij vreest ze, hij schut zich.

Ernstig en fijn treedt ons het karakter van de Musset uit zijn latere werk tegemoet. In de bittere ervaringen die het leven hem bracht en die geen mens ontwijken kan, had hij zich kracht gewonnen, hij had innerlike grootheid in zich voelen opstaan. Maar wat hem in zijn jeugd kenmerkte, wat zijn karakter uitsprak en dus waarlik was, bleef hem steeds bij. En steeds bleef die liefde hem het liefste beeld, die hij in zijn eerste poëzie verheerlikt had, zij het dan ook al dat haar gelaat schoner, reiner, menseliker werd. De schoonheid van te sterven in de armen zijner minnares wordt door *Le fils de Titien* geroemd, een jaar na dat het beeld van Emmeline ontstond. En wat is deze schoonheid anders dan wat de Musset vijf jaar vroeger bewonderde, de liefde die hij bezong in de verzen waarmeê ik dit opstel besluiten zal?

Te voilà revenu dans mes nuits étoilées,
Bel ange aux yeux d'azur, aux paupières voilées,
Amour, mon bien suprême et que j'avais perdu.
J'ai cru pendant trois ans te vaincre et te maudire,
Et toi les yeux en pleurs, avec ton doux sourire,
Au chevet de mon lit te voilà revenu.
Eh bien, deux mots de toi m'ont fait le roi du monde,
Mets la main sur mon coeur, sa blessure est profonde,
Elargis-là, bel ange et qu'il en soit brisé.
Jamais amant aimé mourant sur sa maîtresse
N'a dans deux yeux plus noirs bu ta céleste ivresse,
Nul sur un plus beau front ne t'a jamais baisé.

15 Febr. '11.

Bemoediging
Door
Nico Van Suchtelen.

I Droom en Leven

Het leven droom? zoo treurt ge; maar is droomen
Niet leven in dit ver en veilig oord,
Waar wat ons werd onthouden of genomen
Gansch onbestreên behoort? -

Wij droomden eens. Wij droomden van elkander;
En eindlijk ook leidde ons het lot bijeen.
Hoe leek toen 't werklijk leven ons een ander
Dan 't eens in droom verscheen!

Wij waren saam, maar dieper nooit gescheiden;
Wij spraken, maar wij waagden niet verstaan;
Wij zochten en toch moesten wij ons mijden
En eenzaam samengaan.

Toen, ééns, o eens zagen we elkaar in de oogen,
En mond op mond, en bevend hart aan hart,

Stonden wij stil...en scheidden, en gebogen
Keerde elk tot de eigen smart.

Een warre droom scheen ons toen 't werklijk leven,
Een donkre nacht van onrust en verdriet:
Geen glimp van blijheid was er ons gebleven,
Geen hoop roodde in 't verschiet.

En nu? Waren wij ooit elkander dichter?
't Geloof, 't geluk, dat schijnbaar ons ontviel,
Droom bracht het weer en licht en immer lichter
Straalt het van ziel tot ziel,

Wanneer in lange, stil-doorpeinsde nachten -
Een lichte, zilvervleugelige schaar
Van elfen - onze heimlijkste gedachten
Vinden opnieuw elkaar;

En spelen samen, luchtig en onschuldig,
Langs weide en veld in glanzend sterregoud;
En zoeken, zoo zij dolen, zacht-geduldig
Den weg door 't scheemrend woud;

En voelen, hart aan hart, bij 's uchtends doomen
Weer gloren, zuiver en gansch ongerept,
Die liefde die niets is dan droomen, droomen,
En niets dan schoonheid schept.

Een dwaze droom, zoo treurt ge, werd ons leven,
En alle werklijkheid een vaag fantoom?
O Lief, ons werd die zoetste troost gegeven:
Te leven in den droom.

II De Tijd.

O Tijd, die schrijdt staag af en aan,
Onhoudbaar, onvermeden,
En door uw rustloos verder gaan
Maakt toekomst tot verleden.

Die nimmer, nimmer van uw pâan
Wendt tot wie ontevreden
En wrokkend staren naar 't vergaan
Geluk van hun verleden;

Die nimmer, nimmer stil blijft staan
En hoort op klacht noch beden
Van wie zich krampend klemmen aan
Hun wankelschoone heden;

Die spijt en droefnis, vrees en waan,
Hoe luid hun stemmen streden,
Zwijgend langs keerelooze baan
Steeds zijt voorbij geschreden.

O Tijd, maar die wie met u gaan
Leidt door een eeuwig Eden,
Waar kiemen, bloeien en vergaan
Al 's levens werklijkheden;

Heb ik uw stommen blik verstaan? -
U volgend, sterk, tevreden,
Doorleve ik dan in droom en dâan
't Leven der eeuwigheden.

Enkele liederen
Door
Giza Ritschl.

I

Ik ga nu stil wat rusten,
Ik doe mijn oogen toe,
Want al die liefdelusten
Maken mij heel moe.
Toe, ga nu, ga nu, ga nu, ga,
Ga, laat af van mij;
Want als ik u zoo gadesla,
Dan beeft het hart in mij.
Ach gij, die steeds maar lokt en roept,
Doch nimmer geven wilt,
Ach gij, die steeds maar vraagt en zoekt,
En neemt en drinkt heel stil;
Ach gij, die zoo begeerig zijt,
Ach gij, die mij doet beven,
Ach ga nu, ga nu, voor altijd,
Toe, ga nu uit mijn leven.

II

O wond're vreugd, o wond're smart,
O wond're liefde in mijn hart,

O wond're dingen die gij zijt,
Gij, die mij bedroeft, verblijdt; -

O gij, die beurtelings komt en gaat,
En ongemerkt weer voor mij staat
Zoo heel lief en zoet en mild en zacht
En dan in-eens weer met een wòndere kracht; -

O gij mijn liefde, mijn last, mijn lust,
Gij jaagt, gij kwelt mij zonder rust;
Gij geeft, doch neemt weer alles àf,
O lief, o leed, o vreugd, o straf!

III

O zaligheid!
Ik heb gekust
Mijn liefstens zachte wangen...

O zaligheid!
Er werd gesust
't Hevigste verlangen...

O zaligheid!
Dit gebeurde fijn
Op een mooien lentedag...

O zaligheid!
Ik zag zijn Zijn,
Ik zag zijn zielelach...

O zaligheid!
't Was zoo schoon,
Dat even, heel even geven...

O zaligheid!
't Was geen droom,
Maar een heerlijk echt beleven.

IV

Ik ben vannacht bij u geweest,
En ik kuste uwen mond...
Ik was ontroerd, ik was bevreesd,
Want uwe lippen werden wond.

Toen stond ik met een droef gemoed,
Doch ik kon niet van u gaan;
Want het was zoo schoon, het was zoo zoet,
En ik wist, ik had misdaan.

Misdaan aan u uit liefdelust,
Uit liefdelust u wond gekust;
En mijn lust er mee gesust,
Terwijl gij sliept in zoete rust.

V

Ik sluit mijn hart voor u,
Gij moogt er niet in kijken!
Want o, want o, er is nu
Een nieuwe bloem aan het prijken.

Een nieuwe bloem, een nieuwe mei,
Een nieuwe weelde, een nieuwe Hij;
Een nieuwe liefde, een nieuwe pracht,
Een nieuwe zorg, een nieuwe kracht.

Ik sluit mijn hart voor u,
Voor u en alle menschen;
Want ach, zij zijn zooals u,
Die mij 't slechte wenschen.

Laat ik nu maar met mijn schat,
Met al mijn dit en al mijn dat,
Met al mijn vreugd en heerlijkheid,
Leven en genieten in eenzaamheid.

VI

Ik kom u wekken,
En mijn armen strekken
Zich uit naar u, mijn eenig lief!

Ik kom u kussen.
Om mijn liefde te sussen
Die in mij brandt voor u, mijn eenig lief;

Ik kom u laven
Met fijn-zoete gaven,
En met geuren die u bedwelmen, mijn eenig lief!

Ik kom u moorden
Met lusten en woorden,
En met mijn liefde die voor u brandt, mijn eenig lief!

VII

Ik ben heel blij
Doch 'k weet niet waarom,
't Hart van mij,

Klopt bom, bom, bom.
O! alles blinkt,
En trilt en beeft,
En mijn ziele zingt,
En droomt en zweeft.
O! ik ben zoo blij,
Van blijdschap dronken.
Doch wie heeft mij
Deze vreugd geschonken?
Uit welke bron,
Uit welken stroom,
Uit welke zon,
Uit welken droom?

Van Anakreoon
Door
M. Wenke.

Eroos

Eens in de rozen merkte
Eroos de kleine bij niet.
Die sliep daar maar zij stak hem.
Van pijn zijn handen wringend
Jammerde de gewonde.
En schreiend ijlde en liep hij
Om meelij naar Cithera.
‘Dood ga ik, moeder’ zei hij,
‘Dood ga ik en ga sterven.
Een kleine slang, gevleugeld,
Stak mij, van die door 't landvolk
Een kleine bij genoemd wordt.’
Zij lachte: ‘indien de steek van
Een kleine bij u leed doet,
Wat leed moet gij dan, Eroos,
Doen wie gij treft met pijlen.’

Eroos' Nachtbezoek

Eenmaal toen het middernacht was,
Toen de Wagen zich al wendde
Naar de hand heen van den Ploeger, -
Al de sterfelijke zielen
Lagen sluimer-overweldigd -,
Hoorde ik Eroos, welbekend mij,
Hoe hij morrelde aan de deurbout.
‘Wie is daar die op mijn deur slaat’
Zei ik, ‘en mijn droom uiteen scheurt?’
Eroos toen: ‘Doe open’ zei hij,
‘Wees niet bang: ik ben een kind maar,
En ik ben doornat van zwerven
Door de nacht waar niet een maan schijnt.
Meêlij voelde ik toen ik 't hoorde,
Wijlde niet, maar vatte een licht en
Opende; en ik zag een kind wel,
Dat een boog droeg en een pijlbus,
En zijn schouders hadden vleugels.
Toen, hem zettende aan het haardvuur,
Warmde ik zijn verkleumde handen
In mijn palmen en ik perste
Uit zijn haren 't natte water.
Maar, bekomen van de koude,
Zei hij: ‘Kom, beproeven wij nu
Hier die boog of niet de pees mij
Werd bedorven door de regen.’
Spande op eens en schoot, zijn schot stak
Midde' in 't hart mij, als een horzel.
En hij, lachend sprong hij op, en
‘Gastheer’ riep hij, ‘dat's een heilwensch

Waard: mijn boog is onbedorven,
Maar uw hart zal lang nog lijden.’

De Krekel

Wie als gij is zalig, krekel,
Waar ge in loof van hooge boomen,
Levend van een weinig dauwnat,
Koning zijt en altijd zingend.
Want van u is al dat vele,
Alles wat op akkers uitspruit,
Alles wat gedijt aan twijgen.
Lievling zijt ge van het landvolk,
Gij die niemand ooit zult deren;
Al de stervelingen vieren
Zomers zoete profeteerder.
Ja, beminde van de Muzen
Zijt ge en Phoibos zelf bemint u,
En hij schonk dat hel geluid u -
En u kwelt geen kwaal van oudte,
Wijs en zangbeminnend aardkind.
Zonder bloed en zonder lijden
Lijkent gij bijna de Goden.

Tweeërlei Taktiek der Vakbeweging
Door
J. Molenmaker.

Amsterdam is in heftige beroering. De staking der zeelieden die reeds lang te voren voorzien was, had een betrekkelijk kalm en geleidelijk verloop. Dit werd onmiddellijk anders toen de bootwerkers besloten om de gelegenheid te gebruiken voor het verkrijgen eener loonsverhooging. Op zich zelf was ook dit niet nieuw. Verschillende bootwerkers stonden op een uurloon, dat zelfs bij geregeld werk een veel geringere wekelijksche verdienste verschafte, dan door een vast contract of door stukloon kon verkregen worden. Maar de reeders en cargadoors zagen in het staken der bootwerkers een uiting van solidariteit met de zeelieden, die zij gevaarlijk vonden voor hun overmacht. Want zij waren sedert April 1903 niet meer gewoon een andere macht dan die hunner werkgeversvereeniging te erkennen. Tusschen 1900 en 1903 hadden zij den invloed der vakvereeniging zien groeien, en zelfs op enkele momenten den overmoed dier organisatie ondervonden. Toen daarna een met groote moeite tot stand gebracht collectief contract met de bootwerkersvereeniging Recht en Plicht eene teleurstelling opleverde, doordat die vereeniging geen macht genoeg had om op een gegeven oogenblik de arbeiders te dwingen tot een nakomen der overeenkomst, hebben de werkgevers weer geweigerd om met vakvereenigingen te onderhandelen. Zij en zij alleen stelden de arbeidsvoorwaarden

vast en de arbeiders hadden slechts individueel aan te nemen of te weigeren. Nu dit verscheidene jaren geduurd had zonder zelfs eenige poging der bootwerkers om de verhoudingen van 1902 terug te krijgen, meenden de werkgevers dat dit wel zoo kon blijven, althans behoorde te blijven.

Doch ziet nu op eens de zeer verzwakte vereeniging Recht en Plicht den kop opsteken op een oogenblik dat den werkgevers zeer ongelegen kwam. Want de zeelieden hoopten zij wel met onderkruipers te kunnen bedwingen, of anders eenigszins tevreden te stellen. Doch de zeelieden en bootwerkers, die tot een zelfde soort arbeiders behoorden waren zoozeer met elkaar verbonden, dat het nu gold beider weerstand te breken of beide toetegeven.

En wat nu vooral den werkgevers tegenviel, dat was de vrij wel algemeene staking van alle categoriën van havenarbeiders, die zich ontwikkelde uit het neerleggen van den arbeid tegen uurloon. Was dat een nieuw bewijs voor het toepassen van de algemeene solidariteit der arbeiders? of was het uitsluitend een gevolg van terrorisme en intimidatie?

Dit laatste namen de werkgevers aan, of ten minste zij wilden het gaarne bij het publiek en bij de autoriteiten ingang doen vinden.

Want zij gingen uit van de stelling dat de arbeiders in 't algemeen tevreden waren, maar dat een groep felle en ruwe lieden door de kracht hunner vuisten en door brutaal optreden de andere werklieden dwongen het werk neerteleggen. Een scherpe campagne werd gevoerd tegen den zoogenaamden ‘arbeidersterreur’ waaraan voóral het Handelsblad een levendig aandeel nam. En zooals elke hardnekkig gevoerde perscampagne had ook deze het gewenschte gevolg.

Er ontstond eene meening in de bovenste kringen, die het dichtst bij de autoriteiten staan, dat in Amsterdam de anarchie onrustbarende afmetingen aannam. Verschrikkelijke verhalen doken op en vonden geloof. Als gevolg werden uitgebreide maatregelen genomen door politie en militairen, die tot de bekende incidenten van Kattenburg en Warmoesstraat geleid hebben. Daardoor niet teruggeschrikt en eer uitgelokt gingen de schuitenvoerders en ook de voerlieden in staking, terwijl het blijkbaar nog bij tal van groepen arbeiders giste. Er is

een stakingskoorts ontstaan, die nog op allerlei plaatsen met moeite bedwongen werd.

Zoo is de toestand op 't oogenblik dat dit artikel geschreven wordt, terwijl natuurlijk geen voorspelling te wagen valt hoe die zijn zal bij 't verschijnen dezer beschouwing.

Doch het is erook niet om te doen de taak der dagbladpers in een tijdschrift overtenemen. Hier worde alleen de aandacht gevestigd op enkele principieele conflicten, die door de jongste feiten scherp in 't licht werden gesteld.

Het conflict van werkgevers, die hun ekonomische overmacht over de arbeiders, het ‘baas-in-eigen-huis-zijn’ als een noodzakelijke voorwaarde voor den goeden gang van zaken beschouwen, met de vereeniging der arbeiders, die als hun gevolmachtigde optreedt en om erkenning vraagt, dat conflict zou rustig onbesproken kunnen blijven, indien het zich voltrok in een beginnende arbeidersbeweging. Dat is echter in Amsterdam geenszins het geval. Heftige strijden zijn voorafgegaan en de erkenning der vakvereeniging, zelfs de volledige erkenning in het collectief contract is er reeds geweest.

Het is de zwakke en daardoor onbetrouwbare vakvereeniging, het is vooral de organisatie, die de anarchistische of zooals tegenwoordig gezegd wordt, de syndikalistische taktiek in toepassing brengt, met welke de werkgevers niets te maken willen hebben.

Diezelfde aard der organisatie is ook de oorzaak van een ander conflict, n.l. met de moderne vakvereeniging. Evenals de vereeniging der werkgevers, wordt ook deze door de jongste feiten op een zwaren proef gesteld.

Sedert 1903 hadden de meeste vakverbonden zich afgekeerd van ‘anarchistische avonturen’ en na heftigen strijd een organisatie opgebouwd, die geleidelijk en voorzichtig naar verschillende lotsverbeteringen streefde, en die zich b.v. bij de staking der bouwvakarbeiders niet ontzien had om met de patroons vereenigd zich tegen een ‘directie actie’ te verzetten. Waarom is thans hare houding anders? Want er is geen twijfel aan dat de moderne organisatie geenszins neutraal staat in den tegenwoordigen strijd. De sympathie van hare leden voor de stakers is duidelijk en slechts door een strenge leiding van de bestuurders onthouden zij zich van steun. Doch wel

keeren zij zich tegen de werkgevers en tegen de autoriteiten, en protesteeren tegen de wijze waarop deze de staking trachten te doen mislukken.

Deze houding is moeilijk. Want in de bestrijding van de taktiek der stakers, van de solidariteitsstaking en de besmettingstheorie moeten zij een mislukking der beweging wenschen, maar daartegenover moeten zij wel hopen en zij spreken 't ook uit dat de zeelieden en bootwerkers in hunne billijke eischen tegemoet gekomen zullen worden.

Wanneer de beide aangewezen conflicten nauwkeurig bezien worden, is het duidelijk dat er op dit oogenblik een zeer eigenaardige en bijna onbegrijpelijke verhouding is ontstaan tusschen een viertal machten. Het zijn de werkgevers in het havenbedrijf, en de samenwerkende groepen stakers als de onmiddellijk strijdende partijen, doch daarnaast de regeering en de moderne vakorganisatie als twee zijdelings erbij betrokkenen. Tusschen alle vier is er een onderlinge spanning, want de pogingen tot bemiddeling van burgemeester en minister zijn het scherpst door de werkgevers verijdeld.

Hoe is het nu mogelijk, vraagt men zich af, dat niet èn regeering èn moderne vakorganisatie zooal niet met de werkgevers samenwerken, dan toch alle drie ernaar streven om de anarchistische taktiek der zwakke havenorganisatie's voor goed uittebannen? Alle drie hebben er last en schade van, terwijl toch de ongeorganiseerde arbeiders er de dupe van worden. Had de regeering het gewild, zoo zou zij stellig geen bemiddeling hebben mogen voorstellen. De werkgevers en vooral het Handelsblad waren dan ook zeer slecht daarover te spreken.

En had de moderne vakorganisatie het gewild, zoo zou haar houding heel wat koeler of vijandiger moeten zijn. Ook zij wordt daarover door de conservatieve pers gekapitteld.

Maar nu is niet aantenemen, dat èn regeering èn moderne vakorganisatie in stilte de houding der werkgevers goedkeuren, en slechts om gevoeligheden te ontzien den arbeiders eenig succes toewenschen. In tegendeel de houding der autoriteiten en van de sociaal-democratische arbeiders is verward en tweeslachtig. Zij doen beide dingen, waarmede zij de stakers tegenwerken en zijdelings erkennen dat hun taktiek terecht

door de werkgevers allerverderfelijkst wordt genoemd. Maar zij uiten zich tegelijkertijd ook zóo, dat zij de grieven der stakers gerechtvaardigd vinden, en hen daardoor weer steunen om voltehouden. Hoe is dit te verklaren?

Allereerst door den overmoed en de machtsroes der werkgevers, en door de ergerlijke campagne voor hen tegen de arbeiders gevoerd, nadat zij zeer lang doof geweest waren voor hun grieven. Daaraan toetegeven is minstens zoo erg als het toegeven aan de z.g. anarchistische taktiek der werklieden. Waar het toe leidt, hebben de overheden al reeds ondervonden in de bloedige conflicten, mede een gevolg van de uittartende houding der werkgevers. Door hun systematische invoering van onderkruipers, die toch bitter weinig baat voor hun bedrijf geven, en door hun dwang op de arbeiders, die zoogenaamd geterroriseerd en geintimideerd zijn, om alle moeilijkheden te trotseeren en te blijven werken, noopen zij de overheid tot een soort staat van beleg, die de burgerij prikkelt en ontstemt. Want het dient bij deze gelegenheid vooral goed duidelijk te zijn dat de werkgevers het principe der vrijheid gebruiken of liever misbruiken om juist de overheid te dwingen al hun maatregelen tegen de arbeiders te steunen en daardoor tal van burgers een onaangenamen dwang aantedoen. Het principe der vrijheid toch, is dit, dat ieder het recht heeft te arbeiden of niet te arbeiden al naar hij zelf zal uitmaken, en dat de overheid bescherming moet verleenen indien getracht wordt op eenigerlei wijze de uitoefening van dat recht op arbeid te belemmeren. Hierop bouwen nu de werkgevers hun taktiek tegen de stakende arbeiders.

Het is volstrekt niet hunne bedoeling om alle stakers te ontslaan, en door andere arbeiders te vervangen. Ware dit het geval, zoo zou hun optreden scherp en hard zijn, maar in zeker opzicht gerechtvaardigd. De latere ontwikkeling van de strijdmethoden der werkgevers geeft duidelijk aan dat zij twee wapenen aanwenden, al naar de omstandigheden. Het eene wapen is dat der uitsluiting. Enschede deed de toepassing daarvan reeds enkele malen zien, en vooral in de Noordelijke landen, Zweden, Noorwegen en Denemarken werd dit strijdmiddel vaak scherp toegespitst. Het andere wapen is dat van

de aanwerving der stakings-brekers, de ‘black-legs’ de ‘gelen’ of hoe zij genoemd worden. Onderkruipers is voor hen eigenlijk geen geschikte naam. Dat zijn wel arbeiders die bij gelegenheid van een staking hetzij aan 't werk blijven om in de gunst van den patroon te komen, hetzij in de plaats van anderen trachten te komen. Zij zijn in zekeren zin kameraden en vakgenooten, die zich buiten hun gemeenschap plaatsen om welke reden dan ook.

De ‘stakingsbrekers’ zijn echter groepen lieden, onder leiding van wervers samengebracht met geen ander doel dan tijdens een staking de arbeiders te ontmoedigen en daardoor ertoe te brengen zich weer voor werk aan te melden.

Wanneer nu de werkgevers zoo luide de leus der vrijheid doen hooren, dient allereerst opgemerkt te worden, dat zij daarom al heel weinig geven indien zij 't wapen der uitsluiting toepassen. Want dan zijn zij het juist, die talrijke werkwilligen dwingen tot lediggang. Zij baseeren zich alleen op 't principe der vrijheid van arbeid, indien zij met stakingsbrekers gaan werken. Doch doen zij het ook dan niet ten onrechte? Er is gewoonlijk geen kwestie van dat deze aangevoerde werkkrachten voor eenzelfde hoeveelheid arbeid evenveel loon ontvangen. Zij kosten aan de werkgevers veel en veel meer dan hun eigen arbeiders gevraagd hadden. Maar juist de aard van dit strijdmiddel bevat de erkenning van de staking niet als verbreking maar als een schorsing van het contract met hun eigen arbeiders. Want zij willen vooral de laatsten intimideeren om zich weer voor werk aantebieden. Dat is hun doel. Het is een poging om door de macht van het geld de werklieden die ook door gebrek aan inkomsten zeer geagiteerd zijn, bang te maken. Zal dit middel gelukken dan is daarvoor de hulp van de overheid noodig. Er moet vertoon bij komen van politie of militairen, zoowel om de arbeiders ver te houden van het werk, alsook om de stakingsbrekers in bedwang te kunnen houden, en te isoleeren. Daardoor wordt de bescherming door de overheid slechts schijnbaar een verdediging der individueele vrijheid en is zij in wezen een zelfs sterke steun aan een der strijdende partijen, al valt niet te ontkennen dat de overheid die steun moeilijk kan onthouden, wanneer erom gevraagd wordt. En evenmin mag

de overheid werkloos blijven indien door dergelijk optreden een zoodanige verbittering ontstaat dat op de openbare straat wanordelijkheden gaan gebeuren.

Dit neemt echter niet weg dat de werkgevers misbruik maken van 't vrijheid-principe, omdat hun doel is juist de vrije wil hunner ondergeschikten tot een volledige onderwerping te brengen. Zijn de werkgevers hiertoe niet genoodzaakt? Is er voor hen een ander middel om te ontkomen aan het andere uiterste dat de arbeiders in de staking een middel gaan zien om allerlei billijke en onbillijke eischen door te zetten en dat, wat erger is, in groote ondernemingen, de discipline en het gezag van de leiders van 't werk geheel verloren gaat.

Inderdaad moet erkend worden, dat het de oude anarchistische of syndikalistische taktiek der vakvereenigingen is, die zoodanig verweer moet uitlokken. Wat toch is die taktiek? en hoe moet die ontstaan? Vooropgesteld zij dat ook hier geen sprake kan zijn van moedwilligheid der leiders, die met opzet zulke scherpe conflicten zouden uitlokken. Want de geheele taktiek komt voort uit het slecht georganiseerd zijn der arbeiders, en deze maakt het alleen mogelijk dat anarchisten zich in den strijd mengen, in de hoop dat daardoor de gehate maatschappelijke orde verzwakt wordt. De losse vakvereeniging, die haar leden niet vermag te binden en te brengen tot een prestige, waardoor zij het moreele recht verkrijgt voor de arbeiders in eenig vak op te komen, deze vakvereeniging is tot nietsdoen gedoemd totdat er onder de arbeiders een stijgende ontevredenheid is waartenemen. Daarvan moet zij gebruik maken om nieuwe leden te werven, die dan ook verwachten dat er iets belangrijks gebeuren zal. Dat belangrijke is in den regel de staking, als middel om de werkgevers te dwingen tot toegeven. Zal die dwang resultaat hebben dan moet het bedrijf zooveel mogelijk geschaad worden en dus met alle middelen tot stilstand gebracht.

Daar de organisatie de middelen mist om de stakers voldoende ondersteuning te geven, worden alle andere arbeiders opgeroepen tot solidariteit. Zij moeten steunen niet alleen met geld, maar vooral met daden. Vandaar dat op hun gemoed gewerkt wordt. De flinke wordt gemaand tot kameraadschap en opoffering: de bange wordt voorgehouden hoe onedel het

is alleen aan zich zelf te denken en hoe laag er op onderkruipers wordt neergezien. Dit geschiedt met te meer heftigheid, en met te meer kans op schrikaanjaging en bangmakerij, en zelfs van handtastelijkheden, naarmate de strijd feller gevoerd wordt. Uit zoo'n stemming ontstaat de solidariteitsstaking en de theorie van besmette goederen, die door geen klasse-bewuste arbeider bewerkt mogen worden. Dit alles wekt een revolutionnaire gezindheid die voedsel vindt bij het zien van de actie der stakers op straat, en het optreden van politie en militairen.

En waar nu de kracht van den strijd niet gelegd wordt in een vast besloten wil en een koel berekend en reeds vroeger vooropgezet plan, doch in een stemming, een gevoel, is het duidelijk dat de werkgevers daartegen in ook op de stemming der arbeiders trachten in te werken. Daarvoor moeten de onderkruipers dienen, daartoe wordt het optreden der stakers met geweld in schrille kleuren geteekend, daarvoor moet ook het machtsvertoon helpen, want de snel opgewekte stemming kan op eens in elkaar vallen.

Er is een tijd geweest dat de leiders der arbeiders van deze emotioneerende taktiek veel verwacht hebben. Revolutionnair gezinden, die daardoor soms plotseling zoo uitgebreide stakingen voor zich zagen, dat zij de algemeene staking als middel tot de revolutie nabij meenden, hebben gedacht dat een ontwikkeling dezer taktiek voldoende zou zijn om hun doel der algeheele sociale revolutie nabij te komen.

Die tijd is er echter geweest. De ervaring heeft geleerd dat op die wijze wel eens tijdelijk belangrijke lotsverbeteringen voor de arbeiders verkregen werden, maar dat zij niet blijvend waren. De ervaring heeft ook geleerd dat dergelijke ‘manoeuvreoefeningen voor de revolutie’ slechts winst brachten aan de reactie. Daardoor geleerd is geleidelijk een andere taktiek der vakvereeniging ontstaan. Geleidelijk, want de gedachte die zich het eerst opdrong was deze, dat de vakvereeniging na een gewonnen, zoowel als na een verloren staking stevig moet blijven bestaan. Daartoe waren maatregelen noodig ter disciplineering en ter ontwikkeling van de georganiseerden, vooral echter ook maatregelen tegen de ongeorganiseerden. De arbeiders die in en uit de organisatie kwamen, al naar believen, waren de lieden, die de luidruchtige maar vooze taktiek

aanwakkerden, en tegen hen moest opgetreden worden. Verder moest er een stevige weerstandskas zijn, maar vooral een vast bestuur, dat wezenlijk leiding gaf, in plaats van de stemmingen der arbeiders te volgen.

De vakvereeniging moest ten allen tijde prestige hebben tegenover de arbeiders, om dat van de patroons te kunnen vergen. En een gevolg van 't een zoowel als 't ander was een remmende werking tegenover de stakingslust. Vooral toen de werkgevers tegenover de kracht der weerstandskas, de snelle uitputting daarvan beoogden door de uitsluitingstaktiek, kwam in de moderne vakvereenigingsmethode als eerste stelling voorop te staan: behoud de vereeniging in elk geval, - en daarvoor moest de lust tot staking wijken. Want voor een goed ingerichte vakvereeniging zijn er nog tal van andere middelen om lotsverbetering voor hare leden te verkrijgen.

De gevolgen dezer moderne taktiek op de werkstaking zijn van zeer groote beteekenis. Allereerst wordt elke staking zorgvuldig voorbereid, zoodat het uitbreken en de omvang er van geheel en al te voorzien is en gewoonlijk aan de verwachtingen beantwoordt. Maar verder is vooral belangrijk dat ten opzichte van de uitbreiding der staking de rollen geheel omgekeerd zijn. Terwijl de arbeiders vroeger in de uitbreiding een toename van hun invloed zagen, streven nu juist zij naar beperking en de werkgevers naar het omvatten van 't grootst aantal werklieden.

Ten slotte is het verloop van zoo'n staking gewoonlijk rustig. De onderkruipers-brigade is overbodig en heeft geen rol meer te vervullen.

Het is de tijd die de beslissing zal moeten geven, n.l. deze wie het het langste kan volhouden.

De laatste tien jaren hebben in ons land een rustige groei en vooral een streng systematische ontwikkeling der vakvereenigingen doen zien. De organisatoren van den Algemeenen Nederlandschen Diamantbewerkersbond hadden door hun voorbeeld en hun toewijding succes. Hun personen, hun geld en de kracht hunner organisatie bleken een zoo stevige kern, dat daarom heen zich het Nederl. verbond van Vakvereenigingen vormde als een gezond en krachtig lichaam. Tegenstanden van principieelen en persoonlijken aard werden geleidelijk

overwonnen, en de christelijke vakvereenigingen namen duidelijk dat N.V.V., hoezeer ook bestreden, tot voorbeeld, zoowel wat de samenstelling als wat de zuivere vakvereenigingstaktiek betrof; slechts de politieke actie gaf de scheidingslijn aan. Maar meer nog dan door den invloed op de christelijke vakvereenigingen, toonde zich de kracht van het moderne beginsel, juist bij de vakvereenigingen, die vroeger zoo beslist anarchistisch gezind waren.

Ook deze hebben begrepen, dat de nieuwere taktiek noodzakelijk aanvaard moest worden, en hebben getracht het duidelijke voorbeeld te volgen.

Deze richting kon zich niet openlijk vertoonen zoolang de strijd tusschen het N.V.V. en het oude Nederlandsche Arbeiders Secretariaat zoo heftig werd gevoerd, en ook in verscheidene vakken de zoogenaamde vrije en moderne organisaties elkaar op leven en dood schenen te bekampen.

Zoo was de beruchte bouwakstaking in Amsterdam half een aanval op de moderne Bond van Bouwvakarbeiders en voor de andere helft op de werkgevers. En bij dien strijd werd de oude taktiek nog eens volop beproefd, om echter, vooral door den weerstand der nieuwe vakvereenigingen, te mislukken.

Doch hoe stond het nu in Amsterdam? Is ook hier weer de oude taktiek systematisch opgesteld en doorgevoerd, om de arbeiders te overtuigen dat de directe actie en de solidariteit hunne beste wapenen zijn?

Juist het feit, dat zulks nu niet het geval is, verklaart waarom de verhoudingen in Amsterdam zoo verwikkeld zich voordoen. De leiding van de staking door het bestuur van Recht en Plicht heeft gestreefd naar de moderne taktiek, d.w.z. naar de uiterste beperking van de staking, naar onderhandeling vooraf, naar kalm verloop, naar vermijding van de besmettingstheorie. Dat bestuur heeft zorgvuldig vermeden de staking te maken tot een proef tegenover het N.V.V.

Doch er zijn twee oorzaken, die de arbeiders zelf bewogen om toch weer de oude wegen op te gaan, afgezien van eenige anarchistische aanmoediging. De eerste oorzaak is de houding der werkgevers, die eenmaal ingericht en gewapend op de oude taktiek, die taktiek als 't ware hun tegenpartij opdrongen. De

tweede oorzaak is te zoeken in de geringe omvang der organisatie waardoor de staking er feitelijk eene is van een massa ongeorganiseerden, waaraan discipline en tucht ontbreekt.

In de stakingsbeweging zelve vertoont zich de moderne vakvereenigingstaktiek als een zwakke en kleine kern, waarom heen oude gewoonten en vooral oude gevoelens nog onrustig rondslingeren.

Dit is de verklaring waarom nòch de regeering noch ook de moderne vakorganisatie zoo vijandig kunnen en mogen staan tegenover de Amsterdamsche stakers. Er is een kentering; er is, ondanks de buitensporigheden, een ernstig pogen om het anarchistisch losbreken der arbeiders te beheerschen en terugtedringen tot het rechtmatig opkomen voor billijke eischen. De reeders die dit niet erkennen en niet erkennen willen, handelen zóo alsof zij met opzet de oude taktiek liever zien, omdat die bij hunne bewapening het gemakkelijkst te overwinnen is, en gaan daarom in tegen 't belang van de orde en van de gemeenschap, voor wie de verandering der vakvereenigingstaktiek een groote vooruitgang moet zijn.

Doch het voorstaande verklaart nog niet alles. Want het verklaart nog niet de gevoelens onder de arbeiders. De oude taktiek, hoe verderfelijk ook in hare gevolgen, en wel voor alle partijen, had juist, om de gevoelens die erdoor werden opgewekt, voor vele arbeiders een groote bekoring.

De solidariteit der geheele arbeidersklasse om allen aaneengesloten op te komen voor de belangen van een deel van hen, om zich zonder overwegingen van zelfzucht in den strijd te werpen, wanneer een groep arbeiders fel en onrechtvaardig worden aangegrepen, belasterd, als vogelvrij verklaarden behandeld, geminacht en bedreigd, die solidariteit is een gevoel dat voor de arbeiders een verheffing en verademing is in tijden dat zij den druk van hun lot zwaar ondergaan.

En nu dezen winter de sociaal-demokraten met hunne petition-nementsbeweging tot de arbeiders gegaan zijn, juist om dat gevoel van eene solidaire en strijdlustige klasse in hen op te wekken, nu is het niet verwonderlijk het tot uiting te zien komen bij dezen fellen strijd tegen een groep arbeiders, wier arbeid zwaar is, wier omgeving ruw en dikwijls demoraliseerend, en die na langen tijd van berusting toch weer zich verheffen,

ja allereerst om materieele dingen doch daarbij ook om beter en menschelijker te kunnen worden.

Er is daarom in Amsterdam ook in de arbeiders zelve eene spanning tusschen hun gevoelens voor de stakers, en tusschen hun verstand dat tot zelfbeheersching dwingt. En het is een merkwaardig en in zekeren zin eerbiedwaardig en verheffend verschijnsel te zien hoe dit laatste tot nu overwinnaar blijft.

Hoe hard en onbegrijpend is de scherpe kritische geest, die als Amsterdamsch correspondent van de N. Rt. Crt. spottend oordeelt over de logische inconsekwentie's, die van een innerlijke spanning en zelfbestrijding het gevolg zijn. Geen spot en geen veroordeeling, maar juist bewondering eischt het verschijnsel dat Amsterdamsche arbeiders, ondanks uittarting, ondanks een fel vijandige bestrijding met alle macht beproeven hunne gevoelens te houden onder de tucht van een bezonnen verstand.

Doch daartegenover is te grooter de verantwoordelijkheid van werkgevers en autoriteiten, die zien hoe de weegschaal van gevoel en tucht op- en neergaat.

Wee hen die de waarheid willen verduisteren en roekeloos valsche voorstellingen geven en die uit angst voor de arbeiders geen ander middel kennen om hen tot rust te brengen dan hen zoo vinnig mogelijk te tuchtigen.

18 Juli 1911.

Boeken, Menschen en Stroomingen

Hedendaagsche Dichters I *Aart Van Der Leeuw: liederen en balladen*

Wat zal een dichter doen als hij zich bewust is proza te moeten schrijven ten behoeve van - ja, wie zouden hem meer ter harte gaan dan zijn lezers? - en als nochtans het eenige wat hem in de gedachte komt verzen zijn!

- 'Laat hij dan verzen schrijven' - antwoordt ge.

Maar met dat te zeggen bewijst ge dat ge niet weet wat lezers zijn. Lezers lezen geen verzen. Zij worden door verzen belet - door-te-lezen. En door-lezen verlangen ze: in weinig tijd zooveel mogelijk woorden in zich opnemen, zooals een spons water. Eigenlijk is dit beeld nog te krachtig. Zij willen minder opnemen dan aanraken, minder aanraken dan aangeraakt worden. Zegt iemand dat hij een boek heeft door-gele-zen, dan beseft hij dat hij het ongeloof van zijn hoorders overwinnen moet en voegt 'van begin tot eind' erbij. De regel is dat iemand een boek doorléést. Volgens Huet doen de meesten dit met het vouwbeen en voorzichtige geesten beweren dan ook zelden meer dan dat zij een boek hebben doorbladerd of doorgezien. Ingezien of in handen gehad is dan wel het minste. Maar lees nu eens met een dergelijk voornemen verzen! Er zijn geen langzamer menschen dan dichters. En wanneer zij u eenmaal op de deining van hun maatslag hebben ingescheept, is het hun volmaakt onverschillig of ge u in het hoofd hebt gesteld een zekere richting uit te gaan of op een bepaalde plaats aan land te komen.

Er is een richting die gij, als mensch van verstand, onder geen voorwaarde wilt loslaten. Ze is die van het verstandzelf: de ordelijke gang van rede en sluitrede. De dichter kent haar wel; ook zal hij haar niet tegengaan; maar hij vindt het nu en dan wenschelijk dat zij u verborgen blijft. Als het eene beeld zich ontwikkelt uit het andere, dan wil hij dat gij *ziet*, maar van het denken wil hij u afhouden. Hij laat die beelden onverbonden staan, - niet verbonden namelijk door de verband-aangevende voegwoorden, die uw verstand zoo begeerlijk vindt. Hoezeer zij *innerlijk* verbonden zijn, zult ge alleen merken als ge *ziet* en *voelt*. Alles dus wat u, vertrouwd met de taal van betoog en mededeeling, vóór het andere belangrijk leek, verliest in de taal van den dichter, wel niet zijn beteekenis, maar zijn rang. Het wordt bijkomstig en gij voelt u, haar lezende, voortdurend geprikkeld tot een tegenspraak waarvan ge vaag beseft dat ge ze niet uiten moogt. Terwijl dus het bevredigend gebruik van uw meest ontwikkeld vermogen u ontzegd is, wordt een zeldzamer vermogen in u opgewekt. Gij moet zien, en door zien meevoelen. Dit is niet een uiterlijk zien dat ge dagelijks met oogen doet, maar een innerlijk. Uw verbeelding moet wakker gemaakt. En nu, begrijpt ge al, is het gedaan met uw rustige verwachting van op een bepaalde plaats aan land te komen. Ge zijt in Verbeeldings-land. Ge gaat nergens heen; maar ge zijt er en moet trachten er thuis te raken. Geen anekdote, met een *pointe* waarom ge bevrijdend lachen kunt. Geen betoog, bij het besluit waarvan ge u instemmend kunt neerleggen. Maar een gedicht dat ge kennen moet, van begin tot eind nu waarlijk, van woord tot woord, een beeld om te zien, een leven om te worden meegeleefd.

* * *

De gedichten van Aart van der Leeuw komen uit een sfeer waartoe zelden nederlandsche dichters stijgen. Er is een geestesstreek waarin lust en vreugd van de levens-schoonheid ons tegelijk met haar vergankelijkheid bewust zijn, maar zóó dat onze blijdschap er niet onder lijdt, maar, integendeel, aan het besef van haar kortstondigheid een bijzondere veerkracht ont-

leent. Wij worden niet meegesleurd, blad in den wervelwind van een onvatbare ontroering, maar het is alsof onze blijdschap, laatste blad aan een boom, zichzelve vasthoudt en om en om draait en voor het laatst, maar zekerder dan ooit, bezit. Dit is die bewust-elegische toon, die als een teedere, breekbare en toch zoo vaste hemel zijn vrijheid handhaaft tegenover de aarde waar hij één mee is. In geen stemming zoozeer als in deze voelt de kunstenaar zich vrij èn tegenover zijn voorstellingen èn tegenover zijn middel van uitdrukking. Hij drukt zich uit, maar dat 'zich' is soms tot zulk een lichtheid verijld, dat het is of hij er mee speelt, als met bloemen of pluimballen of die zwellende kogels die een kind uit zeepsop blaast en waarin de zon met alle kleuren weerkaatst. Maar juist nu hij het leven als spel voelt is het hem heiligste ernst geworden: lichamelijk zonder zwaarte, ijl zonder vormeloosheid, zoekt het in de zuivere lijn zichzelf te teekenen, te bewaren, te vereeuwigen.

Met welk een teederheid een ongewoon dichter in zulk een lijn alles zeggen kan, zijn hartstocht, zijn leed en zijn blijdschap, voelen wij - zijn lezers na meer dan drie eeuwen - in een sonnet als Pierre de Ronsard er geschreven heeft.

Quand je te vois seule assise à part toi,
Toute amusée avecque ta pensée,
Un peu la tête en contre-bas baissée,
Te retirant du vulgaire et de moi,

Je veux souvent pour rompre ton émoi,
Te saluer; mais ma voix offensée
De trop de peur se retient amassée
Dedans la bouche, et me laisse tout coi.

Souffrir ne puis les rayons de ta vue;
Craintive au corps, mon âme tremble émue;
Langue ni voix ne font leur action:

Seuls mes soupirs, seul mon triste visage
Parlent pour moi, et telle passion
De mon amour donne assez témoignage.

In vroeger jaren kon ik dit niet zoo voelen als later. Er ontbreekt een element aan, dat ons, verwanten van schilders,

bizonder lief blijft: adem en kleur van lichamen. Maar de teekening is verrukkelijk, en de teederheid even speelsch als hartstochtelijk. Er is geen denken aan, dat een jong dichter als Aart van der Leeuw deze zuiverheid bereiken zou. Ook leeft hij nog veel minder geestelijk dan zinnelijk en in de lijn die hij tracht te teekenen overheerscht de melodie de gedachte.

Dit is voorloopig zijn eerste karaktertrek: zijn vrijheid openbaart zich als bij uitstek melodisch, en wie hem niet allereerst in zijn melodieën volgt, zal hem niet kunnen begrijpen.

* * *

Uit het gevoel dat ik aangaf, dat men niet zonder meer weemoedig kan noemen, maar dat, boven hartstochtelijk genot en smart om de vergankelijkheid, een van beide onafscheidelijke blijdschap is, - uit dat gevoel vormt Van der Leeuw, met die zeldzame kunstenaarsvrijheid die ik omschreef, gedichten die ongewoon welluidend zijn en zooveel mogelijk afgeronde beelden in zich houden.

Dit is zijn tweede kenmerk: de liefde voor afgeronde beelden.

Geen gedachte moet verder van ons zijn dan dat wij hier zouden te doen hebben met een gemoed dat in dagboek-na-tuurlijkheid en gemakkelijke verzen zich voor ons wenscht uit te breiden. Van der Leeuw behoort eer tot hen die hun eigen gemoed niet zoozeer belangrijk achten, maar die wenschen schuil te gaan achter de verbeeldingen die het leven in hen groeien liet. Zijn blijdschap is vroomheid, even stellig als ze vrijheid is, en hij voelt zich als dichter niet een door de natuur verlatene, die zich trotsch tegen haar over stelt, maar in haar opgenomen, de verwant van al haar kinderen, hoewel dan meer dan anderen een door wie ze zich uit. Hij wil zichzelf zien, maar tevens haar die hem leven geeft en alles waaraan zij leven geeft. Veelvuldige zichtbaarheid, doorstroomd van liefhebbende verwantschap, - dat is de droom waartoe zijn poëzie zich wil verwerklijken. Hij is een romantisch dichter, in zooverre het gevoel van zulk een ziels- en wereld-verwant-schap meer aan de romantisch- dan aan de realistisch-ge-noemden eigen was. Juist als vroegere romantischen hebben ook hem de Middeleeuwen, als een gesloten groei verbeeld

tegenover het in zich verdeelde menschen-werk van de nieuwere tijden, aangetrokken. Zij waren hem niet alleen als mensch sympathisch, maar hij vond ook in hen als kunstenaar die afgeronde beelden waaraan hij behoefte had.

> Ik zoek in oude legenden,
> Ik speur in wiegedruk
> Naar beelden voor mijn ellenden
> En 't kleed van mijn geluk.

Als middeleeuwsche zangers schreef hij Liederen en Balladen, en ontleende aan die gestorven tijden toon en stof.

* * *

Langzamerhand komt uit dat kleine boekje de gestalte naar voren die als een nieuwe verschijning in den bond van nederlandsche dichters treedt. Maar ik wanhoop eraan die nu duidelijker te doen kennen door mijn schrijven.

Want wat helpt het of ik in ballade of lied verhaal of denkbeeld aanwijs.

Eludoor, die het relaas van zijn zwerftochten, en hoe hij een kind won en verloor, aan zijn ouders deed in den eigen nacht waarin zij stierven, - dit gegeven is in de lange ballade waartoe het is uitgewerkt op zichzelf al pover, en wat zegt het dan voor onze kennis van zijn dichter?

Maar wat èn daarvoor èn voor het gedicht alles zegt, is het heele groeisel waarin de fantasie van die dichter zijn antiek-middeleeuwsche wereld begrepen heeft. Heidensche zinnelijkheid en christelijk zondegevoel bestrijden elkaar of zoeken in zelfvergetende menschelijkheid en arbeid ver zoend te worden. De natuur, in haar onmiddelijke zichtbaarheid, of gezien in de wezens waarin van oudsher menschen zich haar veelvoudig leven verbeeldden, - twee vrouwen, eene die den knaap bedwelmt en bekoort, een andere met wie de man zijn lust boet en van wie hij zijn kind ontvangt, - het kind-zelf dat in een wereld vol verlokkingen de verzoening en verlossing van den vader is, totdat een vijandige macht, door kus of vuistslag, het doodde en hij, eerst door dat leed, de kracht tot bevrijdenden arbeid vond, - deze zijn de groepen en

figuren waarin we met Van der Leeuw kunnen meeleven en die we in geenen deele door mijn omschrijving, maar alleen door dat meeleven kunnen verstaan.

Wel wordt het al duidelijk dat niet de spanning van het uiterlijk gebeuren aan deze ballade eenheid geeft - in welk geval ze als zoodanig geslaagd zou zijn - maar dat een innerlijk konflikt dit doet. De strijd tusschen dier en engel is het, die in Van der Leeuw's gedroomde Middeleeuwen en in Eludoor het wezen uitmaakt.

Als Eludoor zijn ouders verlaten en in de moeheid na zijn eersten dag om Moeder geroepen heeft, dan is het of zijn stem het spookleven uit de bosschen wakker riep en hij zag een vrouw naderen die hem een nap met room bood. Maar hij -

> sloeg den arm die wilde koozen,
> Daar lag de melk als witte rozen
> Op 't mosbed uitgespet.

Doch toen zij blozend haar kleed neerstreek om hem haar borst te bieden, toen dronk hij.

> En bij mijn eerste teug vergat ik
> God en Zijn heilig Woord,
> En bij de tweede teug vergat ik
> U en 't geboorte-oord.
>
> En bij de derde teug, verwonnen,
> Klopte niet meer mijn hart,
> IJskoud, als kille storm des winters
> Der golven pols verstart.

Hij was opgenomen in de natuur die van gevoel noch zede weet. Op zichzelf vertrouwend, in lust en spel verspillend wat tot staling voor de daad moest dienen, geniet hij het leven. Blad en vrucht, en het dier dat op vier voeten gaat, waren hem lief en vertrouwelijk, maar de vogel floot boven hem, als voor hem te rein. Met ‘muil en beestetand’ kon hij bukken over de drinkplaats, - de tooverdrank was schuld eraan dat de lichte sterren hem niet tot zich ophieven. Op dit kinderlijk bestaan temidden van de dierlijke wereld volgt de natuurdrift: een waan, waar heiliger liefde door

geschonden wordt, maar een onthulling waardoor de mijmeraar voortaan het wezen van de aarde kent.

> O Vader, weet ge hoe natuur
> Verhult een gansch geslacht
> Dat leeft, gebanne' in plant en dier,
> En op verlossing wacht? -

Al die in de natuur gebannen wezens leert hij kennen: dryaden, nimfen en saters, meerminnen en elfen, faunen en centauren en het dwergenvolk. Hij, evenals zij, kent niet het oplichten en in teleurstelling dof worden van het menschenoog, hij is niet menschelijk, omdat hij enkel natuur is, en zijn vedel lokt den verdoolden jonkman ‘tot Satans zoetste zonde’ en stort hem hoonlachend in het verderf.

Maar wat hem drukken ging was juist de eenzaamheid, waar hij eerst uaar verlangd had. Naar de wilde vrouw verlangde hij, die hij tevoren kende. Toen hij kwam, baarde zij hem een knaapje dat zij met den kreet: ‘gevloekt een ménschenkind’ van de rots wierp. Hij ving het op en voelde voor het eerst een liefde die hem zichzelf vergeten deed. Terwille van het kind, wist hij de verlokkingen te weerstaan van de natuur en haar wezens: de spooksels door zijn eersten noodkreet, nadat hij zijn ouders ontvlucht was, opgeroepen, gingen onder voor den nieuwen dag.

In den omgang met het kind vond hij, nog wel niet de kinderlijkheid zelf, maar toch de menschelijkheid en den eenvoud van zijn jeugd terug. Zelf vader, dacht hij aan zijn ouders; zelf naast een kind, zag hij om zich wonderen; de woorden van de taal onderwijzend, hoorde hij weer ziel erin en vond de dingen, in het geheim van de spraak verheerlijkt, schooner dan toen hij ze als gestalten geschouwd had. Over de menschen peinsde hij en de lust werd in hem wakker den vrede dien hij gevonden had nu ook voor hen te doen lichten. Maar mijmeren maakt zwak en als een oud man zou hij zijn tijd verdroomd hebben, indien niet het kind gestorven was. Van toen af gold voor hem de daad: rust, liefde en levensmoed, die hij zijn ouders ontnomen had en hun nu wederbracht.

Het is wel als een soort middeleeuwsch kader bedoeld en

niet als een verdere bespiegeling van de ‘daad’, dat, wanneer in dien nacht van zijn thuiskomst en verhaal Eludoors ouders gestorven zijn, hij in de wereld niet slagen kan en monnik wordt. Het eigenlijke gedicht is dat verhaal, en men kan het de overwinning over het dier noemen, - dat toch ook het *schoone* dier is.

Het gevoel van die schoonheid is het wezenlijke en ik moet het waarlijk mijn lezers zelf overlaten daarin den dichter te naderen. In zijn denkbeeld kan hij zeker begrepen worden, maar in de schoonheid van zijn werk voelt en ziet men hem. De welluidendheid van zijn verzen, waar een bevallige en open ziel uit spreekt, de rijkdom en niet alleen kleur maar glans van zijn op de daad van het leven betrapte en innig genoten beelden, en de juistheid van zijn klemtonen die makkelijk leesbaar maakt wat, door mindere lenigheid of gedwongen omzetting, voor minder aandachtigen moeite geeft, - zijn er waardevolle elementen van. Ik spreek nu nog niet van het rijm, waarin zich, in volgende gedichten meer dan in dit, de kunstenaars-vrijheid toont die ik geprezen heb.

* * *

Het tweede gedicht heet ‘Levensgestalten’. De levens-blijde verlaat den vriend die geen levensvreugd meer hoopt en bespeelt in het bosch zijn Pansfluit.

Toen - o schoon wonder van dit liefste uur -
Rezen drie vrouwen, naar mijn dansmuziek
Zich aarzlend wendend, in vereend getuur
Den zanger zoekend die deez' weelde schiep.

De eerste en oudste, leliewit 't gewaad,
Droeg immortellenkrans om 't zwarte haar,
Als 't beeld dat hoog in marmren mantel staat,
De hand boven de oogen in een ver gebaar.

Haar jongre zuster zwaaide een thyrsusstaf,
Juublend en juichend - zij mijn innigst kind;
Van 't gele kleed gleed 't gouden zonlicht af,
Zij hield haar handjes open aan den wind.

De blondste, blauwomplooid, zag 't dartel trippen
Met stille raadseloogen droomend aan;
Zij bood, een vinger manend op de lippen,
Hoewel het voorjaar was, een garf rijp graan.

Hun dans bij zijn fluitgeluid, waarbij de donkre zuster schreed, als gaande ‘een vreemden weg in zeekre gratie’, de halmbewiegde haar danspas tot een zieletaal maakte en de zonnemeid tusschen die beiden instoof, was hem als een duiding van het leven. Zoo ook hun zang waarin het weemoedsdiepe geluid van de blonde hem het meest ontroerde, omdat het de herinnering aan de kindsheid, de ook later tijd vervromende, opriep, terwijl de oudste sereen, puurder vrede bracht en den mist ‘doorblonk, die 't komende omfloerst’, en de jongste de namen van alle dingen als klokjes klinken deed.

Zóó was die dag, en ik vertrouw zoo vast
Dat mij nog menigmaal die maagdenkreis
Dansend zal duiden hoe 't te leven past
Op 't zuivre juichen van mijn pijpenwijs...

Totdat de nacht valt, en ik grijs en moe
Van zingen, dichten, peinze' en schoonheidschouwen
Tevreê zal liggen met mijn oogen toe
In donkerkalme kluis van blind vertrouwen.

Niet Lysander, die juist door te willen sterven bewijst dat hij het verloren leven niet vergeten kan, maar de levens-blijde, en niemand meer dan hij, weet hoe men den dood aanvaarden moet.

* * *

Ondanks de stukken van zijn trouwen pelgrimsstaf, waar Lysander in den aanhef van het gedicht naar wijst, voelen we ons bij de lezing van ‘Levensgestalten’ niet in de Middeleeuwen, maar wel in de Renaissance. Niet onmiddelijke invloeden uit dat tijdperk zelf, maar hedendaagsche fransche zullen wel hebben meegewerkt. In het derde gedicht, ‘De wonderbouw bij Dordrecht’ is het onderwerp een middeleeuwsch verhaal, de geschiedenis van Sotheris, de maagd die drie penningen tot den bouw van een kerk bracht en sints

dien tijd telkens weer en onophoudelijk drie penningen in haar buidel vond, - hoe ze vermoord werd door drie arme stakkers, die door den beul zouden onthalsd zijn, indien Sotheris niet uit den dood was opgestaan en hen, om vergiffenis, naar Rome had gevoerd. Dit is wezenlijk een ballade. Merkwaardig is daarbij dat Van der Leeuw de moordenaars, de arme stakkers, niet minder menschelijk behandelt dan Sotheris, wier bloedroode halskettinkje, het merk van het mes, den heiligen Vader toch weenen deed.

* * *

Sonnetten en kleinere gedichten vormen van het bundeltje de tweede helft.

De menschelijke dichter, die niet alleen oude kunst, maar ook de natuur, eigen jeugd, het kind en alles wat in het leven schoon en aandoenlijk en hulpbehoevend is liefheeft, wordt ons daardoor hoe langer hoe vertrouwder. Hij verstaat het, niet alleen zijn gedachten, maar zijn heele persoon, met lach en scherts en kleurig dagelijksch gebeuren, in het spel te brengen, - in het spel van zijn zang namelijk, dien hij daarom niet lager stemt. Zie het in ‘Morgenwandeling’: de beschrijving van de boerderij en het thuiskomen met den ruiker. Hij is voortdurend iemand van gelukkige verbeeldings-vondsten, wat eigenlijk zeggen wil dat hij een welwillend gemoed heeft, want de Muze geeft alleen aan hulpvaardige harten zooveel goede invallen. Boven dit menschelijk-sympathische wezen stemt ‘Blijheid’ wel den hoogsten toon aan. Het is als lied aanlokkelijk zuiver en veerkrachtig. Als romantisch en in zekeren zin weemoedig dichter teekent hij zijn houding als zwerver in ‘Ik ben van ver gekomen’ of als zwemmer naar een onbereikbaar land in ‘De zwemmers’, - als zanger, van wien het mogelijk is dat de wereld zijn liedren, maar zeker dat zij de ‘roodwollen rok’ niet vergeten zal waarin hij door het land trok, in ‘Een Zanger’, - als sterveling die zichzelf vergetend door het bosch dwaalt, maar ten laatste boven de bron voor zijn oud gelaat schrikt, in het slotgedicht ‘Het Spiegelbeeld’. Gevoelens van levens-verwantschap en levensvergankelijkheid liggen in hem neven elkander en worden

in zijn gedichten telkens beeld. Hij heeft een hunkeren naar die ziel van leven die in iederen vorm schuilt en tevens den drang zijn eigen ziel te verliezen in al het andere. Dieren, misdadigers en kinderen hebben dat verzoening en verlossing zoekende leven het sterkst in zich en van hen spreekt hij telkens. De ontroering om dat zoeken van weerszijden, om dat zoeken van de doffe natuur naar bevrijding in den menschegeest, en van de menschelijke ziel die zich in die natuur verliezen wil, heeft Van der Leeuw onlangs bewust uitgesproken in het gedicht 'De Twee Stemmen' dat in het vorige nummer van dit tijdschrift werd opgenomen. De klaarheid van dit vers, terwijl toch de bekoring gebleven is, ja toegenomen, getuigt van een innerlijke verheldering, een gelukkige vernieuwing van zijn dichterschap.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Twee nieuwe Fransche dichtbundels I. Henri de Régnier: *Le Miroir des Heures*

Omstreeks denzelfden tijd, waarop dit boek verscheen, brachten de kranten het bericht, dat Henri de Régnier lid van de Académie Française is geworden. Er zijn vele gevallen, waarin dit niets, er zijn ook enkele, waarin het wel wat zegt. Zoo hier. Het beduidt namelijk, dat de Régnier's beteekenis zóó onmiskenbaar is, dat zelfs de officieele kritiek die erkennen moet.

Dit is nu het geval van de zijde van de Régnier beschouwd. Maar er moet iets bijkomen, waardoor ook het standpunt van de Académie begrijpelijk wordt. De dichter der *Poèmes Anciens et Romanesques*, ja zelfs de dichter van *Les Jeux Rustiques et Divins* - een boek, dat in zijn soort toch waarlijk niet minder is dan deze nieuwe bundel - zou nooit Académicien zijn geworden. Er moet dus nog een andere reden voor dit feit zijn. Ik geloof, dat het deze is: dat de Régnier nergens zoo zeer als in dit nieuwste boek zich doordrongen heeft getoond van de ‘tradition française’. (Merkwaardig, dat reeds in 1891 Paul Adam zeide: Henri de Régnier semble le seul (n.l. van de jongeren toen ter tijde) a suivre la tradition purement française des grands auteurs classiques)[1].

Deze lof wordt aan meerdere Fransche schrijvers gegeven en het is dus wel belangrijk, na te gaan, wat met deze Fransche traditie wordt bedoeld.

Reeds bij het openslaan van de twee bundels *Poèmes*

1) Zie: Jules Huret. Enquete sur l'Evolution Litteraire. P. 45.

(1887-1892) en *Le Miroir des Heures* treft onmiddelijk een uiterlijk verschil: de vorm. Maar geen vorm zonder inhoud. En het is toch wel wat al te oppervlakkig om, zooals bijv. Paul Léautaud in zijn overigens zeer lezenswaardig boekje over de Régnier doet, dood-nuchter en met een lichten wrevel, te zeggen, dat de Régnier, wat den vorm van zijn verzen betreft, aan het terugkrabbelen is. Uiterlijk is dit wel zoo, maar men behoeft waarlijk niet veel uit de ook in den ouden vorm geschreven *Prémiers Poèmes* te hebben gelezen, om in te zien, dat in het werk van dezen dichter, óók wat de vorm betreft, een voortdurende vooruitgang is. In de *Premiers Poèmes* is de vorm geheel Parnassien, en zijn de verzen vrij onoorspronkelijk. Wanneer dan ook de Régnier in de latere voorrede tot dien bundel schrijft, dat deze verzen vrij getrouw uitdrukken, wat hij toen gevoelde, lijkt het mij, dat hij beter zou hebben geschreven: vermocht.

In het hierop volgende deel, de *Poèmes* (1887-1892), overheerscht het vrije vers. Dit zien wij in de vier volgende deelen met het oude vers om den voorrang strijden. En in het laatste deel, *Le Miroir des Heures*, is de versvorm geheel en al klassiek geworden. Klassiek, maar dat is geheel iets anders dan Parnassien. Wat in de *Premiers Poèmes* was overgenomen is hier verworven. Het jeugdvers is door de ongebondenheid van het vrije vers heen tot een welbewuste lenigheid gekomen.

Evenwel is met deze opmerkingen nog slechts de uiterlijke kant der Fransche verstraditie bezien. En de innerlijke, zoozeer daarmee een, is nog wel zoo belangrijk.

Welke dan is die ‘tradition française’? Ik meen, kort gesproken, niet beter te kunnen antwoorden dan: het bezield - rhetorische, of: het levensvolle - vormelijke.

Dit verklaart, geloof ik, ook, waarom voor zoovele Hollanders, die oprechte bewonderaars van Vondel zijn, Corneille en Racine in vele opzichten zoo ontoegankelijk blijven. Wij verstaan niet zoo zeer die kunst van oude vormen te bezielen, en omgekeerd in die vormen de ziel te speuren. Bij ons is een vorm veel spoediger iets verstards.

In de *Stances* van Jean Moréas hebben wij nog kunnen waarnemen, hoe men met de meest gebruikte en meest gekende beelden, in den gewoonsten versvorm, echte en oor-

spronkelijke poëzie kan schrijven. Dit boek van de Régnier is er een nieuw voorbeeld van.[1)]

Henri de Régnier is de groote en wijze dichter. Deze epitheta, groot en wijs, kenschetsen hem, geloof ik, het best - voorzoover dit in een paar woorden mogelijk is. Groot, maar niet te groot voor de kleinste gebeurlijkheden van het leven; wijs, maar nimmer van die ondoorstreden, levensverre berusting, die sommige duffe zielen voor wijsheid willen doen doorgaan. Altijd heeft de Régnier deze gaven gehad, in zijn zuiver-lyrische gedichten zoowel als in zijn Grieksche verbeeldingen; in zijn soms haast te onbewogen plastische verzen zoowel als in zijn diepste symbolische gedichten. En ook in den bundel, die nu voor mij ligt, komen deze eigenschappen sterk naar voren.

Deze nieuwe gedichten zijn misschien geen groote vooruitgang vergeleken bij *La sandale ailée*. Hoe zou dit ook kunnen? De Régnier staat op het toppunt van zijn scheppingskracht: zijn kunst is van een volmaakte evenwichtigheid. Men mag aan het eene gedicht uit dezen nieuwen bundel den voorkeur schenken boven een ander; geen enkel is onschoon, onvolmaakt. De bewegingen van het leven spiegelen, ongerept en puur, in dezen spiegel, die ze getrouw weerkaatst, zonder ze te veranderen, er alleen aan verleenend die droomglans, die bij een paarsen namiddag over oude spiegels schijnt te komen. Geen beteren titel had de dichter voor zijn boek kunnen kiezen: een spiegel der uren, dat is het. En wat het uur brenge, een jeugdherinnering of een droom van het Oosten; een kalm, maar daarom niet minder diep genieten van liefde, of een oogenblik van weemoed, ja zelfs van den smart, waaraan geen ontkomt, het wordt alles schoon en eeuwig in den spiegel, die des dichters geest is.

Laten wij het boek eenigszins in zijn onderdeelen beschouwen. Het eerste deel heet: Poémes. Het zijn op zich zelf staande

1) Juist na het schrijven van dit artikel kreeg ik het boekje van G. Gossaert over Swinburne. Men leze daarin een zeer belangrijke beschouwing over de z.g. rhetoriek (p. 19).

gedichten, maar van een wonderbare eenheid van toon. Voornamelijk hiervoor geldt wat ik zooeven schreef. Enkele van de vele gedichten, die mij troffen zijn o.a. ‘Les Voyageurs’, dat begint:

Adieu, vous qui partez pour ce même voyage,
Que jadis, au matin, avant vous, j'ai tenté!
Vous me retrouverez assis sur ce rivage
Que vos coeurs oublieront quand vous l'aurez quitté,

en eindigt

Je n'aurai, pour revoir tout ce qui vous étonne,
Qu'a me ressouvenir et qu'à fermer les yeux.

Duidelijk zien wij hieruit, wèlke beteekenis het zien van de werkelijke wereld voor dezen dichter heeft.

En dan ‘Le Beau Pays’, een herinnering aan de jeugd. De droom, die in den kindertijd den dichter vond, is nog even machtig in hem.

Verder nog verscheidene mooie liefdesgedichten; zooals ‘Printemps’.

Daarna volgen eenige zeer schoone beelden uit Italië en uit het Oosten.

Gaarne zou ik hier een van citeeren, bijv. ‘Le Bouquet’. Het zijn gedichten, die geheel de kleur en den gloed van de Oostersche landen hebben. Maar liever wil ik het voorlaatste gedicht van deze afdeeling overschrijven, het grootsche en wrange

Le Repos.

Eteins, o visiteur, cette torche importune;
Ne penche pas ainsi sa flamme. Penses-tu
Que ses gouttes de feu en tombant une à une
Vont ranimer la cendre où, vivant, j'ai vécu?

Non. Si même la pierre à l'étincelle vaine
Entr' ouvrait un instant sa froide dureté,
Et si, dans ma nuit morne, insensible et lointaine,
Revenaient jusqu'à moi la vie et la clarté.

Crois tu donc, ô Passant, qu'au désir de revivre
Ma poussière tranquille, inerte et sans regret,

Renoncant au bienfait de la mort qui délivre,
Dans l'ombre ténébreuse encor palpiterait?

Pourtant, je fus heureux. L'Amour a sur ma bouche
Posé sa bouche ardente, et la gloire à mon front
A tressé de sa main délicate et farouche
Les feuilles du laurier qui couronnent mon nom.

Mais l'heure la plus douce et l'heure la plus tendre
Laissaient une amertume en mon coeur incertain,
Tandis que maintenant je suis là sans attendre
Le retour de la nuit et l'éveil du matin.

Que le jour généreux ou que le soir morose
Apportent aux mortels la joie ou la tourment
Qu' importe a celui-la dont la cendre repose
Dans l'urne, sous le marbre et sous l'oubli pesant!

C'est pourquoi ni ton pas, ni ta torche brulante,
Ton geste, ni ta voix qui m'appelle tout haut
Ne feront tressaillir ma paix impatiente
O visiteur, qui viens t'asseoir sur mon tombeau.

Quand bien même ta main, pieuse en son outrage
Romprait le bronze dur et le gond arraché,
Et si du fond de l'ombre, ô tendre, ô cher visage,
Je te reconnaissais, Amour, sur moi penché?

De tweede afdeeling van het boek heet ‘En marge de Shakespeare’. Deze verzen lijken mij verreweg de minst belangrijke van het geheele boek. Ik houd niet van paraphrases van Shakespeare, zelfs niet al zijn zij van iemand als de Régnier. Erkend zij evenwel, dat de verzen - afgezien van dit bezwaar - goed zijn. Maar het is geen belangrijk werk.

De derde afdeeling is misschien wel de schoonste van het geheele boek. Zij heet: ‘Le Miroir des Amants, suivi de Sept Estampes Amoureuses.’

Le Miroir des Amants. Alle vreugden en al het lijden van geliefden weerspiegelen in deze gedichten, maar hoe puur, hoe gezuiverd van alle bijkomstigheden. Daar is alles, zoo bekend en vertrouwd, zooals wij het allen zelf hebben meegemaakt en zooals al de geslachten voor ons het kenden.

Daar is ‘Le Bonheur’ dat nog eens de overoude waarheid komt verkondigen, dat liefde meer is dan roem en macht; daar is ‘L'Exhortation’, dezelfde die Ronsard aan Helene deed. Maar evenzeer als deze oude gevoelens steeds voor ieder mensch weer nieuw zijn, evenzeer vindt de Régnier hier zijn eigen en dus weer nieuwe toon om ze uit te zingen.

En dan komen de ‘Sept Estampes Amoureuses’, waarvan de eerste vijf voor mij de schoonste gedichten uit den geheelen bundel zijn. Namen uit oude legenden hebben deze vrouwen, en er is werkelijk iets legendarisch, iets wat zoo lang geleden is, dat het eeuwig is geworden, om deze vrouwen heen. Deze gedichten zijn te lang om hier te citeeren. Maar moet men niet een zéér groot dichter zijn om strophen te schrijven als deze:

> Mais lorsqu' entre ses bras on la serre et l'étreint
> La caresse importune en son esprit n'éveille
> Que l'écho monotone, ennuyeux et lointain
> De quelque autre caresse, a celle la pareille;
>
> C'est pourquoi, sans tendresse hélas! et sans désir,
> Sur ce lit insipide ou sa beauté la couche
> Elle songe a la mort et s'apprête au plaisir,
> Lasse d'etre ce corps, ces membres, cette bouche...

Deze gedichten zijn van een fijnheid van gevoel en een volmaaktheid van uitdrukking zooals zelfs de Régnier niet beter heeft bereikt.

De vierde afdeeling heet: ‘Le Médaillier’, en bestaat geheel uit sonnetten. Ook deze gedichten zijn zeer schoon, ofschoon niet zoozeer als de Sept Estampes Amoureuses. Misschien komt dit, omdat zich in deze verzen sterk een invloed doet gevoelen, n.l. die van José Maria de Hérédia. Men moet weliswaar, bij een dichter van de beteekenis van de Régnier, zeer voorzichtig zijn met te spreken van beïnvloeding, omdat men zoo licht invloed en verwantschap verwart. Maar in dit geval mag men wel van een onmiskenbaren invloed spreken, hetgeen de dichter trouwens zelf bekent, waar hij zegt:

O mon maitre, j'essaie, a mon souffle incertain
De retrouver ta voix sur ma flute fragile.

Het zijn korte beelden van een weifellooze plastiek, reisherinneringen en klassieke idyllen. Een van deze laatsten neem ik hier over; de invloed der *Trophées* is erin onmiskenbaar.

Le Salaire

Tout le jour, sur le flot du changeant Hellespont
Qui tantôt veut la rame et tantôt la voilure,
Pecheur, fils de pêcheurs, il a, sans un murmure,
Relevé les filets et lancé le harpon.

Au soleil, la sueur lui coula du menton;
Plus d'une fois l'écaille écorcha sa peau dure,
Mais dans sa barque, au soir, s'entassent la silure,
La sole, le turbot, le rouget et le thon.

La nuit tombe. Il revient au port; la brise est fraîche.
Il songe qu'à son poids on lui paiera sa pêche
D'un bon prix qui bientot sonnera dans sa main,

Et dans le ciel, il voit, luisante et métallique,
Deja, comme un salaire a son travail marin,
Une lune d'argent se lever sur Cyzique.

Ik zeide het reeds: de invloed van de Hérédiade is hierin onmiskenbaar. Maar men vergete niet, dat, om zóó te kunnen navolgen, men reeds een goed dichter moet zijn.

De bundel eindigt met een langer gedicht, in terzinen geschreven: ‘Don Juan au Tombeau’, een uitbeelding van deze bekende figuur, die waardig naast die van Molière en Baudelaire kan staan.

Als de monniken, bij het graf van Don Juan, zich verwonderen, ja zich vertoornen, dat het lichaam van dezen ergsten der zondaars zelfs na den dood nog zóó schoon blijft, neemt de dichter de verdediging van Don Juan op zich en zegt:

C'est que rien ne le put, o môines, assouvir,
Et qu'il fut, par son ame anxieuse et mouvante,
Une incarnation de l'Eternel Desir.

Den avond van dien dag komen drie vrouwen, zij, die het meest door Don Juan hebben geliefd en geleden, naar zijn graf. Zij meenen een gestalte te zien, die de grafsteen bij den ring grijpt en van het graf trekt. En, als dit gebeurd is, staat op den steen en glimlacht tot hen

> Un Ange aux ailes d'or et pareil à l'Amour.

J.C. BLOEM.

Au Fond des Yeux. Petits Poèmes en Proses, par Jean de Bère, Préface d'Edouard Schuré. Paris 1911.

Er zijn sommige al-omvattende denkbeelden die de eeuwen overleven en altijd weer menschen bezielen tot nieuwe uiting. Uit zulk een heeft Jean de Bère zijn *Au Fond des Yeux* geschreven.

Dat de menscheziel van een gesternte stamt, waarheen ze terugreist, en in haar lichaam balling op aarde is, - dat zij, gelijk geboren met een zusterziel, een weerhelft, zonder welke ze zich onharmonisch voelt, die zoekt, om met haar de reis te vervolgen, - dat zij, even beducht voor den Afgrond als verlangend naar de Ster, droomen en schijnen schept als haar beschutting tegen de harde werklijkheid, maar vruchteloos, - en dat, wanneer alle droomen door de werkelijkheid gebroken zijn, zij naakt, en alleen met de onvergankelijke herinneringen van haar verleden leven, tot haar geboorte-oord weerkeert: - dit is een gedachte, in alle tijden opnieuw beleefd en uitgesproken, en nu ook door Jean de Bère.

Zij is bij hem verbonden met die van de weder-belichaming. Niet door één, maar door meer levens, beweegt zich de ziel naar haar einddoel.

Het boekje wordt voorafgegaan door een goede *Préface* van Edouard Schuré: opmerkingen over aard en oorsprong van wat de Franschen *poème en prose* noemen, en een inlich-

tende bespreking van Jean de Bère en zijn arbeid. Van *Au Fond des Yeux* zegt hij dat daarin de aandoeningen doorleefd en werkelijk zijn. De waarde van deze kleine opstellen ligt dan ook hierin dat de vormen van de algemeene gedachte gevoeld worden als de uitdrukking van een persoonlijk leven. Zoo ontleent een ornamentiek van tot hoogste simpelheid herleide figuren haar macht aan de ontroering en den werkelijkheidszin die, door strengste styleering en grilligste verwikkeling heen, zich gelijk blijven onder de hand van een gevoelig teekenaar.

Als voorbeeld geef ik het volgende:

Deux Ames.

Les rivières de leurs destinées se sont jointes et leurs flots melés coulent vers l'Inconnu.
L'Une se laissait aller au fil de l'eau; Elle glissait avec un sourire parce que les rives étaient belles et que tout lui paraissait facile.
Et ses yeux étaient pleins de joie.
Quand des roches barraient sa route, le courant les contournait et Elle passait à côté, sans se blesser.
Jamais aucun souci ne troublait sa sérénité pure. Hier tout avait bien été, aujourd'hui, tout allait bien; pourquoi tout n'irait-il pas bien demain?
Au loin brillait l'Etoile, et Elle regardait l'Etoile, et se réjouissait de la voir.

Et quand les courbes de la rivière la lui faisaient perdre de vue, Elle restait sereine, parce que toujours Elle avoir retrouvé l'Etoile de l'autre côté de la courbe et qu'Elle pensait qu'il en serait toujours de même.
L'Autre suivait auprès d'Elle la riviére des destinées.
Mais quand les courbes de la rivière menacaient de lui cacher l'Etoile, l'Autre luttait contre le courant et le coupait pour avoir toujours l'Etoile devant les yeux.
Alors le courant la jetait contre les roches et Elle se blessait; et quand Elle rejoignait sa compagne de l'autre côté de la coube, Elle était toute meurtrie des obstacles surmontés au passage, et toute palpitante de l'angoisse qu'Elle avait eue de ne plus retrouver sa compagne au dela de la courbe.
Et pendant des jours, pendant des mois, pendant des années meme, toutes deux suivèrent ainsi le fil de leurs destinées.

Mais un jour, il y eut une grande courbe, et l'Une perdit de vue l'Étoile et ne la revit plus.
Les rivières de leurs destinées se sont séparées.
L'Une, le courant de son destin l'entraina vers le gouffre, et Elle s'abima dans l'océan d'existence.
L'Autre continua toute seule avec des sanglots, la route ardue vers l'Ètoile.

Jean de Bère is een tweeentwintig-jarig belgisch dichter. Uit het land van Camille Lemonnier, Verhaeren, Maeterlinck, - zegt Schuré. Waarom niet: uit dat van Van Lerberghe? Want niemand zoozeer als hij heeft de belijdenis liefgehad die het beste van dit boekje is: J'aspire.

A.V.

Jozef Israels In Memoriam

Van schilders om u heen waart gij verscheiden
Die melodieën meer dan beelden schiept.
Gij liet door 't grijs de zilvren golven glijden
Waardoor ge in ons de ontroering wakker riept.

Toch waren tal van teere, en koele, kleuren
Verborgen in uw toon en iedre lijn,
Bevallig-wild, poogde of haar mocht gebeuren
Vorm en beweging tegelijk te zijn.

Want wat ge ook waart: scherpzinnig als geen tweede
- Met fel vermaak hieldt ge elk den spiegel voor -
Of deernisvol: uw hart verstond het wreede
Leed - droeg niet eigen ras het de eeuwen door? -

Vóór alles bleekt ge de in uzelf verzaamde,
Die 't leven van uw eigen lichaam nam

Als maat van 't Al en nooit abstrakt beraamde
Maar elk gebaar in 't uwe naderkwam.

Uzelf van al 't gebrekkelijke en kleine
Ontdoend zaagt ge al 't gebrekge en kleine groot.
En nooit vergeet ik 't hel en glansvol schijnen
Van 't open oog dat nu voorgoed zich sloot.

ALBERT VERWEY.

De Franse Romantiek en Théophile gautier
Door
P. Valkhoff.

Tot de belangrijkste boeken die in de laatste tijd over de Franse romantiek zijn verschenen, behoren ongetwijfeld die van de heer Louis Maigron, hoogleraar aan de Universiteit te Clermont-Ferrand. Het eerste van bedoelde werken, Le Romantisme francais et les moeurs, werd door Dr. Prinsen in ‘de Boekzaal’ van Junie j.l. besproken. Dr. Prinsen vindt het een rijk boek, en terecht, want een schat van materiaal, getuigend van de invloed der romantiese dichters en prozaïsten op hun gevoelige tijdgenoten, wordt hier voor het eerst aan het licht gebracht. Maar tegelijk noemt Dr. Prinsen het boek onsympathiek, - en ik ben 't wederom met hem eens - ‘om het burgerlijk, bekrompen zedenmeesterschap, dat de auteur, hoogleeraar aan een fransche hoogeschool, tegenover de kunst meent te mogen aannemen.’ De houding van de heer Maigron komt in veel opzichten overeen met die van Pierre Lasserre, de schrijver van Le Romantisme français. Men kent het heftige boek van Lasserre, één requisitoire tegen Rousseau, die ‘rhéteur despotique’ en zijn geestelike nakomelingen. Onbarmhartig geselt Lasserre de romantiese beweging, die ontwrichting van de menselike natuur, ‘une révolution dans l'économie de la nature humaine civilisée.’ Men heeft aan de kriticus, die de romantiek als ‘wanorde’ veroordeelde, gevraagd wat voor hem dan wel ‘orde’ betekende,

en in de voorrede van een nieuwe druk van zijn werk geeft hij de gevraagde definitie.

Aristoteles en alle klassieke filozofen kennen de orde, zegt hij, die de gevoeligheid aan het intellekt, de verbeelding aan de rede, de affektieve en spontane vermogens aan het reflexieve vermogen ondergeschikt maakt. Die hiërarchiese orde is de *conditio sine qua non* voor juistheid in de ideeën, gepastheid en adel in de hartstochten. De romantiek is omverwerping van die hiërarchie, overheersing van intellekt en rede door gevoeligheid en verbeelding.

Met zijn ideaal van verstandelike orde voor ogen, valt Lasserre de romantiek aan, en hakt onbarmhartig in op groten en kleinen: een dankbare bezigheid, want ziet hij niet overal de vijandige zwakheden: onevenwichtigheid, onzekerheid, vaag gedroom, overgevoeligheid, dweepzucht, ziekelikheid?...Maar, als we het boek sluiten, vol waardering voor zulk een scherpzinnige dialektiek, dan nemen we de werken der smadelik getroffenen zelf ter hand: we lezen de diep-menselike ontroerende zangen van Musset, 'qui sont de purs sanglots;' we laten ons bedwelmen door de beeldenroes van Hugo; we vergeten de realiteit bij het kleurige prozagedicht van Michelet, dat de geschiedenis van Frankrijk heet...en de heer Pierre Lasserre bestaat niet meer voor ons. Zó valt alle dialektiek - hoe vernuftig ook - weg bij de heerlikheid van de kunst.

In een alleraardigst boekje van 118 bladzijden slechts - welk een wonder van zelfbeperking voor een Duitser! - heeft Walther Küchler, sinds korte tijd hoogleraar aan de Universiteit te Würzburg, enige karakteristieken gegeven van Franse romantici, boeiende aangenaam geschreven schetsen.[1)] De laatste hoofdstukken van het werkje zijn getiteld: Abkehr von der Romantik en Pierre Lasserre und die Romantik. 'Zeiten sind unverantwortlich. Die Menschen als Kinder der Zeit sind unverantwortlich. Unverantwortlich in dem Sinne, dasz sie sich vor keinem Richterstuhl abstrakt-normativer Ethik zu verantworten haben. Die Zeit und ihre Kinder wollen aus sich selbst, aus ihren eigenen, innersten Daseinsbedingun-

1) Französische Romantik von Walther Küchler. Heidelberg 1908. Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.

gen, aus ihren Nöten und Erfordernissen beurteilt werden.'

Zo bestraft Küchler Pierre Lasserre, en niet minder treffend bestraft Prinsen Louis Maigron, wiens houding tegenover de romantiese buitensporigheden hij vergelijkt met die van meester Pennewip tegenover de roverzang van Woutertje Pieterse. Maar dankbaar moeten we zijn voor de rijkdom van onbekende dokumenten, die de professor van Clermont-Ferrand bijeengaarde en rangschikte. Is er b.v. iets interessanters denkbaar dan die uit vergeelde brieven samengestelde roman van de fabrikantsvrouw die verliefd werd op de geestdriftige employé van haar nuchtere man? Liefdevlammen, aangewakkerd door de storm van hartstocht, opvlagend uit George Sand's aanbeden boeken: de brieven der geliefden schijnen ten slotte eigen bladzijden van Indiana, Lélia en Jacques.

Maar haar vijfjarig zoontje verdrinkt in een put, en een dag later wordt de employé een arm afgerukt door een machine, en hij sterft. De inkeer komt. De bijna voor de 'goddelike' passie bezweken vrouw wordt een zondares vol wroeging, en tegelijk een zieleredster voor anderen. Overal ziet zij morele gevaren bij bloedverwanten en vrienden en waarschuwt er tegen, zoals blijkt uit haar dagboek en brieven. 'Je suis comme la baguette de coudrier entre les mains des chercheurs de sources, les sources de mal m'attirent.' Vooral waarschuwt ze tegen George Sand, wier verderfelike invloed zij overal begint te zien, die ze 'l'infâme' noemt.

'Die Menschen als Kinder der Zeit sind unverantwortlich.' En dit is de tijd van geestesontspanning, van reaktie na de geweldige aktie van revolutie en keizertijd. Lees in Servitude et Grandeur militaires van Alfred de Vigny waarvan de schrijver als knaap en zijn medescholieren vervuld waren: Vers la fin de l'Empire, je fus un lycéen distrait. La guerre était debout dans le lycée, le tambour étouffait à mes oreilles la voix des maîtres, et la voix mystérieuse des livres ne nous parlait qu'un langage froid et pédantesque. Les logarithmes et les tropes n'étaient à nos yeux que des degrés pour monter à l'étoile de la Légion d'honneur, la plus belle étoile des cieux pour des enfants'.

En toen de geweldige teleurstelling na de val van Napoleon! In plaats van krijgsrumoer en krijgsroem het ijdele gedruis

van exercitieën en parades. Het Champ de Mars vervangt Jena en Austerlitz. De energie, die niet kan worden uitgeleefd in oorlogsdaden, zoekt zich een uitweg in liefdesavonturen, straatgevechten, nachtelike schandalen, schouwburgopstootjes, of...overpeinzingen en dromerijen.

Veel eerzuchtigen worden priester, want op de priester van de Restauratie is de macht van de Napoleontiese soldaat overgegaan. Julien Sorel, de held van Le Rouge et le Noir, die ‘le Mémorial de Sainte-Hélène’ en ‘les Bulletins de la Grande Armée’ las en herlas, ziet dat in, en hij, de eerzuchtige timmermanszoon, die niets gelooft, leert, om aan zijn pastoor te behagen, het Nieuwe Testament in het latijn van buiten, en wil priester worden van het ogenblik dat hij in Verrières de invloed van de geestelikheid heeft leren kennen.

In het kostbaar dokument van romanties voelen en denken, La Confession d'un enfant du siècle van Alfred de Musset, vinden we die ontreddering der geesten geschilderd. ‘Alors s'assit sur un monde en ruines une jeunesse soucieuse. Tous ces enfants étaient des gouttes d'un sang brûlant qui avait inondé la terre, ils étaient nés au sein de la guerre, pour la guerre. Ils avaient rêvé pendant quinze ans des neiges de Moscou et du soleil des Pyramides. Ils n'étaient pas sortis de leurs villes; mais on leur avait dit que, par chaque barrière de ces villes, on allait à une capitale d'Europe. Ils avaient dans la tête tout un monde, ils regardaient la terre, le ciel, les rues et les chemins; tout cela était vide, et les cloches de leurs paroisses résonnaient seules dans le lointain.’....‘Un sentiment de malaise inexprimable commenca donc à fermenter dans tous les jeunes coeurs.’ Voeg daarbij de invloed van René's désespérance, van Lamartine's melankolie, van Byron's donkere vertwijfeling, en het is verklaarbaar dat er bij velen een geestestoestand ontstaat, die aan alles twijfelt behalve aan het goddelike, providentiële karakter van de hartstocht.

Als God het wil, ontmoeten de uitverkoren zielen elkaar ondanks alle beletselen van huwelik en maatschappij. In mystieke geëxalteerde bewoordingen verheerliken Musset en George Sand de passie.

‘Ange éternel des nuits heureuses, qui racontera ton silence? O baiser! mystérieux breuvage que les lèvres se versent

comme des coupes altérées! ivresse des sens, ô volupté! oui, comme Dieu, tu es immortelle!'....Zo vangt een hoofdstuk aan van de roman van Musset, en in Junie 1834 schreef hij aan George Sand: 'Il n'en faut pas douter, George, il y a des *révélations*. Saint Augustin est, à mes yeux, l'homme le plus vrai qui ait existé. J'ai nié et je crois "voilà tout le mystère"; la foi en quelque chose, un but - un triangle lumineux placé à la voûte de ce temple qu'on appelle le monde.' In La Confession d'un enfant du siècle, waarvan verscheiden zinnen bijna woordelik zijn overgenomen uit de brieven van Alfred aan George - had hij die brieven niet teruggevraagd, toen hij 't plan opvatte om het boek te schrijven dat hun beider geschiedenis zou zijn: je voudrais te bâtir un autel, fût-ce avec mes os, - in die Confession vinden we de geloofsdriehoek terug. Daar zegt Desgenais, de vriend van Octave: 'L'amour, c'est la foi, c'est la religion du bonheur terrestre; c'est un triangle lumineux placé à la voûte de ce temple qu'on appele le monde.' Blijkt uit deze vernieuwde uitdrukking niet duidelik, hoezeer Musset het geloof met de liefde, of beter: de hartstocht, vereenzelvigde?

Als geniale mensen zó 'kinderen van hun tijd' waren, hoe zouden het dan het dan niet zijn de ontvankelike fabrikantsvrouw en haar aanbidder, die de dubbele invloed ondervonden van tijdgeest en lektuur? Hoe zouden zìj niet struikelen in hun verblinde loop, als de 'amants de Venise' zelfs neergestort waren in de Icarus-vlucht van hun bovenmenselike liefde?

De grote verdienste van Lasserre is, dat hij heeft ingezien dat de romantiek geen modebeweging van omstreeks 1830 was, maar een kultuurstroming, die reeds bij Rousseau begint. Maar had hij, dat inziende, vóór de verschijnselen te veroordelen, niet in de allereerste plaats het waarom ervan, de diepere oorzaken, moeten opsporen en verklaren?

Indien het waar was, dat de romantiek slechts een desorganisatie is, dan zou men moeten aannemen dat in de kultuur van de achttiende eeuw en in die van het begin der negentiende aanvankelik de schoonste harmonie heerste. Wij weten wel beter. De romantiek was een noodzakelike bevrijding van de menselike ziel, die zich ontworstelt aan de heer-

schappij van verstand en konventie. Er zijn begrippen die krachtig gevoeld worden door hun negatief karakter. In naam van de Natuur, zeer innig gevoeld als ontkenning van verstarde maatschappelike en menselike wetten, gebruiken, ideeën, vormen, bevrijdt zich de sociale en de morele mens. Het gemoed herovert triumferend zijn rechten. Maar de romantiek is geen plotselinge omkeer geweest. We zijn al begonnen Rousseau de eerste Franse romanticus te noemen, en zelfs vinden we zijn meest eigenaardige eigenschappen, zij het in mindere mate, bij schrijvers vóór hem. Heeft niet de abbé Prévost, door zijn Manon Lescaut, zijn frivole lezeressentijdgenoten tranen doen storten van mededogen over de droeve slachtoffers van een onuitroeibare passie, en daarmee het eerst - ik wil de Princesse de Clèves vergeten - de hartstocht doen kennen als een ernstig gevoel, waardig het leven en een roman te vullen? Heeft niet dezelfde Prévost, vóór Jean Jacques de terugkeer zou prediken tot de alleenzaligmakende Natuur, zijn held Cleveland het geluk laten hervinden ver van de ontaarde en ontaardende beschaving, als wetgever van een Indianenstam? Is de vereenzelviging van de Liefde met de Deugd, die eenmaal de hartstocht als souverein over het menschelik doen en laten ten troon zou heffen, een vondst geweest van Jean Jacques, of vinden we die vereenzelviging reeds bij de schrijver van Clarisse Harlowe en Pamela, in de tranenwekkende toneelstukken van Nivelle de la Chaussée en Diderot?

Maar Jean Jacques is het geweest, die het eerst door zijn laaiende geestdrift, als een fakkel warende door eigen en vreemd land, overal de schroeiende gemoederen tot ontvlammen bracht.

Het verdorrende en verkillende rationalisme had moedeloosheid gewekt, noodzakelik gevolg van eeuwig kritiseren en afbreken zonder opbouwen, de voze maatschappij leek onherstelbaar ziek, - geen uitkomst scheen denkbaar voor de mens aan wie men verboden had te geloven en die geloven wilde, - maar daar verschijnt iemand die op onweerstaanbaar meeslepende wijze het geneesmiddel aanwijst, dat de kranke maatschappij en het kranke individu genezen zal. Hij wijst op de louterende werking van de onbedorven,

door goddelike adem bezielde natuur, op de rechten van het gemoed dat louter natuur is, hij wil dat men geloven zal in de Almacht zich openbarend in 's mensen gemoed en daarbuiten, regelrecht gaat hij in tegen de wereldse materialistiese encyclopedisten. En verrukt, bedwelmd door die tovertaal gaat de tijdgenoot weer dwepen en geloven, het gevoel verdringt het verstand: de romantiek is geboren. De mens komt wederom met zijn gemoed te staan tegenover de natuur en de liefde, en laat die zonder ironie, zonder twijfel, op zich inwerken. ‘Le propre de l'homme sain est l'harmonie des réactions avec les impressions, des idées avec la réalité’, zegt Lasserre. Harmonie tussen idee en werkelikheid maakt de gezonde mens. ‘Die Gesundheit des Philisters’, zegt Küchler terecht. Was Alfred de Vigny harmonies ‘gezond’ geweest, had hij niet gepeinsd voortdurend over het waarom van het menselik lijden, de menselike onvolmaaktheid, we bezaten nu geen Moïse en geen Mont des Oliviers. Maar hij streefde naar die harmonie, en zijn rusteloze zoeken inspireerde hem de schone zangen die wij kennen.

Niet als kunstbeweging is de romantiek begonnen, maar uit de veranderde maatschappij en de veranderde enkeling zou op den duur een nieuw kunstbegrip geboren worden.

Zo J.J. Rousseau een kunstenaar is nu en dan, dan is hij het door zijn welsprekendheid, door zijn geestdrift, door zijn warme vervoering, door zijn bedwelmende lyriek. Maar Rousseau staat nog aan het begin van een nieuwe tijd. Hij kent nog niet de kunst, die mens en heelal beziet terwille van de schoonheid alleen. Zijn taal is dan ook nog te algemeen, het persoonlike uit zich bij hem meer door het ritme dan door het eigenaardige woord; nòch kleurvol nòch beeldend is zijn stijl.

De eigenlike romantiese kunstenaar werd met Chateaubriand geboren. Hij en André Chénier - wiens gedichten in 1819 verschenen - hebben door hun liefdevolle en kunstige beschrijving van de uitwendige wereld, door hun zorg voor stijl en vorm, de Franse romantiek de wegen der kunst doen opgaan. Met welk een opgetogenheid wordt de bundel van Chénier begroet door Hugo en Sainte-Beuve! Hugo be-

wondert bij hem ‘la trivialité dans la grandeur’, ‘la flexibilité du style’, ‘la manière franche en large des anciens’; hij vindt bij Chénier overal ‘l'empreinte de cette sensibilité profonde sans laquelle il n'est point de génie, et qui est peutêtre le génie elle-même’. Want: Qu'est-ce, en effet, qu'un poète? Un homme qui sent fortement, exprimant ses sensations dans une langue expressive’.[1] Zó schrijft de zeventienjarige Hugo, en later is Sainte-Beuve in zijn Pensées de Joseph Delorme niet minder opgetogen. Hij stelt de artistieke litteratuur tegenover de filozofiese, Chénier tegenover Madame de Staël, die vindt dat het innige gevoel alléén de dichter maakt, die in de l'Allemagne het moeizaam arbeiden aan ritme en rijm voorstelt als een gevaar voor de poëzie...En in zijn studie over de romantiese dichters zal later Théophile Gautier de ganse nieuwere dichtkunst laten voortkomen uit de poëzie van Chénier, zelfs de Méditations van Lamartine, niet bedenkend dat de meeste daarvan vóór 1819 geschreven zijn.

Het is de liefde voor de uitwendige wereld, die de romantiek gered heeft van een ondergang door wroetende zelfontleding.

In het verlangen naar een rijker verbeeldingskunst, weeldriger onderwerpen, expressiever kleuren en lijnen, wendde men de blik naar het verleden of naar vreemde landen. Sainte-Beuve vindt een voorganger in Chénier, maar ook in de Pléiade; Gautier voelt zich aangetrokken tot de bohêmedichters van de XVIIe eeuw, Scarron, Théophile de Viau, Cyrano; de middeleeuwen komen in de mode, de ‘mâchicoulis’ en de ‘cathédrale gothique’ zijn aan de orde van den dag; Hugo fantazeert over ridders en troubadours, en schept zich later een denkbeeldig, al te kleurig Turkije en Griekenland.

Bij sommige van de romantiese dichters bestond die liefde voor de uitwendige wereld bijna niet. Ik denk aan Lamartine en Alfred de Musset. Lamartine is geen ‘visuel’, werkelik pittoreske verzen zijn bij hem zeldzaam. In de Commentaire van zijn eerste Harmonies zegt hij zelf: ‘La poésie pleure bien, chante bien, elle décrit mal.’ Musset's oordeel over

1) Victor Hugo. Littérature et philosophie mêlées. Journal d'un jeune Jacobite de 1819.

dichterschap en dichterlike vorm, kennen we uit het gedicht Après une lecture. ‘Raturer et barbouiller’, ‘ravauder l'oripeau qu'on appelle antithèse’, ‘se mettre à la gêne,’ dat alles geeft niets, ‘le dernier des humains est celui qui cheville’, en men mag zelfs ‘la rime et sa molle harmonie’ versmaden, als men maar bidden en wenen kan, als men maar ontroering wekt. Geen wonder dat Leconte de Lisle, voor wie de plastiek van het vers zulk een betekenis zou krijgen, in 1841 reeds, in een dagboek, aan Lamartine, na lezing van diens Jocelyn, verwijt, dat hij in plaats van ‘la douce et gracieuse peinture que comportait un tel sujet’ een ‘vague prétentieux’ heeft gegeven, en in hetzelfde dagboek Musset karakteriseert als ‘poète médiocre, artiste nul’. In zijn opstellen over kunst zal straks Baudelaire tegenover de door Musset verheerlikte driften, de hartstocht en de bezieling, de aspiratie stellen naar een hogere schoonheid, de schoonheid der aardse dingen in 't Hemelse licht bezien. In zijn Salon de 1845 spreekt hij atkeurend over een schilderij van Boulanger: Voilà les dernières ruines de l'ancien romantisme - voilà ce que c'est que de venir dans un temps où il est recu de croire que l'inspiration suffit et remplace le reste, voilà l'abîme où mène la course désordonnée de Mazeppa.....[1)]

Naast die steeds toenemende liefde voor de schoonheid der uitwendige wereld en een daarmee gepaard gaand streven naar schoonheid van uitdrukking, moet als oorzaak van het verdwijnen van overgevoeligheid en op de spits gedreven zelfontleding zeer zeker ook genoemd worden de invloed van de burgerlike neigingen in de Louis-Philippe-periode.

De zeden maken gedeeltelik de litteratuur - c'est le printemps qui fait pousser les petits pois, zegt Gautier in de voorrede van Mademoiselle de Maupin. Balzac, Sandeau, Sue, en later Ponsard, Scribe, Augier, Dumas fils, Octave Feuillet, vertonen ons andere helden en heldinnen dan de opstandige noodlotsfiguren der romantiese drama's en romans. Monsieur Poirier zal tenslotte Ruy Blas vervangen.

De Saint-Simonisten, Lamennais en zijn aanhangers, republikeinen, socialisten, wijzen op het sociale karakter van de kunst,

1) Baudelaire. Curiosités esthétiques.

op de roeping die de kunstenaar heeft te vervullen. Pierre Leroux richt in 1831 een dringend ‘Appel’ tot de kunstenaars, in de pas gestichte Revue encyclopédique, waarin hij de dichters aanspoort hun tijd goed te begrijpen, en zich door de geest daarvan te laten inspireren. Aan de poëzie van Hugo ontbreken, volgens Leroux, ‘het geloof, de hoop en de liefde’. In zijn Esquisse d'une philosophie (1840) noemt Lamennais ‘l'art pour l'art’ ‘une absurdité’. De onnutte kunst, de kunst zonder morele of sociale bedoeling, is waardeloos. De kunstenaar moet zich niet isoleren. ‘Le vieux monde se dissout,...la religion de l'avenir projette ses premières lueurs sur le genre humain en attente et sur ses futures destinées: *l'artiste en doit être le prophète*’.[1)]

Een tijdlang voelt Hugo zich inderdaad zulk een sociaal dichter, en Lamartine kondigt zijn Jocelyn aan als eerste deel van een ‘épopée humanitaire’. George Sand komt onder de invloed van Lamennais en Pierre Leroux, die haar van het romanties individualisme bekeren tot de sociale kunst. In November 1841 richt zij met Pierre Leroux de Revue indépendante op, die het hoofdorgaan wordt van de aanhangers der nieuwe kunstrichting.

De revolutie van 1848 is een laatste waarschuwing voor hem die nog mocht menen, dat een geïsoleerd gevoelsleven de bedoeling van dit aards bestaan zou zijn.

Zo werkt alles er toe mee om een eind te maken aan de gevaarlike overdrijvingen van een noodzakelike en schone reaktie: opbloei van gevoel ontaardend in abnormale uitwassen, een verbeeldingsroes die verkrankt in een ijlende koorts, zelfontleding die verfijnt tot vlijmende zelfpijniging, instinktieve driften tot leiders verkozen van het zedelike leven, overmatig dwepen met exotiese kunst en natuur, ziekelike heimwee maar een al-te-schoon gedacht verleden.

Niet dat we van dat alles niets meer bemerken bij de neo-romantici, Gautier, Banville, Leconte de Lisle, Baudelaire, Flaubert, de Goncourts. Wie hun werken, maar vooral hun brieven en dagboeken kent, weet hoe menigmaal zij tegen

1) Zie Albert Cassagne. La théorie de l'art pour l'art en France chez les derniers romantiques et les premiers réalistes.

het bekoorlike ‘romanties monster’ hebben gevochten. Lees van de brieven van Flaubert aan Louise Colet de gedeelten, waarin hij niet over zijn litteraire arbeid spreekt. Is het niet alsof we de door hem gesmade Musset horen in diens brieven aan George Sand?[1)] Flaubert kende de gevaren van het monster, dat ook hem dikwels besprongen had. Emma Bovary valt als slachtoffer der sentimentaliteit, en Frédéric Moreau gaat onder, omdat hij van de hartstocht alles geëist heeft: litteraire inspiratie, energie, geluk.

Vinden we in de liefde voor het macabere en bizarre bij Baudelaire niet veel van de romantiek terug? Herinneren niet vele der Fleurs du Mal aan de Comédie de la Mort van Théophile Gautier? Is de gedachte van de dialoog tussen Le ver en La trépassée uit laatstgenoemde bundel niet dezelfde als die van het bekende gedicht La Charogne? Is de liefde der neo-romantici voor oosterse kleuren, voor exotiese landschappen, niet reeds in kiem aanwezig bij Chateaubriand, Hugo en anderen? Bijna alle neo-romantici bezochten de zuidelike of oosterse landen en brachten de gloed ervan over in hun reisbeschrijvingen en ander werk. Baudelaire werd jong uitgezonden om een zeereis te maken, zag Indië, Bourbon, Mauritius, Madagascar, en de herinnering aan die reis vergezelde hem zijn gehele leven als een ‘éblouissement splendide’. La vie intérieure en Parfum exotique getuigen er van. Leconte de Lisle was op het eiland Bourbon geboren en keerde er in 1843 tot 1845 terug. Flaubert bezocht Griekenland, Constantinopel, Syrië, Egypte, Algerije, Tunis, en gaf de verrukkingen die hij er ondervond, weer in zijn brieven[2)]. Théophile Gautier, die, volgens eigen verklaring, zich Rus in Rusland en Spanjaard in Spanje gevoelde, bezocht, behalve die landen, Algiers, Constantinopel, Griekenland. De Goncourts, die beminnaars van Japanse kunst, hadden noord-Afrika bereisd.

Théophile Gautier zegt tot de Goncourts: ‘Nous ne sommes pas Français, nous autres, nous tenons à d'autres races. Nous sommes

1) De door hem gesmade Musset: ‘Musset n'a cru ni à lui, ni à son art, mais à ses passions.’ (Uit een brief van Flaubert).
2) ‘Je me fiche une ventrée de couleurs, comme un àne s'emplit d'avoine.’

pleins de nostalgies'[1]. Hij noemt de Goncourts, Flaubert en hemzelf 'des malades'. 'Ce qui nous distingue, c'est l'exotisme.'[2]

Zij allen vragen aan de kunst wat Musset tevergeefs aan de hartstocht had gevraagd.

Verbeeldingskoortsen, pijnigende zelfontledingen, eenzaamheid en somberheid, wij vinden dat alles terug bij de neo-romantici, maar al die zaligheid en al dat lijden, het is voor en door de niet-menselike geliefde, de als een godheid aanbedene, de Schoonheid.

Een van die merkwaardige schoonheidsaanbidders, die aan hun idool alles ten offer brachen, is Théophile Gautier geweest, wiens centenaire de 31ste van de Augustusmaand zal gevierd worden.

Gautier vormt als 't ware de trait d'union tussen de eerste romantici en de volgende generatie. Als jongeling was hij de bewonderende leerling van Hugo, de vriend van Gérard de Nerval, op rijper leeftijd zou hij de vriend van de Goncourts worden, de vriend en leermeester van Baudelaire, die zijn Fleurs du mal aan hem opdroeg: 'au poète impeccable, au parfait magicien ès lettres francaises'.

Als achttienjarige rapin uit het atelier van Rioult neemt hij deel aan de beroemde romantiese veldslag, die de première van Hernani heet. Schildknaap van de grote Meester, tart hij de klassieken-vereerders, de grisâtres, met zijn wambuis van kersrood satijn, zijn lichtgroene pantalon, waarover een band van zwart fluweel. Menigeen die nooit een regel van Gautier gelezen heeft, weet dat hij een gilet rouge gedragen heeft bij de eerste voorstelling van Hermani. 'Als een vonk zal dat vest - dat geen vest was - nog schitteren', zegt hij in zijn aardig verhaal La légende du gilet rouge, 'als alles rondom mijn persoon duisternis geworden is.' De vriend en bewonderaar van Hugo en Gérard de Nerval publiceerde al spoedig een bundeltje Poésies, dat in de Juliedagen van 1830 verschenen, geheel onopgemerkt bleef. Langzamerhand

1) Journal des Goncourt, 23 août 1862.
2) Journal, 23 novembre 1863.

verwaarloosde Gautier de schilderkunst, en gaf een nieuwe uitgave van zijn gedichten, waaraan hij toevoegde Albertus ou l'âme et le péché, légende théologique.

Wat reeds treft in de eerste gedichten van Gautier, is de eigenschap die hij zijn gehele leven zal behouden, de zin voor de uitwendige wereld, voor lijnen en kleuren, de eigenschap van de schilder. Die eerste gedichten zijn voor het grootste deel kleine schilderijtjes of etsjes, voorstellend een middeleeuws kasteel, een moeras, een libel, een hagedis die zich stooft in de zon, of een simpel vergezicht, een landschap met een olm en een waterplas op de voorgrond en Parijs in de verte. De liefdevolle glimlach waarmee hij de natuur bekijkt en tracht na te tekenen, die behoefte om te etsen met de pen, geven onmiddellik iets aparts aan deze jonge romanticus temidden van zijn geëxalteerde tijdgenoten. Een indruk van ‘anders’ zijn, die niet wordt weggenomen door het fantastiese onderwerp van het gedicht Albertus: een heks die als schone vrouw een schilder-musicus verleidt, en tenslotte weer in heks gemetamorfozeerd, hem meevoert naar een heksensabbat. Niets is minder satanies dan dit poëem van heksen en duivels, dat alleen de aandacht verdient door de aardige kleurige schilderingen, kunstige opsommingen van de barokke ingrediënten der heks of een verdienstelik in woorden getransponeerd Vlaams interieur van Ostade of Teniers.

Spelen met de romantiese lievelingsideeën deed de jeugdige Gautier ook in de Jeunes-France, een reeks van ‘contes goguenards.’ Met geestige humor, met speelse scherts, beschrijft hij in die novellen de romantiese buitensporigheden. Men leze het verhaal van Daniel Jovard, de brave koopmanszoon en Voltaire-vereerder, die door een volbloed Jeune France bekeerd wordt tot vurig romanticus. Ziehier een staaltje van de poëzie van Daniel vóór zijn bekering:

> Quel saint transport m'agite, et quel est mon délire!
> Un souffle a fait vibrer les cordes de ma lyre;
> O Muses, chastes soeurs, et toi, grand Apollon, etc.

En na zijn bekering:

> Par l'enfer! je me sens un immense désir
> De broyer sous mes dents sa chair, et de saisir,

Avec quelque lambeau de sa peau bleue et verte,
Son coeur demi-pourri dans sa poitrine ouverte.

Hoe kurieus is het type van Elias Wildmanstadius, ‘l'homme moyen âge’, die zich met zijn middeleeuwse ziel in de negentiende eeuw misplaatst voelt als een wilde van de boorden der Orinoco in een ‘cercle de fashionables parisiens’. Voor de Jeune-France die de poëzie uitsluitend zochten in een ver verleden of ver van huis, zijn deze wijze woorden bestemd: ‘Je te le dis, ô mon ami, la poésie, toute fille du ciel qu'elle est, n'est pas dédaigneuse des choses les plus humbles; elle quitte volontiers le ciel bleu de l'Orient, et ploie ses ailes dorées au long de son dos pour se venir seoir au chevet de quelque grabat sous une misérable mansarde; elle est comme le Christ, elle aime les pauvres et les simples, et leur dit de venir à elle. La poésie est partout: cette chambre est aussi poétique que le golfe de Baya, Ischia, ou le lac Majeur, ou tout endroit réputé poétique; c'est à toi de trouver le filon et de l'exploiter.’

Ik citeer uit een ‘longue tartine’, die in een der verhalen, Celle-ci et celle-là, een verstandige vriend opdist aan de dichter Rodolphe, die het liefdesgeluk meent te kunnen vinden niet dan bij exoties-schone vrouwen.

De zin die ik aanhaalde is een proefje van de stijl waarin het eerste prozawerk van Gautier geschreven is. Als stylist is hij reeds volkomen zichzelf. Die schoonheid van vorm zal zich voortdurend veredelen, en zowel een eenvoudige kritiek in de Moniteur als een uitgebreide roman - Le Capitaine Fracasse b.v. - stempelen tot iets dat de volmaaktheid nabij komt. In deze humoristiese bundel staat een ernstig verhaal over een schilder die aan hallucinaties lijdt. Hoe sober-mooi zijn die hallucinaties van Onuphrius, o.a. zijn levend begraven worden en zijn ontmoetingen met de duivel, uitgebeeld.

De bundel verzen die in 1838 verscheen onder de titel La Comédie de la Mort, toont ons Gautier geheel ontgroeid aan de lichtzinnige dartelheid der jeugd, ontdekt ons de melancholicus verborgen onder de humorist.

Na blijde onbezorgde onwetendheid is zorgenbarende ondervinding gekomen.

Et puis l'âge est venu qui donne la science,
J'ai lu Werther, René son frère d'alliance;
Ces livres, vrais poisons du coeur,
Qui déflorent la vie et nous dégoûtent d'elle,
Dont chaque mot vous porte une atteinte mortelle:
Byron et son don Juan moqueur.[1)]

Dromen bleken leugens te zijn, geloof een ijdel speelding, overal kankert het kwaad.

Een somber pessimisme is de grondtoon van al deze verzen:

Mes vers sont les tombeaux tout brodés de sculptures,
Ils cachent un cadavre, et sous leurs fioritures
Ils pleurent bien souvent en paraissant chanter.

Chacun est le cercueil d'une illusion morte;
J'enterre là les corps que la houle m'apporte
Quand un de mes vaisseaux a sombré dans la mer.

Beaux rêves avortés, ambitions décues,
Souterraines ardeurs, passions sans issues,
Tout ce que l'existence a d'intime et d'amer.[2)]

Wie zal durven verzekeren dat de dood rust brengt?

Peut-être le tombeau n'est-il pas un asile
Où, sur son chevet dur, on puisse enfin tranquille
Dormir l'éternité,
Dans un oubli profond de toute chose humaine,
Sans aucun sentiment de plaisir ou de peine
D'être ou d'avoir été.[3)]

De grote doden, Faust, Napoleon, Don Juan, spreken van hun mislukte leven, van de schipbreuk hunner pogingen op de reis naar het geluk.

Faust, die tevergeefs het waarom? heeft gevraagd aan de wetenschap, ziet nu in dat de liefde meer is dan wat hij heeft nagestreefd:

Un seul baiser, ô douce et blanche Marguerite,
Pris sur ta bouche en fleur, si fraîche et si petite,
Vaut mieux que tout cela.

1) Pensée de Minuit.
2) Portail.
3) La Mort dans la Vie.

Ne cherchez pas un mot qui n'est pas dans le livre;
Pour savoir comme on vit n'oubliez pas de vivre.
Aimez, car tout est là![1)]

Don Juan, de benijde veel-geliefde, betreurt het geluk niet gezocht te hebben in de wetenschap:

N'écoutez pas l'amour, car c'est un mauvais maître;
Aimer, c'est ignorer, et vivre c'est connaître.
Apprenez, apprenez;
Jetez et rejetez à toute heure la sonde,
Et plongez plus avant sous cette mer profonde
Que n'ont fait vos aînés.[2)]

Maar er zijn erger doden dan de zogenoemde.

Toute âme est un sépulcre où gisent mille choses;
Des cadavres hideux dans des figures roses
Dorment ensevelis.
On retrouve toujours les larmes sous le rire,
Les morts sous les vivants, et l'homme est à vrai dire
Une nécropolis.[3)]

Zó de dichter van deze verzen:

Je ne suis plus, hélas! que l'ombre de moi-même,
Que la tombe vivante où gît tout ce que j'aime,
Et je me survis seul,
Je promène avec moi les dépouilles glacées
De mes illusions, charmantes trépassées
Dont je suis le linceul.[4)]

Maar het verlangen te leven en gelukkig te zijn is nog krachtig. En in een vurig gebed smeekt de dichter hem te sparen voor de schoonheid der aarde, voor de kunst die hem lief is. Tot de dood richt hij zich en tot de al-voedende aarde en de levenwekkende zon:

Je suis trop jeune encor, je veux aimer et vivre,
O mort!...et je ne puis me résoudre à te suivre
Dans le sombre chemin;

1) La Mort dans la Vie.
2) La Mort dans la Vie.
3) La Mort dans la Vie.
4) La Mort dans la Vie.

Je n'ai pas eu le temps de bâtir la colonne
Où la gloire viendra suspendre ma couronne;
O mort, reviens demain!

Air vierge, air de cristal, eau principe du monde,
Terre qui nourris tout, et toi, flamme féconde,
Rayon de l'oeil de Dieu,
Ne laissez pas mourir, vous qui donnez la vie,
La pauvre fleur qui penche et qui n'a d'autre envie
Que de fleurir un peul[1)]

Maar op dat krachtige levensverlangen volgt de levensmoeheid, die niets wenst dan rust, onbewogenheid, onaandoenlikheid:

Ne plus penser, ne plus aimer, ne plus haïr,
Si dans un coin du coeur il éclôt un désir,
Lui couper sans pitié ses ailes de colombe,
Etre comme un mort, étendu sous la tombe,
Dans l'immobilité savourer lentement,
Comme un philtre endormeur, l'anéantissement.[2)]

Gelukkig breekt telkens het schoonheidsverlangen als onoverwinnelik triumferend zonnelicht door de nevelen van de smart en de weemoed.

Welk een verheerliking van de kunst in het gedicht A un jeune tribun, gericht tot de jonge vriend die de poëzie voor de politiek ontrouw dreigt te worden, en vooral in Le triomphe de Pétrarque, geïnspireerd door een schilderij van Boulanger, met het rustig-zekere, sober-schone einde:

Sur l'autel idéal, entretenez la flamme,
Guidez le peuple au bien par le chemin du beau,
Par l'admiration et l'amour de la femme;

Comme un vase d'albâtre où l'on cache un flambeau,
Mettez l'idée au fond de la forme sculptée
Et d'une lampe ardente éclairez le tombeau;

Que votre douce voix, de Dieu même écoutée,
Au milieu du combat jetant des mots de paix,
Fasse tomber les flots de la foule irritée.

1) La Mort dans la Vie.
2) Thébaïde.

Que votre poésie, aux vers calmes et frais,
Soit pour les coeurs souffrants, comme ces cours d'eau vive
Où vont boire les cerfs, dans l'ombre des forêts.

Faites de la musique avec la voix plaintive
De la création et de l'humanité,
De l'homme dans la ville et du flot sur la rive.

Puis, comme un beau symbole, un grand peintre vanté
Vous représentera dans une immense toile,
Sur un char triomphal par un peuple escorté.

Et vous aurez au front la couronne et l'étoile!

Wat ons treft in deze verzen, is de ingetogenheid, de soberheid, de zelfbeheersing, en de daarmee gepaard gaande verheven kalmte van ritme, golvend als een zelfbewuste zee.

Het zijn de eigenschappen, die later de verzen van een Leconte de Lisle en een Dierx een schoonheid zullen geven, die herinnert aan de ideale volmaaktheid der Griekse marmerbeelden.

'Zelfbeheersing', de leuze van Gautier, zal de leuze worden van al de neo-romantici. Evenals Leconte de Lisle minachtte hij de 'montreurs du moi', de 'hurleurs'. Overgevoeligheid behoort niet thuis in de kunst. Gautier placht schertsend te vertellen, dat hij door zijn lichaamskracht te ontwikkelen, die lichaamskracht waarop hij zo trots was, de overgevoeligheid had verdreven. Door zes pond schapevlees per dag te eten, door te roeien en te boksen, was de tengere rapin een robuste man geworden, die 's morgens gewekt werd door de honger en tot het ontbijt door gezang het vragend geroep van zijn maag overschreeuwde.[1)] Welke romanticus had van zich zelf durven zeggen, zoals hij het deed in de korte autobiografie die hij voor de Sommités contemporaines schreef: 'Le visage qu'on regarde le moins est son visage à soi?'

Van zijn liefde voor de vorm, van de noodzakelikheid de vorm zo schoon mogelik te maken, heeft Gautier herhaaldelik in zijn leven getuigd, maar tevens heeft hij dikwels verkondigd, dat stileren een kunst is, die niet zonder arbeid verkregen wordt. 'L'inspiration n'est maîtresse de soi qu'à al

1) Judith Gautier. Le second rang du collier.

condition de trouver toujours sous ses mains un clavier parfaitement juste auquel ne manque aucune corde.' Verklaarde hij niet aan Baudelaire, dat een schrijver die niet alles kan uitdrukken, alles, de vreemdste en subtielste ideeën die zich aan hem mogen voordoen, geen schrijver is? Die uiting volgde op een vraag die hij Baudelaire deed bij diens eerste bezoek: of hij gaarne dictionnaires las? Uit dictionnaires zocht hij verouderde of techniese woorden, treffend van betekenis of rijk aan klank. Maar vooral ook verrijkte hij zijn stijl met woorden en uitdrukkingen van Villon, Marot, Rabelais, Théophile de Viau, Regnier, Scarron, Balzac en Voiture. In een gesprek met zijn schoonzoon Emile Bergerat zeide hij eens: 'Ah! mon cher enfant, si nous avions seulement autant de piastres ou de roubles que j'ai reconquis de mots sur leur Malherbe.' En: 'Je me suis lancé à la conquête des adjectifs; j'en ai déterré de charmants et même d'admirables, dont on ne peut plus se passer.' Weinig bewondering had hij voor de taal der grote klassieken, Molière en Racine. Tegen Renan, die beweert dat hij de klassieke taal van de XVIIe eeuw tracht te schrijven, die voldoet voor de uitdrukking van alle gevoelens, houdt Gautier vol dat hij in Renans werken 400 woorden zal aanwijzen, die niet van de zeventiende eeuw zijn.

Het is ontwijfelbaar zeker, dat Gautier, door zijn liefde voor de schone vorm, grote invloed heeft uitgeoefend op zijn vrienden-bewonderaars, op de Goncourts, verdedigers van 'l'écriture artiste,' op Flaubert, die gekweld werd door 'les affres du style', op Baudelaire, wiens worstelingen met de vorm bekend zijn.

Wat hem van hen onderscheidt, is de gemakkelikheid waarmee hij zijn altijd sierlik Frans schreef. Tegen de Goncourts zegt hij: 'J'ai une syntaxe très en ordre dans la tête.' Hij werpt zijn zinnen in de lucht als katten, zeker dat ze als katten op hun pootjes zullen neerkomen. Van nature houdt hij niet van schrijven, vindt hij het zelfs vervelend, en werkt daarom 't liefst gedwongen, op de drukkerij van de Moniteur, het blad waarvoor hij kunstfeuilletons schrijft, in de lucht van de drukinkt....'On m'imprime à mesure'....

'Manier savamment une langue, c'est pratiquer une espèce

de sorcellerie évocatoire.' De zin is uit Baudelaire's prachtige studie over Gautier.[1)] Dat toveren kon Gautier inderdaad. Het gehele universum te doen leven door het woord, planten en dieren, landschappen en natuurverschijnselen, monumenten, schilderijen en beelden, geuren en kleuren en tonen, is het niet een wonderheerlike gave?

Over de glorievolle luidruchtige romantiek van omstreeks 1830 heeft Gautier altijd met liefdevolle sympathie geschreven. Telkens vond hij gelegenheid, hetzij bij de dood van een romanties kunstenaar, - dichter, schilder, beeldhouwer of musicus, - hetzij bij een reprise van een romanties drama, herinneringen te wijden aan de periode die hij als jonge strijder had meegemaakt. In December 1856, bij de wederopvoering van Chatterton, doet hij de ontroeringen herleven, die de eerste van 12 Februarie 1835 gewekt had, en vergelijkt hij de geest der toeschouwers van toen met die der moderne. 'La jeunesse de ce temps-là était ivre d'art, de passion et de poésie; tous les cerveaux bouillaient, tous les coeurs palpitaient d'ambitions démesurées. Le sort d'Icare n'effrayait personne. Des ailes! des ailes! des ailes! s'écriait-on de toutes parts, dussions-nous tomber dans la mer! pour tomber du ciel, il faut y être monté, ne fût-ce qu'un instant, et cela est plus beau que de ramper toute sa vie sur la terre. Cette exaltation peut sembler bizarre à la génération qui a maintenant l'âge que nous avions alors, mais elle était sincère, et plusieurs l'ont prouvé sur qui, depuis longtemps, l'herbe pousse épaisse et verte....' En niet zonder weemoed konstateert de kriticus, dat de gemoederen, en niet het minst het vrouwegemoed, praktieser en nuchterder geworden zijn. Het ideaal van de jonge vrouw is niet meer de bleke geniale dichter, die geen penny bezit; het ideaal stapt nu uit een coupé, 'en brodequins claqués, en gants de Suède, le cigare aux lèvres et le porte-monnaie bondé de billets et de napoléons.'

De natuur van Gautier was niet lyries, niet zelfontledend, hij had niet de voortdurende behoefte zich uit te zingen in verzen, of in persoonlike romans zichzelf te ontleden. D'Albert uit Mademoiselle de Maupin spreekt dikwels de ideeën van

1) Opgenomen in l'Art romantique.

Gautier zelf uit, maar is niet het volkomen geestesbeeld van de schrijver. Het persoonlike behield hij voor de uitdrukking van zijn vizie, evenals Flaubert, Leconte de Lisle, de Goncourts.

De liefde van Gautier voor de vrouw was niet de divine passie der romantiek, de zwijmelende aanbidding van ziel en lichaam. Wat hem bekoorde, was de plastiek van het vrouwelichaam, dat hij bekeek met oog van een schilder en beeldhouwer tevens, verliefd op tinten en lijnen. De vrouw is voor hem een schoon en kleurig beeld, dat het zinnelik verlangen verlevendigt tot een kostbaar 'instrument de plaisir'. Dat blijkt uit Mademoiselle de Maupin, één apotheoze van vrouwelik schoon, onthuld of omkleed, uit de beschrijving der bezweringsdansen in Constantine[1)], uit Le poème de la femme in Emaux et Camées. Overal vinden we ze in zijn werk de beschrijvingen van het vrouwelichaam of delen ervan (men denke aan Etude de Mains in Emaux et Camées) in allerlei standen en bewegingen.

In de voorrede, die de jonge Théophile bij de nieuwe uitgave van zijn Poésies in 1832 schrijft, spreekt hij de kunstbeschouwing uit, waaraan hij zijn gehele leven getrouw zou blijven. Hij is onverschillig voor politiek: il n'a aucune couleur politique, il n'est ni rouge ni blanc, ni même tricolore, il n'est rien, il ne s'apercoit des révolutions que lorsque les balles cassent les vitres, en hij drijft de spot met 'utilitaires,' utopisten, Saint-Simonisten.

In de voorrede van Mademoiselle de Maupin, die wellicht nog meer ergernis gewekt heeft dan het boek zelf, in die voorrede vol tartende en prikkelende paradoxen, boutades, enormiteiten, - schitterend vuurwerk van Franse geestigheid, - wordt van de deugd gezegd dat het is een grootmoeder: 'une grand-mère très agréable, mais c'est une grand-mère', wordt de spot gedreven met de heersende 'affection de morale,' die niets anders is dan hypocrisie. 'Mais c'est la mode maintenant d'être vertueux et chrétien, c'est une tournure qu'on se donne; on se pose en saint Jérôme comme autrefois en don Juan; l'on est pâle et macéré, l'on porte les cheveux à l'apôtre, l'on marche les mains jointes et les yeux fichés en terre;

1) Voorkomend in Loin de Paris.

on prend un petit air confit en perfection; on a une Bible ouverte sur sa cheminée, un crucifix et du buis bénit à son lit; l'on ne jure plus, l'on fume peu, et l'on chique à peine.' Met fijne spot striemt hij hen die een litterair werk veroordelen als er niets van de maatschappelike noden in voorkomt, als het niet 'beschavend,' 'ontwikkelend' werkt, als het niet filantropies is. Aan hen antwoordt hij: 'Rien de ce qui est beau n'est indispensable à la vie. On supprimerait les fleurs, le monde n'en souffrirait pas matériellement; qui voudrait cependant qu'il n'y eût plus de fleurs?'...Il n'y a de vraiment beau que ce qui ne peut servir à rien; tout ce qui est utile est laid, car c'est l'expression de quelque besoin, et ceux de l'homme sont ignobles et dégoûtants, comme sa pauvre et infirme nature. L'endroit le plus utile d'une maison, ce sont les latrines.'

Zijn gehele leven is Gautier deze ideeën blijven verkondigen. Politiek, moraal, nuttigheid, maatschappelike stromingen, hij heeft er steeds de grootst mogelike onverschilligheid voor betoond, evenals trouwens alle voorstanders van het l'art pour l'art begrip.

Moderne machines, lokomotieven, schoorsteenpijpen, hij vond ze lelik, maar tegelijk zag hij zeer goed in dat die produkten der beschaving niet noodwendig lelik behoefden te zijn. Dat het zoeven geciteerde woord: tout ce qui est utile est laid, slechts een boutade was, of dat de onverdedigbaarheid ervan zich aan hem opdrong in tijden van sterk sociaal leven, moge blijken uit een merkwaardig artikel dat hij in 1848 voor l'Evénement schreef: La Plastique et la Civilisation.[1)]

De 'beschaving', waarin de utiliteit zegeviert, zegt hij daarin o.a., is niet weerbarstig aan de schoonheid. Kunstenaars moeten er zich daarom niet van afwenden, en hun ideaal uitsluitend in oude onderwerpen zoeken te verwezenliken, zij moeten de beschaving niet overlaten aan onartistieke handwerkslieden en industriëlen. Gautier stelt zich voor een boek te schrijven over de Plastiek der beschaving, en de vraag te behandelen hoe een sierlike vorm gegeven kan worden aan een banaal gebruiksvoorwerp. 'Ce monde de

1) Opgenomen in Souvenirs de théâtre, d'art et de critique.

marbre blanc et d'azur qu'on appelle l'art antique peut être balancé sur la sphère du temps par un monde nouveau tout resplendissant d'acier et de gaz, aussi beau dans son activité que l'autre dans sa rêverie sereine.'

Als zovele andere schone plannen moest Gautier ook dit opgeven. La Plastique de la Civilisation is nooit geschreven. Van 1836 tot zijn dood was hij journalist, schreef hij kunstfeuilletons voor la Presse, le Moniteur, le Journal officiel en andere bladen, móést hij journalist zijn om brood te bezorgen aan zijn groot gezin: zijn vrouw, drie kinderen en twee zusters die bij hem inwoonden. Geregeld werkte hij voor La Presse, en later voor Le Moniteur, maar ook leverde hij bijdragen aan La Caricature, Le Musée des familles, La Revue des deux Mondes, La Revue de Paris. Een schat van nooit in boekdeel verzamelde artikelen ligt nog verborgen in de vergeten jaargangen van deze en andere tijdschriften. Tot groter krities werk, in den geest van Les Grotesques, tot brede gezangen als vele der Comédie de la Mort, liet deze bijna dageliks terugkerende gedwongen arbeid hem geen tijd. Zelfs zegt Gautier in bovengenoemde autobiografie, als hij bij 't ogenblik van zijn journalist-worden gekomen is: 'Là finit ma vie heureuse, indépendante et primesautière.., Que de meules j'ai tournées, que de seaux j'ai puisés à ces norias hebdomadaires ou quotidiennes, pour verser de l'eau dans le tonneau sans fond de la publicité....' In het laatst van zijn leven stemde de gedachte dat zijn materiële omstandigheden hem verhinderd hadden te geven wat hij had kunnen geven, hem dikwels weemoedig. In het vertrouwenwekkende lommer van het park te St. Gratien - waar ze bij prinses Mathilde logeerden - deed Gautier aan de Goncourts een konfessie die men niet onbewogen lezen kan.[1)] Bij die gelegenheid beklaagde hij zich ook over de raadselachtige onverschilligheid, waarmee de officiële kunst- en regeringskringen hem behandelen. Niets valt hem ten deel: geen lidmaatschap der Académie, geen senatorplaats, zelfs geen post van bibliothecaris of museum-direkteur. De houding van de toongevende kritici is altijd ten opzichte van Gautier afwijzend geweest. Willen

1) Journal des Goncourt, 18 juillet 1868.

we woorden van bewonderende sympathie over hem lezen, dan moeten we niet tot Scherer of Sainte Beuve, maar tot Baudelaire en de Goncourts gaan. In slecht gezelschap zijn we in ieder geval dan niet. De Goncourts roemen de causeur nog meer dan de schrijver. Herhaaldelik spreken ze in hun Journal over het verwonderlike canseurstalent, waarin ze Rabelais en Heine beide vinden, ‘de l'énormité grasse ou de la tendre mélancolie.’ In de gesprekken bij Magny, aan de tafel der Goncourts, of bij prinses Mathilde, liet Gautier in blijde vrijheid de vurige geest ronddartelen, die telkens ingetoomd moest worden voor de bezadigde feuilletons van de Moniteur.

Aan deze romanschrijver, dichter en kriticus, die in zijn verzen, zijn reisbeschrijvingen, en vooral in zijn talloze kritieken, de schoonheid van alle tijden zo meesterlik heeft weten om te toveren in woordenschoonscheid, aan de dichter van La Comédie de la Mort, van Espana, van Emaux et Camées, aan die grote kunstenaar, wordt door de heren Lanson en Faguet, officiële grootmeesters der Franse kritiek, het bezit van ideeën ontzegd. ‘Un homme dépourvu d'idées, de sensibilité, d'imagination’, noemt Faguet hem in zijn Dixneuvième siècle en in zijn Histoire de la littérature francaise beoordeelt hij hem aldus: ‘Il n'avait pas une philosophie, il n'avait pas une psychologie, il n'avait pas le don de l'observation morale, mais il avait des yeux d'artiste, et une plume incomparable’....‘Si un auteur n'était qu'un écrivain, Gautier serait un de nos plus grands auteurs; mais il ne faut jamais oublier qu'un auteur doit être un écrivain et aussi autre chose.’

‘Ni lyrique, ni orateur, il a le souffle court, l'invention pauvre: la sensibilité nulle, l'intelligence médiocre. Les idées le fuient,’ zegt Lanson in zijn Histoire de la littérature francaise.

Als Gautier geen enkele regel geschreven had dan zouden het Journal des Goncourt en de gesprekken met zijn schoonvader die Emile Bergerat na diens dood heeft uitgegeven[1)], kunnen bewijzen dat hij in ieder geval ideeën over de kunst gehad heeft. Maar zijn litterair werk, dat, naar men berekend heeft, verzameld een bibliotheek van 300 delen

1) Emile Bergerat. Théophile Gautier. Entretiens, souvenirs et correspondance.

zou vormen, bewijst het eveneens. Dus in ieder geval wèl ideeën over de kunst. Doch geen over de grote levensproblemen, de liefde, de dood, de natuur, God? Geen bizondere zeer zeker, maar mag dit als een verwijt een kunstenaar treffen? Is de eerste eis die aan het waarachtig kunstenaarzijn gesteld moet worden, het bezit van nieuwe ideeën, of wel het vermogen, ideeën, oude of nieuwe, door een bizondere vizie een vorm te geven, die door zijn schoonheid bekoort of ontroert?

Vergelijken we de arbeid van Théophile Gautier eens met die der heren Gustave Lanson en Emile Faguet. Gautier's gedichten of romans, zijn arbeid als scheppend kunstenaar, blijven hier buiten beschouwing; mij zijn geen romans of gedichten van Lanson en Faguet bekend, en de wijze waarop beide over poëzie plegen te spreken, staat mij niet toe veel verwachting te koesteren van hun dichterlike talenten. Alleen de kriticus Gautier mag ik hier in het geding betrekken. En ik vraag: Heeft een der beide nog levende kritici Lamartine weten te karakteriseren zoals Gautier het heeft gedaan? Lamartine, die door zijn geringe zin voor plastiek toch zo weinig op Gautier geleek. De essence van Lamartine's dichterschap met zulk een pracht te doen flonkeren voor onze ogen, nòch Lanson nòch Faguet hebben het vermogen te doen. Wijs mij in de verzamelde werken van beide heren één bladzijde als die twaalf waarin Lamartine's ideeën, stijl, invloed, in wonderschoon Frans worden geschilderd?[1)]

Wie heeft Chateaubriand beter gekarakteriseerd dan Gautier - die Chateaubriand, volgens Faguet, nooit gelezen heeft[2)] - in die men bewondering door Brunetière aangehaalde zin: ‘Chateaubriand peut être considéré comme l'aïeul ou, si vous l'aimez mieux, comme le Sachem du Romantisme en France. Dans le Génie du Christianisme il restaura la cathédrale gothique; dans les Natchez, il rouvrit la grande nature fermée; dans René il inventa la mélancolie et la passion moderne.’

1) Portraits contemporains.
2) Il est peut-être (avec Balzac) le seul auteur de la première partie de notre siècle qui ne montre aucune trace de l'influence de Chateaubriand. Je doute qu'il l'ait lu (Faguet, XIXe siècle).

Wie heeft over de dichters van omstreeks 1840 juister en schoner geschreven dan Gautier in zijn Rapport sur la poésie francaise, uitgebracht voor de groote tentoonstelling van 1867?

Wie is dieper doorgedrongen in de complexe wonderlike ziel van een Gérard de Nerval, een Baudelaire?

Kritiseren was voor Gautier niet: het werk dat behandeld wordt verdrinken in een vloed van lyriek of het tot onherkenbaar wordens toe verduisteren door de wemelende ideeën en ideetjes, die de kriticus er vóór laat bewegen. Gautier wilde niets dan het schoon van het gedicht, of het beeld, of het drama, of het schilderij, zo juist en zo mooi mogelik vertonen. Hij wierp er de lichtglans over van zijn veelwetende, al-begrijpende kunstenaarsgeest, zodat het volkomen doorzichtig in volmaakt begrepen schoonheid kwam te staan. Zo iets vermocht de man die, volgens Faguet en Lanson, geen ideeën had, geen psycholoog was, en wie gevoeligheid en verbeelding ontbraken.

Het was een geliefd droombeeld van Gautier, toen hij ouder werd, zich als grijsaard omringd te denken door jonge mensen, aan wie hij de ‘geheimen van de vorm, de mysterieën van de kunst’ openbaarde.

Welk een voortreffelik professor in de esthetica zou hij geweest zijn, deze veelzijdige schoonheidsbegrijper, die tegelijk een geleerde en een kunstenaar was.

En toch, de figuur van ‘le bon Théo’ in die atmosfeer van professorale gewichtigheid, in die nuchtere omgeving van vlakke banken en kale muren, hoe zonderling zou ze geleken hebben.

Neen, honderdmaal liever zie ik hem in zijn bekende woning te Neuilly, in zijn kunstvol interieur. Ze zijn daar allen bijeen, die hem liefhebben en bewonderen, zijn vrouw, zijn dochters Estelle en Judith, de zoon, de beide zusters, de Perziese generaal Mohsin-Khan, de Chinees Ting-Tun-Ling, de beide Goncourts, Baudelaire, en velen meer. Théophile ligt te midden van hen, op een rustbank, en terwijl zijn dierbare kat Eponine met de Turkse pantoffel speelt, die aan zijn voet slingert, vertelt hij met zijn warme strelende stem het tragiese einde dat de uitgever Charpentier hem belet heeft aan Le Capitaine Fracasse te geven: Sigognac terug in zijn Château

de la Misère, en, als zijn hond, zijn kat en zijn knecht van honger en ouderdom gestorven zijn, zich neerzettend bij het graf van zijn voorouders om daar te wachten tot de Dood ook voor hem komt.

Of hij kritiseert Racine's Phèdre, en de banale liefde van Hippolyte voor Aricie. Hoe veel schoner is de antieke Hippolytos, de kuise streng-schuwe lieveling van de godin Diana!

Hij ontleedt de glimlach van de Joconde, en doet de mysterieën vermoeden die deze verbergt.

Hij roept de glorieuze veldslagen op der jonge romantiek, en zijn stem is zacht en weemoedig, als hij de dappere strijders herdenkt, waarvan hij en Hugo de enig overgeblevenen zijn. Allen luisteren bekoord, maar plotseling de herinneringen van zich afschuddend, verbreekt de Meester de spanning met zijn skepties lievelingswoord: ‘Rien ne sert à rien et d'abord il n'y a rien, cependant tout arrive! Mais cela est bien indifférent!’

Milton: Het Paradijs Verloren
De Vertaling van Alex. Gutteling voortgezet door Albert Verwey.

Negende Zang

Geen saamspraak meer waar God of hemelgeest
Vertrouwlijk met den mensch als met zijn vriend
Placht zitten, een toegeeflijk gast, en deelen
Zijn landlijk maal, gedoogend zonder blaam
Zijn schuldloos spreken: ik moet thans mijn toon
Verwisselen tot tragisch: laag wantrouwen,
In ontrouw vallen van den mensch, opstandig-
En ongehoorzaamheid: daarna de hemel
Vervreemd, mishaagd en op een afstand, toornig,
Rechtvaardig blamend, en het oordeel geuit
Dat over de aard een wereld bracht van leed,
Zonde, en de Dood haar schaduw, en ellende
Doods voorboo: droevige taak, doch onderwerp
Niet min maar meer heroïsch dan de toorn
Van harde Achilles, die zijn vijand jaagde
Vluchtling driewerf rondom den muur van Troje,
Of Turnus' woede om d'echtbreuk van Lavinia,
Of Neptuun's wrok of Juno's die zoo lang
De Grieken plaagde en Cytherea's zoon:
Indien de stijl die daaraan beantwoordt mij
Mijn hemelsche beschermvrouw geeft, die nachtlijks
En zonder dat ik smeek genadig daalt
En me in mijn slaap dikteert en moeiteloos
Ingeeft het niet vooraf beplande vers:
Sints eerst mij deze stof voor heldenzang
Geviel, mij die lang koos en laat begon;
Niet van natuur genegen te verhalen

Van oorlog, die voor d'eengen inhoud gold
Van heldendicht, voornaamste kunst te ontleden
Met lang en taai geplukhaar fabelhelden
In een verbeeld gevecht; de beetre sterkte
Van dulden en heldhaftig martlaarschap
Verzweeg men; of beschrijven spel en wedloop,
Toernooi-gereedschap, geblazoende schilden,
Merkwaardige spreuken, rossen en schabrakken,
Tuigen van klatergoud, en mantels, prachtige
Ridders bij steekspel of toernooi; dan feest
Geöpend door herauten, opgediend
In hal, met hofmeesters en seneschals:
Wat kunstgreep of geringe dienst vermag,
Niet wat naar waarheid naam van held verleent
In dichtstuk of persoon. Ik die in deze
Bekwaam ben noch geleerd, heb hooger stof
Gekozen, een die uit zichzelf dien naam
Verheft, tenzij verachtende eeuw, of koud
Klimaat of leeftijd mijn geheven wiek
Neerdrukt, en wel mag 't zijn, zoo alles 't mijne is
En 't hare niet die 't 's nachts brengt aan mijn oor.
De zon was onder en na hem de ster
Van Hesperus wiens taak het is op aard
Scheemring te brengen, scheidsrichter een poos
Van nacht en dag; en nu van eind tot eind
Omsluierde de kim nachts halve rond:
Toen Satan die onlangs voor Gabriëls dreiging
Gevloden was uit Eden, toegenomen
In boosheid en doortrapte list, en uit
Op 't menschelijk verderf, ondanks wat mooglijk
Ergers hemzelf te beurt viel, vreesloos weerkwam.
Hij vlood bij nacht en kwam te midnacht weer
Van de aard te omcirklen, voor den dag beducht
Sints Uriël, heerschende op de zon, zijn inkomst
Bespiedde en waarschuwde de Cherubim
Staande op hun wacht; vol spijt van daar gedreven
Reed hij door zeven nachten na elkaar
Met Duisternis, hij volgde d' evenaar
Driemaal en kruiste viermaal de nachtwagen

Van pool tot pool, de twee coluren langs.
D' achtsten terug vond hij op kust, verdekt
Van d' ingang of de Cherubwacht, verstolen
Zijn onverdachten weg. Daar was een plaats,
Niet nu, schoon zonde, en tijd niet, wijzging bracht,
Waar Tigris aan den voet van 't paradijs
Schoot in een afgrond, tot een spruit ervan
Als bron nevens den Boom des Levens rees:
Neer zonk hij met den stroom en rees ermee,
Satan, gehuld in damp die steeg, en zocht
Waar hij zich school: hij wist nu zee en land
Van Eden over Pontus, en 't moeras
Maeotis, opwaarts de stroom Ob voorbij;
Neer even ver antarctisch, en in lengte
West van Orontes tot de zee begrensd
Te Dariën; vandaar naar 't land waar stroomen
Ganges en Indus; zoo doorzwierf hij de aard,
Vorschte alles door en met aandachtgen blik
Lette hij op elk schepsel, welk van alle
Zijn listen 't best zou dienen, en bevond
Het listigst dier van 't heele veld de slang.
Hem, na lang overleg, in 't overwegen
Besluitloos, koos zijn eindbesluit als voegzaamst
Vat, voegzaamste ent van misdrijf, waar hijzelf
Kon ingaan, en zijn duistre inblazingen
Voor 't scherpst oog bergen: want de listge slang,
Wat streek hij uitzon, wekte de argwaan niet,
Waar uit zijn geest en aangeboren sluwheid
Die voortkwam, maar in ander dier bespeurd
Mocht hij doen twijflen of geen duivelmacht
Meer daarin wrocht dan zin van reedloos dier.
Zoo dan besloot hij, maar van smart te vol
Liet hij zijn hartstocht eerst in klacht dus uit.
‘O aarde, aan hemel zoo gelijk, of beter
Met recht geheeten; waardger godenoord,
Als nieuw-doordacht ter beetring van wat ouds
Gebouwd! Want welk god bouwt na beter minder?
Hemel op aarde, omdanst door andre hemels
Die schijnen, doch hun heldre dienlamp dragen,

Licht boven licht, voor u alleen, naar 't schijnt,
In u vereenend al hun kostbre stralen,
Gewijd van invloed. Zooals God omhoog
Middelpunt is, tot allen uitgebreid,
Ontvangt gij, middelpunt, van al die bollen:
Gij, zij niet, toont elke bekende deugd
Hun eigen werkzaam in kruid, plant en adel
Van schepsels, levend, en bezield, naar graden,
Met groei, gevoel en rede, 't meest de mensch.
Met welk een vreugd had ik - verheugde ik me ooit -
Door u gewandeld, zoete afwisseling
Van heuvel en vallei, bosch, vlakte en stroom,
Nu land, nu zee, oevers met woud gekroond,
Rots, grot en holen. Maar ik vind in deze
Nergens een schuilplaats, en hoe meer ik vreugden
Rondom mij zie, hoe meer ik martling voel
Binnen in mij, als uit gehaten zetel
Van tegenstrijdigheid; elk goed wordt gif me
En in den hemel leed ik ergst van al.
Maar hier, noch in den hemel niet zoek ik
Te wonen, 't zij dat 's hemels Hoogste ik meester,
Noch hoop ik mindre ellende voor mijzelf
Door wat ik zoek, maar andren zoo te maken
Als ik ben, schoon me er erger kwaad uit spruit:
Want door verwoesten enkel vind ik rust
Voor mijn onmurwbren geest; en hij verwoest,
Of overreed tot wat zijn val bewerkt,
Voor wien dit al gemaakt werd, volgt dit al
Weldra, aan hem geboeid in wel en wee.
In wee dan; dat verwoesting wijd zich breidt:
Aan mij alleen van Hellemachten hoor
De roem, dat ik in één dag hebbe ontdaan
Wat Hem - Almachtig heet hij - zes etmalen
Kostte te maken, en wie weet hoe lang
Om te beramen, schoon, niet langer mooglijk
Dan sedert ik in één nacht haast de helft
Van de englen uit roemlooze slavernij
Bevrijdde en dunner liet de menigten
Van zijn vereerders. Hij, op weerwraak uit,

En op vermeerdring van 't geslonken tal,
't Zij dat de kracht die oudtijds englen vormde
Hem faalde, indien voor 't minst zij zijn geschapen
Door Hem, of dat Hij ons te meer mocht hoonen,
Besloot dat Hij in onze plaats een schepsel
Gevormd uit aard bracht en 't begiftigde,
Verheven uit zoo lagen oorsprong, met
Hemelroof, roof van ons. Wat hij besloot
Volvoerde hij; maakte den mensch en bouwde
Hem deze prachtge wereld, de aard zijn woning,
Riep hem als heer uit, en o schandlijkheid!
Stelde englevleugels onder hem in dienst,
Vertrouwde aan vlammen-dienaars aardsheid toe,
Tot koestren en bewaken. Waakzaamheid
Die 'k vrees en wil ontgaan, waarom ik schuil
In midnacht-damp, en duister sluip, en speur
In boschje en kloof of ik misschien bemerk
De slang daar slapend. In haar kronkelvouwen
Verberg ik met mijzelf mijn donker doel.
Val die ik haat! dat ik, die eerst met goden,
Om 't hoogste zitten streed, nu ben genoopt
Tot dier, en met slijm van een beest gemengd,
Dit wezen te belijven, te vergroven,
Dat naar de hoogte van het godzijn streefde.
Maar waartoe willen niet eerzucht en wraak
Afdalen? Wie opstreeft valt even laag
Als hoog hij steeg, blootgesteld vroeg of laat
Aan laagste zaken. Wraak, schoon zoet in 't eerst
Bitter op 't eind, springt op zichzelf terug.
Laat ze. Wat raakt het me, als maar goedgemikt
Bij 't missen van het hoogre, zij hem treft
Die daarna 't meest mijn nijd wekt, deze nieuwe
Gunstling van God, die aardmensch, zoon van haat,
Dien, ons te zeer tot hoon, zijn Maker ophief
Uit stof: hoon wordt met hoon dan best betaald.'
Zoo sprekend, en gelijk een zwarte damp
Laag kruipend door het vochtge of droge hout,
Vervolgde hij zijn nachtlijk speuren, waar
Hij 't eerst de slang vond; die hij weldra vond

In diepen slaap, tot labyrinth gerold
Van eigen ronden, middenin het hoofd,
Van slimme streken wel voorzien, nog niet
In gruwbre schaduw of droefgeestge grot,
Noch schaadlijk, maar hij sliep op 't grassig kruid,
Vreesloos en ongevreesd. De duivel ging
In bij de mond en snel het dierverstand
In hart of hoofd, bezittend, deed het aan
Met menschelijk begrijpen; maar zijn slaap
Stoorde hij niet, wachtend op 't naadrend licht.
Toen nu de heilge dageraad in Eden
Bedauwd gebloemt bescheen dat uchtendwierook
Ademde, op 't oogenblik dat al wat ademt
Van 't groot altaar van de aarde zwijgend lof
Den Schepper zendt, en zijn neusgaten vult
Met aangenamen geur, - kwam 't menschepaar
En paarde hulde van hun stem aan 't koor
Van stemmelooze wezens; smaken dan
't Seizoen, in zoetste reuk en lucht het eerste;
Raadplegen dan, hoe best dien dag beleiden
Hun wassend werk; want zeer ontgroeide 't werk
D'ijver van twee paar handen, zoo wijd hovend.
En Eva eerst sprak tot haar man aldus.
‘Adam, wel mogen we aldoor dezen tuin
Plegen, aldoor plant, kruid en bloemen kweeken,
Opdracht die ons verheugt, maar tot meer handen
Ons helpen wordt het werk onder onze arbeid
Door 't dwingen weeldrig; de overgroei door ons
Bij dag gedund, besnoeid, gesteund, gebonden,
Bespot ons met verwildrend-dartle loten,
Na één, twee nachten. Geef gij daarom raad
Of hoor wat me op het eerste denken lijkt.
Laat ons onze arbeid deelen, gij naar keus
U leidt, of waar meest noodig, om het geitblad
Rond dit prieel te vlechten, of het klimmen
Te richten van het klemmende ei-loof; - ik,
In ginds plantsoen van rozen, saamgemengeld
Met mirt, vinde op te binden tot den noen.
Want als wij zoo den dag lang naast elkaar

Onze' arbeid kiezen, is 't niet vreemd als lachjes
En blikken tusschenkomen of nieuw voorwerp
Toevallige rede bijbrengt, die ons dagwerk
Breekt en gering doet zijn, hoe vroeg 't begon,
En de uur van 't avondmaal komt onverdiend.'
Wie Adam vriendlijk aldus antwoord gaf.
'Eenge Eva, eenige gezellin, mij
Onvergelijklijk liever dan alle andre
Levende schepsels, wel hebt gij beraamd,
Wel overwogen hoe wij best dit werk
Vervullen dat God aanwees, en ook zult ge
Door mij niet ongeroemd zijn: lieflijkers
Bestaat niets in een vrouw dan dat zij zoekt
Wat goed is voor haar huis en goede werken
Ook in haar man bevordert. Maar zoo nauw niet
Schreef God ons de arbeid voor dat hij belemring
Van de behoefte naar verfrissching zijn zou,
Naar voedsel of naar tusschenspraak, die voedsel
Is voor den geest, of dit zoete onderhoud
Van blik en glimlach; glimlach vloeit uit Rede,
Het dier ontzegd, en is van Liefde 't voedsel:
Liefde, van 't leven niet het laagste doel.
Want niet tot lastige moeite, maar tot vreugde
Maakte hij ons, bond Vreugde en Rede aaneen.
Betwijfel niet of paden en prieelen
Houden ons beider handen maklijk vrij,
Zoo ver we er hoeven gaan, van wilden groei,
Tot jonger handen eerlang met ons zijn.
Maar als misschien veel spreken u verzaadt,
Kon ik u kort alleenzijn toestaan. Soms
Is eenzaamheid het best gezelschap, korte
Teruggetrokkenheid vergt zoete weerkeer.
Maar nog een vrees vervult me of niet, van mij
Gescheiden, u gevaar dreigt; want gij weet
Hoe wij gewaarschuwd zijn, wat booze Vijand,
Die onze zaligheid benijdt en wanhoopt
Aan de eigne, ons leed en schande werken wil
Door listige aanval; ergens in de buurt
Spiedt hij gewis, begeerig hopend ons

- Zijn wensch en grootste winst - niet saam te vinden,
Hooploos ons bij elkaar te omstrikken, waar
Elk de andre als 't nood doet spoedige hulp verleent.
Of hij bedoelt ons eerst de afhanklijkheid
Van God te onttrekken, of de huwlijksliefde
Te storen, die hij mooglijk meer benijdt
Dan wat voor zaligs dat wij smaken, ook;
Of dit, of erger; ga niet van de zij,
De trouwe, die u aanzijn gaf, u nog
Beschaduwt en beschermt. Gepast en veiligst
Zoekt, voor gevaar en schande, een vrouw haar man,
Die haar beschermt of met haar 't ergste lijdt.'
Tot wien de jonge Majesteit van Eva,
Als een die liefheeft, en iets onliefs lijdt,
Met zoete en strenge kalmte antwoordde als volgt.
'Geboorne uit Aarde en Hemel, vorst van de Aarde,
Dat zulk een vijand ons belaagt, en zoekt
Onze' ondergang, weet ik door u, als ook
Doordat ik 't opving, bij zijn gaan, van d'engel -
Ik juist terug toen de avondbloemen sloten.
Maar dat ge aan mijn getrouwheid twijflen zoudt
Aan God of u, omdat een Vijand leeft
Die haar mag toetsen, dat verwachtte ik niet.
Dat hij geweld doe, vreest ge niet, daar zulke
Als wij, niet vatbaar óf voor dood óf pijn,
Die afslaan, zoo zelfs de een of de andre ons raakt.
Zijn list is dus uw vrees, waar klaar uit blijkt
Gelijke vrees dat door die list mijn liefde
En vaste trouw geschokt worde of verleid;
Gedachten, hoe geherbergd in uw borst,
Adam, misdacht van wie zóó lief u is?' -
Tot wie met sussend antwoord Adam zei.
'Dochter van God en Mensch, onsterflijke Eva,
Want zulke zijt ge en vrij van zonde en blaam:
Niet u mistrouwend raad ik af dat ge u
Uit mijn gezicht verwijdert, maar opdat
Ik d'aanslag die de Vijand plant, voorkom.
Hij die verzoekt, zij 't ook vergeefs, besprengt
Wie hij verzoekt met lage schande: een waan

Van in de trouw te kunnen wanklen of
Bezwijken voor verleiding: gij zoudt zelf
Met hoon en toorn wraken 't gepoogde kwaad
Hoewel 't geen doel trof; noem dan niet verkeerd
Dat ik zoodaange krenking keeren mocht
Van u alleen, die op ons beiden saam
De Vijand, hoe ook stout, wel nauwlijks waagt;
Of waagt hij, dan stort de aanslag eerst op mij.
Schat ook zijn booze en listige aard niet laag:
Hij moet wel sluw zijn die zelfs englen kon
Verleiden; noem niet noodloos andrer hulp.
Ik ondervind door de invloed van uw blik
Meerdring van iedre deugd, word in uw bijzijn
Meer wijs, meer waakzaam, sterker, zoo er kracht
Van 't lichaam hoeft; wijl schaamte, als gij mij ziet,
Schaamte om de mindre in sterkte en list te zijn
De uiterste kracht wekken en zaamlen zou.
Waarom zoudt gij niet, als ik bij u ben,
Voelen als ik en liever zijn beproefd
Met mij, om uw beproefde deugd te zien.'
Zoo sprak in huwlijksliefde en huiszorg Adam;
Maar Eva - haar oprechte trouw, zoo vond ze,
Geringgeacht - gaf met zoet geluid nieuw antwoord.
'Als dit ons lot moet zijn, in nauwen kring
Te wonen, ingeëngd door een weerpartij,
Listig of woest, wij niet, elk op zichzelf,
Bij mooglijke aangreep weerbaar gelijk hij,
Waar blijft, steeds bang voor scha, dan ons geluk?
Maar scha gaat niet vooraf aan zonde: een Vijand,
Verleidend, tart ons met zijn lagen dunk
Van onze oprechtheid; maar zijn lage dunk
Drukt ons geen schande op 't voorhoofd, maar verlaagt
Hemzelf: daarom wordt hij gevreesd, gemeden
Door ons; wie zijn onwaar gebleken waan
Vast dubbele eer brengt en die vrede in zich,
Gunst bij God die ons ziet, door de uitslag vinden.
En wat is trouw, liefde, onbescholden deugd
Alleen, niet door uitwendge hulp gestaafd?
Verdenken we ons geluk dan niet, als liet

De wijze Maker het zoo onvolmaakt
Dat het, voor enkle of paar, onzeker staat;
Wankel is ons geluk, als dit zoo is,
En Eden, onbeschut, ware Eden niet.'
Wie aldus Adam vurig antwoord gaf.
'Vrouw, best zijn alle dingen, naar de wil
Van God ze voorschreef; de al-scheppende hand
Liet onvolkomen of gebreklijk niets
Van al 't geschaapne, en allerminst den Mensch
Of dat wat zijn gelukstaat veilig maakt,
Veilig van uiterlijk geweld; in hem
Ligt het gevaar, maar in zijn macht is 't ook:
Geen schade ontvangt hij, die hijzelf niet wil.
Maar vrij liet God den wil, want wat aan Rede
Gehoorzaamt dat is vrij, en Rede is recht,
Mits ze wel achtgeeft, steeds opmerkzaam is
Dat niet, door een schoonschijnend goed verrast,
Zij valsch getuigt en door verkeerd bericht
Den wil doet doen wat God uitdruklijk wraakt.
Dus eischt wantrouwen niet, maar teedre liefde
Dat ik vaak op u let, en gij op mij.
Standvastig staan we, maar toch dwaalt elk licht
Zoo lang de Rede een voorwerp treffen mag
Bepaaldlijk door den Vijand omgekocht,
En vallen in misleiding, onbedacht,
Daar zij de strikt-bevolen wacht verzuimt.
Zoek dus verzoeking niet, die te vermijden
Beter is, die ge 't lichtst misschien, vermijdt
Met mij vereend: komen doet ze ongezocht.
Wilt ge uw standvastigheid doen blijken, toon
Eerst uw gehoorzaamheid; wie weet ooit de andre?
Geen u verzocht ziend, wie getuigt van u?
Maar meent ge, 't ongezocht verzoeken vindt
Ons veilger dan gij, dus gewaarschuwd, schijnt,
Ga, want verst weg is wie onwillig bleef,
Ga in uw aangeborene onschuld, steun
Op wat ge hebt aan deugd, roep alles op,
Want God deê 't zijne aan u, doe 't uwe gij.'
De aartsvader van de menschheid sprak; maar Eva

Hield vol; doch needrig, hoewel laatst, gaf ze antwoord.
‘Met uw verlof dan en door u vermaand
Meest door wat ge in uw woorden 't laatst met reednen
Maar aanraakte, of het minst gezocht verzoeken
Mooglijk ons saam veel minder vaardig vindt,
Ga ik te grager en verwacht niet zeer
Dat zoo norsch vijand eerst de zwakkre zoek;
Zoo ja, de afwijzing schaam' hij zich te meer.’
Zoo zei ze en uit haar mans hand trok ze zacht
Haar hand terug en als een woudnimf licht,
Dryade, Oreade of een van Delia's schaar,
Ging ze op de boschjes toe, maar Delia-zelf
Ging ze teboven in godinnegang
En houding, hoewel niet als zij gewapend
Met pijl en boog, maar met zulk tuin-gereedschap
Als ruwe kunst, aan vuur onschuldig, vormde
Of englen brachten. Zij geleek het meest
Op Pales, of Pomona dus getooid,
Pomona vliedend voor Vertumnus; of
Op Ceres in haar jeugd, toen zij nog niet
Proserpina ontvangen had bij Zeus.
Haar volgde lang zijn blik met stralend oog,
Verrukt, maar nog meer wenschend dat ze bleef.
En vaak riep hij haar na: keer vlug terug,
En even vaak herhaalde zij haar woord
Dat zij te middag in 't prieel zou zijn
En alles geordend tot de noodiging
Van 't middagmaal of de namiddagrust.
Onzalige Eva, falende en misleid
In uw gewaande weerkeer! avrechts eind!
Nooit na dat uur vondt gij in Eden weer
Of zoete maaltijd of geruste rust;
U wachtte in zoet gebloemt en schaduwen
Hinderlaag, dreigend vol van hellewrok
U te onderscheppen of terug doen gaan
Ontdaan van onschuld, van geluk, van trouw.
Want nu, sinds eerste dagbreek, was de Duivel,
In schijn een simple slang, in 't licht gekomen
En zocht waar hij waarschijnlijkst vinden mocht

De eenige twee van 't menschdom en in hen
Hun heel geslacht bevat, zijn geaasde prooi.
In veld en gaard zoekt hij, waar eenge groei,
Prieel of tuindreef aangenamer lag,
Hun kweek of tot hun vreugd geplant plantsoen
Bij een fontein of schaduwrijke beek.
Hij zocht hen bei, maar wenschte of 't luk hem bracht
Eva alleen; hij wenschte, niet met hoop
Op wat zoo schaars gebeurde, als naar zijn wensch,
Boven zijn hoop, Eva alleen hij speurt,
Gehuld in wolk van geuren, waar zij stond,
Bespeurd maar half, zoo dik rondom haar gloeiden
De rozestruiken, bukkend vaak en steunend
Iedere bloem op slanken steel, wier hoofd
Schoon vroolijk inkarnaat, purper, azuur
Of goudgevlekt, onondersteund terneer hing,
Deze bond ze op, heel teer, met myrteband,
Vergetende onderwijl haarzelf, nochtans
De schoonste en ook niet ondersteunde bloem,
Ver van haar besten stut, en storm zoo na.
Nader, en dwars door meenge laan, gedekt
Door staatge ceder, pijn of palm, kwam hij;
Dan vlug en stout, nu schuil, dan zichtbaar weer
Tusschen gebloemt en heesters, dichtgewelfd,
Een zoom om iedren oever, Eva's hand:
Verruklijk oord, meer dan gedroomde tuinen
Of van herleefde Adonis of vermaarden
Alcinous, gastheer van Laërtes' zoon;
Of die, niet mystisch, waar de wijze vorst
Placht stoeien met zijn schoone Egyptische.
Bewondren deed hij 't oord, meer de persoon.
Als één, lang huizend in bevolkte stad
Waar door riool en muur de lucht vervuilt,
Wanneer hij zomers vroeg naar buiten gaat
En lucht schept tusschen vriendlijke gehuchten
En hoeven in de buurt, elk ding geniet:
De geur van graan, van liggend gras, van vee,
Van melkerij, elk landelijk gebied,
Elk landelijk tafreel, als dan misschien

Met nimfe-tred een schoone jonkvrouw komt,
Behaagt om haar, al wat behaagde, meer,
Zij meest, en in haar blik somt ze al 't genot:
Zoo vond de slang behagen om dit bloemig
Weefwerk te zien, het zoet verblijf van Eva,
Vroeg, en alleen: haar hemelsche gedaante
Engelgelijk, maar zachter, vrouwlijker,
Bevallige onschuld, en elk kleinst gebaar
Van houding of beweging overmocht
Zijn boosheid en benam met zoeten roof
Zijn wildheid het wild plan waarmee hij kwam.
Die poos stond de Euvele afgetrokken van
Zijn eigen euvel en bleef midlerwijl
Verstandloos goed, van vijandschap ontwapend,
Van list, van haat, van nijd, van wraaklust; maar
De heete Hel die altijd in hem brandt
Midde' in den hemel zelfs, eindde zijn heil
Weldra en martelt meer hem door 't meer zien
Van vreugd hem niet beschikt: dan zamelt hij
Haastig zijn haat opnieuw en wekt aldus
Zijn kwaad-gedachten, gelukwenschend, op.
‘Gedachten, waar voert gij me heen? verrukt
Door wat voor zoeten drang tot het vergeten
Van wat ons hier bracht? haat, niet liefde, of hoop
Op Paradijs voor Hel, hoop hier van vreugde
Te proeven, maar bederf van alle vreugde
Voor mij verloren. Geenzins dan verzuime ik
Gelegenheid die glimlacht; zie de vrouw
Alleen, aan iedren aanslag blootgesteld,
Haar man, want ik zie ver in 't rond, niet na,
Wiens hoogere verstand ik liever mijd,
En kracht, van moed hooghartig, en van leden
Hoewel uit aard gevormd een helden-bouw,
Niet ongeduchte weerpartij, onwondbaar.
Niet ik; zoo heeft mij Hel verlaagd en pijn
Verzwakt bij wat ik in den Hemel was.
Zij schoon, godlijk, een waardig godenlief,
Niet schriklijk, schoon verschrikking is in liefde
En schoonheid, als geen sterker haat ze tart,

Sterkere haat, in schijn van huichel-liefde,
Het middel dat tot haar bederf mij dient.'
Zoo sprak de Vijand van het menschdom, schuilend
In slang, een boos bewoner, en naar Eva
Richtte hij zich, niet met gekamde golf
Vlak op den grond nu, maar op 't achterlijf,
Een rond-rijzende zuil van vouwen, torenend
Vouw boven vouw, een kronkelgolf; zijn hoofd
Bepluimd en opwaarts en karbonkels de oogen;
Met gepolijste nek van groen goud, rechtop
Te midden van zijn ringen die op 't gras
Veelvuldig stroomden: schoon te zien was hij
En lieflijk, nooit daarna een slangensoort
Lieflijker, niet die in Illyria geanderd,
Harmonia en Cadmus, of de god
In Epidaurus; noch tot wie vervormd
De Zeus van Ammon, of van 't Kapitool
Gezien werd; met Olympias die, en deze
Met haar die Scipio, top van Rome, baarde.
In schuinschen gang in 't eerst, als een die wel
Bemerkt wou worden, maar te storen vreesde,
Werkt hij zijdlings zijn weg. Als wen een schip
Dat een bekwame stuurman naderbrengt
Bij voorland of riviermond, waar de wind
Laveert, ook vaak zoo stuurt en wendt zijn zeil,
Zoo wendde ook hij, en van zijn kronkel-sleep
Krulde hij meengen dartlen wrong naar Eva
Tot lokking van haar oog; zij, bezig, hoorde
Bladgeruisch, maar ze gaf geen acht, gewend
Aan al zulk spel rondom haar in het veld
Van ieder dier, volgzamer op haar roep
Dan de vermomde kudde als Circe riep.
Nu stouter, stond hij voor haar, ongenood,
Maar als bewondrend starend: bukte vaak
Zijn hooge pluim en smalle legwerk-nek,
Vleiend; likte den grond waarop zij trad.
Zijn stomme innemende uitdruk trok op 't laatst
De aandacht van Eva naar zijn spel; hij blij
Dat zij nu keek, begon met slangetong

Bewerktuigd, of door stembarende lucht,
Zijn onbetrouwbare verleiding dus: -
‘Wees niet verwonderd, hoogste vrouw, zoo gij,
Zelf enkel wonder, dat kunt zijn, noch wapen
Uw oog, hemel van mildheid, met verachting,
Misnoegd dat ik u nader, naar u staar
Onzaadlijk, ik zoo eenig, en niet schuw
't Ontzachbre voorhoofd, afzijds nog ontzachbrer.
Schoonste gelijknis van uw schoonen Maker,
Op u staart al wat leeft, al wat u hoort
Door gift, en uw verheven schoonheid eert
Verrukkingvol beschouwd, dáár best beschouwd
Waar algemeenst bewonderd; maar wie wil
Hier in dit wilde park, bij deze dieren,
Grove beschouwers, dom in 't onderscheiden
Van half uw schoon - behalve dan één man -
U zien (en wat is een?) die moest gezien
Godin bij goden, daaglijks door een stoet
Van tallooze englen huldigend gediend.’
Zoo vleide de Verleider en hief aan;
In 't hart van Eva drong zijn spreken door,
Schoon zeer verwonderd om de stem; op 't eind
Niet onverbaasd sprak zij in antwoord dit.
‘Wat dit beduidt? Taal van een Mensch gesproken
Door tong van dier, en menschezin vertolkt?
De eerste voor 't minst van deze achtte ik ontzegd
Aan beesten, die God op hun schepping-dag
Stom schiep voor elken onderscheidbren klank;
De laatste ontgeef ik me, uit hun blikken blijkt
Veel reden en niet zelden in hun doen.
U, slang, listigste dier van 't heele veld,
Kende ik, maar niet begaafd met menschestem.
Herhaal dan dit mirakel en vertel
Hoe gij van stom spreekvaardig werdt, en hoe
Mij zoo bevriend, meer nog dan de andre zijn,
Die wilde schepsels die ik daaglijks zie.
Spreek, want dit wonder is wel aandacht waard.
Toen, listenvol, sprak de Verlokker weer:
‘Eerste in dees schoone wereld, glanzende Eva,

Gemaklijk is me u te vertellen al
Wat gij beveelt, en naar uw wil doen recht.
Als al de beesten die 't getreden gras
Begrazen, was ik laag en min van geest,
Zoo ook mijn spijs, wist ook van niets dan spijs
En paren, en bevatte hooger niets:
Totdat ik op een dag, dwalend door 't veld,
Verweg een mooien boom zag staan, beladen
Met fruit, zeer schoon van kleur, rossig, gemengd
Met goud: en nader ging ik om te zien;
Toen sappige geur die van de takken woei,
En honger wekte, meer mijn zin beviel
Dan zoetste venkelgeur of 's avonds de uiers
Van ooi of geit, druipend van melk, waar nog
Geen bokje of lam, dat aldoor speelt, aan zoog.
Opdat ik dan mijn scherpe lust voldeed
Van die schoone appelen te proeven, meed
Ik langer uitstel; dorst en honger, eensklaps,
Machtge overreders, aangezet door 't rieken
Dier lokkende appels, dreven mij zoo fel.
Ik wond me aanstonds romdom de mossige stam.
Want hoog boven den grond bereikt uw hand
De takken niet, noch Adams: rond den boom
Stonden, belust als ik, beesten die 't zagen,
Hunkrend en nijdend, maar geen kon erbij.
En nu midde' in den boom, waar overvloed
Lokte zoo na, liet ik van plukken af
Noch eten; want tot dan toe had ik nooit
Bij bron of voedsel zulk een vreugd gesmaakt.
Op 't laatst verzaad, bemerkte ik binnen kort
Een vreemd verandren in me, een hooger graad
Van Rede in 't innerlijk vermogen, weldra
Ook spraak, hoewel ik mijn gedaante hield.
Van toen af wendde ik mijn gedachten tot
Bespiegelingen hoog of diep, en zag
Met ruimen geest al wat in Hemel is,
Of Aarde, of tusschen hen, al 't schoon en goed;
Maar al dat goed en schoon aanschouw 'k vereend
In uw godlijke beeld en in uw schoonheids

Hemelsche straal: geen schoon is aan uw schoon
Gelijk of nevenwaardig dat mij zóó,
Schoon ongelegen mooglijk, dwong te komen
En staren, en u huldgen, die naar waarheid
Eerste van schepsels, Vrouw zijt van 't Heelal.
Zoo praatte 't sluw en geestrijk dier; en Eva
Nog meer verbaasd, sprak argeloos aldus.
‘Slang, de overgroote lof laat twijfel na
Aan kracht die eerst in u die vrucht bewees.
Maar zeg, waar groeit de boom, hoe ver van hier?
Want talrijk zijn Gods boomen die in Eden
Groeien, veelsoortig, ons nog niet bekend
En zulk een overvloed van keus, dat telkens
Een grooter vruchtenschat onaangeraakt
En onbederflijk hangt, totdat de menschheid
Gelijk komt aan haar voorraad en meer handen
Natuur ontlasten helpen van haar dracht.’
Vroolijk en blij de listige Adder toen:
‘Vorstin, de weg is open en niet lang,
Voorbij een rij van mirten, op een veld,
Vlak bij een bron, één struikgewas voorbij
In bloei, van mirre en balsem; als ge wilt,
Volg me dan en ik breng u vlug daarheen.’
‘Ga voor,’ zei Eva. En hij voorgaand rolde
Snel kronkels - 't ingewikkelde werd recht,
Haastig tot kwaad. En hoop verheft, en vreugd
Doorstraalt zijn kuif, als wen een dwaallicht, zwaar
Van vettige damp, nog door de nacht verdicht
En dat de kou rondom omgeeft, tot vlam
Door heftge roering aangewakkerd, (waar,
Zoo zegt men, vaak een booze geest voor zorgt)
Zwevende en laaiend met bedrieglijk licht
Den reizger 's nachts verbijsterd wegloos leidt
In drek en moer, en soms door plas en poel
Verzwolgen en verloren, ver van hulp.
Zoo glom dat schriklijk dier, en leidde in misdrijf
Eve, onze al te geloovge Moeder, ten
Verboden boom, wortel van al ons leed;
Zij zag hem en sprak tot haar gids aldus.

‘Verloren moeite, Slang, die gang hierheen.
Vruchtloos voor mij, schoon vrucht in overvloed,
't Vertrouwen op wier kracht verblijft bij u,
En groot is ze als ze in u zóó heeft gewerkt.
Maar ons is 't eten van dien boom ontzegd;
Dat was 't bevel van God, als van zijn stem
De eenige dochter; ovrigens leven wij
Ons zelf voor wet, Rede voor onze wet.’
Wie de Verleider listigst antwoord gaf:
‘Is 't waar? heeft God gezegd: de vrucht van al
De boomen in den tuin zult gij niet eten,
En toch van aarde en lucht u heer verklaard?’
Wien Eva weer, nog zondloos: ‘Van de vrucht
Van alle boomen hier mogen wij eten,
Maar van die boom in 't midden van de hof
Heeft God gezegd: “Daarvan zult gij niet eten
Noch daaraan raken, of gij sterft.”’ En nauwlijks
Had zij 't gezegd, hoe kort ook, of de Slang,
Nu stouter, maar met schijn van liefde en ijver
Te menschwaart, als om 't onrecht verontwaardigd,
Wisselt zijn rol: hij schijnt tot drift ontroerd,
Weifelt ontsteld, toch voegzaam, met verheven
Gebaar, alsof hij van een groote zaak begint,
Als een van die vermaarde reednaars in
Athene of 't vrije Rome, toen - voor 't laatst -
De kunst van spreken bloeide, eerst stond als zon
Hij op zijn groote pleit, wijl elke trek,
Gebaar, beweging boeide aleer hij sprak,
Dan eensklaps hoog begon, als geen verwijl
Van voorwoord duldend door zijn vuur voor 't recht,
Zoo staand, bewegend, of hoog opgegroeid,
Hief dus, heel hartstocht, de Verleider aan.
‘O heilge Plant, wijze en die wijsheid geeft!
Moeder van weten! nu is in mij klaar
Het voelen van uw macht, tot onderscheiden
Van dingen-oorzaak ja, maar ook de wegen
Van hoogste werkers, hoe ook wijs gewaand.
Koningin van dit Al, geloof toch niet
Dat strenge doodsgedreig; gij zult niet sterven:

Hoe zoudt ge? door die vrucht? die geeft u leven
Bij kennis: door den Dreiger? zie naar mij,
Mij die èn raakte èn proefde, en toch èn leef
En hooger leven heb bereikt dan 't Lot
Mij gunde, ik hooger wagend dan mijn deel.
Wordt dat den mensch ontzegd, wat aan het dier
Vrijstaat? of zal God om zoo'n klein vergrijp
In toorn ontsteken en niet eer uw deugd
Prijzen, die vreesloos, met de pijn des doods
Voor oogen, wat voor ding dood dan mag zijn,
Niet afliet van te doen wat leiden mocht
Tot meer geluk: kennis van goed en kwaad.
Van goed? dat 's recht; van kwaad? als werklijk kwaad
Bestaat, dan mijdt het te eerder wie het kent.
Krenkt God u dus, dan doet hij tegen recht.
Geen recht, geen God; dan niet gevreesd, gediend:
Uw vrees zelf voor den dood verbant de vrees.
Waarom dan dit verbod? Opdat ge u buigt,
Opdat ge laag blijft en onwetend, gij
Zijn huldigers; hij weet dat de eigen uur
Als ge ervan eet, uw oog, schijnbaar zoo klaar,
Nochtans zoo dof, dan eerst volkomen zal
Open en klaar zijn, gij als goden zijn,
Wetend, zooals zij weten, goed en kwaad.
Gij goden zijn, daar ik ben als de Mensch,
Van binnen Mensch, is anders niet als past;
Ik van dier menschlijk, gij van menschlijk god.
Gij zult dan mooglijk sterven, door den mensch
Uit, den god aan te doen, gewenschte dood
Die dreigt, maar toch niet erger brengt dan dit.
En wat zijn goden dat de mensch hun niet
Gelijk mag worden, door van goden-voedsel
Te eten. Goden zijn eerst en doen dat voordeel
Werken op ons geloof dat ze alles maakten:
Maar 't is de vraag; want de aarde zie ik wel
Dat, door de zon gewarmd, elk schepsel voortbrengt,
Zij niets: indien zij alles, wie besloot dan
Kennis van goed en kwaad in dezen boom
Zoodat wie daarvan eet wijsheid verkrijgt

Zonder hun oorlof. En waarin bestaat
De misdaad als de Mensch dus kennis krijgt?
Wat kwaad doet hem uw kennis, of wat schenkt
Die boom ondanks hem, als hij alles heeft?
Of is het nijd, en kan nijd wonen in
Hemelsche harten? Dit, dit, en veel meer
Is oorzaak dat ge dit schoon fruit behoeft.
Menschlijke Godheid, reik dan en proef vrij.'
Hij eindigde en zijn woorden vol van list
Vonden te maklijk ingang in haar hart.
Haar oog week van de vrucht niet, die te zien
Alleen verzoeking was, en in haar ooren
Klonk nog zijn overredend woord, gedrenkt
Met reden, en met waarheid, naar haar scheen,
Het middaguur kwam midlerwijl, en wekte
Scherpe eetlust, nog geprikkeld door de reuk
Zoo geurig, van die vrucht, die met begeerte,
Tot tasten nu, of proeven, al geneigd,
Haar hunkrende oogen tergde; maar een poos
Nog wijlend, peinsde zij dus in zichzelf.
'Groot zijn uw deugden, zeker, schoonste vrucht,
Hoewel de mensch ontzegd, bewondrenswaard.
Die bij den eersten beet, te lang verdaagd,
Den stomme spreken deed en leerde een tong
Niet ingericht tot spraak taal tot uw lof.
Uw lof verborg ook hij niet die verbiedt
Dat we u gebruiken, noemende u de boom
Der kennis, kennis bei van goed en kwaad;
Verbiedt ons 't proeven dan; maar zijn verbod
Roemt u te meer, dewijl 't het goede meldt
Dat ge ons bedeelen kunt, en dat ons faalt.
Want onbekend is niet gehad, gehad
En onbekend is als heel niet gehad.
Kortom dan, wat verbiedt dan 't kennen hij,
Verbiedt ons goed, verbiedt ons wijs te zijn.
Maar zulk verbieden bindt niet. Doch als dood
Ons achteraf bindt, wat beduidt ons dan
De inwendge vrijheid? Wie die schoone vrucht,
Zoo luidt ons vonnis, eet, zal daadlijk sterven.

Hoe sterft de slang? Hij at ervan en leeft,
En weet, en spreekt, betoogt en onderscheidt,
Tot dan toe reedloos. Was voor ons alleen
Dood uitgevonden? of aan ons ontzegd
Dit voedsel voor 't verstand, het dier gegund?
Het dier, zoo schijnt het: maar dat eene dier
Dat proefde, toont geen nijd, maar brengt met vreugd
Het goed hem toegeschikt, arglooze dader,
Den mensch een vriend, ver van bedrog of list.
Wat vrees ik dan? of eer, wat moet ik vreezen
In die onwetendheid van goed en kwaad,
Van God of dood, van voorschrift of van straf?
Hier groeit wat alles heelt, dit hemelsch ooft,
Schoon voor het oog, begeerlijk voor den smaak,
Met wijsmakend vermogen: wat dan let me
't Reiken, en 't voeden, lijf zoowel als geest?'
    Zoo sprak ze en, roekloos, in onzalig uur,
Reikend, greep zij de vrucht en plukte, en at.
De aard voelt de wond. Natuur van waar zij zit
Zuchtend door al wat is, geeft jammerteekens.
Alles verloren. Weg naar 't laag hout sloop
De schuldge slang en kon vrij gaan, want Eva
Nu enkel aandacht voor haar proeven, merkte
Niets anders, zulk genot tot dan, zoo scheen haar,
Smaakte zij aan geen vrucht, hetzij dan werklijk
Of ingebeeld uit een te hoog verwachten
Van kennis: aldoor dacht ze ook aan het godzijn.
Gulzig zwelgde zij in, zonder bedwang,
Wist niet dat ze den dood at: eindlijk zat,
En als door wijn verheugd, vroolijk en blij,
Begon zij aldus schertsend tot haarzelf.
'O eerste en kostbre en deugdenrijkste boom
In 't Paradijs, gezegend met de werking
Tot wijsheid, maar verzuimd en onberoemd
Tot nu en uw schoon ooft hangen gelaten
Als tot geen eind geschapen; maar voortaan
Zal iedren dag mijn vroege zorg, en lof
Gelijk betaamt, niet zonder zang, u plegen
En van die takken vrij naar elk gereikt

De volle en vruchtbre last verlichten. Dan,
Door u gevoed, word ik in kennis rijp,
Zooals de goden, kenners van elk ding.
Benijden mogen wie niet geven konden;
Want gaaf die hunne zijn kon, had niet hier
Gegroeid. U, Ondervinding, ben ik ook verplicht,
Veiligste gids; want u niet volgend bleef ik
Onwetend; u, die wijsheids weg ontsluit
En toegang geeft, hoe heimlijk zij zich schuilt.
Ook ik misschien ben heimlijk; hoog is Hemel,
Hoog en verweg om duidlijk daarvandaan
Elk ding op aard te zien; en andre zorg
Leidde misschien van zijn gezette wacht
Onzen Verbieder af, met al zijn gluurders
Rondom hem veilig. Maar op welke wijs
Nader ik Adam? Doe ik mijn verandring
Hem weten, maak ik hem al deelgenoot
Van mijn volmaakt geluk? of liever niet,
Maar houd mijn kenniswinst voor mij alleen
Zonder genootschap? wat de vrouw ontbreekt
Vul ik zoo aan, dat hij mij liever heeft
En ik hem meer gelijk ben, en misschien,
Een niet onwenschelijke zaak, ten deele
Zijn meerdre; want hoe is ooit mindre vrij?
Dit mag wel zijn; maar hoe nu als God zag
En 't is mijn dood? dan zal ik niet meer zijn,
Dan huwt zich Adam aan een andere Eva,
Leeft en geniet met haar, en ik ben heen.
Dood het te denken. Mijn besluit staat vast,
Adam zal deelen met me in wel of wee:
Ik heb hem zóó lief dat ik alle dooden
Verduur met hem, maar zonder hem niet leef.'
Zoo zei ze en wendde van den boom zich weg,
Maar boog eerst diep, als voor de Mogendheid
Die in hem woonde, hem had ingegoten
Door haar inwoning 't wetenssap, verkregen
Uit nectar, godendrank. Inmiddels weefde
Adam, verlangend wachtend op haar weerkeer
Een keur van bloemen tot een krans, haar haren

Te tooien en haar landlijk werk te kronen,
Als maaiers vaak de oogst-koningin het doen.
Hij dacht zich welk een vreugde en nieuwe troost
Haar weerkomst zijn zou, na zoo lang verwijl;
Toch was zijn hart, in voorgevoel van kwaads,
Vaak ongerust; die haperende maat
Dreef hem haar tegemoet langs waar zij ging
's Morgens na 't eerste scheiden; aan dien weg
Stond ook de Kennisboom; daar vond hij haar
Juist keerend van den boom, en in haar hand
Een tak met schoonst ooft, donzig overbloosd,
Pas afgebroken, ambrozijn-doorgeurd;
Zij haastte tot hem, Verontschuldging kwam
In haar gelaat Proloog en Pleit te hulp,
Die ze aldus uitsprak, vriendlijk naar begeer.
‘Verbaasde 't u niet, Adam, waar ik bleef?
Ik miste u, en ik vond het lang, beroofd
Van uw nabijheid, angst van liefde nooit
Voor nu gevoeld, en nooit hierna; nooit meer
Beproef 'k, wat roekloos onbeproefd ik zocht,
De smart weg uit uw oog te zijn. Maar vreemd
Was de oorzaak, om te hooren wondervol.
Die boom is niet als ons gezegd werd, boom
Voor proevers heilloos, noch tot vreemde ramp
Den weg ontsluitend, maar van werking godlijk
Om oogen te oopnen en tot goden maken
Wie proeven; en zoo werd geproefd; de slang,
De wijze, of niet als wij gedreigd, of niet
Gehoorzaam, at van 't ooft, en werd daarna
Niet dood, als ons gedreigd is, maar voortaan
Begaafd met menschestem, en menschverstand, -
Bewondrenswaardig spreker, - en op mij
Vermocht zijn overreding zóo, dat ik
Ook heb geproefd, en ook bevonden heb
Dezelfde werking, opener mijn oog,
Eerst dof, gewekter geest, een ruimer hart,
Een groeien op tot Godheid; wat voor u
Vooral ik wenschte, zonder u versmaad.
Want heil, als gij het deelt, is heil voor mij,

Vervelend als ge 't niet deelt, aanstonds walglijk.
Proef gij dus ook, opdat eenzelfde lot
Ons saamvoegt, zelfde vreugde en zelfde liefde.
Dat niet, als gij niet proeft, verschil van rang
Ons scheidt, en ik te laat de godgelijkheid
Voor u opgeef, als 't Lot het niet vergunt.'
Zoo deed met blij gelaat Eva 't relaas;
Maar blozend gloeide een onrust in haar wang.
Anderzijds stond, zoodra hij den noodlotgen
Misstap van Eva hoorde, Adam verbaasd,
Ontsteld en stom, terwijl een koude schrik
Reed door zijn bloed, en zijn gewrichten slaakte.
Zijn slappe hand hield de gewonden krans
Niet meer, al de verwelkte rozen stortten,
Spraakloos stond hij en bleek, tot dus op 't laatst
Eerst tot zichzelf hij in zich 't zwijgen brak.
'O schoonstgeschaapne! laatste en beste werk
Van al Gods werken! waarin uitblonk al
Wat voor gezicht of denken kan gevormd
Heilig en godlijk, goed, beminlijk, zoet!
Hoe gingt verloren, hoe op eens verloren,
Gij, nu ontdaan, ontbloemd, den dood gewijd?
Of liever hoe zijt gij gezwicht tot breken
Van 't strikt verbod, hoe tot geweld aandoen
't Gewijde ooft ons verboden? Vloekbre list
Van vijand haalde u over - weet ik wie,
Heeft mij met u bedorven, want met u
Staat zeker mijn besluit dat ik nu sterf:
Hoe leef ik zonder u, hoe mis ik ooit
Uw zoet gesprek, zoo lief met liefde saam,
En leef in wilde bosschen eenzaam weer.
Schept God een andere Eva en schaf ik
Een andre rib, dan ging toch uw verlies
Mij nimmer van het hart, neen, neen, ik voel
Band van natuur mij binden, vleesch van vleesch,
Been van mijn been zijt ge en van uw bestaan
Scheidt zich het mijne nooit, zij 't wel of wee.'
Hierna, als een van droeve ontsteltenis
Opnieuw getroost en na verstoord gedenk

Zich voegende in wat onherstelbaar bleek,
Richtte hij kalm tot Eva nu dit woord.
‘Iets stouts hebt ge bestaan, graagwagende Eva;
En groot gevaar getart, door dus te durven
Al was 't alleen begeeren met het oog
Vrucht die gewijd is tot onthoudens toe,
Veel meer haar smaken, 't raken zelfs vervloekt.
Maar wie maakt was tot is, daad niet gedaan?
Niet God Almachtig, niet het Lot; toch zult
Gij zoo misschien niet sterven, 't feit is mooglijk
Nu zoo misdadig niet; vooraf geproefd,
Eerst door de slang ontwijd, werd eerst de vrucht
Door hem gewoon, onheilig, voor wij proefden;
En ook voor hem niet doodlijk, daar hij leeft,
Leeft, als ge zegt, en won, want leeft als Mensch
Een hooger graad van leven, sterke prikkel
Voor ons, om proevend evenredig hooger
Te raken, immers, wat alleen kan zijn
Tot god zijn, of tot englen, halve goden.
Ook denk ik niet dat God, die wijze Maker,
Al dreigde hij 't, in ernst zoo wil verwoesten
Zijn hoogste schepslen, ons, zoo hoog gewaardigd
En over al zijn werk gezet, dat zeker,
Voor ons geschapen, vallen moet met ons,
Van ons afhanklijk; zoo zou God ontscheppen,
Mislukt zijn, doen, ontdoen, en arbeid kwijt gaan;
Ondenkbaar van een God, die, schoon zijn macht
Nog eens kon scheppen, toch ongaren ons
Te niet zou doen; dat niet de Weerpartij
Juiche en zeg: “Wankel is hun staat, wie God
Begunstigt; wie behaagt hem lang! Eerst mij
Bedierf hij, nu den Mensch; wie doet hij 't straks?”
Hij gaf dan zelf den Vijand stof tot smaad.
Hoe 't zij, ik heb mijn lot bepaald bij u,
Zeker één oordeel te ondergaan; als dood
Uw deel zal zijn, is dood als leven mij;
Zoo krachtig voel ik in mijn hart de band
Van de Natuur mij trekken naar mijn eigne,
Mijn eigne in u, want wat gij zijt is mijn.

Wij bei zijn niet te scheiden; wij zijn één,
Eén vleesch; ikzelf verlies me als 'k u verlies.'
Zoo Adam, en dus antwoordde Eva hem.
'O prachtge proef van ongemeene min,
Roemrijk getuignis, voorbeeld voor altijd!
Dat mij tot wedijver verwekt, maar hoe,
Ik onvolkoomne, reik ik tot zoo hoog?
Adam, wiens lieve zij 'k me ontsprongen roem,
Dien 'k blij hoor spreken van onze eenigheid,
Een hart, een ziel in bei (waar deze dag
Bewijs van geeft, daar ge u bereid verklaart
Eer dan dat dood, of erger dan de dood
Ons scheidt, door innige liefde vast geboeid,
Met mij één schuld, één misdaad te ondergaan,
Zoo er een is in 't smaken van die vrucht,
Wier deugd, want goed komt altijd voort uit goed,
Onmidlijk of bij aanleiding vertoont
Deze eedle liefdeproef, die anders nooit
Zoo onnavolgbaar was gekend geweest),
Dacht ik dat werklijk de gedreigde dood
Volgde op deze aanslag, ik alleen doorstond
Dan 't ergste en overreedde u niet; veeleer
Verlaten sterven dan tot dood u drijven
Schadelijk voor uw vreê; vooral zoo juist
Zoo wonderbaar verzekerd van uw trouwe
Ongeëvenaarde liefde; maar ik voel
Die daad heel anders; dood niet, maar vermeerderd
Leven, een heldrer blik, meer hoop en vreugd,
Een smaak zoo godlijk, dat wat zoets voorheen
Mijn zinnen trof, flauw schijnt en wrang bij dit.
Bij mijn ervaring, Adam, proef er vrij van
En werp uw doodsvrees van u op den wind.'
Zoo sprak ze en zij omhelsde 'm en van vreugd
Weende ze, heel verteederd daar zijn liefde
Dermate geadeld was dat hij, om haar,
Vrijwillig godlijke ongunst koos of dood.
Ten loon (want een toegeeflijkheid, zoo kwaad,
Krijgt best zulke belooning) reikte zij
Hem van haar tak dat schoone en lokkend ooft

Met milde hand: hij at, zonder bezwaar,
Tegen zijn beter weten, niet bedrogen
Maar, onweerstaanbaar, door de vrouw bekoord.
De aarde, uit haar ingewand, trilde, als opnieuw
In baring, en Natuur kreunde andermaal;
't Zwerk dreigde en donder bromde, droevge droppen
Weenden omdat de doodlijke eerste zonde
Voltooid was; Adam sloeg daarop geen acht,
At zijn genoegte, en Eva vreesde niet
Haar misdrijf te herhalen, om te meer
Hem in te wiegen door haar zoet gezelschap,
Zoodat beide als bedwelmd door nieuwen wijn
Zwemmen in vroolijkheid en zich verbeelden
Dat ze in zich godheid vleugels werken voelen
Om de aard te tarten: maar die valsche vrucht
Vertoonde in hen vooreerst heel andre werking;
Ze ontvlamde vleeschelijke lust; hij richtte
Op Eva wulpsche blikken, zij betaalde
Hem even dartel, tot ze in wellust branden
En Adam Eva dus tot stoeien noodt:
‘Precies van smaak zijt ge, Eva, 'k zie het nu,
En sierlijk, met van wijsheid geen klein deel,
Sints we iedren zin bijleggen wijsheidsgeur
En aan 't verhemelt oordeel; ik laat u
De lof; zoo wel hebt ge vandaag gezorgd.
Ons is genot ontgaan, toen we ons onthielden
Van dat verruklijk fruit; tot heden wisten
Wij niet wat goed smaakt; ligt er zulk genot
In dingen, ons verboden, dan was 't wenschlijk
Dat niet één boom verboden was, maar tien.
Doch kom, laat ons nu spelen, zooals 't hoort,
Door dit voortreffelijk gerecht verkwikt:
Want nooit ontvlamde uw schoonheid, sints den dag
Waarop ik eerst u zag en huwde, in tooi
Van uw volkomenheden, zoo mijn zinnen
Met gloed om u te omhelzen, schooner nu
Dan ooit, de gaaf van dien deugdrijken boom.’
Zoo zei hij, en liet blik noch speelsheid van
Verliefd bedoelen na, geheel verstaan

Door Eva: aansteeklijk vuur sproeide uit haar oog.
Hij greep haar hand en naar een schemerplek
Dik overwelfd door een groen loofprieel
Leidde hij haar niet traag; gebloemt was 't bed,
Viooltjes, geurige ook, en asfodil,
En hyacinthen, frischte en vriendlijkste aardschoot.
Daar zwelgden zij in liefde en liefdespel
Rijklijk, het zegel van weerzijdsche schuld,
Troost van hun zonde, tot de dauwige slaap
Hun woog, vermoeid door hun verliefd gespeel.
Zoodra de kracht van dat bedrieglijk ooft
Die met een zoeten damp die vroolijk maakt
Hun geest omspeeld had en het binnenst wezen
Doen dwalen, was verdampt, en grover slaap
Uit onnatuurlijke dampen voortgebracht
Beladen met bewuste droomen, week,
Verrezen ze als uit wanrust, en elkander
Beziend erkenden ze aanstonds hoe hun oogen
Geopend, de geesten hoe verdonkerd waren;
Onschuld die als een sluier hen beschermd had
Van 't kwaad te weten, ging, 't rechtvaardige
Vertrouwen, de aangebore oprechtheid, de eer
Weg van rondom hen, voortaan naakt gelaten
Voor schuldige Schaamt; die dekte, maar zijn kleed
Ontdekte meer. Zoo rees die man van Dan
Hercules-Samson, uit de hoere-schoot
Van Dalila, de Filistijnsche, ontwakend
Met weggeschoren kracht; zij leeg en bloot
Van al hun deugd. Zwijgend en hun gelaat
Verbijsterd zaten lang ze, als stom geslagen;
Tot Adam, schoon niet min verplet dan Eva,
Aan deze woorden moeizaam uiting gaf.
‘O Eve, in euvele uur gaaft gij gehoor
Aan die vervloekte worm, door wie dan ook
Geleerd menschestem na te doen, die waarheid
Sprak in ons vallen, leugen in beloofde
Bevordring: daar we onze oogen open vinden,
Waarlijk, en kennen beide goed en kwaad,
Verloren goed, verkregen kwaad: slecht fruit

Van kennis, als dit kennis is, dat ons
Naakt laat als thans, ontbloot van eer, van onschuld,
Van trouw en reinheid, sieraden tot nu,
Nu vlekkig en vuil; en in ons wezen blijkbaar
Lage begeerte; waaruit kwaad gevolg.
Het laatste kwaad zelfs: Schaamt. Wees zeker dan
Van 't eerste. Hoe zal ik voortaan 't gelaat
Van God of Englen zien, verrukt en blij
Zoo vaak hiervoor aanschouwd? Die hemelvormen
Verblinden nu deze aardsche, met hun gloed
Onduldbaar glanzende. O mocht ik maar hier
Eenzaam en wild in eenig donker dal
Verblijven, waar hoogst hout, voor ster of zonlicht
Niet door te dringen, schaduw spreidde, breed
En bruin als de avond! Dek mij, o gij pijnen,
Gij ceders, die ontelbre takken spreidt,
Verberg me, waar ik nooit meer hen zal zien!
Maar laat ons nu, daar 't eenmaal moet, beraden
Hoe wij voor 't oogenblik het best die deelen
Verbergen voor elkander die het meest
Beschaamd doen staan, minst voegzaam om te zien:
Boomblaren, breed en vlak, die saamgenaaid
Gegord om onze lenden, dekken rondom
Die middendeelen, dat die nieuwe komer,
Schaamt, daar niet zitte en schelde ons als onrein.'
    Zoo ried hij: en zij gingen beiden samen
In 't dichtste bosch; daar kozen zij weldra
De vijg, de soort niet, om haar vrucht beroemd,
Maar die, nog thans, bij de Indiërs bekend
In Malabar of Decan de armen spreidt,
Zoo lang en breed getakt, dat in den grond
De twijg weer wortelt, en er groeien dochters
Rondom de moederboom, doorzuilde schaduw
Hoog overwelfd en lanen echo-vol.
De Indische herder, die de hitte schuwt,
Schuilt vaak in 't koele er, ziet zijn weidend vee
Door kijkgat dat hij snijdt in 't dikste loof.
Dáárvan de blaadren, Amazonen-schild
Gelijk in breedte, plukten ze, en zij naaiden

Ze saam, zoo goed ze 't konden, om hun lende
Te gorden: ijdel hulsel om daarmee
Schuld en gevreesde schaamt te bergen. O,
Hoe ongelijk hun eerste naakte glorie!
Zoo vond Columbus nog de Amerikaan,
Met veedren gordel, anders naakt en wild,
Op bosschige kust of eiland, bij 't geboomt.
Gekleed en naar hun leek hun schaamt ten deele
Gedekt, maar niet gerust of kalm van geest
Zaten ze en weenden, maar niet enkel tranen
Die uit hun oogen stroomden, ergre winden
Rezen hoog in hen; toorn en haat, wantrouwen,
Ergdenkendheid en tweespalt; hevig schokten
Die d'innerlijken geest, stil oord voorheen
Vol vrede, in slingring en oproerig nu.
Daar heerschte nu Verstand niet, en de Wil
Hoorde zijn leer niet, beide in onderwerping
Aan zinnelijken lust, die van beneden
Te heerschen eischte over de hoogre Rede
Als overweldger; uit zoo kranke borst
Hernam tot Eva de afgebroken spraak
Adam, in andren stijl, met blik hem vreemd.
‘Hadt ge geluisterd naar mijn woorden, waart ge,
Zoo als ik vroeg, gebleven, toen die vreemde
Dwaalwensch dien ongelukkigen ochtend u,
Weet ik vanwaar, bezat, wij waren dan
Nu nog gelukkig, niet ontbloot van al
Wat in ons goeds was, naakt, in schaamte, ellendig.
Laat voortaan niemand noodloos zijn geloof
Beproeven; als zij ernstig zoeken naar
Zoo'n proef, besluit dan: nu begint hun val.’
Waarop dus Eva, gauw door blaam gekrenkt.
‘Wat woorden kwamen uit uw mond, strenge Adam!
Wijt gij dat aan mijn misgreep, of mijn wil
Tot dwalen, als ge 't noemt, wat even erg
Misschien gebeurd was met uzelf erbij
Of aan uzelf misschien? Waart ge er geweest
Of de aanslag hier, ook gij hadt in de slang
Geen list bemerkt, hij sprekende als hij sprak;

Daar tusschen ons geen vijandschap bestond.
Waarom dan kwaad bedoeld of ons geschaad?
Mocht ik nooit weggegaan zijn van uw zij?
Dan was ik beter nog een doode rib.
Ik zijnde als 'k ben, waarom hebt gij, het hoofd,
Mij niet beslist bevolen niet te gaan,
Gaande, gelijk gij zegt, in zulk gevaar?
Te maklijk toch weerspraakt gij mij niet zeer,
Ja gaaft verlof, vondt goed, liet me eerlijk gaan.
Hadt gij 't maar vast en flink verkeerd gevonden
Ik had dan niets misdaan, noch gij met mij.'
Haar, voor het eerst vertoornd, gaf Adam antwoord.
'Is dit de liefde, is dit het loon voor mijn
Onwankelbaar besluit, ondankbare Eva,
Toen gij verloren waart, niet ik, die eeuwig
Geleefd mocht hebben in geluk en vreugd,
Maar willig eer den dood verkoos met u?
En word ik nu gescholden als zelf oorzaak
Dat gij misdaan hebt? Niet gestreng genoeg,
Heet het, in dwang op u. Wat kon ik meer?
Ik waarschuwde, ik vermaande u, ik voorspelde
't Gevaar, en hoe de Vijand loerend lag
In hinderlaag; meer te doen was geweld,
Geweld, dat tegen vrijen-wil niet hoort.
Maar zelfvertrouwen dreef u voort, gij voelde
Of veilig voor 't gevaar u, of belust
Op roemvolle beproeving; en misschien
Dwaalde ik door al te onmatig te bewondren
Wat in u zoo volmaakt scheen; maar mij rouwt
Die dwaling nu, daar zij mijn misdrijf werd
En gij mij aanklaagt. Zoo zal het hem gaan
Die al te zeer vertrouwde op vrouwedeugd,
Haar wil laat heerschen; zij gedoogt geen dwang.
En vrij gelaten, als daar kwaad uit volgt,
Scheldt zijn toegeeflijkheid als zwak juist zij.'
Zoo brachten zij de vruchtlooze uren door
In weerzijdsche aanklacht, maar zichzelf niet blamend,
En aan hun ijdle tweespalt scheen geen eind.

Rohini en Salawati
Door
Maurits Uyldert.

‘O lieflike lelie der Ganga, heilige roos die op de heilige golven droomt, ú roemt mijn hart!

Lelie, groen is het kleed dat uw smetteloze blankheid siert, de zuivere schoonheid van uw maanblanke leden!

Als de nacht hel is en de maan-bloem bloeit, ontluikt de geurige kelk van uw borst; gelijk bleke bloembladeren openen zich uw witte armen en als op het deinen van den stroom heft zich uw trillend lijf op de vloed van uw hartstocht....’

Zo zong in het tamarinde-bosje verscholen een der jonge minnaars van Rohini, van haar die in den nacht bemind werd en de Bruid van den Maangod heette.

Zij was de schoonste courtisane van Patalipoetra, wier bevalligheid vermaard was ook in de naburige koninkrijken en zelfs de Rishi's die de Hemelse Nimfen hadden aanschouwd voelden zich nochtans ontroerd door de tedere bekoring die van haar uitging, gelijk aan de zachte zilvergloed die het gesternte uitstraalt.

In den nacht zongen rondom de lusthof van haar marmeren paleis de jonge harten haar toe, zacht smekend als het murmelen van een weidebeek of luide en ruisend als het doffe gedreun van de verre branding der zee.

Dan schreed zij met hare slavinnen door de tuinen, die, op de heuvelen groeiend en bloeiend, haar lustverblijf omrankten als gierlanden van bloesemtrossen; of zij zat dromend in haar bootje van ivoor en parelmoer, dat ritselloos voortdreef

tussen de kleurige lotusgroepen die de vijvers van haar tuin met welriekende geuren vervulden.

Zij droeg steeds een gewaad van groene zijde, fijn geplooid rond haar blanke leest, en geleek zo de herschepping ener witte waterroos.

Uren aaneen kon zij aldus haar nacht verdromen, als een beeld bewegeloos of, met zacht geneurie en in het bootje met een sierlike buiging harer lenden wiegend, turen naar de zilverdoorblonken kringende rimpelingen van het maandoorblauwde vijvervlak.

Haar onbewust gedroom verhelderde zich nimmer tot een klaar gedachte-beeld; het bleef een bewusteloze zaligheid waarin zij bevangen lag en die haar tot roerloos gemijmer bande.

Peinsde zij over haar lot, het leven dat haar in een droom voorzegd was, de droom die door háar in vervulling zou gaan?

Zij leefde gestadig in de verwachting van een groot geluk, maar dat haar ziel tegelijkertijd met onzeggelike vrees vervulde.

Want in een harer nachtelike visioenen was de Hemelwachter tot haar neergedaald en hij had haar geboodschapt dat de Mahadeva, de Heer van Hemel en Aarde, de beheerser der vier windstreken, eenmaal tot haar komen zou in de gedaante van een jong en schoon doch sterk en donkerwillend man, en dat zij door hem een zoon zou baren die de werelden beheersen en de volkeren zou opvoeren, door het licht van zijn geest, tot een staat van hogere zaligheid.

Hoezeer deze droom haar ook door zijne verheven roeping lief was, toch pijnde haar een knagende vrees die zij nimmer dorst uitspreken, maar die haar gesloten en eenzelvig maakte en die haar beangst deed zijn voor de nadering van iedere vreemde.

Daardoor kwam het dat zij zich meer en meer van de wereld afsloot en eenzaam wijlen bleef in de tuinen harer mijmering.

Wat haar beangstte was de verwachting van het moederschap.

Temidden harer vriendinnen en speelgenoten was zij zeker de schoonste, de lieftalligste, maar ofschoon de vleiende roem,

door vrienden en vriendinnen haar toegezongen, wel tot haar bewustzijn doordrong, had deze haar hart nochtans niet aangetast en zij was niet ijdel noch behaagziek.

Maar hare schoonheid was haar niettemin een lief bezit geworden dat zij zorgvuldig hoeden wilde; niet zozeer de schoonheid die uiterlik bleef - de prachtige blank-bronze gloed van haar huid, de rosse schijn van haar lokken en de veerkracht harer sterke borsten - maar de bevallige en lenige sierlikheid van haar slanke lichaam waardoor iedere beweging in ongedwongen statigheid en onbelemmerde gratie haar vorstelike en gevoelige ziel ontplooide en duidde.

Hare bewegingen, in hun ongekunsteld en immer harmonies ritme, waren de spraak van haar hart, gelijk de gezangen de taal der dichterziel zijn, en weinig vreesde zij meer dan de schending en de belemmering van wat haar hartstocht was.

Met hare vriendinnen vermaakte zij zich, spelend en stoeiend op de groene velden, de doorbloemde zoetgeurige grastapijten, die binnen de wouden van haar lusttuin lagen.

Hier genoten zij van hun onbelemmerde naaktheid die toverachtig glansde temidden van de groene en ombloesemde loverstruiken, wanneer de maan openlook aan den onpeilbaren hemel.

Zij leerde hare jonge speelmakkers hoe zij haar schoonheid verstaan moesten; zij leerde hun om zelf, in een eenvoudig gebaar, een gratievolle stand, het sprakeloze woord te uiten dat de aandoening der ziel van hart tot hart draagt.

Of zij mijmerde, alleen gelaten op de heuvelen van geurig mos die de vijvers omboordden, en bij den zoeten val van liefelike melodieën die haar tengere vingers aan haar speeltuig ontwekten in de zoeldoorluwde nacht, over het diepe geheim harer ziel en over het mysterieuse feest van de ontbloeiïng der asjoka dat haar weldra bereid werd.

En zij verwonderde zich somtijds dat zij op deze wijze leven kon, in zulke eenzelvigheid en stoorloze rust, en of zij niet veeleer den dood begeren moest die even rustig schijnt en minder vreze bergt.

Want vreesachtig bleef zij, als een zwak vogeltje.

Eens toen zij in een helderen maannacht, die rustiger was

en heller dan de voorafgaande nachten, over de klare vijverspiegel gebogen lag, haar jonge lichaam koel in het weke oevergras en haar gelaat dicht nabij het spiegelbeeld dat uit de diepte haar aanzag, peinsde zij wat toch wel de oorzaak mocht zijn dat haar dit leven van vorstelike weelde geschonken was.

Zij wist immers dat hare vriendinnen, gelijk hare slavinnen, zich beijverden tot dienstbetoon, dat slechts zij alleen de gevierde en geëerde meesteres was die in de weelde van dit lustpaleis geborgen en gelaafd met de weke genietingen van grenzelozen rijkdom, een eenzaam siersel, wellicht het enige menselike pronkjuweel van heel het koninkrijk was.

Zij zag haar beeld in den vijver en zocht in de langwerpige, donker-diepe ogen die naar de hare opzagen het raadsel van haar leven te vatten in zijn wrede zekerheid.

Zij beschouwde zichzelf, en in haar heuchenis zag zij zich spelen, een klein meisje nog in deze zelfde gaarde, en vertroeteld worden in ditzelfde paleis als een koningsdochter, als een vorstinnekind.

Zij herinnerde zich de zorg, de toewijding waarmede haar oude leermeesters, de Brahmanen, en de Rishi's die uit de gewijde wouden afgedaald waren tot de koningsstad, haar de schone kunsten, de genotvolle kennis en de diepe genietingen van de godenleer hadden bijgebracht.

En weer hoorde zij het bewonderend gemompel dat telkenmaal rondom haar geruist had wanneer zij in de palankijn, of hoog tronend op haar rustige, goudgesierde olifant, door de menigte gedragen werd, het ruisen dat geheimzinnig uit de verte tot haar doordrong - gelijk de branding der zee - als een huivering van zinnelike verrukking die door de volksmenigte voer.

En wanneer zij door de lanen liep, des nachts, en langs de zilverige kanalen, die als blinkende zwaarden haar ruimen tuin afsloten van de doordromde stad, hoorde zij, in de tamarinde-bosjes aan de overzijde, het aanroepen van haar naam; of hartstochtelike liederen, zulke als slechts de waanzinnige minnaar vindt en zingt.

En nochtans, wie uit de menigte, behalve zij die dageliks mèt haar waren, behalve de bezoekers uit haar kindertijd, had

ooit haar gelaat ongesluierd gezien? Wie meer dan een gebaar van haar hand, een wenk van haar hoofd?

Toch heette zij de Koningin der Vrouwen, zij, wellicht de schoonste onder de vrouwen maar dan toch zeker tevens de Bekoorlike Ongeziene.

Toen zij dit bedacht kon zij zich niet weerhouden te glimlachen, en toen zij ook haar spiegelbeeld tot haar zag lachen - geheimzinnig die lach in dat gelaat dat peinzend was en in een waas van vrees gehuld - richtte zij zich snel op, want de bewustwording van haar gestadige angst maakte haar rusteloos en noopte tot zwerven en dwalen.

Langzaam trad zij voort langs de bloemheesters, en bij een bosje van madarstruiken vol geurige arkabloemen, stond zij een poosje stil en sprak zacht, als dromend, tot de maandoorschenen bloesems:

'Waarom toch zou ik vrezen voor een droombeeld, ik die jong ben en in de bloeikracht van mijn sterke jeugd de genietingen der schoonheid doorproef van uur tot uur?'

De maan scheen met gestadigen gloed neer over de brede bladeren en bloesems en zij, langs haar schouders neerziende, zag de fijne groene zijde van haar gewaad zachtjes trillen over haar slanke armen, en hernam:

'Waartoe zou de Mahadeva neerdalen tot mij? een eenzame en een verlatene? en wat heb ik geproefd van het leven daarbuiten, dat ik een helden-moeder mocht zijn?

Is mijn macht niet in mijn schoonheid, in de rankheid van mijn lijf, in de ongereptheid van mijn leden, zoals zij voor u, o lieve bloemen, in de frisheid is en in de kracht van uw geur en kleur?

De bijen en de vlinders immers komen hun honing peuren uit uw kelken en zij maken u vruchtbaar; talloos zijn de zaden die de wind verstrooit.

Maar wat zou mijn schoonheid nog baten zo ik een kind aan mijn borst droeg? Sterk is mijn schoonheid nu, en zeker ook vruchtbaar, want ik hoor de stemmen bewonderend zingen tot mij in de late uren van den nacht.

Maar waarom toch is het steeds duister in mij en kan ik het geheim van mijn leven niet doorgronden?

O, wáar is het licht dat mijn raadselnacht verhelderen zal?'

Zij zag op naar de maan die bleek in den blauwen hemel hing, maar gelijk de glimlach van een dode.

De starre stralen zonken sluierend rondom haar, maar zij verwarmden niet, zij deden geen leven bewegen in het ritselloos gebladerte.

Van ver klonk, bij tussenpozen, het lied van een eenzamen zanger.

Maar zij gevoelde terzelfder stonde, dat zij de waarheid van haar leven, de ontraadseling van het pijnende geheim, dicht nabij was, dat het nog slechts door een dunne wand als van matten maneschijn, die tegelijk doorzichtig en toch ook nevelig is en niet diep blikken laat, van haar bewustzijn gescheiden bleef.

Zij voelde de hoog-zwevende glimlach van de bleke maan toen niet meer als van een starre dode, doch als die van een zwijgende moeder, die voor haar kind de diepste gedachten hoedt.

'Misschien is het beter niet te weten' - mompelde zij en zij zocht zich in afleidende mijmeringen te verliezen.

Toen ruiste het in de nabije struiken, en een harer vriendinnen kwam vlug op haar toe geijld, met wapperend gewaad en wild-golvende haren, en zij riep luide, met blijde stem:

'O, Rohini, kom toch snel, opdat wij u tooien voor het feest! Vannacht moet de asjoka bloeien! Voelt ge niet hoe zwoel de nachten worden en hoe zwaar het geurige leven dringt in de gesloten, berstensvolle knoppen? Kom toch mee, opdat wij u sieren!'

En, gelijk zij gekomen was, ijlde zij weer heen, een vlug verdwijnende gedaante.

Rohini hoorde het verwijderend ruisen der doorschreden struiken en zag haar in de verte blinkend voortsnellen gelijk een speelse woudnimf.

Zij hoorde in haar oren het klinken van de meisjesstem, de stem die haar tot het feest riep, en terwijl zij nog stil, doodstil te luisteren stond naar die stem, die in haar heuchenis nog voortklonk als een veraf geluid, hoorde zij de roep zwaarder en dreigender in haar brein, klemmender en beangstigend:

'O Rohini, kom toch snel! Voelt ge niet hoel zwoel de

nachten worden, hoe zwaar het geurige leven dringt in de gesloten, berstensvolle knoppen?'

Het was de roep van een god die van uit den Hemel neerbazuinde tot haar hart, en in de stilte die toen rondom haar hing, voelde zij hoe het meisje slechts een droom-verschijning geweest was, en schreiend boog zij zich voorover in het geurige bloeiende gras, de handen krampachtig voor de ogen, en lang lag zij zo zeer stil, bijna roerloos, maar van diep uit haar borst trilde een dof en vertwijfeld gesnik.

Zij richtte zich op toen zij haar naam hoorde roepen.

Aan de overzijde van den vijver waarbij zij geknield lag, zag ze de slingering van kleurige feestlantaarns, gloeiend oranje, en zij hoorde haar genoten blij en opgetogen zingen, en in dat gezang klonk nodend haar naam.

Zij wist nu waartoe zij geroepen werd, zij kende het feest wel zoals zij het andere jaren gevierd had, doch dezen nacht zag en hoorde zij alles dieper, intenser, en het gaf haar een zeldzame ontroering nú de taak te vervullen, die van haar verwacht werd.

Doch zij bedwong de hartstocht en temde de aandoening en gelijk een blijde gazelle, licht, lenig en snel, spoedde zij zich naar hare vriendinnen die haar met blij gejuich omringden en voortleidden naar een kleine grasvlakte, helder verlicht door de zilvere maneschijn en boeiend versierd door de gloed der warm-getinte lampions die aan alle zijden opdoemden en door stille en dartele vrouwen aan lange ivoren staven gedragen, rusteloos dooreen zwierden.

Het grasveld was omzoomd door dicht-aaneengegroeide asjokabomen, waarvan de onderste twijgen, zwaar van de rijpe knoppen, naar voren reikten gelijk donkere, begerende armen.

Als lichtloze kaarsjes stonden de gezwollen, groenomhulde knoppen temidden der brede blader-rozetten die glommen in den strakken, koelen schijn van de maan.

Zacht en zijïg zwierden over het weke, bloeiende gras de lichte, blanke voeten der meisjes en als zwanevlerken gleden hun slepende gewaden achter hen aan.

Sommigen zetten zich bijeen en zongen, in de schaduw der

bomen en in de gloor van het gekleurde licht neergehurkt, blijde liederen waardoor een hartstochtelike rilling voer van begeerte en opgetogen verhopen.

Maar de jongsten en de schoonsten dansten met trage, voorzichtige bewegingen langs den woudzoom, heen en weer wiegend in de lenden en de armen op de maat der muziek op en neer doende zweven als wilden zij opvliegen in de lichte lucht.

En dicht langs de bomen schrijdend, strekten zij, op de maat der melodieën, de blanke onverhulde benen voorzichtig uit en beroerden snel de twijgen der asjoka met de gesierde voeten.

En toen nu ook Rohini zich bij hen voegde - in de schemering, aan den woudzoom, zaten in de gloor der bonte lampen de zilverstemmige zangsters en hun liederen vloeiden aan als een fonteinoversprenkelde kristalheldere stroom - en toen zij in den vluggen voorbijgang de knoppen en bloemen met haar tengere voeten zachtjes beroerde zodat de twijgen in flauwe schommeling rezen en daalden en zwevend wiegden, gebeurde het verbeide wonder der ontbloeiïng, want langzaam, een voor een, gloorden de struiken op in een toverig licht dat uit hun schaduwduister glanzend aanzwol, knop na knop brak open en spreidde de gekreukte kelkbladen rimpelloos in het klare maanlicht en als duizende lichtjes gloeiden aan de bomen de rode, bloedrode bloesems.

Iedere struik stond daar gelijk een toorts in den nacht, rondom de kleine weide een krans van roerloze vlammen, en temidden daarvan zongen en dansten de meisjes als argloze, blijde kinderen.

Maar Rohini was stil terzijde gegaan en zij, een eenzame, stond, met gebogen hoofd, half in de schaduw van den woudzoom verborgen en zij voelde bij den geur der fris-ontloken bloemen dat zij hun knoppen had doen ontluiken, dat het háar schóonheid was, de simpele beroering van haar schone gedaante, die dit verwachtende, groeiende plantenleven had doen ontbloeien en dat zó ook, peinsde zij, het raadsel van haar leven wel zijn moest: de schoonheid van haar gedaante die de verbeelding van het leven rondom haar beroerde, die de hartstocht ervan in vlam zette, die de bloesems in dat leven-der-

menigte ontluiken deed, zodat de vruchten er inniger, intenser begeerd werden en er talloos en sterker rijpten.

'O,' - murmelde zij - 'niet in het baren van kinderen maar in de ongerepte schoonheid van mijn lijf berust mijn ware vruchtbaarheid.'

En toen zij daarbij weer dacht aan haar droom, rilde zij.

Het was op de weide weer stil geworden.

De meisjes hadden zich spelend en stoeiend in de ruimte van den lusttuin verloren.

Het zuivere licht van de maan streek roerloos neer over de glansende haren en het stille, smartelike gelaat van Rohini.

Ten tijde dat Rohini met zorg werd opgevoed tot eerste courtisane van Patalipoetra, de residentie van koning Kala-Asjoka, bezocht een voornaam burger van Rajagrha haar paleis en voelde zich diep getroffen door de vorstelike schoonheid van het reeds vermaarde meisje.

In zijn woonplaats teruggekeerd, rustte hij niet voor ook te Rajagrha een meisje tot courtisane opgekweekt werd dat met de schoonheid van Rohini zou kunnen wedijveren.

Het meisje, daartoe bestemd, Salawati geheten, was inderdaad ongemeen bekoorlik, en haar innemende lieftalligheid evenaarde haar begaving voor muziek en dans. Met toewijding opgeleid was zij weldra even vermaard als Rohini en haar schoonheid overstraalde zelfs de roem van haar die de Bruid van den Maangod genoemd werd.

Salawati was zeer tenger en zij had niet de vorstelike houding, noch de verheven gratie van Rohini, maar zij was lenig als een panter en een gloed van wreede zinnelikheid brandde in de langwerpige spleten harer ogen.

Wanneer zij op hare met goud en juwelen versierde wagen door Rajagrha reed, het gelaat ongesluierd en in een donkerblauw gewaad, azuur als de gloed van den zonnehemel die in de Ganges weerspiegeld wordt, dan juichten haar de ridders toe en wierpen bloemen neer over de balustraden der paleizen.

Snachts zong zij op de terrassen van haar lusthof, en haar zang was verlokkend als die der sirenen.

Onweerstaanbaar woog haar macht op de harten der prinsen

van Magadha die zij tot zich lokte in de schone schijnen van haar kwellende en bitter bezinkende liefde.

Daar zij haar mededingster vaak had horen roemen, reed zij op een morgen, van haar vrouwen verzeld, een pralende stoet, tot buiten de poorten van Rajaghra en reisde door het dal van de bochtige, grillige Nilayan en daarna door de vruchtbare oevervelden van de Ganges, naar Patalipoetra, en bereikte toen de nacht reeds gevallen was, het lustverblijf van Rohini.

Een toverachtige stoet in het bleke licht der maan, schreed zij met hare vrouwen door de lanen die naar de hogere terrassen leidden, voorafgegaan door de slavinnen van Rohini.

Haar donkerblauw gewaad, geheel met fonkelende robijnen bezaaid en laag geopend aan de borst, gloeide als een vloed van bloedend vuur. En de witte en grijze parelsnoeren, die rond haar borsten en om den hals neerhingen, blonken met zachten, wazigen glans in den matten maneschijn.

Bij de bloeiende asjokastruiken, als een bleke lotus in het bladergroen, zat de Bruid van den Maangod doodstil, in gepeins verzonken.

Haar ovale gelaat was donker belijnd door de rave-zwarte neergeslagen wimpers, die met blauwen weerschijn blonken en zacht trilden bij het ruisend naderen der vorstelike bezoeksters. Zij sloeg de rustige ogen dromend op toen Salawati voor haar stond en hief zich langzaam uit het zachte oesjiragras om de vreemde tegemoet te treden.

Zij was verwonderd en ook bekoord door de pronkende weelde van Salawati's prachtig gewaad en door de fijne doch krachtige gelaatstrekken die een sterke wil en machtige hartstocht verrieden. En zij was minzaam gezind jegens deze vrouw die van ver gekomen was om haar te bezoeken en te bewonderen.

En Salawati glimlachte verward en kuste haar en lachte.

Zij had zich Rohini zovel schoner gedroomd, en ijverzucht om deze schoonheid had haar aangedreven tot de reis; zij was opweg gegaan opdat zij haar mededingster, die zij als haar vijandin gevoelde, van oog tot oog zou zien, opdat zij haar overwinnen of zelf vallen mocht.

En nu vond zij daar een meisje dat eenzaam, en in een sierloos kleed, in het maanlicht te dromen zat?

Zij voelde zich verward door de snelle, te snelle triomf, want zij besefte niets, zij de onstuimige, van de intense kracht dezer sobere schoonheid die heerste door een pronkloos gebaar; zij voelde slechts medelijden met dit eenzame en weemoedige kind. ‘Een zilverige wolkreve die voor het zonlicht verdwijnt’ - dacht zij.

Als blijde kinderen - want ook Rohini was door de dartelheid van Salawati uit haar weemoedig gedroom gewekt en genoot, als van een verfrissend bad, in 't eerst de blijheidsgloed dezer zinnelike, genotbegerende vrouw - als blijde kinderen dwaalden zij dien nacht en de volgende nachten door de lanen van den tuin en Salawati vroeg haar uit over de schoonheid en de wonderen van Patalipoetra en verhaalde zelf van de genietingen en de pronkende heerlikheid temidden waarvan zij te Rajagrha troonde, en van de bedwelmende roem die haar daarginds gelijk een wolk omhulde.

Rohini deelde haar blijheid, doch veel in de verhalen van Salawati verstond zij niet en deze zelf, wanneer zij moede van verhalen was, vernam slechts weinig van het bekorende dat zij uit Rohini's mond begeerde te horen.

Iedren dag brachten renboden uit het zuiden zeldzame bloemen en sierlike manden met kostbare vruchten die de zonen van Magadha Salawati toezonden en menigmaal wanneer Rohini haar de geschenken in ontvangst zag nemen, schrok zij van de geheimnis volle doch koude en wrede glimlach die over Salawati's gelaat streek wanneer deze de namen der schenkers en hun beden van de boden vernam.

‘O Rohini’ - zeide Salawati eens, met lichte spot - ‘gij zijt zelf als een asjoka-twijgje dat schoon en teder bloeit, maar mijn hart is gelijk de mango die zijn rijpe sappen wegschenkt aan de begerige, vrucht-dorstende lippen. Zijt gij gelukkig, gij die nimmer verzadiging geeft? Is u de spanning van de begeerte zoveel liever dan de weke, zoete rust van het bevredigde hart?

Doch Rohini ontweek een antwoord, daar zij de vraag vreesde.

‘Uw leven zal wel schoon zijn...’ en zij dacht aan de pracht der luide festijnen, aan de fonkeling der eelgesteenten in de marmere zalen, aan fonteinen van rood flonkerende

wijn, aan de weke zwier der danswijzen en de zoete geur van kostbare reukolieën.

Maar zij wist ook dat zij deze schoonheid niet begeerde. En toen Salawati haar na enkele dagen weer verliet en de terugreis naar Rajagrha aannam, rouwde zij niet om het gemis dezer schone doch vreemde vriendin tot wie zij wel gelachen doch bij wie zij nimmer geschreid had.

Het gebeurde weinige nachten later toen Rohini in het late licht van de wassende maan door haar mangogaard dwaalde en zich in de koele lanen van haar park verloor, dat zij een vreemde vogel voor zich uit zag vliegen, een grote vogel, doch zij kon in het schemerachtige licht niet onderscheiden of het een harer zwanen dan wel een verdwaalde reiger was.

Geheimzinnig zweefde de vogel voor haar uit en wat de verschijning beangstigend deed zijn was het geruisloze van zijn vlucht. Als met nevelvlerken die de bladeren en de bloesems der struiken zelfs niet deinen deden, roeide hij voort. In de verte zag zij hem met trillende vederen neerzijgen, een wijle haar nadering verbeidend om, voor zij hem beter ontwaren kon, weer rank omhoog en op stille vleugels verder te zweven gelijk een schemerig wolkje.

Rohini volgde hem; een bang ontroeren dat haar ziel tegelijk met een gevoel van zoete verrukking vervulde, dreef haar onweerstaanbaar voort naar de verste en diepst verholen bossen van haar tuin, naar het donkere bos aan den grens van het oerwoud, daar waar zij nimmer kwam en waar de heldre en diepe beken zich verbreedden tot blinkende vijvers, tot meren die dicht overbloeid waren door de witgekroonde leliënharten.

Toen zij dicht aan den waterrand genaderd was, ontwaarde zij, op zijïge vlerken zijdelings wegvluchtend boven het meer, de slanke, geheimzinnige vogel.

Geruisloos, met brede vlucht, wiekte hij door de klaarte van den maneschijn, scheerde langs het zilverblinkende vijvervlak, zacht rozig gelijk een mango-twijg, en dicht haar voorbijzwevend herkende zij in hem de ranke flamingo die zijn nest bouwt dicht onder de oevers der heilige stromen.

Maar toen zag zij iets dat haar met ontzetting vervulde.

De flamingo, in een wijden kring boven het water zwierend, wendde zich plots naar de landzijde, naar waar zij, een teder en stil beeldje, met opgeheven gelaat, in den bleken maannacht stond, en rakelings langs haar strijkend, zonder dat zij nochtans den luchtstroom van zijn vlucht aan de wangen gevoelde, steeg hij pijlsnel omhoog, recht in den hemel.

Toen, terwijl hij een grote, blauwe lotus aan zijn bek ontvallen liet, gaf hij een luide schrei en verdween in het ragzilvere waas van den nacht.

Doodstil, in de geruchtloze eenzaamheid waar de vogelschrei verstorven was, stond Rohini als een versteende bloem en zag met angstig-wijde ogen naar de plek waar de losbladige lotus in het hooggepluimde oesjira-gras was neergevlokt.

En toen zij heel lang zo gestaan had, terwijl angst en vreugde, ontzetting en rillend geluk in haar boezem streden, viel zij, gelijk een gewonde hinde, met uitgestrekte armen voorover ter aarde, en de graszoden kussend, brak zij in hartstochtelik snikken neer.

Moe-geweend en moe-gestreden en in de kortstondige ontspanning van haar gewonde ziel, richtte zij zich na een wijle op en schreed langzaam als in een matten droom, naar de plaats waar de bloem gevallen was.

Zij vond de wijde, zacht-geurige kelk met de fijne meeldraden en de tedere vochte bladeren dicht bij den oever van het meer en hem op de vlakke hand heffend, fluisterde zij met een matten glimlach, den kelk toesprekend als een dromerig kind:

‘Ik weet wel dat ik meer zal vinden dan u, zachte waterroos die in de heilige Ganges bloeide en aan mijn aardse hart zult sterven, smetteloze hemelkelk waaruit ik mijn smart en mijn geluk zal drinken. Laat ik het nú dan toch vinden, mijn bloempje, want mijn ziel is zo moe van verwachten en schreien.’

In de plooien van haar kleed, tegen de zij-zachte huid van haar jonge borst borg zij de zacht-geurige lotus, en geleid door de inwendige dwang harer zinnen, schreed zij traag naar den oever.

En zij was niet verwonderd en nauweliks meer ontroerd

toen zij daar, door het hoge oevergras verborgen, dicht bij het water dat zacht tegen de grasjes ritselde, een jonge en schone man zag liggen wiens armen, zijwaarts gestrekt, de brede rustig ademende borst onbedekt lieten. Om zijn hals droeg hij een zwaar gouden keten met schemerige stenen bezet, in wier glans talloze kleuren opbloeiden bij het weke zilverlicht der maan.

Het was Rohini niet mogelik om zich rekenschap van zijn schoonheid te geven, want nauweliks was zij naast hem neergeknield of hij sloeg de donkere ogen op en toen zijn blik eenmaal de hare getroffen had zag zij slechts die ogen, voelde zij slechts hun koesterende, hoedende glode en haar hart breidde zich in haar borst wijd uit als een snel ontluikende roos die in zijn gouden kelk de hete zonnestralen zuigt.

Haar hart rees in haar borst, zij voelde haar borst spannen en stijgen, zij voelde heel haar lijf en haar ziel en haar brein opstijgen als op de vlucht van een adelaar; zij sprak niet, zij bewoog zich niet, maar zat sprakeloos naast hem op het zijïge oevergras, oog in oog tegenover hem en dronk als een verbijsterde de donkere gloed die uit zijn ziel over stroomde in de hare.

Toen strekte hij langzaam zijn arm uit, nam haar willoze hand, klein en tenger in de zijne en, steeds haar aanziende, fluisterde hij: ‘Rohini...’

Slechts dit ene woord, slechts haar naam bewoog aan zijn lippen, toen was alles rondom hen stil. Even suizelde de nachtwind koel langs hunne onbedekte schouders en rilde in de rode bloesems der asjoka-bomen doch stierf weer heen in de verte van het wazige meer.

Zoals twee vlammen, die eerst flauw glorend smeulen, dan zachtijes beginnen te trillen en plots hoog oplaaien met snelle zwaai, zo wachtten zij, twee vlammen gelijk, oog in oog, hand in hand, aan den oever van het zilvermeer.

Doch toen haar hartstocht te hevig steeg sloot Rohini de ogen en haar hoofd zeeg willoos zijwaards, haar ranke lijf als een door de storm ontrukte bloem zonk trillend neer in het koelstrelende oevergras en haar huid rilde van verrukking toen zijn hand gelijk de zoele nachtwind langs haar zachte boezem streek, toen zijn sterke arm haar prangend omving

en zijn lijf zich donker boven het hare hief als een stormwolk boven de zee.

En heel dien nacht lagen zij vereend.

Gelijk twee aktimoektaranken die in rood-vlammende bloesems gloeien, lagen zij in de huiverende pijn hunner liefde. Het rode vuur bonsde in hun hijgende hart, het witte wervelde in hun verbijsterd brein.

Doodstil zweefde boven hen, op de vlucht der witte zwanen, de zwijgende Hemelwachter. Langzaam zonk zijn zilvere boot neer aan den blauw-nevelenden hemelberg, toen de oosterkim blozend roodde en de gloor van Aroena rode bloesemlovers strooide op de bleke sneeuwtoppen der eeuwige bergen.

In den schemer van den morgen ontwaakte de schone minnares in de armen van den onbekende.

De rode verf harer lippen kleurde gelijk een zachte wonde zijn gebronsde borst rond de beet van haar scherpe tandenreek.

Zij voelde een stroom van verkwikkende rust door heel haar lichaam en haar ziel lag gevleid in een koel rozenbed van ontspannen vrede.

Zijn goud-zachte ogen zagen haar rustig en ernstig aan en streken langs haar ziel als levenwekkende zonneschijn, even sterk en met gelijke zekerheid.

Toen eerst vroeg ze, met verlegen glimlach hoe zijn naam was. Maar hij glimlachte terug en antwoordde niet. Slechts fluisterde hij met innige eerbied en tederheid: ‘Rohini...’ en kuste haar op de duifdonzige borst.

‘Komt ge van ver?’ - vroeg ze weer en zag hem nu aan, smekend om een antwoord.

‘Uit het noorden’ - antwoordde hij, met vaag gebaar; maar toen zij hem vragend bleef aanzien sprak hij, terwijl hij haar zijn gouden keten toonde: ‘Ik ben een der prinsen van Ramagrama, een van de stam der Kodya's.’

Toen zweeg hij weer en zij vroeg niet verder. Later verhaalde hij haar hoe hij van Benares langs den oever der Ganga naar Campa reizend in het woud had willen uitrusten maar in haar park geraakt en daar verdwaald aan den oever van het meer door zijn moeheid overmeesterd ingesluimerd was.

Toen de gloed der stijgende zon het meer rozig tintte gelijk

ook de slanke hals en de zachte wangen van Rohini, trok zij haar gewaad dichter om de schouders en snelde naar haar paleis opdat hare slavinnen en bayaderen, wellicht ongerust geworden, haar niet dáar zouden zoeken waar zij niet gevonden wilde zijn.

Dien dag was zij rumoerig gelijk een uitgelaten kind, doch in den avond werd zij weder peinzend en verliet haar speelgenoten en toen het duister over haar gaarde daalde snelde zij langs de eenzame paden naar het afgelegen meer waar de prins van Koli haar wachtte.

Dien avond zochten de gelieven in de verste en nog ongerepte gedeelten van den lusthof een veilige wijkplaats en als jonge vogels, zingend en dartelend bouwden zij zich tussen de dichte palmstruiken en bloemheesters een lustwarande, een verborgen leger voor de nachten hunner gelukkige liefde.

Van het geurige oesjira-gras waarvan de bloesemende aren gelijk een vederbos groeien en glanzend als zijde zijn, en van lotusbladeren spreidden zij zich een koele rustplaats.

En toen de wassende maan wederom in den laten nacht aan den hemel omhoogrees en zijn zilvere stralen, door het lover gezeefd, op hen neer deed dalen, lagen zij daar in den bedwelmenden droom hunner zinnen, mond aan mond, en groeven zijn blinkende tanden zich in het weke vlees harer half-geopende lippen.

Zoet zweefden de bloesemgeuren in dien tweden bruidsnacht rondom hunne hoofden, gedoken in dien zilveren droom van weelderig genot en zacht wuifde de wind van het Malayagebergte de huiverende twijgen van hun verholen loverhut.

Zo leefden zij in stoorloos geluk, nacht na nacht.

Zelden meer kwam zij in haar paleis.

Hare vriendinnen gewenden zich aan haar nieuwe leefwijze zonder de oorzaak ervan te bevroeden.

En hun geluk scheen zonder horizon; een blauwe zee die zich uitstrekte door eindeloze sferen.

In de zonnige dagen gaarden zij het rijpe ooft en koelden hun verhemelte aan de sappige, zachtvlezige vruchten die in overdaad rondom hen roodden in den namiddaggloor.

Dan gingen zij zwijgend, schouder aan schouder geleund,

over de wijde velden, langs de bloeiende heesters of baadden zich in de koele, glinsterende, melodieus-ruisende beekjes. Zij zagen langs de vijveroevers de pauwen statig en trots voortgaan, hun blauwfonkelende staarten sleepten ruisend over de zachte gazons. De bijen gonsden rond de asjoka-bloesems en doken weg in de teder-rode, blauwomzoomde koeroevakabloemen. De zwanen kwamen naar de schaduwige oevers waar de verkoelende lotusgroepen dreven. Geuren, zoete, genotvolle geuren woeien van uit de verte tot hen aan en hulden hen in vleiende wolken.

Heel de aarde en de doorzonde hemel feestte om hun stille, tijdelozen bruidstijd en zij zelven leefden in dien tuin van zonnige pracht en bloesemende weelde als vredige dieren.

Eens daar zij onder het heldere licht van de maan in haar lommerpriëel aan de borst van haar minnaar was ingesluimerd, had Rohini een schone droom.

Zij dreef op een wijd zilverblank meer in een schelpvormige kaan en heel de donkerblauwe hemel rondom haar was doorgloeid van zonnevlammen. Zilvere en gouden bergen rezen aan de oevers omhoog en straalden glinsterend in het hemellicht. De lucht boven haar gloeide van wemelende vuurvlokken die ver, ver rondom haar neersneeuwden op de bergen.

Toen scheurde de hemel gelijk een eindeloze sluier uiteen en haar blikken dwaalden in een onpeilbare diepte; talloze sferen ontrolden zich voor haar verrukt gezicht.

En uit de diepste blauwgouden verte zag zij een ranke vogel tot haar neerdalen op brede vlucht, nietig eerst als een bonte kolibrie, doch in het nederdalen groter wordend, steeds groter en zij herkende in hem de geheimzinnige flamingo.

Temidden der blinkende golven lag zij in haar parelmoere kaan geknield, het bleke gelaat ten hemel gewend, de armen willoos langs haar lenden, en de ogen groot en strak op de zwevend dalende vogel gericht wiens geruisloze, steeds bredere vlucht als een schaduwwolk op haar neerzonk.

Ademloos, roerloos wachtte zij, met bevend hart.

Doch toen de vogel haar zeer dicht genaderd was, stortte zich een regen van geurige, rozige vederen over haar neer, een dichte, donzige val.

In een wolk van doorgloorde duisternis, blind door de warrelende schemerwolk, voelde zij plots aan haar rechter zij een hevige pijn als scheurde de scherpe nebbe van een roofvogel diep door haar vlees.

Krampachtig klemde zij haar lippen opeen, doch zij kreet niet, slechts sloeg zij de zwakke armen wijd uit in onmachtig verweer en terwijl heel haar lichaam inwendig begon te branden, verteerd door een schrijnend vuur, stortte zij uit haar kaan en zonk onder de koele golven van het meer diep weg in de schemerige diepte.

Nog hoorde zij roepen van ver, heel ver omhoog, een sonore stem die in haar hart trilde, doch het water drong met melodieus geruis op haar neer; zij voelde zich dieper, steeds dieper dalen; een vreemde liefelike muziek zong in haar hoofd. Toen werd het duister in haar, en haar ziel wentelde weg in een visioenloze slaap.

Het melodieuse gezang van een vogeltje deed haar ontwaken in den hellen morgenschijn.

Zij zag haar minnaar bij den vijver geknield, de armen vol rozen die hij voor haar saamgaarde. Doch door een doffe weemoed beklemd, begeerde zij hem niet te zien dien morgen, en voor hij weerkeerde was zij onhoorbaar heengevlucht, gelijk een ree door de ritselende struiken glijdend en snel zich voortreppend naar haar paleis.

Dien dag bleef de prins van Koli eenzaam en ook de volgende nachten en dagen zwierf hij vergeefs langs de paden die zij zo vaak te zamen gegaan waren en waarlangs hij haar nimfenlichte tred verhoopte te horen.

Bij het aanbreken van den nacht lag hij op het leger van frisgeplukte koele leliën en verbeidde haar komen, gespannen luisterend of hij het fijne gerink harer voetringen niet zachtjes hoorde tinkelen in de doorzoemde stilte. Maar hij luisterde vergeefs.

Doch den vierden nacht na haar vlucht verscheen zij plots en onhoorbaar.

Toen zij hem genaderd was, wierp zij haar donker gewaad van de schouders en stond in een blank wit kleed vóor hem en slechts een eenvoudige snoer van glazige paarlen sierde

haar tedere hals. Zij had hare armen met saffraan ingewreven en een rood teken op haar voorhoofd gaf hem de duiding harer nieuwe dracht.

Zij lachte weemoedig nu zij zich zijn gade voelde, zij die slechts zijn speelse minnares dacht te zijn, zij lachte met zachte weemoed tot hem op, doch haar ogen straalden en gloeiden ook van een geheim geluksgevoel en in zijn omarming voelde zij zich rustig en haar weemoed vergleed weer tot kalme en verkwikkende tederheid.

In de dagen die nu volgden verliet zij hem zelden en slechts voor luttele uren. Doch vaak vond hij haar in dof en diep gepeins verzonken; dikwels verontrustte hem haar donkere somberheid en wanneer zij door het park dwaalden vermeed zij de asjoka-bosjes en schreide zacht, het hoofd tegen zijn schouder geleund, toen zij eens haar donkerrode lievelingsbloemen op haar leger vond.

Intussen stookte Salawati te Rajagrha de omsnoerende vlammen van haar bloedige lust.

Doodstil stond daags haar paleis marmerwit op de zuidelike heuvelen die de Nilayan in hunne valleiën bannen. Geen wezen roerde zich in de wijde zalen noch in de doodse lanen der vruchtengaarde en de bloemparken waren woest en verwilderd.

Maar wanneer de avond viel en de nacht over den hemel zwart blaakte, braken de geluiden rumoerig los uit het spookachtig paleis.

De bayaderen stemden hun speeltuigen, de slavinnen repten zich de zalen te sieren. Duizende lampen bloeiden een voor een in de blanke galerijen op en ook door de ramen der zalen blonk de rossige gloed der fakkels en vuurhaarden. Kleine meisjes zwaaiden aan rinkelende ketens de gouden wierookvaten zodat de geurige walmen zwaar omhoogstegen en, uit de vensters krullend, heenzweefden; de duiven op de tinnen ingesluimerd vluchtten half bedwelmd en de pauwen ontwaakten door het rumoer der vrouwen en hun klagelik gejank stootte luid door de duisternis van den nacht. Naakte dansmeisjes, de lenige huid met fijne olieën ingewreven, schaarden zich groepsgewijze bijeen of lieten zich op de dikke tapij-

ten loom neer en zaten roerloos als nimfenbeelden in den rossigen schijn der flakkerende lampen.

Dan dreunden de wegen van de daverende hoeven der paarden en de doffe tred der vorstelik uitgedoste olifanten. Talloze jonge mannen, uit Rajagrha de edelen en die van Nalanda en Gaya, in prachtgewaden die gelijk een vuurgloed straalden van flonkerende juwelen, stroomden samen in de uitgestrekte hallen van Salawati's paleis en brachten haar offers van kostbare vruchten en bloemen, en parelsnoeren, turkooisen demant-bezette sieraden van zeldzame vinding.

Dan verscheen Salawati, de vorstelike meesteres der wulpse harten, die zij te bekoren, te tarten en voort te zwepen wist, met de geesels van haar grillige lust, tot een vroegen en geheimen dood.

Van hare schoonste slavinnen omringd, en gehuld in de wazigste zijde, die haar lenige leden gelijk een doorzichtig rag omwolkte, flonkrende stenen en smaragden in de donkre haren - gelijk slangenogen in het duister der wouden gloeide het groen in haar geurige haarwrong - trad zij traag, en bekoorlik als een tenger meisje, uit de donkere galerij in het wilde, rosse licht der feestzaal.

Daar opende zij het nachtelik festijn.

Uit een gouden beker dronk zij haar gasten het welkom toe, en een rumoerig en pralend feesten begon binnen de zwoel doorwierookte hallen.

Het purper van de wijn vloeide over de marmere vloeren en de laag-slepende gewaden der bayaderen werden rood doorstroomd van het felle wijnbloed.

Luide stemmen zongen en snelle vingers speelden in de galerijen de monotone melodieën op de klinkende instrumenten.

Kleurige vuren gloeiden, donker smaragdgroen en purperrood, zwaar walmend op de heuvels van het park en braken schel en wreed in het duister van den stillen nacht.

Temidden van het rumoer zat Salawati op een omkroonde troon en aan haar voeten zaten haar minnaars in hun koninklike, juweelbeflonkerde dos.

En zij genoot met diepe teugen den roes van haar genotvollen droom. Haar borst hief zich snel op haar diepe, hartstochteliken adem en de flonkerende juwelen aan haar boezem

trilden. Haar donker-aangestreken langwerpige ogen vonkelden dan wild en haar rode lippen, rood als de bimbavrucht, hield zij krampachtig saamgeklemd. Zacht, en geheimnisvol, verspreidde zich de geur der zeldzame reukwerken uit haar gewaad en uit haar doorparelde haarwrong en bedwelmde hen die haar genaderd waren en rondom haar zaten.

Jonge, sierlike dansmeisjes voerden snelle en wilde dansen uit, tot zij hijgend en krampend, met schuimbedekte lippen en geklauwde handen neerstortten in de rode wijnplassen van de marmervloer. Hun lange donkre lokken sleepten door het rode vocht wanneer snelle slavinnen de machteloze lijven vlug heendroegen uit het flakkerende rumoer.

Nacht na nacht feestte in die weelde de courtisane van Rajagrha Salawati.

Het gebeurde, niet lang na haar eerste bezoek aan Rohini, dat Salawati zwanger werd. Daar zij vreesde haar minnaars van zich te vervreemden zo zij zich in dien staat niet verborgen hield, veinsde zij ziek te zijn, en liet geen harer bezoekers tot haar toe, behalve, doch zeer zelden, hem die de vader van haar kind was, prins Abhaya, de zoon van Magadha's koning Bimbisara.

In haar pronkloze eenzaamheid, in de nu holle en ruime zalen van haar paleis en in de woeste prieelen van haar verwilderd park, voelde zij zich soms zeer zwaarmoedig en uren lang kon zij lusteloos voortdwalen langs de dichtovergroeide lanen en zat in somber gepeins in het hoge pluimgras aan de vijveroevers te turen naar de rode kevers die moeizaam over de leliënbladen kropen, naar de verschietende fonkeling van het golfloze water, naar het snelle en sterke zwieren der bezige bijen of zij plukte jongontknopte lotusbloemen uiteen en strooide de koele blaadjes tussen haar borsten en zij vergeleek den glans van haar huid met die der geroemde bloemen.

Maar reeds na korten tijd begon dit rustiger leven haar lief te worden en zij bezon zich met bevreemding op haar verleden.

Zij verstond niet hoe zij dat leven eens zo begerd kon hebben, en bijna vreesde zij het nu.

Hoe? - dacht zij - heb ik genot kunnen proeven uit

pijn en het leven, de lust van het leven in den dood gezocht?

Was dit mijn vruchtbaarheid dat ik harten verbijsterde en de lampen der jonge zielen doofde een na een?

Als een die uit een diepen droom ontwaakt zo ontwaakte zij langzaam, van dag tot dag meer tot het leven.

En ook dacht zij vaak aan haar kind. Of het een zoon zou zijn en dan op zijn vader gelijken, op een dien zij niet lief had? Maar misschien ook een meisje, waarmee zij zou kunnen spelen in de tuinen van haar paleis en dat haar langzaamaan alles zou doen vergeten wat haar nu zo beangstte: de wreedheid waarin zij genoten had, de wonden die zij geslagen en de harten die zij in zwoele lust tartend had gemoord.

En huiverend dacht zij terug aan de vreemde en felle lusten waarmede zij haar ledig leven gevuld had, in die rode nachten, rood van wijn en bloed wanneer zij zich de sterke, donkere minnaars overgaf in de doodstille eenzaamheid harer geheime slaapzaal, binnen de ondoordringbare marmere muren; hoe zij dan, haar linkerarm om hun gespierde lenige lenden, hen het vlijme lemmet van haar kris met de rechterhand langzaam doch sterk in het hart stak, eerst door de gespannen huid en dan plots sneller door het weke rode rillende vlees, en lachend dan in het lauwe bloed lag dat uit de wonde over haar borsten stroomde, terwijl haar lichaam huiverend genoot bij de krampende stuiptrekkingen van haar machteloze offer, van dat lijf dat haar zocht, dat zij haatte en moordde met purperen haat.

Nu zag zij dit alles in haar heuchenis als een verre droom, als het bedrijf ener andere, niet van háar die spoedig aan diezelfde bloedoverstroomde borst haar kind zou zogen, haar broos en teder kindje, en haar gemijmer voerde haar naar lichtere sferen, naar lotusbedekte vijvers en naar de maandoorstraalde warande waar zij een hutje van bloesemende ranken en bananenbladeren zou bouwen om haar vrucht te baren, te zogen en te hoeden in veilig verzekerde eenzaamheid.

Korten tijd later vernam zij van een harer vrouwen dat prins Abhaya plotseling gestorven was, doch dit bericht ontroerde haar niet.

In haar verbeelding zag zij de vorstelike rouwstoet naar de heilige Ganges trekken, zij hoorde de dreun van de duizend

olifanten waarop de ridders langzaam reden achter dien dode aan die haar man was, die aan haar gebonden was door de vrucht van haar lijf.

Toen bezon zij er zich op of niet zij, de moeder later van wellicht zijn enigste kind, den dode volgen moest in het laaiënde vuur, als gade sterven naast den man die haar bevrucht had, zij, de courtisane?

Zij glimlachte dromerig en weer dacht zij aan haar kind, aan het nieuwe leven dat worden ging, dat zij hoeden, koesteren en kweken moest, en glimlachend nog boog zij haar gelaat in de geurige rozenstruiken en zat heel lang zo in een nevel van diep geluk.

In een nacht toen de maan laat aan den hemel steeg, voelde zij het onbedwingbare verlangen om Rohini weder te zien. Zij moet - dacht zij - immer zó geweest zijn gelijk ik nu ben en daarom wellicht heb ik haar vroeger niet verstaan.

In haar herinnering herzag zij Rohini zoals zij haar het eerst gezien had, diep in gepeins verzonken, een blank, eenvoudig meisjesbeeld in den stillen maneschijn, en voor het eerst voelde zij de weemoedige ernst van dien blik waarmede Rohini haar ziel toen getroffen had.

Den volgenden nacht trok zij vroeg, vóór de maan verrees, van weinige slaven verzeld, over de heuvelen en langs het dal van de bochtige Nilayan naar Patalipoetra en eer de dageraad in het oosten gloorde, bereikte zij de schone mangogaarde van Rohini en de liefelike geur der robijnrode asjokabloesems woei haar tegen.

En Rohini, die dien nacht vroeger naar haar paleis weergekeerd was, en door de vooruitgezonden bode van Salawati's komst verwittigd, trad haar met gratie en vorstelike hoogheid tegemoet, maar zij verheugde zich niet.

Doch Salawati lachte ook nu weer verblijd om Rohini's schoonheid en na een korte rustpoze en de verfrissing van een ontspannend bad in den koelen vijver van het paleis, sprak zij met hare vriendin over de vreugde van het wederzien en over de schoonheid van hun beider leven.

‘Zie’ - zei Salawati - ‘uw schoonheid baart talloze vruchten en zegenrijk zijt gij voor het volk van uw vorst. Gelijk

een der dochters van Mara heb ik de kracht van Rajagrha verspild doch mijn lijf bergt nu een koningszoon; hij zal een machtig heerser worden.'

Zij hoopte dat Rohini ook tot háar nu spreken zou en haar hart openen. Doch Rohini zweeg met raadselachtigen glimlach en zat meest, dwalend door de vage lanen harer verre gedachten, gelijk een vertwijfelde, en heel en al versomberd.

Salawati bemerkte wel dat Rohini haar ook nu niet verstond.

Zij zweeg en dacht aan het nieuwe geluk dat voor haar worden ging, voor haar die weldra moeder zou zijn.

En den dag na Salawati's afreize hield Rohini wederom een ommegang door Patalipoetra.

Haar maanbleek gelaat op den stengel van de tedere hals, gelijk een witte lotus boven de groene kelk, zag stil en schoon uit boven het groen van haar nauwaansluitend ragfijne gewaad waarlangs haar armen, zacht gerood, sierlik neerhingen in haar schoot.

Doodstil neergehurkt in haar purpren en gouden toren op den rug van haar rustig schrijdende olifant, omstuwd door de bonte, kleurige stoet harer bayaderen, griekinnen en schone blijde speelgenoten, trok zij door de menigte die saamstroomde langs haar weg.

Het volk juichte tot haar, de nauweliks zichtbare, of boog zich eerbiedig, doch Rohini, in haar gouden tempelnis, zag met onrustige en koortsig fonkelende ogen uit over het dringende gewoel en haar adem joeg versneld.

Want niet in het gejoel dat tot haar opsteeg en niet in het eer-biedend gebaar der menigte, herkende zij de hartstocht van weleer en zij gevoelde niet meer de spanning die haar hartstocht verbond met de hunne, een ontastbare draad waarlangs haar levenskracht neerstroomde in dat woelende leven daar in de diepte.

'O zon van mijn hart' - snikte zij - 'waar zijn uw stralen...' Doch haar rood-geverfde lippen glimlachten liefelik. Slechts de tros bleek-rode bloesems in haar borstkuil sidderde.

Dien maan-nacht, na den dag van haar ommegang, zocht

zij vergeefs de eenzaamheid. Hare vriendinnen omringden haar met woelige blijdschap. Zij kroonden haar met kransen van geurige bloemen en haar blanke voeten moest zij zich sieren laten met lak-rode verf-figuren en optooien met gouden ringen en juwelen snoeren die aan haar fijne enkels flonkerend tinkelden.

En daarna geleidden zij haar die, bijna een bewusteloze, geen aandacht had voor deze wereldse vreugde, naar de weide waar de rode asjoka-struiken te-voren ontbloeid waren.

'O Rohini, gij hebt ons zo lang alleen gelaten. Zoveel nachten zocht ge de eenzaamheid en zwierft ge verlaten door de stille tuinen: is onze liefde dan níets meer voor uw hart?' - fluisterde een harer gezellinnen, die haar afgetrokkenheid bemerkte.

Maar Rohini glimlachte flauwtjes; zij dacht aan haar liefste dien zij sinds Salawati's komst niet had weergezien, en zij verlangde heen te ijlen, als een vogel snel, ver weg van deze rumoerige kinderen, weg uit hun luidruchtige vreugde, en door de koele, geruchtloze lucht van het geurige park te vluchten, door het koele meer van manestralen te zwemmen met reikende armen, en rustig, rustig uit te schreiën aan het sterke hart van hem die haar liefde had.

'O mijn minnaar, o mijn tijgersterke minnaar, waar dan toch zijt ge nu? Zie, ik ben gevangen, een gekortwiekte vogel, o mijn panter, kom dan en red uw Rohini!'

Zo zong haar bloed, ruisend door haar lijf, doch zij stond, een minzame, een gewillig beeld, in den groep der blijde meisjes en zij hoorde over de weide vanaf den woudzoom de zoete dansmuziek zacht aanzwellen en trillend verzinken en wederom rinkelend stijgen.

En zij zag de zware, volle, berstensvolle knoppen der nog bloemloze goud-asjoka die door háar beroering ontbloeiën moest dezen nacht.

Maar zij droomde van haar minnaar.

Zij voelde hoe koele armen, koel als sandelpoeder, koel als lotusbladeren, zich over haar schouders vleiden en langs haar hals reikten en hoe zij opgenomen werd, gelijk een bladje in den wind, door de lichte dansmaten waarop hare vriendinnen heen en weer wiegden.

Maar haar droom dreef aan den vijveroever waar de prins der Kodya's haar beidde.

En zij danste in de rei der meisjes, op de maten der zoet kwelende zang die van den woudzoom aanzweefde, van daar waar de bonte vloei-lampen gloeiden, zij danste zacht en dromerig in de rei der meisjes langs de goud-asjoka-bomen, en haar slank-gelijnde voet beroerde snel de zwellende bloesembegerige twijgen.

Maar zij droomde van haar minnaar die aan het zwanenbed van den zilveren vijver zijn gade beidde en nachten lang smartelik marde...

En de muziek steeg luider, wiekte sneller, zweepte hartstochtelik en wilder werd de dans der fijn-getooide voeten die zich repten over het zijïg gras en gelijk rozige schelpen opgeworpen werden, op de melodieuse maten, naar de groene asjoka-knoppen.

Doch de twijgen bleven roerloos en de bloemtoortsen ontvlamden niet.

Toen werd de muziek matter, en flauwde heen gelijk een stervende vogelschrei, en de vreugde zonk, de meisjes staakten een voor een de blijde dans, en droefgeestig dwaalden zij weg van het hoge terras en verdwenen tussen de zoetgeurige, roodbloesemende twijgen.

Eén harer vriendinnen slechts bleef bij Rohini, die zich eensklaps geheel eenzaam ziende, uit den droom van haar sterk verlangen ontwaakte; en smartelik besefte zij haar machteloosheid, haar verloren roem.

Het witte maanlicht zweefde door de bladeren der bomen en straalde rustig in zilvere lichtbundels op de open weide neer.

Met slependen tred, haar ziel in diepen rouw, schreed zij met gebogen hoofd den heuvel op in het midden der weide, van waar zij de lagere terrassen en heel de uitgestrektheid van haar lusttuin overzien kon.

De fijne lovers der tedere twijgjes zilverden rillend in het blinkende maanlicht, daar ver in de diepe dalen en de brede, puntige palmbladeren blonken als scherpe zwaarden.

Heel ver zag zij het zilver gewemel der wijde, blanke meren, waar haar liefde huisde, en steeds weer wijlden hare

gedachten daar bij haar minnaar die haar aan de lotusgeurige oevers verbeidde.

Nog verder doemden de donkere, de zwartende lijnen op van het dichtvergroeide reuzige oerwoud dat de Gangesboorden zoomde.

Een rilling beving haar. In het westen spreidde zich langzaam een roden gloed omhoog en rookloze vlammen zag zij verraderlik uitschieten en grillig kronkelen tegen de donkere bomenwand. Zij voelde een kille wind langs haar aangezicht waaiën en in haar oren hoorde zij het doffe gedruis van een donkeren dodengang. Krampachtig, en krijtbleek haar gelaat, greep zij de arm van het meisje dat haar gevolgd was en gedachteloos uitzag in den blauwzilveren maannacht.

‘Zie!’ - kreet zij hees - ‘daar! daar!’

Gelijk een vlijmende dolk die langzaam doordringt in het zenuwvlees drong in haar ziel het stemgeluid dat den vuurgloed duidde:

‘Weet ge niet, Rohini, dat in Patalipoetra een dode aanspoelde, drie nachten her? Een der Kodya's, een der prinsen van Koli...’

Als een stem die eensklaps uit een eindeloze verte opklinkt, klonken de woorden van het meisje in Rohini's oor, zo ruiste het bloed door haar slapen, zo dreunde haar geprangde hart.

Nog steeds hield haar rechterhand de pols van het meisje omklemd en met haar linker scheurde zij zich het gewaad open tot onder de borst en de snoeren barstten, dat de blauwzilvere parels allerzijds wegsprongen in het hoge gras.

En beide handpalmen aan de slapen drukkend, stond zij zeer lang hoog-opgericht gelijk een marmer-beeld, met wijdgespalkten, starren blik, en staarde uit naar den donkerbegroeiden stroom, waar de rosse vlammen rusteloos gloeiden.

Doch eensklaps sprong zij vooruit gelijk een gewonde hinde en over het grasveld ijlend, dook zij weg in het groen der struiken.

Als een tijger-gejaagde gazelle repte zij zich door de vergroeide heesters en wrong zich door de aktimoekta-ranken, wier geurige bloesems zich in haar ontbonden haren vasthechtten.

Half naakt, het kleed aan flarden gescheurd, de borst

bloedend opgereten door de scherpe doorntakken, snelde zij langs de lanen in den hellen maneschijn, waanzinnig van smart.

De koele wind gleed langs haar naakte lenden, zij was als een vogel die stormgewiekt voortijlt over de verre aarde.

Zij herkende de wegen niet die zij de nachten te-voren in een droom van zalig verlangen begaan had, zij herkende den vijver niet waar zij Hem het eerst had aanschouwd, waar zij zich in zijn armen geworpen en het verrukkende gif van zijn liefde gedronken had.

Zij zocht hun leger, hun woon van bladeren en bloemranken.

Ademloos drong zij door de twijgen die den ingang verborgen. De lotus-blaadjes waren verwelkt, het oesjiragras dor. Daar wierp zij zich snikkend neer en zij kustte de verlepte bloesems, het vergeelde gras waar zijn geliefd hoofd gerust had dat vergeefs waakte en uitzag naar haar verbeide komst.

Zij kuste de bloemranken en zij kuste de aarde, en een wijl lag zij schreiend en uitgeput in het vereenzaamde prieel.

Maar de wroegende smart van haar ziel geeselde haar voort met zwepende riemen.

Haar gewonde voeten repten zich langs den vijveroever naar het donkere oerwoud.

Haar borst trilde, haar haren slierden in warrige flarden rond haar bloedende schouders.

Plotseling, uit dichte palmstruiken stortend, stond zij aan den oever van den breed golvenden, zacht ruisenden stroom.

Niet ver van haar af zijwaarts zag zij een donker gevaarte van opeengestapelde boomstammen, waaruit trage vlammen bij wijle omhoog sloegen.

In de verte verwijderden zich enkele gedaanten, brahmanen en krijgslieden.

Een kleine groep, neergehurkt aan den woudzoom, hield wacht bij den dovenden vuurgloed.

Toen hoorde zij in haar herinnering wederom Salawati's gelukkige stem: ‘O Rohini, mijn lijf bergt nu een koningszoon...’ en een oogwenk aarzelde zij.

Strak zag zij voor zich uit naar de breedgolvende wateren die onweerhoudbaar voortrolden, rij na rij, in het heilige stroomdal.

Hel en groot hing de zilvere maanlelie in het wijde hemelveld.

Een ver gezoem klonk uit het woud, rees op uit de aarde rondom haar, het was het verre en diepe geruis, de adem van het wijde leven.

Maar een zacht geknetter wondde opnieuw haar doorscheurd hart als met scherpe spaanders.

Hoog richtte zij zich op in het volle licht, en als een tijger, lenig en snel, stortte zij zich op de donkre wand der halfverkoolde stammen, klauwde zich reppend omhoog, en gelijk een der nimfen, uit het maanlicht geboren, stond zij op den hoogsten top aan den rand van de ros-gloeiende vuurkuil, teer en broos en geheel naakt met bloedende borsten.

Toen hief zij haar ranke armen in het blinkende hemellicht en het lijf langzaam hellend, stortte zij zich voorover in den gloed van het smeulende vuur.

Een fontein van warrelende vonken sproeide uit de diepte omhoog, en woei weg over de golven van de Ganges die gelijk een grauwe slang traag en breed voortkronkelt langs de donkere oeverwouden en de dorre as van verteerde harten medevoert naar de rustige diepte van de azure, vredige zee.

26 Mei '11.

Hoe zal het gaan met de Sociale Verzekering?
Door
J. Molenmaker.

Er lag dit voorjaar een zeer lastige hindernis op den weg der kamermeerderheid. Zij moest en zij zou sociale wetten tot stand brengen. Dat was aan de kiezers van 1909 beloofd. En Talma was de man, die door bekwaamheid en demokratische gezindheid in staat geacht werd de verzekering bevredigend in elkaar te zetten. Niet alleen de ouderdomsverzekering waarom in den lande zoo luide geroepen was, maar iets veel degelijkers n.l. een geheel in elkaar passend stelsel van sociale verzekering. Een ziekteverzekering allereerst. Die zou tegelijk de bezwaren der ongevallenwet wegnemen en de basis vormen voor een invaliditeitsondersteuning waarvan de ouderdomshulp weer de bekroning zou zijn. Daarom was dus het eerste onderwerp Talma een grondslag voor al het andere dat komen moest. Men zou denken dat de meerderheid zich haasten ging om dit werk gereed te maken. Daarna kon dan alles van een leien dakje gaan.

Doch dat eerste ontwerp werd een geduchte hindernis. Want het bleek dat juist bij een deel der rechterzijde het voorstel zeer scherpe tegenkanting zou vinden. En verder bleek dat de oppositie bijna in haar geheel zooveel bezwaren had tegen Talma's plannen, dat er met haar hulp zeker geen meerderheid voor te vinden zou zijn. Hoe nu? was de vraag. Indien de ziektewet mislukken ging, wat kwam er dan

terecht van de sociale verzekering? Doch bij die vraag, die meer voor de toekomst n.l. voor het jaar 1913 der verkiezingen beteekenis scheen te hebben kwam een meer urgente kwestie. Wanneer het ontwerp, en daarmee minister Talma kwam te vallen, zou dan niet het kabinet Heemskerk te zeer verzwakt zijn. Daarop moest een antwoord komen en hoe eer hoe beter. Doch het was of de meerderheid er bang voor was. De commissie van voorbereiding beraadslaagde al bijna een half jaar sedert de indiening van het ontwerp, tot het gerucht kwam dat aan de kamer eenige principieele vragen zouden worden voorgelegd. Dan diende er een beraadslaging te volgen die - het werd van alle zijden voorspeld - op het ontslag van minister Talma moest uitloopen.

Het gerucht hield aan, maar de vraagpunten bleven uit, tot op eens bleek dat zij aan den minister gezonden waren om er vooraf het zijne over te zeggen. En tegelijk werd de vrees uitgesproken dat nu de minister door zijn antwoord uit te stellen een ongewenschte bespreking op de Grieksche kalender kon plaatsen.

Dat gebeurde echter niet. Het antwoord werd vlug gegeven waarin niet ten onrechte aan de Kamer verweten werd, dat zij niet genoeg overleg met den Minister had gezocht. Dat verwijt kon natuurlijk geen ander dan de rechtsche meerderheid treffen. Wanneer die wezenlijk haar beloften wilde nakomen om de sociale verzekering tot stand te brengen, had zij niet moeten mopperen en zuchten en intrigeeren tegen het regeeringsplan, maar had zij onmiddellijk moeten zoeken naar een oplossing. Dat nu durfde zij blijkbaar niet aan, omdat zij niet wist hoe, en zelfs niet òf zij het eens zou worden. Ieder wezenlijk voorstander van een goede sociale wet keek liever naar eensgezinde hulp aan de overkant en omgekeerd zochten de vijanden van de nieuwe sociale denkbeelden naar de even principieele vrienden der oude staatsidee, die door de coalitiepolitiek van hen gescheiden waren.

Doch toen minister Talma wel zijn veroordeeling uitsprak over de vraagpunten taktiek der commissie van voorbereiding doch op behandeling en overleg aandrong moest de beslissing vallen.

De Tweede Kamer begon een discussie, die haar niet tot

roem zal kunnen strekken, en die stellig geen hooge dunk geeft van haar waardigheidsgevoel. De leider van de sterkste groep der linkerzijde, Mr. Patijn, die met de sprekers van twee andere groepen, Treub en Duijs met dicht aaneensluitende argumenten tegen den minister optrok, ontzag zich niet in 't meest kritieke oogenblik der discussie zijn medestrijder op hoonende en lichtvaardige wijze aantevallen.

De houding der linkerzijde was daardoor geheel en al gebroken. Zij moest haar kracht verbruiken aan eigen onderling geschil.

Maar in de rechterzijde voltrok zich iets dat van nog minder ernst getuigde. Zij gaf hare vroegere meeningen, al waren die ook zwart op wit en scherp geformuleerd, vastgelegd, geheel en al prijs om den minister een échec te besparen.

De geheele behandeling der vraagpunten werd een komedievertooning, die zoo vlot van stapel liep, dat men wel aan een degelijke voorbereiding moest gelooven. Trouwens de officieuse pers had al lang medegedeeld, dat het ministerie geen oppositie uit haar meerderheid wenschte. Moest Talma gaan, dan zouden ook zijn ambtgenooten hun taak opgeven. Dat vooruitzicht was wel in staat de rechterzijde tot bezinning te brengen. In plaats van een gevreesde kabinetscrisis verkoos zij het opgeven van elken weerstand tegen Talma's plannen. Zij zouden veel toegeven, indien ook door den minister tenminste een schijn van tegemoetkoming werd getoond.

In een dergelijke onderwerping van een balsturige Kamer aan een minister die weet wat hij wil, zit niets bijzonders. In de politiek is maar al te dikwijls een keuze noodig tusschen twee kwaden, en dient dan het minst erge aanvaard te worden. Er zijn echter voor dergelijke daden van zelfopoffering grenzen.

Bij deze discussie ging het niet om een of ander ondergeschikt belang, doch om de grondslagen eener maatschappelijke organisatie, zoo belangrijk als er na de inrichting onzer staatshuishouding niet was geweest. Mocht een Kamermeerderheid over zoo iets haar inzichten prijsgeven, uitsluitend met het oog op tijdelijke verwikkelingen? Hier ging ook waardigheid te loor, wat te sterker zou zijn uitgekomen, indien slechts de linkerzijde, die door niet anders werd gedwongen, haar had willen behouden.

Nu dit niet het geval was, werd de vraagpunten-discussie over de ziekte verzekering een ontstemmend vertoon, dat bovendien roemloos en nutteloos verliep.

De besprekingen waren bedoeld om de sociale verzekeringspolitiek geheel en al op te klaren. In de verwarring van allerlei plannen en denkbeelden zou de kamer enkele scherp geformuleerde principiëele beslissingen nemen, die dan als vaste richtlijnen onaantastbaar afgebakend zouden worden. Daarlangs zou dan vlug en snel het gebouw der sociale verzekering opgetrokken worden. De minister had zich daarnaar te schikken of heen te gaan, om aan een opvolger over te laten den wil van de kamer te eerbiedigen.

Doch het resultaat der discussie was volkomen tegengesteld. Wel werd er iets opgeklaard, n.l. het ministerieel bestaan van den heer Talma. Door allerlei persberichten reeds een jaar lang bedreigd, zag hij op eens zijn omgeving schoon geveegd en den grond onder zijn voeten weer stevig. Maar de sociale verzekering bleef even onzeker als te voren, een land vol beloften maar helaas geheel omneveld, waarin ieder eigen luchtkasteelen vermag te bouwen.

Het ontwerp Talma, dat ook blijkens de beoordeeling in het land zoo algemeen onbevredigd liet, zal op enkele ondergeschikte punten herzien worden. Doch daargelaten de vraag of de wijzigingen zullen geschieden op verlangen van een meerderheid of minderheid, blijft het onbeslist of het plan in zijn geheel een meerderheid zal vinden. Het schijnt zelfs of dit niet zoo zal zijn. Want bij de oppositie die in geen enkel opzicht tegemoetkoming ondervond en eer werd afgestooten, zal zich stellig een deel der christelijk-historische partij voegen om het ontwerp te doen vallen.

Al is dus aan het ziektewet-ontwerp een gelijksoortig avontuur overkomen als aan de Bakkerswet, om n.l. deerlijk gehavend terug gezonden te worden ter verbetering, zonder een duidelijke boodschap erbij hoe het dan wel worden moet, en zou het daarom zin hebben aftewachten welke schotel de ministerieele keuken nu zal voortbrengen, toch is er in de discussie op zich zelve genoeg aanleiding over enkele punten een korte nabetrachting te houden.

* * *

Over het eerste vraagpunt is ongetwijfeld een volledig debat geweest, volledig in dezen zin dat alle argumenten voor en tegen gebruikt zijn geworden. Waarom ging het? De minister had in tegenstelling met het Duitsche stelsel en met de ontwerpen zijner voorgangers Kuyper en Veegens, de ziekte verzekering in twee deelen gesneden, om aan elk een andere regeling te kunnen geven. De eene helft betrof de verzorging bij ziekte, de andere een geldelijke uitkeering. Waarom was dat geschied?

Niet om de arbeiders te believen. Want deze konden natuurlijk niets liever wenschen dan dat hun in tijden van ziekte zoowel geneeskundige hulp als ondersteuning werd verschaft. Het zijn vooral de dokters geweest, die de splitsing wenschten. De geldelijke ondersteuning ging hun niet aan, maar over de geneeskundige hulp wilden zij zooveel mogelijk baas blijven. Dat de minister vooral naar hen geluisterd heeft bij het opzetten van zijn plan bleek duidelijk uit het debat, waarin hij zeide dat de dokters meer van de ziekteverzekering afwisten dan de kamerleden en hij zelf.

Deze meening gaf duidelijk zijn standpunt aan. Want alle andere argumenten voor de splitsing waren van formeelen aard. Zoo b.v. dat de geldelijke ondersteuning een onderwerp van arbeidersbescherming was doch de geneeskundige verzorging van publiek belang. Verder dat de regeering nimmer de hulp van een arts kon verzekeren, omdat zij over de geneeskundigen geen macht had, en omdat er op 't platteland te weinig artsen waren. Tenslotte nog om de bestaande ziekenverpleging door gemeenten, gestichten, enz. niet te ontwrichten. Niets van dit alles toch kon beletten om door de wet een betere regeling voor de verzorging van zieke arbeiders te maken. En vooral niet omdat in het debat duidelijk werd aangetoond hoe 'n nauwe samenhang er bestaat tusschen het ziekengeld en de doktershulp, daar dezelfde controle, dezelfde organisatie voor administratie en geldbeheer beter moet werken dan wanneer er telkens twee zijn die toch met elkaar rekening moeten houden. Waar nu tenslotte minister en dokters de overwinning behaalden, rijst de vraag wat dit beteekent.

Allereerst dient echter een punt duidelijk te zijn. Er werd n.l. in het debat herhaaldelijk gesproken over de vakvereeni-

ging der dokters, en over hun belang tegenover de arbeiders. Een groot deel der dokters is lid van de Ned. Maatschappij van Geneeskunde, die inderdaad als een krachtige vereeniging met dikwijls scherpe middelen voor de artsenbelangen optreedt. Is dit echter een vakvereeniging in de beteekenis die dit woord door het gebruik verkregen heeft? Of is het soms een syndikaat of trust? Deze woorden geven genoeg het verschil aan. Onder een vakvereeniging verstaat men het orgaan van personen, die zich in loondienst bevinden, en die, door gezamentlijk optreden beter dan elk alleen vermag, gunstige voorwaarden kunnen bedingen. Het syndikaat of de trust echter is eene vereeniging van leveranciers die de onderlinge concurrentie buitensluiten om een behoorlijke winst te kunnen maken ten koste van de verbruikers.

Zoodra doktoren beambten zijn, die een belooningscontract moeten aangaan, is het duidelijk dat er sprake kan zijn van een vakvereeniging om gezamentlijk zich te verweren tegen hunne werkgevers, die hen te slecht zouden beloonen. In Duitschland kon er dan ook gesproken worden van een vakvereeniging gericht tegen de besturen der ziekenfondsen.

Hier te lande echter toonden zich als regel de artsen vrije leveranciers van hunne hulp en had hun gezamentlijk optreden meestal ten doel om de prijs van die hulp hooger te stellen en te beschermen tegen de concurrentie. Er waren natuurlijk ook wel gevallen van loonsverhouding, doch het aantal daarvan was betrekkelijk zeer gering. De kern van het doktersbelang, zooals dat in Nederland wordt voorgestaan is nu juist om de vrije positie van den arts te behouden en te voorkomen dat de trust vakvereeniging zou moeten worden. Daarom moest de ziekenverzorging geheel los blijven van het ondersteuningsfonds, d.w.z. van den gevreesden werkgever. Daarom moest ook de regeling van de verplegingsfondsen zoo zijn, dat de arts medebestuurt en nooit geheel en al beambte wordt. Daarom ten slotte moest de loongrens, waar boven geen verzekering werd toegelaten, niet te hoog zijn.

Het liefst hadden de dokters heelemaal geen fondsen, want dat is de organiseering hunner patienten. Deze zien zij het liefst geheel geisoleerd en onderworpen aan het tarief dat zij voor hen opstellen. Voor de patienten echter die bijna

nooit in staat zijn een rekening te betalen, moeten zij wel een andere inrichting goed vinden of zelfs uit eigen beweging instellen. Het ligt trouwens nog al voor de hand. De arme patienten betalen geregeld elke week iets. Soms maakt de dokter daarvoor zelf eene regeling: in andere gevallen laat hij het over aan instellingen of vereenigingen. Daardoor zijn er twee tegelijkertijd verzekerd. De dokter voor zijn honorarium en de patient voor hulp. Of de patient bij zoo'n regeling inderdaad goed geholpen zal zijn, hangt geheel af van de zuiver persoonlijke eigenschappen van den arts. Er zijn gelukkig tal van plaatsen waar de geneeskundige medeleeft met zijn zieken en de finantieele regeling geheel op den achtergrond treedt. Maar het is ook niet te ontkennen dat in de groote steden menige arts in het ‘fonds’ zijn carrière begint, niet uit roeping, maar als een noodzakelijk kwaad, waarvan hij zich zoo gauw en zoo gemakkelijk mogelijk afmaakt. En evenzeer is het zeker dat er verscheidene plattelandsdokters zijn, die niet bij voorkeur hun leven op een dorp verslijten en daarom trachten zoo spoedig mogelijk finantieel in staat te zijn naar de stad te trekken. Daar nu nimmer een regeling voor de goeden, doch altijd voor de kwaden wordt gemaakt, heeft het wel degelijk zin de armere patienten tegen de dokters te beschermen.

Daarmede is volstrekt niet gezegd dat omgekeerd de artsen tot gehoorzaamheid aan de gezamentlijke arme patienten gebracht moeten worden. Er dient slechts een neutrale macht te zijn, die tegen de willekeur van den geneeskundige zoo noodig kan optreden. Dit kan en moet gepaard gaan met een doelmatige verzekering van de doktershulp door een stelsel van premiebetaling.

Hiermede is wellicht het belangrijkste punt van de ziekteverzekering aangeroerd, n.l. het bepalen der inkomstengrens, waarboven geen verzekering wordt toegelaten.

Het zijn wederom de artsen, die hieromtrent scherpe eischen stellen. Zoo traden zij b.v. in Engeland tegen het ontwerp van Lloyd George, krachtig op om de daarin genoemde grens te verlagen. Wat is de kern van deze kwestie? Waarom zijn de artsen niet tevreden met eene regeling van hun honorarium tegen een vast jaarlijksch bedrag voor ieder persoon, die zij te

behandelen zullen krijgen? En waarom willen zij de regeling wel voor de armen, maar staan zij er op voor iets meer gegoeden en voor de rijkeren hun hulp te berekenen per bezoek dat zij brengen? Ging het uitsluitend om een vakbelang der artsen dan zou het begrijpelijk zijn dat zij opkwamen voor het *hoogtepeil* van hunne belooning.

Door de lage inkomengrens wenschen zij echter den *vorm* hunner belooning zoo lang mogelijk te beheerschen. Zij willen namenlijk niet alleen een behoorlijke belooning, maar zij eischen de macht te behouden om zelf het bedrag ervan vast te stellen. Daaruit blijkt weer duidelijk hoeveel meer de artsenvereeniging het karakter van een trust verkiest boven dat eener vakorganisatie.

Daartegenover staat nu een maatschappelijk belang. De groote uitbreiding die de geneeskundige verzorging gekregen heeft en inderdaad tot welzijn der lichamelijke gezondheid, heeft de kosten daarvan aanzienlijk verhoogd. Naast den huisdokter staan tal van specialiteiten, en naast de gewone interne behandeling, ontgaat bijna niemand een of andere chirurgische verzorging, die tegenwoordig uitstekend maar dan ook kostbaar is. Daarop zijn niet alleen de lage inkomens niet berekend die gewoonlijk aan de eerste uitgaven van woning, kleeding en voeding geheel besteed moeten worden. Ook meer middelmatige inkomens van middenstand en ambtenaren kunnen de uitgaven voor de goede geneeskundige verzorging niet dragen. Tenzij door beperking der kosten en door een stelsel van premiebetaling. Het maatschappelijk belang om de individuen zoo goed mogelijk lichamelijk te verzorgen, opdat zij in staat zijn tot krachtiger werk met lichaam of geest, brengt dus mede de inkomstengrens voor de sociale verzekering zoo hoog mogelijk testellen.

En de vraag welk belang het zwaarste weegt, behoeft slechts gesteld te worden om tegelijk beantwoord te zijn. Bovendien beteekent dit volstrekt geen slag voor den artsenstand. Hunne houding tegenover de premiebetaling en vóor het oude rekeningstelsel is die van een weinig vèrziend conservatisme. 't Is de leus: houden wat we hebben, en 't gelijkt sprekend op het vroegere verzet der arbeiders tegen de invoering van machines of werkregelingen, die de productie

verbeteren. Want het lijdt toch geen twijfel of de geneeskundige verzorging die thans slechts aan rijkeren ten deel valt zal zich steeds meer naar de groote menigte moeten uitbreiden. Dat is reeds gebeurd bij de groote arbeidersziekenfondsen, die zorgen voor ziekenhuisverpleging en voor behandeling door allerlei specialiteiten. Dat is bovendien een onafwijsbare eisch der beschaving en tevens in het belang van het zich steeds uitbreidend artsencorps. Elk volgend jaar zijn er op de 10.000 inwoners meer geneeskundigen beschikbaar. Zij zullen dus meer werk aan de gezondheid dier personen kunnen verrichten. En elke betere verzorging zal de productiviteit en dus ook de betaalkracht der patienten verhoogen. Deze geleidelijke evolutie moet dus niet om tijdelijke belangen der artsen geremd, integendeel zoo krachtig mogelijk bevorderd worden.

Helaas echter heeft de beslissing van de Tweede Kamer de artsen in hun conservatisme gesteund. Op welke wijze? De regeering grijpt niet als de Engelsche wetsontwerper in den bestaanden toestand in. De verhouding tusschen dokters en patiënten blijft een vrij terrein. Zij kunnen zich in onmiddellijk contact stellen, of zij kunnen een ziekenfonds daartusschen inrichten. Toch niet geheel vrij, want er zijn twee beperkingen.

Allereerst kan tegenwoordig de arbeider het zonder doktershulp stellen, wanneer hem de eischen van den geneeskundige niet bevallen. Dat zal hij later niet meer kunnen, want om ziekengeld te krijgen moet hij naar een arts toegaan. Dat versterkt dus de toch al sterke houding van den arts, sterk n.l. door het monopolie van het staatsdiploma, door de syndikalistische aansluiting in geneeskundige kringen, en op 't platteland bovendien doordat de betrokken arts dikwijls de eenig bereikbare is. Maar in de tweede plaats wordt een belemmering opgeworpen tegen het stichten van ziekenfondsen b.v. op coöperatieven grondslag. Die fondsen moeten n.l. ‘erkend’ zijn, en aan vrij strenge eischen voldoen. Wel zijn deze eischen opgesteld in de richting van het belang der patienten, maar juist daarom zullen zij in vele artsenkringen tegenstand ondervinden. En in vele gevallen is die tegenstand voldoende om de oprichting tegen te houden. Alleen groote ziekenfondsen zijn door 't aantal leden, door hun sterke kas, en hun organisatie, opgewassen

tegen de dokters. Maar alle nieuwe fondsen moeten klein beginnen. De meening van den minister dat zijne regeling het vrije fondsenwezen tot groote ontwikkeling zal brengen schijnt dan ook een verkeerd optimisme, verkeerd ook weer hierom daar de minister de positie van den arts onjuist heeft gezien. Wat wij daarom van de vrije regeling van de ziekteverzorging verwachten is eerder een achteruitgang voor de arbeiders dan een vooruitgang. Tegenover het feit dat zij bij ziekte tenminste ziekengeld zullen hebben, waarvan zij een dokter kunnen bekostigen, staat de grootere overmacht van den arts. Wij vreezen niet dat hij daarvan in 't algemeen misbruik zal maken maar hij zal zich later nog moeilijker neerleggen bij de regeling die toch komen moet, dat n.l. de wet ook de hulp bij ziekte regelt. Daarom was het ook van Dr. A. Kuyper in de Standaard een optimistische voorstelling toen hij zich met de volgende redeneering tot de regeling van Talma bekeerde. Hij schreef daar dat zijn eigen ontwerp twee regelingen gaf van ziekenzorg en ziekengeld maar dat er toch niets tegen was om eerst het eene te doen, daar dan later het andere na opgedane ervaring volgen kon.

Zoo eenvoudig is het echter niet. Want het spreekt wel van zelf dat een goede wezenlijk ingrijpende verbetering van de ziekenzorg, een geheele hervorming van het artsenwezen beteekent. De artsen zijn geen welwillende en behulpzame buitenstaanders. Zij zijn het instrument, bijna het wezen zelf van de ziekenzorg. Zij kunnen niet naar eigen zin en eigen belang vrij gelaten worden. Zij, die hun recht en hun positie van den staat en van de wet ontvingen, moeten onder voorbehoud van een behoorlijke behandeling zich laten hervormen naar 't groote volksbelang dat te behartigen is. In plaats dat hen dit besef bijgebracht wordt, zooals het metterdaad den industrieelen door de sociale wetgeving is bijgebracht geworden, zien zij zich geeerd, gespaard, en geroemd waar zij zoo zeer voor hun eigen vrijheid opkwamen. Waar dit gebeurt bij het leggen van de fundamenten der sociale verzekering is een fout gemaakt die zich later bitter wreken zal, een fout nog erger dan de regeling van de doktershulp bij de ongevallenverzekering, die reeds tot zooveel klachten aanleiding heeft gegeven.

Over het voorstaande is de belangrijkste discussie gevoerd. Daarmede schenen de krachten der Kamer uitgeput. Nog twee vraagpunten kwamen aan de orde. Ten eerste was er in de Kamer een sterke stemming om naast de staatskassen voor het verstrekken van ziekengeld ook nog andere vrije kassen toetelaten, terwijl de minister het monopolie had voorgesteld. En in de tweede plaats was er zeer veel bezwaar tegen de organisatie der staatskassen door wat wij in een vroeger artikel sociale gemeenteraden noemden. Het werd omslachtig, kostbaar en ondoelmatig gevonden. Bij veel kritiek was er geen poging om het nieuwe denkbeeld scherper uit te werken. Wat leverde de discussie op? Eigenlijk niets dan zeer vage toezeggingen van den minister. Ofschoon het monopolie der staatskassen sterk werd verdedigd, en te recht omdat er hier geen kwestie was van ambtenarij en omdat het eigenbeheer en de autonomie dier instellingen verzekerd waren, bleek toch dat ook hier het conservatisme een overwinning behaalde. En wel het conservatisme van ouderwetsche arbeidersvereenigingen, die in de 'Ziekenpot' de kern en de kracht van hun bestaan zagen. De woordvoerders voor dat belang vooral van de christelijke arbeidersvereenigingen konden bezwaarlijk door den minister geheel afgescheept worden. Er zou overwogen worden wat er aan te doen was, opdat de werkliedenverbonden de ziekengeldbanden om hunne leden zouden behouden, en zij niet verplicht zouden zijn andere en betere middelen te verzinnen en in practijk te brengen ter behartiging van het belang hunner leden.

Het magerste was de discussie over de Raden van Arbeid. Alleen reeds de toezegging van den minister dat 'de wegwijzer' uit de wet genomen zou worden, n.l. de bepaling dat die raden zich ook met wat anders dan de sociale verzekering zouden kunnen bemoeien; die eigenlijk onnoozele toezegging, omdat de minister zijn denkbeeld van de algemeenheid der raden volstrekt niet prijs gaf, doch slechts blanco liet; het was voldoende om de Kamer te bewegen de zoo minister-gevaarlijke discussie te staken.

Vaag werd de toekomst der ziekenkassen, door de dreigende concurrentie der vrije fondsen, en vaag bleef de wer-

king van den raad van arbeid. De Kamer dommelde in die onbestemde nevels in.

De commissie van voorbereiding verdient het ernstige verwijt dat zij door politieke watervrees veel bedorven heeft. Al de drukte over de ziektewet is volkomen nutteloos geweest. Noch de ziekteverzekering, noch ook de verderliggende sociale verzekering heeft zij een stap verder gebracht. En bovendien heeft zij het middel der vragenstelling, dat bij de trage parlementaire werkwijze zoo broodnoodig was, voor goed onmogelijk gemaakt.

Al was de discussie over de drie vraagpunten zoo goed gelukt als die nu mislukt is, dan nog was de commissie in gebreke gebleven volledig werk te verrichten. Want over twee zeer belangrijke vragen liet zij de bespreking niet toe. En erger nog, zij bracht in geen enkel opzicht de lijnen naar voren van het volledig stelsel der sociale verzekering in onderlinge verhouding en samenhang.

Waarom werd genegeerd de tegenstelling dwangverzekering of vrijwillige verzekering? Was het omdat slechts een kleine minderheid van linksche en rechtsche conservatieven den staatsdwang niet aanvaardde? Alsof die leden bij de behandeling der wet zouden zwijgen.

En waarom werd geweerd de discussie over den eisch van de meest vooruitstrevenden, dat de sociale verzekering door een meerderheid van arbeidersvertegenwoordigers zou worden beheerd? Was men ook ten opzichte van dit punt van een afwijzende meerderheid zeker?

Waarom ten slotte ontbrak er een helder en kort overzicht van 't geheele stelsel der sociale verzekering, samenvattende wat in verschillende wetsontwerpen was voorgesteld, opdat èn de kamerleden, èn alle belangstellenden buiten de politieke sfeer konden zien dat er gewerkt werd met hooge ernst en waardige toewijding?

Wanneer die belangstellenden zich thans afvragen: Hoe zal het gaan met de sociale verzekering in ons land? dan moeten zij wel vertrouwen missen. Een vrije discussie in de kamer, uit den begrootingstijd uitgeschakeld om meer ruimte te krijgen werd ruim 1 ½ jaar geleden met geweld door een

meerderheid van stemmen afgesneden. Toen kon nog gezegd worden: Wacht op de plannen van den Minister, die zijn en moeten zijn de grondslag eener algemeene bespreking.

Maar ook dat kan nu niet meer beweerd worden. De plannen van den minister zijn geheel gereed en bekend, doch zijn niet in staat geweest om algemeene geestdrift te wekken. In tegendeel is er een morrende en vrij algemeen ontevreden stemming tegen gewekt in bijna alle partijen. Ongetwijfeld is dat onbillijk. De voorstellen zijn beter en meer voor opbouwende kritiek geschikt dan men uit de houding van pers en partijen zou opmaken. Onbillijk vooral ook omdat het afkeurend oordeel in zeer vele gevallen zonder behoorlijk onderzoek wordt uitgesproken en door partijzucht beheerscht. Maar onbillijk of niet, de ontevreden stemming tegen de ministerieele plannen is er, en de commissie van voorbereiding heeft daarmede rekening te houden.

Waardoor? Door recht op het doel aftegaan, n.l. het tot stand brengen eener sociale verzekering. Want formeel heeft de commissie zich te beperken tot de regeeringsontwerpen. Maar haar moreele taak is om scherp uit te maken of de regeeringsvoorstellen tegenover onbillijke kritiek gerehabiliteerd kunnen worden, en hoe daaruit een *wèl* instemming wekkend stelsel van sociale verzekering is op te bouwen. Dan wel uittespreken en de Kamer te doen uitspreken dat deze plannen niet voor verbetering vatbaar zijn, opdat zoo spoedig mogelijk, en waarschijnlijk door een ander minister, gedaan wordt wat noodig is.

Wanneer de Kamermeerderheid noch het een noch het ander wenscht te doen, zal zij de politieke verantwoordelijkheid moeten dragen en zal zij de gevolgen ook niet ontgaan. Maar de commissie van voorbereiding draagt een engere en daarom scherpere en bijna persoonlijke verantwoordelijkheid. De mengeling van zakelijk en politiek oordeel moet bij haar een overwicht van het eerste te zien geven, dat zij dan ook bij de ontmoeting met de Kamer heeft te handhaven.

Nu juist daarin de commissie alle belangstellenden in de sociale verzekering ernstig teleurgesteld heeft, mist zij het recht op vertrouwen.

De beste kans voor het tot stand komen eener sociale

verzekering ligt thans weer bij minister Talma. Om te slagen zal hij echter krachtig moeten optreden, krachtig maar zonder te veel persoonlijke zelfbewustheid.

Het is niet zijn persoonlijk inzicht dat de overwinning mag behalen met behulp van een onwaardig buigende meerderheid. Het is wel zijn kracht en zijn wil om door te zetten, die tegenover deze kamer, en deze commissie van voorbereiding noodig blijken. Maar daartegenover zal moeten komen een grootere inschikkelijkheid, en een pogen om samen te werken, een beproeven om de kritiek op te nemen, die duidelijk voortkomt uit dezelfde toewijding aan het arbeidersbelang en die dat getoond heeft door ernstige studie van de regeeringsplannen.

De verantwoordelijkheid van minister Talma tegenover het arbeidersbelang is thans na de inzinking der voorbereidingscommissie nog grooter en moeilijker als toen hij zijn plannen ging opstellen. Want nu moet hij de leiding op zich nemen over zijne eigen inzichten heen, met meer kracht dan vroeger, en door scherper en duidelijker voorop te stellen, dat zijn taak is *de politieke* taak die thans te vervullen is, niet echter alleen naar zijn persoonlijk inzicht maar ook naar de meeningen, die in de kringen der onmiddellijk belanghebbenden meer en meer rijpen.

Stilleven van Fantin-Latour
Door
Th. Van Ameide.

Aan H.P.B.

Een mandje met wat vruchten - zijn het vruchten
en wilg-korf van deze aarde? Hoeveel slichter
en rijker tevens, hoeveel glansrijk lichter
en donkerder, die teedren, die geduchten!

Moet ik den zin dier zwangre konde ruchten,
die schoonheid peilen als een wijze richter?
Laat mij haar zien maar als eenvoudig dichter
en vraag mij niet den grond van mijn genuchten.

Ik weet alleen, dat mijn te zwerfzieke oogen
daar altijd keeren: duiven op heur til,
daar wijlen in verliefde slavernij,

terwijl mijn trots, die vreê niet wou gedoogen
dan zegevierend, buigt het hoofd en stil
in 't leed gedoken voelt hem naderbij.

Tulpen
Door
M.S. Roetman.

O, bed van tulpen, dat het minst een bed is,
o, vroolijk heffen van veel kleur'ge hoofden,
in wier kort lachen duizendmaal een tred is
verstild dichtbij, dat ik naar schoon u loofde!

Onmachtig een geluid, half te penseelen
uw gloeden, aan den rand de rooz'g-en-witte,
paarsroode hooger, en dan zuiver gele,
bloedroode, en vlam'ge, die den troon bezitten.

De Meidag blinkt en maakt tot lampionnen,
die branden, al de bloemen. Schauwtjes leven
er in haar binnenst, door geen oog ontgonnen,
en 't zoeltje doet de zijden wandjes beven.

Broederschap der volken
Door
T.J. De Boer.

Wat de middelen van verkeer betreft heeft geen eeuw zooveel gedaan voor de toenadering der volken als de negentiende. Dat er geen afstanden meer zijn is een gemeenplaats geworden. De middelpunten van nijverheid en handel in Europa en Amerika zenden hun stralen uit tot in de verborgen hoeken van Azië en Afrika. De vondsten van moderne techniek en wetenschap worden overal toegepast, bij den indischen landbouw, in de afrikaansche mijnen, in de oorlogen van Japan of van de negerrepubliek Haiti. In ons ochtend- en avondblad lezen we wat er door heel de wereld gebeurt, althans wat belanghebbende partijen zeggen dat er gebeurt.

Het gevolg van dit alles is dat onze tegenwoordige beschaving niet meer in dezelfde mate als vroeger afhankelijk is van de scheiding door bergen en rivieren, zeeën en woestijnen. De aanwezigheid van natuurlijke hulpbronnen blijft natuurlijk een voorwaarde van ontwikkeling, maar die meer en meer haar waarde ontleent aan het menschelijk initiatief dat er gebruik van weet te maken, dat overal de natuurkrachten leert beheerschen.

Ontegenzeggelijk is er op elk gebied van uitwendige of materiëele kultuur een streven naar eenheid. Zou dit op geestelijk en zedelijk gebied eenvormigheid moeten beteekenen? Ik geloof het niet. Het zou kunnen zijn dat er, bij grooter eenheid ten opzichte der noodzakelijkste dingen, een rijker veelheid in de hoogere kultuur opbloeide. Het zou kunnen zijn dat verscheidenheid van nationale kultuur op 't gebied

van kunst en wetenschap en religie zich nu eerst ten volle ging ontplooien. De heele menschheid één kudde, dat behoeft nog niet het ideaal of het schrikbeeld te zijn van hem die op geografisch-economisch gebied allerlei scheidsmuren ziet vallen. In het huis des Vaders zijn vele woningen voor de zeer verschillende kinderen. Al is dus een gelijkheid in elk opzicht tusschen menschen en volken noch te wachten noch te wenschen, van een broederschap der volken te spreken schijnt me door de ontwikkeling van de laatste eeuw wel gerechtvaardigd.

Het zij me vergund met een paar voorbeelden uit het leven van den laatsten tijd mijn bedoeling toe te lichten.

> 1. Papers on Inter-racial Problems, communicated to the first Universal Races Congress held at the University of London, July 26-29, 1911, edited by G. SPILLER. London-Boston 1911.[1)]

Een der teekenen van de toenadering der volken in de vorige eeuw is de instelling van internationale kongressen. Sedert het begin, 1843, tot 1910 zijn er meer dan 2000 dergelijke kongressen van zeer verschillenden aard gehouden; 800 daarvan behooren tot de eerste tien jaren van de twintigste eeuw. Het is wel eigenaardig dat het eerste, dat van 1843, een vredes-kongres was, eerste uiting van een beweging die tot de stichtingen van Nobel en Carnegie leidde.

Evenals bij vele andere internationale[2)] en zeker niet minder dan bij nationale kongressen is er aan dit Rassenkongres een belachelijke zijde te vinden. Een groot deel van de pers, dat dagelijks gewoon is het publiek op te voeden met het relaas van moord en diefstal, met allerlei sensatieberichten en dubbelzinnige advertenties, heeft de mooie gelegenheid voor spottende kritiek niet laten voorbijgaan. Laten we om haar te ontwapenen meedoen. Of wat dunkt u van dien ex-president van Haiti (waarschijnlijk een onder velen), Generaal Légitime

1) Hiervan bestaat ook een fransche uitgaaf.
2) Hun, die over dit en andere internationale onderwerpen inlichting wenschen, zij aanbevolen het door het 'Office Central des Institutions Internationales' uitgegeven 'Annuaire de la Vie Internationale', Bruxelles-Monaco.

genaamd? Hij draagt niet alleen zijn hoed maar ook zijn stijl naar fransche mode en besluit zijn voordracht voor het kongres met deze peroratie:

Nil desperandum! Haiti has immense natural wealth. If its Government makes a methodical effort to develop it, with an eye to the welfare and the independence of the nation and the union of families, it will advance as the Argentine Republic, Mexico and Chile have advanced, after a long succession of political revolutions. Let us hope that it will do so, for the honour of the black race, the progress of humanity, and, as Dessalines used to say, for the manifestation of the glory and power of God. *Surge*, *et ambula*.

Ja, sta op en wandel! Toen hij dit slotwoord tot het Kongres richtte, was juist weer zijn negervolkje opgestaan en had zijn president Simon uit wandelen gestuurd.

Wij zouden ons ook kunnen vermaken met Abd al-Behâ Abbâs. Deze 67-jarige profeet van den Karmel wordt niet alleen door perzische schoonen maar ook door Amerikaansche dames voor een inkarnatie van de godheid gehouden. Zijn aanhang in Perzië moet zoo groot zijn dat hij daar voor elke regeering, en niet het minst voor een liberaal-konstitutioneele, gevaarlijk kan worden. Als kosmopoliet heeft hij zich verwaardigd een brief aan het Kongres te schrijven, waarin het aan groote woorden niet ontbreekt. B.v.

The call to arbitration, to peace, to love, and to loyalty is the call of Baha'u'llah.[1)] His standard floats since fifty years, summoning all of whatever race and creed.

O ye friends of God! acknowledge this pure light; direct the people who are in ignorance...

Ik vrees dat de Kongressisten, in plaats van zich te scharen onder de lichtbanier van den laatsten profeet, zich in onwetendheid hebben afgewend.

Om rechtvaardig te zijn willen we ook een vertegenwoordiger van ons eigen ras onder handen nemen. Ik bedoel den heer John Gray, B. Sc., A.R.S.M., F.R.A.I., London, die getracht heeft de intellektueele begaafdheid van verschil

1) Behâ-Allâh = de Glans van God, is de naam van den vader en voorganger van onzen profeet.

lende volken te schatten. Als een benaderende maatstaf daarvoor neemt hij het aantal studenten in verhouding tot de bevolking en de gelegenheden om onderwijs te ontvangen. Ik zal hem niet in bizonderheden volgen, ook niet vragen of onze universiteits-studenten werkelijk het meest begaafde deel der natie zijn, maar even wijzen op het oppervlakkig gebruik, dat velen tegenwoordig meenen van statistieke cijfers te mogen maken. Aan den allereersten eisch dat de cijfers vergelijkbaar moeten zijn is hier niet voldaan.

Wat de natuurlijke begaafdheid betreft komen de Vereenigde Staten van Noord-Amerika bovenaan, dan volgen Zwitserland, Finland enz. Van de 24 door den heer Gray vergeleken naties is Holland no. 21; alleen de Hongaren, de Belgen en de Negers van de Vereenigde Staten staan lager.

Wat is hiertegen te zeggen? O.a. dit dat een groot aantal studenten van de Amerikaansche *colleges* gelijk staan met de leerlingen der hoogere klassen van onze Gymnasia en H.B.S., dat van de Zwitsersche studenten de grootste helft uit het buitenland komt, enz. De billijkheid gebiedt te erkennen dat de heer Gray zelf met een enkel maar veel te vaag woord hierop wijst. Hij had den omvang van deze onregelmatigheden moeten vaststellen (voor Zwitserland ten minste is dit heel gemakkelijk) en eerst dan zijn cijfers gebruiken. Ik wil nu b.v. niet beweren dat wij Hollanders zoo buitengewoon hoog staan. Maar dat wij zoo laag op de ladder van den heer Gray komen schijnt mee een gevolg daarvan te zijn dat de Delftsche studenten niet zijn geteld.

Nu zou ik niet gaarne zien dat de lezer naar deze proeven het Rassenkongres ging beoordeelen. Zelfs indien dergelijke stemmen er de meerderheid hadden gevormd, zou het een uitstekende gelegenheid tot vermeerdering van menschenkennis zijn geweest. Maar gelukkig behoeft de beteekenis er van niet in deze richting te worden gezocht. Er is ook veel degelijk en ernstig werk geleverd, vooral niet minder dan men bij zulke gelegenheden, waarbij persoonlijke kennismaking toch altijd de hoofdzaak blijft, verwachten mag. Voor het betere verwijs ik den lezer naar den bundel zelf. Men zal er belangrijke bijdragen vinden tot betere kennis van Japan, van het Kaffervraagstuk in Zuid-Afrika, de Nergerkwestie in de Ver-

eenigde Staten, de beteekenis van het Haagsche Arbitrage-Hof, de Koloniale politiek, om maar enkele van de voornaamste onderwerpen te noemen. Niet in de broederschapsfrazen van den ex-president van Haiti of den profeet van den Karmel, maar in het weloverwogen woord van rijpe levenservaring, dat mannen als Sir Charles Bruce en Sir Charles W. Dilke, Prof. P.S. Reinsch en Prof. Charles S. Myers hebben gesproken, ligt de groote beteekenis van dit Kongres. Diepgaande op eigen onderzoek berustende kennis van het leven van verschillende rassen en volken gepaard aan den krachtigen wil om rechtvaardig te zijn, kenmerkt hun houding. En zulk een houding alleen kan ons nader brengen tot een broederschap der volken.

Om uit dezen kring van algemeene beschouwing tot de voor ons Nederlanders naast liggende plicht te komen, heb ik nog het genoegen op twee werken de aandacht te kunnen vestigen, waarvan het eerste de vrucht is van een leven van grondig wetenschappelijk onderzoek en praktische wijsheid, het tweede de in den knop gebroken bloem van een met aandoenlijke zuiverheid tot uiting gekomen gemeenschapsgevoel.

> 2. Nederland en de Islâm. Vier voordrachten gehouden in de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie door Dr. C. Snouck Hurgronje, Hoogleeraar aan de Rijks-Univer-siteit te Leiden. Leiden, Brill, 1911.

De broederschap der volken is voor ons Nederlanders niet enkel een akademisch vraagstuk, en zoo heeft de hooggeleerde spreker het dan ook niet opgevat. Zijn voordrachten zijn een welsprekend pleidooi voor de associatie der Oost-Indische volken, met name op Java, aan onze beschaving. Wat aan deze van een warm medegevoel getuigende woorden zulk een buitengewone waarde geeft is de omstandigheid dat een van onze scherpste intellekten, dien niemand van sentimentaliteit zal verdenken, ze heeft neergeschreven. Indien er nog een bewijs voor noodig ware dat groote geleerdheid en scherpzinnigheid kunnen samengaan met echte humaniteit, wij zouden het hier hebben. Het kan dan ook niet dringend genoeg worden aanbevolen aan allen, die in ons land en daar buiten

met Indië te maken hebben, het boekje van Prof. Snouck Hurgronje te lezen en te overdenken. Onze nationale trots, die als overal ter wereld met bekrompenheid kan samengaan, wordt er soms gevoelig gestriemd. Wij zouden daarop niet beter kunnen antwoorden dan met daden, die het hoog en krachtig idealisme van den schrijver helpen verwerkelijken.

Slechts om op te wekken tot eigen lektuur zij hier een aanduiding van den inhoud gegeven. Het eerste hoofdstuk handelt over de verbreiding van den Islâm, inzonderheid in den Oost-Indischen Archipel. Die verbreiding heeft plaats gehad deels door geweld, deels door vreedzaam handelsverkeer. Het is een leekenpropaganda, die zich met de geestelijke opvoeding van de massa weinig bemoeit en die onder de bekeerde volken voor een goed deel het oude heidendom de kultuur laat beheerschen. De moslimsche belijdenis heeft daarbij een zeer groote beteekenis, maar het leven wordt overal in slechts geringe mate naar het stelsel hervormd. Van dit stelsel, het stelsel van den Islâm zooals het zich in de drie eerste eeuwen van zijn bestaan heeft ontwikkeld, geeft vervolgens het tweede hoofdstuk een kenschets, waarbij vooral dat gedeelte van de heilige wet wordt besproken, dat voor de tegenwoordige praktijk beteekenis heeft. Op grond hiervan bespreekt het derde hoofdstuk de politiek van de Nederlandsche koloniale regeering: een hoofdstuk dat waarschijnlijk bij volgende debatten over de Indische Begrooting in onze Tweede Kamer wel weerklank zal vinden. Hier spreekt een vriend, die onze feilen toont en besluit met de in de geheele Mohammedaansche wereld gezaghebbende en zeker ook onder ons toepasselijke uitspraak: ‘Een koninkrijk kan wel van duur zijn bij ongeloof, maar niet bij ongerechtigheid.’

Het voornaamste is het laatste, vierde hoofdstuk, dat de middelen aangeeft waardoor wij de inlandsche volken nader tot ons kunnen brengen. Het begint aldus:

‘De echte voorstanders eener ethische koloniale politiek, zullen, naar ik mij vlei, geene ernstige bedenkingen hebben tegen de door mij voorgedragen beschouwingen over onze Nederlandsche Islâmquaestie en hare oplossing; toch zullen zij denkelijk met de slotsommen, waartoe wij tot dusver kwamen, niet tevreden zijn. Ook mijzelf voldoen zij volstrekt niet.

Immers, in het leven der Nederlandsch-Indische Mohammedanen, zoover dat aan den invloed van het stelsel van den Islâm onderworpen of blootgesteld is, bakenden wij een gebied, het zuiver godsdienstige, af, waarop de Regeering en Hare ambtenaren volstrekte vrijheid moeten handhaven; een ander, het politieke, waarop die vrijheid in aller belang zeer beperkt behoort te worden; weder een ander, dat van het met de religie op het innigste verbonden gedeelte van het Mohammedaansche recht, waarin allerminst willekeurig mag worden ingegrepen, maar waarbij toch de weg der evolutie zoo wijd opengehouden dient te blijven als de omstandigheden het maar veroorloven. De modus vivendi, die door dit alles bereikt wordt heeft evenwel voornamelijk negatieve verdiensten: het kwade wordt vermeden, zonder dat men zeker is, het goede te naderen.

Wij kunnen het echter niet laten bij maatregelen, die dienen om ontevredenheid en verzet bij de bevolking te voorkomen en zoo ons gezag te bevestigen. Niet de voorheen zoo geprezen rust is ons doel, maar beweging. Ons gezag zal zijne rechtvaardiging moeten vinden in de opheffing der Inlanders tot een hooger peil; onder onze leiding moeten zij onder de volken de plaats gaan innemen, waartoe hun aanleg hen in staat stelt.'

Als middelen, waarmede dit doel bereikt kan worden noemt de schrijver opvoeding en onderwijs. Terecht wordt het schoolonderwijs op de tweede plaats gezet en de meeste nadruk gelegd op een karaktervormende opvoeding met aansluiting aan het Europeesch gezinsleven. Het is niet van mijn kompetentie, de nadere uitwerking van dit plan in bizonderheden te beoordeelen. Doch gaarne dien ik des schrijvers doel, de openbare meening in Nederland te winnen, door hier nog een bladzijde van zijn geschrift te geven:

'Hetgeen andere koloniale mogendheden met veel moeite aan hare onderdanen trachten op te dringen: eene opvoeding, die hen geschikt maakt om op hunne wijze het leven hunner overheerschers mee te leven, dat wordt van ons op Java en in een deel der Buitenbezittingen door de inheemsche bevolking afgesmeekt. Zou het niet eene onuitwischbare schande zijn voor ons koloniaal bestuur, indien wij die geestelijke

goudmijn lieten liggen, zooals een concessionaris zonder kapitaal, die zijn zaakje schijnbaar aan den gang houdt, totdat een energiek syndicaat het van hem komt overnemen?

Wat deze dingen nu eigenlijk met de Islâm-quaestie van Nederland te maken hebben? Niets minder dan alles. De eenig ware oplossing van dat probleem ligt in de associatie der Mohammedaansche onderdanen van den Nederlandschen staat aan de Nederlanders. Gelukt deze, dan bestaat er geene Islâm-quaestie meer; dan is er genoeg eenheid van cultuur tusschen de onderdanen der Koningin van Nederland aan het Noordzeestrand en die van Insulinde om aan het verschil in godsdienstige belijdenis zijne politieke en sociale beteekenis te ontnemen. Moest zij mislukken, dan zou de onvermijdelijk toenemende intellectueele ontwikkeling der Indonesiërs hen noodwendig hoe langer hoe verder van ons af voeren, want dan zouden anderen dan wij de leiding in handen krijgen.

De opgedane ervaring verbiedt ons, het totstandbrengen dier oplossing alleen of in de eerste plaats van de Regeering te verwachten; het ontbreekt Haar daartoe niet aan de noodige sympathie voor de zaak, maar wel aan de vereischte kracht. Hoe het komt, kunnen wij daar laten, maar Zij is nu eenmaal een log lichaam, waarin in den regel slechts ruwe schokken wat beweging vermogen te brengen. Een krijgszang van Max Havelaar, een alarmkreet van Wekker in de Avondpost lokken maatregelen uit, die het daarvóor aan bezadigde vertoogen niet gelukte te voorschijn te roepen; half-oproerige Chineezen zien wenschen vervuld, die kalm berustende Inlanders vergeefs slaken. Er is echter nog een andere weg, die met minder rumoer en misschien iets minder snel tot het doel kan leiden, maar die toch op den duur niet vruchteloos bewandeld wordt: de eindelijk onweerstaanbare druk, dien eene krachtige openbare meening op de Regeering pleegt uit te oefenen.

Eerst moet dus in wijde kringen van het Nederlandsche volk de overtuiging zijn doorgedrongen, dat associatie van het leven der Inlandsche bevolking van den Indischen Archipel aan het onze in beider belang tot stand gebracht behoort te worden, en dat de tegenwoordige intellectueele beweging

van de hoogere klassen der Inlandsche maatschappij de krachtige bevordering dier assosiatie onzerzijds urgent maakt, dat er *periculum in mora* is. En dan mag het niet blijven bij uiting dier overtuiging in woorden, er moet ook in die richting gewerkt worden, wij moeten er offers voor over hebben in geld en in arbeid.'

> 3. Door duisternis tot licht. Gedachten over en voor het Javaansche volk van wijlen Raden Adjeng Kartini. Semarang, Soerabaja, 's-Gravenhage, G.C.F. van Dorp en Co. 1911.

Door Prof. Snouck Hurgronje is een bladzijde van het zoo juist besproken werk gewijd aan 'de Inlandsche vrouw en hare opvoeding.' Omdat het Inlandsche gezin nog niet geschikt is om aan de naar Europeeschen trant opgeleide jeugd den noodigen moreelen steun te verleenen, wenscht hij bij het onderwijs aan inlandsche meisjes de persoonlijke leiding van degelijke Europeesche vrouwen. Door den invloed van het Europeesch gezinsleven zullen dan de monogamie en een betere opvoeding der kinderen zich onder de Javaansche bevolking verbreiden. 'Tot dusver zijn er wel een zeker aantal meisjes uit voorname Inlandsche familiën, die gedurende eenige jaren Europeesche scholen bezoeken, maar de bekendheid met het Nederlandsch en met Europeesche maatschappelijke vormen, die zij mee naar huis nemen, is in den regel niet veel meer dan een vernis, dat dient om haar niet al te misplaatst te doen zijn als echtgenooten van Westersch opgevoede Inlanders.'

Op dezen regel - en de schrijver heeft er waarschijnlijk zelf aan gedacht - is een uitzondering Raden Adjeng Kartini. Uit de brieven, die voor ons liggen, blijkt dat de Nederlandsch-Europeesche beschaving bij haar geen vernis was. Het Nederlandsch dat deze Javaansche schrijft, de gedachten over haar omgeving en haar zelf-kritiek, maar bovenal de toewijding waarmee ze zich geeft aan het welzijn van haar volk, mogen honderden Hollandsche meisjes beschaamd doen staan.

Kartini's vader, de regent van Japara, was geheel in Nederlandschen geest opgevoed, een van haar broers heeft

zelfs in ons land gestudeerd, zij en haar zusjes kregen wat onderricht van een Europeesche onderwijzeres, maar voor haar als meisjes was de weg ter verdere ontwikkeling niet gebaand. Zij moesten dien zelf zoeken door lektuur, door briefwisseling, door min of meer toevallige ontmoetingen. Hoe het haar gelukte dien weg te vinden, daarbij misverstand en tegenstand te overwinnen, de liefde van haar familie en omgeving te behouden en zelfs instemming met haar ideaal, de ontwikkeling der Javaansche vrouw en zoo van het Javaansche volk, te vinden, dit alles leeren ons de brieven van de 20-25 jarige Kartini. Ze zijn gericht aan mej. Zeehandelaar, thans Mevr. Hartshalt, Mevr. Ovink-Soer, den Heer en Mevr. Prof. Anton te Jena, Dr. N. Adriani, Mevr. de Booy - Boissevain, den Heer en Mevr. van Kol, den Heer en Mevr. Abendanon en hun zoon. Uitgever dezer brieven is de Heer Mr. J.H. Abendanon, die daarmede, geheel in den geest van de schrijfster en haar familie, wenscht te bevorderen de oprichting van een *Raden-Adjeng-Katirni*-school, een kost- en dagschool voor dochters van Inlandsche hoofden, te vestigen op Midden-Java, en die o.a. gelegenheid biedt om zich te bekwamen voor de hulpakte bij het Inlandsch onderwijs.

Zulk een inrichting zal de beste hulde zijn aan de nagedachtenis van Kartini! Zij had talent, literair talent, maar wat voor gedachten en droomen er ook uit dit meisjeshart voortkwamen, als de diepste behoefte van haar wezen spreekt ze toch altijd uit het verlangen naar haar werk. En dat werk zal zijn, dochters van Javaansche hoofden te onderwijzen niet alleen maar vooral zedelijk op te voeden, daardoor het gezinsleven te veredelen en door den beter opgevoeden hoogeren stand dan in te werken op het geheele Javaansche volk. De wijze waarop zij met en voor haar volk wil leven, neemt steeds vaster vormen aan. Haar eigen ontwikkeling moet dienstbaar zijn aan die van haar volk. Zij werkt mee aan de herleving van batik en houtsnijkunst. Zij begint, als veel grooter plannen vrijwillig zijn opgegeven, een kinderschooltje. En als ze een man, die haar idealen deelt, gevolgd is, zet ze dit alles voort.

De laatste brieven getuigen van haar huiselijk geluk. Des te roerender is het slot: kort na de geboorte van een zoontje sterft de moeder.

Anderen hebben nu haar werk voort te zetten. Maar dit blijft ons als indruk uit haar brieven over: Zoolang het ons gelukt, harten als dat van Kartini aan ons te verbinden, zoolang hebben wij een roeping voor Indië te vervullen en is Indië voor ons niet verloren. Daar leven velen die als adoptieve kinderen opname vragen in ons gezin en die we als jongere broeders en zusters mogen ontvangen.

[Deel 4]

Caïn
Door
Albert Verwey.

Van 't Paradijs de vruchten en de stroomen
Gloeiden en ruischten nog altijd, toen Caïn,
's Avonds, door de eenge kloof in 't ringgebergt
De vuurvloed wuiven zag gelijk een zwaard.
Hij had al vaak, stijgend van spleet tot spleet,
De steile wal beproefd, nu hier, dan daar,
Maar met gescheurde spieren, telkens weer,
Stortte hij in de ruigten, bang dat ergens
Een van 't gezin hem ziend, ried wat hij wou.
Eens steeg hij tot een hoogste zoom en lag
Aemechtig op die zwarte tin gestrekt
Te wachten op de daagraad: onder hem
Viel loodrecht zonder breuk de gladde wand
Weg in de scheemring; blad- en golf-getril
Bewoog zijn oor: toen glansde er groen en blonk
Water en uit een boschje, roodbebloemd,
Hief Lilith zich, die blanke, als een wit rund.
Dan, daar door 't kloppen van zijn hart zijn ooren
Gonsden, hoorde hij Abels roep, en stil,
Bevend, gelijk een dief zocht hij de scheur
Waarlangs hij daalde naar de steenge hei
En 't vee. Hij kwam er veilig. Maar van Adam
Zag hij den blik die laakte en Abel leidde
De kudden zonder fout. Toen kon hem Zithna,

Zijn vrouw en zuster niet meer boeien. Nachtlijks
Hunkerde hij naar 't Paradijs en daaglijks
Haatte hij Abel. Nu, daar de avond viel,
Stond hij daar weer naar de eenge kloof te zien
En zag de vuurvloed wuiven als een zwaard.
Zijn vader had in 't Paradijs gewoond
- Dat wist hij -: had die duizendvoudge bloei,
Die levenssiddring en de vreugd gekend
Die daar in lucht en water stroomde, en uitging
Van Lilith.
Want vóór zijn leven zich in tweeën deelde,
En Eva werd, was Zij zijn vrouw en moeder,
De Eene met wie verzaamd hij werd en bleef.
Daarna de scheiding en daarna voor al zijn
Nakoomlingen de scheiding, duizendwerf
Verdeeld de wereld en geen rust, geen vreê,
Geen eenzijn met de Al-moeder die daar ginds
Haar blanke leden ophief in het groen.
Wat al verhalen: hoe met vlammend zwaard
Een engel hen verdreef, een geest van Hem
Tot wien zij daaglijks baden: Adam zag Hem,
Sprak met Hem, maar geen stervling sints dien tijd.
Maar d'Engel zou hij zien, van aangezicht
Tot aangezicht zou hij hem zien, een enkle
Voor 't minst van dat gelukkige volk, een enkle,
Uit vrees tot nu toe niet genaderd, maar
Thans langer niet ontweken. Caïn snelde
De steenige vlakte door: van rots tot kloof,
Van kloof tot rots, klom hij. De rossige lucht
Werd rooder, vonken sproeiden, walm sloeg op.
Laaien, een storm gelijk, bruiste en een gloed
Vlamde hem in 't gelaat. Een breede kloof:
Een stroom van vuur, die uit de rots ontsprong

En de ingang sloot en stortte in de andre rots.
Geen Engel. Half geschroeid kwam Adams zoon
Terug. Geen engel. 't Was of in hem nu
De vuurgloed laaide, een doffe toorn, daar Adam
Hem in een sprookje bande en schuwen deed
Als zwaard wat vuur was en geen englehand
Was daar die 't zwaaide, maar uit rots brak 't uit,
Niet anders dan zijzelf uit hout of steen
De vonken sloegen voor altaar en maal.
Terwijl hij aankwam was het altaar reê
Voor 't ochtendoffer. Abel offerde al.
Adam zag toe. En achtloos schikte Caïn
De natte veldvrucht, wreef dan vuur uit hout
Opdat ze brandde, maar geen vlam sloeg uit
En traag en smeulend kronkelde de rook.
Doch 't vuur van Abels offer tongde omhoog
En Adam zei: omdat ge uw werk verzuimt
En niet als Abel braaf zijt en verheugd,
Neemt God uw gaaf niet aan. Maar Caïn sprak:
Geen God die offers neemt of weigert, vader.
Zoo min als ginds een engel met een zwaard.
Daar was het vuur, hier water. Adam staarde.
Maar toorn schoot Caïns oog uit en hij hoonde:
Het Paradijs is waar. Gij die met Lilith
Leefde en met haar en in haar één was, weet het.
Maar gij hebt u verdeeld tot u en Eva,
Gij bracht ons voort, kroost van verdeeling, buiten
Het Paradijs, van toen af ontoeganklijk.
Waarom nu bant ge ons dubbel in de sproken
Van God en Geest, waarlijk niet noodig, waar
De bergwand steil is en de kloof vol vuur.
Adam stond stom en op den achtergrond
Stond Eva. Naderbij kwam Abel. Deze

Had angstig toegehoord en riep nu: Vader,
Zeg dat ge waarheid spraakt. Verdwaasd is Caïn.
Maar Adam zweeg: hij wist wel dat zijn beeld
Van God en Engel waarheid was, een waarheid
Juist als die Lilith die die dwaze knaap
Waar noemde of hij ze zag. Maar wie met oogen
Lilith kan zien en niet een engel, liegt niet
Als hij den engel loochent. Abel werd
Angstig. Hij had maar één geloof, hetzelfde
Dat hem zijn ouders leerden. Als zijn waarheid
Niet bleef bestaan kon hij niet leven. Smeekend
Richtte hij zich tot Eva: Moeder, help me.
Zij leefde in het geloof waar haar geslacht
Door groeien moest: Abel was haar geslacht,
Maar Caïn ook. Dan keek ze of Adam soms
Het tegenstrijdge kon verbinden, mooglijk
Kon tegenstrijdig onverbonden staan
Naast tegenstrijdig. Toen de Moeder zweeg
En ook de Vader, werd het kind doodsbleek.
Broeder, ge loogt, riep hij, ik kan niet leven
Als ge niet loogt. Zeg dat ge loogt, mijn Caïn.
Ik sprak de waarheid, broeder, antwoordt Caïn.
Maar Abel schudt hem, schreit: ge loogt, ge loogt,
Zeg dat ge loogt. Caïn werd ongeduldig,
Schudde hem van zich en hij viel. Zijn hoofd
Stortte op een steen van 't altaar en het bloed
Stroomde op een bleek gelaat door krullig haar.
Toen brulde Eva de moeder en zij wierp zich
Op Abel, op haar jong, maar 't roode bloed
Vloot onweerhouden: toen zag Adam op
En zei tot Caïn: ga, gij draagt in u
Mijn vloek niet, maar Gods vloek: het Paradijs.

Van Kist tot Daalberg
Door
J. Koopmans.

Tussen deze twee mannen strekt zich geen afstand uit van tijd. Beide toch zagen in 1758 het levenslicht; Daalberg stierf in 1818; Kist overleefde hem ruim twintig jaar. Ook vallen de perioden van hun letterkundige werkzaamheid vrij wel samen: in 1805 verscheen van Kist zijn ‘Ring van Gyges’, het eerste van zijn reeks gelijkgeaarde werken; tegelijkertijd tevens maakte Daalberg opgang met zijn ‘Twee en dertig Woorden’, evenzeer een zuivere afdruk van diens eigenaardige geest. De een zowel als de ander is, daarbij, een zoon van de ‘Verlichting’. In beider arbeid spreekt zich de verguizing uit van het klerikalisme, hun minachting voor het feudalisme, terwijl zij om strijd de ‘verdraagzaamheid’ verheffen, en de ‘mens’ hoog houden in zijn ‘recht’. Doch hiermee houdt dan ook de overeenstemming op. Veeleer worden beiden, bij verdere beschouwing, door een scherpe lijn gescheiden. Kist, de-onvermoeide kennis-en-deugd-vermaner, houdt zich voorzichtig opgesloten in de Nuts-katheder, en geeft er de voorkeur aan, zich te uiten in boekbundels met zedekundige verhandelingen die in de verte herinneren aan de traktaatjesvorm. De trage hamerslag, die zijn beginselen drijven moet, blijkt even monotoon te zijn als het blik van zijn moralisaties van vlakke witheid is. Niemand vleie zich er mee, bij hem hoogten en diepten te zullen aantreffen; op zijn meerspiegel klotsen noch bruisen de wateren. Zijn plaats is, waar de verzwakte stromen van de ‘Aufklärung’ rimpelloos vervloeien

in 't dode zand van ons meest vervlakte volksleven. Zo staat zijn schim nog mijlen verder dan waar Loosjes' schaduw valt. Doch aan een gans tegenovergestelde zijde verheft zich Daalbergs krachtige figuur. Om hem heen dartelt het leven, schieten de zonneglansen uit door speelse buien en winden. Hier is noch vrees, om in 't verleden te blikken, noch om de toekomst te peilen, of 't heden te overwegen. Bij hem is geest van humor, die lachen doet; diepte van ernst, die doet denken, snelheid van vernuft en kracht van oordeel, die bij gunstiger bijomstandigheden, in staat zou zijn aan een school een richting, aan een leer een wending te geven. Doch de opzet zou een andere, de vorm een ernstigere moeten zijn. Bij een positiever opzet, - omdat zijn kracht van origine en van persoonlike willekeur te ongebreideld was, om in een geregeld betoog die zelfde persoonlikheid en oorspronkelikheid van aanleg in rechten te handhaven tegenover het nivellerende opvoedingssysteem der Aufklärungs-propagandisten, die het universalisme der toekomstige verlichting predikten. Bij een ernstiger vorm, - omdat de gauwe geest van zijn ruïneuse heersersnatuur er niet van voorbij kon, al wat hij zelf schiep en op poten stelde, plagend te pogen het beentje te lichten, en hij, flikkerspelend met woorden en beelden, in zigzagwendingen, telkens gevaar liep voor anderen zijn doel gemaskeerd te houden. Daardoor is hij in de historie van onze nationale kultuur, trots zijn zeldzame eigenschappen van kennen en kunnen, veel meer voor zich zelf, dan voor de tijdgeest, een rem geworden, verondersteld dat de idee van die tijd niet te vlak ware geweest, en niet onberoerd onder de bogen van zijn vernuft ware doorgegleden. Zowel hij als Kist, ofschoon door onze overgrootvaders met liefde gelezen, zijn tans in de heersende litteratuurbeoefening, vrij wel op non-activiteit gesteld. Doch zij het toegegeven, dat aan Kist niet veel meer dan een historiese beoefening mag besteed, Daalberg nochtans zijn naam hoger houdt, omdat hij is een geboren talent, en een geoefende geest met een vrije en scherpe blik. Zo zijn arbeid zijn uitwerking miste, dan lag dit, behalve in zijn reeds vermelde persoonlike negatieve kwaliteiten, toch ook voor een groot gedeelte in het werkplan der intelligerende 19de eeuw, welke geen ander oog had dan voor het grote proces, volgens

hetwelk al wat tot die tijd voor onmondig was aangezien, van zijn minderwaardigheid moest worden geëmancipeerd, om het langs de leertrappen der nut- en deugd-bevorderende wetenschap op te voeren naar het heilsvlak der Volmaking. Daardoor kwam, nagenoeg tot heden, het latere geslacht in een, alsnog voor toenadering, onvatbare, antithese met Daalbergs eigenaardige oerzin te staan. Doch ieder zal erkennen, hoe onrechtvaardig het zou zijn, zo wij zouden willen voortgaan, om de betekenis van een verschijning als deze te willen afmeten naar de aandacht, welke ze als auteur, alleen ten gevalle van de neigingen en de bemoeiingen van een bepaalde periode, verwekken mocht. De hoogst gerechtige Themis sluit zowel haar oor voor de leuzen, als haar oog voor de vanen, en, Chronos' kinderen vragende naar het wezen huns vaders, en Psyche's telgen naar de aard van de moeder, houdt zij rede en raad met al de voorwaarden, waaronder de gedachten en de handelingen moeten worden overwogen, wetende, dat de sympathieën en antipathieën der mensengeslachten afwisselen met hun leringen, om op haar beurt voor de wind van weer nieuwere meningen te verstuiven als kaf.

't Verhaal betreft een gezelschap, zittende in de schuit van Haarlem op Leiden. De auteur verplaatst ons in de Franse tijd, die ook de zijne is. Europa is vol beroering. De bodem davert, om met Tollens te spreken, van't oorlogsgewoel. Ook hier te lande heerst een bewegelike drukte. De paardemarkten te Utrecht, Woerden en Beusichem zijn vol kopers uit alle oorden. De koffiehuizen worden druk bezocht: de kranten brengen allerlei nieuws. Praten hoort men en nog eens praten; de schuiten en wagens zitten vol; 't is een onophoudelik trekken uit en naar Holland, door 't Zuiden, en 't Oosten. 't Is een gezellige drukte. Gezellig vooral in de gelagkamers, door de vertrouwelik dampende pijpen, de gemoedelike warmgepakte halzen van de heren, de bevallig-losse haardracht en boezemkleding der vrouwen; huiselik zelfs, door de theestoven, de serviezen en het veelvuldige glas- en rookgerei op de tafels van alle pleisterplaatsen...En boven dit alles nog gaat, door de volte, de intieme, tot een familiefeest steigerende, tafelbroederschap in de schuit!...

En nu, in het verhaal, bij K i s t .

In de schuit dan, zitten onder meer, vier jongelieden, twee studenten en twee kooplui in spe.

De studenten lezen; de beide andere kijken de Beursnoteringen in.

De eene student heeft zich verdiept in Cicero's *de Senectute*. Hij geraakt in vervoering. Ware geestdrift zoekt zich deelgenoten. ‘Hoor eens Karel, welk een fraai gezegde! *Quod si...*’ En ze praten er over hoe mooi dat is. En gaan dan weer door.

De ander leest in Sterne, de brieven van Yorick aan Elize, Franse vertaling. Ook hij ontsteekt in vuur. ‘Anton! luister nu eens op uw beurt ook even naar mij!’ *Que la rapidité du tems est terrible pour l'esprit*, *qui se nourrit dans l'incertitude et le vice*...En wederom entameren ze hierover hun reflekties...

Daar opent plotseling een van de beurslui zijn mond. ‘Wat is de prijs van de kalk vervaarlik gemarcheerd, ook die van de stokvis, wat zeg ik? alles vliegt naar de hoogte!’

En de ander: ‘kijk eens naar de effecten-lijst, dan zal je...’ En ook in hun verder diskoers praten ze geregeld over schippers, slepers en kaaimensen...

Er zitten meer passagiers in de schuit.

Weegt bij hun soms ook zwaar, de stijging van de levensbehoeften, de daling van 's Lands papieren, de koers van 't geld, de druk op de suiker en de koffie, in verband met de gewijzigde omzet, de verplaatsing van de markten, tengevolge van de tot heden ongekende en ongewoon lange stoornissen in 't mercantieel evenwicht, door de sluiting der zeeën, en die van 't continent?

Allerminst. De overige passagiers ‘beschouwen’. Ze kijken naar de vier jongelui. De vier gaan de schuit uit. De twee kooplui bij de kalkovens te Warmond, de twee studenten een eindje verder. De eersten gaan heen zonder groeten; de studenten doen hun bescheid, en verontschuldigen zich zelfs met de opmerking, dat zij er de voorkeur aan geven, het overige gedeelte van de route wandelende af te leggen.

Dit doet de passagiers weldadig aan. Namelik, het tijd nemen, om te groeten en beleefde woorden te zeggen; en niet minder dan dit, het tijd nemen, om op hun dode gemak

al wandelende de plaats van hun bestemming te bereiken. Niet dat abrupte afbreken van een stilzwijgende overeenkomst, dus, zoals bij de onbeleefde zakenmensen; maar dat tegemoetkomende, en ophelderende, van de tot wandelen en mediteren geneigde, en reeds met het merg en pit van eeuwenoude wijsheid gevoede, Leidse jongelui.

Ziedaar de studenten zoals zij wezen moeten, peinst een der inzittende oprechte vaderlanders. Zij zijn de beloften van de toekomende tijd. Aan hun hoofden en harten is, meer dan die van de negocianten, het welzijn van de burger en van de maatschappij in waarheid toevertrouwd. Een proef op de som, en een vingerwijzing voor alle verdere opvoeding.

En alle inzittenden luisteren:[1)]

'...Nimmer heb ik zoo duidelijk opgemerkt, hoe groot een invloed de letteroefeningen en de beschaafdheid op het hart en het verstand, ja op de gelaatstrekken der menschen hebben, dan heden. Doch het is ook geenszins te verwonderen! door het beöefenen der geleerde talen heeft de een, reeds van zijne vroege jeugd af aan, de voortreffelijkste lessen des levens in zijn geheugen geprent, hij heeft het leven der beroemdste mannen der Oudheid gelezen, hij heeft zijnen geest beschaafd met het lezen der fraaiste Dichters, Redenaars en Geschiedenis-schrijvers. Nauwelijks verlaat hij de lagere scholen, of hij begeeft zich naar eene Hooge school, alwaar hij zich verder oefent in de beschaafdheid, en in vele vakken van ware geleerdheid. Hij kan den ganschen dag, alle uren zijns levens besteden tot eigen nut en om zijnen geest op alle wijze te verlichten; de geleerdste mannen zijn aldaar zijne raadslieden, en een drom van jongelingen, die zich mede bevlijtigen, wijzen hem door hun voorbeeld den kortsten weg aan naar den Tempel der Wijsheid.

Die jongelingen daarentegen, die zich op den Handel toeleggen, of op eenig ander beroep, waar toe zij de krachten van ligchaam meer noodig hebben dan de vermogens van hunne ziel, brengen dagen, maanden en jaren door met het afschrijven van brieven, of met het verrigten van eenig

1) Uit: De Ring van Gyges weergevonden, of Verzameling van Nederlandsche karakters, I, door W. Kist. Haarlem, 1805-'08.

ander werk, waarvan de inhoud hunnen geest eerder stomp maakt dan verlicht of beschaaft. Hoe weinig, bij voorbeeld, kan het tot hunne verlichting of beschaving toebrengen, dat zij meer dan eens afschrijven, welke balen, welke vaten, welke pakken er met dien of genen schipper, met deze of gene schuit zijn afgezonden?

Zulk een werk, doch ook daarentegen de letteroefeningen der Studenten moeten noodwendig eenigen invloed hebben op hunne levenswijze en verkeering; wie zal aangenamer zijn in gezelschap? wie zal meer beschaafd zijn? Wie zal nuttiger gesprekken kunnen voeren? Wie van beiden zal beter en aangenamer echtgenoot zijn? wie zal zijne kinderen op eene meer verstandige wijze kunnen opvoeden? wie zal geestiger gastvriend wezen? wie zal zich in tegenspoed geduldiger kunnen dragen?

Ontneem den koopman de gelegenheid om Handel te drijven, hoe weinig blijft er dan voor hem over! doch ontneem den Geleerden alles wat hij bezit, de gaven van zijnen geest kunnen hem nimmer worden ontvoerd, noch ook alle de schatten, waar mede zijne hersenen vervuld zijn om in zijne toekomstige nooddruft te kunnen voorzien!'

Het is niet bepaald noodig, deze oprechte Vaderlander, juist in de voornoemde lokaliteit zelve, aan de lezers voor te stellen. Ook buiten de roef, neemt hij de atmosfeer van zijn trekschuit mee. De 18e-eeuwer, die in de 19e eeuw overgaat ot zoëven is overgegaan, heeft zijn eigen cachet. Hij is slechts een zeer verre naneef van zijn 17de eeuwse voorvader. De familietrek is zo goed als verdwenen. Als de 17de eeuwer de straat opging, terwijl de sleperswagen over de keien knarsten, de schepen door de ophaalbruggen voeren, en de hondjes langs de stoepen snuffelden, voelde hij instinktmatig, dat dit het leven was, dat het zo behoorde en dat het zo wezen moest. Maar de 18de eeuwer stond met zijn Gouwenaar op de stoep. Rustende overpeinsde hij de dingen, en peinzende sprak hij. Van koopman Groothuis merkte hij op, dat deze op zijn ouden dag nog altijd langs zijn pakhuizen wandelde en om de Beurs flaneerde, ofschoon hij er niets meer te doen had; dat schipper Zeilmans nog altijd in weer en wind naar de

afvaart en de aankomst van de schepen stond te kijken; het oude karrepaard nog altijd bij 't horen van de roffel de oren opstak, en 't hondje eeuwig en altijd voor de deur van de slager stond te wachten. Steeds zocht hij, in deze richting, naar bouwstoffen voor reflectie, naar waarheden ter conclusie, naar hoofdstukken van levenswijsheid. De tijd van de opwellingen was voor hem voorbij. Daden en uitspraken, uit opwellingen geboren, hadden gebleken te lijden aan de gebreken van vluchtigheid. Ze vlogen weg als kaf. Barend van Poederen[1)] kon het getuigen. En alleen die ontboezeming had de vergunning te blijven, welke goedvond zich te laten betrekken in de wel goedmoedse, maar alles afdoende betrachting van de reflecterende Rede.

Om de levensmomenten uit te rekken tot uren van reflectie, daarvoor is tijd nodig. Een uitstekend middel werd nu, de mensen aan 't wandelen te brengen. Wandelen is, mechanies reeds, het uitzetten van rustpunten op afstanden. Doch 't ging niet aan, de wandelaars voortdurend voor zich zelf te laten peinzen en spreken. Welnu, een twede wandelaar kon naast hem lopen of hem tegemoet komen. Op deze wijze kwamen de papieren, reizen in zwang, het samen tafelen van gezelschappen, het opnieuw kennis maken met vrienden van vrienden, ooms van neven, associé's van principalen, tot zelfs in hogere machten. Het ganse leven werd dienstbaar gemaakt aan het vermeerderen van de gelegenheid om mensen te zien en mensen te horen, tegenover die medemensen zijn reflecties te uiten, en van die medemensen hun reflecties aan te horen, die wederom steunden op hùn wereldkennis. De ervaringen en bevindingen, opgedaan bij dood- en ziekbed, op bruiloften en bij familiefeesten, bij kermisvreugd of woningbrand, kortom, bij de meest verscheidene omstandigheden, dringen zich in al die reizende en pratende mensen naar voren, beheersen al de situaties, bepalen de reisroute en de dagverdeling, bestellen de gastmalen en speelreisjes; verdelen zich behendig, met een bizonder oog voor nuancen en kontrasten over de woordvoerende personen. Ieder hunner draagt dan ook zijn *tabula*

1) Zonderlinge lotgevallen van Barend van Poederen, door W. K i s t . Haarlem 1813-'14.

docendi aan zijn hals, ieder predikt zijn levensles en strekt tot een voorbeeld. Allen stemmen in met 't refrein: 't levensgeluk kent geen voorwaarden van aanzien, staat en gezetenheid, maar wordt geconditionneerd door de aanleg van de mens, door de wijze waarop zijn verstand en zijn hart worden ontwikkeld, door de aanwending van zijn gaven tot nut van de maatschappij, en door de beperking van zijn begeerten.

De lezer kent nu de atmosfeer, die in de trekschuit hangt. Het is die van 't geloof in de alleenzaligmakende Opvoeding. Haar catechismus vangt aan: Waaraan komt in de Opvoeding het eere-saluut toe? Aan de Kunsten en Wetenschappen. - Wat mag de geëduceerde getuigen? *Omnia mecum porto*. - Op die welwillende voorwaarde alleen ten opzichte van de koopmanszonen, meent de Vaderlander te moeten toegeven, dat ook deze, door de lectuur van nuttige boeken, door zich te wijden aan schone kunsten, of wel zich te beschaven door verre reizen, ook zeer goed dragelike huisvaders en goede burgers kunnen worden. Maar de geboren opvoeder en de ware mensenvriend is de man van de universitaire vorming. Hij heeft al de wijsheid van de oude en nieuwe volken geslikt. Wat is en wat was, is zijn eigendom geworden. Hij kent de weg van de deugd; hij weet wat heilzaam voor zichzelf en voor anderen is. Hij bekleedt de eereambten in de Staat, zoekt zich een liefhebbende echtgenoot, leert zijn kinderen achting koesteren voor bekwame mannen en eerbiedwaardige karakters; hij leeft als een sieraad van tijdgenoot en nakomelingschap.

De twee studenten met Cicero en Sterne in de hand, kunnen dan ook zonder bekommering de weg naar Leiden vervolgen. Ook als ze de Akademie achter de rug hebben, komen deze uitverkorenen van 't menselik geslacht op alle manieren terecht.

Al deze trekschuit-passagiers, zonder uitzondering oprechte Vaderlanders van 't zuiverste allooi, zijn, - de vernuftige lezer zal het vermoedelik reeds hebben gegist, - de echte geesteskinderen van de heer W. K i s t , de auteur van *De ring van Gyges wedergevonden*. Zij doen niets dan reizen en beschouwen. Zij doen het eveneens in *De Egyptische toverstaf* en in *De Wonderbril*. Hij die de ‘ring van Gyges’ draagt,

kan zich onzichtbaar maken, de mensen opzoeken in hun binnenkamers, ontdaan van de schijn, zoals de wereld die van hen eist, of zoals ze die aan de wereld menen te moeten tonen. De ‘Wonderbril’ kijkt de karakters door. Niet veel meer dan deze ‘proeven van Vaderlandse Karakterkunde’ zijn de zogenaamde ‘Reizen en Lotgevallen’ van dezelfde schrijver; bijeengezamelde schetsen en vertogen, door een heel dunne draad aaneen geregen, en die door een uiterst simpele levens- of liefdegeschiedenis, - een verplicht offer van de leergierige tijdgeest aan de romantiese neigingen van de jeugd, - de indruk van een geheel willen verwekken. Doch de zwakheid van de geledingen herinnert aan het organisme der lintwormen. Ieder ogenblik neemt de auteur lassen op; toevallig oplopende kennissen of plotseling opdoemende herinneringen van een tafelgenoot vergasten het lezend publiek, op, met inleiding en toepassing voorziene vertogen over ‘de invloed van het beroep op het hart en de beschaving der menschen’; ‘de invloed van het geld op het karakter der menschen’; ‘de invloed van het humeur op het geluk der gehuwden’; ‘het vermogen der liefde’; ‘de gevolgen van ontucht’; ‘in tegenspoed leert men zijn ware vrienden kennen’, en dergelijke. Doch de konsekwentie wil worden aanvaard; de waarheid wil niet belogen worden. De mens, in al deze ‘verhalen’, heeft voor niets anders oog dan voor het menszijn. Wat daar buiten stond, was niet in tel. Wat was politiek? wat was krijgsrumoer? Spel, en nog eens spel; tijdverdrijf van de vertoners en de toeschouwers. Maar interessant bleef, los van tijd en plaats, al was het waar, dat tijd en plaats de ‘toevallers’ zoals men het noemde, bepaalden, het altijd weer nieuwe en telkens weer opmerkenswaarde ‘karakter’, altijd nog raadselachtig en aanlokkend tot ontleding en bepeinzing, wel is waar aanleiding gevende tot verzuchtingen, maar toch ook weer troostend en opbeurend, bemoediging schenkend en levensvreugd.

Aldus, de litteratuur schiep karakters. Zij deed, als zag zij het leven in, alsof zij de verschijnselen waarnam, de drijfveren tot de handelingen onderkende en het gecompliceerde van de levensmotieven in scherp begrensde, duidelik waarneembare eigenschappen wist te ontleden; zij beijverde zich nu verder die

eigenschappen over te brengen op verschillende personnages en ze, dragers van de hun toegewezen kwaliteiten, in typiese herkenbaarheid de boekenwereld ‘van seden’ in te drijven. Daardoor komt het, dat deze woordvoerders niet vermogen te leven, maar enkel kunnen praten. Hun gesprekken ontwikkelen zich niet tot een organies samengeweven dialektiek, maar lopen af als horlogeveren. Hun onderhoud is geen compositie, maar een rij van gamma's. Het slot is veelal abrupt. Of er valt plotseling een van de aanwezigen flauw, òf er ontstaat brandgerucht, òf een dolle stier verstoort de wandelaars, òf de etensbel luidt, òf de schipper roept door de klap...Gezochtheden, die de bedoeling inhouden, de marionetten aan de werkelikheid te verbinden. Maar dan ook in schijn. Want de tiepedragers leven, zodra hun ‘les’ geëindigd is, zo goed als willoos en gedachteloos hun passieloos leven voort, klimmen van de ene schuit in de andere, reizen van stad tot stad, en ook zelfs als de gelegenheid ze brengt in 't bonte dorpsleven van kermisvierende boeren en boerinnen, waar de pijlen van humor en geest voor de ogen van de levenlievende opmerker door 't zonnelicht flitsen, nemen ze eenvoudig met strakke wezens waar, trekken weer heen, stoppen hun pijp en houden een nabetrachting over de zeden en het karakter der landlieden, eindigende, bij wijze van toegift, met een redekaveling over ‘de uitwerking van een kermisfeest op de harten der Boeren en Boerinnen’

De zucht naar 't contemplatieve is een algemeen 18de eeuws verschijnsel. Maar hier te lande, absorbeert ze, tijdens de Bataafse aëra, alle andere vragen. De grote Europese kultuuromwenteling, die met het Engelse constitutionalisme, de wedergeboorte der wetenschappen en het Deïsme begint, in Frankrijk de opstand tegen de traditie in de Staats- en Kerkleer voorbereidt, en Duitslands geesten de nieuwe banen van theologie en filosofie opleidt, die zelfde grote evolutie brengt hier enkele spaarzame nawerkende trillingen, welke, zonder de kennisneming van de componerende machten, zo goed als onverklaarbaar zouden blijken. Maar toch geeft hier de muziek, al zij 't ook zwak, de melodieën der volken weer. Uit de vage akkoorden construeert men de opzet en de ontwikkeling der motieven. Heel een eeuw spint zich in haar

gedachteleven af. ‘Groot is de Schepping; in gouden letteren vertolkt de Natuur mét stijgende bewondering de Almacht des Heren. *Das Firmament zeigt seiner Hände Werk*...’ Niet voor niet beheerst Händel de klavierwereld van 't Oosten tot Somersetshire[1]. En wie is geroepen zijn Maker te huldigen? ‘Wie doorploegde de onmetelike verbolgen Oceaan? Wie daalde neer in de afgrond der zeeën, bepaalde der sterren loop, en verhief zich duizendmaal hoger dan de arenden vlogen?’ Meismer had het gezegd: ‘Een der grootste wonderen en het meesterstuk der Schepping, wat deze aarde betreft, is en blijft altoos - de Mensch.’ Uit was het met het gezag der oude theologie die de aarde en haar bewoners met de vloek der zonde bezwaard zag! De donkere wolken scheurden zich: uit het zwerk daalde het licht der Rede; de zachte stralen kusten het vrijgeworden mensenkind, dat met dankbare tranen zich knielend boog voor de gave der kennis, die Adam op straffe van arbeid ontzegd was. De wereld lag open. De mens voelde zijn taak. Weldra trad het onbegrepene uit zijn schuilhoek, en werd een offer te meer, dat de voedsterling zijn Schepper opdroeg onder de verheerliking van Zijn naam en het wijden van zijn Tempel door een zedelik leven. In zijn feestelik optimisme herkende hij voor en na in elk schepsel en in elk verschijnsel de bedoeling des Hemels, die ook het nietige, ja zelfs het afzichtelike in 't wezen had geroepen tot nut en tot lering van den aardling. - Vijanden? Hun aanwezen leert ons bedachtzaamheid, zelfonderzoek, vergeving. - Droefheid? Ook dit geeft vermaak, zoals tegenspoeden hun nut. Niets was er, of 't werd een *praeceptum discendi*. In zelfbewust vertrouwen werd heel de historie genaast; Heidendom en humanisme in de Moraal gemonopoliseerd: de zaden van Platoniese wijsheid en Stoïese zelftucht behoedzaam in de zelf-genoegzame wateren der volmakingsleer ter kieming gelegd Sterne, Richardson, La Bruyère en Rochefoucauld gaven beurtelingshun levensbeelden en hun levenslessen. Rochefoucauld had gezegd: *Chacun affecte une mine pour paraître ce qu'il veut qu'on le croie*. Doch Rousseau gaf het schitterend bewijs. Zijn waarheidszin greep ons aan. Zijn kamp tegen de schijn legde

1) Zie Henry Fielding's werken.

de innerlik-ware gevoelens van zijn creaties bloot. Hoe leerden zulken ons aan ons zelve spiegelen! Was opvoeding wel mogelik, en blij optimisme gerechtvaardigd, waar de mens van huis uit met veinzerij en valse schaamte bleek bevlekt? Was niet, vóór alles nodig, de vaderlandse geslachten de spiegel voor te houden der zelfkennis? 't Goede geloof in 's mensen beter ik deed zijn arbeid. Kist richtte zijn 'Wonderbril', manoevreerde zijn 'Toverstaf', stelde zijn 'Gyges-ring' in 't werk. Hij rukte zijn veinzende medeschepsels de maskers van 't gelaat, en de verblinden de schellen van de ogen. Hij riep de Natuur te hulp, als de besten vóór hem hadden gedaan; want tot eenvoud en waarheid richt zich ook de Natuur. Hij wist intuïtief, dat uitsluitend op de bodem der waarheid, zonder welke geen zelfkennis mogelijk is, slechts dat vaste steunpunt gehandhaafd kan blijven, van waaruit men zich een vaste gedragslijn kan vormen voor een eerlik, eenvoudig bestaan. De ware kennis begint met zelfkennis. Kist voelde het gevaar van de 'verlichtingskoorts'. En hij niet alleen. 'Bescheidenheid en Verlichting' was de leus van een destijds bloeiend vaderlands littererend Genootschap.[1)]

Tiepen van eenzijdigheid, noemden wij de creaties van deze karakterkundige. En terecht. Reeds bij hunne geboorte dragen zij het merk van hunne gekunstelde vitaliteit op hun voorhoofd. Van wezenlik meeleven met de hunnen is geen sprake. Vlak als silhouetten, en onbewegelik als poppen, plaatst de nakomeling ze als curiosa op de vliering, boven de opgevulde zalen van een museum voor Natuurlike Historie.

Desalniettemin, zijn op hun houterig gelaat de trekken leesbaar, die Rousseau aan het talrijke door hem gegenereerde geestelik kroost vermaakte. En tevens wordt het voelbaar, hoe ver de betrachting zich verwijderd had van het voor de hand te grijpen leven; en hoe de *desiderata* van de kluizenaar van Clarens, verre van hun verwezenliking te zoeken in de onstuimige daad, reeds voorlang bestemd zijn tot onderwerpen te strekken van bespiegelingen, en verouderde stof van beschouwing.

1) N.l. te Gorinchem.

‘Vestigt, mijne Heeren![1)] uwe aandacht op de volkrijke steden, en gij zult zonder eenigen twijfel met mij bekennen, dat hier alles schijnt samen te spannen, niet alleen om een kwijnend leven te lijden, maar ook om de schreden des doods zoo veel mogelijk te doen verhaasten. In de volkrijke steden immers is de orde der Natuur geheel omgekeerd; de nacht schijnt toegewijd te zijn aan den arbeid, of aan het vermaak; een groot gedeelte van den dag om te rusten; ja, hoe velen liggen er in hunne graven, die nimmer de zon met majesteit uit de kimme zagen opgaan! hoe vele duizenden wonen er in akelige spelonken! in vochtige kelders! of op hemelhooge zolders, onder bouwvallige daken, die door de brandende stralen der zon worden verschroeid!’

‘Hoe treurig het tafereel ook zijn moge, dat ik zal ophangen omtrent de rampen der steden, en der schrikverwekkende slagtingen, welke aldaar onder derzelver inwoners plaats hebben, kan ik achter mij niet weerhouden ulieden daarop opmerkzaam te maken, en een klein gedeelte daar van optetellen: te dien einde zullen wij eerst het oog vestigen op de hoop der toekomst, op de jonge kinderen, en wij zullen met afgrijzen zien, hoe velen er in den vroegsten tijd van hun leven door den dood worden weggerukt.’

‘Geboren uit verzwakte ouders, komen zij naauwlijks op de wereld, of zij ademen, in bedompte woningen, eene verderfelijke lucht in; zijn zij door behoeftigen voortgebragt, zoo missen zij gemeenlijk eene, voor de gezondheid zoo onontbeerlijke, reiniging, en het noodig voedsel en deksel; reeds met hunne komst op de wereld deelen zij onschuldig in alle de rampen en ellenden, welke in groote steden de onafscheidelijke gezellinnen zijn der armoede en behoefte: zijn zij hunne geboorte aan rijke lieden verschuldigd, aan hoe vele rampen zijn zij dan niet bloot gesteld! reeds in den ochtendstond van hun leven worden zij door hunne zwakke moeders aan ongezonde, wellustige voedsters overgegeven, zij worden dwaselijk gekoesterd, de ongezondste lekkernijen, door de

1) Fragment uit een ‘Verhandeling’, *Over de rampen der volkrijke steden, en de genoegens van het Buitenleven*, in een Gefingeerd Genootschap te Nijmegen. (De Ring van Gyges, III).

weelde tot verderf der menschen uitgedacht, verpesten dan reeds hunne zoo teedere ingewanden; heete vertrekken, ontoegankelijk voor de versche lucht, donse bedden, en gemeenlijk eene al te zeer knellende kleeding werken dan reeds uit, dat zij, gedurende hun gansche leven, niet bestand zijn tegen vermoeijenissen, of tegen een veranderlijk klimaat. Ouder geworden zijnde worden zij, uren achter den anderen, of met eene altoos zuchtende, altoos te onvredene meesteresse in een akelig verblijf opgesloten; of zij worden naar enge scholen, met een groot aantal ongezonde kinderen opgevuld, al weenende voortgesleept. In meer gevorderde jaren wordt hunne eetlust te zeer geprikkeld door allerlei soorten van aangezette spijzen; en deze, helaas! zijn veeltijds de prikkels tot losbandigheid en wellust, zij schijnen grijsaards te zijn voor dat zij hunne jaren hebben bereikt.'

'Daarenboven worden zij aan alle kanten belaagd door geheele benden van eerlooze vrouwen, die hen door hare Sirenen-gezangen, voor altoos van het spoor der deugd trachten af te leiden; naauwlijks kunnen zij eenige treden zetten buiten den dorpel der vaderlijke woning, of de wellust en ongebondenheid lacht hun van alle zijden toe; geheele straten zijn opgevuld met huizen, aan het spel, aan brasserijen, aan zedenloosheid en de verfoeijlijkste ontucht toegewijd.

Gevoelen zij een afkeer voor zoodanig eene laakbare levenswijze, willen zij zich verbinden met een voorwerp, voor hetwelk zij eene onbaatzuchtige liefde gevoelen, als dan worden zij door hunne trotsche, of schraapzuchtige ouders, bloedverwanten of voogden genoodzaakt hun hart en hand voor eenig goud te verkoopen, zij worden door den onverbrekelijken band des echts verbonden met iemand, die zij naauwlijks kennen, die zij nooit hebben bemind, die zij nimmer kunnen, noch zullen beminnen.'

'Intusschen is hun leven, terwijl zij al kwijnende opwassen, dagelijks in gevaar: hier storten, bij eenen hevigen storm, hemelhooge daken neder; ginds zinken de fundamenten van zware gebouwen naar den afgrond; elders vernielt eene akelige brand, slechts door de onvoorzigtigheid van een kind, of van eenen dronkaard ontstaan, het leven van vele onschuldigen, en stort te gelijk honderd andere menschen in de

grootste armoede en kommer. De vrolijkheid van geest, zoo noodzakelijk voor de gezondheid der menschen, wordt weggenomen door dikke nevelen en dampen, of door den bijtenden rook van duizende schoorsteenen van huizen, of van ontelbare fabrieken en trafieken. Daarenboven, hetgeen nog wel het meest de gezondheid ondermijnt, wordt de spijs en drank door vervloekte hebzucht vervalscht; uit de ziltige bronnen welt een verderfelijk water op, of zijn dezelve zuiver, als dan worden zij besmet door de nabijheid van stinkende riolen...'

'Wel aan dan, mijne Heeren! laten wij deze treurige verblijfplaatsen des doods verlaten, en ons met onze gedachten spoeden naar het zoo gelukkig Buitenleven! Hier is de lucht niet verpest door den adem van duizende menschen; de stralen der zon worden niet afgeweerd door hooge gebouwen; de Hemel wordt niet verduisterd door rook en damp; ongehinderd wendt men zijne blikken wijd en zijd; en ziet men ontelbare voorwerpen, die ons een stil genoegen geven, of in bewondering houden opgetogen.

Ziekte en zwakheid, de treurige bewoneressen der volkrijke steden, vinden hier geene verblijfplaats; het ligchaam wordt door eenen gestadigen arbeid versterkt; eene sobere, en met weinig moeite toegeruste maaltijd geeft gezondheid en krachten; het helder water, dat uit de zuivere bronnen opwelt, versche melk en zuivel, groenten van allerlei soort, velerlei fruiten, en het rijpe ooft, zijn voor hun de smakelijkste artsenijen. Hier leven zij met het voorwerp hunner opregte, onbaatzuchtige liefde, omringd van arbeidzame, gezonde en gelukkige kinderen; zij geven, zoo zij niet besmet zijn door het verachtelijk voorbeeld van naburige steden, hun hart en hand aan niemand, die zij niet opregt beminnen; een kleine woning, omgeven door het hoog geboomte, hetwelk hen in den winter voor hevige stormen en in den zomer tegen de brandende stralen der zonne beschut, is voor hun een heerlijker woning dan de prachtige Paleizen der Vorsten van het Oosten.'

'Hoe benijdenswaardig is het lot van deze landbewoners! nogtans zou hetzelve benijdenswaardiger zijn, zoo zij tegelijkertijd hunnen geest konden beschaven!

Hoe gelukkig is dan het lot niet, mijne Heeren! het welk ons, bijna allen, te beurt is gevallen! die, schoon aan een ander beroep gewijd, den besten tijd van den zomer op het zoo bekoorlijk land kunnen doorbrengen, en ook eenige uren des daags aan de Letteroefeningen kunnen toewijden: hier immers worden onze stille overdenkingen niet gestoord door het ijdel gesnap der lediggangers, noch door ontelbare en nietige pligtplegingen: hier kunnen wij ons ongestoord oefenen, in navolging van die zoo beroemde Staatsmannen, Wijsgeeren, Redenaren en Dichters der Grieken en Romeinen, die allen hun leven op het land doorbrengende...'[1)]

'Hier werd een oud, achtingwaardig Lid op het onverwachtst door eene geraaktheid overvallen. Dit ongelukkig voorval was oorzaak, dat ik het genoegen niet had het vervolg dezer Redevoering te hooren.'.

De beroerte van de oude heer is voorgewend. Het lied is eenvoudig uit. De schijnbare zelfgenoegzaamheid heeft zich voor ditmaal moe gezongen. Doch zo aanstonds verheft ze weer haar stem. 't Is waar, het watervlak is eentonig. Er loopt geen stroom, en de wind waait vanwaar ze wil. Doch die uiterste omzichtigheid doet vermoeden, dat zich onder het oppervlak van 't leven iets beweegt. Ieder wordt gewaarschuwd, dat hij doen moet wat hem past. De mode volgen, en niet vóórgaan. Zedig wandelen, vriendelik kijken, verstandig spreken, hoffelik groeten. Zo veel mogelik voorbeelden bijbrengen van deugdzamen, die beloond werden met een dankbaar genoten levensgeluk; met de vingers wijzen op hen, die door onverstand en slechte manieren hun eigen heil bedierven en zich onontkomelik aan de kant der opspraak brachten. En dit wijzend aanbevelen doe men op rustige trant, zonder zich in gevaar te stellen zijn evenwicht prijs te geven. Niet onder 't grote publiek evenwel. 't Liefst aan een tafel, waar een uitgezocht gezelschap zich genoegelik met Gods heerlike gaven verkwikt, en waar, door letteroefeningen, beschaafde

1) Vgl. met die trek naar het 'landleven', de romans van Wolff en Deken, inzonderheid *Willem Leevend* en *Cornelia Wildschut*, Mad. de Genlis' *Brieven over Opvoeding* en Fénelon's *Télémaque*.

geesten, eerbied en waarde aan hun woorden geven door 't toepasselik maken van de menskundige uitspraken van een Sterne, een Gellert, een Pope, een La Bruyère en een La Rochefoucauld.

Zie gij die jongeling, met neerhangend hoofd, dwalen door het geboomte, nu eens een treurige aria aanheffende, dan weer met zijn mes een dierbare naam in een eikeboom snijdende, vluchtende voor de mensen, en in de stille avend, met vochtige blikken zijn verzuchtingen opzendend naar de stille maan? De oprechte Vaderlanders, met hun pijpen in 't hoofd, turende over de horretjes, schudden ernstig het hoofd, - het is de verliefde sentimentalist. - Ziet gij die in 't zwart geklede jonkman, met een pen in de ene, en een manuscript in de andere hand, met 't hoofd in de nek en met uitgespreide armen declameren in galmen van verrukking? - *Non licet*. - De heren meesmuilen; de vrouwen blozen en fluisteren elkander in 't oor. Plechtig nadert de ‘dichter’ de tafeltjes in 't groen, hij zet zich, blijft een ogenblik in gepeins, vervolgt zijn weg en snijdt, met overdreven gebaren, verder zijn verzen op! - ‘Welke zonderlinge wezens’, besluiten de Vaderlanders. - Wat de heer Van Eikenhorst overkwam: Op de laatste partij bij een vriend, verschenen ook de heer en mevrouw Stalman, van wie vooraf gewaarschuwd was, dat zij 't liefst het woord alleen hadden; inderdaad, niemand kan er tussen komen; aan tafel is 't zo erg, dat de heer v. Eikenhorst, (in zijn ‘Levensgeschiedenis’ de tiepe van een braaf, wellevend en verstandig man,) genoodzaakt is zijn oren met beide handen vast te houden, en van radeloosheid onophoudelik op zijn stoel heen en weer zit te schuiven; zijn buurmans klapperkaken de rug toe te keren, helpt ook al niet; hij staat op en loopt naar buiten; in de tuin zelfs wordt hij door Stalman aangehouden; hij wijst hem af, schudt bij 't aanvoeren van nieuwe pogingen tot toenadering heftig het hoofd, loopt op een drafje naar 't huis terug, maar ongelukkig de even praatzuchtige mevrouw Stalman tegen 't lijf, poogt haar trappelende aan te horen, wordt door haar man ingehaald, en snelt in letterlike zin de laan uit om achter de ruggen van de andere gasten een toevlucht te vinden. - Een andere

gast heeft eveneens een kennis bezocht, die op een landgoed woont, en gelukkig gehuwd is aan een bemiddelde weduwe, die onder meer zes levenslustige telgen als bruidschat medebracht; hij wordt bij zijn aankomst op zijn vriends buiten, om te beginnen, allerhartelikst door vrouw, dochter en zonen gekust en gemoffeld; met chocola, koffie, Madera- en Malagawijnen alsmede met de rijkelik opgedrongen taartjes verzadigd; daarop, als hij wanhopig onder de door hem aangepreste elixers, allerongelukkigst, rheumatiese aandoeningen voorwendt, zonder pardon genoodzaakt zijn misplaatst ekskuus te boeten met zich machteloos te onderwerpen aan een kuur, waarbij vrouw en dochter zich zelve wee, en hem amechtig wrijven; daarna zetten ze hem, met zorgvolle bedoelingen, in de brandende zon, stellen hem op diëet, gieten hem vol port, als zijnde de ‘ware’ remedie tegen flerecijn; trachten na dit paardenmiddel, zijn bewusteloze geest weer op te beuren met vliegende geest, hechtpleisters, aapjessnuif en Hofmandroppels, steken de nu ziek gedokterde kalis in nachtkleren, dekken hem toe, om, als hij na wat rust weer op de been tracht te komen, hem bij zijn wederverschijning, ten tweden male uitgelaten om den hals te vliegen, waarbij de jonge vlegels, even baldadig als gemeenzaam, (die zich ondertussen met zijn kleren hebben vermaakt, zijn hoed hebben verfrommeld en zijn rijpaard hebben gedresseerd,) op zijn knieën klimmen, hem aan de neus trekken, en zijn goed door op hem huppelende eksters laten bemorsen; de ‘vriend’ verlaat nu zijn kennissen met een hart zoo vol van dankbaarheid, dat zijn klepper er de gevoeligste bewijzen van ondervindt. - Zo straks trippert en flikflooit een fat in onophoudelike strijkaadjes om een jong meisje heen; als 't kind straks aan tafel zijn nabijheid weet te ontvluchten, begint hij 't zeifde leventje tegenover een ander van voren af aan. - In een Rotterdams logement bespotten, van wege de kledij, enige Franse dames de stads-Hollandse; kort daarna lachten de stadsdametjes de Overmaasse bezoeksters uit, en de Overmaasse de Bevelandse. - Het samenleven wordt doodgewoon onmogelik. De tiepen zijn abnormaliteiten geworden, opgetuigde vogelverschrikkers, die naar voren worden geschoven en na hun gedane uitwerking weer worden weggesloten; hoe sterker ze in hun gechar-

geerdheid de aandacht hebben getrokken, des te meer zal de nabetrachtende beschouwing gerechtvaardigd zijn. De psycholoog is verduisterd door de moralist. De mensenkenner, die zich beijvert rekenschap van 's mensen handelingen te geven en de drijfveren op hunne oorzaken te herleiden, heeft het af moeten leggen tegen de prediker, die de geaardheid reeds lang heeft herkend en ze zelfs uit de wezenstrekken spreken doet. Het was de tijd waarin Lavater zijn woord had gedaan. Men vergenoegde zich niet langer, met de mens in zijn binnenste te zien en de roerselen van zijn daden tot in de fijnste vezelen te ontleden, men wilde het raadsel opgelost zien in zijn wezenstrekken, en de moeielikheden beredeneren door middel van de geometriese verhoudingen tussen hoeken en lijnen. Voortaan zouden in het gelaat de ophelderende aantekeningen te lezen zijn op de tekst van het zieleboek. Geen onnatuur kon dit zijn, integendeel. De Natuur juist wilde klaarheid. Heel de Schepping was er op uit, om, langs voor ieder Redelik verstand naspeurlike wegen, de steeds gemakkeliker te benaderen eenvoud van het Volmaakte te laten zien. Veinzerij haatte ze, evenzeer als de duisterheid. Dat het naar God geformeerd schepsel door de ramen van zijn zinnen, in zuivere weergave, zijn binnenste openbaarde, mocht niet in twijfel worden getrokken. De onomstotelikheid van dit axioma sneed nadere contrôle den pas af. Dat ‘houding’ de berekende evenwichtsresultante kon zijn van eensdeels stelselmatig opgelegde leefregelen en anderdeels van door nooddwang getemperde neigingen, viel langer buiten het oppervlakkig filosofies bestek. Gecompliceerde karakters erkende men niet. De mensen moesten als infusorieën zijn, met één maag en één mond. De een moest representeren de gierigheid, en niets dan die gierigheid; een ander de hebzucht, een derde de overdadige mildheid, weer een ander de onbezonnenheid. Allen staan op een rijtje, met de ‘deugden’ en ‘wijsheden’ er naast. Een voor een worden ze in de kleren gestoken en declameren met beweegbare leden en een geluidgevende mond. Ieder korrespondeert met zijn aangewezen nummer. En is de vertoning afgedraaid, dan staat de Vaderlander op, stopt zijn pijp, humt een paar keren, en past toe...Hij mag verzuchten, maar wordt nooit kwaad. Hij moge zich vergenoegen, maar

slaat nimmer een gat in de lucht. Een vaste maatstaf voor de kalmte van zijn stemming is wel deze, dat zijn Gouwenaar nooit stuk valt of uitgaat. Is ze behoorlik uitgebrand, dan klopt hij ze uit op de nagel van de linkerduim, wenst behoorlik zijn ‘wel te rusten’ en zoekt zijn slaapkamer op.

De geschiedenis van die tijd, gekomen aan het hoofdstuk, dat melding wenst te maken van de genoegens die de landbezitter zich buiten de muren van zijn verblijf gewoon is te verschaffen, maakt gewag van kronkelende Meanders, die omzoomd worden van trillende abelen, treurende wilgen en sombere cypressen. Niets drukt beter de neiging tot reflectie uit, die stil gaat zitten en de uren van den dag in meditaties rekt. Zo zeer was het de mensen van die tijd om het genot van de weg en 't verdagen van het scheiden te doen, dat zij het onbestemde dwalen langs de tot zich zelve kerende slingerpaden verkozen boven de afgemeten tred van de tijd. De waterspiegels van hun gepeinzen duldden geen oevers, het uitspansel van hun dromen wist van geen lengten of breedten. Dag aan dag stonden ze in hetzelfde getemperde licht; geen ster wees hun de wisseling aan van den dag en de maand, en niemand vond het nodig zich zelf rekenschap te geven van de stand van het jaargetij aan de Europese hemel.

Zoo wij, in de ondernomen karakterisering van de litteraire opvatting die deze mensen zich van het leven vormden, de fout willen ontgaan, die wij hun plegen aan te wrijven, dienen we, terugtredende op onze eigen baan, het vaandel op te sporen, waaronder hun moreel-didakties krijgsplan het voor hun liggend sociaal terrein zocht te verkennen; en 't is niet meer dan billik, hun naar hun verdienste na te geven, dat zij, hoezeer zich bij voorkeur aan 't horizontale vlak bewegende en de schuilhoeken ondoorzocht latende, zich aan de eenmaal gekozen banier trouw hebben betoond, en bij de eerste oproep zich onder het teken schaarden, dat in de rij der generatieën de hun toekomende plaats aanwijst.

Een vrouw valt te water; niemand onder de toegestroomde menigte durft zijn leven te wagen om haar te redden; de ongelukkige verdwijnt in de diepte. Daar springt op eens een jong man in de gracht; hij haalt haar op en brengt ze, en

zich zelf, doch niet dan met grote moeite, behouden aan wal. De jonkman, die de kostwinner is van een groot gezin, wordt uitgeput te bed gebracht en krijgt gevaarlike koortsen; de geredde, een vermogende en weldoende Israëlitiese dame, die er beter afgekomen is, hoort, wat haar helper overkomen is, en gaat persoonlik naar zijn toestand vernemen; haar wachten tientallen van beweldadigden op, die de straat voor 't huis van de jongeling vullen; zijn naam wordt, met die van de Joodse, luide geprezen. Alleen een sikkeneurige schijnheilige tante, die 't sober huishouden nu en dan wat toeschikt, en daarvoor, ook in tederder zaken, een duit in 't zakje wil werpen, trekt meesmuilend voor die aanloop van Jodenvolk in haar zusters huis de neus op, en zou 't zelfs maar beter hebben gevonden, als de ongelovige in 't slijk van de Amsterdamse gracht ware weggezakt, en, bij wijze van zoenoffer voor de verlochende Christus, er in gesmoord ware gebleven...

Tot zo ver wordt de blijde achterovergehaald, om los te schieten, en de steen te werpen in 't juiste wit. Liefkozend glijden over het werptuig der vergelding de zon- en schaduwplekken van de wapperende Aufklärungsbanier.

'Wie is nu de ware vrome? roept tans de in haar trots en waardigheid gekrenkte moeder van de jongeling, "gij, die aan de deur in 't openbaar een penning tot een aalmoes uitdeelt, die uuren achter den anderen in de kerken zit, en overluid bidt, en zingt, (hoe prijslijk en noodzakelijk het kerkgaan ook anders zij) en daaruit komende uwen naasten verdenkt, belastert, versmaadt, en verdoemt; - den noodlijdenden geen druppel water geeft, om zijnen hevigen dorst te lessen, zeg? wie is de godvruchtige? gij? of deze brave jonge weduwe, die God vreest, denzelven God van Hemel en Aarde, dien wij ook aanbidden, den God der armen, en der verdrukten; deze brave vrouw, die den naakten kleedt, den hongerigen brood geeft, den treurigen vertroost, wiens tong hare medemenschen niet lastert, maar den afwezigen verdedigt, die voor den ongelukkigen bidt, die alle de lessen van Jesus Christus beoefent, schoon zij, door het lot van hare geboorte, misschien niet weet, dat het de lessen zijn van Jesus Christus. Wie is nu de vrome, zijt gij het? - of

is het deze vrouw? of is het mijn dierbare zoon, die daar voor uwe oogen nederligt, die zijn leven veil heeft voor het leven van zijnen evenmensch, die, terwijl gij uwe naasten lastert, en verdoemt, zijne Natuurgenooten den dood ontrukt? die sedert zes jaren zijne oude moeder, zijne jonge broeders en zusters, door zijnen onvermoeiden arbeid, onderhoudt, ondersteunt en troost, die mij, als ik nog weene over den dood van mijnen lieven man, zijn braven vader, de tranen van de wangen afkust, en mijn smart verligt door mij te herinneren, dat ik mogelijk binnen korten tijd aan de andere zijde van het graf mijnen dierbaren echtgenoot zal wederzien en met hem voor altoos verbonden zijn."

Groote God! zeide de jonge weduwe, wat ontroert gij heden mijn gevoelig hart: altoos had ik eerbied voor zoo vele Christenen, die ik heb leeren kennen, maar ulieden bemin en bewonder ik, al wat gij zegt, gevoel ik, en, ik zweer het bij denzelfden God dien gij, en ik aanbid, mijn hart heeft het reeds lang gevoeld. Ongelukkige wereld! welk een ondoordringbaren scheidsmuur heeft het vooroordeel tusschen menschen en menschen gesteld! tusschen dezelfde kinderen van een en denzelfden Vader en Schepper het geheel al! ware ik eene Christen, of gij uit het geslacht der Aardsvaderen geboren, zoo gaf ik mijn hart, mijn hand aan dezen edelen menschenvriend; mijn leven zou alsdan in 't gezelschap van eene zo brave moeder, en van zulke beminlijke kinderen, op welker gelaat braafheid en deugd staat uitgedrukt, als een gelukkige droom voorbij ijlen, tot dat een en hetzelfde graf ons allen vereenigde, het graf, waar in ik heden reeds zou rusten, indien deze grootmoedige man mij niet had gered...!!'

In dit beklag ligt de leus van de tijd. 'Verhef u,' luidt haar vermaning, 'boven de vooroordelen, die de mensen, als kinderen van één Vader, scheiden.' Aan de ene kant smelt zij samen met de echo van de vrij- en gelijkheidskreten van de naar één broederschap smachtende volken; aan de andere kant verklaart ze, op eigen terrein, ons missiewerk in Oost en West, de weldadige werkzaamheid onzer heide-filantropisten; ons genootschapswezen; onze opvoedings-propaganda tot emanci-

patie van de massa; onze gemeenmaking van Wetenschap, van Plicht- en Zedeleer. Zo sterk werd hier de aandacht bepaald tot de praktiese daad, dat kunst en wijsgerig leven als 't ware stop werden gezet, om de riemen van alle geestelike drijfkracht te leiden over de walsen van 't Opvoedingswerk. In Engeland bouwt zich het constitutionalisme een fundament en een dak; de litteratuur schept er zich een bloeiende gaard van poëzie, novellistiek en toneelwerk; waar blijven wij? In 't gesmade Duitsland ontwikkelt zich de poëzie en de wijsbegeerte tot een ongekende hoogte; zelfs de zeldzame opbouw der theologiese wetenschap beroert ons niet; wij slapen door. Gisting, zeker, in den lande genoeg; gisting in de Vaderlandse kerk, in 't leven zelfs van de opdagende en verkwijnende sekten, te arm van leden, te zwak in kracht en aan geestelike leiders, om de ontwikkeling der godsdienstwetenschap te volgen, over te nemen of door te voeren; gisting ook, in de vaderlandse klubs, dat de tafels er van rammelden uit verbolgenheid over de onbewegelikheid van het vastgeroeste Regenten-patriciaat; minder dan gisting, een ontstemd gehaspel in de kwesties, die de poëten bezighouden, wier weinige kracht in de trekkingen van hun kibbelende aesthetiek wordt verspild. Alleen één frisse en zelfbewuste stroming schijnt al de latente vermogens, die de 18de-eeuwse Europese beweging tot kiemkracht dreef, in zich te hebben opgenomen; de didaktiese moraal, die zich voor 't populariseren van kennis en de verhoging van 't zedelik zelfbewustzijn der natie een orgaan schept in ‘'t Nut’, welke onder de leus ‘Voor 't Algemeen’, een nieuwe regeringstaak opdraagt aan 't Bataafse Gouvernement, en ook onder de volgende Regeringen voor de hoge belangen blijft ijveren, welke haar levensbeginsel in 't aanzijn ricp. Zo sterk is de verwantschap tussen de geest die deze werken in 't leven riep, en het streven van het prijsvragende en schoolboekjes-ontwerpende Nutsgenootschap, dat de op onze omzwervingen getiepeerde Vaderlanders niet nalaten de indruk te wekken, dat zij inderdaad naar nutslezingen of conferenties trekkende Nutsdomineés zijn, die jarenlang getraind in het evenwichtig bespiegelen van zedelike normen en zedelike afwijkingen, den boer opgaan, om de nationale bodem met de rol der vereffening te bewerken, molshopen aanwijzen

of liefst zelf opwerpen, om ze bij wijze van voorbeeld te slechten, elders kuilen graven om ze te dempen; die nooit gaande over de grens van hun eigen kracht, en de opgeworpen toevallen steeds houdende binnen de kring van hun vermogen, de houding weten te bewaren van kalm te wikken, te vertrouwen op hun onverstoorbare gelijkmoedigheid en te bouwen op de onfeilbare maatstaf van hun beproefde redelikheid. Opgesloten in hun eigen bedenkingen, rollen ze als ronde ballen op de gemakkelikste wijze tussen de moeielikheden heen en vermijden alle kanten en hoeken. Vandaar dat uit hun betrachtingen een gemoedelik optimisme spreekt. In de ellenlange boekdeelen glijdt het leven ongestoord verder. Vruchteloos tracht de lezer door te dringen naar dieper gevoelens, die de noden en de verlangens van de beproefde natie verbergen. Doch nergens bemerken we de druk van Napoleons dekreten; nergens vermogen we een woord op te vissen, dat ons de stemming van het nationale bewustzijn vertolkt. Van de kleding dier tijden krijgen wij nauwkeurige uiteenlopende stalen te zien; maar de douanepetten en Franse uniform-jassen schijnen vergeten te zijn. Zo we droeve tonen vernemen, dan zijn ze hoorbaar als verzuchtingen over het onverstand en de onopgevoedheid der mensen, die zonder hun dwaze meningen of verkeerde gewoonten als gelukkigen zouden leven. Armoe kan niet bestaan; ieder komt, mits matig levende, bij de ingeschapen vergenoegdheid, vrij uit. Het brood is voedzaam, en zuiver water is gezond. Sociale noden? De mensen plagen zich zelf. Is 't niet bedroevend te zien, hoe sommige zich de mantel der schijnvroomheid omhangen, om zich in hun tijdelik bestaan van voordelen te verzekeren; is 't niet bedroevend evenzeer, dat anderen zich reeds gezaligd achten door werkheilig Bijbellezen en bidden, als ware enkel geloven voldoende, en overbodig zich offers op te leggen in 't goed doen en in 't bestrijden van verboden neigingen? - Economiese misstanden? Maar is 't niet genoeg te wijzen op de *vele brave* en *vrome* mensen, die zonder gemaaktheid of geveinsdheid, ware eerbied hebben voor Godsdienst en Deugd, die hun naasten bijstaan met raad en daad, die de afgedwaalden met zachtmoedigheid terugbrengen op de rechte weg, de goede naam van hun natuurgenoten verdedigen tegen de laster,

die zaligheid verspreiden waar ze hun treden zetten, die de ongelukkigen helpen en de tranen drogen van weduwen en wezen!...

‘Des Predikers eenzijdige verblinding!’ lacht, schier blozend, het nageslacht. Doch wij moeten de feiten aanvaarden. De litteratuur van elke tijd draagt haar eigen opvattingen verder. En de levensopvatting in de litteratuur van honderd jaar geleden was een theologiese, in zoverre, dat het geestelik voelen onder de wiekslag rustte van de onsterfelikheidsidee. Er is een broederzin, die van het volkszijn afstand doet. De Bataafse Staat reeds was de voorlopige vleeswording van het Nieuwe Woord. De driekleur der oude Natie was niet meer onze banier. Het lapje Dundoek op Decima wàs geen symbool. Geen nationale grenzen waren er te verdedigen; geen nationale tradities door krijg of verdrag te stutten. Het rood en het blauw hadden uit. De ware vlag was de smettelooswitte banier van 't ‘Vaderlandse deugd’, te beoefenen in de korte spanne van onze levenstijd, met stille vcrgenoeging in de weldaden van 't heden, en met de troost en de hoop op een zalige intrede in de Eeuwige Heerlikheid.

(*Wordt vervolgd*).

Joodsche gedichten
Door
Jacob Israël De Haan.

1 *De drie Ketofiem*.

Er zijn drie Ketofiem: in vroegen morgen
Dwaalt er één om, die in het versche brood
Zijn schaamtelooze boosheid houdt verborgen,
Eet niet, want het geeft smartelijken dood,
Door jaren sleept ge eene verdorrende ellende,
Die weekt uw beenderen, uw wil verslapt,
Lusten besluipen uw hart, onbekende,
Nooit overwonnen, zinneloos, doortrapt.
Hoor, met het rijzen van iederen dag,
Schatert van Ketef de spottende lach.
Behoed uw heil, breek uw versch ochtendbrood
Wakend en biddend, doop het in uw zout
Dat gij den Ketef van uw wegen houdt,
En niet verloren valt in donkren dood.

2

Er is een Ketef, die begeerig dwaalt,
Zomermiddag, wanneer de zon wit straalt,

De hemel grondloos blauwt, nog schooner zomer
Droomt gij met verrukte blikken, geen licht,
Geene schaduw verschuift langs het gezicht
Der hooge hemelen, zoeter en loomer
Luwt de lucht van boomgeur en bloemengeuren,
Zie: rozen, wijntulpen, papavers kleuren....
Behoedt uw heil: de duistre Ketef dwarrelt
In 't schoonste zomeruur, een ossenhoren
Is zijn gestalte, die sidderend scharrelt,
Om de punt in uw schuldloos hart te boren.
O, hart mijn hart, de gouden amulet,
Gods letter, moge uw zwakheid wel behoeden,
Dat gij veilig blijft voor de wreede woede
Van dien Ketef en uw eeuwig heil redt.
Maar van verdervende Ketofiem drie
Is schandaligst de Ketef-Merierie.

3.

Een bloote man, gelijk vurige vacht
Groeit van zijn lijf eene waaiende dracht
Van roode haren, waartusschen fel bloeien
Honderden oogen, hunne blikken gloeien
Door 't licht des daags en het duister van nacht.
Ieder oog heeft zijne ziekte, die treft,
Wanneer de Ketef tot eeuwige smart
Door uw schoon bekoord, naar u zijn blik heft.
En in de diepte van zijn moordend hart
Heeft hij één oog, de pupil is nachtzwart,
En daaromheen niet wit, maar bloedend rood.
Wie hij daarmede aanziet valt gillend dood,
Eeuwig verloren in gretige macht,
Die geene kracht verbreekt, geen smeekbede verzacht.

1. *Het Behouden Heil.*

De Ketef-Jochoed-Tsohorrojiem ging[1)]
Op wreede, teedre roof uit, toen scheemring
Met bevende wieken zich ophief en
De loome zon moew kwam opgestegen
Hij was van nachtvreugd vermoeid, zacht en keurig
Traden zijn voeten, in den rug gebogen
Zeer weinig en met moew-geloken oogen
Liep hij droomig, zijn wangen mat-kleurig
Even verwelkend als twee bloemen treurig.
Op zijn bloeienden weg ontmoette hij,
Elia, die ten goede gedacht zij,
De Profeet, die hem berispende vroeg:
‘Waarheen, verdorven Duivel, die verderft
Iedren vriend in wiens oog het uwe loech
Dat hij geen vredig werk, geen rust verwerft,
Dat zijn ziel eeuwig in het duister sterft -
Heeft uw hart van 't verderven nooit genoeg?’
De Ketef antwoordde, keurig, beleefd:
‘Mijn ziel verlangt nooit zóó naar troeble lust
Dan wanneer zij verzadigd en vermoeid
Van vreugden afkeer heeft en toch niet rust
Vóór nieuwe vreugd hare vlerken verschroeit.
Naar Jangakauf Jisroijl den Leviet
Ga ik dezen morgen, die zóó schoon bloeit,
Als ik nooit dag bloeien zag, maar hij ziet
In zijnen droom nog schooner morgen dagen,
Zijn rozenmond glimlacht tegen zijn ziel
Waar schooner licht dan aardsch licht binnenviel.

1) Dit is de Ketef van den vroegen morgen.

Die slanke hand, ziet, om zijn hals geslagen
Bloeit als een meibloem in den warmen morgen,
Wat is hij schoon, hij wordt schooner, verderven
Zal ik hem met ziekten en teere zorgen,
Zoodat zijn ziel, die toch nimmer kan sterven,
Eeuwig zal bloeien in 't schoon-scheemrend rijk
Buiten Gods licht, voor Ketofiem de wijk,
In zoele schaduw voor mijn vreugd verborgen'.
Maar Elia, hij worde altijd gedacht
Ten goede, sloeg den Kétef in de macht
Van zijn vervloeking: 'Neen, gij zult niet reiken
Naar dien bloeienden jongen, in den naam
Van God, hoeder van 't heilig Israël
Die rivieren terugdrijft naar hun wel,
Voor wiens wil schuimstormende zeeën wijken,
Die volken verstrooit en drijft volken saam,
Sla 'k u Ketef, vervloekend in een ban
Die de kracht van uw lust niet breken kan.
Waar gij mijn naam zult hooren of zult lezen
Zult gij vluchten, gelijk in stormend vreezen
Vogel voor wind vlucht en mijn naam zal wezen
Tegen drift van uw lust, pijlsnel en wild,
Harten behoedend als een gouden schild.'

2

Elia, Elia geloofd zij hij,
Die hield mij van den Morgenkétef vrij.
Op mijn hart draag ik dit verhaal beschreven,
Bedreiging en redding, met zilvren letters
Op roode zijde in een geldbeurs geweven
Van gouden draden, niet één goudschat baat,
Maar wel Elia's naam tegen het kwaad

Van Ketofiem en uitgeworpen ketters:
In zoele zomernacht legde mij bloot
Een van de Ketofiem op vreugden ras;
Hij vond mijn amulet verbaasd, hij las
Den naam van Elia en weenend vlood
En machteloos hij henen en ik lag
Veilig wachtend het waken van den dag,
Behouden door den profeet goed en groot.
Behoedt uw heil, want menig Ketef dwaalt,
En gij zijt schoon, o, Vriend, bid de profeten
Dat uw hart niet Gods wet en recht vergete,
En niet uw ziel in 't duister der Ketofiem daalt.

Rondom het Jaar

Ik kan niet keeren, ik kan niet verdragen
Wreede vervreemding, die mijn vreugd doorwroegt.
Er is geen dag, die mijn hart meer vernoegt
Sinds ik verloor het heil dier Heilge Dagen.

Schoonste van allen, Gij, Sabbath, mijn Vriend,
En vroeg in 't voorjaar 't lichte Lotenfeest
Als ieder vader voor zijn kindren leest
Hoe vroom Mordechai zijn volk heeft gediend.

Als 't Lente wordt, het feest der Overschrijding,
Gelijk geschreven staat, dat overschreed
De Doodsengel onze dorpels die leed
Over Egypte bracht, maar ons bevrijding.

Stil en bedroefd was de tijd van den Omer
Wij telden duldend tot het feest der Oogst

En der wetgeving, als de zon het hoogst
Aan Hollands-hemel stijgt en het wordt zomer.

Daarna komen onze overdroeve dagen,
De zeventiende Tammoez, de Drie Weken
Tot Negen Ab, in zooveel vreemde streken
Weten de volken, dat wij hulploos klagen.

Maar het Nieuwjaar laat zijn Bazuinen schallen,
Eens ter bevrijding, nu nog ter beleering:
Tien dagen tijd van inzicht en bekeering,
Dan Jaum-Kippoer, de gerechtsdag voor allen.

In Doodskleederen bidden wij gehuld,
Want God is Koning van leven en dood;
Zijn wil voert veilig door drijvende nood
Wie 't hart als een wit kleed rein houdt van schuld.

En 't blijde bloemenfeest der Looverhut,
Ieder nieuw jaar met nieuwe vreugd gezet,
Het Slotfeest en de Vreugde van de Wet,
Die ons, dwalende bannelingen, stut.

In laten winter, wanneer dagen duister
Niet dag worden, dalen zonder verblijding,
Vierden wij de week van de Tempelwijding:
Acht avonden met loflied en lichtluister.

Ik, die smaden en haten zoude, een knaap
Vreezend en leerend ben ik toen geweest,
Dierbaar waren mij vastendag en feest,
Heerlijk van vrome droomen was mijn slaap.

Mijn jeugd verging, in den licht-open dag
Toog ik toen uit, een onbekommerd zwerver.
Vreugdzoeker, vreugdgenieter, vreugdenderver,
En nu? Dichter van wroeging en geklag.

Nu ben ik een verlatene, verlangen
Verbijt mijn hart naar 't schoon, dat ik verstiet
Hatend en smadend, keeren kan ik niet,
En wat heeft mijn hart voor troost dan wat zangen?

Ik heb zoo veel bemind, gedwaald, geleden,
En 'k weet zoo goed: weerkeeren kan ik niet.
Maar toch, o, God, ik geef alles, mijn Lied
En al mijn Vriendschap voor één dag van vrede.

Mijn Keuze

Gij zegt, mijn Vriend: ‘Nu hebt gij toch bezongen
Al uw feesten en Godgewijde Dagen.
Begint dan weer opnieuw dat machtloos klagen
Tegen uw leven, onkeerbaar voldongen?’

Ik antwoord: ‘Met meer wijding en meer vreugd
Dan ik de Vriendschap vier, ben ik geweest
Een jaar rondom, Dichter van elk vroom feest
En elken droeven denkdag mijner jeugd.’

Gij zegt: ‘Maar is mijn Vriendschap dan niet meer
Dan die dagen waard van vasten en feest
Om vreugd en leed van 't volk, dat gij verliet?’

Ik antwoord: ‘Neen, wetend, dat ik nooit keer,
Weet ik ook, hoe schoon mijn jeugd is geweest,
En uw Vriendschap vertroost mijn wroeging niet.

Het Joodsche Jaar

Ik weet, als ik weer 't jaar heb rondgezongen
Van 't Lotenfeest en 't feest der Overschrijding
Tot Verzoendag, Vreugd der Wet, Tempelwijding,
Komen nieuwe liedren in 't hart gedrongen.

Het schoon dier dagen wordt nooit uitgeput,
Daarom blijven mijn Liedren schoon en krachtig
Zoolang de roem van mijn Volk, fier en machtig,
De moede maten van mijn wanhoop stut.

Gij biedt mij schatten onder dit beding
Dat ik niet hooploos naar mijn Volk verlang
En met u wegleef in feesten en vreugd.

Ik weiger, want enkel herinnering
Aan mijn Heilge Dagen en daarvan zang
Is meer waard dan uw Vriendschap en uw Jeugd.

Sabbathliederen 1 *Vrijdagavond.*

Dat een schoone Vriend u weeklijks bezoekt
En toegewijd een dag met u verkeert,
Voor leed u troost, gewijde wet u leert
En u verlaat, bemoedigd en verkloekt,

Is 't geen geluk en wonder? Voor ons niet
Die den Sabbath vieren met Heiligheid,
Inhalen en uitjuichen met loflied,
Overal waar ons volk worstelt en lijdt.

Gij prijst de weelde van den zoeten zomer,
Ik ook, maar weet, steeds is de Sabbath schooner
Dan de rijkste werkdag van welke week.

En gij klaagt over winter droef en duister,
Wij klagen niet: ons blijft de Sabbathluister,
Wat wreed volk dreigt en drijft in vreemde streek.

2 *Zaterdagochtend.*

Nooit rust het hart van wien een Vriend verried:
Hoe zal mijn hart, Sabbath, o Vriend, dan rusten,
Daar ik voor luim en lichte lusten
Uw heil verliet.

Want wat gij geeft met volle blijde handen:
Rust van 't werk en kracht van 't belijdend lied,
Zocht ik daarna door zooveel landen
En vond het niet.

O, dit is mijn straf: ik zie altijd schooner
Uw vreugd, uw vrede en weet: verspeelde schat,
't Zij zwerver, 't zij werkzaam bewoner
Van vaste stad,

Dikwijls met mijne maten aangezeten
Denk ik verkommerd: ‘Sabbath is 't vandaag’
Dan wordt drank wrang, bitter de bete,
Vriendschap een plaag.

Immer gejaagd daar niet één dag van vreugd
Zonder angst en wroeging mijn hart verkwikt,
Ben 'k meer benard en meer verschrikt
Als gij mij heugt.

Mijn Vader sprak over den wijn de zegen,
Ik zat naast Moeder aan het Sabbathmaal,
Wij dankten God voor 't goed verkregen
In de eigen taal.

Ach: hoeveel vrienden hebben mij geschonken
Aan menig maal overmaat van hun wijn,
Van wijn maar nooit van vreugde dronken
Verbeet ik pijn.

Wij zongen thuis onze Sabbathgebeden
Samen, wenschten elkander goede week
Van winst en, meer dan winst, van vrede,
Die geen smart breek'.

Wat is van vrede en zegening gebleven?
Niets dan wroeging en 't wicht van eigen schuld
En 't streng weten: nooit vindt mijn leven
Zijn wensch vervuld.

Vader, hoeveel vrienden heb ik gevonden
Zwoegend naar vrede voor het wroegend hart:
Ik ben benijd, benard, geschonden,
Geschimpt, getart.

Verslagen en verlaten, slechts één Vriend
Eenmaal versmaad, de vrome Sabbathdag,
Wendt naar mijn leven, onverdiend,
Zijn zaalge lach.

Zijn liefde doet mij schreien, maar toch poost
Mijn hart van 't leed en zingt zijn lied daarvan,
En 't hart, dat zijn leed zingen kan,
Is reeds getroost.

3 *Zaterdagavond.*

Avond; aan de bleeke blauwe lucht, zie
Hoe 't bloeisel van de sterren stil ontspruit,
Ach: nu vieren vromen den Sabbath uit
Met wijn en wierook, licht en melodie.

Mijn Vader schenkt den wijn over de randen
Van zijn beker, teeken van overvloed;
Hij ruikt de specerijen scherp en zoet,
En zegent het licht met geheven handen.[1)]

Dit is zijn bede: ‘Die 't onheilig scheidt
Van 't heilig hoede ons in zijn veiligheid,
Vermeere ons als sterren in 't nachtgetijde.’

Vader, Vader, hoe fel heb ik geleden
Sinds ik uw zegen schond en uwe beden
En 't heilig niet van 't heilloos onderscheidde.

1) Orde van den Zaterdagavond.

Gedichten
Door
P.N. van Eyck.

I Vóór de Reis

Aan A. Roland Holst.

't Licht van lange dagen heeft het leven
Opgebrand in 't blinken van de lucht,
Sinds uws harten somber zingend beven
In uw lied mij roerde met zijn zucht.

Weldra zult gij wéér de verre steden
Onbeweeglijk vinden voor uw nood,
Die wild smeekend rekkende gebeden
Vruchteloos zal heffen tot den dood;

Die in 't bruisend-heete zonnespranklen
Zwaar-geslagen 't ijdel Zijn bepeinst,
En vergééfs uw lichaam zal doen wanklen
Naar de kim die altijd verder deinst.

Maar als ééns de knellend-wilde wrongen
Van verholen lijden àl te wreed

Nijpen om 't vermoeide, murw-gedwongen
Hart, dat nooit het eind zag van zijn leed,

Als uw eenzaamheid zóó strak gespannen
Lied en klaagzang afsnoert in uw keel,
Dat uw hoofd, in eeuw'ge smart verbannen,
Troost ontberend, heul wacht van zijn peel,

Denk dan aan den teeder-gulden morgen,
Die in mij nog naglanst als een vlam,
Toen 'k in 't huis van uw verzwegen zorgen
Nader bij uw eenzaam weenen kwam.

Denk dan, Vriend, hoe eenmaal mijne handen,
Wijl uw stem de stilte droef doortoog,
Opwaarts streefden naar 't bewogen branden
Van de tranen gloeiend in mijn oog.

Denk dan hoe 'k in 't lange ontroerde wachten
Onzer stilte op 't droomverbrekend woord,
Aan het raam, in 't weemlen der gedachten,
Zwijgend uitzag naar uw herfstig oord,

Naar uw tuin, waar teere tint van bloemen
't Stil en zoet-bedriegend hopen schonk,
Dat nog eens uw hart mocht zacht doorzoemen
't Danklied om den diepen vrededronk.

Ach, ik wéét, geen brooze troost van woorden
Weekt de scherpe doornen van 't verdriet,
Want zelfs trouwe liefde-handen schoorden
't Smart-ombrand en éénzaam leven niet.

Maar de licht-verlaten dag zal komen,
Dat gij graag in stilte rusten mocht,
Om in siddrende innigheid te droomen
Van den glimlach, dien gij immer zocht.

Kom dan peinzend naar 't begrijpend zwijgen,
Dat mij sinds dien morgen in mijn hart,
Lang-bereide drenkplaats voor uw hijgen,
Wijd van warm-bezonken vriendschap mart.

II Tot Eroos

(*Peinzend aan een Vriend*)

God, hoe kan ik in de dompe walmen
Van de lampen die gij hebt gedoofd,
In den naklank van zijn brekend galmen
Uit verbittring, dat hij had gelóófd,

God, hoe kan ik in dit puin der wanen,
Waar den rook, die uit de sintels slaat,
Geen gedwee geschreide lijdenstranen
Kunnen zuiveren van uw dorre haat,

God, hoe kan 'k in de geheven handen
Van mijn flonker-gouden kandelaar
Nu de spitse dankvlam laten branden,
Die de pijn verscherpt van zijn misbaar, -

Om de duistre dampen te doorweven
Met de helle draden van geluk,

Die den jammer van 't verbrande leven
Openbaren in zijn doodschen druk?

Eroos, laat vandaag mijn liefde zwijgen,
Geef mij enkel 't simpel-sprekend woord,
Dat den walm door deernis kan doen stijgen,
En hem in zijn worstlend wanklen schoort.

III

Herborene tot het leven
In den glans van uw aangezicht,
Zal 'k in vreugde mijn mond doen beven
Door den galm van mijn lofgedicht.
□bp;
Eens droeg ik vergrauwde gewaden
Om de nood van mijn wanklende leên,
Eens riepen mijn hijgende daden
Om de lafenis van geween.

Mijn reikende handen plukten
De bitterste vrucht van den boom,
Mijn kloppende dorsten rukten
Loos koorn uit het veld van den droom.

Als 't fonklen der morgenstonden
Den koperen hoop-trompet stak,
Kloeg de dag uit benauwende monden
Zijn misbaar, dat den juichklank brak.

Wist de avond mij uren te vinden
Van vertroosting, van fluistring en vree,

Dan naderden snijdende winden
Met hun ziltheid van over de zee.

Zoo belaadden de dagen, de maanden
Mijn hoofd met den asch van hun leed,
En mijn oogen, in 't dooven, traanden
Van 't zout, dat hun schittering beet.

Tot mijn lijf, met zijn strompelend wanklen
Langs een land waar geen bloem meer ontlook,
In een nacht die geen licht kwam doorspranklen,
Zich voor goed in zijn wanhoop verdook.

Toen zijt gij mijn blindheid genaderd,
Met de dubbele vlam van uw oog,
En ùw gloed heeft in mij zich vergaderd,
Als een troost die mijn kilheid omtoog.

Een tinteling sproeit door mijn leden,
Uit uw hart vliegt een tocht naar mijn hart,
Mijn gewaad en mijn smart die mij kleedden,
Verloren door úw glans hun zwart.

Zoo stond ik ontroerd en herboren
In den bruisenden springvloed van 't licht,
Binnen 't juublen der hemelsche koren
Om uw hel-stralend aangezicht.

Mijn oogen van vreugde doorblonken,
En mijn lippen bereid tot een lach,
Waar gij nadert, drink ik de vonken
Van het waaiend geluk van den dag.

Mijn lichaam, mijn leven staat open
Als een ree voor de groote vloot
Van blijdschap, die binnen zal loopen
In den brand van ons morgenrood.

Ik zal mijn begeeren doen rijpen
Aan de muur, waar uw liefdedrift bloeit,
Tot wij samen de vrucht zullen grijpen,
Die van beider verlangens gloeit.

Sprokkels
Door
W.L. Penning Jr.

I Vereischten

Om geest te vatten
Moet men geest bezitten;
Om geest te schatten -
Scherpzien maar niet vitten.

II Schatting

Schat geen dichter naar zijn omgang,
'Schoon die bij zijn wezen past;
Wie keurt boeken naar hun banden?
Vruchten naar haar schil of bast?

III de kunst aan haar dienaars

Heet menig plicht u kwijtgescholden
Om willige offers aan de kunst,

Meer plichtbetoon hadde ik vergolden
Met vrijer vlucht naar meerder gunst.

IV ‘Het proza van het dichterschap.’

Zóó, bij den aanpak, noemde ik steeds het verzen maken;
Nooit viel 't mij licht; maar ook - zoowaar 'k in lief en leed
Al dichtend aan geen drang dan drang der ziel voldeed -
Nooit zocht ik uiting zonder 't Werk te smaken,
En de ongedachte Vondst die 't werk te schenken weet.

V In verbazing

Aan een eerlijk man van vernuft.

Wat deed u wanen dat ik aan een leiband loop?
Zoo min als 'k ooit mij kruien liet, ooit kroop,
Ervoer 'k ooit hinder in mijn vrijen gang,
Gaf 'k rekenschap van daden noch van zang;
Veel liever hoor 'k mijn Kunst betitelen hol of voos,
Dan laf te doen, karakterloos!

VI Een onderscheiding aanvaard

Al heb ik aan geen wedloop meêgedaan,
Gelauwerd sta 'k aan 't eind der baan,
Verblijd door 't allerbeste - een kring van geestverwanten;
Hun meêgevoel vergrootte allicht mijn kans?
In hóe-ver prijs of gunst, mij vleit de krans -
En paste hij mij niet, hier past geen tegenkanten.

VII Waardeering

Welk beeld, welk boek, welk lied,
En wat voor zang, wat wijs,
Ik 't meest geniet,
Ik 't hoogste prijs?

Mij gaat 't daarmeê als met bloemen,
Verzameld tot een blij geheel;
Als fraaist van al laat zich geen deel -,
Laat zich alleen de volle ruiker roemen.
En niet slechts lelie, roos en tulp
En al wat bloem heet, kwam te hulp
En was van dienst bij kleurenschikking:
Zou deze ook zonder 't stemmig groen
Van mos en blad en spriet voldoen?
Waar weeldegloed verrukt, schenkt eenvouds lach verkwikking.
□bp;
Niets kan er in den tuil gemist,
Noch iets er uitgelicht zóó boeien zonder 't ander;
Meer dan verdragen, mild vervullen doen ze elkander, -
En om geen voorrang wordt getwist.

VIII Schrijfwijze naar ons spraakgebruik?

Nam de S c h o o l die proef, voor immer
Met ons rijk bezit was 't uit...
- Best gediend wierd taal en teeken
Door verzorgder taalgelúid.

Een sonnet van Du Bellay
Vertaald door
Albert Verwey.

Men maakt van alle hout geen beelden van Merkuur,
Zegt een oud spreekwoord; maar hier werden we ingewijd
Hoe men uit elk hout paus en kardinalen snijdt
En aankleedt, in drie dagen, heel een nieuw figuur.

Prinsen en koningen zijn grooten van natuur,
Zij zorgen ook zoozeer niet om hun waardigheid
Als zij die, nieuwe goden, met een staag beleid
Eerbied verwekken voor hun stand van korten duur.

Pascal, ik zag hem, die nog weinig tijds geleên
Door 't heele Rome werd gevolgd en toegejuicht,
Nu gaan over de straat met drie bedienden maar;

En met een lange en trotsche rij Romeinen Eén
Van wien de vader, met de hand vol eelt en blaar,
Den prikkel in de vuist, achter de ploeg zich buigt.

Aan de Grenzen der Ekonomie
Door
Is. P. De Vooys.

Alfredo Niceforo. Anthropologie der nichtbesitzenden klassen. 1910.
Zur Psychophysik der industriellen Arbeit von Max Weber. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. 27-28e en 29e Band.
Auslese und Anpassung der Arbeiter der Groszindustrie. 133e en 134e Band der Schriften des Vereins fur Sozial-politik. 1910.
Dr. Th. van der Waerden. Geschooldheid en Techniek. Uitgave der Sociaal-technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten.
Jhr. Dr. N.J. van Suchtelen. De Waarde als psychisch verschijnsel. 1911.

'De wetenschap, die in den modernen tijd politieke ekonomie genoemd is geworden, is in werkelijkheid niets meer dan het onderzoek van de verschijnselen der handelsoperatie's. Zij heeft geen verband met de politieke ekonomie, zooals die werd verstaan en behandeld door de groote denkers van voorbijgegane eeuwen.'

'Politieke ekonomie is noch een kunde, noch een wetenschap, maar een systematische gedragslijn en wetgeving, die, gegrond op wetenschappen, richting geeft aan de kunden, en die onbestaanbaar is zonder dat aan zekere voorwaarden van zedelijke beschaving zal zijn voldaan.'

'Het doel der politieke ekonomie is de vermenigvuldiging van menschelijk leven op het hoogste peil.'

Aan deze zinnen van Ruskin werd ik herhaaldelijk herinnerd bij het lezen van bovenstaande werken. Wordt de

vroeger zoo veel gesmaadde opvatting van den grooten moraalaestheticus thans niet een richting voor allen, die zich naar de grenzen der ekonomie begeven, met geen andere bedoeling dan die grenzen uittezetten om aan een gevoel van engte te ontkomen? Ter beantwoording van deze vraag brengen de nieuwe geschriften een belangrijk materiaal bijeen, en dat is stellig hun voornaamste beteekenis. Want zouden zij elk op zich zelf beschouwd worden, dan laten zij den lezer onbevredigd. Er wordt een probleem gesteld, dat wel met groote lijnen wordt uitgeteekend, doch bij het verdere onderzoek verre van opgelost. Wanneer een jong anthropoloog uit de school van Lombroso zich opmaakt om het onderwerp der ekonomie met geheel andere wetenschappelijke hulpmiddelen aantepakken, zien wij wel zijn krachtige overtuiging en werklust, maar de resultaten van zijn arbeid blijven toch een geraamte met zeer fragmentarische aanvulling. En het zeer verdienstelijk werk van Max Weber om te trachten de methoden der experimenteele psychologie van het menschelijk arbeidsvermogen overtebrengen op het onderzoek van den arbeid in de moderne industrie, levert slechts een schemerachtige mogelijkheid dat hierdoor eenig inzicht te winnen zal zijn.

Ook de breedvoerige enquêten, die door den invloed van het Verein für Sozialpolitik met opoffering van veel tijd en toewijding werden ingesteld, om te weten te komen hoe de arbeiders der grootindustrie den invloed van het fabriekswerk ondergaan, brengen slechts schetsen van het bestaan der fabrieksbevolking, die niet in staat stellen haar wording en aanpassing aan de modernste productiewijze volledig te begrijpen.

Nauw daarmede in verband staat de vraag, die de ingenieur Dr. Th. van der Waerden tot oplossing trachtte te brengen, de vraag n.l, of de ontwikkeling der industrie de geschooldheid van den arbeider meer en meer overbodig maakt, dan wel de behoefte doet ontstaan naar andere vormen van vakbekwaamheid. Ofschoon hij zijn onderzoek tot bijna alle bedrijfstakken in ons land uitbreidde en in de details daarvan doordrong, gevoelt de lezer van het omvangrijk verslag van zijn onderzoek overal een vaagheid die een beslist antwoord op de gestelde vraag onmogelijk maakt.

Tenslotte is ook de poging door Van Suchtelen gewaagd om aan het waardebegrip, dat voor elke ekonomie een uitgangspunt moet zijn, een verdieping te geven en wel door onder de ekonomische opvattingen de filosofisch-psychologische beschouwingen der menschelijke waarde-schatting te brengen, bij uitstek kritisch. In de verschillende waarde-theoriën, waarop ekonomische stelsels gebouwd werden, vertoonen zich gebreken, zonder dat van een nieuw grondbegrip ander resultaat getoond kan worden dan als een toekomstgedachte.

En toch, ondanks het gebrek aan een positieve wetenschappelijke beteekenis, ondanks het onbevredigende der resultaten, is er in al de geschriften iets dat hen bijzonder aantrekkelijk maakt. Het is de geest van vernieuwing, die van zichzelf getuigt. Hoe bewonderenswaardig is de kracht van dat streven, om zonder te letten op den omvang der gevergde opoffering, en zonder zich door het gebrek aan uitzicht te laten afschrikken, uit allerlei gebied nieuwe hulpmiddelen bijeen te brengen tot het verkrijgen van betere kennis. Want om betere kennis gaat het, beter in dezen zin, dat er meer inzicht door verschaft zal worden in het sociale leven. De ekonomie die de causaliteit van voortbrenging en ruil doet kennen, dient aangevuld met een wetenschap van den invloed op den arbeidenden mensch. Al wordt ook geweten hoe de moderne productie en handel zich ontwikkelen, zoo is daarmede noch ons verstand, noch ons gevoel bevredigd. Want vlak voor ons zien wij de arbeidersklasse, gedecltelijk geworden, gedeeltelijk samengebracht, door de ekonomische ontwikkeling. Wat is haar leven, en wat ligt er voor haar in de toekomst? Niet zoozeer nog als een politieke en maatschappelijke macht, maar als arbeidende menschen.

Welke beteekenis heeft het werk dat in het moderne bedrijfsleven van hen gevergd wordt voor hun physiek en psychisch bestaan? Dat is een vraag, die voor ons tegenwoordig van een vèrstrekkende beteekenis is. Hoe ook geoordeeld wordt over de technische ontwikkeling, of men die bewondert om de macht die zij de menschheid over de natuur verschaft en om de reuzenwerken die zij tot stand brengt, dan wel of men haar om haar gevolgen verfoeit, doordat de overgroote meerderheid der menschen gedwongen wordt tot een geestdoodend

en dikwijls ook sloopend werk, in elk geval is die technische evolutie onweerstaanbaar en noodzakelijk. Maar de vraag rijst onmiddellijk of de vooruitgang der menschheid op die wijze ook noodzakelijk maakt, dat een overgroote en steeds aangroeiende meerderheid gedoemd zal zijn tot een grauwe en troostelooze eentonigheid.

Die vraag is niet opgelost door te zeggen dat het niet de techniek maar het kapitalisme is, waardoor de arbeidersklasse afgesloten wordt van de arbeidsvreugde, want ook het collectivisme zou behoefte hebben aan dezelfde soorten van arbeid, die thans in de industrie worden verricht.

Het is duidelijk dat hier een terrein voor een allerbelangrijkst onderzoek nog geheel braak ligt. Naast het gebied dat aangeeft hoe de invloed van de technische scheppingen van den menschelijken geest op de samenlevingsverhoudingen is geweest, ligt dat andere veld waar na te sporen is, hoe de verdergaande werking was op de arbeiders als physieke en psychische menschen, dus op lichaam en ziel.

En hoeveel belangrijker is thans het laatste. Want in een vroegere periode toen de industrieele en technische ontwikkeling bijna onverwacht, en grootendeels onbegrepen, de maatschappelijke verhoudingen ontwrichte, zooals een boom die zijn wortels onder een muur doorwringt en alle voegen ontzet, lag het meer voor de hand om die wonderlijke nieuwe krachten te leeren kennen. Het internationaal industrialisme en de internationale handel dienden onderzocht en begrepen te worden bijna als een natuurproces, zoo zeer was de invloed van een enkel individu opgelost in de dooréenwerking van tallooze persoonlijke daden. Maar sedert Marx en zijn voorgangers aantoonden dat bij die ekonomische verklaring van 't moderne voortbrengings- en handelsleven de arbeider niet vergeten mag worden, en sedert de arbeidersklasse in alle moderne staten door haar vertakte beweging aantoont, dat zij niet zonder weerstand zich laat inpassen, is het een dringende taak de andere zijde van het onderzoek aantevatten. Reeds Marx betoogde dat de industrieele en kapitalistische ontwikkeling noodzakelijk moest leiden tot een arbeidersrevolutie, waarvan de overwinning te eeniger tijd stellig zou komen. Het ontscholen der oude handwerkers, het organiseeren van groote

massa's arbeiders, wier eenige drijfveer bij het werk slechts het loon zou zijn, omdat hun arbeidstaak geen waardevolle inhoud meer bevatte, moest begeerten doen ontwaken niet alleen naar meer loon en aangenamer bestaan, maar vooral ook naar iets anders dan de gedwongen eentonigheid. Of een revolutie hiervan het gevolg zal zijn is een vraag die niets verandert aan het feit, dat er in de geest der arbeiders iets moet veranderen. Er is een leegte gekomen, die om vervulling roept. Wie dit zou ontkennen en meent dat de arbeiders nog steeds dezelfde zijn als voor den tijd van de technische evolutie, begaat een grove en noodlottige verwaarloozing.

Is niet de behartiging van het arbeidersbelang een onderwerp dat in alle regeeringsorganen op den voorgrond komt, en is het niet schromelijk eenzijdig daarin uitsluitend de werking te zien van een demokratisch kiesrecht? Het belang der arbeiders is niet van dezelfde orde als het belang van een andere groep burgers.

Want het gaat er niet om een evenwicht te zoeken tusschen verschillende maatschappelijke klassen. Het gaat om de vraag of de steeds verdergaande ontwikkeling der techniek bestaanbaar zal zijn met zedelijke beschaving, en of aan de arbeiders die de slachtoffers der nieuwe uitvindingen zijn, toch een levensinhoud gegeven kan worden, waardoor zij mensch blijven en niet vergroeien tot ‘l'homme machine’. Er is geen andere klasse, wier belang gepaard gaat met de oplossing van een zoo moeilijke maar ook zoo gewichtige maatschappelijke kwestie.

Doch evenals bij meerdere sociale vraagstukken beteekent het vinden eener oplossing niet dat dit door een enkel scherpzinnig gevonden middel zal geschieden. Het leven zelf verweert zich tegen de schadelijke werkingen, waardoor langzamerhand groeit, nu hier dan daar, een kracht die herstel zal moeten brengen. Deze kracht op te sporen, te herkennen voor wat zij is, en hare werking te bestudeeren, dat is een taak die noodzakelijk vervuld moet worden. Want daardoor kan inzicht en leiding verschaft worden aan het velerlei pogen om ‘het menschelijk leven te vermenigvuldigen op het hoogste peil.’

Het is dergelijk streven wat de aangehaalde geschriften bijzondere beteekenis verschaft en ze maakt tot een begin,

dat waardeering en aanmoediging verdient. Doch ook, waar het past, kritiek.

* * *

Niceforo is een dier geleerden, die de waarneming der feiten verre stelt boven wat hij metaphysische abstractie's noemt. Het een vergelijkt hij met goud, en 't andere met waardeloos geworden bankpapier. Nu is hij van meening dat de ekonomie, voor zoover deze zich met de armoe en de proletariërs bezig houdt, te veel generaliseert en den proletariër als mensch uit het oog verloren heeft. Daar ligt voor hem als anthropoloog een studieterrein open. Hij gaat onderzoeken wat de arme menschen zijn, precies met dezelfde methoden waarmee hij een of andere wilde volkstam zou bestudeeren.

Allereerst beproeft hij door een uitvoerige en vergelijkende waarneming kenmerken vast te stellen van hun lichamelijke gesteldheid. Lichaamsgrootte, breedte en vorm van de borstkas; de eigenaardigheden van het hoofd, de ademhaling, de kracht en weerstand tegen vermoeienis, hersengewicht, de toestand der organen, geboorte- en sterftecijfers, en nog verscheiden andere gegevens leveren hem het materiaal, waarmede hij kan rekenen en gemiddelden kan vaststellen.

Op gelijksoortige wijze tracht hij maten te bepalen voor psychologische eigenschappen, als de algemeene sensibiliteit, gehoor, gezicht, smaak, gevoel, tastzin, reuk en dergelijke, om van daaruit overtegaan tot de meer ingewikkelde zielkundige verschijnselen, van intelligentie, gevoel en wilskracht.

Ten slotte zoekt hij naar ethnographische kenmerken, die de stand der beschaving aangeven en speurt allerlei verschijnselen na, die een gelijkenis aantoonen met de zeden en gebruiken van achterlijke volkstammen, waarbij hij naar de grootst mogelijke volledigheid tracht.

Niceforo komt door de rangschikking van al deze verzamelde gegevens tot de conclusie, dat er tusschen arm en rijk in onze samenleving zoo groote verschillen zijn aangetoond, als er tusschen rassen onderling bestaan. De armen zijn wat lichaam en geest betreft minderwaardige menschen, die evenals achterlijke volken op een lager peil van ontwikkeling zijn blijven staan. Dat een dergelijk resultaat niet alleen het gevolg

is van de feiten, maar ook en vooral van het vooropgestelde methodische systeem, is gemakkelijk te doorzien. Alle waarnemingen zijn toch à priori reeds gerangschikt naar het verschil van rijk en arm, en waar gelijkmatig verloopende verscheidenheden te zien zouden zijn, brengt de kunstmatige scheidingslijn het afwijken van twee gemiddelden naar voren. Daardoor zijn echter die twee gemiddelden nog niet tot typen geworden, zooals Niceforo meent aan te toonen. Trouwens het geheele vooropgestelde onderscheid tusschen rijken en armen is ondeugdelijk. Wie de gegevens uit het boek nagaat, zal vinden dat telkens een andere afscheiding is aangenomen. Juist in metaphysische kritiek op de toegepaste wetenschappelijke methode schiet Niceforo herhaaldelijk te kort. Want door nu eens voor de armen, het stedelijk plebs, dan weer een boeren-, of een zuivere arbeiders-bevolking te nemen, worden geheel verschillende groepen verwisseld. Bovendien worden herhaaldelijk vrij gewaagde wetenschappelijke hypothesen als vaststaande waarheden aangenomen, zoo b.v. dat de ontwikkeling van het kind, ook intellectueel een herhaling zou zijn van de cultuurevolutie der menschheid, op grond van Haeckel's bekende biogenetische hoofdwet.

Dit dient scherp vooropgesteld te worden, omdat Niceforo's conclusie over het diepgaande anthropologisch verschil tusschen rijken en armen er noodzakelijk toe leiden moet de sociale verhoudingen te bezien als het resultaat van een natuurlijke teeltkeuze zooals b.v. Ammon gedaan heeft.

Niceforo is niet zoo consekwent. Zijn onderzoek naar de kenmerkende verschillen van rijke en arme menschen vult hij aan door een zorgvuldige studie van de oorzaken van het onderscheid. En dit heeft voor hem de grootste beteekenis. Want door de kennis der oorzaken acht hij het wel degelijk mogelijk de toestanden te verbeteren. Zijn geheele onderzoek blijkt juist bedoeld te zijn om den weg aantewijzen waarlangs opgeheven kunnen worden - zij 't ook geleidelijk en gedeeltelijk - de omstandigheden die de armen tot achterlijke menschen maakten. Maar waar dit zoo is, rijst onmiddellijk de vraag of het gekozen schema van een anthropologisch onderzoek naar typen van arm en rijk niet misplaatst was. De minderwaardige mensch midden in de cultuur is stellig

nog aanwezig en zal er waarschijnlijk nog lang zijn, maar is daarom nog niet het type van de ‘bezitlooze klasse’. De ekonomie laat duidelijk genoeg zien dat er groote verschillen bestaan tusschen heidebewoners die van boer tot fabrieksarbeider worden, en de bevolking der oude steden, die afdaalde van 't handwerk naar de fabriek, of van de fabriek naar het pauperisme. Dergelijke verschillen mogen bij de anthropologische waarneming niet opzij gezet worden. Maar bovendien leert de ekonomie dat de richting van het onderzoek een geheel andere moet zijn. Niet een blijvende toestand, maar de verandering, hetzij ten goede of ten kwade, dient geobserveerd te worden. Dat ligt trouwens geheel in de lijn van Niceforo zelf. Hij bedoelt toch aantegeven hoe de lichamelijke en geestelijke toestand der armen verbeterd kan worden. Daarvoor is zoowel het stijgen als het dalen van het peil het belangrijkste verschijnsel. De laatste hoofdstukken van Niceforo's boek bevatten daarvan verschillende bewijzen.

Is nu door deze kritiek het nieuwe anthropologisch onderzoek veroordeeld en nutteloos geweest? Het tegendeel is het geval. Ook in een geheel andere opvatting dan die van den schrijver, is zijn verzameld materiaal allerbelangrijkst. Want al de toegepaste experimenteele methoden zijn duidelijke aanwijzingen hoe er met wetenschappelijke nauwkeurigheid gelet kan worden op het verworden of ontwikkelen van een klasse menschen. En zijn becijferde verzamelde gegevens bevatten reeds peilstandaarden, waaraan stijging of daling te meten is.

Afgescheiden van Niceforo's theoriën bevat zijn boek een rijkdom aan feiten, nauwkeurig en kritisch bewerkt, die een grondslag kunnen vormen, minder voor een beschrijving van het minderwaardige armenras, als wel voor een politieke ekonomie naar Ruskin's omschrijving, voor de vermenigvuldiging van menschelijk leven op het hoogste peil.

Zoo moet ook Robert Michels het gevoeld hebben toen hij Niceforo's boek van een zeer lezenswaardige inleiding voorzag. Hij heeft daaraan een afzonderlijke titel gegeven, die voor zijn houding onmiddellijk kenmerkend is. Die titel is: ‘Das Proletariat in der Wissenschaft und die ökonomisch-anthropologische Synthese.’ Tweeërlei wordt daarin duidelijk gemaakt. Allereerst dat de groote verdienste ook van Niceforo is, dat

hij zijn onderzoek heeft gericht op het proletariaat. Dat was het nieuwe wetenschappelijke terrein aan welks bewerking een dringende behoefte bestond. Maar in de tweede plaats neemt Michels niet de antithese van ekonomie en anthropologie over, zooals Niceforo die zoo scherp heeft uitgewerkt. Hij betoogt juist dat er een synthese moet plaats vinden. Zoodra de ekonomie zich wendt tot den bezitloozen arbeider om nategaan wat zijn lot is, heeft zij behoefte aan andere wetenschappelijke middelen, en zijn die van Niceforo meer dan welkom. Daarmede wordt Michels' inleiding ook tot een principieele doch opbouwende kritiek. Maar voorop stelt hij toch van hoe groot belang het is zich wetenschappelijk met de eigenschappen en het leven der arbeidersklassen bezig te houden, en hoe de opkomende burgerij dat in tegenstelling met ekonomen van vroegeren tijd in sterke mate heeft verwaarloosd. Hij toont met cijfers hoe die bezitlooze klassen al ver meer dan de helft der bevolking omvatten en beroept zich op Sombart die hun leven aldus beschrijft: ‘Zonder eenige bekoring, hopeloos, vliet het eeuwig gelijke leven van het proletariaat voort. Zonder rythmus, zonder verheffing, zonder inhoud. Eenvormig. Eentonig. Grauw. Als een koude regenachtige Novemberdag. In prullige gesplitste werkzaamheden, die een aap evengoed zou kunnen uitvoeren, bestaat wellicht zijn heele dagwerk. Het is buiten twijfel dat de eerste toestand, waarin de massa's door de kapitalistische ontwikkeling gebracht zijn, een toestand van leegte is, van leegte en verwording van alle zielsfunctie's. Het is een wonder, dat de proletariërskinderen die in een volledige verwaarloozing opgroeien, niet nog veel meer verwilderd zijn, dan inderdaad het geval is, en dat de massa's van dit armzalige volk nog niet veel meer vergroofd zijn te midden van deze menschonwaardige levensomstandigheden, waarin wij ze aantreffen.’

* * *

Sombart schreef dat de *eerste* toestand van de arbeiders zoo werd tengevolge van het kapitalisme. Is er in een *volgende* toestand verbetering waartenemen en in welke richting? Dat is een vraag van buitengewone beteekenis. En vooral wat de

arbeid betreft. Ook het leven buiten de fabriek verdient de volle aandacht van den socialen onderzoeker, maar in het zieleleven is toch de arbeid nummer één. Die vult den geheelen dag en omvat het eigenlijke leven. Is dat een hel, inplaats van wat het behoorde te zijn: een zomerakker met licht overstrooid en door bloemen omrand; - een hel van eindeloos grauw? En zoo dit het geval is, aan welke kwellingen zijn dan de veroordeelden, de onschuldig veroordeelden, onderworpen? Of met nuchtere woorden gezegd, wat eischt de moderne fabrieksarbeid van lichaam en geest, en wat kan zij aan 't zielsleven voor vervulling verschaffen? De eerste zijde van dit probleem is door Max Weber in het Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik aangepakt.

Daarmede is een nieuwe toon aangegeven in dit belangrijke tijdschrift. Hoe zouden wij het in ons land moeten noemen? Sociale wetenschappen en sociale politiek zeggen zoo iets geheel anders dan de bedoeling is. Vooral ook door de ergerlijke gewoonte om sociaal en maatschappelijk voor elkaar te verwisselen. Is de Socialpolitik, zooals die in Duitschland wordt voorgestaan, eigenlijk iets anders dan Ruskin's politieke ekonomie, ‘de vermenigvuldiging van menschelijk leven op het hoogste peil’, en toegepast daar waar het peil het laagst gezakt is, bij de arbeidersklasse? En is Sozialwissenschaft iets anders dan de wetenschappelijke hulp, die aan de Sozialpolitik verleend moet worden? Vooral in dien zin is de poging van Max Weber een treffende uiting. Helaas is het slechts een poging, en de schrijver wil het als zoodanig ook beschouwd hebben. Maar de richting is de goede, en de hardnekkige ijver, gepaard aan kritisch-wetenschappelijken zin, zijn voorbeeldig. Hoe komen wij er achter, heeft Weber zich afgevraagd, wat voor prestatie's de tegenwoordige fabrieksarbeider levert en zoowel voor het lichaam als voor de geest?

Want duidelijk is de oppervlakkigheid van wat zoo dikwijls beweerd wordt, dat de fabrieksarbeid niet zwaar is, omdat er geen zware vrachten te tillen zijn. Naast de spieren heeft het menschelijk lichaam ook andere organen, b.v. oog, oor, aandacht, zenuwen, enz. die vermoeid kunnen worden. En wat lang staan, of lang gebukt of op de knieën liggen beteekenen kan, is voor ieder die 't probeert gemakkelijk genoeg te

ervaren. Doch hoe is dit alles te beoordeelen? De omstandigheden waaronder de fabrieksarbeid verricht wordt zijn zoo oneindig verschillend. Allereerst reeds voor de individuen onderling, wier productiviteit sterk uiteenloopt. En het werk dat verricht moet worden is zelfs in een enkele fabriek zeer verscheiden, al naar de soort en de meer of mindere snelheid der werktuigen, of naar de uiteenloopende producten die vervaardigd worden. Ook de omstandigheden waaronder gearbeid wordt, de verlichting, de ventilatie, de warmte of koude, de beschikbare ruimte, de samenwerking in groepen of ploegen van meer of mindere sterkte, loopen zeer uiteen.

Dit waren dan ook de bijna onoverkomelijke hindernissen, die Max Weber op zijn weg vond, toen hij een brug wilde slaan tusschen de bekende ekonomische onderzoekingen over 't verband tusschen arbeidstijd en productiviteit met de bewonderenswaardige experimenten van Kraepelin en zijne volgelingen. Deze toch beoogden door proefneming den invloed te leeren kennen, die allerlei soorten van arbeid op het menschelijk organisme uitoefenden om in 't bijzonder nategaan hoe en wanneer de vermoeienis intrad, het organisme zich door uitrusten herstelde, en wat de beteekenis was van de regelmatige oefening of ‘training’. Daar dit proces van zich vermoeien, uitrusten en door oefening zich gewennen reeds ingewikkeld genoeg is, lag het voor de hand dat de proeven genomen werden met slechts enkele personen, en dat de bestudeerde inspanning met opzet beperkt werd tot arbeid met een enkel orgaan. Er is van deze proeven en hunne resultaten een zoo breede afstand tot de ingewikkeldheid der werkzaamheden in de industrie, dat het ontoelaatbaar is Kraepelin's conclusie's, b.v. over de beteekenis der rustpoozen op den fabrieksarbeid van toepassing te verklaren. Waar Max Weber met een bewonderenswaardige vlijt de twee groepen onderzoekingen van psychophysischen aard en van ekonomische strekking beschrijft en aantoont als oevers die zoo wijd van elkaar gelegen zijn, dat aan overbrugging niet te denken valt, heeft toch zijn vogelvlucht over beide heen een bijzondere beteekenis. Allereerst in negatieven zin, omdat Kraepelin's proeven duidelijk in 't licht stellen dat over de meer of mindere inspanning van het zoogenaamd ‘lichte’ werk niet oppervlakkig geoordeeld mag worden. Maar verder

is het probleem van de inspanning van den handgrepen-arbeid door Weber scherp gesteld, en is duidelijk geworden hoe op het voetspoor der experimenteele psychologie een analyse ervan beproefd kan worden. Dat heeft Max Weber met een voorbeeld aangetoond. Van een middelmatige weverij kreeg hij de beschikking over de productie en looncijfers van alle arbeiders. De verschillen daartusschen schijnen aanvankelijk onverklaarbaar, en een resultaat van allerlei toevallige omstandigheden. Door scherpzinnige rangschikking en berekening slaagde Max Weber er echter in aan te toonen, dat de toevalligheid van den meer of minderen ijver der arbeiders, van zeer geringe beteekenis was, vergeleken bij verschillende invloeden, die de hoogte van hun productie en van hun loon beheerschten. Duidelijk zet hij uiteen hoe groot het aandeel van het machinaal bewogen getouw, en hoe groot de bijdrage van de inspanning der wevers is in de bereikte productie. Hij houdt rekening met weersinvloeden, vochtigheid, aard der vervaardigde stoffen, het in korteren of langeren tijd afwisselen van een soort werk met een andere, om ten slotte over te houden de persoonlijke factor die merkwaardig ‘klopte’ met wat over de personen der arbeiders geinformeerd werd.

En hierin komt nu de meer of mindere individueele vermoeienis aan 't licht; tevens de wisseling die deze door verschillende omstandigheden ondergaat. Max Weber geeft aan zijn scherpzinnig en tijdroovend werk geen hoogere beteekenis dan van een voorbeeld. Maar hij heeft stellig een weg aangewezen, die zoo al geen groote vooruitzichten dan toch een mogelijkheid opent om de oppervlakkige oordeelen over het fabriekswerk te vervangen door een scherp inzicht in wat het vergt van den arbeider. Nog tal van andere dergelijke onderzoekingen zouden noodig zijn om te zien, of er door deze soort gegevens een maatstaf ware te maken, zoowel voor het meer of minder vermoeiende, alsook voor de grens in arbeidstijd en productie-snelheid (arbeidsintensiteit) die bij eenige soort van werkzaamheden niet overschreden dient te worden. Waar Max Weber met een korte kostenberekening duidelijk bewijst dat een onmiddellijke proef, als in Kraepelin's laboratorium, zelfs voor een kleinere fabriek te kostbaar is, heeft zijne bewerking van

de gemakkelijk te verkrijgen loon- en productiecijfers aangewezen, hoe voor de toekomst studiemateriaal te verzamelen is. Naast de bekende proeven van Abbe en Fromont over den invloed van arbeidstijd en productiviteit, die uiteraard slechts genomen konden worden in de enkele bedrijven, wier leiders bereid waren tot verkorting van arbeidsduur, en welker arbeiders bekwaam en genegen waren tot intenser inspanning, is een nieuwe mogelijkheid geopend om nategaan wat de persoonlijkheid van den arbeider voor de vruchtbaarheid van allerlei soorten fabriekswerk beteekent.

* * *

Dat het ‘Verein für Sozialpolitik’ zijn kracht zoekt meer in wetenschappelijke onderzoekingen en publicatie's dan in politiek optreden, is in de gegeven Duitsche omstandigheden een verdienste. Want aan propaganda voor sociale wetten ontbreekt het daar niet. En de verspreiding van gegevens over de practijk ervan wordt door het weekblad Soziale Praxis op de beste wijze verricht. De geleerden die het ‘Verein’ leiding geven, kunnen aan de sociale beweging geen betere dienst bewijzen dan juist de kritiekste kwestie's aan te vatten. Hun Duitsche degelijkheid is de beste waarborg voor objectiviteit, en hun Duitsche werkkracht voor het bijeenbrengen van een overrijke massa gegevens. Daarom was het een uitstekend besluit van het Verein nategaan, welke eischen de grootindustrie aan de intellectueele en psychische eigenschappen van hare arbeiders stelde. Daarbij zou vooral te letten zijn op de veranderingen, die de persoonlijkheid van den arbeider onderging door het eigenaardige van de moderne fabrieksorganisatie. Nadat Karl Bücher aan de voorbereiding had deelgenomen, hebben Herkner, Schmoller en Alfred Weber de leiding gekregen. Zij stelden een arbeidsplan vast, terwijl Max Weber in een niet gepubliceerd rapport aanwijzingen gaf hoe het onderzoek zou zijn uittevoeren. In 1907 was het besluit genomen en in 1910 zijn 6 verslagen verschenen in twee banden. De eerste omvat een uitvoerig onderzoek van Marie Bernays over de spinnerij en weverij in M. Gladbach, terwijl in het tweede de ingenieur Bienkowski en de

ekonomisten Hinke, Heisz, Deutsch en Dora Landré hunne bevindingen melden over een kabelfabriek, over het boekdrukkersbedrijf vooral met betrekking tot de zetmachines, over de Berlijnsche instrumenten-fabrikage, de Weensche electrische fabrieken van Siemens Schuckert en de Berlijnsche machinefabrikage.

Het behoeft wel geen betoog, dat Max Weber's voorbeeld zijn invloed deed gelden. Vooral betreft dit de eerste studie van Dr. phil. Marie Bernays. Zij deed zich als arbeidster aannemen op een fabriek, zonder dat de directie met haar positie en haar taak bekend was, en was op die wijze instaat door persoonlijke ervaring en omgang zoo ver mogelijk doortedringen in het leven der arbeidersbevolking, die zij ging bestudeeren. Later maakte zij zich bekend en ondervond van de directie en van de arbeiders een volledige medewerking om haar taak te voltooien. Eenerzijds de boeken der fabriek, anderzijds de personen der arbeiders zelve, stelden haar in staat nauwkeurige cijfers te verkrijgen en die aan de werkelijkheid te toetsen.

Het resultaat van zooveel toewijding is weliswaar geen ontdekking van onbekende waarheden, en de schrijfster zelve gevoelt herhaaldelijk, hoezeer vele van hare gegevens ten nauwste samenhangen met het zeer beperkte gebied van hare werkzaamheden, en dat eerst eene vergelijking met andere industriestreken de waarde ervan zal aangeven, maar toch is gebleken dat een studie als de hare mogelijk is en inzicht kan verschaffen.

Welk inzicht echter? Dat een arbeidersbevolking samengesteld uit beide seksen en van allerlei leeftijden, samengekomen uit velerlei streken, en uit allerlei beroepen, in de fabriek enkel streeft naar loon. Daarop zijn alle krachten gespannen, en daarop is aller aandacht gevestigd. Al naar de physieke en psychische toestand, naar de verschillende soorten van het opgedragen werk en naar de behoeften in winter en zomer en bij plaatselijke feesten, wordt getracht meer te werken om meer te verdienen. Het werk zelf echter heeft geen enkele bekoring meer, en neemt niet de minste plaats in in het leven der arbeiders en arbeidsters. Wat dat leven zal zijn, wordt bepaald door de omgeving buiten de

fabriek, en door het feit hoeveel van dat leven er in en hoeveel er buiten ligt. Ten slotte door de macht van het loon, of dat namenlijk in staat stelt buiten de fabriek eenige kleur te geven aan het bestaan. Voor Gladbach is de schets van dat alles, die Marie Bernays geeft, niet opwekkend. Het katholicisme geeft de lichtzijde met de glans die van de kerkdienst uitgaat in de arbeidersziel. De zedelijke verwording van de jongeren, en vooral de diep-droevige ellende van de gehuwde arbeidsters laten de donkerste zijde zien. En daartusschen ligt het genot, dat uitsluitend bestaat uit rust en uit het ontslagen zijn van den arbeidsdwang. Vooral dit laatste doet in zijn leegheid het ergste gevoelen, wat het werk moet zijn, waarvan de schrijfster in zoo talrijke cijfers doet zien hoe het een voortdurende worsteling is tegen de vermoeienis om slechts een bepaalde hoeveelheid van afgeleverd werk te kunnen bereiken. Die voorstelling in alle cijfersdetails te volgen, en in die nog veelzijdig geschakeerde arbeidersbevolking, kan niet anders leeren, dan de drang der industrie om het arbeidsvermogen zoo hoog mogelijk op te voeren, en de voor elke groep weer andere wijze, waarop de arbeiders daaraan werkelijk gevolg geven.

Is het in andere industriën, die onderzocht werden beter gesteld? En is daar in het werk en in de eischen van de fabriek een richting waar te nemen, die naar ‘vermenigvuldiging van de menschen op het hoogste peil’ zich beweegt?

(Wordt vervolgd).

De volkswil
Door
M.S. Roetman.

Een krans bloedroode vanen zoomt een veld,
gedoopt in zongoud, naast dik blauw geboomt':
in twee uur groeide groot er het geweld
van menschen, dat het donker overstroomt.

Boven het wijde vlak waait dun geluid
van stemmen, die uit spreekgestoelten slaan
in tienduizenden ooren; juichend uit
barst antwoord van de harten, die verstaan.

Men tilt banieren boven lachend oog,
vurige vlekjes in den schoot van groen,
en schaart in reuzenrij zich, of men toog
naar feest onder den gouden zonnezoen.

Langs breede straten en voorname gracht,
wijl aan weerszij muur van proleten staat,
voert men den Volkswil, die is als in nacht
de gloor van ongekenden dageraad.

Politieke Feiten en Richtingen

Inleiding.

De schrijver, die zich voorneemt de Nederlandsche politiek geregeld in een maandschrift te bespreken, is vooraf aan zijn lezers eenige rekenschap verschuldigd. Over politiek schrijven is gewoonlijk meedoen aan de politiek. Het gedrukte oordeel weegt zwaarder dan het gesproken woord, en het verspreidt zich verder. Een persdebat is tegenwoordig als het voorbereidend artillerie-gevecht dat zooal niet den uitslag, dan toch het verloop van den veldslag beheerscht. Daarvoor is echter het dagblad en dan nog in twee of meer editie's onontbeerlijk. Zelfs het weekblad en hoeveel meer nog het maandschrift is voor den politicus wat een achterlader tegenover mitrailleuses zou zijn. Het is dus geheel buitengesloten dat de schrijver zich in het onmiddellijke politieke gevecht kan wagen.

Wanneer hij zich dan beperken moet tot het geven van een overzicht, dus van een kroniek, ligt de vraag voor de hand wat daarmede beoogd wordt. Leiders van politieke partijen gebruiken dergelijke overzichten om de achterban te kunnen bereiken. Er zijn tal van personen, en daaronder verscheidene, wien het niet aan belangstelling voor de openbare zaak ontbreekt, die zich niet dagelijks van den loop der politieke discussie's op de hoogte houden, of de beteekenis ervan doorgronden. Om hen te interesseeren bij het partijleven is het noodig in een kort, maar overzichtelijk verslag te doen zien, wat er in de politiek gaande is, en hoe de verschillende richtingen zich daar tegenover verhouden.

Juist door het korte, samenvattende van een dergelijk

maandoverzicht leent het zich bijzonder zoowel tot het geven van rekenschap, alsook tot het doortrekken der lijnen voor de toekomst.

Het ontbreken van dergelijke overzichten, die uiteraard hoofdzaken en beginselen op den voorgrond brengen en weer losmaken uit de opportuniteitsverwarring in details, is een aanwijzing voor politiek verval.

Elke partij toch is tweeërlei. Allereerst beginsel en daarna organisatie. Die twee staan gewoonlijk in een soort wisselwerking. Het beginsel is frisch en sterk wanneer het nieuw is, en zich aanhangers gaat veroveren. Na die verovering komt dan het organiseeren van den aanhang tot een politieke macht van kiezers, kiesvereenigingen, bonden, afgevaardigden, partijclubs enz. Die georganiseerde macht gaat dikwijls een leven op zichzelf voeren, dat het bijna onbemerkte wijzigen of veranderen van beginsel kan meebrengen.

Het sterkste en ook het meest afschrikwekkende voorbeeld daarvan geven de Amerikaansche politieke partijen. Heeft het beginsel nog overwicht, dan moet daarvan zoo veel en zoo helder mogelijk getuigd worden. Doch het doel is aanhang en macht te vergrooten. Is het eenmaal zoover gekomen, dat de macht een politieke verantwoordelijkheid draagt, en de verwerkelijking van het beginsel door de omstandigheden vertraagd en beperkt blijkt, dan begint het verval. Veel energie wordt dan besteed om de partij in stand te houden, en door andere middelen dan het deels onuitvoerbare beginsel. Daarvan valt niet te getuigen. De activiteit uit zich in daden die zooal niet verborgen, dan toch stilzwijgend uitgevoerd worden.

Om die reden is het ontbreken der periodieke politieke overzichten door de partijleiders, een bewijs van verval, dat voor ons land kenmerkend is. Dat wordt weer aanleiding tot een ongemotiveerd afgeven op politiek, en het laag neer zien op de behandeling der grootste volksbelangen.

De politiek is nog iets anders dan een wedstrijd in handigheid en debat om tot invloed en macht te geraken. Ook bij de ergste verwording van het partijwezen, moeten voortdurend beginselen en belangen met elkaar in botsing komen, en het ergste wat daarbij kan gebeuren is het vermoffelen der beginselen en het verbergen van de belangen achter leugenach-

tige schijn. Dat laatste wordt wel eens politiek genoemd, maar is eigenlijk slechts de vorm ervan, terwijl de inhoud leeg is.

Politieke feiten noemen wij het op den voorgrond komen van een beginsel dat zich in den staat tracht te verwerkelijken of van een belang, dat een groep of een klasse van burgers door de regeering behartigd wenscht te zien. Uiteraard zijn die feiten belangrijk. En het is een gebrek aan publieke belangstelling indien men niet tracht de beteekenis ervan te leeren kennen.

Wanneer dat wel geschiedt, moeten zich in het volksleven richtingen afteekenen, die aangeven hoe bepaalde groepen of klassen hunne houding bepalen.

Waar wij een geregelde bespreking van het politieke leven zullen trachten te geven, zijn het juist die feiten en richtingen welke ons zullen bezig houden, en van daar de naam dezer rubriek, die dus uitsluit dat wij verslag zouden doen van alle kwestie's die alleen op partijoverwegingen berusten. Politieke partijen moeten echter toch, en vanzelfsprekend, besproken worden, want binnen die partijen komen in elk geval de richtingen tot uiting. Noch als partij-orgaan, noch als partij-overzicht zal de rubriek echter kunnen gelden. Slechts als een poging om bij het verwarde en ongezonde partijwezen waaraan onze tegenwoordige politiek lijdt, de wezenlijke en onmiddellijke krachten op te zoeken en aan te geven.

Daarom is er geen sprake van onpartijdigheid of neutraliteit. Want tegenover het conservatisme, het vasthouden aan vroegere en verouderde vormen van het volksleven, staan steeds de nieuwe politieke feiten, en de drang tot nieuwe richtingen. En tegenover een overwegende invloed van partijorganisatie en partijbelang, komen de bewegingen uit het volksleven, die tot vernieuwingen van beginsel en organiseering noodzaken.

De vrij zinnig demokratische partij in verval.

Voor ruim dertig jaren heeft zich uit de liberale partij een jonge garde gevormd, die bij uitstek sociaal gezind was, en

zich zonder tegenspraak als katheder-socialisten liet aanduiden. Vragen des Tijds en het Sociaal Weekblad waren de organen die duidelijk lieten zien hoe een nieuw beginsel, n.l. de behartiging van het arbeidersbelang naar voren werd gebracht. Waar de weinige socialisten niet rijp waren voor een practische politiek, rustte op hen vooral de plicht een degelijke sociale wetgeving tot stand te brengen. En dat waren zij ook van plan. Daartoe wisten zij in steeds toenemende mate invloed te verkrijgen in de liberale partij, maar werden toch aldoor geremd. Voor het breken van dien weerstand was het eenige middel uitbreiding van kiesrecht. Dat bracht nieuwe kiezers, die geacht moesten worden hunne beginselen te ondersteunen. Maar zij hielden vast aan het grootere partijverband, om daardoor een directe invloed op de regeering te kunnen uitoefenen. Die toestand kon niet voortduren. Zoolang de strekking van een ernstige sociale politiek nog niet tot alle volkskringen was doorgedrongen en meer ethisch dan practisch getint was, kon er samenwerking blijven. Maar zoodra de werkelijkheid van een zuivere demokratie en zoodra daarmede de eischen, die door 't arbeidersbelang gesteld moesten worden een scherpe formuleering gingen krijgen, zouden de heel- en half-conservatieve elementen angstig en schroomvallig worden. Pogingen tot nieuwe partij-vorming waren daarvan het gevolg. Eerst in de radikale, later in de vrijzinnig-demokratische partij werd zuiver belichaamd, wat de oorspronkelijke kathedersocialisten gewild hadden. Nu werd het mogelijk tegenover de kiesrechtkwestie verder te gaan dan een compromis. Nu kon voor goede sociale wetten een beter belastingstelsel gevraagd worden. En ten slotte werd het mogelijk voor de defensie en het koloniaal beleid radikaal te zeggen waar het op stond. Alle banden met de geheel conservatieve liberalen van den ouden stempel en met de halfslachtige, op partijmacht steeds beluste en daarom voor radikale middelen vreesachtige liberale voorstanders van een unie, werden afgesneden. Reeds onmiddellijk ontstond er voor de nieuwe partij een gevaarlijke toestand, en wel doordat de scheiding met de Unie-liberalen zich niet zuiver voltrok. Daarbij speelden persoonlijke kwestie's een groote rol. Bij de Unie-liberalen bleven verscheiden toongevende personen, aanhangers van de

sociale beginselen, uit de practische overweging dat zij verbonden wilden blijven, ook al kregen zij dan slechts het bekende betere halve ei. En omgekeerd kwamen bij de vrijzinnig-demokraten personen, die volstrekt niet op arbeiderskiezers wilden steunen - ondanks vooruitstrevende denkbeelden.

Daardoor werd de Liberale Unie een omstandigheids-concurrent, d.w.z. een mededinger in de vooruitstrevende politiek, wanneer daarvoor de omstandigheden gunstig waren. En dit wel op beide wegen die de nieuwe partij had in te slaan, n.l. haar direkte werkzaamheid in sociale wetgeving en de propaganda van hare beginselen.

Bovendien was een zeer wezenlijke en hardnekkige concurrent opgetreden, in de sociaal-demokratische arbeiderspartij.

Tusschen die twee concurrenten had de vrijzinnig demokratische partij haar weg te gaan. Zij zou de beste gelegenheid tot ontwikkeling gehad hebben indien de Unie-liberalen naar 't conservatisme hadden geneigd, en de sociaaldemokraten naar een revolutionaire houding. Geen van beide is het geval geweest. Het organiseeren van een conservatief liberalisme hield de Unie-liberalen geneigd naar de volksnooden te luisteren om de leniging ervan te kunnen voorstaan, waar dat succes zou beloven. En de sociaal-demokratie bleek al bijna onmiddellijk bij haar intreden in de regeeringsorganen bereid tot practisch werk.

Erkend dient daarom te worden dat de vrijzinnige demokratie het niet gemakkelijk had, en dat het mislukken om een zelfstandige richting scherp aantegeven begrijpelijk is. Maar daartoe heeft ook de practische werkzaamheid der vrijzinnigdemokraten sterk bijgedragen. De studie der sociale wetgeving, die de Duitsche vrijzinnigen zoo sterk maakte, en die in Mr. A. Kerkdijk zoo'n uitmuntend vertegenwoordiger had gehad, is bijna geheel verwaarloosd. Vandaar ook dat van hen geen practische voorstellen zijn uitgegaan, en hun sociaal beginsel geen enkel spoor wist achter te laten. Erger nog, het ontwerp arbeidscontract van een hunner best gezinde en knapste voorgangers vond werkgevers en arbeiders beide tegen zich. Het bleef verder bij het ‘getuigen’. Ook twee der besten hunner konden in 't ministerie De Meester geen versterking

geven aan het aanzien der partij, evenmin als een later Amsterdamsch wethouder dat vermocht.

Verder nam een hunner eerste en meest geziene voormannen, Dr. Bos, bij het zoo belangrijke onderwijsvraagstuk een geheel geïsoleerde stelling in.

Het kiesrecht vermochten zij geen stap verder te brengen, niet alleen niet onmiddellijk, toen zij invloed op de regeering hadden, maar ook niet door de propaganda onder het volk. Hun voorstel tot herziening der grondwet was reeds van te voren afgetroefd door de sociaal-demokraten, die niet ten onrechte de spot dreven met hun verdeeldheid die bijna bij elke en dikwijls zeer gewichtige stemming aan 't licht kwam. Tot een hoon voor het politiek inzicht werd die verdeelde stemming toen het ministerie dat hen de best bereikbare kans gaf, in gevaar verkeerde.

Doch ook op den anderen weg, waarlangs een politieke partij tot kracht en beteekenis kan komen, den weg der propaganda van de beginselen onder de groep kiezers, die door hunne ekonomische positie bij hen behooren, heeft de vrijzinnige demokratie gefaald. Zij heeft niet geweten waar heen te gaan, naar de arbeiders, de middenstand, de intellectueelen, of de beter gestelde burgerij. Zij probeerde het overal. Bij de arbeiders waren echter de socialisten hen voor. De middenstand gaf de de beste kans in de streken, waar de kerk geen invloed had, maar dan vooral onder den invloed der intellectueelen. Juist daardoor is voor de vrijzinnig-demokraten de persoonlijkheid hunner politici van een overwegenden invloed. Dit is echter voor een partij een zwakke ondergrond. En daarom ook krijgt de val van den aangewezen leider der partij, Mr. Treub, voor den Haagschen gemeenteraad, zoo'n bijzondere beteekenis. Zijn val is toch hieraan te danken, dat hij het contact met de onderwijzers vrij ruw verbroken had. Bovendien kan echter de middenstand geen basis zijn voor een partij die scherp en krachtig hare beginselen van demokratie en sociale politiek voorstaat.

Dat de propaganda der vrijzinnig-demokraten onder de bevolking geen steun aan de partijbeweging heeft gebracht, blijkt het best uit het ophouden van het dagblad Land en Volk, waarmede het orgaan verdween.

Trouwens die propaganda moet sterk geleden hebben door

de starre houding van de leiders tegenover het ouderdomspensioen, dat zelfs door de Liberale Unie was aanvaard. Daaruit bleek zoowel achterlijkheid in de kennis der sociale verzekering, maar wat nog erger is, een totaal gebrek aan contact met het volk. Want was dit er geweest, dan had een demokratische partij niet kunnen ingaan tegen een zoo diep gevoelde wensch van uitgebreide kringen der bevolking.

De mislukking om de beginselen der jong-liberalen van de jaren 1870-1880 te verwerkelijken in een zelfstandige en krachtige politieke houding, moest vanzelfsprekend de vrijzinnige-demokratie doen slingeren tusschen haar twee concurrenten de liberale unie en de sociaal-demokratie.

Dan eens bij de eerste, dan weer bij de laatste zich aansluitende, ging alle werkelijke respect verloren. Waar nu de sociaal-demokratie zoo gegroeid is, dat zij de vrijzinnigdemokratie over 't hoofd is gegaan, kan de toekomst moeilijk anders brengen dan een leunen naar de liberale uniekant. Daarom is de raad van ‘de Vaderlander’, aan de vrijzinnigdemokraten, om zich weer in de liberale unie optelossen, een nuchtere maar goede raad. De vooruitstrevendheid dier liberalen te helpen bevorderen is de beste taak die zij zich kunnen stellen.

Het tienuren-wetsontwerp Schaper.

De sociale wetgeving niet alleen in theorie, maar met daden en voorbeelden voortestaan, is in de meeste Staten de taak der vooruitstrevenden van de burgerlijke partijen. De sociaaldemokraten, die door verovering van de regeeringsmacht een geheele revolutie van het kapitalistisch stelsel bedoelen te verwezenlijken, kunnen de eischen der arbeiders niet zoo laag stellen, als binnen het kapitalisme practisch uitvoerbaar is. Zij loopen dan toch gevaar de socialistische gedachte te ver naar achteren te brengen. Hun taktiek is meestal de burgerlijke arbeidersbescherming te aanvaarden ‘op afrekening’. Wat kan de reden zijn dat hiervan thans is afgeweken door de indiening van een wetsontwerp, dat, naar den samensteller, stellig op den duur het wetsontwerp Schaper genoemd zal worden. Want ondanks het doodzwijgen van dit ontwerp door de burgerlijke partijen, of wel het bevorderen der veronder-

stelling dat het een geheel en al onpractische en overdreven eischen bevattende voordracht is, dient geconstateerd dat het een ernstig en degelijk stuk werk is; hier en daar wel radikaal, maar overigens geheel passend in het kader der arbeidersbescherming. Er blijkt duidelijk uit dat de practische doorvoering in alle deelen overwogen is en mogelijk geacht wordt, zoodat er geen sprake van kan zijn het ontwerp te beschouwen als artikelsgewijze geredigeerde leuzen. Integendeel kan met gerustheid gezegd worden, dat behoudens eenige details in dit voorstel zijn aangegeven alle wenschen der Nederlandsche arbeiders, die zij zelve onmiddellijk doorvoerbaar achten. En ware het niet, dat naast den tienurigen arbeidsdag de geleipelijke overgang naar den achturendag is opgenomen, zoo zou men er als een historisch stuk de namen Kerdijk, Veegens, Treub, eerder onder verwacht hebben dan thans die van Troelstra, Helsdingen of Vliegen.

Zoowel wat den inhoud als wat den vorm betreft.

Hoe is dit belangrijke feit te verklaren? Wanneer de geschiedenis ervan wordt nagegaan, heldert zich deze kwestie spoedig op. Want dan blijkt dat de sociaal-demokraten het tot stand komen der door hen voorgestelde bepalingen reeds jaren lang gewenscht hebben. Zij hoopten echter dat andere partijen die zouden voorstellen, zoowel omdat er dan meer kans voor verwezenlijking was, alsook omdat het inderdaad de taak der vooruitstrevende partijen en niet de hunne moest zijn. Zoowel van vrijzinnige als van kerkelijke zijde was toch reeds lang betoogd en beloofd dat de arbeidersbescherming aanzienlijk uitgebreid zou worden. Een ethisch maximum zou later de 10 urendag genoemd worden en 't beschermen van vrouw en kind tegen den fabrieksinvloed was al in 1904 genoemd ‘het behoud van 't arbeidsvermogen in den boezem der natie’.

Maar de burgerlijke partijen brachten geen wet, die den arbeiders gaf, wat voor hen zoo'n diepgevoelde wensch en zoo'n eenvoudige noodzakelijkheid was. Jaar op jaar, en verkiezing op verkiezing, ging zonder vrucht voorbij.

De sociaal-demokraten porden met betoogen en met verwijten. Zij lieten hun zweep knallen, en hoonden de onmacht. Het succes daarvan bleef echter uit.

Toen langzamerhand een gezonde vakactie in ons land zich

begon te ontwikkelen, een vakactie, die ook van de regeering iets te vragen en te verwachten had, werd de eisch dringender. Niet alleen omdat de vakvereenigingen niet in staat waren zelfstandig een belangrijke arbeidsduurverkorting te verkrijgen, maar vooral ook omdat iets meer vrije tijd en iets meer ontwikkeling voor die nieuwere arbeidersbeweging strikt noodzakelijk zijn.

Die zoo lang gewenschte organisatie der vakarbeiders, die hen zou leiden, ontwikkelen en opvoeren tot een hooger peil, en die daardoor het arbeidersbelang op rechtmatige en degelijke wijze tegenover de industrie zou vertegenwoordigen, die organisatie was in een gezonde kern aanwezig, nadat vroegere jaren slechts karikaturen ervan te zien hadden gegeven. Het tot bloei brengen daarvan is inderdaad een groot belang voor de arbeiders in de eerste plaats, maar ook voor 't geheele volk. De ongeregelde, ontevreden, onontwikkelde, ruwe en daardoor ook weer tot onzedelijkheid, drankmisbruik en misdaad geneigde massa's beneden de door den staat als burgers erkenden, moesten omgezet worden ook in burgers, die deel hadden en konden hebben aan de geheele gemeenschap.

De sociaal-democraten moeten èn van wege dat algemeene belang, èn voor den aanhang die hunne beginselen bij een arbeidersbevolking op hooger peil vinden zal, de vakbeweging zoo veel mogelijk bevorderen. En meer dan dat, zij moeten uit den aard hunner denkbeelden er naar streven een politieke arbeiderspartij te zijn, die dus als eerste plicht heeft de wenschen der vakbeweging in het parlement te vertegenwoordigen. Vandaar dat zij er niet bij konden berusten, dat de beloften der arbeidersbescherming beloften bleven. De tienurenbeweging, die door de geheele vakbeweging heenging, ook door de katholieke en zelfs door de protestantsch-kristelijke, kreeg uiting in de motie-Schaper. De geschiedenis, de lijdensgeschiedenis mag wel gezegd worden, van deze motie is bekend. De behandeling werd aldoor uitgesteld, en nog eens uitgesteld, tot het eindelijk niet langer ging. En toen bleek de tienurendag zoo'n weerklank te vinden in de kamer, dat ondanks de weerstand van den arbeidersgezinden minister Talma toch een groote meerderheid zich ervoor verklaarde. De sociaal-demokraten hadden in de motie die de naam van

Schaper verwisseld zag voor die van Mr. Aalberse eene overwinning behaald. De meerderheid, die haar aannam had nu toch de verplichting te zorgen, dat de arbeidersbescherming zich uitbreidde in de richting, die was aangewezen. Doch hiervan kwam niets, en twee jaar gingen voorbij, die slechts de kansen deden dalen. Van de andere partij was niet de consekwentie te verwachten, die het kamervotum moest medebrengen. De rechtsche partijen werden belemmerd door hun eigen politiek, en de unie-liberalen en vrijzinnig-demokraten bleven in gebreke. Waarom? Hoopten zij op een herstel in de regeeringszetels? Of lieten zij gaarne de verantwoordelijkheid voor de teleurstelling over aan hunne politieke tegenstanders? Hoe het ook zij, geen voorstel hunnerzijds kwam in bewerking.

Toen namen de sociaal-demokraten de ondankbare taak op zich. Ondankbaar was die taak. Want voor een Kamerlid is het maken van een goed wetsvoorstel een moeilijk werk, en dat te ondernemen met zeer weinig kans op succes, eischt een bijzondere toewijding. Omgekeerd was ook de verantwoordelijkheid groot, wanneer de Kamer ernst met ernst beantwoordde. Zoowel tegenover het bedrijfsleven, dat aan een krasse hervorming zou worden onderworpen, als ook tegenover de arbeiders en de eigen socialistische beginselen, wanneer niet ver genoeg gegaan werd. Het wetsontwerp is daarom toch een belangrijk feit, èn doordat het op zich zelf scherp en degelijk formuleert de ontwikkeling die de arbeidersbescherming per sé moet gaan beginnen, èn omdat het de ernst toont der sociaal-demokraten een volstrekte en practisch werkende arbeiderspartij te willen zijn.

De roode Dinsdag.

De voorgeschiedenis van het ontwerp Schaper is het beste bewijs voor de urgentie van het algemeen kiesrecht. Dat moet de kracht zijn, die gang brengt in den hervormingsarbeid. Hoe is het reeds dertig jaar geleden door de scherpstziende politici begrepen. En toch, wat is de besliste weerstand, maar vooral de weerstand der angstige en schroomvallige, zich maar niet haastende voorstanders sterk geweest. Evenals voor de sociale wetgeving is het voor de kiesrechtbeweging

uitsluitend de sociaal-demokratie geworden, die recht op dat doel aanstuurde. In het Kabinet-De Meester hebben de vrijzinnigen hun onmacht getoond om te durven doorzetten. Dat het der sociaal-demokratie ernst was, heeft zij thans bewezen door een daad, die niet ongevaarlijk te noemen was. De opzet van het petitionnement en van den rooden Dinsdag hadden toch twee gevaren aan weerszijden. Aan de eene kant de mislukking, het ontbreken van voldoende toewijding bij de arbeiders om wier belang het ging; aan de andere zijde het gevaar dat de roode Dinsdag tot botsingen en onlusten aanleiding zou geven, die noodzakelijk door een reactie gevolgd moesten worden.

Doch midden tusschen die twee gevaren is de drie kilometer lange stoet van kalme betoogers doorgegaan. En het doel is aanvankelijk volkomen bereikt. De beweging voor 't algemeen kiesrecht is geheel ernstig gebleven, en daarnaast heeft de lange rij van vaandels aangetoond, dat het een krachtige, gezonde, maar door zelfbeheersching gekenmerkte vakbeweging is, die achter de sociaal-demokratie aan marcheert. Ondanks de revolutionnaire en onrustige geest, die in dezen tijd van dreigende duurte en van een koppig, aan de arbeiders hatelijk vijandig conservatisme, in de lucht schijnt te hangen, bleek de betooging in zich zelf bewust van hare beteekenis. Het feit, dat zij er was, werd voldoende geacht. Geen uiterlijkheden van groote gebaren waren noodig. En onbekommerd om de kans op succes ging zij haar weg, overtuigd van eigen kracht en groei.

De sociaal-demokraten in de Tweede Kamer.

In scherp contrast met de politieke positie, die de sociaaldemokratie zich op 't gebied van de sociale wetgeving en het kiesrecht heeft veroverd, is de ontvangst, die de meerderheid der Tweede Kamer onmiddellijk na de opening haar bereidde. Haar ernst en haar kracht werden geen aanleiding om haar als een richting in 't volksleven te erkennen. Integendeel werd getracht haar de positie, die zij reeds zooveel jaren in de Kamer inneemt, te ontnemen. Zij mocht niet van haar werk getuigen, en toonen wie zij was en wat zij is ge-

worden. Alles moest genegeerd worden en ‘en bagatelle’ behandeld. De Kamer zou doorgaan alsof er niets was gebeurd.

Hoe gevaarlijk dat is, niet alleen voor de verhoudingen in ons parlement, maar vooral voor de geest in het volk, dat een zware winter tegemoet gaat, moest elk duidelijk zijn, maar de Kamermeerderheid scheen het niet te zien. Wat zal het worden?

G. BURGER.

Boeken, Menschen en Stroomingen

Prof. G. Heymans: *Psychologie der Vrouwen*

Wetenschappelijk noemt men niet de ware kennis, maar de afgeleide.

Wanneer ik een bloem zoo goed ken dat ik haar kan schilderen, een mensch zoo dat ik hem in al zijn doen en laten kan nabootsen, wanneer mijn vaderstad mij zoo vertrouwd is, dat ik haar grachten en pleinen, de hoeken van haar straten en honderden van haar huizen, met gesloten oogen duidelijk voor mij zie en u in den stikdonkeren nacht van het eene eind naar het andere brengen kan zonder me zelfs te vergissen in het huisnummer dat ge mij hebt opgegeven, - dan is mijn kennis van die stad, en zoo ook die van mensch en bloem, niet wetenschappelijk.

Maar wanneer iemand uit sommige overschotten van mijn bloem opmaakt tot welke soort zij hoort; wanneer hij, mijn mensch in het voorbijgaan ziende, vaststelt dat hij eer flegmatisch dan sanguinisch is; of wanneer hij, uit de daaromtrent bestaande statistieken de toeneming gedurende een zeker tijdperk, van het huizental in mijn stad vergelijkt met dusdanige toeneming in andere hoofdsteden, - dan heeft hij kennis verzameld, die wetenschappelijk heet.

Wetenschappelijke kennis is afgeleide kennis. Afgeleid van de ware. Maar het blijkt al uit de opgenoemde voorbeelden dat tot dit afleiden véél ware kennis niet noodig is.

* * *

bp;

Als prof. Heymans voor zijn boek over de psychologie der vrouwen het materiaal verzamelt, doet hij niet wat gij of ik

verwachten zou. Hij gaat niet in scholen en kerken, in gezin en fabriek, in salon en achterbuurt, op boot en in trein, in kroegen en bordeelen, teneinde duizenden vrouwen zelf te zien en uit de waarneming onder zoovele omstandigheden zich een beeld te vormen van hun wezen; hij maakt zich niet vertrouwd met hen, ontlokt hun niet de geheimen die zij als het innigste van hun vrouwelijkheid in hun hart hebben weggeborgen: hij doet niets van dat alles. Maar hij schrijft aan duizend nederlandsche geneesheeren een briefje of *zij* hem betreffende het karakter van een *hun* bekende vrouw willen inlichten.

De heer Heymans deelt openhartig mee dat er lieden zijn (vermoedelijk leeken?) die aan het doeltreffende van deze methode twijfelen. Die lieden voeren aan dat 'de zaakkundigheid der berichtgevers onvoldoende of twijfelachtig (is), en daarom ook aan de uitkomsten, die op grond van hun opgaven verkregen kunnen worden, maar een zeer problematische waarde (is) toe te kennen.' Prof. Heymans uit zich zelfs nog openhartiger. Hij zegt: 'Tegen de onderstelling, waarop dit bezwaar steunt, valt niet veel in te brengen: de oordeelen van hen, die aanleiding vinden, een in ruimen kring rondgezonden vragenlijst te beantwoorden, zullen zeker in zeer verschillende en niet te controleeren mate door gebrekkige kennis, vooroordeel, overhaasting, sympathieën en antipathieën ongunstig beinvloed zijn en van ieder antwoord, dat een bepaalde eigenschap aan een bepaald persoon al of niet toekent, moet daarom de juistheid als beslist twijfelachtig beschouwd worden.'

Het bezwaar wordt dus toegegeven? Neen, integendeel. 'Maar' - zoo vervolgt de heer Heymans - 'de voor de hand liggende gevolgtrekking, dat dan ook al deze opgaven tezamen niet op beslissende bewijskracht aanspraak kunnen maken, zou toch verkeerd zijn. Want naast die talrijke oorzaken, die elk in elk afzonderlijk geval een onjuiste beslissing in de hand werken, is toch overal een oorzaak aanwezig die tot de juiste beslissing dringt: namelijk de objectief gegeven werkelijkheid.'

Om een voorbeeld te noemen: aangenomen dat, gemiddeld, de vrouwen nieuwsgieriger dan de mannen zijn, dan mogen er berichtgevers zijn die op het al of niet voorkomen van nieuwsgierigheid bij mannen of vrouwen geen kijk hebben,

het feit dat er meer nieuwsgierige vrouwen dan mannen zijn, is duidelijk genoeg om ondanks dergelijke vergissingen aan het licht te komen.

Prof. Heymans gaat voort: 'Indien nu (zooals bij een materiaal van voldoenden omvang en onder zekere, straks te bespreken voorwaarden met zekerheid te verwachten is) de genoemde foutenbronnen over het geheel even vaak een beslissing in de eene als in de andere richting begunstigen, dan moeten in de einduitkomst die tegengestelde werkingen elkaar opheffen, en alleen de op de juiste beslissing gerichte werking der gegeven werkelijkheid overlaten.'

Dit toegepast op ons voorbeeld: indien de eene berichtgever een niet-nieuwsgierige vrouw voor nieuwsgierig, een nieuwsgierige man voor niet-nieuwsgierig houdt, dan zal er bij voldoende aantal van berichtgevers ook allicht een zijn, die in de tegenovergestelde fouten vervalt. Het resultaat is dan, dat ondanks de fouten, de gevonden verhouding tusschen nieuwsgierigen en niet-nieuwsgierigen overeenkomt met de werkelijkheid.

Ik laat deze laatste geruststelling in haar waarde, al kan ik mij voorstellen dat zij lieden van zaken minder dan geleerden zal bevredigen. Ook wil ik geen nadruk leggen op de tegenwerping dat wanneer een feit - als de meerdere nieuwsgierigheid van vrouwen - zoo duidelijk is dat het ondanks fouten aan het licht komt, het mogelijk ook wel bij enkele waarneming, dus zonder vragenlijsten, zou zijn aan het licht gekomen. Waar ik de aandacht op wil vestigen is dit: Wanneer het inderdaad 'de objectief gegeven werkelijkheid' is die tot 'de juiste beslissing' dringt, zoo zelfs dat daardoor de persoonlijke fouten van iederen bizonderen berichtgever worden opgewogen, - dan konden die berichtgevers ook nog vrij wat slechter zijn. Niet duizend geneesheeren, maar duizend veel minder kundige stervelingen konden dan volstaan: niet de soort, maar het aantal getuigenissen is dan van beteekenis.

Ik houd dit besluit voor beslist wetenschappelijk. In elk geval schijnt het me in overeenstemming met de gedachtengang van prof. Heymans. Wat hij wenscht, is niet de ware kennis, die omtrent elk ding en ieder wezen anders is, die ieder voor zichzelf bezit en die door niemand kan gekontro-

leerd worden, maar die algemeene kennis die afgeleid wordt van een groot aantal waarnemingen en waaraan zooveel mogelijk menschen deel hebben en die ieder te allen tijde kontroleeren kan.

_

De lust te vergelijken en, afleidend, sommige algemeene waarheden te benaderen, moet wel bizonder groot zijn, zal iemand hem oefenen aan een materiaal van waarnemingen, die in zichzelf zoo weinig betrouwbaar zijn. Die lust is dan ook de eigenlijk-wetenschappelijke aandrang.

De wetenschappelijke man zal zorgdragen zijn gegevens niet hooger aanteslaan dan zij verdienen; maar dan zal hij ze op honderd manieren saamstellen en uit hun groepeeringen, naar een vaste en voorzichtige methode alles afleiden wat hem geoorloofd schijnt. De man van de wereld die eerst glimlachte om zijn lichtgeloovigheid, gaat hem dan bewonderen, omdat hij ziet dat hier een verstandelijke kracht van hooge orde werkzaam is.

In het geschrift van prof. Heymans zien we zulk een kracht dubbel aan het werk, eerst tot het saamstellen van wat als zoodanig een Psychologie der Vrouwen heet, maar dan ook om in dat geschrift een proeve te leveren van wat door den schrijver speciale psychologie genoemd wordt. Zijn eerzucht gaat hooger dan alleen een studie te schrijven die naast andere dergelijke een zekere waarde heeft: hij wil een voorbeeld geven hoe in de toekomst al dergelijke studies behooren te worden ingericht en welke in het geheel van een wetenschappelijk onderzoek hun plaats zal zijn. Er is een psychologie van den algemeenen mensch - zegt hij - maar ook eene van de bizondere menschen, het zij dan dat hun bizonderheid in henzelf ligt (verschillende karakters, temperamenten etc.) of in hun toestand en omstandigheden. Het bizondere van de vrouwen ligt in hun geslacht: hun psychologie vormt dus een hoofdstuk van de speciale psychologie, tweede afdeeling.

Een opmerkzaam lezer zal hier de vraag stellen of het waar is dat prof. Heymans het geslacht onder toestand en omstandigheden rekent. Dat doet hij. Of juister: hij rekent het tot ‘de eigenschappen die op zichzelf geen psychische

beteekenis hebben, als ouderdom, nationaliteit, maatschappelijke positie en dergelijke.' Dit is weer niet wat gij en ik zouden verwacht hebben. Wie vrouwen kent ziet als de eerste trek van hun ziel hun vrouwelijkheid. Jong of oud, fransch of engelsch, rijk of arm, kunnen mannen zoowel als vrouwen zijn. Maar vrouw te zijn is een lot, dat voor ons, mannen, niet is weggelegd.

Ziedaar alweer een deel van die ware kennis, waarmee de wetenschappelijke man niets te maken heeft. Hij wenscht een 'basis van verstandhouding', waarop elk van zijn tijdgenooten - waarop het heele nageslacht - met hem zal kunnen meewerken. Waar het algemeen aangenomen is dat warm- of koud-bloedigheid iemand is aangeboren, legt hij zich bij die overtuiging neer: de temperamenten hebben voor hem onverdeeld psychische beteekenis. Maar waar de vraag of mannen een andere ziel hebben dan vrouwen nog zoo veelvuldig onderwerp van twistgeschrijf is als in onze dagen, zal hij aan de vrouwelijkheid die beteekenis niet toekennen. Hij begint met haar die te ontzeggen: hij houdt zich aan de waarneming, die nu eerst zal aanvangen, de gemeenschappelijke en kontroleerbare. De vrouwelijke ziel ontmoet hij dan misschien aan het eind van zijn onderzoek en dan zal het nog tijds genoeg zijn om haar in een andere rubriek op haar plaats te brengen.

In overeenstemming met zijn bedoeling, een voorbeeld te stellen, doet prof. Heymans aan zijn studie een hoofdstuk voorafgaan over de Methoden van Onderzoek, waarvan voor hemzelf voorloopig de enquête de voornaamste was.

'De enquête-methode' - zoo zegt hij - 'heeft boven de biographische methode in 't bijzonder dit voordeel, *dat het door haar bijeen te brengen materiaal volkomen onafhankelijk is van vooropgezette meeningen van den bewerker*, *algeheele vergelijkbaarheid der afzonderlijke karakterbeschrijvingen waarborgt*, *en zonder al te groote moeite in voldoende hoeveelheid verzameld kan worden*.'

En verder:

'Wat nu de reeds ondernomen onderzoekingen van dezen aard betreft, voor de vrouwen-psychologie leveren de meeste daarvan maar weinig op, daar de onderzoekers een geheel ander doel beoogden en alleen nu en dan terloops iets over

de verschillen tusschen de geslachten opmerken; alleen over de academische studie en over het godsdienstig leven zijn enquête-uitkomsten in 't licht gegeven, waaraan wij belangwekkende gegevens zullen kunnen ontleenen. Onder deze omstandigheden zal ik in 't volgende dikwijls aanleiding hebben mij te beroepen op de uitkomsten van twee door Wiersma en mij ingestelde, zooveel mogelijk alle zijden van het bewustzijns-leven omvattende enquêtes; ik achtte het daarom nuttig deze uitkomsten, voor zoover ze betrekking hebben op het verschil tusschen de geslachten, in het aanhangsel volledig meetedeelen, en hier over de wordingsgeschiedenis dier enquêtes iets te vermelden. De eerste had tot naaste doel gegevens te verkrijgen over de erfelijkheid der psychische eigenschappen; daartoe werden aan alle Nederlandsche artsen (ongeveer ten getale van 3000) en aan eenige anderen, ieder zes vragenlijsten toegezonden, met het verzoek die naar beste weten voor vader, moeder en kinderen eener hun goed bekende familie in te vullen. De gestelde vragen zijn in het aanhangsel woordelijk meegedeeld; de ingekomen antwoorden hebben betrekking op 458 gezinnen of 2523 personen, en wel 1310 van het mannelijk en 1209 van het vrouwelijk geslacht (van vier personen was het geslacht niet opgegeven.) De beide eerste kolommen van de in het aanhangsel opgenomen tabel bevatten de percentages, waarin de verschillende eigenschappen, omtrent welke de enquête vragen stelde, aan de vertegenwoordigers van beide geslachten werden toegekend. Hun betrouwbaarheid (van mogelijke systematische fouten afgezien) is zeer bevredigend: de waarschijnlijke fout blijft overal beneden 1. Om van die systematische fouten tenminste één, namelijk de omstandigheid, dat bijna alle berichtgevers mannen waren, onschadelijk te maken, zijn dan in de beide laatste kolommen dier tabel nog eens afzonderlijk de percentages meegedeeld, opgemaakt uit de van vrouwen afkomstige gegevens. Daar deze slechts betrekking hebben op 68 mannen en 79 vrouwen, is hun betrouwbaarheid veel geringer (waarsch. fout tot 4); zij zullen op zich zelf dus alleen bewijzend geacht kunnen worden waar ze groote verschillen toonen, maar overigens slechts kunnen dienen ter toetsing van de gezamenlijke uitkomsten. In 't vervolg zal het geheele onderzoek

kortheidshalve als *herediteits-enquête* worden aangeduid. - Een tweede dergelijk onderzoek had betrekking op de ontwikkeling van het karakter van het 12de tot het 18de jaar of iets later. Daaraan werkten mee leeraren en leeraressen aan 54 Nederlandsche gymnasia, hoogere burgerscholen en andere onderwijs-inrichtingen, die samen over 2757 mannelijke en 1103 vrouwelijke scholieren meer of minder ingevulde vragen-lijsten inzonden. Ik heb echter gemeend, voor het onderzoek over het hier behandelde onderwerp van de opgaven over vrouwelijke scholieren slechts die (701) te mogen gebruiken, welke afkomstig zijn van gemengde scholen, en die (402) welke van meisjesscholen afkomstig zijn te moeten uitsluiten, omdat alleen bij de eerste de gelijkheid van den maatstaf, waarnaar jongens en meisjes beoordeeld worden, eenigermate gewaarborgd is. Overigens wordt aan de volledigheid van de door deze enquête verkregen karakterbeschrijvingen eenigszins afbreuk gedaan door de omstandigheid, dat natuurlijk alleen gevraagd kon worden naar eigenschappen, die op school tot uiting komen; dat echter de antwoorden, voor zoover ze reiken, op groote betrouwbaarheid mogen aanspraak maken, bewijst zoowel de overeenstemming tusschen de voor verschillende scholen vastgestelde uitkomsten, als het geringe (nergens meer dan 1.3 bereikende) bedrag van de waarschijnlijke fouten, die de algemeene percentages aankleven. Om het den lezer mogelijk te maken, den graad dier overeenstemming na te gaan, zijn behalve de algemeene percentages ook die voor de gymnasia en H.B. Scholen afzonderlijk meegedeeld; die der andere onderwijs-inrichtingen hadden op te weinig personen (34 jongens en 14 meisjes) betrekking, om hun op zichzelf eenige betrouwbaarheid toetekennen; in de einduitkomsten zijn echter ook deze gegevens mede verwerkt. Deze enquête zal in 't vervolg de *School-enquête* genoemd worden.'

***

Ik zei: wat een man van wetenschap allereerst noodig heeft is een 'basis van verstandhouding'. Hij vindt die òf in kontroleerbare waarneming òf in eindbesluiten die naar zijn meening onbestrijdbaar zijn. Als prof. Heymans ertoe over-

gaat het wezen van de vrouw in zijn hoofdtrekken te omschrijven, dan zegt hij: ‘Wat nu de vrouwen aangaat, heerscht wel over geen ander punt tusschen de verschillende onderzoekers een zoo vèr-strekkende overeenstemming als hierover, dat zij op veel zwakkere prikkels emotioneel reageeren, en op gelijke prikkels veel sterker emotioneel reageeren dan de mannen.’ Vrouwen zijn, in verhouding tot de mannen, meer *emotioneel*. Maar leest men het boekje nu aandachtig, dan merkt men dat geen enkel begrip er zoo in het vage gelaten wordt als juist dit begrip van het emotioneele. Een strikte bepaling ervan heb ik niet aangetroffen; in de lijst van de herediteits-enquête vind ik het opgehelderd door: ‘zich ook kleinigheden meer aantrekken dan anderen, spoedig in verrukking of in tranen’ (dus wat wij zouden noemen: lijdende aan gevoelszwakte), terwijl dan de niet-emotioneele ‘minder aantrekkelijk dan anderen, koel van natuur’ zou zijn. Elders lees ik: ‘emotioneele, voor gevoelsbewegingen zeer toegankelijke naturen’ (bl. 54) en langzamerhand wordt het duidelijk dat emotioneel wel degelijk door ons als vatbaar voor gevoel in zijn uitgebreidsten zin (alle lust- en onlust-aandoeningen omvattend) moet verstaan worden. Toch krijg ik ook dan nog den indruk dat er iets als de ware ernst ontbreekt: die ‘gevoelsmenschen’ die men daaraan kennen moet dat zij ‘himmelhoch jauchzen’ of zich ‘zu Tode betrübt’ voelen, kan men nauwelijks voor vol nemen. Hier heeft men dus een stelling, eene waaromtrent - als omtrent geen andere - de verschillende onderzoekers tot de verst-strekkende overeenstemming geraakt zijn, maar die - schijnt het - die algemeene waardeering niet verkregen heeft zonder een wezenlijk deel van haar inhoud kwijt te gaan.

Die stelling zegt dat de vrouwen sterker dan de mannen emotioneel *reageeren*. Mag de nadruk op het laatste woord vallen, dan zegt ze weinig. En toch, hoe kan iemand, door middel van de gewone grove waarneming, meer gewaar worden dan juist deze bedriegelijke weerwerking? Doch voor prof. Heymans zegt ze meer. Hij wil haar wel degelijk zoo verstaan hebben alsof vrouwen emotioneeler dan mannen *zijn*, alsof hun gevoelsleven dieper, rijker, sterker, verfijnder is. Zoo verstaan is de bewering de algemeene waarheid die hij

wil handhaven, en die hij door zijn enquêtes versterken wil. Hij die zoo voorzichtig en bedachtzaam naar alle zijden verklarend en overredend - meer zelfs dan betoogend en bewijzend - zijn gedachten en zijn stem laat gaan, hij bijt van zich af, wordt fel en onverdraagzaam als twee italjaansche geleerden, Lombroso en Sergi, *deze* waarheid in twijfel trekken.

Wat zeggen ze? - Juist wat we opmerkten dat in het onderscheid tusschen prof. Heymans' stelling en zijn opvatting van die stelling al begrepen ligt: 'Dat *uitingen van smart* met de *smart zelf* verwisseld worden. De vrouwen reageeren expansiever op de smart dan de mannen, d.w.z. ze bezitten volgens een treffende uitdrukking van Sergi niet grootere sensibiliteit, maar grootere irritabiliteit.'

Vergis ik me niet, dan liggen de grenzen van prof. Heymans' psychologie der vrouwen in de oude tegenstelling dat de mannen meer verstand en de vrouwen meer gevoel hebben, waarbij dan onder gevoel een zekere makkelijke gevoeligheid, aandoenbaarheid, en onder verstand zin en bekwaamheid voor het afgetrokkene moeten verstaan worden. In zijn boek lijkt het hoofdstuk over het Verstand me dan ook het uitmuntendste, omdat daar zijn grondgedachte het veelzijdigst ontwikkeld, en, waar noodig, ook gewijzigd wordt. Tegenover de gevoelige en dus op het konkrete gerichte vrouw teekent hij daar den man als veel meer gericht op analyse en algemeene inzichten, als van huis uit - zouden we zeggen - wetenschappelijk. Het *intuïtieve* denken noemt hij typisch vrouwelijk, terwijl volgens hem de typische man 'een uitgesproken behoefte aan analyse' heeft. Wie zal het van een man van wetenschap anders verwacht hebben? Maar welke niet-wetenschappelijke zal tegenover deze uitspraak niet wantrouwend zijn?

Want inderdaad is de hier onthulde tegenstelling niet die tusschen het vrouwelijke en het mannelijke, maar die tusschen het intuïtieve en het logische.

***

De *emotionaliteit*, - die in haar bewustwording *intuïtief denken* wordt - is voor prof. Heymans het eerste element van den vrouwelijken wezenskern. Minder beslist voegt hij

er de *aktiviteit* aan toe, die volgens zijn gegevens de vrouw in hoogere mate dan de man bezit. Haar meerdere *zedelijkheid* wordt meer als een algemeen gezichtspunt bij zijn beschouwing toegelaten.

Als eigenschappen die bij de emotionaliteit behooren en die, op grond van zijn onderzoek, meer bij vrouwen dan bij mannen voorkomen, noemt hij o.a.: ‘wisselende stemming, zwaartillendheid, gebrek aan moed, lange nawerking van droevige, daarentegen korte van toornige gemoedsaandoeningen, zucht naar verandering en veelvuldige wisseling in sympathieën, dikwijls lachen, vernauwing van den bewustzijnsomvang, suggestibiliteit, aanschouwelijke phantasie, scherpzinnigheid maar gebrek aan verstand, geringer talent voor wiskunde, grooter voor talen, afkeer van abstractie, bij voorkeur intuïtief denken, impulsiviteit, neiging tot fanatisme, handigheid, ijdelheid, heerschzucht, grooter intensiteit zoowel van het medelijden als van de wreedheid, neiging tot overdrijven, eerlijkheid en betrouwbaarheid, godsdienstzin, veelvuldigheid van psychische storingen.’

Als aan aktiviteit en zedelijkheid verbonden, noemt hij eveneens een aantal eigenschappen. ‘De vrouwen zijn in hooge mate zuinig, minstens even practisch als de mannen, en veel moediger en geduldiger bij ziekten; zij zijn geloofwaardiger, minder vaak verstrooid en toonen slechts half zoo vaak de neiging verplicht werk te verwaarloozen voor onverplicht werk’. Tegelijk roemt hij de vrouwen om hun ‘gebrek aan egoïsme, geringe neiging tot tafelgenot, onbaatzuchtigheid en gebrek aan geldzucht, philantropische werkzaamheid, neiging anderen te idealiseeren, kinderliefde, betrouwbaarheid, geringe zelfingenomenheid.’

Het betoog hoe en waarom al deze eigenschappen meer bij vrouwen dan bij mannen plegen voor te komen, vormt de eigenlijke inhoud van het boek, en toont het gebruik dat door prof. Heymans gemaakt is van de antwoorden op zijn vragen-lijsten.

Meer dan eens wordt door den schrijver toegegeven dat die vragen-lijsten een grof werktuig zijn. De mogelijkheid dat zijn heele gebouw slechts ‘een ruw getimmerte’ zijn zou, dat steeds weer herstelling zal noodig hebben, en wellicht op een

goeden dag geheel ineenstort,' acht hij niet uitgesloten. Tevens erkent hij dat de man van wetenschap, afleidend en benaderend, wel tusschen de resultaten van zijn uiterlijke waarneming 'wettelijke betrekkingen en inzicht in de noodzakelijkheid daarvan' kennen doet, maar dat zijn afleiden en benaderen altijd lijden zal aan 'die rechtlijnigheid, welke nu eenmaal noodzakelijk alle theorie aankleeft.' 'De wetenschap kan uiteraard het beeld der vrouw niet teekenen, maar slechts door rechte lijnen insluiten.'

'Evenmin als de botanische kenmerken der roos alles aan de typische roos zijn,' kunnen 'zooveel emotionaliteit, activiteit, plichtsgevoel enz. alles zijn aan de typische vrouwenziel.'

Prof. Heymans heeft een open oog voor die ware intuïtieve kennis, waarmede bv. kunstenaars het beeld van een schepsel uit hun deelhebben aan het leven van dat schepsel ontspringen doen. Hij geeft het bestaan van die kennis te gereeder toe, omdat zij het tegendeel is van zijn eigen afgeleide, logische. Maar terwijl hij haar buiten zich stelt, en haar beschouwt als het bizonder eigendom van vrouwen en kunstenaars, blijft hij er zelf ook wel merkwaardig van verstoken.

De Natuur heeft haar mensch-schepsels geschapen, tweeërlei, die alleen terwille van de voortteling één zijn. In die paring is de man aanvallend, overheerend, de vrouw tot zich nemend, ontvankelijk. De man blijft zichzelf gelijk, in zichzelf gesloten, staat niet toe dat iets van de vrouw tot hem zou doordringen. Maar zijn lichaam dringt door tot diep in het hare en verlaat het niet dan na de bevruchting. Voor hem is dan de daad geëindigd, die voor de vrouw eerst begonnen is. Binnen in haar ontwikkelt zich een ander mensch. Dracht en baren en zogen zijn gebeurtenissen die over een tijdperk van maanden, van jaren, de persoonlijkheid van de vrouw beïnvloeden en verdeelen. Zou de Natuur die met geheime voorkennis haar schepsels maakt tot verschillende doeleinden, geen verschillende ziel gelegd hebben in zoo verschillende wezens? Zou niet de vrouwelijkheid-zelf, van de geboorte af, anders van ziel zijn dan de mannelijkheid? Neen, zegt prof. Heymans, er is alleen sprake van een meer of minder. De geslachtelijkheid, die, naar ge meent, in het midden van ons onderzoek staan moest, toont zich niet anders dan in het reageeren op één groep van motief-

voorstellingen. Niet in haar vrouwelijkheid als zoodanig ligt het wezenlijke van de vrouwe-ziel, maar in haar emotionaliteit. Emotionaliteit, aandoenbaarheid, vooruit al verstaan, en naar het ons voorkwam met geringen ernst, als iets bizonder vrouwelijks. De vraag waarin we vóor alles belangstellen: die naar het soort-verschil tusschen mannelijk en vrouwelijk gevoel, daardoor van den beginne al uit den weg gegaan. Als feit en grondstelling aangenomen, wat niet alleen door Lombroso en Sergi, maar ook bv. door Havelock Ellis, nog in een zoo juist verschenen deel der fransche uitgaaf van zijn *Studies in the Psychology of Sex*, niet als onbetwistbaar wordt toegelaten.[1)] De ware vrouwelijkheid, de vrijwillige onderschikking, terwille van de vereeniging met en de voortbrenging van een nieuw leven, vóór alle onderzoek uitgeschoten.

Toch is juist *deze* vrouwelijkheid dat 'Ewig-weibliche' dat de man alleen in den geest beleeft. Terwijl het lichamelijk beleven het wonder is dat hem in de vrouw altijd weer zal aantrekken, voelt hij, in den nood van zijn geest, aandoeningen, anders dan die van de vrouw, maar sterk, diep, fijn en verscheiden, de aandoeningen van een die niet door onderschikking lichamelijk, maar door beheersching, geestelijk, streeft naar levens-vereeniging en voortbrenging.

Daarom is het ook volstrekt onwaar dat kunstenaars vrouwelijk zijn: hun ware wezen ligt in het beheerschende, dat geestelijk beleven wil wat de vrouw in het lichaam kent. En de Verbeelding, die in geenen deele bizonder aan vrouwen eigen is, maar altijd het erfdeel van mannen was, toont door het oppergezag van het Beeld, in alle tijden, haar oorsprong in de mannelijkheid.

1) - la question si la sensibilité générale des femmes est plus grande ou plus petite que celle des hommes. C'est une controverse dans laquelle les preuves pour et contre sont loin d'être concluantes.
Blz. 151 van het derde Deel: L'Impulsion Sexuelle, edition française, revue et augmentée par l'auteur. Traduite par A. van Gennep.

Oscar wilde: *de profundis*[1)]

De Profundis is niet een opstel, maar een brief die Wilde in de laatste tijd van zijn gevangenschap geschreven heeft. Hij had - zooals hij herhaaldelijk zegt - behoefte aan uiting, en nu kreeg hij verlof zich te uiten. Hij mocht, wat hij lange maanden niet gemocht had, schrijven zooveel hij wilde. Hij begint daarom niet met zich eerst nog eens intehouden en op een plan te zinnen, teneinde daarna alles wat hij te zeggen heeft, in voorafbedachte groepeering voortedragen; maar hij schrijft. Als iemand die een vloeistof overgiet uit het eene vat in het andere, zoodat hij met niets anders bezig is dan met de daad van het overgieten, zoo uit hij zich. Maar zooals hij die zoo giet, graag het vallende vocht, een doorzichtige stroom, voor het licht zich ziet uitstorten, zoodat hij het keuren kan op zijn zuiverheid en flonkering, zoo laat Wilde in het licht van zijn geest de gedachten die zijn gemoed ontvloeien spiegelen en geniet hun klaarheid en hun schittering. Zijn brief is die van een bewonderenswaardig kunstenaar. Hij ontleent zijn bekoring aan de wezenlijke achteloosheid waarmede hij geschreven is. Maar die achteloosheid-zelf is middel geworden. Voorwendsel namelijk om in één bestek bij elkaar te brengen wat in een strenger verband niet had kunnen worden saamgevoegd.

Acht maanden voordat Wilde ontslagen werd, kwam een nieuwe direkteur in Reading. In een brief aan de Daily Chronicle, na zijn gevangenschap geschreven, noemt hij dien ‘een man van een zachtaardig en menschlievend karakter, die bij al de gevangenen grootelijks bemind en geacht is’; en zegt verder: ‘hoewel hij de voorschriften van het gevangenisstelsel niet kon wijzigen, heeft hij den geest gewijzigd waarin zij onder zijn voorganger werden toegepast. Hij is zeer geliefd onder de gevangenen en onder de bewaarders. Hij heeft inderdaad den geheelen toon van het gevangenisleven veranderd. Aan den anderen kant ligt het systeem natuurlijk buiten

1) Vertaald en ingeleid door Dr. P.C. Boutens, Wereldbibliotheek.

zijn bereik, wat aangaat het wijzigen der voorschriften. Ik twijfel niet of hij moet dagelijks veel zien wat hij voor onrechtvaardig, stompzinnig en wreed houdt. Maar zijn handen zijn gebonden. Vanzelf weet ik niets af van zijn opvattingen over ons tegenwoordig stelsel. Ik beoordeel hem enkel naar de volslagen verandering die hij teweeg bracht in de gevangenis te Reading. Onder zijn voorganger werd het stelsel toegepast met de grootste hardvochtigheid en stompzinnigheid.' De nadrukkelijke en herhaalde beweringen bewijzen wel dat de nieuwe beambte een diepen indruk op hem gemaakt had. Wij lezen dan ook in *De Profundis:* 'In de laatste zeven of acht maanden ben ik, ondanks een bijna onafgebroken reeks kwellingen die uit de buitenwereld tot mij doordrongen, in onmiddelijke aanraking geweest met een nieuwen geest die in deze gevangenis door menschen en dingen werkzaam is, en die mij geholpen heeft meer dan ik bij mogelijkheid met woorden kan uitdrukken. In het eerste jaar van mijn gevangenschap deed ik niets anders - ik kan mij niet herinneren iets anders gedaan te hebben - dan mijn handen wringen in machtelooze wanhoop en zeggen: "Welk een einde! Welk een ontzettend einde!" Nu tracht ik tot mijzelf te zeggen, - en somtijds als ik niet bezig ben mijzelf te martelen, zeg ik het werkelijk en eerlijk -: "Welk een begin, welk een wonderbaarlijk begin!" Daar is kans dat het werkelijk zoo is. Daar is kans dat het zoo wordt. Zoo ja, dan zal ik veel verplicht zijn aan deze nieuwe persoonlijkheid die het leven van ieder mensch in deze plaats heeft gewijzigd. Gij zult dit kunnen beseffen als ik u zeg dat ik, verleden Mei ontslagen zooals ik trachtte gedaan te krijgen, van hier zou zijn gegaan met afschuw voor deze plaats en voor iederen beambte erin, met een bitterheid van haat die mijn leven zou vergiftigd hebben. Ik heb nog een jaar gevangen moeten zitten, maar samen met ons allen heeft menschelijkheid in de gevangenis gewoond, en wanneer ik thans heenga, zal ik mij altijd groote bewijzen van goedheid herinneren, die ik hier van bijna iedereen ontvangen heb, en op den dag van mijn ontslag zal ik vele menschen veelvuldigen dank kunnen betuigen en hun vragen aan mij te blijven denken als ik aan hen. De wijze van behandeling in de gevangenis is in allen deele volstrekt verkeerd. Ik zou

er alles voor willen geven om, als ik vrij kom, in staat te zijn daar verandering in te brengen. Het is mijn plan het te beproeven. Toch is er niets in de wereld zoo verkeerd of de geest der menschelijkheid die de geest der liefde is, de geest van den Christus dien men niet in de kerken vindt, kan het zoo al niet goed maken, dan toch te dragen zonder groote verbittering van hart.'

Elders in *De Profundis* lezen we: 'In den laatsten tijd ben ik ijverig bezig geweest de vier prozagedichten betreffende Christus te bestudeeren. Met Kerstmis gelukte het mij een Grieksch Testament machtig te worden, en elken morgen als ik eerst mijn cel had schoongemaakt en mijn tingerij gepoetst, las ik een stuk uit de Evangeliën, een twaalftal verzen op goed geluk opgeslagen. Het is een verrukkelijke wijze van den dag aan te vangen. Iedereen, zelfs in een verontrust slechtgeordend leven, moest evenzoo doen. Eindelooze herhaling, te pas en ten ontijde, heeft voor ons de frischheid, de naïeveteit, de eenvoudige romantische bekoring der Evangeliën bedorven. Wij hooren hen veel te vaak en veel te slecht lezen, en alle herhaling is geestdoodend. Wanneer men tot den Griekschen tekst terugkomt, is het alsof men uit een nauw en donker huis treedt in een hof van leliën.'

Er kon wel geen beeld, voor hem, den gevangene, zoo veelzeggend zijn als dit laatste. Als hij voortgaat en beweert dat wij in den Griekschen tekst 'naar alle waarschijnlijkheid de levende woorden zelve, *ipsissima verba*, zooals Christus hen uitte, bezitten', waarna hij met verrukking sommige Grieksche uitspraken aanhaalt, - dan beseffen wij hoe hij eraan hechtte met Christus zelf in aanraking gekomen te zijn, als met een die werkelijk voor hem een goede herder, de weg, de waarheid en het leven was. Het grootste deel van zijn brief handelt over Christus, en de vraag waarmee hij zich gedurende dat heele schrijven bezig houdt, is deze: hoe zal ik zoo worden als Christus mij hebben wil?

Wilde was iemand die onwankelbaar geloofde aan wat hij noemde 'de onontkoombare wet der zelfvolmaking'. Volgens welke, zoo zegt hij, 'de dichter moet zingen en de beeldhouwer in brons denken en de schilder de wereld maken tot den spiegel zijner stemmingen, zoo vast en zeker als de mei-

doorn moet bloeien in de lente en het koren gouden worden in den oogsttijd en de maan op haar voorgeschreven baan verkeeren van schijf tot sikkel en van sikkel tot schijf.' Er kon dus bij hem geen sprake van zijn dat hij in wroeging en angst zijn vroeger leven verdoemen zou en in deemoedige overgave het wonder van de bekeering afwachten. Toch is de gemoedsstemming waartoe hij zich gebracht voelt die van den deemoed en acht hij de beteekenis van Christus hierin gelegen, dat hij verlost van zonde.

Maar hij verstaat onder deemoed niet afstand doen van de persoonlijkheid, en onder zonde niet iets afkeurenswaardigs.

Wat den deemoed betreft, zegt hij nadrukkelijk: 'het leven van den kunstenaar is eenvoudig zelfontwikkeling. De deemoed bij den kunstenaar bestaat in zijn onvoorwaardelijk aannemen van alle ervaringen'. En verder: 'Ik bood het hoofd aan alles met een soort hardnekkigheid van wil en veel ingeboren opstandigheid, tot ik volstrekt niets in de wereld overhad dan één enkel ding. Ik had naam, positie, geluk, vrijheid, rijkdom verloren. Ik was een gevangene en een arm man. Maar nog had ik mijn kinderen over. Plotseling werden zij mij door de wet ontnomen. Het was zulk een verbijsterende slag voor mij, dat ik niet wist wat te doen. Ik wierp mij op de knieën en boog het hoofd en weende en zeide: "Het lichaam van een kind is als het lichaam onzes Heeren; ik ben geen van beide waardig." Dat oogenblik, scheen het, redde mij. Ik zag dat het eenige wat mij overbleef te doen, was alles voor lief te nemen. Van toen af - het zal ongetwijfeld vreemd klinken - heb ik mij gelukkiger gevoeld. Ik was doorgedrongen tot de ziel in haar uiterste wezenheid. In vele opzichten was ik haar vijand geweest, maar ik vond mij op haar wachten als een vriend. Wanneer men in beroering komt met de ziel, wordt men eenvoudig als een kind: zooals Christus zeide dat men behoort te worden.'

Het is voor mij heel duidelijk, dat, ondanks de woorden over 'het lichaam onzes Heeren', deze crisis inderdaad was wat Wilde zelf zegt: een inkeer tot de ziel, wel als onzinnelijke levenskracht, maar niet als zondig. Zijn onwaardig-verklaren van zichzelf betrof niet zijn ziel, integendeel was hij bij haar sterk en veilig. Zijn deemoed was werkelijk kracht,

de eenige kracht die hem overbleef, die van ook het lijden te kunnen aannemen.

Hoezeer hij in dien deemoed de vrucht zag van een natuurlijke ontwikkeling. blijkt ook uit het volgende:

Bijna twee jaar heb ik nu in de gevangenis gezeten. De natuurlijke mensch in mij verviel tot woeste wanhoop, tot een verslagenheid van leed, die deerniswaardig was ook maar om aan te zien, tot schrikkelijke en onmachtige woede, tot bitterheid en haat, tot benauwdheid die luid weende, tot ellende die geen stem kon vinden, tot smart die stom bleef. Iedere mogelijke stemming van lijden heb ik doorgemaakt. Beter dan Wordsworth zelf weet ik wat Wordsworth bedoelde toen hij zeide:

> ‘Leed is bestendig, lichteloos en donker,
> En draagt de trekken der oneindigheid.’

Maar terwijl er oogenblikken waren dat ik vreugde vond in het denkbeeld dat mijn lijden eindeloos wezen zou, kon ik toch niet dragen dat het zonder bedoeling was. Nu vind ik ergens verweg in mijn natuur een verborgen ding dat mij zegt dat niets in de geheele wereld zonder bedoeling is, en lijden allerminst. Dat ding diep in mij begraven als een schat in een akker, is Deemoed.

Het is het laatste wat in mij overgebleven is, en het beste: de uiterste ontdekking waartoe ik geraakt ben, het uitgangspunt voor eene vernieuwde ontwikkeling. Het is tot mij gekomen rechtstreeks uit mijzelf, daarom weet ik dat het op het juiste oogenblik gekomen is. Het kon niet eerder gekomen zijn, en ook niet later. Indien iemand er mij over gesproken had, zou ik het verworpen hebben. Als het tot mij gebracht was, zou ik het geweigerd hebben. Nu ik het zelf gevonden heb, wensch ik het te behouden. Ik moet wel. Het is het eenige wat in zich de grondstoffen heeft ten leven, tot een nieuw leven, een ‘Vita Nuova’ voor mij. Van alle dingen is het het wonderbaarste: men kan het niet weggeven, en een ander zou het ons niet kunnen geven. Men kan het niet verwerven dan door alles op te geven wat men bezit. Slechts wanneer men alles verloren heeft, weet men dat men het bezit.

‘Nu ik tot de zekerheid ben gekomen dat het in mij is,

zie ik volkomen helder wat ik behoor te doen, of beter, moet doen. En wanneer ik zulk een uitdrukking gebruik, behoef ik niet te zeggen dat ik niet zinspeel op eenige wet of gebod van buiten af. Ik erken er geen. Ik ben veel meer individualist dan ooit tevoren. Niets komt mij van de geringste waarde voor dan wat men uit zichzelf wint. Mijn natuur zoekt naar eene nieuwe wijze van zelf-verwezenlijking. Dat is het eenige waar ik mede heb te maken. En het eerste ding dat voor mij te doen staat, is mijzelf te bevrijden van alle mogelijke verbitterdheid tegenover de wereld.'

De kunstenaar, die nooit anders kan doen dan zichzelf te volmaken, heeft dus dezen Deemoed noodig om alles te kunnen aanvaarden. En waarom alles aanvaarden? Omdat alleen door liefhebbende aanvaarding, zonder de minste verbittering, alles, ook het leed, kan worden opgenomen in het kunstwerk.

Onze eigen ervaringen betreuren is onze eigen ontwikkeling tot staan brengen.

'Juist zooals het lichaam allerhande dingen verwerkt, dingen gemeen en onrein evenzeer als wat de priester of een vizioen heeft gereinigd, en hen omzet in snelheid of kracht, in het spel van schoone spieren en de vorming van bloeiend vleesch, in de golvingen en de kleuren van haar, lippen en oogen, zoo heeft de ziel op haar gebied ook hare voedingsverrichtingen en kan omzetten in edele gedachtestemmingen en hartstochten van hooge waarde wat in zichzelf laag, wreed en vernederend is.'

Tot deze opgaaf, tot het omzetten van het lage, wreede en vernederende, behoefde Oscar Wilde deemoed. De deemoed die aanvaarding was.

Tegelijk had hij behoefte aan Christus. En wel degelijk - zooals ik gezegd heb - aan den Christus die verlost van zonde.

Nochtans blijkt uit zijn geschrift onweerlegbaar dat hij geen verlangen had naar verbetering. Allerminst wenschte hij zichzelf te verliezen teneinde deelgenoot te worden van het eeuwige leven. Als hij zich één daad tot grief maakte, dan was het juist deze, dat hij niet voldoende in het bezit van zichzelf gebleven was, dat hij zich verkwist had aan minderwaardigen, dat hij de hulp had ingeroepen van de samenleving, dat hij niet in verdieping maar in het kweeken van uiterlijke verhoudingen

zijn kracht had gezocht. Geen enkele van zijn daden wilde hij dan ook vergeten of vergeven hebben, hij wilde ze integendeel alle inpassen in zijn levensplan. Hij wilde, want hij moest wel, nu de gevolgen hem niet langer als vreugde, maar als smart waren bewust geworden, nu niets anders dan smart hem overbleef. Wat men zonde zou kunnen noemen was voor hem eenvoudig een deel geworden van wat als smart voortaan het eenige onderwerp zou uitmaken van zijn gedachten en gedichten.

'Vroeger' - zegt hij - 'leefde ik uitsluitend voor genot. Ik schuwde lijden en smart van welken aard ook. Ik besloot, voor zoover dat mogelijk was, geen acht op hen te geven, om hen, wil ik zeggen, te behandelen als vormen van gebrekkigheid. Zij maakten geen deel uit van mijn levensplan. Zij hadden geen plaats in mijn wijsbegeerte.'

Voortaan was dat niet langer mogelijk. Zonde en smart moesten in zijn beschouwing van het leven worden opgenomen. En zij konden dit door hem, als kunstenaar, enkel, wanneer hij ze kon zien als schoon.

Op deze noodzakelijkheid berust zijn beschouwing van Christus. Niet enkel dat deze de verpersoonlijking van het lijden was, de door Jesaja aangekondigde Man van Smarten. Ook niet alleen dat hij de zondaren en de lijdenden had liefgehad, zoo zelfs dat hij zich voor hen aansprakelijk stelde en voor hen stierf. Maar - en hier kwam de innigste paradoxale aard van den kunstenaar Wilde uit - 'omdat hij zonde en lijden als dingen schoon en heilig in zichzelf en als graden van volkomenheid' beschouwde.

'De wereld had altijd den heilige bemind als de dichtst mogelijke benadering van Gods volmaaktheid. Christus schijnt, door zeker goddelijk instinkt, altijd den zondaar bemind te hebben als de dichtst mogelijke benadering van des menschen volmaaktheid.'

In dit denkbeeld kon Wilde vrede vinden. Wat hij wenschte, wat hij tot eigen zelfbehoud wenschen moest, was zóó te zijn als *deze* Christus.

In het gevoel van eenheid met dien Christus komt hij dan ook tot het besluit dat de kern van zijn beschouwing is: Christus een kunstenaar.

‘De grondslag zelf van zijn natuur was dezelfde als bij de natuur van den kunstenaar - een felle en vlamgelijke verbeelding. Hij bracht in toepassing op het geheele gebied der menschelijke verhoudingen dat medegevoel der verbeelding, dat op het gebied der kunst het eenige geheim van scheppen is. Hij verstond de melaatschheid der melaatschen, de duisternis der blinden, de grimmige ellende van hen die leven voor genot, de vreemde armoede der rijken.’ ‘Zijn geheele opvatting der menschheid kwam rechtstreeks voort uit de verbeelding, en kan alleen door haar worden begrepen.’

De bladzijden waarin Wilde de moraal van Jezus, als voortkomende uit het medegevoel dat een werking van de verbeelding is, verheerlijkt, zijn juist zulke als geschreven konden worden door een gevangene die zoowel de ellende van het stelsel als de verzachting van de menschlievende toepassing ten volle ervaren had. Ik durf aannemen, dat de nieuwe direkteur van Reading ze met instemming gelezen heeft.

Zijn moraal is geheel medegevoel, volkomen wat moraal behoort te zijn. Indien hij nooit iets anders gezegd had dan: ‘Hare zonden zijn haar vergeven, die vele waren; want zij heeft veel liefgehad’, zou het de moeite waard geweest zijn te sterven om dat gezegd te hebben. Zijn rechtvaardigheid is geheel en al dichterlijke rechtvaardigheid, juist wat rechtvaardigheid behoort te zijn. De bedelaar gaat naar den hemel, omdat hij ongelukkig geweest is. Ik kan geen betere reden bedenken om hem daarheen te zenden. De arbeiders die een enkel uur werken in den wijngaard in de koelte van den avond, krijgen volmaakt hetzelfde loon als zij die den geheelen langen dag onder de heete zon hebben gezwoegd. Waarom niet? Waarschijnlijk verdiende geen van hen iets. Of misschien waren zij een verschillend soort menschen. Christus kon niet lijden de bekrompen levenlooze wcrktuigelijke systemen die menschen als dingen, en dus ieder gelijk, behandelen. Voor hem bestonden er geen wetten: hij kende enkel uitzonderingen. Alsof ook iemand of eenig ding, als het er op aankomt, aan een tweede ter wereld gelijk was!

Dat wat juist de grondtoon is der romantieke kunst, was voor hem de eigenlijke grondslag van het natuurlijke leven. Hij zag geen anderen. En toen zij tot hem een vrouw

brachten, die op heeter daad van overspel was betrapt, en hem haar oordeel toonden als het in de wet geschreven stond, en hem vraagden wat men moest doen, schreef hij met zijn vinger in de aarde, en toen zij bij hem aanhielden, zag hij op en zeide: ‘Die van u zonder zonden is, werpe het eerst den steen op haar.’ Het was de moeite waard te leven om dit gezegd te hebben.

Als alle dichterlijke naturen beminde hij onwetende menschen. Hij wist dat er in de ziel van een die onwetend is, altijd plaats is voor een groot denkbeeld. Maar stompzinnig volk kon hij niet uitstaan, in 't bijzonder hen die stompzinnig gemaakt zijn door hun opvoeding; menschen die vol meeningen zijn, waarvan zij geen enkele ook maar verstaan, een bij uitstek modern type, door Christus samengevat in zijn beschrijving van den man die den sleutel der kennis heeft, hem zelf niet gebruiken kan en niet toestaat dat anderen hem gebruiken, zelfs al zou hij de poort van Gods Koninkrijk kunnen openen. Zijn voornaamsten krijg voerde hij tegen de Philistijnen. Dat is de krijg die elk kind van het licht heeft aantegaan. Het Philistijnendom had het hoogste woord in den tijd en de gemeenschap waarin hij leefde. Met hun trage onvatbaarheid voor denkbeelden, hun bekrompen rechtschapenheid, hun vervelende rechtgeloovigheid, hun aanbidding van het gemeene welslagen, hun algeheele vooringenomenheid met den groven materialistischen kant van het leven, hun belachelijke hoogschatting van zichzelf en hun belangrijkheid, waren de Joden van Jeruzalem in Christus' dagen het volmaakte evenbeeld van den Engelschen Philistijn in onzen eigen tijd. Christus bespotte het ‘gepleisterde graf’ der rechtschapenheid, en stelde dat woord vast voor altijd. Hij behandelde wereldsch welslagen als een ding om volstrekt te verachten. Hij zag er geen belang in. Hij beschouwde rijkdom als een hindernis voor den mensch. Hij wilde er niet van hooren dat men het leven zou opofferen aan eenig systeem van gedachte of moraal. Hij wees erop dat vormen en ceremoniën gemaakt waren voor den mensch, en niet de mensch voor vormen en ceremoniën. Hij nam het Sabbatarianisme als voorbeeld van de dingen die men niet behoorde te tellen. De daden van de koude menschenliefde, de vertoonmakende

openbare liefdadigheden, de verouderde formaliteiten die zoo dierbaar zijn aan den middelmatigen geest, stelde hij met een uiterste en onverzoenlijke verachting aan de kaak. Voor ons is wat men den naam rechtgeloovigheid geeft, niet meer dan een gemakzuchtige domme geloofsbeaming; maar voor hen en in hunne handen was het een vreeslijke en verlammende tyrannie. Christus vaagde haar uit den weg. Hij toonde aan dat de geest alleen waarde had. Hij liet geen gelegenheid voorbijgaan om hun te bewijzen dat, hoewel zij altijd bezig waren de wet en de profeten te lezen, zij inderdaad niet het geringste denkbeeld hadden van de beteekenis van een van beide. Tegenover hun vertienen van iederen afzonderlijken dag in de vastgestelde sleur van voorgeschreven plichten, zoo goed als zij de dille en de komijn vertienden, predikte hij het ontzaglijke belang van volledig voor het oogenblik te leven.

'Wie hij redde van hunne zonden, worden gered enkel om schoone oogenblikken in hun leven. Als Maria Magdalena Jezus ziet, breekt zij de kostbare albasten flesch die een van haar zeven minnaars haar gegeven had, en stort de welriekende zalf over zijn moede stoffige voeten, en terwille van dat éene oogenblik zit zij voor eeuwig, samen met Ruth en Beatrice, omrankt van de sneeuwwitte rozen van het Paradijs. Het eenige dat Christus ons in zijn korte vermaningen zegt, is dat ieder levensoogenblik schoon behoort te zijn voor de komst van den bruidegom, altijd op wacht naar de komst van den minnaar. De Philistijnschheid is eenvoudig die kant der menschelijke natuur, die niet verlicht wordt door de verbeelding. Al wat liefelijken invloed op het leven heeft, ziet hij als schakeeringen van licht: de verbeelding zelf is de wereld des lichts. Onze wereld is haar maaksel, en toch kan de wereld haar niet verstaan. Dat komt omdat de verbeelding eenvoudig een openbaringsvorm der liefde is, en de mate van liefde en de vatbaarheid voor liefde onderscheidt het eene menschelijke wezen van het andere.'

Dit is dus de ontmoeting van Oscar Wilde met Christus, zooals die in *De Profundis* beschreven is.

In de Inleiding tot zijn voortreffelijke vertaling schrijft Boutens: 'Er is geen eenheid van gedachte in. Het werd

stuksgewijze geschreven, zonder bezonken inzicht, naar oogenblikkelijke stemmingen, onder den druk van lichamelijk lijden en geestelijke hulpbehoevendheid welke hem onder den invloed hield van welwillenden die hem niet verstonden.'

Mijn doel is geweest aantetoonen dat - zoo ook de schrijver zich meermalen uitweidingen en herhalingen veroorlooft - een zekere eenheid van gedachte in zijn geschrift toch niet te miskennen valt. En ten tweede: dat het belangwekkende van *De Profundis* juist in de oplossing ligt die Wilde aan het konflict tusschen de op hem werkende invloeden èn zijn eigen wezen gegeven heeft. Die oplossing, de schepping van wat men een estetischen Christus zou kunnen noemen, is geheel in zijn geest en getuigt allerminst van geestelijke hulpbehoevendheid.

Boutens doet een poging Wilde als 'de meest tragische kunstenaarsfiguur in onzen tijd' te schetsen; tragischer dan Nietzsche of Hölderlin, 'omdat een onzichtbaar noodlot hem dreef tot de schijnbaar vrijwillige keuze van het verderf.' Dit is een motief dat verdiende uitvoeriger te worden uitgewerkt. Overeenkomstig met de werkelijkheid of niet, zou het in elk geval de boeiende drijfkracht kunnen zijn van een dichterlijke levensbeschrijving.

Minder gelukkig vind ik de zinsneden betreffende den kunstenaar en zijn verhouding tot maatschappij en staat. Verklaringen als: 'De kunstenaar staat buiten de maatschappij in wier midden hij leeft. Het leven zelf scheidt hen. De kunstenaar kan de maatschappij als zoodanig verstaan of niet verstaan, maar de maatschappij den kunstenaar nimmer' en al wat daar, bijna twee bladzijden lang, verder volgt, - zijn in hun opzettelijkheid, ja felheid, op zijn minst genomen uit den tijd. Er is geen enkele reden om aan te nemen, dat de kunstenaar enkel eenling-gevoelens hebben zou en geen deel hebben aan het gevoelsleven van de gemeenschap waartoe hij behoort. Dat een dichter zijn eigen gedichten maakt, een schilder zijn eigen schilderijen, en dat er niemand is die hem daarin helpen kan, dat is duidelijk. Ook kunnen wij glimlachend instemmen met Wilde als hij vraagt of er ooit wel iemand of eenig ding, als het er op aankomt, aan een tweede ter wereld gelijk is. Ik voor mij erken naar alle zijden de onbepaaldste verschei-

denheid. Maar óók de onbeperkste verwantschap, en, als het er op aankomt, de meest wezenlijke eenheid.

Deze twee zijden van ons bestaan: de verscheidenheid en de verwantschap, niet in het oog te houden, is mogelijk als, hetzij de hartstochten hoog gaan, òf schromelijke miskenning van de eene levenshelft haar bizondere verdediging eischt. Dan komen de leuzen op, waarin de halve waarheid voor heele wil doorgaan en met stem-verheffing wordt uitgesproken.

Juist als zulk een leus, verschijnt het individualisme in deze bladzijden van Boutens. Al wat hij daarin zegt heeft zijn betrekkelijke waarheid, maar het klinkt als leus doordat het wordt uitgesproken als volstrekte.

Boutens zegt dat hij het als zoodanig niet wil en wij kunnen dus veilig aannemen dat hij het ook hier niet als zoodanig heeft bedoeld. Het individualisme waarin eerst de kunstenaar, daarna de denker, eindelijk iedere jonge heer en jonge dame die zijn of haar belangwekkende neigingen voor persoonlijk aanzag, zich van de samenleving afscheidde, heeft jaren geleden hier te lande zijn tijd gehad en daarna nog lang genoeg nageziekt. Onderwijl heeft zich de overtuiging gevestigd, dat ook de kunstenaar, en de dichter zoo goed als schilder en bouwmeester, deel uitmaakt van die heele menschenwereld die als volken en maatschappijen gescheiden en verbonden haar leven leidt. Hij voelt mee en hij spreekt uit, hij verstaat en hij wordt verstaan. En zoomin als hij één oogenblik vrees heeft dat zijn persoonlijkheid zal lijden onder den aandrang van de vele levens, zoo min komt het in hem op dat ook maar een enkele vreemde persoonlijkheid waarin waarlijk leven is, voor de zijne wijken moet.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Twee nieuwe Fransche dichtbundels II. Emile Verhaeren: *Les Plaines*. (*Toute la Flandre. V*)

Het is altijd een buitenkansje voor den bespreker als hij het werk krijgt van twee dichters of schrijvers, die geheel verschillend, maar van vrijwel gelijke kracht zijn. Immers: iedere eigenschap valt het meest op in vergelijking met het ontbreken van die eigenschap. En het van gelijke kracht zijn behoedt voor andere onbillijkheden dan de nooit geheel te verwijderen eener zuiver persoonlijke voorkeur.

Dit buitenkansje nu leveren de nieuwste bundels van de Régnier en Verhaeren op. Deze dichters zijn, elk in hun soort, zóó groot, dat de vraag: Wie is de grootste van hen? - een vraag, die nimmer naarmate van hare neteligheid belangrijk is - in dit geval volkomen dwaas zou zijn.

Elk in hun soort, schreef ik, Want grooter verschil kan men zich, tusschen tijdgenooten, moeilijk denken. Om te beginnen vergelijke men eens de door beide dichters bezongen onderwerpen. De Régnier schrijft liefdesgedichten, die niettegenstaande hun dikwijls groote innigheid iets hebben, dat bij Verhaeren nooit voorkomt, n.l. dat het schijnt, alsof zij niet tot een bepaalde vrouw waren gericht, maar tot de idee vrouw. Verder schrijft hij mythologische gedichten en gedichten op Versailles, Italië en het Oosten, waarin men, zelfs in de laatstgenoemde, die - reisherinneringen - toch het meest bepaaldelijk modern zouden kunnen zijn, overal speurt die drang naar het vereeuwigen, naar het zoover wegschuiven der beelden uit het heden, dat zij door de onwankelbare schoonheid van de gulden misten der eeuwigheid heen schijnen.

Verhaeren daarentegen staat midden in onzen tijd. Hij

bezingt de groote stad, haar fabrieken en kroegen, haar handelschuizen en stations; het afschuwelijk gerucht, dat de daden van het leven er veroorzaken en de pijn der menschen, die daarin moeten leven. Of het is zijn land, Vlaanderen, bij oogst en bij kermis, bij winterdoodsheid en lentewerk, aan zee en op de vlakte, in de in stilte verloren stadjes en de op het platteland verspreide boerderijen, dat zijn gedichten vult. En de zwaarten van het werk, de koortsen om het geld, de door haar dompe verholenheid des te laaier uitbrekende gloeden der hartstocht, wie heeft dit alles zóó bezongen als Verhaeren?

En toch, niettegenstaande deze vurige liefde tot de werkelijkheid in al hare verschijningen, is deze poëzie eene geestelijke. Schreef Verhaeren niet, in Les Forces Tumultueuses:

> Je suis le fils de cette race
> Dont les cerveaux plus que les dents
> Sont solides et sont ardents
> Et sont voraces.

Voor hen, die Verhaeren om dit feit - het bezingen van den modernen tijd - op zichzelf prijzen, iets waarvan ik bijv. Léon Bazalgette[1)] sterk verdenk, haast ik mij op te merken, dat dit bloote feit nog niets zegt. Men denke eens aan het duffe en sentimenteele *Buch der Zeit* van Arno Holz, dat nog wel den ondertitel: Lieder eines Modernen heeft. Gundolf schrijft hierover: Man drückt nicht modernes leben aus, wenn man kalisyndikat als reimwort benutzt. Wer sich dies verdeutlichen will lese jenes ‘Buch der Zeit’ gegen das gehalten der verblasenste Romantiker heute noch von heutigem leben zu strotzen scheint.

Vooral op den eersten zin van dit citaat vestig ik de aandacht van velen der tegenwoordige socialistische dichters.

Verhaeren nu heeft die eigenschap, die haast niet één dichter, die speciaal van den modernen tijd wilde zijn, bezit: zich geheel van den geest van onzen tijd te kunnen laten doordringen, zonder er in ten onder te gaan. En dit is de eenige manier om een gróót dichter van onzen tijd te worden d.w.z. een dichter, die meteen van alle tijden is.

1) in zijn werkje over E.V. in de Serie: Les Célébrités d'aujourdhui.

Juist bij den modernen dichter - ik bedoel hiermee in dit geval den dichter van den specifiek modernen tijd - is het gevaar van dezen ondergang groot. Immers juist van onzen tijd hebben wij dikwijls nog zoo weinig uitgemaakt, wat eeuwig en wat vergankelijk is. Uit de krachten en stroomen van het verleden is voor ons reeds de keus gedaan, die wij zelfmoeten doen voor die van onzen tijd.

Deze eigenschap: in het tijdelijke meteen het eeuwige te zien, maakt Verhaeren tot een groot dichter. En wij zien, dat hij, langs dezen geheel anderen weg, hetzelfde bereikt als de Régnier.

Nauw hiermee verwant is de beteekenis, voor deze beide dichters, van dat, wat men meestal de Droom noemt.

Bij de Régnier is de Droom een praedispositie. Hij kan de dingen, de gebeurtenissen en de bewogenheden van hart en geest niet anders zien dan in het licht van dien Droom. Ik drukte dit reeds uit, door te zeggen, dat de Régnier zijn wereld zóó lang terugschuift, totdat zij een legende en daardoor eeuwig wordt. Verhaeren daarentegen staat midden in het moderne leven. Hij kan de dingen aanzien met de helderheid van de meest nuchtere realist. Maar - en dit is het belangrijke - hij ziet ze als deelen van een heelal, waartoe ook hij zelf behoort. En hieruit wordt bij hem de Droom geboren.

Uit dit verschil volgt een gevolgtrekking, die den oppervlakkigen kenner van deze twee dichters hoogelijk zal verbazen, n.l. dat, per slot van rekening en geheel tegen den schijn in, de Régnier veel meer aan de werkelijkheid gebonden is dan Verhaeren.

Ik schreef zoo pas, dat de Régnier de werkelijkheid niet anders ziet, dan in het licht van zijn droom. Maar omgekeerd: zonder werkelijkheid voor hem geen droom. Verhaeren daarentegen staat zóó vast op de aarde, dat hij veel meer dan de Régnier van deze aarde kan verlaten, zonder vasten grond te verliezen, en daarmede het contact te verbreken tusschen hem en aarde, dus ook tusschen hem en zichzelf. Een punt van deze aarde, is hem genoeg voor een droom, die niet minder werkelijk dan de werkelijkheid is. Men leze het gedicht: ‘Les Rêves’, uit *La Multiple Splendeur*, dat begint

O ces îles au bord de l'univers perdues
Et leur villes, leur bois, leurs plaines et leur plages
Que les mirages
Rejettent jusqu' aux nuages
Et retiennent, avec quels fils d'argent,
Avec quels noeuds en or bougeant,
Aux clous des astres suspendues.

Deze weinige regels zijn reeds voldoende om te laten zien, hoezeer deze poëzie ver van alle bizondere, vergankelijke werkelijkheid is, maar vol van een algemeene, eeuwige realiteit.

Verzen van een zoo diep en stroomend kosmisch gevoel toonen Verhaeren op zijn hoogst en konden door geen ander dan door hem worden geschreven; zeker nooit door de Régnier.

Een andere opmerking, die ook met dit verschil in wezen verband houdt, is deze: dat het werk van de Régnier veel gelijker is dan dat van Verhaeren. Men kan zich niet altijd op hoogten houden, als in dit gedicht 'Les Rêves' worden bereikt. De Régnier, die minder stijgt, daalt bijgevolg ook minder. Ofschoon, zooals vanzelf spreekt, niet alle gedichten van dezen dichter even schoon zijn, onschoon zijn zij nooit. Verhaeren daarentegen heeft gedeelten in zijn werk, die werkelijk niet meer dan berijmd proza zijn. Maar zoo ooit van 'les défauts de ses qualités' gesproken kan worden, dan hier.

Na deze algemeene beschouwingen wenschte ik de aandacht te vestigen op de laatstverschenen dichtbundel van Emile Verhaeren. Hij heet *Les Plaines*, en is het vijfde deel van een reeks, genaamd: *Toute la Flandre*.

Een prachtige titel, dit Toute la Flandre, maar een gevaarlijke. Men moet wel zeker van zijn kunst zijn, wil men zulk een titel niet belachelijk van pretentie maken.

Maar Verhaeren is een van diegenen, die een titel als deze boven hun werk mogen zetten. Heel Vlaanderen leeft in deze boeken, zoo vol van echtheid, zoo warm van leven als in geen ander werk van Vlamingen, de besten niet uitgezonderd.

Vlaanderen, ja maar ook meer dan dat.

In het latere werk van Verhaeren - afgezien van de bundels *Les Heures claires* en *Les Heures d après midi* - kan men meestal twee soorten onderscheiden. Tot de eerste soort

behooren de gedichten van een meer onomwonden algemeenheid, zooals bijv. het genoemde gedicht ‘Les Rêves’; tot de andere soort de gedichten van een meerdere concreetheid en een schijnbaar grooter realisme. Tot deze laatste behoort *Les Plaines*.

Dit realisme evenwel heeft niets van dat wat het slechte realisme zoo ongenietbaar maakt. En dit komt door den gloed van des dichters verbeelding, die maakt, dat hij niet bij deze realiteit blijft stilstaan, maar haar doet zien en doorleven als de deelen van een grooter geheel: bosschen en heidevelden en rivieren als een deel van Vlaanderen en Vlaanderen weer als een deel der wereld, waarvan ook hij een deel is. Dit gevoel van broederschap met zijn onderwerpen voelt men steeds als een onderstroom van liefde door zijn gedichten heen. Terecht mocht hij dan ook dit laatste boek besluiten met de regels:

> Mon pays tout entier vit et pense en mon corps,
> Il absorbe ma force en sa force profonde,
> Pour que je sente mieux à travers lui le monde
> Et célèbre la terre avec un chant plus fort.

De twee polen, waartusschen dit nieuwe werk zich beweegt, zijn de gedichten ‘Liminaire’ en ‘Epilogue’. In het eerste gedicht is het de Vlaamsche jongen, die zijn dorpje ontvlucht en heengaat ‘sait-il vers où, par la grand' route.’ Om hem blaakt het Vlaamsche landschap in de helste zomerzon.

> Le gars pense à sa Flandre avec des pleurs aux yeux.
> Le soir, il voit la ville illuminer les cieux.
> Il sait qu' un autre esprit que le rêve des pères
> S'implantera un jour aux clos héréditaires,
> Et que les bras sont lourds quand est vieux le cerveau.
> Il songe il ne sait pas à quels espoirs nouveaux.
> Il doute, il croit, il est ardent et il est triste,
> Il sent que dans son âme une âme lui resiste.

En hij weent lang en onderdrukt op een stille plaats, met het gezicht tegen de aarde gedrukt.

In de Epilogue spreekt de dichter tot de landen der zon en

zegt: Gij zijt wel schoon, en dikwijls gaan mijn herinnerende gepeinzen naar u heen,

> Mais je suis né là-bas, dans les brumes de Flandre,
> En un petit village. enz.

En verder:

> O vous, les pays d'or et de douce splendeur!
> Si vos bois, vos vallons, vos plaines et vos grêves
> Tentent parfois encor mes désirs et mes rêves,
> C'est la Flandre pourtant qui retient tout mon coeur.
>
> L'amour, dont j'ai brulé fut concu pour ses femmes,
> Son ciel hostile et violent m'a seul doté
> De sourde résistance et d'âpre volonté
> Et du rugueux orgueil dont est faite mon âme.

Welke waarlijk gevoelende zal zeggen, dat er één zielstoestand is dien hij geheel overwon. Maar één liefde moet sterker zijn dan de anderen, opdat niet de heerlijkste kracht der ziel door verdeeling verloren ga. Voor Verhaeren is deze de liefde voor Vlaanderen.

Tusschen deze twee gedichten staan de anderen, die samen een jaar van Vlaamsch leven vormen, zooals dat zich uit door den dichter. ‘Ténèbres’, heet het eerste gedicht; ‘Le Jour des Rois’ het tweede: wij zijn dus in 't begin van Januari; ‘Fin d' Année’, is het laatste dezer gedichten: eind December. Het mag even verwonderen, dat de dichter zich zoo nauwkeurig aan de indeeling van het burgerlijk jaar heeft gehouden, en niet bijv. met de lente is begonnen en met den winter geëindigd. Maar neen, het boek gaat van winter tot winter, van troosteloosheid tot troosteloosheid.

Deze opmerking is niet zonder beteekenis voor den geest van het werk. Dit boek is niet somber en maakt toch somber. Verhaeren is - in een werk als dit althans - een veel te krachtige natuur voor die somberheid van den mensch, welke men mélancolie noemt. Maar de somberheid van dit boek is die van het leven.

Wie, die op een mooien, zonnigen zomerdag door het

polderland spoorde, en daar temidden van de einderver groene weiden en de als spaken draaiende slooten de verspreide boerderijen zag liggen, omringd door een wal van hoog loover, heeft dan wel niet eens die gevoelens bij zich voelen opkomen, die men in de 18de eeuw algemeen over het boerenleven koesterde, en waarvan Poot's Akkerleven bij ons het meest bekende voorbeeld is. Misschien waren zij wat natuurgetrouwer, maar in wezen verschilden zij toch niet veel. Dan, plotseling, - waardoor? Schoof er misschien een wolk langs de zon? - valt er een zware neerslachtigheid op den reiziger neer. Daar ligt het, het wijde, vlakke land, met de dorpen en gehuchten, en de oude boomen, en de oude torens der kerken er boven uit. 's Winters waaien de gure winden, 's zomers steekt de felle zon. Als er sneeuw valt is het niet de mooie witte sneeuw, die we als kinderen op kerstplaatjes zagen afgebeeld, maar het is ‘la neige fine et grise comme la cendre’. De wolken vlieden en de dagen. En daaronder beweegt het leven, zwaar en eentonig, met nu en dan een koortsige doorbraak van vreugd, die even vergetelheid schenkt, maar altijd in den ban van den angst. (Men zie het gedicht: Amours). De menschen, die dit land gevormd heeft zijn arbeidzaam, koppig, taai en dom, behalve van een benepen sluwheid, waar het geldt winst te behalen (La Mort du Fermier, Mariage, Les Vieux au Village, Les Vieux Paysans). Een gevoel van weerzin tegen deze lieden bevangt ons,

Mais c'est de leur entêlement compact, maussade et lent,
Que la race de Flandre est nee,
Dure comme le sol, rêche comme le vent,
Patiente, comme l'année.

En is het niet deze zelfde kracht, die, gelouterd, het wezen van den dichter Emile Verhaeren uitmaakt?

Ook zijn niet alle dagen grijs en droef. Daar is de lente:

Printemps, par tes premiers beaux jours,
Où l'on s' en va avec la simple joie
D'aller, droit devant soi
Toujours,

Les champs semblent si doucement frémir à l'air
Qu' on les dirair vierges et clairs
Comme aux saisons les plus jeunes du monde.

Prachtige gedichten zijn aan dit seizoen gewijd. Men leze nog: ‘L'Eveil’ en ‘La Pluie’. Dan komt de tijd van het rijpe graan (La Saison dorée) en later die van den oogst.

Moisson.

Si vif luit le caillou qu'on dirait des sardoines;
L'été touffu s'enchevêtre dans les fourrés;
La fleur écoute, au bord des longs chemins dorés,
La fragile chanson du vent dans les avoines.

On coupe, à tours de bras,
Les seigles déjà murs et les orges là-bas;
Des troupes de pigeons volent de chaume en chaume;
La spergule parfume et les trèfles embaument.
Voici
L'hirondelle qui passe et jette un cri
Et fuit.

Sous le linge mouillé, à l'ombre des javelles,
Dorment les cruchons bleus dont les flancs en sueur
Sollicitent le gosier sec des moissonneurs.
La lampsane sérige en bouquet d'étincelle,
Près d'un sentier désert où les guêpes rayées
Pillent un amas ciu de groseilles broyées.

Oh! ces gestes égaux dans l'or des épis murs!
Des pans de blé compacts tombent dans la lumière,
Et la serpe décrit sa courbe régulière
Et mire à chaque coup un brusque éclat d'azur.
Rien ne trouble la loi de tâches violentes;
Aucun effort sous le soleil ne s'engourdit;
Un sieste rapide, à l'heure de midi,
Ranime, au bout du bras, la main qui devient lente.

Et les hameaux bondés et odorant de foin,
Aux prochains carrefours montent sous les verdures,

Et le puissant et large Escaut sinue au loin,
Comme une coulée enorme de mercure.

Schoon zijn de bewegingen van deze daden, even schoon als in de klassieke idyllen. Door al de eeuwen heen hebben zij niets van hun schoonheid ingeboet. Deze poëzie is ver van de zoetigheid dier duffe gedichtjes, die men later als idyllen van het landleven schreef, maar vol van de eeuwige idylle des levens!

Dan zijn er nog de uren van rust, als de ouden van dagen bijeenkomen, weinig praten en maar voor zich uitstaren (Le Vieux Banc; Les Soirs d'Eté). Ook is de bekrompenheid van dit bestaan niet volkomen: in alle richtingen doorkruist de trein het land.

Les gens la voient passer aux limites des bourgs,
Sans trop lever leurs yeux de la glèbe féconde;
Mais quelques uns, les plus jeunes, rêvent du monde
Où les rails infinis dessinent leurs contours.

Denzelfden droom droomt de knaap, die luistert naar de verhalen van hen, die zijn teruggekeerd uit den vreemde, waar zij gedurende den maaitijd gewerkt hebben. (Les Aoûterons).

Er zou nog veel over dit boek te zeggen zijn, bijv. over de geweldige beeldende kracht van Verhaeren. Men lette eens op regels als deze, over de muggen, die zoo vlug door elkaar kunnen zwermen, en wier wolk toch als geheel niet krimpt of zwelt.

Comme enfermés et secoués
En un sac invisible
Une ronde de moucherons
Tourne dans le soleil.

Of deze regel op den traag-kwijnenden wintertijd.

L'heure s'épuise à composer les jours.

Ook op heele gedichten, zooals dat in zijn afschuwlijke wreedheid grootsch wordende: La Mort du Fermier.

Maar het is niet doenlijk, en ook hiet noodig, op al de schoonheden van dit werk te wijzen.

Verhaeren heeft de groote lijn, langs welke zijn werk gaat, waardig met dit boek gevolgd. Het is een groot en diep genot, die lijn in dezen nieuwsten bundel op te speuren en te volgen.

J.C. BLOEM.

Van Kist tot Daalberg
Door
J. Koopmans.

(*Vervolg van blz. 29)*.

Hij die, niet zonder de hulp van de gegevens, door Hildebrand in zijn Stastok- en soortgelijke schetsen verschaft, het leven van de dagen om en om 1815 wil benaderen, krijgt van de Vaderlandse wereld ongeveer de voorstelling van een eenzelvig provinciestadje, met ledige grachten en lome huizen, welke bij een enigzins vrolik zonnetje onmiddellik de blinden sluiten, en op hunne stoepbankjes enkel een indommelend oudje dulden. Niets is in staat de trage hartslag van 't effen bestaan te versnellen. Even ledig en indolent zijn de zielen van de inwonende mensen zelf. Bij het gebrek aan innerlikheid hecht de aandacht zich alleen aan de buitenkant der dingen. Voor 't wezen raadpleegt men de schijn. Bij de onmogelikheid om menselike verdienste naar werkkracht en oorspronkelikheid af te meten, brengt men zich zelf en anderen thuis in de kring, waarin men zich door zijn geboorte voelt geplaatst. De gedwongen toenadering, die de ommekeer van 1789 had willen bewerken, had in een bepaalde stand afkeer tegen de parvenuen gewekt. Zelfs in Frankrijk waren op de fraterniteit van 't sansculottisme de heraldiese fantasieën van 't Keizerrijk gevolgd. In onze Hollandse steden heerste de geest der côterie. De patricieërs, de kooplieden, de winkeliers, de kantoorbedienden, de ambachtslieden, de winkelbedienden en werklieden hielden zich binnen hun eigen gedoe, en sloten zich af

binnen scherpgetrokken grenzen. In de ‘Haarlemmerhout’ zien wij Hildebrand, met het uur en de kleedij als herkenningsmiddelen, zijn overzicht houden. Kist, minder geestig, maar zeer uitvoerig en de toestand misprijzend, houdt eveneens revue. Een huwelik buiten de kaste, laakt hij bestraffend, gold voor een mispas. Want hij, van huis uit een Aufklärungs-man, zocht de voorwaarden van 't gezellige samenleven op veel universeler bodem. Zorgvuldig vermeed hij uitersten; ongelijke huweliken lopen zelden bij hem geregeld af; doch hij was zich te zeer de rechten van de natuur bewust, om angstvallig het bizonder geluk van zijn schepselen aan vooroordelen van stand te binden. Doch ook hij en de zijnen, al is 't op eene andere wijze, ontkomen de konsekwentie van de standenleer niet. Want ook zijlieden, hadden een ‘adel’ en een ‘plebs’. En de antithese tussen hun ‘uitverkorenen’ en ‘verstotenen’ was wel zo scherp als enige andere. Volgens hun maatstaf toch, in hun eenzijdige ‘Verlichtings’-waan, kon als aardse hemel slechts het oord genoemd worden, waar de in hun principes onderwezenen te zamen stroomden, evenzeer als zij, die deze voorrechten ontbeerden, onontkomelik in 't Gehenna moesten ronddolen. De Beschaafden waren in hun oog de goud-geel gerijpte halmen; de niet-beschaafden de ledige aren, die woekerend hun geesten trokken uit de onontgonnen grond. Voor de beschaafden opende de aarde haar schatten, en strooide zij haar gunsten. Aan hùn geoefend oog liet de Natuur het schone herkennen; de Kunst - nabootsing van de Natuur - haar wezen; hùn oor, verfijnd door weetgierigheid en oefening, vangt de tonen op van de heerlikste muziek, die in hun hart een hemelse vreugd ontsteekt, waar de onkundige, nòch op zulke verpozingen zint, nòch die verheffing des harten beseft; de beschaafde verlicht zijn brein aan de glans van nuttige boeken, die 't bijgeloof doen vlieden en 't vooroordeel doen verstuiven, waar, helaas! de ononderlegde zich in de nevelen van de dwaaste onkunde verliest; de beschaafde is nooit zich zelf te veel, maar strekt niettemin zijn handen uit naar de Wijzen van alle tijden: hij heeft zijn ogen maar open te doen, om zich opgetogen te voelen over de levensfunctieën van 't geringste schepsel, waar anderen de wonderen van 't Heelal niet kennen of smalend vertreden; hij dankt en

looft elk ogenblik de Wereldschepper voor zijn aanwezendheid, daar elke stonde hem de blijken toont van de goedheid en wijsheid Gods. Daarom dan ook verkeert de beschaafde nooit in twijfel of onrust; hij is vast overtuigd, dat 's Heren hoede niet minder zorg zal dragen voor hem, het pronkstuk der Schepping, dan voor het kruipend wormpje. Hij houdt in rustige afwachting en blij vertrouwen, aangename gesprekken; en ook, wanneer hij zijn tijd verlaat en het dagwerk zijn hoofd heeft vervuld, dan vergoedt hij in 't avonduur zijn devotie met het beschouwen van 't tintelend starrenheir, en ontzet zich over de millioenen werelden aan 't onmetelik firmament. En zie, terwijl de onbeschaafde en onkundige zijn heil in de veren zoekt, zal hij zich aanbiddend verheugen over de Goddelikheid van zijn oorsprong.

Tussen de polen van de ‘Beschaafdheid’ en de ‘Onbeschaafdheid’ kruisen elkander verschillende richtingen; en bij honderdtallen vangen de spiegels, in de afwijkende standen gehouden, de onderscheidene nuancen van 's mensen hebbelikheden en deugden op. Maar niettemin doelen alle intonaties op 't zelfde thema: kennis is deugd, en domheid een zedelik kwaad. De ‘nuttige boeken’ openen de poorten der Eeuwigheid; de ‘Wetenschap’ is de priester, en de voldaanheid het gebed. Een grote dwaling heerst hier, waar uitkomst en doel worden verwisseld. De verblijding over een vondst toch mag geen recht geven om de toevallige wijze waarop het gevondene verkregen werd, tot een regel van zoeken voor anderen te maken. Zo wordt de openbaring constructie-werk, de gave een codex van regelen. Doch deze mensen misten de groote wijsheid der zelfbeperking. Zij konden niet leven in 't stille besef, de kus van de mond der Genade te hebben ontvangen. Luidruchtig beroemden ze er zich op. Maar 't Heilige, even onhoorbaar als onzichtbaar, besmet zich door onze zinnen. De gratie Gods, als een voorrecht verkondigd, wordt krachteloos in een farizeïstiese zelfbeprijzing, die, rijk aan woorden, wel afstanden van zich af te meten weet, maar, arm van werken, zich er voor wacht, onder vriendelike handreiking de misdeelden op te heffen. Dit, ofschoon onbewust, farizeïsme is het, wat de nakomeling hindert. De beweldadigde vergeet elk oogenblik, dat ruimte van beweging en een gelukkige aanleg

voorrechten zijn; hij vergeet het zo zeer, dat hij, onder het loven van de soberheid, bij 't genot van zuiver water en voedzaam brood, zich zelven aan de welvoorziene dis zet, en onbevangen en onbekommerd elke prikkeling, die ongewenste ontmoetingen of storende ervaringen zouden kunnen veroorzaken, reeds van te voren af te kopen weet met stille verzuchtingen, vrome wensen, en een bergen verzettend geloof in Gods en in eigen volmaking.

Niettemin zouden wij het voorgeslacht onrecht aandoen, indien we de indruk, die deze houding van de ‘gerechtigden’ tegenover de ‘misdeelden’ niet kan nalaten te maken, niet gehouden waren te temperen. Een levensbeschouwing toch, waarin het verklaarbare, het geleidelike en het evenwichtige in het wezen der dingen als van zelf invloed moest uitoefenen op de vormen van het gezellig verkeer, kon geen vrede vinden bij een toestand, waarin de kleinste helft van de mensheid versmadend het grotere deel aan zijn lot overliet. Tegen deze vernedering van het in ontwerp volkomenste schepsel kwam de Idee zelf in opstand. IJverig spoorde men na, met allerlei Wonderbrillen, Toverstokken, en Gochelringen, wat voor verschijnselen het waren, en wat voor omstandigheden ze beheersten, die de mensen deden afwijken van de redelike en zedelike norm; en inderdaad werden de middelen opgezocht, waardoor de uitgegleden voet weer in het juiste spoor kon worden geleid. Zo de onbeschaafden, door hun geringe geboorte en hun ontoereikende opvoeding, te beklagen waren; en zij, die hun geestelike armoe met praalvertoon of overbluffende grootspraak zochten te verbloemen, waren te berispen; te redden waren altans diegenen, welke, overigens niet van talenten ontbloot, in hunne eenzijdige hartstochtelikheid voor studie of biezondere liefhebberijen, niets anders waren geworden dan geleerden of verzamelaars, die door 't verwaarlozen van hun uiterlik, 't verzaken van de passende levensvormen, en door al hun middelen aan hun manieën ten koste te leggen, hun gezin ten prooi van armoe lieten, en zelf tot een voorwerp van spot en beklag verstrekten. Want zo de beide eerste kategorieën het wezen der dingen misten, en dus alleen voorwerpen van beschouwing bleven, worden ten aan-

zien van de ‘zonderlingen’ de nodige passende wenken gegeven, ten gevolge waarvan zij, na de opgedane levenswijsheid en de ondergane metamorfoze, tot hun natuurlike afmetingen worden teruggebracht, om voortaan door de heren geprezen, en door de dames gezocht te worden. Deze, half cellebroeders, half auctie-jagers geworden monomanen, dienen wij te weten, bezitten een fonds van te grote waarde, om als verlorenen aan den dijk te worden gezet. Daartegenover echter stonden honderden andere, bij wie de onevenredige verhouding tussen de opgeplakte koopprijs en de werkelike koopwaarde onmogelik te herstellen viel, en waaruit dan ook voor de samenleving niet de minste winst te halen stond. Sterk wordt hierbij naar voren gebracht, hoe de logenachtige misstand tussen schijn en wezen tevens het levensgeluk van anderen dupeert. Op ongelukkige huweliken, gesloten uit 't grofste eigenbelang, of uit minder edele opwellingen, wordt dan ook, even ernstig als onvermoeid, gewezen. Hiermee staat in verband het loven van het, idyllies getinte, gezinsleven der plattelanders. Eigenaardig is ook weer, - en hiermee wordt de hand gereikt aan de theorieën van de Franse natuurfilosofen, dat het kroost, geboren uit op berekening en op zinnelike lusten gebaseerde verbintenissen, gedoodverfd wordt met geestelike impotentie en lichamelike wanschapenheid. Ook hierin bespeurt men de konsekwentie van de leer, dat de Natuur, alleen uit de Harmonie, de Schoonheid teelt. Waar dan ook, zoals bij de Zeister Broederschap, in 't huwelik 't Lot beslist, en de onnatuur haar schrijnend gekras uitkrijst, zwijgt - volgens deze zienswijze, - de melodie van alle zedelik schoon, en wordt de Scheppingskracht in haar edelste oorsprong gekwetst. De Rede wijst met haar vinger, waarheen de Natuur zich neigt. De contrasten, - luidt hun ervaring, - zoeken elkaar, om door de uitwisseling van hun positieve en negatieve waarden, de uitersten op te heffen, en mede te werken tot het herstel van de verbroken harmonie, opdat volgens de wijze wil van de Schepper, de physieke overmaten en tekorten zich oplossen in een bewonderenswaardig model, het Schepsel namelik, zoals het, in zijn heerlike volkomenheid, door de aarde ontvangen werd uit de hand van zijn Maker.

Alzo de verstandelike opvoeding van het Redelik schepsel

gegrond moet zijn op zijn verhevene aanleg en gericht moet zijn op zijn heerlike bestemming, en het zijn plicht moet worden geacht, in zijn verlicht wereldburgerschap, zijn Schepper en Behoeder te vereren door middel van een vrome wandel, en het volgen van de lessen hun door de Zaligmaker der wereld gegeven, worden bij voorraad alle dogmatiese verschillen prijsgegeven, elk monopolie van de autonome kerkgenootschappen opgeheven, en elke dissiderende sekte een stoot gegeven, om zich omhoog te werken uit de geleden druk. Doch wat bovenal een plicht bij de voormannen van de 'Verlichting' werd geacht, was het verstikken van het redeloos zelotisme en 't mensverlagend bijgeloof. Hun verdraagzaamheid was er verre af om de Roomse leerstellingen aan te randen; doch hun nuchterheid en praktiese zin konden niet uit over het, in hun ogen, doelloos en werkeloos vegeteren der monniken, wier konvenkels zij beschimpten als broedplaatsen van bijgeloof en van ongerechtigheden. Zo ooit, dan was destijds al wat tot de paters en monniken werd gerekend, bij Rooms en Onrooms in diskrediet. In de kloosters zag men de versteende rudimenten van een, voor de Mensheid beschamende tijd. Ook, in letterlike zin, kende men ze alleen als spookachtige hallen en ondergrondse holen, even zoveel schuilplaatsen van verborgen zonden. Ook Kist brengt in zijn charge, op het duistere werk van de kloosteropvoeding, aan de tijdgeest zijn offers. En zo wij ten slotte, iets breder, op deze zijde van zijn didaktiese 'karakterverbetering' wijzen, willen wij in het gekozen specimen tevens de wijze aanschouwelik maken, waarop de auteur zijn tiepen opstelt, en ze trachtend te plaatsen in de zachte glijdingen van het maatschappelik verkeer, door hunne onhandige hoekigheid haken laat scheuren in de plooien van de burgerlike gezelligheid.

[Een zonderling Huisgezin, het welk zeer ongelukkig is door Bijgeloof.[1)]]

'De Heer Lindenberg was gewoon jaarlijks naar L**, eene kleine stad, niet verre van de rivier den *IJssel* gelegen,

1) Uit De Ring van Gyges wedergevonden, IV.

te reizen, dewijl hij een groot aandeel had in eene Fabriek van tapijten en vloerkleeden, van welke de Heer W i j n r u i t de voornaamste Bestuurder was. Hij verzocht mij, hem derwaarts te vergezellen, dewijl hij van oordeel was, dat de moeijelijkheid der reize dubbel zoude vergoed worden door het zonderling gezelschap, het welk ik aldaar zoude aantreffen; ik houde mij verzekerd, mijn waarde vriend! zeide hij, dat, schoon gij vele menschen van allerlei staat en kringen hebt ontmoet, gij nimmer iets diergelijks zult hebben aangetroffen; het zijn daarenboven gulle menschen, die u met de grootste vreugde zullen ontvangen, en met weldaden overladen, zij schijnen in der daad dan eerst te leven als zij andere menschen eenig vermaak kunnen aandoen.'

'De Heer L i n d e n b e r g drong bij mij zoo sterk aan, dat ik mijn woord gaf. Wij vertrokken nog dien zelfden middag en hielden, na te M** overnacht te hebben, den volgenden avond ten zes uren voor het huis van den Heer W i j n r u i t stil.'

'Zoodra wij hadden aangescheld, hoorden wij ten minste een half dozijn honden blaffen; de deur werd geopend, eene oude meid kwam voor, de honden omringden ons van alle kanten met een zeer hevig geraas en getier, zoo dat de dienstmaagd ons niet verstaan konde, hoe zeer wij al schreeuwende haar vroegen of haar Heer of Mevrouw zich te huis bevond. Eindelijk schenen de dieren vermoeid te worden door hun geblaf, zij zwegen een oogenblik, en dit tijdstip namen wij waar om onze vraag nog eens te herhalen. Wij werden in eene treurige zijkamer gebragt, welke door kleine vensters zeer weinig verlicht was. Vandaar werden wij geleid naar eene donkere kelderkamer, alwaar de Heer en Mevrouw W i j n r u i t, hunne zoon R h a d a m a n t h u s, en hunne dochters S i g i s m u n d a en A l p h o n s a zeer deftig, met eenige kaarten voor zich, rondom eene ronde theetafel zaten.'

'Bij onze aannadering stonden zij allen op, de Heer W i j n r u i t ontvong ons regt hartelijk, en gaf ons zulks, door onze hand eenige reizen te schudden en hevig te drukken, niet onduidelijk te kennen. Zelden zag ik wonderlijker menschen, en eene meer zeldzame en ouderwetscher kleeding, er stond iets droefgeestigs op aller gelaat, hetgeen ik voornamelijk

toeschreef aan het treurig gebouw, dat zij bewoonden, hetgeen zoo mij naderhand verhaald werd, wel eer een klooster was der Augustijner Monniken; het uitzigt was ook zeer akelig, het stond digt bij de Groote Kerk tegen het Kerkhof aan, men kon zijne oogen niet opheffen zonder een zeer ruim knekelhuis te beschouwen, waar in honderde doodsbeenderen en doodshoofden op orde op een gestapeld lagen, en door lommerrijke vlierboomen werden overschaduwd. Naauwelijks hadden wij twee kopjes thee gedronken, of de Heer W i j n r u i t stelde ons voor om naar zijnen tuin, die even buiten de stad gelegen was, te wandelen, dewijl het weder zoo fraai was, en wij morgen, gedurende den ganschen dag, al was het weder even schoon, daar van geen gebruik konden maken, nadien het donderdag was; dat is ook waar! zuchtten Mevrouw W i j n r u i t, hare zoon en twee dochters uit, het is morgen donderdag, de Hemel gave! zeide de Heer W i j n r u i t, dat die akelige dag reeds zonder rampen voorbij ware gegaan!'

'Ik meende te vragen, en opende te dien einde mijnen mond, wat er op dien dag moest voorvallen, dewijl zij allen daar voor zoo beducht schenen te zijn, doch de Heer L i n d e n b e r g wenkte mij, dat ik zoude zwijgen. Men maakte zich tot den aftocht gereed, men stapte met deftigheid, en na vele complimenten gemaakt te hebben, de deur uit. Terwijl het gezelschap vooruit wandelde, en ik verpligt was iets te verrigten eer ik hen konde volgen, zal het niet ongeschikt zijn eene korte beschrijving van den Heer W i j n r u i t en van zijne lieve echtgenoote en kinderen te geven.'

'De Heer W i j n r u i t was zeer lang en mager, en was gewoon met vreeselijke stappen voort te wandelen; hij had een katoenen pruikje op het hoofd, het welk door zijne kunstige gade gebreid was; boven op het zelve stond een hoedje in de schuinste met drie scherpe punten van een' voet Rijnlandsche maat; hij droeg eenen witten rok met geele knoopen, waaronder een geel vest, een blaauwe broek en zwarte kousen geen onaardig verschiet van kleuren opleverden; zijne rotting was bijna zoo lang als zijn persoon; en niet ongelijk aan den wandelstok van den Cycloop P o l y p h e m u s.'

‘Zijne echtgenoote, geboren D o o d b a a r , was zeer klein en vuurrood in haar aangezigt, welk gebrek, volgens het zeggen van hare buren, veroorzaakt werd, dewijl zij gewoon was onmatig veel brandewijn en oud bier te drinken; zij liep daarenboven aan beide zijden mank; doch niet tegenstaande dit was zij zoo vaardig ter been, dat zij de breede stappen van haren echtgenoot op haar gemak kon volgen; en het hevig slingeren van haar hoofd en ligchaam scheen haar zeer weinig te hinderen, zoo zij slechts gelegenheid had om beide handen in hare heupen te planten.’

‘Hunne zoon R h a d a m a n t h u s , die den post van Procureur met veel lof en eerlijkheid in die stad bekleedde, was mede zeer lang, hij sprak gewoonlijk met eene snerpende stem, en liep altoos met zijn ligchaam en aangezigt ter zijde gekeerd, op de wijze der honden en kreeften.’

‘De oudste dochter, S i g i s m u n d a genaamd, zag met beide hare kleine ingeholde oogjes vervaarlijk scheel, zij had de gewoonte altoos te glimlachen, zij had eenen zeer grooten mond, die eenen aanvang nam bij haar regter oor en zich in haar linker oor scheen te verliezen.’

‘De jongste dochter A l p h o n s a zag doodsbleek, het was als of haar gelaat met gips besmeerd was, hare afgeknotte haren hongen met pieken rondom haar aangezigt neêr, even als treurwilligen over eene heldere beek, en zij scheen, op de wijze der Waternymfen, altoos koud en nat te zijn.’

‘Een weinig daarna voegde ik mij bij het gezelschap, ik gaf Juffrouw S i g i s m u n d a mijn arm; onder het voortwandelen zeide zij, dat zij het reeds eergisteren avond geweten had, dat zij met eenen vreemden Heer, dien zij nooit gezien had, gearmd zoude wandelen, en dat wel in het groene gras onder de schaduwe van het geboomte: ik vroeg haar van waar zij die bekwaamheid had verkregen om toekomstige dingen te voorspellen, daar het gisteren middag nog zeer onzeker was, of wij op dezen dag herwaarts zouden vertrekken. Wij zijn gewoon, mijn Heer! was het antwoord, elken avond de kaarten te leggen, en deze hebben mij zulks voorspeld; in het eerst sloeg ik er geen geloof aan, doch ik herhaalde het tot drie malen toe, en tot drie malen lag ik bij eenen Heer in het zwart; nadien wij ons reeds van onze eerste

jeugd in die kunst geoefend hebben, lezen wij ons noodlot, en al wat ons den volgenden dag zal overkomen, zoo duidelijk in een spel kaarten, als of wij een gedrukt boek, of een beschreven vel papier voor onze oogen hadden liggen.'

'A l p h o n s a kwam alleen achter aan; zij droogde van tijd tot tijd hare tranen af, terwijl zij telkens zeer treurige blikken naar den Hemel ophefte, ik vroeg waarom hare zuster zoo droefgeestig was; het is niet zonder eene groote reden, antwoordde S i g i s m u n d a met neerslagtige oogen; het arme meisje moet nog zeven maanden zeer ongelukkig zijn, zij moet nog met allerlei rampen worstelen eer hare gelukzon zal beginnen te schijnen; dit hebben wij gezamenlijk reeds voor vier maanden uit hare kaarten voorspeld. Ik zag S i g i s m u n d a en hare zuster A l p h o n s a met mededoogen an, dewijl ik kon beseffen, dat hare opvoeding en het schandelijk voorbeeld en bijgeloof van hare ouders daar van eene oorzaak waren; in welk gevoelen ik versterkt werd, zoodra wij op de koepel kwamen.'

'Wij waren naauwelijks neêrgezeten, of de Heer L i n d e n b e r g vroeg den Heer W i j n r u i t, of hij met zijne familie hem de eer en het genoegen wilde aandoen om den volgenden dag met een of twee rijtuigen de naburige steden en dorpen te bezigtigen, dewijl het weder thans zoo bestendig was en hetzelve wederom zoo spoedig konde veranderen. De Heer W i j n r u i t nam zulks met beleefdheid aan; weet gij wel, wat gij daar zegt? mijn lieve man! vroeg zijne gemalinne met een verschrikt gelaat, weet gij dan niet, dat het morgen donderdag is? De Hemel behoede mij genadiglijk! zeide de Heer W i j n r u i t, hier aan dacht ik niet, ik ben u wel verpligt, lieve M a r g a r i e t! dat gij mij zulks herinnert: ik bedank hartelijk, mijn Heer L i n d e n b e r g! was het zoo wel vrijdag, zouden wij met vermaak van uwe vriendelijke uitnoodiging gebruik maken. De Heer L i n d e n b e r g vroeg, of hij dan iets te verrigten had? Zouden wij iets verrigten, mijn goede Heer! zouden wij eenig gezelschap afwachten of uitgaan en dat op zulk eenen noodlottigen dag? dan waren wij waardig om gestraft te worden met dubbele slagen, riep de Heer W i j n r u i t al zuchtende uit, nimmer ondernemen wij iets, nimmer doen wij eenig werk van aanbelang, nimmer

zouden wij ons op zulk eenen dag op reis begeven al konden wij er duizenden mee winnen!'

'De Heer L i n d e n b e r g deed zijn best om de dwaasheid van zoodanig een gevoelen aan te toonen, en aan te duiden, dat alle de dagen der week even gelukkig of ongelukkig waren, dat, als ons eenig ongeluk moest overkomen, zulks geheel afgescheiden was van den dag, waarop zulks plaats had; doch niet alleen de Heer W i j n r u i t, maar ook zijne vrouw en kinderen bleven bij hunne gevoelens, en verzochten, dat de Heer L i n d e n b e r g geenen tijd zoude verspillen met zijne zedelessen, want dat het niets konde baten. Niet alleen ik, zeide de Heer W i j n r u i t met kracht, maar onze Voorouders van beide zijden, waren reeds voor twee honderd jaren van hetzelfde gevoelen; deze beschouwden insgelijks den donderdag als eenen zeer ongelukkigen dag, en volgens eene aanteekening van eene van onze Betovergrootmoeders hadden alle de ongelukken van stelen, van rooven, van brand, van ziekten en van verschijningen van booze geesten op donderdag plaats gehad; ook was volgens de opgave van deze Betovergrootmoeder het beste hulpmiddel om deze rampen af te keeren, dat men, zoo zulks maar eenigszins mogelijk was, den ganschen dag te bed bleef liggen, dewijl de booze geesten, die de donderdagen zoo onveilig maken, geen vermogen hebben om de menschen te kwellen zoolang zij op bedden liggen; dit is de reden, dat wij met onze gansche huishouden den donderdag al liggende, al biddende of slapende doorbrengen, waarbij wij ons tot heden toe zeer wel hebben bevonden en daar door alle rampen hebben afgewend.'

'Wij konden ons niet weerhouden van lagchen, hetgeen de Heer W i j n r u i t zeer kwalijk scheen te nemen; zijn zoon noemde ons twee verfoeijelijke *Deïsten*, en verklaarde met zijn snerpend stemmetje, dat hij voor geen honderd dukatonnen op eenen donderdag met ons in een rijtuig zoude willen zitten, ja zelfs al wist hij, dat hij daar mede konde verdienen, dat hij tot Procureur Generaal van het gansche Land wierd aangesteld.'

'Ik heb een afgrijzen van spotters, zeide A l p h o n s a, ik word zoo akelig, dat de koepel mij te benaauwd wordt, zij

stond op, en ging in den tuin wandelen om lucht te scheppen.'

'Hier op deed de Heer W i j n r u i t een wijdloopig verhaal van zijne geboorte en opvoeding, hij verhaalde ons, dat hij den meesten tijd van zijne jeugd in de kloosters bij de Munniken had doorgebracht, en dat zijn vrouwtje lange jaren in een Vrouwenklooster had gewoond om eene beschaafde opvoeding te ontvangen, waar zij, onder meer andere nuttige dingen, de kunst geleerd had om de derdendaagsche oortsen af te schrijven en de belroos af te bidden; ook wist zij een onfeilbaar middel tegen alle betooveringen zoo wel van menschen als van dieren, waar mede zij reeds vijf volwassen menschen, twaalf kinderen, alsmede dertien koeijen, vijf kalveren en zes varkens had genezen, welke allen, binnen den tijd van vier en twintig uren, volkomen waren hersteld.'

Hier is de tiepe aangedikt tot de karrikatuur. Terwijl in de meeste gevallen de overlading zich in één en dezelfde beschrijving zal bepalen bij de blote vermenigvuldiging van overeenkomstige feiten en verschijnselen, en met voorliefde uit zal weiden over de uitwendige vormen, waarin de 'karakters' - zo men bij de tentoonstelling van de zonderlingste menschen van deze term gediend wil wezen, - zich openbaren, wordt bij de familie W i j n r u i t naar die soort excentriciteit gezocht, welke deze ongelukkigen reeds bij voorbaat buiten de kring van de onbevangen waardering stellen. De zonderling opgedirkte huisvader wandelt met de stappen van een struisvogel; de vrouw loopt dubbel mank, en is aan den drank; de dochters zien scheel of maanziek; de zoon richt zich schuin uit de flank. Doch geven wij aanstonds redres. De ten onrechte verdrukten zijn broeders geworden; de obscure toonaangevers van eeuwen her passen hun boete bij, en figureren voor harlekijn. Ook elders blijft 't oordeel niet uit. Als op de hoeken der straten arme weduwen neerzitten, ongelukkig geworden door onvoorziene rampen, maar in hun noden deugdzaam gebleven, dan zal degene, die zelf behoeftig, nochtans zich haast de uitgestoken hand met enige armzalige penningen te vullen, bij voorkeur een jood zijn. Strijk en zet blijken de, op aarde gelukkigste wezens, vrij in

hun bewegingen, en ontgroeid aan hun begeerten, de van geld en goed verstokenen te wezen. Maar hij, die van Rede en Inzicht ontbloot, de ogen weigert te openen voor het duidelik leesbare wereldbeleid, en de verstandig-begrijpelike, en nimmer verdwazende of schrik-verwekkende liefdebewijzen van de Hemelse Vader, hij zal in zijn vervloekte verblindheid huiveren voor kattengegrol en wegkrimpen voor 't bliksemvuur; hij zal, bij de rechtvaardige God, mank lopen en scheel kijken of op een andere wijs tot molik verstrekken in Zijn heerlik Paradijs.

Met dezelfde geestelike minderwaardigheid, waarmee de verbasterde vertegenwoordigers van 't Middeleeuws klerikalisme bedeeld zijn, worden ook de gedegenereerde achterblijvers van 't foedalisme begiftigd. Het burgerlik rationalisme erkende evenmin de herediteit van oorspronkelike verdiensten als die van de eerste zonde. De ‘edelman’ als zodanig, was een antiquiteit. Men stelde hem op als een mammouth, met grof gebeente en verschrikkelik onpraktiese stoottanden. Kist geeft er ons een in zijn jeugd, de Landjonker van Blankenheim tot den Stronk, en schrijft er twee boeken vol van. Diens adeldom laat hij steunen op de histories niet onaannemelike, maar bij de ‘Aufgeklärten’ hoogst laakbare grond, dat een van zijn voorzaten in 't Heilige Land, weleer, ettelike Saracenen, met hun vrouwen en kleine kinderen, naar 't Paradijs heeft geholpen. Nu zou voor de schrijver, en in 't algemeen, voor de dragers van verlichte denkbeelden, hoe twijfelachtig de roem van de eerste edelman van welk geslacht ook in de ogen van de nazaat moge schijnen, een latere loot uit zulk een stam, door bloot in de persoon zijn zuivere en hoog gehouden humaniteit naar voren te laten treden, de ‘adel’ van diens menselike natuur zeer goed te handhaven zijn geweest. Maar dit is de ‘erfelik belaste’ reeds van te voren ontzegd. De nazaat blijft de zelfde bulderbast als de voorvader geweest is. Zijn trots zweert bij de ‘Saracenenverdelger’[1]. Als hij uit zijn eenzelvig Gelders bestaan in zijn zware reiskoets het land doortrekt, maakt

1) Verg. de brieven van Elisabeth Stamhorst in Wolff en Deken's roman *Cornelia Wildschut*.

hij op de pleisterplaatsen een kabaal, alsof er een Oosters monarch in aantocht is, en verwondert zich elke keer, dat nòch zijn naam, nòch die van deberoemde voorzaat, daar ooit is gehoord. Dit wezen nu is gehouden de ‘tradities’ des adels te dragen. Natuurlik wordt hij zo konservatief als de grootst mogelike Stuggink gehouden. Voorts is hij zo dom als de koekoek. Geleerden kan hij niet luchten: aan tafel blaaskaakt hij op zulk een manier van zijn hoge naam en zijn kostbaar goed, dat de aanwezigen er de ogen van openspalken. Niemand onzer zou zich ooit vermeten, zulk een geesteskind de wereld in te sturen. Maar Kist en de zijnen laten hem opzettelik botsen tegen alle verstandelikheid op. Het einde van dit kreatuur is dan ook treurig. Dezelfde man, door wie al wat uit burgerlike sferen afkomstig is, - zijne om haar grote middelen getrouwde echtvriendin mee begrepen, - niet toerekenbaar wordt geacht, doodt in zijn drift, ergens bij Brussel, een grondbezitter, wendt daarna het wapen, om niet in de handen der justitie te vallen, tegen zich zelf, en moet nu, dodelik gewond, vernemen, dat hij, als zelfmoordenaar, na zijn dood, bij de veroordeelden in ongewijde aarde gekuild zal worden. Dit is de marteling, die de auteur voor hem uitdacht. Aan de snoever, tans een misdeelde, moest de eer van het voorvaderlike graf worden ontzegd. Het Bataafse burgerdom had ook haar onverzoenlikheid. In de wereld gezonden als karrikatuur, was hem de droeve taak opgelegd, zich heel zijn leven door zijn fanfaronnades belachelik en door zijn grove onwetendheid verachtelik te maken, en eerst op zijn doodbed mag hem, - veel te laat en daardoor veel te wreed, - de waarheid schrijnend verkondigen, dat voor Gods rechterstoel, rijk en arm, edel en onedel, ook ten aanzien van de bedrijven in dit leven, op dezelfde boetelijst staan.

Deze wandelende tiepen, met aangespitste of aangedikte trekken, hebben, bij wijze van vaccinetekenen uit hun kinderjaren, iets van hun tijdgeest meegekregen, dat bestemd is op een koddige wijze het toevallig-naïeve in hun verschijning te vervangen, en dat, bij tijden, op 't onverwachtst het zwaartepunt van hun bestaan verplaatsende, ze, nu eens in eigenlike, dan weer in overdrachtelike zin aan 't buitelen

brengt en op hun hoofd zet. Het meest primitieve, maar in vergoeding hiervoor het meest onfeilbaar middel, is in dezen de wijnfles. In de samenleving van die tijden, - welke, zoals wij reeds opmerkten, èn door de veelvuldiger gelegenheden, èn door de belangstelling van de mens in zijn evenmensen, van een buitengewoon gezellige aard is geweest, - beschikt men in de schuiten en de barges, op de pleisterplaatsen en in de herbergen, niet alleen over volop tijd, volop geld en volop geduld, maar leveren de keukens overvloedige maaltijden en de buffetten allerlei likeuren. Het is van bladzij tot bladzij steeds tafeltje-dek-je. 's Avonds vooral, als de zware gesprekken over ‘de deugd’, ‘het ware geluk’ en 't ‘est modus in rebus’ worden hervat, borrelen kwistig de kelderbronnen het spraakwater op. Eén krijgt er hoofdpijn; een ander moet, 's ochtends daarop, blijven liggen; het glas bleek dieper dan de kwestieuze oplossing te zijn. Doch de lezer hoede zich er wel voor te menen, dat dit een vergrijp kon wezen. Integendeel: loffelike ijver is de menselike natuur eigen. Dergelijke strevers deden gans niet minder oordeelkundig dan tans de jongelieden doen, die na een inspannende toer aan hun turn-toestellen, vermoeid zich neerzetten op de matras, en hun beurt laten voorbijgaan. Immers, ook hùn filosofies betrachten was sport. Zo goed als 't menselik was, zich warm te maken en door te slaan met zijn filosofie, even zo goed kon men omslaan door z'n *nimium est*. En even goed als een auteur zich kittelt met parodoxen op te werpen en ze, doorredenerend, even paradoxaal weer omver te gooien, evenzo zal hij er toe komen zich te verkneukelen, door op het beslissend ogenblik, bij wijze van *bouquet*, het gezelschap zelf te laten buitelen, en neer te laten liggen met de benen in de lucht. Een handreikend middel - wij ontkurkten zoëven de inhoud - lag voor de hand, en was gegroeid tussen de mazen uit van 't gezellige leven. Dronkenschap gaf lichte hielen en zware hoofden; zwaartepunten verplaatsten zich; steunpunten vielen weg; driften, ontschakeld, stegen op en baarden hoge woorden en snelle handtastelikheden. Kluchtige tonelen openen deze bladen; kluchtig in uitwerking; van opzet grof. Doch achter het koddig spel schuilt een diepere oorzaak. Zo wij ze willen aanduiden, dienen we ons te spoeden

naar de grens, waar de werkzaamheid van Kist overgaat in de sceptieser voortzetting door Daalberg. Op die afscheiding geschiedt het merkwaardige feit, dat de zedelike betrachting, moe van 't eindeloos meten, lusteloos trapt op haar eigen weefsel, en, even grillig als onrechtvaardig, het in haar ogen van onwaarde geworden doek, zoekt te treden met de voet. De opgestapelde effen stof, eerst beangstigend topzwaar geworden, prikkelt de gannef, die er in elke waardige prediker nog onbewust schijnt te schuilen, tot zulk een overdwaalse potsierlikheid, dat hij één sekonde later grijnzend zijn hoofd weet uit te steken boven de bajert die hij met brooddonken sarrende hand over zijn eigen leden heeft uitgestort.

In dit teken staat Bruno Daalberg. Hij is de dolleman van zijn eeuw, de onovertroffen burleske. Men zou hem onrecht doen, met hem te ontzeggen gevoel van ernst, geloof aan deugd, en kennis van de edelste gewaarwordingen en schoonste idealen van 't menselik hart. Ook bij hem spiegelt de geest zich in de herinnering van zalige uren, versiert een diepe verering de vrouwelike lieftalligheid met de voortreffelikste gaven van lichaam en geest! Doch hoe kort zijn deze ogenblikken, en hoe vruchtbaar is zijn verbeelding in 't scheppen van parodieën, naast de schaarse voltooiing van een, voor ons gevoel bevredigende, rechtschapen figuur. Steeds is de persiflage aan 't woord, en ook daar, waar de ernst zijn beurt vervult, achterhaalt hem de zotheid, en licht hem een beentje. Bij de minste aanleiding reeds, de toevallige bewustwording van een woord zelfs, slaat hij om. Komt er een vlieg op de lamp zitten, hij valt uit zijn rol. In de hoogste mate grillig, is hij soms schaamteloos grof, enkele keren gezocht, doch meestal verrassend, en steeds zich zelf. De vorm van zijn werk draagt zijn persoonlike grillen mee. In zijn ‘Steenbergsche familie’, en meer nog in zijn ‘Twee en dertig Woorden’, waarin een dertigtal hoofdstukken, gekristalliseerd om de daartoe opgelegde, en door de auteur te aanvaarden woorden, één histories verhaal moeten leveren, springt hij meer dan nodig is van den hak op den tak, de noodwendigheid van zijn divagaties verbergende achter zijn vrije willekeur, en plaagt, op de koop toe, nog zijn lezer, met hem de keuze te laten, waar deze de

hier en daar en overal afgebroken draad gaarne zou wensen weer aangevat te zien. Want hij is een behendig auteur, tot alles bekwaam, niet 't minst met zijn woord, en meester van het terrein. Soms zelfs al te veel meester. Want niemand, als hij, maakte zo zeer misbruik, om zich zelf in de rede te vallen, en zijn lezers, dikwels in de belangwekkendste en spannendste momenten, eenvoudig te laten steken, om een ogenblik later, in zijn eigen uitweidingen, hen op hun beurt, als het helemaal geen pas geeft, hun mond open te laten doen, met een *coq à l'âne*, die de schijn van onbeleefdheid alleen op hen zelve werpt. Van zelf mag er zo iemand op aangezien worden, dat hij elk oogenblik het een of ander exemplaar uit het grote en zo aan verscheidenheid rijke menselik geslacht de narrekap opzet. Bij Kist zal men keer op keer goedkope hekatomben ontmoeten, van door verdriet, door teleurstellingen, door hopeloze liefde of door achteruitgang van zaken uitgeteerde mannen en vrouwen, en hem hoofdschuddend verzuchtingen horen slaken, hoe ongelukkige, onnozele en onopgevoede zielen in hun eigen verderf kunnen lopen. Juist contra is het bij Daalberg. Al de half dood geslagen, half verongelukte of zelfs definitief veroordeelde natuurgenoten knappen weer op, of ontkomen de galg, en zetten hun reis door 't leven onder nieuwe en dubbel-overgehaald avontuurlike wederwaardigheden voort. Kist stelt u voor ogen, opgedirkte fatten, onverkwikkelike schijngeleerden en onverzettelike Stugginks, in evenveel kostumen en gewoonten van buiten, als vooroordelen en manieën van binnen; geheel andere en vreemdsoortige creaturen drijft Daalberg u in maskerade voorbij in schele en loense, éénogige en éénbenige medeschepselen, die in hun liehamelike afwijkingen de zonderlingheid van hun sentimentele, onpraktiese, geraffineerd- of hyperbool-wijsgerige levensopvattingen en theorieën figureren. Daalberg's theater is dan ook bonter en harlekijnachtiger dan dat van Kist. Kist zijn mensen vertonen zich ten slotte, dank zij de hulp van wonderbrillen, toverringen, en dergelijke, zoals ze zijn; en in zijn reizen door Brabant en Vlaanderen blijft men nog altoos in de sfeer van de ongerepte vaderlandse gezelligheid en deugd. Daalberg houdt er van zijn routes verder te strekken en avontuurliker te maken. Bovendien slaat er de tijd zijn

glazen. De Revolutie heeft plaats gehad; Franse benden trekken door 't Walenland en door de Rijnprovincie; en hier te lande heerst het Bataafse régime. Doch zo de ene schrijver de andere aanvult, niet minder dekt de ene de andere. Verbazend druk is bij beide, het reisgewoel; de logementen zijn overvol; voerlieden bevolken de wegen, en elke avend brengt in de gelagkamers nieuwe gezelschappen en nieuwe verrassingen. De lezer, die zijn notities bijhoudt, bekomt inzicht in de gebruikelike reisroutes, krijgt kennis aan de meest bezochte en 't meeste gerenommeerde hotels, en komt, zo hem de almanakken van die tijd mochten ontgaan, enigzins op de hoogte van het toenmalige postverkeer. Opmerkelik zal hij het vinden, wanneer hij de reizigers van die dagen telkens ziet stuiten op ganse benden van mannelike en vrouwelike muzikanten, ware bedelaarskolonies, op reizende gelukzoekers, gezegd ‘filosofen’, en velerlei lichtgehield vrouwvolk. Maar terwijl Kist, wijzende op deze en dergelijke gevaar aanbrengende gelegenheden, zich er toe bepaalt op het ‘perikel’ te wijzen en voor de gevolgen waarschuwen wil, volgt Daalberg de weg van de empiriek, en laat de ene evenmens op de onbarmhartigste wijze duperen door zijn 't meest zich zelven liefhebbende naaste. Buitengewoon begaafd en vindingrijk is deze auteur. Zonder twijfel is hij een geleerde, als de beste, een in disputen geschoolde paradoxist, een scherp vorser, een doordringend verstand; maar wijsgerig scepticus in de eerste plaats, als er ooit is geweest, stelt hij er het gniepigste genoegen in, met de aspiraties van de toenmalige tijd te sollen, en dat met zulke hyperboliese krachttoeren, dat de lezer, ook met de geringste kritiese aanleg, de zin van de persiflage en de strekking van de satire herkent. Zijn charge op de Feithiaanse sentimentaliteit wordt, grof van burleske aanblazingen, getypeerd in de Steenbergse familie-sycophant Roggebast, alsmede in de van gewetenloos raffinement doortrokken Loveley-figuur in ‘Jan Perfect’[1]. De adel, die door Kist

1) Zie ook het zuiver-Feithiaanse liefde-betoog tot Juliëtte (de geparodieerde Julia): ‘Deze *sympathie*, lief meisje! is de zoete vereeniging van twee harten, die *voor elkander* geschapen zijn, en, van de eerste verordening der wereld af, dusdanige schikking en *impulsie* verkregen hebben, waardoor zij onderling *alleen met elkander* kunnen werkzaam zijn, en zich daartoe, hoe het ook loope! eenmaal aantreffen en zich vereenigen moeten...Eeuwige banden, die overheerlijk, die onbreekbaar zijn! men gevoelde voor men zag; men ontwaart wat men gevoeld heeft, men voelt in zijne volheid het gevoelde, en ook dan, wanneer er niets meer te gevoelen of te vinden is. O, dan nog blijft men gevoelen, omdat het gevoelvolle zich eene bezigheid, eene noodzakelijkheid gemaakt heeft - van te voelen’ (II, 28). Eenmaal gehuwd, wil Perfect zich alleen bepalen bij het ‘sentiment’. Hij predikt dan ook Juliëtte: ‘Kunnen en niet willen! Hier zit de volmaaktheid! Dit onderhoudt het ware voedsel der liefde! Dit is de liefde zelve! Teederlijk te beminnen, het altoos te gevoelen, het zich immer te zeggen en het zich nimmer te bewijzen! Zie, lieve vriendin! dat is de ware Theorie!’ Natuurlik wordt hij bedrogen door ‘Neef Anthony’ die even ‘Platonice’ in de ‘Metaphysiese’ huweliksband was ingelijfd.

met een even grove als eenzijdige bizarrerie onder handen werd genomen, ligt, met veel verfijnder geest en met oneindig veelzijdiger mensenkennis in 't ootje gehaald, in Steenbergens waarloos vervuilde grachten, voor ieder te geef. Eene droeve figuur maken, evenals in Kist's ‘Blankenheim’, - ook met of zonder de invloed van de Engelse 18de eeuwers - de dorps-predikanten binnen de heerlikheidsgrenzen van de vòòr-Bataafse landjonkertijd. In welk een doodslaap waren, besluit men, bij zulk een atmosfeer, de bevolkingen van onze oostelike kontreiën bevangen! Dat de auteur een medicus is, laat hij zich zelve voorstaan; maar hoe zijn oordeel luidt over de alles behalve wetenschappelike en in elk geval onder onvoldoende kontrole staande dokterspraktijken en pharmaceutiese kunstgrepen, lezen we uit zijn onophoudelike en allerzonderlingste charge's op de Sangrado's en Sganarelli's van zijn tijd. Doch gelden deze opmerkingen bepaalde rangen en bepaalde standen - herinneren wij ons ook nog, dat in ‘De Steenbergsche familie’ de ‘Provisioneele bewindvoerders’ en de Bataafse municipaliteiten niet minder als een door en door verdorven boevenpak te kijk worden gezet, - allermerkwaardigst is, hoe deze auteur, in een scepticisme, dat niet minder van zijn onafhankelikheid van geest als van een doordringende wijsgerige blik getuigt, zichzelf herkent als antipode van de velerlei stromingen en tot theorieën beraisonneerde natuurfilosofiese dromen, die het met anticipaties bezwangerde Rationalisme tot rijpheid bracht. Dat deze

man fijn bezintuigd is geweest, en in de gang van de, op nog veel te weinig empiriek steunende sluitredenen van een geestdriftige voorhoede, de hyperbool van het groteske heeft gezien, waar anderen in hun zwijmelroes hun helder hoofd verloren, toont zich op iedere bladzijde. Te meer mag hem dit als een verdienste worden gerekend, omdat ook hij blijkt een kind van zijn tijd, en met het merg der Verlichtingseeuw doorvoed te zijn. Niettemin is hij een te goed kenner van 't menselik hart en een te nuchter waarnemer van de zich aan zijn werkelikheidszin vertonende levensbeelden, dan dat hij het gebrek aan evenwicht niet zou gevoelen tussen het grenzeloos idealisme, dat zich met de natuurfilosofiese dromerijen in de lucht verliest, en de feiten zelf, die het nog immer zoekend en struikelend geslacht, met een twijfelachtige progressie in de beweerde ontwikkelingsgang, te aanschouwen geeft. Zelfs wordt de wereld der gepredikte Volmaaktheid, het heilig Eden van de Verlichtingspredikers, voor hem een voorwerp van spot en aanvechting. Zoals Cervantes in zijn Don Quichot de dolende ridder-roman met een onsterfelike belachelikheid vereeuwigde, zendt Daalberg er zijn Jan Perfect, een Leidse apothekerszoon, op uit, als de immer strijdende Ridder voor de Volmakings-theorie, laat hem rondtrekken door half Europa, door de woestijnen van Syrië en door Cyrenaeïca, om met gelovige gloed de eenmaal te bereiken Perfectie te prediken, en onvermoeid, al wat hem wedervaart, met het meest ongeschokte vertrouwen te toetsen aan zijn nooit falende Perfectibiliteits-theorie, - totdat de held, na de meest wondervolle avonturen, zodanig van zijn Volmakings-geloof gesneden wordt, dat hij, arm en berooid, verstoken zelfs van het testimonium van zijn mannelike perfectie, als castraat weer pillen gaat draaien in zijn woning aan de Leidse Breestraat...en er gelaten het uur van zijn dood verbeidt.

Hoe met deze martelaar wordt gegooid en geleefd, klinkt schier ongelofelik. Om te beginnen stapt hij te Leiden in de nachtschuit, die...blijft liggen. Als de volgende morgen de reis is aangevangen, merkt hij, dat de schuit een verkeerde is. Goeie vrienden lichten hem in, tronen hem mee, teren op zijn zak. Te Brussel drinkt hij zich een roes in 't hem aange-

prezen volmaakte Leuvens bier; bij 't zoeken van de volmaaktheid door dokter Lawaay brengt hij er ternauwernood het leven af; wordt afgezet op de grofste manier, vaart over naar Engeland, valt eerst in handen van een preswerver, en na zijn ontvluchting, door een behendig uitgevoerde mystificatie, als paardendief in die van 't gerecht; zijn doodstraf wordt veranderd in deportatie; het schip dat hem naar de Botanybaai moet voeren, wordt door een Spanjaard genomen; de Spanjaard lijdt schipbreuk, en Jan Perfect, de enige, die er 't leven afbrengt, bereikt op een mast de kust van Galicië; daar gekomen, offert hij een stuk of zes kloosterbroeders op aan zijn Volmakings-proeven en wordt door de Inquisitie gevonnist; hij ontvlucht naar Frankrijk, wordt te Parijs op de allerfijnste maar ook allergevoeligste manier van de huig gelicht; moet Frankrijk verlaten; trekt naar Italië, waar hij in handen van rovers valt, en na hun verrassing door de marechausseé's, voor een der hunnen wordt aangezien, om, gekerkerd, de dood af te wachten. Verliefd geraakt op Juliëtte, de dochter van de cipier, weet deze slimme feeks, hierin bijgestaan door de bij zijn beurs geinteresseerde Hollandse consul te Livorno, tussen haar en de Perfectie-zoeker een ‘volmaakt’ echtgenootschap tot stand te brengen, tevens hem de ‘volmaakte’ vriendschap latende genieten van haar ‘neef’, die met haar meetrekt, en te Napels met behulp van de rechterlike macht, de deerlik beetgenomen scharrelaar van zijn vrouw en zijn beurs afhelpt! Even daarna komt hij, door een zonderling spel van 't noodlot, op een Turkse galei, waarna een even onvoorzien toeval hem aan de Palestijnse kust brengt. Overal predikt hij zijn Perfectibiliteit; de Joden, opgetogen, zien in de ‘brave Hollander’ de man, die ze schatten zal aanbrengen, dringen zich aan hem op, en huwen hem een van hun dochters uit, om hem, als ze zich in hem bedrogen zien, in 't geheim over te leveren aan de Abessyniese slavenkoopman Molac. Deze, met hem gekomen aan de boorden van de Eufraat, gelast hem uit te kijken naar een voorbijtrekkende kudde schapen, waarin de vrijbuitende koopman zijn slag wil slaan. Maar zodra niet naderen de voorste schapen de Perfectiezoeker, of de aannaderende Paralalapappers, die uitgegaan waren om een koning te zoeken, en zich ingevolge de uitspraak

van hun orakel, wilden laten leiden door de reuk van hun schapen, dansen juichend en spelende op hem toe, en roepen hem, omdat zijn uiterlik aan de gestelde eisen voldoet, tot hun koning uit. Nu eerst voelt hij zich in zijn element. Hij haast zich het meest perfecte Volmaaktheidsbewind in te voeren, met dien verstande, dat hij door de onzinnigste toepassingen van zijn verlichtings-theorieën de zo eenvoudig en aan de natuur verknochte sociaal-economiese toestand van zijn onderhorig volk totaal in 't honderd brengt, totdat op 't uiterste ogenblik, door een even bescheiden als natuurlik onderwijs-procédé de menigte tot het juiste inzicht van ‘practiese vooruitgang’ komt. Koning Perfect voelt, dat zijn rijk uit is; hij vlucht naar Egypte, waar hij door de prins van Tripoli wordt aangeklampt, die hem tot goeverneur van diens harem-vrouwen aanstelt. Hier doceert hij dag aan dag, totdat de wulpse Fatimé hem verleidt. De oude Bey betrapt hem: zijn dood is besloten. Doch de voorspraak van des Prinsen moeder, een gewezen Christinne, redt hem: hij wordt ontslagen, na eerst te zijn verminkt. Bij de eerste de beste gelegenheid wordt hij uitgewisseld, en komt, na jaren zwervens, van zijn volmaaktheids-leer genezen, in Holland en in de Leidse Breestraat terug.

Wat in dit werk de bouffonnerie op de spits drijft, is het onverstoorbaar optimisme en de onverwoestbare naïeveteit van de Volmakings-apostel tegenover de allerfijnst berekende doortraptheid van de overal op hem azende fortuinjagers en de door en door corrupte magistraats-colleges, die hem zonder uitzondering, even onbarmhartig als sophisties-bedriegelik van de huig weten te lichten. In Engeland - bij de schrijvers van die tijd het land van worstelpartijen, van weddingschappen, van preswervers en dergelijk volk, zoals Frankrijk het land is van de souteneurs en opera-nymfen, Spanje dat van de Inquisitie en Italië dat van de bandieten en 't bijgeloof - ontdreigt men hem een paard, terwijl een ogenblik later een door 't gerecht vervolgde gauwdief er hem op de hoffelikste wijze een vosje ‘aan’ weet te ‘bieden’; juist wil de dwaze optimist in de opeenvolgende lotgevallen een wijsgerig evenwicht, die op de naderende volmaking van 't zedeliksheidsbe-

grip moet wijzen, herkennen, wanneer de justitie hem als dader of heler van het delict in de ijzers slaat en hem naar 't cachot sleept; - prijst hij, wanneer hij van zijn kant getuigen mag kiezen, en de wijze doorgrondt waarop men de jury samen wil stellen, de zedelikheid der Engelse natie, dan wordt hij, ziender ogen, op de grofste wijze beetgenomen door een bankspanning, die op de koop toe de billikheid der Engelse rechtspleging en de aangename wijze van de verbeterde galgstraf looft; desniettemin vindt hij, na een gedaan aanbod van de snijkamer voor zijn toekomstig kadaver, stof in de beschouwing van de grootmoedigheid der Engelse rechtspleging, die van de veroordeelde niets dan het leven vraagt, en hem de vrijheid laat om met zijn lijk om te springen als hij verkiest: redenen waarom hij zich zelf, uit enthousiasme voor 't edel beginsel, voor slechts vier schellingen verkoopt, Meent hij, wanneer nog juist onder de galg, hem wegens de overwinning op de Amerikaanse insurgenten de koninklike gratie wordt verleend, over zijn volle vrijheid te kunnen beschikken, dan ervaart hij, ingescheept op de ‘Royal Clemency’, dat de goedgunstige kroon hem met twee honderd andere boeven naar de Botanybaai wenst te detineren, om hem er in een moordend klimaat katoenboomen te laten planten en koffie te laten plukken: de man, die in alles de Volmaaktheid zoekt, troost zijn meesmuilende medereizigers, met hen er op te wijzen, dat zo zij alsnog het hangen bleven verkiezen, zij ondanks de genomen maatregel nog altijd na 't planten en plukken, ongedwongen, zelf de plaats en het uur konden kiezen, om tot het hangen over te gaan. Doch steeds wordt het doller. Als 't boevenschip door een Spanjaard genomen is, en de vèrziende Perfect in de behandeling van de buitgemaakte levende inventaris, door de gezagvoerder van 't kaperschip, een belangrijke progressie naar de algemene Volmaking bespeurt, gelet op 't vroegere hangen en branden, waarmee des Spanjaards voorzaten zijn Hollandse landgenooten weleer beloonden, verneemt hij van de smadelik grinnikende Don Juan, dat het geëerde gezelschap naar Zuid-Amerika staat vervoerd te worden, om (weliswaar minder goed betaald dan Congo-negers, vanwege de rotkoortsen en de buikloop waaraan de blanken na een paar jaar plegen te bezwijken,) tegen een matig sommetje aan de Jezuïeten van Paraguay over-

gedaan, diens zak te spekken en tevens des konings kerkerholen edelmoedig van een te aanzienlike toevoer te ontlasten. Zo staat, telkens weer, elk op nieuw opschietend Perfectiegeloof, kortweg paf tegen de koude taktiek van 't laagste en door z'n bouffonne zelfverheerliking, tevens 't sarkastieste egoïsme. Wààr de apostel ook aankomt, in college's, voor jury's, in gezelschappen, overal staat hij alleen, wacht men hem lachende op, en dupeert hem, genadeloos, op de geraffineerdste wijze, waarop men een verschoppeling uitkleden kan. Een persiflage, als deze 2-delige ‘roman’ te aanschouwen geeft, op het blijmoedig, nooit versagende, nimmer verwonnen, geloof in het toenemend ‘Goede’, onophoudelik uitgebazuind door een opzettelik mismaakt gecreëerde zeloot, met een scheel oog en een sleepvoet, - hij, de gepraedestineerde paria van het onmeedogend opdringend Europese grauw, - geeft te denken van wege de pijnlike wreedheid van een zó gevoelloos doorgezette charge. Wel moest de wonde gruwen, waar dus het scherpe vlijm gewrongen werd in 't krimpend zeer. Deze doctor medicinae heeft nooit geaarzeld, oordelen wij, wanneer hij in zijn praktijk voor vervuilde wonden en verwaarloosde infecties kwam te staan; ook tans, nu hij in het geestelik leven der natieën ziekelike neigingen en onnatuurlike uitwassen bespeurt, ontziet hij zich niet, met het nog onmeedogender wapen van de scherpste spot, de meest pijnverwekkende manipulaties ter genezing der mensheid toe te passen. *Utile dulci*, verdedigt hij zich in zijn ‘Voorbericht’: immers deze lachwekkende spot bedoelt de hoogste ernst. In al zijn geschriften toch laat hij doorstralen, dat, welk een verklaard vijand hij ook zijn moge van 't obscurantisme, hij even behoedzaam zich wacht voor de onzalige ijver van 't supra-Rationalisme, dat met zijn ongezonde drift naar kennis en verlichting, als enig panacee tegen de kwalen der maatschappij, in verblinde eenzijdigheid zich buiten de koers der werkelikheid en 't hoofd te pletter loopt. ‘Luchtkastelen’ noemt men niet oneigenlik de verwachtingen, die met haar grondpalen boven de reële bodem geheven zijn; wat buitelt er eer dan een theorie, waarvan het zwaartepunt zich buiten de sfeer van 't geestelik en stoffelik kunnen, en boven de vaste gegevens der experimentele kennis verliest? De 18e eeuw was de eeuw der nieuw-

geboren heuristiek geweest. De feiten, en deze alleen, zouden spreken. Doch dit feitenmateriaal, hoe onvolledig ook, en wellicht door deze onvolledigheid des te eerder, geraakte binnen de kring der speculatieën van deze zelfde ijdel-wijsgerige jeugdtijd. Met moeite ontzegt zich de nog op zwakke benen staande neophiet de vleiende eer als procuratie-houder op te treden van de *Tertia's* van alle verlokkend opdoemende syllogismen. Zo ging men breien aan nog onrijpe systema's, voor de filosofie een toevlucht, voor het positivisme een ergernis. In zulk een systema laat de schrijver Daalberg nu ook zijn held Perfect, als de overladen tiepe van een in Duitsland bizonder tierende soort, de alle proportieën te buiten gaande wissels op de toekomst trekken, en dit met een zo pseudoprofessorale overdrijving en een zo onverstoorbaar-potsierlijke charlatannerie, dat, ingevolge de rake bedoeling van de klucht, de basis der wetenschappelikheid op de knokige schenkels van de allerjammerlikste schoolvosserij komt te staan.

Jan Perfect, - zo wil het 't grillige Lot, - is met de punt van de scheepsmast in de Gallicische rotswand blijven steken, en maakt zich aan de beneden hem op sardines vissende monniken bekend als Professor Honorarius in de Perfectionibus. Niemand begrijpt er iets van, ook, als ze aan 't klooster komen, de Pater Guardiaan niet. Per-fec-ti-o-ni-bus? meesmuilt de een voor de ander. Het woord is aan de uit de oceaan opgeduikelde gast:

‘Zoo dat gijlieden dan nog,’ sprak Jan Perfect, ‘zoo onkundig, zoo diep, zoo deerniswaardig onkundig zijt, om de allergrootste pogingen, die 's menschen vernuft gedaan heeft, *totidem, totibus, totaliter* te ignoreren! zoo dat gijlieden in uwe bergen van *los Corognos* nog niet weet, wat reeds, bij ons te lande, de straatjongens op de muiltrom blazen, dat namelijk een aantal menschenvrienden, wat zeg ik! dat het edelste gedeelte onder dezelve is opgestaan, om zijne natuurgenooten tot eenen staat van volmaaktheid op te leiden: dat zij zich de Perfectie in alles als *mogelijk* voorstellen en daarom in alles invoeren *willen*, dat hunne vorderingen dag aan dag, uur aan uur, het groote doel meer en meer naderen: dat sommige zelfs het licht zoo nabij zijn geweest, dat zij in

de kaars gevlogen zijn, en andere van de *Perfectie* zelve reeds eenen duchtigen slag weggekregen hebben. Intusschen dat alle de geregte verzekering bij zichzelven voeden, dat het menschdom, hetwelk deszelfs Schepper om redenen hem zeer wel bekend, tot den staat van onvolmaaktheid verwees, binnen kort door ons tot de volmaaktheid zal gebragt worden.'

De monniken weten nog van niets, betuigen zij. Zij bezitten nog niets volmaakts. Zij kunnen hun sardines tenauwernood vier à vijf dagen fris houden, en hun olie kan zo vervaarlik stinken, dat er al de *délicatesse* van afgaat.

'Geen zweem van het groote werk hier aanwezig!' gaat onze Perfect verder, de ogen hemelwaarts heffende. 'Gij hebt hier dan nog geene Economische Maatschappij in alle derzelven bloeijende *Ramificaties?* Geen Woordenboek van *Chomel*, die op het Titelblad van de middelen gewaagt om *zijn goed te vermeerderen, zijne gezondheid te bewaren en zijn geluk te volmaken?* Geene schoolmeesters van de zooveelste en zooveelste Classis? Gij hebt hier dus nog geene boekjes voor de kinderen, waarin precies alles staat wat zij niet verstaan kunnen, noch versjes waar alles uit te zingen is, wat niet verdiende gezegd, veel min onthouden te worden? Gij hebt hier nog geene algemeene *Panaceas*, probaat zoo wel voor de Rotkoorts als voor de Likdoorns? *Lavater* heeft u dan zijn systema nog niet ontvouwd, waardoor een ieder weten kan, dat zijn deugdzaamste vriend een schurk is, noch *Gall* dat hij geboren is om met eere een schurk te zijn? Uwe zedekunde zegt u dus nog niet dat de menschen zich voor den beteren en besten staat bekwamen, noch uwe Natuurkunde dat de Kabeljaauw van deze eeuw zoo in ligchaams- als zielsvermogens die der vorige ver overtreft? Hebt gij dan nog geene luchtmachines, die u proefondervindelijk aanwijzen, dat de mensch om volmaakt te zijn het ook in de lucht zijn moet, waar onze voorouders het nooit zouden gezocht hebben, en dat de mensch in alle vier de Elementen de Koning van het geschapendom is? Hebt gij nog geene proeven met het *Aurum Potabile* of het drinkbare goud gemaakt, dat schitterend kenmerk der laatste volmaking genomen? daar hetzelve, aanwezig zijnde, volmaakt onnoodig zoude zijn. En wanneer uwen boosdoeners de kop wordt

afgeslagen, neemt gijlieden alsdan de zoo nuttige proef met het *Galvanismus* niet, om hen nog een uur na hunnen dood de tong uit den mond te laten steken; iets, dat zeer aardig staat en onbegrijpelijk veel nut aan het menschdom voorspelt?'

Ter zijde latende, dat in deze toespraak hier en daar de charge zich zelve voorbij loopt, en, ook elders in zijn betogen, hetzij door gebrek aan zelfbeheersing of door een al te opgedrongen volheid, de kracht van de satire dreigt uit te vloeien in 't voorbarig ingezette vonnis, dat, onbetoombaar, de woorden zelve van de Volmaaktheidsblagueur doortrilt, - doen wij 't verstandigst uit de bajert van de avontuurlikste ontmoetingen en hyperdwaze allocuties, het beslissend moment naar voren te brengen, waarin de heer Perfect, geroepen om zijn opvoedingssysteem in Perfectionibus in praktijk te brengen, tegenover de eenvoudige logica der natuurlike feiten zijn volslagen fiasco maakt. Reeds een voorproefje smaakte hij in de dwaas mislukte vorming van de Spaanse monniken tot Zee-estafettes, - een waaghalzerij, die hem in de kerkerholen van Salamanca bracht, - doch een totale debacle lijdt hij in het land der Paralapapappers, een verdichte volkstam aan de Eufraat-oevers. Reeds memoreerden wij, dat hij zijn waardigheid in de eerste instantie te danken had aan het plesbiscit van een kudde gedreven schapen. Als hij nu door zijn staten reist, vindt hij een gelukkig vroom en goedaardig volk, maar, - en dit is zijn Progressie-geloof een ergernis, - gedompeld in de poel der diepste onkunde. De zoete slaap der Natuur hield nog hun geesten gevangen. Hun allereerste behoeften waren ze in staat te vervullen, naar meerdere verlangen deden ze niet. Kunsten en wetenschappen waren hun onbekend. Geen wonder ook; daar men niet wist, dat iets ontbrak, kon men, dankbaar, 't overtollige ontberen. Juist hier dus was voor de 'Volmaking' werk. 'Het eerste, waaraan wij hier te denken hebben', zegt de Apostel-Koning tot zijn Groot-Vizier, 'is de nationale Educatie!' Perfect laat het niet bij woorden; als een tweede Alfred de Grote, steekt hij zelf de handen uit de mouw; twaalf van de verstandigsten, - wegens de grote toeloop van de gegadigden bij loting aangewezen, - zullen de aanstaande voorlichters der Natie worden. Zij zijn

de voorbestemde school-Inspecteurs. Deze, zijn discipelen, houdt hij allereerst bezig met de beschouwing van de Natuur. ‘Het overwegen van haar verschijnselen’, vangt hij zijn colleges aan, ‘leidt tot de slotsom, dat het de Natuurlike Historie is, uit welker bespiegeling en toepassing zich de aanstaande regeneratie van het menschelik geslacht laat uitleggen. Eerst het gadeslaan van de ontwikkeling harer processen en het *per Analogie* nagaan van te voren nagespeurde kiemen in hare *ontwijfelbare destinatie tot volmaking*, geeft alleen het recht om te zeggen, dat men iets voor de Perfectibiliteit heeft gedaan.’ Hij geeft, licht hij zijn belangstellende hoorders toe, aan zijn eerste voordracht dáárom zulk een eenvoudige wendlng, om zijn woorden allereerst in overeenstemming te brengen met de vatbaarheid van zijn publiek. Hij twijfelt er dan ook niet aan, of zij zullen hem allen verstaan hebben.

Koning Perfect doceert dus allereerst over de Hippopotamus, over de Leviathan en de Mammouth. Daarna gaat hij over tot het planten- en delfstoffenrijk; toont in 't bizonder aan hoe wijs de Schepper heeft gezien, door 't Paries marmer in de bodem te bergen en de planten en vruchten boven de grond. Nu toch konden de koeien grazen; en de mensen meikersen plukken, waar de pluk van knikkers de ingewanden zou bezwaren. Met dergelijke sprekende voorbeelden voor ogen te stellen, betoogt hij verder, in welke richting de mens, voor wiens nut en belang blijkbaar de hele wereld geschapen is, zijn vernuft heeft te spitsen, om de les te volgen, hem door de Schepping gegeven, en te streven naar de volmaking der dingen. Waar de Natuur haar volmaking zo laat doorstralen, heeft ze onze volmaking tot haar bizonder doel. In alle wetenschappen, wil hij besluiten, hebben wij ons vòòr alles tot de volmaking te richten; en zoals de bij alleen het edele bloemsap peurt, en het eenvoudige, onaanzienlike onaangeroerd laat, zo ook - verkondigt de Volmaaktheids-apostel, - dienen wij alleen de quintessence van 't kernige en schone in 't oog te vatten, en ons nimmer in de details te verliezen, omdat het begrijpen van de schitterende kern reeds van zelf het gevoel voor het nuttige en 't meer omvangrijke in zich sluit.

Op deze wijze gaat de koning-professor door. Steeds doceert hij, zonder te verklaren; peurend als de bijen, wacht hij er

zich voor, zijn kostelike tijd door demonstraties te laten verslinden. De toehoorders, op de gebruikelike wijze met plak en tucht bewerkt, slikken alles. Weldra zitten hun hersens vol met allerlei Compendia, samengevat bij wijze van de natuurkundige, wijsgerige, historiese, aardrijkskundige, mathematiese, enz. vraag- en antwoordenboekjes. Nog zouden de hoorders er de elementen van de Zedeleer, de Geneeskunde, de Rechtsgeleerdheid, de Sterrekunde en andere kunden bij moeten innemen, als 't kon. Doch de magen van de Paralapappers, meent koning Jan inschikkelik, konden nog niet sterk zijn. Edelmoedig raadt de Volmakingsmentor dan ook zijn discipelen aan, zich in de eerste plaats aan de Meetkunde en de Algebra te houden. ‘Goede gronden doen alles af,’ klinkt, na dit alles, de, aan 't slot, zo misplaatste vermaning.

De discipelen werden nu in staat geacht, zelf als apostelen aan 't werk te gaan. De door hen onderwezenen, die vanzelf, altans voorlopig, dezelfde graad van wetenschap niet konden hebben bereikt als hun docenten, konden nu in een lagere orde van schoolmeesters plaats nemen, die de geschiktheid wederom hadden tot weer een meer primitief onderwijs, en op hun beurt weer een lagere categorie onder zich konden hebben, en zo verder, al welke gegradeerden zich trapsgewijze zouden kunnen bekwamen tot de rang van nommer één. Niettemin, bij al zijn voldoening over de hem ingevoerde klassificatie, voelde koning Perfect dat nog niet de volmaaktheid van zijn corps bereikt kon wezen, zo lang deze kinderen der Natuur even eenvoudig weg leraarden, als ze zelf eenvoudig geleid hadden, en niet het *gevoel* in zich omdroegen van het Talent, onverschillig of het talent dan in een meerdere dan wel in een onnaspeurlike mate aanwezig was, omdat naar zijn mening, zonder dit gevoel, het Talent als Talent niet bestaan kon. Kort gezegd, een schoolmeester kon, zonder de schoolmeester uit te hangen, onmogelijk een *goed* schoolmeester zijn. Hij moest vóór alles overtuigd zijn van het verheven doel van zijn zending, en zijn wetenschap zichtbaar dragen in de waardigheid van zijn verschijning, in zijn *Decorum!* Hij had deftig en langzaam te spreken, de woorden taai te rekken in de holle keel, en zich passend te gebaren met zijn ogen, wenkbrauwen en handen. Dit toch gaf achtbaarheid bij zijn

onderhorigen, aan de waarheid klem, aan de overreding bewijskracht, en aan de volmaking voet. Ook het oog moest het zijne hebben. De waardigheid moest ondersteund worden door de luister, de japonnen der magisters moesten op militaire wijze worden getrousseerd, en het hoofd worden bedekt met een minstens halve Minerva-pruik.

Zichtbaar persifleert de bovengenoemde rangverdeling van de docentenwereld de toestanden hier te lande, zoals de schoolordening van 1806 die had geschapen; en deze opmerking brengt er ons toe in de Paralapapapse onderwijsinvoering een rechtstreekse aanval van een veel dieper zin te zoeken; een démenti n.l. van de tijdgeest, die door een even verklaarbare als onstuimige propaganda, de diepte van haar wezen in haar universele bestemming vervlakte. Want wat de glorie zou zijn van de eeuw van 't Rationalisme, - de bevrijding van de massa uit de banden van 't vooroordeel en de ontwikkeling van 't verstand onder het licht van de wetenschap, - dat kon ook het gevaar inhouden, - en dit gevaar héét in meerdere of mindere mate het miniatuur-universitair leerplan onzer lagere scholen reeds gebracht, - dat doel en weg, slotsom en methode werden verwisseld. De dienende wetenschap streeft, methodies, met bedachtzame tred, voorwaarts, en baant haar eigen weg; de school, schoon de wetenschap volgende, door haar eigenaardige stelling van de natuur eens heersers zijnde, generaliseert, en vaardigt van haar autonoom standpunt haar deducties uit. Terwijl de wetenschap spreekt in feiten, oreert de school in regels, en anticipeert op de slotsom. Deze, haar ingeschapen natuur, leidt tot de uiterste konsekwenties. Bijna zou men kunnen zeggen, dat haar absolutisme het gevaar van het fanatisme onder de leden draagt. Doch ook al verblindt haar de waan niet, dan nog is zij gehouden, de teugels strak te trekken, wil ze zich zelf niet veroordelen. Om een vergelijking te bezigen, - zij zweeft als Phaëton tussen het firmament en de oceaan; geeft ze te veel toe aan 't licht, dan ontzet ze uit de naden en duikelt machteloos onder 't zeevlak. Ergo, ze handhaaft zich met alle middelen. Doch onaangevochten kan ze niet blijven. Wie doceert om kennis aan te brengen, en kennis aanbrengen als enig doel

stelt, - iets wat de meeste scholen eigenlik doen, en welke weg honderd jaar geleden waarschijnlik de meer nuchtere geesten ook met bezorgdheid zagen inslaan, - boet ontegenzeggelijk, voor 't grootste deel, de intrensieke waarde van echte kennis in voor de schijn van 't weten alleen. Daalberg heeft het nadeel van die ruiling ingezien, en de manier waarop hij tegen het onderwijs ingaat, bewijst, op welk punt hij de grens tussen de waarheid en haar spiegelbeeld heeft vermoed. Hij heeft de vinger gelegd op de ijdelheid der schoolmonarchen, en meer dan anderen, die zich spottend alleen met de habitus van deze geparodiëerden-familie bemoeiden, laten doorschemeren, langs wat voor hellend vlak deze wezens naar de kuil van hun onmogelikheid moesten glijden; hoe de slotsom als doel hen lokkend leidde voorbij de weg der demonstratie, omdat hun ijdelheid hen moest vleien, hoe 't weten van het *hoe* der dingen de dunk kon doen geven, dat zij ook kennis droegen van het *waarom,* omdat hij die 't *waarom* weet, zich niet behoeft te vergissen in het *hoe*. Dus mocht Daalberg vreezen, hoe het verkondigen van uitspraken, boven het verzamelen en ordenen van feiten, het nieuwe kriterium moest worden voor 't bezitten van kennis. Het hoofdaccent dreigde van nu af op de verspreiders te vallen; de bijeenzoekers telden niet meer. En Daalberg, zich zelven drijvende naar 't terrein van de karrikatuur, zocht in koning Perfect niet alleen de verblinde scholarch, maar tevens de grenzeloos aanmatigende zelfaanbidder, die, in zijn overweldigende waan, de hand legt op het verledene en het toekomende, op het wezenlike en op het denkbeeldige, die zowel de fossiele mammouth als de fabelachtige Leviathan inlijft in zijn *Systema*, die de grenzen uitwist tussen het voor de hand liggende of prakties dienstbare en het ongewone of overbodige; die oreert over de hippopotamus die niemand kent, en wiskundige formules instampt die niemand begrijpt; die peurt naar wat hij de aroma acht; maar 't eenvoudige en nuttige, wat voor het algemeen Paralapapappies belang ten zegen zou zijn, in schromelike verwaarlozing, ongebruikt laat liggen.

Dit is niet 's konings Perfect enige dwaasheid. De ingebeelde hervormer wil ook de agricultuur volmaken; hakt, om te beginnen, heel de vegetatie der Paralapappers omver, her-

vormt, om hun hongerige magen afleiding te geven, het krijgswezen, peinst over een vloot, hervormt met behulp van een Deens avonturier, de stedenbouw, door de constructie van enkel kogelronde woningen...Ramp op ramp treft het volk; de mensen verhongeren, sterven aan rotkoortsen, als muizen...

Totdat een doodnuchter reizend man, een gewone ketellapper, door 't toeval in die gewesten verdoold, er zijn eenvoudig werk vindt en doet...Dan worden ze wakker, steken de hoofden bijeen, en verwonderen zich...Doch laten we, voor de ontspanning van de historie, aan Daalberg zelf het woord:

‘“Wat mag toch de reden zijn,” vroeg eens een der eerste hovelingen van *Jan Perfect*, toen zij eens op het dessert over de volmaaktheid zaten te keuvelen, “dat uwe Majesteit ons nooit het ketellappen geleerd heeft?”

Zijne Majesteit ontzette over deze zoo eenvoudige als zotte vraag: en hij deed gelijk groote mannen meer doen, wanneer zij geene eenvoudige vragen weten te beantwoorden: hij werd rood om zijnen neus en ooren en maakte zich boos.

Toen hij zich eindelijk hervatte, zeide hij: “omdat ik ulieden ter volmaaktheid opleidde: en omdat de volmaaktheid niet in ketellappen bestaat.”

De *Paralapapappers*, die er niet gekker door geworden waren, dat zij geene huisvesting, geen voedsel noch schaduw meer in hun land hadden, en dat hunne schoone Residentie in het Kanaal was gewaaid - de nood toch is een groot leermeester! - de *Paralapapappers* zagen wel, dat dit antwoord te *laat* kwam, en dat de roode neus en ooren te *veel* waren geweest.’

‘“Maar”, vervolgden zij, “was het dan, met bescheidenheid en *salvo meliore* gezegd! niet voegelijker geweest, om eerst de volmaaktheid van het eenvoudige te leeren: en was provisioneel de ketellapkunde, die wij volkomen kunnen begrijpen, niet beter voor ons geweest dan de *Algebra*, waarvan wij, onder ons gezegd! toch niets verstaan, noch *iets* mede te doen hebben?

Was het niet?...Was het niet?”...zei de *Perfect*, als eene padde opzwellende. Een volk verdiende zeker de groote

weldaden van zijnen Vorst niet, zoo wanneer deze, hun het licht des hemels *dadelijk* ter beschouwing aanbiedende, zij *voorloopig* de voorkeur aan niets waardige dwaallichtjes geven wilden.'

'Dit raisonnement voldeed de *Paralapapappers* wederom in het geheel niet. Een *goede ketel* toch begrepen zij dat geen *dwaallicht* was: en voor het licht des hemels hadden zij waarachtig! hunnen Koning zulke groote verpligting ook niet, wijl zij dat, te voren, *ook* gehad hadden, zonder zich, gelijk thans, bij gebrek aan beschutsel, er in te zitten braden. Zij zagen dus, voor den eersten keer van hun leven, dat woorden slechts woorden *kunnen* zijn, en niet altoos daden beteekenen.'

'Doch zij zagen nog meer: en hoorden al vreemder en vreemder op, toen de ketellapper hun zijne verwondering betoonde, dat niemand onder hen lezen noch schrijven kon, toen hij hun aantoonde wat lezen en schrijven *was*, en toen hij hun lezen en schrijven *leerde*.

"Maar waarom leerde onze Monarch ons dan ook niet lezen en schrijven?" riepen de *Paralapapappers* nu uit, inmiddels dat zij begonnen baloorig te worden; "dit ware, voor ons, eenvoudige menschen, die zulk eene hooge bestemming niet hadden, vrij wat gepaster geweest dan *Chemie* en Sterrekunde!"'

'"Om...om...omdat Zijne Majesteit een Wijsgeer is! zeide de Groot-Vizier, - "omdat Zijne Majesteit, op zijn best genomen, *slechts* een Wijsgeer is!" zeide de ketellapper meesmuilende.'

'"En rekenen ook!" zeiden de *Paralapapappers* "rekenen, waarvan wij voorheen het minste begrip niet hadden; en wat toch van meer nut voor ons zoude geweest zijn dan die fraaije *Algebra*, die toch eene soort van Rekenkunst moet zijn: en daar wij toch waarachtig niets van verstaan, dan alleen de woorden!"'

'"En welke bovendien," sprak de wijze man ketellap, ulieden in uw huishouden en burgerlijk bestaan van niet meer nut kon zijn, dan om ulieden den kop nog verder op den hol te brengen en er andere nuttige zaken door te doen verwaarloozen; daar ondertusschen een braaf handwerksman

of een ander bijzonder burger wijsbegeerte te over heeft, wanneer hij deze drie hoofdstudiën eene behoorlijke plaats in zijn hoofd heeft ingeruimd, en er, ten allen tijde, het behoorlijk gebruik van weet te maken, en er daarentegen niets belagchelijker staat dan een ambachtsman, die de Elementen der Sterrekunde en Stelkunst weet *op te zeggen*, en zijne nieuwjaars-rekeningen niet eens zelf weet op te maken.'

'"Dit was dan zelf een halve Wijsgeer, die Luiksche ketellapper!" - Ik bid om vergeving, mijne heeren! het was een goed man, van natuurlijk oordeel, zoo eenvoudig opgebragt, als ketellappers opgebragt worden en opgebragt moeten worden. *Instituten* noch *Lycaeen* kende hij niet, zelfs bij naam; maar hij had veel gezien, en daar hij een boer geboren was, verstond hij, behalve de drie eerste wetenschappen, welke de *Paralapapappers niet* verstonden en die *Perfect*, uit een wijsgeerig grondbeginsel, *over het hoofd* gezien had, ook nog alles wat tot den boerenstand behoorde, ploegen, zaaijen, eggen, enz. En de *Paralapapappers* gingen aan het ploegen, aan het zaaijen, aan het eggen, als uitgelaten van vreugd en geestdrift; en deze geestdrift vermeerderde evenrediglijk, toen zij vier weken na den zaaitijd alle de Indiaansche boonen, die de ketellapper nog in zijnen knapzak had zitten gehad, honderdvoudig zagen opkomen, en zij nu eindelijk bepeinsden, dat zij weder aan den kost konden komen, en in het vervolg hunne maag niet enkel met de *quadratuur* van den *cirkel*, of soortgelijk voedsel, te vullen hadden.'

'"Maar in 's Hemels naam, Sire!" riep nu de geheele menigte, daar zij inmiddels naar het Koninklijk Paleis ijlde, om zijne Majesteit af te halen, ten einde haar het opkomen der Indiaansche boontjes te wijzen. "Maar in 's Hemels naam, Sire!" voegde elk er bij, "waarom leerdet gij ons niet ploegen en zaaijen en eggen? Waarom hieldt gij de *Chemia*, de *Astronomia*, de *Statica*, de *Phoronomia*, de *Dynamica* en al dat ver...tuig niet maar voor u zelven? - Het eerste voorwerp der zorg van een' braaf Monarch is immers de *maag* zijner onderdanen."

Onze goede landsman bespeurde dat de varkens door het

koren liepen. Hij begreep dat een volk, welk zijnen Vorst dus beoordeelt, op het punt staat van meer te doen dan te beoordeelen. En om der vermetele Natie te toonen, dat hij zoo gek niet was, als zij, in hare vermetele ondankbaarheid, waande, besloot hij tot eenen stap, voorzeker den wijssten, welken hij ooit, in *Paralapapap*, had aan den dag gelegd. In eenen donkeren nacht pakt hij al zijne beste spullen bij elkanderen, slaat het stof zijner schoenen tegen de posten van zijne Koninklijke Raadzaal af: ontloopt zijn paleis, zijne gewezene residentie en zijn Koningrijk, en laat zijn eigendunkelijk volk aan de beheersching van den Luikschen ketellapper over.'

(*Slot volgt)*.

Gedichten
Door
J.P. Born.

Mijn Huis

Totnogtoe, door geen doel of stellig plan gebonden,
was ieder nieuw gedicht mij wel een metselsteen
in mijn gebouw, doch ik vermoedde niet, waarheen
de toren stijgen zou, noch hoe 't gewelf zich ronden.

Thans echter is van u mijn hart zoo vol bevonden,
dat al mijn woorden, mijn gedachten, een voor een
zich voegden naar de wet, en van mijn wenschen geen
de blijde poort verliet, waar ze u verwachten konden.

Thans weet ik hoe mijn huis, dat gij alleen bewoont,
tot uw genot alleen in statigheid vertoont
zijn trappen van graniet en vorstelijke treden.

En al mijn trots, al mijn verlangen is, dat gij,
de vloeren diep van glans bewandelend, met mij
de zalen door zult gaan, ontroerd, van ons verleden.

Versailles

Van 't glanzende gazon tot waar in breede stroomen
het water over steenen treden komt gedaald.
waren wij, blijkbaar met den schemer ingenomen,
den luiden middag uit, al verder afgedwaald.

En bij die ronde plek, diep in het bosch, gekomen,
hebben onwetend wij een oogenblik gedraald:
had iets van het voorheen bekoorlijk zich herhaald
in de onbedachtzaamheid wellicht van onze droomen?

't Was zeer stil. Ongenaakbaar stond, aan het begin
van de rotonde, een beeld van Artemis. De dag
sloop vóór ons een krom vochtig laantje bochtig in.

Een grauwe saterkop, met zijn belusten lach
't gekronkeld kreupelhout omglurende, bezag
de ranke lenden van die drieste Jagerin.

De Wandeling

Het was een morgen, koel en aangenaam. De zon,
pas opgekomen, won gedurig, en begon
de daken, hier en daar in 't landschap, te beschijnen.
Toch bleef de dag gedempt. De flauwgebogen lijnen
der duinen, op den bleeken hemel, waren niet
zoo heel zuiver te zien, en in het diep verschiet
der landerijen bleef iets zilverachtigs drijven.
De wegen, daar zij meestal meer besloten blijven
op Walcheren dan hier in Holland, lagen nog
rustig beschaduwd tusschen heesterhagen. Toch

konden wij ze gekronkeld door het land zien kruipen,
en dan weer, hagelwit, een boschje binnensluipen.
Het gonsde bij den grond. Het krekelde. - Heel hoog
hing in den morgen iets, wat zong en meebewoog.
Wij gingen, wandelend, langs een verlaten buiten,
het wit, bouwvallig huis diep in de ruime laan.
Wij hoorden, in den tuin, de vroege merels fluiten,
en telkens uit den hout de schelle vinken slaan.
De wolken waren òns, - het licht, de zon, de hemel,
de wereld; - ik ging voort, dronken van uw bezit.
De morgen werd ons één ontroerend rijk gewemel,
't leven ons tot één vraag: ‘Mijn liefste, wist ge dit?’ -
Wij zagen om ons heen wat neveligs bewegen,
en gaandeweg van dieper gloed de lucht verrijkt.
Toen hebben wij de naaste witte duin bestegen
en 't onbegrensde licht, hoog aan den top, bereikt.

* * *

En werd het minder schoon toen, overal verdreven,
uit dal en duinvallei de nevel was gevlucht?
Zeg, werd het minder schoon, toen uit het eerste beven,
uit eerste angstvalligheid, gestamel en gezucht
zich onze liefde zegevierend heeft geheven,
en 't heerlijk zomerfeest gevestigd aan de lucht?
De middag stond nu hoog. Het land, voor uwe voeten,
lag als een wijd gebied van helderte om het duin,
en van het kronkelhout genoten wij den zoeten
verzadigenden geur door onzen schaduwtuin.
Het licht, vanuit de kroon der pijnen, kroop de takken
en droop de stammen langs. Het bosch, een baldakijn
van schemer, scheen, om 't al te zware te verzwakken
van 't hevig middagvuur, om u gebouwd te zijn.
Gij laagt, de lieflijke belooning mijner dagen,

gerust en veilig aan de glooiing van den grond.
Ik zag van ons geluk om den beminden mond
de zoete ontroering gaan in droomerige vlagen.
De stammen glinsterden. De koelte, daar wij lagen,
hing in het roerloos hout beschermend om ons rond.
Het was bijzonder stil. Wij leefden zoo voorzichtig,
dat geen verboden woord de gave rust verbrak.
Toen hebben, onverwacht, nieuwsgierig zich en spichtig
twee ooren, lang en smal, gestoken in het zwak
doorzijpelende licht. Daar zij geen klanken vingen,
kwamen twee oogen dra te volgen, en een bruin
konijntje keek naar de verwonderlijke dingen
onzer verscholenheid, over de heuvelkruin.
Wij zagen het, - maar was het noodig, dat we ons bogen
om beter nog te zien? Of werd opeens de lucht
te zwaar van licht? - Toen mij uw liefgeloovige oogen
verlieten, zag ik op. - 't Konijntje was gevlucht.

* * *

En de avond kwam. Het licht ging van de velden wijken
en minderde in de kim. De wereld ging in rouw,
en uit de sombere onderhorizontsche rijken
besloop de duisternis het rustig, ruim gebouw
des hemels. Dan ontheft zich aan 't bezit der zinnen
dat inniger bezit van wat zich had verbeeld,
en langzaam, uit de stilte binnen ons, beginnen
er stemmen op te gaan, - gebonden, ongedeeld
en toch verscheiden, - die 't aandachtig oor bekoren.
En uit de woorden, eerst nog eenzaam, wordt het Lied. -
Liefste, werd eveneens, uit kort genot geboren,
de sterke schoonheid groot van onze liefde niet?
Wij haatten onzen smaad, versloegen het verlangen,
en achtten van zijne overheersching ons bevrijd.

Wij dachten ons verlost, - wij vonden ons gevangen
in nog veel ondoorgrondelijker zaligheid.
De nacht, die ons den prooi der zinnen had ontnomen,
hield voor het gretig hart begeerder buit gereed.
Wat ons het lot verbood, hervonden onze droomen.
Een koninklijke gast bleek tot ons ingekomen,
en stond onschendbaar in haar losgevallen kleed.

De Morgen

Naarmate voor de zon, den heuvelen ontheven,
de nevels wijken en, bewogen op den wind,
de nachtelijke reede ontzeilen gaan, begint
in weide allengs en woud al verder zich het leven
aan 't groeiende geluk, den morgen, prijs te geven.
En als die vluchteling, de nacht, zich nog bezint
waar, onder struik of stronk, hij vlugst een leger vindt,
schittert in 't eerste vuur de breede zee reeds even.

Toch, - of de morgen wint en of de schemer wijkt,
of heviger de zon de hellingen bestrijkt, -
in damp verborgen blijft een verte 't oog verboden:

Zoo, - hoe de liefde groeit, ons het gemoed verlicht
en beiden tot ons heil verheldert het gezicht, -
blijft onbekend genot tot nieuwe liefde nooden.

Het Feest

Verwachtingsvol de stad bij donker ingetrokken,
zoodat alleen de sombere omtrek ons verscheen,
ontwaakten wij bij het gebeier van de klokken,
die zongen, hoog en vol, over de huizen heen.

Het tintelde in de lucht. De wolken schoven over; -
waren ze ons ooit zoo schoon verblindend wit geweest? -
De luwe morgenwind bewoog zich in het loover.
De zomerdag brak aan. - Het was Maria's feest.

Wij zagen, rank en stil, vanaf de steenen treden
bij den beganen grond, de spitse katedraal
als uit gesneden licht getogen, en beneden
de menschen zwermen om het donkere portaal.

Wij zagen, onder ons, de zwellende banieren
aanzwaaien op den wind en golven in de zon,
en 't levendige licht den blijden morgen vieren
aan trans en geveltop. - De zomerdag begon.

Bij wolken trok, over de glinsterige daken
afwalmende op de stad, het donkere geluid
der klokken, en verslonk, en doolde weg. - Dan braken
galmende vlagen weer van alle torens uit.

Een lustiger geklepel buitelde daarboven
als duiven, duikende en klapwiekende om een vlucht
grootere vogels, die met grauwe veeren schoven
in den verheven dag, en voeren op de lucht.

Doch schooner dan met kracht van klokken en koralen,
waardoor van heinde en ver het wonder werd gevierd,
bleek ons de schemering van onbezochte zalen,
bleek ons de stilte van den kloosterhal gesierd.

O nooit doorschouwde pracht van diepversmolten kleuren,
O nooit doorgrond geluk om een bewogen lijn, -

geen kostelijker heil kan oog en hart gebeuren,
dan waar zij tot ùw rust, Van Eyck, genaderd zijn.

Geen vriendelijker licht is ooit den mensch verschenen,
geen zekerder genade is ooit aan hem vervuld,
dan waar de priester knielt op de gekleurde steenen,
en van haar troon de Maagd zijn vaste aanbidding duldt.

Wij stonden, onbewust van wat ons hield bewogen,
onwetend van wat ging, wat kwam of was geweest.
Wij stonden, hand in hand, met diep aandachtige oogen
voor 't eeuwig morgenlicht. - Het was Maria's feest.

De Mis

Diep in de koele kerk ontwaarden we, ongewis
onder de ronding van de ranke schaduwbogen,
den rooden schemer van het altaar, waar de mis
bij onze binnenkomst eerbiedig werd voltogen.

De bisschop zelf ging rond, gemijterd, met zijn staf; -
tusschen de knapen in, die wierookvaten hielden,
voortschrijdend door het volk, dat hij den zegen gaf. -
Toen drong je lieve stem: ‘Kom jongen’. - En wij knielden.

't Licht, in het vlammend raam, schilderde zijn figuren,
en de orgelstem brak los en daverde aan de muren,
terwijl de priester hoog zijn heilig kleinood hief:

‘Ik heb u liet’, zongen in Gods naam ons de koren.
En als een zoet geluid, voor u alleen geboren,
zonk om uw neergebogen hoofd: ‘Ik heb u lief’. -

Intocht

De aanvallige Voogdes, alvorens te verschijnen, -
Proserpina, de gade wel doch weer de bruid, -
zond in het zalig dal den lichten stoet vooruit,
die kleur en klank zich om haar welkom zou doen twijnen.

En, - scheen de blijdschap ook een oogenblik te kwijnen
voor onverzadigde verwachting, - het geluid,
al spoedig weer door schroom of weemoed niet gestuit,
brak onverminderd uit de wilde tamboerijnen.

Dan trok, om de Vorstin der Lente te begroeten,
de stoet zich samen, en de weide, groen be-spreid,
lag open voor een dans van Haar gebloosde voeten.

Zoo scheen mijn leven ook vanzelve zich te moeten
opnieuw versieren met jeugds onbevangenheid
toen, liefste, uw binnenkomst in mij werd voorbereid.

Het Loon

Het mag dan zijn, dat onze beste wenschen
voor lang wellicht verloren zijn gegaan, -
toch wat aan ons, temidden van de menschen,
voltrokken werd, is nooit teniet gedaan.

Nooit is vanachter de bezochte kusten
het licht van de verwachting uitgedoofd,
noch aan de glooiing, daar wij beiden rustten,
de koele weldaad des geluks ontroofd.

En wat door ons zoo dankbaar is genoten
bleef niet genoten door òns oog alleen:
ga mee, - de volbevrachte wolkenvloten
zeilen opnieuw door Hollands hemel heen.

De late zon, in de verscholen tuinen,
schildert in 't hout en schittert in het gras.
Zij vaart over de al ingeslapen duinen,
en gaat dan schuil achter het struikgewas.

Vanuit de weiden en vanaf de wegen
neemt ook de loome schemering de vlucht.
De boomen staan, bedrukt en somber, tegen
de kalme reinheid van de zomerlucht.

Maar langs de paden, tot elkaar gebogen,
gaan menschen, gaan bewogen menschen saam,
de schoonheid van de wereld in hunne oogen,
en om de lippen den beminden naam.

De schoonheid van het leven in de harten,
de eigene schoonheid die 'k eens voor u hief. -
Zij gaan, verrukt en veilig, en zij tarten
de toekomst en het lot. - Zij hebben lief.

En in hun droomen is, in hun gedachten,
in 't argeloos gestamel van hun mond, -
o zuiverste belooning onzer nachten, -
iets van de woorden, die ik voor ù vond.

Iets van den schroom, dien wij beleven mochten,
is in de ontroering die hen zwijgen deed,

en in den weemoed, die gedeelde tochten
hun dierbaar maakt, een weinig van ons leed.

Zij gaan, - en uit de lage struiken drijven
zomersch gezoem en donker diep gegons
hun tegemoet. - Zij houden stil, en blijven
aandachtig staan. - Kind, zij begrijpen ons.

Van 1001 nacht
Door
T.J. De Boer.[1)]

Noch onder de zwervende Bedoeinen noch onder de reizende kooplieden van Mekka, in wier midden Mohammed de Profeet opgroeide, was de arbeid in eere. Wel leert ons nu de Koran, op welke wijze wij de vruchten van onze werkzaamheid hebben te genieten of, veel meer nog, hoe we ons daarvan onder zekere omstandigheden behooren te onthouden, maar een zedelijke waardeering van en een opwekking tot arbeiden vinden we daarin niet. De arme bedelt en de rijke moet geven, omdat er geen beter en verdienstelijker daad is dan het uitreiken van aalmoezen; maar wie er dan moet werken, wordt ons niet geopenbaard. Ook de Overlevering, die ons het leven van Mohammed tot in de kleinste bizonderheden tracht te beschrijven, daarbij waarheid en verdichting volgens de behoefte van het oogenblik vermengend, weet van uitspraken, die op den arbeid betrekking hebben, weinig te berichten. Wie geen aalmoes kan geven - zoo luidt een overlevering - die werke met zijn handen! En een andere iets gunstiger uitspraak is deze: ‘Niemand zal ooit een beter gerecht eten, dan hetgeen hij zich met het werk zijner handen verdiend heeft. David, de Profeet van God, at wat hij door handenarbeid verwierf’.

De arabische heeren, die in de eerstvolgende eeuwen als wereldveroveraars optraden, geleken weinig op den armen

1) Het volgende is, in hoofdzaak, een fragment uit een studie over ‘Ethics and Morality in Islam’, geschreven voor het 5e deel van James Hastings Encyclopaedia of Religion and Ethics, die te Edinburgh verschijnt.

schaapherder David en evenmin op hun Profeet, zooals hij in zijn eersten tijd te Mekka was. Liever volgden zij hem in zijn latere levenswijs te Medina, toen hij de vrouwen als gebruiksvoorwerpen, en als objekten van zijn haat en begeerlijkheid de ongeloovigen en hun bezit leerde beschouwen. Begeerig naar buit onderwierpen ze Perzië en de rijkste provincies van het Romeinsche Gebied. Die heerschers leerden toen weldra ook genieten. Zoo ontstond er, al spoedig in de heilige stad Mekka, dan in de hoofdsteden van het Kalifaat, Damaskus en Bagdâd, later ook te Kordoba en Kairo, om van de kleinere middenpunten van moslimsche kultuur te zwijgen, een maatschappelijk leven, dat zich meer en meer verwijderde van den oorspronkelijken eenvoud van den Islam en waarin ver boven het werk van den dag gewaardeerd werden de genietingen van den nacht.

* * *

De moraal van 1001 nacht, zooals ook van andere volksliteratuur, heeft een mohammedaansch kleed aangetrokken; maar ze is even internationaal van aard als van afkomst. Het is de moraal van fabels en spreekwoorden. Het zijn regels omtrent het veilig verkeer aan het Hof of het nog veiliger wegblijven, over de beleefdheid in vriendschappelijken omgang en de noodige slimheid en voorzichtigheid bij het doen van zaken. Om er de eigenaardigheid van te doen zien, geef ik hier iets uit het testament van een oud koopman, die kort voor zijn dood aan zijn zoon de volgende vijf levensplichten oplegt:

1°. Vertrouw de menschen niet te veel, want ze zijn allen valsch. Ge verkeert met hen als in een smidse: brandt het vuur u niet, dan bijt u toch de rook.

2°. Wees altijd vriendelijk en beleefd tegen de menschen, omdat gij ze soms noodig hebt.

3°. Denk aan God, dan denkt hij aan U; maar pas op uw geld en verkwist het niet, want dan wordt ge afhankelijk van anderen, zelfs van uw minderen. Weet dat de waarde van een man afhangt van het goed dat hij bezit.

4°. Vraag ouderen om raad en spiegel u aan anderen: met behulp van twee spiegels ziet ge u zelf niet alleen van voren,

maar ook van achteren. En onderdruk uw minderen niet, opdat ge niet onderdrukt wordt door hen die boven u staan.

5°. Drink geen wijn want de wijn is het begin van alle kwaad: hij rooft het verstand en maakt den drinker verachtelijk.

Na de laatste vermaning, die geheel in overeenstemming is met de heilige wet, kon de man als goed moslem zijn hoofd neerleggen. En wij weten nu welke gevaren het leven voor den zoon had.

* * *

De personnages, die we in 1001 Nacht ontmoeten, willen meestal Moslems zijn. Allah's naam ligt in hun mond bestorven, in den regel echter als een soort van tooverformule, die hen uit alle gevaren redt en geluk brengt Zij kennen den catechismus der godsdienstige moraal van buiten. Soms prediken ze ook alle eischen van vrome askese, maar we krijgen daarbij den indruk dat dit, zoo niet een middel om de naaktheid van het geweten te bedekken, alleen een bewijs is dat ze goed onderwijs hebben genoten. Zij leven toch doorgaans in het bewustzijn dat ze alle kleine overtredingen en ook de meeste groote zonden tegen Allah's wet kunnen begaan zonder dat ze ophouden geloovige Moslems te zijn, met het recht op een Paradijs, waar schoone jonkvrouwen en knapen hen zullen ontvangen en, onsterfelijk, den beker van genot reiken, die nooit meer bedwelmt.

Beter dus dan met de asketisch-mystieke moraal, die hier op aarde reeds strenge eischen stelt aan den zinnelijken mensch en die als loon der deugd uitsluitend of hoofdzakelijk geestelijk genot in uitzicht stelt, kunnen zij zich vereenigen met de leer dat het geloof zalig maakt ook zonder de werken der wet en dat men het in elk geval met deze niet te nauw behoeft te nemen. Allah heeft in den Koran gezegd: ‘Ik heb u gemaakt tot een volk van het midden.’ Hierop en op de algemeen bekende leer van Aristoteles, dat de deugd in het midden ligt, zich beroepend, kon men er van overtuigd zijn dat een mensch van het goede niet te veel behoort te doen.

* * *

De dichterlijke verhalen van 1001 nacht brengen ons meestal in het gezelschap van genotzuchtige en geestige prinsen en kooplieden. Naar de bronnen van hun rijkdom moet men niet te angstvallig vorschen. Hun leven, zooals het hier geschilderd wordt, beweegt zich om Wein, Weib und Gesang. De mohammedaansche theologen of vrome wetgeleerden moeten reeds daarom dit soort literatuur verachten, verafschuwen zelfs, gelijk ze hebben gedaan. Het is gedeeltelijk een te letterlijkhistorische opvatting, die hen daartoe brengt. Het dichterlijk sprookje is er om zich zelfs wil, niet in de eerste plaats een waar verhaal of een voorbeeld tot navolging. Mohammed heeft zich door den aartsengel Gabriël reeds laten openbaren, dat de dichters niet doen hetgeen zij zeggen. Men zou dus verkeerd doen met die verhalen zonder meer als een spiegel der zeden te beschouwen. Ze zijn er om zich zelf en om het genot, dat ze den verhaler zelf en zijn toehoorders verschaffen. Ja, zoo groot is in de voorstellingswereld van 1001 nacht de macht van de boeiende vertelling dat de veroordeelde misdadiger er zijn leven mee verdient en de door een wreed wellusteling gebruikte vrouw er het hare door behoudt.

* * *

Slechts indirekt dus geven 1001 nacht ons het beeld van het zedelijk leven in de maatschappij die daar beschreven wordt. Ik breng hier enkele trekken bijeen, niet zoozeer om de maat van de moraliteit te bepalen, maar eigenlijk meer om de grenzen van psychische kracht te leeren kennen, waar binnen, in die maatschappij, een zedelijke werkzaamheid mogelijk was.

Doorgaans treft ons het wereldsch karakter van de hier gehuldigde moraal. Dit leven met het genot der aardsche goederen wordt gewaardeerd. De dood, die volgens vrome asketen een bevrijder is, heet hier de ‘vernietiger van alle vreugden’. Daartegenover staat de levensvreugde. Als een ideaal beschouwt men het, op de gemakkelijkste wijze, dikwijls met behulp van toovermiddelen, rijkdommen te winnen en genotvol te verkwisten. Men trekt op avontuur uit, als slimme dief, als vrijbuiter, als reizend koopman, die in zijn

onderneming slaagt. En thuisgekomen, ontwikkelt men alle deugden der gezelligheid, maar tegelijk geeft men zich over aan de uitspattingen van het haremsleven en van het eunuchenen kinaedendom.

Het is voor deze menschen moeilijk een evenwicht te vinden. Tusschen de eigene met het oogenblik wisselende begeerten zoowel als tusschen zelfzucht en gemeenschapsgevoel slingeren ze heen en weer. Met een soort van fatalisme schikken ze zich altijd in de omstandigheden. Evenmin als de natuurkrachten buiten hen, weten ze de in hen werkende natuurdriften te beheerschen.

Over niets wordt in deze verhalen zoo veel gesproken als over de wisselvalligheden van het Lot. Zooals de landman elk oogenblik van regen en zonneschijn afhankelijk is, zoo is de stedeling het hier van 't geluk, en vooral van de gunst der boven hem geplaatsten. Elken dag kan het leven weer anders zijn: heden is men bedelaar, morgen koning en omgekeerd; gisteren baadde men zich in weelde en genot en vandaag wordt men kluizenaar. Dit leven heeft duur noch stuur. Zorgen voor den dag van morgen zijn onbekend en even onbekend is de kunst van het sparen. Het geld is onvruchtbaar en Allah heeft immers den woeker verboden. Het is ook niet de arbeid, maar Allah zelf, of een tooverwezen of het noodlot, dat brood en welstand verleent. 't Is waar, dat men soms tijden lang moet ontberen, maar bij enkele feestelijke gelegenheden stelt men zich daarvoor schadeloos, zoodat vaak op één dag het in een jaar overgelegde wordt verteerd.

Zoo ontbreekt het overal aan zelfbedwang. Hetgeen beloofd is, wordt licht vergeten en geheimen worden niet bewaard. De nieuwsgierigheid is den menschen te sterk en stort hen, bij allerlei gelegenheden, in het ongeluk. Nieuwsgierigheid spreekt er o.a. ook uit den avontuurlijken reislust. Gemakkelijk geeft men iets aan een ander, maar men geeft bij voorkeur als men op het genot van de wederkeerige verrassing mag hopen. Op het eerste gezicht wordt men verliefd, maar zelden is de liefde bestendig van duur; men wisselt bijna even gemakkelijk van vrouw als van woning en kleeding. En heftig weenen en klagen wisselen af met overmatige vreugd of stom-onmachtige droefheid.

Het is waar dat velen het in de heerschappij over hun gebaren en de uitdrukking van het gelaat, anders gezegd in het verbergen van hun aandoeningen ver hebben gebracht. Het schijnt b.v. dat ze een onrecht, hun aangedaan, niet bemerken, terwijl ze de wraak tot gelegener tijd uitstellen. Dit verandert echter, is de gunstige tijd gekomen, weinig of niets aan het zedelijk gevoel en de uitgestelde daad blijft toch een daad van wraak, gevolg van de prikkeling van het oogenblik en niet van verstandig overleg. Wie dan ook de macht bezit, geeft dadelijk aan zijn hartstocht gehoor, slaat er op los, verminkt, brengt ter dood, alles zonder ernstig onderzoek naar schuld of onschuld, zoodat het berouw te laat komt. Veel meer nog dan de omkoopbaarheid en kwade trouw van rechters en ambtenaren valt dit gemis aan rustig ernstig onderzoek op, een gevolg van grilligheid en lichtgeloovigheid. Willekeur in één woord schijnt ons de wet van deze samenleving te zijn, waar zich onderwerpend geduld de eerste deugd is; willekeur, die nu eens het karakter van overdreven goedheid, dan weer dat van vreeselijke wreedheid bezit. Het type van deze willekeur wordt ons wel het best geschetst door een enkel zinnetje van Ibn Batoeta, een man die in de 14e eeuw door al de landen van den Islam, van Marokko tot Sumatra, reisde. Sprekende van den sultan Mohammed van Delhi (1325-51) zegt hij: ‘Nooit ontbrak aan zijn deur de dankbare arme die een gaaf ontving noch het lijk van een ter dood gebrachte.’

Zoo ziet het er uit in dit stukje aardenacht, tusschen hel en paradijs.

Revolutionaire Stromingen in de Opvoedkunde van het Jonge Duitsland[1)]

Door
C.G.N. De Vooys.

II. Berthold Otto

Toen Gurlitt, door zijn geruchtmakende breuk met de officiële onderwijswereld, zich de kracht bewust werd om eigen wegen in te slaan, voelde hij verwantschap met een andere hervormer: Berthold Otto. In Gurlitt's eerste werk overheerst het strijdgerucht: de gedwongen kampioen krijgt weldra lust in de strijd. In het verleden en het heden zoekt hij zijn bondgenoten. Een arsenaal vol aanhalingen heeft hij tot zijn beschikking, om zijn tegenstanders te verslaan. Uit Otto's geschriften klinkt meestal een rustige stem, voortkomend uit een diepgewortelde, langzaam gegroeide overtuiging. Hij is de wijsgerig aangelegde, dichterlik voelende denker en zoeker, die slechts met zekere tegenzin tot zelfverweer overgaat, maar die te sociaal gezind is om niet propagandist te worden voor de denkbeelden die hij als de beste vrucht van zijn levenswerk beschouwt.

Berthold Otto werd eerst op rijpe leeftijd openlik propagandist. Als jong student begon hij privaatlessen te geven

1) Vergelijk *De Beweging* van Des. 1910.

volgens de methode van zijn vroegere leermeesters. Het geringe resultaat ontgochelde hem, en bracht hem tot nadenken. Weldra ging hij inzien dat de fout dieper schuilde dan in de methode. Hij begreep nu wat zijn leermeester Paulsen bedoelde, als hij zei dat bij het onderwijs het kind voornamer was dan het vak. Pestalozzi werd niet allen herlezen, maar ook doorvoeld: zijn leer werd voor de student fonkelnieuwe waarheid. Van nature had Otto de neiging tot scherpe psychologiese waarneming. Zijn psychologie berustte van den beginne op zelfwaarneming, door dagboek-schrijven gedisciplineerd. Gedurende een jaar leidde hij de studie van een blind-geboren gymnasiast. Dit was hem een studie-terrein, vol verrassende waarnemingen. Steeds beter besefte hij dat levende psychologiese studie de grondslag moest zijn voor alle onderwijs.

Uit zijn gedachten over onderwijs en opvoeding groeide in deze jaren een boek, *Lehrgang der Zukunftschule*, dat in handschrift bewaard bleef, omdat er geen uitgever voor te vinden was. Het werd eerst in 1901 gedrukt. Dit boek was geschreven voordat hij zelf kinderen had. Als vader van vier dochters en een zoon, nam hij het volledige onderwijs op zich, om zijn door nadenken verworven ideeën aan de praktijk te toetsen en te ontwikkelen. Om andere ouders met de opgedane ervaring voor te lichten, kwam hij in 1900 tot de stichting van het weekblad *Der Hauslehrer*. En ter wille van dit blad, dat steeds frisse kinderwaarneming vereiste, nam hij, toen zijn eigen kinderen volwassen werden, andere leerlingen aan. Daaruit ontstond de ‘Hauslehrerschule’ te Groszlichterfelde bij Berlijn.

De volgende uiteenzetting[1)] zal duidelik maken dat Berthold

1) Een volledige studie over Berthold Otto en zijn werk lag niet in mijn bedoeling. Onder de hoofdwerken die mij niet in handen kwamen, en die dus buiten beschouwing bleven, behooren de *Beiträge zur Psychologie des Unterrichts* (Scheffer, Leipzig), en uit de allerlaatste tijd, op polities gebled: *Der Zukunftstaat, eine sozialistische Monarchie* (Puttkammer und Mühlbrecht, Berlin). - Het materiaal waaruit ik mijn schets - die voornamelik belangstelling wil wekken - samenstelde, heb ik voor een groot deel te danken aan de vriendelikheid van Rudolf Pannwitz. Voor een algemeen overzicht van de nieuwere stromingen in de Duitse pedagogiek, is zeer aan te bevelen Pannwitz z'n geschrift over *Das Werk der deutschen Erzieher* (Modern Paedag. und Psychol. Verlag. Berlin, 1909). - Misschien heb ik gelegenheid om later een derde artikel te schrijven over Pannwitz en zijn paedagogiese geschriften.

Otto zich meer richtte tot ouders dan tot onderwijzers, en dat zijn denkbeelden dus niet onmiddellik revolutionerend werkten op de schoolpraktijk. Toch bleek in 1909, bij de viering van zijn vijftigste verjaardag, dat het werk van deze wijze opvoeder in en buiten de schoolwereld gewaardeerd werd.

In de diepste grond streeft Otto naar een ‘deutsche Erziehung’. Die term vat hij niet nationalisties op, maar demokraties, in de beste zin van 't woord. In de Middeleeuwen ondervond de volkskultuur de druk van het internationale kerklatijn. Toen de reformatie zich daaraan ontworstelde, en Luther's bijbelvertaling een volksboek werd, erkende men gelijktijdig de meerderheid van het antieke Latijn en het antieke Grieks. De klassieke letterkunde zou herleven en voortgezet worden, met terzijdestelling van wat op eigen bodem ontsproot. Dit ideaal was onhoudbaar: de nieuw-klassieke litteratuur werd niet meer dan een kasplant. In het humanistiese gymnasium werd de verering van de klassieken een verafgoding, die recht tegen de Helleense geest in ging. Was de Helleense kultuur niet bij uitstek nationaal? Zouden de Hellenen niet verontwaardigd geweest zijn over een dergelijke versmading van het volkseigene, ten koste van een half begrepen vreemde kultuur? Over een vreemde-talen-onderwijs dat alleen in staat zou zijn de ware geestesbeschaving te verschaffen en ‘von den Fesseln der Muttersprache zu befreien’?

De ‘Alleinberechtigung’ van het gymnasium staat een gezonde ontwikkeling van het onderwijs in de weg. Niet de ontwikkelende kracht van diepgaande taalstudie, maar de superioriteit boven elke andere ontwikkeling, wordt door Otto ontkend. ‘Nach meinen Erfahrungen liegt die Sache vielmehr so, dasz *der* Mensch geistig am höchsten steht, der sich ganz und gar seiner natürlichen geistigen Begabung nach entwickeln konnte, ganz einerlei, ob seine Begabung sich auf diese oder jene Sonderbetrachtung des menschlichen Geistes richtet, dasz dagegen bei gleicher Begabung *der* schlechter entwickelt wurde, den man in eine andere Richtung als die von seiner natürlichen Begabung vorgezeichnete hinein gezwängt hat.’[1)]

1) *Deutsche Erziehung und Hauslehrerbestrebungen* (1907), blz. 8.

Dat klinkt als een gemeenplaats, zegt Otto, maar voor hoe weinig mensen is het een ernstige waarheid! Voor hem zelf werd het de hoeksteen van zijn opvoedkunde.

Aan de andere kant neemt hij positie tegenover de nationalistiese opvatting van ‘deutsche Erziehung.’ Er zijn mensen die tot een ‘urwüchsiges Deutschtum’ menen te komen door Grieks, Latijn, Frans en Engels te schrappen, en daarvoor in de plaats te brengen Duitse literatuur, Duitse geschiedenis, Duitse mythologie. Dat zou niet veel helpen! De uitwerking zou juist omgekeerd zijn. Als wij het ‘Deutschtum’ in zo en zo veel ‘vakken’ gaan verdelen, en op dezelfde manier onderwijzen als nu veelal Grieks en Latijn, dan zullen de leerlingen er even goed het land aan krijgen.

Op de manier komt het aan, en op de persoonlikheid van de leraar. De afkeer komt voort uit *geestelike dwang*, niet uit de stof waaraan men de jeugdige geest oefenen wil. De mooiste leuzen baten niet. Men roept nu om kunst in het onderwijs, maar als een ‘Kunsterziehung’ doctrinair het mooivinden gaat opdringen, krijgt men in plaats van een dood humanisme een even schadelik ‘Aesthetizismus.’ De ware Duitse opvoeding moet zich niet onderscheiden door afkeer van het vreemde, maar van het oneigene, het onechte, van schijnkennis en schijnbeschaving.

De opvoeder moet beginnen met een zorgvuldige waarneming van de kinderlike ontwikkeling. Zijn taak is niet: volstoppen met een zekere hoeveelheid kennis, maar: laten groeien. Het kind komt tot hem met een aangeboren weetlust, die bevredigd wil worden en moet worden. Dan blijft de natuurlike weethonger bestaan, die in alle behoeften voorziet. Dwang is daarbij overbodig. Niet het plichtgevoel, maar de ‘Erkenntnisfreude’ is de zuivere bron tot kennisvergaring. Plichtsgevoel geeft alleen kennissurrogaat, dat na betrekkelik korte tijd vervluchtigt. Wat men uit kennisdrang verworven heeft, is blijvend bezit.

Deze denkbeelden zijn door Otto niet het eerst verkondigd: ze gaan al terug op Rousseau en Pestalozzi. Maar ze zijn in hem opnieuw ontstaan, en door ervaring gegroeid tot een echt bezit. En, wat het voornaamste is, toen hij alle konsekwenties doordacht had, heeft hij met de verwerkeliking ernst gemaakt.

Voor die verwerkeliking is niet de school, maar het ouderhuis de aangewezen plaats. De school, van nature een 'Massenanstalt', moet de individuele aanleg, de afzonderlike belangstelling meermalen onderdrukken; in het gezinsleven, waar liefdevolle leiding het meest gewaarborgd is, kan de geestelike groei ongestoord plaats hebben. De tijd van de rijkste ervaring brak dus aan, toen Otto de ontwikkeling van zijn eigen kinderen kon waarnemen en leiden. Door nadenken en experimenteren hadden zijn denkbeelden al vaste vormen aangenomen, maar ze waren voor hem allerminst een 'systeem', dat hij nu zou gaan toepassen. De toetsing aan de werkelikheid zou eerst de waarde bepalen. Zijn geest was geopend voor elke wijziging en vernieuwing die de feiten noodzakelik zouden maken. In zijn 'Lehrgang' achtte hij het nog noodzakelik 'die Aussendinge planmässig in die Nähe der Erkenntnissorgane der Kinder zu bringen'; de ondervinding leerde hem dat hij de leiding veilig kon overlaten aan de belangstelling van zijn kinderen. Eén hoofdzaak stond voor hem vast: het opnemen van kennis kan nooit als zedelike plicht, als gehoorzaamheidsplicht geëist worden. Een heersend schoolsysteem dat van deze stelling uitgaat, wordt een dwanginrichting. Daardoor voelde hij de noodzakelikheid om zijn kinderen niet aan een school toe te vertrouwen. Een gedeelte van zijn dag werd voor het onderwijs afgezonderd: de vader werd 'Hauslehrer'. De grondregel van het anarchisties onderwijs werd: de kinderen hebben onbeperkt vraagrecht; de onderwijzer is verplicht zo goed mogelik te antwoorden.

De meest verrassende ontdekking die de vader bij deze geestelike omgang deed, was de pedagogiese belangrijkheid van de kindertaal. Het gewicht van de taal, als spiegel van de geestelike ontwikkeling, de ontwikkelende kracht van taalstudie waren voor hem sinds lang een onderwerp van waarneming en nadenken. Aanvankelik was hij een overtuigd voorstander van de gymnasiale opleiding die hij zelf genoten had: alleen door de studie van de klassieke talen, geloofde hij, was 'formale Bildung' te verkrijgen. Dit geloof-op-gezag smolt weg, toen hij Duits ging onderwijzen, en met zijn aangeboren neiging tot zelfwaarneming, door de eigen taal in het wezen

van de taal leerde doordringen. Daardoor gingen hem de ogen open: niet de vreemde taal, maar de moedertaal is het meest geschikt om de jonge geesten tot zelfwaarneming, en dus tot ‘formale Bildung’ te brengen. Ware taalkennis wordt verworven door scherp te leren opmerken wat men, sprekende, eigenlik doet. Maar het traditionele taalonderwijs, op klassieke leest geschoeid, diende dan door een geheel nieuw moedertaalonderwijs, uitgaande van de klank, vervangen te worden.

Het onderwijs in lezen en schrijven moest een nieuwe basis krijgen: zelfstandige waarneming en benoeming van de klanken.[1)] De grammatika was niet langer een verzameling voorschriften, maar ‘praktische Sprachpsychologie.’ De ‘Schriftsprache’, door de meeste mensen aangeleerd *naast* de moedertaal, en dientengevolge daarbuiten blijvende, mocht aan het onderwijs niet als de enige ‘juiste’ opgedrongen worden. Elk opvoeder moest doordrongen zijn van de waarheid dat de taal zich met het individu ontwikkelt.

Met levendige belangstelling had Otto zich al vroeg verdiept in Steinthal's *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*, en met verbazing en een zeker wantrouwen had hij gezien hoe een geleerd professor zich voor het kindergestamel kon interesseren. De boeiende nieuwe inzichten werden voor hem eerst levende kennis, toen hij de kinderziel van nabij leerde kennen. Toen was het kinderlike voor hem niet langer kinderachtig. De volwassene is van nature geneigd het kinderleven uitsluitend als een ‘Vorstufe’ te beschouwen. Toch is het in zich zelf even belangrijk als de knop waaruit de bloem, of de bloesem waaruit de vrucht zal ontstaan. Wie het kinderlike geestesleven respekteert, zal niet langer geringschattend neerzien op de uiting daarvan: de kindertaal. Voor de taalpsycholoog is de studie van kindertaal een deel van zijn wetenschap; voor Otto werd het een belangrijk element

1) Belangstellenden, die iets meer van Otto's ‘begriffliche Methode’ willen weten, verwijs ik naar *Die Mütterfibel, eine Anleitung für Mütter, ihre Kinder selber lesen zu lehren* (Leipzig, K.G.Th. Scheffer) en het *Vorlesebuch: Was das Kind der Mutter vorliest*. Gelijktijdig werd de klankmethode toegepast door Pfarrer Spieser in Waldhambach (Elsasz) en Sieverts te Hamburg.

van zijn opvoedkunde. Om in de kinderlike voorstellingswereld te komen, moet men de kindertaal, de *Altersmundart* - gelijk Otto liefst zegt - verstaan; om geestelike aanraking te krijgen moet de volwassene zijn taal aanpassen aan die van het kind. Wie dageliks met kinderen omgaat begrijpt dat intuitief - de 'Ammensprache' is daar het bewijs voor - maar in het onderwijs is die waarheid lang niet overal doorgedrongen. Berthold Otto streefde bewust naar deze aanpassing, en leerde daardoor de Altersmundart grondig kennen en waarderen. Tot zijn verbazing bemerkte hij dat zulke, volgens velen 'onvolkomen' kindertaal, in menig opzicht boven de geijkte 'Schriftsprache' stond. Soms brachten kindervragen over eenvoudige zaken, die hij goed meende te kennen, hem in grote verlegenheid. In gezelschap van volwassenen zou hij er, in de gebruikelike termen, heel goed over mee kunnen praten. Maar nu de kindertaal dwong tot eenvoudige en klare voorstelling, bleek de gevestigde kennis niet meer dan schijnkennis te zijn. Dat brengt Otto zelfs tot de paradox klinkende stelling 'Alles, was man nicht jedem Kinde klar machen kann, das hat man selbst nicht klar verstanden.' Want die ervaring, die menigeen schaamte en ergernis zou veroorzaken, acht hij 'das beste, was uns in Erkenntnisdingen passieren könne.'

Iemand die met een kostbare diamant meent te pronken, en tot de ontdekking komt dat het maar een similisteen is, wordt daardoor niet armer. De steen wàs immers niets waard. In het oog van kenners zou hij zich maar belachelik maken. Na de ontdekking kan hij, als zijn geld niet te kort schiet, een echte gaan kopen. Hij moet dus dankbaar zijn dat hij van de waan verlost is.

Staat het met onze hooggeprezen 'beschaving', de vrucht van een 'algemeen-ontwikkelend' onderwijs, niet evenzo? 'Unser vermeintliches Wissen enthält recht zahlreiche Similisteine, noch dazu oft in Talmifassung, und jedesmal, wenn wir einem Kinde auf eine schlichte Frage über eine uns "gut bekannte" Sache nicht antworten können, jedesmal dann ist solch ein Similistein geprüft und unecht befunden worden. - Unser Wissen ist voll von *Scheinbegriffen;* die Scheinbegriffe charakterisieren sich dadurch, dasz wir mit ihnen in schönen Worten und wohlklingenden Sätzen hantieren können, ohne

dasz ihnen klare Anschauungen oder klare Gedanken entsprechen. *Überall wo unserem Geiste die Worte früher gegeben sind, als unsere Anschauungs- und Gedankenausbildung nach diesen Worten verlangte*, *überall da sind unserem Geiste Scheinbegriffe* statt wirklicher Begriffe, Similisteine statt echter Diamanten eingefügt worden. Es gibt unter uns keinen einzigen, der nicht eine horrende Kollektion solcher Simili besäsze.'[1)]

In de 'Schriftsprache' van veel beschaafden voert de frase de opperheerschappij. Zulke taal, hoe 'korrekt' ook, is *valse* taal, als geestelik verkeersmiddel ondeugdelik. De kindertaal bezit nog geen schijn-rijkdom: daar is ongeveinsde eenvoud en echtheid, die de volwassene dwingt, zijn frasen af te leggen; die hem tot het besef brengt dat de voortreffelikheid van taal niet afhankelik is van uiterlike hoedanigheden, maar van de getrouwheid waarmee de heldere voorstelling weerspiegeld wordt. Datzelfde geldt dus voor de familiare omgangstaal van de beschaafden, de 'Sprechsprache,' die tegenover de deftige 'Schriftsprache' naar het heersende oordeel, minderwaardig is. De geestelike scheidsmuren tussen verschillende standen, tussen verschillende beroepskringen, zouden vrijwat lager worden, als men de stereotiepe termen en wendingen van hun taal, waarachter vaak onhelderheid van voorstelling schuilt, wilde herleiden tot de soberder uitdrukkingswijze van het dageliks verkeer. Wie denkt hierbij niet aan de onklare juristentaal, aan de 'officiële' papieren taal waarin land- en stadsbestuur, spoorweg- en andere administraties zich ook tot de eenvoudigste burger richten?[2)]

1) *Hauslehrerbestrebungen und Altersmundart*, blz. 21.
2) In de *Hauslehrer* gaf Berthold Otto eens een 'vertaling' van de *Kriegsartikel*. In 'ambtlicher Wortlaut' geeft b.v. art. 21 te lezen:
'Der Soldat darf niemals, sei es durch Aussicht auf äussere Vorteile, sei es durch irgend einen andern Grund, bei Ausübung des Dienstes sich zu Pflichtwidrigkeiten verleiten lassen.

Wer für eine Handlung, die eine Verletzung der Dienstpflicht enthält, Geschenke oder andere Vorteile annimmt, fordert oder sich versprechen lässt, hat Zuchthaus zu gewärtigen.'
Dit zou 'der Sprechsprache angenähert', kunnen luiden:
'Der Soldat darf nie etwas tun, was gegen seine Pflicht ist. Und wenn ihm jemand Gott weiss was verspricht, er darf sich nicht darum kümmern, sondern er muss seine Pflicht tun.
Wenn ein Soldat sich etwas schenken lässt oder sich sonst was Gutes tun lässt oder sich auch nur so was versprechen lässt und dafür was tun will, was gegen seine Pflicht ist, dann kommt er ins Zuchthaus.'

Gedurende tien jaren heeft Berthold Otto als fijn taalpsycholoog de opeenvolgende ‘leeftijdsdialekten’ bij zijn kinderen bestudeerd; als pedagoog heeft hij zijn eigen taal leren aanpassen om innig geestelik kontakt te krijgen. Op zich zelf is dat niets nieuws: vele ouders en opvoeders deden onafhankelik hetzelfde, vóór en na hem. Maar wat anderen als middel gebruikten, losgelaten zodra het doel bereikt was, kreeg voor hem een biezondere waarde om het nauwe verband met zijn opvoedkundige beginselen. Immers, wie in de kindertaal niet wist door te dringen, zou als opvoeder nooit zijn voorbeeld kunnen volgen. Dat maakte de pedagoog-in-eigen-kring tot openlik propagandist voor de nieuw verworven inzichten. Hij begon niet met theoretiese vertogen, maar met het *schrijven* van de taal, die hij in omgang met kinderen had leren gebruiken: de macht van het voorbeeld achtte hij voldoende.

Een toeval gaf de eerste stoot. In een schoolblad las hij een sensatie-makend verhaal: een officier had aan zijn soldaten gevraagd wie Bismarck was, en van niemand een behoorlik antwoord gekregen. Daar werd bijgevoegd, dat er dan ook geen populair geschrift over Bismarck's betekenis bestond. Otto, die daarover herhaaldelik met zijn kinderen gesproken had, zette zich nu aan het schrijven. Zijn onverwachte ervaringen heeft hij zelf uitvoerig verteld.[1)]

Terwijl hij, door journalistieke oefening, gewoon was zijn gedachten in ‘Schriftdeutsch’ vlot op papier te brengen, kostte dit schrijven in de kindertoon hem de grootste moeite. Telkens kwam zijn literaries geweten in botsing met zijn pedagogies en psychologies geweten. Een tweede verrassing was dat zijn stuk, bestemd om een artikel te worden in zijn tijdschrift, de ‘Deutsche Schulreform’ (1898) tegen zijn bedoeling tot de tienvoudige omvang aangroeide. Deze breedheid bleek noodzakelik. Een zeer grote moeielikheid bestond ook daarin, dat het er niet alleen op aan kwam de ingewikkelde begrippen

1) *Kindesmundart*, blz. 87 vlg.

in hun enkelvoudige bestanddelen op te lossen en opnieuw schikkend te verbinden, maar dat alle dingen zo gezegd moesten worden, dat het gemoed van het kind er aan deelnam. ‘Und gerade das musz man aus den Klängen der Kindersprache heraushören.’ Zo ontstond ‘Fürst Bismarck's Lebenswerck.’ Het volgende jaar begon hij een dergelijke bewerking van de Faustsage, sinds jaren een lievelingsdenkbeeld. Na deze proeven kwam het denkbeeld op, om door een geregeld verschijnend orgaan aan ouders te laten zien hoe men allerlei dingen waar kinderen belang in stelden, met hun bespreken kon, mits men de toon en de taal van het kind wist te treffen. Dat orgaan, waaraan hij nu zijn beste krachten ging besteden, werd gedoopt: *Der Hauslehrer*, *Wochenschrift für den geistigen Verkehr mit Kindern* (1900).

Zelf schreef hij daarin, wat hij noemt ‘Altersmundart mit lehrhafter Beimischung’, d.w.z. de taal die een oudere tot een kind spreekt. Maar zijn dochter Helene Otto schreef sprookjes, sagen en vertellingen in zuivere ‘Altersmundart’, en werd daarin door anderen gevolgd. Bovendien kregen als proeven van kindertaal ook ingezonden ‘Niederschriften’ van de kleinen zelf een plaats.[1)]

Deze vreedzame, schijnbaar onschuldige propaganda lokte een heftig verzet uit. Allereerst ging het tegen de taal: de schrijvers van de *Jugendschriftenwarte* zagen in Otto's taal niet anders dan een gebrekkige stijl, met slechte zinsbouw en interpunktie. Men beschuldigde hem, dat hij de litteratuur neerhaalde, dat hij de geestelike ontwikkeling van het kind tegenhield, door de taal van acht- of tienjarigen in het schrift te fixeren. Dit verzet bracht Otto in een verdedigende houding, en maakte zijn denkbeelden in ruime kring bekend. Herhaaldelik betoogde hij het goed techt van zijn streven. Zijn beide

1) Van de *Geschichten in Altersmundart* werd een reeks nummers uit de ‘Hauslehrer’ overgedrukt, die afzonderlik verkrijgbaar zijn (Verlag des Hauslehrers - Groszlichterfelde - 25 Pf.). Een afzonderlik *Archiv für Altersmundarten und Sprechsprache*, in 1903 gesticht, had niet veel sukses, en werd weldra gestaakt. Later werd het bij dezelfde uitgever (K.G.Th. Scheffer - Leipzig) voortgezet, in verbinding met *Der Heilige Garten*, *Beiträge zur Erforschung der Kindheit*.

brochures[1], en vooral het breder opgezette boekje over *Kindesmundart*'[2] zijn boeiend door helderheid van voorstelling en door de overtuigingskracht van de schrijver, die zijn onderwerp doordacht heeft. De kindertaal, betoogt hij, bestaat in leeftijdsdialekten, evengoed als een gemeenschappelike taal bestaat in plaatselike dialekten. Dat is geen verknoeide of gebrekkige, maar afzonderlike taal, die het bestuderen waard is. Aan de taal van Fritz Reuter, van Holtei heeft men vergeefs een plaats in de litteratuur betwist. Met welk recht weigert men die aan de kindertaal voor een kinderlitteratuur? Als men voor de remmende macht van een geschreven taal vreest, dan overschat men de invloed van het boek. Even stellig als het kinderlichaam groeit, ontwikkelt zich de kinderlike geest, en met die geest zijn taal. Men laat een zesjarig kind spelen met een sabel en geweer die bij zijn afmetingen passen, of die hij zelf van een stok maakt. Wat hoeft men zich bezorgd te maken dat hij als man het zwaard niet zal kunnen voeren? Als kind kan hij niet anders dan met kinderwapens leren exerceren. Met zijn speelgoed verkrijgt hij de oefening die hem als man te pas zal komen. Evenzo kunnen we veilig het kind de taal van zijn leeftijd gedrukt onder ogen brengen. Wordt door de navertelde Faust- of Erlkönigsage de poëzie van Goethe neergehaald? Integendeel. De stof was immers volkseigendom. De vertrouwdheid er mee zal een betere voorbereiding zijn tot het genot van Goethe's bewerking dan een latere uitpluizing van de dichterlike tekst.

De tegenstanders menen dat zulke stof, ontdaan van het poëties kleed aan de kinderen geboden, niets meer is dan een 'grausige Albernheit.' Neen, zegt Otto, ik zie in de kindertaal niet alleen nut, maar ook schoonheid. Hoe lang heeft het niet geduurd eer de beeldende kunst de schoonheid van het kinderlichaam erkende! De bekoring van kindertaal kan niet gevoeld worden zolang men er louter onvolmaaktheid en onbe-

1) *Hauslehrerbestrebungen und Altersmundart, Eine Streitschrift* (1905), overgedrukt uit de 'Hauslehrer', en de kalme uiteenzetting: *Deutsche Erziehung und Hauslehrerbestrebungen* 1907.
2) *Führer ins Leben. Band* I. Berlin - Modern Pädagogischer und Psychologischer Verlag - 1908. Pr. 2 M.

holpenheid in ziet. Maar kinderàchtig wordt het kinderlike eerst, als het zich reflekteert in de geest van volwassenen. Kindertaal kan als echte uiting van het kinderleven een eigen schoonheid hebben.

Voor dit inzicht vond Berthold Otto steun in de kunstopvatting van het tijdschrift *Charon*, in 't biezonder bij Rudolf Pannwitz, die zijn schoonzoon werd. Carl Rössger, die als voorstander van een 'Arbeitsschule' met Otto's gronddenkbeelden sympathiseert, merkt terecht op, dat de 'artistieke' bezwaren tegen deze litteratuursoort hem levendig herinneren aan de argumenten die de meubelfabrikanten aanvoerden tegen handwerkskunstenaars als Riemerschmid, 'die einen wirklichen Materialstil brachten.'[1)]

Ook om zijn 'Hauslehrerbestrebungen' werd Berthold Otto aangevallen. Men verweet hem zijn overtuigd-monarchisties standpunt; men veroordeelde de artikels in de Hauslehrer, waarin Otto politieke en maatschappelike vraagstukken met kinderen besprak. Zulke dingen lagen buiten het bereik van het kinderlik begrip. Het antwoordt luidde: volgens mijn ervaring gaat de kinderlike belangstelling naar zulke kwesties uit. Dat blijkt uit hun vragen. En waar gevraagd wordt, daar is al half begrepen; daar is een leemte in het begrijpen, die aangevuld wil worden. Het is maar de zaak om zò in de kindervoorstelling in te komen, en zich tegelijk zo van partijmeningen en partijfrasen los te maken, dat men de kinderen op weg kan brengen tot een objektief zien en waarderen van maatschappelike verschijnselen. Inderdaad slaagt Otto er in, moeielike kwesties als de Duitse rijksregering, of de vraag wat een krisis eigenlik is, met zeldzame helderheid uiteen te zetten. De mening dat dit met een pasklaar-maken, een oppervlakkig populariseren gelijk zou staan, weerlegt Otto door de opmerking, dat hij meermalen een kwestie dieper dan ooit te voren moest doorvorsen, juist om tot die kinderlike helderheid te komen.

Een ernstige grief tegen zijn pedagogies grondbeginsel lag voor de hand, vooral bij het scherpe kontrast tussen de

1) *Von Otto und Andern*, in het Berthold Otto-nummer van *Der Heiliger Garten* (Aug.-Sept. 1909).

aangeprezen vrije ontwikkeling met het Pruisiese opvoedingssysteem: Moet het verwerpen van elke leerdwang het plichtsgevoel niet ondermijnen? Wordt door de verderfelike leer, de kinderen als 'gleichberechtigte Wesen' te beschouwen, met wie men in geestelik verkeer moet trachten te komen, eigenlik niet de anarchie in de opvoeding gepredikt? Welke deugdelike principes kunnen daaraan ten grondslag liggen? Als antwoord op zulke vragen schreef Berthold Otto zijn boekje *Vom königlichen Amt der Eltern* (1906), bestemd om de ouders 'das Gewissen zu schärfen,' want: 'die Schulreform musz jeder in seinem Hause anfangen.' In dit aantrekkelike geschrift ontbreekt geheel de meesterachtige toon van de beroepspedagoog. Wat het meest treft, is dat er zoveel oude waarheden in staan, door ieder min of meer vaag erkend, maar die hier, eenvoudig en raak gezegd, met nieuwe glans òplichten, omdat de schrijver ze in rijpe ervaring doorvoeld heeft. Hier vindt men niet de zwakheid van de opvoeder die maar groeien laat wat groeien wil, doch de vereniging van humaniteit en strengheid.

In het kind leven de ouders voort. Ook zijn voornaamste karaktereigenschappen zijn een deel van hun eigen wezen. Vóór alles moeten de ouders het kind dat ze te leiden hebben, zeer nauwgezet waarnemen, en grondig leren kennen. Dat moet samengaan met zelfonderzoek. Vinden ze in het kind hun eigen zwakheden, dan zullen ze die met te meer zachtheid en wijsheid behandelen. Begrijpen ze de goede kern, dan zal hun deelname aan kinderleven en kindervreugde des te inniger zijn. Wie het kind kortweg veroordeelt, veroordeelt zich zelf. Straf moet niet gelden de slechte eigenschappen, maar de uitingen daarvan. De taak van de opvoeder is, de goede kern tot groei te brengen. Plichtsgevoel moet zich van binnen uit ontwikkelen. Een plicht die niet vrijwillig volvoerd wordt, mist alle waarde. Tegenover de leuze: 'een kind mag toch zijn zin niet hebben', stelt hij: geef het kind zoveel mogelik zijn zin, d.w.z. laat het doen wat het wil, tenzij zijn wensen ingaan tegen zijn eigen belang of dat van anderen. Het moet al heel vroeg begrijpen, lid van een gemeenschap te zijn: laat het zich gelden ten koste van anderen, dan moet straf volgen. Onderwerping aan de huisorde is noodzakelik en

dient streng gehandhaafd te worden. Daarom spreekt Otto van ‘das königliche Amt der Eltern’: wat de koning in de oude volksgemeenschap was, dat is de vader in het gezin: de opperrechter, die met wijsheid tussenbeiden komt en beslist, als de belangen van de onderdanen botsen. Maar van een eigenlike ‘Erziehung des Pflichtgefühls’ wil hij niet weten. Hij is vast overtuigd dat de grondslagen voor de zedelikheid in elk kind aanwezig zijn. ‘Moralunterricht’ acht hij geheel overbodig. Even misplaatst is de gehoorzaamheidseis bij de intellektuele groei: belangstelling in wetenschap en kunst laat zich niet dwingen, en alleen uit innerlike wetensdrang komt ware kennis voort.

De tegenstanders van Berthold Otto hebben zijn beginselen en zijn praktijk veroordeeld als ‘pedagogiese anarchie.’ Hij zelf en zijn aanhangers zijn geneigd van dit scheldwoord een eretitel te maken. In elk geval zou de toepassing van deze beginselen oplossend werken op elk schoolverband. Toch heeft Otto zelf een merkwaardige poging gedaan om de gedeeltelike verwerkeliking ook buiten de huisopvoeding, aannemelik te maken. Toevallige omstandigheden hebben hem er toe gebracht, de leiding van een kleine school te aanvaarden. Om zijn *Hauslehrer* te kunnen schrijven, moest hij midden in het kinderleven stof blijven verzamelen. Toen nu zijn jongste dochter veertien jaar geworden was, nam hij andere leerlingen aan. Met kinderen die een schooldag achter de rug hadden, kon hij niets beginnen: hij moest ze dus geheel onder zijn leiding hebben. Daardoor ontstond de ‘Hauslehrerschule’ te Groszlichterfelde bij Berlijn, die door de regering werd goedgekeurd. In de keuze van de vakken wordt grote vrijheid gelaten; examens bestaan er niet. Wie een examen doen wil, krijgt de raad om één jaar te voren naar een gewone onderwijsinrichting te gaan, terwijl dan om de aansluiting bij schoolklassen zogenaamde ‘Paukkurse’ ingeschoven worden. Een voornaam bestanddeel van het onderwijs is, naast de afzonderlike vakken, het ‘Gesammtunterricht,’ juist het omgekeerde van klassikaal onderwijs. Het is nl. een samenkomst van jongeren en ouderen, waar op grond van het ‘onbeperkte vraagrecht’ van allerlei aan de orde gesteld kan worden. De schoolorde is opgeheven, en de leider

handhaaft de orde en het geregeld verloop van de besprekingen als de voorzitter van een vergadering. Belangstellenden in dit eigenaardige onderwijs kunnen als gasten tegenwoordig zijn en mogen soms ook een woordje meespreken, als ze iets van belang mee te delen hebben. Aan dit 'Gesammtunterricht' wordt elke dag een uur besteed. Om vreemden een denkbeeld te geven van wat er ter sprake gebracht wordt, heeft Berthold Otto in 1906 'notulen' laten maken van deze samenkomsten, die hij als *Unterrichtsprotokolle* in de *Hauslehrer* afdrukte en daarna afzonderlik uitgat. We hebben ook een beschrijving van een ooggetuige, Rudolf Paulsen[1)], die er met grote waardering over spreekt. Hij stond verbaasd 'mit welcher Gerechtigkeit die Kinder so verschiedenen Alters an ihren wechselseitigen, ganz verschiedenen Interessen teilnehmen oder doch jede Störung vermeiden.' - 'Die Reihe der Themata ist unendlich: von den kleinsten technischen Einzelheiten bis zu den tiefsten philosophischen Problemen.' Maar bij de uiteraard zwevende belangstelling bleef toch merkwaardigerwijze één kwestie het middelpunt.

Het is duidelik dat deze geslaagde proef wel nagevolgd, maar nooit tot een 'methode' kan worden. Alleen een buitengewone persoonlikheid kan zo iets ondernemen. Rudolf Paulsen schrijft terecht: 'Mancher Oberlehrer würde vielleicht völliger Hilflosigkeit anheim fallen, wenn er eines schönen Tages diesen "faulen mühelosen" Unterricht zu geben hätte.' Hij zou gevaar lopen 'vom fröhlichen Lärm übertönt, mutlos vor diesem Ringen der jugendlichen Geister die Waffen zu strecken oder durch donnernde Scheltworte eine künstliche und verlogene Ruhe herzustellen.' Door het feit dat zulk 'anarchisties' onderwijs een 'koninklike' leiding vereist, is het natuurlik niet veroordeeld. Wel volgt daaruit dat de 'Hauslehrerschule' niet als schooltype ten grondslag gelegd kan worden aan een gehele onderwijshervorming in ònze maatschappij. Berthold Otto zal op het hedendaagse onderwijs sterker en heilzamer kunnen werken door zijn denkbeelden, dan door zijn rechtstreekse resultaten, die toch altijd een

1) *Vom Gesammtunterricht* in *Der Heilige Garten*, Aug.-Sept. 1909, blz. 119).

kompromis zijn, doordat hij de aanvulling van ‘dwangonderwijs’ niet missen kan. Wie is zo onathankelik dat hij zich de luxe veroorloven kan, van geen enkel examen te doen! Maar in de denkbeelden zelf zit de kracht van zuurdeeg, ook bij een onderwijshervorming die allereerst de praktijk in 't oog houdt. Maatschappelike eisen kunnen zwaar wegen; de keuze en de begrenzing van de ‘leerstof’ dient nauwgezet overwogen te worden, maar het allerbelangrijkste mag nooit vergeten worden: een leerling is geen leeg vat, dat met maatschappelik-nuttige kennis en examenstof gevuld moet worden, maar een levend, zich ontwikkelend wezen, dat tot ons komt met zijn eigen behoeften en verlangens, een persoonlikheid die gevormd, maar niet naar een vastgesteld model vervormd mag worden. De ernstige stem van een opvoeder als Berthold Otto, die, vol vertrouwen op de vooruitgang van de mensheid, zo grote liefde en eerbied heeft voor het kinderleven, mag werkelik wel eens gehoord worden te midden van de drukke diskussies der ‘deskundigen’ in onze dagen.

Assen, Okt. 1911.

Twee gestalten
Door
J.C. Bloem.

Messalina

AAN P.N. VAN EYCK.

...meretrix augusta.
(*Juvenalis*).

O Rome, dezen dag heb ik uw schoon begrepen,
Uw schoon, dat eeuwig lokt,
Waarheen de ziekste zielen nog hun sterven sleepen
Zonder een woord, dat wrokt;

Doordat mijn droomen, aan een oud verhaal ontstoken,
Mij voerde uit land en dag;
En ik, in vreemd gepeins, met de oogen half geloken,
U, Messalina, zag.

Hoe daaldet gij, verhuld in sombre kap en keuvel,
Op 't schaduwruischend pad
Langs donkre steilten van den Palatijnschen heuvel
Ter nachtverstilde stad.

Gij gingt alleen, in U de vlammen, d i e U brandden,
De stem, die in U kloeg,
Slechts één slavin met U, die in geheven handen
De toorts der hartstocht droeg.

De vrees voor 't valsch gerucht striemde U met kille pijnen:
Angstbleek was uw gezicht.
Ving daar een spang wat licht? Kaatste een juweel nog schijnen?
Gij trokt uw mantel dicht.

Tot gij dat huis ontwaardet en met klamme handen
En met kloppende keel
Sloegt op de deur, die donkerde voor zooveel schanden
Op lustdoorwoelde peel.

De wachter in 't portaal, van loomheid neergezonken
Na moeitevollen dag,
Voer steil op uit zijn slaap en kermde, sluimerdronken,
Daar hij zoo schoon U zag.

In 't weifelende licht, dat uit de schaduw bloeide
En uitkringde op de vloer,
Stondt gij, kuischer dan zij, wier lippen nimmer gloeiden,
Een keizerlijke hoer.

Ja, keizerlijk: temidden van wie needrig boden
Voor schendig geld en brood
Aan hen, die 's ochtends walgend hunne sponde ontvloden,
De lusten van hun schoot,

Waart gij alleen de vrouw, die kwam door niets gedreven
Op dit verachte pad
Dan door een drift om 't al te omvangen, en te geven
Van wat gij 't heerlijkst hadt.

En velen vonden U, onwaardigen en eêlen;
Gij gaaft gelijkelijk.

Wat deerde 't U, wíen gij de schatten uit moest deelen
Waaraan gij waart zoo rijk?

Wanneer het morgenlicht traag door de kieren schortte
Gingt gij in groot verdriet,
Omdat de drang, die eens gewend is uit te storten,
Daaraan geen einde ziet.

Zoo deedt gij telken nacht, en telken nacht hervondt gij
Een nieuw-beminde schaar.
De bloemen van hun lust, meer dan een goudkroon, wondt gij
Door uw zwaar-geurend haar.

Dit is uw beeld, o stad. Gij lokt van alle veerten
De droomers naar U toe.
Hun oogen branden strak van koortsende begeerten,
Hun lijf is krank en moe.

Maar zelfs op 't zengend zand der laatste levenskusten
Lofzingt hun veege mond,
En noemen zij zich zalig, als hun asch mag rusten
In uw begeerden grond.

Hoor hun verwante stem door alle tijden klimmen,
Een eindelooze stroom
Aanwakkrend elke zielehaard, waarin verglimmen
De vonken van den droom:

‘O Stad van strale' en gloed, aan alle horizonnen
De droom die vlamt en duikt,
Laat ons ééns drinken van uw nooit-verdroogde bronnen
Wier water 't leve' ontluikt.’

‘Gij zijt een brand, een storm, die onze zwakke lusten
Eén meer dan aardsch moment
Meeneemt op uwen tocht; nu kunnen wij ook rusten:
Wij hebben U gekend.’

‘Geen wankel hart moet om ons jeugdig sterven klagen,
Ons oordeel was geen ban.
Het heil des levens is niet in de vele dagen,
Maar in den gloed daarvan.’

‘En zouden wij één ding nog onzer veegheid wenschen,
Dan ware 't dit alleen:
Een nóg vlijmender koorts, wreeder dan die der menschen,
Die treden langs ons heen.’

‘Nu kwijnt de hemel van ons leve' in teerste verven,
Ten disch brak 't laatste glas -
Wij hadden nooit gedacht, dat het gevreesde sterven
Een zóó zacht wonder was.’

Rome, mijn zang heeft uit. Uw schoonheid te beminnen
Is 't wat mijn hart steeds staaft.
Zij eeuwiglijk uw beeld het beeld van die vorstinne
Wier dorst nooit werd gelaafd.

De Dwaze Maagd

Hoe zou mijn arme hart gedoogen
Dat ik mij wage in de open zaal?
Met levend lijf en brandende oogen
Wacht ik in 't schaduwhoog portaal,

Ver van den drom, die dol en dronken
Op bommen en cymbaal rinkinkt,
Ver van der snaren bronstig ronken
En 't lied, dat zwelt en weer verklinkt.

De bruigom zit op 't hoog gestoelte;
Hij breekt het brood en plengt den wijn
In de effen en gelaten koelte
Van hen, wier vreugden rustig zijn.

En naast hem, schuil in zijden wijlen,
Troont, teer van schuchtre schuldloosheid,
De bruid, wier starende oogen peilen
De heimlijkheden van den tijd.

Maar met het beven van mijn handen
Houd ik, in pijnlijk-felle kramp,
- Zoo ver, als waar 'k uit andre landen -
Mijn gouden, nuttelooze lamp.

Die zwierde ik door het zwoele duister,
Maar de olie slonk, de pit versmeult.
Wat deert mij die gedoofde luister?
Geen vlam, die mijne nachten heult.

En die mij slechte en dwaze schelden,
Zij weten niet, wat bitterheid
En wat verlangen in mij welden,
Toen ik díe lamp had toebereid.

Maar nu, die gapend-wijde stilte,
- Opeens verstierf het luid refrein -

En langs mijn lijf die klamme kilte,
En aan mijn hart die doodsche pijn.

Ik voel 't - als wou mijn hart zich deelen,
Als drukte een zware hand mijn nek:
De rei van dartele gespelen
Geleidt de bruid naar 't slaapvertrek.

- De stoet dringt weg: met ruw rumoeren
Gaan man en meisje, knaap en vrouw.
Ik huiver van een bang ontroeren,
En duik nog dieper in de schaûw.

Weer waak ik eenzaam in de hallen.
Mijn snikken gaan, gesmoord en heesch,
En 'k voel hoe zich mijn handen ballen,
Mijn nagels kerven in mijn vleesch.

Nog moet mijn lijf zijn koorts verduren,
- O wreedheid van dit hoog getij! -
Nog schrei ik in de nachtlijke uren,
Nog is mijn bruigom niet nabij.

Verzen
Door
J.J. De Stoppelaar.

Dooden

Zij allen, die vóór ons geweest zijn,
Zij hebben ons samen gedacht,
Die gasten aan 't eendere feest zijn:
De sterren der komende nacht.

Voor hen zonk de wereld ten onder;
Wiè weet of ze droomden naar méer,
Al hoopten zij ook op het wonder
Van God en het hemelsche heer.

Bekenden en - zachter!...gekenden
In de akker der aarde vergaard
Zoo wijd, dat mijn oogen die wendden
Zich 't einde niet hebben verklaard;

Soms hing er van bloesem tot vruchten
Hun boomgaard in 't levensleen vol,
Waar 't jaar onder groeizame luchten
Van lente tot najaarsoogst zwol.

Soms hielden hun winters de buien,
De rijzende stormen in toom;
Maar één was genoeg en het luien
Der klokken was 't eind van een droom.

Een droom...als het eindeloos wijken
Van kimmen wier broozende pracht
Alleen nog de handen doet reiken,
Maar zonder dat iemand meer tràcht.

Dan, velen trof vóór hunne vreugde
En weinigen vóór hunne smart
- Hoe lang, dat hun doodskreet mij heugde -
De borende vlijm in het hart.

En sòmmigen lieten niets achter
Dan slechts hun verlorene naam;
Een enkele alleen bleef een wachter
In 't heilige huis van de faam.

Maar bliksem, die donderloos vluchtte,
Eén heeft mijne droomen doorboord;
Toch weet ik dat donder wel ruchtte
En verren dien hebben gehoord.

En waak ik in zomersche nachten
Als 't weerlicht verbloeit aan de kim,
Dan kàn ik niet langer meer wachten
Om de ernst van zijn doomende schim.

Want oogen, de stervensverklaarde,
Vervuld van een glanzende peis,

Beloven mij meer, dan op aarde,
Zijn stem kon van 't hoog paradijs.

Maar àllen: bekenden en - zachter!...
Gekenden, van onder één dak,
Ontdaan van den knellenden lachter,
Het lijf, dat te moe werd of brak;

Maar àllen: de levende dooden,
Wier hartslag nog klopt in òns bloed,
Zij gingen ons voor: onze boden,
Zij komen ons straks tegemoet.

Vagebonden

Welk pad te nemen dezen avond?
't Is al zoo laat -
Maar schuwen niet, die zijn gehavend
Het breed rumoer van stad en straat?

Kind, geef mij uw verkilde hand,
't Is al gelijk,
Of 't vreugde of leed is, dat ons brandt,
Wij immers zijn tezaam en rijk.

Want voordat, bij het morgenrood,
De sterren bleeken,
Zijn uwe lippen reeds vergood,
En zijn uw angsten reeds geweken.

Wij hebben eens een plaats gevonden
Bij Eros' stoet,

Wij, kind, zijn éédle vagebonden,
Want goden hebben ons gegroet.

En zouden wíj dan 't heil niet vinden,
Voordat het daagt,
Voordat door koele morgenwinden
De gansche lucht is schoongevaagd?

Als eene roos...
Door
Paul Verbruggen.

Aan M.H.

Als eene roos nog lang
den zoen bewaart
dien zij bij 't dauwen
van de zon ontving
en nog een lichte streep
van rood vertoont
op hare bruine blaertjes
als zij aan 't verwelken is,
zoo draagt uw ziek gezicht
een enklen sprenkel nog
van 't gouden licht
dat ons die morgen gaf.

Gij leunt uw bleek gelaat
tegen de koude ruit
en uwe blauwë oogen
zien met droomenglans
hoe op de zwarte steenen
op de groote plek
de regen zilverlichtjes
brandt;

uw wordend borstje hijgt
en gouden traantjes
vallen op uw witten arm
die 't kranke lichaam steunt.
Gij weent daar gij mijn tranen leest.

Vergeet dien dag
van rijke zon en blauwe bloemen
die met den dooden-geur
van lang vergane dingen
ons bei bedroeven moet
en laat niet sterven op uw bleeke wang
den enklen sprankel licht
waarin ik vroegre jaren zie.

Aan de Grenzen der Ekonomie
Door
Is. P. de Vooys.

(*Vervolg van blz. 65*).
Alfredo Niceforo. Anthropologie der nichtbesitzenden Klassen. 1910.
Zur Psychophysik der industriellen Arbeit von Max Weber. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. 27-28e en 29e Band.
Auslese und Anpassung der Arbeiter der Groszindustrie. 133e en 134e Band der Schriften des Vereins fur Sozial-politik. 1910.
Dr. Th. van der Waerden. Geschooldheid en Techniek. Uitgave der Sociaal-technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten.
Jhr. Dr.N.J. van Suchtelen. De Waarde als psychisch verschijnsel. 1911.

Voortbrengen en verbruiken zijn niet alleen ekonomische begrippen. Vooral in het leven van den arbeider zijn het werkelijkheden van groote ernst. Voor hem is het verbruik maar zeer zelden gelijk met genot. Het is een voortdurende zorg, een aldoor worstelen om zich en de zijnen behoorlijk te voeden, te kleeden en te behuizen, en alle drie blijven te dikwijls beneden het peil, dat hij zelf en dat ook objectieve beoordeelaars voldoende zullen noemen. Dat maakt de ernst te grooter van de voortbrenging, dat is van den arbeid, die de bestaansmiddelen moet verschaffen. Die arbeid is zijn eigenlijk leven, niet alleen naar den tijd gemeten die ermee gemoeid is, maar

vooral ook omdat al zijn gedachten, al zijn energie, al zijn lichamelijke en geestelijke vermogens daarheen gericht moeten zijn. Wanneer dan het daarvoor ontvangen loon slechts de minst mogelijke belooning is, nl. het middel om juist even te kunnen blijven leven en werken, dient dan niet de arbeid zelf een betere belooning te bevatten, in 't gevoel van 't eigen voortbrengingsvermogen, dus in de genegenheid tot de taak en de gehechtheid aan het werk? Door vele eeuwen heen is de noodzakelijkheid dier arbeidsliefde begrepen. Niet genot en geluk, maar voortbrengende bezigheid is de kern en ruggegraat van ons bestaan en de mate waarin deze scheppende energie aanwezig is kenmerkt de waarde van den individu. Zoo eischt ook de gemeenschap, want de arbeid moet er zijn vóor het loon.

Wat moet er echter van de arbeidsgenegenheid terecht komen bij die groote menigten loonarbeiders voor wier persoonlijk leven het werk elke beteekenis verloor? Neen erger nog, voor wie het werk een kwelling wordt, niet alleen naar subjectieve opvatting, maar naar een geheel onpartijdige beoordeeling vastgesteld. De exacte en uitvoerige beschrijving van de toestanden in de Gladbachsche spinnerijen en weverijen dwong tot deze pijnlijke vraag. Want Marie Bernays teekende zoo duidelijk hoe alle belangstelling bij den arbeid zich samenvatte in het enkele woord weekloon. Ook dat zou nog voldoende kunnen zijn om tusschen den arbeider en zijn werk een, zij 't ook zwakke, band te leggen. Hoe eentonig en hoe geesteloos de dagtaak ook moge zijn, indien het goed verrichten daarvan in staat is om tot een duidelijk zichtbaar resultaat te voeren dan is voldoening mogelijk. En al is dan het resultaat niet langer een voortbrengsel, waarin de maker zijn eigen bekwaamheid en toewijding verwerkelijkt ziet, en al kan dat resultaat alleen uitgedrukt worden door een getal, zoo is het toch nog denkbaar, en ook inderdaad bestaat het, dat daardoor de taak een beteekenis krijgt voor het zieleleven.

Maar wat blijft nu daarvan over, indien blijkt dat de fabriekstaak samengaat met een klimmende vermoeienis, waartegen de arbeider worstelen moet met alle macht, en die erger nog dan het eentonige en geestelooze van zijn taak hem zijn werk tot vijand maakt.

De kwelling van die uren uit den langen werkdag, dat het lichaam te moe is voor den arbeid, en dat het toch geen gelegenheid verkrijgt om zich door rust te herstellen, die kwelling moet het zijn welke de zwakke arbeidsgenegenheid geheel wegdringt. Dan is het niet te verwonderen dat voor den arbeider alle verlangens uitgaan naar de rusttijden, om die zoo goed mogelijk te hebben. Het leven buiten het werk is dan te recht het eenige leven voor hem, de taak slechts een offer, een straf, een middel, gehaat maar toch gebruikt omdat er niets anders is, opdat hij toch iets van het leven kan genieten.

Het loon is daarom de aldoor dringende gedachte. Die wijkt niet van het werk en moet de zielskracht dragen. Die is de eenige lichtbelofte bij het gaan buiten de fabriek. Maar het is ook tegelijk de oorzaak van de kwelling der vermoeienis. Want onder loon is hier begrepen, de betaling voor den arbeid zooals die in de spinnerijen en weverijen geschiedt n.l. als stukloon volgens vaste tarieven. Werd het loon betaald per uur, per dag of per week, zoo zou het onmogelijk den arbeider tot scherpere inspanning kunnen drijven. Het stukloon is echter het getallenresultaat van eentonigen arbeid, maar tegelijk ook de zweep, die het lichaam opjaagt en nog prikkelt bij de ergste vermoeienis. En was dat stukloontarief nu een rechtvaardige en evenredige maat voor de inspanning, waaraan zich de werkijver kon vastklemmen bij den strijd tegen de vermoeienis, dan zou een evenwichtstoestand gemakkelijk te verkrijgen zijn. De arbeider zou zijn eigen kracht leeren afmeten, en geleidelijk kunnen opvoeren.

Het stuk- of tariefloon is echter in twee richtingen geen rechtvaardige en evenredige maat voor de inspanning van den arbeider. Allereerst niet omdat voor verschillend werk de belooning zelden nauwkeurig aansluit bij de toewijding voor de vervaardiging geëischt, en dus het loon van den arbeider afhangt van de soort van werk die hem gegeven wordt, waarbij nog komt dat dikwijls allerlei omstandigheden buiten zijn wil de productie belemmeren, zooals b.v. in een weverij temperatuur en vochtigheid, de qualiteit der garens, de betere of slechtere papping.

Maar daarnaast staat de voortdurende bedreiging van het

verlagen der stukloon tarieven, hetzij opdat de fabrikant beter zal kunnen concurreeren, hetzij omdat het loon ‘op peil’ gehouden moet worden.

De wankelbaarheid en de onregelmatigheid van het tariefloon, verscherpen de ‘zweep’eigenschappen ervan, en ontnemen min of meer den arbeider de mogelijkheid om in het loongetal een arbeidsvoldoening te vinden.

Wat moet het resultaat daarvan voor den arbeider zijn? Er zijn slechts twee wegen. Tevreden zijn met zoo'n toestand is onmogelijk. Tevredenheid in werkelijken zin bestaat er dan ook niet. Er is alleen berusting, dikwijls gepaard gaande met versuffing. Of wel er is een gloeiende ontevredenheid, die aan alle kanten naar een uitweg zoekt. Berusting is mogelijk vooral onder religieusen invloed, waardoor het leven als een beproeving wordt beschouwd, maar ook deze berusting wordt geschokt door ernstige veranderingen, d.w.z. verslechteringen van het tariefloon. Dat beteekent toch òf meer inspanning en meerdere vermoeienis, òf wel minder loon en nog minder bevrediging der behoeften, of wel van beide iets. Gewoonlijk zet dat de berusting in ontevredenheid om.

Maar tegenover de poging tot verlaging der tarieven, staat het streven der arbeiders om zich daartegen te verweren. Uit het gezamentlijk verweer ontwikkelt zich dan de vakvereeniging en een strijd om de tarieven te verhoogen.

Dit is het groote nieuwe feit in het arbeidsleven, de organisatie voor den loonstrijd. Hierdoor krijgt de noodzakelijke ontevredenheid een practische richting. Noodzakelijk en heuchelijk is toch die ontevredenheid, want zij is een verzet tegen het waardeloos maken van den arbeid, een poging om ten minste die arbeid nog de eenige overblijvende beteekenis te laten behouden van een maat en een prikkel te zijn voor de toewijding, en voor de energie om wezenlijk mensch te zijn, te blijven en als mensch zich verder te ontwikkelen.

Tegenover de technische evolutie, die den arbeid van een steeds grooter aantal van zijn waarde berooft, staat daarom de loonstrijd der vakorganisatie als de nieuwe kracht, die de onhoudbare gevolgen dier evolutie heeft om te zetten in dragelijke en betere toestanden.

* * *

Hoe was en is het mogelijk dat de spinnerij- en weverijarbeiders hun fabrieksarbeid verdragen? zooals dat in Gladbach geschiedde, en zooals het op gelijksoortige wijze ook in andere middenpunten der textiel-industrie geschiedt. Een dergelijke vraag kan alleen gesteld worden door meer ontwikkelden, wier werk en rusttijden gekenmerkt zijn door afwisseling en door bezigheden, die zoo al minder het lichaam dan toch in elk geval den geest in gewenschte spanning houden.

Voor hen ware het fabriekswerk van spinner of wever onverdragelijk, dan na een zeer langen tijd van gewenning. Maar ook daarna zouden de gevergde inspanning en belooning in geen verhouding staan, die te dragen zou zijn.

De verklaring voor het bestaan van de textielindustrieele arbeidersbevolking en de betrekkelijke tevredenheid die onder haar heerscht, is alleen te vinden in haar oorsprong. De eentonigheid van het spinnen en weven was niet minder bij het oorspronkelijke handwerk dat door een landelijke bevolking werd uitgeoefend. En ook het andere werk dat op het land geschiedt als het spitten, het wieden, het maaien, het rooien, pooten en dergelijke werd gekenmerkt door voortdurende herhaling en vermoeienis.

Ten opzichte daarvan vergde de fabrieksarbeid minder lichamelijke inspanning en gaf bovendien een betere belooning.

Dat verklaart geheel en al hoe uit landelijke arbeiders de textielindustrie een voldoende fabrieksbevolking kon aanwerven die tevreden was met de toestanden waarin zij moesten inburgeren.

Maar zoodra die fabrieksbevolking een geslacht verder was gekomen, bleef wel het werk door gewoonte aanvaard, doch ontstond noodzakelijk de door Marie Bernays beschreven leegte. De boerenarbeider zag het resultaat van zijn werk nog, ook zelfs in de fabriek, maar de fabrieksarbeider had alleen maar de loongedachte om op te leven, en de loonkwellingen die hem plaagden. Daarom moest ook voor hem de loonstrijd en de vakorganisatie komen, als een kracht die eerst zijn gedachten en wenschen zou bezig houden, en zijn toewijding vragen, maar die bovendien in haar ontwikkelingsmogelijkheid beloften moet bevatten van verdergaande beteekenis.

Duidelijker dan in de beschrijving der Gladbachsche industrie blijkt het stuk evolutie, dat wij thans beleven, n.l. het beteekenisloos worden van den industrieelen arbeid, en de loonstrijd waardoor de arbeider zijn bestaan tracht te redden, uit de vijf andere studie's die door het Verein für Sozialpolitik in een tweede band zijn uitgegeven. Duidelijk en toch in zeer verscheiden vormen. De schrijvers volgen niet zoo duidelijk het voetspoor van Max Weber, als Marie Bernays het deed. Maar inplaats van de worsteling tusschen hooge productie en vermoeienis die deze zoo uitvoerig schetsen, treedt scherp naar voren een strijd die in de textielindustrie al beslecht was en ook op eenvoudige wijze moest eindigen. Het is de strijd tusschen de oude vakbekwaamheid en het meer of minder automatische werktuig, een strijd die gepaard gaat en nauw verwant is met den weerstand der arbeiders tegen de werking van het stukloontarief. Vakbekwaamheid is niet alleen te verstaan als een geoefendheid om handwerk te verrichten, maar ook als de geestelijke ontwikkeling om moeilijk werk te begrijpen en uittevoeren. Deze bekwaamheid, die met een behoorlijk uur-, dag- of weekloon betaald werd, ziet zich in het streven naar sneller en meer produceeren bedreigd door de twee beschreven gevolgen der technische evolutie. Het stukloon moet den arbeider voortjagen en bij verdeeling van het werk zijn productiviteit aanzienlijk verhoogen, dikwijls ten nadeele van zijn bekwaamheid, en met verandering van zijn vakwaardigheid. En vervolgens wordt hij bedreigd door het werktuig dat hem vervangt en dat door een ongeleerde arbeidskracht, dikwijls een vrouw, kan worden bediend.

De loonstrijd is het middel, minder om zich te verzetten want de hopeloosheid hiervan werd gauw genoeg ingezien, als wel om zich te verweren tegen de ergste gevolgen. En in dien loonstrijd zal de vakarbeider naast zich kunnen vinden den ongeleerden of den aangeleerden arbeider, wiens werk geen innerlijke waarde meer heeft en voor wien als voor den textielarbeider het loon de eenige drijvende kracht in het leven geworden is. Zoo brengt de technische evolutie niet alleen in de zeer ongelijksoortige massa's, die in de fabrieken worden samengebracht de eenheid van eenzelfde streven, maar bovendien ook eenzelfde band om de arbeiders uit zeer verscheiden

industrieën. Alle vakorganisatie's hebben in oorsprong slechts een doel, de loonstrijd, onafhankelijk van de soort werk waarmede dat loon wordt verdiend.

Dit is het algemeene beeld dat de vijf schetsen verschaffen, en dat van een hoogere orde is, dan wat Max Weber en Marie Bernays ons deden kennen. Want in en door den loonstrijd zal practisch de grens getrokken moeten worden, waarboven de vermoeienis door het gejaagde stukloon ontoelaatbaar is. Voor die grens theoretisch gegevens te verzamelen krijgt juist daardoor een bijzondere beteekenis omdat het den loonstrijd zuivert, en inzicht verschaft over de belangen, die daarin zich uiten.

Het is dan ook merkwaardig dat de vijf bedrijfsgroepen, waarover nu in bijzonderheden iets te zeggen valt, zich kenmerken door belangrijk verkorte arbeidstijden. Naarmate het werk gejaagder en eentoniger werd, moest de vermoeienis toenemen, en de noodzakelijkheid blijken om den arbeidsduur te verkorten. Terwijl de textielindustrie haar arbeiders uit den landbouw verkreeg, waar zeer lange werkdagen gewoonte waren, zoodat de behoefte aan verkorting van den arbeidsdag minder scherp gevoeld werd, moest dit voor andere bedrijfstakken die met vakarbeiders begonnen te werken geheel anders zijn. Deze waren gewoon hun arbeidstaak rustig te verrichten en daarbij voortdurend over de uitvoering zich te beraden. Dit veranderde. Zij moesten zich al meer gaan haasten en dat, terwijl het belangrijke van 't werk bijna geheel werd weggenomen. Zij waren daardoor geneigd korter te werken, en zij moesten dat ook wenschen om buiten hun arbeid andere bevrediging te zoeken. Het vinden daarvan werd ook meer en meer mogelijk. De vakarbeiders zouden de technische ontwikkeling niet alleen ondergaan, maar ook mee maken. Naast de theoretische kennis, die in toenemende mate van hen geeischt werd, breidde zich de gelegenheid uit voor wetenschappelijke ontwikkeling. Populaire boeken stonden ter beschikking, terwijl ook in de litteratuur een ruime wereld zich opende om geestelijke behoeften te bevredigen. Wel was groot de verleiding van sport en vermaak, om daarin schadeloosstelling te vinden voor wat de fabriek aan hen te kort deed, en vrij veelvuldig zou de jonge vakarbeider daarheen zijn

wenschen richten. Maar toch ook de geestelijke ontwikkeling, die door het woord beschaving wordt aangeduid, zou meer voor hem gaan beteekenen, naarmate zijn productief werk hem koud moest laten. Daardoor werd de moderne vakarbeider te sterker nog gedreven tot den loonstrijd. Voor de organiseering der arbeiders in dien strijd zich de bekwaamheden te verwerven, en vóorganger, in elk geval een bewust kampgenoot te worden, was een taak die voor werklooze energie en machtelooze ambitie een uitkomst werd. Want de beschreven machten die de innerlijke waarde van de oude vakbekwaamheid langzaam verteerden, hadden ook de toekomst verduisterd, in 't bijzonder voor de met werkkracht en eerzucht bedeelden. De opklimming tot hoogere positie's en bijzonder die tot zelfstandig bedrijfshoofd, werd wel niet ondenkbaar, maar de kans om het verder te brengen was uiterst gering, en in grootere mate afhankelijk van 't geluk, dan van persoonlijke eigenschappen. Die kans werd ook niet aanlokkelijker toen de loonstrijd de solidariteitsgevoelens van saamhoorigheid der arbeiders deed ontstaan en groeien.

Want het zich opwerken van den arbeider kan als regel slechts geschieden door die gevoelens te forceeren, en daden te verrichten, die in de loonarbeiderspositie als onrecht werden gevoeld.

Vooral doordat de technische evolutie het geheele bestaan van den vakarbeider aantast, de waarde van zijn werk vermindert en naast bedreiging van zijn inkomen hem dwingt tot eentonige inspanning tot aan en over de grenzen der vermoeienis, daardoor wint de loonstrijd aan bekwame leiding en kracht, en breidt zich uit tot den klassenstrijd van alle loonarbeiders, ook van de ongeleerden en aangeleerden waar die van het platteland worden gerecruteerd.

De waarheid hiervan is niet nieuw en door Marx in groote lijnen maar zeer scherp reeds aangegeven, doch het blijft merkwaardig en noodzakelijk den werkelijken groei en de strikte onvermijdelijkheid daarvan in bijzonderheden waartenemen. En vooral ook de groote beteekenis voor de samenleving. De loonstrijd en daarachter de arbeidersbeweging is niet alleen een gevolg van de technische evolutie, het is ook de nieuwe kracht die herstellen moet en kan, wat er in het zieleleven van den

arbeider verwoest werd, de kracht die in staat moet zijn om te werken naar het doel van Ruskin's politieke ekonomie, de vermenigvuldiging van menschelijk leven op het hoogste peil.

* * *

Wat zijn de tafreelen, waaruit zich allereerst de gevolgen der technische evolutie in hunne volstrekte doorwerking laten afteekenen, en waarin zich dan ook toont hoe naar verweer wordt gestreefd?

De vijf studie's laten zich duidelijk in drie groepen indeelen, die een stijgend vervolg zijn op de eerste schets van Gladbach. Deze toch is wel de uitvoerigste, maar uitsluitend door de grootere verdieping van de toegepaste analytische methode. Die diepte doet denken aan het afdalen in een mijn, waar de kunstmatige lamp een schemer werpt in het volstrekte duister. In twee volgende studie's wordt ook slechts een enkel bedrijf behandeld, maar de fabrieken zijn grooter, moderner en bevinden zich in de groote stad. Op de kabelfabriek en de electrotechnische fabriek, door den ingenieur Dr. Bienkowsky en den ekonoom Dr. J. Deutsch beschreven, komen niet als in Gladbach uitsluitend arbeiders uit een enkel agrarische bevolking. Twee stroomen zijn er n.l. van vakarbeiders, veelal uit reeds moderne stadsbewoners deels ook uit de ambachten der kleine steden voortgekomen, en daarnaast de vluchtelingen van het platteland, die als de energieksten in de groote stad een beter bestaan zochten. De twee fabrieken hebben niet als spinnerij of weverij een traditie, maar zijn geheel nieuw ontstaan uit de stijgende behoeften der maatschappij naar de toepassing der electriciteit. Zij zijn ook onmiddellijk ingericht naar het systematisch georganiseerde grootbedrijf, en moesten de arbeiders vinden uit allerlei beroepen, en van velerlei oorsprong. Wat zijn nu die personen welke dag in dag uit de fabriekspoorten binnenstroomen? waar kwamen zij van daan? en wat voor gebeurlijkheden overkomen hen bij hun taak? Daarop hebben de twee schrijvers getracht een antwoord te geven. De ingenieur doet dit blijkbaar op grond van een langdurige ervaring, die echter door persoonlijke en speciale

waarnemingen en berekeningen zijn aangevuld. Zijn beschrijving geeft den indruk van de onmiddellijke werkelijkheid, die we gaan beleven, maar door de oogen van een geoefenden en zorgvuldigen waarnemer. De graphische voorstellingen toonen ontwijfelbaar aan dat het een ingenieur is die uit massa's feiten de aanschouwelijke regelmaat te voorschijn brengt.

Anders handelde Dr. Deutsch. Hij moest door anderer oogen zien, en zich door anderen de feiten laten vertellen. Maar om dat volledig te doen werd geen moeite gespaard. Zoowel van de bedrijfsleiding, als ook van de arbeiders werden gegevens verkregen. De voorlichting aan de arbeiders over het invullen van vragenlijsten, en de controle daarop, geschiedde met de meeste nauwgezetheid. En hoewel het resultaat minder compacten samenhang vertoont dan dat van Dr. Bienkowsky, meer opgebouwd is uit stukjes der verzamelde feiten, wordt toch ten slotte een zelfde indruk verkregen. Merkwaardig is het daarom de scherp geredigeerde conclusie's van Dr. Bienkowsky te vermelden, die door de uitvoerige becijfering voor 5000 arbeiders over een verloop van 12 jaar, bijna de waarde hebben van wetenschappelijke formules en waarvan de schrijver zegt: dat ze vermoedelijk voor de geheele industrie te bewijzen zullen zijn. Die conclusie's zijn aldus verkort weertegeven:

1. De fabrieksbevolking is overwegend uit agrarische streken afkomstig n.l. uit Oost-Duitschland. De arbeiders die uit het Westen kwamen zijn grootendeels vakarbeiders met bijzondere vakbekwaamheid.
2. Het percentage van landelijke arbeiders stijgt naarmate meer van 't physieke weerstandsvermogen geëischt wordt. Voor werk dat intelligentie, geschiktheid, en vormgevende bekwaamheid vereischt, neemt het percentage aan stedelijke arbeiders toe.
3. Voor werk, dat geen geestelijke eigenschappen doch weerstandsvermogen vergt, vertoont de landelijke arbeider het grootste productievermogen, voor meer beteekenend werk omgekeerd de stedelijke arbeider.
4. Bij mechanisch werk behaalt de landelijke arbeider eerder een maximum productie als de stedelijke vakgenoot.
5. Wisseling van arbeidsbetrekking is bij de ongeschoolde

arbeiders grooter dan bij vaklieden, verder het minst bij de arbeiders die van 't platteland afstammen.

6. Politieke en sociale bemoeiingen gaan uit van de arbeiders die uit de westelijke industriedistricten of uit de groote steden komen.
7. Begrip van 't arbeidsproces en zelfstandig denkvermogen is alleen bij de vakarbeiders merkbaar aanwezig.
8. De werkkracht toont een maximum tusschen het 32e en 42e jaar. Daarna neemt zij snel af. Voor werk dat bijzondere scherpte der zintuigen en handigheid vereischt is de maximum werkkracht vroeger bereikt, terwijl bij vereischte groote lichaamskracht de leeftijdsgrens hooger ligt. Zijn intelligentie en ervaring voor 't werk noodig, dan blijft de maximum wérkkracht langer behouden.
9. De productie stijgt over 't verloop van een dag van 't aanvangsuur tot een maximum, dat door de optredende vermoeienis wordt aangegeven. Rustpauzen doen eerst de opbrengst verminderen, maar zij voorkomen het blijvend teruggaan door vermoeienis. De gemiddelde productie per uur wordt zelfs door de kleinste rustpauzen verhoogd.
10. Het gevaar voor ongevallen stijgt met een versnelling van het arbeidstempo, en vermindert door rustpauzen.

Deze conclusie's hebben betrekking op werk, dat zeer sterk onder den invloed van de arbeidsverdeeling en van het mechanische werktuig staat, zoodat b.v. 600 vrouwen en meisjes in de fabriek werk konden vinden. Dr. Bienkowsky had dan ook reeds in zijn inleiding geschreven:

Ingevolge deze voortbrengingswijze dooft elke persoonlijke belangstelling van den arbeider voor zijn werk, het arbeidsgenot neemt af. De overwegend mechanische bezigheid laat slechts in geringe mate geestelijke werkzaamheid toe, en 't is daarom gemakkelijk intezien dat de opgezamelde geestelijke energie een uitweg zoekt op een gebied, dat buiten den arbeid staat. De sterke belangstelling van de arbeiders voor 't openbare leven en voor de politiek wordt gedeeltelijk hierdoor verklaard.'

Parallel daarmede is de slotbeschouwing van Dr. J. Deutsch. In de electrotechnische fabriek door hem onderzocht, de

Siemens-Schuckert-Werken te Weenen kwamen ongetwijfeld meer vakarbeiders voor dan op de kabelfabriek. Daar naast echter een menigte arbeiders die men in korten tijd geleerd had de zeer volmaakte werktuigen te bedienen alsook de vrouwen die dergelijk werk verrichten. Maar ook hier is de tegenstelling tusschen de geschoolde arbeiders van allerlei vakken, gerecruteerd voor een deel uit de ambachten der kleinere Oostenrijksche steden, met de ongeschoolde massa's uit slavische streken afkomstig, beide soorten echter bijeengehouden door de vakorganisatie. ‘Een gemeenschappelijk belang brengt het geheel der arbeiders in gewichtige materieele quaestie's te samen. Het belang bij het loon en de arbeidsvoorwaarden is voor alle categoriëen arbeiders gelijk. Voor deze gemeenschap verdwijnen alle kleine onderscheidingen. De vakorganisatie tracht de belangen van de afzonderlijke groepen met die van de geheele fabrieksbevolking in overeenstemming te brengen, en legt een verband met de arbeiders daarbuiten. De opvoedende werking der vakvereeniging duwt den verenkelden arbeider zijn betrekking tot de geheele arbeidersklasse voor oogen. Zoo overwint die organisatie de vooraf zoo wijdverspreide beroepsgewijze afsluiting der arbeiders.’

* * *

Een nog veel uitgebreider onderzoekingsterrein is bewerkt door Dr. El. Heisz en Dr. Dora Landré, die ieder op eigen wijze een groote Berlijnsche industrietak in studie namen. De fabriekmatige vervaardiging van instrumenten naar de moderne methoden van het grootbedrijf is wel een der merkwaardigste voorbeelden van het verdringen der zeer bijzondere geschooldheid van den instrumentmaker door het werktuig, dat in korten tijd een vrouw bedienen kon.

Maar dit ging pas geschieden toen de massa-productie ingevoerd was op grond der arbeidsverdeeling. Niet het volledige instrument, maar het nauwkeurig passende buisje, ringetje of schroefje dat een klein onderdeel ervan vormt, wordt op het automatisch werktuig vervaardigd, en te eer naarmate de vakarbeider zich ertegen verzet een verlaagd stukloon voor

zoo'n onderdeel te aanvaarden. Zoo dwingt het ergere kwaad hem tot een zeer snelle productie van een klein onderdeel, en gaat de waarde van zijn vak en dikwijls ook zijn bekwaamheid voor 't geheele vak verloren. Het is duidelijk hoe moeilijk de loonstrijd is tegen deze bedrijfsontwikkeling, en hoe onzeker het bestaan wordt in deze tak der grootindustrie, die aan sterke commercieele schommelingen is onderworpen.

Gelijksoortig vertoont zich de toestand der geschoolde arbeiders in de machinefabrikage van Berlijn. Ook hierin is het stukloonstelsel zoo ver als mogelijk doorgedrongen, en bovendien in een zeer verscherpten vorm. De nog weinig gespecialiseerde fabrieken moeten velerlei soorten machines en in scherpe prijsconcurrentie vervaardigen. De slechte commercieele resultaten hiervan uiten zich in een sterke strekking om de stukloonen voortdurend te verlagen. Zoo zelfs dat de meesters in de fabrieken allerlei bedrog met de arbeiders overeenkomen om de directie's met lager stukloon te kunnen believen. Doch afgezien daarvan zijn de arbeiders voortdurend gedwongen om harder te arbeiden voor een zelfde loon, op gevaar af dat ook hier de meer of minder automatische door vrouwen bebediende werktuigen steeds verderen ingang zullen vinden. Uitvoerig is beschreven hoe als gevolg daarvan de meeste vrouwen der arbeiders uit de machinefabrieken bijverdiensten leveren moeten bij het loon van den man. Vooral ook omdat de concurrentie der fabrieken het werk zeer onregelmatig maakt. Werkloosheid en tijden van groote drukte en overwerk wisselen elkaar af.

In twee groote bedrijfstakken der hoofdstad van het om zijn industrie geroemde en benijde Duitschland vertoonen zich aldus twee groepen vaklieden, van oorsprong met uitnemende scholing en geoefendheid, en die gezamentlijk de nieuwste vindingen der techniek samenstellen. Zij blijken in de meest beklagenswaardige omstandigheden te verkeeren. Hun vakvereeniging is er wel maar kan de technische evolutie van het dalend stukloon en van het automatisch werktuig niet tegenhouden, zelfs wanneer zij niet door werkloosheid harer leden geteisterd werd. Toch is het alleen die vakvereeniging die den band slaat en moet slaan om alle werkkrachten hoe hoog geschoold ook of hoe miskend als de vrouwen, die slechts de naam arbeidster mogen

dragen en aan wie zelfs nooit die van fraiser, boorder, stanzer of dergelijke gegund wordt.

* * *

bp;

Een laatste stap in de klimmende volgorde geeft de studie van Dr. Hinke over het boekdrukkersbedrijf. Klimmend is de volgorde omdat het terrein van het onderzoek zich steeds verder uitbreidde van een enkele fabriek tot een grootsteedsche bedrijfstak tot eindelijk een over 't geheele land uitgeoefende industrie. Doch ook klimmend omdat in de vijf studie's de nieuwe kracht der vakvereeniging zich in toenemende mate scherper vertoont en wel met de duidelijke strekking om uitsluitend het gemeenschappelijke loonbelang als grondslag voor het geheele bestaan van den arbeider te nemen.

Toonden de Berlijnsche metaalindustriën de moeilijke worsteling der vakvereeniging tegen de stukloontarieven, bij de boekdrukkers in Duitschland bestaat een uitvoerige tariefovereenkomst met de patroonsvereeniging die voor de arbeiders heeft kunnen afweren wat in andere bedrijven als noodlottig werd beschreven. Hier was een vak zoo verspreid, en zoo veelvuldig nog als klein bedrijf beoefend, waarin een sterke vakvereeniging zich ontwikkelde die in staat bleek de toestanden in 't belang der arbeiders te kunnen beheerschen. Toch was ook hier de concurrentie voor de vakbekwaamheid opgetreden in den vorm der zetmachine, die echter merkwaardiger wijze niet ontstond uit splitsing der werkzaamheden van den handarbeid, maar door bijeenvoeging van wat in twee vakken werd uitgeoefend, namenlijk van het gieten der drukletters en het samenvoegen van deze in drukvorm. Hoe de vakvereeniging het gevaar van stukloon wist te keeren, en verkreeg dat het bedienen der nieuwe zetmachines slechts door geschoolden en niet door vreemde ingevoerde werkkrachten zou worden verricht, is door Dr. H. Hinke uitvoerig beschreven. Dit neemt niet weg dat de ervaring in Frankrijk en Engeland, met evenzeer machtige typografische vereenigingen, voldoende aanwijst hoe het gevaar der invoering van snel aangeleerde, ongeschoolde en hoofdzakelijk vrouwelijke arbeidskrachten volstrekt niet blijvend gekeerd is. En daarbij komt dat Dr. Hinke nog geen aandacht gewijd

heeft aan de nieuwste zetmachine, die het eigenlijk zetwerk en het gieten van den letter weer splitst in twee bewerkingen. De eerste, gelijkstaande met het gewone tikken op de schrijfmachine, kan gemakkelijk door meisjes in eenige weken worden geleerd, terwijl de tweede zoo geheel mechanisch geschiedt, dat de bewaking na eenigen tijd van oefening slechts voor verscheiden werktuigen een enkelen bekwamen arbeider zal vergen. Of dus op den duur de vakorganisatie in het typografenvak haar houding zal kunnen volhouden om alleen geschoolden, en leerlingen tot een beperkt aantal, toetelaten, is nog zeer de vraag. En 't zou zeer goed mogelijk zijn dat ook deze vak-organisatie haar grenzen over de vakbekwaamheid heen zou moeten uitzetten, tot naar een indringend leger van goedkoopere arbeidskrachten. Ondanks het feit dat zulks nog niet geschied is, heeft toch het beeld van het leven van den machinezetter, dat Dr. Hinke ontwierp, enkele kanten die de groote verandering duidelijk maken, welke ook deze arbeider heeft ondergaan. Zijn materieel bestaan is in 't algemeen vrij gunstig, daar 't loon, vergeleken bij 't gemiddeld budget, een overschot vertoont, de algemeene ontwikkeling door cursussen en bibliotheken ruime gelegenheid vindt, en doordat er een sterke neiging is waar te nemen om aan de kinderen een opvoeding tot hoogere positie's te geven. Over het levensdoel der machinezetters schrijft echter Dr. Hinke: ‘Men kan niet ontkennen dat de machine het den loonarbeider nog moeilijker zoo niet onmogelijk maakt om zich tot zelfstandigheid op te werken. (Hoe het klimmen tot gunstiger plaatsen in de bedrijfsleiding op moeilijkheden stuit, heeft de schrijver reeds vroeger aangetoond). De machinezetter is daarvoor tè veel gespecialiseerd en ongeschikt geworden voor ander werk in of buiten zijn bedrijfstak. Hij heeft weliswaar een verzekerd bestaan. Zijn vakorganisatie ondersteunt hem bij ziekte, werkloosheid, invaliditeit, verandering van betrekking enz., zij verzekert en regelt zijn arbeidsvoorwaarden en loon, in 't kort zij grijpt met zegenrijke hand in al zijn levensomstandigheden in, maar houdt hem dan ook in haar sfeer vast. Door den stroom der massa's wordt de enkeling zeker en rustig gedragen, doch zooals een stroom zijn buit moeilijk weer afgeeft, zoo hangt ook de massa aan den individu wanneer hij zich boven haar

verheffen wil. Het aannemen van een ander passend beroep doet hem alle ondersteuning verliezen, en zoo heeft het meerendeel der zetters erin berust, levenslang loonarbeider te blijven. (De organisatie helpt den arbeider om *door* het leven te komen, zij belet hem *hooger* te gaan.) De enkeling verheft zich slechts zoover en zoo hoog de massa zich verheft.

'Men bedenke wat dit beteekent: 60.000 intelligente en energieke arbeiders kunnen geen eigen wil meer volgen en geen eigen weg gaan. De massa ondervindt dezen druk wel, maar zij is zich van de oorzaak ervan niet bewust of wil daarvan niet weten. Als betooverd kijkt zij slechts naar de macht der groote organisatie's.' Deze aanhaling typeert niet alleen den schrijver, die uit de rapporten zijner medereferenten zou kunnen leeren wat het lot der 60.000 zetters zonder die organisatie zou geworden zijn, maar tegelijk is ook getypeerd wat de machtige organisatie wel kan doen, en ook kan behouden indien zij ook bij veranderde omstandigheden met uitzetting der grenzen haar macht weet te handhaven. Want behalve de verdediging van het behoorlijke loonpeil heeft zij aan de gemeenschap der loonarbeiders de beteekenis in het bedrijf teruggegeven, die de enkeling verloor en moest verliezen. De waarde van den arbeid van elk individu afzonderlijk zoowel voor het bedrijf als voor zijn persoonlijk bestaan verloor aan inhoud. Die leegte wordt echter opgevuld door de organisatiegemeenschap. Deze is van een groote beteekenis geworden voor het vak, dat zij doordringt en ook ten deele beheerscht. Door haar heeft de enkeling deel en gevoelt hij deel te hebben aan een bewonderenswaardig rijke, veelvuldige en voor de gemeenschap nuttige en goede voortbrenging. De organisatie geeft hem waardigheid, kracht en steun, die voor hem als enkel individu onbereikbaar zijn geworden.

* * *

De beschreven studie's betroffen Duitschland, het land waar de industrieele evolutie het snelst zich voltrok en waar dus de veranderingen in den toestand der arbeiders het scherpst gevoeld moesten worden. Niet hetzelfde maar iets dergelijks

hadden Engels en Marx voor Engeland waargenomen, toen de technische ontwikkeling een anderen sprong maakte. Is er geen kenmerkend verschil aantewijzen? of is het onderscheid slechts gradueel? De arbeidssplitsing in het mechanisch werktuig die de vroeger geschoolde arbeidskracht overbodig maakte, hadden in verscheidene Engelsche industriën reeds een halve eeuw geleden hunne fatale gevolgen voor de vakarbeiders doen gevoelen. En ook toen reeds kende Engeland een vakbeweging tot het aanvaarden van een loonstrijd.

Weliswaar kon er toen nog geen sprake zijn van de automatische draaibanken, van de speciale werktuigen der instrumentmakerij, van zetmachines en velerlei andere machines die thans het handwerk overnemen. Evenmin werd er toen op zoo uitgebreide en zoo systematisch doorgevoerde schaal een stukloonberekening toegepast, maar de Engelsche textielindustrie had toch beide invloeden reeds vertoond. Er is dan ook inderdaad geen verschil tusschen de factoren, die aan de arbeiders de liefde voor hun taak ontnemen en hun positie bedreigen, zooals die voor Engeland door Marx zijn beschreven, en zooals die thans in de geschriften van het Verein für Sozialpolitik tot uiting kwamen. Maar er is een groot en belangrijk onderscheid in de wijze waarop gelijksoortige verschijnselen vroeger door Marx en thans door ons moeten opgevat worden, omdat zich sedert een halve eeuw een veel uitgebreider en krachtiger arbeidersbeweging heeft ontwikkeld.

Marx kon profeteeren dat die arbeidersbeweging zou ontstaan, doch nu deze er eenmaal is moet zij handelen. En gebleken is dat zij niet handelde en niet handelen kon door een groote proletarische revolutie. Moge die ook thans nog in 't verschiet zijn, dan is het minstens even ver als Marx haar dacht. Maar de arbeidersbeweging heeft in den vorm der vakorganisatie onmiddellijk en voortdurend te strijden. Daarvoor heeft zij niet genoeg aan de kennis der algemeene strekking van de technische evolutie, maar moet zij rekening houden met alle bijzonderheden daarvan. Deze dienen niet alleen en niet langer ter illustratie van de ‘proletariseering’, ‘ontscholing’ en ‘verelendung’, of hoe men het noemen wil, maar ze moeten aanwijzen hoever en op welke wijze het een en ander geschiedt, tevens onder welke omstandigheden en door

welke middelen de arbeidersbeweging in staat is de noodlottige gevolgen te keeren of te verzwakken. Terwijl Marx uit de verschijnselen moest opbouwen het verhelderend inzicht, komt het er thans op aan zelfs die eenvoudige feiten nog nader te analyseeren. Daardoor zal kennis verkregen worden, die mogelijk geen geheel nieuwe waarheden leert, maar die de schakeeringen laat zien van dezelfde waarheid onder zeer verschillende omstandigheden. Hoe anders toch is het werkelijkheidsbeeld dat elk der zes schrijvers van de Auslese und Anpassung der Arbeiterschaft ons deden zien? En hoe blijkt daaruit duidelijk de verschillende positie die de vakbeweging kon verwerven, en de zeer verscheiden houding die zij moest aannemen. Aan zulke kennis heeft de vakbeweging een onmiddellijke behoefte, en door zulke kennis wordt ook duidelijk gemaakt hoe die vakbeweging een gewichtige taak te vervullen heeft. Welke vormen ook de gemeenschap zal aannemen, de productieve arbeid die voor haar verricht zal moeten worden. kan nimmer terugkeeren tot de oudere voortbrengingsvormen. Dat zou slechts een ontzettende verarming en toch geen herleving der vroegere arbeidsliefde veroorzaken. Maar aan den arbeid zal toch ook een inhoud moeten gegeven worden, die het verrichten mogelijk maakt op andere wijze dan door nooddwang. Nimmer kan de arbeid de plaats verliezen, die haar in elk menschelijk bestaan toekomt, de plaats n.l. in 't hart van zijn wezen, waarvandaan elke andere levensuiting kracht en waarde ontleent. En er is geen andere weg mogelijk dan deze dat die arbeidsvormen zullen ontstaan door de onvermijdelijke technische evolutie maar dan onder den invloed der vakorganisatie. Of dit reeds thans gebeurt en hoe het dan geschiedt, dat zijn de vragen voor wier beantwoording conscientieuse onderzoekers zich geen moeite te veel lieten zijn en wier werk hoe verwikkeld of gebrekkig ook, toch reeds door de groote beteekenis van het gestelde probleem, een toewijdende aandacht verdienen.

* * *

Tegelijk met de Duitsche onderzoekingen ondernam de ingenieur Th. van der Waerden een gelijksoortig werk, op

welks resultaten hij den doctorstitel verwierf. Gelijksoortig is zijn werk van wege den aard zijner studie, al was de opzet daarvan een geheel andere. Wij worden toch door den schrijver rondgeleid in de Nederlandsche nijverheid niet alleen om daar kennis te maken met de verschillende technische werktuigen en werkwijzen, al worden die ook helder en toch beknopt beschreven. Het was den onderzoeker erom te doen de aandacht te vestigen op de arbeiders bij die werktuigen. En de lezer van zijn boek laat hij zien welke eigenschappen van de arbeiders gevergd worden, wat voor taak hen is opgedragen en wat voor verandering tegenover vroegere verhoudingen daardoor wordt aangegeven.

Het onderscheid met het Duitsche onderzoek is allereerst dat het veel eenvoudiger en daardoor leesbaarder is. Verder is het uitgebreider, het omvat bijna de geheele Nederlandsche nijverheid. Ook dat is een voordeel. Het gaat echter niet zoo diep op de verschijnselen in, beschrijft ze meer zonder nadere analyseering. Wat vooral echter het groote verschil vormt is het totaal ontbreken van wat in de Duitsche studie's de ‘Auslese’ genoemd werd. De vraag waar de arbeiders vandaan kwamen, en hoe de fabrieksbevolkingen samengesteld zijn, bleef onaangeroerd. Dit is geen tekortkoming van het onderzoek, doch slechts een onderscheid met een geheel anders opgezette studie, waardoor zelfs de vergelijking iets onrechtvaardigs in zich sluit. Toch lag die vergelijking zeer voor de hand, en waar zij verder wordt voortgezet, is het met de bedoeling dat die buiten de waardeering voor het werk van den schrijver moet omgaan, te meer daar de Duitsche publicatie eerst verscheen nadat het Hollandsche boek reeds was samengesteld. Wij echter die beide boeken lazen, kunnen in 't verband van dit opstel niet nalaten ons aftevragen welke der beide onderzoekingen grootere waarde heeft voor de politieke ekonomie naar Ruskin's opvatting, en zouden zoo gaarne, juist omdat het Nederlandsche industrieele arbeiders betreft, Dr. Van der Waerden's onderzoek meer naar de diepte dan naar de breedte gericht gezien hebben. Zijn voorstelling van het fabrieksleven laat telkens zoo veel te vragen over en wekt wel onze belangstelling doch zonder eenige bevrediging. We leeren, zij 't ook niet in alle details, het verband van de technische evolutie met de vakbekwaam-

heid der arbeiders kennen, doch wij zouden ook willen zien de reactie daarop van uit de arbeidersbeweging, en de verschillende richtingen waarin die zich bewoog. We zouden ook iets naders wenschen te weten omtrent de doorwerking van het stukloon dat in Duitschland zoo nauw verbonden bleek met de technische evolutie, en dat de vakbekwaamheid zoo scherp aangreep daar de bedreiging van het nieuwere werktuig de geslotenheid der oudere vakbeweging openbrak en haar machteloos maakte.

Dr. van der Waerden kon echter onmogelijk deze wenschen bevredigen. Hij kon niet op die wijze zijn onderzoek verdiepen, omdat zij studie geheel anders was opgezet. De vraag, die hij wenschte te beantwoorden was deze: of Marx door de latere technische ontwikkeling weerlegd was in zijn betoog, dat het werktuig de arbeiders moest ontscholen. Dit was een theoretische questie, van welker probleemstelling Dr. van der Waerden een helder historisch overzicht geeft, een questie die niet het minste belang ontleende aan het feit dat enkele revisionistische sociaal-demokraten, b.v. in ons land W.H. Vliegen, en verder ook prof. Treub in zijn bekend boek over Marx aannamen, dat tegenover de vervanging van geschoolde arbeiders door ‘getrainde’ en ‘unskilled’ een vraag was ontstaan naar nieuwe vakbekwaamheden. Bovendien was door prof. Kämmerer op eenigszins sensationeele wijze betoogd, dat de nieuwere werktuigen door steeds verdere automatische inrichting meer en meer de handlangers overbodig maakten. Tenslotte was een beslissing in deze questie van groot belang voor de houding der arbeidersbeweging tegenover het vakonderwijs, om n.l. uittemaken of dit voor de geheele arbeidersklasse wenschelijk en noodig was. Ofschoon dus voor den opzet van Dr. van der Waerden's onderzoek zeer voldoende en belangrijke gronden bestaan, kon het niet anders of zijn plan moest hem noopen tot het eenigszins oppervlakkig aanraken van een der belangrijkste onderwerpen aan de grenzen der ekonomie. Of Marx ook nu nog gelijk heeft, al dan niet, verandert niets aan het feit dat de tegenwoordige arbeidersbeweging en vooral de vakorganisatie een diepe voorlichting behoeft om in verschillende bedrijfstakken hare houding tegenover de doorwerking van het stukloonstelsel

in verband met de technische evolutie te bepalen. Dat probleem raakt niet alleen aan de door Dr. van der Waerden gestelde vraag, maar is er innig mede verweven. En omdat dit verband zoo onafwijsbaar is, kon de schrijver niet tot scherpe conclusie's komen. Want wat hij bereikte was het vaststellen dat voor verschillende bedrijfstakken nog steeds het werktuig een mindere of meerdere ontscholing veroorzaakte. Daartegenover stond echter dat de jongste groei der Nederlandsche nijverheid de vraag naar wezenlijk goed geschoolde vaklieden had doen toenemen. Zijn opzet maakte het noodzakelijk grenzen in te voeren voor de uitdrukkingen: ‘geschoold’ en ‘unskilled’, waartusschen hij ‘getraind’ invoegde om tot betere rangschikking te kunnen geraken. Maar ondanks deze invoeging is dit theoretisch onderscheid onvoldoende om het gedetailleerde onderzoek uit te voeren dat Dr. van der Waerden ondernam. Want in de moderne industrie zien wij twee stroomen samenkomen, n.l.: 1°. die van de vroegere vaklieden, de geschoolde, en 2°. van de z.g. ongeschoolde, dikwijls afstammende van het platteland en voor landbouwarbeid dikwijls wel degelijk ervaren, zij 't ook zonder systematische opleiding. Die stroomen dienen om te voldoen aan de behoeften der industrie aan werkkrachten. Deze behoeften vertoonen talrijke schakeeringen, naar mate intellect, handigheid, vakervaring, weerstandsvermogen tegen eentonigheid of lichaamskracht gevergd dienen te worden. Geschoolde en ongeschoolde arbeidskrachten worden door het moderne bedrijfmeer of minder ‘aangepast’ aan de behoeften, waarbij het stukloonstelsel, de arbeidssplitsing en het mechanische, meer en meer automatisch ingerichte werktuig de middelen zijn. Dit proces is voor de verschillende bedrijfstakken zeer verscheiden, en door het enkele begrip der ‘training’ worden de eigenaardigheden daarvan niet verhelderd. Er komt geen nieuwe groep ‘getrainde’ arbeiders te staan tusschen de geschoolde en ongeschoolde. Deze beide worden ‘getraind’ en daardoor vervormd tot den modernen industriearbeider, die zoozeer aan den invloed van zijn oorspronkelijke bekwaamheden onttrokken wordt, en zoo zeer gebracht onder den alles beheerschenden invloed van het loon, dat alle onderscheidingen en schakeeringen van persoonlijke bekwaamheden zich oplossen in het eenvoudige gemeenschappelijke belang van dat loon.

Ondanks het verouderde theoretische onderscheid tusschen geschoold en ongeschoold Dr. Van der Waerden bijna ongemerkt heen voerde over een menigte van de allerbelangrijkste vragen, belangrijk vooral voor de arbeidersbeweging, kon het toch niet anders of hij raakte verscheidene daarvan aan, zoodra hij zich met de industrieele details bemoeide. Daarom zijn er ook in zijn boek tal van bladzijden, die prikkelen om zijn werk voort te zetten, en om aan zijn verzameld materiaal een wijdere en diepere beteekenis te geven dan ter beantwoording van een strijdvraag. Om namenlijk die questie zelve te vervormen tot een onderzoek, dat aan de arbeiders in hunne worsteling tegen vermoeienis en voor beter loon inzicht en leiding zal verschaffen. Tevens om daarmede aantetoonen dat het een strijd geldt ver boven een eng opgevat klassenbelang, een strijd om het al dan niet behouden van de moreele beteekenis van den arbeid voor een steeds grooter aantal leden onzer samenleving.

(Wordt vervolgd).

Politieke Feiten en Richtingen

Begin en einde van de parlementaire obstructie.

Obstructie is een wonderlijke uitwas van de demokratie.

Het opzettelijk hinderen en met allerlei kinderachtige middelen tegenhouden van het gewone verloop eener vergadering moet uitteraard ernstige menschen tegenstaan. Het dwingen tot het houden van stemmingen, die in werkelijkheid geheel overbodig zijn, het houden van lange redevoeringen zonder eigenlijken inhoud; het indienen van voorstellen zonder zin of bedoeling, en erger nog het schreeuwen, lawaai maken, het beletten aan tegenstanders zich verstaanbaar te maken, het zijn alle afkeurenswaardige handelingen. Afkeurenswaardig n.l. omdat als ieder zoo deed, elke gemeenschappelijke bespreking, elke vergadering, elke commissie onbestaanbaar zou zijn. En daardoor ook de demokratie. Want de demokratie berust op het bijeenkomen van het volk en van zijne vertegenwoordigers in vergaderingen, die over de regeering beslissen. Zij berust ook op de macht der meerderheid, maar onder voorbehoud. Want in de macht der meerderheid schuilt het groote gevaar, groot n.l. indien het volk zich scherp splitst in partijen. Dan toch is de meerderheid niet alleen de beslissende macht van het eene op het andere geval, telkens wisselend van samenstelling, maar dan is die meerderheid compact en blijvend. De meerderheidspartij wordt dan *de* macht, die alle minderheden eenvoudig op zij kan zetten, en de demokratie is een partijregeering sans pitié geworden. De macht der meerderheid moet dus wel beperkt worden, doordat aan de minderheden duidelijke rechten gegeven zijn. De eerbiediging daarvan moet de grondslag zijn van elke demokratie. En als regel is dat ook het geval omdat elke meerderheid op haar beurt

minderheid kan worden en er dus belang bij heeft voor haar eigen rechten bij voorbaat te zorgen.

De geschiedenis der parlementen leert echter dat meer dan eens de meerderheid beproeft haar wil door te zetten met verkorting der minderheidsrechten. Gewoonlijk gaat een dergelijke poging uit van partijen, die wel bestaan op grond van demokratische regelingen, maar die deze in beginsel verwerpen en aan het regeeringsgezag een andere waarde toekennen dan die der volkssouvereiniteit. Maar 't is ook voorgekomen, dat wezenlijk demokratischgezinde meerderheden zich genoodzaakt zagen minderheden te dwingen, wanneer deze van haar rechten misbruik maakten om den gang der regeeringsmachine tegen te houden. Het eenige middel der minderheid hetzij om zich tegen de meerderheid te verweren, hetzij om nieuwe rechten aftedwingen is de obstructie. Van daar dat dit wonderlijke en op zichzelf afkeurenswaardige middel een natuurlijk gevolg is van.....de demokratie? Deze gevolgtrekking is te voorbarig. Niet de demokratische regeling, die aan het volk de gelegenheid moet verschaffen over zijne eigen zaken te beslissen, maar het stelsel van georganiseerde partijen is de oorzaak van de obstructie. Het zijn de partijen, die een werkelijke demokratie in den weg staan. En toch zijn die partijen noodig, en zij zullen de demokratie niet belemmeren indien en zoolang zij de natuurlijke organisatie zijn van de politieke richtingen in 't volksleven. Zoodra echter de partijen op zich zelf gaan bestaan als politieke machtsorganen, dan moet ook de machtsroes te een of anderen tijd zich vertoonen in een conflict met de minderheden.

Deze korte beschouwing was noodig om een goed oordeel te kunnen vormen over den scherpsten vorm van obstructie die ons parlement nog beleefde.

De sociaal-demokraten zagen zich bij de opening van de Tweede Kamer op eens verkort in hun recht om voorstellen in te dienen wat vanzelfsprekend insluit de verplichting van de Kamer om die voorstellen in 't openbaar te behandelen, en bij eventueele verwerping de argumenten daarvoor aantegeven. Want hun voorstel werd niet verworpen doch zonder behandeling op zij gezet. Deze minachtende en belee-

digende beslissing door de regeerende meerderheid genomen, kon geen andere bedoeling hebben dan de behandeling van het voorstel te ontgaan. De opgegeven reden toch dat de vorm van het voorstel, n.l. het zenden van een adres van antwoord op de openingsrede, verwerpelijk was, kon onmogelijk de genomen beslissing rechtvaardigen. Daarover toch kon bij de beraadslaging gesproken worden. Beslissen zonder beraadslagen, dat was de bedoeling van den heer Savornin Lohman en van de hem volgende meerderheid. De neiging tot dat stelsel: beslissen zonder beraadslagen, stemmen zonder praten, bestond al lang bij de meerderheid der drie rechtsche partijen. Het beteekende dat de openbare beraadslaging van het parlement verlegd werd naar de binnenkamersche discussie's der rechtsche partijen, misschien zelfs wel van de partijleiders alleen, en mogelijk zelfs in onmiddellijk overleg met de ministers.

Die schijn van beraad in 't openbaar moest maar af en toe op zij gezet worden.

Erger aanslag op de demokratie was niet denkbaar. En de vorige kamerzitting had al genoeg getoond dat het voorstel-Savornin Lohman over het sociaal-demokratische voorstel geen uitzonderingsmaatregel was.

En waarom neigden de rechtsche partijen tot een dergelijke schending van het parlementaire stelsel? Er zijn verschillende redenen voor op te geven, die echter alle neerkomen op dit eéne feit, het verval van de coalitie-politiek.

In wezen bestaat die niet meer. Er is geen richtingseenheid in de drie partijen, die gezamenlijk regeeren. De macht is het eenige wat hen samenhoudt. Twee stroomingen met het sterkst mogelijke antagonisme, de eene wier conservatisme hoe langer zoo meer verstard is, en die hetzij met directe brutaliteit, hetzij langs sluipwegen terug wil naar de vroegere regeering der adelijke en patricische familie's, met genadige behandeling van het lagere volk, de andere strooming die vooral onder de katholieken vrij sterk is en die belangrijke sociale verbeteringen tot stand wil brengen en op demokratischen grondslag, d.w.z. met volledige erkenning van den loonarbeider als burger.

In 't openbaar debat komen die stroomingen onmiddellijk

met elkaar in botsing, of het vermijden daarvan kost zooveel voorafgaande moeite en zooveel openbare beginselverloochening, dat elken keer opnieuw het aanzien der partijleiders ernstig geschokt wordt. Daarom is de neiging bij de rechtsche partijen zoo groot vooraf met elkaar tot een compromis te geraken en daaraan vast te houden. Maar dan moet zoo'n compromis zoo spoedig mogelijk door 't openbaar debat heengevoerd worden. De praatlust van een enkelen rechtschen principienreiter zou het spel gemakkelijk kunnen verstoren.

Deze omstandigheden maakte het nu voor de rechtsche partijen bijna een noodzaak om hare afspraken in de Kamer door te zetten. Het ging toch al zoo moeilijk om met de coalitie iets tot stand te brengen, en daarom moest de macht, de macht van het meerderheidheidsgetal, aangewend worden.

Het verzet van de oppositie tegen deze neiging was steeds zwak geweest. Er was gemopperd, gehoond, maar een daad was er niet geweest. Waarom heeft de geheele linkerzijde zich in 't voorjaar niet demonstratief onttrokken aan de discussie over de ziekteverzekering, waarin 't beschreven stelsel zoo sprekend tot uiting kwam?

Vreezen de drie liberale fractie's dat het compromisoverleg of duidelijker gezegd het gekonkel over de diepstgaande belangen der natie, ook voor hen onvermijdelijk is, wanneer zij weer aan 't bewind zouden komen? Dan is dat toch alleen omdat zij geen beginselen scherp genoeg kunnen formuleeren. Hun beginselen hangen dan in de lucht en leven niet in de practische regelingen die 't volksleven behoeft, zooals b.v. de ziekteverzekering er een was.

En nu bij de nieuwe zitting? De linkerzijde ondersteunde de socialisten wel, maar toen de sociaal-demokraten noodgedwongen en met blijkbare tegenzin de obstructie toepasten om hun rechten als volksvertegenwoordigers te verdedigen; toen klonk door de geheele liberale pers niet de oproep om meetedoen, mee te protesteeren door 't geheele land tegen het gewrochtelijk gevolg van een valsche en tot machtsliefde verworden politiek der coalitie. Neen, die pers maande de sociaal-demokraten aan hun obstructie te staken, en hier en daar keek er de bedreiging door, dat anders de linkerzijde

mee zou moeten gaan met de rechterzijde tot wijziging van het reglement van orde.

De sociaal-democraten zijn er echter geen oogenblik door van streek geraakt. Zij hadden niet alleen den steun hunner partij achter zich, maar ook de verontwaardiging die de daad der rechterzijde in geheel andere kringen had gewekt.

En het moet voor allen in 't land, die voor de vrijheid van ieders eigen meening het recht op politieke uiting verlangen, een heuchelijk feit geweest zijn, dat de meerderheid zoo snel heeft moeten capituleeren.

Al is het te betreuren dat dit met stille trom geschiedde.

De sociaal-demokraten hebben niet alleen door hun forsche houding en ondanks de slapte der liberale groepen overwonnen; zij hebben tegelijkertijd weer bewezen dat zij in het nederlandsche parlement de avant-garde, de baanbrekers zijn niet uitsluitend van hunne socialistische denkbeelen, maar ook van de begrippen over demokratische rechten en vrijheden.

G. BURGER.

Boeken, Menschen en Stroomingen

Dr. M.H.J. Schoenmaekers: *Christosophie*

Men kan omtrent een werk als dit van Dr. Schoenmaekers alleen getuigen, niet het beoordeelen. Hierom: omdat het zelf enkel getuigenis is, en als zoodanig niets heeft te zijn dan zich-zelf.

Men kan vragen of het oprecht is. Indien het, naar mijn meening, dit niet was, ook dan zou ik het niet beoordeelen: ik zou erover zwijgen. Dat ik ervan spreek wil zeggen dat ik het als oprecht getuigenis aanvaard en me erdoor getroffen voel.

Wat deze schrijver onder woorden brengt is niet alleen, naar zijn eigen uitdrukking, 'volgehouden bezonnen' en 'volgehouden ongemaakt', maar het is ook van begin tot eind werkelijk. Zijn gedachten zijn namelijk geen begrips-filosofie, maar voorzichtig verbinden van innerlijke ervaringen.

Als hij zegt dat er een groot verschil is tusschen 'individu en persoonlijkheid', dan vindt hij daarvoor voldoende grond in ons tegenwoordig spraakgebruik. Individuen zijn we allen, maar persoonlijkheden zijn alleen de uitmuntenden. Individueel onderscheiden we ons van alle anderen, maar door onze persoonlijkheid worden we een voorbeeld voor anderen. Aangenomen dat alle menschen afwijkingen zijn van één volledigvoortreffelijk mensch, die ze allen zouden willen wezen, dan is de grootste persoonlijkheid hij die van dien Eéne de meeste trekken vereenigt en dus door allen, indien ze zien konden, zou worden nagestreefd. 'De persoonlijkheid' - zegt Schoenmaekers - 'is het levensbeginsel van alles wat in den mensch waarlijk gewaardeerd kan worden: adel, schoonheid, geluk. De individualiteit echter is, in natuurlijke rangorde, niet meer

dan voorwaarde zonder welke de persoonlijkheid niet leven, zich niet openbaren kan. Wil de individualiteit meer dan bloote voorwaarde zijn, wil zij werkende kracht doen gelden, dan is zij een beletsel voor de ontplooiing der persoonlijkheid, een beletsel voor de verwerkelijking van menschelijken adel, menschelijke schoonheid, menschelijk geluk.'

Zoo ook, als hij ontroering onderscheidt van aandoening. Het is volkomen juist dat het laatste woord, naar zijn aard, het gevoel in betrekking tot ons aanrakende of op ons inwerkende omgeving aanduidt, terwijl ontroering meer het gevoel op zichzelf als innerlijke levensbeweging uitdrukt.

Hooren we hem hierover uitvoeriger:

'Veronderstel dat ik word "aangedaan" door de schoonheid van een bloem. Dan zal de bloemverschijning op mij in werken door haar afgescheidenheid, haar "apartheid", bv. door haar sierlijken vorm, dien zij heeft, afgescheiden van, in tegenstelling met andere dingen. En de reactie van mijn hartebewogenheid zal zich dan ook bepalen tot die bloem als apartheid. De diepere eenheid van die bloem met andere dingen doorvoel ik niet; de werking van die bloemverschijning op mij en de reactie van mijn gevoel op haar is een begrensdbizondere wisselwerking van twee individuën, in zooverre zij afgescheiden individuën zijn. Die wisselwerking is als een wederkeerig caresseeren van twee afgesloten ik-heden, die opgaan in hun kleine zelf. Ik zal ieder buiginkje in de lijnen van die bloem, en ieder bizonder schakeerinkje van haar kleuren als iets heel gewichtigs smaken en hersmaken, ik zal vol klein-lieve attenties zijn voor al haar details. Dat in-achter die bloemverschijning een beeldende kracht leeft, één in alle bloemen, één in de heele aardsche verschijning, doorvoel ik in die aandoening als aandoening niet.

Maar als ik door een bloemverschijning word "ontroerd" dàn zal die bloem op mij inwerken door de openbaring van het ééne leven, dat brandt in haar en in de heele scheppingsverschijning. Dan zal ik doorvoelen de ééne scheppingskracht, die leeft in haar en in alles. En de reactie van mijn zielebewogenheid zal zich dan ook richten tot die bloem, *niet* als apartheid, maar als diepe éénheid met heel de schepping. De afgescheiden indruk van die bloem is er wel, de afgescheiden

indruk behoeft zelfs volstrekt niet "vaag" te zijn, maar hij is nu alleen *voorwaarde*, hij is nu geen kracht die mij aandoet; mijn eigen innigst leven is de kracht, die mij bezielt en de bloemverschijning herschept tot mijne menschelijkheid. Nu is er geen wisselwerking tusschen mij en die bloem als wederkeerig caresseeren van twee afgesloten ik-heden, die opgaan in hun kleine zelf. De bizondere buiginkjes in de lijnen van die bloem en de bizondere schakeerinkjes van haar kleuren, o ik zie ze wel, maar ik vind ze niet zoo gewichtig, ik ben nu niet vol klein-lieve attenties voor al die details. Want nu wordt mij openbaar de ééne beeldende kracht in-achter mij en in-achter die bloem en die volklare openbaring is het leven der ontroering, veel, veel edeler dan de aandoening. Zóó kon de mysticus, meester Eckhardt, de bloemen zien toen hij zeide: "Hier zijn alle grassprietjes en hout en steen en alle dingen één. Dit is het allerbeste en daaraan heb ik mijn gansche liefde gegeven."

De ontroering alleen, niet de aandoening is menschelijke liefde. Zij alleen voldoet aan de eischen die we allen aan menschelijk liefdegevoel stellen, juist omdat zij alleen leeft uit de "eenheid aller dingen."'

Dit is alles, woord voor woord, werkelijkheid; innerlijke werkelijkheid zooals wij ze dagelijks ervaren, en in taal die de onze is.

* * *

Wie de dingen waarlijk kennen wil, wil ze zien als oppervlak en als verborgenheid. Als oppervlak, omdat alleen in het oppervlak het leven zich duidelijk kennen laat. Als verborgenheid, omdat een oppervlak zonder verborgenheid niet leeft. Ik zeg niet dat het oppervlak uiting is van verborgenheid, neen: het levende oppervlak *is* verborgenheid. Om de dingen dus waarlijk te kennen moet men ze zien in aandoening èn in ontroering. Met ons heele wezen, en niet met een deel ervan.

Dit volledige zien is het mystische: het beleeft het aanschouwde als oppervlak èn als verborgenheid.

Niet voor zoover we individueel zijn, d.w.z. alleen maar anders dan anderen, maar alleen voor zoover we persoon-

lijkheden zijn, d.w.z. oorspronkelijke levens, kunnen we tot dit volledig zien doordringen. Wezen zoekt wezen. En het levens-mysterie kan enkel verstaan worden door hem in wie het waarneembaar brandt.

Dit mysterie is daarom ook niet een afgeleid beginsel, een veronderstelling, die we wel moeten aannemen omdat ons denken zonder dat niet kan uitkomen. Zeker is het waar dat zonder dit mysterie ons denken niet kan uitkomen, maar daarom is het toch niet een door ons verstand gestelde voorwaarde. Wie het alleen als zoodanig zegt te kennen, kent het niet: hij beweert met zijn verstand te weten wat alleen als oorspronkelijke ontroering te weten is, maar als zoodanig ook onbetwijfelbaar. Geen innerlijke ervaring is zóó onmiskenbaar als die van het scheppende leven dat van ons, bizondere individuen, door een plotselinge siddering en aanblazing, vonken van zijn eigen wezen maakt.

Waarlijk mensch zijn we alleen wanneer de ontroering van dit scheppende leven in ons is: ontroering, persoonlijkheid, mensch-zijn en scheppend leven vallen dus onvermijdelijk, d.i. als door de macht van een noodlot, samen. Ieder van hen *is* noodlot. Alles wat we zijn en kennen is daarom voor ons doortrokken van de noodlots-gedachte. Alleen voor zoover het leven noodlottig is, kunnen we het liefhebben.

Vrijheid bestaat dan ook niet in het doen naar eigen individueelen willekeur; maar in het blijmoedig aanvaarden van wat als noodlot begrepen wordt. Doch ook alleen van dit en van niets anders. Het noodlottige leed erkennen we. Het kan niets anders doen dan het beste in ons tot bezinning brengen.

In Schoenmaekers werk zal men deze denkbeelden met dezelfde of andere woorden aantreffen. Bijkomstig is dat hij, daarin doende als anderen[1)], den Mensch die zich in ons tracht te verwezenlijken Christus noemt. Zoolang de historische Christus bestaat, is dit een gevaarlijk toegeven aan het ‘toeval’ van eigen indrukken. Overigens bevat zijn werk een groot

1) Zie mijn bespreking van Van Eedens Nachtbruid in De Beweging van Nov. 1909 en mijn opstel over Saint-Yves d'Alveydre in het Mei-nummer van hetzelfde jaar.

aantal belangwekkende waarde-bepalingen en is het een geheel, meer een gedachten- dan een schriftuur-geheel. Als geschrift is het zeldzaam duidelijk - het is een bizonder talent van Dr. Schoenmaekers: dit eenvoudig en schijnbaar moeiteloos uitspreken van het naar zijn aard moeielijke - en vaak is zijn stijl vol bevalligheid. Het is evenwel - en laat dit gezegd zijn tot aanstaande beoordeelaars die zich niet wenschen te blameeren - het is een stijl die men niet lezen moet met de oogen alleen. Men moet hem ook hooren, en ook voelen, zoo dat men ten laatste met zijn bewegingen meebeweegt. Men moet zich beschouwen als een van een groot gehoor en tweeërlei bedenken. Ten eerste, dat zich soms heel doeltreffend iets spreken laat al is het nog nooit gedrukt geweest. Ten tweede: dat wat voor den eenen toehoorder niet dient, het allicht voor een ander doet. Er zijn altijd luisteraars die beter dan wij verstaan en die begrijpen wat ons onnoodig schijnt.

Dr. Schoenmaekers is, door zijn overtuiging en zijn talent, voorbestemd tot het prediken van wat door menigeen in onzen tijd als waar gevoeld en beleden wordt.

Tentoonstelling moderne kunstkring

De beteekenis van deze tentoonstelling in het Stedelijk Museum is voor ons vooral hierin gelegen dat het publiek er door is wakkergeschrikt. Het ziet nu ineens dat er behalve de schoonheden van indruk en toon ook een andere is, waarin kleur en lijn aan een andere ontroering dan die van gemoed of zinnen gebonden zijn.

Dit is niets nieuws. Cézanne en Redon, Toorop en Verster, zijn ook geen schilders van gisteren. Bovendien, - wat voor de schilderkunst geldt, doet het tevens voor de letterkundige, en zoolang dit tijdschrift bestaat hebben wij niet alleen op voorbeelden van meer innerlijke literatuur gewezen, maar ook getracht onze overtuiging te doen deelen dat in het voortbrengen van *deze* soort schoonheid voor onze tijdgenooten een opgaaf lag.

Zij die weten wat er onder kunstenaars omgaat zijn dan ook allang verzekerd dat geen oorspronkelijke bestrevingen meer gaan in de richting van wat men vroeger het impressionisme sionisme noemde. Let wel dat daarmee nooit een veroordeeling van dat impressionisme werd uitgesproken. Wij zelf hebben de schoonheid ervan, niet alleen vroeger maar ook later, bewonderend toegejuicht. Maar wat in het eene tijdperk levende uiting was, wordt in het volgende doode nabootsing die het leven den weg verspert. Sints jaren gaat alle levende kunst in Europa niet van den indruk uit, maar van dieper liggende, met name geestelijke, ontroeringen.

Cézanne huwt zijn zeldzaam-fijne kleur aan een constructieve gebondenheid, Redons bloemstuk dat een werkelijkheid *schijnt* natebootsen, draagt in de reinheid en den adel van zijn voor een grijzen *fond* opdoemende bloemen een wezenlijk stuk droomwereld over, Toorop is altijd de schilder geweest van een innerlijk dat door een verscheidenheid van procédés de buitenwereld tot zijn dienst zocht te overweldigen. En Versters bloemen? Het zou mij niet verbazen als verscheidene bewonderaars daarin eenvoudig impressionisme zagen, terwijl zij toch - juist zij - de sterkst-denkbare uitingen zijn van een mystisch-aangelegde natuur.

Ik ben geen beoordeelaar en op iets als een overzicht mag deze aanteekening niet gaan lijken. Ik wil alleen zeggen dat het publiek mij toeschijnt op deze tentoonstelling meer door de pogingen van de zoekers dan door het bereikte werk van de meesters te zijn opgeschrikt. Niet het stellen, achter de kunst, van overtuigingen, grondvormen of zinnebeelden, is voor een niet-impressionistisch kunstenaar het wezenlijke, maar alleen het hebben van een vaster gevoel dan wisselende stemming of aandoening, van die diepe bewogenheid namelijk die tot het wezen van het heelal en van elk kleinste schepsel, door durft dringen en er zich één mee weet.

ALBERT VERWEY.

Kunst en gemeenschap
Door
H.P. Berlage Nz.

> 'Onze godsdienst is een aardsche godsdienst: SCHOENMAEKERS: *Het geloof van den nieuwen mensch*.'

Goethe, de groote Duitsche dichter en denker, zegt in één van zijn gesprekken met Eckermann: 'Alle achteruitgaande perioden zijn subjectief, dus persoonlijk; daarentegen hebben alle vooruitstrevende perioden een objectieve, zakelijke richting. Onze tegenwoordige tijd is een teruggaande, omdat hij subjectief is'. -

Hieruit volgt dus, dat in een tijd van persoonlijke neigingen ook geen groote *kunst* zich kan ontwikkelen, omdat dat alleen het geval zal zijn in een vooruitstrevend tijdperk, een tijdperk van een streven in objectieve richting.

Want onder een groote kunst moet worden verstaan een zoodanige die het geheele maatschappelijk leven doordringt, een kunst, die dus het gevolg is van een algemeene overeenstemming in levensbeschouwing, van een geestelijk ideaal. En het is dan ook alleen in dat geval dat van *cultuur* in het algemeen kan worden gesproken, omdat een groote algemeene stijl, als uiting dier levensbeschouwing, van een cultuur de afspiegeling is. Want cultuur en beschaving zijn begrippen die elkaar kunnen uitsluiten, zoodat er cultuur kan zijn zonder beschaving, zoowel als beschaving zonder cultuur.

De geheele 19de eeuw kon om die reden geen eeuw zijn van een groote kunst. Er valt immers gedurende dien tijd in plaats van een vaste lijn in de geestesstroomingen en

dientengevolge van het maatschappelijk gebeuren slechts een algemeene verwarring van denkbeelden en inzichten te constateeren. Maar daartegenover staat, dat in zulk een tijdperk wel een dienovereenkomstige persoonlijke kunst, in den geest dus zooals Goethe dat bedoelt, de kunst van een Goethe zelf, van een Beethoven, van een Wagner tot een groote hoogte kan stijgen; een hoogte die ons met bewondering vervult, omdat zij de uiting is van het persoonlijk genie. Maar het eigenaardige geval doet zich voor dat, ofschoon in de beeldende, dus in de eigenlijke stijlgevende kunsten, in zulk een tijdperk wel eenzelfde ontwikkeling van het persoonlijke kan plaats hebben, toch de ervaring leert dat een zoodanige uiting in die kunsten niet van diezelfde kracht is.

In de laatste jaren der 19de eeuw viel echter in Europa een kentering waar te nemen ten gunste van een ontwikkeling der beeldende kunsten, nu niet meer volgens zuiver persoonlijke gevoelens, maar volgens een zekere overeenstemming, volgens vaste d.i. objectieve beginselen. Die ontwikkeling begon bij de eigenlijke technische kunsten; en ook de bouwkunst, die evenals deze, geheel steunde op de oude, dus verouderde stijlen, sloeg een andere richting in.

De architecturale kunsten waren in de 19de eeuw zuiver eklektisch; zij konden ook niet anders zijn, juist omdat die geestelijke ondergrond, het levenwekkend element, de voorwaarde dus tot zelfstandig scheppen, ontbrak. Immers in alle landen valt een nabootsing van oude stijlvormen waar te nemen; van die der Renaissance, zoowel als der Gothiek, om van andere exotische nabootsingen niet te spreken. Maar vooral worden de stijlen der Fransche koningen op vermoeiende wijze voortgesleept, de stijlen die in de tijden van Frankrijks grootheid de geheele wereld hadden beheerscht. En dit is thans nog het geval, zoowel in Europa als hier in Amerika, waar men, in plaats van te trachten om tot ontwikkeling eener moderne architectuur te geraken nog steeds bij Europa in de leer gaat. Worden niet zelfs skyscrapers samengesteld uit elementen van klassieke Europeesche architektuur? - En dit is daarom onbegrijpelijk, om niet te zeggen betreurenswaard, omdat de gegevens tot de ontwikkeling eener zelfstandige kunst toch waarlijk wel aanwezig zijn.

Zou nu uit die kenteekenen van een nieuwen kunstgroei, waarvan ik zooeven sprak, niet omgekeerd het besluit zijn te trekken, dat we opnieuw leven in een vooruitstrevenden tijd, en wel met een doelbewust geestelijk ideaal? - terwijl dan ook daaruit de gevolgtrekking zou mogen worden gemaakt, dat er langzamerhand ook een algemeene materiëele vooruitgang plaats heeft, omdat tenslotte een geestelijke vooruitgang zonder dezen niet mogelijk is.

Want zulk een ideaal, zulk een geloof, was immers ook in de klassieke oudheid de stuwende kracht, evenals in de Middeleeuwen, al was de kracht der laatsten aan die der eerste tegenovergesteld. Zou het alleen toeval zijn, dat ook dienovereenkomstig het streven der klassieke architektuur gaat in horizontale dus aardsche, dat der Middeleeuwen in vertikale dus hemelwaartsche richting?

Want alleen een algemeen ideaal leidt tot geestelijke overeenstemming, tot geestelijke organisatie d.i. tot een zekere conventie. Daarvan geven alle godsdiensten het bewijs, omdat een godsdienst zonder conventie niet bestaan kan. De afspiegeling van zulk een geestelijk dogma is eveneens een georganiseerde of conventioneele kunst, d.i. een *stijl*. ‘Alle kunst’ zegt de moderne Duitsche schrijver en kunstkriticus Scheffler, ‘voorzoover ze een taal der ziel wil zijn, is op conventies aangewezen. Zij heeft een overeenkomst noodig zoowel voor den inhoud als voor den vorm, voor datgene wat ze wil zeggen en voor de middelen, waarmee ze een beteekenis wil uitdrukken.’

En nu leidt organisatie juist naar de objectiviteit, waarbij ik aan het reeds gezegde herinner, naar de veralgemeening, omdat dat streven tot voorwaarde heeft de individueele ondergeschiktheid aan het eenheidsverband. Daarbij moet echter aan het onderscheid worden gedacht tusschen individu en subject of tusschen individualisme en subjectivisme, welke categorieën volgens Schopenhauer zich verhouden als de wil tot de eigenzinnigheid. Dit moet dus zoo worden verstaan, dat in de groote cultuur- of kunsttijdperken de kunstenaar weliswaar individualistisch blijft, maar niet zichzelf zoekt, dus zich ondergeschikt voelt aan de gemeenschap, waarvan hij de gevoelens door zijn kunst vertolkt; terwijl in een kultuurloos tijdperk

de kunstenaar subjectivistisch wordt, dus niet de zaak maar zijn persoon vooropstelt en zich daarom boven zijn medemenschen plaatst aan wie hij zijn eigen gevoelens meedeelt.

In groote tijdperken was de stijl van een kunstenaar altijd het bijzondere van het algemeene. Daaraan herkende men den kunstenaar wel, maar hij bleef ondergeschikt aan het begrip van den algemeenen stijl. Daarentegen komt bij het ontbreken van een algemeen eenheidsbegrip, alleen het subject naar voren met al de eigenzinnigheden die daarvan het gevolg zijn. Maar zijn eigenzinnige personen in de gemeenschap wel te gebruiken?

Het tragische is echter dat in zulk een tijdperk zooals wij er thans een beleven, er ook groote kunstenaars worden geboren, die binnen de grenzen eener vast gevestigde overtuiging onsterfelijke kunstwerken zouden hebben gemaakt, maar wier kunst zich thans niet tot zulk een hoogte kan ontwikkelen.

Tengevolge van deze beschouwingen wordt het ook begrijpelijk waarom in de groote stijltijdperken het juist de architectuur is die haar grootste scheppingen voortbrengt en waarom juist deze kunst in een kultuurloos tijdperk van alle kunsten het diepste zinkt.

Want de architektuur is in de groote stijltijdperken, de waardemeter der geestelijke denkbeelden, omdat religie en bouwkunst tezamen een kultuur vormen. Maar bij het ontbreken van die denkbeelden verliest zij ook onherroepelijk haar kracht, hetgeen dadelijk tengevolge heeft, dat dan naar nabootsing wordt gezocht waarvan het resultaat gelijk staat met een geestelooze dus doode kunst.

‘I do not know anything more oppressive, when the mind is once awakened to its characteristics, than the aspect of a dead architecture’, zegt Ruskin.

En daarom daalt ook de tempel, het verhevenste bouwwerk, omdat daaraan de geheele beeldende kunst in haar opperste uiting wordt beproefd, juist in zulk een tijdperk tot een niets zeggend maakwerk.

Historisch begint deze verslapping reeds met de Renaissance, omdat deze geestelijke beweging principieel beteekent een erkenning van het subjectivisme, tegenover de dogmatische organisatie der kerk in de middeleeuwen.

Deze beweging uit zich religieus in de reformatie, zoodat het protestantisme, alhoewel dit niet staat tegenover de kunst, toch voor het diepere gevoelsleven de kunst niet behoeft. ‘To me one of the things in history the most to be regretted,’ zegt Oscar Wilde in zijn ‘De Profundis’ ‘is that the Christ's own renaissance, which has produced the Cathedral at Chartres, the Arthurian cycle of legends, the Life of St. Francis of Assisi, the Art of Giotto, and Dante's “Divine Comedy”, was not allowed to develop on its own lines, but was interrupted and spoiled bij the dreary Classical Renaissance that gave us Petrarch, and Rafael's frescoe's, and Palladian Architecture, aud formal French tragedy, and St. Pauls Cathedral, and Pope's poetry, aud every thing that is made from without and bij dead rules, and does not spring from within through some spirit informing it.’ - Met de Renaissance daalt dan ook de beteekenis van den kerkbouw, en daarmee de architekturale kunst in haar geheel, omdat de bouwkunstige vormen in het algemeen aan het religieuze gemeenschapsgebouw worden ontleend. De stemming van een kerkelijk interieur in Renaissance-stijl, dus ook van een oorspronkelijk katholieke kerk, kan dan ook niet worden vergeleken met de wijding, die van de ruimte van een Gotische kathedraal afstraalt, hetgeen een ieder moet opvallen, die zulk een kerk binnentreedt.

En dit verschil is daarom nog opvallender, waar het geldt een kerkgebouw, dat direct voor den protestantschen eeredienst is gebouwd.

Het is in verband hiermee eigenaardig om op te merken, dat het bouwkundig, dus eigenlijke constructieve schema der Renaissance-bouwkunst zelf, reeds een verouderd schema is. nl. dat der Romeinen, die den zuilenbouw der Grieken niet op de juiste d.i. op constructieve wijze toepasten, maar dat klassieke schema slechts gebruikten om hun architektuur te versieren.

En ook weten we, dat het godsdienstig leven der Romeinen evenmin die innerlijkheid had, als dat der Grieken, zoodat ook in dien zin een eigenaardig verband schijnt te bestaan tusschen een zuivere bouwkunst en een ideëel geestesleven.

De bouwkunst verliet dus met de Renaissance haar rang als leidende stijlvormende kunst, waarvan het gevolg was, dat

beeldhouw- en schilderkunst zich zelfstandig ontwikkelden. De Renaissance leidde dus tot een versubjectiveering der kunsten, een groei naar verbizondering, terwijl diezelfde kunsten in het groote eenheidsverband van klasieken tijd en middeleeuwen een individualistisch bestaan leidden.

De Fransche Revolutie voltooit deze beweging ook technisch en organisatorisch, omdat zij voorgoed een einde maakte aan het bestaan der middeleeuwsche vakvereenigingen, de gilden. Daarmee werd dus de laatste conventie opgeheven, terwijl van alle kunsten het ook alweer de bouwkunst is, die, wil zij zich tot een stijlvolle kunst van algemeene beteekenis ontwikkelen, het meest op conventie is aangewezen. De reeds bovengenoemde Scheffler zegt daaromtrent het volgende: 'Voor haar, dus voor de bouwkunst, geldt de verbeelding in de verschijnselen van steun en last, terwijl de bizondere verschijnselen in de natuur zijn buitengesloten. Het talent moet hier zijn kunnen door zuiver onnatuurlijke vormen bewijzen. Daarom heerschen in de bouwkunst nooit de beweeglijkheid en de veelzijdigheid, zooals in de schilder- en dichtkunst. Hare ontwikkelingen gaan slechts langzaam vooruit; elke bouwvorm is als het resultaat van krachtgevoelens, van de verstoffelijking van iets abstracts en van de quintessence van een rij van voorstellingen: een formule, die de statisch-constructieve verbeelding van velen inhoudt. Eigenzinnig subjectivisme, ik stipuleer, is daarbij onmogelijk, omdat de enkeling zich nooit kan bevrijden van datgene, wat hij om zich heen ziet; omdat zijn willekeur aan alle kanten beperkt is, en de gave der verbeelding van den eenling voor deze abstracte vormenwereld niet voldoende is. Bouwkundige vormen ontstaan alleen door het eensgezinde streven van geheele geslachten. Daarom zijn deze ook langduriger dan alle aan de natuur ontleende kunstteekens. De bouwkunstige vormen, waarin een volk tot overeenstemming komt, zijn een extrakt, dat betrekking heeft op de geheele beeldende kunst; zij duren langer, dan de wisseling der tijden en stellen zooiets als "eeuwige schoonheden" voor. Men denke slechts aan de zuilen- en lijstvormen der Grieken, die gedurende 2000 jaar door de kunstgeschiedenis gaan, zonder dat ze aan innerlijke kracht en logica, aan belangrijkheid hebben verloren. Het zijn zeldzaam zuivere

kristallisaties van het menschelijk begrip van orde. Ik stipuleer: omdat orde het gevolg is van organisatie. De kunst der Grieken was dus georganiseerd, hetgeen ook weer tengevolge had, dat in de bouwkunst van “orden” wordt gesproken.

Welk een overeenstemming in gemeenschapsgevoel (ik stipuleer opnieuw) moet er hebben geheerscht; welk een warm leven moet de antieke conventies hebben doorgloeid, dat wij deze kunstwerken nog zoo levendig kunnen meegevoelen; welk een expansieve idee vertoont zich in deze kunst, men waagt het nauwelijks te zeggen, een wijze idee, omdat deze waarschijnlijk niet het gevolg was van een zelfstandige handeling van den wil. Scheppingsdaden, die zulke vormen te voorschijn brengen, kunnen alleen op den oergrond van religieuze gemeenschapsideëen gebeuren; omdat deze zelf in de meest vrije beteekenis van religieuzen aard zijn. De architekt zoekt wetten door vormen te begrijpen, de natuurkrachten en hun eeuwige logica te verstaan. En dit begrijpen uit zich in schoonheidsvorm. Zoo wordt de langzame wisseling der bouwstijlen verklaard. De vernieuwing van de grondvormen der architektuur wordt alleen dan als behoefte gevoeld, wanneer de levensbeschouwing, en ik vestig in 't bizonder den aandacht op deze uiting, verandert. De geschiedenis van het geloof is tegelijk de geschiedenis der bouwkunst. Elke godsdienst heeft zijn stijl. Wat tusschen de godsdienstige tijdperken in ontstaat, is slechts armelijke nabootsing van overgeleverde waarden, een overgang tusschen toestanden van een bepaalde beteekenis.’

Tot zoover de beschouwing, die wat het laatste betreft overeenkomt met datgene, waartoe ook mijn landgenoot Dr. Kuyper kwam in zijn lezing over het ‘Calvinisme en de Kunst’, een van de zes zoogen. Stone-lezingen, die hij jaren geleden hier in Amerika heeft gehouden. Hij moest daarbij wel tot het besluit komen, hetgeen ook overeenkomt met het zoo straks meegedeelde, dat aangezien de protestanten, maar dan meer speciaal de calvinisten, een zoodanige verinnerlijking van het geestes-, d.i. godsdienstig leven vooropstellen, dat daarbij althans voor een kerkelijke kunst geen plaats is, er dus ook voor hen geen behoefte aan een fraai gemeenschapsgebouw bestaat. En dat heeft deze vérstrekkende gevolgtrekking, dat er daardoor ook geen groote bouwstijl,

dus ook geen stijl in 't algemeen meer zal ontstaan, omdat elke bouwstijl in den kerkbouw culmineert en deze, zooals we hebben gezien, juist daardoor leiding geeft aan alle andere kunsten.

Ik ben echter van een andere meening, omdat het er slechts op aan komt te gelooven of er nog een nieuw geestelijk ideaal in staat zou zijn de menschen zoodanig te binden en zoodanige gevoelens op te wekken, dat daarvan een cultuur, dus ook een groote kunst, het gevolg zou kunnen zijn.

Want er werd immers reeds opgemerkt, dat de beweging der Renaissance wel beteekende een vrijheid van geestesuiting, maar dat juist daardoor de sterke band van het religieuze leven was verbroken, dat die band langzamerhand al losser en losser werd, zoodat deze beweging ten slotte leiden moest tot subjectivistische verbizondering.

Wel kon zij een aparte geestelijke overeenstemming ten gevolge hebben en dus ook een dienovereenkomstige cultuur met een karakteristieke kunst, waarvan het Holland der 17de eeuw een schitterend voorbeeld is, maar toch ontbrak aan dien geestelijken ondergrond, die bindende kracht, die solidariteit, die de voorwaarde is van een groote algemeene kunst.

En omdat voor dat religieuze geestesleven de Fransche Revolutie ten slotte de algemeene ontbinding beteekende, kan van de 19de eeuw wel als een godsdienstloos tijdperk worden gesproken. De ervaring bevestigt toch wel, dat het godsdienstig leven van dezen tijd zeker niet meer, zooals vroeger, het geheele geestesleven beheerscht.

Wij zijn integendeel tot de erkenning gekomen, hetgeen ook door tal van schrijvers wordt bevestigd, dat ditzelfde religieuze leven tot een zuiver vormelijke dienst is afgedaald. En dit gaat, zooals reeds werd opgemerkt, noodzakelijkerwijs gepaard met een volslagen verslapping in de architektuur, waarvan eenerzijds een copie naar oude stijlen het gevolg is, anderzijds een verbizondering in subjectivisme dier hooge kunst, waarvan de zoogenaamde ‘Jugend-Stil’ in Europa een van de vele uitingen werd.

Het gevolg van dezen toestand was, dat de kunst in het algemeen buiten het volk kwam te staan, dus buiten de gemeenschap, hetgeen dus zeggen wil, buiten het eigenlijke maatschappelijke leven!

Zij krijgt daardoor een eenigszins mysterieus karakter, wordt als iets bovennatuurlijks en daardoor onbegrijpelijks beschouwd, met het dienovereenkomstig gevolg, dat een kunstenaar voor een bizonder wezen wordt aangezien, hetgeen deze zich maar al te graag laat welgevallen. Wanneer men echter bedenkt, dat *gevoel* voor kunst in ieder mensch aanwezig is, en dat een kunstenaar zich alleen daarin van de overige menschen onderscheidt, dat hij kunst kan uitdrukken, dan heeft deze niet het recht zich om die eigenschap alleen een hoogere waarde toe te kennen. En zeker niet als mensch voor wien een andere moraal geldt; veeleer moest het tegendeel het geval zijn, hetgeen Plato reeds uitsprak: dat het niet aan een onzedelijk mensch geoorloofd mocht zijn een kunstwerk te maken.

Maar kan wel een ander gevoelen in een subjectivistischen tijd worden verwacht? Hoe slecht is echter bij zulk een maatschappelijken toestand de bouwkunst er aan toe. Door haar streven in eklektische richting, door haar stijlcopie werd zij de minst begrepene, omdat daardoor de meening ontstond dat de kunst van bouwen alleen bestaat in het kennen van die oude stijlvormen. En die meening was ook die der bouwmeesters zelf en natuurlijk ook die der professoren in de kunst, welke laatsten de kunstenaars vervingen, waar het gold te onderwijzen en het publiek voor te lichten. Voegt men daarbij de vele onbevoegden, die het beroep van architekt uitoefenden, dan heeft men de som van oorzaken die er voor zorgden, dat ten slotte de bouwkunst zelf niet meer als een kunst en de bouwmeester niet meer als een kunstenaar werd beschouwd.

En moest niet de bouwkunst de populairste der kunsten zijn, juist omdat zij is de directe uiting van het maatschappelijk leven, de eigenlijke culturale kunst, de kunst die het minst kan worden gemist? Er werd nu zooals ik zeide in het laatst der 19de eeuw in Europa een ander streven zichtbaar in de kunstnijverheid, zooals in de architektuur; een streven dat zich voorloopig kenmerkte door het nalaten van het gebruik van oude stijlvormen, door een algemeene vereenvoudiging wat de eigenlijke versiering betreft. Zuiverheid van samenstelling, eenvoud in de versiering, en doelmatigheid bovenal,

ziedaar het karakter van een streven, dat zich, alhoewel in Engeland het eerst, toen ook in alle andere landen openbaarde.

Toch is zulk een streven op zichzelf niet alleen niet nieuw maar het is het kenmerk van alle beginperioden eener groote kunst. Want het tijdperk van groei, d.i. van zoeken is natuurlijk het tijdperk waarin de grondvorm als noodzakelijk begin moet worden vastgesteld; die grondvorm ontwikkelt zich dan langzamerhand tot vollen wasdom, tot volkomen harmonie, om dan ten slotte tot in de zoogen. barokke periode tot verval te geraken. Dit kenmerkt zich door een naar voren dringen van het decoratieve element ten koste der zuivere constructieve beginselen.

En wat de algemeene strekking van een dergelijk streven betreft, kan dit niet anders dan natuurlijk worden genoemd, omdat de natuur zelf de operste doelmatigheid en eenvoudigheid betracht in de samenstelling harer voortbrengselen.

De groote Duitsche wijsgeer Kant zegt dienaangaande het volgende: ‘Het schoone moet de eigenschap der doelmatigheid in zooverre bezitten dat deze aan het voorwerp zonder voorstelling van een doel wordt waargenomen.’ En Goethe merkt op, dat niet al het doelmatige schoon, maar wel al het schoone doelmatig is.

Zou niet daarom de natuur, de moeder der kunst zijn? opdat de kunstenaar van haar leere, vooral eenvoudig te zijn, zoowel wat de samenstelling als wat de versiering betreft, die van die doelmatige samenstelling het gevolg is. Trouwens wat de natuurlijkheid aangaat valt op te merken dat hoe zuiverder, doe logischer, hoe eenvoudiger een bouwwerk is, hoe beter het ook in de natuur past.

Dit is het geheim, waarom alle boerenwoningen, die geen kunstwerken zijn in architektonische beteekenis, als 't ware door de natuur zelf schijnen te zijn gemaakt. Maar dat is ook het geheim, waarom ten slotte alle oude, dus stijlvolle architektuur van af het eenvoudigste dorpskerkje tot de kathedraal en van af het kleinste landhuis tot het vorstelijk verblijf, dat wel kunstwerken zijn, eveneens in de natuurlijke omgeving passen. En dat verklaart ten slotte waarom de 19de eeuwsche gotische en Renaissance-villa's tegen de natuur vloeken; omdat

deze nl. geen kunstwerken zijn. En ook blijkt duidelijk dat die harmonie met de omgeving rijst of daalt in evenredigheid met de gradueele kracht van een stijl. Want ten slotte zou in overeenstemming met de gevoerde beschouwingen de stelling kunnen worden verdedigd, dat in het algemeen een Renaissance bouwwerk, daarom minder goed in de natuur past dan bijv. een Romaansch, omdat dit als zoodanig architecturaal aan het laatste minderwaardig is.

Zal echter die moderne beweging eenige innerlijke waarde hebben, dus de waarborgen bieden voor de ontwikkelingsmogelijkheid tot een groote kunst, dan moet zij, wil zij aan deze beschouwingen beantwoorden, een geestelijken ondergrond hebben.

De reeds genoemde Scheffler zegt nu ten opzichte van het streven, dat zich in de moderne beweging kenbaar maakt, het volgende: ‘Wat de kunstenaars van gebruiksvoorwerpen doelmatigheid noemen, is oorspronkelijk causaliteitsidee, dus Godsidee, en het ijverig streven om woonhuis en kantoorgebouw verstandig te construeeren hebben hun oorzaak in geestesstroomingen die door godsdienstige gevoelens worden bewogen.’

Wij zien dus, dat deze denker aan dit streven reeds een religieuzen ondergrond ontdekt en dus daaraan de waarde toekent die wij daarvan verlangen. En bovendien wordt daarmee uitgesproken dat daardoor de bouwkunst weer de haar toekomende plaats als leidende kunst gaat innemen, hetgeen hij als volgt toelicht.

‘Terwijl de vroegere tijd de architektonische kunstvormen steeds aan ideaal-bouwwerken ontleende, zoo probeert de tegenwoordige tijd nieuwe vormen uit profane bouwwerken, uit oeconomische doelmatigheidsgebouwen te ontwikkelen. Zelfs dit verschijnsel bevestigt het ontwikkelingsbeginsel!

Want het oeconomisch georganiseerde zakenleven is heden ten dage het eenige gebied, waarop men bezig is conventies over noodzakelijke levensvoorwaarden te sluiten. Op elk ander gebied bevinden zich de sociale toestanden nog in het stadium der anarchie, van de tijdelijke overeenkomst of van de doode traditie. - Alleen in het zakenleven is een zelfstandige, een van allen vroegeren te onderscheiden geest te bespeuren.’

Uit deze uiteenzetting blijkt dus duidelijk dat de schrijver de organisatie van het moderne zakenleven, d.i. dus in het algemeen van den arbeid - beschouwt als den geestelijken drijfveer van dezen tijd en dat de bouwkunst reeds ten behoeve daarvan conventies heeft gesloten.

En nu meen ik, dat het ideëele van dien ondergrond het gemeenschapsideaal, dus datgene, wat aan die organisatie leiding geeft is de 'democratie-idee'. Wij weten immers dat datzelfde geserreerde, alleen op winst bedachte zakenleven als tegenstelling juist het ideëlere begrip heeft doen ontstaan, dat streeft naar een algemeene oeconomische onafhankelijkheid.

En daarom kan alleen van dat ideëele begrip voor de toekomst een hooge kunst worden verwacht, omdat dat begrip zeker van religieuzen aard is.

Nu is het ongetwijfeld moeilijk zich een denkbeeld te vormen van de maatschappelijke verhoudingen, welke zich uit de tegenwoordige zullen ontwikkelen en van den vasten vorm dien deze zullen aannemen. Maar niettegenstaande dat, komt men toch tot de erkenning, dat het einddoel der politieke worsteling van dezen tijd beoogt de oeconomische gelijkheid van alle menschen. - En zou nu de verwezenlijking van dat doel niet beteekenen een hooger gemeenschapsideaal, dan welk vroegere ook ooit was, niettegenstaande dit zich zal beperken tot aardsche verhoudingen. Want welke de denkbeelden der nieuwe Maatschappij ook mogen zijn over de verhouding van den mensch tot een bovenzinnelijke wereld, zij zal het leven, de waarde van het aardsche bestaan, opheffen tot zulk een hoog plan, dat de samentrekking aller menschelijke gedachten betreffende een ethisch ideaal, zich zal bepalen niet tot een mogelijk bestaan hiernamaals, maar tot een werkelijk bestaan hier op aarde.

En dan zal er, omdat er een geestelijke d.i. een maatschappelijke conventie zal zijn, ook zijn een nieuwe kunst, die zich zal kunnen ontwikkelen uit de nieuwere denkbeelden, welke thans bezig zijn zich in de kunst te openbaren.

Maar dat zal ook alleen dan het geval zijn, wanneer de architektuur zich streng blijft houden aan het beginsel van zuivere zakelijkheid, zoowel in constructie als in versiering.

‘The arts of our day must not be luxurious, nor its metaphysics idle’, zegt Ruskin.

Want diezelfde architektuur is juist, omdat zij gedurende het verloopen kunstlooze tijdperk het diepst was gezonken, weer voorbeschikt om opnieuw de leiding der beeldende kunsten en daarmee van een grooten stijl op zich te nemen. Want die zakelijkheid, zoowel in constructie als versiering, de eigenschap waarvan in dat geval sprake is, behoeft waarlijk niet in materiëelen zin te worden uitgelegd. Zij zal juist wat de versiering betreft alleen het resultaat moeten zijn van groote overwogenheid, als tegenstelling tegen de meest zinledige overlading der 19de-eeuwsche architektuur, die nog wel het ernstigste gevolg der heerschende stelselloosheid kan worden genoemd.

Want dat niet alleen de praktische indeeling, maar ook de artistieke verschijning voor een gebouw een zaak van uiterste overleg moet zijn, in tegenspraak met hen, die alle kunst als een zuivere gevoelsuiting, dus eveneens als een subjectivistische beschouwen, heeft reeds Voltaire ingezien, toen hij het volgende gedichtje op den Dorischen tempel maakte:

> ‘Simple en était la noble architecture,
> Chaque ornament, à sa place arrêté,
> Y semblait mis par la nécessité,
> L'art s'y cachait sous l'air de la nature,
> L'oeil satisfait embrassait sa structure,
> Jamais surpris et toujours enchanté.’

En evenals nu die Dorische kunstvormen het meest ideëele voorbeeld zijn van conventie, zooals reeds werd opgemerkt, zoo zal eveneens de komende architektuur zich kenmerken door conventioneele vormen, omdat ze tengevolge eener algemeene overeenstemming zullen zijn ontstaan. Want zij zullen het resultaat zijn van verschillende individueele inzichten, die zich ten slotte in een eindvorm zullen hebben opgelost en niet zijn de uitvinding van één enkele persoon, omdat, zooals reeds werd gezegd, het inzicht d.i. de wil van een enkele persoon voor zulk een gemeenschapsdaad niet voldoende is.

En daarom zullen ook alleen zij, die in dezen tijd in dien geest d.i. dus in objectieve richting werkzaam zijn, mede-

werken aan de ontwikkeling dier komende architektuur, omdat zij onbewust de komende Maatschappij voorvoelen.

Voor de toekomst zullen echter de persoonlijke kunstuitingen van dezen tijd daarom van geen beteekenis zijn, omdat voor deze geen ontwikkelingsmogelijkheid bestaat.

Een jong Hollandsch dichter, Scheltema, zegt daarom in zijn boek 'Grondslagen eener nieuwe Poëzie', dat later over hen wier kunst terugdreef naar de gemeenschap, uit wier arbeid, uit wier ziel een nieuwe menschenliefde heeft geklonken, eenmaal de groote lijn zal worden getrokken, die weer gaat van het bizondere naar de veralgemeening.'

En daar een gelijksoortige ontwikkeling als vroeger kan worden verwacht, omdat de geschiedenis zich pleegt te herhalen, zal het ideëele gebouw der toekomst eveneens een gemeenschapsgebouw zijn.

Trouwens nu reeds zien we, dat vakvereenigingen en volksgebouwen worden gebouwd, die dan zullen blijken daarvan de prototypen te zijn geweest. Maar dat gebouw zal dan zijn het resultaat van het artistieke kunnen der geheele gemeenschap, zoodat daarvan opnieuw de bezieling de geestelijke kracht zal uitgaan, maar op een andere wijze dan in de beide groote cultuurtijdperken. Wel denken wij daarbij aan een herboren klassieke wereld, omdat het religieuze ideaal toch daarmee zal overeenkomen, evenals met dat der middeleeuwen. Maar omdat dat ideaal de uiting zal zijn van dat der Ware gemeenschap, omdat het op een hooger Weleldbegrip dan dat der beide groote cultuurtijdperken zal zijn gegrond, zal ook als afspiegeling daarvan de groote kunst een hoogeren vorm aannemen, dan die van welk vroeger tijdperk ook. En daarvan zal dienovereenkomstig niet alleen een hoogere cultuur het gevolg zijn, maar eerst dan zal de eigenlijke cultuur-geschiedenis der Menschheid kunnen beginnen.

Milton: Het Paradijs Verloren
De Vertaling van Alex. Gutteling voortgezet door Albert Verwey.

Tiende Zang

De snoode en spijtige daad die Satan deed
In 't Paradijs, en hoe hij, in de slang,
Eva verleidde en zij haar man tot proeven
Van die noodlottige vrucht, werd midlerwijl
Omhoog bekend; want wat ontsnapt het oog
Van den Alzienden of bedriegt het hart
Van God Alwetend? die rechtvaardig wijs
Duldde dat Satan 't menschelijk gemoed,
Met volle sterkte en vrijen wil gewapend
Tot heel ontdekken en verslaan van elke
List, zoo van vijand als schijnvriend, beproefde.
Bei wisten en bei hoorden te bedenken
De hooge aansporing, niet die vrucht te smaken,
Hoe ook verleid; waarnaar niet doende, zij
(Hoe kon het anders?) boete en straf verwierven
En, zondig menigvoud, hun val verdienden.
Van 't Paradijs ten Hemel steeg in haast
De wacht van englen, om den Mensch bedroefd
En stom, - want nu was hun zijn staat bekend -,
Zeer zich verwondrend hoe die sluwe Geest
Ongezien binnen sloop. 't Onwelkom nieuws
Van de aard kwam aan de hemelpoort tot spijt
Van elk die 't hoorde: doffe droefheid spaarde
Geen hemelsche oogen nu, hoewel, gemengd

Met meelij, zij hun zaligheid niet doofde.
In menigten liep rond de nieuwgekoomnen
't Eterisch volk; hooren en weten wou het
Hoe alles kwam; maar naar den Hoogen Troon,
Als verantwoordlijk, haastten deze, opdat,
Met eerlijk pleit, hun volste waakzaamheid
Bleek en erkend werd; toen opeens de Hoogste
Eeuwige Vader uit geheime wolk
Aldus zijn stem door donders uit deed gaan.
‘Verzamelde englen en gij weergekeerden
Van de onvolvoerde taak, weest niet bezwaard,
Noch door die tijdingen van de aard ontrust.
Voorkomen kon uw trouwste zorg die niet.
Werd niet wat daar gebeurde onlangs voorspeld
Toen die Verleider de afgrond kruiste uit Hel?
Dat hij zou slagen en zijn booze boodschap
Bevordren, zei ik: dat de Mensch verleid,
Ledig gevleid zou worden, leugens volgend
Tegen zijn Maker; geen besluit van mij
Droeg tot de noodzaak van zijn vallen bij
Of raakte ook maar met lichtste wicht van aandrift
Zijn vrije wil, wier eigen neiging werkte
Op even schalen. Maar hij viel; en nu,
Wat rest er, dan dat het doodsvonnis vall'
Op de overtreding, dood op de eigen dag?
Hij waant alreede 't leeg en ijdel, wijl
Het niet werd uitgevoerd, gelijk hij vreesde,
Door plotselingen stoot; hij vindt aanstonds
Borgen geen kwijten, vóor de dag verloopt.
Recht keert niet weer als een versmade gaaf.
Maar wien doe ik hen richten? wien dan u,
Zoon en meêheerscher? over droeg ik u
Alle oordeel, 't zij in Hemel, Aarde of Hel.
Licht is het dan te zien dat ik bedoel
Genade saamtegaan met Recht, u zendend:
Vriend van den Mensch, zijn Midlaar, hem bestemd
Vrijwillige losprijs en verlosser bei,
Die den gevallen Mensch als zelf Mensch richt.’
Zoo sprak de Vader, en ter rechter hand

Ontvouwde hij zijn glorie glanzend, laaiend
Den Zoon wolklooze Godheid toe; hij, vol
Van glans, drukte zijn heelen Vader uit,
Blijkbaar, en gaf dus antwoord, godlijk mild.
‘Eeuwige Vader, het besluit geeft gij,
Ik doe in Aarde en Hemel uw verheven
Wil, opdat gij me, als uw beminden zoon
Moogt met behagen zien. Ik vonnis dan
Op aarde uw overtreders, maar gij weet:
Het ergste, ook van dat vonnis, stort op mij,
Zoodra het tijd is, want dat nam ik op me,
Voor u; en niet berouwend, vraag ik dit
Als recht, dat ik hun straf vermindren mag
Door zelf te dragen; nochtans maatge ik zoo
Recht door genade, als allermeest hen beiden
Geheel voldaan vertoont en u verzoent.
Stoet noch gevolg is noodig, waar het oordeel
Geen hoeft te zien dan die geöordeeld worden,
Die twee: de derde en best afweezge, een breker
Van alle wet, vonnisde en doemt zijn vlucht.
Bewijs van misdaad komt de slang niet toe.’
Zoo sprekend rees hij van zijn zetel, stralend
Van hooge ontleende glorie: Tronen, Machten,
Dienstdoende Vorstendommen, Heerschappijen
Volgden hem tot de Hemelpoort, vanwaar
De heele kust en Eden zichtbaar lag.
Recht naar beneden zonk hij; spoed van goden
Telt met minuten snelst gewiekt, geen Tijd.
Nu was de zon in westlijk zinken laag
Beneden 't zenith, zachte windjes wuifden
Juist op hun uur ontwaakt langs de aarde en brachten
Den koelen avond, toen, nog toorn-loos koeler,
Hij, milde Rechter bei en Midlaar, kwam
Tot richting van den Mensch: Gods stem werd hun,
Nu wandlend in den hof, door zachte winden
Aan 't oor gebracht, daar de dag zonk; zij hoorden
En borgen zich voor zijn nabijheid onder
Het dichtst geboomt, bei man en vrouw; tot God
Naderde en luid aldus tot Adam riep.

‘Waar zijt gij Adam, die mijn komst van ver
Placht zien en blij me ontmoette? Ik mis u hier
Ongaarn, door de eenzaamheid verzelschapt, waar
De ontmoetingsplicht eerst ongezocht verscheen.
Of kom ik minder merkbaar, of houdt voorval
U elders, toeval u van hier? Verschijn.’
Hij kwam; en sloffer nog, schoon de eerste in zonde,
Ook Eva; bei beschaamd en slecht gerust,
Liefde niet in hun blikken, noch tot God
Noch tot elkander; maar blijkbare schuld,
En schaamte en innerlijke schrik en wanhoop,
Toorn en hardnekkigheid en haat en list.
Waardoor lang aarzlend, Adam kort dus sprak.
‘Ik hoorde u in den hof, en voor uw stem
Bevreesd, omdat ik naakt ben, schuilde ik.’ Hem
Gaf de genaadge Rechter schimploos antwoord.
‘Mijn stem hoorde gij vaak en waart niet bang,
Maar eer verheugd; hoe werd ze nu op eens
Zoo vreeslijk voor u? en wie zeide u dat
Ge naakt zijt? hebt ge van den boom gegeten
Waarvan ik zei dat ge niet eten zoudt?’
Wien Adam diep beklemd dus antwoord gaf.
‘O in hoe 'n slimme tweestrijd sta ik nu
Voor u, mijn Rechter, of opdat ik zelf
De heele misdaad draag, of haar beschuldig,
Mijn ander zelf, mijn levensgezellin,
Wier feil, zoolang haar trouw in mij beklijft,
Ik moest verbergen en niet door mijn klacht
Blootstellen aan verwijt; maar strikte noodzaak
Bedwingt ons, en rampspoedige overmacht,
Dat op mijn hoofd niet beide zonde en straf,
Hoe onverdraaglijk ook, gewenteld worden.
En toch, al zweeg ik, al te licht zoudt gij
Ontdekken wat ik u verberg. Die vrouw,
Door u gemaakt om mij een hulp te zijn,
Uw gift aan mij, zoo goed, zoo juist van pas,
Zoo aangenaam, zoo godlijk, zoo volmaakt
Dat ik haar hand nooit van iets kwaads verdacht,
En wat ze ook deed, hoe 't zijn mocht in zichzelf,

Haar doen scheen de rechtvaardging van de daad, -
Zij gaf mij van den boom, zoodat ik at.'
Tot wien die hooge Aanwezigheid hernam:
'Was zij uw God, dat gij deedt naar haar woord
En niet naar 't zijne, of was ze als gids gesteld
Boven, of maar gelijk u, dat voor haar
Ge uw manheid afstondt en de plaats waar God
U stelde boven haar, uit u gemaakt
En voor u, door volmaaktheid ver haar meerdre
In iedre ware waardigheid? Getooid
Was ze inderdaad, en lieflijk, om uw liefde
Te trekken, niet uw dienstbaarheid; haar gaven,
Lofwaardig waren ze onder goed bestuur
Maar onbekwaam tot heerschen; uw persoon
En rol was dat, hadt ge uzelf recht gekend.'
Daarna sprak hij tot Eva kort en goed:
'Zeg vrouw, wat is dit dat ge hebt gedaan?'
Zij droevig en door schaamt haast overweldigd,
Daadlijk belijdend, maar niet voor haar rechter
Stout of spraakvaardig, antwoordde bedrukt:
'De slang heeft mij verleid, zoodat ik at.'
't Welk hoorend, God de Heer zonder verwijl
Tot oordeel voortschreed op den aangeklaagden
Slang, schoon een dier, niet kunnende overdragen
De schuld op dien die hem tot werktuig maakte
Van kwaad en hem verdierf van 't doel waartoe
Hij was geschapen; dus terecht vervloekt
Als in zijn aard bedorven: meer te weten
Raakte den Mensch niet (sints hij meer niet wist)
Noch wijzigde zijn schuld; toch wees op 't laatst
God Satan, de eerste in zonde, 't vonnis toe,
Schoon in geheimvolle uitdruk, best geacht toen,
En liet zijn vloek dus vallen op de Slang.
'Daar gij dit hebt gedaan, zijt gij vervloekt
Boven al 't vee en al 't gediert van 't veld;
Gaan zult gij kruipende op uw buik, en stof
Zult ge eten al de dagen van uw leven.
Vijandschap stel ik tusschen u en haar,
De Vrouw, en tusschen uw zaad en haar zaad;

Haar zaad morzelt uw kop, gij hem den hiel.’
Zóó dit Orakel, waargemaakt daarna
Toen de andere Eva's, toen Maria's zoon,
Satan zag storten uit den Hemel, als een
Bliksem, Vorst van de lucht; en 't graf ontgaand
Machten en overheden sloopte, triomfeerde
In 't openbaar, en schittrend opgevaren,
Gevangnis door de lucht gevangen leidde,
't Lang aangematigd rijk van Satan zelf,
Dien hij op 't laatst treedt onder onzen voet;
Hij die 't noodlottige kneuzen nu voorzei
En tot de vrouw aldus zijn vonnis sprak.
‘Grootlijks vermenigvuldigd wordt uw smart
Bij 't dragen en uw kindren zult ge baren
Met smart; uw wil zal onderworpen zijn
Aan den wil van uw man, die u beheerscht.’
Ten laatste op Adam was zijn oordeel dus.
‘Omdat gij naar uw vrouws stem hebt geluisterd
En van den boom gegeten waaromtrent
Ik u gebood: “Daarvan zult ge niet eten,”
Is de aard om uwentwil vervloekt; met smart
Eet ge ervan al de dagen van uw leven;
Doornen en distels ook brengt zij u voort,
Die gij niet wenscht, en ge eet het kruid van 't veld.
Gij eet uw brood in 't zweet van uw gelaat
Tot gij tot de aarde weerkeert, want uit de aarde
Waart ge genomen; weet dus uw geboorte;
Want gij zijt stof en ge keert weer tot stof.’
Zoo streek hij vonnis op den Mensch, gezonden
Rechter en Heiland bei, en stelde 't oordeel
Van dadelijken dood op de eigen dag,
Lang uit; dan, daar zij vóór hem stonden,
Naakt in de lucht die nu verandring leed,
Versmaadde hij, vol meelij, de gedaante
Van dienaar niet, van nu af aan aanvaard;
Als toen zijn dienaars hij de voeten waschte
Zoo kleedde hij, als Vader van 't gezin,
Hun naaktheid in de huid van dieren, 't zij
Daartoe gedood of, als de slang, beloond

Met nieuwen mantel. En hij dacht niet hoog
Van 't kleeden van zijn vijanden, noch dekte
Hij enkel hun uitwendige naaktheid met
Huiden van dieren, maar de inwendige ook,
Veel schandlijker, ze omslui'rend met de kleeding
Van zijn rechtvaardigheid, voor 's Vaders oog.
Tot hem steeg hij met snelle stijging weêr
En in zijn zaalgen boezem opgenomen
In glorie als van ouds, verhaalde hij
Hem, nu bevredigd, alles, schoon alwetend,
Wat met den Mensch gebeurd was, en hij mengde
Woorden van zoete tusschenkomst daardoor.
Inmiddels zaten, vóór aldus op aard
Gezondigd was en geoordeeld, Zonde en Dood,
De een over de ander, in de nellepoorten,
Wijd open, vreeselijke vlammen uitslaand
Ver in den Chaos, sints de Booze er doorging,
Zonde oopnend, die nu dus tot Dood begon.
'O Zoon, wat zitten we en zien naar elkander,
Doelloos, wijl Satan onze groote maker
In andre werelden gedijt en zaalger
Zetel bezorgt voor zijn beminde kroost?
Welslagen dient hem, denk ik, anders toch
Was hij al hier, verwoed teruggedreven
Door zijn vervolgers, daar geen plaats dan deze
Kan voegen voor zijn straf, of voor hun wraak.
Mij dunkt ik voel me een nieuwe kracht, of vleugels
Mij groeien, heerschappij mij toeviel, wijd
Buiten dit Diep; er is iets dat mij sleept,
Een saamgevoel, of een verwante kracht,
Machtig om soort-gelijken te vereenen
Op grootsten afstand, door geheime vriendschap
En langs verborgen wegen. Gij, onscheidbre
Schaduw van mij, moet met mij mee: geen macht
Kan Dood van Zonde scheiden. Maar opdat
De moeilijkheid van weer te keeren over
Die onbegaanbre en ontoeganklijke afgrond
Hem niet terughoudt, wagen gij en ik
Een stout stuk, maar voor uw kracht en de mijne

Niet onaanneemlijk: dat we een weg slaan naamlijk
Van hier door 't ruim tot aan die nieuwe wereld
Waar Satan nu regeert, een eereteeken
Tot hoogen roem van 't heele helsche leger,
Hun overtocht van hier verlichtend, voor
Verhuizing of verkeer, naar 't lot hen leidt.
Dat ik den weg mis, daartoe trekt te sterk
De aantrekking die ik voel, en mijn instinkt.'
    Wie dus de maagre schim snel antwoord gaf.
'Ga waarheen Lot en sterke neiging u
Leiden, ik zal niet achterblijven, noch
Den weg verliezen, als gij leidt; zoo'n spoor
Van slachting ruik ik, van ontelbre prooi,
En proef de doodsgeur van al wat daar leeft:
Vrees niet dat ik in 't werk dat ge onderneemt
Te kort schiet: wat gij voordoet, doe ik ook.'
    Hij snoof terwijl hij 't zei verrukt den reuk
Van sterflijkheid op aard. Als wen een vlucht
Van gieren, schoon nog meenge mijl vandaar,
Bij 't naadren van een veldslag, naar een veld
Waar legers rusten, heenijlt, aangelokt
Door reuk van levend aas ter dood bestemd
Den naasten dag, in 't bloedige gevecht:
Zoo rook de grimmige Gedaante en tilde
Zijn neusgat wijd in de lichtlooze lucht,
Scherpzinnig tot zijn prooi van zoover af.
Toen vlogen bei van uit de hellepoort
In Chaos' woeste wanrijk, vocht, zwart, wijd,
Elk naar een kant; met macht (hun macht was groot)
Zweefden ze over de waatren; wat ze ontmoetten
Aan vasts en slijkigs, als in wilde zee
Rijzend en dalend, dreven ze op een hoop
Tot ondiept weerzijds van den Hellemond.
Als wen twee strijdge winden in de Poolstreek
De zee, de Cronische, beblazen, zaamlend
Bergen van ijs, die den verbeelden weg
Te oosten Petsora stoppen, naar de rijke
Kusten van Cathay. De opgehoopte grond
Sloeg met zijn staf, als met een drietand, Dood

Tot steen, koud, droog, en even vast als eens
Het drijvend Delos; 't verdre bond zijn blik
Tot niet bewegen, met Gorgonen-kilte
En met asphaltisch slijk; breed als de poort,
Tot de helwortels diep, bevestten zij
Die strandwal; werkten op de onmeetbre dam
Hoog welvend over 't schuimend diep, een brug
Vervaarlijk lang, die aansloot aan den muur,
D'onschokbre, dier nu onbeschutte wereld
Vervallen aan den Dood; een breede baan
Vlak, maklijk en gevaarloos neer naar Hel.
Zoo kwam, als groot gelijkbaar is met klein,
Xerxes tot keetning van de Grieken-vrijheid,
Van Suza, zijn Memnonisch hoog paleis,
Naar zee, en slaande over den Hellespont
Een brug, verbond hij Azië en Euroop,
Geeslend met slag op slag de golvendrift.
Over de geërgerde afgrond brachten zij,
Door wondre bruggemakerskunst, het werk,
Een rif van hangend rots, dat volgde op 't spoor
Van Satan, aan dezelfde plaats waar die
Eerst op zijn wieken daalde en veilig landde
Buiten den Chaos, aan de naakte wand
Van deze ronde weerld: met diamanten
Nagels en ketens maakten ze alles vast,
Te vast, en duurzaam; en in kleine ruimt
Waren de grenzen nu van 't Empyreum
En deze wereld, en dan links de Hel
Op langen afstand; drie verscheiden wegen,
In zicht, leidden naar elk van die drie plaatsen
En nu was hun de weg naar de aarde duidlijk
En wilden ze eerst naar 't Paradijs, toen, zie,
Satan, in schijn een schittrende engel, sturend
Tusschen de Centaur en de Scorpioen
Zijn zenith, wijl de zon in Aries rees:
Hij kwam vermomd, maar dit zijn lieve kroost
Kende, onder die vermomming, ras hun vader.
Hij, Eva eens verleid, sloop onbemerkt
In 't naaste bosch, en, om 't vervolg te zien,

Zijn vorm verandrend, nam hij waar hoe Eva,
Schoon zonder erg, zijn listige bedrijf
Haar man opdrong, zag hoe hun schaamte zocht
Naar ijdle hulsels; maar toen hij Gods Zoon
Om hen te vonnissen zag dalen, vlood hij,
Verschrikt, niet hopend straf, maar 't oogenblik
Te ontkomen, schuldvol vreezend wat zijn toorn
Hem plotsling aan mocht doen; daarna terug,
Bij nacht, luistrend waar dat rampzalig paar
Zijn droef gesprek hield en veelvuldge klacht,
Vernam hij eigen doem, en dien verstaand
Niet daadlijk maar toekomstig, ging, beladen
Met vreugd en nieuws, hij naar de Hel terug,
En aan den rand van Chaos, bij den voet
Van 't nieuwe en wondre brugwerk trof hij aan
Wie onverhoopt hem zochten, Zonde en Dood.
Vreugde gaf hem de ontmoeting, en bij 't zien
Van die reusachtge bouw groeide zijn vreugd.
Bewondrend stond hij stil totdat zijn schoone
Betooverende Zonde 't zwijgen brak.
‘O vader, dit zijn uw lofwaardge daden,
Uw zegeteekens, schoon gij 't zelf niet weet,
Gij zijt hun maker en hun opper-bouwheer:
Want in mijn hart werd ik niet eer gewaar,
Mijn hart dat door geheime eenstemmigheid
In zoet verband saam met het uwe klopt,
Dat gij op aard geslaagd waart, wat uw blikken
Nu ook getuigen, toen ik daadlijk voelde,
Schoon werelden ons scheidden, nochtans voelde,
Dat ik met hier uw zoon u volgen moest,
Zóó onvermijdlijk één zijn gij en wij.
De hel sloot langer niet ons in haar perk,
Noch hield de donkre en ondoorreisbre kolk
Ons af van 't volgen op uw roemrijk spoor.
Gij wont voor ons de vrijheid, eerst bepaald
Binnen de hellepoort, gij gaaft ons kracht
Tot zoover te versterken, te overwelven
Met deze ontzachbre brug de donkre kloof.
Uwe is nu heel die Wereld, wat uw handen

Niet bouwden won uw deugd; uw wijsheid oogstte
Te over wat de oorlog kwijt maakte en nam wraak
Op de eerste neerlaag; hier heerscht ge als monarch,
Daar deedt ge 't niet; laat hij daar koning zijn,
Naar d' uitkomst van den slag, de nieuwe wereld
Verlatend, door zijn eigen doem vervreemd,
En voortaan met u deelen 't koninkrijk
Van wat de grens van 't Empyreum scheidt,
Uw ronde wereld van zijn kwadratuur;
Of wagen, nu met meer gevaar, den strijd.'
    Verheugd sprak toen de Vorst der Duisternis.
'Mijn dochter, en gij zoon en kleinzoon bei,
Machtig bewijs gaaft gij van 't ras te zijn
Van Satan (want roem draag ik op dien naam,
Weerpartij van d' Almachtgen Hemelvorst)
En hoogst verdienstlijk maakte ge u, bij ons,
Bij 't heele helrijk, dat zóo hemelna
Zegedaad samenkwam met zegedaad,
Uw heerlijk werk en 't mijne; en maakte één rijk
Van Hel en Wereld, één groot vasteland,
Maklijk begaanbaar. Daar dan nu ikzelf
Door donker zonder moeite uw weg afdaal
Naar mijn genooten en dit dubbel slagen
Aan hen bericht, en mij verheug met hen,
Daal gij langs hier, de ontelbre bollen door,
Die de uwe zijn, recht neer naar 't Paradijs;
Gelukkig woont en heerscht ge er, voert vandaar
Uw heerschappij op aarde en in de lucht,
Meest op den Mensch, de alleen-heer, zoo hij heet;
Maak hem eerst vast uw slaaf, en dood hem dan.
Mijn plaatsvervangers zijt ge er, en ik schenk u
Volmacht op aarde, ongeevenaarde macht
Die van mij uitgaat; op uw beider werk
Berust nu of ik 't nieuwe rijk behoud,
Blootgesteld na mijn daad door Zonde aan Dood.
De zaken van de Hel verachtren niet
Zoo gij saam overmoogt: gaat en weest sterk.'
    Dit zeggende liet hij hen gaan; zij richtten
Met spoed hun loop dichtste gesternten door,

Spreidend hun gif; de sterren, aangevreten,
Bleekten, planeten nu planeet-geslagen
Leden werklijke eclips. Maar Satan volgde
Den dijkweg tot de helpoort; aan weerszijden
Riep de gedeelde en overbouwde Chaos,
En stortte, in schuim dat brak, zich op den slagboom
Die zijn verbolgnis tartte: door de poort
Die open was en onbewaakt, ging Satan.
Alles in 't rond was eenzaam, want de twee
Daar aangesteld, hadden hun wacht verlaten
Voor 't gaan naar boven; de andren waren allen
Ver in het inland dichter bij de muren
Van Pandemonium, stad en trotsche zetel
Van Lucifer, in toespel zoo genoemd
Naar die bij Satan vergeleken ster:
Daar waakten de legioenen, wijl de Grooten
Raadszitting hielden, over 't lot bezorgd
Van hun geganen keizer; zooals hij
Bij 't gaan beval en zij gehoorzaam deden.
Als de Tataar, wanneer voor 't Russenleger
Bij Astrakan over de sneeuwige vlakte
Hij wijkt, of Bactria's Sophi voor de horens
Der Turksche halve maan, het land verwoest
Verder dan 't rijk van Aladoel, in d'aftocht
Naar Taurus of Casbin: zoo liet dit heir,
Gebannen uit den hemel, meenge mijl
Van donkre Hel woest, tot de zorg en wacht
Beperkt rondom hun hoofdstad, elk uur beidend,
Na 't onderzoek van andre werelden,
Hun groote avonturier. Onopgemerkt,
In schijn gemeen soldaat van de englen, laagst
In rang, ging hij door 't midden; van de deur
Van dat Plutonische gewelf, onzichtbaar,
Steeg hij zijn hoogen troon op, die bespreid
Met praal van rijkste weefwerk, bovenaan
In koninklijke pronk stond. Neergezeten
Zag hij een poos in 't rond, zelf ongezien.
Schittrend als uit een wolk verscheen op 't laatst
Sterlicht of lichter zijn gedaante en hoofd

Met glans zooveel als sints zijn val vergund,
Gebleven, of valsch schijnsel: heel verwonderd
Om de onverwachten gloed, boog Stygisch volk
En volte 't aanzicht, den gewenschten ziend,
Hun machtgen heer gekeerd: luid klonk gejuich;
Hun donkren raad verlatend stormden ras
De hoofden nader, eveneens verheugd
Hem hulde brengend, die nu met de hand
Stilte en met deze woorden de aandacht won.
'Tronen en Heerschappijen, Vorstendommen,
Krachten en Machten, in 't bezit waarvan,
In 't recht niet enkel, ik u nu verklaar,
Nu dat ik weerkwam, boven hoop geslaagd,
Opdat ik in triomf u uitleid uit
Dit helsch, afschuwlijk, vloekbaar hol, dit huis
Van smart, kerker van dwinglandij: bewoon,
Beheersch voortaan een wijde wereld, die
Den Hemel weinig wijkt, door mij verkregen
Met moeilijk lotgeval en zwaar gevaar.
Lang te vertellen ware 't wat ik deed,
Wat leed, hoe pijnlijk 't reizen was door 't wijd
Onwerklijk grensloos Diep van vreeslijke
Ordloosheid, over 't welk nu Zonde en Dood
Opdat uw roemrijke opmarsch wordt verhaast
Een breede baan plaveiden, maar waar ik
Moeizaam mijn weg door tobde, op de afgrond reed,
De onhandelbare, en neerdook in den schoot
Van de ongeboren nacht en wilden chaos
Die tuk op hun geheim mijn vreemde reis
Woest wederstonden, de oppermacht van 't Lot
Oordoovend luid getuigend; hoe ik daarna
De wereld, nieuwgeschapen, in den Hemel
Voor lang genoemd, vond als een wondre bouw
Van de opperste volmaking, en den Mensch,
Die in een Paradijs woont, door ons afzijn
Gelukkig; hem verleidde ik door bedrog
Dat hij afviel van God, en tot uw grootre
Verbazing, met een appel; hij, daardoor
Beleedigd, waard dat ge erom lacht, gaf beide

Zijn lieven Mensch en zijn geheele wereld
Ten prooi aan Zonde en Dood, en zoo aan ons,
Om zonder last, gevaar of noodgeschrei
Erin te dwalen, wonen, en den Mensch
Regeeren, die zelf allen zou regeeren.
't Is waar, hij vonniste mij ook, of beter
Niet mij, maar 't dier, de slang in wie vermomd
Ik 't menschdom heb verleid: mijn eigen deel
Is vijandschap die hij stelt tusschen ons,
Tusschen den mensch en mij: ik kneus zijn hiel;
Zijn zaad - wanneer bleef duister - kneust mijn hoofd.
Wie wordt niet, voor een wereld, graag gekneusd
Of lijdt veel erger pijn? Dit is 't verhaal
Van wat ik deed: wat blijft er over, Goden!
Dan op- en ingaan in uw nieuw geluk.'
    Nadat hij 't sprak stond hij een poos verwachtend
Dat hun toejuiching en eenstemmige kreet
Zijn ooren vulde, toen integendeel,
Hij hoorde, aan alle kanten, van ontelbre
Tongen één jammervol gesis, de taal
Van openlijken hoon: hij stond verbaasd,
Maar kon 't maar kort, meer om zichzelf verbaasd:
't Gezicht voelt hij gerekt tot scherp en smal,
Zijn armen aan zijn ribben vast, zijn beenen
Elkaar omwikkelend, tot, den voet gelicht,
Hij viel, een monsterslang, plat op zijn buik,
Weerstrevend, maar vergeefs: een grootre macht
Greep hem en strafte naar zijn vonnis hem
In 't lichaam van zijn zonde: spreken wou hij,
Maar siste op 't sissen van gevorkte tong
Vorktongig weer; want allen eender waren
Tot slangen nu vervormd, als medeschuldgen
Aan zijn koen muitstuk: vreeslijk was 't geweld
Van sissen door de zaal, en dik gezwerm
Van monsters, hoofd en staart dooreengewonden,
Scorpioen en Aspis, gruwlijke Amphisboena,
Hydrus, sombre Ellops, hoornige Cerastes,
En Dipsas (niet zoo dik zwermde eens de grond
Bedropt met bloed van Gorgon, op het eiland

Ophiusa): maar in 't midden hij het grootst
Tot draak gegroeid, grooter dan die de zon
Op drek verwekte in 't dal van Pythië,
Reusachtge Python; en behield, zoo 't scheen,
Niet min zijn macht op de andren; want zij allen
Volgden hem buiten naar het open veld,
Waar 't overschot van dat oproerig leger,
Dat uit den hemel viel, in slagorde of
Op post, stond hoogst in hoop aanstonds te zien
Hun roemrijk hoofd, uitkomende in triomf;
Zij zagen, maar iets anders: menigte
Van leelke slangen; afschuw viel op elk
En gruwlijk saamgevoel; want wat zij zagen
Daartoe voelde elk zich nu verwordend: de armen
Neer, neer zoo schild als speer, en neer zij zelf,
En 't naar gesis vernieuwd, de nare vorm
Als een besmetting geerfd, gelijk in straf
Als in hun daad. Toejuiching was verkeerd
In sissend uitgefluit, triomf in schande,
Geworpen op henzelf door eigen mond.
Een boschje ontsprong, gelijk met die verandring,
Door hem, die heerscht omhoog, opdat hun straf
Nog erger werd, behangen met zulk ooft
Als groeide in 't Paradijs, lokaas van Eva
Gebruikt door Satan: op dat vreemd gezicht
Vestten zij ernstige oogen, zich verbeeldend
Dat nu voor één verboden boom er duizend
Rezen, die dan meer schande en leed hun deden;
Maar droog van heete dorst, razend van honger,
Konden zij niet van 't schijnooft zich onthouden:
In hoopen rolden ze aan, 't geboomt beklautrend
Zaten ze er dikker dan de slangige haren
Van krullige Megaera: plukten gulzig
De vruchten, schoon te zien, als welke groeien
Bij 't zwavelachtig meer waar Sodom vlamde;
Deze, bedrieglijker, misleidden niet
Gevoel, maar smaak; want gretig denkend
Hun trek met lust te boeten, kauwden ze
Voor vrucht bittre asch, die de gekrenkte smaak

Met spuuggeluid verwierp: zij poogden vaak,
Daar dorst en honger drong; maar even vaak
Vergeven, wrongen zij met haatlijkste afkeer
Hun kaken, vol met roet en asch: zoo vielen
Zij vaak in d'eendren schijn, niet als de mensch
Wiens éénen val zij vierden. Aldus plaagde
Hen 't aldoor sissen, sleet de honger hen,
Tot, hun vergund, zij de eerste vorm hernamen,
Jaarlijks belast de eigne deemoedging telkens
Een vast getal van dagen te ondergaan,
Breking van trots en vreugd om 't mensch-verleiden.
Zij spreidden nochtans onder 't Heidendom
Een overleevring die hun buit betrof,
Fabelend hoe de Slang, die zij dan noemden
Ophion, met Eurynome (misschien de
Wijd-inbreukmakende Eva) op d'Olymp
Eerst heerschten, vanwaar hen Ops en Saturnus,
Voor Jupiter geboren werd, verdreven.
   Te ras had midlerwijl het helsche paar
Eden bereikt; Zonde er al eer in macht,
Toen feitlijk, nu lichaamlijk, en voortaan
Een vast bewoonster; en Dood achter haar,
Stap voor stap in haar spoor, nog niet gezeten
Op zijn bleek paard: tot wien ze aldus begon.
   ‘Zie, tweede uit Satan, alverovraar Dood,
Wat zegt ge van ons rijk nu? kostte 't ook
Arbeid en moeite, is 't niet veel beter hier
Dan op den Helledrempel ziten waken,
Geeerd noch gevreesd en gij half uitgehongerd?’
   Wie 't zonde-ontsprongen monster antwoord gaf.
‘Mij die met eeuwgen honger mij verpijn
Zijn Paradijs en Hel en Hemel een;
Daar best waar ik de meeste roof verkrijg;
Die hier, schoon rijklijk, al te nietig schijnt
Tot stopping van die maag, dit wijd los lijf.’
   Waar die bloedschendige moeder dus op sprak.
‘Teer daarom eerst op deze kruiden, vruchten
En bloemen; dan op vogel, visch en dier;
Geen daagsche hapjes; en al wat de Tijd

Maait met zijn zeis, verslind dat, spaar het niet;
Tot ik, in mensch en menschgeslacht ter woon,
Hem heel besmet, blik, woord, gedachte en daad,
En toebereid, uw laatste en zoetste prooi.'
Hierna ging elk van bei zijn andren weg,
Beide op verwoesten uit, op on-onsterflijk,
Of voor verwoesting rijp, doen worden alles,
Vroeger of later: 'tgeen de Almachtge ziend,
Van zijn verheven troon tusschen de heilgen,
Sprak tot hun schitterende scharen dus.
'Zie met wat vuur die hellehonden naadren,
Verdelging brengend over gindsche wereld
Die ik zoo schoon en goed maakte, en nog hield,
Had niet de dwaasheid van den Mensch die furiën
Binnengelaten die de schuld van dwaasheid
Wijten aan mij: want zoo toch doen de Helvorst
En zijn aanhangelingen, daar zoo maklijk
Ik hen laat ingaan en bezitting nemen
In een zoo hemelsch oord, en meewerk, schijnt wel,
Tot hun bevreedging, haters die mij hoonen,
Die lachen, of ik door een bui van drift
Buiten mijzelf, hun alles overliet,
In 't wilde 't opgaf aan hun wanbestuur;
Niet wetend dat ik daarheen riep en dreef
Die Hellehonden, dat zij 't draf en vuil
Oplikken dat als smet van menschezonde
Viel op het reine; tot haast barstens-vol
Gulzig verzwolgen afval, door één zwaai
Van uw zeeg-haften arm, beminde Zoon,
Bei Zonde en Dood en 't gapend Graf op 't laatst,
Den Chaos door geworpen, voor altijd
Den Helmond sluiten, zijn roofgierge kaken
Verzeeglend. Dan zal Aarde en Hemel nieuw
En rein en heilig zijn en zonder smet:
De vloek op beide geuit houdt stand tot dan.'
Hij eindigde en het hemelsche gehoor
Zong Hallelujah, luid, als zeegeluid,
Door menigte die zong: 'Gerechtig zijn,
Rechtvaardig zijn uw daden: wil en werk.

Wie leeft die u verkleint?' Dan, tot den Zoon:
'Hersteller die zult zijn, die 't menschgeslacht
Vernieuwt, nieuwe aarde en hemel rijzen doet,
Of uit den hemel dalen.' Dus hun zang.
De Schepper midlerwijl riep bij hun naam
Zijn machtige englen, gaf hun elk den last
Die bij den nieuwen toestand paste. En eerst
Schreef hij de Zon voor zóó te gaan, te schijnen,
Als de aarde met nauw duldbre hitte en koude
Mocht aandoen, van het noord den kreuplen winter
Te brengen, van het zuid de zonnestilstands
Zomersche hitte. En ook de bleeke Maan
Schreef hij haar dienst voor: daarna de andre vijf
Planeten hun beweging en aspekten
In zes- en vierkant, driehoek, oppositie,
Schaadlijk van werking, en hun samenkomst
In heillooze synode: 't vast gesternte
Deed hij berichten wanneer storende invloed
Van hen zou uitgaan, wie van hen, òf rijzend
Of zinkend met de zon op storm zou doelen:
Zijn boden kondschapten de winden elk
Hun hoek, waaruit met buldren te verbijstren
Zee, lucht en kust; de donder 't uur voor daavren
Schrikwekkend door het donkre luchtgewelf.
Er zeggen er dat hij ze de aardepolen
Tweemaal tien graden, meer zelfs, schuinen deed
Buiten de zonne-as; moeizaam stootten zij
Den ronden bol op zij: ook zou de zon
Toen zijn genoopt van de evennachtsche baan
Zijn teugels weg te wenden, juist zoover
Naar Taurus, met de zeven Atlas-zusters,
En de spartaansche Tweelingen, omhoog
Naar den Kreeftskeerkring; dan ineens omlaag
Langs Leeuw en Maagd en Weegschaal tot den Steenbok,
Ter wissling van seizoen voor elk klimaat;
Anders had Lente eeuwig op aard geglimlacht
Met jonge bloemen, en, behalve alleen
In 't poolgebied, nacht even lang als dag:
Dáár had de dag geschenen zonder nacht

En ter vergoeding van ver-afzijn had
De lage zon aldoor den horizon
Zichtbaar omreisd en niet geweten van
Oosten of Westen: daarom ook geen sneeuw
Van koud Estotiland en ook in 't Zuiden
Beneden Magelaan. Die vrucht geproefd,
Draaide de zon, als van Thyestes' maal,
Zijn eersten loop; hoe was de wereld anders,
Bewoond, schoon zonder zonde, meer dan thans
Schroeiende hitte en kou die bijt, ontgaan?
Die wislingen omhoog verwekten langzaam
Juist zulke op zee en land; door sterren-invloed
Brand in 't gewas, damp, mist en heete uitaadming,
Pestbrengend en bedorven; nu van 't noorden
Van Norumbega, en Samojeden-kust,
Metalen kerker barstend, met als wapens
IJs, sneeuw en hagel, stormige bui en vlaag,
Scheuren Boreas en Caecias en Argestes,
De luide, en Thrascias, de wouden, woelen
De zeeën op; in weerstrijd woelen ze op
Notus en duistere Afar, donderwolken
Voerend van Serraliona; dwars op deze
En even woest stormen Levant en Ponent:
Eurus en Zefyr; zijdlings druisen aan
Sirocco en Libecchio. Zoo begon
Schending van 't levenlooze, totdat Tweedracht,
Dochter van Zonde, in 't rede-looze leven
Den Dood door ongebreidelde afkeer bracht:
Dier begon strijd met dier, vogel met vogel
En visch met visch; allen het grazen latend
Verscheurde een de ander: had maar min ontzag
Zelfs voor den mensch, maar vlood hem, of beloerde
Hem grimmig onder 't langs gaan: deze ellenden
Zag Adam groeien om zich, schoon verscholen
In donkre schaduw en in zijn verdriet
Verzonken; maar hij voelde er ergere in zich
En zocht, door hartstocht op en neer gesmeten,
Zich dus te ontlasten in bedroefd geklaag.
‘O voor gelukge ellendge! En zoo dan eindt

Die glorievolle Wereld, en ikzelf,
De glorie van die glorie, maar voortaan
Vervloekt voor zalig, schuilgaand voor 't gelaat
Van God, dien aan te schouwen toen de hoogte
Van mijn geluk was; - zoo dan hier de ellende
Maar eindigde; ik verdien ze en zou mijn eigen
Verdiensten dragen; maar 't kan niet volstaan.
Al wat ik eet of drink, of telen zal,
Is voortgeteelde vloek. O woorden, eens
Zoo blij gehoord: "Vermenigvuldig en
Vermeerder!" maar nu dood te hooren! want
Vermeerdren of vermenigvuldgen kan
Ik anders niet als vloeken op mijn hoofd.
Wie, die in alle latere eeuwen voelt
Wat kwaad door mij op hem gebracht werd, vloekt niet
Mijn hoofd? "D' onreine voorvaêr ga het slecht;
Dit mogen we Adam danken"; maar zijn dank
Zal de vervloeking zijn. Zoo zullen, nevens
Mijn eigne, bij mij blijvende, alle uit mij
Terugstroomen op mij, met hevige eb;
Komen op mij, als hun natuurlijk midpunt,
Zwaar neer, schoon in hun plaats. o Korte vreugden
Van 't Paradijs, duur met lang leed betaald!
Was 't op mijn aandrang, Maker, dat ge uit klei
Mij Mensch maakte? of heb ik u aangezocht
Me uit duister te verheffen, mij te plaatsen
In dezen schoonen hof? Daar dus mijn wil
Niet meegewerkt heeft tot dat zijn, waar' 't reedlijk
En billijk dat ge mij tot stof terugbracht,
Mij die graag neerleg en teruggeef al
Wat ik verkreeg, onmachtig te voldoen
Aan voorwaarde al te zwaar waar ik op hield
Het goed dat ik niet zocht. Was 't niet genoeg
Dat ik dat goed verloor? Maar gij vermeerdert
Die straf door het besef van eindloos lijden.
Niet te verklaren schijnt me uw rechtspraak; maar
Te laat betwist ik ze: al op 't eerste voorstel
Had ik wat voorwaarde ook, dienen te weigren.
Gij hebt ze aanvaard: wilt ge, eens het goed genoten,

Zijn prijs bekniblen? en wat zou 't of God
U maakte en 't u niet vroeg? Wanneer uw zoon
U niet gehoorzaamt, en, berispt, u antwoordt
“Waarvoor bracht ge mij voort? Ik zocht het niet:”
Duldt ge dan voor zijn minachting van u
Die trotsche verontschuldging? toch verwekte
Hem niet uw keus, maar noodzaak van natuur.
God maakte uit eigen keus u, als zijn eigen
En tot zijn dienst; uw loon naar zijn genade;
Rechtvaardiglijk uw straf dus naar zijn wil.
Zij 't zoo, ik onderwerp me: recht is de uitspraak
Dat ik, als zijnde uit stof, weerkeer tot stof.
Welkom, wanneer 't ook zij! waarom verdaagt
Zijn hand te doen wat zijn besluit bepaalde
Op heden? waarom overleef ik? waarom
Word ik bespot met dood en uitgezuinigd
Voor doodloos leed? Hoe gaarne ontving ik 't vonnis
Van sterflijkheid en was gevoellooze aarde!
Hoe zou ik blij, als in een moeders schoot
Neerliggen, rusten daar, en veilig slapen.
Zijn vreeselijke stem zou langer niet
Me in de ooren dondren, niet meer vrees voor erger
Voor mij en mijn nakoomlingschap mij martlen
Met gruwlijke verwachting. Doch één twijfel
Vervolgt me, of ik misschien niet héél kan sterven;
Of wel die reine adem van leven, geest
Die God mij inblies, saam kan ondergaan
Met deze aardklomp, dit lijf; dan zal ik mooglijk
In 't graf of in een andre nare plaats
Een levend sterven lijden? o Gedachte,
Gruwlijk - maar waar? waarom toch! 't was maar adem
Van leven die misdreef; wat leven had
En misdrijf, sterft! maar 't lijf heeft geen van beide.
Dus sterft alles van mij: laat dit den twijfel
Slechten, daar menschlijk inzicht meer niet weet.
Want is de Heer van alles ook oneindig,
Is ook zijn toorn het? Ja? Niet zoo de mensch,
Door 't vonnis-zelf verganklijk. Maar hoe stort hij
Toorn zonder eind op Mensch dien Dood moet einden?

Kan hij Dood doodloos maken? 't Ware een maken
Van zonderlinge weerspraak, die voor Godzelf
Onmooglijk wordt gehouden, als een teeken
Van zwakte en niet van kracht. Wil, om zijn toorn,
Hij, in den Mensch die straf lijdt, eindigheid
Uitrekken tot oneindig, tot voldoening
Van nooit voldane strengheid? dat waar' 't oordeel
Verder dan stof en de natuurwet strekken,
Die anders altijd wil dat iedere oorzaak
Doet naar de stof die haar ontvangt, en niet
Naar de uitgestrektheid van haar eigen sfeer.
Maar is Dood niet, zooals ik dacht, één slag
Die zinloos maakt, maar eindelooze ellende
Die nu begon, die ik begonnen voel
Bei in me en buiten mij en die zoo duurt
In eeuwigheid: wee mij, die vrees
Komt dondrend met ontzetbre wenteling
Me op 't ongewapend hoofd! Bei Dood en ik
Zijn dan onsterflijk en onsterflijk één;
Niet ik alleen voor mij, maar in me is heel
Mijn nageslacht vervloekt. Begeerlijk erfdeel
Dat ik u nalaat, zonen! o Hoe gaarne
Verteerde ik 't heel alleen en liet u geen!
Hoe, dus onterfd, zoudt gij mij zeegnen, nu
Uw vloek! Ach, waarom zou de heele menschheid
Zoo schuldloos geoordeeld zijn om één mans schuld,
Indien dan schuldloos? Maar wat breng ik voort
Dan slechten enkel, wil en geest ontaard,
Die doen alleen niet, maar ook willen 't zelfde
Als ik? Hoe kunnen zij dan schuldloos staan
Voor God? Hem spreek ik na dit heel geding
Gedwongen vrij: elke ijdele uitvlucht, al
Mijn redeneeren, hoe verwonden ook,
Leidt tot mijn eigen oordeel: eerst en laatst
Op mij, mij enkel, als de bron en sprong
Van 't heel bederf, stort rechtens al de blaam;
Doe 't dan de toorn. Dwaze uitroep! kondt gij dragen
Die last zwaarder dan de aarde, dan de heele
Wereld veel zwaarder, schoon haar met u draagt

Die slechte vrouw? Tezaam wat gij begeert
En wat gij vreest ontneemt u iedre hoop
Op hulp en toont dat gij ellendig zijt,
Dan al wat was en komt ellendiger,
Satan alleen gelijk in zonde en doem.
O mijn geweten, in wat kolk van vreezen
En angsten drijft ge me, en niet vind ik ergens
Uitkomst, van diep tot dieper meegesleurd!'
Dus vulde met zijn luid geweeklaag Adam
Den stillen nacht, niet nu, als eer hij viel,
Gezond en koel, en mild, maar vergezeld
Van vunze lucht, dampen en vreeslijk donker
Dat alle dingen voor zijn kwaad geweten
Met dubblen schrik ommantelde: op den grond
Lag uitgestrekt hij, op den kouden grond,
En vloekte vaak zijn aanzijn; even vaak
Klaagde hij Dood aan als te traag van daad,
Daar dag van zonde en vonnis één zou zijn.
Waarom komt Dood niet, zei hij, om met één
Driewerf-gewenschten slag mij te einden? Houdt
Waarheid haar woord niet? Zal het godlijk Recht
Tot recht niet haasten? Maar Dood komt op roep niet,
Het godlijk recht haast voor gebed noch kreet.
O bosschen, heuvels, dal, bron en prieel,
Met andren weerklank leerde ik laatst uw schaduw
Een antwoord, en heel andre zang weerklonk.'
Toen hem in dit verdriet droeve Eva zag
Waar ze eenzaam neerzat, kwam ze dichter bij,
Of smart wou zwichten voor haar zachte woord:
Maar dus wees hij, met strengen blik, haar weg.
'Ga uit mijn oog, gij slang! die naam past best
U, met hem in verbond, en even valsch
En haatlijk; niets ontbreekt dan dat uw lijf,
Als 't zijne, en slangenkleur, de list vertoont
Die in u is, om voortaan alle schepsels
Te waarschuwen voor u; dat niet een vorm,
Te hemelsch, maar de mom van helsche valschheid,
Hen beetneemt. Zonder u was ik gebleven
Gelukkig als ik was, had niet uw trots

En dwalende ijdelheid, op 't ongeradenst,
Mijn waarschuwing verworpen, veel te hoog
Om niet vertrouwd te worden, tuk op blinken
Zelfs voor den duivel zelf, vast wanend hem
Te slim te zijn, maar door de slang aldra
Bedot, verleid; door hem gij, ik door u,
Om u alleen te laten, wijs gewaand,
Standvastig, rijp, proef tegen iedren aanslag,
En zag niet dat dit alles schijn was, eer
Dan degelijke deugd, niets dan een rib
Die van nature een bocht heeft, en gebogen,
Als nu wel blijkt, meer naar de linksche kant;
Een rib uit mij, maar beter uitgeworpen
Als overscharig tot mijn juist getal.
o Hoe kon God, de wijze Maker, die
Met mannelijke geesten slechts den hoogen
Hemel bevolkte, op 't laatst die nieuwigheid
Op aarde maken, dit bekoorlijke
Gebrek van de Natuur; en niet de wereld
Op eens met menschen gelijk englen vullen,
Geen vrouwen, of een ander middel vinden
Tot menschentelen? 't Kwaad was dan verhoed,
En meer dat komt, ontelbre storingen
Op aard door strikken van de vrouw en nauwe
Botsing met dit geslacht: want òf de man
Vindt nooit zijn passende genoot, òf wel
Maar door vergissing, of bij ongeluk;
Of wie hij meest begeert wordt niet zijn deel
Door haar verkeerden wil, maar wel de vrouw
Van een veel ergre, of als zij mint, weerhouden
Door de ouders; of hij vindt zijn liefste keus
Te laat, met huwlijksband geboeid aan één,
Zijn felle weerpartij, zijn schande en haat:
Waardoor oneindge ramp wordt voortgebracht
In 't menschlijk leven en huisvreê verstoord.'
Hij eindigde en zag van haar weg; maar Eva,
Zoo niet teruggestooten, viel met tranen
Niet ophoudend te stroomen, en met haren
Heel losgewonden, needrig aan zijn voeten,

Ze omhelzend; en zij smeekte en klaagde dus.
‘Adam, verzaak mij niet. De hemel weet
Wat trouwe liefde en eerbied ik u toedraag,
Inwendig, en onwetend heb gezondigd,
Helaas bedrogen; als uw smeekeling
Bid ik, omklem uw knieën; roof mij niet
Waar ik op leef, uw vriendlijk oog, uw hulp,
Uw raad in deze onoverkoombre nood,
Mijn eenge sterkte en steun: door u verstooten,
Waar zal ik heengaan, waar blijf ik bestaan?
Laat, wijl we leven, mooglijk één kort uur,
Tusschen ons vrede zijn; wij twee tezamen,
Als saam in leed, in ééne vijandschap
Tegen de opzetlijk ons bestemde vijand,
Die wreede Slang: werp niet op mij uw wrok
Om 't ons te beurt gevallen onheil, mij,
Toch al verloren, mij meer dan gijzelf
Ellendig; beiden hebben wij beleedigd,
Maar gij deê 't God alleen, ik God en u,
En naar de plaats van 't oordeel wil ik meegaan
En daar den hemel met mijn kreten vergen
Dat al de straf, van uw hoofd weg, mag vallen
Op mij, van al dit leed voor u eenge oorzaak,
Mij, de eenge die zijn toorn naar recht verdien.’
Zij schreide en dat ze daar zoo needrig lag,
Roerloos tot ze vergifnis kreeg voor feil
Beleden en betreurd, verwekte in Adam
Medelij; weldra werd zijn hart weer week
Voor haar, zoo onlangs nog zijn lust en leven,
In nood nu onderworpen aan zijn voet,
Een zoo schoon schepsel zijn verzoening zoekend,
Zijn raad wien ze mishaagd had, en zijn hulp;
Ontwapend was hij en verloor zijn toorn
En hief met vredewoorden ze aanstonds op.
‘Gedachtloos, en te graag, nu als voorheen,
Naar dat wat ge niet kent, daar ge al de straf
Voor u alleen begeert; helaas, draag eerst
Uw eigne, slecht bekwaam zijn vollen toorn
Te dragen, wiens ge alsnog kleinst deel gevoelt,

En zelfs mijn ongenoegen kwalijk duldend.
Konden gebeden gods besluiten wijzgen,
Ik spoedde al vóór u heen en bad wel luide
Dat op mijn hoofd ons misdrijf werd bezocht,
Uw zwakte en krachtlooze geslacht vergeven,
Mij toevertrouwd, en blootgesteld door mij.
Maar rijs, twisten wij langer niet, noch blamen
Elkaar, elders genoeg geblaamd, maar trachten
Door liefdediensten hoe wij mindren mogen
Elkanders lasten in ons deel van leed,
Daar de op dees dag gestelde dood, als 'k wèl zie,
Geen plotsling kwaad blijkt, maar een langzaamgaand,
Een daaglijks sterven tot onze ergre pijn,
En op ons zaad (rampzalig zaad) vererfd.'
Wien Eva dus, moed vattende, antwoord gaf.
'Adam, door droevige ondervinding weet ik
Hoe weinig wicht mijn woorden bij u vinden,
Als zoo verkeerd bevonden en daardoor
Terecht rampspoedig; toch, door u gesteld,
Laag als ik ben, op plaats van nieuwe aanvaarding,
Hopend uw liefde weertewinnen, de eenge
Voldoening van mijn hart, levend of dood,
Verberg ik niet voor u welke gedachten
In mijn onrustge borst zijn opgerezen,
Doelende op leenging van ons ergste leed,
Of eind, dat scherp en droef, toch draaglijk zijn zou
Voor ons die lijden, en van lichter keus.
Als u het meest zorg om onze afkomst pijnt,
Die wordt geboren tot vast leed, op 't laatst
Door Dood verslonden, - en het *is* ellendig
Ellende aan andren aantedoen, onze eigen
Kindren, en brengen uit onze eigen lenden
Een rampenras in die vervloekte wereld
Dat na een smartlijk leven voedsel wordt
Voor zoo gemeen een monster, - in uw macht
Ligt het, om dit onzalig ras, nog niet
Verwekt, vóór het ontvangen te voorkomen.
Kinderloos zijt ge, blijf het; zoo zal Dood
Zijn prooi zich zien ontlist, en tegen dank

Zijn gierge muil verzaadgen met ons bei:
Maar zoo ge 't hard en moeilijk acht, verkeerend,
Ziende en beminnend, u te onthouden van
Liefde's gepaste dienst, zoete echtomhelzing,
En van verlangen zonder hoop te kwijnen
Voor haar die door het zelfd verlangen kwijnend
U begeleidt; wat óók ellende zijn zou
En kwelling, minder niet dan wij nu vreezen;
Dàn beide onszelf en zaad gelijk bevrijd
Van wat voor bei wij vreezen, dàn geen aarzling,
Dàn Dood gezocht, of hij onvindbaar, zelf
Met eigen hand zijn werk aan ons verricht.
Waarom in vreezen huivrend lang gestaan,
Daar Dood toch 't eind is, en de macht ons bleef,
Kiezend den kortsten weg van vele wegen,
Verwoesting met verwoesting te verwoesten?'
Zij eindigde, of de heevge wanhoop brak
Het oovrige af. Er ging door haar gedachten
Zooveel van dood dat haar de wangen bleekten.
Maar Adam niet geneigd tot zulk een raad
Had zijn aandachtgen geest tot beter hoop
Met kracht geheven en gaf aldus antwoord.
'Eva, uw minachting van vreugde en leven
Lijkt me 't bewijs dat in u iets verheevners
En eedlers is dan wat uw geest versmaadt;
Maar dat ge er zelfvernietging om begeert
Weerlegt dat dit lofwaardge in u zou zijn
En toont, minachting niet, maar spijt en zielsangst
Om 't gaan van vreugde en leven, al te lief.
Of als ge Dood verlangt, als eindlijk eind
Van lijden, denkend dat ge zoo vermijdt
De u toegesproken straf, vrees dan dat God
Te wijs zijn wrekende ijver heeft gewapend
Dan dat gij hem voorkomt; wie weet of dood
Zóó geeigend, ons ontheffen zou van 't leed
Ons toegewezen, of niet eer een daad
Van zulke hardnekkigheid den Hoogste terge
Dood in ons te doen leven. Veilger, lijkt me,
Slaan we acht, en bouwen we ons besluit misschien,

Op de uitspraak in ons vonnis, dat uw zaad
Het Slange-hoofd zal kneuzen; wat een schaamle
Vergoeding zijn zou als daarmee niet Satan
Bedoeld werd, die ons in de Slang bedroog.
Zijn kop te brijzlen zou voorwaar een wraak zijn,
Die wij verloren als we ons doodden, of
Kinderloos stierven; dan zou onze vijand
Zijn straf ontgaan, en wij, inplaats daarvan,
De onze verdubblen op ons eigen hoofd.
Niets meer daarom van aanslag op onszelf,
Of van vrijwilge onvruchtbaarheid, die ons
De hoop beneemt, en smaakt naar wrok alleen,
Naar trots, spijt, ongeduld en onwil tegen
Gods ons rechtvaardig opgelegde juk.
Bedenk hoe vriendlijk en genadig Hij
Ons hoorde en oordeelde, met smaad noch toorn;
Wij wachtten daadlijke vernietging: dat
- Zoo dacht ons - meende Dood op de eigen dag;
Maar zie, u werd alleen de pijn voorspeld
Van 't kinderbaren, straks met vreugd beloond
Als ge uit uw schoot de vrucht tevoorschijn brengt.
Mijn vloek sloeg langs me en op den grond, met arbeid
Win ik mijn brood; wat nood? Luiheid ware erger;
Mijn arbeid onderhoudt me: en dat niet koude
Of hitte ons schade, heeft zijn voorzorg ons,
Hebben zijn handen, eer we 't vraagden, ons
Gekleed en meelij toegevoegd aan oordeel;
Hoeveel te meer zal, smeeken we, zijn oor
Zich oopnen en zijn hart tot meelij neigen,
En hij ons midlen leeren 't ongenadig
Getij te mijden, regen, ijs, sneeuw, hagel;
Die nu de lucht met wisselbaar gelaat
Ons toont in dezen berg, terwijl de winden
Nat en scherp waaien, de bevalge lokken
Slaande van 't fraai spreidend geboomt; een maning
Met beter hulsel, en meer warmt, te koestren
Onze verstijfde leden, eer de dagster
De nacht verkild laat; of - als 't mocht - zijn stralen,
Vereenigd en weerkaatst met droge stof,

Te stoven of de lucht tot vuur te wrijven
Door saamstoot van twee lichamen; de wolken,
Botsend of door een harden wind geduwd,
Verwekken zoo door schok een smallen bliksem,
Die met zijn hoekge vlam, omlaag gedreven,
De gommige bast ontsteekt van den of pijn,
En uit de verte een heusche warmte zendt,
Zoo goed als zon: 't gebruik van zulk een vuur,
En van wat meer genezing of herstel
Verschaft voor kwalen, door ons kwaad gewrocht,
Leert hij ons zoo wij 't vragen, en afsmeeken
Van zijn genade; zoodat zonder vrees
Wij maklijk 't leven doorgaan, ondersteund
Door hem met elk gerief, totdat wij einden
In stof, ons rustdoel en geboortehuis.
Wat beter dus te doen, dan naar de plaats
Waar hij ons richtte heengaand, daar voor hem
Vol eerbied neertevallen; needrig daar
Ons kwaad belijden, om vergifnis smeeken,
Den grond besproeiende met tranen en
Vervullende de lucht met zuchten, uit
Boetvaardig hart geloosd, als ongehuicheld
Teeken van smart en willige needrigheid.
Gewis wordt hij vermurwd en keert zich af
Van zijn misnoegdheid; in wiens heldre blikken,
Wanneer hij ons meest streng en toornig leek,
Wat anders dan gena, gunst, goedheid scheen?'
Zoo sprak berouwvol Adam, en ook Eva
Wroegde om haar zonde: daadlijk zochten zij
De plaats waar hij hen richtte en vielen daar
Eerbiedig voor hem neer, beleden needrig
Hun kwaad, en beiden smeekten ze om vergifnis,
Den grond besproeiende met tranen en
De lucht vervullende met zuchten, uit
Boetvaardig hart geloosd, als ongehuicheld
Teeken van smart en willige needrigheid.

Van Kist tot Daalberg
Door
J. Koopmans.

(Vervolg van blz. 147).

Het boontjes-zaaien is niet de enige distributieve arbeid van Jan Ketellap. Al wat hij als weldaden om zich heen spreidt, de vaardigheid in 't lezen, schrijven, rekenen, komen niet minder dan de door hem onderwezen kunst van ketellappen uit de buidel, waarop geschreven staat: Denk vooreerst aan het allernodigste. Dit behoeft nog geen materialistiese leus te zijn: het dageliks brood en al wat dezer dingen is, zijn de voorwaarden waarop de progressie van de geestelike arbeid mogelik wordt. En koning Perfect zijn volksopvoeding, was zo onpracties mogelik, los van alle economie, begonnen bij het einde in plaats van bij 't begin. Daardoor ook miste de volmakingsprofeet alle aansluiting bij de Natuur, welke zoals hij theoreties oreerde, juist die volmaking demonstreerde. Daardoor kwam hij er toe, zowel het proces der plaatselike vegetatie als de ontwikkelingswetten van de menselike geest te verkrachten. In Daalberg's meergemelde roman 'De Steenbergsche familie' laat hij een Overijsels landedelman, tot schade van diens beurs, en tot verrijking van de hem duperende leveranciers en rentmeester, gehoor geven aan diens onuitroeibare manie, om de schrale gronden van Twente om te scheppen in tropiese kultuurakkers. Hij poot oranjebomen, cultiveert maniok...de arme plantjes gaan evenzeer achteruit als zijn goed geloof toeneemt. Deze baron is Jan Perfect op zijn Maandags. Niet de gronden moeten het doen, maar de

zaden. De bodem moet gedwongen worden. De aanleg, breiden wij uit, mocht niet geteld worden, maar de ingeduwde kennis zou de heerlike vruchten brengen. Arme verschrompelde appeltjes; arme verdroogde leerstof!

'Zo gaat het, wanneer het Systema heersen wil; en à priori, de natuur onder haar schoolmeestersjuk wil buigen.[1)] Van zulk een leer, die de natuur de wet voorschrijft, moet Daalberg niets hebben. Dit generaliserend onderwijs, op zijn Perfect's, met mondjes-maat voor alle 'vakken', stuit hem tegen de borst.[2)] Elders roemt hij de opvoeding in Engeland, waar boven alle andere landen, aan de jongelieden, elk in zijn stand, een passende opleiding wordt gegeven.[3)] Het mensdom moet bij hem niet gelijken op de geschoren en moedwillig verknipte heggen der 17de eeuwse tuinen. Bomen moeten bomen blijven, en niet laten zien, wat men mogelikerwijze van bomen zou kunnen maken. De goede smaak geeft vrije toegang tot de natuur, speurt haar wetten na, en wandelt met haar in 't beredeneerd gevoel door de paden van 't leven rond.[4)]

Wie van Bruno Daalberg's afkeer van Systemen spreekt,

1) ...de Natuur kent geenen dwang: en nimmer was het geweldige duurzaam! Het is buiten alle tegenspraak, dat de grootste mannen, welke de latere tijden, zoo wel als die, welke de zoo geleerde als strijdbare oudheid te voorschijn bragten, in tijden verschenen zijn, waarin alle onze nieuwerwetsche opvoedingsplannetjes geheel onbekend waren: dat menschenkennis en ondervinding hun van de vroegste tijden af leeraarden, *dat* de beste opvoeding diegene zij - welke het vernuft zelve aan het vernuft weet te geven: en dat niets zoozeer tot de barbaarsche onbeschaafdheid terugleiden kan als het ontijdig en daarom onverstandig najagen der volmaaktheid *zelve!*' (II, 204).
2) II, 200-202
3) II, 203.
4) *Habacuc Knaagwurm*, Perfect's antagonist, voegt hem op zijn thuisreis o.a. toe (II, 199): Ik heb het u gezegd! de mensch is zoo min voor volmaaktheid vatbaar als de wilde dieren, om zachtmoedigheid uit te oefenen, de duiven om ten oorlog te trekken en de oesters om *bon mots* te zeggen! Een ieder moet bij het *zijne* blijven: - dit alleen is der menschen wijsheid! Iedere eeuw heeft hare uitzinnigheden gehad: die van de onze was de hersenschim der volmaking! Wij streven naar denkbeeldige schoonheden, welke het ons te midden des strijds van menschelijke hartstogten, onmogelijk is te bereiken! - Waartoe zich in de wolken van hoogdravende hersenschimmen te gaan verliezen! daar het gezond verstand ons raadt, om met wijsheid en ondervinding, stil en bedaard op de aarde te blijven zitten!

kan er niet van voorbij, op de talrijke gevallen te wijzen, waarin de auteur de flitsen van zijn spot laat doelen op de theorie van Lavater, die de physiognomie tot een wetenschap had getracht te verheffen. Het onbarmhartigst komt er een zekere Monjet af, een Indo-karikatuur, die in ‘De Steenbergsche familie’ zijn millioenen, door een huwelik, met een heraldiek embleem wil veredelen, en in een Twentse dorpsherberg wanneer hij zich met de waard in de ‘gelaatkunde’ gaat verdiepen, door een allergewiekste zich in het gesprek mengende paardeboef, die de waard op zijn voorman zet en de ander onder de tafel praat, heimelik van zijn equipage wordt gelicht. Want dit is een regel bij Daalberg: wie het gladst van de tongriem zijn gesneden, en zich onder gemakkelik doordraven de schijn van diepzinnige wijsgerigheid weten te geven, laten zich ook kennen als de grootste schelmen. De plaagzieke aard van de schrijver brengt hem er tevens toe, dergelijke individuën met allerlei afwijkende, altans op zich zelve opmerkelike kentekenen, als schele ogen, misvormde trekken, of wel met schunnige of bespottelik-dwaze plunjes te voorzien, die de aanzittende Lavater-adepten genoegzaam het waarschuwend ‘cave canem’ in de bedachtzame zinnen zouden moeten knopen, te meer daar de gepraedestineerde fielt niet nalaat zelf het onderwerp op Lavater te brengen en diens leer tot op bouffonne wijze uit te werken. Doch de bedoeling wordt er des te doorzichtiger door. De lezer die de gang van het verhaal volgt, houdt zijn hart al vast bij het gissen naar de manier waarop de doorhollende logica de wereld op zijn kop zal zetten. Maar de ware verrassing komt pas, als de vrijbuitende pias zijn slachtoffers in de luren legt, of, om nader tot de werkelikheid te komen, in hun hemd laat staan. Wie Gil Blas kent, of Fieldings Joseph Andrews, kent deze would-be situaties. Doch bij Daalberg heeft de satire de gemoedelikheid der buitenlandse meesters op de vlucht gejaagd, en is het de zelfvoldoening, die grinnikend met de toeleg der schelmsheid en de ongelegenheid der gedupeerden speelt.

Spelen, ziedaar het woord, met de illusies en de zwakheden der mensen; de ijdelheid van hun inbeeldingen uiteen laten spatten tégen de vierkante strakheid van de werkelikheid; hun theoretiese systema's schipbreuk laten lijden tegen de

onverbrekelike wetten van de natuur; hun meningen laten verstuiven door de winden van hun hartstochten; ziedaar wat hij zich voornam in een tijd, toen een eenzijdig-schools Rationalisme in zijn verstandelike zelfgenoegzaamheid, *ten algemeenen nutte*, het ganse geschapendom de maatstaf van het kleinburgerlik-redelike en -zedelike zocht aan te leggen, en een toonaangevende schare slechts 't onfeilbaar serum der volmaking aan de toekomstige heilstaat van de mensheid verbond. Dit juist scheidt hun van zijn tijdgenoot Kist, die met de ellemaat van de 'Nuts'-artikelen meet. Het verschil van inzicht wees hun ook de wijze van werken, en daarmee de vorm van hun arbeid aan. Spectatoriaal ondanks de hier en daar gekozen verhaal-vorm, blijven de losse, als 'karakter'-kundig gepubliceerde hoofdstukken van Kist met hun bewegingloze staande tiepen. Doch bij Bruno Daalberg steekt de auteur zelf boven de satirieke bestemming van zijn veel meer van vlees en bloed gevormde en zich onder alle levensomstandigheden en bonte avonturen, zelf handelende en denkende creaties uit. Bovendien blijft hij zowel de meester van zijn publiek als van zijn figuren. Zelfbewust van zijn eigen leidend vermogen, waagt hij zich en zijn lezers aan menige *tour de force*, zwerft met zijn poppen in 'De Steenbergsche familie' tussen de Madera-eilanden en de Oostzee-kust; in de 'Twee en dertig woorden' - hier wegens de dolle gril, die het maakwerk hem oplegde - voert hem een dolle rit heen en terug, naar de steppen van de Ukraine; hij ziet er niet tegen op, tientallen van bladzijden te bestemmen voor economiese kwesties, als 't aanleggen van straatwegen, of maatschappelike, als de waardij van de adel als stand. Doch deze uitweidingen zijn slechts het gebrek van een goede kwaliteit. Immers, datgene, wat zijn werken, als historiese magazijnen, zo zeer doet uitsteken boven de abstraherende scheppingen van Loosjes en Kist, is wel voornamelik dit, dat zich in zijn verhalen een mensenwereld vertoont, zo natuurlik, zozeer met de toenmalige toestanden samengevlochten, en daarbij zo verscheiden en veelkleurig, dat deze 'romans' inderdaad spiegelbeelden zijn geworden van een voor ons verloren gegane tijd. Er ligt in de naïveteit van de baron v. Steenbergen, in het berekenende overleg van de barones, in de ronde zeemanschap van zijn broer de kapi-

tein, in de goedhartige wijsgerigheid van een Balsamus, - een held in de ‘Twee en dertig Woorden’, - in de eigenliefde van een Heiblok, om van anderen niet te spreken, zulk een diepe mensenkennis en voor een deel zulk een bemoedigend optimisme, dat door de levensgang van deze mensengroepen, ondanks, en gedeeltelik ook wegens het herhaaldelijk kapseizen van mensen en ideeën, een vrolike adem waait. Wat hier en daar het burleske in het genre op zijn kop zet, brengt een goedaardige welwillendheid gaarne weer op zijn voeten terecht. Ook, - 't einde maakt alles goed.

De plaats van de mens, met zijn sterkte en zijn zwakheden, in de maatschappij, waarvan hij de wonden blootlegt, wordt niet onaardig aangewezen in ‘Willem Hups’, een historie, door hem in de 17de eeuw geplaatst. Aan deze Willem Hups. een gewone kuiper te Oudewater, wordt, bij de aftocht der Fransen in 1673, door een stervende Fransman, een verlopen Chevalier de St. Louis, die hij opgenomen heeft en verpleegd, als enig legaat een mutsje vereerd, dat, zoals de ondervinding hem leert, de drager onzichtbaar maakt, hem verplaatst, waarheen hij wil, kortom, dat door zijn wondervermogen het bewijs levert niets minder dan Leander's ‘Wenshoedje’ te zijn. Hups, een flink en kordaat man, neemt zich voor, om met behulp van de hem verleende macht, het onrecht te weren en de verdrukten te beschermen. Hij corrigeert de oneerlike praktijken van de plaatselike baljuw, straft de waanwijsheid van het verdorven sujet, dat er als pillendraaier fungeert, en geneest dominee Plankius van zijn hoogmoed. Maar de eertijds nederige Hups, die zijn gewicht begint te voelen, voelt langzamerhand, dat het lot allengs het evenwicht tussen zijn beroepsstand en wat hij als zijn roeping beschouwt, verbreekt. Hij zint nu op iets anders dan kuipen, en gaat het nodige zoeken uit de inhoud van wrakke schepen of andere waarloos geworden fondsen, zich diets makende, dat wat renteloos ligt en niet kan gezegd worden in eenig kontakt met een eigenaar te staan, door hem ongehinderd genaast kan worden, zonder dat hij het iemand ontnomen heeft. Bij dit euvel voegt zich de ongelegenheid, dat hij zijn vrouw, die maar niet ophoudt, hem uit te horen, vanwaar hij zijn schijven betrekt, deelgenoot moet maken van

zijn buitengewoon bevoorrechte toestand. Sedert die tijd laat zijn vrouw het breed hangen; er komen paarden op stal, en weelderige meubels in huis. Hij wordt door vrienden gevleid; zijn vrouw vereerd, en door de Ambachtsheer van de plaats *en amitié* genomen. De dorpelingen, hoe langer hoe meer verbaasd, wordt op de mouw gespeld, dat de neef in Indië, die van matroos een suikerbaron was geworden, eensklaps is komen te overlijden. Maar als, ongelukkig, na enige tijd, gezegde matroos, arm en op krukken, in Oudewater aan 't huis van de rijke neef Hups komt, en de wereld verneemt, dat ze bedrogen is, trekt Hups, die nu in zijn geboorteplaats onmogelik is geworden, met de zijnen naar Weenen, waar hij zich een adelike titel koopt en de groote Hans uithangt. De benodigde schatten haalt hij uit de kelders van de schatkamers van St. Marcus. Ondertussen gaat hij door voor *travesti* te spelen, en heeft de voldoening, dat door zijn bemoeiing 't verdrag van Augsburg in stand blijft. Maar eindelik barst de bom. De Ambachtsheer voornoemd, is de nieuwe Hollandse gezant te Weenen geworden en heeft reden, Hups een kool te stoven. Hij verneemt van Hups' vrouw, die nog steeds ‘vrienden’ houdt, in haar droom het tedere geheim van 't ‘hoedje’. Onmiddellik laat de Gezant de ‘baron’ als goudmaker en oplichter arresteren, stelt zich in 't bezit van de muts, zet zich met behulp van de nieuwverworven bovennatuurlike macht, - met Hups in zijn armen - op de Mokerhei, en laat hem daar los, met de bedoeling, om zichzelf weer onzichtbaar naar Weenen te spoeden. Maar ook de Gezant kijkt op zijn neus. Een stem klinkt uit de lucht: ‘mij de muts!’ En opziende, ontwaren zij de geest van de chevalier de St. Louis, met de muts verdwijnende in de wolken.

‘Ziet!’ roept deze in 't afdeinzen, ‘ik ben de Genius, de beschermgod des menschdoms. Ik heb Socrates in zijn leer en zijn lijden bijgestaan en hem bovennatuurlijke kracht en wijsheid ingeboezemd. Ik was de leermeester van Zeno, en heb Marcus Aurelius tot een voorbeeld der volgende eeuwen en van alle vorsten bekwaamd. Ik heb Michiel de Ruiter - den grootsten Nederlander - uit de heffe des volks tot Hertog, en wat meer dan Hertog was, tot den glorijrijksten, den verdienstelijksten burger van een vrijen Staat verheven.

Aan mijne pogingen hebben deze grootste mannen der oude en nieuwe wereld voldaan. Dan, ik en 't noodlot hadden deze geleid. Tans beproefde ik, hoe het zou gaan, indien ik *at* mijn macht in handen en ter beschikking van een enkel wezen stelde. De proef heeft gefaald. Doch nu toe te laten, dat Leander's muts in handen van een Staatsman vervalt? waar reeds een boerenkuiper er dit mee heeft uitgericht? Onge-twijfeld, heer Ridder,' besloot de geest, 'zou een slecht Mens, als gij zijt, het nog meer misbruiken, dan de *goede* man, die door het bezit er van, *slecht* geworden is. Daarom: mij die muts!'

Het werk voert, ondanks de dolligheden en schunnigheden - inderdaad wordt er een veestconcert in gehouden, - bij evenveel mensenkennis als raakheid, - een hoge vlag, namelik het: Ken u zelven! Immers deze les schuilt er in de levensloop van deze Hups, die, zodra hij in 't bezit komt van een vermogen, dat de door de natuur gestelde grenzen te buiten gaat, beneveld van hoofd en los van voeten wordt, van zijn aanleg vervreemdt, en transacties vragend van zijn geweten, en sophisterij van zijn raisonnement, zijn principes voelt verzwakken en buiten de perken gaat. Ook Hups buitelt, zoals zo vele buitelen, wie het voor hen bestemde terrein van onder hun voeten gaat begeven. Een mens kan ook te veel vermogen, om zijn geluk aan de weldadige werking van een bepaald noodlot te kunnen overlaten.

Willem Hups, de ware held van een opera-bouffon, heeft de naam, van Bruno Daalberg een eersteling te zijn. Nochtans draagt het, zoowel door zijn inhoud als door zijn vorm, zijn sympathieën en zijn antipathieën vooral, heel de auteur door de jaren van zijn schrijversloopbaan heen.

Van Daalberg bestaat een bundeltje 'Spectatoriaaltjes,' die onder de titel '*Komische Vertoogen*, gevolgd door: *Nog wat Lectuur bij Ontbijt- en Theetafel*' de lezers nader binnenleiden in zijn retrospectief gedachtenleven. Het zijn fijngedachte en goedgeschreven schetsjes, die vol mensenkennis en schrijftalent, aan 't beste werk herinneren van Van Effen, en behoudens de aan Daalberg eigen vlugge wendingen en zijn sterk-persoonlik karakter, onmiddellik wijzen op de gelukkige

essai's welke Hildebrand's Camera sieren. Trouwens zowel bij Daalberg als bij Loosjes en Kist vindt men de familietrekken van Beets en zijn tijdgenoten terug. Onder de nog heden genietbare van de voorbeeldige opstelletjes bevindt zich '*De beste Bril*'. Laten wij al aanstonds doen opmerken, dat deze bril als zodanig een zonder glazen is, en dat wat wij als 'glazen' zullen moeten opvatten, niets anders zijn dan de vooroordelen van de mensen, waarmee de richting van de tijd en de opvoeding ze heeft toegerust, en waardoor de oorspronkelike blik wordt vertroebeld. Want telkens blijft de auteur pal bij de stelling, dat de eigen, oorspronkelike aanleg altijd nog de krachtigste en zuiverste impuls blijft van onze handelingen, en het juist het aangeboren talent is, dat, gesteund door de ervaring, zich zelf zijn levenswijsheid vergaart. Stelsels zijn in zijn oog paddestoelen, die oprijzen op vermufte plekken, waar zon en wind geen toegang vinden. Ook elders wordt het met ronde woorden gezegd, dat de opgedrongen brillen de blik verdoffen, en 't eigen oog zich het verst een doorkijk boort. Geheel anders dan ook als Kist werkt Daalberg met zijn brillen-taal. Waar Kist zijn 'Wonderbril' op de neus zet, om in 't hoofd en in 't hart de gedachten en de begeerten van zijn naaste te lezen, geschiedt dit alleen, tot bevestiging van de vermoedens, die, door de gesprekken met zijn cliënten, of wel over hen, bij hem waren opgewekt. Bij hem dient de bril tot eigen kritiek. Doch Daalberg zet zijn mensen, uit de collectie van de 'brillenkoopman' de glazen zelf op de neus en laat hen door de middenstof zelf in hun tekortkomingen of in hun kortzichtigheid kennen, om hen, terwijl ze terugschrikken van wat ze ontdekken, smalend de waarheidsverklikker weg te laten werpen, en daarmee zich de verkregen kennis van hun hebbelikheden te ontveinzen, of wel de aard er van met een vergoelikend geraisoneer recht te praten. Doch zo onmogelik het is, om in een overzicht van 't schetsje, de gehele Daalberg tot zijn recht te laten komen, zo geëigend is het om hem zelf in zijn wezen en zijn werken te laten spreken. De Revolutie is gekomen, en heeft de kluisters van stands- en religie-voor-oordelen verbroken. De stervelingen, tans evenboortig, begroeten elkaar als teruggevonden broeders. In dit opzicht gaat

de grote ommekeer bij Daalberg vrij uit. Doch verder gaat hij ook niet. De mens moet nu ook verder vrij blijven, en, gedreven door zijn aanleg, onbekommerd zijn wandelstaf kunnen opnemen om verder te gaan. Geen banden mogen hem knellen, geen waanwijze aanstellerigheid, geen schoolse kwakzalverij, geen onnatuurlike en aangekweekte gevoeligheid mag de gezonde natuur op hol brengen en 't hoofd doen draaien als een tol. En deze gevaren bestaan; en erger, de uit Duitsland overgewaaide stelsels ener nivellerende opvoeding verdwaast het kosmopolities-doende ‘Nut’. Doch hij, Daalberg ziet de verkankerende zweren in 't gezonde vlees. Hij zal ze krijgen, de schetterende wonderdoeners op de wereldmarkt. Hij zal ze zetten op hun stellaadjes, hij zal ze hun Systema's, hun Reformaties, hun Perfectie-werk laten uitbazuinen en laten in 't werk stellen met zulk een overdwaalse drukte, dat zij in 't summum van hun uitzinnigheid als buiten zich zelf blijven staan, en 't aftrekkend publiek ze in hun verstarde groteskheid, met sarrende spotlach aan 't oordeel van de posteriteit overlaat.

Het schetsje, zoëven genoemd, mijdt de uitersten, verzoent ons met de elders begane overdrijvingen, en geeft Daalberg, - op zijn eigen wijze gezegd, door de ‘beste’ bril.

Mijn zalige oom had voor een apophtegma of zinspreuk aangenomen: ‘Als gij uw bril opzetten wilt, veeg hem dan eerst ter dege af!’ En ofschoon dit voorschrift wel niet van de vindingrijkste of diepst doordachtste was, had de goede man er niettemin meê op, als of hij het *nosce te zpsum* der ouden uitgevonden had; en in zooverre hij veel aan een vuilen bril laboreerde, kan men niet zeggen dat mijn oom ongelijk had.

‘Behalve dien,’ zei de schoolmeester van 't dorp, ‘het is niet het vegen quâ vegen, dat de oude heer hiermede bedoelt, maar wel het beter zien door de glazen’; en voor deze schrandere opheldering, die inderdaad menigen theologischen commentator verre achter zich liet, vroeg hij niet meer dan mijn goede oom voor zijn apophtegma - bewondering en eerbied.

‘Nu, dat kwam hun ook toe, want het is toch bewezen,

dat zoolang die heeren geen grooter kwaad deden dan sottises te zeggen, zij ten minste....'

Geen bewondering noch eerbied verdienden voor 't verstandig gebruik hnnner redelijke vermogens, dat zij, in cas voorhanden, toch niet grootelijks aan den dag legden; wildet gij dat niet zeggen?

'Ja, dat hangt af van de wijze van zien.'

'Dat vooral van iemands bril afhangt,' reffecteerde de heer Magnus Levy, die door deze judicieuse aanmerking mijn ooms fatsoen, dat daar zoo deerlijk in den hoek lag, om redenen hem daartoe moverende, weêr eenigsins uit de vuilnis oprapen wilde; 'en', voegde hij er bij, 'hoe zuiverder een glas is en hoe zindelijker men het onderhoudt, zooveel te meer kans is er om de voorwerpen bestendig uit hetzelfde gezigtspunt te beschouwen; iets dat niet weinig toebrengt om er altoos hetzelfde oordeel over te kunnen vellen, daar het toch bewezen is dat men iets nooit beter beoordeelen kan dan wanneer men er ten minsten iets van gezien, bespeurd of ondervonden heeft.'

Mijn oom die als er van brillen en vooral van afgeveegde brillen gesproken werd, altoos te huis was, keek den geleerden Jood, die zoo belangeloos de partij der brillen op zich nam, met een dankbaren eerbied aan; en had hij zich niet op 't oogenblik herinnerd dat hij ouderling eener Christenkerk was, hij had Magnus Levy in zijne armen gepakt. Zoo was mijn oom voor iemand, daar hij verstand en geleerdheid bij bemerkte!

'Bij voorbeeld,' zei de heer Magnus Levy, zijne ontzaggelijke leêren portefeuille uit den zak halende en al zijne dozijnen brillen, waar hem niemand naar gevraagd had, langzaam en statig op de tafel uitstallende: 'zoo wil ik vooreerst aan iedereen van 't geheele gezelschap zeggen, welke bril voor elk in 't bijzonder de beste is; en ten tweede hun uitleggen, hoe zij door de brillen die zij thans gebruiken en die ik vooraf zie dat niet deugen, de voorwerpen beschouwen.'

'Dat die kerel dat alles weten zou! Ba! ba!' voer de heer Hoofd-baljuw van der Klaauw met een verachtelijken glimlach het gezelschap zeer driftig te gemoet, en hoezeer dit gezegde reeds veel menschenkennis, echter nog niets stelligs behelsde,

was toch inderdaad de heer van der Klaauw iemand die wat weten en wat beoordeelen kon; want niet alleen dat hij hoofdbaljuw was, dit was nog niets; hij was tevens president, hoogheemraad, dijkgraaf, burgemeester en secretaris der hooge heerlijkheid Rooijendaal, mitsgaders rentmeester der heerlijke goederen aldaar. Men kan wat verstand hebben als men zooveel ambten heeft, daar er thans zoovéel noodig is om er somwijlen geen te krijgen. En dat hij, hoezeer een rentmeester, evenwel een eerlijk man was, bleek dadelijk hieruit dat hij na een oogenblik overdenking, volgen liet: ‘Op mijne eer, op mijne eer, vrienden! 't Is altemaal kwakzalverij, ik laat mij villen zoo er een waar woord aan is.’

Op deze aanmerking, en op deze verdenking boog de heer Magnus Levy, ‘Dat ik daar zoo even avanceerde, heeren! zei hij, is eene veronderstelling, en ik kan mij bedriegen gelijk een ander.’

Zedigheid past bij talenten, Deze beviel zóó wel aan mijne vijftigjarige tante, de tot nu toe ongetrouwde zuster van oom, dat zij den brillen-professor, die tevens een man van een goed voorkomen was, eens stilletjes van terzijde aanzag, met een oog zoo vol warme teederheid, dat er een bril door aan 't smelten zou hebben kunnen raken. Bij welke gelegenheid haar deze *mentale* aanmerking ontviel. ‘Hoe jammer! niet waar! een Jood mag toch wezen of worden wat hij wil: nooit kan men op een Jood staat maken; er mankeert altoos wat aan.’

Tante Brigitta was een dame van diep doordenken.

‘En die altoos,’ zeide mijn oom, ‘de zaak aan 't regte einde aanpakt, of, om beter te zeggen,’ voegde hij er niet geheel zonder pedanterie bij: - nu pedanterie paste dáár of zij past nergens! - ‘die altoos eerst haar bril afveegt, vóór dat zij dien gebruikt.’

Nu voegde zich het gezelschap rondom de tafel waarop de uitgespreide brillen lagen. Een ieder nam een bril in de handen, bekeek dien eens van voren, van achteren, van ter zijde: waagde er zelfs een op zijn neus, maar 't algemeen gevoelen was, ‘neen! dan zie ik met mijn ouden dubbeltjesbril wel zes maal zoo goed! Koopman, wat kost zoo een?’

Daar nu deze aanmerking en deze vraag wat uit elkander

liepen, werden dezelve toch tot één punt vereenigd, dat is, toen de koopman een driegulden voor elken bril vroeg, een ieder nog eens zooveel zijn ouden dubbeltjes-bril prefereerde.

‘En wat knelt zulk een bril op den neus!’ merkte dominee op; en inderdaad aan zijn fausset-stemmetje werd men gewaar dat de bril hem 't neusje knelde, en aan 't blaauwe streepje er op, dat hem die gekneld had.

‘Dit is eene voorzorg die ik aan al mijn brillen gebruik,’ zeide de heer Levy; ‘vooreerst voor 't afvallen, en ten tweede opdat men wete dat men een bril op den neus heeft, dat verwekt en bewaart aandacht.’

‘En waarom dan niet liever een praam!’ zei dominé, nog pijnlijk naar zijn neus voelende, daar hij vermoedelijk op dat oogenblik dacht, òf dat men door een praam ook zien kon, òf dat men aan een bril genoeg had, wanneer men hem slechts op den neus had. En dit laatste gevoelen vond bijval door 't voorbeeld van zijne bibliotheek, waarin hij alles deed, tot het opdoen van de wasch toe, behalve lezen.

‘Veronderstel nu eens, jongetje!’ zei de heer baljuw, hoogheemraad, president en rentmeester, die toch den brilleman vooraf geprovoceerd hebbende, nu een woordje tot bevestiging zeggen moest, ‘dat mijn oude knol’ hier verstond de heer baljuw altoos zijn bril, zijne huisvrouw of zijn rijpaard door, wijl zijne denkbeelden gemeenlijk in 't leenspreukige vielen, ‘dat, zeg ik, mijn knolletje niet deugde, hoe moest dan een bril wezen die mij 't best lijken zou?’

‘Mag ik u verzoeken eens tegen het venster aan te gaan zitten?’ vroeg de Jood, ‘en horizontaal voor u henen te zien.’ ‘Gekheid!’ zei de baljuw. die niet voor de fatigue der verplaatsing was, en om de warmte zijn rood gegallonneerd vest reeds wijd open had, - ‘ik zal toch wel niet met een bril in de zon moeten kijken, denk ik.’ ‘Uw gezigt,’ sprak de opticus, ‘is door deszelfs groote convexiteit als 't ware geschapen om alle voorwerpen voorbij te zien, of ten minste nooit dáár te bespeuren, waar ze inderdaad zijn; en de verdunning van uw kristallijnen vocht brengt te weeg dat gij alle voorwerpen eensdeels dubbel, anderdeels uit een droefgeestiger, derhalve ook meer strafwaardig oogpunt beschouwt dan een ander.’

‘De kerel is beschonken!’ zei de baljuw der hooge heerlijkheid, die tevens rentmeester der heerlijke goederen was.

‘Ik ken den aard uwer ambten en hooge bedieningen niet,’ vervolgde de heer Levy, ‘maar uit de hoeken die in uw oog bij elkander komen, laat het zich duidelijk opmaken dat gij door uw' ouden bril, door u zeer geestig en zeer juist een knol genaamd, op zulk eene wijze zien moet, dat, waart gij bij voorbeeld in 't geval van te moeten hebben wat gij dacht dat u toekwam, gij voorzeker door de bolheid van uw oog en van uw mismaakten bril, dubbel nemen zou wat u toekwam - alleen omdat de bril niet deugt.’

Het gezelschap meesmuilde: de heer baljuw keek den opticus overzijde aan en meesmuilde niet.

‘Niet alleen dat,’ zei de heer Levy, ‘maar wegens de groote limpiditeit van uw vocht, gevoegd bij de bolheid van 't oog, komt het voor dat gij 't uwe zoekt, waar het niet is, en dus dikwerf, met verlof gezegd, in den zak van uw buurman tast, welligt denkende, verstaat gij? in den uwen te tasten. En daar u alles melancolieker voorkomt, naar mate van de traanachtigheid van uwe uitpuilende oogen, is het ook dat gij u de zaken zoo aantrekt, dat gij waar gij maar kunt, misdaad zoekt en bespeurt, om 't even of 't al of niet aanwezig is: per occasie van het brilletje.’

Het gezelschap had moeite om zich van lagchen te onthouden, en de baljuw werd alleen door den diameter van zijn buik belet om den geleerden opticus eene wel geconditionneerde oorvijg toe te reiken.

‘Zie mij zulk een bril eens aan!’ vervolgde de kunstenaar, ‘in plaats van uw ongelukkig gezigt te gemoet te komen, doet die niet anders dan het nog verder te bederven! Die gele glazen zijn in de hel geslepen, men ziet er niet dan bloed of gestolen ducaten door.’

Een algemeen geschater over de juistheid der aanmerkingen ging op: en de baljuw keek als een gek voor zich, terwijl hij, getroffen door de omstandigheden, geen courage had om het spel vol te houden: te meer toen de opticus hem op 't oogenblik zelf een zijner brillen op den neus zette, dien hij naauwelijks op had, of de vrouw van den ongelukkigen wever Aalberts kwam voorbij, en nu zag hij dadelijk dat het te

onregt was dat hij dezen voorleden week had laten geeselen, en hem *ratione offuii* in eene boete van vijftig ponden Vlaamsch verwezen, waarvan hij de gezonde drieguldens nog in zijn zak had, en die hem nu deerlijk tegen den onderbuik begonnen te knellen.

'Wat zegt gij van dat brilletje?' zei de opticus.

'Dat ik den d...van u en van uwe brillen heb', zei de baljuw van Rooyendaal; 'daar iemand bij opgebragt is, daar moet hij bij leven: ik hou mij bij mijn knolletje.'

'Wat aan uw gezigt hapert,' zei de heer Levy tegen tante Brigitta, 'is het tegenovergestelde: het hapert bij u aan de concaviteit,'

'God beware ons!' zei mijne eerbare tante en bedekte hare oogen met beide handen.

'Een *terminis artis*,' voer de heer Talpa der jonkvrouwe ter opbeuring te gemoet; 'en die eene geheele andere beteekenis...een kunstwoord; met een woord, een kunstwoord.'

'Door uwe brils-concaviteit is het gekomen, dat alle voorwerpen welke gij ziet, u naderbij en vergroot toeschijnen: een gevoel dat ongemeen op de hoop werkt, maar daarentegen ook maar al te dikwerf teleurstelling baart. Soortgelijke dames toch met zulk een gezigt en van zulke brillen als de uwe voorzien, zien de beloften en de eeden van een minnaar altoos veel gewigtiger aan dan ze inderdaad zijn, en hebben de bruiloft reeds in 't oog, wanneer er nog niet eens ter dege aan het vrijen gedacht is. Zij staan dus dikwerf in den jufferlijken staat vrijheden toe, die zij eerst in den gehuwden staat meenen te vergunnen: en zoo mijnheer de minnaar dan niet door hetzelfde glaasje kijkt, dan staat het te gebeuren, dat de jufvrouw zooveel als alleen getrouwd is: alleen per occasie van den bril.'

'Tante Brigitta werd nu eerst ter dege schaamrood: hare concaviteit begon haar zaken te herinneren, daar vooral, dacht zij, die dit en datse smous niet meê van nooden had. 'Laat ik u,' vervolgde de opticus, 'eventjes eens een mijner brilletjes opzetten...met permissie.'

Tante keek, maar zoo keek niemand op zijn neus, als tante daar op haar langen neus stond te kijken! zij zag dat de beminnelijke heer die haar voorheen trouwbeloften gegeven

had (zoo duchtige trouwbelofte, dat het gevolg er van reeds bij een notaris op 't kantoor schreef), die onder allerlei voorwendsel het huwelijk uitgesteld had (hare goudbeurs bestendig getrouw) en van hare beminnelijke toegevendheid sedert jaren een mooi vrouwtje onderhield. En toen nu het paar hare deur voorbijkwam, zag tante voor de eerste keer van haar leven, dat man en vrouw beiden haar hartelijk uitlachten en dat de buren met vingers op haar wezen.

'Per occasie van mijn bril!' zei de heer Levy, die de uitwerking op tantes gelaat bespeurde, 'als gij daar geen ducaat voor geeft, dan verdient gij geen mooijen bril.'

'Ik wou er geen halven duit voor geven,' riep de bedroefde jufvrouw met een lispende stem uit, nog deerlijk aangedaan over 't geval en nog in beraad of zij flauw vallen zou. 'Ik geef er niets voor, zoo verkeerd ziet men er de voorwerpen door. 'Ach hemel,' vervolgde zij, 'met zulk een bril, wie zou dan op gevoelige harten vertrouwen durven? En mijn hart, mijn teeder hartje heeft het zoo noodig, zoo broodnoodig, om te gevoelen!'

'Van wege de concaviteit van de jufvrouw haar bril,' zei Magnus Levy. 'Nu uw beurt, dominé!'

'Eilieve! Jawel! zei dominé. Ik zou er mijn neus weêr aan wagen, aan die verdekselde brillen, niet waar? Ik bedank je hartelijk. Ik zal 't met mijn brilletje wel doen: daar heb ik het al zoolang mede gedaan; ik behoef op mijn ouden dag niet te veranderen.'

'Anders, als je een grapje hebben wilt, dominé! het is maar om te proberen en om je te toonen wie Magnns Levy is.'

'Nu een grapje, dominé!' zei mijn goede oom; 'je bent immers geen spelbreker: en als iemand zijn bril goed afveegt, ziet hij er altoos goed door.'

'Laat het je maar doen, dominé!' zei mijne tante.

Zóó was dominé nu toch ook niet, dat hij iets aan zijn landheer weigerde die hem betaalde, noch aan diens zuster die hem altoos trouw op een schoenlapperstaartje onthaalde, daar dominé zoo bijzonder op gezet was. Hij zette dus den bril nog eens op, en deed er mee, wat ieder godgeleerde niet zoo grif durft te doen, met al 't geen hem in deze meer verlichte eeuw aangeboden wordt - hij keek er eens mede.

Wat dominé nu eigenlijk door den bril zag, is ons niet precies gebleken: maar wel dat hij hem nauwlijks tien seconden op den neus had, of hij kreeg een hoofd als een kalkoensche haan, en voor de eerste maal van zijn leven hoorde men hem de woorden verdraagzaamheid, eendragt, rede gebruiken: maar rede, eendragt en verdraagzaamheid kwamen den goeden heer allermoeijelijkst, allerpijnelijkst der benaauwde keel uit: hij stikte bijna onder 't uiten van dezelve. Toen hij den bril af had, schudde hij als een waterhond, gaf den bril langzaam en statig aan den brilleman weder: ‘Koopman!’ zei zijn weleerwaarde: ‘dat brilletje lijkt mij maar in 't geheel niet: daar zou het gezigt van een mensch heel van op hol raken.’

‘Maar, Dominé wat mankeert er dan aan?’

‘Wat er aan mankeert...? Wat er aan mankeert...?’ zei Dominé verlegen: ‘o Niets! niets! het is een charmant brilletje...het is maar dat het mij, zoo als ik zeg, den neus te veel toeknijpt,’

‘Maar dan zou men het beugeltje immers wat wijder kunnen maken.’

‘o! Ik verzoek excuus...onnoodig...onnoodige moeite!...’

‘Dat is niets! - Dat is niets! als er geene andere fouten aan zijn - dat is in een oogenblik gedaan.’

‘Och neen! zeg ik u,’ sprak thans de verstoorde man: ‘ik kan noch wil den verdekselden bril toch niet gebruiken...het is verschrikkelijk!...verschrikkelijk...hoogst ergerend en stootend voor een gemoedelijk mensch, dat zien door dien schrikbarenden bril!’

‘Zag je de vier hoorns van Daniël ook, dominé?’ vroeg tante, ‘daar je laatst zoo mooi over preektet, dat ieder naar zijn eigen hoofd tastte?’

‘Was 't ook het Beest met de zeven hoofden, dat gij laatst zoo geleerd op ons zondig land toepasselijk maakte?’ vroeg oom.

‘Is 't ook het aanstaande Jerusalem, waarin alle godgeleerden, met aflegging van alle mensch-onteerende vermoedens, van alle wrevele twistgierigheid, van allen ontijdigen ijver, zelfs van dien welken zij heilig noemen; van alle schoolvossige uitlegkunde, van onverstaanbare zaken en van alles beslissende hoogmoed en grootspraak, zieh alleen zullen

moeten toeleggen, om ware en bestendige broederschap, edele menschenliefde, beminnelijke deugd...'

'Is 't ook?...is 't ook?...Wat drommel maalt gijlieden daar met uw: is 't ook? - Wel, weet gij niet wat het is? Het is de schoone blanke hals van de vrouw des heeren opper-krijgscommissaris, die oorzaak van den oorlog is: inderdaad ik zocht ze ook wel bij den vorst - maar in zijn manifest. En de edelmoedige opoffering die ik aan 't Vaderland doe, bestaat in de vrees van gecasseerd te zullen worden.'

'Is 't ook!...Is 't ook!...Wel, naar ik bemerk, is 't anders niet dan een valsche eed, en dien ik echter, met de best mogelijke gratie, mij zelven als eene zeer gepermitteerde daad op de mouw spelde. Wie kan ook altijd kasgeld van bankgeld onderscheiden?'

'Welnu!' zei de heer Magnus Levy aan den laatste, en aan den generaal die de voorlaatste ontdekking door de nieuwe brillen deed, en waaraan dominé kop noch staart had kunnen maken, als niet wetende in welk verband zij met het aardsche Jeruzalem stonden.

'Welnu, daar gij thans ziet hoe probatum mijne brilletjes zijn, om iemand zijn gezigt tegemoet te komen, en te versterken, dan zal toch een dukaatje voor ieder van mijne curieuse doublet-glaasjes niet te veel zijn, sta ik te meenen.'

'Al wildet gij mij die, met nog zes dozijn van gelijke soort er bij, voor niet geven,' voer hem de koopman toe, 'waren ze mij het dragen in den zak niet waard. Gij moest u schamen, zoo een smous zich schamen kan, dat gij eerlijke lieden zoo als wij zijn, zulke vervloekte waar in de hand stoppen wildet. God bewaar mij, kijk eens hier door dat inpertinente glas; 't is zoo waar ik leef, regelrecht de weg naar 't gasthuis!'

'Dien die ongelukkige, maar eerlijke koopman daar opgaat, niet waar?' zei Moris.

'Welnu, wat doe ik met zulke brillen?' zei de koopman.

'En naar de invalides!' zei de generaal; als men niet op 'zijn tijd zich bij de bagagie weet te voegen, of zich door de goede verstandhouding met den kamerdienaar weet te souteneren. - 't Is niet om 't even, hoe een man van moed aan zijne reputatie komt, als hij dan bij geval eens geene

occasie gehad heeft om zijn moed te toonen, dat ook wel eens gebeuren kan, als de bagagie-wagens bij ongeluk wat lang achterblijven.'

'Maar ik houd staande,' zei de koopman, de prijscourant 'der effecten intusschen met een vlugtig oog doorloopende: ik houd staande dat iemand die zijn métier bederft, een vijand van zijn eigen huisgezin is...'t is vrouw en kinderen ongelukkig te maken...Er zijn vaste aangenomene principes en maximes in de wereld!.., vatje, heeren?'

'Van tijden her!' zei de Baljuw, nam zijn hoed al blazende af, en consenteerde met een diepe buiging.

'Die men altoos als eene mijlpaal, als 't *non plus ultra* aanzag', sprak dominé, zijn gelaat zoo lang als een mijlpaal uitrekkende.

'Zonder welke de wereld een chaos worden zou, mijne heeren! en de ellendige korporaal bij elk bagatel zijn overste boven het hoofd sprong', merkte de generaal op, stampte met zijne rotting op den grond en keek toen met eene stille vergenoeging op zijne ordre de mérite neder.

'En zonder welke eene zedige maagd het eerbare rood van hare kuische wangen nooit zou mogen laten afkussen, of zij moest eerst weten of alles secuur was...Wel...wel!...de beste manier inderdaad,' zei mijne lieve tante, met haar waaijer tegen hare warme karmozijne wangetjes aanwapperende, 'om in plaats van een chaos, eene eenzame woestenij van de wereld te maken'.

'Dat is nu alles zeer wel uitgevonden, heeren en dames! maar intusschen zie ik dat ik met mijne brillen blijf zitten', sprak de opiicus, 'hoe goed, hoe fraai en hoe duidelijk dat ze dan ook zijn.'

'En dat misschien', zei mijn goede oom, 'omdat zij al te goed, al te fraai en vooral, omdat ze al te duidelijk zijn.'

'Maar à propos, mijnheer! die de heer van den huize zijt! u had ik haast vergeten.'

'Och, mijn goede heer! ik ben maar een eenvoudig man,' zei de goede oom, en kan 't dus met mijn eenvondig 'brilletje wel stellen: niet dat ik niet gaarne anders zou willen zien als ik daardoor beter zou kunnen zien - zoo niet! maar kijk! dat oude groene brilletje dat ik

van mijn voorouders geërfd heb, als ik dat slechts goed afvege, vooral eer ik 't op den neus zet, want daar hangt bij mij alles van af, - daar zie ik alles zoo zacht en zoo onzondig meê in, en dat wijl ik de zaken eenvoudig zie, zoo als ze zijn, zonder mijn gezigt te forceren, dat ik nog nooit iemand zoo pleizierig, en mag ik 't zeggen, nooit iemand juister - dat is bij mij eenvoudiger! - door een bril heb zien kijken, dan eens een man dien ik daarna hoorde dat een voornaam wijsgeer was; en die altoos door een bril keek zonder glazen.'

'Mozesje! kom, mijn kind! pak in en laten wij staan heen te gaan,' zei Magnus Levy aan zijn jockei die zijn pakje droeg: 'wij hebben hier niet langer noodig. Daar zijn de mannen die geen bril waard zijn! hier is de man die den besten bril verdient, omdat hij den besten bril kent - zonder glazen.'

'Dat wil nu eigenlijk zeggen, als ik mijne vijf zinnen behoorlijk bij elkaar heb,' zei de heer procureur Muizeval, 'dat het onze vooroordeelen zijn die ons beletten om de zaak naar behooren in te zien en de voorwerpen onpartijdig, belangeloos te beschouwen: doch dat, wanneer men dezelve eenvoudig, zonder ons bijzonder belang, noch 't aanblijvend gevoelen uit gebrekkige opvoeding voortgekomen, te raadplegen, durft en wil inzien gelijk zij zijn, men inderdaad dat groote apparatus niet noodig heeft, daar men zoolang meê weggeloopen heeft. In zooverre nu, mijne heeren! kan ik mij hier ook wel meê vereenigen; en als men soortgelijk scherpzinnig gerigt heeft, hang ik aan die stelling in zooverre mijn regel, dat men brillen missen kan; maar mij blijft altoos het gevoel als een nog meer zekere waarborg van waarheid over, het is niet genoeg wat men van de zaak ziet, ot zij duidelijk, helder, klaar voor 't oog is: het gevoel moet het zijne hebben. En in mijne dertigjarige praktijk kan ik zeggen, dat mijn tactus altoos zoo zuiver, zoo secuur is geweest, dat wanneer ik een zaak die anderen geheel anders toescheen, voor iemand won of verloor, ik dit altoos te voren aan mijn gevoel bespeurd had; en daarom ook altoos de zaak naar dat gevoel dirigeerde. Maar wij verpraten hier onzen tijd, ik moet naar 't stadhuis; het moet, in fallor, ongeveer elf uur...'

Nu tastte de gevoelige heer procureur Muizeval naar zijn horloge, doch in zijn dertigjarige praktijk was zijn gevoel hem ten minste in 't laatste halfuur, *eens* ontschoten, en leverde dus hier weêr een bewijs voor de deugdzaamheid van eenvoudige, belangelooze en onbevooroordeelde beschouwing der voorwerpen op; want toen Mozesjes de brillen weêr bij elkander zamelde, had hij en passant 't horlogie van den heer pleitbezorger uit zijn broekzak gehaald en die tusschen de brillen staan in te pakken.

Verzen
Door
Henr. Labberton-Drabbe.

Aan een Dichter I

Een eenzame karbonkel in den nacht,
Zijn gloed bestorven in het ruischend donker;
De maan door blaadren leent een zwak geflonker
Den kouden steen die op het zonlicht wacht.

Zoo staat gij, krachtverhuld in eigen trots,
In 't vale stof van 's levens donkre wegen,
- De zon schijnt niet in hooggebouwde stegen:
Zij geeft haar licht aan open veld en rots.

Zoo is het leven, en dat weet gij - 't klein gespuis
Der nauwe stegen kent ge wel - daar wonend,
Uw schoon verborgen wijl inwendig tronend,
Niet sterk, zelf-schijnend gaand van huis tot huis,

Kwijnt ge door grootheids diep verborgen haat.
En om u gaat het volk der ziels-gewonden,
Die altijd zoekend nimmer 't troostwoord vonden:
Ge aanschouwt ze stil, een glimlach op 't gelaat.

II

Maar 'k zie uw oog befloerst, - nog is het tijd -
Ik hoor u spreken tot de hunkrende gezichten
Waarin een stil geloof weer op gaat lichten:
Een glans van hoop rijst in hun deerlijkheid.

Zie! hoe uw woorden zijn als de avondzon,
Die alles kleurt als goud: rosbruinig gloeien
De hoofden, in de dorre haren bloeien
Als kleine sprankjes uit een klare bron.

O zeg mij dan, waarom ge in de eenzaamheid
Van uw sterk Zelf dit alles kondt vergeten,
Gij, die uw kracht wel altijd hebt geweten,
Die van de schoonsten de allerschoonste zijt!

In enkle menschen groeit die wondre kracht,
Die alle bloemen opent, die het wezen
Der dingen als een open boek kan lezen:
Sterf niet om Zelfs wil, waar een wereld wacht.

Er is een Bloem...

Er is een bloem die in den avond leeft;
In blanke stilte ontplooien zich haar bladen
Wanneer de nacht den zachten sluier weeft
Die 't leven vastzet in zijn donkre draden.

Zoo, in dien stilstand van het aardsche, zeeft
Van uit de ziel haar schoonheid; zonder daden
Staat ze als die bloem, van eigen licht omzweefd,
Voelt zij de kracht van levens diepste zaden.

De nachtbloem sluit zich voor het schrijnend licht;
Maar wie het leven in zijn gang wil schragen,
Treedt in den dag, het rustig oog gericht

Naar 't wild gewarrel, waar de daad hem wacht.
- De wereld zal hem om zijn droom niet vragen:
Toch werd hemzelf daaruit zijn schoonste kracht.

Aan de Grenzen der Ekonomie
Door
Is. P. De Vooys.

(*Slot en vervolg van blz. 213*).
Alfredo Niceforo. Anthropologie der nichtbesitzenden Klassen. 1910.
Zur Psychophysik der industriellen Arbeit von Max Weber. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. 27-28e en 29e Band.
Auslese und Anpassung der Arbeiter der Groszindustrie. 133e en 134e Band der Schriften des Vereins fur Sozial-politik. 1910.
Dr. Th. van der Waerden. Geschooldheid en Techniek. Uitgave der Sociaal-technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten.
Jhr. Dr. N.J. van Suchtelen. De Waarde als psychisch verschijnsel. 1911.

De dichter Nico van Suchtelen promoveerde dit jaar tot doctor in de staatswetenschappen op een boek getiteld: ‘De Waarde als Psychisch Verschijnsel’. dat door hem zelf nader aangeduid wordt als ‘een studie over de gronden der waardeering, in het bijzonder met betrekking tot de ekonomie en haar plaats in het kultuursysteem’. Waarom wordt dit blijkbaar geheel theoretische geschrift door ons betrokken in den gedachtengang van dit opstel?

Aan de grenzen der ekonomie waren onderzoekers ijverig aan 't werk om den invloed van het industrialisme op den geestelijken en moreelen toestand der arbeiders scherp en vooral in bijzonderheden te leeren kennen. De groote vooruitgang die hierbij viel op te merken betrof nog minder het

resultaat dan wel de wetenschappelijke methode. Het op zich zelf reeds zoo bedenkelijke verschijnsel dat als ontscholing werd aangeduid, ontplooide zich tot een breed gebied van pijnlijk dringend onderzoek en wel doordat gevraagd werd naar de eischen, die de industrie in de consekwente toepassing van haar methoden, aan de lichaamskracht maar vooral ook aan het zieleleven dcr arbeiders stelde. En verder werd duidelijk hoe de vroegere scholing van het ambacht dat tot een gevoel van arbeidswaardigheid opvoedde, door de industrie niet langer werd gevorderd, doch slechts als een van vroeger gegeven feit aanvaard om haar te vervormen en te laten aanpassen aan haar eigen nieuwe eischen. Daarnaast stond het streven om uit de werkkrachten van het platteland en der vrouwen door ‘training’ andere categoriën arbeiders te kweeken, geschikt en voldoende voor het geeischte werk. Aldus werd het oudere probleem zonder van onderwerp te veranderen geheel vernieuwd en geschikt gemaakt ter betere belichting van de opluikende maatschappelijke kracht, die, geboren uit het ineenvloeien van ambacht en boerenbevolking tot de fabrieksarbeidersklasse, reageert tegen de onmeedogenlooze onderschikking van zoo uitgebreid menschelijk leven aan den dwang der productiemethoden van het industrialisme.

Van dit alles bevat v. Suchtelen's boek niets. Het schijnt zich in hoofdzaak bezig te houden met het meest theoretische deel der ekonomie dat over de ‘waarde’ handelt, en dan nog wel op meer bespiegelende dan naar de toepassing gerichte wijze. De twee eerste hoofdstukken, die het grootste deel van het boek omvatten vertoonen danook geen enkel verband met ons onderwerp.

In het centrum plaatst de schrijver den strijd tusschen oude en nieuwe schrijvers over de beteekenis van de ekonomische waarde, en van de theoriën, die zich over de vorming en het meten van die waarde hebben ontwikkeld. En de dichter, die in den ekonoom moest schuil gaan, kon slechts als allerminste eisch stellen, dat dit probleem, zooveel als mogelijk was, werkelijk, dat is menschelijk werd bezien. Waarde moest zijn een resultaat van waardeeren, een werkzaamheid die aan elk denkend leven zoo onophoudelijk eigen is. Daarom is het niet te verwonderen dat van Suchtelen, vooraleer hij zich in

het strijdperk van de waardetheoriën waagde, zich wapenen zocht in het arsenaal der psychologie. Hij vroeg zich af wat menschen er toe leidt, aan eenig ding of aan wat dan ook, waarde toetekennen, en daaraan een grootte te geven, die het mogelijk maakt de waarde van het eene ding met die van iets geheel anders te vergelijken. Hij vroeg zich ook af waaraan het toeteschrijven is dat dergelijke waardeeringen, die in oorsprong zoo sterk persoonlijk en wisselend moeten zijn, door het maatschappelijk leven vaster en algemeener gaan worden. Want uitsluitend de waarde die zoozeer objectief en stabiel is, dat ze een inhaerente eigenschap wordt van dingen buiten den mensch, kan dienst doen als zuiver wetenschappelijk grondbegrip en als betrouwbare maatstaf. Wanneer hij dan tot de conclusie komt, dat juist die stabiliseering van het waardeoordeel de verleidelijke oorzaak is voor de misvatting, alsof de waarde ooit objectief kon zijn, als ware het n.l. een innerlijke eigenschap der dingen, dan heeft hij het analyseermes in handen, waarmede verschillende onderdeelen der ekonomie kunnen opengesneden worden.

Snijdend is dan ook de logica waarmede definitie's, betoogen, en theoriën getoetst worden. In de overtuiging dat het waardebegrip voor de verklaring der maatschappelijke verhoudingen uitsluitend beteekenis verkrijgt doordat er invloeden zijn, die dat begrip uit de stroom van persoonlijke en wisselende gevoelens gaan kristalliseeren, moet hij aan die stabiliseeringsinvloeden groot gewicht toeschrijven. Wanneer hij die factoren opgespoord heeft en aangeduid als: de gebruiksgewoonte, de verdeeling van arbeid, de ruilgewoonte, het geld en last not least de sociale machtsverhoudingen, is de mogelijkheid geopend van een belangrijk perspectief. Het wordt dan toch duidelijk dat de waarde, of scherper uitgedrukt het aan de menschen in eene samenleving gemeenschappelijke waardebewustzijn, historisch veranderlijk is, en dat al naarmate de vastleggende factoren, de kristalliseerende invloeden op de warrelende chaos van persoonlijke en wispelturige waardeeringen, zich wijzigen, ook het begrip der waarde iets anders moet zijn. Schetsmatig geeft v. Suchtelen daarna aan op welke onderscheiden manieren voor verschillende ontwikkelingsperioden der produceerende samenleving, het waarde-

bewustzijn tot uiting moest komen. Hij behandelde dit echter slechts als een inleiding om tot de detailonderwerpen te geraken van de, tegenwoordig zich latende gelden, waardetheoriën, opdat hij daar telkens de subjectieve, de psychische beteekenis van de waarde kan laten zien, zoodra de theorie met het werkelijke leven in aanraking komt. De waarde van kunstproducten, de storende invloed der konkurrentie, de onderlinge wedijver tusschen verbruikers, het monopolie van hen die een zeer bijzondere geschiktheid hebben voor eenig ambt of eenige betrekking, de prijs op de markt, en de kostenwaarde, zijn alle onderwerpen die zich daartoe leenen. Nog belangrijker echter zijn de kritische beschouwingen wanneer v. Suchtelen de onderwerpen bespreekt waar de sociale machtsverhoudingen het vastleggen van de waarde in sterke mate beheerschen, met name: kapitaal en grondrente, arbeidsloonen, ondernemersloon. In 't kort kunnen de conclusie's van den schrijver over de waardetheorie aldus in twee zijner zinnen samengevat worden: ‘Van een ijzeren wet, die de ekonomische waardevorming beheerscht, zelfs niet van een wet die door tegentendensen wordt doorkruist of tendeele opgeheven, ja, zelfs niet van een empirische regelmaat die in de konkrete prijzen der ekonomische objecten tot uiting zou komen, valt iets te bespeuren.’ ‘Bij de vorming en stabiliseering der ekonomische waarden is geen vaste wet volgens eenig eenduidig beginsel werkzaam. Ook de ekonomische waardevorming wordt beheerscht door de niet bandelooze, maar maat-, en regellooze vrijheid der psychische causaliteit.’

De krasheid en de buitengewoon verre strekking van deze stellingen zouden ongetwijfeld het betoog reeds maken tot een daad, die de aandacht der ekonomen trekt en hen dwingt nauwkeurig op te letten, zij 't ook geërgerd door een dergelijk Simsonachtig rukken aan de hoofdpijler van het wetenschappelijk gebouw. Het is reeds een stellige verdienste om met onafwijsbare logische scherpzinnigheid en feitendocumentatie, op die wijze door de studeercellen een wind te blazen, dat menig gesloten en vergeten boek op de tafel opengebladerd wordt.

Ten opzichte van ons onderwerp is daardoor echter nog in geen enkele aanwijzing de beteekenis van het bijzondere

proefschrift duidelijk geworden. En toch is juist die beteekenis de grootere. Zij is echter pas te vinden in het derde en laatste hoofdstuk. Daarmee verlaat van Suchtelen de centrale provincie van het land der ekonomie, om in de heidevlakten aan de grenzen te gaan zwerven. Toen hij zoo diep het kouter van zijn kritiekploeg trok door de akkers der ekonomische wetenschap, had hij niet de bedoeling den bodem te doorwoelen om er een rijkere en zuiverder oogst te verkrijgen. Integendeel ging juist zijn kouter zoo diep, en had hij het zoo zorgvuldig gescherpt in de werkplaatsen der psychologie, omdat hij een rechtvaardiging zocht, een rechtvaardiging namelijk voor zijn trek uit de gecultiveerde wetenschappelijke sferen naar nog onontgonnen terreinen. Hier lag de ekonomie met haar universiteiten, bibliotheken, en tijdschriften, die voor hem blijkbaar geenszins vreemd of vijandig waren, maar daar ginds stond, bijna als een luchtspiegeling, doch voor het dichteroogscherp geteekend in diepe wezenlijkheid het 'kultuursysteem'.

En nu had de schrijver zich te verklaren, waarom naar dat laatste zijn werkijver, zijn aandacht, zijn genegenheid ging, doordat hij betoogde hoe de ekonomie vergeefs zocht naar iets waar zij nooit en nimmer buiten zou kunnen, en dat slechts ginds in dat kultuursysteem te vinden was. Dat andere was een waardebegrip dat niet uit de feiten der industrialistische maatschappij zonder meer zou worden afgeleid, zooals begrippen van zwaarte of ondoordringbaarheid uit de natuuraanschouwing. Dat andere was een begrip, ontleend aan het kultuursysteem, en dus overgenomen uit de zedelijke, inplaats van uit de aanschouwelijke wereld. En hiermede aanvaardt van Suchtelen de ketterij, waarvoor ook Ruskin zoo scherp werd veroordeeld. Niet alleen de geleerden uit de verschillende scholen der ekonomie, maar ook dè revolutionnairen tegen haar wetenschappelijk gezag, Marx en Engels, hadden de ethica hoonend uitgewezen. De maatschappij was voor hen als de natuur een verschijnsel, waarvan de wettelijke regelmaat op te sporen moest zijn. Betrof die voor de eersten de strenge orde van het industrialisme, voor de laatsten zou die onverbiddelijke wet juist den ondergang van dat industrialisme en de overwinning van het socialisme aangeven. Maar met het zedelijk oordeel had dit niets te maken.

Ruskin had echter reeds gezegd: uw ekonomische weten-

schap leert slechts de verschijnselen der handelsoperatie's kennen, en ten opzichte van Marx zou hij er bij gevoegd hebben ook de verschijnselen van de kapitalistische productie. Maar daarboven zag hij iets anders n.l. wat hij politieke ekonomie noemde, iets dat ‘geen kunde en geen wetenschap was, maar een systematische gedragslijn en wetgeving, die gegrond op wetenschappen, richting geeft aan de kunden, en die onbestaanbaar is zonder dat aan zekere voorwaarden van zedelijke beschaving zal zijn voldaan.’

Met gebruik van bijna gelijke woorden is aldus aangegeven wat v. Suchtelen uiteenzet. De ekonomie is ondergeschikt aan het kultuursysteem. Dit is het wat haar een taak van onderzoek aanwijst, door te bepalen dat waarde niet iets is, maar dat waarde iets behoort te zijn, namelijk kultuurwaarde.

Het is daarom niet verwonderlijk, dat van Suchtelen zich bij de verdediging van zijn proefschrift hoorde verwijten: ‘dat is geen ekonomie meer.’ Het was duidelijk meer dan ekonomie. Tot over de grenzen eener zuiver verklaring zoekende maatschappijleer strekte zich het denkbeeld uit dat de waarde zich zal kristalliseeren om ideëen van goed en kwaad, gezondheid of ziekte, schoon en leelijk, inplaats van om de zucht naar winst. Dat een dichter zich deze voorstelling maakt is bijna vanzelfsprekend. Het tegendeel zou onbegrijpelijk zijn. Want de meest vérgaande abstractie is bij den dichter toch steeds een levende voorstelling, en bij zijn scherp ontwikkeld gevoel van waardeering is het de ideeënwereld die hem daarbij als een onmiddellijke werkelijkheid omgeeft.

Maar v. Suchtelen heeft niet zijn eigen gevoel uitgedrukt of niet bepleit dat de maatschappij bij haar waardeschatting de beschaving als richting zou nemen, inplaats van het chaotisch dooreenwoelend begeeren der menigten en het jagen naar winst. Dat zou hem stellig door de ekonomen gaarne toegestaan zijn. Den dichter worden vele vrijheden gegund. Maar geen rechten. En nu is het bijzondere van v. Suchtelen's betoog, dat hij voor zijn beschouwingen wel rechten opeischt, dat hij de wetenschappelijke ekonomie de gehoorzaamheid wil voorschrijven aan de bevelen vanuit die ideeënwereld, die hij het ‘kultuursysteem’ noemt, en waarin de dichter een scheppende werkzaamheid vervult. Dat is het wat verzet wekte.

Dat werd fantasterij gevonden; en een gevaarlijke daar zij geen andere en geen mindere vormen zich koos dan waarin het wetenschappelijk betoog zich gewoonlijk vertoonde.

Maar ondanks dat verzet, ondanks bestrijdbare en zwakke punten van de ekonomische argumentatie, ondanks de vaagheid en losse structuur van een waardeleer, die zich op de kultuur beroept, ondanks dit alles is van Suchtelen's boek, en juist omdat het een oproep is om naar de grenzen der ekonomie te trekken, een daad die aansluit bij het werk van vele anderen. De aanwijzing van het verband dat daartusschen bestaat, n.l. tusschen de bestudeering van den industrialistischen invloed op de arbeiders en een omkeer in de ekonomische theorie, geeft de gelegenheid beider beteekenis nog duidelijker te doen uitkomen.

* * *

Wat meent v. Suchtelen als hij schrijft over de kultuurwaarde? Die uitdrukking wordt natuurlijk toegepast in overeenstemming met de terminologie van gebruiks- ruil- of arbeidswaarde, om aan te wijzen welke oorzaak de waarde van eenig voorwerp of van wat dan ook, doet ontstaan, en om tevens aan te geven hoe de grootte van die waarde bepaald zal worden. Dat er reeds thans voor breede kringen van individuen sprake zijn kan van een kultuurwaarde is duidelijk. Onder geleerden, kunstenaars en de tot hen behoorende groepen van intellectueelen is b.v. de individueele ontwikkeling van alle talenten en vermogens, in 't kort de persoonlijke kultuur, vanzelfsprekend de eerste toets voor alle waardeeringsoordeelen. Maar deze moeten zelfs voor hen zeer subjectief en ook wisselend zijn. Hoeveel te meer voor die talrijke personen, wier kultuur nog veel te wenschen overlaat en die zich van de mate hunner beschaving zoo goed als onbewust zijn. Wanneer van Suchtelen aanneemt dat er een soort objectiveering mogelijk is, betreedt hij een terrein zoo wijd en bijna grenzeloos, dat wij bij 't lezen der vier pagina's die hierover handelen, ons gevoelen als in een sneltrein die met razende snelheid door het verleidelijkste natuurschoon voert. Wat het doel van elk leven is, en in welke vormen en richtingen het streven daarheen tot uiting komt; hoe

daarbij het individu een soort waardeeringschaal vormt, het zijn vragen van wijsgeerigen aard, en het antwoord dat de schrijver voor ons samenvat in Nietszche's 'Wil tot Macht' hoe breed ook uitgelegd, is geheel persoonlijk. Waneer v. Suchtelen dan ook overgaat van deze individueele kultuurwaarde tot de sociale, gevoelen wij als een sprong over een diepe kloof. Want het is duidelijk dat de kultuurwaarde slechts plaats verdient in een politieke ekonomie voor zoover zij sociaal zal zijn, maar evenzeer is het duidelijk dat geen sociale kultuur mogelijk is dan samengesteld en opgebouwd uit een individueele. Samengesteld maar ook opgebouwd. En ofschoon daarom te recht v. Suchtelen met de geheel subjectieve kultuurwaarde zijn beschrijving begint, gevoelen wij ons onbevredigd daarin te missen een band met een algemeener maatschappelijke vorm. Is het omdat die band niet te vinden is, daar waar wij de bewuste en hoogste beschavings-waardeering aantreffen n.l. bij de intellectueelen? Zou die niet elders gezocht moeten worden, en wel in kringen waar de ontwikkeling eener gemeenschap zoo hooge eischen stelt, dat het individu daarvoor moet terugtreden? En, zoo vragen wij verder, is het daar niet de wil om te leven, meer dan de wil tot macht, die zich scherp uitspreekt. Leven namelijk in den zin zooals Bergson dien in zijn Evolution créatrice beschrijft, als die wonderlijke drang tot een ontwikkeling door den scheppingsdrift, die naar velerlei mogelijke richtingen gaat. Het individu wil en kan nimmer opgeven die ontplooiing van nieuwe organen, en zal òf ondergaan òf wel zich vervormen in iets geheel nieuws. En dat nieuws is in onze maatschappij naast de technische ontwikkeling het samengaan, het zich bijeenvoegen tot een hooger georganiseerd individu, dat daarom reeds de individueele waardeering aan de sociale moet onderschikken.

Afgezien van dezen overgang, toont v. Suchtelen zich overtuigd van dat samenvoegingsproces in de samenleving, waardoor zich een nieuwe gemeenschap vormt, en ook overtuigd dat dit proces aan de kultuurwaarden een meer algemeene beteekenis geeft. Ja hij gaat verder nog door te betoogen hoe tusschen verschillende sociale kultuurwaarden een verband moet bestaan, waardoor een systeem zich vormt. Dat gedeelte van zijn boek, waarin hij 'de samenhang der sociale

waarden' bespreekt, behoort ongetwijfeld tot het meest treffende van den belangrijken inhoud. Hij toont helder aan hoe in de ethika, in de aesthetika en op hygiënisch gebied de waardeering zich richt naar vrij wel algemeene normen, doch dat zoodra het 'ekonomische waarden' betreft, aan het gemeenschappelijk belang geen invloed toekomt.

'Op het gebied van moraal, kunst, wetenschap etc. is de maatschappij de wijngaard waarin de individuen gemeenschappelijk arbeiden, in de ekonomie is zij het slagveld waarop zij elkaar bestrijden. Dat is de groote innerlijke tegenstrijdigheid onzer halfkultuur.' Daaruit volgt dan onmiddellijk dat wezenlijke kultuur moet dwingen tot het aanvaarden van een waarde, die bepaald wordt door haar beteekenis voor de ontwikkeling der gemeenschap. En hier verdedigt van Suchtelen tegenover de 'zoogenaamd streng wetenschappelijke geleerden' de noodzakelijkheid tot het ethiseeren der ekonomische waarden. In de ethiek toch komt de gemeenschap, komt het sociale belang tot uiting.

Zijn dit nu vrome wenschen van een idealiseerend dichter? Is dit een fantastische toekomstverwachting die met de werkelijkheid in volkomen tegenspraak is, en die daarom het noodzakelijk gevolg, de algeheele omvorming der ekonomie, of met v. Suchtelen's woorden het ekonomiseeren der ekonomie, tot een dwaasheid maakt?

Het eenige antwoord hierop zal de werkelijkheid zelve moeten geven. Is er namelijk sprake van dat de waarde wordt gevormd vooral door een sociale beoordeeling, dus naar de beteekenis die iets heeft voor de ontwikkeling en het welzijn der gemeenschap?

v. Suchtelen geeft een drietal voorbeelden waaruit de ethiseering der ekonomische waarden blijkt. Het eerste wordt historisch toegelicht. In 'het justum pretium'. d.w.z. de billijke rechtmatige waarde werd in de ontwikkelingsgeschiedenis onzer maatschappij herhaaldelijk duidelijk hoe bij de prijzen-vaststelling meer dan eens naar de werkelijke toepassing van het zedelijk oordeel gestreefd is. Maar ook thans nog leeft in uitgebreide kringen der bevolking het gevoel van een rechtmatige en een onrechtmatige prijs. Dit blijkt vooral ook uit het tweede en derde voorbeeld, waarin de schrijver bespreekt 'het ethiseeren van het arbeidsloon' en

‘de nivelleering der inkomens.’ Het streven naar die beide is duidelijk in onze maatschappij waartenemen. Hiermede komt de schrijver tot de rechtvaardiging van zijn kritiek op de ekonomie. Niet alleen van uit de hoogte van een kultuur-systeem, zooals dat leeft in de harten en hoofden der edelsten en meest verlichten der menschen, maar ook van uit de diepere en meer onbewuste volksgevoelen, ontspringt de eisch dat de ekonomie zich zal ekonomiseeren, dat zij niet alleen zal waarnemen en verklaren, maar zal handelen en beoordeelen of de samenlevingsproductie de beste en de nuttigste is ten bate der gemeenschap; waardeeren dus naar de kultuurwaarden in hun samenhang als kultuursysteem.

* * *

Ondanks de algeheele instemming en de verheuging, die van Suchtelen's houding in zijn proefschrift in ons opwekten, en ondanks de vele bladzijden die het inzicht als plotseling verhelderden, bleef er toch ten slotte eenige onbevredigdheid. In hoofdzaak ligt die in den aard van het onderwerp, aan den breeden forschen opzet van zijn geschrift, die tot beperking dwong, en aan het feit dat het moeilijk is na zoo vèrgaande kritiek in het opbouwende gedeelte een passend evenwicht te vinden. En inderdaad was het geen gemakkelijke taak om aan de ekonomie een nieuwen grondslag te geven, en een plaats toetewijzen in zoo breed en diep gebied als dat der algemeene menschelijke kultuur.

Vooral in dit laatste pogen zien wij weliswaar een groote verdienste van het boek, maar toch ook de oorzaak onzer onbevredigdheid, die wij reeds terloops aanwezen bij 't bespreken van den overgang van de individueele naar de sociale kultuur-waarde. De algemeen menschelijke kultuur toch, zelfs wanneer die zich tracht te louteren in een filosofie van het gemeenschapsleven, moet het bezit zijn van een betrekkelijk klein keurcorps der menschheid. Had nu de beschouwing der kultuurwaarde, vooral van de pogingen naar hare verwezenlijking, niet veel scherper kunnen zijn, indien de schrijver zich had beperkt?

Het voornaamste resultaat zijner kruising van psychologische met ekonomische theoriën was de stelling, dat de kristalliseering van de vele uiteenloopende en zich onophoudelijk

vervormende individueele waardeschattingen tot maatschappelijk geldige waarden geschiedt door sociale invloeden. Volgt hieruit nu niet onmiddellijk de vraag welke machtige sociale invloed thans bezig en instaat is om verandering te brengen in de waardevorming, zooals die onder den drang van het industrialisme geschiedt? En hangt daarmede niet ten nauwste samen de vraag, waarom die invloed moet werken in de richting eener sociale waarde, dat is dus in eene die door zedelijkheid geleid wordt en die de kultuur ten doel heeft? Ten slotte nog de derde vraag of de ekonomiseering der ekonomie niet een noodzakelijk gevolg moet zijn van een strijd tegen het industrialisme, waar toch tegelijk met dat industrialisme de ekonomie als wetenschap ontstond, en er ten nauwste mee verbonden bleef?

Deze drie vragen kunnen niet anders beantwoord worden, dan door het aanwijzen van den loonstrijd en daarmede van de daaruit voortgekomen maatschappelijke kracht der arbeidersbeweging. Deze is het die een werkelijke gemeenschap boven individuen heeft doen ontstaan, en dus een grondslag kon vormen voor het opbloeien van sociale waarden. Deze is het ook die de gevoelens van het ‘justum pretium’, van ‘fair wages’ en van nivelleering der inkomens tot iets meer maakte dan een idealisme, n.l. tot een maatschappelijk streven. En deze ook is het die de diepgevoelde behoefte heeft aan een andere ekonomie dan die der handelsoperatie's. Aan die behoefte werd reeds gedeeltelijk voldaan door Marx, die weliswaar niet beproefde om een ekonomie op te bouwen op den grondslag eener kultuurwaarde, maar wiens waardetheorie daaraan toch ten nauwste verbonden was. Waar hij toch gebruik maakte van een schijnbaar a-moreele arbeidswaarde, verbond hij daaraan de voorwaarde dat de arbeid zou zijn ‘maatschappelijk noodzakelijk’. In deze voorwaarde en trouwens in den zedelijk oordeelenden grondtoon van zijn stijl lag reeds opgesloten, een waardeschatting op geheel anderen grondslag. Maar bovendien gebruikte Marx zijn waardetheorie slechts ter volledige onthulling van de industrialistische, dat is tegelijk van de kapitalistische productiewijze. Hij had niet verder te gaan, dan deze verkenning van den vijand, die de arbeiders tegenover zich zouden vinden, vooral ook omdat het er aller-

eerst op aan kwam hen te wijzen op de noodzakelijkheid van den strijd. Maar pas in den volontplooiden strijd, en vooral daarna zou iets meer noodig zijn. De arbeidersbeweging ging zich organiseeren, ging worden van iets toekomstigs tot iets werkelijks, van een voorspelde storm tot den machtigen windstroom, die zijn kracht en invloed had te ekonomiseeren. Daarvoor behoefde zij nog een andere ekonomie dan van Marx, anders n.l. van aard. Niet meer alleen verklarend of zelfs voorspellend, maar met een inhoud, die tot iets anders in staat stelt dan tot verzet en strijd, en wel tot schepping en vervorming van nieuwe sociale waarden. En geen andere mogelijkheid kan zij aanvaarden, dan die door van Suchtelen in zoo algemeene, zij 't ook deels onbestemde vormen is aangewezen.

* * *

Hoe groot is het contrast van wat de werkers aan de grenzen der ekonomie te zien gaven. Troosteloos scheen het uitzicht dat onderzoekers als Niceforo, Max Weber, de schrijvers van het Verein für Sozialpolitik, en Van der Waerden, ons deden zien. Het industrialisme, dat bij zijn geboorte in Engeland de gruwelen toonde van de dikwijls nog jonge weeskinderen die veertien uur van elk etmaal in de stoffige, warme en gevaarlijke spinzalen moesten doorbrengen, en van een geheel en al gedemoraliseerde klasse van de oorspronkelijke vakarbeiders; dat industrialisme dat toen reeds Robert Owen tot het denkbeeld bracht van een geheel andere maatschappelijke orde; het toonde na meer dan een eeuw nog dezelfde neigingen tot verwoesting en vernieling van de menschwaarde in groote kringen arbeiders. Weliswaar was de verschrikking niet meer zoo groot. De loonen zijn niet zoo laag, de arbeidstijden niet zoo lang, de kinderen worden meer gespaard, en de gezondheid beter beschermd. Maar wat bleef, was het dorre van den arbeid zelf, en het troostelooze van het levensvooruitzicht. Stukloon en het vakbekwaamheid verdringende werktuig bleven niet alleen het typeerende van 't industrialisme, zij wonnen steeds meer terrein, zetten zich onverbiddelijk verder door, en ontnamen aan de arbeiders het beste van het leven, den zielsinhoud door den arbeid.

Tegenover die schildering van grauwe grijsheid staat nu dat

wonderlijk lichte beeld uit van Suchtelen's boek, een beschavings-systeem dat alleen en uitsluitend het sociaal belang dient, dat alles wil ‘umwerten’ in een richting naar kultuur voor allen. Pessimisme en optimisme zijn hier tegenover elkaar als de doorbrekende zon tegen nadonderende onweerswolken.

En toch is er als in zoo'n natuurtafreel een verband. De wind die de wolkendreiging uiteenblaast en verhoedt dat de samenpakking van zwart voor de zon blijft hangen, die wind als losgejaagd uit de neerslaande hagelbuien zelve, is alreeds aanwezig.

De loonstrijd, voortgekomen uit het industrialiseeren van zeer verscheiden groepen arbeiders, die door hun bedreigd bestaan zijn saamgedreven, moet iets anders opleveren dan alleen ruw geweld en chaotisch verzet. Er is ontstaan een wel zeer jonge, en nog zwakke gemeenschap, maar dan toch inderdaad een gemeenschap, die groeit, en die uit vele warrelingen en wervelbewegingen, toch ten slotte samenloopt tot een enkele krachtige strooming.

Is dit nu, ondanks haar noodzakelijkheid, ondanks haar klaarblijkelijk sociaal vermogen, een maatschappelijke kracht, die niet in staat is te grijpen naar zóo groot doel als van Suchtelen in de taak van een kultuursysteem teekende? Dit is een vraag van een klemmende en spannende beteekenis. Want zoo die reeds nu zoo grootsche arbeidersbeweging het niet vermocht, of zoo zij naar andere richtingen zich omboog, dan wel zijwaarts gedrongen werd, wie zou dan de titanische beschavingstaak vervullen om de millioenen arbeiders te behoeden voor een verwording die bijna niet door te denken is? En wie zou in staat zijn de reuzenmacht van het industrialisme dienstbaar te maken aan de kultuur, die thans nog zelve geregeerd wordt of verdrongen door dat fabriekssysteem?

Dat die arbeidersbeweging in staat is zich te organiseeren, werd ondanks velerlei tekortkomingen en zelfs door herhaaldelijk struikelen bewezen. De groote menigten, die door het industrialisme gedreven werden tot die schijnbaar zoo dorre en geestelooze jacht naar een tamelijk loon, en die afgesneden werden van de verhoudingen en gemeenschappen, waarin zij vroeger hun zielsbehoeften konden bevredigen, zijn opgenomen geworden door die wonderlijke nieuwe strooming. Deze gaf hen niet alleen de kracht om voor hun loon te kunnen opkomen

tegenover het ekonomiseeren der productie, maar die strooming bracht hen tegelijk een gevoel van eigenwaarde, soms ook een wezenlijk begin van kultuur. Maar in een bitteren en dikwijls moeilijken en vele opofferingen vergenden strijd, die nog steeds voortduurt. Dat voortduren, en het gevaar om bereikte resultaten weer te moeten opgeven, beheerscht thans nog de arbeidersbeweging. Weliswaar heeft de groote maatschappelijke verwarring, die met sommige kampepisoden gepaard gaat, geleid tot het aanvaarden van wapenstilstanden en van beperkende maatregelen, maar de strijd is er niet minder hardnekkig en omvangrijk door geworden. Het industrialisme heeft nog geen enkele van haar methoden ter versnelling en ekonomiseering der productie om winst opgegeven. Integendeel heeft het die methoden steeds meer tot de uiterste consekwentie's uitgewerkt. De ekonomie van loonsystemen, het ontslaan van arbeiders in crisistijden, het vervangen van de werkkrachten, die den leeftijd eener maximum productie voorbij zijn door jongere, het ontgaan van looneischen door mechanische inrichtingen, en daarnaast het organiseeren van strijdmethoden tegenover de arbeidersbeweging, het zijn alle middelen die het industrialisme nog gedurende vele jaren kan verscherpen en vervolmaken. Juist het groeien dier arbeidersbeweging heeft aan het vijandige systeem nieuwe energie ontlokt. Daarom is er geen sprake nòch van een overwinning der arbeidersbeweging, nòch ook van een evenwicht dat bereikt zou zijn. De taak die de modernste maatschappelijke kracht te vervullen heeft, is dan ook allereerst te blijven bestaan en voor hare directe werkzaamheid zich voortdurend te verdedigen door zich innerlijk te versterken. Is daarmede ook beslist dat zij niet in staat is om die veel verder gaande taak op zich te nemen om n.l. de planlooze maatschappelijke productie om winst te vervangen door het voortbrengen van kultuurwaarden, om de vèrgaande verkwisting van natuurlijke rijkdommen, menschelijke arbeidskracht, gezondheid en leven te doen plaats maken voor ‘vermenigvuldiging van menschelijk leven op het hoogste peil?’

Er is een tijd geweest dat de arbeidersbeweging nog uiterst weinig bate gaf in den loonstrijd, en dat zij nog niet in staat was om een gemeenschapsgevoel te kweeken, waaraan

individueele energie en ambitie zich willig onderschikten, maar dat zij toch reeds die aanvurende belofte gaf van een andere maatschappij, dan die van het beangstigende industrialisme. Die belofte was het welke Marx' ekonomie maakte tot de blijde boodschap onder de arbeiders. De dag der dagen zou komen dat het kapitalisme ging ineenstorten, en dat onder de dictatuur der arbeiders niet alleen een andere staat, neen veel meer nog, de nieuwe maatschappij zou geboren worden. De schijnkultuur zou dan vervangen zijn door de werkelijke kultuur en de voorgeschiedenis der menschheid zijn geeindigd.

Die belofte is niet als een felgloeiende, maar mooie illusie, niet als een voortjagende strijdleus van de avantgarde, verdwenen en opgelost gelijk een alpengloeien in de grijze avonddonkerte. Die belofte is er nog steeds, maar als die van het beloofde land, van ver te aanschouwen, doch pas te bereiken na veel strijden en worstelen. Die belofte is vervormd als gloeiend metaal dat door de gietgaten in vele en velerlei vormen wordt geschonken. De verandering kwam door het besef dat niet als een enkele verovering de nieuwe maatschappij kan worden verkregen, niet als een paradijsachtig land waar stoutmoedige kolonisten binnendringen maar door het eigen land met eigen kracht te bewerken en zich te oefenen tot de gewenschte en gehoopte toestanden zijn verkregen. Zooals Tolstoi profeteerde en leerde: ‘Het koninkrijk Gods is binnen in U’, zoo heeft de strijd en de ervaring aan de arbeidersbeweging geleerd dat de belofte van een nieuwe maatschappij in haar zelve lag gegoten, en daar de vorm en de hardheid moest verkrijgen, vooraleer een bruikbare werkelijkheid zou zijn ontstaan.

Daarom is de arbeidersbeweging de kracht, die door haar strijd en door den aard van haar organisatie ook aangewezen is om de maatschappijke voortbrenging te richten naar een kultuursysteem, dat is ‘naar de vermenigvuldiging van menschen op het hoogste peil.’

* * *

Zal de arbeidersbeweging daartoe in staat zijn? Wie geneigd mocht zijn een bevestigend antwoord uit een grondeloos optimisme en idealisme te verklaren, zou allicht vergeten hoe

ingrijpend en hoe snel de maatschappelijke productie zich vervormd heeft door het industrialisme. Nauwelijks veel meer dan een eeuw ligt achter ons toen het fabriekssysteem geboren werd, en het is uiterst moeilijk zich een voorstelling te maken van de geweldige en omvangrijke vervormingen, die daarvan het gevolg zijn geweest. Bijna alle gewoonten, denkwijzen, maatschappelijke verhoudingen, die thans zoo vanzelfsprekend en natuurlijk schijnen, werden vervormd door dat ruim honderdjarige productiestelsel. De groote sprong die de moderne samenleving toen maakte herinnert aan de mutatie's in de plantenwereld of aan het verdringen van de eene natuursoort door de andere, als b.v. van het groene door het bruine kroos in onze slooten, en van de zwarte door de bruine rat in onze riolen. Maar de vergelijking is gebrekkig, doordat in de samenleving niet een onbegrijpelijke, althans onbegrepen sprong van de natuur geschiedde, en omdat het de menschelijke geest was, die het industrialisme heeft geschapen. De Fransche encyclopaedisten, de Engelsche handelaars, die het mechanisch vernuft tot de organisatie van het fabriekssysteem gebruikten, de Duitsche filosofie en kunst die de natuurwetenschap op breede wijze ontplooiden, en nog tal van persoonlijke en scheppende menschelijke krachten zijn noodig geweest om het tegenwoordige industrialisme mogelijk te maken.

Daarom zal de arbeidersbeweging slechts in staat zijn de nieuwe ontwikkelingsfase der samenleving te doen aanbreken, indien nog geheel andere krachten dan die van haren onmiddellijken strijd medewerken. In haar is aanwezig de macht tot het vormen der sociale kultuurwaarden, omdat die voor haar een bestaansvoorwaarde zijn. In haar is aanwezig de kracht door den nooddwang die de bezitlooze loonarbeider, beroofd van de macht zijner vakbekwaamheid, of losgemaakt van zijn landelijke gemeenschap, drijft in de nieuwe georganiseerde macht. In haar is de ervaring van zedelijke samenwerking en onderschikking.

Maar er is meer noodig, zooals er voor het industrialisme meer noodig was dan energie en kapitaal. Ook thans is het Ruskin die in zoo schijnbaar nuchtere en eenvoudige woorden aanwijst waarin dat meerdere bestaat. Het is de politieke ekonomie, die is ‘noch een kunde, noch een wetenschap, maar

een systematische gedragslijn en wetgeving, die gegrond op wetenschappen richting geeft aan de kunden.'

Een systematische gedragslijn en wetgeving. Ziet daar iets wat de arbeidersbeweging behoeft. Een vaste taktiek wordt het eerste, sociale wetgeving het tweede tegenwoordig genoemd. Maar welke taktiek, en welke sociale wetten? Daarvoor zal dienen de wetenschap, die zich bewust is van haar taak; die niet onbewust zich baseert op het industrialisme als menige school van zoogenaamd streng wetenschappelijke ekonomie, maar die bewust tot grondslag kiest het kultuursysteem, en streeft naar de aanwijzing van kultuurwaarden.

En dan is er behoefte aan de kunde, die wel gericht wordt door systematische taktiek en naar sociale wetgeving, maar die toch een zelfstandig kunnen, dat is organiseerend en scheppend vermogen vertegenwoordigt. Er is met andere woorden noodig een leiderschap, een erkende aanvoering van de bekwamen, de kundigen.

Tenslotte is dit alles 'onbestaanbaar zonder dat aan zekere voorwaarden van zedelijke beschaving zal zijn voldaan.'

Zoo liggen er aan de grenzen der ekonomie terreinen te wachten, waar wij pioniersarbeid zagen verrichten, werk dat bij groote vermoeienis en soms vele teleurstellingen geen andere belooning in zich schijnt te houden dan de eigen toewijding kan verschaffen.

Maar werk, dat beteekenis en zelfs innerlijke glans verkrijgt indien het gezien wordt in een ander verband dan waarin de maatschappelijke verhoudingen het schijnen vast te stellen. Een verband, waardoor opgenomen wordt ook de arbeidersbeweging, die nog al te vaak de uitstraling mist van de groote sociale taak die zij reeds, hoe gebrekkig dan ook, vervult en die zij nog te vervullen heeft. Dat verband is de oude droom van de edelsten en de wijsten, die over de toekomst der menschheid nadachten, het is de wensch van de warmste harten en de ruimste hoofden, die de gemeenschap van menschen stelden boven het eigen leven.

Dat is wat een wezenlijke ekonomie behoeft en wat thans slechts aan hare grenzen te vinden is, maar dan ook aan die grenzen op een verwerkelijking wacht.

Politieke Feiten en Richtingen

Oorlogskansen.

Het aannemen van de militiewet is stellig vergemakkelijkt door al het oorlogsrumoer dat Europa vervult. Wij Hollanders zijn bang van oorlogen, met een bangheid die graag wegkruipt. Daarom wordt er liefst zoo weinig mogelijk gepraat en geschreven over de kans dat ook ons land in een oorlog kan worden betrokken. Het zal zoo'n vaart wel niet loopen. Wij gelooven zoo graag dat de tijd van de groote oorlogen voorbij is. Het kost zoo verbazend veel geld, en de regeeringen durven de verantwoordelijkheid niet op zich nemen. Maar vooral dit jaar leerde wel iets anders. Niet alleen dat een ontwikkeld en demokratisch geregeerd land de meest ongerechtvaardigde veroveringstocht met goedkeuring van alle beschaafde Staten ondernam. Dat was al een les voor de zwakken. Maar vooral door de dreigende botsing tusschen Duitschland, Frankrijk en Engeland. Het was niet denkbaar dat België en ons land daarbij ongemoeid zouden zijn gebleven. Daardoor is de waarschuwing die de heer L. van Outhoorn laat luiden in zijn interessant boek 'Internationale Phonogrammen betreffende onze kustverdediging' nog eens flink aangedikt. Want in dat boek geeft de schrijver zorgvuldig verzamelde, gerangschikte en toegelichte persoverzichten, waaruit blijkt hoezeer de drie groote rijken belang stellen in de twee kleine maar fourage-rijke staten, die reeds zoo vaak geschikte terreinen voor de legergevechten hebben opgeleverd. En terecht geeselt de heer v. Outhoorn de bangheidstaktiek van de Nederlandsche pers om het publiek toch vooral niet ongerust te maken. Maar de Marokkokwestie was niet te

verzwijgen. Daarbij kon ieder het gevaar zien dat ons aan zee- en landgrens bedreigde.

Er moest dus wel bij de hardnekkigste anti-militaristen de overtuiging bestaan, dat wij ons moeten voorbereiden om het gevechtsterrein te worden voor West-Europa, dan wel ons leger zoo sterk moesten maken, dat er ten minste rekening mede gehouden dient te worden.

Doch deze les kan niet uitsluitend zijn voor dit jaar en voor het aannemen van deze militiewet. Het is duidelijk, dat er in Europa een voor ons zeer gevaarlijke toestand is ontstaan. Het antagonisme tusschen Duitschland en Engeland kan bij elke kleine aanleiding tot een botsing voeren. Ja, het schijnt soms dat een oorlog bijna onvermijdelijk is. Duitschland moet geduldig toezien hoe Frankrijk Marokko, Italië Tripoli, Rusland en Engeland te samen Perzië inrekenen, en voelt daarbij als de grootste industrieele staat een achteruitzetting.

Het ‘goede Duitsche zwaard’ is het sterkste en het best geoefende van de wereld maar het kan niet uit de schede komen. Het kan niet naar 't Oosten of het Zuiden. Maar het kan vooral niet ter verovering trekken door gebrek aan koloniën. Daarom is Duitschland voor ons het grootste gevaar. En een voor dat land succesvolle West-Europeesche oorlog moet voldoende zijn om Nederland te brengen onder de Bondsstaten.

Er is dus voor ons land meer dan in eenig ander tijdvak reden zich van de internationale politiek die Duitschland in 't nauw drijft zoo nauwkeurig mogelijk op de hoogte te houden en de struisvogel-methoden te laten varen. Dat is natuurlijk allereerst de plicht der regeering, en daarbij rijst de vraag of onze diplomaten voor een dergelijk moeilijk informatie-werk tegen hun taak opgewassen zijn. Een minister van Buitenlandsche Zaken, die de afgeloopen twee maanden, zijn Amerikaansche familie ging bezoeken, kan moeilijk er toe bijdragen om in dat opzicht vertrouwen te wekken. Maar daarnaast is het de plicht van de pers, die maar al te veel voortkuiert in het oude pad. Er is een tijd geweest dat de N. Rt. Crt. blijk gaf van een ‘Buitenland’ te redigeeren, waarin ook andere dan een paar Duitsche, Fransche en Engelsche bladen en dan door zeer ervaren oogen werden gezien. Het heeft er niet veel van of dat nog zoo is. En ook de andere dagbladen hebben het

peil van hun ‘Buitenland’ en van hunne correspondentie's, niet zoo veel hooger weten op te voeren als door 't werkelijk nationale belang geboden wordt. Sensationeel, emotioneel, maar kalmeerend betreffende onze werkelijke rust, niet echter scherp speurend naar de kern van de zaken, dat is het resultaat van de buitenland-journalistiék die liever curieus-litterair, dan scherpzinnig-politiek zich vertoont.

Maar is het ook niet de plicht der regeering, en daarbij ondersteund door de pers, om weer op te nemen het denkbeeld van een verbond van de kleinere staten? In de allereerste plaats het verbond met België. Ook daar is het gevaar scherp gevoeld. Ook daar begrijpt ieder de ernst van de onafhankelijkheid te eeniger tijd te moeten verdedigen. Geschiedt de voorbereiding eener overeenkomst in 't geheim[1)] of wat zijn de bezwaren, die kunnen beletten dat ons volk geheel ingelicht is over den ernst waarmee het gevaar wordt ingezien? Is het de bangheid, de verbergingstaktiek, die zou beletten dat duidelijk en openlijk de kwestie werd besproken? Maar het is belachelijk dat door dergelijk zwijgen de gezindheid der groote mogendheden een andere zou worden. Onze internationale positie is genoeg bekend, maar alleen wij durven er niet over te spreken.

Vredeskansen.

Ondanks al het oorlogsrumoer, nadert het Haagsche vredespaleis zijn voltooiing. Het silhouet dat de residentie van af de duinen vertoont is verrijkt met een tweetal wonderlijke spitsen. Het Amerikaansche geld, en de vluchtig bekorende Fransche kasteelarchitectuur, zijn in Hollandsche handen verstijfd. En de aanblik daarvan geeft ons al evenmin de overtuiging, dat het Nederlandsche intellect groote dingen aandurft. Hoe zou dat danook, waar nog zooveel te kort komt aan de belangstelling voor de internationale politiek, waarbij niets minder dan ons zelfstandig bestaan op 't spel staat. Was er niet een geheel ander plan geweest om Den Haag uit te bouwen tot naar dat hooge mooie duin, waar de modernste

1) Voor eenige maanden bevatten de dagbladen een bericht dat officieren van den generalen staf in Brussel overleg pleegden met hun Belgische collega's.

gedachten in zuivere moderne vormen zouden verwerkelijkt worden? En nu staat daar onder een spilletoren een verkild Fransch kasteel, kaal afgestroopt als om te herinneren aan het afschuwelijke tafreel van verzachte zeden dat de Hollandsche straat soms in het bewerken van een paling kan vertoonen. De rondbouw in natuursteen is als blokkendoosvertooning op een strakke baksteengevel geplakt. In overeenstemming met dien bouw gelijkt het wanneer een enkele forsche en flinke gedachte over de internationale vredesbeweging, gelijk die van Mr. C. van Vollenhoven, als een uitheemsch product wonderlijk samengekomen schijnt met den naam van een Nederlandsch professor. Toch is dat plan v. Vollenhoven het aantrekkelijke en krachtige deel van het geestelijke vredespaleis dat ‘In 't zicht der derde Vredesconferentie’ heet, een boek door Jhr. Mr. Dr. B. de Jong van Beek en Donk op aanzoek van het Algemeen Nederlandsch Verbond bewerkt. Het is een vlijtig en ordelijk boek, waarin het belangrijkste van en over de twee vredesconferentie's is verzameld. Maar 't is evenmin als het Haagsche paleis een gebouw van eigen karakter. Er is orde, netheid, regelmaat, rubriceering en daardoor ook weer een kale kilheid om al die dikwijls luidruchtige, soms enthoesiaste en ook wel wezenlijk geestdriftige stemmen, die ieder op hun tijd met eigen geluid en stijl aan 't woord komen.

Daardoor vult zich dit geestelijk vredespaleis met vergaderden en levert het een beeld van de wijze waarop Nederland met een aantal jonge, correcte, ietwat deftige, adelijke en aristokratische juristjes, al de internationalistische vredemakers ontvangt. Dit tafreel wordt verder gevuld door de gewichtige uitspraken van vooraanstaande diplomaten en politici, en ten slotte wordt met bescheiden gewichtigheid van het Nederlandsche publiek belangstelling gevraagd voor resultaten, die inderdaad toch niet zoo onbelangrijk zijn als men wel zou gedacht hebben. Contrasteert daarmede niet die forsche oproep van v. Vollenhoven aan het Nederlandsche volk om zich tot het leiderschap van het internationalisme op te werken? Is het niet als een aanspraak tot afwezigen?

En toch verdient de vredesbeweging niet die afwezigheid van het volk. Ondanks en zelfs in en door het oorlogsrumoer

wint de internationale rechtspraak terrein. Eenmaal goed gevestigd moet er voortdurende uitbreiding geschieden. Maar om het volk te winnen en te bezielen voor een flinke durf, zooals Mr. v. Vollenhoven beproefde, moet er in 't geestelijk vredespaleis ook plaats komen voor nieuwe krachten naast oude machten, en wel voor nieuwe krachten naar een hoogere beschaving.

Niet alleen de heeren, die vast besloten zijn om den oorlog te voeren, zoodra dat voor ekonomische of politieke overweging voordeelig blijkt, maar het volk dat vast besloten is zich niet meer door pers en mondelinge agitatie te laten opwinden tot krijgszuchtigheid, doch dat onder alle omstandigheden den vrede wenscht.

En krachtiger nog dan ooit te voren heeft in de afgeloopen maanden dat, zich van een historische taak bewuste, volk in en door de socialistische partijen talrijke zalen gevuld laten zien met werkelijke vredesconferentie's en tegelijkertijd getoond invloed te bezitten om de regeeringen van Frankrijk en Duitschland te bewaren voor zwaardrammelende opwinding.

Een volksleger en de militiewet.

Halfheid; het eene niet en het andere niet, maar van beide iets. Dat toonde zich in onze houding tegenover het oorlogsgevaar. Geen vast en planmatig aanvaarden van dat gevaar om er het volk geheel van te doordringen en er naar te kunnen handelen. En toch ook geen geheele passiviteit, geen fatalistisch afwachten wat er komen zou, want mobilisatie's, geruchten als in de beruchte v. Heekerenzaak, verwekken toch eenige spanning en toonen dat het gevaar gezien wordt. Halfheid toont zich ook bij de rol van ons land in de vredesbeweging, en wel in het opwekken van 't volk om een grootsche historische taak met geestdrift te gaan vervullen, doch tegelijkertijd met negatie van juist dat volk dat er al mee bezig is. Die halfheid toont zich ook in de militiewet. En in bijna elk opzicht. Geen volksleger en geen staand leger, maar iets daartusschen in. Geen vertrouwen op het volk om zich weerbaar te maken, en toch ook geen drillen om het zonder goede wil maar met bijna mechanische oefening klaar te spelen. Geen voldoende zuinigheid met het oog op

het budget, en toch ook geen uitgave zooals die door het verdedigingsplan wordt geeischt. Geen ontzien van de bevolking voor de op te leggen lasten, en toch ook geen strikt doorvoeren van de militaire eischen. Halfheid, compromis tusschen verschillende meeningen in bijna alle punten. Op dien grondslag bezien mag de militiewet misschien een goede wet genoemd worden. Want moet de wet een compromis zijn tusschen de militairisten en de anti-militairisten, dan komt het eigenlijk alleen aan op de techniek van de wet en de organisatie van dat halfslachtige leger. Inderdaad zijn die beide door bekwame officieren zoo goed mogelijk ingericht.

Maar moet het leger het resultaat van een compromis zijn? Het is al te duidelijk dat het integendeel, en gezien onze internationale positie, niets minder dan een schande is. En waarom die halfheid? Omdat een staand leger ondenkbaar en onmogelijk is, en omdat toch de voorzichtige regeerende politici het volksleger niet aandurven. Twee redenen bestaan daarvoor. Allereerst omdat de officierenstand niet aangedurfd wordt, een stand die geregeerd wordt door de - minstens een geslacht - ten achter geraakte hoogere rangen. Niet aangedurfd ondanks juist die officierenorganisatie de grootste zwakte van het leger is. En niettegenstaande de uitstekende qualiteiten vooral van de jongere personen die de organisatie vormen, en die tegenwoordig meer en meer uit de kleinere burgerij zijn gerecruteerd, maar die niets te zeggen hebben. Daarnaast is er vrees voor 't volksleger om de soldaten betrouwbaar te doen blijven voor de regeering als het machtsinstrument tot handhaving van orde en wet. Doch het resultaat is juist dat het leger òf een onbetrouwbaar òf een gevaarlijk instrument blijkt te zijn. Onbetrouwbaar omdat de soldaten toch het volk zijn, maar door de gehate legerorde, ontevreden in 't algemeen, en ontevreden in 't bijzonder bij elke onverwachte dienstplicht. Het bleek het best in 1903, bij de Brabantsche rekruten, die gespeend van elke socialistische propaganda, toch niet ver van het muiten verwijderd waren. En gevaarlijk - daarvan heeft Amsterdam nog een jonge en levendige ervaring.

Toch komt er geen volksleger, geen begin om het volk zelf op te voeden tot weerbaarheid, tot de gedachte van

opoffering en toewijding voor 't gemeen belang, geen kameraadschap en aansluiting bij het volle maatschappelijke leven.

Dat de militie-wet aangenomen werd, is waarlijk niet te danken aan algemeene sympathie. Nieuwe lasten, finantieel en persoonlijk, zijn door geen enkele wezenlijke verbetering gerechtvaardigd.

En is het niet een absurditeit te meenen, dat een leger van soldaten tegen wil-en-dank, met officieren die volgens een oud staand legerbegrip en de meest verouderde discipline-begrippen zijn gerangschikt, en dan nog niet naar bekwaamheid maar naar een gezuiverde ancienniteit; is het niet absurd te denken dat zoo'n leger instaat zou zijn ons land te behoeden tegen 't verlies van zijn onafhankelijkheid?

Niet een wet zonder het volk, maar alleen het volk uit eigen kracht vermag het. En daarheen moet de wet worden geleid, opdat het volk wordt opgevoed eerst tot het besef en daarna tot werkelijke weerbaarheid.

Het kiesrechtdebat.

Hoe wordt de fatale cirkel van halfslachtig volksbewustzijn verbroken? Hoe zal de vervreemding van volk en politiek, die zulke ergerlijke en gevaarlijke afmetingen aannam, kunnen ophouden? De ‘man-van-de-straat’ niet alleen, maar minstens ieder die zich intellectueel gevoelt, heeft een minachtend oordeel over de Tweede Kamer, wiens praatzucht spreekwoordelijk, wiens ruzietjes het nationale amusement zijn. Zoo zeer is het gevoel van de ernst der parlementaire beslissingen verdwenen. Nooit werd de achting voor het parlementarisme zoo diep geschaad. En niet door de breedsprakigheid, niet door kabaal, zooals conservatieve organen willen doen gelooven. Beide hebben een diepe beteekenis wanneer slechts de achtergrond ernstig is. Daarom is wel de ‘Nederlander’, en zijn wel de aristokratische kringen geërgerd door de lange redevoeringen van Ter Laan, en de openlijke of stille obstructie. Maar niet het volk, dat wel weet hoe zijn belang, zijn wezenlijk ernstig gevoeld belang, en dat met taaie hardnekkigheid, verdedigd wordt. Waar dat volk zich aan ergert, voor zoover het ten minste het ergeren geleerd heeft, is juist aan het niet dit en niet dat willen zijn der regeerende politici.

Daarom vraagt het en vroeg het op den rooden Dinsdag wat ruimer toegang tot de Kamersfeer, om duidelijk te maken dat niet alleen het volk maar onze geheele tijd zegt: kiezen of deelen.

Weg met de halfheid.

Het kiesrechtdebat had te leeren, in hoever dat gelukken zou. En ziet, de geheele Kamer was overtuigd dat het gevraagde algemeen kiesrecht komen moest. Het was niet tegen te houden. Was het omdat de 20.000 betoogers zoo'n strijdlustigen indruk gemaakt hadden? Ongetwijfeld is er in menig hoofd en vooral in menig conservatief hoofd na dien dag een kleine verschuiving geweest; bedekt natuurlijk.

Maar overtuigender is toch nog geweest de ervaring in de Kamer zelf. Ook de halfslachtige naturen kunnen in een halfslachtige atmosfeer niet langer verblijven. Het werd te benauwd. Al zal het tochten, gooi in God's naam de deur open. Men moet ook de politieke moed van te sterven hebben, zei de conservatieve Mr. Tydeman. En ook Mr. de Savornin Lohman moest het toch even zeggen, als een soort zelfopluchting: ‘Het algemeen kiesrecht zal er komen.’

Maar kon van de halfslachtige kamer verlangd worden dat nu gezegd werd: algemeen kiesrecht is voor ons politiek leven onontbeerlijk geworden, laten we dan zorgen dat het er gauw komt? Dat was al te veel gevergd. De Kamer moest het algemeen kiesrecht niet willen geven en niet willen weigeren. Dan pas bleef zij in haar rol. De Kamer deed aldus. Of was het alleen de rechtsche meerderheid? Schijnbaar werd het voorstel Troelstra nog overtroefd door de motie die Borgesius en Limburg indienden. Het socialistisch voorstel toch was het zenden van een adres aan de Koningin om ter oplossing van het kiesrechtvraagstuk op grondwetsherziening aan te dringen. Over 't hoofd heen van het ministerie ging dit voorstel, dat bovendien niet aangaf hoe de gevraagde oplossing zou behooren te zijn.

De motie Borgesius-Limburg gaf aan het ministerie de veel scherpere boodschap om te zorgen dat in 1913 de verkiezingen over 't algemeen kiesrecht met de evenredige vertegenwoordiging zouden loopen, daar dan een eerste lezing van een voorstel tot grondwetsherziening zou moeten zijn afgehandeld.

De meerdere voortvarendheid van de Liberale Unie- en Vrijzinnig-demokraten-combinatie was echter slechts schijn. De kwestie stond duidelijk aldus, al werd het niet scherp gezegd. Het geheime voor-parlement, dat staatscommissie voor Grondwetherziening heet, zal waarschijnlijk in de grondwet een zoo goed als algemeen kiesrecht voorstellen. En zonder twijfel zal het aangenomen worden, maar zullen over den min of meer demokratischen vorm, ook in verband met wijzigingen in de samenstelling en de rechten van de Eerste Kamer, de wezenlijke demokraten die aan de rechterzijde, vooral onder de katholieken nog schuil gaan, zich vereenigen moeten met de geavanceerden ter linkerzij. Uit de redevoeringen van Troelstra valt op te maken, dat de voorstellen van 't voorparlement een dergelijk samengaan der demokraten noodzakelijk maken en wellicht mogen doen verwachten.

Terwijl nu de regeering de behandeling der voorstellen van het vóor-parlement wil uitstellen, in elk geval tot alle onderdeelen eener grondwets-herziening zijn voorbereid, bedoelde het voorstel Troelstra de kwestie der kiesrecht-hervorming afzonderlijk te doen voorafgaan. Precies daarop slaande, werd zijn voorstel geredigeerd. En het was aan de koningin gericht om door het exceptioneele van deze handelwijze de grootst mogelijke pressie op den minister-president uit te oefenen. De beslissing kon dus duidelijk zijn. Of voor Heemskerk's of voor Troelstra's plan. Eerst kiesrecht verruimen en dan de geheele staatsregeling der grondwet herzien, of wel 't algemeen kiesrecht geven maar tegelijk voor een vrij lang tijdperk de staatsregeling door een angstiger en conservatiever gezinde volksvertegenwoordiging doen vastleggen.

Een tusschenvorm scheen niet mogelijk, en in elk geval overbodig. Mogelijk bleek hij echter in de motie Borgesius-Limburg. Die werd het middel om noch voor Troelstra, nòch voor Heemskerk te stemmen. Wat kon daarvan de bedoeling zijn? Geen ander dan de grondwetsherziening niet te doen uitgaan van het voor-parlement, maar uitsluitend van een linksche coalitie, zooals reeds in menig linksch orgaan, en het plechtigst in de ‘N. Rtd. Crt. was bepleit. Daarvoor was noodig, allereerst dat er een linksche coalitie tot stand kwam, en daarvoor was de motie het lokaas. Verder dat die linksche

coalitie in 1913 bij de stembus zou zegevieren onder de leus: algemeen kiesrecht. De geheele voorarbeid van de Staatscommissie werd dan opzij gezet.

Dit plan mislukte door de besliste weigering der sociaal-demokraten om aan een linksche coalitie deel te nemen. Noch de vrijzinnig-demokraten, nóch ook de Unie-liberalen werden door hen vertrouwd. Van hun bekende halfheid hadden zij blijkbaar meer dan genoeg.

Het is niet gewaagd te veronderstellen, dat de sociaal-demokraten zich zoo sterk gevoelen, dat zij geen leiding van liberale groepen meer accepteeren. Eerst dan wanneer een bondgenootschap wordt aangeboden onder geheel andere voorwaarden en met veel stelliger waarborgen dan een enkele leus van algemeen kiesrecht, zullen zij zich met liberalen en vrijzinnigdemokraten aaneensluiten. Of met andere woorden, de halfheid van de vrijzinnige partijen moet gansch en al opgeruimd worden, al zou dat zijn doordat de tegenwoordige ministerieel begeerige leiders in het opruimingsproces begrepen worden.

Door een dergelijke afwachtende en veeleischende houding kunnen de sociaal-demokraten slechts winnen. Het gevaar dat ook in eigen kringen de besmetting der halfslachtigheid zou doordringen, is allereerst vermeden. Maar bovendien is er op die wijze een kans, dat het ontbindingsproces in de rechtsche politieke partijen een anti-toxine gaat vormen tegen de bacil der beginselloosheid, die er in de laatste jaren zoo welig voortwoekerde, en die de leiding verschafte aan de tot beginsel verheven beginselloosheid, die conservatisme genoemd wordt.

Al wat er in de rechtsche partijen schuil moet gaan van hervormingszin en demokratische gevoelens kan zich ontplooien, indien het leven in compromissen blijft voortgaan de eigen gemoederen te prikkelen. Slechts door den druk van een bijna evenmachtige politieke coalitie zou het reeds op vele plaatsen losgevreten cement der rechtsche politiek nieuwe stevigheid verkrijgen. Dit is de ervaring der laatste drie jaren, die de sociaal-demokraten blijkbaar niet ongebruikt willen laten.

Voor het zuiveren eener verwaterde en vertroebelde politiek, opdat het volk weer helder kan zien wat de groote volks-

belangen zijn, wier behartiging het aan zijn vertegenwoordigers opdraagt, is het daarom een heuchelijk resultaat van het kiesrechtdebat, dat de sociaal-demokraten met beslistheid een coalitie van Troelstra tot Tydeman met Borgesius als wijzer op de balans afwijzen. Het schommelen van rechts naar links moet voor goed van de baan. En door zich te isoleeren zijn de sociaal-demokraten in staat tegen de andere partijen te zeggen: Weest iets, in plaats van niet dit en niet dat, of verdwijn. Dan is er geen Kamerbeslissing over het kiesrecht meer noodig. Want uitsluitend het uitgebreider kiesrecht, gebaseerd op evenredige vertegenwoordiging, is dan in staat de te verwachten politieke verwarring optelossen in een nieuw en zuiverder openbaar leven.

G. BURGER.

Boeken, Menschen en Stroomingen

Hedendaagsche Dichters II A. Roland Holst: *Verzen*

Van mijn vriend *** ontving ik het volgende schrijven: -

Waarde Vriend!

Ik las gister - een regenachtige Zondag - met stijgende belangstelling een bundeltje verzen dat me den vorigen dag was toegezonden. Een anderen titel dan ‘Verzen’ heeft het niet, en de schrijver heet A. Roland Holst. Hij moet een oomzegger zijn van de bekende schilder.

Wat me erin boeide was niet het meest de schoonheid van de verzen. Schoonheden bevatten die genoeg - ik geef u aanstonds voorbeelden - maar met onverdeelde en hooggestemde bewondering las ik eigenlijk alleen het slotgedicht. Naast de schoonheden trof ik in al te veel gedichten onvolkomenheden die mijn aandacht afleidden. Toch herlas ik ze; ten eerste, omdat ze dan toch de inleiding waren tot het bewonderenswaardige slotgedicht; maar dan ook, en voornamelijk, omdat uit alle eenzelfde dichterlijke aard kenbaar werd, en wel een die ik oorspronkelijk en belangrijk vind.

Ge zult misschien mijn verklaring weinig inlichtend vinden als ik zeg dat A. Roland Holst de dichter van de ruimte is.

Er zijn zooveel dichters van de ruimte. De ruimte is nu eenmaal de grondvorm van onze aanschouwing. Bovendien hebben alle groote ruimten de strekking ons te vervullen met aandoeningen van verhevenheid. Lucht, zee en heide, de

bewegingen van wind en water, geven ons natuurlijke gevoelens van grootheid, - te allen tijde was de sterre-hemel aanleiding tot boven-natuurlijke bespiegeling. De ruimte als oneindig, en ruimten als grenzenloos, zijn dus zoowel voor werkelijkheid-minnende als innerlijk-schouwende dichters bron en beeld geweest van hun verhevenste ontroeringen.

Hoezeer ook de ruimte op zichzelf en daarmee het eeuwig wentelende leven tijdgenooten boeien kon, en dwingen tot uiting van het bijna onzegbare, is ons niet zoo lang geleden nog eens goed duidelijk geworden door Guttelings vertaling van sommige duitsche gedichten. Ge weet al welke ik bedoel: die van Wolfskehl, zijn 'Orpheus' en zijn 'Nirwana'. Gutteling noemt als reden waarom hij het eerste vertaalde, dat hij 'nooit ergens de onderwereld zoo treffend als het ledige zag...uitgebeeld? dat is het woord niet voor het onbeeldbare, maar gesuggereerd dan toch.' En bij zijn vertolking van 'Nirwana' schrijft hij: 'In zijn Orfeus gaf Wolfskehl den troosteloozen Chaos, hier den van God vervulden.' Ruimte, en niets anders, maar die op een zekere wijs vervuld of levend, was dus van dien dichter het onderwerp.

A. Roland Holst nu is, naar mijn meening, hoe onvolkomen hij zich ook uitte, uitsluitender dan wie ook de dichter van de ruimte. Hij is geboren met een mateloos ruimtegevoel en worstelt van kind af om dat uittedrukken.

Gij moet mij vergunnen u, die zooveel dichters ten voeten uit hebt afgebeeld, dezen eenen nog wat uitvoeriger te schetsen.

In fragmenten uit een jeugdwerk van 1908 - waar zijn bundel mee begint, - doet hij het verhaal van een zekeren Erik. Dat wil zeggen: hij neemt de houding aan een verhaal te doen; maar met Erik gebeurt niets. Niets tenminste dat, al was het ook nog zoo vaag, als voorval of lotgeval zou kunnen verstaan worden. Wat er gebeurt is het ontwaken van een innerlijk besef.

Laat ik u dit door aanhalingen uit de verschillende fragmenten trachten te verduidelijken.

> Gelijk de tijd op trotsveerende schreden
> Het hooggeheven lijf door vuur omgloord
> Als vorst gaat door het ruim der eeuwigheid,

En nevels scheuren voor zijn gloedvol licht,
En steeds in 't voortgaan hij de krachten neemt
Van door zijn zonlicht leeggebrande dagen
- Zoo ging ook Erik's geest met hoogen tred
Door de eerste landen van het groote rijk,
Waarvan hij door zijn leven heerscher was,
En dat, hoewel nog nevelenomhuld,
Hij voelde groot te zijn, en ruim, en hoog,
Want zwellend woeien winden langs hem heen
Vol van het wijdruischende ruimtelied -

Gelijk de tijd gaat door het ruim der eeuwigheid, gaat de geest van Erik door het groote rijk, waarvan hij door zijn leven heerscher was, en langs hem woei het lied van de ruimte.

In hooge koepling stond de hemel blauw,
En blinkend wit, als werelden van licht
Zeilden heel hoog wat wolken - stukken ijs,
Doelloos drijvende over een diepe zee -
En door de windgezwollen ruimten heen
Schoten in wild en schitterend geblink
De schichten zonlicht flitsend door elkaar.
Zijn lijf in 't midden van die warreling
Van licht en lucht en blinkend-wild beweeg
Stond hijgend daar te beven van genot
Als wilde 't alles drinken in één teug,
Als moest het licht niet om maar uit hem schaatren,
Als zou nu heel het windgezwollen ruim
Hem vullen gaan met daverend gejuich
Van lichtgeschitter en van luchtenzwelling -
En plotsling met een hoogen vreugdeschal
Hief hij zijn blanken arm op in de lucht
Zoodat de zonlichtschichten hoekig braken
En al hun licht versplinterd om hem schoot -
Ving in zijn open hand toen op één schicht,
Die ongebroken in de lucht bleef staan,
Sloot langzaam, en de vingers strak gespierd,
Zijn hand erom in sterk-gekromden greep
En voelde hoe het licht al vaster werd -
Keek op en zag hoe zijn gespannen vuist
Een speer hield, die als lange schacht van licht,
Een scherpblinkende streep trok door de lucht.

Toen werd hij één met vreugd en vreugd met hem
En heel de levenwoeling van het ruim
Drong op en om hem met onhoudbre kracht.

Het luchtbewegen stortte door zijn lijf
Onwederstaanbaar golvende, totdat
Hijzelf zich voelde als windbewogen lucht.

Nietwaar, ik hoef hier niets aan toe te voegen. Deze jonge held, die staande midden in de ruimte zijn licht-speer houdt en zich niet anders voelt als een luchtgolf, verhoudt zich tot het leven niet anders dan als ruimte-beheerschend ruimte-deel.

In een volgend fragment wil deze Erik - deze geest van Erik, want het is duidelijk dat er van geen ander dan geestesleven sprake is, - aan de dingen ontstijgen en alleen in zichzelf zich zijn ruimte-besef, als het innigste van zijn wezen, bewust maken. Hij steeg,

en voor zichzelve scheen
Hij machtig vast te staan in 't nedergaan,
Het snel verminderen der enkelheen,
Waarvan elk in de wijde diepten zonk,
Verwordende met de andren tot een kring -
Vage herinnring van wat eens bestond.

Kring vloeide in kring, en heel 't bestaan der dingen
Zonk in het wijde ruim waar hij door steeg
Weg - tot hun zijn hem was als een vaag beeld
Dat haast vervloeid in vormenleege diepten
Soms nog een scheemring opzond naar zijn geest.

Toen week ook dit, toch bleef er nog beweeg
Van hooger lucht -

En verder:

Al wijder deinde nu het ruimtelicht
Als eindbewegen dat tot rusten strekt
Daar 't alles wordend, in zichzelf slechts leeft.

Uit laatste trachten naar het evenwicht
Was zwaar zijn stijging toen zich nauwer sloot
De krachtomvatting van de ruimterust,

En werd geleidelijk een vaste stand
Waar elk bewegen spant tot roerloosheid.

Deze laatste vijf regels moet ge aandachtig lezen. Fransche schrijvers over poëzie of kunst noemen de manier waarop kunstenaar of dichter zijn innerlijken chaos trachtte te doen harmonieeren tot uiting, wel eens zijn formule. Zoo bedoeld, zijn Roland Holst's formule deze vijf regels. Hij zal altijd in zware stijging trachten naar evenwicht. Hij zal altijd dat evenwicht voelen als, buiten hem, een krachtomvatting van de ruimterust, en als, inwendig, een vaste stand waar elk bewegen spant tot roerloosheid.

De fragmenten sluiten met een Ruimte-zang. Hij bestaat uit vijf sonnetten. In het eerste wordt de ‘wijdruime rust’, het ‘ondenkbaar evenwicht van lichte luchtezeeën’ aangeroepen, de ‘onrustgespannen rust’ die als een ‘onzichtbre wil in de sferen’ ‘de alomzijnde en ingehouden kracht’ wekt. Elke daad, in die sferen verborgen, is er nevens de anderen en wacht af of de eenheid die allen samenhoudt breken zal. Want dit heelal - zoo de aanhef van het tweede - is een ‘algroote veelheid die nog eenheid schijnt’. Kracht wordt opgeheven door tegenkracht. De rust van het ééne rustpunt is de uitkomst van niet-rust.

Tallooze krachten, die tot ééne daad
Van roerloos samenspannen tegenwegen -

Eindloos verwijdend evenwicht dat staat,
En in zijn stilstand zwangert van bewegen -

Het derde sonnet is donkerder. Niet als voorstelling, maar als gedachte. Het drukt uit dat alleen op het oogenblik als de vogel van de eeuwigheid door de wereldsche wolken vleugelt, het tijdelijke zich tot tijdloosheid ziet opgeheld. Diezelfde vleugelslag wiekt door het volgende. Hij wekt uit droom weer in het licht der sferen het verre verleden dat de toekomst was - Nietzsche's gedachte van de eeuwige weerkeer. Is hij verdwenen,

dan vergaan
De tijdlijkheden in de ruimtemeren -

Zoo is 't gebeuren als gestaag getij
   Waarin verdwenen, lang vergeten dingen
Herrijzen - zichtbaar zijn - en gaan voorbij -

In het laatste sonnet wordt het ruimte-besef naar het besef van zelf middelpunt te zijn, teruggebracht.

Wijd-lichte ruimt, die in één punt besloten,
   Slechts in dat punt zichzelve gansch doorleeft,
   Daar het de enkelheden samenweeft
Tot het alevenwichtig zelfvergrooten -

   Nu voel ik hoe diep in mijn wezen streeft
De roerloos evenwichtge drang der groote
Onevenwichtigheên, tot dát gesloten
   Wat mij beheerscht, en mij tot heerscher heeft.

En dit beseffen is in het wijde Al
   De grootste en eenzaamste aller enkelmachten,
   En - grootste zijnde - vindt geen tegentrachten.

Er beeft door 't evenwichtig spannen al
   Het eerst bewegen van die ik-gedachte
Nu in mijn hoogmoed wanklen gaat mijn val.

Zijt gij het niet met me eens dat A. Roland Holst zijn verhouding tot het leven geheel als die van zijn geest tot de levende heelal-ruimte begrepen heeft? En vindt ge ook niet dat hij daardoor een oorspronkelijk dichter is?

Ik moet dadelijk toegeven dat dit eerste krachtige evenwicht kort geduurd heeft. Zoodra in dit zoo uitermate tot geestesverheffing aangelegd wezen het gemoed zich gelden laat, wordt niet alleen de spanning van zijn gedachten minder, maar beheerscht hij ook minder goed wat hij te zeggen heeft. Hij zoekt dan een ander evenwicht en bereikt het ook. Het is dan niet het staande van zijn begin, alleen op de zekerheid van zijn jongen levenskrachtigen geest gevestigd, maar het zwevende van zijn slotgedicht, gedragen op de rustige deining van een gemoed waarin het heeft uitgestormd.

Na de ‘Fragmenten’ bevat zijn bundel nog drie deelen: ‘Losse Bloemen’, ‘Van de Zachte Velden der Liefde’, en ‘Van Liefde naar de Volheid des Levens’.

Ge zult zien dat, in de eerste van die reeksen, het kleine gedichtje ‘De Moede Dagen’ den sterksten toon heeft.

Dagen als wolkengevaarten
Sleurend voorbij en niets gevend
Moordend het licht -
Dagen als zwoegende zwaarten
Laag om mijn treurigheid zwevend,
Langs mijn gezicht.

Lustloos in 't leven te wachten,
Zwanger van droeve gedachten,
Wakend de nachten,
Eenzaam, verlaten van licht -
Leegte, geen strijd en geen vrede,
Toekomst-bevreesd, wijl 't verleden
Vlucht, als het heden
Bleekt mijn beweegloos gezicht.

Moe van het moedeloos staren,
Moe van de dagen, de zware,
Moe van verlangen naar licht.

Zie ook eens het eerste van die reeks: ‘Het Stille Huisje’. Ik houd het voor heel goed en het geeft van het uiterlijk gebaren van den dichter een gemeenzame en bevallige afbeelding. Wat ik beslist beneden den toon van de reeks vind, is dat liedje met het refrein ‘Of ben je dat vergeten’? Overigens liggen, zooals ik al zei, in deze afdeeling, en in deze niet alleen, schoonheden en onvolkomenheden bij elkaar. Zoo is daar het gedicht ‘Ouderdom’. Hoe aangrijpend is de gedachte dat naast iederen oudgeworden mensch zijn eigen vroegere Zelf wandelt, ‘een altijd jong maar diep bedroefd gelaat’, - en hoe voortreffelijk gezegd die regel: ‘Want jeugd voelt verder dan ervaring ziet’; maar hoe zwak is het dit heele beeld van den ouderdom, moeizaam uitgewerkt, zelf weer als beeld te doen dienen van ‘stille dagen’. Zoo is er ook dat gedicht ‘Aan Zee’ dat zoo bizonder veel goeds heeft: dat namelijk in zijn eerste gedeelte volmaakt zou zijn als er dat ééne zwakke enjambement niet was in de derde strofe. Het tweede is in zijn geheel minder sterk, het derde heeft twee

heel goede begin-strofen en dan een derde die daar bijna een kontrast mee vormt. Talrijk zijn ook de gedichten, en niet het minst onder de liefdeverzen, die een goede idee, een boeiend gezicht, mat of gewrongen uitdrukken; - of zulke die met kracht en klaarheid begonnen, daarna slepend of dof worden. Ik zal u hier een gedicht ‘Najaarsnacht’ afschrijven. Het is niet oversterk, en gaat wat stijfjes voort in de aaneenschakeling van zijn onderdeelen, maar het is toch zonder bepaald storende bestanddeelen. Het geeft u dus een gunstig gemiddelde. Voor mij zal het bovendien de aanleiding zijn om tot het eigenlijke onderwerp van mijn schrijven, het karakter van dit jeugdige dichterschap, terugtekeeren.

De najaarsnacht was wijd en koel en klaar,
  En elk geluid dat uit de aarde geboren
  Naar boven klonk, ging in de ruimte' verloren
En vloeide onder het roerloos stergestaar
Zich langzaam uit in zee van stilte waar
  De maan dreef, licht in schijf van ijs bevroren,
  Boven het dorpje in heuvlen dat zijn toren
Hief in den ruimen nacht - heel laagjes maar -

Toen kwam van ver een wolk zacht aangedreven,
En 't leek of in de diepe rust van 't leven
  Een wàzigzilveren onwerklijkheid
  Kwam vloeien - schijnen bleef voor korten tijd -
En weer verdween - op aard had niets bewogen -
De maan dreef verder over heuvelbogen -

Ge ziet wel dat de verzen niet sterk zijn, maar tevens dat, al ware 't door de opgenoemde trekken alleen, een schoon en groot maanlandschap u naderkomt. Maar inderdaad gebeurt dat u, meer nog dan door die trekken, door de bespiegeling van den dichter. Hij deelt u daardoor onmiddelijk zijn gevoel mee.

Toen kwam van ver een wolk zacht aangedreven,
En 't leek of in de diepe rust van 't leven
  Een wazigzilveren onwerklijkheid
  Kwam vloeien -

Ge herkent dat gevoel ook al: het is het ruimtegevoel van

een paar jaar geleden, maar nu uit den voor zich levenden geest overgebracht op het landschap. In veel van zijn verzen zult ge dat gevoel terugvinden, en die waarin het verschijnt, die zijn het best. Lees het volgende:

De nacht heeft al zijn wanden neergevouwen,
Der aarde landen liggen zilvernaakt -
't Is in die uren dat een Toekomst waakt
Die menschen één met liefde wil aanschouwen.

Zij staat hoog boven alle menschgebouwen,
Soms beeft een ster, licht door heur haar geraakt
Als 't hooge luchtenadem medemaakt
En maanlichtdroppen aan haar handen dauwen.

Nu ben ik door de stille straat gegaan -
De huizen stonden vol met spraakloos lijden
En gouden sterren zagen 't zwijgend aan.
- Toen 't laatste huis - nu eindelijk het wijde -
Stil zilver onder haar verheven staan -
Haar leedvol wachten boven 't gaan der tijden.

Niet alleen het landschap, maar de menschenwereld heeft in dit gedicht deel aan het ruimte-beeld.

Ook waar aarde en menschenwereld zijn hart hebben ingenomen, kan A. Roland Holst hen toch niet op zichzelf liefhebben. Hij wil hen zien niet alleen *in* de ruimte, maar in hun verhouding tot de Ruimte, met een groote R. Zijn geest namelijk worstelt met hen, zijn geest waarvoor het besef van Ruimte het eerste en het laatste is. Dingen en menschen, denkt hij, wat zijn ze anders dan gestolde, hoewel nog levenswarme ruimte. Hoe zal ik ze scheppen, in mijn gedichten, dan uit mijn ruimte-besef, al klopt naar hun bekoring en menschelijkheid mijn menschelijk en lichtbekoord gemoed.

Zeg mij eens of men dit ‘Sneeuwliedje’ wel iets anders dan ‘verdichting’ van menschelijk en bekorend ruimte-gevoel noemen kan.

De sneeuw daalt dwarrelend en zacht
Door de avond neer in de oude straat
En 't is of tijd als een dwaze klacht
Verstilt en mij in mijmring laat.

't Is of een wonder komen kan
Gewoon, als in een mijmering,
Als 't naadren van een oude man
Met een lachend kind door de schemering.

Of om de hoek van de avondstraat
Waar de muurlantaarn door 't sneeuwen licht
Jij komen zal of te wachten staat,
Een kalme lach op je gezicht.

Door de avond die sneeuw - die droomenval -
O 'k dwaal nu door een wonderrijk,
Wellicht dat je niet komen zal
Maar juist dat is zoo wonderlijk.

Ik weet wel dat je niet wachten zal
Waar de muurlantaarn in 't sneeuwen brandt,
En toch - in der vlokken zachte val
Zal ik je zoeken - even - want

't Lijkt zoo of een wonder komen kan
Gewoon, als in een mijmering,
Gewoon, als een oude loome man
Met een lachend kind door de schemering.

Ik zie in dit versje een onmiddelijke verbeelding, zonder veel bijmenging van reflectie. Daardoor kan het voor zijn dichter zoo kenmerkend zijn. Het bekoorlijke en het menschelijke, beide zijn er, maar ingeweven in de sneeuw-ruimte, in de droom-ruimte.

In diezelfde verhouding moeten ook de twee elementen komen te staan die hij na zijn jeugd voor het maaksel van zijn verzen winnen wou: het vloeiende ritme dat sympathie en gevoel uitdrukt en het evenwicht, dat tengevolge van die verandering van ritme niet staand, maar zwevend zou zijn.

Evenals ik sommige liefdeliedjes waarin het ruimte-gevoel niet doordringt minderwaardig vind, voel ik ook niet voor een gedicht als ‘De Vrijheid’ waar het streven naar stroomende ritmen in strofen zich opdringt en dientengevolge de ritmen ondiep en springerig zijn. Maar goed, omdat men tegelijk het vloeiende en het evenwichtige erin aanwezig voelt, noem ik het eerste gedicht van de derde afdeeling.

Wijl liefde leven was had ik u lief,
Want al mijn dagen en mijn nachten schenen
Als wemelende luisters om u henen,
En alle wisselingen van gerief
En klein verdriet en stamelenden grief
Konden in u bedwelmend zich vereenen
Tot zaligenden traan van lach en weenen,
Tot leven liefde werd en 'k had u lief.

Toen heeft het leven de eigen bloem gebroken
Nog voor haar gloed ten volle was ontloken,
En hoogste zaligheid bleef ongekust.

En binnen eenzaamheid's omwaaide wanden
Hurk ik, en strek mijn daadgeschuwde handen
Naar 't vrekkig vuur van een verachte lust.

De jonge man die eens met de lichtspeer in zijn handen stond zal voorloopig in den vrede van schemering en eenzaamheid zijn evenwicht terugvinden. Zijn ruimtegevoel is dan doordrenkt van menschelijkheid, maar het is er en het heeft hemzelf voor middelpunt.

Er is een vrede die uit leed geboren
In 't oog van vreugde als traan van teerheid beeft,
Of als een zachte glimlach glanzend zweeft
Over 't gelaat dat vreugden heeft verloren.

Maar nimmer zal die vrede 't leven schoren
Dat schuw voor 't eigen hart in luidheid leeft,
Slechts wie de moed van eigen lijden heeft
Wordt tot de zaligheid dier vreê verkoren.

En als gij eens uw stil gelaat zult heffen
Naar dat nieuw licht boven verleden's graf,
Roep dan mijn naam. - Ik zal uw roepen beiden.

O dan zal ik, ontroerd èn trotsch, beseffen
Dat ik mijn volste jeugd in liefde gaf
Aan 't hart dat grooter was dan liefde's lijden.

Dit en enkele andere gedichten gaan vooraf aan het slotgedicht ‘Aan de Eenzaamheid’. Dit laatste is inderdaad het

sterkste en grootste, een bereiktheid in de poëzie van Roland Holst, omdat het niet alleen de klare herwinning van zijn diepste, zijn terugveroverde gedachte is, en die nu trillend van menschelijke aandoening, maar tevens in zijn vaste en gebonden zweving het kunstwerk dat hij zocht.

Lees het, Waarde Vriend. Ge zult me dan zeker ten goede houden dat ik, zoo zonder verschooning, de bespiegelingen van mijn regen-Zondag over u heb uitgestort.

* * *

Dr. H. Bavinck: *Modernisme en Orthodoxie*[1)]

Ik geloof dat menig goed vriend van Dr. Bavinck, ook wanneer hij tevens zijn weerpartij is in het geestelijke, bij het lezen van deze rede vriendelijk zal meesmuilen. Wanneer hij hem niet zoo welwillend genegen is, zal zijn glimlach een uitdrukking hebben van leedvermaak.

Toen ik, zes jaar geleden, in dit tijdschrift het wezen en de werkzaamheid van Dr. Kuyper afbeeldde, trachtte ik aantetoonen dat die leider een humanist en individualist geweest was, evenzeer als zijn ‘liberale’ tijdgenooten, met dit verschil, dat terwijl deze laatsten zich de herleving van den zeventiende-eeuwschen Humanist ten doel stelden, hij het zijne zag in de wederopwekking van den zeventiende-eeuwschen Calvinist.

Over de dubbelheid die van dit karakter het gevolg moest zijn heb ik toen niet uitgeweid. Het sprak wel van zelf, dat Dr. Kuyper's volgelingen niet in hem den Humanist zagen, maar den Calvinist, die hij in hen tot bewustzijn en macht gebracht had.

In de laatste jaren evenwel werd door theologen, het eerst en het meest door prof. Eerdmans, in bizonderheden duidelijk gemaakt hoezeer Dr. Kuyper's Calvinisme in tal van leerstukken afweek van het oorspronkelijke, en de vraag kon

1) Rede gehouden bij de overdracht van het Rectoraat aan de Vrije Universiteit op 20 October 1911.

gesteld worden waartoe het diende als bepaaldelijk orthodox christendom een leer te prediken die inderdaad een moderne herschepping was.

Leest men nu het antwoord op deze vraag zooals Dr. Bavinck het door zijn *Rede* gegeven heeft, dan voelt men zich op vasten grond en bodem zoodra op blz. 19 de intellectualistische oorsprong van een zeker nederlandsch theologisch modernisme wordt aangegeven. Dit is inderdaad de kracht en de waarde geweest van het verzet dat, de heele 19de eeuw door, tegen dit modernisme en het daarmee verbonden liberalisme gevoerd werd, dat het een macht van gemoedsaandrang vertegenwoordigde, die inging tegen verstandelijke verstelseling. Maar daarneven dient dan ook dadelijk te worden opgemerkt, dat, hoeveel wezenlijk *élan* de godsdienstige vernieuwing in het begin van de 19de eeuw ook onder het volk bezeten heeft, ze bij de leiders al spoedig evenzeer, ja meer, verstelseld werd als het humanistische leven bij hun vijanden. Er staat hier niet langer - sints zeer lang niet langer - innerlijk leven van calvinistischen aard tegenover verstelseling van humanistischen: maar, omgekeerd, calvinistische verstelseling tegenover een leven dat nog eerst vormen zoekt.

Bij dezen stand van zaken mag het niet verwonderen dat de tegenstelling Modernisme en Orthodoxie den woordvoerder van onze Calvinisten niet bijster bekoren kon.

Wat wel verbaast, wat mij tenminste verbluft heeft, is de beslistheid waarmee hij de benaming orthodox van zich wijst. Kleinzielig en enghartig noemt hij haar. En daarna: ‘orthodox is een woord dat *alleen* instemming met een of andere belijdenis insluit.’ Ik vestig de aandacht (Dr. Bavinck deed het niet) op dit ‘alleen’. Kon er voor den Calvinist, of, wilt ge liever, voor den Gereformeerde, wel iets hoogers en heiligers zijn dan de belijdenis? We zien nu dat het niet zoo is: de Calvinisten van heden ten dage, bevreesd voor het woord orthodoxie, onder den indruk van het wassende moderne leven (zie de geheele inleiding van Dr. Bavinck's rede), niet van zins zich terwille van een woord door dat leven te laten overvleugelen en op zij dringen (zie blz. 36: Wij weerstaan dan de tactiek van Julianus den Afvallige, die aan de Chris-

tenen het leerambt ontnam en hen in naam der orthodoxie op een verouderd standpunt terugdringen wilde), deze Calvinisten laten met den naam van orthodoxen ook hun belijdenis vallen en verklaren dat die bijkomstig is.

Toch is op die *belijdenis* hun kerk gebouwd. Dr. Bavinck mag opmerken dat er verschil bestaat tusschen de belijdenis en de Heilige Schrift, tusschen instemming met de belijdenis en het geloof dat zaligmaakt. In dialektisch toernooi mag de onderscheiding erkend worden. Maar in wezenlijkheid weet hij zoogoed als wij dat in de instemming het geloof en in de belijdenis de Heilige Schrift vooronderstelt en begrepen zijn. Doch ook die voor de hand liggende waarheid daargelaten: ik heb altijd gedacht dat een *kerk* staat of valt met haar belijdenis; en tevens: dat de Gereformeerden voorstanders van hun Kerk waren, en niet van een algemeen Christendom.

Dat de hoogleeraar aan de Vrije Universiteit, die met geringschatting sprak van de belijdenis, inderdaad dit laatste is, schijnt aanstonds te blijken als hij, na een bespreking van de naturalistische tegenover de supra-naturalistische wereldbeschouwing, opmerkt: ‘Tegenover hen, die dit naturalistische wereldbeeld ons voor oogen houden, zijn de modernen, voor zoover zij den Godsdienst op prijs stellen en handhaven willen, evenzeer tot verdediging geroepen als wij.’

Er blijkt zelfs nog meer: Prof. Bavinck vestigt er de aandacht op dat ‘bij de quaestie van supra-naturalisme of naturalisme niet eene of andere Christelijke belijdenis slechts, maar het wezen van het Christendom, ja van allen godsdienst betrokken is.’

Ziedaar dus de tegenstelling die ik straks verlichtte, nog scherper: ‘niet eene of andere Christelijke belijdenis slechts,’ maar ‘het wezen van allen godsdienst.’

Hadden prof. Bavinck's vrienden geen reden te meesmuilen?

Ja; en zelfs nog meer dan nu aannemelijk werd.

Want als wij nu nader omtrent dien strijd van supranaturalisme tegen naturalisme worden ingelicht, dan ontmoeten wij het omgekeerde van wat wij verwacht hadden.

Wij verwachtten namelijk dat dit naturalisme, waartegen alles wat er in orthodoxie en modernisme aan godsdienstigs school, te wapen geroepen werd, dat dit - in de oogen

van prof. Bavinck tenminste - wel bizonder sterk zou zijn.

Het tegendeel blijkt waar.

'Ja, deze moderne wereldbeschouwing, die indertijd hun sterkte en de basis hunner operatie was, zinkt hun onder de voeten weg. Het moderne wereldbeeld, dat thans door de wetenschap voor onze oogen wordt opgehangen, ziet er gansch anders uit, dan hetgeen zij een vijftigtal jaren geleden ons te aanschouwen gaf. Toen meende men de gansche wereld met behulp van stof en kracht en wet te kunnen verklaren en koesterde men ten aanzien van deze weinige gegevens zeer naieve voorstellingen. Maar heel dit wereldbeeld is verouderd, of althans belangrijk gewijzigd. Bij dieper onderzoek toch zag men in, dat de wereld niet zoo eenvoudig was, als men zich aanvankelijk had voorgesteld. De oorsprong en het wezen der dingen bleef in een ondoordringbaar duister gehuld. De hypothese van Kant-Laplace tot verklaring van het ontstaan der planeten, die langen tijd schier algemeene instemming verwerven mocht, bleek tegen de later opgekomen critiek niet bestand. Het leven liet zich, trots alle daartoe aangewende pogingen, althans tot dusver, niet mechanisch-chemisch verklaren. Voor de dierlijke afstamming van den mensch zocht men tevergeefs naar een afdoend bewijs. Het psychische in den mensch, inzonderheid zijn bewustzijn en wil, handhaafde zich in zijne zelfstandigheid. In de geschiedenis bleken andere krachten te werken en andere wetten te heerschen dan in de stoffelijke natuur; evolutie was een woord dat vooral op dit gebied veelzins misbruikt werd, en bij gebeurtenissen en feiten in het wezen der zaak niets verklaarde; elk mensch en inzonderheid elk genie was een wezen, dat een mysterie in zich sloot. Ja zelfs, in de natuurwetenschap bleken atomen, krachten en wetten mysterieuze grootheden te zijn, die te onbegrijpelijker werden, naarmate ze dieper werden ingedacht. Zoo won de wetenschap, of liever wonnen haar tolken aan bescheidenheid; het woord onmogelijk, dat vroeger op de lippen bestorven lag, werd met grooter voorzichtigheid gebruikt of zelfs geheel vermeden; in plaats dat de mensch uit de wereld te verklaren was, vatte bij velen weer de overtuiging post, dat de wereld uit den mensch, de stof uit den geest, de werkelijkheid uit de idee verstaan moest worden. Alle zijn bleek te wortelen

in “ein kosmisches Leben schöpferischer Art.” Het werd weer uitgesproken: “Unser Dasein ist kein geschlossener Kreis, sondern steht Einbrüchen aus metaphisischen Zusammenhängen offen.” De physica had dus de metaphysica weer noodig, de wetenschap kon de philosophie niet missen; en de laatste oorzaak en diepste grond van alle dingen bleek van dien aard te zijn, dat ze òf volstrekt onkenbaar was òf alleen voorwerp van een kinderlijk geloof kon zijn.’

Prof. Bavinck gaat niet zoover te beweren, ‘dat dit modernste wereldbeeld in alle deelen met het Christendom overeenstemt.’ Maar wèl meent hij dat in verband met de wijziging van onze wereldbeschouwing ook het religie-gevoel weer opleefde, dat tengevolge daarvan alle begrippen van ‘openbaring, wonder, wedergeboorte enz.’ opnieuw aan de orde gesteld werden, en dat in den terugkeer van die begrippen het bewijs ligt dat deze ‘met den godsdienst en bij name met den christelijken godsdienst ten innigste samenhangen.’

Wie dit leest moet even den adem inhouden. Wij verwachtten een strijd van modernen en orthodoxen tegen het naturalisme. In de plaats daarvan ontvangen wij de verzoenende verklaring dat dit naturalisme zoo goed als verslagen is, dat een ander wereldbeeld zich ervoor heeft in de plaats gesteld. We worden tot onze strijdbare houding, hoewel in veel geringer mate, teruggebracht door de betuiging dat dit nieuwste wereldbeeld niet overeenkomt met het Christendom. Een nieuwe oorlogsverklaring moet volgen. Zoo meent ge; maar integendeel. Wij lezen alleen de mededeeling dat in het opnieuw besproken worden van de begrippen openbaring etc. het bewijs ligt, dat deze begrippen met den godsdienst en bij name met den Christelijken godsdienst ten nauwste samenhangen.

De bewering schijnt haast vanzelfsprekend; maar de bedoeling van dr. Bavinck is deze: - de tijd-zelf is religieus geworden; de verzoening van dien tijd met den godsdienst, ja met den christelijken godsdienst, kan als aanstaande worden uitgeroepen.

Ik vraag mij af of dit - apologetisch verdoezelen, noemde een van mijn vrienden het, - een bewijs van inzicht en karakter is.

Hoe belust moet men er wel op zijn, in het ‘modernste wereldbeeld’ zichzelf met zijn geestelijk hebben en houden in te voegen, wanneer men daarvoor, wat een scherp-geteekend kerkgeloof met belijdenis en heilige schriften was, verflauwt tot begrippen die door het herlevend religieus gevoel van onze dagen zouden kunnen gedeeld worden.

Hoe prof. Bavinck zelf over de belijdenis spreekt, deed ik al met verbazing uitkomen, maar wie aandachtig volgt wat hij over de Heilige Schrift zegt, zal met niet minder verbazing opmerken dat deze geleerde, juist zooals vele vroegeren, de feitelijkheid van den Bijbel vallen laat om niets te behouden dan het denkbeeld dat hij de Christelijke waarheid noemt. Hij komt op voor een bizondere openbaring ‘welke objectief in den persoon van Christus en subjectief in het getuigenis des H. Geestes tot het hart des menschen komt’; - hij wil de voorstelling van een God die hemel en aarde gemaakt heeft en tevens als Vader aanbeden wordt, bij uitsluiting toeschrijven aan den bijbel; - maar verklaart hij daarmede uitdrukkelijk dat geen bizondere openbaring buiten of na de bijbelboeken mogelijk is? Ik geloof het niet en als ik op blz. 16 van zijn geschrift de verklaring lees dat ‘God zelf in den loop der historie orde in den chaos moet scheppen en het licht uit de duisternis moet doen opgaan’ - heb ik dan ongelijk als ik vraag: een nieuwe openbaring dus? -

Want dit is het onoverkomelijke dat door geen apologetisch verdoezelen valt wegtenemen: de openbaring, die de grondslag is van kerk en belijdenis, is een andere dan de openbaring van religieuze verwachtingen. Wie de laatste begeert, loochent, niet de eerste, maar wel haar karakter van uitsluitendheid. Hij is niet een Calvinist, hij is ook niet een Christen, - hij is alleen, misschien, wat buiten kerk en Christendom velen geweest zijn, vol van God, hongerend naar God.

Prof. Bavinck zal de veronderstelling dat hij zulk een zijn zou, met ontzetting terugwijzen. Maar hoe wil hij beletten dat zijn vrienden die hem zoo onbedachtelijk aan den rand van de kloof genaderd zien, glimlachen, - dat zijn vijanden het aanzien met leedvermaak.

Wanneer werkelijk, zooals hij zegt, in onzen tijd het religieus

gevoel herleeft; wanneer - wil dit zeggen - werkelijk de behoefte aan een Onaantastbare onuitroeibaar blijkt, zoowel voor ons verstand dat het heelal niet wil zien overgeleverd aan redelooze wieling als voor het gemoed dat niet leven kan zonder zich uittestorten; dan is het niet het geloof aan vroegere openbaring dat ons redden zal. Eer zijn wij geneigd te gelooven dat wien zijn god zich niet openbaart hem niet zal zien.

ALBERT VERWEY.